فهرست ابواب المجلد الاول من الشروح الاربعة لجامع الترمذي

ابواب الطهارة ١٩

ما شاء الله لا قوة الا بالله

الحمد لله این جهار شرح اند برای فهم شرح حدیث ار بعة عناصر مع تحقیق اسماء الرجال مع جمیع ایحاث وحل لغات و اصطلاحات حامل طالب الکمال الغنی

مجموعہ شروح اربعہ ترمذی

باہتمام راجی رحمت غفران محمد عبد الرحمن بن حاجی محمد روشن خان مغفور تربیت یافتہ خدمت برادر معظم محمد مصطفی خان مبرور

سنہ ۱۲۹۹ھ در مطبع فاروقی واقع دہلی محلہ ... مطبوع گردید

شرح سراج احمد

[illegible] ی اظهر ذاته القدیم باخراج الکائنات من العدم وفضل الانسان بحمل الامانة علی سائر الامم سیما المصطفی من بین الکافة بالکرم والصلوة علی رسوله الذی ارسله بالحق بشیرا ونذیرا وهدی ونورا من الظلم وعلی آله واصحابه الذین نعتوا فی اللوح والقلم والسلام علی ائمتنا المشرفین علی فهم النصوص والاحادیث بالرحم خصوصا علی ذوی الرای والاجتهاد مثل العلم سیما رئیسهم اسمه فی الملکوت الاعظم اما بعد فقیر حقیر تقصیر سراج احمد بن محمد مرشد السرهندی الحنفی الفاروقی میگوید که چون فراغ از ترجمه صحیح مسلم گردید بعضی یاران بجد گردیدند که ترجمه صحیح ترمذی که مشتمل ست بر احادیث [illegible] کرده آید باوجود آنکه هیچ اسباب از شرح و ترجمه آن موجود نبود صرف توکل بر حق تعالی نموده و توفیق از وی تعالی جسته بتاریخ پانزدهم شهر ذی حجه سنه یک هزار و دویست و نوزدهم از هجرت نبوی در ان امر اقدام نموده محض بفضل ایزدی بمین و برکت رسالت نبوی علیه الصلوة [illegible] بتاریخ شانزدهم شهر ذی حجه سنه

شرح ابی

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله الذی شید ارکان الدین الحنیفی بکتابه المبین واحکم اصول احکامه بمحکمات بیناته الموجبة للیقین والصلوة والسلام علی المبعوث الی کافة العالمین الذی بعث فی الامیین رسولا منهم یتلو علیهم آیاته ویزکیهم ویعلمهم الکتاب والحکمة وان کانوا من قبل لفی ضلال مبین

قوت المغتذی

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله علی فضله العمیم والصلوة والسلام علی نبیه الکریم وعلی آله وصحبه ذوی الفضل الجسیم هذا الکتاب الرابع مما وعدت بوضعه علی الکتب الستة وهو تعلیق علی جامع ابی عیسی الترمذی علی نمط ما علقته علی صحیح البخاری المسمی بالتوشیح وعلی صحیح مسلم المسمی بالدیباج وعلی سنن ابی داؤد المسمی بمرقاة الصعود وسمیته قوت المغتذی علی جامع الترمذی جعله الله خالصا لوجهه الکریم موجبا للفوز بجنات النعیم مقدمة قال الحافظ ابو الفضل بن طاهر فی کتاب شروط الائمة لم ینقل عن واحد من الائمة الخمسة انه قال شرطت فی کتابی هذا ان اخرج علی کذا لکن لما سبرت کتبهم علم بذلک شرط کل واحد منهم فشرط البخاری ومسلم ان یخرجا

عارضة الاحوذی

بسم الله الرحمن الرحیم

وصلی الله علی سیدنا محمد وعلی آله یقول سیدنا وشیخنا الشیخ الجلیل السید الشریف الامام العالم المحدث الحافظ الثقة الثبت شیخ شیوخ الاسلام ذو النسبین الطاهرین بین دحیة والحسین نجم الدین ابو عمرو عثمان بن الشیخ الامام ابی علی الحسن

[illegible] بحمد الله ... ان الله انزل ... من سموات ... الاخرى ... ان عرضنا الامانة على السموات والارض والجبال فابين ان يحملنها واشفقن منها وحملها الانسان انه كان ظلوما جهولا ...

شرح سراج احمد

یک ہزار و دویست و بیست و دوم روز یکشنبہ باتمام رسید و در ابتدای کتاب مقدمہ بنویسید کہ مشتمل باشد بر فوائد ضروریہ کہ از دانستن آن گزیر نیست از احوال مصنف و اصطلاحات وی از صحیح و حسن و غریب و منکر و شاذ وغیرہا و آنچہ مصنف درین کتاب بطریق تعلیق ذکر کردہ است بعد از حدیث و گفتہ و فی الباب عن فلان و در بعضے جا و فیہ عن فلان اگرچہ مصنف را بطریق اسناد رسیدہ است لیکن مصنف اسناد را مع حدیث حذف کردہ اکتفا نمودہ باین قول فی الباب عن فلان این عاجز مہما امکن از کتب تفتیش نمودہ آنہا را مسند ساخت مگر بعض کہ در نظر نیامدہ آنہا را ہمچنان فروگذاشت و در انجا گفتہ لم اجد من خرجہ و در بعضے مواضع سوای آنہا کہ از دیگر صحابہ مروی گشتہ آنہا را نیز ایراد نمودہ و زیادہ بران کردہ و در بعضے مقامات تحقیق و تدقیق آن را بیان نمودہ و اکثر درین کتاب صرف اکتفا بترجمہ نمودہ موافق قواعد عربیہ الا ماشاء اللہ و در بعضے جا ذکر ترکیب ہم نمودہ تا طبائع مردم عوام ازان ملول نگردند و اگر ذکر ما لہ و ما علیہ ذکر میکرد مجلدات ضخیمات میگشت و در بعضے جاہا عبارت عربی را ہم آوردہ است و در اکثر مقامات حوالہ الکتاب ہم کردہ است الا ما شاء اللہ و مصنف در آخر کتاب کتاب العلل نوشتہ است چونکہ ذکر آنہا در مقدمہ ضروری بود برخی را از انہا علل در مقدمہ ہم ذکر نمودہ است تا مردم ازان مستغنی گردند و اگرچہ ترجمہ این بیچارہ لائق آن نیست و قابلیت آن ندارد کہ در نظر خواص در آید و از مطالعہ اش محظوظ گردند لیکن این عاجز رجا از توجہات کریمانہ ایشان آن دارد کہ از دعای آخرت این ذرہ بیمقدار را یاد و شاد فرمایند شاید حق سبحانہ تعالی بکرم و فضل خویش بذروۂ اجابت مقرون گرداند غرض کلی و مقصود اصلی این خاکسار از تسوید ترجمہ آنست کہ عنایات واہب العطیات بصدقہ ترجمہ احادیث حضرت نبوی مصطفوی و بتوجہ اہالی آن دربارۂ این کمینہ در رسد کہ در خدام و موالی عتبۂ عالیشان محشور و مبعوث گرداند **مصراع** بر کریمان کارہا دشوار نیست ❊ **مصراع** شاہان چہ عجب گر بنوازند گدا را ❊ **بیت** اگر پادشہ بر در پیرہ زن ❊ بیاید تو اے خواجہ سبلت مکن ❊

شرح ابی الطیب

فازال باحادیثہ الزاہرۃ المشہود لہا بان ہو الا وحی یوحی ریب المبتدعین وصحح بصحاح احادیثہ سقم قلوب العالمین ورفع طرق حسانہ اعلام الدین واوضح بہا سبیل المحسنین فتری الاسناد فی الروایات للعدول الثقات سببا متصلا الی اللحوق بسید المرسلین وموجبا للنجاۃ والفوز مع الناجین فطوبی لمن اعتصم بحبل اللہ المتین واستمسک بعری احادیث رسولہ صلی اللہ علیہ وسلم فانہ الفوز المبین **اما بعد** فیقول العبد الراجی عفو ربہ الغافر محمد ابو الطیب بن عبد القادر السندی مولدا والمدنی موطنا والحنفی مذہبا والنقشبندی طریقۃ لما کان کتاب سنن الحافظ الحجۃ المتقن المحدث

قوت المغتذی

الحدیث المجمع علی ثقۃ نقلتہ الی الصحابی المشہور واما ابو داؤد والنسائی فان کتابیہما ینقسم علی ثلثۃ اقسام **الاول** الصحیح المخرج فی الصحیحین **والقسم الثانی** صحیح علی شرطہما وقد حکی ابو عبد اللہ بن مندۃ ان شرطہما اخراج احادیث اقوام لم یجتمع علی ترکہا اذا صح الحدیث باتصال الاسناد من غیر قطع ولا ارسال فیکون ہذا القسم من الصحیح الا انہ طریق لا یکون طریق ما اخرج البخاری ومسلم فی صحیحیہما بل طریقہ طریق ما ترک البخاری ومسلم من الصحیح لما بینا انہما ترکا کثیرا من الصحیح الذی حفظاہ **والقسم الثالث** احادیث اخرجاہا من غیر قطع عنہما بصحتہا وقد ابانا علتہا بما سمعہ اہل المعرفۃ وانما اودعا ہذا القسم فی کتابیہما لروایۃ قوم لہا واحتجاجہم فاوردا ہا وبینا سقمہا لزوال الشبہۃ وذلک اذا لم یجدا لہا طریقا غیرہ لانہ اقوی عندہما من رای الرجال واما ابو عیسی الترمذی فکتابہ علی اربعۃ اقسام **الاول** ما ہو صحیح مقطوع بہ وہو ما وافق البخاری ومسلما **والثانی** ما ہو علی شرط ابی داؤد والنسائی کما بینا فی القسم الثانی لہما **وقسم ثالث** کالقسم الثالث لہما اخرجہ وابان عن علتہ **وقسم رابع** ابان ہو عنہ وقال ما اخرجت فی کتابی الا حدیثا قد عمل بہ بعض الفقہاء فعلی ہذا الاصل کل حدیث احتج بہ محتج او عمل بموجبہ عامل اخرجہ سواء صح طریقہ ام لم یصح وقد ازاح عن نفسہ فانہ تکلم علی کل حدیث بما فیہ وکان من طریقہ ان یترجم الباب الذی فیہ حدیث مشہور عن صحابی قد صح الطریق

عارضة الاحوذی

ابن علی بن دحیۃ
رضی اللہ عنہ
حدثنی بجمیع
ہذا الکتاب
الشیخ الفقیہ
العالم الاوحد
المحدث الحافظ
ابو القاسم خلف
ابن عبد الملک
ابن بشکوال
قال حدثنی
بہ الامام
الاوحد
المحدث المتقن
الحافظ القاضی
ابو بکر
ابن عبد اللہ
الاشبیلی
المعروف
بابن العربی
المالکی
رضی اللہ عنہ
قال الحمد للہ
مبلغ الحامد
اذ لا یستطیع
العبد ان یبلغ
کنہ الحمد
وکیف یتعلق
طمع لاحد
والمصطفی

شرح سراج احمد

مقدمة الکتاب اول رجال ربانی علامۂ دہر وحید عصر امام و مقتدای علما مصنف این جامع صحیح میند ترمذی ابو عیسی محمد بن عیسی بن سورة بن موسی بن الضحاک السلمی الترمذی ای عزیز ولادت او در سنه تسع و مائتین بود و او اکمہ پیدا شده بود و او یکی از علما و حفاظ بود و در فقه مهارتی تمام داشت و علم حدیث از بسیاری علما اخذ کرده و در ترمذ وفات کرد در شب دوشنبه سیزدهم شهر رجب المرجب و هفتاد و نه و کتاب او این جامع از احسن کتب ست از روی ترتیب و اقل تکرار و کثرت فوائد که در غیر آن نیست از کتب احادیث از ذکر مذاهب و وجوه استدلال و بیان انواع حدیث از صحیح و حسن و غریب و جرح و تعدیل و در آخر کتاب کتاب العلل ذکر کرده است که جمع کرده است در ان فوائد کما لا یخفی قدرها علی من وقف علیها و گفت مصنف بعد از تصنیف این جامع عرض کردم بر علمای حجاز و عراق و خراسان پس از دیدن آن همه خورسند گشتند و تحسین نمودند و گفتند که این کتابی ست که کافیست مجتهد را و بی نیاز کننده است مقلدان را و درین کتاب از ثلاثیات یک حدیث است و در دو سه جا امام بخاری نیز از وی روایت حدیث کرده و آورا مصنفات بسیار اند مثل شمائل النبوی که آن از احسن کتب ست که در بیان وجوه شمائل آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم تصنیف یافته و میامن و برکات بیشمار و بسیار دارد و خواندن آن برای مهمات مجرب ست و مرتبۂ این کتاب جامع پس از صحیحین و ابی داؤد ست و دیگر کتب و رسائل نیز تصنیف نموده است **بدان** که شناختن مراتب اهل حدیث از مهمات و ضروریات است اهل حدیث پنج مرتبه دارند **اول** طالب یعنی کسیکه شروع و ابتدا در آموختن حدیث کند **دوم** شیخ یعنی اوستادی که تعلیم حدیث نماید **سوم** حافظ و آن کسی را گویند که علم او بصد هزار حدیث محیط باشد **چهارم** حجّت و آن کسی ست که احاطۂ علم او بسه صد هزار حدیث باشد

نفع قوت المغتذی علی جامع الترمذی (؟) / [illegible] ابی الطیب

ابی عیسی محمد بن عیسی الترمذی احسن الکتب ترتیباً و اقلها تکراراً و فیه ما لیس فی غیره من ذکر المذاهب و وجوه الاستدلال و تبیین انواع الحدیث من الصحیح و الحسن و الغریب و قد جمع فیه فوائد حسنة لا یخفی قدرها علی من وقف علیها و لذا هو کافٍ للمجتهد و مغنٍ للمقلد **قال** ابو اسمٰعیل الهروی و هو عندی انفع من الصحیحین لان کل احد یصل الی الفائدة منه و اما الصحیحان فلا یصل الیها منهما الا العالم المتبحر و لم ار من کتب علی جمیع احادیثه شرحاً و قد کان کثیر من الافاضل محتاجاً الی حله فان العلامة الحافظ **السیوطی** کتب علی نبذ منها و القاضی ابو بکر کتب شرحاً کاملاً الا انه طال الکلام ١٠

[illegible]

الیه و اخرج حدیثه فی الکتب الصحاح فیورد فی الباب ذلک الحدیث من حدیث صحابی آخر لم یخرجوه من حدیثه و لا یکون الطریق الیه کالطریق الی الاول الا ان الحکم صحیح ثم یتبعه بان یقول و فی الباب عن فلان و فلان و یعد جماعة منهم الصحابی الذی اخرج ذلک من حدیثه و قلما یسلک هذه الطریقة الا فی ابواب معدودة انتهی **و قال** الحازمی فی شروط الائمة مذهب من خرج الصحیح ان یعتبر حال الراوی العدل فی مشایخه و فیمن روی عنهم و هم ثقات ایضاً و حدیثه عن بعضهم صحیح ثابت یلزم اخراجه و عن بعضهم مدخول لا یصح اخراجه الا فی الشواهد و المتابعات **قال** و هذا باب فیه غموض و طریق ایضاحه معرفة طبقات الرواة عن راوی الاصل و مراتب مداركهم فلنوضح ذلک بمثال و هو ان یعلم ان اصحاب الزهری مثلاً علی خمس طبقات و لکل طبقة منها مزیة علی التی تلیها **فالاولی** فی غایة الصحة نحو مالک و ابن عیینة و عبید الله بن عمر و یونس و عقیل و نحوهم و هی مقصد البخاری **و الثانیة** شارکت الاولی فی التثبت غیر ان الاولی جمعت بین الحفظ و الاتقان و بین طول الملازمة للزهری حتی کان فیهم من یلازمه فی السفر و یلازمه فی الحضر و الثانیة لم یلازم الزهری الا مدة یسیرة فلم یمارس حدیثه و کانوا فی الاتقان دون الطبقة الاولی و هذه شرط مسلم نحو الاوزاعی و اللیث بن سعد و النعمان بن راشد و عبد الرحمن بن خالد بن مسافر و ابن ابی ذئب **و الثالثة** جماعة لزموا الزهری کالطبقة الاولی غیر انهم لم یسلموا من غوائل الجرح فهم بین الرد

عارضة الاحوذی

یقول لاقرب ما کان من ربه لا احصی ثناء علیک انت کما اثنیت علی نفسک و معلوم ان المصطفی ادرک من حمد ربه فی حیاته ما لم یدرکه بشر من مخلوقاته و مع ذلک فانه لما اخبر عن المقام المحمود قال فاحمد ربی بمحامد یعلمنیها حینئذ لا اعلمها الآن فلیس فی القوة البشریة ان یحیط بمجامع الثناء علی الجلالة الالهیة

شرح سراج احمد

حاکم وآن بر کسی اطلاق شود که علم او بجمیع احادیث از روی متن واسناد وجرح وتعدیل وتاریخ محیط باشد دیگر بداکه صیغهای ادای حدیث
ثابت مرتبه دارد اول سمعت وحدثنی دوم اخبرنی وقرأت علیه سوم قرئ علیه وانا اسمع چهارم انبأنی پنجم ناولنی ششم
شافهنی بالاجازة هفتم کتب الی بالاجازة هشتم عن وقال وذکر وروی که احتمال سماع واجازت دارد ولفظ اول یعنی سمعت وحدثنی صلاحیت
برای کسی دارد که تنها از لفظ شیخ بشنود اما اول یعنی سمعت و دوم نیز از سماع بلا واسطه است که احتمال واسطه ندارد زیرا که اطلاق حدثنی گاهی
در اجازت هم میشود وبلند ترین صیغهای ادا از روی رتبه ومقدار صیغه است که واقع در املا میشود یعنی شیخ املا بر طالب کند واو بنویسد چه ثبت وتحفظ
دران بیشتر ست سوم یعنی اخبرنی وچهارم یعنی قرأت علیه مخصوص برای کسی ست که بنفس خود نه با غیر بر شیخ خود بخواند وصیغه جمع یعنی اخبرنا
وقرأنا علیه مانند پنجم ست یعنی قرئ علیه وانا اسمع وانبأنا باعتبار لغت واصطلاح متقدمین بمعنی اخبار ودر عرف متاخرین مانند عن برای اجازت ست
وعنعنه معاصر محمول بر سماع ست واطلاق مشافهة یعنی شافهنی در اجازت متلفظ باشد ومکاتبة در اجازت مکتوب میشود واذن باجازت
برای صحت روایت بمناوله شرط ست وهمچنین در وقادة وآن عبارت ست از یافتن کتاب بخط کسیکه اورا شناسد پس باید که بگوید بخط فلان خبر یافتم
واطلاق جائز نیست که درین مقام اخبرنی وغیر ذلک را اطلاق کند وهمچنین وصیت بکتاب که در وقت موت یا سفر برای شخصی معین باصل یا باصول خود
بدهد اگرچه ایمه متقدمین جائز داشته اند که بروایت آن اصول از وجه مجرد این وصیت کند اما جمهور بدون اجازت جائز نداشته اند واذن بروایت
در اعلام نیز شرط ست یعنی شیخ یکے را از طلبه اعلام باین کند که من کتاب فلانی را از فلانی روایت میکنم اگر اجازت داد معتبر نست والا فلا

شرح ابی الطیب

الاسناد علی مذهب الامام مالك رضی الله تعالی عنه ولم یتعرض لكثیر من الالفاظ المحتاجة الی البیان وابن سید الناس
اول من كتب قطعة من الشرح وكمل علیها الحافظ زین الدین ابو الفضل العراقی ولم یتمه ومع ذلك لم یوجد الآن
الا انی منه وكتب علیه شیخ الاسلام سراج الدین البلقینی قطعة والحافظ ابو الفضل بن حجر رحمه الله مجلدا لطیفا
الا انه لم من قبلی فكیف انا وایضا كتب علی ما یقول فیه الترمذی وفی الباب ولم یوجد استخرت الله تعالی ان اشرح
انا الآن شرحا یحل جمیع الفاظه الا ما شذ فبدأت فی شرحه رجاء ان اندرج فی سلك من قال صلی الله علیه وسلم

قوت المغتذی

من اهل القبول وهم شرط ابی داود والنسائی نحو سفیان بن حسین وجعفر بن برقان واسحق بن یحیی الكلبی والرابعة قوم شاركوا اهل الثالثة
فی الجرح والتعدیل وتفردوا بقلة ممارستهم لحدیث الزهری لانهم لم یصاحبوا الزهری كثیرا وهم شرط الترمذی قال وفی الحقیقة شرط الترمذی
ابلغ من شرط ابی داود لان الحدیث اذا كان ضعیفا ومن حدیث اهل الطبقة الرابعة فانه یبین ضعفه وینبه علیه فیصیر الحدیث عنده من
باب الشواهد والمتابعات ویكون اعتماده علی ما صح عن الجماعة ومن هذه الطبقة زمعة بن صالح ومعاویة بن یحیی الصدفی والمثنی بن الصباح
والخامسة قوم من الضعفاء والمجهولین لا یجوز لمن یخرج الحدیث علی الابواب ان یخرج لهم الا علی سبیل الاعتبار والاستشهاد عند ابی داود
فمن دونه فاما عند الشیخین فلا كبحر بن كنیز السقاء والحكم بن عبد الله الایلی وعبد الله القدوس بن حبیب ومحمد بن سعید المصلوب
وقد یخرج البخاری احیانا عن اعیان الطبقة الثانیة ومسلم عن اعلام الطبقة الثالثة وابو داود عن مشاهیر الرابعة وذلك لاسباب تقتضیه
وقال الذهبی فی المیزان انحطت رتبة جامع الترمذی عن سنن ابی داود والنسائی لاخراجه حدیث المصلوب والكلبی وامثالهما وقال ابو جعفر بن الزبیر اولی
ما ارشد الیه ما اتفق المسلمون علی اعتماده وذلك الكتب الخمسة فالموطا الذی تقدمها وضعا ولم یتاخر عنها رتبة وقد اختلفت مقاصدهم فیها وللصحیحین
فیها شفوف وللبخاری لمن اراد التفقه مقاصد جلیلة ولابی داود فی حصر احادیث الاحكام واستیعابها ما لیس لغیره وللترمذی فی فنون الصناعة الحدیثیة

معارضة الاحوذی

فتبعض العنان عند عدم الاستطاعة عقیدة اهل السنة والجماعة وان تشوقت لمعتمد من المعنی یكون لاعتقاد ذلك عدة ومغنا فقد علمت ان الشكر اخص من الحمد ولا یحصی واجب بقصر فان النعم اعظم من معرفتنا فلا تبلغها المرء الی قوله تعالی وان احمد وانعمة الله لا تحصوها واذا كان الشكر الاخص یعلون علی القدرة فالحمد الاتم بذلك اولی

شرح سراج احمد

و آجازت عامه چنانکه گوید اجازت بهمه مسلمانان یا کسی راکه مرا در زندگانی دریابد یا باہل فلان اقلیم یا باہل فلان بلده دادم و آجازت مجهول مبهم یعنی بترک اسم باشد چنانکه گوید مصنف جررم یا جماعه را از مردم اجازت دادم یا مُحل یعنی بذکر اسم بدون نسبت چنانکه گوید احمد را اجازت دادم و آجازت معدوم چنانکه گوید اجازت بپسر فلان دادم که بعد ازین تولد شود و آجازت موجود یا معدوم معلق بشرط غیر چنانکه گوید اجازت ترا دادم اگر فلان خواهد یا اجازت بکسی دادم اگر فلان نخواهد معتبر نیست بدانکه شناختن تحمل و سماع از مهمات حدیث ست و تحمل کافر نیز جواز دارد اگر ادای آن بعد اسلام کند و همچنین فاسق بطریق اولی اگر ادای حدیث بعد توبه و ثبوت عدالت کند بدانکه محدثین راویان را تقسیم بطبقات کرده اند و طبقه در اصطلاح ایشان عبارت از جماعت است که در سن و سال و ملاقات مشایخ باہم شریک باشند و گاہی یک شخص بدو اعتبار از دو طبقه شمرده میشود چنانکه انس بن مالک که باعتبار ثبوت صحبت او با آنحضرت صلی الله علیه وسلم در طبقه عشره مبشره و کبار صحابه شمرده میگردد و باعتبار صغر سن و خردسالگی در طبقه که ادنی و خرد از عشره مبشره اند میشمارند و ابن حبان وغیره جمیع صحابه را باعتبار صحبت یک طبقه ساخته اند و ابو عبد الله محمد بن سعد بغدادی باعتبار مزید و زیادت صحبت که بعثت و اسلام و حضور مغازی وغیره باشد ایشان را طبقات طبقات ساخت و همچنین تابعین را ابن حبان باعتبار اخذ حدیث از بعض صحابه یک طبقه قرار داد و محمد بن سعد باعتبار لقا وغیره ایشان را طبقات گردانید بدانکه حدیث در اصطلاح محدثین قول و فعل و تقریر آنحضرت را گویند و معنی تقریر آنست که شخصی نزد آنحضرت صلی الله علیه وسلم کاری کرد یا سخنی گفت و آنحضرت بران مطلع شد و نهی نکرد و انکار ننمود و سکوت ورزید و آنرا مقرر داشت این را تقریر گویند و نزد بعضے قول و فعل و تقریر صحابه و تابعین را نیز حدیث مے گویند

شرح ابی الطیب

فیهم نضر الله امرأ سمع مقالتی فوعاها فاداها کما سمعها و اما اجلالة قدر الامام الحجة الاوحد الثقة الحافظ المتقن ابی عیسی محمد بن عیسی الترمذی فغنیة عن البیان وکفی به فضلا انه اخذ عن محمد بن اسمعیل البخاری و قتیبة بن سعید و محمد بن غیلان و محمد بن بشار و احمد بن منیع و محمد بن المثنی و سفیان بن وکیع وغیرهم واخذ عنه خلق کثیر حتی اخذ عنه البخاری کما ذکره فی کتابه هذا وله تصانیف کثیرة فی علم الحدیث منها الشمائل وکتابه هذا الصحیح ثم اعلم ان ابا عیسی رح قسم کتابه علی اربعة اقسام قسم صحیح مقطوع به وهو ما وافق البخاری و مسلما و قسم علی شرط ابی داود والنسائی

قوت المغتذی

ما لم یشارکه غیره وقد سلك النسائی اغمض تلك المسالك واجلها وقال القاضی ابو بکر بن العربی فی اول شرح الترمذی اعلموا انار الله افئدتکم ان کتاب الجعفی هو الاصل الثانی فی هذا الباب والموطا هو الاول فی الباب وعلیهما بنی الجمیع کالقشیری والترمذی فما دونهما ما طفقوا یصنعونه ولیس فی قدر کتاب ابی عیسی مثله حلاوة مقطع ونفاسة منزع وعذوبة مشرع وفیه اربعة عشر علما علی فوائد صنف وذلك اقرب الی العمل واسند وصحح واسقم وعدد الطرق وجرح وعدل واسمی واکنی ووصل وقطع واوضح المعمول به والمتروك وبین اختلاف العلماء فی الرد والقبول لآثاره وذکر اختلافهم فی تأویله وکل علم من هذه العلوم اصل فی بابه وفرد فی نصابه قال القارئ له لا یزال فی ریاض مرنقة وعلوم متفقة انتهی وقال بعضهم

کتاب الترمذی ریاض علم جلت ازهاره بزهر النجوم

به الآثار واضحة ابینت	بالقاب اقیمت کالرسوم
ومن حسن یلیها او غریب	وقد بان الصحیح من السقیم
وطرزه بآداب صحاح	تخیرها اولوا النظر السلیم
فجاء کتابه علما یقینا	تفنن فیه ارباب العلوم
فاعلاها الصحاح وقد انارت	نجوم للخصوص وللعموم
فعلله ابو عیسی مبینا	معالمه لطلاب العلوم
من العلماء والفقهاء قدما	واهل الفضل والنهج القویم
ویقتبسون منه نفیس علم	یفید نفوسهم اسنی الرسوم

عارضة الاحوذی

من اول نزهة فسأل الله العظیم ان یتغمدنا من رحمته بقسم یشفعن منه ثوابنا ویکرم به مآبنا انه المنعم الکریم وبعد فان طائفة من الطلبة عرضوا علی رغبة صادقة فی صرف الهمة الی شرح کتاب ابی عیسی الترمذی فصادفوا منی تبدا عن امتثال ذی وفی علم علام الغیوب انی احرص الناس علی ان تکون اوقاتی مستغرقة فی باب العلم الا انی بنیت

شرح سراج احمد

پس انچه منتهی بحضرت نبوت گردد آنرا حدیث مرفوع گویند چنانکه گوید گفت یا کرد یا تقریر نمود آنحضرت یا گویند از ابن عباس آمده است مرفوعاً یا گویند رفع کرد این را ابن عباس و آنچه منتهی بصحابه گردد موقوف خوانند چنانکه گویند گفت یا تقریر نمود یا کرد ابن عباس یا گویند از ابن عباس آمده موقوفاً یا موقوف ست بابن عباس مثلاً و آنچه منتهی بتابعی ست آنرا مقطوع گویند و مشهور آنست که موقوف و مقطوع را گویند چنانکه میگویند در آثار چنین آمده است و بعضی اثر را بر حدیث مرفوع نیز اطلاق کنند چنانکه گویند در ادعیه ماثوره و دعای ماثور چنین آمده است و خبر و حدیث بیک معنی ست و بعضے حدیث را مخصوص بحضرت و صحابه و تابعین دارند و خبر را در اخبار ملوک و سلاطین استعمال کنند و رفع گاهی صریح بود و گاهی در حکم صریح چنانکه از صحابه و تابعین کاری و یا سخنی نقل کنند که آنرا بفکر و اجتهاد و قیاس و عقل نتوان گفت و کرد و جز بسماع و نقل در ان راه نبود چنانکه از احوال آخرت و اخبار ماضیه و آتیه خبر دهند این نیز حکم رفع دارد و اگر گویند در زمان آنحضرت چنین میکردیم یا گویند سنت چنین ست این نیز در حکم مرفوع ست و بعضی گویند سنت صحابه و خلفای راشدین نیز احتمال دارد بدانکه احادیث را چند مراتب اند اعلای همه متواتر ست و آن حدیثی را گویند که در هر قرن جم غفیر که اتفاق ایشان بر کذب محال بود روایت کرده باشند و این دو قسم ست یکے متواتر اللفظ و دیگر متواتر المعنی پس حدیثی که در لفظ و معنی او تواتر باشد و بلفظ و معنی آنحضرت در هر قرن روایت شده باشد بی تغییری وجود آن کم ست و حدیث من کذب علیّ متعمداً فلیتبوأ مقعده من النار حدیث متواتر المعنی ست نه متواتر اللفظ چه در بعضی احادیث بغیر این لفظ هم مروی گشته چنانکه آمده من قال علیّ ما لم اقل فلیتبوأ مقعده من النار و حدیث متواتر مطلقاً مقبول و واجب العمل ست که

شرح ابی الطیب

وهو ما کان علی شرط الصحیحین **وقد حکی** ابو عبد الله بن منده ان شرط ابی داؤد والنسائی اخراج احادیث اقوام لم یجتمع علی ترکها اذا صح الحدیث باتصال الاسناد من غیر قطع ولا ارسال فیکون هذا القسم من الصحیح الا ان طریقه لا یکون طریق ما اخرجه البخاری ومسلم فی صحیحیهما بل طریقه طریق ما ترک البخاری ومسلم من الصحیح لما اشتهر انهما ترکا کثیراً من الصحیح الذی حفظاه **والقسم الثالث** احادیث اخرج من غیر قطع بصحتها وقد ابان علتها بما یفهمه اهل المعرفة فاوردها وبیّن سقمها لنزول الشبهة وذلک اذ لم یجد للحدیث طریقاً غیره لانه اقوی عنده

قوت المغتذی

کتبناه رویناه لزوی	من التسنیم فی دار النعیم
فاخرج جوهراً یلتاح نوراً	فقلد عقده اهل الفهوم
بحل العلم لا یأوی تراباً	ولا یبلی علی الزمن القدیم
فان الروح تألف کل روح	وریحاً منه عاطرة النسیم
وتدرک نفسه اسنی ضیاءٍ	من العلم النفیس لدی العلیم
جزی الرحمن خیراً بعد خیرٍ	اباعیسی علی الفعل الکریم
وکان سمیّه فیه شفیعاً	محمد المسمی بالرحیم

وغاص الفکر فی بحر المعانی	فادرک کل معنی مستقیم
لیسعد بالمعانی للمعالی	بسعد تعد تودیع الجسوم
فمن قرأ العلوم ومن رواها	لتنقله الی المعنی المقیم
تحلی فی عقائده عقوداً	منظمة بیاقوت وتوم
ویحیی جسمه احلی لذاذ	محیاه علی الخیر الجسیم
والحقه بصالح من حواه	مصنفه من الجمل العظیم
صلوة الله تورثه علیه	فان لذکره ازکی نسیم

وقال ابن الصلاح فی علوم الحدیث کتاب ابی عیسی الترمذی اصل فی معرفة الحدیث الحسن وهو الذی نوه باسمه واکثر من ذکره فی جامعه ویوجد فی متفرقات من کلام بعض مشایخه والطبقة التی قبله کاحمد بن حنبل والبخاری وغیرهما ویختلف النسخ من کلام الترمذی فی قوله

عارضة الاحوذی

بجدة لا یفتنون ولا مبتدعة لا یفهمون قد قعدوا منی من جر الکلب یبصبصون والله اعلم بما یتربصون قل هل تربصون بنا الا احدی الحسنیین ونحن نتربص بکم ان یصیبکم الله بعذاب من عنده او بایدینا فتربصوا انا معکم متربصون بید ان الاقناع عن التصنیح بفوات الملة والتبرع بفوات الرحلة

عارضة الاحوذی

لعدم الضعف او مخافة المتعسف ليس من شان العالمين اولم يسمعوا قول رب العالمين لنبيه الكريم فان يكفر بها هؤلاء فقد وكلنا بها قوما ليسوا بها بكافرين وقال في المعترضين والمنكرين افنضرب عنكم الذكر صفحا ان كنتم قوما مسرفين ولا تزال طائفة من الامة ظاهرين على الحق الى يوم الدين

شرح سراج احمد

صدق مخبر آن قطعی ویقینی ست وحدیثی که دران بطریق اسناد سخن بمیان آید سه قسم ست صحیح وحسن وضعیف صحیح مرتبه اعلی است وضعیف مرتبه ادنی ست وحسن مرتبه متوسط حدیث صحیح آنست که بنقل عدل تام الضبط متصل السند تا منتها ثابت شده باشد اگر این صفتها بوجه کمال وتمام پیدا است آنرا صحیح لذاته خوانند واگر نوعی از قصور ونقصان بدان راه دارد وکثرت طرق جبر آن نقصان کرده آنرا صحیح لغیره خوانند واگر جبر آن نقصان نکرده آنرا حسن لذاته خوانند واگر در حدیث ضعیف تعدد طرق جبر نقصان ضعف وی کرده آنرا حسن لغیره خوانند وظاهر کلام عموم درانست که در حسن نقصان در همه صفات مذکوره راه دارد واما تحقیق آنست که در حسن لذاته ضعف ونقصان در ضبط ست وتحفظ وباقی صفات بحال خود ست ودر ضعیف وحسن لغیره نقصان در همه صفات راه دارد وماسوای این در اوائل کتب نیز نوشته اند بطریق بسط وتفصیل چنانکه ابن الاثیر در اوائل جامع الاصول وامام نووی در اوائل شرح مسلم لیکن همه به بسط بود اکنون معنی عدالت وضبط بیان باید کرد تا تعریف این اقسام منکشف گردد بدانکه مراد بعدالت ملکه است در شخص که حامل وباعث گردد اورا بر ملازمت تقوی ومروت ومراد بتقوی اجتناب اعمال سیئه است از شرک وفسق وبدعت ودر اجتناب از صغیره اختلاف ست ومختار عدم اشتراط آنست که از طاقت بیرون ست مگر اصرار ودوام بران که آن نیز از قبیله کبیره است ومراد بمروت تنزه از بعضی خسائس ونقائص ست که نه مقتضای همت ومردانگی ست مثل بعضی مباحات دینیه چنانکه اکل وشرب در بازار وبول در شارع عام ومانند آن وباید دانست که عدل روات عام تر ست از عدل شهود اوشامل ست مر عبد را نیز وعدل شهادت مخصوص بحر ست ومراد بضبط حفظ وتثبیت مسموعست ویاد داشتن

شرح ابی الطیب

من رای الرجال **وقسم رابع** ابان هو عنه **وقال** ما اخرجت فی کتابی الا حدیثا قد عمل به بعض الفقهاء فعلی هذا کل حدیث احتج به محتج او عمل بموجبه عامل اخرجه سواء صح الطریق الیه ام لم یصح وکان طریقه انه یترجم الباب الذی فیه حدیث مشهور عن صحابی قد صح الطریق الیه واخرج حدیثه فی الکتب الصحاح فیورد فی الباب ذلک الحکم من حدیث صحابی اخر لم یخرجوه من حدیثه ولا یکون الطریق الیه کالطریق الی الاول الا ان الحکم صحیح ثم یتبعه بان یقول وفی الباب عن فلان

قوت المغتذی

هذا حدیث حسن وهذا حدیث حسن صحیح ونحو ذلک فینبغی ان تصحح اصلک بجماعة اصول ویعتمد علی ما اتفقت علیه **وقال** الحافظ ابن حجر فی نکته علی ابن الصلاح قد اکثر علی المدینی من وصف الاحادیث بالصحة وبالحسن فی مسنده وفی علله فکانه الامام السابق لهذا الاصطلاح وعنه اخذ البخاری ویعقوب بن شیبة وغیر واحد وعن البخاری اخذ الترمذی فاستمد الترمذی ذلک انما هو من البخاری ولکن الترمذی اکثر منه واشار بذکره واظهر الاصطلاح فیه وصار اشهر به من غیره **وقال** ابن الصلاح قول الترمذی وغیره هذا حدیث حسن صحیح فیه اشکال لان الحسن قاصر عن الصحیح ففی الجمع بینهما فی حدیث واحد جمع بین نفی ذلک القصور واثباته **قال** وجوابه ان ذلک راجع الی الاسناد فاذا روی الحدیث الواحد باسنادین احدهما اسناد حسن والاخر اسناد صحیح استقام ان یقال فیه انه حدیث حسن صحیح ای انه حسن بالنسبة الی اسناد صحیح بالنسبة الی اسناد اخر علی انه غیر مستنکر ان یکون بعض من قال ذلک اراد بالحسن معناه اللغوی وهو ما تمیل الیه النفس ولا یاباه العقل دون المعنی الاصطلاحی الذی نحن بصدده انتهی **وقال** ابن دقیق العید فی الاقتراح یرد علی الجواب الاول الاحادیث التی قیل فیها حسن صحیح مع انه لیس لها الا مخرج واحد **قال** وفی کلام الترمذی فی مواضع یقول هذا حدیث حسن صحیح لا نعرفه الا من هذا الوجه **قال** والذی اقول فی جواب هذا السؤال انه لا یشترط فی الحسن قید القصور عن الصحیح وانما یجیئه القصور ویفهم ذلک فیه اذا اقتصر علی قوله حسن فالقصور یاتیه من قید الاقتصار لا من حیث حقیقته وذاته وشرح ذلک

شرح سراج احمد

مروی از فوات و اختلال بحیثیتی کہ تمکن وقادر گردد بر استحضار و آن دو قسم ست ضبط صدر و ضبط کتاب ضبط صدر بیاد داشت و حفظ قلب ست و ضبط کتاب بنگاہداشت و صیانت آن نزد خود تا وقت ادا و وجوہ طعن متعلق بعدالت پانج قسم داشته اند اول کذب راوی دوم اتہام وی بکذب سوم فسق چہارم جہالت پنجم بدعت و مراد بکذب راوی آنست کہ ثابت شدہ باشد کذب وی در حدیث نبوی علیه الصلوة والسلام و حدیثی را کہ مطعونست راوی او بکذب موضوع خوانند و ہر کہ ثابت شد ازوی تعمد بکذب در حدیث اگرچه وقوع آن در تمام عمر یکبار بود و اگرچه توبه کند دیگر حدیث وی مقبول نیست بخلاف شاہد زور چون توبه کند کذا قالوا و مراد بحدیث موضوع در اصطلاح محدثین اینست نه آن کہ البته ثابت شود وضع و کذب در خصوص این حدیث کہ حکم بوضع و افترا بحکم ظن غالب ست و قطع و یقین را بدان راه نیست فان الکذوب قد یصدق و اما اتہام راوی بکذب آن بود کہ مشہور و معروف شدہ باشد بدروغ گفتن در سخن اگرچه وقوع آن در حدیث نبوی علیه الصلوة والتسلیم ازوی ثابت نشدہ و روایت مخالف قواعد معلومه ضروریه شرع نیز ہمین حکم دارد و این قسم را متروک خوانند چنانکہ گویند حدیثه متروک او ہو متروک الحدیث و این چنین اگر کسی توبه کند توبهٔ وی صحیح میشود و امارات صدق و سیمای صلاح در ناصیهٔ حال وی لائح گردد حدیث ازوی میتوان شنید و آنکه احیاناً بطریق ندرت دروغی در کلام وی در غیر حدیث نبوی علیه السلام بوجود آید اگرچه معصیت ست اما در تسمیهٔ حدیث وی بموضوع و متروک تاثیر ندارد و اما فسق مراد بوی فسق در عمل ست نه در اعتقاد کہ آن داخل بدعت دارند و اکثر استعمال بدعت در اعتقاد ست و کذب نیز اگرچه داخل فسق ست و لیکن بجہت شدت طعن در وی و غلظ این حکم او را

شرح ابی الطیب

وفلان ویعد جماعة منهم الصحابی الذی اخرج ذلک الحکم من حدیثه کذا قال الحافظ ابو الفضل بن طاهر وقال ابن الصلاح فی علوم الحدیث کتاب ابی عیسی الترمذی اصل فی معرفة الحسن وهو الذی نوه باسمه واکثر من ذکره فی جامعه وتختلف النسخ من کتاب الترمذی فی قوله هذا حدیث حسن وهذا حدیث حسن صحیح ونحو ذلک فینبغی ان تصحح اصلک من کتاب الترمذی بجماعة اصول وتعتمد علی ما اتفقت علیه وقال ابن الصلاح قول الترمذی وغیره هذا حدیث حسن صحیح فیه اشکال لان الحسن قاصر عن الصحیح

قوت المغتذی

وبیانه انه ههنا صفات للرواة تقتضی قبول الروایة وتلک الصفات درجات بعضها فوق بعض کالتیقظ والحفظ والاتقان مثلاً فوجود الدرجة الدنیا کالصدق وعدم التهمة بالکذب لا ینافیه وجود ما هو اعلی منه کالحفظ والاتقان فاذا وجدت الدرجة العلیا لم یناف ذلک وجود الدنیا کالحفظ مع الصدق فیصح ان یقال فی هذا انه حسن باعتبار وجود الصفة الدنیا وهی الصدق مثلاً صحیح باعتبار الصفة العلیا وهی الحفظ والاتقان ویلزم علی هذا ان یکون کل صحیح حسناً ویلزم ذلک ویؤیده ورود قولهم هذا حدیث حسن فی الاحادیث الصحیحة وهذا موجود فی کلام المتقدمین انتهی وقال الحافظ عماد الدین بن کثیر اصل هذا السؤال غیر متجه لان الجمع بین الحسن والصحة فی حدیث واحد رتبة متوسطة بین الصحیح والحسن وقال تلک مراتب الصحیح اعلاها والحسن ادناها والثالثة ما یتشرب من کل منهما فان کل ما کان فیه شبهة لم یتمحض لاحدهما اختص برتبة مفردة کقولهم للمز وهو ما فیه حلاوة وحموضة هذا حلو حامض ای مز قال فعلی هذا یکون ما یقول فیه حسن صحیح اعلی رتبة عنده من الحسن ویکون حکمه علی الحدیث بالصحة المحضة اقوی من حکمه علیه بالصحة مع الحسن وقال الحافظ ابو الفضل العراقی فی نکته علی ابن الصلاح وهذا الذی قاله ابن کثیر تحکم لا دلیل علیه وهو بعید من فهم معنی کلام الترمذی وقال الامام بدر الدین الزرکشی والحافظ ابو الفضل بن حجر کلاهما فی النکت علی ابن الصلاح هذا یقتضی اثبات قسم ثالث ولا قائل به

عارضة الاحوذی

ولعل الله ان یحقق المنیة وان یجعلنا ممن قال فیه المصطفی یحمل هذا العلم من کل خلف عدوله ینفون عنه تحریف الغالین وانتحال المبطلین ودعوی الجاهلین وما انتحوا یفزعون بسوء الهمم لی فی هذا الامر الا الحاح بباب النجاح واربعة محبوبة فی اربع الاجابة فی الدعاء والرضاء فی الطاعة

شرح سراج احمد

چہ اشمردہ اند و اما جہالت از نام راوی نیز سبب طعن در حدیث ست کہ چون نام وی معلوم نگردد حال وی نیز معلوم نخواہد بود و نتوان دانست کہ ثقہ ست یا غیر ثقہ بآنکہ گوید اخبرنی رجل او اخبرنی شیخ و آنرا مبہم خوانند و حدیث مبہم مقبول نگردد مگر آنکہ صحابی باشد کہ آنجا ہمہ عدل اند و اگر مبہم بلفظ تعدیل آید چنانکہ گوید اخبرنی عدل او اخبرنی ثقۃ اینجا اختلاف و صحیح آنست کہ مقبول نیست چہ تواند کہ باعتقاد خود او را ثقہ خیال کردہ باشد و در نفس الامر نباشد پس بگوید نام او را تا ہمہ بدانند کہ گفتہ است و اگر امام حاذق بگوید مقبول ست و اما بدعت مراد بدان اعتقاد چیزی ست کہ احداث کردہ شدہ باشد بر خلاف آنچہ معروف و معلوم ست از آنحضرت بنوع شبہہ و تاویل نہ بطریق جحد و انکار و عناد کہ آن کفرست و حدیث مبتدع مردود ست و نزد بعضی اگر متصف ست بصدق لہجہ و صیانت لسان مقبول ست و بعضی گفتہ اند کہ ہرکہ منکر ست امر متواتر را از شرع کہ معلوم ست بضرورت بودن او از دین مردود ست و ہرکہ نہ باین صفت بود اگرچہ مخالفان او را تکفیر کردہ باشند مقبول ست با انضمام ضبط و ورع و تقوی و احتیاط و مختار آنست کہ اگر داعی باشد بدعت خود و در مقام ترویج و تزیین بود قبول نکنند و اگر نہ این چنین ست قبول کنند مگر آنکہ چیزی روایت کند کہ مقوی بدعتش بود مردود ست و با جملہ علما حدیث مختلف اند در اخذ حدیث از اہل بدع و اہل ہوا و ارباب مذاہب زائغہ در جامع الاصول میگوید کہ اخذ کردہ اند جماعہ از ائمہ اہل حدیث از فرقہ خوارج و از آنہا کہ منسوب اند بقدر و تشیع و رفض و دیگر اصحاب بدع و اہل ہوا و جماعہ دیگر احتیاط نمودہ اند و احتیاط کردند و تورع ورزیدند از اخذ حدیث ازین فرق و ہرکدام را بیان ست انتہی و شک نیست کہ اخذ حدیث ازین فرقہا بعد از تحری صدق و صواب خواہد بود و با وجود آن احتیاط در عدم اخذ ست چہ بثبوت رسیدہ است کہ این مردم وضع حدیث برای ترویج مذاہب خود مینمودند و باز بتوبہ و رجوع اقرار بران میکردند واللہ اعلم و وجوہ طعن متعلق بضبط را

شرح ابی الطیب

ففی الجمع بینہما فی حدیث واحد جمع بین نفی ذلک القصور و اثباتہ قال وجوابہ ان ذلک راجع الی الاسناد فاذا روی الحدیث الواحد باسنادین احدہما اسناد حسن والآخر اسناد صحیح استقام ان یقال فیہ انہ حدیث حسن صحیح ای انہ حسن بالنسبۃ الی اسناد صحیح بالنسبۃ الی اسناد آخر علی انہ غیر مستنکر ان یکون بعض من قال ذلک اراد بالحسن معناہ اللغوی وہو ما تمیل الیہ النفس ولا یاباہ القلب دون معناہ الاصطلاحی الذی نحن بصددہ انتہی و قال ابن دقیق العید فی الاقتراح یرد علی الجواب الاول الاحادیث التی قیل فیہا حسن صحیح مع انہ لیس لہا الا مخرج واحد

قوت المغتذی

وعبارۃ الزرکشی وہو خرق لاجماعہم ثم ان یلزم علیہ انہ لا یکون فی کتاب الترمذی حدیث صحیح الا قلیلا لقلۃ اقتصارہ علی قولہ ہذا صحیح مع ان الذی یعبر فیہ بالصحۃ والحسن اکثرہ موجود فی الصحیحین و قال الشیخ سراج الدین البلقینی فی محاسن الاصطلاح ایضا فی ہذا الجواب نظر لکن جزم الامام شمس الدین بن الجزری فی الہدایۃ فقال الذی قال صحیح حسن فالترمذی یعنی تناسب صحۃ وحسنا فہو اخفض دون الصحیح معنی و قال الزرکشی فان قلت فما عندک فی دفع ہذا الاشکال قلت یحتمل ان یرید بقولہ حسن صحیح فی ہذہ الصورۃ الخاصۃ الترادف واستعمال ہذا قلیلا دلیل علی جوازہ کما استعملہ بعضہم حیث وصف الحسن بالصحۃ علی قول من ادرج الحسن فی القسم الصحیح و یجوز ان یرید حقیقتہما فی اسناد واحد باعتبار حالین و زمانین فیجوز ان یکون سمع ہذا الحدیث من رجل مرۃ فی حال کونہ مستورا او مشہورا بالصدق والامانۃ ثم ترقی ذلک الرجل المستمع وارتفع حالہ الی درجۃ العدالۃ فسمعہ منہ الترمذی او غیرہ مرۃ اخری فاخبر بالوصفین وقد روی عن غیر واحد انہ سمع الحدیث الواحد علی شیخ واحد غیر مرۃ قال وہذا الاحتمال وان کان بعیدا فہو اشبہ ما یقال قال و یحتمل ان یکون الترمذی ادی اجتہادہ الی حسنہ وادی اجتہاد غیرہ الی صحتہ او بالعکس فان الحدیث فی اعلی درجات الحسن واول درجات الصحیح فجمع لہ باعتبار مذہبین وانت اذا تاملت تصرف الترمذی لعلک تسکن الی قصدہ ہذا انتہی کلام الزرکشی بعضہ باختصار من الجعبری حیث قال فی مختصرہ وقولہ

ما قیل فی المرۃ

والتحذف فی مسمیۃ والوسط فی الخلق فی الحجر احدکم شیئا من الدنیا فرغبا کانت لاجابۃ لہ ولا فناء من الطاعۃ فلعلہ یصادف رضی اللہ عنہ ولا وجہا من المعصیۃ مخافۃ ان یکون سخط اللہ فیہ ولا احدا من الخلق اجل ان یکون ولیا للہ سبحانہ وتعالی فی الباطن حتی قبض اللہ لہ المنۃ ویسر النیۃ وقلت یا نفسی جدی سعی من نزل ولا تقطعن حظا من الآخرۃ

شرح سراج احمد

پنج گفته اند اول از جهت فرط غفلت دوم کثرت غلط سوم مخالفت ثقات چهارم وهم پنجم سوء حفظ تا کثرت غفلات و کثرت غلط نزدیک یکدیگر اند غفلت در سماع و تحمل حدیث و غلط در اسماع و ادای آن و مخالفت ثقات در اسناد یا در متن بر انواع متعدده است و آن موجب شذوذ حدیث ست و در اعتبار روی از وجوه طعن متعلق بضبط بجهت آن باشد که باعث مخالفت ثقات عدم ضبط و حفظ و عدم صیانت از تغییر و تبدیل خواهد بود اما طعن بجهت وهم و نسیان راوی که بدان خطا کرده و روایت بر سبیل توهم کرده اگر اطلاع یافته شود بر توهم وی بقرائن داله بر آن و در یافت علل و اسباب قادحه آنرا حدیث معلل خوانند و این اغمض علوم حدیث ست و ادق آن و قیام نتوان نمود بآن مگر کسیکه داده شد آنرا فهم ثاقب و حفظ وسیع و معرفت تمام بمراتب روات و احوال اسانید و متون چنانچه متقدمین از ارباب این فن بودند تا دارقطنی که میگویند از وی مثل وی در غیاب نیامده و گاهی چنان بود که عبارت معلل از اقامت حجت قاصر بود و تصحیح و تعیین علت نتوان کرد بر مثال صیرفی در نقد دراهم و دنانیر و اما سوء حفظ مراد بوی آن داشته اند که اصابت او غالب بر خطا و حفظ و اتقان اکثر از بسیار نسیان نبود یعنی اگر خطا و نسیان غالب بود یا مساوی بود با صواب و اتقان این هر دو صورت داخل در سوء حفظ ست معتبر غلبه و کثرت صواب و اتقان ست و سوء حفظ اگر لازم حال در جمیع اوقات عمر کسی گردد حدیث وی معتبر نبود و این را نیز شاذ گویند بر رای محدثین و اگر طاری و عارض شده بجهت عارضی مثل اختلال حافظه بکبر سن یا ذهاب بصر یا فوات کتب این قسم را مختلط نامند و اگر چیزی که پیش از اختلاط و اختلال حدیث کرده و جدا و متمیز گردانیده است از آنچه که بعد از وی کرده قبول کرده شود و اگر تمیز نکرده و جدا جدا نساخته توقف کنند و اگر اشتباه بود نیز همین حکم ست و اگر این قسم را متابعات و شواهد پیدا شود ترقی کند از درجه توقف و غرابت بقبول و رجحان و همین ست حکم احادیث مستور و مدلس و مرسل

شرح ابی الطیب

قال وفي كلام الترمذي في مواضع يقول هذا حديث حسن صحيح لا نعرفه الا من هذا الوجه قال والذي اقوله في جواب هذا السؤال انه لا يشترط في الحسن قيد القصور عن الصحيح وانما يجيئه القصور اذا اقتصر على قوله حسن واما اذا قال حسن صحيح فلا وشرح ذلك وبيانه ان ههنا صفات للرواة تقتضي قبول الرواة ولتلك الصفات درجات بعضها فوق بعض كالتيقظ والحفظ والاتقان مثلا فوجود الدرجة الدنيا كالصدق وعدم التهمة بالكذب لا ينافيه وجود ما هو اعلى منه كالحفظ والاتقان فاذا وجدت الدرجة العليا لم ينافِ ذلك وجود الدنيا كالحفظ مع

قوت المغتذي

حسن صحيح باعتبار سندين او مذهبين وقال الحافظ ابن حجر في النكت قد اجاب بعض المتاخرين عن اصل الاشكال بانه باعتبار صدق الوصفين على الحديث بالنسبة الى احوال رواته عند ائمة الحديث فاذا كان فيهم من يكون حديثه صحيحا عند قوم وحسنا عند قوم يقال فيه ذلك قال ويتعقب هذا بانه لو اراد ذلك لاتى بالواو التي للجمع فيقول حسن وصحيح قال ثم ان الذي يتبادر الى الفهم ان الترمذي انما يحكم على الحديث بالنسبة الى ما عنده لا بالنسبة الى غيره فهذا يقدح في الجواب ويتوقف ايضا على اعتبار الاحاديث التي جمع الترمذي فيها بين الوصفين فان كان في بعضها ما لا اختلاف فيه عند جميعهم في صحته قدح في الجواب ايضا لكن لو سلم هذا الجواب لكان اقرب الى مراده من غيره قال واني لاميل اليه وارتضيه والجواب عما يرد عليه ممكن قال وقيل يجوز ان يكون مراده ان ذلك باعتبار وصفين مختلفين وهما الاسناد والحكم فيجوز ان يكون قوله حسن اي باعتبار اسناده صحيح اي باعتبار حكمه لانه من قبيل المقبول وكل مقبول يجوز ان يطلق عليه اسم الصحة وهذا يمشي على قول من لا يفرد الحسن من الصحيح بل يسمي الكل صحيحا لكن يرد عليه ما اوردناه اولا من ان الترمذي اكثر من الحكم بذلك على الاحاديث الصحيحة الاسناد قال واجاب بعض المتاخرين بانه اراد حسن على طريقة من يفرق بين النوعين لقصور رتبة راويه عن درجة الصحة المصطلحة صحيح على طريقة من لا يفرق قال ويرد عليه ما اوردناه فيما سبق

عارضة الاحوذي

بالدنيا ولا تقبلن على مخلوق وتذر جانب الخالق الاعلى وانت وان كنت مهتمة بوظائف الدنيا وتكاليف دين فاقتنها حالة الحيا قد وفاة بالمتقين فاذا مات المرء انقطع عمله الا من ثلث صدقة جارية او علم علمه او ولد صالح يدعو له وما كنت لا تعرض التصنيف ولا ارتقى الى هذا المحل المنيف الا وابتني

شرح سراج احمد

دیگر بدانکه حدیث صحیح اگر راوی وی یکی ست آنرا غریب نامند و اگر دو بود عزیز خوانند و اگر زیاده از دو مشهور و مستفیض خوانند و اگر کثرت رواۃ بحدی ست
که توافق ایشان بر کذب احتمال نتوان کرد متواتر گویند و غریب را فرد نیز گویند و مراد بآنکه راوی یکی بود آنست که اگرچه در یک موضع هم اینچنین افتد غریب
است و آنرا نسبی گویند و اگر همه جا اینچنین آید فرد مطلق بود و مراد بآنکه از دو کس روایت آید آنست که همه جا همچنین آید اگر یکی آید پس عزیز
نبود بلکه غریب باشد چنانکه گفته شد و برهمین قیاس اعتبار زیادت بود و در مشهور اینست معنی قول ایشان که درین فن اقل حاکم بر اکثر ست فافهم
و ازینجا معلوم شد که غرابت منافات بصحت ندارد و حدیث غریب صحیح میتواند بود چنانکه هر یکی از رجال وی ثقات باشند و غریب گاهی بمعنی
شاذ نیز آید آنی شذوذ که از اقسام طعن در حدیث ست و آنست مراد صاحب مصابیح که در بعضی احادیث بطریق طعن بگوید هذا حدیث
غریب و بعضی شاذ را نیز بمفرد راوی تفسیر کرده اند بی اعتبار مخالفت ثقات و گفته اند صحیح شاذ ست و غیر شاذ بمعنی فرد ثقه و آنکه در مقام طعن ذکر
شود بمعنی مخالف ثقات ست و حدیث ضعیف آنست که یکی ازین شرائط معتبره در صحت و حسن یا زیاده مطلقاً مفقود گردد و راوی
بعدم عدالت یا عدم ضبط اسناد او بانقطاع متسم بود و بشذوذ و نکارت و علت موسوم گردد و باین اعتبار اقسام ضعیف متعدد و متکثر گردد افراداً
و ترکیباً و مراتب حسن و صحیح لذاتها و لغیرها نیز بتفاوت مراتب و درجات این صفات ست با وجود اشتراک در اصل صحت و حسن و این قوم مراتب صحت را
ضبط کرده و تعیین نموده اند و امثله آنرا از اسانید ذکر کرده و گفته اند که اسم عدالت و ضبط همه رجال این اسانید را شامل ست و لیکن بعضی را زیادت
فوق بعضی ست و اختلاف کرده اند درین که اطلاق اصح اسانید بر سند مخصوص علی الاطلاق ست بعضی گفته اند اصح اسانید زین العابدین

شرح ابی الطیب

الصدق فیصح ان یقال فی هذا انه حسن باعتبار وجود الصفة الدنیا وهی الصدق مثلاً صحیح باعتبار
الصفة العلیا وهی الحفظ والاتقان ویلزم علی هذا ان یکون کل صحیح حسناً وتلتزم ذلک ویؤیده ورود قولهم
هذا حدیث حسن من الاحادیث الصحیحة وهذا موجود فی کلام المتقدمین انتهی **اقول** ویوضحه ما
قاله الشیخ الحافظ ابن حجر العسقلانی فی النخبة وشرحها وحاصله فان جمع الصحیح والحسن فی وصف حدیث واحد کقول
الترمذی وغیره کالبخاری علی ما نقله السخاوی وکیعقوب بن شیبة وابی علی الطوسی فانهما جمعا فی مواضع من کتابیهما

قوت المغتذی

قال واختار بعض من ادرکناه ان اللفظین عنده مترادفان ویکون اتیانه باللفظ الثانی بعد الاول علی سبیل التأکید له کما یقال
صحیح ثابت او جید قوی او غیر ذلک قال وهذا قد یقدح فیه القاعدة فان الحمل علی التأسیس خیر من الحمل علی التأکید لان الاصل عدم
التأکید لکن قد یندفع القدح بوجود القرینة الدالة علی ذلک وقد وجدنا فی عبارة غیر واحد کالدارقطنی هذا حدیث صحیح ثابت
قال وفی الجملة اقوی الاجوبة ما اجاب به ابن دقیق العید انتهی کلام الحافظ ابن الحجر فی النکت قال فی شرح النخبة اذا اجتمع الصحیح
والحسن فی وصف واحد فالتردد الحاصل من المجتهد فی الناقل هل اجتمعت فیه شروط الصحة او قصر عنها وهذا حیث یحصل منه التفرد
بتلک الروایة قال ومحصل الجواب ان تردد ائمة الحدیث فی ناقلیه یقتضی للمجتهد ان لا یصفه باحد الوصفین فیقال فیه حسن باعتبار وصفه
عند قوم صحیح باعتبار وصفه عند قوم وغایة ما فیه انه حذف منه حرف التردد لان حقه ان یقول حسن او صحیح وهذا کما حذف
حرف العطف من الذی بعده وعلی هذا فما قیل فیه حسن صحیح دون ما قیل فیه صحیح لان الجزم اقوی من التردد وهذا حیث التفرد
والا اذا لم یحصل التفرد فاطلاق الوصفین معاً علی الحدیث یکون باعتبار اسنادین احدهما صحیح والآخر حسن وعلی هذا فما قیل
فیه حسن صحیح فوق ما قیل فیه صحیح فقط اذا کان فرداً لان کثرة الطرق تقوی فان قیل قد صرح الترمذی بان شرط الحسن ان یروی من

عارضة الاحوذی

رأیته قد خلفت بسماحتم وحجبة دیباجتم تتعاور الاغفال علیه وتتعاوره الجهال فیه ولا ینبغی لحصیف ان یتصدی الی تصنیف ان یعدل عن غرضین اما ان یخترع معنی او یبتدع وصفاً ومتناً حسب ما قررناه فی قانون التأویل وربطناه فی التحصیل من الجمل والتفصیل وما سوی هذین الوجهین فهو تسوید الورق والتحلی بحلیة السرق

شرح سراج احمد

از پدرش از جدش و بعضی مالک از نافع از ابن عمر و بعضی گفته زہری از سالم از پدرش ابن عمر و بعضی گفته اند که صواب آنست که حکم بر اسنادی مخصوص
با صحیت علی الاطلاق نتوان کرد الا آنکه دریجا مرتبۂ اعلی ہست و چندی از اسانید در انجا داخل اند و اگر مقید بقید کنند چنانکہ گویند اصح اسانید از
فلان بلد یا اصح اسانید در فلان باب یا در فلان مسألہ درست ست عادت مصنف ست که در ہر جا میگوید حدیث حسن صحیح و حدیث غریب حسن
و حدیث غریب حسن صحیح اجتماع در حسن و صحت خود اشکالی ندارد که حسن لذاته باشد و صحیح لغیرہ اما در اجتماع غربت و حسن اشکالی دارد که مصنف
ترمذی در حسن تعدد طرق اعتبار کرده است و آن با غرابت منافات دارد در جواب میگویند که اعتبار تعدد طرق بحسن نزد مصنف مطلق نیست
بلکه قسمی از وست و اینجا که حسن را با غریب جمع کرده مراد قسم دیگر ست و بعضی گویند که اشاره باختلاف روایات ست که نزد بعضی غریب ست و نزد بعضی
حسن یا واو بمعنی او ست که شک و تردد دارد در انکه غریب ست یا حسن و قول بانکه مراد بحسن اینجا مصطلح نیست بلکه مایمیل الیہ الطبع ست
بعید ست بدانکه احتجاج در احکام بخبر صحیح لذاته مجمع علیہ ست و ہمچنین بحسن نزد علمای عامه و آن ملحق بصحیح ست در احتجاج اگرچه در رتبه کمتر ست
و چون حدیث ضعیف بتعدد طرق بمرتبۂ حسن رسد آن نیز محتج بہ ست چنانکه مشہور ست که حدیث ضعیف در فضائل اعمال معتبر ست بجهت
ترغیب نه در غیر آن مفرداتش مراد ست نه مجموع که آن بتعدد طرق در محل حسن ست نه ضعیف صرح به الایمه و بعضی گفته اند اگر ضعف حدیث
بسبب سوء حفظ بعضی رواة یا اختلاط یا تدلیس بود با وجود صدق و دیانت منجبر میگردد بتعدد طرق و اگر از جهت اتهام کذب راوی یا شذوذ یا
فحش خطا بود اگرچه تعدد طرق داشته باشد منجبر نگردد و حدیث محکوم بضعف باشد و در فضائل اعمال معمول و شاید که بر ینصورت محمول خواهد بود

شرح ابی الطیب

حدیث حسن صحیح فلتردد المجتهد فی الناقل هل اجتمعت فیه شروط الصحة او قصر عنها مع کونه مقبولاً
والمراد بالمجتهد من یفتش حال الاحادیث ویحقق ان کلاً منها من ای قسم من الاقسام وان لم یکن مجتهداً
مطلقاً وهذا الجواب اذا کان یحصل من الناقل التفرد بتلك الروایة وعرف بهذا جواب من استشکل
الجمع بین الوصفین فقال الحسن قاصر عن الصحیح ففی الجمع بین الوصفین اثبات لذلك القصور ونفیه ومحصل الجواب
ان تردد ائمة الحدیث فی حال ناقله اقتضی للمجتهد ان لا یصفه باحد الوصفین فقط او یقال

قوت المغتذی

غیر وجه فکیف یقول فی بعض الاحادیث حسن غریب لا نعرفه الا من هذا الوجه فالجواب ان الترمذی لم یعرف الحسن مطلقاً
وانما عرف بنوع خاص وقع فی کتابه وهو ما یقول فیه حسن من غیر صفة اخری وذلك انه یقول فی بعض الاحادیث حسن صحیح غریب وتعریفه
انما وقع علی الاول فقط وعبارته ترشد الی ذلك حیث قال فی اواخر کتابه وما قلنا فی کتابنا حدیث حسن فانما اردنا به حسن اسناده
عندنا کل حدیث یروی لا یکون راویه متهما بکذب ویروی من غیر وجه نحو ذلك ولا یکون شاذاً فهو عندنا حدیث حسن یعرف بهذا انه انما عرف
الذی یقول فیه حسن فقط اما ما یقول فیه حسن صحیح او حسن غریب او حسن صحیح غریب فلم یعرج علی تعریف ما یقول فیه صحیح فقط او غریب
فقط وکانه ترکه استغناء لشهرته عند اهل الفن واقتصر علی تعریف ما یقول فیه فی کتابه حسن فقط اما لغموضه واما لانه اصطلاح
جدید ولذلك قیده بقوله عندنا ولم ینسبه الی اهل الحدیث کما فعل الخطابی وبعد التقریر یندفع کثیر من الایرادات التی طال البحث
فیها ولم یسفر وجه توجیهها فلله الحمد علی ما الهم وعلم **قلت** وظهر لی توجیهان آخران احدهما ان المراد حسن لذاته
صحیح لغیره والآخر ان المراد حسن باعتبار اسناده صحیح ای انه اصح شیء ورد فی الباب فانه یقال اصح ما ورد کذا وان کان حسناً
او ضعیفاً فالمراد ارجحه او اقله ضعفاً ثم ان الترمذی لم ینفرد بهذا المصطلح بل سبقه الیه شیخه البخاری کما نقله

عارضة الاحوذی

فاما ابداع
المعانی
فهو امر
معوز فی
هذا الزمان
فان العلماء
قد استوفوا
الكلام
ونصبوا
علی كل
مشكل
العلم ولم یبق
الا خفایا
فی زوایا
لا یتولجها
الا من تبصر
معاطفها
واستظهر
لواطفها
حضیضة
ولم یكن
قط فی الامم
من انتهی
الی حد
هذه الامة
من التصرف
فی التصنیف
والتحقیق
ولا جاب
لها فی مراها

شرح سراج احمد

انچه بعضی گفته اند که لحوق ضعف بضعف افاده نمیکند قوت را والا این سخن ظاهر الفساد ست بدانکه سند رجال حدیث را گویند که روایت کرده
و اسناد نیز بمعنی سند آید و گاهی بمعنی ذکر سند و اظهار آن نیز افتد و متن حدیث انچه بانتهی میگردد بوی اسناد از کلام پس اگر هیچ راوی از روات
حدیث از میان ساقط گردد منقطع گویند و این سقوط را انقطاع و اگر سقوط از مبادی سند و اوائل آنست آنرا معلق خوانند و این اسقاط را تعلیق و
ساقط یکی باشد یا بیشتر و گاهی تمام سند ساقط بود چنانکه گویند قال رسول الله صلی الله علیه وسلم چنانکه عادت مصنفین ست و انچه که از
ترمذی درین کتاب اند همه آن صحیح اند و حکم اتصال دارند و اگر سقوط از آخر سند ست بعد از تابعی آنرا حدیث مرسل خوانند و این فعل را ارسال چنانکه
تابعی گوید قال رسول الله صلی الله علیه وسلم و نزد بعضی محدثین مرسل و منقطع بیک معنی آید و اصطلاح اول اشهر ست نزد فقها و محدثین و
حکم مرسل توقف ست نزد جمهور علما چه نمیتوان دانست که ساقط ثقه است یا غیر ثقه زیراکه روایت تابعی از تابعی بسیار ست و در تابعین ثقه بودند
و غیر ثقه و نزد امام ما ابو حنیفه رح و مالک رح مقبول ست مطلقا و ایشان گویند که ارسال بجهت کمال وثوق و اعتماد ست زیراکه کلام در ثقه است و اگر نزد وی
صحیح نبود ارسال نمینمود و قال رسول الله نمیگفت و نزد امام شافعی رح اگر این حدیث مرسل اعتضاد یابد بوجه دیگر مقبول ست و از امام احمد رح دو قول
و اگر سقوط از اثنای سند ست پس آن ساقط اگر دو راوی باشد متوالی و بهم آنرا معضل خوانند و اگر ساقط یکی بود یا زیاده نه پی در پی بلکه از دو جا یا جا
آنرا منقطع خوانند و منقطع بمعنی غیر متصل شامل این همه اقسام نیز آید و قسمی از منقطع ست که آنرا مدلس گویند و فعل آنرا تدلیس و فاعلش را مدلس بکسر
اللام نامند و صورتش اینست که راوی نام شیخ خود را نبرد و از شیخ که فوق اوست روایت کند و لفظیکه موهم سماع ست بیارد و حال آنکه سماع از وی ندارد

شرح ابی الطیب

فی الجواب انه قیل فیه حسن باعتبار وصفه عند قوم صحیح باعتبار وصفه عند اٰخرین وغایة مافیه
انه حذف منه حرف التردد لان حقه ان یقول انه حسن او صحیح کما یحذف حرف العطف من الذی بعده
وعلی هذا الذی قیل فیه حسن صحیح دون الذی قیل فیه صحیح لان الجزم اقوی من
التردد وهذا من حیث التفرد وان لم یحصل التفرد فاطلاق الوصفین باعتبار الاسنادین
احدهما صحیح والاٰخر حسن وعلی هذا فما قیل فیه حسن صحیح فوق ما قیل فیه صحیح فقط

قوت المغتذی

ابن الصلاح فی غیر مختصره والزرکشی وابن حجر فی نکتهما قال الزرکشی واعلم ان هذا السؤال یرد بعینه فی قول الترمذی
هذا حدیث حسن غریب لان من شرط الحسن ان یکون معروفا من غیر وجه والغریب ما انفرد به احد رواته وبینهما تناف قال
وجوابه ان الغریب یطلق علی اقسام غریب من جهة المتن وغریب من جهة الاسناد والمراد هنا الثانی دون الاول لان هذا الغریب
معروف عن جماعة من الصحابة لکن تفرد بعضهم بروایته عن صحابی فبحسب المتن حسن وبحسب الاسناد غریب لانه لم یروه
من تلک الجماعة الا واحد ولا منافاة بین الغریب بهذا المعنی وبین الحسن بخلاف سائر الغرائب فانها تنافی الحسن وقال الحافظ ابو العباس
احمد بن عبد المحسن الغرافی فی کتابه معتمد البیّنة قول ابی عیسی هذا حدیث حسن صحیح غریب وهذا حدیث حسن غریب
انما یرید به ضیق المخرج انه لم یخرج الا من جهة واحدة ولم یتعدد خروجه من طرق الا ان الراوی ثقة فلا یضر ذلک
فیستغرب به هو لقلة المتابعة وهو لا الائمة شروطهم عجیبة وقد یخرج الشیخان احادیث یقول ابو عیسی فیها هذا حدیث
حسن وتارة حسن غریب کما قال فی حدیث ابی بکر قلت یا رسول الله علمنی دعاء ادعو به فی صلاتی الحدیث فهذا
حدیث حسن مع انه متفق علیه انتهی واعلم ان الکتب الاربعة الصحیحین وسنن ابی داؤد والنسائی

عارضة الاحوذی

من التفریع فان الله وصفها عن اختلافها فی کتابها وجاء بها الی الحقائق من ابوابها وسائر الامم غیرتهم الآفات وتوالت علیهم الحادثات فذکر ان التوریة حرفت مرتین واتخذت الیهود الهین اثنین وزعموا ان الذی املاها من حفظه فی المرة الاولی عزیر ولیس لها فی المرة الثانیة الا کسیر عقیر والنصار

شرح سراج احمد

وگویند عن فلان فقال فلان و تدلیس مذموم و مکروه ست مگر آنکه ثابت شود که فوق تدلیس نمیکند الا از ثقه و دران غرض فاسد نباشد مثل اخفای سماع از شیخ بجهت صغر سن و عدم جاه و عدم شهرت و ستر حال که سبب طعن گردد و تدلیس در لغت بمعنی عیب کالا پوشیدن ست و بعضی اکابر حدیث نیز تدلیس میکردند اما بجهت وثوق بصحت حدیث و استغنا بشهرت حال نه از جهت این اغراض فاسده که مذکور شد و اگر در اسناد و یا در متن از راوی حدیث اختلاف واقع شود بتقدیم و تاخیر یا زیادت و نقصان یا با بدال راوی مکان راوی دیگر یا متنی بمکان متنی و امثال آن آنرا حدیث مضطرب خوانند و اگر راوی کلام خود را درمیان حدیث درآورده بجهت غرضی و مصلحتی آنرا مدرج خوانند و عنعنه روایت حدیث ست بلفظ عن فلان عن فلان و معنعن حدیثی که روایت کرده شده باشد باین طریق و عنعنه از حدیث مدلس معتبر نیست بجهت اشتباه و التباس مذکور و هر حدیث که مرفوع بود و سند وی متصل آنرا مسند خوانند اصطلاح مشهور اینست و بعضی متصل را مطلقاً مسند نامند هر چند که موقوف و مقطوع بود و بعضی مرفوع را مسند میگویند اگرچه مرسل و معضل و منقطع بود المعتمد هو الاول و از اقسام حدیث شاذ و منکر و معلل ست شاذ در لغت فرد را گویند هر که از میان جماعت بیرون افتد و در اصطلاح حدیثی که روایت کرده شده مخالف انچه روایت کرده اند آنرا ثقات پس اگر راوی آن ثقه نیست مردود ست و اگر ثقه است سبیل درانجا ترجیح ست بمزید حفظ و ضبط یا کثرت عدد و دیگر وجوه ترجیحات پس آنرا که راجح ست محفوظ خوانند و مرجوح را شاذ و منکر حدیثی ست که روایت کند راوی ضعیف مخالف کسیکه ضعف وی کمتر بود و مقابل منکر معروف ست پس در منکر و معروف هر دو راوی ضعیف اند یکی ضعیفتر از دیگری و در شاذ و معروف هر دو قوی یکی قوی تر از دیگری و شاذ و منکر هر دو مرجوح و محفوظ و معروف هر دو راجح و بعضی از شاذ و منکر قید مخالفت راوی دیگر قوی یا ضعیف نکرده اند و گفته اند که شاذ هر چه روایت کند ثقه و منفرد بود بدان

شرح ابی الطیب

اذا كان الصحيح فرداً الا ان كثرة الطرق تقوى الحديث فان قيل قد صرح الترمذى بان شرط الحسن ان يروى من غير وجه فكيف يقول فى بعض الاحاديث حسن غريب لا نعرفه الا من هذا الوجه فالجواب ان الترمذى لم يعرف الحسن مطلقاً وانما عرف بنوع خاص منه وقع فى كتابه وهو ما يقول فيه حسن من غير صفة اخرى وذلك انه يقول فى بعض الاحاديث حسن و فى بعضها صحيح وفى بعضها غريب وفى بعضها حسن غريب وفى بعضها صحيح غريب وفى بعضها حسن صحيح غريب

قوت المغتذى

وقعت لنا من عدة روايات عن مؤلفها ولم يقع الترمذى الا من رواية ابى العباس محمد بن احمد بن محبوب عن الترمذى ولا نعلم انه شرحه احد كاملاً الا القاضى ابوبكر بن العربى فى كتابه عارضة الاحوذى وكتب عليه الحافظ فتح الدين بن سيد الناس قطعة وكمل عليها الحافظ زين الدين ابو الفضل العراقى قطعة اخرى ولم يتمه وكتب عليه شيخ الاسلام سراج الدين البلقينى قطعة والحافظ ابو الفضل بن حجر مجلداً لم اقف عليه وله كتاب اللباب فيما يقول فيه الترمذى وفى الباب لم اقف عليه ايضاً والله اعلم وقال الامام ابو عبد الله محمد بن عمر بن رشيد الذى عندى ان الاقرب الى التحقيق والاحرى على واضح الطريق ان يقال ان كتاب الترمذى يضمن الحديث مصنفاً على الابواب وهو علم برأسه والفقه علم ثانٍ وعلل الاحاديث ويشتمل على بيان الصحيح من السقيم وما بينهما من المراتب علم ثالث والاسماء والكنى رابع والتعديل والتجريح خامس ومن ادرك النبى صلى الله عليه وسلم ممن لم يدركه ممن اسند عنه فى كتابه سادس وتعديد من روى ذلك الحديث سابع هذه علومه المجملة واما التفصيلية فمتعددة وبالجملة فمنفعته كثيرة وفوائده انتهى قال الحافظ فتح الدين بن سيد الناس ومما لم يذكره ما تضمنه من الشذوذ

عارضة الاحوذى

يدلوا كتبهم و بايديهم و حرفوا على مناجيهم واتبعوا الحق اهوائهم فكل من كان امل فى معنى مناجيهم كتب عليه كتابه فجاءت مختلفة مبدلة محرفة فاذا قرأها العالم رأى انهم عوجوا وضوا لما فقروا الضوء ولما صان الله هذه الامة عن المحنة وبسط لها فى الدوحة فنبسطت فى بحبوحة دوحتها و تصرفت فى فروع ملتها فاستفتح السيف المعلق

شرح سراج احمد

وازہیچ جانب اصلی موافق ومعاضد آن نیاید وبعضی نہ ثقہ اعتبار کنند ونہ مخالفت وہمچنین منکر را مخصوص بصورت مذکورہ ندارند وحدیث مطعون بفسق وبفرط غفلت وکثرت غلط را منکر گویند ومعلل بصیغہ اسم مفعول از تعلیل اسناد را گویند کہ در وی علل واسباب باشد کہ قادح ست در صحت آن ودر می یابند او را اہل مہارت وحذاقت در علم حدیث واگر حدیثی روایت کردہ اند وراوی دیگر موافق آن روایت کردہ حدیث این راوی را تابع خوانند بصیغہ اسم فاعل اینست معنی آنکہ محدثان میگویند تابعہ فلان ولہ متابعات ومتابعت موجب تقویت وتایید ست ولازم نیست کہ متابع مساوی اصل باشد در مرتبہ اگر کمتر ازان باشد در مرتبہ نیز متابعت را شاید ومتابع اگر موافق اصل باشد در لفظ ومعنی اطلاق مثلہ کنند واگر موافق در معنی ست نہ در لفظ نحوہ گویند ودر متابعت شرط ست کہ در ہر حدیث از یک صحابی باشد واگر از دو صحابی باشد او را شاھد گویند چنانکہ گویند ولہ شواھد وشہد بہ حدیث فلان وتتبع طرق واسانید را بقصد معرفت متابع وشاہد پیدا کردن آنرا اعتبار خوانند واما حدیث انما الاعمال بالنیات پس اسناد وی متصف ست بغرابت در یک طرف اول وی ودر آخر طرف وی متصف بشہرت ست والمصحف قد یکون فی الراوی کحدیث شعبۃ عن العوام بن مراجم بالراء والجیم صحفہ یحیی بن معین فقال بالزای والحاء المھملۃ وقد یکون فی الحدیث کقولہ صلی اللہ علیہ وسلم من صام رمضان واتبعہ ستا من شوال صحفہ بعضھم فقال شیئا بالشین المعجمۃ والمسلسل ما یتابع فیہ رجال الاسناد الی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عند روایتہ علی حالۃ واحدۃ اما فی الراوی قولا نحو سمعت فلانا یقول سمعت فلانا الی المنتھی او اخبرنا فلان واللہ قال اخبرنا فلان واللہ الی المنتھی او فعلا کحدیث التشبیک بالید او قولا وفعلا معا کما

شرح ابی الطیب

وتعریفہ انما وقع علی الاول فقط وعبارتہ ترشد الی ذلک حیث قال فی اخر کتابہ وما قلنا فی کتابنا حدیث حسن فانما اردنا بہ حسن اسنادہ وکل حدیث یروی ولا یکون راویہ متھما بالکذب ویروی من غیر وجہ نحو ذلک ولا یکون شاذا فھو عندنا حسن انتھی فعرفت بھذا انہ انما عرف الذی یقول فیہ حسن فقط اما ما یقول فیہ حسن صحیح او حسن غریب او حسن صحیح غریب فلم یعرج علی تعریفہ کما لم یعرج علی تعریف ما یقول فیہ

قوت المغتذی

وھو نوع ثامن ومن الموقوف وھو تاسع ومن المدرج وھو عاشر وھذہ الانواع مما یکثر فوائدہ التی تستجار منہ وتستفاد عنہ واما ما یقل فیہ وجودہ من الوفیات والتنبیہ علی معرفۃ الطبقات وما یجری مجری ذلک فداخل فیما اشار الیہ من فوائدہ التفصیلیۃ انتھی **فائدۃ** قال الحافظ ابو جعفر بن الزبیر فی برنامجہ روی ھذا الکتاب عن الترمذی ستۃ رجال فیما علمتہ ابو العباس محمد بن احمد بن محبوب وابو سعید الھیثم بن کلیب الشاشی وابو ذر محمد بن ابراھیم وابو محمد الحسن بن ابراھیم القطان وابو حامد احمد بن عبد اللہ التاجر وابو الحسن الواذری قال واما ما ذکرہ بعض الناس من انہ لا یصح سماع احد فی ھذا المصر من ابی عیسی ولا روایۃ عنہ وھو کلام یعزی الی ابی محمد بن عتاب عن ابی عمرو السفاقسی عن ابی عبد اللہ القسوی فھو باطل قال من قالہ فان الروایات فی الکتاب منتشرۃ متتابعۃ عن جملۃ معروفین عن المصر ثم ان ابا عبد اللہ بن عتاب ابیہ ابا محمد المذکور والحافظ ابا علی الغسانی وغیرھم من ائمۃ ھذا الشان قد اسندوا الکتاب فی فھارسھم وما یعرضوا الشیء مما ذکرہ من تقدم کلامہ من جھل الکتاب وانقطاع الروایۃ ولا ذکروا ذلک عن احد انتھی

وقال الحافظ قطب الدین القسطلانی

احادیث الرسول جلی الھموم	ویری المرء من الم الکلوم	فلا تبتغی بھا ابدا بدیلا	وعرف ما الصحیح من السقیم

عارضۃ الاحوذی

ولستولوا علی الظلف فلم یدرک منھم الاوعی جیل الامم وتقریب مرامھم فخذوھا عارضۃ من احوذی علم کتاب الترمذی وقد کانت ھمتی طمحت الی استیفاء مسائلہ بالبیان والاحصاء بجمیع علومہ بالشرح والبرھان الا انی رأیت القوا طع اعظم منھا والھمم اقصر عنھا والخطو اقرب منھا فتوقفت مدۃ الی ان تیسرت

شرح سراج احمد

فی حدیث اللّٰهم اعنی علی ذکرك وشکرك وحسن عبادتك وفی روایة ابی داود واحمد والنسائی قال الراوی اخذ رسول اللّٰه صلی اللّٰه علیه وسلم بیدی قال انی لاحبك فقل اللّٰهم اعنی علی ذکرك واما علی صفة کحدیث الفقهاء فقیه عن فقیه البیعان بالخیار ما لم یتفرقا واما فی الروایة کالمسلسل باتفاق اسماء الرواة واسماء آبائهم او کناهم او انسابهم او بلدانهم وقد ذهبت الکرامیة والطائفة المبتدعة الی جواز وضع الحدیث فی الترغیب والترهیب بدانکه تحمل حدیث صحیح ست قبل الاسلام وهمچنین پیش از بلوغ زیراکه امام حسن وحسین وابن عباس وابن الزبیر رضوان اللّٰه تعالی علیهم اجمعین تحمل کرده اند حدیث را قبل از بلوغ وهمیشه بودند مردم که می شنوانیدند کودکان را تا ادا کنند بمردم واختلاف کرده اند علما در وقت ومدتی که دران کودکان را تحمل روایت بعضی گفته اند که در پنج سالگی ست وگویند که اعتبار تحمل بحال هر کسی علیحده است پس چون فهم کند خطاب را ورد کند جواب را پس صحیح باشد سماع وی اگرچه در اندک از پنج سال باشد والاصح نیست در شرح سفر السعادت نوشته است در ذکر احوال مصنف ترمذی ابو عیسی که در کنیت آن بابی عیسی دخل کرده اند خوب نیست زیراکه عیسی را پدر نبود و ماناکه این مرد را با ائمه اهل قیاس واجتهاد تعصبی بود خصوصًا با امام اعظم ابی حنیفه کوفی رحمة اللّٰه علیه ولهذا ذکر این امام اجل واصحاب وی در کتاب خود هرجاکه آورده ببعض اهل الکوفة تعبیر نموده وتصریح باسم شریف وے در هیچ جا نکرده با وجود ذکر امثال واقران ایشان وظاهر آنجاکه اهل کوفه میگوید ایشان را اراده نموده است وهمچنین شیخ وے امام بخاری ازان امام تعبیر ببعض الناس کرده ورد مذهب ایشان می نماید واللّٰه اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب فقط

شرح ابی الطیب

صحیح فقط وکانه ترك ذلك استغناء لشهرته عند اهل الفن واقتصر علی تعریف مایقول فی کتابه حسن فقط اما لغموضه واما لانه اصطلاح جدید وکذلك قیده بقوله عندنا ولم ینسبه الی اهل الحدیث کما فعل الخطابی وبهذا التقریر یندفع کثیر من الایرادات التی طال البحث فیها ولم یسفر وجه توجیهها ولله الحمد علی ما الهم وعلم انتهی

قوت المغتذی

وان الترمذی لما تصدی	لعلم المشرع مغن عن علوم
فمن جرح وتعدیل حواه	ومن خلل ومن فقه قویم
ومن نسخ ومشتبه الاسامی	ومن فرق ومن جمع فهیم
ومن نقل الی الفقهاء یعزی	ومن معنی بدیع مستقیم
وقسم ما روی حسنًا صحیحًا	غریبًا فارتضاه ذو الفهوم
وجاء کانه بدر تلالا	تسیر غیاهب الجهل الظلوم
فان الحق ابلج لیس یخفی	تلاوته علی الذهن السلیم
فماوی العلم یرقی بالثریا	ویبقی فی الثری اثر الرسوم
کتاب الترمذی غدا کتابا	یعطر نشره مسر النسیم
فریدا تستبهج کل حسین	علی ایدی الاقدار الخ [illegible]

غدا الخضر النضیر الی المعانی	فاضحی روضه عطر الشمیم
ومن اثر ومن اسماء قوم	ومن ذکر الکنی لصد فهیم
ومن قول الصحاب وتابعیهم	بحل او بتحریم عمیم
ومن طبقات اعمار تقضت	ومن حل لمعقد عقیم
ففاق مصنفات الناس قدما	وراق فکان کالعقد النظیم
فنافس فی اقتباس من نفیس	بانفاس ودع قول الخصوم
وفضل العلم یظهر حین یأتی	عن الارواح ما اوفی الجسوم
ولیس العلم ینفع من حواه	بلا عمل یعین علی القدوم
واسناد به فی العصر یعلو	تساوی فیه ذا سن قدیم
وصل [illegible] علی رسول	یفوح لذکره ارج النسیم

عارضة الاحوذی
منذرة
الطلبة
فاغتنمتها
واتبعت
عزمی
واقتصر
علی شطنی
ما اشتملت
علیه
معلقاتی
فی تقیید
المیاومة
من المشایخ
فی المجالس
وعوارض
المذاکرة
فی اندیة
المناظرة
علی الاختصار
وربما
اتفق تطویل
فذلك
بحسب ما
غرض علی
شرط ما
تقدم
من
التعرض

الترجمه لو آلهی اعانت من بر ذکر و شکر و حسن عبادت خود و در روایت ابو داود و احمد و نسائی آمده که راوی گفت رسول اللّٰه گرفت دست مرا ... من ترا دوست دارم ... سبب صفت ... فقیه ... اختیار اند ... متفرق ... در روایت چون سلسل باتحاد نامهای راویان و نامهای آبای ایشان یا کنیتهای ایشان یا نسبهای ایشان یا شهرهای ایشان و فرقه کرامیه و طائفه مبتدعه بسوی جواز وضع حدیث برای ترغیب و ترهیب رفته اند ۱۲

عارضة الاحوذی

مقدمة ابيات معنى الكتاب اعلموا انار الله ابتكم ان كتاب الجعفى هو الاصل الثانى فى هذا الباب و الموطا هو الاول واللباب وعليهما بنا الجميع كالقشيرى والترمذى فما دونهما ما اطفقوا يصفونه بالاخذ فى الكلام عليه مستوفى يستدعى فراغا متصلا و احراما متطاولا وهمما منشوقة وليس فى وضوء رواه صحيح قوله وكنت على البصرة يريد انه اصاب سر الولاية فى التقصير عن النظر للمسلمين او الاساءة اليهم ولا ينتفع بالدعاء من كان على هذه الصفة عنده والصحيح ان الفاصح

شرح سراج احمد

بدانکہ مصنف تصنیف کرد واین کتاب راکہ احسن کتب است از روی ترتیب و جامع ست مر حدیث واصول حدیث و فقہ راکہ مثل او در صحاح نیست کا قیل نیست عمر محتهد را و مغنی ست مر مقلد را در مائۃ ثالث و آن خطبہ بود در زمان اول و چون نوبت بمائۃ سادس رسید مر محدث عمر بن طبرزد نام کسیکہ او اسند و اجازت این کتاب جامع رسیده بود و در اول کتاب اجازت نامہ خود را الحاق نمود و گفت اخبرنا الشیخ ابو الفتح حدیث کرده مارا که گروهم بود دیم شیخ که ابو الفتح کنیت داشت و نام او عبد الملک بن ابی القاسم کنیت پدر او ست و نام او عبد الله بن ابی سهل الهروی شهریست بر کناره ایران متصل قندهار که مشهور بہرات ست مولانا علی قاری از ان شهرت الکروخی بفتح کاف نسبتی ست بسوی دهی از دیهات هرات فی العشر الاول من ذی الحجۃ جار و مجرور متعلق اند باخبرنا سنۃ سبع واربعین وخمس مائۃ بمکۃ در سال پانصد و چهل و هفت در شهر مکه معظمه شرفها الله بزرگی دهاد او را الله تعالی شرفا و کرامۃ وانا اسمع و من شنیدم آن شیخ را که حدیث میکرد مجمع مردم قال گفت شیخ ابو الفتح انا القاضی الزاهد ابو عامر حدیث کرد مارا قاضی که زاهد بود وابو عامر کنیت داشت و نام او محمود بن القاسم

ابن محمد الازدی قراءۃ علیہ انا اسمع حدیث میکرد مارا این طریقہ که ما چند کس بودیم همه سبقان و یک کس از ما میخواند بر شیخ و ما باوی سامع بودیم فی ربیع الاول من سنۃ اثنتین وثمانین واربع مائۃ در ماه ربیع الاول از سال چهار صد و هشتاد و دو مدتی که در میان استماع صاحب خطبه کتاب ابو الفتح و در میان سماع ابو الفتح از قاضی ست شصت و پنج سال قال الکروخی گفت ابو الفتح کروخی درین تحویل اسناد ست که انتقال کرد از یک اسناد باسناد دیگر واخبرنا الشیخ ابو نصر عبد العزیز بن محمد بن علی بن ابراهیم الترياقی واین نیز نسبت ست بشهری و الشیخ ابوبکر احمد بن عبد الصمد بن ابی الفضل بن ابی حامد الغورجی واین اسناد سوم کروخی ست و غورجی بضم غین معجمه و را و جیم قراءۃ علیهما از روی خواندن تلمیذ حدیث را بر هر دو شیخ که ابو نصر و ابوبکر بودند چنانکه ذکر کرده شده است وانا اسمع فی ربیع الآخر من سنۃ احدی وثمانین واربع مائۃ واین مقوله کروخی ست قالوا گفتند هر سه کسان که این هر دو مذکورین و محمود بن القاسم اند انا ابو محمد عبد الجبار بن محمد بن عبد الله بن ابی الجراح الجراحی بفتح جیم و تشدید را و حا مهمله المروزی المرزبانی واین هر دو نسبت اند

شرح ابی الطیب

اعلم ان کتاب سنن الترمذی هذا رويناه عن كثير من المشايخ منهم العلامة الفهامة حاوی المعقول والمنقول مولانا الشيخ حسن العجيمي فسمعت عليه بقراءة الشيخ طاهر بن العلامة الشيخ ابراهيم الكوراني الصوفي ومنهم الشيخ الصالح الشيخ محمد سعيد الكوكني القرشي النقشبندي ومنهم العلامة الشيخ احمد البنا اجازة فاخبرنا الشيخ حسن العجيمي قال اخبرنا العارف بالله صفی الدين احمد بن محمد المدنی قدس الله روحه باجازته عن الشمس محمد بن احمد بن حمزة الرملی عن شيخ الاسلام زين الدين زكريا بن محمد الانصاری السنيكي القاهری الازهری عن مسند الديار المصرية عز الدين عبد الرحيم ابن محمد المعروف بابن الفرات القاهری الحنفی عن ابی حفص عمر بن الحسن بن مزيد بن اميلة المراغی عن الفخر ابی الحسن

سنیکہ قریۃ من قری مصر

علی ابن احمد بن عبد الواحد بن البخاری عن ابی حفص عمر بن محمد بن طبرزد البغدادی قال اخبرنا الشيخ ابو الفتح عبد الملك بن ابی القاسم عبد الله بن ابی سهل الهروی الكروخی فی العشر الاول من ذی الحجة سنة سبع واربعين وخمس مائة بمكة شرفها الله تعالى وانا اسمع قال انا القاضی الزاهد ابو عامر محمود بن القاسم بن محمد الازدی رحمه الله تعالى قراءة عليه وانا اسمع فی ربيع الاول من سنة اثنتين وثمانين واربع مائة قال الكروخی واخبرنا الشيخ ابو نصر عبد العزيز بن محمد بن علی بن ابراهيم الترياقی والشيخ ابوبكر احمد بن عبد الصمد بن ابی الفضل بن ابی حامد الغورجی رحمهما الله تعالى قراءة عليهما وانا اسمع فی ربيع الآخر من سنة احدى وثمانين واربع مائة قالوا انا ابو محمد عبد الجبار بن محمد بن عبد الله بن ابی الجراح الجراحی المروزی

شرح سراج احمد

قراءة عليه از روی خواندن بر ابی محمد باین طریقه که ما میخواندیم بروی و او می شنید و ما را اجازت میفرمود انا ابو العباس محمد بن احمد ابن محبوب بن فضیل بلفظ تصغیر ست المحبوبی المروزی و این نیز بر دو نسبت اند فاقر به الشیخ الثقة الامین پس تقریر میکرد باین حدیث و اثبات مینمود باین شیخ که ثقه و امین بود و انکار آن نکرد و این تقریر اجازت ست به تحدیث و این مقوله ابو الفتح کروخی ست گفت ابو العباس که حدیث کرده و اجازت داده مرا مصنف باین کتاب خود از ابتدا باین عبارت که ابواب الطهارت ست الی آخر الکتاب انا ابو عیسی محمد بن عیسی ابن سورة بفتح سین مهمله و سکون واو و را ابن موسی الترمذی الحافظ قال گفت ابو عیسی مؤلف علیه الرحمه **ابواب الطهارة** عن رسول الله صلی الله علیه وسلم بدانکه مصنف در اول کتاب خود تسمیه و حمد ذکر نکرده ست با وجود آنکه در سنن ابن ماجه حدیثی مروی گشته است که کل امر ذی بال لایبدأ بالحمد لله فهو اقطع و ابو داؤد و نسائی بلفظ کل کلام ذی بال لایبدأ فیه بالحمد لله فهو اجزم آورده است و در حدیث دیگر آمده است و تحسین آن کرده ابن صلاح بلفظ کل ذی بال لایبدأ فیه بذکر الله فهو اقطع و این شامل ست تسمیه و حمد و ذکر را پس اغلب ست که او بزبان گفته باشد هر دو را اگر چه بر سر کتاب نوشته یا انکه گوئیم بسم الله مصنف همان بسم الله ست که بر اول اسناد نوشته است والله اعلم **باب ما جاء** لاتقبل صلوة بغیر طهور باب ست در بیان چیزیکه آمده است که قبول کرده نمیشود نماز که بی پاکی بود و در حدث گذارده شود حدثنا قتیبة بن سعید بضم قاف و فتح مثنات فوقیه و سکون تحتیه و فتح موحده ابن سعید بن جمیل بن طریف ابن عبد الله الثقفی ابو رجاء البغلانی گویند نام او یحیی بود و قتیبه لقب اوست گویند که جد او از موالی حجاج بن یوسف بود و گفت ابن معین و ابو حاتم

شرح ابی الطیب

المرزبانی قراءة علیه **انا** ابو العباس محمد بن احمد بن محبوب بن فضیل المحبوبی المروزی فاقر به الشیخ الثقة الامین **انا** ابو عیسی محمد بن عیسی بن سورة بن موسی **الترمذی** الحافظ قال **ابواب الطهارة** ای الطهارة من الحدث والخبث واصلها النظافة والنزاهة عن کل عیب حسی او معنوی و منه قوله تعالی انهم اناس یتطهرون ولما کانت الصلوة افضل العبادات والطهارة من شروطها المتوقف علیها صحتها بدأ بکتاب الطهارة واختصت من بین شروطها لکونها غیر قابلة للسقوط ولکثرة مسائلها المحتاج الیها قال الغزالی الطهارة مراتب منها تطهیر الظاهر عن الحدث والخبث ثم تطهیر الجوارح عن الحرام ثم تطهیر القلب عن الاخلاق المذمومة ثم تطهیر السر عما سوی الله تعالی قال لاتقبل صلوة بصیغة المجهول وفی روایة النسائی وغیره لایقبل الله صلوة بغیر طهور قال ابو بکر بن العربی قرأته بفتح الطاء وهو بضمها عبارة عن الفعل وبفتحها عبارة عن الماء وقال فی النهایة الطهور بالضم التطهیر وبالفتح الماء الذی یتطهر به قال سیبویه الطهور بالفتح یقع علی الماء والمصدر معا فعلی هذا یجوز ان یکون الحدیث بفتح الطاء وضمها والمراد بهما التطهیر انتهی

قوت المغتذی

ابواب الطهارة لاتقبل صلوة بغیر طهور فی روایة النسائی وغیره لایقبل الله صلوة بغیر طهور قال ابن العربی قرأته بفتح الطاء وهو بضمها عبارة عن الفعل وبفتحها عبارة عن الماء وقال فی النهایة الطهور بالضم التطهر وبالفتح الماء الذی یتطهر به قال سیبویه الطهور بالفتح یقع علی الماء والمصدر معا فعلی هذا یجوز ان یکون الحدیث بفتح الطاء وضمها والمراد التطهر انتهی و ضبط ابن سید الناس بضم الطاء لا غیر وقال ابن العربی قبول الله للعمل هو رضاه وثوابه علیه وقال ابن دقیق العید قد استدل جماعة من المتقدمین بانتفاء القبول علی انتفاء الصحة کما فعلوا فی قوله صلی الله علیه وسلم لایقبل الله

عارضة الاحوذی

ینتفع بالدعاء و لذلك یدعی للمیت وان کان عاصیا و یشبه ان ابن عمر ادیه بترك الدعاء له حتی عرف تقصیره ولیس تدع غیره به اولیبین له اهتباله بعلمه ثم اکد علیه من التعویل علی الدعاء باب فضل الطهور ابو صالح عن ابی هریرة قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا توضأ العبد المسلم او المؤمن فغسل وجهه خرجت من وجهه کل خطیئة نظر الیها بعینیه مع الماء او مع آخر قطر الماء او نحو ذلك فاذا غسل یدیه خرجت من یدیه کل خطیئة بطشتها یداه مع الماء حتی یخرج نقیا من الذنوب

عارضة الاحوذی

مقدمة لبيان
معنى لكتاب اعلموا
انار الله ابدكم
ان كتاب الجعفى
هو الاصل الثانى
فى هذا الباب و
الموطا هو الاول
واللباب وعليهما
بنا الجميع كالقشيرى
والترمذى فما
دونهما ما طفقوا
يصفونه بالاخذ
فى الكلام عليه
مستوفى يستدعى
فراغا متصلا و
امرا متطاولا وهما
منشوقة وليس
فى وضوء رهاه
صحيح قوله وكنت
على البصرة يريد
انه اصاب سر
الولاية فى التقصير
عن النظر للمسلمين
او الاساءة اليهم
ولا ينتفع بالدعاء
من كان على هذه
الصفة عنده
والصحيحان لكا...

شرح سراج احمد

بدانکه مصنف تصنیف کرده این کتاب را که احسن کتب است از روی ترتیب و جامع ست مر حدیث و اصول حدیث و فقه را که مثل او در صحاح نیست کافی ست مر مجتهد را و مغنی ست مر مقلد را در مائهٔ ثالثه و این خطبه بود در زمان اول و چون نوبت بمائهٔ سادس رسید مردی محدث عمر بن طبرزد نام میکرد او اسناد و اجازت این کتاب جامع رسیده بود در اول کتاب اجازت نامهٔ خود را الحاق نمود و گفت اخبرنا الشیخ ابو الفتح حدیث کرده ما را گروه مردم بودیم شیخ که ابو الفتح کنیت داشت و نام او عبد الملک بن ابی القاسم کنیت پدر اوست و نام او عبد الله بن ابی سهل الهروی شهریست بر کنارهٔ ایران متصل قندهار که مشهور بهرات ست مولانا علی قاری از ان شهرت الکروخی بفتح کاف نسبتی ست بسوی دهی از دیهات هرات فی العشر الاول من ذی الحجة جار و مجرور متعلق اند باخبرنا سنة سبع واربعین وخمس مائة بمكة در سال پانصد و چهل و هفت در شهر مکه معظمه شرفها الله بزرگی و بلند گردانیده الله تعالی شرافت و کرامت وانا اسمع و من شنیدم آن شیخ را که حدیث میکرد و بمجمع مردم قال گفت شیخ ابو الفتح انا القاضی الزاهد ابو عامر حدیث کرد ما را قاضی که زاهد بود و ابو عامر کنیت داشت و نام او محمود بن القاسم ابن محمد الازدی قراءة علیه انا اسمع حدیث میکرد ما را باین طریقه که ما چند کس بودیم هم سبق و یک کس از ما میخواند بر شیخ و ما با وی سامع بودیم فی ربیع الاول من سنة اثنتین وثمانین واربع مائة در ماه ربیع الاول از سال چهار صد و هشتاد و دو و مدتی که درمیان استماع صاحب خطبهٔ کتاب از ابو الفتح و درمیان سماع ابو الفتح از قاضی ست شصت و پنج سال قال الکروخی گفت ابو الفتح کروخی و درین تحویل اسناد ست که انتقال کرده از یک اسناد باسناد دیگر واخبرنا الشیخ ابو نصر عبد العزیز بن محمد بن علی بن ابراهیم الترياقی و این نیز نسبت ست بشهری و الشیخ ابو بکر احمد بن عبد الصمد بن ابی الفضل بن ابی حامد الغورجی و این اسناد سوم کروخی ست و غورجی بضم غین معجمه و را و جیم قراءة علیهما از روی خواندن تلمیذ حدیث را بر هر دو شیخ که ابو نصر و ابو بکر بودند چنانکه ذکر کرده شده است وانا اسمع فی ربیع الآخر من سنة احدی وثمانین واربع مائة و این مقولهٔ کروخی ست قالوا گفتند هر سه کسان که این هر دو مذکورین و محمود بن القاسم اند انا ابو محمد عبد الجبار بن محمد بن عبد الله بن ابی الجراح الجراحی بفتح جیم و تشدید را و حا مهمله المروزی المرزبانی و این هر دو نسبت اند

شرح ابی الطیب

اعلم ان کتاب سنن الترمذی هذا رویناه عن کثیر من المشایخ منهم العلامة الفهامة حاوی المعقول والمنقول مولانا الشیخ حسن العجیمی فسمعت علیه بقراءة الشیخ طاهر بن العلامة الشیخ ابراهیم الکورانی الصوفی ومنهم الشیخ الصالح الشیخ محمد سعید الکوکنی القرشی النقشبندی ومنهم العلامة الشیخ احمد البنا اجازة فاخبرنا الشیخ حسن العجیمی قال اخبرنا العارف بالله صفی الدین احمد بن محمد المدنی روح الله روحه باجازته عن الشمس محمد بن احمد بن حمزة الرملی عن شیخ الاسلام زین الدین زکریا بن محمد الانصاری السنیکی القاهری الازهری عن مسند الدیار المصریة عز الدین عبد الرحیم ابن محمد المعروف بابن الفرات القاهری الحنفی عن ابی حفص عمر بن الحسن بن مزید بن امیلة المراغی عن الفخر ابی الحسن علی ابن احمد بن عبد الواحد ابن البخاری عن ابی حفص عمر بن محمد بن طبرزد البغدادی قال اخبرنا الشیخ ابو الفتح عبد الملک بن ابی القاسم عبد الله بن ابی سهل الهروی الکروخی فی العشر الاول من ذی الحجة سنة سبع واربعین وخمس مائة بمکة شرفها الله تعالی وانا اسمع قال انا القاضی الزاهد ابو عامر محمود بن القاسم بن محمد الازدی رحمه الله تعالی قراءة علیه وانا اسمع فی ربیع الاول من سنة اثنتین وثمانین واربع مائة قال الکروخی واخبرنا الشیخ ابو نصر عبد العزیز بن محمد بن علی بن ابراهیم الترياقی والشیخ ابو بکر احمد بن عبد الصمد بن ابی الفضل بن ابی حامد الغورجی رحمهما الله تعالی قراءة علیهما وانا اسمع فی ربیع الآخر من سنة احدی وثمانین واربع مائة قالوا انا ابو محمد عبد الجبار بن محمد بن عبد الله بن ابی الجراح الجراحی المروزی

شرح سراج احمد

قراءة علیه از روی خواندن بر ابی محمد باین طریقه که ما میخوانیم بروی واو می شنید و ما را اجازت مینمود انا ابو العباس محمد بن احمد
ابن محبوب بن فضیل بلفظ تصغیر ست المحبوبی المروزی و این نیز بهر دو نسبت اند فاقربه الشیخ الثقة الامین پس تقریر میکرد باین حدیث و اثبات
مینمود باین شیخ که ثقه و امین بود و انکار آن نکرد و این تقریر اجازت ست به تحدیث و این مقوله ابو الفتح کروخی ست گفت ابو العباس که حدیث
کرده و اجازت داده مرا مصنف باین کتاب خود از ابتدا باین عبارت کتاب ابواب الطهارت ست الی آخر الکتاب انا ابو عیسی محمد بن عیسی
ابن سورة بفتح سین مهمله و سکون واو و ورا ابن موسی الترمذی الحافظ قال گفت ابو عیسی مؤلف علیه الرحمه **ابواب الطهارة**
عن رسول الله صلی الله علیه وسلم **بدانکه** مصنف در اول کتاب خود تسمیه و حمد ذکر نکرده است باوجود آنکه در سنن ابن ماجه حدیثی مروی
گشته است که کل امر ذی بال لا یبدأ بالحمد لله فهو اقطع و ابو داؤد و نسائی بلفظ کل کلام ذی بال لا یبدأ فیه بالحمد لله
فهو اجزم آورده است و در حدیث دیگر آمده است و تحسین آن کرده ابن صلاح بلفظ کل ذی بال لا یبدأ فیه بذکر الله فهو اقطع
و این شامل ست تسمیه و حمد و ذکر را پس اغلب ست که او بزبان گفته باشد هر دو را اگرچه بر سر کتاب نوشته یا آنکه گوئیم بسم الله مصنف همان بسم الله با
که بر اول اسناد نوشته است والله اعلم **باب ما جاء** لا تقبل صلوة بغیر طهور باب ست در بیان چیزی که آمده است که قبول کرده نمیشود نماز که
بی پاکی بود و در حدیث گذارده شود حدثنا قتیبة بن سعید بضم قاف و فتح مثنات فوقیه و سکون تحتیه و فتح موحده ابن سعید بن جمیل بن طریف
ابن عبد الله الثقفی ابو رجاء البغلانی گویند نام او یحیی بود و قتیبه لقب اوست گویند که جد او از موالی حجاج بن یوسف بود و گفت ابن معین و ابو حاتم

شرح ابی الطیب

المرزبانی قراءة علیه **انا** ابو العباس محمد بن احمد بن محبوب بن فضیل المحبوبی المروزی فاقربه الشیخ الثقة
الامین **انا** ابو عیسی محمد بن عیسی بن سورة بن موسی **الترمذی** الحافظ قال **ابواب الطهارة** ای الطهارة
من الحدث والخبث واصلها النظافة والنزاهة عن کل عیب حسی او معنوی ومنه قوله تعالی انهم اناس یتطهرون
ولما کانت الصلوة افضل العبادات والطهارة من شروطها المتوقف علیها صحتها ابدأ بکتاب الطهارة واختصت من بین
شروطها لکونها غیر قابلة للسقوط ولکثرة مسائلها المحتاج الیها هذا قال الغزالی الطهارة مراتب منها تطهیر الظاهر عن الحدث
والخبث ثم تطهیر الجوارح عن الحرام ثم تطهیر القلب عن الاخلاق المذمومة ثم تطهیر السر عما سوی الله تعالی قال لا تقبل
صلوة بصیغة المجهول وفی روایة النسائی وغیره لا یقبل الله صلوة بغیر طهور قال ابو بکر بن العربی قرأته بفتح الطاء
وهو بضمها عبارة عن الفعل وبفتحها عبارة عن الماء وقال فی النهایة الطهور بالضم التطهیر وبالفتح الماء الذی یتطهر به قال
سیبویه الطهور بالفتح یقع علی الماء والمصدر معا فعلی هذا یجوز ان یکون الحدیث بفتح الطاء وضمها والمراد بهما التطهیر انتهی

قوت المغتذی

ابواب الطهارة لا تقبل صلوة بغیر طهور فی روایة النسائی وغیره لا یقبل الله صلوة بغیر طهور قال ابن العربی قرأته
بفتح الطاء وهو بضمها عبارة عن الفعل وبفتحها عبارة عن الماء وقال فی النهایة الطهور بالضم التطهر وبالفتح الماء الذی یتطهر به قال
سیبویه الطهور بالفتح یقع علی الماء والمصدر معا فعلی هذا یجوز ان یکون الحدیث بفتح الطاء وضمها والمراد التطهر انتهی و
ضبطه ابن سید الناس بضم الطاء لا غیر وقال ابن العربی قبول الله للعمل هو رضاه وثوابه علیه وقال ابن دقیق العید
قد استدل جماعة من المتقدمین بانتفاء القبول علی انتفاء الصحة کما فعلوا فی قوله صلی الله علیه وسلم لا یقبل الله

عارضة الاحوذی

ینتفع بالدعاء و
لذلك یدعی للمیت
وان كان عاصیا و
یشبه ان ابن عمر
ادیه بترك الدعاء
له حتی عرف تقصیره
ولیس تدع غیره
به اولیبین له
اهتباله بعلمه
او كد علیه من التعویل
علی الدعاء باب فضل
الطهور ابو صالح
عن ابی هریرة قال
رسول الله صلی الله
علیه وسلم اذا
توضأ العبد المسلم
او المؤمن فغسل
وجهه خرجت
من وجهه كل
خطیئة نظر الیها
بعینیه مع الماء
او مع آخر قطر الماء
او نحو ذلك فاذا
غسل یدیه خرجت
من یدیه كل
خطیئة بطشتها
یداه مع الماء حتی
یخرج نقیا من الذنوب

عارضۃ الاحوذی

حسن صحیح اسنادہ حدیث صحیح ثابت اخرجہ الترمذی عن معن عن مالک بن انس مختصرا وقد رواہ جماعۃ عن مالک کذلک ورواہ ابن وھب وغیرہ فزاد فیہ فاذا غسل رجلیہ خرجت من رجلیہ کل خطیئۃ مشتہا رجلاہ مع الماء او مع آخر قطر الماء حتی یخرج نقیا من الذنوب من طریق القشیری وخرج ایضا عن عثمان اعم منہ فقال من توضأ فاحسن الوضوء خرجت خطایاہ من جسدہ حتی تخرج من تحت اظفارہ وروی فی ھذا الحدیث فاذا مسح براسہ خرجت

شرح سراج احمد

ونسائی ثقہ از عاشرہ بود واز کبار شیوخ بخاری ست قدر اول روز جمعہ ششم رجب در شہر بلخ متولد شدہ در سنہ ثمان و اربعین و مائۃ و در سال دویست و چہارم وفات یافت انا ابو عوانۃ بفتح عین مہملہ و تخفیف واو و بعد از الف نون ست نام او وضاح بود ابن عبد اللہ الیشکری گفت عفان بود ابو عوانہ صحیح الکتاب ثقہ و چون وی حدیث کند از حنظلہ بسیار غلط میکند و او صدوق ثقہ ہست و قتیکہ حدیث کند از کتاب اتفاق ست ائمہ را بر توثیق وی در سال یکصد و ہفتاد و پنج وفات کرد عن سماک بن حرب بکسر سین مہملہ و خفت میم و کاف و حرب ضد صلح ست ابن اوس ابن خالد الذہلی الکوفی ابو المغیرہ تابعی مشہور ست قریب ہشتاد صحابہ را یافتہ ثقہ بود و حفظ خوب نداشت تضعیف کردہ او را ابن المبارک و شعبہ در سال یکصد و بست و سہ وفات یافت ح قال ونا مصنف تحویل کردہ از یک اسناد باسناد دیگر زیرا کہ مصنف را این حدیث از سماک بن حرب بار و طریق رسیدہ ہست یک طریق را ذکر کردہ تا بسماک باز طریق دیگر را ذکر میکند ھناد بفتح ہا و تشدید نون ابن السری بن یحیی التمیمی ثقہ از ثانیہ عشر بود در سنہ سہ صد و سی و یک وفات یافت نا وکیع بفتح واو و کسر کاف ابن الجراح الرؤاسی ابو سفیان الکوفی از تبع تابعین بود و اصل او از نیشاپور یا از سمرقند یا از اصبہان بود و او از مشایخ اہل حدیث ست و بود او کہ فتوی میداد بقول امام ابی حنیفہ و او احفظ علم حدیث بود در زمان خود در سال یکصد و نود و ہفت وفات یافت عن اسرائیل بن موسی ابو موسی البصری نزیل ہندوستان گفت ابن معین و ابو حاتم و نسائی ثقہ از سادسہ بود عن سماک عن مصعب بن سعد بضم میم و سکون مہملہ اولی و فتح مہملہ ثانیہ ابن سعد بن ابی وقاص ابو زرارہ گفت ابن سعد و عجلی ثقہ بود از ثالثہ ہست در سنہ یکصد و سہ وفات یافت عن ابن عمر بن الخطاب القرشی العدوی

شرح ابی الطیب

وضبط ابن سید الناس بضم الطاء لاغیر وقال الشیخ محی الدین النووی جمہور اہل اللغۃ علی ان الطہور والوضوء یضمان اذا ارید بہما المصدر ویفتحان اذا ارید بہما ما یتطہر بہ کذا عن ابن الانباری وذہب الخلیل والاصمعی وابو حاتم السجستانی والازہری وجماعۃ الی انہ بالفتح فی الاسم والمصدر انتہی اقول حاصل الاقوال انہ بالضم لا یکون الا مصدرا واما بالفتح فیکون مصدرا واسما للماء فاذا ارید بہ المصدر فلا حاجۃ الی تقدیر شیء واما اذا ارید بہ الاسم فلا بد من تقدیر ای لا تقبل صلوۃ بغیر استعمال طہور ثم لفظ غیر اما ان یراد بہ معناہ الاسمی ای لا تقبل صلوۃ بشیء مغائر للطہور فلا بد من تخصیص المغائر بالحدث لیستقیم المعنی لانہ لو حمل علی الاعم لزم ان لا تقبل صلوۃ بسائر الشروط ولا قائل بہ ویؤید ہذا التخصیص ما رواہ الشیخان لا تقبل صلوۃ من احدث حتی یتوضأ ای یتطہر واما ان یراد بہ معناہ الحرفی ای لا تقبل صلوۃ بلا طہور فلا حاجۃ الی التکلف فی اما روایۃ الا بطہور فلا بد لہا من توجیہ فاما

قوت المغتذی

صلوۃ حائض الا بخمار ای من بلغن سن المحیض والمقصود بہذا الحدیث الاستدلال علی اشتراط الطہارۃ فی صحۃ الصلوۃ ولا یتم ذلک الا بان یکون انتفاء القبول دلیلا علی انتفاء الصحۃ وقد ورد فی مواضع انتفاء القبول مع ثبوت الصحۃ کالعبد اذا ابق لا یقبل لہ صلوۃ وکما ورد فیمن اتی عرافا وفی شارب الخمر فان ارید تقریر الدلیل علی انتفاء الصحۃ من انتفاء القبول فلا بد من تفسیر معنی القبول وقد فسر بانہ ترتب الغرض المطلوب من الشیء علی الشیء یقال قبل فلان عذر فلان اذا ترتب علی عذرہ الغرض المطلوب منہ وہو محو الجنایۃ والذنب فاذا ثبت ذلک فیقال مثلا فی ہذا المکان الغرض من الصلوۃ وقوعہا مجزئۃ بمطابقتہا للامر فاذا حصل ہذا الغرض ثبت القبول علی ما ذکر من التفسیر

شرح سراج احمد

ابو عبد الرحمن یا در او زینب بنت مظعون بود قدیم الاسلام که ہمراہ پدر خود اسلام آوردہ در حالت صغر و اول مشاہد او خندق بود و در بیعت الرضوان وغیرہ حاضر بود و او از سادات و فضلای صحابہ ہست لازم سنت و گریزندہ از بدعت کثیر الاتباع در افعال و اقوال و عبادات و شدید الاحتیاط و ہمراہ صحابہ در اوان جہاد بسیار جہاد نمود و چون اختلاف و مشاجرت میان ایشان واقع شد طریق زہد و عبادت اختیار کرد و تصدق بسیار نمودی حتی کہ در یک مجلس سی ہزار درم تصدق کردی و قریب یک ہزار بندہ آزاد کرد و مرویات وی از آنحضرت یکہزار و ششصد و شصت حدیث اند ولادت او بیش از وحی بیک سال بود و در سال ہفتاد و سہ یا چہار پس از شہادت عبد اللہ ابن زبیر بشش ماہ وفات نمود و در محصب یا در ذی طوی دفن شد و نماز نگذارد بروی حجاج بن یوسف و حال آنکہ او وصیت کردہ بود کہ مرا در شب دفن کنید تا حجاج عالم نگردد بر موت من و نماز بر من نگذارد عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم ابن عمر روایت میکند از آنحضرت یعنی حدیث مرفوع ہست قال لا تقبل صلوۃ بغیر طہور فرمود آنحضرت قبول کردہ نمیشود و روا نباشد نمازی بی پاکی از نجاست حقیقی و حکمی و این نزد ہمہ ایمہ ہست ولا صدقۃ من غلول و قبول کردہ نمیشود صدقہ از مال خیانت **قال** ہناد فی حدیثہ الا بطہور گفت ہناد در حدیث خود بلفظ الا بطہور و در حدیث قتیبہ لفظ بغیر طہور ہست **قال** ابو عیسی گفت مصنف کتاب ہذا الحدیث اصح شیء فی ہذا الباب و احسن حدیث مذکور صحیح ترین چیز ہست درین باب کہ لا تقبل صلوۃ ہست باعتبار توثیق رواۃ و خوب تر ہست وفی الباب عن ابی الملیح عن ابیہ مسلم و ابن ماجہ از ابن عمر و انس و ابی بکرہ روایت کردہ اند و ابو داود وغیرہ از والد ابی الملیح و درین باب از ابی الملیح روایت ہست از پدر خود چنانچہ اخراج کردہ ابو داود و نسائی و ابن ماجہ و روایت ہست

شرح ابی الطیب

ان توجیہ ان الطہارۃ لما لم تکن ساقطۃ فی حالۃ من الاحوال عند الجمہور بخلاف سائر الشروط فانہا تسقط فی بعض الاحوال جعل الشارع القبول موقوفا علیہا دون غیرہا من الشروط للزومہا فی جمیع الاحوال دون غیرہا ولان کان غیرہا من الشروط ایضا یتوقف علیہا القبول او یقال ان الجار والمجرور حال ای لا تقبل صلوۃ فی حال الا حال کونہا مقرونۃ بطہور و قال ابن العربی قبول اللہ للعمل ہو رضاہ و ثوابہ علیہ و قال ابن دقیق العید قد استدل جماعۃ من المتقدمین بانتفاء القبول علی انتفاء الصحۃ کما فعلوا فی قولہ صلی اللہ علیہ وسلم لا یقبل اللہ صلوۃ حائض الا بخمار ای من بلغت سن المحیض والمقصود بہذا الحدیث الاستدلال علی اشتراط الطہارۃ فی صحۃ الصلوۃ ولا یتم ذلک الا بان یکون انتفاء القبول دلیلا علی انتفاء الصحۃ وقد ورد فی مواضع انتفاء القبول مع ثبوت الصحۃ کالعبد اذا ابق لا تقبل لہ صلوۃ وکما ورد من اتی عرافا وفی شارب الخمر فاذا ارید تقریر الدلیل علی انتفاء الصحۃ من انتفاء القبول فلا بد من تفسیر معنی القبول وقد فسر بانہ ترتب الغرض المطلوب من الشیء علی الشیء یقال قبل فلان عذر فلان اذا رتب علی عذرہ الغرض المطلوب منہ وہو محو الجنایۃ والذنب فاذا ثبت ذلک فیقال مثلا فی ہذا المکان

قوت المغتذی

واذا ثبت القبول علی ہذا التفسیر ثبتت الصحۃ واذا انتفی القبول علی ہذا التفسیر انتفت الصحۃ وربما قیل من جہۃ بعض المتاخرین ان القبول کون العبادۃ بحیث یترتب علیہا الثواب والدرجات والاجزاء کونہا مطابقۃ للامر والمعنیان اذا تغایرا وکان احدہما اخص من الآخر لم یلزم من نفی الاخص نفی الاعم والقبول علی ہذا التفسیر اخص من

عارضۃ الاحوذی

خطایاہ حتی تخرج من اذنیہ خرجۃ وقد رواہ مالک عن الصنابحی مرسلا تاما یذکر الرأس والرجلین وثبت فی الصحیح عن عمرو بن عبسۃ مسندا کذلک وابو صالح اسمہ ذکوان الثانیۃ قال ابو عیسی حسن صحیح ونحن نبین معنی قولہ ہذا اوبدا علی ملتہ اما قولہ صحیح فان الصحیح من الاحادیث لہا عشر مراتب اولہا صحیح مطلق وہو الذی لا خلاف فیہ ولا کلام علیہ وہو قلیل جدا عزیز فی الباب الثانی صحیح بنقل عدل واحد الثالث صحیح شاذ بغیر شواہد والقسم الثانی ینقسم الی قسمین

عارضة الاحوذي

بنقل عدل ثقة عن الصحابي او بنقل عدل واحد عن التابعي ويدخل عليهما ثالث وهو حديث يرويه واحد من الائمة فهذه خمسة اقسام ذكر جميعها ابو عيسى واقتصر الجعفي والقشيري على الاربعة دون الخامس السادس المرسل ذكره الامام منها شيئا يسيرا واهل الحديث ينكرونها والصحيح قبولها على وجه بيناه في اصول الفقه السابع الحديث المدلس اتفق العلماء على ذكره والعمل به والتدليس على اقسام لانطول بذكرها منها حديث يرويه راو عن احد عدل لقيه

شرح سراج احمد

ازابی ہریرہ چنانچہ اخراج کردہ شیخین وابوداؤد وازانس چنانچہ اخراج کردہ ابن ماجہ وازابی بکرہ نیز اخراج کردہ ابن ماجہ ملیح بفتح میم وکسر لام وحائے مہملہ ابن اسامۃ بن عمیر او عامر بن عمیر بن حنیف بن رجیۃ الہذلی ثقہ از ثالثہ بود درسنہ نود وہشت وفات یافت واسامۃ بن عمیر بن عامر پدر ابی الملیح صحابی بود وابی ہریرۃ وانس مصنف علیہ الرحمہ نسبت ابی الملیح ذکر می کند وابو الملیح بن اسامۃ اسمہ عامر نام او عامر ست ویقال زید وگویند نام او زید ست بن اسامۃ بن عمیر الہذلی **باب ما جاء في فضل الطہور** بابیست دربیان انچہ آمدہ است درفضیلت پاکی حدثنا اسحق بن موسی الانصاری اسحق بن موسی بن عبد اللہ بن موسی بن عبد اللہ بن یزید الخطمی ابوموسی المدنی قاضی نیشاپور ثقہ از عاشرہ بود درسنہ دوصد وچہل وچہار وفات یافت نا معن بن عیسی بن یحیی الاشجعی ثقہ ثبت بود از کبار عاشرہ واو جامع فتاوی مالک ست وملازم صحبت مالک درسنہ صد ونود وہشت وفات کرد نا مالک بن انس بن مالک بن عمیر بن الحارث ابوعبد اللہ الاصبحی امام حجاز وعالم مدینہ بود از اتباع تابعین متورع محدث مجتہد صاحب مذہب وشافعی از اصحاب وی ست ثابت شدہ ست ملاقات وی با امام ابی حنیفہ ومناظرہ باہردو تن رسیدہ شد اوکہ چہ طور یافتی تو اباحنیفہ را در مناظرہ گفت اگر ارادہ کند باین ستون مسجد کہ از چوب ست زرسرخ خواہد کرد ودر مواہب نوشتہ است کہ امام ابوحنیفہ یک حدیث ازوی روایت کردہ واز مناقب وی ہمین یک سخن کفایت میکند وولادت او درسنہ نود وپنج بظہور پیوستہ ودر مدینہ درسنہ یکصد وہفتاد ونہ وفات یافت ح وثنا قتیبۃ واین تحویل ست از یک اسناد باسناد دیگر مصنف را این حدیث از مالک بدو طریق رسیدہ است وہردو را ذکر کرد عن مالک بن انس عن سہیل بن ابی صالح سہیل بلفظ تصغیر ست

شرح ابی الطیب

الغرض من الصلوة وقوعها مجزئة بمطابقتها للامر فاذا حصل هذا الغرض ثبت القبول على ما ذكر من التفسير واذا ثبت القبول على هذا التفسير ثبتت الصحة واذا انتفى القبول على هذا التفسير انتفت الصحة انتهى اقول ان اراد بقوله الغرض من الصلوة وقوعها مجزئة بمطابقتها للامر الاجزاء بدون الاثابة فلا شك ان انتفاء القبول يستلزم انتفاء الصحة لكن لا نسلم ان الغرض من ايقاع الصلوة الاجزاء بدون الاثابة بل الاثابة مع الاجزاء لان الله تعالى ما امر البشر انهم لا يثيب اذا فعلوا وان اراد به ان الغرض من الايقاع المذكور الامران جميعا يفيد انتفاء القبول بهذا المعنى انتفاء الصحة والله اعلم ويمكن ان يقال ان معنى الحديث لا تقبل صلوة قبول اجزاء واثابة بغير طهور بخلاف الآبق ونحوه فان صلاتهما لا تقبل ايضا لكن لا تقبل قبول الاثابة وتقبل قبول الاجزاء والاجابة فلا يرد ان عدم القبول لا يستلزم عدم الجواز والصحة مع ان الطهارة شرط الصحة ولا صدقة من غلول ضبطه النووي وابن سيد الناس

قوت المغتذي

الصحة فان كل مقبول صحيح وليس كل صحيح مقبولا وهذا ان يقع في تلك الاحاديث التي نفي فيها القبول مع بقاء الصحة فانه يضر استدلال نفي القبول على نفي الصحة كما حكينا عن الاقدمين اللهم الا ان يقال دل الدليل على كون القبول من لوازم الصحة فاذا انتفى انتفت فيصح الاستدلال مع القبول على نفي الصحة حينئذ و يحتاج في تلك الاحاديث التي نفي عنها القبول مع بقاء الصحة الى تاويل وتخريج جواب على انه يرد على من فسر القبول بكون العبادة مثابا عليها او مرضية او ما اشبه ذلك اذا كانت مقصودة بذلك ان لا يلزم من نفي القبول

اسماء الرجال قتیبۃ ابن سعید بن جمیل بفتح الجیم ابن طریف الثقفی ابو رجاء البغلانی بفتح الموحدۃ وسکون المعجمۃ یقال اسمہ یحیی ابن علی نصف ثقۃ ثبت من العاشرۃ مات سنۃ اربعین عن تسعین سنۃ

شرح سراج احمد

ذکوان السمان ابو یزید المدنی گفت نسائی و دارقطنی بود ثقہ و گفت ابو حاتم نوشتہ می شود حدیث وی و حجت بآن گرفتہ نمیشود و در تقریب ہست صدوق بود در آخر عمر تغیری در حفظ واقع شد از سادسہ ہست در سال یکصد و چہلم وفات کرد عن ابیہ ابی صالح مولی ضباعہ لین الحدیث از ثالثہ بود و نام او میناء ہست عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ در اختلاف نام او و نام پدر او قریب سی اقوال است اصح عبد اللہ و عبد الرحمن ہست ابن صخر الدوسی و او اول کسی ہست کہ کنیت کردہ شد باین کنیت بسبب آنکہ او را گربہ بود کہ بآن بازی میکرد پس کنیت نہاد آنحضرت او را بابی ہریرہ اسلام آورد در سال خیبر و حاضر شد آن را ہمراہ آنحضرت و او از اہل صفہ ہست و او بسیار محبت با آنحضرت میداشت و ہمیشہ ملازم صحبت شریف بود و او احفظ صحابہ بود و اکثر ہست از روی روایت از ہمہ صحابہ باجماع علما و مرویات وی از آنحضرت پنجہزار و سہ صد و چہل حدیث اند و زیادہ از ہشت صد صحابہ روایت از وی دارند عامل کردہ بود او را عمر بن الخطاب بر بحرین و والی مدینہ شریفہ نیز گشتہ بود در امارت معاویہ بن ابی سفیان و حاضر بود در صفین کہ با علی مرتضی نماز میگذارد و با معاویہ رضی اللہ عنہما طعام میخورد و در قتال با ہیچکس از فریقین شامل نگشت و در مدینہ سنہ پنجاہ و نہ وفات فرمود از عمر ہفتاد و ہشت و در بقیع مدفون گشت قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا توضأ العبد المسلم فرمود آنحضرت چون وضو کند مرد مسلمان او المؤمن شک راوی ہست فغسل وجہہ پس بشوید روی خود را خرجت من وجہہ کل خطیئۃ بیرون شود از روی وی ہر گناہی کہ نظر الیہا بعینیہ مع الماء دیدہ بسوی

شرح ابی الطیب

بضم الغین المعجمۃ قال ابن العربی الغلول الخیانۃ فی خفیۃ فالصدقۃ من مال حرام فی عدم القبول و استحقاق الثواب کالصلوۃ بغیر طہور فی ذلک وقال القرطبی فی شرح مسلم الغلول ہنا الخیانۃ مطلقا و حرام انتہی قال بعض علمائنا من تصدق بمال حرام و یرجو الثواب کفر قال و فی الباب عن ابی الملیح عن ابیہ الخ اما حدیث ابی الملیح و انس فقد اخرجہ ابن ماجۃ فقال حدثنا محمد بن بشار ثنا یحیی بن سعید و محمد بن جعفر ح وحدثنا بکر بن خلف ابو بشر ختن المقرئ ثنا یزید بن زریع قالوا ثنا شعبۃ عن قتادۃ عن ابی الملیح بن اسامۃ عن ابیہ اسامۃ بن عمیر الہذلی رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا تقبل صلوۃ الا بطہور و لا تقبل صدقۃ من غلول واخرجہ ابو داود عنہ بلفظ لا یقبل اللہ صدقۃ من غلول و لا صلوۃ بغیر طہور و قال حدثنا سہل بن ابی سہل ثنا ابو زہیر عن محمد بن اسحق عن یزید بن ابی حبیب عن سنان بن سعد عن انس بن مالک رضی اللہ عنہ قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول لا تقبل صلوۃ بغیر طہور و لا صدقۃ من غلول و اما حدیث

قوت المغتذی

نفی الصحۃ ان یقال القواعد الشرعیۃ تقتضی ان العبادۃ اذا اتی بہا مطابقۃ للامر کانت سببا للثواب و الدرجات و الاجزاء و الظواہر فی ذلک لا تحصی انتہی و لا صدقۃ من غلول ضبطہ النووی ثم ابن سید الناس بضم الغین المعجمۃ قال ابن العربی الغلول الخیانۃ فی خفیۃ فالصدقۃ من مال حرام فی عدم القبول و استحقاق الثواب کالصلوۃ بغیر طہور فی ذلک وقال القرطبی فی شرح مسلم الغلول ہو الخیانۃ مطلقا و الحرام اذا توضأ العبد المسلم او المؤمن قال الباجی فی شرح الموطأ الظاہر ان ہذا اللفظ شک من الراوی فغسل وجہہ خرجت من

عارضۃ الاحوذی

ولو یسمعہ منہ ولکن لا یقول حدثنا فلان انما یقول عن فلان او قال فلان الثامن صحیح خولف رواتہ فیہ و فی کل کتاب جملۃ منہا التاسع حدیث مبتدع لا یدعو الی بدعتہ و فی الصحیح منہ جملۃ فی الشواہد و نادر فی الاصول لا سیما فی غیر الاحکام العاشر حدیث فیہ راو صدوق غیر حافظ ولیس بصحیح ابو عیسی مثلہ و فی الصحیح مثلہ فی الشواہد و اما قولہ حسن فان بعض اہل العلم قال الحسن ما عرف مخرجہ و اشتہر رجالہ کحدیث البصریین یخرج عن قتادۃ و الکوفیین عن

شرح سراج احمد

آن گناه بچشم خود همراه آب او مع آخر قطر الماء شک راوی ست یا بیرون شود گناه همراه پسین قطرهٔ آب که از روی بچکد او نحو هذا یا فرمود مانند این دیگر الفاظ واذا غسل یدیه خرجت من یدیه کل خطیئة و چون بشوید هر دو دست خود را بیرون شود از دو دست وی هر گناهی که بطش نمایند آن را کرده دو دست وی آن گناه را مع الماء همراه آب او مع آخر قطر الماء یا همراه آخر چکیدن آب حتی یخرج نقیا من الذنوب تا آنکه بیرون شود آدمی پاک از گناه قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح گفت ابو عیسی ترمذی این حدیثی ست حسن صحیح صحیح آنست که بنقل عدل تام الضبط متصل السند تا منتهی ثابت شده باشد و اگر این صفات بر وجه تمام و کمال پیداست آن را صحیح لذاته خوانند و اگر نوعی از قصور و نقصان بدان راه دارد و کثرت طرق جبران نقصان کرده آن را صحیح لغیره گویند و اگر جبر نقصان نشده آن را حسن لذاته نامند و اگر در حدیث ضعیف تعدد طرق جبر نقصان ضعف وی کرده آن را حسن لغیره گویند و ظاهر کلام قوم در آنست که در حسن نقصان در همه صفات مذکوره راه دارد اما تحقیق آنست که در حسن لذاته ضعف و نقصان در ضبط است فقط و باقی صفات بحال خود ست و در ضعیف حسن لغیره نقصان در همه صفات راه دارد و هو حدیث مالک عن سهیل عن ابیه و آن حدیثی که حسن و صحیح ست حدیث امام مالک ست که از سهیل و آن از پدر خود روایت کرده عن ابی هریرة که پدر سهیل روایت از ابی هریره کرده اکنون نسب ابی صالح ذکر میکنند و ابو صالح

شرح ابی الطیب

ابی هریرة فقد اخرجه البخاری مشتملا علی الجزء الاول فقال حدثنا اسحق بن ابراهیم الحنظلی قال اخبرنا عبد الرزاق قال اخبرنا معمر عن همام بن منبه انه سمع ابا هریرة یقول قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا تقبل صلوة من احدث حتی یتوضأ و اخرجه ابو داود عن احمد بن حنبل عن عبد الرزاق عن معمر عن همام عن ابی هریرة بلفظ لا یقبل الله صلوة احدکم اذا احدث حتی یتوضأ باب ما جاء فی فضل الطهور الظاهر ان المراد به المصدر وقد تقدم انه یجوز فیه وجهان الضم والفتح الا ان الضم خاص بالمصدر اذا توضأ العبد المسلم او المؤمن قال الباجی فی شرح الموطا الظاهر ان هذا اللفظ شک من الراوی وجزم غیره بانه شک من الراوی والا فهما مترادفان فی الشریعة والمؤمنة فی حکم المؤمن فغسل وجهه عطف علی توضأ عطف تفسیر او المراد اذا اراد الوضوء وهو الاقرب وفیه ایماء الی اعتبار النیة المقتضیة للمثوبة خرجت من وجهه کل خطیئة قال ابن العربی الخروج عبارة عن الغفران لان الخطایا اعراض لا تبقی فکیف توصف بدخول و خروج ولکن الباری لما اوقف المغفرة علی الطهارة الکاملة فی

قوت المغتذی

وجهه کل خطیئة نظر الیها بعینیه قال ابن العربی یعنی غفرت لان الخطایا هی افعال اعراض لا تبقی فکیف توصف بدخول او بخروج ولکن الباری لما اوقف المغفرة علی الطهارة الکاملة فی العضو ضرب لذلک مثلا بالخروج ولان الطهارة حکم ثابت استقر له الدخول واقول بل الظاهر حمله علی الحقیقة وذلک ان الخطایا تورث فی الظاهر والباطن سوادا یطلع علیه ارباب الاحوال والمکاشفات والطهارة تزیله وشاهد ذلک ما اخرجه المصنف والنسائی و ابن ماجة والحاکم عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم قال ان العبد اذا اذنب ذنبا نکتت فی قلبه نکتة سوداء فان تاب و نزع واستغفر صقل قلبه فان عاد زادت حتی تعلو قلبه وذلک الران الذی ذکره الله فی

عارضة الاحوذی

ابی اسحق السبیعی والمدنیین عن ابن شهاب والمکیین عن عطاء وعلیه مدار الحدیث وقد اکثر منه ابو داود وابو عیسی وقال ابو عیسی فی آخر کتابه اردت بقولی حسن ما لا یکون فی سنده متهم بالکذب ولا یکون شاذا ویروی من غیر وجه واما قولی غریب فمعناه انه لا یروی الا من طریق واحد وقد یروی من طرق فیستغرب فی اجاء من طریق منفرد غیرها کتاب ابی عیسی مثله حلاوة مقطع ونفاسة منزع وعذوبة مشرع وفیه اربعة عشر علما فوائد صنف وذلک اقرب الی

شرح ابی الطیب

الحصیۃ وضرب لذلک مثلا بالخروج ولان الطهارة حکم ثابت استقر له الدخول قال السیوطی اقول الظاهر انه یحمل علی الحقیقة وذلک ان الخطایا تورث فی الباطن والظاهر سواداً یطلع علیها ارباب الاحوال والمکاشفات فی الطهارة تزیله فاما ان یقدر خرج من وجهه اثر کل خطیئة واما ان یقال ان الخطیئة نفسها تتعلق بالبدن علی انها جسم لا عرض بناء علی اثبات عالم المثال وان کل ما هو فی هذا العالم عرض له صورة فی عالم المثال ولذا صح عرض الاعراض علی آدم علیه السلام فی عالم المثال ثم علی الملائکة وقیل لهم انبئونی باسماء هؤلاء والا فکیف یتصور عرض الاعراض لو لم یکن لها صورة تتشخص وتشاهد کون الخطایا تؤثر ما اخرجه المصنف والنسائی وابن ماجة وابن حبان والحاکم عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم قال ان العبد اذا اذنب ذنبا نکتت فی قلبه نکتة فان تاب ونزع واستغفر صقل

قوت المغتذی

القرآن کلا بل ران علی قلوبهم ما کانوا یکسبون واخرج احمد وابن خزیمة عن ابن عباس قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم الحجر الاسود یاقوتة بیضاء من الجنة وکان اشد بیاضا من الثلج وانما سودته خطایا المشرکین فاذا اثرت الخطایا فی الحجر ففی جسد فاعلها اولی فاما ان یقدر خرج من وجهه اثر خطیئة او السواد الذی احدثته واما ان یقال ان الخطیئة نفسها تتعلق بالبدن علی انها جسم لا عرض بناء علی اثبات عالم المثال وان کل ما هو فی هذا العالم عرض له صورة فی عالم المثال ولهذا صح عرض الاعراض علی آدم علیه السلام ثم الملائکة وقیل لهم انبئونی باسماء هؤلاء والا فکیف یتصور عرض الاعراض لو لم یکن لها صورة تتشخص بها وقد حققت ذلک فی تالیف مستقل واشرت الیه فی حاشیتی التی علقتها علی تفسیر البیضاوی ومن شواهده فی الخطایا ما اخرجه البیهقی فی سننه عن ابن عمر قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول ان العبد اذا قام یصلی اتی بذنوبه فجعلت علی راسه وعاتقه فکلما رکع او سجد تساقطت عنه واخرج البزار والطبرانی عن سلمان قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم المسلم یصلی وخطایاه مرفوعة علی راسه کلما سجد تحاتت عنه مع الماء او مع آخر قطر الماء قال الباجی هذا شک من الراوی واذا غسل یدیه قال الباجی کذا روی هذا الحدیث رواة الموطا مقتصرا علی غسل الوجه والیدین الا ابن وهب فانه زاد فیه ذکر مسح الراس وغسل الرجلین قلت ورواه الطبرانی من حدیث ابی هریرة زاد فیه ذکر المضمضة والاستنشاق وکذا رواه ابی امامة وزاد فیه ذکر مسح الراس والاذنین حتی یخرج نقیا من الذنوب قال ابن العربی المحکوم بمغفرتها هی الصغائر دون الکبائر لحدیث الصلوات الخمس والجمعة الی الجمعة کفارة لما بینهن ما اجتنبت الکبائر فاذا کانت الصلوة مقترنة بالوضوء لا تکفر الکبائر فانفراد الوضوء بالتقصیر عن ذلک احری قال وهذا التکفیر انما هو للذنوب المتعلقة بحقوق الله سبحانه وتعالی واما المتعلقة بحقوق الآدمیین فانما یقع النظر فیها بالمقاصة مع الحسنات والسیئات قال ولو وقعت الطهارة باطنا بتطهیر القلب عن اوضار المعاصی وظاهرا باستعمال الماء علی الجوارح بشرط الشرع واقترنت به صلوة جرد فیها القلب عن علائق الدنیا وطردت الخواطر واجتمع الفکر علی اجزاء العبادة کما انعقد علیه احرامها واستمر الحال کذلک حتی خرج بالتسلیم عنها فان الکبائر تغفر وجملة المعاصی فی الحالة هذه لا تکفر وکذلک کان

عارضة الاحوذی

العمل واسند وصحح واسلم وعدد الطرق وجرح وعدل واسمی واکنی ووصل وقطع واوضح المعمول به والمتروک وبین اختلاف العلماء فی الرد والقبول للآثار وذکر اختلافهم فی تاویله وکل علم من هذه العلوم اصل فی بابه وفرد فی نصابه فالقارئ له لا یزال فی ریاض مؤنقة وعلوم متفقة متسقة وهذا شیء لا یعمه الا العلم الغزیر والتوفیق الکثیر والفراغ والتدبیر ونحن سنورد فیه ان شاء الله بحسب العارضة قولا فی الاسناد والرجال

حل اللغة [illegible]

عارضة الاحوذي

والغريب وفنا من النحو والتوحيد والاحكام والآداب ونكتا من الحكم واشارات الى المصالح فانه يسفى يرى رياضة انيقة ومقاطع ذات حقيقة فمن اى فمن كان من العلوم وجد مقصده فى منصبه المفهوم ولفظ ما شاء واوعى وترحم على من جمع ووعى كنت قرأت هذا الكتاب على ابى طاهر البغدادى بدار الخلافة وعلى ابى الحسن القطيعى كلاهما عن ابن زوج الحرة الا انى رأيت ابا الحسن احلى فى القلب والعين فحكيت عليه قال اخبرنا ابو يعلى احمد بن عبد الواحد اخبرنا

شرح سراج احمد

والد سهیل و ابو صالح السمان و ابو صالح کہ پدر سہیل ست او را ابو صالح سمان گویند و سمان از انجہت می گفتند کہ روغن مے آورد واسمہ ذکوان و نام او ذکوان ست و ابو هريرة اختلفوا فی اسمہ و در نام و اسم محضہ ابی ہریرہ علمار اختلاف ست فقالوا عبد شمس پس گفتہ اند بعضے نام وے در زمان جاہلیت عبد شمس بود پس تغیر داد آنحضرت نام او را بعبد الرحمن و قالوا عبد الله بن عمرو و گفتہ اند عبد اللہ بن عمرو بود و ھکذا قال محمد بن اسمٰعیل و ہمچنین گفتہ امام بخاری کہ نام او عبد اللہ بن عمرو بود و ھذا اصح و ہمین ست صحیح ترین اقوال

شرح ابى الطيب

قلبه وان عاد زادت حتى تعلو قلبه وذلك الران الذى ذكر الله فى القرآن كلا بل ران على قلوبهم ما كانوا يكسبون واخرج احمد وابن خزيمة عن ابن عباس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الحجر الاسود ياقوتة بيضاء من الجنة وكان اشد بياضا من الثلج وانما سودته خطايا المشركين فاذا اثرت فى الحجر ففى الجسد اولى ومن الشواهد فى الخروج ما اخرجه البيهقى فى سننه عن ابن عمر قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ان العبد اذا قام يصلى اتى بذنوبه فجعلت على راسه وعاتقه فكلما ركع او سجد تساقطت عنه **قوله** مع الماء او آخر قطر الماء شك من الراوى **قوله** نظر اليها بعينيه اى الى الخطيئة يعنى الى سببها اطلاقا لاسم المسبب على السبب مبالغة او كناية عن الاكتساب اى اكتسبها بعينه او هو بتقدير المضاف اى نظر الى سببها وكذا قوله بطشتها على التوجيهات الثلث وقوله حتى يخرج مترتب على تمام الوضوء لان تقديره وهكذا باقى اعضاء الوضوء كما يفيده رواية مسلم فاذا غسل رجليه الحديث وروايات غيره حتى يخرج اى المتوضئ الى الصلوة بناء على ان العادة الخروج اليها عند تمام الوضوء فكنى بالبعض عن الكل حتى يخرج نقيا من الذنوب اى ذنوب اعضاء الوضوء او جميع الذنوب من الصغائر وقال ابن مالك اى يفرغ المتوضئ من وضوئه طاهرا من الذنوب اى الذى اكتسبها بهذه الاعضاء والحديث يدل على ان المغفور ذنوب اعضائه المغسولة فالتوفيق بينه وبين الحديث الذى رواه الشيخان من توضأ فاحسن الوضوء خرجت خطاياه من جسده ان غفران ذنوب جميع الجسد يكون عند التوضى بالتسمية يشير اليه احسان الوضوء انتهى اقول فيه انه ليس بنص فى جميع الذنوب لان الجسد يحتمل التخصيص ايضا فالظاهر ان الذنوب هنا عبارة عن الذنوب المتعلقة باعضاء الوضوء لا جميعها اذ هو المتبادر من التفصيل السابق لانه متعلق باعضاء الوضوء فقط فتعريف الذنوب للعهد والمعهود ما سبق اليه الذهن بقرينة المقام لكن خصها الجمهور بالصغائر قال ابن العربى الخطايا المحكوم عليها بالمغفرة هى الصغائر دون الكبائر لحديث الصلوات الخمس والجمعة الى الجمعة كفارة لما بينهن ما اجتنبت الكبائر فاذا كانت الصلوة المقرونة بالوضوء لا تكفر الكبائر فانفراد الوضوء بالتقصير عنه ذلك احرى قال ولو وقعت الطهارة باطنا بتطهير القلب عن اوضار المعاصى وظاهرا باستعمال الماء على الجوارح واقترنت به الصلوة مجردة عن الخواطر واستمرت على ذلك الى التسليم فان الكبائر تغفر وجملة المعاصى كما كان حال السلف

شرح سراج احمد :

وفی الباب و در باب فضل وضو از شش کس از صحابہ سوای ابی ہریرہ مروی گشتہ ہست عن عثمان وثوبان والصنابحی وعمرو بن عبسۃ وسلمان وعبد اللہ بن عمرو وابن حصر نیست بلکہ نسبت بعلم خود ست اگر از ما سوی ہمشان مروی شدہ باشد منافی ندارد ہمچنین حال ست در تمام کتاب ترمذی ہرجا کہ مذکور ست وفی الباب عن فلان وفلان وفلان واین ذکر کردن مصنف دو احتمال دارد یکی آنکہ شاید کہ مصنف را حدیثی از ان صحابہ دران باب رسیدہ باشد واز جہت اقتصار ترک اسانیدہ نمودہ باشد دوم آنکہ مصنف را علم بآن شدہ باشد کہ درین باب حدیثی از فلان وفلان مروی شدہ است ولیکن او را باسناد صحیح نرسیدہ باشد از انجہت میگوید کہ از فلان وفلان منقول شدہ ہست وما را از ایشان نرسیدہ ہست اما مطلق در فضل طہارت از بسیاری صحابہ منقول شدہ است چنانچہ مسلم وترمذی وموطا از ابی مالک الاشعری ودیلمی از عمرو بن حریث وخطیب از جابر وطبرانی در اوسط از عائشہ وطرطوسی از ابی ہریرہ وطبرانی از ابن عمر واحمد ونسائی وابوداود وابن ماجہ از عمار بن یاسر وابن عساکر از عائشہ وبیہقی از سلمان

شرح ابی الطیب

وفی الباب عن عثمان وثوبان والصنابحی وعمرو بن عبسۃ وسلمان وعبد اللہ بن عمرو اما حدیث عثمان رضی اللہ عنہ فاخرجہ مسلم بسندہ الی حمران عن عثمان بن عفان رض قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من توضأ فاحسن الوضوء خرجت خطایاہ من جسدہ حتی تخرج من تحت اظفارہ واما حدیث عبد اللہ الصنابحی بضم الصاد وتخفیف النون وبالباء الموحدۃ والحاء المہملۃ منسوب الی صنابح بن زاہر بطن من مراد فاخرجہ مالک والنسائی وابن ماجۃ عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال من توضأ فمضمض واستنشق خرجت خطایاہ من فیہ وانفہ واذا غسل وجہہ خرجت خطایاہ من وجہہ حتی تخرج من تحت اشفار عینیہ فاذا غسل یدیہ خرجت خطایاہ من یدیہ فاذا مسح برأسہ خرجت خطایاہ من رأسہ حتی تخرج من اذنیہ فاذا غسل رجلیہ خرجت خطایاہ من رجلیہ حتی تخرج من تحت اظفار رجلیہ وکانت صلاتہ ومشیہ الی المسجد نافلۃ واما عمرو بن عبسۃ فاخرج حدیثہ ابن ماجۃ مثل الاول الا انہ لم یذکر المضمضۃ والاستنشاق وذکر ذراعیہ بدل یدیہ وذکر غسل الیدین الی الرسغ ثم ذکر غسل الوجہ ثم غسل ذراعیہ واسمہ عبد الرحمن بن عسیلۃ بضم المہملۃ ثم بفتح السین ثم سکون الیاء ویکنی ابا عبد اللہ الخ ظاہر صنیع ابن ماجۃ وغیرہ انہ سمع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فیکون الصنابحی المذکور ہو غیر ابی عبد اللہ بل عبد اللہ الا ان ظاہر کلام المصنف انہ تابعی یروی عن ابی بکر الصدیق وہو ابو عبد اللہ وقال ابن عبد البر عندی ان الصنابحی ابو عبد اللہ التابعی لا الصحابی انتہی انی مکاثر بکم الامم یقال کاثرتہ فکثرتہ ای غلبتہ کذا فی مجمع البحار یعنی انی اباہی باکثریۃ امتی علی الامم السالفۃ فان قلت ما وجہ ترتب قولہ لا تقتتلن بعدی علی المکاثرۃ قلت وجہہ ان الاقتتال موجب لقطع النسل اذ لا تناسل من الاموات فیؤدی الی قلۃ الامۃ فینافی المطلوب فلذلک نہی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فان قلت المقتول میت باجلہ فلا وجہ لقطع النسل بسبب الاقتتال اقول انما یقال ان الاقدام علی الاقتتال مرضیا بقطع النسل فالنہی باعتبار فعلہم الاختیاری او یقال یکون لہما اجلان اجل علی تقدیر الاقتتال واجل بدونہ

عارضۃ الاحوذی

ابو علی شیخی اخبرنا ابن محبوب عنہ وقید تہ من غیر ہذہ الطرق قال ابو عیسی باب لا تقبل صلوۃ بغیر طہور مصعب ابن سعد عن ابن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم لا تقبل صلوۃ بغیر طہور ولا صدقۃ من غلول اصح شیء فی ہذا الباب ایضا قال القاضی ابو بکر ابن العربی اخرج مسلم ہذا الحدیث بسندہ بلفظہ وزاد فیہ دخل عبد اللہ بن عمر علی ابن عامر یعودہ وہو مریض فقال الا تدعو لی یا ابن عمر قال انی سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول لا تقبل صلوۃ بغیر طہور

عارضة الاحوذی

ولاصدقة من غلول وكنت على البصرة ورواه الفريابي فقال دخلت على عبد الله ابن عامر وعنده قوم يدعون له بالعافية فقال لى يا ابا عبد الرحمن مالك لاتدعو فقال انى من اودهو لك و احرصهم على صلاحك وانى سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول لايقبل الله صلوة من غير طهور ولاصدقة من غلول وكنت على البصرة ولا اراك الا قد اصبت منها شرا غريبة الشبول فى السنة السلف الرضاء قبلت الشئ رضيته وابهدته والتزمت

اسماء الرجال هناد بن السرى ... بن مصعب ... التميمى ... الكوفى ثقة من العاشرة ... مات سنة ثلاث و اربعين ... احدى وتسعين سنة

شرح سراج احمد

واحمد ومسلم از عمرو بن عبسة وعثمان ونسائی از ابو ایوب وعقبہ بن عامر وابن عمر وابی ہریرہ وحسان بن عطیہ مرسلا روایت کردہ اند والصنابحی الذی روی عن ابی بکر الصدیق لیس له سماع عن النبی صلی الله علیه وسلم مصنف حکم میکند در حدیث کہ از صنابحی مروی گشتہ است میگوید کہ صنابحی آن مردیست کہ روایت میکند از امیر المومنین ابی بکر صدیق نیست مر او را ثابت سماعی از آنحضرت واسمه عبد الرحمن بن عسیلة ونام او عبد الرحمن بن عسیلہ ہست بضم عین وفتح سین مہملتین وسکون تحتیہ ویکنی ابا عبد الله وکنیت کردہ میشد بابی عبد اللہ رحل الی النبی صلی الله علیه وسلم رفتہ بود بسوی ملازمت خدمت نبوی فقبض النبی صلی الله علیه وسلم وهو فی الطریق پس قبض وفات کردہ شد آنحضرت در حالیکہ عبد الرحمن در راہ بود وقد روی عن النبی صلی الله علیه وسلم احادیث وتحقیق روایت کرد عبد الرحمن از آنحضرت بسیار حدیثہا شاید کہ بطریق ارسال باشند والصنابحی بضم صاد مہملہ ونون وموحدہ وحاء مہملہ ابن الاعسر بفتح ہمزہ وسکون عین وفتح سین مہملہ وراء الاحمسی بفتح ہمزہ وسکون حاء مہملہ ومیم وسین مہملہ صاحب النبی صلی الله علیه وسلم صحابی بود ویقال له الصنابحی ایضا گفتہ میشد او را صنابحی نیز بتشدید صنابحی بضم صاد وتخفیف نون وموحدہ وحاء مہملہ وانما حدیثه جز این نیست کہ حدیث این صنابحی کہ روایت از آنحضرت دارد اینست قال سمعت النبی صلی الله علیه وسلم یقول گفت صنابحی شنیدم آنحضرت را کہ میفرمود انی مکاثر بکم الامم بدرستیکہ من زیادہ کنندہ باشم بشما امت را در روز قیامت و آن بطریق مباہات باشد فلا تقتتلن بعدی پس باید کہ قتال نکنید باہم پس از من کہ قتال فیما بین موجب انقطاع نسل ہست یا

ما جاء مفتاح الصلوة الطهور باب ہست در بیان چیزی کہ آمدہ کہ کلید نماز وضو ہست حدثنا هناد وقتیبة ومحمود

شرح ابی الطیب

ويكون الثانى طور من الاول او بالاقتتال التهم لاجل نقل الامة وهذا يرد عليه ان عند الله لايكون الا اجل واحد وقوله لاتقتتلن بصيغة النهى المؤكد بنون التوكيد بجمع المذكر المخاطب باب ما جاء ان مفتاح الصلوة الطهور بالضم ويفتح والمراد به المصدر سمى النبى صلى الله عليه وسلم الطهور مفتاحا مجازا لان الحدث مانع منها فهو كالقفل موضوع على المحدث حتى اذا توضأ انحل الغلق وهذه استعارة بديعية لايقدر عليها الا النبوة وكذلك قوله مفتاح الجنة الصلوة وتحريمها التكبير وتحليلها التسليم قال ابن مالك اضافة التحريم والتحليل الى الصلوة لملابسة بينهما انتهى لان التكبير يحرم ماكان حلالا فى خارجها والتسليم يحلل ماكان حراما فيها وقال المظهر سمى الدخول فى الصلوة تحريما لانه يحرم الاكل والشرب وغيرهما على المصلى ويمكن ان يقال ان التحريم بمعنى الاحرام اى الدخول فى حرمتها فالتحليل بمعنى الخروج عن حرمتها اقول يؤيده ماقاله ابن العربى فان قيل فيشكل استعماله مسند

قوت المغتذی

وضوء السلف مفتاح الصلوة الطهور قال الرافعى بضم الطاء فيما قيل وبعضهم يجوز الفتح لان الفعل انما يتاتى بالآلة قال ابن العربى هذا مجاز ما يفتحها من غلقها وذلك ان الحدث مانع منها فهو كالقفل موضوع عن المحدث حتى اذا توضأ انحل الغلق وهذه استعارة بديعية لايقدر عليها الا النبوة وكذلك قوله مفتاح الجنة الصلوة لان ابواب الجنة مغلقة يفتحها الطاعات وركن الطاعات الصلوة وتحريمها التكبير قال ابن العربى

شرح سراج احمد

ابن غیلان بفتح غین معجمہ و سکون تحتیہ در آخر نون ست عدوی نزیل بغداد ثقہ از عاشرہ بود ذکر کردہ او را ابن حبان در ثقات در سال و بیست و سی و دو وفات کرد قالوا انا وکیع حق سفیان بن سعید بن مسروق الثوری الکوفی ابو عبداللہ وی عالم ربانی جلیل القدر ثقہ از تبع تابعین بود و او را امیر المؤمنین در علم حدیث میگفتند ولادت او در سنہ نود و ہفت بود و در صد و شصت و یک وفات کرد در بصرہ و ثنا محمد بن بشار بصیغہ مبالغہ ست ابن عثمان ابو بکر العبدی معروف بہ بندار یکی از حفاظ و ثقات مشہورہ است گفت عجلی و نسائی و ابن خزیمہ ثقہ بود و امام اہل زمانہ خود و عمرو بن علی الفلاس تضعیف کردہ او را و سبب آن ذکر نمودہ ست ولادت او در سنہ یکصد و شصت و ہفت بود و در بصرہ وفات کرد در سال دو و بیست و پنجاہ و دو و نا عبد الرحمن

نا سفیان بن عیینہ ابی عمران الہلالی الکوفی ابو محمد امام بزرگ بود در حدیث و فقہ اجماع ست علما را بر صحت حدیث وی شافعی گفتہ است اگر مالک و سفیان نبودی علم از حجاز میرفت وفات او روز سبت غرہ رجب سنہ یکصد و نود و ہشت بود عن

عبداللہ بن محمد بن عقیل ابن ابی طالب الہاشمی ابو محمد المدنی مادر وی زینب بنت علی صدوق بود در حدیث وی لین ست از رابعہ بود در آخر عمر تغیر راہ یافتہ بود بعد از اربعین وفات کرد و عقیل بلفظ مکبر ست عن محمد بن الحنفیۃ محمد بن علی ابن ابی طالب الہاشمی ابو القاسم معروف بابن الحنفیہ کہ مادر ایشان بود تابعی ثقہ و صالح بود از ثالثہ ست ولادت او در خلافت عمر بن الخطاب بود کہ دو سال از خلافت وی باقی بودند و گویند در خلافت ابی بکر و در مدینہ سنہ ثمانین وفات یافت عن علی ابن ابیطالب بن عبد المطلب بن ہاشم بن عبد مناف القرشی المکی المدنی امیر المؤمنین ابن عم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و ختنہ علی بنتہ فاطمۃ الزہراء و مادر آنحضرت فاطمہ بنت اسد بن ہاشم بن عبد مناف بود و کنیت او ابو الحسن و ابو تراب بود و او اول ترین کسی بود از صبیان کہ اسلام آورد و ہجرت کرد بعد از آنحضرت بسہ روز و آنحضرت او را در مکہ گذاشتہ بود تا ودائع بمشرکین سپارد و حاضر گشت ہمراہ آنحضرت ہمہ مشاہد را و حق تعالی فتح نمود خیبر را از دست شریف وی و رسید او را در روز احد شانزدہ زخمہا و شجاعت وی مشہور ست میان خواص و عوام و بود علم او در محل اعلی و بر مسند خلافت نشست در روز جمعہ در ماہ ذی الحجہ در سنہ خمس و ثلثین و شربت شہادت چشید از دست عبد الرحمن بن ملجم شقی المرادی در شب جمعہ و وفات فرمود در شب یکشنبہ تاسع عشر از شہر رمضان سنہ اربعین عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال روایت از آنحضرت نمود کہ فرمود مفتاح الصلوۃ الطہور کلید نماز و فتح باب نماز و در آمدن در ان کہ بی آن میسر نگردد طہارت ست و تحریمہا التکبیر و چیزیکہ حرام میگرداند بدان ہر کاری کہ جز نماز ست تکبیر تحریمہ است چنانکہ احرام برائے حج و عمرہ و تحلیلہا التسلیم و چیزیکہ بدان از نماز بر آیند و آنچہ حرام گردانیدہ شدہ بود بدان حلال گردد سلام دادن ست و باین حدیث مالک و شافعی و احمد سلام را

شرح ابی الطیب

لان التکبیر جزء من اجزائہا فکیف یحرمہا فقیل مرادہ احرامہا یقال احرم اذا دخل فی البلد الحرام او الشہر الحرام قال الرافعی وقد روی محمد بن اسلم فی مسندہ ہذا الحدیث بلفظ و احرامہا التکبیر و احلالہا التسلیم وفی الباب عن

قوت المغتذی

ہو مصدر حرم و یحرم و یشکل استعمالہ ہہنا لان التکبیر جزء من اجزائہا فکیف یحرمہا فقیل مجازہ احرامہا یقال احرم اذا دخل فی البلد الحرام او الشہر الحرام ولما کانت الصلوۃ تحرم اشیاء قیل للاول ذلک وہو التکبیر تحریم

عارضۃ الاحوذی

الدوض عنہ فقبول اللہ للعمل ہو رضاہ بہ و ثوابہ علیہ الطہور بفتح الطاء و ضمہا فبالفتح عبارۃ عن الماء وبالضم عبارۃ عن الفعل و قیل بفتح الطاء عبارۃ عن آلات الفعل کالسحور والوجود والدلوک وقد قیل انہما بمعنی واحد والغلول الخیانۃ خفیۃ فالصدقۃ من مال حرام فی عدم القبول واستحقاق العقاب کالصلوۃ بغیر طہور فی ذلک احکامہ فیہ خمس مسائل الاولی فی اشتراط الطہارۃ فی صحۃ الصلوۃ وہی من شرائط الاداء لا من شرائط الوجوب باجماع

مخفی نماند کہ ... دختر نبوی ... فاطمۃ الزہرا نام دارد

عارضۃ الاحوذی

الامۃ (و) فی الصحیح عن همام بن منبه عن ابی هریرة وهی صحیفة صحیحة عالیة مجموعة قال النبی علیه السلام لا تقبل صلوة احدکم اذا احدث حتی یتوضأ الثانیة قوله لا یقبل الله صلوة بغیر طهور عموم فیمن احدث ومن لم یحدث فخص هذا الحدیث الثانی من ذلک العموم بوجوب الطهارة من الحدث بتد الوضوء و استحبابه لمن صلی بدلیل بدیع لیس من شرط العارضة الثالثة العاجز عن استعمال الطهارة لمرض او عدو او سبع او عدم قدرة حتی لا یمکنه تطهیر

شرح سراج احمد

در نماز فرض گویند که بظاہر دلالت دارد و نزد امام مالک ابی حنیفه واجب ست فرض نیست و فرق در فرض و واجب در اعتقاد ست نه در عمل و دلیل امام ما حدیث اعرابی ست که آنحضرت وی را نماز تعلیم فرمود و ذکر سلام دران نکرد اگر فرض بودی البته آنحضرت ذکر آن فرمودی قال ابو عیسی گفت مؤلف علیه الرحمه هذا الحدیث اصح شیء فی هذا الباب و احسن این حدیث مذکور صحیح ترین چیزیست در باب مفتاح الصلوة الطهور و احسن ست و عبد الله بن محمد بن عقیل هو صدوق و عبد الله بن محمد صدوق ست وقد تکلم فیه بعض اهل العلم من قبل حفظه و تحقیق سخن کرده اند بعضی علما از جانب حفظ وی که خلل در حافظه او بود و سمعت محمد بن اسمعیل یقول و شنیدم امام بخاری را که میفرمود کان احمد بن حنبل و اسحٰق بن ابراهیم والحمیدی بضم حاء مهمله و فتح میم و سکون تحتیه و دال مهمله یحتجون بحدیث عبد الله بن محمد بن عقیل که حجت میگرفتند بحدیث عبد الله قال محمد گفت امام بخاری وهو مقارب الحدیث و او مقارب الحدیث ست یعنی حدیث او بدل نزدیک ست و دل از وا بانمیکند و شئی مقارب بکسر را ای بین الجید والردی و فی الباب عن جابر و ابی سعید و درین باب حدیثی مروی گشته از جابر بن عبد الله و ابی سعید خدری چنانچه اخراج آن کرده است ابن ماجه و حاکم و عقیلی از ابی بکر باب ما یقول اذا دخل الخلاء باب ست در بیان چیزیکه بگوید آدمی وقتیکه در آید در مبرز برای قضای حاجت حدثنا قتیبة بن سعید ابو رجاء و هناد ابن السری قالا گفت قتیبه و هناد نا وکیع عن شعبة بضم شین معجمه ابن الحجاج بن الورد العتکی و او امام ائمه اعلام بود اجماع ست بر امامت و جلالت قدر وی ثقه و اورع بود و او امیر المؤمنین ست در حدیث چنانکه گفته است سفیان گفت شافعی اگر شعبه نمی بود

شرح ابی الطیب

جابر و ابی سعید اخرجه عن ابی سعید ابن ماجة وعن علی رضی الله عنه ابو داود والدارمی ایضا وسنده حسن قاله ابن حجر هذا الحدیث اصح شیء فی هذا الباب قال البزار لا نعلمه عن علی الا من هذا الوجه وقال ابو نعیم تفرد به ابن عقیل عن ابن الحنفیة عن علی وقال العقیلی فی اسناده لین وهو اصلح من حدیث جابر وقال ابن العربی حدیث جابر اصح شیء فی هذا الباب قال الحافظ ابن حجر فی تخریج احادیث الشرح کذا قال وقد عکس فی ذلک العقیلی وهو ابعد منه بهذا الفن کذا فی حاشیة السیوطی باب ما یقول اذا دخل الخلاء بالمد کل موضع یقضی الانسان فیه حاجته سمی بذلک لان الانسان یخلو فیه کان النبی صلی الله علیه وسلم اذا دخل الخلاء معناه اذا اراد الدخول وکذا جاء مصرحا به فی روایة البخاری قال کان اذا اراد ان یدخل وفی شرح الابهر

قوت المغتذی

وقال ابن الاثیر فی النهایة کان المصلی بالتکبیر والدخول فی الصلوة صار ممنوعا من الکلام والافعال الخارجة عن کلام الصلوة وافعالها فقیل للتکبیر تحریم لمنعه المصلی من ذلک ولذلک سمیت تکبیرة الاحرام ای الاحرام بالصلوة وکما صار المصلی بالتسلیم یحل له ما حرم علیه فیها بالتکبیر من الکلام والافعال الخارجة عن کلام الصلوة وافعالها کما یحل للمحرم بالحج عند الفراغ منه ما کان حراما علیه قبل وتحلیلها التسلیم قال الرافعی وقد روی محمد بن اسلم فی مسنده هذا الحدیث بلفظ واحرامها التکبیر واحلالها التسلیم هذا الحدیث اصح شیء فی هذا الباب واحسن قال البزار لا نعلمه عن علی الا من هذا الوجه وقال ابو نعیم تفرد به ابن عقیل عن ابن الحنفیة عن علی وقال العقیلی فی اسناده

شرح سراج احمد

در ملک عراق محدثی ہرگز نبودی از سالہا ست ولادت او در سنہ ثلث وثلثین بود ووفات کرد در سنہ سبعۃ و ستین واو اکبر از ثوری بود بدہ سال عن عبد العزیز بن صہیب بضم صاد مہملہ و فتح ہا و سکون تحتیہ ابو حمزۃ البنانی البصری گفت احمد و نسائی و ابن معین و عجلی ثقہ بود گفت ابو حاتم صالح بود در سنہ یکصد و سی وفات یافت عن انس بن مالک بن النضر بن ضمضم الانصاری النجاری البخاری خادم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خدمت کرد آنحضرت را مدت دہ سال از ابتدای ہجرت تا وقت وفات شریف و مادر او ام سلیم بنت ملحان بود در ہشت غزوہ ہمراہ آنحضرت شریک بود و مرویات او از آنحضرت یکہزار و دو صد حدیث اند و او آخر صحابہ بود کہ در بصرہ وفات کرد در سنہ ثلث و تسعین در زمان حجاج و چون آنحضرت وفات فرمود او بست سالہ بود قال کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذا دخل الخلاء گفت انس بود آنحضرت وقتیکہ می درآمد در مبرز قال میفرمود اللہم انی اعوذ بک ای بار خدا بدرستیکہ من پناہ میجویم بتو قال شعبۃ گفت شعبہ وقد قال مرۃ اخری و تحقیق فرمود آنحضرت بار دیگر باین لفظ اعوذ باللہ من الخبث و الخبیث پناہ میجویم بخدا از فجور خبث بضم خای معجمہ و سکون موحدہ بمعنی فجور و مانند آن از پلیدی و جنات او الخبث و الخبائث شک راویست خبث بضم خاء معجمہ و موحدہ و گفتہ اند کہ خبث بسکون موحدہ بمعنی فجور و مانند آن و خبائث افعال مذمومہ و خصال ردیہ اند و خبث بضم موحدہ جمع خبیث ست ارادہ بآن کردہ ذکور شیاطین و اناث آنہا را و فی الباب عن علی و زید بن ارقم و جابر و ابن مسعود در باب آداب خلا روایت ست

شرح ابی الطیب

قال الشیخ من یکرہ ذکر اللہ فی تلک الحالۃ یفصل فیقول اما فی الامکنۃ المعدۃ لذلک فیقول قبل دخولہا واما فی غیرہا فیقولہ فی اوان الشروع کتشمیر ثیابہ مثلا وھذا مذہب الجمہور قولہ وقد قال مرۃ اخری ای قال عبد العزیز مرۃ اخری اعوذ باللہ بدل اللہم انی اعوذ بک وبقیۃ الالفاظ فی الروایتین یدل علی ذلک ما اخرجہ ابو داود فقال عن شعبۃ عن عبد العزیز عن انس قال اللہم انی اعوذ بک وقال شعبۃ مرۃ اعوذ باللہ انتہی اعوذ باللہ من الخبث والخبیث او الخبث والخبائث قال النووی اما الخبث فبضم الباء واسکانہا وھما وجہان مشہوران فی روایۃ ھذا الحدیث ونقل القاضی عیاض ان اکثر روایات الشیوخ الاسکان وقد قال الامام ابو سلیمان الخطابی الخبث بضم الباء جماعۃ الخبیث والخبائث جمع الخبیثۃ قال یرید ذکران الشیاطین واناثہم قال وعامۃ المحدثین

قوت المغتذی

لین ھو اصلح من حدیث جابر وقال ابن العربی حدیث جابر اصح شیء فی ھذا الباب قال الحافظ ابن حجر فی تخریج احادیث الشرح کذا قال وقد عکس ذلک العقیلی وھو ابعد منہ بھذا الفن کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذا دخل الخلاء بفتح الخاء ممدود المکان الذی لیس بہ احد قال النووی وقولہ اذا دخل معناہ اذا اراد الدخول وکذا جاء مصرحا فی روایۃ البخاری قال کان اذا اراد ان یدخل قال اللہم انی اعوذ بک من الخبث والخبائث قال الخطابی فی کتاب اصلاح الالفاظ التی یصحفہا الرواۃ اصحاب الحدیث یروون الخبث بسکون الباء وکذلک رواہ ابو عبید فی کتابہ وفسرہ فقال اما الخبث فانہ یعنی بہ الشر واما الخبائث فالشیاطین قال الخطابی وانما ھو الخبث بضم الباء جمع خبیث و اما الخبائث جمع خبیثۃ استعاذ باللہ من مردۃ الجن ذکورھم واناثہم وقال ابن العربی الخبیث بضم الخاء یعنی من

عارضۃ الاحوذی

بماء او تراب مختلف فیہ علی ستۃ اقوال الاول قال مالک و ابن نافع لا صلوۃ ولا قضاء الثانی قال ابن القاسم یصلی ویقضی الثالث یصلی ولا یعید قالہ اشہب و الشافعی الرابع یصلی اذا قدر قالہ اصبغ الخامس یصلی ولا یعید السادس یومی الی التیمم واشار الیہ ابو الحسن ابن القابسی الاظہر قول اشہب لان الطہارۃ شرط الاداء شرط وجوب بعدمہا لا یمنع من فعلہا کساتر شروطہا من ستر وطہارۃ ثوب و استقبال قبلۃ الرابع اذا اسلم الکافر فلم یکن بعد اسلامہ

عبادتہ بالمیل و بالتزویج وکان یقال لہ ... والبسری ... الکوفۃ توفی فی ربیع الآخر سنۃ ثلث و اربعین و مائتین عن اربع و تسعین سنۃ ولہ مصنف کبیر ... من تذکرۃ الحفاظ ۱۲

ع زید بن ارقم بن زید بن قیس الانصاری الخزرجی صحابی مشہور اول مشاہدہ الخندق و انزل اللہ تصدیقہ فی سورۃ المنافقین مات سنۃ ست او ثمان و ستین ۱۲

ع جابر بن عبد اللہ بن عمرو بن حرام بمہملۃ وراء الانصاری ثم السلمی بفتحتین صحابی ابن صحابی غزا تسع عشرۃ غزوۃ ومات بالمدینۃ بعد السبعین وھو ابن اربع و تسعین ۱۲ من تذکرۃ الحفاظ للذہبی

عارضۃ الاحوذی

موجب للطہارۃ من جنابۃ ولا حدث ام لا قال الشافعی والقاضی ابو اسحق یغتسل استحبابا وقال مالک و ابن القاسم و احمد و ابو ثور الغسل واجب وھو الصحیح لقولہ لا یقبل اللہ صلوٰۃ بغیر طہور وقد اجتمعت الامۃ علی وجوب الوضوء فالغسل مثلہ دلیل بدلیل اعتراض باعتراض جواب بجواب الخامسۃ فی قول ابن عمر لعبد اللہ بن عامر وقد سألہ الدعاء لا یقبل اللہ صلوٰۃ بغیر طہور یدل علی ان الوضوء للدعاء مشروع وکذلک فی الحدیث الصحیح ان ابا موسی الاشعری

شرح سراج احمد

ازین صحابہ احمد و ابن ماجہ از علی مرتضی و ابن السنی از ابی ہریرہ و احمد و ابو داؤد و ابن حبان از زید بن ارقم و بخاری از ابن مسعود و ابن ماجہ از ابی امامہ قال ابو عیسی حدیث انس اصح شیٔ فی ھذا الباب گفت مصنف حدیث انس بن مالک کہ مصنف ازان روایت نمودہ ہست صحیح ترین چیز نیست در باب خلا و حسن احسن ست از مرویات دیگر صحابہؓ حدیث زید بن ارقم فی اسنادہ اضطراب و حدیث زید بن ارقم کہ در اسناد آن اضطراب ست اضطراب در حدیث آنرا گویند کہ در اسناد یا متن از راوی چیزی اختلاف واقع شود بتقدیم یا تاخیر یا زیادت و نقصان یا با ابدال راوی مکان راوی یا متن مکان متنی دیگر و امثال آن و اینجا ابدال راوی مکان راوی ست روی ھشام الدستوائی روایت کردہ ھشام دستوائی بفتح دال و سکون سین مہملتین و مثناۃ فوقیہ نسبت بسوی دیہ است و سعید بن ابی عروبۃ بفتح عین و ضم رای مہملتین و واو عن قتادۃ ہشام و سعید روایت از قتادہ کردہ و قال سعید عن القاسم بن عوف الشیبانی عن زید بن ارقم و قال ھشام

شرح ابی الطیب

یقولون الخبث باسکان الباء وھو غلط والصواب الضم ھذا کلام الخطابی رحمہ اللہ وھذا الذی غلطھو فیہ لیس بغلط ولا یصح انکارہ بجواز الاسکان فان الاسکان جائز علی سبیل التخفیف کما یقال کتب و رسل و عنق و اذن و نظائر نحو ھذا وما اشبہہ جائز تسکینہ بلا خلاف عند اھل العربیۃ ولعل الخطابی اراد الانکار علی من یقول اصلہ الاسکان قد صرح جماعۃ من اھل المعرفۃ بان الباء ساکنۃ منہم الامام ابو عبید امام ھذا الفن و العمدۃ واختلفوا فی معناہ فقیل ھو الشر وقیل ھو الکفر وقیل الخبث الشیطان والخبائث المعاصی قال ابن الاعرابی الخبث فی کلام العرب المکروہ فان کان من الکلام فھو الشتم وان کان من الملل فھو الکفر وان کان من الطعام فھو الحرام وان کان من الشراب فھو الضار ایضا انتہی قال ابن العربی کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم معصوما من الشیطان حتی من الموکل بہ وکان یخص الاستعاذۃ فی ھذا الموضع لوجہین احدھما انہ خلاء وللشیطان بعادۃ اللہ وقدرہ فی الخلاء تسلط لیس لہ فی الملاء ولذا قال صلی اللہ علیہ وسلم الراکب شیطان والراکبان شیطانان والثلثۃ رکب الثانی انہ موضع قذر ینزہ ذکر اللہ عن الجریان فیہ علی اللسان فیغتنم الشیطان عدم ذکر اللہ فان ذکرہ یطردہ فلجأ الی الاستعاذۃ قبل ذلک لتصیر عصمۃ بینہ وبین الشیطان الی الخروج ویعلم بذلک امتہ انتہی وفی الباب عن علی و زید بن ارقم و جابر و ابن مسعود اما حدیث علی فاخرجہ عنہ ابن ماجۃ بروایۃ ابی جحیفۃ عن علی رضی اللہ عنہ قال قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم ستر ما بین الجن و عورات

قوت المغتذی

ذکور الجن واناثھا صوابہ بضم الباء وسکونھا یعنی من المکروہ ومن اھلہ والخبث من کل مکروہ فان کان من قول فھو سب وان کان من اعتقاد فیکون کفرا بحال و اعتقاد سوء بامثری وان کان من طعام فھو حرام قال و غلط الخطابی من رواہ باسکان الباء وھو الغالط وقد بینا معناہ وقال کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم معصوما من الشیطان حتی من الموکل بہ بشرط استعاذتہ منہ کما غفر لہ بشرط استغفارہ قال وکان یخص الاستعاذۃ فی ھذا الموضع لوجہین احدھما انہ خلاء وللشیطان بعادۃ اللہ وقدرہ فی الخلاء تسلط لیس لہ فی الملاء ولذا قال صلی اللہ علیہ وسلم

اسماء الرجال

شرح سراج احمد

عن قتادة عن زيد بن ارقم قتادہ از زید بن ارقم روایت کردہ و روای شعبة ومعمر عن قتادة عن النضر بن انس و روایت کردہ ہمین حدیث را شعبہ و معمر از قتادہ از نضر وقال شعبة عن زيد بن ارقم وگفت شعبہ از زید بن ارقم وقال معمر عن النضر بن انس عن ابيه كہ انس بود قال ابو عيسى سألت محمدا گفت مصنف پرسیدم امام بخاری را عن هذا از روایت قتادہ فقال يحتمل ان يكون قتادة روى عنهما جميعا پس گفت امام بخاری احتمال دارد کہ باشد قتادہ روایت کردہ باشد از نضر بن انس و زید بن ارقم ہر دو حدثنا احمد بن عبدة الضبى نا حماد بن زيد بن درم الجهضمي مولى آل جرير ابن حازم البصرى ابو اسمعيل یکی از اعلام افقہ و اعلم بسنت و احفظ بود و بود ضریر کما فی جامع الاصول و در سنہ تسع وسبعين ومائة وفات یافت از عمر ہشتاد سال عن عبد العزيز بن صهيب عن انس بن مالك ان النبي صلى الله عليه وسلم كان بدرستیکہ آنحضرت بود اذا دخل الخلاء قال چون می در آمد در خلا میفرمود این دعا اللهم انى اعوذ بك من الخبث والخبائث ای خدا پناہ میجویم بتو از شیاطین نر و ماده هذا حديث حسن صحيح این حدیث حسن صحیح و تعریف ہر دو بالا گذشتہ است باب ما يقول اذا خرج من الخلاء باب است در بیان چیزیکہ میفرمود آنحضرت وقتیکہ می بر آمد از مبرز خانہ حدثنا محمد بن حميد بن اسمعيل نا مالك بن اسمعيل النهدى ابو غسان الكوفى سبط حماد بن ابى سليمان ثقة متقن صحيح الكتاب عابد بود از صغار تاسعہ است در سنہ

شرح ابی الطیب

بنی آدم اذا دخل الكنيف ان يقول بسم الله واما حديث زيد بن ارقم فاخرجه عنه ابو داود وابن ماجة بلفظ ان هذه الحشوش محتضرة فاذا اتى احدكم الخلاء فليقل اعوذ بالله من الخبث والخبائث الحشوش جمع حش بفتح الحاء وضمها وهو الكنيف واصل الحش جماعة النخل لاكتنافه ثم كنى به عن الخلاء وقال سعيد عن القاسم بن عوف الشيبانى عن زيد بن ارقم الى آخره يعنى زاد سعيد بين قتادة وبين زيد بن ارقم القاسم بن عوف ولم يذكر القاسم هشام وروى شعبة ومعمر فزادا النضر بن انس موضع القاسم ثم اختلفا فزاد معمر ابا النضر حيث قال عن النضر بن انس عن ابيه ولم يذكر شعبة ابا النضر فهذا بيان اضطراب اسناد زيد بن ارقم باب ما يقول اذا خرج من الخلاء قال غفرانك منصوب باضمار فعل مقدر تقديره اطلب او اسأل او اغفر غفرانك وقد ذكر فى تعقيبه صلى الله عليه وسلم الخروج بهذا الدعاء وجهان احدهما انه استغفر من الحالة التى اقتضت هجران ذكر الله فانه كان يذكر الله تعالى فى سائر حالاته الا عند الحاجة وثانيهما ان القوة البشرية قاصرة عن الوفاء بشكر ما انعم الله تعالى عليه من تسويغ الطعام

قوت المغتذی

الراكب شيطان والراكبان شيطانان والثلثة ركب الثانى انه موضع قذر ينزه عنه ذكر الله عز وجل عن الجريان فيه على اللسان فيغتنم الشيطان عدم ذكر الله فان ذكره يطرده فلجأ الى الاستعاذة قبل ذلك ليعقدها عصمة بينه وبين الشيطان حتى يخرج وليعلم امته انتهى وقال النووى لا يصح انكار الخطابى جواز الاسكان فانه جائز على سبيل التخفيف بخلاف كتب ورسل وعنق واذن ولعل الخطابى اراد الانكار على من يقول اصله الاسكان فقد صرح جماعة من اهل المعرفة بان الباء هنا ساكن منهم ابو عبيد امام هذا الفن والعمدة فيه واختلفوا فى معناه

عارضۃ الاحوذی

سال النبى صلى الله عليه وسلم ان يستغفر لابى عامر الاشعرى قال قد خلت على النبى صلى الله عليه وسلم واخبرته بخبرنا وخبر ابى عامر وقوله قل له استغفر لى فدعا بماء فتوضأ ثم رفع يديه اللهم اغفر لعبيد الله ابن عامر ورايت بياض ابطيه وقد كان النبى عليه السلام لا يرد السلام الا على وضوء التوجيه فيه ثمانى مسائل الاولى قوله خرجت الخطايا يعنى غفرت لان الخطايا هى افعال واعراض لا تبقى فكيف توصف بدخول وخروج ولكن البارى لما اوقف المغفرة على الطهارة الكاملة فى العضو ضرب

تحفۃ الاحوذی

لذالك مثلا الخروج ولان الطهارة حكم ثابت استقر له الدخول الثانية الخطايا المكفرة بمغفرتها هي الصغائر دون الكبائر لقول النبي صلى الله عليه وسلم الصلوة الخمس والجمعة الى الجمعة كفارة لما بينهن ما اجتنبت الكبائر فاذا كانت الصلوة مقرونة بالوضوء لا تكفر الكبائر فانفراد الوضوء بالتقصير عن ذلك احرى الرابعة ان هذا التكفير انما هو للذنوب المتعلقة بحقوق الله سبحانه فاما المتعلقة بحقوق الادميين فانما يقع النظر فيها بالمقاصة مع الحسنات والسيئات كما بيناه في كتب الاصول الخامسة

شرح سراج احمد

سبع عشر ومائتين وفات یافت عن اسرائیل عن یوسف بن ابی بردۃ بن ابی موسی الاشعری مقبول از سادسہ بود عن ابیہ ابی بردۃ بن ابی موسی الاشعری گویند نام او عامر بود وگویند حارث ثقہ از ثالثہ بود در سنہ اربع ومائۃ وفات یافت عمر او از ہشتاد متجاوز بود عن عائشۃ رضی اللہ عنہا ام المومنین بنت امیر المومنین ابوبکر صدیق رض محبوبۂ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و مادر او ام رومان بود تزویج فرمود آنحضرت او را در مکہ در ماہ شوال کہ عمر او دران زمان شش سال بود و زفاف آن در مدینہ شد در سال دوم از ہجرت و چون آنحضرت وفات فرمود او ہژدہ سالہ بود و بود او عالمہ فقیہہ فصیحہ فاضلہ عارفہ بایام عرب و اشعار ایشان و بود او محدثہ و فتوی دہندہ چنانچہ در حدیث آمدہ است خذوا ثلثی دینکم من ہذہ الحمیراء و سخاوت بسیار داشت چنانچہ در زمان عبد اللہ بن الزبیر صد ہزار درہم در یک روز نفقہ کرد و او دران روز روزہ دار بود و یک درہم را نگذاشت تا نان خورش طیار کردہ شدی برای وی در وقت افطار تنہا نان بی نان خورش خورد و در شب سہ شنبہ ہفدہم رمضان سنہ سبع وخمسین وفات کرد و نماز گذارد بروی ابوہریرہ کہ دران ایام والی مدینہ بود از جانب مروان در ایام معاویۃ بن ابی سفیان و در بقیع مدفون گشتہ قالت کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذا خرج من الخلاء قال غفرانک گفت عائشہ صدیقہ بود آنحضرت وقتی کہ بیرون شدی برآمدی از مبرز فرمودی لفظ غفرانک و غفرانک منصوب است بنا بر مفعولیت کہ فعل او محذوف است یعنی اسأل غفرانک یا اغفر ۱۲ قال ابو عیسی ہذا حدیث

شرح ابی الطیب

والشراب و ترتیب الغذاء علی الوجه المناسب لمصلحة البدن الی اوان الخروج فلجأ الی الاستغفار اعترافا بالقصور عن بلوغ حق تلك النعمة ويحتمل وجها ثالثا وهو تعليم الامة والتشريع شكر السلامة معا فامن الخبث والخبائث قاله ابن سيد الناس هذا حديث غريب حسن اقول رواه ابو داود وابن ماجة عنها رضي الله عنها ولم يخرجه الشيخان وقال النووي في شرح المهذب هو حديث صحيح وجاء في الذي يقال عقب الخروج من الخلاء احاديث كثيرة ليس

قوت المغتذی

فقيل هو الشر وقيل هو الكفر وقيل الخبث الشياطين والخبائث المعاصي وفي الضم والاسكان وجهان مشهوران في رواية هذا الحديث ونقل القاضي ان اكثر روايات الشيوخ الاسكان عن عائشة قالت كان النبي صلى الله عليه وسلم اذا خرج من الخلاء قال غفرانك قال ابن العربي هو مصدر كسبحانك منصوب باضمار فعل تقديره اطلب قال وكان النبي صلى الله عليه وسلم يطلب المغفرة من ربه قبل ان يعلمه انه قد غفر له وكان يسألها بعد ذلك لانه غفر له بشرط استغفاره ورفع الى شرف المنزلة بشرط ان يجتهد في الاعمال الصالحة والكل له حاصل بفضل الله تعالى وفي وجه طلب المغفرة هنا محتملان الاول انه سأل المغفرة من تركه ذكر الله في تلك الحالة فان قيل انما تركها بامر ربه فكيف يسأل المغفرة عن فعل كان بامر الله فالجواب ان الترك وان كان بامر الله الا انه من قبل نفسه وهو الاحتياج الى الخلاء والثاني وهو اشهر واغمض انه سأل المغفرة في العجز عن شكر النعمة في تيسير الغذاء وابقاء منفعته واخراج فضلته على سهولة ويحق ان يعتقد هذا القدر نعمة فانه مدى الشكر فيؤدي قضاء حقها بالمغفرة انتهى وقال ابن سيد الناس ويحتمل وجها ثالثا ان يكون هذا الخروج منه تشريع التشريع والتعليم للامة في حالتي الدخول والخروج فحق من خرج سالما مما استعاذ منه من الخبث والخبائث ان يؤدي شكر نعمة الله عليه شكر تلك النعمة

اسماء الرجال: اسرائیل ابن موسی ابو موسی البصری نزیل الہند ثقۃ من السادسۃ

[illegible]

شرح سراج احمد

غریب حسن گفت مصنف این حدیث غریب است وحسن غریب آنکہ بطرق متعدده مروی نشده باشد بلکہ از یک و اسناد مروی باشد عام است کہ باشد حسن یا صحیح لانعرفہ الا من حدیث اسرائیل عن یوسف بن ابی بردۃ نمی شناسیم آن حدیث را مگر از حدیث اسرائیل کہ روایت از یوسف بن ابی برده دارد وابو بردۃ بن ابی موسی اسمہ عامر بن عبد اللہ بن قیس الاشعری وابو برده نام او عامر است ولا یعرف فی ھذا الباب الا حدیث عائشۃ وشناختہ نشده است در باب خروج خلا ہیچ حدیثی مگر حدیث ام المؤمنین عائشہ صدیقہ **باب** فی النہی عن استقبال القبلۃ بغائط او بول باب است در بیان منع از روی آوردن بسوی قبلہ بغائط یا بول و غائط در اصل زمین پست و مغاک را گویند پس از ان اطلاق کردند بر پلیدی مردم کہ در اغلب برای قضای حاجت در اینچنین جا بنشینند حدثنا سعید بن عبد الرحمن المخزومی در تقریب است سعید ابن عبد الرحمن بن حسان حافظ ابن حجر عسقلانی در شرح تہذیب التہذیب نوشتہ است ویقال ابن عبد الرحمن ابو سعید و ابو عبید اللہ ویقال لجده ابو سعید ابو عبید اللہ المخزومی ثقہ از صغار عاشره بود نا سفیان بن عیینۃ عن الزہری ابن شہاب ابو بکر محمد بن مسلم بن عبید اللہ بن شہاب بن عبد اللہ بن الحارث بن زہرۃ الزہری منسوب بسوی زہرۃ بن کلاب امام مشہور بود در فقہ وحدیث واز اعلام تابعین و مشار الیہ بود در فنون علوم شرعیہ بود واز احفظ اہل زمان و در شہر رمضان سابع عشر سنہ اربع وعشرین ومائۃ در ملک شام وفات یافت از عمر ہفتاد دو وعن عطاء بن یزید اللیثی المدنی نزیل الشام ثقہ از ثالثہ بود در سنہ خمس یا سبع ومائۃ وفات یافت وعمر او متجاوز بود از صد عن ابی ایوب الانصاری خالد بن زید بن کلیب الانصاری الخزرجی البخاری المدنی صحابی جلیل مشہور است حاضر شد عقبہ و بدر و ہمہ مشاہد را ہمراه آنحضرت و در خانۂ او فرود آمده بود آنحضرت پیش از در آمدن در مدینہ و اقامت فرموده نزد او آنحضرت مدت یکماه و حاضر شد ہمراه علی مرتضی رضی اللہ عنہ حرب حروریہ را در

شرح ابی الطیب

فیہا شیء ثابت الا حدیث عائشۃ المذکور قال وھذا مراد الترمذی بقولہ ولا نعرف فی ھذا الباب الا حدیث عائشۃ اقول اخرج ابن ماجۃ بسندہ عن انس رضی اللہ عنہ قال کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذا خرج من الخلاء قال الحمد للہ الذی اذھب عنی الاذی وعافانی **باب** فی النہی عن استقبال القبلۃ بغائط او بول **قولہ** فلا تستقبلوا القبلۃ بغائط الباء متعلقۃ بمحذوف وھو حال من ضمیر تستقبلوا ای لا تستقبلوا القبلۃ حال کونکم مقترنین بغائط او بول قال اہل اللغۃ اصل الغائط المکان المطمئن کانوا یاتونہ للحاجۃ فکنوا بہ عن نفس الحدث کراھیۃ لاسمہ وقد اجتمع الامران فی الحدیث فالمراد بالغائط فی اولہ المکان وفی آخرہ الخارج

قوت المغتذی

وھو قریب من تحمید العاطس علی سلامتہ مما قد کان یخشی منہ حالۃ العطاس ھذا حدیث غریب حسن قال النووی فی شرح المہذب ھو حدیث حسن صحیح وجاء فی الذی یقال عقب الخروج من الخلاء احادیث کثیرۃ لیس فیہا شیء ثابت الا حدیث عائشۃ المذکور قال وھذا مراد الترمذی بقولہ ولا یعرف فی ھذا الباب الا حدیث عائشۃ قولہ اذا اتیتم الغائط فلا تستقبلوا القبلۃ بغائط قال اہل اللغۃ اصل الغائط المکان المطمئن کانوا یاتونہ للحاجۃ فکنوا بہ عن نفس الحدث کراھۃ لاسمہ ومن عادۃ العرب التعفف فی الفاظہا واستعمال الکنایات فی کلامہا وصون الالسن مما یصان الاسماع

عارضۃ الاحوذی

فی تفسیر الخطایا اما خطایا العین ففی النظر الی ما لا یحل قصد الیہ وخطایا الید اللمس لما لا یجوز وخطایا الرجل المشی فیما لا ینبغی وخطایا الفم المراودۃ علی الفاحشۃ والمواعدۃ فی المعصیۃ و خطایا الانف شم ما لا یحل کطیب مغصوب او علی امرأۃ اجنبیۃ فان شم الطیب المغصوب صغیرۃ واتلافہ بالاستعمال کبیرۃ وباب العلم بالصغائر والکبائر مکتوب فی الاصول السادسۃ لو وقعت الطہارۃ باطنا بتطہیر القلب عن اوضار المعاصی وظاہرا باستعمال الماء علی الجوارح بشرط الشرع و اقترنت بہ صلوۃ

عارضة الاحوذی

جرد فيها القلب عن علائق الدنيا وطردت الخواطر واجتمع الفكر على اجزاء العبادة كما انعقد عليه احرامها واستمرت الحال كذلك حتى خرج بالتسليم عنها فات الكبائر تغفر وجملة المعاصي والحالة هذه تكفر وكذلك كان وضوء جماعة السلف منهم علي ابن ابي طالب رضي الله عنه روي عنه انه كان اذا توضأ متقعر فيقال له في ذلك فيقول تعلمون من اناجي وهذه العبادة هي المخبر عنها بقوله ان الصلوة تنهى عن الفحشاء والمنكر وقد بيناه في القسم الرابع من

شرح سراج احمد

زمان معاویہ غزا کرد قسطنطنیہ را و در آنجا وفات یافت از بیماری بسنہ خمسین قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم گفت ابوایوب فرمود آنحضرت اذا اتیتم الغائط چون بروید شما برای غائط در مبرز فلا تستقبلوا القبلة بغائط ولا بول پس روی مکنید بجانب قبلہ بغائط و نہ بول ولا تستدبروها و نہ پشت کنید شما بسوی قبلہ ولكن شرقوا او غربوا ولیکن روی و پشت بسوی مشرق یا مغرب کنید و این مخصوص بمدینہ مطہرہ است علی ساکنہا السلام والتحیة زیرا کہ قبلہ مدینہ جنوبی ست و مدینہ شمالی و بدیار مکہ معظمہ غربی ست پس اگر روی بمشرق و مغرب کردہ آید روی و پشت بقبلہ افتد قال ابو ایوب گفت ابوایوب انصاری فقدمنا الشام پس قدوم آوردیم ما ملک شام را فوجدنا مراحيض پس یافتیم ما مراحیض را کہ جمع مرحاض ست و آن جای را گویند کہ آمادہ کردہ باشد برای قضای حاجت و اغتسال قد بنيت مستقبل القبلة کہ تحقیق بنا کردہ شدہ بودند بسوی قبلہ فننحرف عنها پس روی میگردانیدیم ما ازان ونستغفر الله و استغفار می نمودیم بحق تعالے

شرح ابی الطیب

قوله ولكن شرقوا او غربوا قال النووي هذا خطاب لاهل المدينة ومن في معناهم بحيث اذا شرق او غرب لا يستقبل الكعبة **قوله** فننحرف عنها ونستغفر الله قال ابن العربي يحتمل ثلثة اوجه الاول ان يستغفر من الاستقبال الثاني ان يستغفر من ذنوبه فالذنب يذكر بالذنب الثالث ان يستغفر لمن بناها فان الاستغفار سنة اقول فهم الراوي الصحابي رضي الله عنه حجة وقد فهم من الحديث العموم فحمل قوله صلى الله عليه وسلم اذا اتيتم الغائط الخ على معنى اذا قضيتم الحاجة بان كنى به عن قضاء الحاجة فلا يقال ان الغائط عبارة عن المكان والاتيان الى المكان لا يتاتى الا في الفيافي باعتبار عادتهم فيدل اللفظ على الخصوص ويؤيد ما قلنا ما رواه مسلم في صحيحه عن ابي هريرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال اذا جلس احدكم على حاجته فلا يستقبل القبلة ولا يستدبرها وفي حديث سلمان رضي الله عنه (يعني الفارسي ۱۲) ونهانا ان يستنجي احدنا بيمينه او ان يستقبل القبلة رواه مسلم وابوداود وهذان الحديثان خاليان عن لفظ الاتيان والغائط قال النووي المذهب الثاني لا يجوز لا في البنيان ولا في الصحراء وهو قول ابي ايوب الانصاري الصحابي ومجاهد وابراهيم النخعي وسفيان الثوري وابي ثور واحمد في رواية واحتجوا بالاحاديث الصحيحة الواردة في النهي مطلقا كحديث سلمان المذكور وحديث ابي ايوب وابي هريرة وغيرهما قالوا ولانه انما منع لحرمة القبلة وهذا المعنى موجود في البنيان والصحراء ولانه لو كان الحائل كافيا لجاز في الصحراء لان بيننا وبين الكعبة جبالا واودية وغير ذلك من انواع الحائل انتهى واما ما رواه ابن عمر فواقعة حال لا تفيد العموم مع انه لا يلزم من جواز الاستدبار في البنيان جواز الاستقبال فيه

قوت المغتذی

والابصار عنه قلت قد اجتمع الامران في الحديث فالمراد بالغائط في اوله المكان وفي آخره الخارج قال ابن العربي غلب هذا الاسم على الحاجة حتى صار فيها اعرف منه في مكانها وهو اجد قسمي المجاز ولكن شرقوا او غربوا قال النووي قال العلماء هذا الخطاب لاهل المدينة ومن في معناهم بحيث اذا شرق او غرب لا يستقبل الكعبة فوجدنا مراحيض اي مواضع الاغتسال فننحرف عنها ونستغفر الله قال ابن العربي يحتمل ثلثة اوجه الاول ان يستغفر الله من الاستقبال الثاني ان يستغفر

شرح سراج احمد

وفی الباب عن عبداللہ بن الحارث و معقل بن ابی الهیثم بفتح ہا و سکون تحتیہ و فتح مثلثہ در آخر میم ویقال معقل بن ابی معقل وگفتہ میشد معقل بن ابی معقل نیز و ابی امامۃ وابی ہریرۃ وسهل بن حنیف ہر دو مصغر اند و طبرانی در اوسط و نسائی و ابن حبان و ابن ماجہ از عبداللہ بن حارث بن جزء و احمد از معقل الاسدی و بخاری و مسلم از ابو ایوب قال ابو عیسی حدیث ابی ایوب احسن شیئ فی هذا الباب گفت مصنف حدیث ابی ایوب انصاری احسن چیز ہاست در آداب خلاو اصح و صحیح تر ست وابو ایوب اسمہ خالد بن زید و ابو ایوب انصاری نام او خالد بن زید بود والزهری اسمہ محمد بن مسلم بن عبیداللہ بن شہاب الزهری وکنیتہ ابو بکر وکنیت ابن شہاب ابو بکر ست قال ابو الولید المکی قال ابو عبداللہ الشافعی گفتہ است امام شافعی انما معنی قول النبی صلی اللہ علیہ وسلم لاتستقبلوا القبلۃ بغائط ولا ببول ولا تستدبروها جز این نیست کہ معنی حدیث لاتستقبلوا القبلۃ الخ آنست انما هذا فی الفیافی جز این نیست کہ این نہی از استقبال و استدبار در صحرا است الفیافی بفتح فای اولی ست فاما فی الکنف المبنیۃ لہ رخصۃ فی ان یستقبلها واما در پاخانہ کہ بجو یلیها ساختہ شدہ مر مرد بول و غائط کنندہ را رخصت ست در اینکہ روی کند بسمت قبلہ وهکذا قال اسحق مصنف گوید و همچنین گفتہ است اسحق بن راهویہ کہ یکی از ائمۂ مجتہدین ست وقال احمد بن حنبل وگفت امام احمد انما الرخصۃ من النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی استدبار القبلۃ بغائط او بول جز این نیست کہ رخصت از آنحضرت مروی گشتہ است در پشت کردن بسوی قبلہ در حال غائط و بول فاما استقبال القبلۃ فلا یستقبلها واما روی کردن بسوی قبلہ پس باید کہ روی نکند بسمت قبلہ در آنحالت کانہ لو یر فی الصحراء ولا فی الکنیف ان یستقبل القبلۃ گویا امام احمد اعتقاد نکردہ است در صحرا و نہ در خانہا اینکہ روی آورد بسوی قبلہ و نزد امام ابی حنیفہ استقبال قبلہ در وقت بول و غائط حرام ست چنانکہ در شرح منیہ مذکور ست بطوالت و جای دیگر بی طوالت نوشتہ شدہ است وانما المنہی استقبال القبلۃ وقت البول والتخلی فانہ مکروہ کراهۃ تحریم سواء کان فی الصحراء او فی البناء علی الصحیح المعتمد وکذا یکرہ للمرأۃ ان تمسك ولدها للبول والغائط نحو القبلۃ

باب ماجاء من الرخصۃ فی ذلك

باب ست در بیان آنچہ آمدہ در رخصت در استقبال و استدبار قبلہ در وقت بول و غائط ثنا محمد بن بشار و محمد بن المثنی بلفظ اسم المفعول من التثنیۃ بالمثلثۃ ابن عبید بن قیس بن دینار ابو موسی العنزی البصری گفت خطیب ثقہ ثبت بود و از حفاظ مشهورین ست گفت ابو حاتم صدوق صالح الحدیث ست وگفت ذہلی حجت ست از عاشرہ بود در سنہ دویست و پنجاہ و دو وفات یافت قالا نا وهب بن جریر بفتح جیم و رای مکررہ ابن حازم ابو عبداللہ او ابو العباس الازدی البصری الجهضمی یکی از ثقات بود گفت ابو معین و عجلی و ابن سعد ثقہ بود و در سنہ ست و مائتین وفات یافت نا ابی حازم بن زید عن محمد بن اسحق بن یسار ابو بکر المطلبی مولاهم المدنی نزیل العراق صدوق بود نسبت کرد ہشیم او را بتشیع و قدر از صغار خامسہ بود در سنہ یکصد و پنجاہ وفات یافت عن ابان بن صالح بن عمیر بن عبید القرشی ثقہ گفتہ اند او را ایمہ از خامسہ بود در سنہ بضع عشرۃ ومائۃ وفات یافت از عمر پنجاہ و پنج عن مجاهد بن جبر مولی عبداللہ بن السائب المخزومی از طبقۂ ثانیہ است از تابعی مکہ فقیہ و قاری آن و یکی از اعلام معروفین بود گفت یحیی و ابو زرعہ ثقہ بود خوانده او قرآن را بر عبداللہ ابن عباس سی بار در سنہ مائۃ در حالت سجود وفات یافت از عمر ہشتاد و سہ عن جابر بن عبداللہ بن عمرو الانصاری

عارضۃ الاحوذی

تفسیر القرآن السابقۃ جعل العین مخرجا لخطایا الوجہ دون الفم والانف المبنیین احدهما ان الفم والانف قد یکون منہ کبیرۃ کالکذب والنمیمۃ وشم الطیب حتی یمنی والعین لا یکون منها کبیرۃ الثانی ان الفم والانف لهما طهور فی الوجہ یتفردان بہ مختصا بفائدتهما ولیس فی العین طهور ولا یلزم ذلك فی الاذنین مع الراس حتی جعلهما مخرجا لخطایا الراس مع انهما یختصان بطهور دونہ عندنا لاجل ان الفم والانف مقدمات فی الطهارۃ

شرح سراج احمد

الخزرجی السلمی ابو عبد اللہ و گویند ابو عبد الرحمٰن و گویند ابو محمد المدنی از مشاہیر صحابہ است حاضر شد او و پدر او بعقبہ ثانیہ را و حاضر گشت بدر را گویند کہ حاضر شد ہمراہ آنحضرت ہیجدہ غزوہ را و او یکی از نقبای عشرہ بود و در آخر عمر نابینا شدہ بود و قدوم کرد مصر و شام را و در مدینہ بسنہ اربع و سبعین باختلاف روایات وفات نمود و نماز گزارد بروی ابان بن عثمان کہ والی مدینہ بود و از عمر نود و چار داد آخرین صحابہ است از روی وفات در مدینہ قال نہی النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان نستقبل القبلۃ ببول گفت جابر منع میفرمود آنحضرت مارا ازینکہ روی کنیم بسوی قبلہ در حالت بول فرأیتہ قبل ان یقبض بعام یستقبلہا پس دیدم آنحضرت پیش ازانکہ وفات کردہ شد بمدت یکسال کہ روی آوردہ بود در وقت بول بسوی قبلہ واین حدیث ناسخ حدیث اول ست بلا ریب زیرا کہ صحابی تنصیص بنسخ آن نمودہ ست بدانکہ این مسألہ مختلف فیہ است مذہب امام ما امام اعظم ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ آنست کہ استقبال قبلہ و استدبار آن در بول و غائط حرام ست چہ در صحرا و چہ در خانہا ونزد امام شافعی حرام در صحرا نہ در خانہا و بہر جانب جمع کثیر از صحابہ و تابعین رفتہ اند و شمنی از امام ابو حنیفہ نیز روایتی در عدم کراہت استدبار آوردہ و نیز گفتہ کہ اگر ناگاہ مستقبل قبلہ نشست غافل از آن باید کہ بگردد بقدر امکان حجت امام ما ابی حنیفہ حدیث نہی ست و در آنجا فرقی نکردہ اند میان صحرا و خانہ و مطلق گفتہ اند و علت نہی تعظیم قبلہ و احترام جانب او ست و خانہ وصحرا در آنجا برابر ست چنانکہ بزاق انداختن و پای دراز کردن بآن سو و جواب از حدیث ابن عمر بن الخطاب و جابر آنست کہ شاید آن پیش از نہی باشد و اگر معلوم شود کہ بعد از نہی ست شاید کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از جانب قبلہ اندکی برگشتہ باشند و ابن عمر آنرا دریافتہ و جابر نیز نہ دریافتہ باشد و تعمق نظر دران نکردہ واللہ اعلم وفی الباب عن ابی قتادۃ وعائشۃ وعمار و در باب رخصت از استقبال حدیثی مروی گشتہ از ابی قتادہ و عائشہ و عمار بن یاسر قال ابو عیسی حدیث جابر فی ہذا الباب

شرح ابی الطیب

قولہ وفی الباب عن عبد اللہ بن الحارث الخ اما حدیث عبد اللہ بن الحارث فقد اخرجہ حدیثہ ابن ماجۃ یقول انا اول من سمع النبی صلی اللہ علیہ وسلم یقول لا یبولن احدکم مستقبل القبلۃ وانا اول من حدث الناس بذلک وکذلک اخرجہ حدیث معقل بن ابی معقل بلفظ نہی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان نستقبل القبلتین بغائط او ببول وحدیث ابی ہریرۃ اخرجہ ابو داود وابن ماجۃ واحمد والنسائی بالفاظ متقاربۃ

باب ما جاء من الرخصۃ فی ذلک **قولہ** نہی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان نستقبل القبلۃ ببول نستقبل بضم التاء المثناۃ من فوق بصیغۃ المجہول زاد ابن حبان ونستدبرہا وہذا یدل علی انہ بالنون قال الشیخ الحافظ ابو الفضل بن حجر فی الاحتجاج بہ نظر لانہا حکایۃ فعل لا عموم لہا فیحتمل ان یکون لعذر **قولہ** وفی الباب عن ابی قتادۃ وعائشۃ وعمار

قوت المغتذی

من ذنوبہ فالذنب یذکر بالذنب الثالث ان یستغفر لمن بناہا فان الاستغفار للمذنبین سنۃ عن جابر نہی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان یستقبل القبلۃ ببول زاد ابن حبان ویستدبرہا فرأیتہ قبل ان یقبض بعام یستقبلہا قال الحافظ ابو الفضل بن حجر فی تخریج احادیث الشرح الکبیر فی الاحتجاج فانظر لانہا حکایۃ فعل لا عموم لہا فیحتمل ان یکون لعذر ویحتمل انہ یکون فی بنیان ونحوہ حدیث حسن قال الحافظ ابن حجر صححہ الحفاظ وتوقف فیہ النووی لعنعنۃ ابن اسحق وقد صرح بالتحدیث

عارضۃ الاحوذی

علی غسل الوجہ فلم یکن لہما حکم التبع والاذنان بعد الراس فکان لہما حکم التبع الثامنۃ فی حدیث مالک ان خطایا الفم تخرج مع المضمضۃ کما ان خطایا الانف تخرج مع الاستنشاق کما ان خطایا العین تخرج مع غسل الوجہ وکل عضو یختص تکفیرہ بطہارۃ احکامہ فیہ ثلث مسائل

قولہ خرجت من وجہہ کل خطیئۃ نظر الیہا بعینیہ یقتضی طہارۃ الوجہ وکذلک کل عضو یطہر بغسلہ فیمس بہ المصحف اذا غسل یدیہ بہما او یمسہ بوجہہ اذا غسلہ ولعلمائنا فی ذلک

حل اللغۃ

شرح سراج احمد

حدیث حسن غریب گفت مصنف حدیث جابر بن عبد اللہ در باب رخصت از استقبال و استدبار حدیثی ست حسن وغریب از روی اسناد وقد روی ھذا الحدیث ابن لھیعۃ و تحقیق روایت کردہ این حدیث را ابن لھیعہ بفتح لام وکسر ہا وسکون تحتیہ وعین مہملہ نسبت کردہ میشد او را بسوی رفض و او ضعیف الحدیث ست فی تقریب وله فی مسلم بعض شئ مقرون عن ابی الزبیر عن جابر عن ابی قتادۃ انه رأی النبی صلی اللہ علیہ وسلم یبول مستقبل القبلۃ بدرستیکہ ابو قتادہ دید آنحضرت را کہ بول مینمود رو بقبلہ کردہ قدری منحرف ازان دشاید کہ آنجا دیگر سمت نباشد قدری انحراف از جانب قبلہ فرمودہ باشد اخبرنا بذلک قتیبۃ مصنف گفت حدیث کردہ مارا باین حدیث رخصت قتیبہ بن سعید قال انا ابن لھیعۃ گفت قتیبہ حدیث کردہ مارا ابن لہیعہ وحدیث جابر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم اصح من حدیث ابن لھیعۃ وحدیث جابر کہ از آنحضرت روایت نمودہ صحیح ترین حدیث ست از حدیث عبد اللہ بن لہیعہ وابن لھیعۃ ضعیف عند اھل الحدیث مصنف گوید کہ ابن لہیعہ ضعیف ست نزد اہل حدیث ضعفہ یحیی بن سعید القطان تضعیف آن کردہ یحیی بن سعید وغیرہ وغیر یحیی در تقریب عبد اللہ بن لہیعۃ بن عقبۃ الحضرمی ابو عبد الرحمن المصری القاضی صدوق من السابعۃ خلط بعد احتراق کتبہ ورروایۃ ابن المبارک وابن وہب عنہ اعدل من غیرہما مات سنۃ اربع وسبعین وقد جاوز عن ثمانین وله فی مسلم بعض شئ مقرون حدثنا ھناد نا عبدۃ بن سلیمان عن عبید اللہ بن عمر بن حفص بن عاصم بن عمر بن الخطاب ابو عثمان العدوی القرشی المدنی گفت نسائی ثقہ ثبت بود گفت خلیل ثقہ حافظ متقن بود در سنہ اربع واربعین ومائۃ وفات یافت عن محمد بن یحیی بن حبان بفتح المہملۃ وتشدید الموحدۃ ودر آخر نون ست المازنی ابو عبد اللہ المدنی التابعی گفت ابن معین وابو حاتم ونسائی ثقہ بود گفت واقدی در مسجد نبوی حلقہ گردہ بود ازمردم بودی وفتوی میداد ثقہ کثیر الحدیث ست ابن حبان ذکر کردہ او را در ثقات از رابعہ است در مدینہ سنہ احدی وعشرین ومائۃ وفات یافت از عمر ہفتاد وچہار عن عمہ واسع بن حبان محمد روایت میکند از عم خود کہ واسع بن حبان بفتح مہملہ وتشدید موحدہ گویند کہ او صحابی بود حاضر گشت ببیعۃ الرضوان ہمراہ برادر خود سعد گفت عجلی تابعی ثقہ بود و گفت ابو زرعہ مدنی ثقہ است ذکر کردہ ابن حبان او را در ثقات و در تقریب صحابی بن صحابی ست بلکہ ثقہ از ثانیہ است عن ابن عمر قال رقیت یوما علی بیت حفصۃ گفت عبد اللہ بن عمر برآمدم روزی بر بالاخانہ حفصہ خواہر خود ام المؤمنین فرأیت النبی صلی اللہ علیہ وسلم علی حاجۃ پس دیدم آنحضرت را کہ بر حاجت خود بود مستقبل الشام مستدبر الکعبۃ ھذا حدیث حسن صحیح روی آرندہ بجانب شام و پشت ہندہ بسوی کعبہ و مکہ با شام مقابل افتادہ است کہ اگر رو بقبلہ آرند پشت بجانب شام افتد و اگر پشت بقبلہ کنند روی بجانب شام گردد پس ازین حدیث معلوم شد کہ پشت بقبلہ برای قضای حاجت در خانہا درست باشد چنانکہ مذہب شافعی واحمد است

شرح ابی الطیب

اخرجہ عن عائشۃ رضی اللہ عنہا ابن ماجۃ بلفظ ذکر عند رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قوم یکرھون ان یستقبلوا بفروجھم القبلۃ فقال اراھم قد فعلوا استقبلوا بمقعدتی القبلۃ **قوله** حدیث حسن غریب قال الحافظ ابن حجر صححه الحفاظ وتوقف فیه النووی بعنعنۃ ابن اسحق وقد صرح بالتحدیث فی روایۃ احمد وغیرہ وضعفه ابن عبد البر بابان بن صالح فانه ثقۃ وادعی ابن حزم انه مجھول فغلط انتھی **قوله** رقیت یوما بکسر القاف فی معناہ صعدت ھذہ اللغۃ

عارضۃ الاحوذی

اختلاف بناہ فی مسائل الفقه الثانیۃ لا تطھر الیمنی بغسل حتی تغسل الیسری لانھما فی حکم العضو الواحد وھو ظاھر قوله فاذا غسل یدیه فذکر مجموعھما ولاجل ھذا اتفق العلماء علی سقوط الترتیب بینھما الثالثۃ تعلق ابو یوسف القاضی وغیرہ فی نجاسۃ الماء المستعمل فی الطھارۃ بانه ماء الخطایا فلا یستعمل فی طھارۃ اخری اذ قد کفر ذنبا وطھر عضوا فانتقل الیه المنع الذی کان فی الاعضاء قبله قلنا لیس الذنب معنی یحل الماء ولا ینتقل والماء آلۃ الفعل فیتکرر منھا الفعل

الرجحاں [illegible] لہ و بعضی برا۔ اور در مسلم بعض حدیث ست مقرون بحدیث دیگر ۱۲ ۔ صدوق ست [illegible] از طبقہ سابعہ خلط کردہ بعد سوختن کتب روایت ابن مبارک و ابن وہب از و راست تر ست از روایت دیگران از و وفات کرد در سال ہفتاد و چہار و ہشتاد و زائد بود از ہشتاد روایت کردہ است مسلم از و مقرون بروایت دیگر ۱۲

شرح سراج احمد

وجواب این حدیث بالا ذکر یافته است **باب النهی عن البول قائما** باب است دربیان منع از شاشا کردن استاده حدثنا علی بن حجر بضم مهمله وسکون جیم وراء ابن الیاس ابو الحسن السعدی المروزی حافظ الحدیث ثقه مامون صادق متقن بود از صغار تاسعه واز شیوخ شیخین است ودر جمادی الاولی سنه اربع واربعین ومائتین وفات یافت انا شریک بفتح شین معجمه وکسر راء ابن عبد الله بن ابی نمر ابو عبد الله المدنی القرشی واو اکبر بود از شریک بن عبد الله النخعی گفت محمد بن سعد ثقه کثیر الحدیث وگفت یحیی بن معین لیس به باس وثقات از وی روایت دارند در تقریب است صدوق یخطی من الخامسة در سنه اربعین ومائة وفات کرد عن المقدام بن شریح بن هانی بن یزید الحارثی الکوفی ثقه از سادسه بود عن ابیه ابو المقدام شریح بن هانی بن یزید الحارثی الکوفی در زمان آنحضرت متولد شده بود وپدر اورا آنحضرت کنیت کرده فرمود انت ابو شریح امام احمد از حال او پرسیده شد گفت ثقه بود گفت یحیی ونسائی وابن خراش صدوق بود ذکر کرده ابن حبان اورا در ثقات واز جمله یاران علی مرتضی است ودر واقعه جمل وصفین همراه او بود کشته شد در سنه ثمان وسبعین عن عائشة قالت من حدثکم ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یبول قائما فلا تصدقوه فرمود عائشه صدیقه هرکه حدیث کند شمارا که بدرستیکه آنحضرت بود که شاشا میکرد استاده پس تصدیق او مکنید وبدانید که او راست گو نیست ما کان یبول الا قاعدا نبود آنحضرت که شاشا میفرمود مگر نشسته وفی الباب عن عمر وبریدة وابن ماجه از جابر روایت کرده در نهی از بول استاده کردن قال ابو عیسی حدیث عائشة احسن شیئ فی هذا الباب واصح گفت مصنف حدیث عائشه احسن چیز است درباب نهی از بول استاده کردن وصحیح تر است وحدیث عمر انما روی من حدیث عبد الکریم وحدیث عمر بن الخطاب که درین باب مروی است جز این نیست که روایت کرده شده است از حدیث عبد الکریم بن ابی المخارق بضم میم وفتح خاء معجمه عن نافع عن ابن عمر عن عمر قال گفت عمر بن الخطاب قال رآنی النبی صلی الله علیه وسلم ابول قائما دید مرا آنحضرت درحالیکه شاشا میکردم استاده فقال یا عمر لا تبل قائما پس فرمود آنحضرت ای عمر شاشا مکن استاده فما بلت قائما بعد پس شاشا نکردم استاده پس از ان واین مقوله عمر است وانما رفع هذا الحدیث عبد الکریم بن ابی المخارق وهو ضعیف عند اهل الحدیث وجز این نیست که مرفوع کرده این حدیث عبد الکریم واو ضعیف است نزد اهل حدیث ضعفه ایوب السختیانی تضعیف کرده اورا ایوب سختیانی بسین مهمله وخاء معجمه ومثناة فوقیه پس تحتیه وتکلم فیه وکلام کرده است ایوب در عبد الکریم وروی عبید الله عن نافع عن ابن عمر قال قال عمر وروایت کرده عبید الله از نافع از ابن عمر از

شرح ابی الطیب

الفصیحة المشهورة وحکی صاحب المطالع لغتین اخریین احدهما فتح القاف بغیر همزة والثانیة بفتحها مع الهمزة واما رؤیته فوقعت اتفاقا من غیر قصد لذلک **باب النهی عن البول قائما** قوله کان یبول قائما فلا تصدقوه هذا مستند الی علمها فیحمل علی ما وقع فی البیوت او یقال معناه من حدثکم انه صلی الله علیه وسلم کان یعتاد البول قائما فلا تصدقوه لان ما وقع منه قائما کان نادرا جدا والمعتاد خلافه والحاصل ان عادته هو البول قاعدا وما وقع منه قائما علی خلاف العادة لضرورة او لبیان الجواز قال الخطابی سبب بوله صلی الله علیه وسلم قائما مرض اضطره الیه کذا فی تیسیر الوصول فی روایة ابن ماجة عن عائشة رضی الله عنها زاد بعد لا تصدقوه قوله انا رأیته یبول قاعدا

جامع الترمذی

لا یستیقظ منه الله ففرق غسل فیه الله لیث عن الاعمش وما انفصل فیه ترالله علیه **باب** مفتاح الصلوة الطهارة محمد بن الحنفیة عن علی ابن ابی طالب رضی الله عنه قال مفتاح الصلوة الطهور وتحریمها التکبیر وتحلیلها التسلیم اصح شیئ فی هذا الباب واحسن مجاهد عن جابر مفتاح الجنة الصلوة ومفتاح الصلوة الوضوء الاسناد وهذا حدیث لم یخرج فی الصحیح وقد رواه ابو داود بسند صحیح فقال حدثنا عثمان بن ابی شیبة حدثنا وکیع عن سفیان عن ابی عقیل عن

شرح سراج احمد

عمر بن الخطاب کہ گفت ما بلت قائما منذ اسلمت شاشانکردم من استادہ از انوقت کہ اسلام آوردم و این قول عبید اللہ معارض قول عبد الکریم ست مصنف تایید و تقویت قول عبید اللہ میکند و ھذا اصح من حدیث عبد الکریم و این قول عبید اللہ صحیح ترست از حدیث عبد الکریم و حدیث بریدۃ فی ھذا غیر محفوظ و حدیث بریدہ در باب منع از بول استادہ غیر محفوظ است و معنی النھی عن البول قائما علی التادیب لا علی التحریم و معنی نہی از بول استادہ بر تادیب است نہ بر تحریم و قد روی عن عبد اللہ بن مسعود قال ان من الجفاء ان تبول و انت قائم و تحقیق روایت کردہ شدہ است از عبد اللہ بن مسعود کہ گفت بدرستیکہ بعضی از جفا آنست کہ بول کنی تو در حالیکہ تو استادہ باشی و این نیز دلالت بر ادب دارد نہ بر تحریم **باب ما جاء من الرخصة فی ذلک** باب ست در بیان آنچہ آمدہ است از رخصت در بول استادہ کردن حدثنا ھناد بن السری نا وکیع عن الاعمش سلیمان بن مہران الکاہلی ابو محمد الاسدی التابعی گویند اصل او از طبرستان است سید المحدثین بود ثقہ حافظ عارف القراءت و ورع از خاسہ بود لیکن تدلیس میکرد گویند کہ اعمش تدلیس از غیر ثقات کردہ بخلاف سفیان کہ از ثقات تدلیس میکرد و ولادت او در سنہ ستین بود و وفات کرد در سنہ ثمان و اربعین و مائۃ عن ابی وائل بھمزہ بعد الف و در جامع الاصول نوشتہ است تحتیہ بعد از الف شقیق بن سلمہ اسدی کوفی تابعی ست زمان آنحضرت را دریافتہ و آنحضرت را ندیدہ است اجماع ست علما را بر جلالت و صلاحت و ورع و توثیق وے و بود وے کثیر الحدیث در سنہ ثنتین و ثمانین وفات یافت عن حذیفۃ بضم حاء مہملہ و فتح ذال معجمہ و اسکان مثناۃ تحتیہ و فاء ابن الیمان ابو عبد اللہ العبسی صحابی کبیر ست ہجرت کردہ حاضر گشت احد را و کشتہ شد پدر او در احد بدست مسلمانان بخطا و او صاحب سر آنحضرت بود و او کثیر السوال بود از آنحضرت از شرور و فتن وفات یافت پس از قتل عثمان بچہل روز در سنہ ست و ثلثین ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اتی سباطۃ قوم بدرستیکہ آنحضرت آمد جائے را کہ در وے پلیدی و خاک و غیرہ انداختہ میشد چنانکہ بیرون خانہا یکنارہ میباشد کہ آنرا خاکروبہ میگویند فبال علیھا قائما پس بول کرد آنحضرت بر خاکروبہ استادہ فاتیتہ بوضوء بفتح واو پس آوردم نزد آنحضرت آب طہارت را فذھبت لاتاخر عنہ پس رفتم من تا پس شوم از آنحضرت و کنارہ از وے گیرم فدعانی پس طلبید آنحضرت مرا

شرح ابی الطیب

باب ما جاء من الرخصة فی ذلک قولہ اتی سباطۃ قوم بضم المہملۃ بعدھا موحدۃ ھی المزبلۃ والکناسۃ کذا قالہ الابہری وقال بعضھم ھی فی الاصل قمامۃ البیت ثم استعمل لمطرحہا وملقاھا مجازا ثم توسع واستعمل للفناء ذکر الخطابی ثم البیہقی فی سبب بولہ قائما اوجھا اصحھا الاول وھو المروی عن الشافعی ان العرب کانت تستشفی بالبول قائما لوجع الصلب والثانی انہ لعلۃ بمابضہ وھذا رواہ البیہقی من روایۃ ابی ھریرۃ وھی بھمزۃ ساکنۃ بعدھا موحدۃ بعدھا معجمۃ باطن الرکبۃ اذا لم یتمکن من القعود والثالث انہ لم یجد مکانا یصلح للقعود فاحتاج الی القیام اذ کان الطریق الذی یلیہ غالبا مرتفعا ویجوز وجہ

قوت المغتذی

فی روایۃ احمد وغیرہ وضعفہ ابن عبد البر بان ابن عبد البر وھم فی ذلک فانہ ثقۃ وادعی ابن حزم انہ مجہول فغلطا رقیت بکسر القاف اتی سباطۃ قوم بضم السین وھی ملقی التراب والکناسۃ ونحوھا یکون بفناء الدور مرفقا للقوم قال الخطابی ویکون ذلک فی الغالب سھلا لینا منثالا لا ینفذ فیہ البول ولا یرجع علی البائل فبال علیھا قائما قال النووی فی شرح المہذب ذکر الخطابی ثم البیہقی فی سبب بولہ قائما اوجھا اصحھا قالا وھو المروی عن الشافعی ان العرب کانت تستشفی بالبول قائما لوجع الصلب

عارضة الاحوذی

محمد بن الحنفیۃ عن علی فذکرہ وھذا اصح من سند ابی عیسی وابن عقیل ھو عبد اللہ بن محمد بن عقیل وقد لقی من الصحابۃ ابن عمر وجابرا و الطفیل بن ابی وھو قول البخاری فیہ ھو مقارب الحدیث یروی بفتح الواو وکسرھا وبفتحھا قرأتہ فمن فتحھا اراد ان غیرہ یقاربہ فی الحفظ ومن کسرھا اراد انہ یقارب غیرہ فھو فی الاول مفعول وفی الثانی فاعل والمعنی واحد وان کان قد طعن فیہ بعضھم من قبل حفظہ فان الطعن لا یقبل مطلقا حتی یتبین وجھہ فینظر فیہ

شرح سراج احمد

حتی کنت بحذاء عقبیه تا آنکه گشتم من نزدیک پاشنهاء او پس نشست آنحضرت فتوضأ ومسح على خفيه پس وضو کرد و مسح کرد بر موزه شریف خود وقال ابو عيسى گفت مصنف وهكذا روى منصور وعبيدة الضبي و همچنین روایت کرد منصور و عبیده عن ابی وائل عن حذيفة مثل رواية الاعمش از ابی وائل از حذیفه بن الیمان مانند روایت اعمش و روی حماد بن ابی سلیمان وعاصم بن بهدلة و روایت کرده حماد و عاصم عن ابی وائل از ابی وائل عن المغيرة بن شعبة از مغیره بن شعبه عن النبي صلى الله عليه وسلم از آنحضرت وحديث ابی وائل عن حذيفة اصح و حدیث ابی وائل که از حذیفه روایت کرده اصح ست وقد رخص قوم من اهل العلم فی البول قائما و تحقیق رخصت داده اند گروهی از اهل علم در شاشا کردن استاده بدانکه بول کردن آنحضرت استاده از جهت عذری بود و بول کردن عمر رضی الله عنه یا از بقایای عادت جاہلیت بود یا بجهت عذری که او را نیز عارض شده بود اما عذر آنحضرت بعضی گویند دردی بود در استخوان صلب که بدان نشستن دشوار بود در طاقت نشستن نداشت و بعضی میگویند که عرب استشفا میکنند و علاج مینمایند در دفع وجع صلب باستاده بول کردن و امام شافعی بدین رفته و حاکم حدیث از ابن عمر آورده که بول کردن آنحضرت استاده بجهت دردی که در دو زانوی وی بود کذا قال الشيخ ابن حجر و بعضی گویند که عذر آن بود که برای نشستن جای نبود از جهت آنکه خاکدان از یک جانب پلید بود و جانب دیگر که آنحضرت بول کرد بلند بود اگر می نشست بول بر آنحضرت ﷺ می آمد و در دیگر جای کشف عورت میشد و بعضی گویند که فعل آنحضرت برای بیان جواز بود و محض تعلیم بود مر امت را چون اول نهی کرد که ظاهر در تحریم ست خواست که بیان کند که نهی تنزیهی ست در فعل آن نیز رخصت ست و در عذر عمر رضی الله عنه وجه دیگر نیز گفته اند که وی گفته که استاده بول کردن نگاه دارنده تر ست دبر را پس تواند که در او توقفت او را علتی عارض بود که بدان ملاحظه داشت که چیزی از جانب دیگر بدر آید و با وجود آن نهی کرد از آن و اما در فعل آنحضرت صلی الله علیه وسلم حاشا و کلا که مثل این توهم توان کرد و تکلم توان نمود و تطبیق حدیث عائشه با حدیث حذیفه آن ست که عائشه بحسب علم خود که درون خانه مشاهده میکرد و در آنجا هرگز ندیده که استاده بول میکرده باشد

شرح ابی الطیب

رابعها انه لبيان الجواز واما بوله فی سباطة قوم فيحتمل انها لم تكن مخصوصة بهم وانما اضيفت اليهم لقربهم وان كانت مخصوصة بهم فعلم انهم يرضون بذلك بالتصريح او بالدلالة وقال الطيبي اضافتها الى القوم للتخصيص لا للتمليك لانها كانت مواتا مباحة انتهى وفي الاحياء اجمع اربعون طبيبا على ان البول فی الحمام قائما دواء عن سبعين داء قاله زين العرب

قوت المغتذی

قال القاضي حسين فی تعليقه وصار هذا عادة لاهل هراة يبولون قياما فی كل سنة مرة احياء لتلك السنة والثانی انه لعلة بمابضه وهذا رواه البيهقي من رواية ابی هريرة والثالث انه لم يجد مكانا يصلح للقعود فاحتاج الى القيام اذا كان الطرف الذی يليه من الباب مرتفعا ويجوز وجه رابع انه لبيان الجواز واما بوله فی سباطة قوم فيحتمل وجها اظهرها انه علم ان اهلها يرضون ذلك ولا يكرهونه ومن كان هذا حاله جاز البول فی ارضه والثانی انها لم تكن مختصة بهم بل كانت بفناء دورهم للناس كلهم فاضيفت اليهم لقربها منهم

عارضة الاحوذی

ذكر من حافظ بسقط ومتقن لغلط وستراه فی هذا الكتاب وقد صحح حديثه عن جابر فی قصة سعد بن الربيع فی كتاب الفرائض غريبة فيه مسألتان الاولى قوله مفتاح الصلوة مجاز فيما يفتحها من غلقها وذلك ان الحدث مانع منها فهو كالقفل موضوع على المحدث حتى اذا توضأ انحل الغلق وهذه استعارة بديعية لا يقدر عليها الا النبوة وكذلك قوله مفتاح الجنة الصلوة يبين لان ابواب الجنة مغلقة تفتحها الطاعات وركن الطاعات الصلوة وقد قال وهب بن منبه ذكره البخاری عنه

شرح سراج احمد

وانچه حذیفه دید در میان بود وآن نیز نادر بود والله اعلم واین حاصل ترجمه مشکوة شیخ عبد الحق ست باب فی الاستتار عند
الحاجة باب ست در بیان پرده کردن نزد حاجت بول وغائط حدثنا قتیبة بن سعید ثنا عبد السلام بن حرب بن سلم
الهندی الملائی ابو بکر الکوفی اصل وی بصری ست ثقه حافظ بود ومر او را احادیث منکر اند از صغار تاسعه ست در سنه سبع وثمانین
ومائة وفات یافت از عمر نود وشش عن الاعمش عن انس قال کان النبی صلی الله علیه وسلم اذا اراد الحاجة
گفت انس بن مالک بود آنحضرت چون میخواست قضای حاجت را لم یرفع ثوبه حتی یدنو من الارض نمی برداشت
جامه خود را استاده تا آنکه نزدیک میشد از زمین از جهت انکشاف عورت قال ابو عیسی هکذا روی محمد بن ربیعة عن
الاعمش عن انس هذا الحدیث گفت مصنف همچنین روایت کرده محمد بن ربیعه از اعمش از انس این حدیث را وروی
وکیع والحمانی بکسر مهمله وتشدید میم عن الاعمش قال گفت اعمش قال ابن عمر کان النبی صلی الله علیه وسلم گفت ابن عمر بود آنحضرت
اذا اراد الحاجة لم یرفع ثوبه حتی یدنو من الارض وکلا الحدیثین مرسل وهر دو حدیث مرسل اند ومرسل نزد جمهور حدیثی را گویند که
تابعی از آنحضرت روایت کند وصحابی را از میان بگذارد ونسبت بآنحضرت کند وحدیث مرسل حجت ست نزد ائمه حنفیه استدلال بآن کرده میشود
ونزد بعض محدثین مرسل ومنقطع هر دو بیک معنی اند واینجا بمعنی منقطع مراد ست زیرا که اعمش واسطه که تابعی بود گذاشته ست وروایت از انس وابن عمر
کرده ویقال لم یسمع الاعمش عن انس بن مالک وگفته شده که نشنیده اعمش از انس ولا من احد من اصحاب النبی صلی الله علیه
وسلم وروایت نکرده اعمش از هیچ کس از یاران آنحضرت وقد نظر الی انس بن مالک وتحقیق نظر کرده اعمش سوی انس قال رأیته یصلی گفت
اعمش دیدم انس را که نماز میگزارد فذکر عنه حکایة فی الصلوة پس ذکر کرد اعمش از انس قصه را در نماز والاعمش اسمه سلیمان بن مهران ابو محمد الکاهلی
ونام اعمش سلیمان ست وابو محمد کنیت ست منسوب ست بسوی کاهل که قبیله ست وهو مولی لهم واو معتق ایشان ست قال الاعمش کان ابی حمیلا گفت اعمش بود
پدر من حمیل بحای مهمله مجهول النسب وحمیل آنرا گویند که کودک را از یک شهر برداشته بدیگر شهر برده آنجا زائیده باشد فورثه مسروق پس وارث گردانید اورا

شرح ابی الطیب

باب فی الاستتار عند الحاجة قوله اذا اراد الحاجة ای قضاء الحاجة لم یرفع ثوبه
حتی یدنو من الارض ای یقرب منها احترازا عن کشف العورة بغیر ضرورة وهذا من باب
ادب قضاء الحاجة قال الطیبی یستوی فیه الصحراء والبنیان لان فی رفع الثوب کشف
العورة وهو لا یجوز الا عند الحاجة وقال ابن حجر فی حال الخلوة یجوز کشفها دفعة واحدة
اتفاقا قوله وکلا الحدیثین مرسل ای حدیث انس وحدیث ابن عمر والمراد من الارسال هنا الانقطاع لان المرسل
هو ما یرفعه التابعی الی النبی صلی الله علیه وسلم ویسقط الصحابی واما ههنا فقد اسقط التابعی الراوی عن
الصحابی فهو منقطع الا علی قول البعض قوله قال الاعمش کان ابی حمیلا هو الذی یحمل من
بلاده صغیرا الی بلاد الاسلام وقیل هو المجهول النسب بان یقول انسان هذا اخی او ابنی کذا
فی النهایة قوله فورثه مسروق من باب التفعیل یعنی جعل مسروق ابا اعمش
وهو مهران وارثا اما بطریق مولی الموالات او بطریق حمل النسب علیه لان مهران کان مجهول النسب ولا یصح
من المجرد لانه یلزم ح ان یکون مسروق وارثا وکیف یصح مع وجود اعمش بن مهران

عارضة الاحوذی

لا اله الا الله.
مفتاح الاسنان
یعنی العباد فان
جئت بالمفتاح
له اسنان فتح
لك والا لم یفتح
لك وتتفاضل
الاسنان فی القعر
فی الصغر والکبر
التاصیل والتفریع
وکذلك العبادات
وقد روی ان اول
ما ینظر فیه من
عمل العبد الصلوة
فان جاء بها نظر
فی سائر عمله وان
لم یات بها لم ینظر
له فی شیء من عمله
وقد قال خمس
صلوات کتبهن
الله علی العبد
فی الیوم واللیلة
فان جاء بهن
لم یضیع منهن
شیئا استخفافا
بحقهن کان له
عند الله عهد
وان لم یأت بهن

اسماء الرجال الاعمش سلیمان بن مهران الاسدی الکاهلی ابو محمد الکوفی ثقة حافظ عارف بالقراءة ورع لکنه یدلس من الخامسة مات سنة سبع واربعین او ثمان وکان مولده اول احدی وستین ١٢ تقریب

شرح سراج احمد

مسروق باز اقربای وی کہ درحضور او مردہ بودند پس گریہ باکہ او را حکم حریت داد **باب کراہیۃ الاستنجاء بالیمین** باب است
دربیان کراہیت استنجا کردن بدست راست حدثنا محمد بن ابی عمر المکی انا سفیان بن عیینۃ عن معمر عن یحیی
بن ابی کثیر الطائی ثقہ ثبت بود و تدلیس میکرد و ارسال نیز داشت از خامسہ است در سنہ اثنین وثلثین ومائۃ وفات یافت عن
عبد اللہ بن ابی قتادۃ بفتح قاف وشناۃ فوقیہ ابن ربعی ابو ابراہیم الانصاری گفت نسائی ثقہ بود ذکر کردہ ابن حبان او را
در ثقات از ثالثہ بود در سنہ خمس وتسعین وفات یافت عن ابیہ ابی قتادۃ الانصاری الخزرجی الصحابی ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم
نہی ان یمس الرجل ذکرہ بیمینہ بدرستیکہ آنحضرت منع فرمود اینکہ مس کند آدمی عورت خود را بدست راست خود از جہت نگاہداشت
دست راست از توہم تلوث کہ موضوع برائے طیبات ست وفی الباب عن عائشۃ وسلمان وابی ہریرۃ وسہل بن حنیف و درباب
کراہیت استنجا بیمین حدیثی مروی گشتہ از عائشہ وسلمان فارسی وابی ہریرہ وسہل بن حنیف وحنیف بتصغیر ست چنانکہ امام احمد
وابو داود ونسائی وابن ماجہ وابن حبان از ابی ہریرہ ومسلم از ابی قتادہ وابن شاہین از عائشہ صدیقہ اخراج کردہ اند قال
ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح گفت مصنف این حدیث صحیح حسن ست وابو قتادۃ اسمہ الحارث بن ربعی ونام
ابی قتادہ حارث ست وربعی بکسر را وسکون موحدہ وکسر عین جہملہ در آخر مثناۃ تحتیہ است والعمل علی ہذا عند اہل العلم
وعمل برین ست نزد اہل علم کرہوا الاستنجاء بالیمین مکروہ گفتہ اند علما استبرا واستنجا را بدست راست نزد بعضی کراہت تنزیہی ست
ونزد بعضے کراہت تحریمی **باب الاستنجاء بالحجارۃ** باب ست دربیان استنجا کردن بسنگریزہ وکلوخ وغیرہ حدثنا ہناد ثنا
ابو معاویۃ محمد بن حازم عن الاعمش عن ابراہیم بن یزید بن قیس بن الاسود النخعی ابو عمران الکوفی الفقیہ امام اہل الکوفہ جماع
بر امامت وجلالت وی از روی علم وعمل عائشہ صدیقہ را دیدہ لیکن سماع حدیث از وی نکردہ گفت عجلی بسیاری صحابہ را دیدہ وروایت از یکی
ننمودہ گفت ابن معین مراسیل ابراہیم دوست تر اند بسوی من از مراسیل شعبی ولادت او سنہ خمسین ست باختلاف روایات ووفات یافت از عمر ست وار بعین
باختلاف روایات عن عبد الرحمن بن یزید من زیادۃ بن قیس ابو بکر النخعی الکوفی برادر اسود بن یزید دریافتہ جماعت صحابہ را او
روایت کردہ از امیر المومنین عثمان وعبد اللہ بن مسعود وحذیفہ ودیگران گفت ابن معین وعجلی ودارقطنی وابن سعد ثقہ بود در سنہ ثلث وتسعین وفات کرد

شرح ابی الطیب

باب کراہیۃ الاستنجاء بالیمین **قولہ** نہی ان یمس الرجل ذکرہ بیمینہ ولفظ ابی قتادۃ فی البخاری فی روایۃ
اذا بال احدکم فلا یاخذن ذکرہ بیمینہ ولا یستنجی بیمینہ وفی روایۃ واذا اتی الخلاء فلا یمس ذکرہ بیمینہ ولفظہ
فی مسلم اذا دخل احدکم الخلاء فلا یمس ذکرہ بیمینہ **قولہ** وفی الباب عن عائشۃ وسلمان وابی ہریرۃ
اما حدیث عائشۃ فاخرجہ ابو داود ولفظہ کانت ید رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الیمنی لطہورہ و
وطعامہ وشرابہ وکانت یدہ الیسری لخلائہ وما کان من اذی واما حدیث سلمان فاخرجہ الخمسۃ واللفظ
لمسلم لقد نہانا ان یستنجی احدنا بیمینہ واما حدیث ابی ہریرۃ فاخرجہ ابن ماجۃ ولفظہ اذا استطاب
احدکم فلا یستطب بیمینہ ویستنجی بشمالہ **باب الاستنجاء بالحجارۃ** **قولہ** حتی الخراءۃ ای حتی

قوت المغتذی

نہی ان یمس الرجل ذکرہ بیمینہ لفظہ فی الصحیحین اذا بال احدکم فلا یمس ذکرہ بیمینہ

عارضۃ الاحوذی

فلیس لعبد اللہ
عہد ان شاء
عذبہ وان شاء
غفر لہ وہذا مع
قولہ مفتاح الصلوۃ
الطہور طبق والحد
وقد اندرج من
اصولہ فی ہذا
الفن الثانیۃ
قولہ وتحریمہا
التکبیر ہو مصدر
حرم یحرم ویشکل
استعمالہ ہہنا
لان التکبیر جزء
من اجزائہا فکیف
یحرمہا فقیل مجاز
احرامہا یقال احرم
اذا دخل فی البلد
الحرام او الشہر الحرام
ولما کانت الصلوۃ
تحرم اشیاء قیل
لاول ذلک وہو
التکبیر احرام
فاتسع الاول للثانی
کما قالوا آتیۃ بالغداۃ
والعشایا ونحوہ
ویحتمل ان یجعلہا
التکبیر محرما لا یجوز

شرح سراج احمد :

قال قیل لسلمان گفت عبد الرحمن گفتہ شد مر سلمان فارسیؓ قد علمکم نبیکم کل شئ تحقیق آموختہ شمارا پیغمبر شما ہر چیزی حتی الخراءۃ تا آنکہ آموختہ شمارا خراءۃ بکسر خاء معجمہ و فتح را ار اسقاط غائط و خطابی و اکثر روات فتح خاء گفتہ اند گفت جوہری خراءۃ بفتح و مد ست بمعنی تخلی و نشستن برائے حاجت قال سلمان اجل گفت سلمان آری نہانا ان نستقبل القبلۃ بغائط او ببول منع فرمود آنحضرت ازینکہ روی آریم بسوی قبلہ در وقت غائط یا بول وان نستنجی بالیمین و اینکہ استنجا کنیم بدست راست خود و ان یستنجی احدنا باقل من ثلثۃ احجار یا آنکہ استنجا کند یکی از ما کم از سہ سنگ و نستنجی برجیع یا کہ استنجا کنیم بہ پس افگندۂ جانوران او بعظم یا باستخوان از جہت بودن عظم خوراک جنیان و رجیع خوراک دواب جنیان ست وفی الباب عن عائشۃ و خزیمۃ بن ثابت و جابر و خلاد بن السائب عن ابیہ سائب بن یزید طبرانی از خزیمہ و نسائی از علی مرتضی اخرجہ البیہقی من حدیث ابی ہریرۃ و مسلم من حدیث سلمان و الدارقطنی عن ابن عباس و ابن عدی عن خلاد الجہنی عن ابیہ السائب و ابوداود و النسائی عن الدارقطنی عن عائشۃ و الطبرانی عن ابی ایوب و البخاری و الترمذی عن ابن مسعود قال ابو عیسی حدیث سلمان حدیث حسن صحیح و ہو قول اکثر اہل العلم و آن قول بسیار از اہل علم ست من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم و من بعدہم از یاران آنحضرت و کسیکہ پس ایشان بودند از تابعین رأوا ان الاستنجاء بالحجارۃ یجزئ وان لم یستنج بالماء اعتقاد کردہ اند کہ استنجا بسنگ کفایت میکند و اگرچہ استنجا نکند بآب اذا انقی اثر الغائط والبول چون پاک کند اثر

شرح ابی الطیب

آداب الخراءۃ ای التخلی قال النووی فی شرحہ علی مسلم اما الخراءۃ فبکسر الخاء المعجمۃ و تخفیف الراء و بالمد وہی اسم لہیأۃ الحدث و اما نفس الحدث فبحذف التاء و بالمد مع فتح الخاء و کسرہا انتہی و جواب سلمان رضی اللہ عنہ من اسلوب الحکیم لم یلتفت الی استہزاء القائل کذا فی مجمع البحار و القائل بعض المشرکین وہو یستہزئ کما فی روایۃ الامام احمد و قال السیوطی عوام الناس یفتحون الخاء فیفحش معناہ یعنی یکون ح معناہ الحدث فیفحش قولہ اجل بسکون اللام بمعنی نعم یعنی امرنا النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان ناتی باداب قضاء الحاجۃ فلا نستقبل القبلۃ تعظیما للکعبۃ ولا نستنجی بالیمین لشرفہا ولا نکتفی باقل من ثلثۃ احجار للتنظیف البلیغ قولہ وفی الباب عن عائشۃ و خزیمۃ ابن ثابت اخرجہ عنہما ابوداود و النسائی و لفظہما اذا ذہب احدکم الی الغائط فلیذہب معہ بثلثۃ احجار یستطیب بہن فانہا تجزئہ و اما خزیمۃ فاخرجہ عنہ ابن ماجۃ و لفظہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی الاستنجاء ثلثۃ احجار لیس فیہا رجیع

قوت المغتذی

قیل لسلمان قد علمکم نبیکم کل شئ حتی الخراءۃ قال الخطابی عوام الناس یفتحون الخاء ممدودۃ الالف یرید الجلسۃ للتخلی والتنظف منہ انتہی زاد فی النہایۃ بعد حکایتہ و قال الجوہری انہا بالفتح والمد یقال خرأ خراءۃ مثل کرہ کراہۃ قال ویحتمل ان یکون بالفتح المصدر و بالکسر الاسم اجل بسکون اللام حرف جواب بمعنی نعم برجیع ہو الغائط

عارضة الاحوذی

ان یفعل فیہا شئ من غیرہا کما یقال بلد حرام و شہر حرام احکامہ فی عشر مسائل قولہ تحریمہا التکبیر یقتضی ان تکبیرۃ الاحرام جزء من اجزائہا کالقیام والرکوع والسجود خلافا لسعید والزہری الذین یجعلانہا و یقولان ان الاحرام یکون بالنیۃ وقد قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم الاعمال بالنیات و الصلوۃ اصل الاعمال و التکبیر اولہا فاقتضی ذلک کونہا منہا بعد النیۃ الثالثۃ قولہ التکبیر یقتضی اختصاص احرام الصلوۃ بالتکبیر دون غیرہ من صفات تعظیم اللہ وجلالہ وہو

شرح سراج احمد

غائط و بول را و کلوخ نیز ازین قبیل ست و به یقول الثوری و ابن المبارک والشافعی و احمد و اسحٰق و باین قائل گشته اند ثوری و غیره و همین ست مذهب امام ما ابی حنیفه باب فی الاستنجاء بالحجرین باب ست در بیان استنجا بدو سنگ حدثنا هناد بن السری و قتیبة بن سعید قالا نا وکیع عن اسرائیل عن ابی اسحٰق عن ابی عبیدة عن عبد الله بن مسعود ابن غافل بو عبد الرحمن الهذلی برادر عقبه بن مسعود و او حلیف بنی زهره بود و قدیم الاسلام ست اسلام او بیش دخول آنحضرت بدار ارقم بود گویند که سادس یا سابع بود در اسلام دو بار هجرت کرد و حاضر گشت بدر و جمیع مشاهد را همراه آنحضرت و بشارت داد آنحضرت او را بجنت و فرمود رضیت لامتی ما رضی لها ابن ام عبد و در مدینه سنة اثنین و ثلثین وفات یافت از عمر شصت و چند

قال خرج النبی صلی الله علیه وسلم لحاجته گفت عبد الله بر آمده آنحضرت برای حاجت خویش فقال التمس لی ثلثة احجار پس فرمود بجوئید برای من سه سنگ برای استبرا قال فاتیته بحجرین و روثة گفت عبد الله پس آوردم نزد آنحضرت دو سنگ و یک پس فگنده جانور را فاخذ الحجرین والقی الروثة و بگرفت دو سنگ را و بینداخت پس افگنده را و قال انها رکس فرمود آنحضرت بدرستیکه پس افگنده پلید ی ست ازین حدیث معلوم شد که در استنجا عدد مسنون نیست و مقصود ازان انقا ست بحجر از سه شود یا زیاده ازان و آنچه در حدیث گذشته ذکر ثلاث ست بنا بر عادت ست زیرا که اکثر حصول انقا بآن میشود یا محمول باستحباب کرده شود و بدلیل آنکه اگر استنجا کند بیک سنگ که او را سه کناره باشد روا ست چنانکه ازین حدیث هم مستفاد ست و شرط کرده

شرح ابی الطیب

قوله وبه یقول الثوری و ابن المبارک والشافعی و احمد و اسحٰق اقول و به قال الامام ابو حنیفة و اصحابه و مالک و لیت شعری لم ترکه باب فی الاستنجاء بالحجرین قوله فاخذ الحجرین والقی الروثة استدل به المصنف علی ان النبی صلی الله علیه وسلم اکتفی بالحجرین فیجوز الاکتفاء بهما و لا تلزم ثلثة احجار و هو مذهبنا و وجهه ان النبی صلی الله علیه وسلم لم یطلب لثالث و لو کان مشروطا لطلبه و لا شک ان النبی صلی الله علیه وسلم لم تکن عنده احجار حاضرة لانه لو کانت عنده حاضرة لما طلب منه و کذلک لم یکن عند عبد الله رضی الله عنه هناک شیء زائد علی حجرین لانه لو کان هناک شیء لاتی به عبد الله بن مسعود لانه صلی الله علیه وسلم قال له التمس لی ثلثة احجار و مع هذا اتی بحجرین و روثة فدل علی انه لم یکن هناک حجر آخر موجودا فدل علی انه صلی الله علیه وسلم اکتفی بحجرین لانه رمی الروثة و به یندفع ما قاله بعض العلماء انه ورد ان النبی صلی الله علیه وسلم القی الروثة و قال انها رکس ائتنی بحجر لانه لم یثبت انه اتی به بعد الطلب ثانیا و اما الطلب فقبله ایضا وجد و لو یأت به لعذر عدم الوجدان و اما ما رواه مسلم فی صحیحه انه صلی الله علیه وسلم قال لا یستنجی احدکم باقل من ثلثة احجار فمحمول علی الاولویة جمعا بین فعله صلی الله علیه وسلم و قوله والله اعلم قوله وقال انها رکس ای نجس والروث عبارة عن رجیع غیر بنی آدم قاله ابن العربی و فی تیسیر الوصول الرجیع الروث والعذرة

قوت المغتذی

انها رکس ای نجس قال ابن العربی و هو بمعنی الرجوع الی حالة مذمومة عن حالة محمودة

عارضة الاحوذی

تخصیص لعموم قوله و ذکر اسم ربه فصلی فخص التکبیر بالسنة من الذکر المطلق فی القرآن لا سیما و قد اتصل فی ذلک فعله بقوله فکان یکبر صلی الله علیه وسلم و یقول الله اکبر و قال ابو حنیفة یجوز بکل لفظ فیه تعظیم الله لعموم القرآن و قد بینا انه متعلق ضعیف الثالثة قال الشافعی و یجوز بقولک الله الاکبر و قال ابو یوسف یجوز بقولک الله الکبیر اما الشافعی فاشار الی ان الالف و اللام زیادة لم تخل باللفظ و لا بالمعنی و اما ابو یوسف فتعلق بانه لم یخرج عن اللفظ الذی هو

الترجمة لہ یعنی راضی گردیدم برای امت خود بآن چیز که راضی شد برای آن ابن ام عبد

شرح سراج احمد

امام شافعی تثلیث احجار را بنا بر آنکہ تثلیث احجار در استنجا فرض ست نزد او و نزد ما تثلیث مستحب ست کما فی البحر الرائق قال ابو عیسی
وهكذا روى قيس بن الربيع هذا الحديث گفت مصنف و ہمچنین روایت کردہ قیس این حدیث را عن ابی اسحق عن
ابی عبیدة عن عبد الله نحو حدیث اسرائیل چنانکہ گذشت وروى معمر و عمار بن رزیق بضم راء و فتح زاء و سکون تحتیہ
در آخر قاف ست عن ابی اسحق عن علقمة عن عبد الله بن مسعود وروى زهير عن ابی اسحق عن عبد الرحمن بن
الاسود عن ابيه الاسود بن يزيد و این بر است از ابیہ عن عبد الله وروى زكريا بن ابی زائدة عن ابی اسحق
عن عبد الرحمن بن يزيد عن عبد الله وهذا الحديث فيه اضطراب و این حدیث ست کہ در وی اضطراب ست
زیراکہ درینجا در اسناد اختلاف راوی ست کہ آن استاذ ابی اسحق ست و این نیز از وجوہ اضطراب ست مضطرب قوتی ندارد و قال
ابو عیسی سألت عبد الله بن عبد الرحمن گفت مصنف سوال کردم عبد اللہ بن عبد الرحمن دارمی را کہ صاحب مسند ست
وچہاردہ حدیث در وی ثلاثی اند و از شیوخ مصنف ست ای الروایات فی هذا عن ابی اسحق اصح کدامی روایت در باب
استنجا بدو حجار از ابی اسحق سبیعی صحیح تر ست فلم يقض فيه بشئ پس حکم نکرد عبد اللہ دران بچیزی وسألت محمد ابن اسمعیل
البخاري عن هذا فلم يقض فيه بشئ یعنی امام بخاری نیز حکم بچیزی نکرد وكانه رأى حديث زهير عن ابی اسحق
عن عبد الرحمن بن الاسود عن ابيه عن عبد الله اشبه حدیث باین طریق اشبہ ست ووضعه فی كتابه الجامع
و وضع کردہ و ذکر نمودہ این اسناد را امام بخاری در کتاب جامع خود واصح شئ فی هذا عندی حدیث اسرائیل وقیس و صحیح ترین
چیزی درین باب نزد من حدیث اسرائیل و قیس ست و این مقولہ مصنف ست عن ابی اسحق عن ابی عبیدة عن عبد الله لان
اسرائیل اثبت واحفظ لحدیث ابی اسحق من هؤلاء زیرا چہ اسرائیل اثبت واحفظ ست برای حدیث ابی اسحق ازین
گروہ مذکورہ وتابعه على ذلك قيس بن الربيع و تبعیت اسرائیل کردہ بران حدیث قیس بن الربیع وسمعت ابا موسى يقول
سمعت عبد الرحمن بن مهدى يقول و شنیدم ابا موسیٰ را می گفت شنیدم عبد الرحمن را میگفت ما فاتنی الذی فاتنی
من حديث سفيان الثوري عن ابی اسحق فوت نکردہ مرا چیزی کہ فوت کردہ مرا از حدیث سفیان کہ از روایت ابی اسحق ست الا لما اتكلت
به على اسرائيل مگر چیزی کہ اعتماد کردم من بآن چیز بر اسرائیل یعنی حدیث سفیان ہرگز فراموش نمیکنم کہ از ابو اسحق روایت میکند زیراکہ وی

شرح ابی الطیب

قوله وهذا الحديث فيه اضطراب اى فى اسناده اضطراب لان اسرائيل وقيسا رويا عن ابی اسحق فقالا
عن ابی اسحق عن ابی عبيدة عن عبد الله وقال معمر وعمار بن رزيق عن ابی اسحق عن علقمة عن عبد الله
وروى زهير عن ابی اسحق عن عبد الرحمن بن الاسود عن ابيه عن عبد الله وروى زكريا بن ابی زائدة
عن ابی اسحق عن عبد الرحمن بن يزيد عن عبد الله فاختلفوا على ابی اسحق فى روايته عن مشايخه
لكن يمكن ان يقال انه روى عن الكل فتارة يروى عن شيخ وتارة يروى عن آخر فليس فيه
ما يقدح قوله الا لما اتكلت به على اسرائيل دليل على ان اسرائيل اضبط فى حديث ابی اسحق من
سفيان الثوري عنه لان عبد الرحمن بن مهدى اتكل فى روايته على اسرائيل
عن ابی اسحق دون الثوري عن ابی اسحق حتى فاته حديث الثوري عنه

عارضة الاحوذی

التكبير قلنا لابی يوسف ان كان لا يخرج عن اللفظ الذی هو فى الحديث فقد خرج عن اللفظ الذی جاء به الفعل فقسر المطلق فى القول وذلك لا يجوز فى العبادات التى لا يتطرق اليها التعليل وبهذا يرد على الشافعى ايضا فان العبادات انما تفعل على الرسم الوارد دون نظر الى شئ من المعنى الرابعة قال علماؤنا قوله تحريمها التكبير يقتضى اختصاص التكبير بالصلوة دون غيره من اللفظ لانه ذكره بالالف واللام الذی هو بابه شانه التعريف كالاضافة وحقيقة الالف واللام ايجاب الحكم لما ذكر ونفيه عما لم يذكر وسلبه

اسماء الرجال
عمار بن رزیق
بتقدیم الراء المصغر
الضبی او التمیمی
ابو الاحوص الکوفی
لا باس به من الثامنة
مات سنة تسع
وخمسین ومائة
زکریا بن
ابی زائدة خالد ویقال
هبیرة بن میمون
ابن فیروز الهمدانی
الوادعی ابو یحیی
الکوفی ثقة وکان
یدلس وسماعه من
ابی اسحق بآخره
من السادسة
مات سنة سبع
او ثمان او تسع
واربعین ومائة

عارضۃ الاحوذی

منه وعبر عنه بعضهم بانه الحصر وقد بيناه في الاصول الخامسة قوله وتحليلها التسليم مثله في حصر الخروج عن الصلوة على التسليم دون غيره من سائر الافعال والاقوال المناقضة للصلوٰة خلافا لابی حنیفة حين يرى الخروج منها بكل فعل وقول مضاد كالحدث ونحوه حملا على السلام وقياسا عليه وهذا يقتضي ابطال الحصر الذي بيناه في قوله وتحليلها التسليم وهو حل ما كان منعقدا وحل ما كان حراما وكذلك قلنا المسألة الخامسة انه

شرح سراج احمد

اثبت و احفظ است مگر فراموش کنم در جائیکه روایت میکنم از اسرائیل از ابی اسحق و مضمون هر دو برابر میباشد از جهت آنکه اسناد اسرائیل مستغنی بیسازد لانه کان یاتی به اتم بدرستیکه اسرائیل بود که می آرد حدیث را بتمام قال ابو عیسی و زهیر فی ابی اسحق لیس بذاک گفت مصنف و زهیر در روایت از ابی اسحاق نیست در مرتبه قوت اسرائیل از ابی اسحاق لان سماعه منه بآخره زیرا چه شنیدن زهیر حدیث از ابی اسحاق از عبد الرحمن در آخر عمر و وقت انتشار حواس بود مصنف تضعیف کرد روایت زهیر را از ابا اسحاق و سند بر ضعف آن می آرد سمعت احمد بن الحسن یقول شنیدم احمد بن الحسن را که میگفت سمعت احمد ابن حنبل یقول شنیدم امام احمد را که میگفت اذا سمعت الحدیث عن زائدة و زهیر فلا تبال ان لا تسمعه من غیرهما چون بشنوی تو حدیث را از زائده و زهیر پس باک نکنی تو اینکه نشنوی حدیث را از غیر ایشان الا حدیث ابی اسحق مگر حدیث ابی اسحاق که اعتماد بر آن نیست وابو اسحق اسمه عمرو بن عبد الله السبیعی الهمدانی و نام ابو اسحاق عمرو بن عبد الله است که سبیعی بود بفتح سین مهمله و کسر موحده و سکون تحتیه و عین مهمله نسبت ست بسوی جد وی و همدانی نسبت بشهرت ابو عبیدة ابن عبد الله بن مسعود لم یسمع من ابیه ولا یعرف اسمه و ابو عبیده نشنیده حدیث را از پدر خود و شناخته نشده است نام ابی عبیده که او بکنیت مشهور ست حدثنا محمد بن بشار حدثنا محمد بن جعفر عن شعبة عن عمرو بن مرة بضم میم و تشدید راء او ابن عبد الله بن طارق ابو عبد الله الجملی از صغار تابعین است اتفاق ست بر توثیق وی مگر بعضے او را نسبت بر جا میکردند گفت شعبه تدلیس میکرد در سنه ست عشره ومائة وفات یافت قال سألت ابا عبیدة بن عبد الله عبیدة بلفظ تصغیر ست هل تذکر من عبد الله شیئا قال لا گفت عمرو سوال کردم ابا عبیده را که آیا یاد داری تو از عبد الله بن مسعود چیزی از حدیث گفت ابو عبیده یاد نمیدارم پس معلوم شد که هر حدیث که ابو عبیده از عبد الله بن مسعود روایت کند اسناد خود را از میان حذف کرده باشد پس این حدیث منقطع خواهد شد **باب** کراهیة ما یستنجی به باب ست در بیان مکروه بودن چیزیکه استنجا کرده شود بآن حدثنا هناد قال نا حفص بن غیاث حفص بفتح حای مهمله و سکون فاء و صاد مهمله غیاث بکسر غین معجمه و خفت تحتیه و مثلثه ابن طلق بن معاویه ابو عمرو النخعی الکوفی قاضی بغداد بود اجماع ست علما را بر توثیق وی یحیی بن سعید گفت او اوثق اصحاب اعمش ست در آخر عمر اندکی خلل در حفظ او راه یافته بود در سنه اربع و تسعین و مائة وفات یافت عن داود بن ابی هند ابو بکر القشیری و گویند ابو محمد و نام ابی هند دینار ست یکی از اعلام ثقات ست و او حافظ و صائم الدهر بود در سنه اربعین و مائة وفات یافت در راه مکه از عمر هفتاد و پنج عن الشعبی بفتح شین معجمه و سکون عین مهمله عامر بن شراحیل ابو عمرو الکوفی الجلیل الثقة امیر المؤمنین ست در حدیث گفت شعبی دریافتم پانصد صحابه را زیاده را گفت مکحول ندیدم کسی را افقه از شعبی وفات او پس از مائة بود عن علقمة بن قیس بن عبد الله النخعی الکوفی عم اسود بن یزید اتفاق ست علما را بر عظم قدر و جلالت و کمال منزلت و توثیق وی ثقه فقیه عابد از ثانیه بود در سنه اثنین و ستین وفات یافت عن عبد الله

شرح ابی الطیب

قوله وابو عبيدة بن عبد الله بن مسعود لم يسمع من ابيه اى من عبد الله بن مسعود فيصير الحديث منقطعا بهذا الاسناد مع انه اعتمد عليه فقال واصح شئ في هذا عندي حديث اسرائيل وقيس عن ابي اسحق عن ابي عبيدة عن عبد الله **قوله** لا يعرف اسمه في بعض النسخ اسمه عامر قال مسلم بن الحجاج

شرح سراج احمد

ابن مسعود رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا تستنجوا بالروث ولا بالعظام فرمود آنحضرت استنجا نکنید بہ پیس افگندہ جانوران ونہ باستخوان فانہ زاد اخوانکم من الجن پس بدرستیکہ عظام توشۂ برادران شما ہست از جنات یعنی جنات مسلمانان آن را میخورند ونفع ازان میگیرند وفی الباب عن ابی ہریرۃ چنانچہ اخراج کردہ بخاری وسلمان چنانکہ اخراج آن کردہ مسلم وجابر اخرجہ مسلم ایضا وابن عمر قال ابو عیسی گفت مصنف وقد روی ہذا الحدیث اسمعیل بن ابراہیم وغیرہ عن داود بن ابی ہند عن الشعبی وتحقیق روایت کردہ این حدیث را اسمعیل وغیرہ از داود واز شعبی عن علقمۃ عن عبد اللہ از علقمہ از عبد اللہ بن مسعود انہ کان مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم لیلۃ الجن بدرستیکہ عبد اللہ بن مسعود بود ہمراہ آنحضرت در شب جن کہ جنات نصیبین دران ایمان آوردند الحدیث بطولہ ذکر کرد حدیث را عبد اللہ بن مسعود بدرازے وے واین بقول علقمہ است فقال الشعبی

شرح ابی الطیب

قولہ لا تستنجوا بالروث ولا بالعظام فانہ زاد اخوانکم قال الطیبی الضمیر فی انہ راجع الی الروث والعظام باعتبار المذکور واما علی نسخۃ فانہا فالضمیر راجع الی العظام والروث تابع لہا انتہی قال الشیخ ابن حجر المکی سکت عن الروث لان کونہ زادا لہم انما ہو مجاز لما تقرر انہ لدوابہم انتہی وہذا یوضح قول الطیبی والا فلا معنی لقولہ والروث تابع للعظام ونظیرہ فی ارجاع الضمیر الی اقرب مذکور قولہ تعالی استعینوا بالصبر والصلوۃ وانہا لکبیرۃ الا علی الخاشعین وفیہ ان الجن مسلمون حیث سماہم اخوانا وانہم یاکلون روی الحافظ ابو نعیم فی دلائل النبوۃ ان الجن سألوا ہدیۃ منہ صلی اللہ علیہ وسلم فاعطاہم العظم والروث العظم لہم والروث لدوابہم وروی الحافظ ابو عبد اللہ الحاکم فی دلائل النبوۃ انہم لا یجدون عظما الا وجدوا علیہ لحمہ الذی کان علیہ یوم اخذ ولا روثۃ الا وجدوا فیہا حبہا الذی کان فیہا یوم اکلت فلا یستنجی احدکم بعظم او روث انتہی وروی الطبرانی عن ابن مسعود قال بینما نحن مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بمکۃ فذکر قصۃ الجن الی ان قال قلت من ہؤلاء یا رسول اللہ قال ہؤلاء جن نصیبین جاؤنی یختصمون الی فی امور کانت بینہم وقد سألونی الزاد فزودتہم فما وجدوا لا من روث یجدونہ تمرا وما وجدوہ من عظم وجدوہ کاسیا وعند ذلک نہی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان یستطاب بالروث والعظم قولہ وفی الباب عن ابی ہریرۃ وسلمان وجابر وابن عمر اما حدیث ابی ہریرۃ فاخرجہ ابن ماجۃ ولفظہ ونہی عن الروث والرمۃ ولفظہ فی النسائی نہانا واما حدیث سلمان فایضا اخرجہ ابن ماجۃ ولفظہ ولا نکتفی بدون ثلثۃ احجار لیس فیہا رجیع ولا عظم وعند مسلم نہانا ان نستنجی برجیع او بعظم واما حدیث جابر وابن عمر فاخرجہما ابو داود ولفظ جابر نہانا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان نتمسح بعظم او بعر ولفظ ابن عمر من عقد لحیتہ او تقلد وترا او استنجی برجیع دابۃ او عظم فان محمدا منہ بری

عارضۃ الاحوذی

لا یکون الا بنیۃ لانہ لا یحل شرعا ما کان منعقدا الا بقصد ولان التسلیم جزء من اجزائہا وقد روی عبد الملک عن عبد الملک انہ لا یکون الخروج عن الصلوۃ الا بغیر نیۃ کالخروج من الحج وہذا لا یصح فان الخروج عن الحج یکون بفعل یکون مقارنا بالنیۃ وہو الرمی او الطواف للسادسۃ ومن حکم النیۃ انہا مقارنۃ بالسلام کما ان حکمہا ان تکون مقترنۃ بالاحرام غیر متقدمۃ ولا متأخرۃ الا ان تتقدم فتستصحب السابقۃ ولفظ السلام علیکم معرفا فان نکرہ

عارضة الاحوذی

اوقال علیکم السلام ففیه قولان الاصح ان یکون بلفظه لانه تعبد ولانه من اسماء ذکر الله وهو معنی یدخلون بلفظه علی اصح القولین وقیل به السلام من السلامة وسیاتی ذلک فی کتاب الاستیذان ان شاء الله الثامنة روی عن النبی صلی الله علیه وسلم وثبت ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یسلم تسلیمتین عن الیمنی السلام علیکم ورحمة الله وعن یساره مثل ذلک حتی یری بیاض خده وقد دخل المدینة رجل من اهل الکوفة فصلی فی المسجد فلما سلم قال السلام علیکم ورحمة الله عن یمینه وعن یساره ابن شهاب

شرح سراج احمد

ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال لاتستنجوا بالروث ولا بالعظام فانه زاد اخوانکم من الجن وکان روایة اسمعیل اصح من روایة حفص بن غیاث وگویا کہ روایت اسمعیل بن ابراہیم صحیح تر ست از روایت حفص کہ بالا مذکور شدہ والعمل علی هذا الحدیث عند اهل العلم وعمل برین حدیث ست نزدیک اہل علم کہ استنجا بروث وعظام نباید کرد وفی الباب عن جابر وابن عمر باب الاستنجاء بالماء باب ست در بیان استنجا کردن بآب حدثنا قتیبة بن سعید ومحمد بن عبد الملک بن ابی الشوارب بفتح شین معجمہ وواو والف وراء وبا موحدہ اموی بصری محمد بن عبد الرحمن بن ابی عثمان صدوق از کبار عاشرہ بود در سنہ اربع واربعین ومائتین وفات یافت قالا ثنا ابو عوانة عن قتادة عن معاذة بضم میم وعین مہملہ قبل الالف وذال معجمہ دختر عبد اللہ عدویہ ثقہ حجہ زاہدہ بود ذکر کردہ ابن حبان در ثقات وفات کرد در سنہ ثلث یا ثمان ومائة عن عائشة قالت مرن ازواجکن فرمود عائشہ صدیقہ مر زنان را امر کنید شوہران خویش را ان یستطیبوا بالماء اینکہ پاکی کنند یا استنجا بآب فانی استحییهم پس بدرستیکہ من حیا میکنم بگفتن بمردم فان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان یفعله پس بدرستیکہ آنحضرت بود کہ میکرد استنجا بآب وفی الباب عن جریر بن عبد الله البجلی ودر باب استنجا کردن بآب حدیثی مروی گشتہ از جریر ابن عبد اللہ بجلی بفتح موحدہ وجیم وکسر لام ودر آخر مثناة تحتیہ وانس وابی هریرة قال ابو عیسی هذا حدیث

شرح ابی الطیب

باب الاستنجاء بالماء قوله قالت مرن ازواجکن ان یستطیبوا بالماء مرن بضم المیم وسکون الراء جمع وهو امر من امر یامر اراد عائشة النساء الحاضرات ان یامرن ازواجهن ان یستطیبوا ای یستنجوا بالماء وانما لم تامرهم عائشة رضی الله عنها لانها استحیت ان تامرهم ولهذا عللت بقولها فانی استحییهم ای استحیی منهم وقولها فان رسول الله صلی الله علیه وسلم علة لامرهن لازواجهن وهو امر ندب لانه لو کان واجبا لم تترکه بل هی باشرت بنفسها قال النووی فی شرح مسلم الذی علیه الجماهیر من السلف والخلف واجمع علیه اهل الفتوی من ائمة الامصار ان الافضل ان یجمع بین الماء والحجر فیستعمل الحجر اولا لتخف النجاسة وتقل مباشرتها بیده ثم یستعمل الماء فان اراد الاختصار علی احدهما جاز الاقتصار علی ایهما شاء سواء وجد الآخر اولم یجده فان اقتصر علی احدهما فالماء افضل من الحجر وقال ابن حبیب المالکی لایجوز الحجر الا لمن عدم الماء وهذا خلاف ما علیه العلماء من السلف والخلف وخلاف ظاهر السنن المتظاهرة والله اعلم انتهی

قوت المغتذی

لاتستنجوا بالروث قال ابن العربی هو عبارة عن رجیع غیر ابن آدم ولا بالعظام فانه زاد اخوانکم من الجن روی الطبرانی وابو نعیم فی الدلائل عن ابن مسعود قال بینما نحن مع رسول الله صلی الله علیه وسلم بمکة فذکر قصة الجن الی ان قال قلت من هؤلاء یا رسول الله قال هؤلاء جن نصیبین جاؤنی یختصمون فی امور کانت بینهم وقد سألونی الزاد فزودتهم فقلت ما زودتهم قال الرجعة وما وجدوه من روث وجدوه تمرا وما وجدوه من عظم وجدوه کاسیا وعند ذلک نهی رسول الله صلی الله علیه وسلم ان یستطاب بالروث والعظم

شرح سراج احمد

حسن صحیح وعلیه العمل عند اهل العلم و برین ست عمل نزد اهل علم یختارون الاستنجاء بالماء اختیار کرده اند استنجا را
باب وان کان الاستنجاء بالحجارة یجزئ عندهم واگرچه هست استنجا کردن بسنگ کلوخ کافی نزد ایشان فانهم
استحبوا الاستنجاء بالماء پس بدرستیکه ایشان مستحب گفته اند استنجا را بآب ورأوه افضل واعتقاد کرده اند استنجا را
بآب بهتر وبه یقول سفیان الثوری وابن المبارك والشافعی واحمد واسحٰق و باین قائل گشته ثوری و ابن المبارک و
شافعی و احمد و اسحاق و نزد امام ما ابی حنیفه استنجا بآب افضل ست در بحر نوشته است وغسله بالماء افضل ای غسل المحل بالماء
افضل لانه قامع النجاسة والحجر مخفف لها فکان الماء اولی کذا ذکره الشارح الزیلعی **باب** ما جاء ان النبی صلی
الله علیه وسلم کان اذا اراد الحاجة ابعد فی المذهب باب ست در بیان انچه آمده بدرستیکه آنحضرت بود که چون میخواست قضای
حاجت را دور میرفت تا پوشیده میشد از مردم حدثنا محمد بن بشار نا عبد الوهاب الثقفی عن محمد بن عمرو عن ابی سلمة
الخزاعی منصور بن سلمة بن عبد العزیز بن صالح البغدادی گفت دارقطنی یکی از حفاظ ثقات ست گفت ابن معین ثقه بود و گفت
ابن عدی لا بأس ست از کبار عاشره بود و در طرسوس سنه سبع یا تسع ومائتین وفات یافت عن المغیرة بن شعبة در
اصل بضم میم ست و کسره از جهت اتباع غین نیز آمده است ابو عبد الله و گویند ابو عیسی اسلام آورد سال خندق و پس از وی همه
مشاهد را حاضر شد و بود وی از اعیان صحابه والی گردانید او را عمر بن الخطاب بصره و در کوفه وفات یافت سنه خمسین قال کنت مع
النبی صلی الله علیه وسلم فی سفر گفت مغیره بودم همراه آنحضرت در سفری فاتی النبی صلی الله علیه وسلم حاجته پس آمد آنحضرت
قضای حاجت خود را فابعد فی المذهب پس دور رفت برای قضای آن وفی الباب عن عبد الرحمن بن ابی قراد بضم قاف و راء وابی قتادة
وجابر و یحیی بن عبید عن ابیه وابی موسی وابن عباس و بلال بن الحارث قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح ویروی عن النبی صلی الله
علیه وسلم وروایت کرده شد از آنحضرت انه کان یرتاد لبوله مکانا بدرستیکه آنحضرت بود که می جست برای شاشا کردن جای را کما یرتاد منزلا
چنانکه جسته میشود جای و منزلی برای آسایش وابو سلمة اسمه عبد الله بن عبد الرحمن بن عوف الزهری وابو سلمه نام عبد الله ست پسر عبد الرحمن و

شرح ابی الطیب

باب ما جاء ان النبی صلی الله علیه وسلم کان اذا اراد الحاجة ابعد فی المذهب **قوله** ابعد فی المذهب
هو مصدر میمی یعنی ابعد فی الذهاب ای اکثر المشی حتی بعد عن الناس واسم مکان ای ابعد فی موضع ذهابه **قوله**
وفی الباب عن عبد الرحمن بن ابی قراد الخ اما عبد الرحمن وجابر وبلال فاخرج حدیثهم ابن ماجة
ولفظ الاول حججت مع النبی صلی الله علیه وسلم فذهب لحاجته فابعد ولفظ جابر خرجنا مع رسول الله صلی الله
علیه وسلم فی سفر وکان رسول الله صلی الله علیه وسلم لا یاتی البراز حتی یتغیب فلا یری ولفظ بلال بن الحارث
المزنی ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان اذا اراد الحاجة ابعد **قوله** انه کان یرتاد لبوله مکانا ای یطلب لبوله
مکانا لینا لئلا یرجع الیه الرشاش قال الاشرف الارتیاد افتعال من الرود کالابتغاء من البغی ومنه الرائد طالب المرعی قال
فی مجمع البحار الارتیاد الطلب واختیار الموضع انتهی وفیه انه یستحب لمن یرید البول ان یثیر الارض بحجر او عود ان کانت صلبة

قوت المغتذی

وابعد فی المذهب قال فی النهایة هو الموضع الذی یتغوط فیه وهو مفعل من الذهاب

عارضة الاحوذی

الی جانبه فقال له
من این لك هذا
فقال له ما سمعت
هذا فقال له من انت
فقال ابن شهاب
فقال له رویت
حدیث النبی صلی
الله علیه وسلم
کله قال لا قال
فثلثیه قال لا قال
فنصفه قال یشبه
فقال له اجعل هذا
مما لم ترو ونحو هذا
والحدیث صحیح من
غیر شك لکن عمل
اهل المدینة و
نقلهم فی ذلك اقوی
واصح النا سخة
وینوی به الخروج
عن الصلوة فان کان
اماما فمن معه و
ان کان فذا فالحافظون
من الملائکة والجن
وان کان ماموما
فالامام ومن معه
ان کان معه احد
العاشرة قال اصحابنا
ویسلم ثلثا واحدة

شرح سراج احمد

پسر عوف ہجری ست باب ماجاء فی کراہیۃ البول فی المغتسل باب ست دربیان خبریکہ آمدہ در کراہیت شاشا کردن درجای غسل
حدثنا علی بن حجر واحمد بن محمد بن موسی ابو العباس بن سمسار معروف بمردویہ ثقہ حافظ از عاشرہ است در سنہ خمس وثلثین
ومائتین وفات یافت قال انا عبد اللہ بن المبارک ابو عبد الرحمن الحنظلی اتفاق ست برامامت وجلالت وی ثقہ حجہ از سبع
تابعین ثقہ خواندہ برامام ابی حنیفہ ولادت او در سنہ ثمان عشرہ ومائۃ ووفات یافت در سنہ احدی وثمانین ومائۃ عن معمر بفتح ہر دو
میم وسکون عین مہملہ ابن راشد الازدی ساکن شد یمن او حاضر شد جنازہ حسن بصری را چہار تابعین از وی روایت دارند عمرو بن دینار
وابو اسحاق السبیعی وعلی بن ابی کثیر وہشام بن عروہ گفت عبد الرزاق شنیدم از وی دہ ہزار حدیث را گفت نسائی ویعقوب ثقہ
بود در یمن سنہ اربع یا ثلث وخمسین ومائۃ وفات یافت از عمر پنجاہ وہشت عن اشعث بن عبد اللہ بن جابر الحدانی الازدی
البصری ابو عبد اللہ صدوق از خامسہ بود عن الحسن بن ابی الحسن البصری ابو سعید الانصاری ولادت او در سالی بود کہ دو سال
از خلافت عمر بن الخطاب باقی بود وعمر بن الخطاب تحنیک کردہ ور در دہن وی انداخت ومادر او از موالات ام سلمہ بود وام سلمہ زوج
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ثدیین در دہن او دادہ بود او جامع عالم فقیہ ثقہ عابد کثیر العلم فصیح اجمل اہل بصرہ دید علی مرتضی را در مدینہ بیشتر قدوم
کرد بر کوفہ وبصرہ وملاقات با علی مرتضی نکرد پس ازان در رجب سنہ عشر ومائۃ وفات یافت عن عبد اللہ بن مغفل ابو سعید
وگویند ابو زیاد وگویند ابو عبد الرحمن عبد اللہ بن مغفل بضم میم وفتح غین معجمہ وفتح فاء مشددہ ابن عبد غنم مزنی صحابی از اصحاب شجرہ بود
ساکن مدینہ شد بیشتر رفت بسوی بصرہ وخانہا کرد آنجا واو بود از دہ کسان کہ فرستادہ ایشان را عمر بن الخطاب
بسوی بصرہ ودر بصرہ وفات یافت سنہ ستین وگویند تسع وخمسین ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم نہی ان یبول
الرجل فی مستحمہ بدرستیکہ آنحضرت منع فرمود اینکہ شاشا کند مردی در غسل خانہ خود مستحم بضم میم وسکون سین
مہملہ ومثناۃ فوقیہ وحاء مہملہ وتشدید میم ثانیہ وقال ان عامۃ الوسواس منہ وفرمود آنحضرت بدرستیکہ
اکثر حدوث وسواس ازان میشود وفی الباب عن رجل من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ودر باب کراہت
بول در غسل خانہ حدیثے مروی گشتہ است از مردی از یاران آنحضرت کہ او غیر مسمی ست ومعلوم نیست نام او قال

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی کراہیۃ البول فی المغتسل قولہ ان یبول الرجل فی مستحمہ المستحم الذی یغتسل فیہ من
الحمیم وہو الماء الحار والمراد المغتسل مطلقا وفی معناہ المتوضئ کما ورد فی بعض الروایات ففی ابی داود بروایۃ
عبد اللہ بن مغفل مرفوعا لا یبولن احدکم فی مستحمہ ثم یغتسل فیہ قال احمد ثم یتوضأ فیہ انتہی قال السیوطی
وانما نہی عن ذلک اذا لم یکن لہ مسلک یذہب فیہ البول او کان
المکان صلبا فیوہم المغتسل انہ اصابہ منہ شیء فیحصل منہ الوسواس انتہی

قوت المغتذی

نہی ان یبول الرجل فی مستحمہ قال فی النہایۃ المستحم الموضع الذی یغتسل فیہ بالحمیم وہو فی الاصل
الماء الحار ثم قیل للاغتسال بای ماء کان استحمام نہی عن ذلک اذا لم یکن لہ مسلک یذہب فیہ
البول وکان المکان صلبا فیوہم المغتسل انہ اصابہ منہ شیء فیحصل منہ الوسواس

عارضۃ الاحوذی

للخروج وثانیۃ
للرد علی الامام و
اما المومنین الحادیۃ
عشر قولہ تحریمہا
التکبیر یقتضی قران
النیۃ کما تقدم وقال
بعضہم انہ یجوز تقدیم
النیۃ علی التکبیر
قیاسا علی احد
القولین فی الوضوء
وہذا جہل عظیم
فان النیۃ فی الصلوۃ
متفق علیہا اصل
والنیۃ فی الوضوء
مختلف فیہا فرع
لہا ومن الجہل
حمل الاصل علی
الفرع ولکن القوم
یستطیلون علی
العلوم من غیر
محصول باب
ما یقول اذا دخل
الخلاء صہیب
عن انس کان
النبی صلی اللہ علیہ
وسلم اذا دخل
الخلاء قال اللہم
انی اعوذ بک قال

حل اللغۃ لا جناح بالفتح گناہ ... منتخب اللغات

شرح سراج احمد

ابو عیسی هذا حدیث غریب لا نعرفه مرفوعا الا من حدیث اشعث بن عبد الله گفت مصنف این حدیث غریب است نمی شناسیم آنرا که مرفوع کرده مگر از حدیث اشعث چنانکه ذکر یافته ویقال له الاشعث الاعمی و گفته میشد او را اشعث اعمی که نابینا شده بود وقد کره قوم من اهل العلم البول فی المغتسل و تحقیق بکروه داشته اند گروهی از اهل علم شاشا کردن را در غسل خانه وقالوا عامة الوسواس منه و گفتند اکثر حدوث وسواس از وی پیدا شود ورخص فیه بعض اهل العلم رخصت داده اند در بول کردن در مغتسل بعضے از اهل علم منهم ابن سیرین بعضی از ایشان ابن سیرین ست وقیل له انه یقال و گفته شد مر محمد بن سیرین را که بدرستیکه شان اینست که گفته میشود ان عامة الوسواس منه بدرستیکه اکثر عارض شدن وسوسه از ان میشود و تو دران رخصت میدهی فقال ربنا الله لا شریک له پس گفت محمد بن سیرین رب ما حق تعالی ست که شریک نیست مر او را موثر سوای وی دیگر نیست واین بول کردن را در مغتسل دخل نیست وقال ابن المبارک قد وسع فی البول فی المغتسل اذا جری فیه الماء و گفت ابن المبارک تحقیق فراخی کرده شده است در بول کردن در غسل خانه وقتیکه جاری شود دران بول آب وقت بول کردن دران مضایقه ندارد قال ابو عیسی ثنا بذلک احمد بن عبدة العاملی عن حبان عن عبد الله بن المبارک باب ما جاء فی السواک باب است در بیان چیزیکه آمده است در سواک کردن حدثنا ابو کریب محمد بن العلاء کریب بضم کاف و فتح راء و سکون تحتیه و موحده همدانی کوفی مشهور بکنیت است گفت موسی بن اسحاق شنیدم از کریب صد هزار حدیث گفت ابو حاتم صدوق ثقه بود و گفت نسائی لا باس بہ است

شرح ابی الطیب

قوله هذا حدیث غریب الی آخره قال عبد الغنی هو اشعث بن جابر و اشعث بن عبد الله واشعث الاعمی واشعث الازدی قال الذهبی فی المیزان وثقه النسائی وغیره واورده العقیلی فی الضعفاء وقال فی حدیثه وهم واورد له هذا الحدیث قال الذهبی قول العقیلی فی حدیثه وهم لیس بسلم قال وانا اتعجب کیف لم یخرج له البخاری و مسلم کذا فی السیوطی **قوله** فقال ربنا الله لا شریک له فهو المتوحد فی خلقه لا دخل للبول فی المغتسل فی شیء من الخلق قال بعض العلماء فی جوابه ان الله تعالی جعل للاشیاء اسبابا فلا بد من التجنب عن الاسباب القبیحة اقول علم قبحه بنهی الشارع عنه **قوله** اذا جری فیه الماء اراد ابن المبارک تخصیص الحدیث بالماء الراکد لانه یوجب الوسواس واما اذا کان جاریا فلا لان جریانه یزیل الوسوسة فقید الماء بقرینة المقام **باب ما جاء فی السواک** **قوله** لولا ان اشق علی امتی لامرتهم بالسواک عند کل صلوة یقال شق علیه ای ثقل علیه و حمله من الامر الشدید ما یشق و یشتد علیه و المعنی لولا خشیة وقوع المشقة علیهم لامرتهم بالسواک بطریق الفرضیة فانتفی الامر لوجود خشیة المشقة فلا یرد ان لولا لانتفاء الثانی لوجود الاول و هی هنا لا وجود للمشقة قبل وجود الامر ثم اعلم انه قال علماؤنا ان التقدیر

قوت المغتذی

هذا حدیث غریب لا نعرفه مرفوعا الا من حدیث اشعث بن عبد الله ویقال له اشعث الاعمی قال عبد الغنی هو اشعث بن جابر واشعث بن عبد الله واشعث الاعمی واشعث الازدی و اشعث الحملی وقال الذهبی فی المیزان وثقه النسائی وغیره واورده العقیلی فی الضعفاء وقال فی حدیثه وهم واورد له هذا الحدیث قال الذهبی قال العقیلی فی حدیثه وهم لیس بمسلم قال وانا اتعجب کیف لم یخرج له البخاری و مسلم

عارضة الاحوذی

شعبة وقد قال مرة اخری اعوذ بالله من الخبث والخبیث او الخبث والخبائث حسن صحیح ابو اسحق عن ابن جحیفة عن علی ابن ابی طالب رضی الله عنه ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال ستر ما بین اعین الجن وعورات بنی آدم اذا دخل احدکم الخلاء ان یقول بسم الله ضعیف غریبه الخلاء بفتح الخاء ممدودا المکان الذی لیس به احد فاذا قصرته فهو الرطب من الحشیش ویکون ایضا بالقصر حرف استثناء او فعلا مستثنا تقول جاء القوم خلا زیدا او خلا زید فان مددته و کسرت الخاء فهو فی الخرق کالحیوان

عارضة الاحوذی

فى الخيل قال النبى صلى الله عليه وسلم لعائشة فى حديث ابى زرع كنت لك كابى زرع لام زرع فى الالفة والوفاء لا فى الفرقة والخلاء قوله اللهم معناه يا الله قاله الخليل وقال الفراء معناه يا الله آمنا منك بخير وكلا القولين محتملان والاول امثل وقوله اعوذ يعنى الجأ والوذ والعوذ باسكان العين والعياذ والمعاذ والملجأ ماسكنت اليه تقية عن محذور وقوله من الخبث بضم الخاء يعنى من ذكور الجن وانا ثها اصوابه بضم الباء وسكونها يعنى من المكروه ومن اهله والخبث من كل مكروه فان كان

شرح سراج احمد

ذکر کردہ ابن حبان در ثقات از عاشرہ بود حدثنا عبدة بن سليمان عن محمد بن عمرو عن ابى سلمة عن ابى هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لولا ان اشق على امتى فرمود آنحضرت اگر نمیبود ترس و خوف اینکه سخت کنم برامت خود لامرتهم بالسواك عند كل صلوة ہر آئنہ امر میکردم امت خود را بمسواک کردن نزد گذاردن ہر نماز قال ابو عيسى گفت مصنف وقد روى هذا الحديث محمد بن اسحق و تحقیق روایت کردہ این حدیث را محمد بن اسحق عن محمد بن ابراهيم عن ابى سلمة عن زيد بن خالد عن النبى صلى الله عليه وسلم وحديث ابى سلمة عن ابى هريرة و زيد بن خالد عن النبى صلى الله عليه وسلم كلاهما عندى صحيح و حدیث ابی سلمہ از ابی ہریرہ و زید بن خالد از آن حضرت ہر دو روایت نزد من صحیح اند لانه قد روى من غير وجه بدرستیکہ آن تحقیق روایت کردہ شدہ است از بسیاری طرق عن ابى هريرة عن النبى صلى الله عليه وسلم هذا الحديث از ابی ہریرہ از آنحضرت این حدیث وحديث ابى هريرة انما صحح لانه قد روى من غير وجه وحديث ابى هريرة جز این نیست کہ صحیح کردہ شدہ زیراکہ تحقیق روایت کردہ شدہ است از بسیاری طرق واما محمد واما محمد بن ابراہیم فزعم ان حديث ابى سلمة عن زيد بن خالد اصح پس گفت بدرستیکہ حدیث ابی سلمہ از زید بن خالد صحیح تر است وفى الباب عن ابى بكر الصديق وعلى وعايشة وابن عباس و حذيفة و زيد بن خالد وانس و عبد الله بن عمرو و ام حبيبة وابن عمر و ابى امامة وابى ايوب و تمام بن عباس تمام بفتح مثناة فوقيه و تشدید میم و بعد از الف میم ست و عبد الله بن حنظلة بفتح حاء مہملہ و سکون نون و فتح ظاء معجمہ و لام وام سلمة و واثلة بمثلثہ و لام وابى موسى الاشعرى طبرانی در اوسط از ابن عباس و ابو نعیم از عبد الله بن عمرو حنظلہ و رافع بن خدیج و عقیلی در ضعفا و خطیب در تاریخ از ابی ہریرہ و دیلمی در فردوس از عائشہ و ابن ابی شیبہ از سلیمان بن صرد و طبرانی از ابن عباس و احمد از واثلہ بن الاسقع و ابو نعیم در کتاب السواک از عمرو بن عوف مزنی و بزار از ثوبان و دارقطنی از عباس و طبرانی در اوسط از سہل بن سعد و ابو داود از ابی امامہ و ابن النجار از ابی ہریرہ و عبد الجبار خولانی از انس و احمد از ابی امامۃ الباہلی و نسائی و ابن ماجہ و احمد از ابی ہریرہ و زید بن خالد و ابو نعیم از ابن عمر و ابو یعلی موصلی از عطاء روایت کردہ اند چنانکہ در کنز العمال ست کہ شیخ علی متقی کتاب جمع الجوامع را اختصار نمودہ است حدثنا هناد نا عبدة بن سليمان عن محمد بن اسحق عن محمد بن ابراهيم الباهلى بصرى مجهول از رابعہ بود عن ابى سلمة عن زيد بن خالد الجهنى قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول لولا ان اشق على امتى لامرتهم بالسواك عند كل صلوة اگر نمی بود

شرح ابی الطیب

عند كل وضوء صلوة لما روى ابن خزيمة فى صحيحه والحاكم وقال صحيح الاسناد والبخارى تعليقا فى كتاب الصوم عن ابى هريرة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لولا ان اشق على امتى لامرتهم بالسواك عند كل وضوء ولخبر احمد وغيره لولا ان اشق على امتى لامرتهم بالسواك عند كل طهور و الشافعية يجمعون بين الحديثين بالسواك فى ابتداء كل منهما وقال فى التاتارخانية من كتبنا ويستحب السواك عندنا عند كل صلوة و وضوء وكل شئ يغير الفم وعند اليقظة وقال ابن الهمام يستحب فى خمسة مواضع اصفرار السن و تغير الرائحة والقيام من النوم والقيام الى الصلوة وعند الوضوء انتهى فعلى هذا المذهبنا المذهب الامام الشافعى الا انه من يخاف خروج دم يستعمله برفق لانه ينقضه عندنا **قوله** وفى الباب عن ابى بكر الصديق رضى الله عنه الى آخره جميع من ذكرهم احاديثهم فى الصحاح الا ابا بكر الصديق رضى الله عنه فانى لم اجده فيها وكذلك تمام بن عباس و واثلة والفاظهم متغايرة

اسماء الرجال واثلة بن الاسقع بالقاف ابن كعب الليثى صحابى مشهور نزل الشام عاش الى سنة خمس وثمانين وله مائة وخمس سنين

شرح سراج احمد

اینکه دشوار کنم برامت خود ہر آینہ امر میکردم امت خود را بمسواک کردن نزد ہر نمازی ولاخرت صلوۃ العشاء الی ثلث اللیل و ہر آینہ تاخیر میکردم نماز عشا را تا ثلث شب قال فکان زید بن خالد یشہد الصلوات فی المسجد وسواکہ علی اذنہ موضع القلم من اذن الکاتب گفت ابو سلمہ پس بود زید بن خالد پس انکہ بشنید از آنحضرت این مقدار تاکید مسواک کہ حاضر میشد نماز پنجگانہ را در مسجد در حالیکہ مسواک او برگوش وی میبود در جای نہادن قلم از گوش نویسندہ لا یقوم الی الصلوۃ الا استن نا ستادی بسوی نماز مگر کہ مسواک میکرد ثم ردہ الی موضعہ پستر رد میکرد آنرا و باز می نہاد آنرا بسوی جای وی قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح بدانکہ مسواک سنت ست باتفاق وگفت داود واجب ست وگفت اسحاق کہ چون کسی عمداً ترک کند باطل گردد نماز وی و گویند مکروہ ست برای روزہ دار پس از زوال گفت امام ما ابو حنیفہ و مالک مکروہ نیست و گفت شافعی مکروہ ست و از امام احمد دو روایت اند و مسواک باید کہ از درخت تلخ باشد و از اراک بہتر ست و احادیث نیز در مسواک اراک واقع شدہ و در سطبری باید کہ ہمچو خنصر باشد و در درازی مقدار شبر و باید کہ بعرض کنند نہ بر طول کہ موجب سودہ گشتن گوشت دندان ست و در بعضے روایات عرضاً و طولاً ہر دو واقع شدہ و باید کہ در حالت مضمضہ باشد و اگر مسواک پیدا نشود یا کسی دندان ندارد انگشت دست راست کفایت میکند

باب ما جاء اذا استیقظ احدکم من منامہ فلا یغمس یدہ فی الاناء حتی یغسلہا باب ست در بیان انچہ آمدہ چون بیدار شود یکی از شما از خواب خود پس باید کہ نیندازد دست خود را در آوند تا آنکہ بشوید دست را حدثنا ابو الولید نام او احمد بن بکار الدمشقی است بکار بفتح موحدہ و تشدید کاف و راء دمشق بکسر دال مہملہ و فتح میم و سکون شین منقوطہ و قاف من ولد بسر بن ارطاۃ کہ از اولاد بسر بن ارطاۃ ست بسر بضم موحدہ و سکون سین مہملہ و راء و ارطاۃ بفتح ہمزہ و سکون را و طاے مہملہ در آخر مثناۃ فوقیہ است غیر منصرف صاحب النبی صلی اللہ علیہ وسلم بسر صحابی آنحضرت بود قال نا الولید بن مسلم گفت ابو الولید حدیث کردہ مرا ولید بن مسلم القرشی ابو العباس الدمشقی ثقۃ کثیر التدلیس والتسویہ بود از ثامنہ است در سنہ اربع وتسعین ومائۃ وفات یافت عن الاوزاعی بفتح ہمزہ و زا و عین مہملہ عبد الرحمن بن عمرو بن یحمد بضم تحتیہ و سکون حای مہملہ و کسر میم ابو عمرو الدمشقی یکی از اعلام و امام اہل شام بود

شرح ابی الطیب

قولہ الا استن ای استعمل السواک فی النہایۃ الاستنان استعمال السواک افتعال من الاسنان ای امرہ علیہا وقال الابہری قیل ہو ماخوذ من السن بکسر السین وقیل من السن بفتحہا یقال سننت الحدید ای حککت الحجر حتی یتحدد والمسن الحجر الذی یحدد بہ **باب** ما جاء اذا استیقظ احدکم من منامہ **قولہ** اذا استیقظ احدکم من اللیل اللیل لیس بقید لانہ یستوی فی الحکم الاستیقاظ لیلا ونہارا لما فی الصحیحین اذا استیقظ احدکم من نومہ ثم التقیید بالنوم ایضا باعتبار غلبۃ توہم النجاسۃ من المستیقظ فلا مفہوم لہ والی ہذا یعنی عموم اللیل والنہار اشار الترمذی بقولہ قال الشافعی وفیہ ایضا اشارۃ الی ان النہی للتنزیہ لقولہ واحب وقال علماؤنا ان ہذا الغسل سنۃ فی غیر المستیقظ ایضا لان علۃ الغسل احتمال انہ مس بیدہ اعراق بدنہ واوساخہ وہی موجودۃ فی المتنبہ ایضا **قولہ** فلا یدخل یدہ اما لا للنہی فالفعل مجزوم او للنفی والمراد بہ النہی فالفعل مرفوع

عارضۃ الاحوذی

من قول فہو سب وان کان من اعتقاد فیکون کفرا بمحال و اعتقاد سوء باحداث و کان من طعام فہو حرام وغلط الخطابی من رواہ باسکان الباء وہو الغالط وقد بینا معناہ الفقہ کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم معصوما من الشیطان حتی من الموکل بہ بشرط استعاذتہ منہ کما غفر لہ بشرط استغفارہ ومع ذلک فقد کان اللعین یعرض لہ عرض لہ لیلۃ الاسراء قد فعہ بالاستعاذۃ و عرض لہ فی الصلوۃ فشدہ ثاقہ ثم الطلقہ وکان یخص الاستعاذۃ فی ہذا الموضع بوجہین احدہما انہ خلاء وللشیطان بعادۃ اللہ

حل اللغۃ … منتہی الارب … لغات العرب

اسماء الرجال: بسر بن ارطاۃ ویقال ابن ابی ارطاۃ واسمہ عمیر بن عویمر بن عمران القرشی العامری نزیل الشام من صغار الصحابۃ مات سنۃ ست وثمانین ۱۲ تقریب

شرح سراج احمد

اتفاق ست برامامت و جلالت و علو رتبت وی و او زاہد و عابد کثیر الحدیث فقیه و فصیح بود گویند که او در شصت ہزار مسأله فتوی داده است

و اہل شام و مغرب اولا در مذہب او بودند بعد ازان انتقال کردند بمذہب مالک در سنه تسع و خمسین و مائة وفات یافت عن الزہری عن

سعید بن المسیب بضم میم و فتح مثناة تحتیه و بکسر نیز آمده است ابن حزن ابو محمد القرشی المخزومی المدنی زوج دختر ابی ہریرہ و

اعلم الناس بحدیث بود امام تابعین و افقه فقہا بود و پدر و جد او صحابی بودند که اسلام آوردند در روز فتح مکه و مدت دو سال از خلافت

امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه گذشته بود که ولادت او بظهور پیوست و چہل حج گذارده در سنه ثلث و تسعین باختلاف روایات وفات

یافت و ابی سلمة عن ابی ہریرة سعید و ابو سلمه ہر دو روایت از ابی ہریرہ دارند عن النبی صلی الله علیه و سلم قال فرمود

آنحضرت اذا استیقظ احدکم من اللیل چون بیدار شود یکی از شما از خواب شب فلا یدخل یده فی الاناء حتی یفرغ علیها

مرتین پس باید که در نیاورد دست خود را در آوند تا آنکه بریزد بر دست دو بار او ثلثا یا سه بار بشوید فانه لا یدری این باتت یده

پس بدرستیکه بیدار شونده نمیداند که کدام جا شب گذارده دست او که بر موضع نجاست بود یا بر غیر آن

وفی الباب عن ابن عمر و جابر و عائشة ابن ماجه از جابر و احمد و طبرانی در اوسط و عبد الرزاق از

ابی ہریرہ روایت کرده اند قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح قال الشافعی و احب لكل من استیقظ من

النوم قائلة كانت او غیرها گفت امام شافعی دوست میدارم برای ہر کسی که بیدار شود از خواب قیلوله کننده باشد او

شرح ابی الطیب

قوله حتی یفرغ من الافراغ ای یصب **قوله** فانه لا یدری این باتت یده ای لا یعلم این صارت یده کذا فی المرقاة قال

النووی عن الشافعی و غیره من العلماء ان اهل الحجاز كانوا یستنجون بالحجارة و بلادهم حارة فاذا ناموا عرقوا فلا

یأمن ان تطوف یده علی موضع النجس او علی بثرة او قملة والنهی عن الادخال قبل غسل الید مجمع علیه لكن الجمهور

علی انه نهی تنزیه لا تحریم فلو غمس الماء لم یفسد الماء و قال التوربشتی هذا فی حق من بات مستنجیا بالاحجار معروریا

و من بات علی غیر ذلك ففی امره سعة و یستحب له غسلها لان السنة اذا وردت لمعنی لم تكن لتزول بزوال ذلك المعنی

وفی شرح السنة علق النبی صلی الله علیه و سلم غسل الیدین بالامر الموهوم و ما علق بالموهوم لا یكون واجبا فاصل

الماء والیدین علی الطهارة فحمل الاكثرون هذا الحدیث علی الاحتیاط و ذهب الحسن البصری و الامام احمد فی احدی

الروایتین الی الظاهر و اوجبا الغسل و فی روایة لابی داود عن ابی هریرة ایضا این كانت تطوف یده **قوله**

وفی الباب عن ابن عمر و جابر و عائشة حدیث ابن عمر و جابر رضی الله عنهما اخرجه ابن ماجة

و لفظ ابن عمر قال قال رسول الله صلی الله علیه و سلم اذا استیقظ احدكم من نومه فلا یدخل

یده فی الاناء حتی یغسلها و لفظ جابر رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه و سلم اذا قام

احدكم من النوم فاراد ان یتوضأ فلا یدخل یده فی وضوئه حتی یغسلها فانه لا یدری این باتت

یده و لا علی ما وضعها اقول و حدیث ابی هریرة اخرجه الستة **قوله** قائلة

كانت او غیرها القائلة نوم نصف النهار ای سواء كان النوم قائلة او غیرها

فارجاع ضمیر كانت الی النوم باعتبار القائلة فی القاموس قال قیلا و قائلة نام نصف النهار

عارضة الاحوذی

وقذرة فی الخلاء تسلط ابلیس له فی الملاء قال صلی الله علیه و سلم الراكب شیطان والراكبان شیطانان والثلثة ركب الثانی انه موضع قذر ینزه ذكر الله عن الجریان فیه علی اللسان فیغتنم الشیطان عدم ذكر الله فان ذكره یطرده فلجأ الی الاستعاذة قبل ذلك لیعقدها عصمة بینه و بین الشیطان حتی یخرج و لیعلم امته

باب ما یقول اذا خرج من الخلاء

ابو بردة واسمه عامر بن ابی موسی عن عائشة قالت كان رسول الله صلی الله علیه و سلم اذا خرج من الخلاء قال غفرانك اخرجه السنا

حل اللغة ...

شرح سراج احمد

یا نخوابیدن کنند ان لا یدخل یدیه فی وضوئه اینکه درنیارد دست خود را در آب وضوی خود حتی یغسلها تا آنکه بشوید دست را فان ادخل یده قبل ان یغسلها کرهت پس اگر درآورد دست خود را پیش از اینکه بشوید آنرا مکروه میدارم ذلک له آن دست اندا ختن مراورا ولم یفسد ذلک الماء از باب فعال ست وفاسد نمیگرداند آن دست انداختن آب را اذا لم یکن علی یده نجاسة چون نباشد بر دست شی پلیدی ظاہر وحقیقی وقال احمد بن حنبل اذا استیقظ من اللیل فادخل یده فی وضوئه وگفت امام احمد چون بیدار شود از خواب شب پس درآورد دست خود را در آب وضوی خود قبل ان یغسلها پیش از اینکه بشوید آن اعجب الی ان یہریق الماء پس عجب تر ست یا خوشتر ست بسوی من اینکه بر زمین بریزد آب که آب پلید شود وقال اسحق اذا استیقظ من النوم باللیل او بالنهار گفت اسحق چون بیدار شود از خواب شب یا روز فلا یدخل یده فی وضوئه حتی یغسلها پس باید که درنیارد دست خود را در آب وضوی خود تا آنکه بشوید دست را دو بار مذہب امام ما دست ہا شستن سنت ست ودر بعضے روایت مقید ست بآنکه باشد نائم غیر مستنجی یا باشد بر بدن او نجاستی واگر اینچنین نباشد در حق وی سنت نیست ودیگر گفته که این روایت ضعیف ست والمراد نفی السنة المؤکدة لا اصلها

باب فی التسمیة عند الوضوء باب ست در بیان بسم اللہ الرحمن الرحیم گفتن نزد شروع آبدست حدثنا نصر بسکون صاد مہملہ بن علی بن نصر بن علی الجہضمی ازدی بصری البه جهر گفت نسائی وابن خراش ثقه بود وگفته اند کہ لا بأس بہ ست ودر تقریب ست ثقه ثبت از عاشر بود ووفات یافت در شہر ربیع الآخر سنه خمسین ومائتین در حالت سجود وبشر ابن معاذ العقدی ابشر بکسر موحده وسکون شین معجمه وراء والعقدی بفتح مہملہ وقاف ابو سہل البصری الضریر صدوق از عاشره بود ودر سنه بضع واربعین ومائتین وفات یافت قالا انا بشر بن المفضل بن لاحق الرقاشی ابو اسمعیل البصری ثقه ثبت عابد از ثامنه بود ودر سنه سبع وثمانین ومائة وفات یافت عن عبد الرحمن بن حرملة بفتح حاء مہملہ وسکون راء ابن عمرو بن سنه بفتح مہملہ وتشدید نون

شرح ابی الطیب

باب فی التسمیة عند الوضوء قوله بشر بن المفضل عن عبد الرحمن بن حرملة عن ابی ثفال المری عن رباح بن عبد الرحمن قال القرطبی فی العلل اختلف فیه فقال وهیب وبشر بن المفضل وغیر واحد هکذا وقال حفص بن میسرة وابو معشر واسحق بن حازم عن ابن حرملة عن ابی ثفال عن رباح عن جدته انها سمعت ولم یذکرا اباها ورواه الدراوردی عن ابی ثفال عن رباح عن ابی ثوبان مرسلا ورواه صدقة مولی آل الزبیر عن ابی ثفال عن ابی بکر بن حویطب مرسلا قال الدارقطنی والصحیح قول وهیب

قوت المغتذی

عن عبد الرحمن بن حرملة عن ابی ثفال المری عن رباح بن عبد الرحمن بن ابی سفیان بن حویطب عن جدته عن ابیها قال سمعت النبی صلی اللہ علیہ وسلم یقول لا وضوء لمن لم یذکر اسم اللہ علیہ زاد ابن ماجة فی اوله لا صلوة لمن لا وضوء له وزاد الحاکم فی آخره ولا یؤمن باللہ من لا یؤمن بی ولا یؤمن بی من لا یحب الانصار وقال الدارقطنی فی العلل اختلف فیه فقال وهیب وبشر بن المفضل وغیر واحد هکذا وقال حفص بن میسرة وابو معشر واسحق بن حازم عن ابی حرملة عن ابی ثفال عن رباح عن جدته انها سمعته ولم یذکرا اباها ورواه الدراوردی عن ابی ثفال عن رباح عن ابی ثوبان مرسلا ورواه صدقة مولی الزبیر عن ابی ثفال عن ابی بکر بن حویطب

عارضة الاحوذی

قال ابو عیسی لا یعرف هذا الحدیث الا من روایة اسرائیل رواه عنه مالک ابن اسمعیل وغسان النهدی الشامی وهاشم بن القاسم ابو النضر یعرف بقیصر تیمی ویقال تمیمی خراسانی نزل بغداد ومالک ابن اسمعیل فی اسرائیل اقعد ته اشهر واسرائیل هو اسرائیل بن یونس ابن ابی اسحق السبیعی عن مالک اخرجه البخاری فی التاریخ ولا یعرف فی هذا الباب الا هذا الحدیث الواحد غریبة قوله غفرانک مصدر کالغفر والمغفرة ومثله سبحانک والاشهر فی سبحان انه مصدر جاء علی غیر الصدر ونصبه باضمار

حمل النفی ... والمبالغة ۱۲

الذی بعده یعنی یا مراد نفی سنت مؤکده است نه اصل آن ۱۲

شرح سراج احمد

اسلمی ابو حرملۃ المدنی صدوق بود خطا میکرد از سادسہ بود در سنہ خمس واربعین ومائۃ وفات یافت عن ابی ثفال المری بکسر مثلثہ بعد ازان فا است الکری بضم میم وراء ثمامۃ بن وائل بن حصین وگویند نام او وائل بن ہاشم بن حصین مشہور بکنیت بود مقبول از خامسہ است عن رباح بن عبد الرحمن بن ابی سفیان بن حویطب القرشی الحویطبی المدنی مشہور بکنیت بود وگاہی نسبت بجد پدر کردہ میشد مقبول از خامسہ بعد در سنہ اثنین وثلثین ومائۃ وفات یافت عن جدتہ رباح روایت میکند از جدہ خود عن ابیہا جدہ رباح روایت میکند از پدر خود کہ سعید بن زید بن عمرو بن نفیل بود از عشرہ مبشرہ پسر عم عمر بن الخطاب قدیم الاسلام مجاب الدعوۃ وفاطمہ دختر خطاب خواہر عمر در نکاح وی بودہ ودر عقیق وفات یافت وازانجا بمدینہ آوردہ در بقیع مدفون گشت سنہ خمسین وغسل داد او را ونماز جنازہ بروے گذارد ابن عمر رضی اللہ عنہ ونازل شد در قبر وے ابن عمر وسعد بن ابی وقاص رضی اللہ عنہما قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول لا وضوء لمن لم یذکر اسم اللہ علیہ گفت سعید شنیدم آنحضرت را کہ میفرمود نیست ثواب وضو

شرح ابی الطیب

وبشر بن المفضل ومن تابعہما کذا فی حاشیۃ السیوطی قولہ لا وضوء لمن لم یذکر اسم اللہ علیہ ای لا وضوء کاملا لمن لم یذکر اسم اللہ علی الوضوء قال الشیخ ابن حجر المکی فی شرحہ للحدیث الصحیح توضؤ ا باسم اللہ ای قائلین ذلک وذہب بعضہم کاحمد بن حنبل الی وجوبہ عند ابتداء الوضوء کذا قال بعض العلماء لکن ظاہر الترمذی انہ لم یقل بوجوبہ لان حدیثا ما لم یصح عندہ فیہ وقیل ان ترکہ فی ابتدائہ بطل وضوؤہ وقیل ان ترکہ عامدا بطل وان ترکہ ساہیا لا وقال القاضی ہذہ الصیغۃ حقیقۃ فی نفی الشیء ویطلق

قوت المغتذی

مرسلا قال الدارقطنی والصحیح قول وہیب وبشر بن المفضل ومن تابعہما قال الحافظ ابن حجر وفی المختارۃ للضیاء من مسند الہیثم بن کلیب من طریق وہیب عن عبد الرحمن بن حرملۃ سمع ابا غالب سمعت رباح بن عبد الرحمن حدثتنی جدتی انہا سمعت اباہا کذا قال الضیاء المعروف ابو ثفال بدل ابن غالب وہو کما قال وقال ابو حاتم وابو زرعۃ ابو ثفال ورباح مجہولان وزاد ابن القطان ان جدۃ رباح ایضا لا یعرف اسمہا ولا حالہا قال الحافظ ابن حجر فاما ہی فقد عرفت اسمہا من روایۃ الحاکم قال فیہا حدثتنی اسماء بنت سعید بن زید بن عمرو ورواہ البیہقی ایضا مصرحا باسمہا واما حالہا فقد ذکرت فی الصحابۃ وان لم یثبت لہا صحبۃ فمثلہا لا یسال عن حالہا واما ابو ثفال فروی عنہ جماعۃ وقال البخاری فی حدیثہ نظر وہذہ عادتہ فیمن یضعفہ وذکرہ ابن حبان فی الثقات الا انہ قال لیس بالمعتمد علی ما تفرد بہ فکانہ لم یوثقہ واما رباح فمجہول قال ابن القطان فالحدیث ضعیف جدا وقال البزار ابو ثفال مشہور ورباح وجدتہ لا نعلمہما رویا الا ہذا الحدیث ولا حدث عن رباح الا ابو ثفال فالخبر من جہۃ النقل لا یثبت وقال ابو بکر بن ابی شیبۃ لنا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قالہ لا یعنی لمجروح طرقہ فانہ ورد فی ذلک احادیث تدل علی ان لہ اصلا قال البزار لکنہ مؤول ومعناہ انہ لا فضل لوضوء من لم یذکر اسم اللہ لا علی انہ لا یجوز وضوء من لم یسم وقال ابن العربی قال علماؤنا ان المراد بہذا الحدیث النیۃ لان الذکر یضاد النسیان بہ والنسیان انما یتضادان بالمحل الواحد ومحل النسیان القلب فمحل الذکر اذن القلب وذکر القلب ہو النیۃ

عارضۃ الاحوذی

فعل تقدیرہ ہنا اطلب غفرانک الاصول کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یطلب المغفرۃ من ربہ قبل ان یعلمہ انہ قد غفر لہ وکان لیسألہا بعد ذلک لانہ غفر لہ بشرط استغفارہ ورفع الی شرف المنزلۃ بشرط ان یجتہد فی الاعمال الصالحۃ والکل لہ حاصل بفضل اللہ وفی خیر طلب المغفرۃ ہہنا احتمالان الاول انہ سأل المغفرۃ من ترکہ ذکر اللہ فی ذلک الوقت فی تلک الحالۃ فان قیل انما ترکہا بامر ربہ فکیف یسأل المغفرۃ عن فعل کان بامر اللہ فالجواب ان الترک وان کان بامر اللہ

حل اللغۃ: بقیع ... کا معنی ... کہ درآں ... گورستان مدینہ کان ... (منتخب اللغات)

شرح سراج احمد

برای کسیکه یاد نکرد نام خدای را بران وضو بعضی علما ازین حدیث استنباط کرده بر شرط تسمیه نزد وضو ونزد امام تسمیه سنت ست
وفی الباب عن عائشة وابی هريرة وابی سعيد الخدری وسهل بن سعد وانس و روایت کرده عبد الرزاق
از حسن کوفی مرسل وحاکم وابن ماجه از سهل بن سعد وعمر بن الخطاب واحمد از انس ونسائی وابن عساکر از ابی سعید وابو الشیخ
از ابن مسعود روایت کرده اند قال ابو عيسى قال احمد لا اعلم فی هذا الباب حديثا له اسناد جيد گفت مصنف
گفت امام احمد نمیشناسم در باب تسمیه نزد وضو حدیثی که اسناد او جید باشد و دلالت کند بر وجوب تسمیه در وضو حدیث کثیر ست
ضد الردی وقال اسحق ان ترك التسمية عامدا اعاد الوضوء وگفت اسحاق اگر ترک کند تسمیه را قصدا اعاده کند وضو را
وان كان ناسيا واگر باشد تارک تسمیه فراموش کننده بسم الله او متاولا یا تاویل کننده حدیث من لم يذكر اسم الله عليه فلا وضوء له
اجزأه روا باشد او را قال محمد بن اسمعيل احسن شیء فی هذا الباب حديث رباح بن عبد الرحمن گفت امام بخاری
نیکتر حدیثی در باب ترک تسمیه حدیث رباح بن عبد الرحمن ست چنانکه مذکور شده است قال ابو عيسى ورباح بن عبد الرحمن
عن جدته عن ابيها وابوها سعيد بن زيد بن عمرو بن نفيل و پدر وی سعید ست وابو ثفال المری اسمه ثمامة
بن حصين وابو ثفال نام او ثمامه بن حصین ست ورباح بن عبد الرحمن هو ابو بكر بن حويطب و نام رباح ابو بکر بن حویطب ست
منهم من روى هذا الحديث بعضے از محدثین کسی ست که روایت کرده این حدیث را فقال عن ابی بكر بن حويطب فنسبه الى
جده پس گفت من روی از ابی بکر بن حویطب پس نسبت کرده او را بجد وی باب ما جاء فی المضمضة والاستنشاق
باب ست در بیان آنچه آمده در آب در دهن و بینی کردن حدثنا قتيبة نا حماد بن زيد بن درهم الجهضمی الازدی مولی آل جرير
ابن حازم البصری ابو اسمعیل یکی از اعلام ثبات اتفاق ست بر توثیق وی از کبار تاسعه بود در سنه احدی و مائتین وفات یافت
وجرير بفتح جیم و رای مکسوره ابن عبد الحميد ابو عبد الله الضبی الرازی اجماع ست علما را بر توثیق وی گفت محمد بن سعد بود ثقه كثير العلم
ثقه گفته او را النسائی و عجلی و ابو حاتم گفت ابو زرعه صدوق از اهل علم بود ولادت او در سالی شد که وفات کرد حسن در آن سال سنه عشر ومائة
وفات کرد جرير در سنه سبع وثمانين ومائة عن منصور بن المعتمر بن عبد الله بن ربيعة ابو عتاب و گویند ابن المعتمر بن عتاب

شرح ابی الطیب

مجازا على نفي الاعتداد به لعدم صحته كقوله صلى الله عليه وسلم لا صلوة الا بطهور وعلى نفي كماله كقوله
صلى الله عليه وسلم لا صلوة لجار المسجد الا فی المسجد وههنا محمولة على نفي الكمال خلافا لاهل الظاهر قوله
وفي الباب عن عائشة وابي هريرة وابي سعيد نحديث ابی هريرة اخرجه ابو داود لا صلوة لمن لا وضوء له ولا
وضوء لمن لم يذكر اسم الله عليه وحديث ابن سعيد رواه الدارمي وابن ماجة بلفظ لا وضوء لمن لم يذكر اسم الله
عليه وحديث سهل بن سعد اخرجه ابن ماجة باللفظ المتقدم وزاد ولا صلوة لمن لا يصلي على
النبي صلى الله عليه وسلم وزاد الحاكم في آخره ولا يؤمن بالله من لا يؤمن بي ولا يؤمن بي من لا يحب
الانصار باب ما جاء في المضمضة والاستنشاق ليس في الحديث ذكر المضمضة.
فكانه ذكرها في الترجمة لما سيذكر فيها اختلاف اهل العلم كذا قال بعض
العلماء قلت بل ذكرها لما سيذكره في الباب عن ابن عباس وعثمان وسياتي ذكره

عارضة الاحوذی

الا انه من قبل
نفسه وهو الاحتياج
الى الخلاء فان قيل
هو مامور بما جره
الى الدخول فی
الخلاء وهو الاكل
قلنا العبد مامور
بالاكل المؤدی
الى الاحتياج الى
الغائط مقدر عليه
مخاوذلك الوقت
عن الذكر والبادی
يعد على العبد
ما يقوده اليه و
يلزمه ما يخلقه
فيه ولذلك موضع
يحقق فهمه فيه
وهذا المحتمل الاكثر
واغمض الثاني
وهو اشهر وخصص
ان النبی صلی الله
عليه وسلم سأل
المغفرة فی العجز
عن شكر النعمة
فی تيسير الغذاء
وابقاء منفعته
واخراج فضلته
على سهولة وتمق

عارضة الاحوذي

فعل تقديره هنا اطلب غفرانك الاصول كان النبي صلى الله عليه وسلم يطلب المغفرة من ربه قبل ان يحله انه قد غفر له وكان ليسألها بعد ذلك لانه غفر له بشرط استغفاره ورفع الى شرف المنزلة بشرط ان يجتهد في الاعمال الصالحة والكل له حاصل بفضل الله وفي طلب المغفرة ههنا محتملان الاول انه سأل المغفرة من تركه ذكر الله في ذلك الوقت في تلك الحالة فان قيل انما تركها بامر ربه فكيف يسأل المغفرة عن فعل كان بامر الله فالجواب ان الترك وان كان بامر الله

شرح سراج احمد

اسلمی ابو حرملة المدنی صدوق بود خطا میکرد ار ساد سه بود در سنه خمس و اربعین و مائة وفات یافت عن ابی ثفال المری بکسر مثلثه بعد ازان فا است المری بضم میم و را ثمامه بن وائل بن حصین و گویند نام او وائل بن هاشم بن حصین مشهور بکنیت بود مقبول از خامسه است عن رباح بن عبد الرحمن بن ابی سفیان بن حویطب القرشی الحویطبی المدنی مشهور بکنیت بود و گاهی نسبت بجد پدر کرده میشد مقبول از خامسه بود در سنه اثنین و ثلثین و مائة وفات یافت عن جدته رباح روایت میکند از جده خود عن ابیها جده رباح روایت میکند از پدر خود که سعید بن زید بن عمرو بن نفیل بود از عشرهٔ مبشره پسر عم عمر بن الخطاب قدیم الاسلام مجاب الدعوة و فاطمه دختر خطاب خواهر عمر در نکاح وی بوده و در عقیق وفات یافت و از انجا بمدینه آورده در بقیع مدفون گشت سنه خمسین و غسل داد او را و نماز جنازه بروی گذارد ابن عمر رضی الله عنه و نازل شد در قبر وی ابن عمر و سعد بن ابی وقاص رضی الله عنهما قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول لا وضوء لمن لم یذکر اسم الله علیه گفت سعید شنیدم آنحضرت را که میفرمود نیست ثواب وضو

شرح ابي الطيب

وبشر بن المفضل ومن تابعهما كذا في حاشية السيوطي قوله لا وضوء لمن لم يذكر اسم الله عليه اي لا وضوء كاملا لمن لم يذكر اسم الله على الوضوء قال الشيخ ابن حجر المكي في شرحه لحديث الصحيح توضؤا باسم الله اي قائلين ذلك وذهب بعضهم كاحمد بن حنبل الى وجوبه عند ابتداء الوضوء كذا قال بعض العلماء لكن ظاهر الترمذي انه لم يقل بوجوبه لان حديثا ما لم يصح عنده فيه وقيل ان تركه في ابتدائه بطل وضوءه وقيل ان تركه عامدا بطل وان تركه ساهيا لا وقال القاضي هذه الصيغة حقيقة في نفي الشيء ويطلق

قوت المغتذي

مرسلا قال الدارقطني والصحيح قول وهيب وبشر بن المفضل ومن تابعهما قال الحافظ ابن حجر وفي المختارة للضياء من مسند الهيثم بن كليب من طريق وهيب عن عبد الرحمن بن حرملة سمع ابا غالب سمعت رباح بن عبد الرحمن حدثتني جدتي انها سمعت اباها كذا قال الضياء المعروف ابو ثفال بدل ابن غالب وهو كما قال وقال ابو حاتم وابو زرعة ابو ثفال ورباح مجهولان وزاد ابن القطان ان جدة رباح ايضا لا يعرف اسمها ولا حالها قال الحافظ ابن حجر فاما هي فقد عرفت اسمها من رواية الحاكم قال فيها حدثتني اسماء بنت سعيد بن زيد بن عمرو ورواه البيهقي ايضا مصرحا باسمها واما حالها فقد ذكرت في الصحابة وان لم يثبت لها صحبة فمثلها لا يسأل عن حالها واما ابو ثفال فروى عنه جماعة وقال البخاري في حديثه نظر وهذه عادته فيمن يضعفه وذكره ابن حبان في الثقات الا انه قال ليس بالمعتمد على ما تفرد به فكانه لم يوثقه واما رباح فمجهول قال ابن القطان فالحديث ضعيف جدا وقال البزار ابو ثفال مشهور ورباح وجدته لا نعلمهما رويا الا هذا الحديث ولا حدث عن رباح الا ابو ثفال فالخبر من جهة النقل لا يثبت وقال ابو بكر بن ابي شيبة ثبت لنا ان النبي صلى الله عليه وسلم قاله يعني لمجموع طرقه فانه ورد في ذلك احاديث تدل على ان له اصلا قال البزار لكنه مؤول ومعناه انه لا فضل لوضوء من لم يذكر اسم الله لا على انه لا يجوز وضوء من لم يسم وقال ابن العربي قال علماؤنا ان المراد بهذا الحديث النية لان الذكر يضاد النسيان والنسيان والشيء انما يتضادان بالمحل الواحد ومحل النسيان القلب فمحل الذكر اذن القلب وذكر القلب هو النية

شرح سراج احمد

برای کسیکه یاد نکرد نام خدای را بر ان وضو تعیض علما ازین حدیث استنباط کرده بر شرط تسمیه نزد وضو نزد امام با تسمیه سنت ست
وفی الباب عن عائشة وابی هریرة وابی سعید الخدری وسهل بن سعد وانس وروایت کرده عبد الرزاق
از حسن که فی مرسل وحاکم وابن ماجه از سهل بن سعد وعمر بن الخطاب واحمد از انس ونسائی وابن عساکر از ابی سعید وابو الشیخ
از ابن مسعود روایت کرده اند قال ابو عیسی قال احمد لا اعلم فی هذا الباب حدیثا له اسناد جید گفت مصنف
گفت امام احمد نمیشناسم در باب تسمیه نزد وضو حدیثی که اسناد او جید باشد و دلالت کند بر وجوب تسمیه در وضو جید نیست
مسند الردی وقال اسحق ان ترك التسمية عامدا اعاد الوضوء وگفت اسحاق اگر ترک کند تسمیه را قصدا اعاده کند وضو را
وان کان ناسيا واگر باشد تارک تسمیه فراموش کننده بسم الله را متاولا یا تاویل کننده حدیث من لم یذکر اسم الله علیه فلا وضوء له
اجزأه روا باشد او را قال محمد بن اسمعیل احسن شیء فی هذا الباب حدیث رباح بن عبد الرحمن گفت امام بخاری
نیک تر حدیثی در باب ترک تسمیه حدیث رباح بن عبد الرحمن ست چنانکه مذکور شده است قال ابو عیسی ورباح بن عبد الرحمن
عن جدته عن ابیها وابوها سعید بن زید بن عمرو بن نفیل وپدر وی سعید ست وابو ثفال المری اسمه ثمامة
بن حصین وابو ثفال نام او ثمامه بن حصین ست ورباح بن عبد الرحمن هو ابو بکر بن حویطب ونام رباح ابو بکر بن حویطب ست
منهم من روی هذا الحدیث بعضی از محدثین کسی ست که روایت کرده این حدیث را فقال عن ابی بکر بن حویطب فنسبه الی
جده پس گفت من روی از ابی بکر بن حویطب پس نسبت کرده او را بجد وی باب ما جاء فی المضمضة والاستنشاق
باب ست در بیان آنچه آمده در آب در دهن وبینی کردن حدثنا قتیبة نا حماد بن زید بن درهم الجهضمی الازدی مولی آل جریر
ابن حازم البصری ابو اسمعیل یکی از اعلام ثبات اتفاق ست بر توثیق وی از کبار تاسعه بود در سنه احدی وماتین وفات یافت
وجریر بفتح جیم و رای مکسوره ابن عبد الحمید ابو عبد الله الضبی الرازی اجماع ست علما را بر توثیق وی گفت محمد بن سعد بود ثقه کثیر العلم
ثقه گفته او را النسائی وعجلی وابو حاتم گفت ابو زرعه صدوق از اهل علم بود ولادت او در سالی شد که وفات کرد حسن در ان سال سنه عشر ومائة
وفات کرد جریر در سنه سبع وثمانین ومائة عن منصور بن المعتمر بن عبد الله بن ربیعة ابو عتاب وگویند ابن المعتمر بن عتاب

شرح ابی الطیب

مجازا علی نفی الاعتداد به لعدم صحته کقوله صلی الله علیه وسلم لا صلوة الا بطهور وعلی نفی کماله کقوله
صلی الله علیه وسلم لا صلوة لجار المسجد الا فی المسجد وههنا محمولة علی نفی الکمال خلافا لاهل الظاهر قوله
وفی الباب عن عائشة وابی هریرة وابی سعید حدیث ابی هریرة اخرجه ابو داود لا صلوة لمن لا وضوء له ولا
وضوء لمن لم یذکر اسم الله علیه وحدیث ابی سعید رواه الدارمی وابن ماجة بلفظ لا وضوء لمن لم یذکر اسم الله
علیه وحدیث سهل بن سعد اخرجه ابن ماجة باللفظ المتقدم وزاد ولا صلوة لمن لا یصلی علی
النبی صلی الله علیه وسلم وزاد الحاکم فی آخره ولا یؤمن بالله من لا یؤمن بی ولا یؤمن بی من لا یحب
الانصار باب ما جاء فی المضمضة والاستنشاق لیس فی الحدیث ذکر المضمضة
فکانه ذکرها فی الترجمة لما سیذکر فیها اختلاف اهل العلم کذا قال بعض
العلماء قلت بل ذکرها لما سیذکره فی الباب عن ابن عباس وعثمان وسیاتی ذکره

عارضة الاحوذی

الا انه من قبیل
نفسه وهو الاحتیاج
الی الخلاء فان قیل
هو مامور بما یجره
الی الدخول فی
الخلاء وهو الاکل
قلنا العبد مامور
بالاکل المؤدی
الی الاحتیاج الی
الخلاء فقد رعلیه
خلو ذلك الوقت
عن الذکر والبار
یعد علی الفضل
ما یقوده الیه و
یلزمه ما یخلقه
فیه ولذلك موضع
یحقق فهمه فیه
وهذا المحتمل اکثر
واغمض الثانی
وهو اشهر وخص
ان النبی صلی الله
علیه وسلم سأل
المغفرة فی العجز
عن شکر النعمة
فی تیسیر الغذاء
وابقاء منفعته
واخراج فضلته
علی سهولة وتتق

اسمه ثمامة بن حصین ... ابو ثفال ... مشهور بکنیته مقبول من الثامنة ١٢ تقریب

عارضة الاحوذي

فصل تقدير الكلام هنا
اطلب غفرانك
الاصول كان
النبي صلى الله
عليه وسلم يطلب
المغفرة من ربه
قبل ان يعلم انه
قد غفر له وكان
ليس ألبا بعد ذلك
لانه غفر له بشرط
استغفاره ورفع
الى شرف المنزلة
بشرط ان يجتهد
في الاعمال الصالحة
والكل له حاصل
بفضل الله وفي
خير طلب المغفرة
ههنا احتمالان
الاول انه سأل
المغفرة من تركه
ذكر الله في ذلك
الوقت في تلك
الحالة فان قيل
انما تركها بامر ربه
فكيف يسأل المغفرة
عن فعل كان بامر
الله فالجواب ان
الترك وان كان بامر الله

شرح سراج احمد

اسلمی ابو حرملة المدنی صدوق بود خطا میکرد از سادسہ بود در سنہ خمس و اربعین و مائۃ وفات یافت عن ابی ثفال المری بکسر مثلثہ بعد ازان فا است آلمری بضم میم و راء ثمامہ بن وائل بن حصین و گویند نام او وائل بن ہاشم بن حصین مشہور بکنیت بود مقبول از خامسہ است عن رباح بن عبد الرحمن بن ابی سفیان بن حویطب القرشی الحویطبی المدنی مشہور بکنیت بود و گاہی نسبت بجد پدر وی کرده میشد مقبول از خامسہ بود و در سنہ اثنین و ثلثین و مائۃ وفات یافت عن جدتہ رباح روایت میکند از جدہ خود عن ابیھا جدہ رباح روایت میکند از پدر خود کہ سعید بن زید بن عمرو بن نفیل بود از عشرہ مبشرہ پسر عم عمر بن الخطاب قدیم الاسلام مجاب الدعوۃ و فاطمہ دختر خطاب خواہر عمر در نکاح وی بوده و در عقیق وفات یافت و ازانجا بمدینہ آورده در بقیع مدفون گشت سنہ خمسین و غسل داد او را و نماز جنازه بروی گذارد ابن عمر رضی اللہ عنہ و نازل شد در قبر وی ابن عمر و سعد بن ابی وقاص رضی اللہ عنہما قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول لا وضوء لمن لم یذکر اسم اللہ علیہ گفت سعید شنیدم آنحضرت را که میفرمود نیست ثواب وضوء

شرح ابی الطیب

وبشر بن المفضل ومن تابعهما كذا في حاشية السيوطي قوله لا وضوء لمن لم يذكر اسم الله عليه اي لا وضوء كاملا لمن لم يذكر اسم الله على الوضوء قال الشيخ ابن حجر المكي في شرح الحديث الصحيح توضؤ اباسم الله اي قائلين ذلك ذهب بعضهم كاحمد بن حنبل الى وجوبه عند ابتداء الوضوء كذا قال بعض العلماء لكن ظاهر الترمذي انه لم يقل بوجوبه لان حديثا ما لم يصح عنده فيه قيل ان تركه في ابتدائه بطل وضوءه ثم قيل ان تركه عامدا بطل او ان تركه ساهيا لا وقال القاضي هذه الصيغة حقيقة في نفي الشئ ويطلق

قوت المغتذي

مرسلا قال الدارقطني والصحيح قول وهيب وبشر بن المفضل ومن تابعهما قال الحافظ ابن حجر وفي المختارة للضياء من مسند الهيثم بن كليب من طريق وهيب عن عبد الرحمن بن حرملة سمع ابا غالب سمعت رباح بن عبد الرحمن حدثتني جدتي انها سمعت اباها كذا قال الضياء المعروف ابو ثفال بدل ابن غالب وهو كما قال وقال ابو حاتم وابو زرعة ابو ثفال ورباح مجهولان وزاد ابن القطان ان جدة رباح ايضا لا يعرف اسمها ولا حالها قال الحافظ ابن حجر فاما هي فقد عرفت اسمها من رواية الحاكم وقال فيها حدثتني اسماء بنت سعيد بن زيد بن عمرو ورواه البيهقي ايضا مصرحا باسمها واما حالها فقد ذكرت في الصحابة وان لم يثبت لها صحبة فمثلها لا يسأل عن حالها واما ابو ثفال فروى عنه جماعة وقال البخاري في حديثه نظر وهذه عادته فيمن يضعفه وذكره ابن حبان في الثقات الا انه قال ليس بالمعتمد على ما تفرد به فكانه لم يوثقه واما رباح فمجهول قال ابن القطان فالحديث ضعيف جدا وقال البزار ابو ثفال مشهور ورباح وجدته لا نعلمهما رويا الا هذا الحديث ولا حدث عن رباح الا ابو ثفال فالخبر من جهة النقل لا يثبت وقال ابو بكر بن ابي شيبة لنا ان النبي صلى الله عليه وسلم قاله لا يعني لمجموع طرقه فانه ورد في ذلك احاديث تدل على ان له اصلا قال البزار لكنه مؤول ومعناه انه لا فضل لوضوء من لم يذكر اسم الله لا على انه لا يجوز وضوء من لم يسم وقال ابن العربي قال علماؤنا ان المراد بهذا الحديث النية لان الذكر يضاد النسيان والشيئان انما يتضادان بالمحل الواحد ومحل النسيان القلب فمحل الذكر اذن القلب وذكر القلب هو النية

شرح سراج احمد:

برای کسیکه یاد نکرد نام خدای را بران وضو بعضے علما ازین حدیث استنباط کرده بر شرط تسمیه نزد وضو و نزد امام با تسمیه سنت ست
وفی الباب عن عائشة وابی هریرة وابی سعید الخدری وسهل بن سعد وانس و روایت کرده عبد الرزاق
از حسن کوفی مرسل و حاکم و ابن ماجه از سهل بن سعد و عمر بن الخطاب و احمد از انس و نسائی و ابن عساکر از ابی سعید و ابو الشیخ
از ابن مسعود روایت کرده اند قال ابو عیسی قال احمد لا اعلم فی هذا الباب حدیثا له اسناد جید گفت مصنف
گفت امام احمد نمیشناسم در باب تسمیه نزد وضو حدیثی که اسناد او جید باشد و دلالت کند بر وجوب تسمیه در وضو جید کلیست
ضد الردی وقال اسحق ان ترك التسمية عامدا اعاد الوضوء وگفت اسحاق اگر ترک کند تسمیه را قصدا اعاده کند وضو را
وان کان ناسیا واگر باشد تارک تسمیه فراموش کننده بسم الله او متأولا یا تاویل کننده حدیث من لم یذکر اسم الله علیه فلا وضوء له
اجزاه روا باشد او را قال محمد بن اسمعیل احسن شیء فی هذا الباب حدیث رباح بن عبد الرحمن گفت امام بخاری
نیک تر حدیثی در باب ترک تسمیه حدیث رباح بن عبد الرحمن ست چنانکه مذکور شده است قال ابو عیسی ورباح بن عبد الرحمن
عن جدته عن ابیها وابوها سعید بن زید بن عمرو بن نفیل و پدر وی سعید ست وابو ثفال المری اسمه ثمامة
بن حصین وابو ثفال نام او ثمامه بن حصین ست ورباح بن عبد الرحمن هو ابو بکر بن حویطب و نام رباح ابو بکر بن حویطب ست
منهم من روی هذا الحدیث بعضے از محدثین کسی ست که روایت کرده این حدیث را فقال عن ابی بکر بن حویطب فنسبه الی
جده پس گفت من روی از ابی بکر بن حویطب پس نسبت کرده او را بجد وی باب ما جاء فی المضمضة والاستنشاق
باب ست در بیان آنچه آمده در آب در دهن و بینی کردن حدثنا قتيبة نا حماد بن زید بن درهم الجهضمی الازدی مولی آل جریر
ابن حازم البصری ابو اسمعیل یکی از اعلام ثبات اتفاق ست بر توثیق وی از کبار تاسعه بود در سنه احدی و مائتین وفات یافت
وجریر بفتح جیم و رای مکسوره ابن عبد الحمید ابو عبد الله الضبی الرازی اجماع ست علما را بر توثیق وی گفت محمد بن سعد بود ثقه کثیر العلم
ثقه گفته او را النسائی و عجلی و ابو حازم گفت ابو زرعه صدوق از اهل علم بود ولادت او در سالی شد که وفات کرد حسن در ان سال سنه عشر ومائة
وفات کرد جریر در سنه سبع وثمانين ومائة عن منصور بن المعتمر بن عبد الله بن ربيعة ابو عتاب و گویند ابن المعتمر بن عتاب

شرح ابی الطیب

مجازا على نفي الاعتداد به لعدم صحته كقوله صلى الله عليه وسلم لا صلوة الا بطهور او على نفي الكمال كقوله
صلى الله عليه وسلم لا صلوة لجار المسجد الا فى المسجد وههنا محمولة على نفي الكمال خلافا لاهل الظاهر قوله
وفى الباب عن عائشة وابى هريرة وابى سعيد حديث ابى هريرة اخرجه ابو داود ولا صلوة لمن لا وضوء له ولا
وضوء لمن لم يذكر اسم الله عليه وحديث ابى سعيد رواه الدارمى وابن ماجة بلفظ لا وضوء لمن لم يذكر اسم الله
عليه وحديث سهل بن سعد اخرجه ابن ماجة باللفظ المتقدم وزاد ولا صلوة لمن لا يصلى على
النبى صلى الله عليه وسلم وزاد الحاكم فى آخره ولا يؤمن بالله من لا يؤمن بى ولا يؤمن بى من لا يحب
الانصار **باب** ما جاء فى المضمضة والاستنشاق ليس فى الحديث ذكر المضمضة
فكانه ذكرها فى الترجمة لما سيذكر فيها اختلاف اهل العلم كذا قال بعض
العلماء قلت بل ذكرها لما سيذكره فى الباب عن ابن عباس وعثمان وسيأتى ذكره

عارضة الاحوذی

الا انه من قبل
نفسه وهو الاحتياج
الى الخلاء فان قيل
هو مامور بما يحوجه
الى الدخول فى
الخلاء وهو الاكل
قلنا العبد مامور
بالاكل المؤدى
الى الاحتياج الى
الغائط فقد وجد عليه
خلو ذلك الوقت
عن الذكر والبلاء
يعد على العبد
ما يقوده اليه و
يلزمه ما يخلقه
فيه ولذلك موضع
يحقق فهمه فيه
وهذا المحتمل اكثر
واغمض الثانى
وهو اشهر وخص
ان النبى صلى الله
عليه وسلم سأل
المغفرة فى العجز
عن شكر النعمة
فى تيسير الغذاء
وابقاء منفعته
واخراج فضلته
على سهولة فيحق

عارضة الاحوذي

ان يعتقل هذا المقال برمته فانه دل على المعكر فيودى قضاء حقه بالمغتر

باب النهي عن استقبال القبلة لغائط او بول

عطاء ابن يزيد الليثي عن ابي ايوب الانصاري قال قال رسول الله صلى الله عليه سلم اذا اتيتم الغائط فلا تستقبلوا القبلة بغائط ولا بول ولا تستدبروها ولكن شرقوا او غربوا فقال منا الشام فوجدنا مراحيض بنيت مستقبل القبلة فننحرف عنها و نستغفر الله غريبه النائة المكان المطمئن من الارض وكانوا اذا ارادوا قضاء الحاجة الستره تستترنيه فسميت الحاجة به وغلب ذلك عليها حتى

شرح سراج احمد

بن عبد الله الكوفي تابعي صغير ست گفت عجلی ثقه ثبت بود در حديث تدليس نسكرو در سنه اثنين و ثلثين و مائة وفات كرد عن هلال ابن يساف هلال بكسر ها و امين و يساف بمثناة تحتيه و فتح سين مهله در آخر فا ست گفته ميشد او را ابن الساف اشجعى گفت ابن معين و عجلی تابعی ثقه بود و كثير الحديث ذكر كرده ابن حبان او را در ثقات عن سلمة بن قيس بفتح سين مهله و ام اشجعى شامى صحابى در اہل كوفه شمار كرده ميشود قال قال رسول الله صلى الله عليه سلم اذا توضأت فانتثر گفت سلم فرمود آنحضرت چون وضوكنى پس آب در بيني كرده بيفشان واذا استجمرت فاوتر و چون كلوخ گيرى براى استطابت و استبراء پس وتر گيرى سه يا پنج يا زياده وفي الباب عن عثمان و لقيط بن صبرة لقيط بفتح لام و كسر قاف و سكون تحتيه و طاى مهمله صبرة بفتح صاد و كسر موحده و فتح راء وابن عباس والمقدام بن معد يكرب مقدام بكسر ميم اولى و سكون قاف معد يكرب بفتح كاف و كسر راء در آخر موحده است و وائل ابن حجر و ابى هريرة روايت كرده خطيب در تاريخ از ابن عباس و نسائى و احمد و ابو داود و بخارى و مسلم و ابو نعيم و عبد الرزاق از ابى هريره و بيهقى در سنن و ديلمى از عائشه و جابر و بغوى در مسند از عثمان و ابن عساكر از على روايت كرده اند چنانكه در كنز العمال ست حافظ زيلعى رحمه الله در تخريج ہدايه نوشته است روايت كرده شيخين حديث عبد الله بن زيد بن عاصم و عثمان را و حديث ابن عباس را بخارى و حديث على را اصحاب سنن و حديث مقدام بن معد يكرب و ربيع را ابو داود و طبرانى و احمد و اسحق و ابن ابى شيبه از ابى مالك اشعرى و نسائى حديث عائشه را و بزار حديث وائل را

شرح ابی الطیب

قوله اذا توضأت فانتثر اى استخرج المخاط والاذى من انفك قال الازهري روى سلمة عن الفراء انه يقال نثر الرجل و انتثر و استنثر اذا حرك النثرة في الطهارة انتهى و النثرة طرف الانف قال النووي قال جمهور اهل اللغة والفقهاء والمحدثون الاستنثار هو اخراج الماء من الانف بعد الاستنشاق و قال السيوطي معزيا الى ابن العربي نثر انما ادخل الماء في الانف ماخوذ من النثرة وهي الانف و قال في النهاية من نثر ينثر بالكسر اذا امتخط اى استنشق الماء ثم استخرج ما في الانف انتهى **قوله** واذا استجمرت فاوتر اى اذا استعملت الجمار اى الاحجار و المراد ما يستنجى به من غير الماء فاجعل ذلك وترا **قوله** وفي الباب عن عثمان و لقيط بن صبرة وابن عباس اما حديث عثمان رضى الله عنه فاخرجه الخمسة الا الترمذي و لفظ الشيخين ان عثمان رضى الله عنه دعا بماء فافرغ على كفيه ثلث مرات فغسلهما ثم ادخل يمينه في الاناء فمضمض واستنثر فغسل وجهه الحديث ولفظ لقيط بن صبرة قال يا رسول الله اخبرني عن الوضوء قال اسبغ الوضوء وخلل بين الاصابع وبالغ في الاستنشاق الا ان تكون صائما ولفظ ابن عباس عند ابن ماجة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم مضمض واستنشق من غرفة واحدة وصبرة بفتح الصاد المهملة وكسر الباء الموحدة ومنهم من يسكنها

قوت المغتذی

اذا توضأت فانتثر قال ابن العربي اى ادخل الماء في الانف ماخوذ من النثرة وهي الانف و قال في النهاية وهو من نثر ينثر بالكسر اذا امتخط اى استنشق الماء ثم استخرج ما في الانف وقيل هو تحريك النثرة وهو طرف الانف

حل اللغة
السنن للترمذي
الصحيح بالجهار
دين الجهار
الصفحة ١٢٠
مجمع البحار

شرح سراج احمد

ابن حجر را وابن حبان حدیث جبیر بن نفیر را واحمد حدیث ابی امامہ را ودارقطنی حدیث انس را وابو داود وطبرانی حدیث طلحہ بن مصرف را
واسحق حدیث ابی ایوب را وابویعلی حدیث ابن ابی اوفی را قال ابو عیسی حدیث سلمۃ بن قیس حسن صحیح واختلف اهل
العلم فیمن ترک المضمضۃ والاستنشاق گفت مصنف اختلاف کردہ اند اہل علم درحق کسیکہ بگذاشت در وضو آب در دہن
وبینی کردن را در جواز وضو فقالت طائفۃ منہم پس گفتہ اند گروہی از اہل علم اذا ترکہما فی الوضوء حتی صلی اعاد چون ترک کرد
مضمضہ واستنشاق را در وضو تا آنکہ بگذارد نماز را اعادہ وضو وصلوٰۃ کند ورأوا ذلک فی الوضوء والجنابۃ سواء واعتقاد کردہ اند
آن را در وضو وغسل جنابت برابر کہ فرض ست در ہر دو فرق نمیکنند در وضو وغسل وبہ یقول ابن ابی لیلی وبر فرضیت ہر دو قائل گشتہ
ابن ابی لیلی وعبد اللہ بن المبارک واحمد واسحق وقال احمد وگفت امام احمد الاستنشاق اوکد من المضمضۃ
آب در بینی کردن موکد تر ست از آب در دہن کردن یعنی استنشاق فرض ست ومضمضہ فرض نیست قال وقالت طائفۃ من
اهل العلم گفت مصنف وگفتہ اند گروہی از اہل علم یعید فی الجنابۃ ولا یعید فی الوضوء اعادہ صلوٰۃ کند در جنابت واعادہ
نکند در وضو یعنی مضمضہ واستنشاق را دو حکم ست در غسل جنابت فرض ست ودر وضو سنت ست وهو قول سفیان الثوری
وآن قول سفیان ثوری ست وبعض اهل الکوفۃ وقول بعضے از اہل کوفہ است وہر جا کہ مصنف لفظ بعض اہل کوفہ ذکر
کردہ مراد امام ما ابی حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ باشد واین از جہت غایت تعصب ست درجناب امام اعظم چنانکہ امام بخاری بعض اہل الناس
گفتہ ودر تمام بخاری وترمذی اختلاف ائمہ بنامہا ایشان ذکر نمودہ است الا امام ما ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ را بنام ذکر نکردہ اند مگر بکنایات
وقالت طائفۃ وگفتہ اند گروہی لا یعید فی الوضوء ولا فی الجنابۃ اعادہ نکردہ شود نماز در وضو ونہ در جنابت بترک ہر دو
لانہما سنۃ من النبی صلی اللہ علیہ وسلم از جہت آنکہ ہر دو سنت اند از آنحضرت وثبوت آنہا بحدیث ست فلا تجب
الاعادۃ پس واجب نشد اعادہ نماز را بترک ہر دو علی من ترکہا فی الوضوء ولا فی الجنابۃ بر کسیکہ ترک کند آن ہا را در وضو
ونہ در جنابت وهو قول مالک والشافعی وآن قول امام مالک وشافعی ست رحمہما اللہ تعالی **باب المضمضۃ و**
الاستنشاق من کف واحد باب ست در بیان مضمضہ واستنشاق از یک کف کہ بعض از آب در دہن کند وبعض در بینی کند
حدثنا یحیی بن موسی بن عبد اللہ بن سالم ابو زکریا سختیانی حدانی بلخی اصل او از کوفہ است معروف بخت بفتح خاء معجمہ و
تشدید مثناۃ فوقیہ بود واو از خیار مسلمانان گفت ابو زرعہ ونسائی ثقہ بود وگفت ابن اسحق ثقہ مامون بود ذکر کردہ ابن حبان
در ثقات از عاشرہ است در سنہ اربعین ومائتین وفات یافت نا ابراهیم بن موسی بن یزید بن زاذان التیمی الرازی ابو اسحق الفراء
معروف بصغیر ست وگویند کبیر بود در علم وجلالت گفت ابو زرعہ اتقن بود از ابی بکر بن ابی شیبہ وصحیح حدیث از وی گفت نسائی ثقہ بود واو حافظ
از عشرہ است بعد العشرین ومائتین وفات کردہ نا خالد بن الحارث بن عبید بن سلیم امام ثقہ بود گفت نسائی ثقہ ثبت بود واز ثامنہ بود
در سنہ ست وثمانین ومائۃ وفات یافت عن عمرو بن یحیی بن عمارۃ بن ابی حسن انصاری مازنی مدنی بود گفت نسائی وعجلی ثقہ صالح کثیر الحدیث
بود از سادسہ است در سنہ اربعین ومائۃ وفات کرد عن ابیہ یحیی بن عمارۃ بضم مہملہ وتخفیف میم ابن ابی الحسن انصاری مازنی مدنی

شرح ابی الطیب

قولہ وقالت طائفۃ من اهل العلم یعید فی الجنابۃ ولا یعید فی الوضوء اقول وهو قول الامام ابی حنیفۃ
فلو صرح بہ کما صرح بسفیان الثوری کان حسنا ولعلہ اراده بقولہ بعض اهل الکوفۃ

عارضۃ الاحوذی

صلی بهذا اللفظ
فی الحاجۃ اعرف
منه فی مکانها
وهو احد قسمی المجاز
المراحیض واحدها
مرحاض مفعال
من رحض اذا
غسل یقال ثوب
رحیض ای غسیل
والرحضاء عرق
الحمی والرحضۃ
اناء یتوضأ فیه
احکامه فی مسائل
اختلف فی استقبال
القبلۃ للغائط و
البول فروی ان
ذلک لا یجوز بحال
ولا فی موضع قاله
ابو ایوب وسفیان
واحدی روایتی
ابی حنیفۃ واحمد
وروی ان ذلک فی
الصحاری خاصۃ
ممنوع قاله ابن عمر
ومالک والشافعی
وروی عن مالک
ان ذلک فی موضع
یقدر علی الانحراف

شرح سراج احمد

گفت نسائی وابن خراش ثقه بود ذکر کرده اورا ابن حبان در ثقات از ثالثه بود وعن عبد الله بن زید بن عاصم ابو محمد الانصاری المازنی حاضر گشت احد را وقتل نمود مسیلمة الکذاب را بشرکت وحشی بن حرب وقتل کرده شد در یوم الحره سنه ثلث وستین قال رأیت النبی صلی الله علیه وسلم تمضمض واستنشق من کف واحد گفت عبد الله بن زید دیدم آنحضرت را که مضمضه واستنشاق فرمود از یک کف که بعضی آب بدهن کرد وبعضی در بینی فعل ذلک ثلثا کرد آن مضمضه واستنشاق را از یک کف سه بار وفی الباب عن عبد الله بن عباس کما اخرجه البخاری فی کتابه قال ابو عیسی حدیث عبد الله بن زید حدیث حسن غریب گفت مصنف حدیث عبد الله بن زید حدیثیست حسن غریب از روی اسناد وقد روی مالک وابن عیینة وتحقیق روایت کرده امام مالک از ابن عیینه وغیر واحد اهل الحدیث عن عمرو بن یحیی و دیگر کسان این حدیث را از عمرو بن یحیی ولم یذکر واهذا الحرف وذکر نکرده این الفاظ را که ان النبی صلی الله علیه وسلم مضمض واستنشق من کف واحد وانما ذکره خالد بن عبد الله وجز این نیست که ذکر کرده این لفظ را خالد وخالد ثقة حافظ عند اهل الحدیث وخالد ثقه حافظ است نزد اہل حدیث وقال بعض اهل العلم المضمضة والاستنشاق من کف واحد یجزئ وگفته اند بعضے از اہل علم که مضمضه واستنشاق ہر دو از یک کف کفایت میکند وقال بعضهم یفرقهما احب الینا وگفته اند بعضے از اہل علم تفریق ہر دو کند وہر یک از آب علحدہ کند دوست تر است بسوی ما یعنی مستحب بیمار جدید است وقال الشافعی ان جمعهما فی کف واحد فهو جائز وگفت امام شافعی اگر جمع کند مضمضه واستنشاق را در یک کف آب پس آن رواست وان فرقهما فهو احب الینا واگر باب جدا کند پس آن مستحب است نزد ما وہمین است مذہب امام با ابی حنیفہؒ **باب فی تخلیل اللحیة** باب ست دربیان خلال کردن ریش حدثنا ابن ابی عمر محمد بن یحیی نا سفیان بن عیینة عن عبد الکریم ابن ابی المخارق ابی امیة بدل ست از عبد الکریم عن حسان بن بلال المزنی البصری صدوق از ثالثه بود قال رأیت عمار بن یاسر گفت حسان دیدم عمار بن یاسر را

شرح ابی الطیب

باب المضمضة والاستنشاق من کف واحد **قوله** تمضمض واستنشق من کف واحد الظاهر ان الفعلین تنازعا فی من کف واحد فیکون التقدیر مضمض من کف واحد فعل ذلک ثلث مرات واستنشق من کف واحد فعل ذلک ثلثا علی طریق قطع التنازع ولا بد منه ویحتمل ان یکون بمعناه فعل کلیهما من کف واحد والظاهر ان یکون هذا لبیان الجواز والاول هو الغالب لانه اکمل ولذا قال الشافعی جمعهما احب **قوله** یفرقهما احب الینا یجوز ان یکون احب خبر مبتدأ محذوف تقدیره هو احب ویجوز ان یکون الفعل فی تاویل المصدر بتقدیر ان مبتدأ او بدون ان علی حد تسمع بالمعیدی خیر من ان تراه وعلی ما فی بعض النسخ تفرقهما احب لا یحتاج الی تکلف

قوت المغتذی

رأیت النبی صلی الله علیه وسلم تمضمض واستنشق من کف واحد قال ابن العربی اخبرنا شیخنا ابو عبد الله محمد بن یوسف بن احمد القیسی قال رأیت النبی صلی الله علیه وسلم فی المنام فقلت له اجمع بین المضمضة والاستنشاق فی غرفة قال نعم

حاشیة الاحوذی

فیه فاما المواضع التی قد عملت علی ذلک فلا باس به واختلف فی تعلیل المنع فی الصحراء فقیل ذلک لحرمة المصلین وقیل ذلک لحرمة القبلة ولکن جاز فی الحواضر للضرورة والتعلیل بحرمة القبلة اولی لخمسة اوجه احدها ان الوجه الاول قاله الشعبی فلا یلزم الرجوع الیه الثانی انه اخبار عن مغیب فلا یثبت الا عن الشارع الثالث انه لو کان لحرمة المصلین لما جاز التغریب والتشریق ایضا لان العورة لا تخفی معه ایضا عن المصلین وهذا یعرف باختبار الجماعة الرابع ان النبی صلی الله علیه وسلم انما علل بحرمة القبلة

شرح سراج احمد

توضأ فخلل لحیته که وضو کرد پس تخلیل کرد ریش خود را فقیل له پس گفته شد مر عمار را وقال فقلت له یا گفت حسان پس گفتم مر عمار را اتخلل لحیتك آیا خلال میکنی ریش خود را قال وما یمنعنی ولقد رأیت رسول الله صلی الله علیه وسلم یخلل لحیته گفت عمار و چه چیز منع میکند مرا از تخلیل لحیه بدرستیکه تحقیق دیدم آنحضرت را که خلال میکرد ریش مبارک خود را حدثنا ابن ابی عمر نا سفیان عن سعید بن ابی عروبة بفتح عین مهمله وضم را وسکون واو ابو نصر البصری ثقه گفته اند او را تمام ایمه لیکن مائل بقدر بود و در آخر عمر در حفظ اختلال راه یافته بود و از سادسه است در سنه ست یا خمس یا سبع وخمسین ومائة وفات یافت وآو اول کسی که تصنیف کرده از بصریین عن قتادة عن حسان بن بلال عن عمار بفتح عین مهمله وتشدید میم ابن یاسر بن عامر ابن مالک ابو الیقظان مخزومی و پدر عمار از موالی بود و او بود که معذب کرده شد در راه حق تعالی و در آتش سوختند او را مشرکان وبود آنحضرت که بروی میگذشت و دست مبارک می مالید و میفرمود یا نار کونی بردا وسلاما علی عمار کما صرت علی ابراهیم تقتلك الفئة الباغیة واو مطمئن بایمان بود که در شان او فرود آمد الا من اکره وقلبه مطمئن بالایمان حاضر شد بدر و تمام مشاهد را و ہجرت کرد بسوی حبشه پستر بمدینه و ہمراه علی مرتضی در صفین بقتل رسید سنه سبع وثلثین از عمر نود و چهار و در انجا مدفون گشت عن النبی صلی الله علیه وسلم مثله مانند حدیث گذشته وفی الباب عن عائشة وام سلمة وانس وابن ابی اوفی وابی ایوب وحدیث تخلیل لحیه از بسیاری صحابه منقول گشته ابن ابی شیبه از انس وطبرانی در اوسط از ابن مسعود و در کبیر از ابی ایوب ووائله بن الاسقع ودارقطنی از عائشه وخطیب در جامع وابن عساکر از جابر ونسائی وحاکم در مستدرک از ابن عباس وطبرانی از ابی مسعود وعبد الرزاق از انس وابن قتیبه در غریب الحدیث ودینوری در مجالسه از ابی وائل وعبد الرزاق وابن ابی شیبه وبغوی در مسند از عثمان روایت کرده اند کما فی کنز العمال در تخریج هدایه زیلعی میفرماید روایت کرده ابن ابی شیبه وابن ماجه وابن عدی از حدیث انس وابو داود وبزار وحاکم نیز واحمد وابن خزیمه وابن حبان وحاکم از عثمان وابن ماجه از ابی ایوب وابن عمر وطبرانی از ابن عباس وابن ابی شیبه از ابی ایوب وطبرانی از ابن ابی اوفی وابی الدرداء وکعب بن مالک وام سلمه وبزار از ابی بکرة وابن عدی از جابر روایت نموده اند قال ابو عیسی سمعت اسحق بن منصور یقول گفت مصنف شنیدم اسحق بن منصور را که میگفت سمعت احمد بن حنبل شنیدم امام احمد را قال گفت قال ابن عیینة لم یسمع عبد الکریم من حسان بن بلال گفت ابن عیینه نشنیده عبد الکریم از حسان حدیث التخلیل حدیث تخلیل لحیه حدثنا یحیی بن موسی نا

شرح ابی الطیب

باب فی تخلیل اللحیة قوله خلل لحیته ای ادخل یده فی خللها وهی الفرج التی بین الشعر واخرج ابو داود عن انس قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا توضأ اخذ کفا من ماء فادخله تحت حنکه فخلل به لحیته وقال هکذا امرنی ربی انتهی الذی یظهر انه خلل فی اثناء الوضوء عند غسل الوجه لانه من محله ویحتمل ان یکون بعد فراغه من الوضوء

قوت المغتذی

یخلل لحیته قال ابن العربی ای یدخل یده فی خللها وهی الفروج التی بین الشعر

عارضة الاحوذی

فروی انه قال من
جلس لبول قبالة
القبلة فذکر فانحرف
عنها اجلالا لها
لم یقم من مجلسه
حتی یغفر له اخرجه
البزار الخامس ان
ظاهر الاحادیث
یقتضی ان الحرمة
انما هی للقبلة لقوله
لا تستقبلوا القبلة
فذکرها بلفظها
فاضاف الاحترام
لها الثانیة انه قال
کنا ننحرف ونستغفر الله
یحتمل ثلثة اوجه
الاول ان یستغفر
من الاستقبال
الثانی ان یستغفر
الله من ذنوبه
فالذنب یذکر
بالذنب الثالث
ان یستغفر الله
لمن بناها فان
الاستغفار للمذنبین
سنة باب الرخصة
فی ذلک مجاهد
عن جابر بن عبد الله

عارضۃ الاحوذی

قال نهی رسول الله صلی الله علیه وسلم ان تستقبل القبلة لبول فرأیته قبل ان یقبض بعام یستقبلها حسن غریب واسع بن حبان عن ابن عمر قال رقیت یوما علی بیت حفصة فرأیت النبی صلی الله علیه وسلم علی حاجته مستقبل الشام مستدبر الکعبة حسن صحیح اسناده اما حدیث جابر ففیه تکلم واما حدیث ابن عمر فصحیح مسلم احکامه اختلف العلماء فی الرخصة فی ذلك فروی عن ابی حنیفة واحمد روایتی احمد کما تقدم ان الاستدبار فی الصحاری وفی البنیان جائز ولا یجوز الاستقبال وقال عروة فی ذلك وربیعة یجوز الاستقبال

شرح سراج احمد

عبد الرزاق عن اسرائیل عن عامر بن شقیق بن جمرة الاسدی الکوفی لین الحدیث از تاسعه است عن ابی وائل عن عثمان بن عفان بن ابی العاص بن امیة بن عبد شمس بن عبد مناف امیر المؤمنین یکی از خلفای راشدین جامع الفرقان کامل الحیاء والایمان ذی النورین زوج رقیه وام کلثوم رضی الله عنهم وچون ام کلثوم وفات یافت آنحضرت فرمود اگر سوم دختر من بودی البته بعثمان میدادم ودر روایتی آمده که اگر نزد من چهل دختر بودندی یکی را پس از مرگ دیگری بعثمان میدادم واسلام او بدست ابی بکر صدیق بود پیش از دخول آنحضرت بدار الارقم ودو هجرت کرد یکی بحبشه همراه رقیه ودیگر بمدینه واو را چند بار بشارت دخول جنت فرمود واو بود که تجهیز جیش العسره فرمود به نهصد وپنجاه شتر واو بود که خرید کرد بیر رومه را به بست هزار درم ووقف نمود در راه خدای تعالی واو بود که حیا میکردند از وی فرشتگان خلیفه کرده شد در اول روز محرم سنه اربع وعشرین وشهید کرده شد روز جمعه هیجدهم ذی حجه سنه خمس وثلثین از عمر نود باختلاف روایات ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یخلل لحیته بدرستیکه آنحضرت بود که تخلیل میفرمود ریش مبارک را قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وقال محمد بن اسمعیل اصح شیء فی هذا الباب حدیث عامر بن شقیق وگفت امام بخاری صحیح ترین چیزی درین باب حدیث عامر است عن ابی وائل عن عثمان از ابی وائل از عثمان رضی الله عنه وقال بهذا اکثر اهل العلم وقائل گشته است باین اکثر اهل علم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم از یاران آنحضرت ومن بعدهم وکسیکه پس از صحابه بودند رأوا تخلیل اللحیة اعتقاد کرده اند خلال کردن ریش را وبه یقول الشافعی وباین قائل گشته است شافعی وقال وگفت امام احمد ان سها عن التخلیل فهو جائز اگر سهو کرد وفراموش کرد خلال ریش را پس آن رواست وقال اسحق ان ترکه ناسیا او متأولا اجزأه وگفت اسحق اگر ترک کرد تخلیل را از روی نسیان یا تاویل کرد حدیث تخلیل را روا باشد آن فان ترکه عامدا اعاد واگر ترک کرد تخلیل را قصدا اعاده کند نماز را وتخلیل ریش انبوه سنت است باتفاق ائمه واگر انبوه نباشد سنت نیست

باب ماجاء فی مسح الراس انه یبدأ بمقدم الراس الی مؤخره بابست در بیان آنچه آمده در مسح کردن سر بدرستیکه شان اینست که شروع کند بمقدم سر تا مؤخر سر حدثنا اسحق بن موسی الانصاری نا معن بفتح میم واسکان عین مهمله ونون ابن عیسی بن یحیی بن دینار اشجعی ابو یحیی مدنی القزاز ذکر کرده او را ابن حبان در ثقات گفت ابو حاتم اثبت اصحاب مالک بود از کبار عاشره است در مدینه در ماه شوال سنه ثمان وتسعین ومائة وفات یافت نا مالك بن انس عن عمرو بن یحیی ابن عمارة بن ابی حسن الانصاری المازنی المدنی گفت نسائی وعجلی وابن نمیر ثقه بود وگفت ابو حاتم ثقه صالح وگفت ابو سعد ثقه کثیر الحدیث بود از سادسه بود در سنه اربعین ومائة وفات کرد عن عبد الله بن زید ان رسول الله صلی الله علیه وسلم مسح راسه بیدیه بدرستیکه آنحضرت مسح کرد سر مبارک خود را بدو دست خود فاقبل بهما وادبر پس پیش سر را گرفت بدو دست وازانجا برکشیده تا به پس سر برد بدأ بمقدم راسه ابتدا کرد به پیش سر خود ثم ذهب بهما الی قفاه پستر برد هر دو دست را تا پس سر ثم ردهما پستر باز پس سر گردانید دو دست را حتی رجع الی المکان الذی بدأ منه تا آنکه باز رد کرد بسوی جای که ابتدا کرده یعنی بمقدم سر ثم غسل رجلیه پستر بشست آنحضرت دو پاے خود را

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی مسح الراس **قوله** بدأ بمقدم راسه الخ بیان وتفصیل لقوله فاقبل بهما وادبر ولذا ترك العاطف وهو یدل علی ان المسنون فی مسح الراس بالیدین مع استیعاب بطریق الاقبال والادبار وهو الذی ذکره علماؤنا فی مظانه

شرح سراج احمد

وفی الباب عن معاویۃ والمقدام بن معدیکرب وعائشۃ و در باب مسح سر بطور مذکور حدیثی مروی گشتہ است از معاویہ ومقدام وعائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا قال ابو عیسی حدیث عبد اللہ بن زید اصح شیء فی ھذا الباب واحسن گفت مصنف حدیث عبد اللہ بن زید صحیح ترین چیز ہیست درین باب واحسن ست وبہ یقول الشافعی واحمد واسحق وباین قائل گشتہ است امام شافعی واحمد واسحق وہمین ست مذہب امام ابو حنیفہ کہ مستحب ست نزد امام باین طور **باب** ماجاء انہ یبدأ بمؤخر الراس باب ست در بیان انچہ آمدہ کہ بدرستیکہ شان اینست کہ شروع کند وابتدا نماید بمؤخر سر حدثنا قتیبۃ نا بشر بن المفضل بشر بکسر موحدہ وسکون معجمہ ومفضل بضم میم وفتح فاء وتشدید ضاد معجمہ مفتوحہ ابن لاحق عن عبد اللہ بن محمد بن عقیل عن الربیع بنت معوذ بن عفراء بضم راء وفتح موحدہ وتشدید مثناۃ تحتیہ در آخر عین مہملہ معوذ بضم میم وفتح عین مہملہ وتشدید واو مکسورہ در آخر ذال معجمہ عفراء بفتح عین مہملہ وسکون فاء وراء ممدودہ مؤنث اعفر پدر او گشتہ بود ابا جہل را او ربیع از انصاریہ صحابیہ بیعت کنندہ زیر شجرہ بود و او قدرے عظیم داشت ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم مسح برأسہ مرتین بدرستیکہ آنحضرت مسح کرد سر مبارک خود را دوبار بدأ بمؤخر راسہ کہ آغاز کرد از پس سر خود ثم بمقدمہ پستر از پیش سر وباذنیہ کلتیہما ومسح کرد بدو گوش خود ہر دو را ظہورہما وبطونہما یعنی پشتہای ہر دو واندرون ہر دو گوش را قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن وحدیث عبد اللہ بن زید اصح من ھذا واجود گفت مصنف وحدیث عبد اللہ بن زید صحیح ترست کہ بالا مذکور شدہ ازین حدیث واجود ترست یعنی حدیث مسح سر یکبار از حدیث مسح دوبار اجود ست وقد ذھب بعض اھل الکوفۃ الی ھذا الحدیث منہم وکیع بن الجراح وتحقیق رفتہ اند بعضی از اہل کوفہ بسوی این حدیث بعضے از اہل کوفہ وکیع بن الجراح ست **باب** ماجاء ان مسح الراس مرۃ باب ست در بیان چیزیکہ آمدہ بدرستیکہ مسح کردن سر یکبار ست حدثنا قتیبۃ نا بکر بن مضر بکر بفتح موحدہ مضر بضم میم وفتح ضاد معجمہ غیر منصرف ست از جہت عدل وعلمیت ابن محمد بن حکیم مصری ابو محمد وابو عبد الملک مولی شرحبیل بن حسنۃ ثقہ است باک نیست بآن بود مردی صالح گفت ابن معین ونسائی ثقہ بود از ثامنہ است در روز عرفہ سنۃ ثلث واربع وسبعین

شرح ابی الطیب

قولہ وفی الباب عن معاویۃ والمقدام بن معدیکرب وعائشۃ اما حدیث المقدام فاخرجہ ابو داود ولفظہ اُتی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بوضوء فتوضأ وساق الحدیث الی ان قال ثم مسح براسہ واذنیہ ظاہرہما وباطنہما **باب** ماجاء انہ یبدأ بمؤخر الراس **قولہ** مسح برأسہ مرتین بدأ بمؤخر راسہ ثم بمقدمہ ای ثم بدأ بمقدمہ ففیہ انہ یجوز الابتداء فی المسح الاول بمؤخر الراس ان اراد المسح مرتین ھذا انما حمل علی ظاہرہ ویمکن ان یقال انہ مسح احد طرفیہ اولا فبدأ بمؤخرہ ثم مسح طرفا ثانیا فبدأ بمقدمہ فہو مسح واحد ویؤیدہ ما سیاتی فی الباب الذی یلیہ ولو اراد ان یمسح بیدیہ معا مرۃ واحدۃ فیبدأ بالمقدم فحسب کما فی الحدیث السابق وقد اخرج من الحدیث السابق السنۃ عن عبد اللہ بن زید **قولہ** وباذنیہ معطوف علی برأسہ والتقدیر ومسح براسہ وباذنیہ واما عطفہ علی مؤخر راسہ او مقدمہ فغیر ظاہر بل یفسد المعنی **قولہ** کلتیہما ظہورہما وبطونہما فلفظ کلتیہما تاکید لاذنیہ ووجہ جرہ ظاہر ولفظ ظہورہما وبطونہما بالجر علی انہ بدل من کلتیہما واما علی نسخۃ کلتاہما فعلی لغۃ لزوم الالف رفعا ونصبا وجرا وہی لغۃ بنی الحارث بن کعب وقبائل اُخر وقیل کلتاہما مبتدأ والخبر محذوف والتقدیر کلتاہما ظہورہما وبطونہما ممسوحۃ فقلہ ایضا وجہ

عارضۃ الاحوذی

والاستدبار جمیعا فی الصحاری والبنیان وقال مالک والشافعی لایجوز کل ذلک فی الصحراء ویجوز فی الابنیۃ کما تقدم فاما ابو حنیفۃ فتعلق بجواز الاستدبار بحدیث ابن عمر ھذا ورآہ ناسخا فیہ ھذا باطل فانا قد بینا فی نواسخ القرآن واصول الفقہ ان شروط الناسخ اربعۃ وھی ھہنا معدومۃ ولا نسلم لہ ان الاصل الاباحۃ واما مالک والشافعی فجعلا حدیث ابن عمر اصلا فی جواز الاستدبار فی الابنیۃ فاثبتا علیہ جواز الاستقبال فیہا والمختار واللہ الموفق انہ لایجوز الاستقبال ولا الاستدبار فی الصحراء ولا فی البنیان لان النہی

عارضۃ الاحوذی

نظرنا الی المعانی فقد بینا ان الحرمۃ للقبلۃ ولا یختلف فی البادیۃ ولا فی الصحراء وان نظرنا الی الآثار فان حدیث ابی ایوب عام فی کل موضع معلل بحرمۃ القبلۃ و حدیث ابن عمر لا یعارضہ ولا حدیث جابر لاربعۃ اوجہ احدہا انہ قول وہذان فعلان ولا معارضۃ بین القول والفعل الثانی ان الفعل لا صیغۃ لہ وانما ہو حکایۃ حال وحکایات الاحوال معرضۃ للاعذار والاسباب والاقوال لا تحتمل فیہا من ذلک الثالث ان القول شرع مبتدأ و فعلہ عادۃ و الشرع مقدم علی العادۃ الرابع

شرح سراج احمد

ومائۃ وفات یافت عن ابن عجلان محمد بن عجلان فقیہ مدنی ثقہ صدوق از عاشرہ بود در سنہ ثمان و اربعین و مائۃ وفات کرد عن عبد اللّٰہ بن محمد بن عقیل عن الربیع بنت معوذ بن عفراء انہا رأت النبی صلی اللّٰہ علیہ وسلم بدرستیکہ ربیع دیدہ آنحضرت را یتوضأ کہ وضو میکرد قالت مسح راسہ گفت ربیع مسح کرد آنحضرت سر مبارک خود را ومسح ما اقبل منہ وما ادبر ومسح کرد چیزی را کہ پیش می آمد از سر وچیزی را کہ پس بود از سر یعنی پیش و پس سر ہمہ را مسح کرد وصدغیہ ومسح کرد جای را کہ میان چشم و گوش بود واذنیہ ومسح کرد ہر دو گوش خود را مرۃ واحدۃ یکبار وفی الباب عن علی وجد طلحۃ بن مصرف بن عمرو بروزن اسم فاعل از تصریف اصحاب سنن روایت از علی مرتضی کردہ اند مسح سر را یکبار قال ابو عیسی گفت مصنف حدیث الربیع حدیث حسن صحیح حدیث ربیع حدیثی ست حسن صحیح وقد روی من غیر وجہ عن النبی صلی اللّٰہ علیہ وسلم انہ مسح برأسہ مرۃ وتحقیق روایت کردہ شدہ است از بسیاری طرق از آنحضرت کہ بدرستیکہ آنحضرت مسح فرمود سر خود را یکبار بدانکہ در مسح سر احادیث مختلف اند در بعضی تثلیث ست و در بعضی مرۃ است طبرانی در اوسط از انس بن مالک روایت کردہ انہ توضأ ثلثا ثلثا ومسح براسہ مرۃ واحدۃ و از انس حدیث تثلیث ہم آمدہ چنانکہ ابن ابی شیبہ از قتادہ واز انس روایت کردہ واصحاب سنن از علی روایت کردہ کہ فمسح برأسہ مرۃ واحدۃ وابن ابی شیبہ از طریق دیگر روایت کردہ کہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یتوضأ ثلثا ثلثا الا المسح فانہ مرۃ مرۃ وشیخین نیز روایت کردہ اند بی ذکر عدد قال ابن داود احادیث عثمان کلہا صحاح تدل علی ان مسح الراس مرۃ وقد اخرج مسلم من حدیث عثمان ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم توضأ ثلثا ثلثا فتمسک بعمومہ من رأی تثلیث المسح ولا حجۃ فیہ واخرجہ الدارقطنی من طریق محمد بن عبد الرحمن بن سعد عن جدہ عن عثمان بلفظ ومسح راسہ مرۃ واحدۃ وعن ابی کاہل قال قلت یا رسول اللہ کیف تتوضأ قال فذکر الحدیث وفیہ ومسح براسہ ولم یوقت اخرجہ الدارقطنی والذی یروی فی التثلیث محمول علی انہ بماء واحد جاء فی تثلیث المسح احادیث منہا عن عثمان اخرجہ اصحاب السنن والدارقطنی والبزار والبیہقی من طرق عنہ ومنہا عن علی اخرجہ الدارقطنی من روایۃ ابی حنیفۃ عن خالد بن علقمۃ عن عبد خیر عن علی فی صفۃ الوضوء وقال ومسح راسہ ثلثا قال خالفہ الحفاظ من خالد بن علقمۃ فقالوا ومسح راسہ مرۃ واخرجہ البزار من طریق ابی حبیبۃ بن قیس عن علی وفیہ ومسح راسہ ثلثا واسنادہ متقارب وہو عند الترمذی بلفظ مسح راسہ ثلثا واخرجہ الطبرانی فی مسند الشامیین من طریق عمر بن سعید النخعی عن علی بلفظ ومسح راسہ ثلثا بماء واحد کما فی تخریج الہدایۃ والعمل علی ہذا عند اکثر اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللّٰہ علیہ وسلم ومن بعدہم وعمل ہم برین ست کہ مسح سر یکبار ست نزد اکثر اہل علم از یاران آنحضرت و تابعین وغیرہ وبہ یقول جعفر بن محمد وسفیان الثوری وابن المبارک والشافعی واحمد واسحق را وامسح الراس مرۃ واحدۃ اعتقاد کردہ اند

شرح ابی الطیب

باب ما جاء ان مسح الراس مرۃ **قولہ** مرۃ واحدۃ متعلق بمسح فیکون قیدا فی الاقبال والادبار وما بعدہ فباعتبار الاقبال یکون مرۃ وباعتبار الادبار مرۃ اخری وہو مسح واحد لا شک فیہ وبہ یجمع بینہ وبین ما سبق انہ مسح برأسہ مرتین الی آخرہ وقال بعض العلماء وما سبق من روایۃ مسح برأسہ مرتین فانما کان ہو مسحا واحدا مستوعبا لشعر الراس بطرفیہ فان الانسان اذا اکتفی بمجرد الاقبال او الادبار لا یکون مسحہ الا بطرف واحد من شعر الراس ولا یستوعب الطرفین فانما اقبل وادبر لانہ لو اقبل بطرف واحد فقط او ادبر بطرف آخر فقط لم یستوعب شعر الراس فقعد کذلک لیستوعب مسح کلہ فمن یرید الاستیعاب فلا بد لہ من الاقبال والادبار ولا یتعدد

شرح سراج احمد

کہ مسح سر یکبار ست و اختلاف ست علماء را در مقدار مسح سر شافعی گفتہ کہ در مسح راس کفایت میکند آنچہ بروی اسم مسح اطلاق کردہ شود
اگرچہ مقدار چند موی سر باشد و گفت مالک و احمد در اظہر روایات واجب ست استیعاب راس و از امام ما ابی حنیفہ دو روایت اند اظہر آنہا
آنست کہ لابد ست از مسح ربع راس بسہ انگشت دست حتی کہ اگر مسح کند بدو انگشت روا نباشد اگرچہ تمام سر مسح کردہ باشد
حدثنا محمد بن منصور قال سمعت سفیان بن عیینة یقول سفیان بن عیینہ میگفت سألت جعفر بن محمد پرسیدم
امام جعفر صادق رضی اللہ عنہ را ابو عبد اللہ جعفر بن محمد بن علی بن الحسین بن علی بن ابی طالب و القاب آنحضرت بسیار بودہ اند
اشہر آنہا صادق بود از جہت صدق وی در مقال وی از خیار سادات اہل بیت بود و علمای ایشان و استاذ عارفین بود
و قدوة المحققین زبدة الاولیاء سند الاصفیاء اتفاق ست علماء را بر امامت و جلالت وی رضی اللہ عنہ مادر او ام فروہ دختر قاسم
ابن محمد بن ابی بکر و مادر ام فروہ بنت اسماء بنت عبد الرحمن بن ابی بکر بودہ و لہذا آنحضرت فرمودہ لقد ولدنی ابو بکر مرتین و ولادت او
در مدینہ سنہ ثمانین بودہ و گویند ثلث و ثمانین روز دوشنبہ ہفتدہم ربیع الاول و در مدینہ روز دوشنبہ در نصف رجب سنہ
اربعین و مائة وفات یافت و در بقیع ہمراہ پدر امام باقر و جد خویش در یک قبر مدفون شدند عن مسح الراس ایجزئہ مرة پرسیدم
از مسح کردن سر کہ آیا روا میباشد یکبار مسح کردن قال ای واللہ گفت امام جعفر آری سوگند بخدا روا میشود **باب** ما جاء
انہ یاخذ لراسہ ماء جدیدا باب ست در بیان آنچہ آمدہ کہ بدرستیکہ شان انست کہ بگیرد برای مسح سر آبی نو حدثنا علی بن
خشرم بمعجمتین بوزن جعفر مشرف ست ابن عبد الرحمن ابو الحسن المروزی گفت نسائی ثقہ بود و از صغار عاشرہ بود در سنہ سبعین
و خمسین و مائتین وفات کرد نا عبد اللہ بن وہب بفتح واو و سکون ہا ابن مسلم المصری ابو محمد گفت یحیی بن معین ثقہ بود و صالح الحدیث
صدوق حافظ عابد از تاسعہ است ولادتش در ذی القعدہ سنہ خمس و عشرین و مائة بود خواندہ شد بروی روزی کتاب اہوال
القیامة پس بیہوش بیفتاد و کلام نکرد بعد از چند روز وفات یافت در مصر سنہ سبع و تسعین و مائة کہ چہار روز از ماہ شعبان باقی
بودہ اند و در صحیحین عبد اللہ بن وہب سوای وی دیگر نیست نا عمرو بن الحارث بن یعقوب ابو امیة المؤدب انصاری قاری فقیہ
و در حفظ نظیر او نبود گفت ابن معین و غیرہ ثقہ بود گفت ابو حاتم او احفظ اہل زمان بودہ از سابعہ است در سنہ ثمان یا تسع و اربعین و مائة
وفات کرد عن حبان بن واسع عن ابیہ واسع بن حبان بن منقذ بن عمرو الانصاری مازنی مدنی عن عبد اللہ بن زید
انہ رأی النبی صلی اللہ علیہ وسلم بدرستیکہ عبد اللہ بن زید دید آنحضرت را کہ توضأ و انہ مسح راسہ بماء و ضو کرد و بدرستیکہ
آنحضرت مسح کرد سر خود را بآبی غیر فضل یدیہ کہ سوای آب دستہا بود یعنی بآب نو مسح فرمود قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح گفت مصنف این حدیث حسن صحیح ست
و روی ابن لہیعة ہذا الحدیث عن حبان بن واسع عن ابیہ و روایت کردہ ابن لہیعہ این حدیث را از حبان بن واسع از پدر خود

شرح ابی الطیب

المسح **باب** ما جاء انہ یاخذ لراسہ ماء جدیدا **قولہ** مسح راسہ بماء غیر فضل یدیہ یعنی لم یقتصر علی البلل الباقی علی
یدیہ بعد غسل الیدین الی المرفقین بل اخذ ماء جدیدا لیہ اخذ علماؤنا غیر انہم قالوا ہذا اذا اصاب یدہ شیئا بحیث لم یبق
البلل فی یدہ وہو لا ینافی الحدیث بل العلة تقتضیہ نعم ظاہر ہذا الحدیث الاطلاق فیاخذ ماء جدیدا علی کل حال
لکن الحدیث الثانی مسح راسہ بماء غیر ای بقی من فضل یدیہ یدل علی الذی ذہب الیہ علماؤنا ثم حملوا
احد الحدیثین علی حالة والآخر علی حالة اخری ففیہ جمع بین الحدیثین ولا شک ان الجمع اولی

عارضة الاحوذی

ان ہذا الفصل لو کان شرعا لما تستر بہ **باب** النہی عن البول قائما شریح عن عائشة قالت من حدثکم ان کان محمد بال قائما فلا تصدقوہ ما کان یبول الا قاعدا حدیث عائشة احسن شیء فی ہذا الباب واصح وشریح ثابت وہو شریح بن ہانئ ابن یزید بن نہیط ویقال ابن کعب ویقال ابن دویلة الضبابی ویقال الحارثی ویقال المذحجی من جلة اصحاب علی بن ابی طالب وشہد معہ مشاہدہ کلہا وہو جاہلی اسلامی بہ کنی النبی صلی اللہ علیہ وسلم اباہ ہنا وذکرہ الطبری فی

شرح سراج احمد

کہ عقبہ ناموثق است عن عبداللہ بن زید ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم توضأ وانہ مسح راسہ بماء غبر فضل یدیہ یعنی آب بود
در روایۃ عمرو بن الحارث عن حبان اصح وروایت عمرو از حبان اصح است از روایت ابن لہیعہ لانہ قد روی من غیر وجہ
ہذا الحدیث عن عبداللہ بن زید بدرستیکہ عمرو تحقیق روایت کردہ از بسیار طرق این حدیث را از عبداللہ بن زید و غیر
وغیر عبداللہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اخذ لراسہ ماء جدیدا بدرستیکہ آنحضرت میگرفت برائے مسح سر آب نو را والعمل
علی ہذا عند اکثر اہل العلم راوا ان یاخذ لراسہ ماء جدیدا وعمل برین سنت نزدیک اکثر اہل علم اعتقاد کردہ اند اینکہ بگیرد
برائے سر خود آبی نو وہمین است مذہب امام ما ابوحنیفہ **باب مسح الاذنین ظاہرہما وباطنہما** باب است دربیان
مسح کردن گوشہا بیرون آنہا واندرون آنہا حدثنا ہناد بن السری نا ابن ادریس عبداللہ بن ادریس بن یزید بن
عبدالرحمن الاودی ابومحمد الکوفی ثقہ فقیہ عابد از ثامنہ بود در سنہ اثنین وتسعین ومائہ وفات یافت وعمر او از ہفتاد متجاوز شدہ بود
عن ابن عجلان محمد بن عجلان المدنی صدوق بود مگر مختلط بود در بعضے احادیث ابی ہریرہ از خامسہ است در سنہ ثمان واربعین
ومائہ وفات کرد عن زید بن اسلم العدوی مولی عمر ابو عبداللہ یا ابو اسامہ مدنی ثقہ عالم بود وارسال میکرد واز ثالثہ است در سنہ ست
وثلثین ومائہ وفات کرد عن عطاء بن یسار صغیر است ہلالی ابو محمد مدنی مولی میمونہ ثقہ فاضل صاحب مواعظ وعبادت از صغار ثالثہ
است در سنہ اربع وتسعین وفات کرد یا بعد از تسعین عن ابن عباس بن عبدالمطلب عبداللہ ابوالعباس القرشی الہاشمی حبر الامۃ
وترجمان القرآن ابن عم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مادر او لبابہ ام الفضل اخت ام المومنین میمونہ بودہ ولادت او پیش از ہجرت بسہ سال
بودہ واو یکی از عبادلہ اربعہ است عبداللہ بن عباس وعبداللہ بن عمر وعبداللہ بن الزبیر وعبداللہ بن عمرو بن العاص واو یکی از ستہ است
کہ اکثر اند از روی حدیث آنحضرت ابوہریرہ وابن عمر وعائشہ وجابر وعبداللہ بن عمرو بن العاص وغیرہ واو از آنحضرت یکہزار
وسہ صد وشصت حدیث روایت کردہ وعلی مرتضی او را عامل کردہ بود بر بصرہ وحاضر گشت با علی مرتضی در صفین ودر طائف وفات
کرد سنہ ثمان وستین در ایام ابن الزبیر رضی اللہ عنہ ونماز بروی گذارد محمد بن الحنفیہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم مسح براسہ و
اذنیہ ظاہرہما وباطنہما بدرستیکہ آنحضرت مسح کرد سر خود را وہر دو گوش خود را ظاہر آنہا وباطن آنہا را وفی الباب عن الربیع در باب
مسح گوش روایت است از ربیع قال ابوعیسی حدیث ابن عباس حدیث حسن صحیح گفت مصنف حدیث ابن عباس
حدیثی است حسن صحیح والعمل علی ہذا عند اکثر اہل العلم یرون مسح الاذنین ظہورہما وبطونہما وعمل برین است نزد اکثر
اہل علم اعتقاد میکنند مسح گوشہا ظاہر ہر دو وباطن ہر دو را بدانکہ مسح ہر دو گوش سنت است پس از مسح سر وکیفیت او اینست کہ
ہر دو کف با آب متقابل ترکردہ بر مقدم سر نہد وآنرا تا بقفا بکشد بحیثیتے کہ تمام سر مستوعب گردد بعدہ ہر دو انگشت مسبحہ در سوراخ
ہر دو گوش کردہ مسح کند بعدہ بہر دو ابہام بالای ہر دو گوش مسح کند بآبی کہ برائے سر گرفتہ است وآب جدا نباید

شرح ابی الطیب

قولہ بماء غبر بالغین المعجمۃ والباء الموحدۃ المفتوحتین علی صیغۃ الماضی بمعنی بقی وفضل علی الیدین
من بقیۃ ماء غسل بہ یدیہ وقولہ بماء یجوز فیہ وجہان اما ممدود وہو الاقرب او مقصور علی انہا
موصولۃ ای الماء الذی غبر من فضل یدیہ **باب مسح الاذنین ظاہرہما وباطنہما** **قولہ** یرون
مسح الاذنین ظہورہما وبطونہما ان الجریدل من الاذنین کما لا یخفی

عارضۃ الاحوذی

الصحابۃ وقال
شہد المشاہد
کلہا العارضۃ
اسنادہ ہذا
الباب مع آداب
الحاجۃ جمع فیہ
ابوعیسی احادیث
یطول القول فیہا
قد نبہ علی جملۃ
منہا فی الاصل و
جملۃ الاداب کثیرۃ
قد جمعنا منہا
جملۃ کافیۃ فی
مختصر النیرین و
نذکر الان ملخص
جملۃ خاطریۃ اذا
اضافہا الی تلک
ربما ایتلف لہ جمیع
الاول ان یبدی
المذہب فان ذلک
ثبت عنہ صلی
اللہ علیہ وسلم
انہ کان یفعل ذلک
الثانی یستر الثالث
یستعیذ من الخبث
والخبائث الرابع
لا یرفع ثوبہ حتی
یدنو من الارض الخامس

شرح سراج احمد

باب ما جاء ان الاذنين من الراس باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حدیث ست الاذنان من الراس چنانکہ مذکور میشود

یعنی بدرستیکہ ہر دو گوشہا از جملہ سر اند جدا نیستند در حکم مسح نہ در اصل خلقت حدثنا قتيبة ثنا حماد بن زيد عن سنان بن

ربيعة سنان بکسر سین مہملہ وفتح نون اول ربیعہ بفتح را وکسر موحدہ وسکون تحتیہ وعین مہملہ باہلی بصری ابو ربیعہ صدوق

بود ودر روی لین ست از رابعہ بود عن شهر بن حوشب شہر بفتح شین معجمہ وسکون ہا ورا حوشب بفتح حای مہملہ و

سکون واو وفتح شین معجمہ در آخر موحدہ است اشعری الشامی مولی اسماء بنت یزید بن السکن صدوق کثیر الارسال و

اوہام بود از ثالثہ بود در سنہ اثنتی عشر ومائۃ وفات کرد عن ابی امامة بضم ہمزہ وباہلی بموحدہ وکسر ہا ولام نام او

صدی بضم صاد وفتح دال مہملتین در آخر تحتیہ مشددہ است ابن عجلان بن وہب بن عمرو دریک قول ست

کہ او آخر صحابہ است کہ در شام وفات کرد ودر سنہ ست وثمانین باختلاف روایات قال توضأ النبي صلى الله عليه وسلم

گفت ابوامامہ وضو فرمود آنحضرت فغسل وجهه ثلثا پس شست روی مبارک خود را سہ بار ويديه ثلثا وشست

دو دست شریف را سہ بار ومسح براسه ومسح کرد سر مبارک خود را وقال الاذنان من الراس وفرمود کہ دو گوش

از جملہ سر اند وخارج از سر نیستند مسح ایشان از آب علیحدہ باشد قال ابو عيسى قال قتيبة گفت مصنف گفت قتیبہ

شیخ مصنف قال حماد گفت حماد شیخ قتیبہ لا ادري هذا من قول النبي صلى الله عليه وسلم او من قول ابي امامة

نمیدانم کہ این از قول آنحضرت ست یا از قول ابی امامہ باہلی وفي الباب عن انس قال ابو عيسى هذا حديث ليس اسناده

بذلك القائم گفت مصنف این حدیثے ست کہ نیست اسناد وی قوی وقائم والعمل على هذا عند اكثر اهل العلم من

اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم ومن بعدهم ان الاذنين من الراس صحابہ وپس ایشان قائل اند کہ ہر دو

گوشہا از جملہ سر اند وبه يقول سفيان الثوري وابن المبارك واحمد واسحق وباین قائل گشتہ اند سفیان وغیرہ

وقال بعض اهل العلم ما اقبل من الاذنين فمن الوجه وگفتہ اند بعضے اہل علم کہ شعبی وجماعہ دیگر ست آنچہ پیش روی اند

از گوشہا پس از جملہ روی اند وداخل در غسل وجہ اند وما ادبر فمن الراس وآنچہ پس رو می اند پس آن داخل مسح سر اند

شرح ابی الطیب

باب ما جاء ان الاذنين من الراس **قوله** وقال الاذنان من الراس اي بعض الراس فاذا كانا من الراس

فلا حاجة الى ماء جديد بل يمسحان بماء الراس كما هو مذهبنا وفي شرح السنة اختلف في انه هل يؤخذ للاذنين

ماء جديد قال الامام الشافعي هما عضوان على حالهما يمسحان ثلثا بثلثة مياه جدد وذهب اكثرهم الى انهما من الراس

يمسحان معه اي بماء واحد وبه اخذ ابو حنيفة ومالك واحمد كذا قيده ابن مالك وقال بعض العلماء معنى

قوله من الراس اي يتبعان الراس في حكم المسح لا الوجه في حكم الغسل انتهى فعلى هذا لا يدل على انهما يمسحان

بماء الراس بل يفهم منه العموم وما قال بعض العلماء فيه نوع بعد والله اعلم **قوله** قال حماد لا ادري هذا من

قول النبي صلى الله عليه وسلم او من قول ابي امامة انما نشأ تردد حماد من احتمال ان يكون ضمير قال راجعا الى ابي امامة

فيكون قال من مقولة شهر بن حوشب او الى النبي صلى الله عليه وسلم فيكون قال من مقولة ابي امامة فعلى الاول يكون

الحديث موقوفا وعلى الثاني يكون مرفوعا وانت خبير بان مثل هذا لا يقال من قبل الرأي فموقوفه في حكم المرفوع

عارضة الاحوذی

يلتفت يمينا و شمالا السادس يغطي راسه السابع ينهى عن الكلام على تلك الحال الثامن ينهى عن الاستنجاء باليمين التاسع يغسل يده بالتراب بعد الفراغ العاشر كان يستجمر بثلثة الحادي عشر نهى عن الوضوء في المغتسل الثاني عشر كان يفرج بيت فخذيه للبول الثالث عشر كان اذا خرج من الخلاء قال اللهم غفرانك وقال الحمد لله الذي سوغنيه طيبا واخرجه عني خبيثا وبذلك سمي نوح عبدا شكورا الرابع عشر ان ينضح ثوبه بالماء الخامس عشر قال لا وضوء لمن لم يذكر

شرح سراج احمد

فان حقق نقلکه ازین مسح مشتمل بر دو محمد که گفت اسحق و اختیار کیم اینکه مسح کرده شود مقدم گوشها را هم او روی خود و مؤخر آن همراه مسح سر و گوشها را همراه سر خود گفت برمی اذنین از جمله روی اند غسل کرده شود و ظاهر و باطن هر دو هم

روی **باب فی تخلیل الاصابع** باب در بیان سنت خلال کردن انگشتان در وضو صد شناختیه و هناد و لا نا

وکیع عن سفیان عن ابی هاشم اسمعیل بن کثیر البخاری ثقة از سادسه بود عن عاصم بن لقیط بن صبرة لقیط بروزن

امیر و صبرة بفتح صاد مهمله و کسر موحده عن ابیه لقیط بن صبرة قال قال النبی صلی الله علیه وسلم اذا توضأت فخلل الاصابع

سنت لقیط فرمود آنحضرت چون وضو کنی تو پس خلال کن انگشتان را وفی الباب عن ابن عباس والمستورد بضم میم و سکون

سین مهمله و فتح شناة فوقیه و سکون واو و را و دال مهمله و ابی ایوب و حدیث تخلیل اصابع طبرانی و قضاعی از ابی ایوب و دار

دارقطنی از عائشه و حاکم از ابن عباس و طبرانی در اوسط از ابن عباس و در تخریج هدایه زیلعی نوشته است که دارقطنی از ابی هریرة روایت

کرده تخلیل اصابع را و اسناد وی واهی ست و از عائشه نیز روایت کرده که در اسناد وی ضعف ست و طبرانی از حدیث وائل

و اربعه و ابن حبان و حاکم از لقیط بن صبرة و ترمذی و ابن ماجه از ابن عباس و اربعه سوای نسائی از مستورد بن شداد روایت

نموده اند لیکن در حکم تخریج همه است قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح والعمل علی هذا عند اکثر اهل العلم انه یخلل

اصابع رجلیه فی الوضوء بدرستیکه شان اینست که خلال کند انگشتان پای خود را در وضو وبه یقول احمد واسحق و باین

قائل گشته است امام احمد و اسحق و قال اسحق یخلل اصابع یدیه ورجلیه و گفت اسحق خلال کند انگشتان دو دست و پاهای

خود را وابو هاشم اسمه اسمعیل بن کثیر وابو هاشم نام وی اسمعیل بن کثیر است حدثنا ابراهیم بن سعید ثقة حافظ بود

تحکم کرده اند در وی بلا حجت از عاشره بود قال ثنا سعد بن عبد الحمید بن جعفر بن عبدالله بن الحکم الانصاری

شرح ابی الطیب

قوله ثم مسح مقدمهما مع وجهه المراد منه امرار الید المبتلة علی مقدم الاذنین عند غسل الوجه وعلی مؤخرهما

عند مسح الراس لا تصح ارادة الغسل من المسح کما فسره به البعض لعدم صحة معناه فی المعطوف وتقدیر غسل فی

المعطوف بمعنی الامرار وتاویل مسح المذکور بالغسل فی غایة البعد وانما فصل اسحق هذا التفصیل لانه اسهل

علی المتوضی **باب فی تخلیل الاصابع** ای اصابع الیدین والرجلین **قوله** وفی الباب عن ابن عباس والمستورد

فلفظ ابن عباس عند ابن ماجة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا قمت الی الصلوة

فاسبغ الوضوء واجعل الماء بین اصابع یدیک ورجلیک ولفظ المستورد عند ابی داود قال

رأیت النبی صلی الله علیه وسلم اذا توضأ یدلک اصابع رجلیه بخنصره وعند ابن ماجة فخلل اصابع

رجلیه بخنصره ومعنی یدلک یخلل یدل علیه روایة المصنف وابن ماجة وانما خلل بالخنصر لانه اصغر

وللخدمة بالصغار الیق والدخول فی الخلال ایسر والمراد من الخنصر خنصر ید الیسری والتی

یدلک بها لا انها الیق بذلک اذ لا تکرمة فی ذلک بالنسبة الی الرجلین

قوت المغتذی

لقیط بن صبرة بفتح الصاد المهملة وکسر الباء الموحدة ومنهم من یسکنها

عارضة الاحوذی

مسح مقدمهما ... / ... / ان المراد ... / ... قبل الذکر / ... / ... / ... / الدابة ان ... / ... فیه ... / ولا یجعل ... / یستنجی به فی یده / السابع عشر ... / الموضع ... / ... الاعراب ... / شدید الثامن عشر / ان لا یتکلم ابتداء / ولا جوابا التاسع عشر / ان لا یستقبل الریح / ولا القبلة ولا یستدبرها / العشرون ان لا یبول / فاما هذا الباب / الثانی و الثالث و / العشرون ان لا یتخلی / فی طریق الناس و / ... ولا فی الحجرة / فانها مساکن الجن / ولا فی الماء الراکد / فانه ینجسه ولا ...

شرح سراج احمد

ابو سعاذ المدنی نزیل بغداد صدوق ست و مر او را اغالیط بسیار اند از کبار حاشرہ است در سنہ تسع عشر ومائۃ وفات کرد قال ثنا عبد الرحمن بن ابی الزناد عبد اللہ بن ذکوان بتدی مولی قریش صدوق بود و حفظ او متغیر شدہ بود ہر گاہ کہ آمد بغداد عن موسی بن عقبۃ عن صالح مولی التوأمۃ صالح بن جنان المدنی مولی التوأمۃ بفتح المثناۃ وسکون الواو وبعد از ان ہمزہ مفتوحہ صدوق بود و اختلاط راہ یافتہ بود گفت ابن عدی باک نیست بروایت قدما از وی چنانکہ ابن ابی ذئب و ابن جریج از رابعہ است در سنہ خمس یا ست وعشرین ومائۃ وفات کرد عن ابن عباس ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا توضأت فخلل اصابع یدیك ورجلیك گفت ابن عباس فرمود آنحضرت چون وضو کنی تو پس خلال کنی انگشتان دو دست و پای قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن غریب حدثنا قتیبۃ قال ثنا ابن لہیعۃ عن یزید بن عمرو عن ابی عبد الرحمن الحبلی عن المستورد بن شداد الفہری قال رأیت النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذا توضأ دلك اصابع رجلیہ بخنصرہ گفت مستورد دیدم آنحضرت را وقتیکہ وضو میفرمود می مالید انگشتان دو پای شریف خود را با انگشت خنصر خود قال ابو عیسی ہذا حدیث غریب لا نعرفہ الا من حدیث ابن لہیعۃ گفت مصنف این حدیث غریب ست نمیدانیم آن را از طریق دیگر مگر از حدیث ابن لہیعہ بدانکہ تخلیل اصابع سنت ست پس ان ایصال آب بابین آنہا و اگر اصابع مضموم باشند تخلیل واجب ست باب متقاطر و گر سنت ست و اگر کسی پای را در آب جاری در آورد یا در حوض کبیر را باشد اگرچہ خلال نکند کما فی الظہریۃ **باب** ما جاء ویل للاعقاب من النار باب ست در بیان انچہ آمدہ است در حدیث ہلاکی ست برای پاشنہا از آتش دوزخ حدثنا قتیبۃ قال ثنا عبد العزیز بن محمد عن سہیل بن ابی صالح ذکوان السمان ابو یزید المدنی صدوق بود در آخر عمر تغیر شدہ بود در حفظ از سادسہ است در خلافت منصور وفات کرد عن ابیہ صالح السمان عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ویل للاعقاب من النار

شرح ابی الطیب

باب ما جاء ویل للاعقاب من النار فی النہایۃ الویل الحزن والہلاك والمشقۃ من العذاب نقلہ الطیبی وجاز الابتداء بالنکرۃ لانہ دعاء یعنی موصوف بصفۃ محذوفۃ واصح الاقوال فی معناہ ما رواہ ابن حبان من حدیث ابی سعید واد فی جہنم وقیل شدۃ العذاب وقیل جبل من قیح ودم وقیل کلمۃ یقولہا کل مکروب واصلہا الہلاك والعذاب ومعنی الترجمۃ باب ما جاء فی شان التسامح فی غسل الرجلین فی الوضوء وبہذا الاعتبار ذکرہ فی باب الوضوء ولما کان شان ورودہ مشہورا اکتفی بہ عن التصریح **قولہ** ویل للاعقاب من النار قال السیوطی نقلا عن ابن زکریا الاعقاب جاء علی من یجعل المثنی جمعا وجمع العقبین وما حولہما انتہی والاعقاب جمع عقب بکسر القاف وتسکن مؤخر القدم انتہی کلام السیوطی لکن

قوت المغتذی

ویل للاعقاب من النار قال المعافی بن زکریا فی مجالسہ الاعقاب جاء علی لغۃ من یجعل المثنی جمعا او جمع العقبین وما حولہما انتہی والاعقاب جمع عقب بکسر القاف وتسکن وہو مؤخر القدم قال فی النہایۃ وخصہا بالعذاب لانہا العضو الذی لم یغسل وقیل اراد صاحب الاعقاب فحذف المضاف وانما قال ذلك لانہم کانوا لا یستقصون غسل ارجلہم فی الوضوء

عارضۃ الاحوذی

مساقط الثمار ولا فی صفحۃ الانہار فذلك ثمانیۃ وعشرون التاسع والعشرون ان یتکی علی رجلہ الیسری الموفی ثلثین ان یستبرئ نفسہ بان یتنحنح وینتر. ذکرہ فائدۃ قال الاعمش کان ابی حمیلا فورثہ مسروق یعنی بہ انہ کان مسبیا محمولا من بلد الی بلد فی جملۃ ذکروا انہم اخوۃ فورث بعضہم بعضا بذلك القول وقال مالك لا یکون ذلك الا اذا کانوا جماعۃ نحو العشرین وقد بیناہ فی مسائل الفقہ شرحہ مشکل روی عن مالك فی العتبیۃ لا بأس ان یستنجی بالخاتم فیہ ذکر اللہ

عارضة الاحوذی

قال لی بعض مشایخی هذه روایة باطلة معاذ الله ان تجری النجاسة علی اسمه وقد کان لی خاتم فیه منقوش محمد بن العربی وترکت الاستنجاء به لحرمة اسم محمد وان لم یکن ذلك الملکوم الشریف ولکن رأیت الاشتراك حرمة وقد روی عن الاوزاعی مثل ما روی عن مالك وارى ذلك لانهم یرون حبسه فی الیمین وقال الحسن لا بأس ان یدخل الرجل الخلاء وفی یده الخاتم وقال ابراهیم یدخل الخلاء بالدراهم لابد للناس من ذلك لحفظها وقال مجاهد ذلك مکروه فی الدراهم والخاتم وقد روی عن مالك ان الخاتم یجعل فی الشمال وسمع هذا لا یستنجی به قال

اسماء الرجال معیقیب بن ابی فاطمة الدوسی حلیف بنی ... من مهاجرة الحبشة ... شهد ... بیت المال ... عثمان علی الخاتم

شرح سراج احمد

بدرستیکہ آنحضرت فرمود بلائی ست مر پاشنها را از آتش کہ صحابہ از جہت سرعت یافتن نماز عصر با آنحضرت پایہا می شستند وجاپہا می خشک میماندند وفی الباب عن عبد اللہ بن عمرو وعائشة وجابر بن عبد اللہ وعبد اللہ بن الحارث ومعیقیب وخالد بن الولید وشرحبیل بن حسنة وعمرو بن العاص ویزید بن ابی سفیان بن الحرب ودر باب ویل للاعقاب من النار احادیث ازین اصحاب مروی گشتہ است قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة گفت مصنف حدیث ابی هریرہ کہ در کتاب مذکور شدہ است حدیث حسن صحیح حدیثی ست حسن صحیح وروی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم وروایت کردہ شدہ است از آنحضرت باین عبارت والفاظ انه قال ویل للاعقاب وبطون الاقدام من النار بدرستیکہ آنحضرت فرمود بلائی است برای پاشنها واندرون قدم را از آتش کہ ناشستہ در وضو میمانند از ان در آتش سوختہ گردند وفقه هذا الحدیث وحکم مستنبط ازین حدیث آن شد کہ انه لا یجوز المسح علی القدمین اذا لم یکن علیهما خفان او جوربان بدرستیکہ شان این است کہ روا نیست مسح کردن بر پایہا چون نباشد بر ہر دو پایہا موزہا یا جوربین وجورب کم از موزہ میباشد وشخ بوند لیکن اگر سخت یا مجلد یا منعل باشند مسح روا شود وگرنہ روا نباشد وحکایت کردہ شدہ است از امام احمد واوزاعی وثوری وابن جریر جواز مسح قدمین را در وضو بجای غسل وگویند کہ آدمی مخیر ست میان غسل ومسح کردن تمام پایہا را واگر خواہد متوضی غسل کند پایہا را واگر خواہد مسح کند روایت شدہ است از عبد اللہ بن عباس کہ او گفت فرض در وضو مسح قدمین ست

شرح ابی الطیب

الاحسن بل الصحیح فی التوجیه ان یقال جمع لانه ورد فی قوم ساهوا فی غسل الرجلین فی الوضوء بحیث بقیة الاعقاب لم یمسها الماء فالجمع باعتبار کثرة الاعقاب حقیقة والمعنی ویل لاعقابهم واعقاب من یصنع صنیعهم فی الوضوء بدلیل ما رواه مسلم فی صحیحه عن عبد الله بن عمرو تعجل قوم عند العصر فتوضؤا وهم عجال فانتهینا الیهم واعقابهم تلوح لم یمسها الماء فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم ویل للاعقاب من النار اسبغوا الوضوء ومعناه ویل لاصحاب الاعقاب من النار قال الطیبی خص العقب بالعذاب لانه العضو الذی لم یغسل فالتعریف للعهد وقیل اراد صاحب العقب فالمضاف محذوف واللام للعهد **قوله** وفقه هذا الحدیث انه لا یجوز المسح علی القدمین ای علی ای وجه کان سواء یکون علی الوجه الذی یقول به من یجوز المسح وهو ان یکون علی ظاهر القدمین وذلك لان هذا الحدیث قد ورد فی شان من ساهم فی غسل القدمین بحیث لم یمس الماء عقبیه فلو کان المسح جائزا علی ظاهر القدمین لما استحق من ترك ایصال الماء الی العقب هذا الوعید الشدید او یکون علی الوجه الذی لم یقل به احد وهو المسح علی وجه یستوعب ظاهر القدم وباطنه لانه باطل لم یقل احد وکذا القول بان اللازم احد الامرین اما الغسل المستوعب واما المسح علی الظاهر فانه لم یقل به احد وهو باطل فلا یرد علی ما ذکره من الفقه شیء بان یقال یجوز ان یکون اللازم المسح المستوعب فالوعید لترکهم استیعاب المسح او اللازم الغسل المستوعب والمسح علی وجه الترديد وهو قد اختاروا الغسل فلزمهم استیعاب الغسل فورد الوعید لترکهم الاستیعاب فی الغسل ولا شك ان القول بانه یمکن ان یکون الوعید لنجاسة اعقابهم باطل یقضی ببطلانه نص الحدیث وقد ذکرناه آنفا

شرح سراج احمد

باب ماجاء فی الوضوء مرۃ مرۃ باب ست در بیان انچہ آمدہ کہ فرضیت وضو یکبار ست حدثنا ابو کریب بن العلاء وھناد بن السری و قتیبۃ بن سعید قالوا ثنا وکیع عن سفیان ح و ثنا محمد بن بشار قال ثنا یحیی بن سعید قال ثنا سفیان عن زید بن اسلم عن عطاء بن یسار عن ابن عباس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم توضأ مرۃ مرۃ گفت ابن عباس مر رستیکہ آنحضرت وضو کرد یکبار یکبار بیست فرض وفی الباب عن عمر و جابر و بریدۃ بتصغیر ست و ابی رافع وابن الفاکہ بفا و کاف و ہاست و از انس بن مالک نیز مروی گشتہ باین الفاظ کہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم توضأ مرۃ مرۃ و قال ہذا وضوء لا یقبل اللہ الصلوۃ الا بہ و روایت کردہ ابن ماجہ از حدیث ابی بن کعب ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دعا بماء فتوضأ مرۃ مرۃ وقال ہذا وظیفۃ الوضوء و سعید بن منصور در سنن خود از ابی ہریرہ روایت نمودہ قال ابو عیسی حدیث ابن عباس احسن شیء فی ھذا الباب گفت مصنف حدیث ابن عباس احسن چیزی ست در باب وضو مرۃ مرۃ و اصح و صحیح تر ست و روی رشدین بن سعد و روایت کردہ رشدین ابن سعد رشدین بکسر را و سکون معجمہ وغیرہ و غیر رشدین دیگر کسان ھذا الحدیث عن الضحاک بن شرحبیل این حدیث را از ضحاک بصیغہ مبالغہ است ابن شرحبیل بفتح شین معجمہ و را و سکون حای مہملہ عن زید بن اسلم عن ابیہ عن عمر بن الخطاب ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم توضأ مرۃ مرۃ ولیس ھذا بشیء و نیست این حدیث چیزی از جہت اسناد والصحیح ما روی ابن عجلان و ھشام و صحیح آن است کہ روایت کردہ ابن عجلان و ہشام معلوم نیست کہ کدام ہشام ست آیا ہشام دستوائی ست یا دیگر ہشام ست بن سعد و سفیان الثوری و عبد العزیز بن محمد الدراوردی عن زید بن اسلم عن عطاء بن یسار عن ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم و این حدیث ازین طریق مذکور اصح و احسن ست باب ماجاء فی الوضوء مرتین مرتین باب انچہ آمدہ است در بیان وضو کہ غسل اعضای وضو دو دو بار ست حدثنا ابو کریب و محمد بن رافع بفا و عین مہملہ ابن ابی زید العشیری ابو عبد اللہ النیسابوری ثقہ مامون صحیح الکتاب بود ذکر کردہ او را ابن حبان در ثقات از حادی عشرہ است در سنہ خمس و اربعین و مائتہ وفات کرد قالا ثنا زید بن حباب بضم مہملہ و موحدتین ابو الحسین صدوق بود خطا میکرد در حدیث ثوری از تاسعہ است در سنہ ثلث و مائتین وفات کرد عن عبد الرحمن بن ثابت بن ثوبان العنسی دمشقی زاھد صدوق میلان بقدر داشت و در آخر تغیری راہ یافتہ بود از سابعہ است در سنہ خمس و تسعین و مائتہ وفات کرد قال حدثنی عبد اللہ بن الفضل بن العباس بن ربیعۃ بن الحارث بن عبد المطلب الہاشمی المدنی ثقہ از رابعہ بود عن عبد الرحمن بن ہرمز الاعرج ابو داؤد المدنی مولی ربیعۃ بن الحارث ثقہ ثبت عالم از ثالثہ بود در سنہ سبع عشرہ و مائتہ وفات کرد عن ابی ہریرۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم توضأ مرتین مرتین بدرستیکہ آنحضرت وضو کرد دو دو بار

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الوضوء مرۃ مرۃ کررہ باعتبار الاعضاء یعنی کل عضو یستعمل فیہ وظیفتہ مرۃ واحدۃ **قولہ** ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم توضأ مرۃ مرۃ فعلہ کذلک لبیان الجواز لانہ اقل الوضوء و وقع ذلک فی بعض الاحوال سواء کان الحال حال سعۃ او لا وقولہ مرۃ منصوب علی المصدریۃ او علی الظرفیۃ **قولہ** وفی الباب عن عمر و جابر اخرج حدیثہما ابن ماجۃ فلفظ جابر قال ثابت سألت ابا جعفر حدثت عن جابر بن عبد اللہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم توضأ مرۃ مرۃ قال نعم ولفظ عمر رضی اللہ عنہ قال رأیت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی غزوۃ توضأ واحدۃ واحدۃ

عارضۃ الاحوذی

وقد کان مالک لا یقری الحدیث الا علی وضوء و ناھیک بھذا توقیرا لہ فکیف اسم اللہ سبحانہ الباقی باب الرخصۃ فی ذلک ابو وائل عن حذیفۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اتی سباطۃ قوم فبال علیہا قائما واتیتہ بوضوء فذھبت لا تاخر عنہ فدعانی حتی کنت عند عقبیہ فتوضأ و مسح علی خفیہ قال وکیع ھذا اصح حدیث روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی المسح العارضۃ من الجھۃ التی صح منھا فی المسح منھا صحت الرخصۃ فی البول قائما غریبہ السباطۃ المزبلۃ والکناسۃ باب الاستنجاء بالحجارۃ عبد الرحمن

عارضۃ الاحوذی

ابن یزید قال قیل
لسلمان قد علمکم
نبیکم کل شئ حتی
الخراءۃ فقال اجل
نھانا ان نستقبل
القبلۃ لغائط او
بول او نستنجی بالیمین
او نستنجی احدنا
باقل من ثلثۃ
احجار او ان نستنجی
برجیع او عظم حسن
صحیح وفی حدیث
عبد اللہ انھا رکس
غریبۃ الرجیع ھو
الغائط والرکس ھو
النجس ھو بمعنی الرجیع
الی حالۃ مذمومۃ
عن حالۃ محمودۃ
قال اللہ تعالیٰ واللہ
ارکسھم بما کسبوا
الکلام فی ست
مسائل الاستنجاء
بالماء ھو الاصل و
اختلف الناس ھل
ھو واجب او مستحب
فقال الشافعی ھو
واجب الاحادیث
الواردۃ فیہ منھا

شرح سراج احمد

قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن غریب لا نعرفہ الا من حدیث ابن ثوبان عن عبد اللہ بن الفضل گفت مصنف
این حدیث حسن غریب ست کہ بطرق متعددہ ماثور نشدہ است نمیشناسیم این حدیث را مگر از حدیث ابن ثوبان کہ روایت از عبد اللہ
ابن الفضل نمودہ وھذا اسناد حسن صحیح و آن اسنادیست حسن صحیح و فی الباب عن جابر و در باب وضو کہ دو دو بار ست روایت
شدہ است از جابر بن عبد اللہ وقد روی عن ابی ھریرۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم توضأ ثلثا ثلثا و تحقیق روایت کردہ شد
از ابی ہریرہ بدرستیکہ آنحضرت وضو کردہ سہ سہ بار **باب** ماجاء فی الوضوء ثلثا ثلثا باب ست در بیان آنچہ آمدہ ہست در وضو
کہ سہ سہ بار ست حدثنا محمد بن بشار نا عبد الرحمن بن مھدی عن سفیان عن ابی اسحق عمرو بن عبد اللہ بن علی الھمدانی
سبیعی ثقہ عابد از ثالثہ بود در آخر عمر اختلاط راہ یافتہ بود در سنہ تسع وعشرین ومائۃ وفات کرد باختلاف روایات عن ابی حیۃ بن
قیس الوادعی الکوفی عمرو بن نصر و گویند عبد اللہ و گویند عامر بن الحارث مقبول از ثالثہ بود و حیہ بفتح حای مہملہ و تشدید یاء مثناۃ عن علی ان
النبی صلی اللہ علیہ وسلم توضأ ثلثا ثلثا فرمود علی مرتضی رضی اللہ عنہ بدرستیکہ آنحضرت وضو کرد سہ سہ بار وفی الباب عن عثمان والربیع بضم راء و فتح موحدہ
و تشدید تحتیہ و ابن عمر و عائشۃ و ابی امامۃ و ابی رافع و عبد اللہ بن عمرو و معاویۃ و ابی ھریرۃ و جابر و عبد اللہ بن زید و ابی ذر
رضی اللہ عنہم روایت کردہ طبرانی حدیث عثمان را در مسند الشامیین و نسائی از طریق ابن عیینہ از عمرو بن یحیی از یحیی از عبد اللہ بن زید و ابو داود حدیث
مقدام و ربیع را و مسلم و دارقطنی حدیث عثمان را قال ابو عیسی حدیث علی احسن شئ فی ھذا الباب واصح گفت مصنف حدیث علی مرتضی درین باب
احسن چیزیست و اصح والعمل علی ھذا عند عامۃ اھل العلم و عمل برین ست نزد اکثر اھل علم ان الوضوء یجزئ مرۃ مرۃ کہ وضو کفایت کند یکبار و فرض
ہمین ست و مرتین افضل و دو مرتبہ بہتر ست و افضلہ ثلث و بہترین آن سہ بار ست ولیس بعدہ شئ و نیست پس از سہ بار چیزی کہ لغو باشد و موجب
اسراف بود و قال ابن المبارک لا آمن اذا زاد فی الوضوء علی الثلث ان یأثم و گفت ابن مبارک مامون نیم از گناہ چون زیادہ کنند در غسل اعضاء وضو بر سہ بار و قال
احمد و اسحق لا یزید علی الثلث الا رجل مبتلی و گفت احمد و اسحق زیادہ نمیکند بر سہ بار شستن مگر مردی کہ وسواس کنندہ **باب** ماجاء فی الوضوء مرۃ و مرتین و ثلثا

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الوضوء ثلثا ثلثا **قولہ** والعمل علی ھذا عند عامۃ اھل العلم ان الوضوء الخ الاشارۃ الی جواز
ما ذکر فی الابواب الثلثۃ السابقۃ لا الی ھذا الحدیث المذکور فی ھذا الباب ولا الی نفس الابواب ولا
مناقشۃ فیہ لان قرائن الحال دالۃ علی المشار الیہ وقولہ ان الوضوء الخ بیان لابھام اسم الاشارۃ **قولہ**
ثلث یفسرہ ما روی النسائی عن ابن قیس عن علی رضی اللہ عنہ قال رأیت علیا رضی اللہ عنہ
توضأ فغسل کفیہ حتی انقاھما ثم تمضمض ثلثا واستنشق ثلثا وغسل وجھہ
ثلثا وغسل ذراعیہ ثلثا ثم مسح برأسہ مرۃ ثم غسل قدمیہ الی
الکعبین ثم قام فاخذ فضل طھورہ فشرب وھو قائم ثم
قال احببت ان اریکم کیف کان طھور رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انتھی **قولہ** و
لیس بعدہ شئ ای لیس بعد ما ذکر من الثلثۃ شئ یعتد بہ فی الشرع او معناہ ولیس وراء ما ذکر شئ
یعتد بہ فیشمل ما دون الواحدۃ وفوق الثلثۃ الا ان بینھما فی عدم الاعتداد بین فرقا **باب** ماجاء فی الوضوء
مرۃ و مرتین و ثلثا ای باب الحدیث الذی ورد فی الوضوء مرۃ و مرتین و ثلثا یعنی فی الحدیث الواحد المشتمل

شرح سراج احمد

باب ہست در بیان آنچه آمده است در وضو یکبار و دو بار و سه بار حدثنا اسمعیل بن موسی الفزاری قال ثنا شریک بن عبد اللہ
النخعی عن ثابت بن ابی صفیة الثمالی ابو حمزہ بن دینار و گویند کہ نام پدرش سعید ست کوفی ضعیف رافضی از خامسہ ست
در خلافت ابی جعفر مُرد قال قلت لابی جعفر حدثک جابر گفت ثابت گفتم ابی جعفر را آیا حدیث کرده است ترا جابر که ان النبی
صلی اللہ علیہ وسلم توضأ مرة مرة و مرتین مرتین و ثلثا ثلثا قال نعم بدرستیکه آنحضرت وضو کرد یک یکبار و دو دو بار و
سه سه بار گفت ابو جعفر آری حدیث کرده مرا جابر قال ابو عیسی و روی وکیع هذا الحدیث عن ثابت بن صفیة گفت مصنف و
روایت کرده وکیع این حدیث را از ثابت بن ابی صفیه باین عبارت و الفاظ قال قلت لابی جعفر گفت ثابت گفتم مر ابی جعفر را حدثک
جابر ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم توضأ مرة مرة قال نعم یعنی بی ذکر لفظ مرتین مرتین و ثلثا ثلثا حدثنا بذلک هناد گفت مصنف
حدیث کرده ما را باین حدیث گذشته هناد و این بطریق دیگر ذکر میکند و قتیبة قالا ثنا وکیع عن ثابت وهذا اصح و این حدیث
باین طریق اصح ست من حدیث شریک از حدیث شریک که بالا مذکور شده است لانه قد روی من غیر وجه هذا عن
ثابت نحو روایة وکیع زیراچه تحقیق روایت کرده شده است از بسیاری طرق این حدیث از ثابت مانند روایت وکیع بی ذکر مرتین
و ثلثا و شریک کثیر الغلط و شریک بسیار غلطی میکند و ثابت بن ابی صفیة هو ابو حمزة الثمالی غرض مصنف رحمه اللہ جرح ست در
تحدیث شریک که کثیر الغلط است **باب** فیمن توضأ بعض وضوئه مرتین و بعضه ثلثا باب ہست در حق کسی که وضو کند و بشوید
بعضی اعضای وضو را دو بار و بعضی را سه بار حدثنا ابن ابی عمر ثنا سفیان بن عیینة عن عمرو بن یحیی عن ابیه یحیی عن
عبد اللہ بن زید ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم توضأ بدرستیکه آنحضرت وضو کرد فغسل وجهه ثلثا پس شست روی مبارک را
سه بار و غسل یدیه مرتین مرتین و شست دو دست را دو دو بار و مسح براسه و غسل رجلیه و مسح کرد سر مبارک خود را و شست دو پای را قال ابو عیسی هذا حدیث
حسن صحیح وقد ذکر فی غیر حدیث و ذکر کرده شده است در سوای این حدیث باین الفاظ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم توضأ بعض وضوئه مرة و وضو کرد و شست بعضی اعضا
وضو را یکبار و بعضه ثلثا و شست بعضی را سه بار وقد رخص بعض اهل العلم فی ذلک لم یروا باسا ان یتوضأ الرجل و تحقیق رخصت داده است بعضی از اهل علم در
بعضی اعضا یکبار و بعضی را سه بار یک تمیدانند اینکه وضو کند مرد و بشوید بعض وضوئه ثلثا و بعضه مرتین او مرة بعضی اعضای وضو را سه بار و بعضی را دو بار یا یکبار
چرا که سقوط فرضیت بیکبار کردن از ذمه میشود مگر آنکه تارک فضیلت گشت و این باتفاق ائمه است **باب** فی وضوء النبی صلی اللہ علیہ وسلم کیف کان باب ہست در بیان وضو
آنحضرت که چگونه بود و کیفیت آن چگونه است حدثنا قتیبة و هناد قالا ثنا ابو الاحوص عن ابی اسحق عن ابی حیة قال رأیت علیا توضأ گفت ابو حیه دیدم مرتضی را

شرح ابی الطیب

علی ثلثة احوال فی ثلث اوقات فیرجع مآل هذا الباب الواحد الی مجموع الابواب الثلثة الا ان
الابواب الثلثة السابقة باعتبار الاحادیث الثلثة وهذا الباب باعتبار حدیث واحد لا باعتبار
حالة واحدة لانه صلی اللہ علیہ وسلم لم یجمع الاحوال المذکورة فی وضوء واحد **قوله** لابی جعفر
وهو محمد الباقر و قوله توضأ مرة مرة قال نعم یعنی لم یزد جابر علی المرة المرة فی هذه الروایة
واما فعله صلی اللہ علیہ وسلم فمعلوم ان الغالب منه هو الثلث وحاصله ان وکیعا
عن ثابت ما روی الا مرة مرة و شریک عن ثابت روی کما فی المتن
باب فی وضوء النبی صلی اللہ علیہ وسلم کیف کان

عارضة الاحوذی

ما ذکره ابو عیسی
وغیره وقال مالک
وابو حنیفة هو
مستحب لا نه لو کان
واجبا لوجب ازالة
الجمیع ولو بالحجارة
فیبقی اثره وقد بیناه
فی مسائل الخلاف
الثانیة قال ابن حبیب
لا یجوز الاستنجاء
بالحجر الا مع عدم
الماء والاجتماع
سابق له فلا یعول
علیه وقد اثنی اللہ
علی اهل قباء بالطهارة
لانهم کانوا یجمعون
بین الماء والحجارة
وغیرهم کان یقتصر
علی الحجارة الثالثة
العدد فی الاستنجاء
غیر معتبر وبه قال
ابو حنیفة وانما
المقصود الانقاء
وقال الشافعی العدد
واجب واختاره ابو
الفرج کما ان صلهم
واجب وتعلق بظواهر
الاحادیث وقد ذکر

عارضة الاحوذی

فی حدیث عبد اللہ انہ اخذ الحجرین والقی الروثة ولم یامر بالاتیان بعوض منہا وقولہ فی الحدیث الآخر لا یستنجی باقل من ثلثة احجار محمول علی التاکید فی الاستجمار لانہ الاکثر والذی یحتاج فی الاغلب وقد روی الدارقطنی حجارتین للصفحتین وحجر للمسربة الرابعة قد علل انہ لا یستنجی بعظم ولا بروثة فانہ زاد اخوانکم من الجن وقد بینا فی کتب الاصول ان الجن خلق من خلق اللہ یاکلون ویشربون وینکحون باجماع من المسلمین ردا علی الفلاسفة الذین نفوا وجودہم وجعلوا حقائقہم حتی بنوا علی اصولہم الفاسدة فانہم بسائط غیر

جانبی المخرج ۱۲
مجری الحدث فی الدبر ۱۲

شرح سراج احمد

کہ وضو ساخت فغسل کفیہ حتی انقاہما یعنی شست ہر دو دست را تا آنکہ پاک گردانید ہر دو را ثم مضمض ثلثا پس مضمضہ کرد و آب در دہن کرد سہ بار واستنشق ثلثا وآب در بینی کرد سہ بار وغسل وجہہ ثلثا وبشست روی مبارک خود را سہ بار وذراعیہ ثلثا ودو دست خود را سہ بار ومسح براسہ مرۃ ومسح کرد سر مبارک خود را یکبار ثم غسل قدمیہ الی الکعبین پس بشست پای خود را تا کعبین شاید کہ غسل قدمین نیز یکبار باشد ثم قام فاخذ فضل طہورہ فشربہ وہو قائم پس برخاست وبر خاست ایستاد وبرخاست از جای وضو پس بگرفت باقی ماندہ وضو را پس نوشید آنرا در حالت ایستادگی ثم قال احببت ان اریکم کیف کان طہور رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پس گفت علی مرتضی دوست داشتم اینکہ بنمایم شما را چگونہ بود وضوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم وطریقہ وضوی وہمین بود از این حدیث فوائد چند مستفاد گشتند یکی ترتیب وضوی متعارف کہ فیما بین الناس است دوم مسح سر یکبار سوم وضو نشستہ کردن چہارم جواز نوشیدن بقیہ وضو را در حالت قیام

وفی الباب عن عثمان وعبد اللہ بن زید وابن عباس وعبد اللہ بن عمرو وعائشة والربیع وعبد اللہ بن انیس در باب کیفیت وضوی آنحضرت ازین صحابہ منقول گشتہ است حدثنا قتیبة وہناد قالا نا ابو الاحوص عن ابی اسحق عن عبد خیر کہ ابن یزید الہمدانی ابو عمارۃ الکوفی ثقہ از ثانیہ است واو صحبت یعنی صحبت پیوستہ است روایت کرد عن علی مثل حدیث ابی حیة از علی مرتضی مانند حدیث ابی حیہ مذکور شدہ است الا ان عبد خیر قال مگر آنکہ بدرستیکہ عبد خیر گفتہ است این عبارت کان اذا فرغ من طہورہ اخذ من فضل طہورہ بکفہ فشربہ بود علی مرتضی کہ چون فارغ میشد از وضوی خود گرفت بقیہ وضوی خود را بدست خود پس نوشید آن را قال ابو عیسی حدیث علی رواہ ابو اسحق الہمدانی عن ابی حیة وعبد خیر والحارث عن علی گفت مصنف حدیث علی مرتضی است کہ روایت کردہ آنرا ابو اسحق از ابی حیہ وعبد خیر وحارث از علی مرتضی وقد رواہ زائدة بن قدامة وتحقیق روایت کردہ است این حدیث را زائدہ بن قدامہ بضم قاف وفتح دال مہملہ وغیر واحد ودیگر کسان بسیار عن خالد عن علقمة عن عبد خیر عن علی حدیث الوضوء بطولہ از علقمہ از عبد خیر از علی مرتضی حدیث وضو را بطول ذکر کردہ است وہذا حدیث حسن صحیح واین حدیثی است حسن صحیح وروی شعبة ہذا الحدیث عن خالد بن علقمة فاخطأ فی اسمہ وروایت کردہ شعبہ این حدیث را از خالد پس خطا کردہ در نام وی وفی اسم ابیہ ودر نام پدر وی فقال مالک بن عرفطة پس گفت شعبہ مالک بن عرفطہ بضم عین مہملہ وسکون را

شرح ابی الطیب

قولہ حتی انقاہما ای ازال الوسخ عنہما والروایات الاخر دالة علی التثلیث فالظاہر ان الانقاء کان بثلث قولہ وذراعیہ معطوف علی وجہہ وظاہرہ یقتضی انہ اکتفی بغسل الذراعین ولم یعد غسل الکفین لسبق غسلہما لکن ولیة عبد اللہ بن زید فی الصحیحین انہ غسل وجہہ ثلثا ثم ادخل یدہ فاستخرجہا فغسل یدیہ الی المرفقین ثم قال لہم احببت ان اریکم کیف کان طہور رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تدل علی انہ غسل ذراعین مع الکفین لان علیا رضی اللہ عنہ وصف لہم وضوء النبی صلی اللہ علیہ وسلم کما وصف لہم عبد اللہ بن زید فالتقدیر غسل ذراعیہ مع الکفین او من قبیل اطلاق الجزء وارادة الکل لانہ الجزء الغالب وقال بعض شراح المشکوٰۃ ای یدیہ من رؤس الاصابع الی المرفقین وابو حیة بالتحتانیة قال الطیبی ہو عمرو بن نصر الہمدانی قولہ کان اذا فرغ من طہورہ بالضم ای تطہیرہ اخذ من فضل طہورہ بفتح الطاء ای ماء وضوئہ قولہ فاخطأ فی اسمہ واسم ابیہ فقال مالک بن عرفطة یعنی فی بدل خالد بن علقمة مالک بن عرفطة اخرجہ بہذا الاسناد ابو داؤد فقال ثنا محمد بن المثنی ثنی محمد بن جعفر نا شعبة قال سمعت مالک بن عرفطة قال سمعت عبد خیر

قوت المغتذی

کان اذا فرغ من طہورہ بضم الطاء اخذ من فضل طہورہ بفتح الطاء

شرح سراج احمد

وفتح فا وبالسی مہملہ بدل خالد بن علقمہ روی عن ابی عوانۃ عن خالد بن علقمۃ عن عبد خیر عن علی و روایت کردہ از ابی عوانہ
از خالد از عبد خیر از علی مرتضی وروی عنہ عن مالک بن عرفطۃ مثل روایۃ شعبۃ و روایت کردہ شدہ است از ابی عوانہ از مالک
ابن عرفطہ مانند روایت شعبہ والصحیح خالد بن علقمۃ و صحیح خالد بن علقمہ است بدل مالک بن عرفطہ غرض مصنف از ذکر شعبہ و ابی عوانہ بیان
اختلاف امام ایشان ست در نام شیخ خود **باب** فی النضح بعد الوضوء باب ست دربیان مشروعیت افشاندن آب بر فرج پس از وضوء حدثنا
نصر بن علی الجهضمی واحمد بن ابی عبید اللّٰہ السلمی البصری بفتح سین مہملہ و کسر لام الوراق ابو عبد اللّٰہ ثقہ از عاشرہ بود بعد الاربعین و مائتین وفات
کرد قالا ثنا ابو قتیبۃ سلم بن قتیبۃ الشعیری خراسانی نزیل بصرہ صدوق از تاسعہ بود در سنہ مائتین وفات کرد یا پس از مائتین عن الحسن
ابن علی الہاشمی عن عبد الرحمن عن ابی ہریرۃ رضی اللّٰہ تعالی عنہم ان النبی صلی اللّٰہ علیہ وسلم قال جاءنی جبرئیل بدر ستیکہ آنحضرت فرمود آمد جبرئیل علیہ السلام مرا فقال یا محمد اذا توضأت فانتضح گفت جبرئیل اے محمد چون وضو کنی تو پس بیفشان آب را بر فرج چنین روایت کردہ ابن ماجہ از ابی ہریرہ بہمین عبارت
قال ابو عیسی ہذا حدیث غریب گفت مصنف این حدیث افشاندن آب اعضا حدیثی ست غریب بطرق او ہر جا تحدد روایت نیست فی سمعت محمدا یقول

شرح ابی الطیب

عن علی رضی اللّٰہ عنہ **قولہ** روی عن ابی عوانۃ بصیغۃ المجهول و نائب فاعلہ الضمیر الراجع الی الحدیث فاندفع بہ
ما قد یتوہم انہ معلوم ضمیرہ راجع الی شعبۃ قال ابو داود فی سننہ ثنا مسدد ثنا ابو عوانۃ عن خالد بن علقمۃ عن عبد خیر
قال اتانا علی الحدیث **قولہ** وروی عنہ عن مالک بن عرفطۃ بصیغۃ المجهول والضمیر عنہ راجع الی ابی عوانۃ وقولہ
مثل روایۃ شعبۃ یعنی روی ابو عوانۃ عن مالک بن عرفطۃ کما ان شعبۃ روی کذلک لکن الصحیح خالد بن علقمۃ لان
ابا عوانۃ یروی عن خالد بن علقمۃ کما تقدم عن ابی داود **باب** فی النضح بعد الوضوء النضح هو الرش وقیل غیر ذلک **قولہ**
فقال یا محمد اذا توضأت فانتضح یفهم منہ ان النہی من لدن آدم ما سمہ مخصوص بالانسان و معنی قولہ اذا توضأت ای فرغت
من الوضوء فانتضح ای فرش الماء علی الفرج او السراويل قال السیوطی معناہ اذا توضأت فرش الازار
الذی یلی الفرج بالماء لیکون مذهبا للوسواس اقول محمل ذلک علی تعلیم الامۃ لانہ صلی اللّٰہ علیہ
وسلم معصوم عن الوساوس وقال بعضهم معناہ اذا توضأت فصب الماء علی العضو صبا ولا تقتصر علی
مسحہ فانہ لا یجزئ فیہ الا الغسل وقال بعضهم معناہ استبراء الماء بالنثر والتنحنح وقال بعضهم معناہ
الاستنجاء بالماء اشارۃ الی الجمع بینہ وبین الاحجار فان الحجر یخفف الوسخ والماء یطہرہ

قوت المغتذی

اذا توضأت فانتضح قال ابن العربی اختلف العلماء فی تاویل هذا الحدیث علی اربعۃ اقوال احدها معناہ اذا توضأت فصب
الماء علی العضو صبا ولا تقتصر علی مسحہ فانہ لا یجزئ فیہ الا الغسل الثانی معناہ استبراء الماء بالنثر والتنحنح الثالث معناہ
اذا توضأت فرش الازار الذی یلی الفرج بالماء لیکون ذلک مذهبا للوسواس الرابع معناہ الاستنجاء بالماء اشارۃ
الی الجمع بینہ وبین الاحجار فان الحجر یخفف الوسخ والماء یطہرہ وقد حدثنی ابو مسلم المہدی قال
من الفقہاء لواثقۃ الماء یذہب البلل معناہ ان من استنجی بالاحجار لا یزال البول یرشح فیجد البلل منہ
فاذا استعمل الماء نسب الخاطر ما یجدہ من البلل الی الماء فیفار تفع الوسواس

عارضۃ الاحوذی

مرکبۃ والملئکۃ بل
کان فی للشلاث اللّٰہ
خلقهم من نورہ انما
لو تاکل ولو تشرب بعادۃ
اجراها اللّٰہ فیهم لا بطبیعۃ
خلقها لهم وقد کان
ینحالی یعنی النبی صلی
اللّٰہ علیہ وسلم عن الطعام
والشراب مع البنیۃ
الآدمیۃ فیواصل
اللیالی والایام وقوتہ
مستمرۃ وقد کان یجوع
الیوم الواحد لیتبین
بذلک کلہ امر بصرفہ
بالارادۃ لا بالطبیعۃ
الخامسۃ اذا ثبت
هذا فالنہی عن
الاستنجاء انما یکون
لحق الغیر کما لو استنجی
بمال انسان لجرہ
واثرہ لافسادہ علیہ
وقال المخالفون فی
الروثۃ زیادۃ انها
نجسۃ وهی عندنا
غیر نجسۃ وسیاق
بیان ذلک اما انہ
لو استنجی بعظم ابن
آدم ومن السادسۃ

شرح سراج احمد

وشنیدم امام بخاری را کہ میگفت الحسن بن علی الہاشمی منکر الحدیث حسن بن علی منکر الحدیث ست جرح کردہ در حدیث افشاندن آب فرج بعد از وضو مذکور وفی الباب و در باب افشاندن آب پس از وضو مروی گشتہ است حدیث عن ابی الحکم بن ابی سفیان وابن عباس وزید بن حارثۃ وابی سعید الخدری این حدیث را امام احمد در مسند وحاکم در مستدرک ودارقطنی از اسامہ بن زید از زید بن حارثہ روایت کردہ باین عبارت اتانی جبرئیل فی اول ما اوحی الی فعلمنی الوضوء والصلوۃ فلما فرغ من الوضوء اخذ غرفۃ من الماء فنضح بہا فرجہ وابن ماجہ از زید بن حارثہ باین عبارت روایت کردہ علمنی جبرئیل الوضوء وامرنی ان انضح تحت ثوبی مما یخرج من البول بعد الوضوء وعبد الرزاق در جامع خود از ابن عباس روایت کردہ انہ شکی الیہ رجل فقال انی اکون فی الصلوۃ فیتخیل الی ان بذکری بللا فقال قاتل اللہ الشیطان انہ یمس ذکر الانسان فی الصلوۃ لیریہ انہ قد احدث فاذا توضأت فانضح فرجک بالماء فان جدت فقل ہو من الماء ففعل الرجل ذلک فذہب وقال بعضہم سفیان بن الحکم او الحکم بن سفیان شک راوی ست سفیان بن الحکم یا حکم بن سفیان صحابی ست غیر مشہور واضطربوا فی ہذا الحدیث واضطراب کردند محدثین درین حدیث از جہت عدم دریافت حال سفیان واز جہت حسن بن علی کہ منکر الحدیث ست **باب فی اسباغ الوضوء** باب ست در بیان تمام کردن وتر وتازہ کردن وضو حدثنا علی بن حجر نا اسمعیل بن جعفر عن العلاء بن عبد الرحمن عن ابیہ عبد الرحمن عن ابی ہریرۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال بدرستیکہ آنحضرت فرمود الا ادلکم علی ما یمحو اللہ بہ الخطایا آیا دلالت نکنم شما را بر چیزیکہ دور سازد حق تعالی بآن گناہان را ویرفع بہ الدرجات وبلند گرداند حق تعالی بآن چیز رتبہ قدر ومنزلت فاعل را قالوا بلی یا رسول اللہ گفتند صحابہ رضی اللہ عنہم آرے دلالت کن ما را بآن یا رسول اللہ قال اسباغ الوضوء علی المکارہ

شرح ابی الطیب

قولہ وفی الباب عن ابی الحکم بن سفیان وابن عباس وزید بن حارثۃ اخرج حدیث ابی الحکم بن سفیان ابوداود فقال عن مجاہد عن سفیان بن الحکم الثقفی او الحکم بن سفیان الثقفی قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا بال توضأ وینتضح وفی روایۃ عنہ عند ابی داود بال ونضح فرجہ وحدیث زید بن حارثۃ رضی اللہ عنہ اخرجہ ابن ماجۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علمنی جبرئیل الوضوء وامرنی ان انضح تحت ثوبی لما یخرج من البول بعد الوضوء **باب** فی اسباغ الوضوء ای تکمیلہ واتمامہ باستیعاب المحل بالغسل وتطویل الغرۃ وتکرار الغسل ثلثا وقیل اسباغہ ما لا یجوز الصلوۃ الا بہ کذا قالہ زین العرب وہو بعید یأبی عنہ لفظ الاسباغ **قولہ** الا ادلکم علی ما یمحو اللہ بہ الخطایا ویرفع بہ الدرجات الہمزۃ للاستفہام ولا نافیۃ ولیس الا للتنبیہ بدلیل قولہم بلی قال الطیبی محو الخطایا کنایۃ عن غفرانہا ویحتمل المحو عن کتب الحفظۃ التی بایدیہم وفیہ دلالۃ علی غفرانہا ورفع الدرجات اعلاء المنازل فی الجنات وفائدۃ السوال والجواب ان یکون الکلام اوقع فی النفس بحکم الابہام والتبیین **قولہ** اسباغ الوضوء علی المکارہ جمع مکرہ بفتح المیم من الکرہ بمعنی المشقۃ والالم قیل منہا الحاجۃ الی طلبہ او ابتیاعہ بالثمن الغالی کذا ذکرہ الطیبی وقیل المراد حال

قوت المغتذی

الا ادلکم علی ما یمحو اللہ بہ الخطایا قال ابن العربی ہذا دلیل علی محو الخطایا بالحسنات من الصحف بایدی الملائکۃ التی فیہا یکتبون لا من ام الکتاب الذی ہو عند اللہ الذی قد ثبت علی ما ہو علیہ فلا یزاد فیہ ولا ینقص منہ ابدا اسباغ الوضوء ای اتمامہ علی المکارہ قال ابن العربی اراد بالمکارہ برد الماء والم الجسم وایثار الوضوء علی امور الدنیا فلا یاتی بہ مع ذلک الا کارہا مؤثرا لوجہ اللہ وقال فی النہایۃ المکارہ جمع مکرہ

عارضۃ الاحوذی

والروث عبارۃ عن رجیع غیر ابن آدم وقد اختلف فیہ والصحیح انہ لا یجزی لان استعمال النجاسۃ حرام لعینہا فلا یجزی عن عبادۃ **باب** السواک الوسیلۃ عن ابی ہریرۃ قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لولا ان اشق علی امتی لامرتہم بالسواک عند کل صلوۃ اسنادہ امن الغریب دایۃ مالک لہذا الحدیث وترک الصحیح لہ ولذلک علۃ لا تحملہا الغریب السواک فی اللغۃ الحرکۃ یقال تساوکت الابل اذا مشت ضرب من المشی فیہ لین احکامہ فی سبع مسائل اختلف العلماء فی السواک فقال اسحق انہ واجب من ترکہ عمدا اعاد الصلوۃ

شرح سراج احمد

فرمودہ آن علماء این اند یکی از انہا اتمام و کمال کردن وضوء و رسانیدن آب بہر جاکہ می باید رسانید در ہنگام مشقت و ناخوش آمدن آب چنانکہ در حالت بیماری و سخت شدن سرما وکثرۃ الخطا الی المساجد و بسیاری گامہا در رفتن بسوی مسجد کہ از خانہ دور باشد و تواند کہ مراد رفتن با دب و وقار و دل بستگی باشد کہ سبب بسیاری گامہا باشد وانتظار الصلوۃ بعد الصلوۃ و چشم داشتن نماز را بعد از نماز یعنی نماز وقت را بگذارد و نماز آینده را انتظار برد و بنشیند در مسجد و اگر برآید دلش را بآن نگاہ داشتن و آویختہ داشتن ست فذلکم الرباط پس اینست رباط حقیقی و رباط نگہداشتن سرحد اسلام در مقابل دشمنان دین تا در نیایند و نشستن مسلمانان و را و بربستن اسپان و دلہای خود را در ان پس این منتظر نشستن برای نماز در مسجد مشابہ نشستن در سرحد مقابل دشمن کہ شیطان و لشکر اوست تا دخل نکند و تواند کہ اشارہ بتمامی اعمال باشد کہ مذکور شدند زیراکہ اینہا می بندند راہہا می درآمدن شیطان را بر نفس و مغلوب می گردانند ہوای نفس را

شرح ابی الطیب

مایکرہ استعمال الماء کالتوضی بالماء البارد فی الشتاء والم الجسم **قولہ** وکثرۃ الخطا الی المساجد جمع خطوۃ بضم الخاء وهی مابین القدمین وکثرتها اما لبعد الدار او علی سبیل التکرار للصلوات و غیرها من العبادات **قولہ** وانتظار الصلوۃ بعد الصلوۃ ای وقتها او جماعتها یعنی اذا صلی بالجماعة او منفردا ثم ینتظر صلوۃ اخری و یعلق فکرہ بها بان یجلس فی المسجد او فی بیته ینتظرها او یکون فی شغله وقلبه معلق بها **قولہ** فذلکم الرباط یقال رابطت ای لازمت الثغر وهو ایضا اسم لما یربط به و یسمی مکان المرابطة رباطا قال القاضی المعنی ان هذه الاعمال هی المرابطة الحقیقیة لانها تسد طرق الشیطان علی النفس وتقهر الهوی و تمنعها عن قبول الوساوس فیغلب بها حزب الله جنود الشیطان وذلک هو الجهاد الاکبر وقال فی النهایة الرباط فی الاصل الاقامة علی جهاد العدو بالحرب وارتباط الخیل واعدادها فشبه به ماذکر من الافعال الصالحة والعبادة انتهی

قوت المغتذی

وهو مایکره الانسان و یشق علیه و المعنی بان یتوضأ مع البرد الشدید والعلل التی یتاذی معها بمس الماء و مع اعواز والحاجة الی طلبه والسعی فی تحصیله او ابتیاعه بالثمن الغالی و ما اشبه ذلک من الاسباب الشاقة وکثرۃ الخطا الی المساجد قال ابن العربی یعنی به بعد الدیار و انتظار الصلوۃ بعد الصلوۃ قال ابن العربی اراد به وجهین احدهما الجلوس فی المسجد و ذلک یتصور بالعادة فی ثلث صلوات العصر والمغرب والعشاء ولا یکون بین العشاء والصبح الثانی تعلق القلب بالصلوۃ والاهتمام بها والتاهب و ذلک یتصور فی الصلوات کلها فذلکم الرباط قال ابن العربی یعنی به تفسیر قوله تعالی اصبروا وصابروا ورابطوا وقال فی النهایة الرباط فی الاصل الاقامة علی جهاد العدو بالحرب و ارتباط الخیل و اعدادها فشبه به ماذکر من الافعال الصالحة والعبادة وقال العینی اصل المرابطة ان یربط الفریقان خیولهم فی ثغر کل منهما معد لصاحبه فسمی المقام فی الثغر رباطا ومنه قوله فذلکم الرباط ای المرابطة علی الطهارة والصلوۃ والعبادة کالجهاد فی سبیل الله فیکون الرباط مصدر رابطت ای لازمت وقیل الرباط هنا اسم لما یربط به الشیء ای یشد یعنی ان هذه الخلال تربط صاحبها عن المعاصی و تکفه عن المحارم

عارضۃ الاحوذی

وقال الشافعی سنة من سنن الوضوء واستحبه مالک فی کل حال یتغیر فیها الفم واما من اوجبه فظاهر الاحادیث تبطله قوله فاما القول انه سنة او مستحب فمتعارض وکونه سنة اقوی الثانیة فی وقته وهو ار بعة عند القیام من النوم وعند الامساک عن الطعام وعند کل وضوء وان لم یصل او کل صلوۃ وان لم یتوضأ وقد صح عن النبی علیه السلام انه کان اذا استیقظ یشوص فاه بالسواک والسواک للصائم یاتی ان شاء الله الثالثة فی السنة وهی قضبان الاشجار اقتداء بالنبی المختار وافضلها الاراک لانها کانت سواک النبی واصحابه الطاهر

شرح سراج احمد

حدثنا قتیبة قال ثنا عبد العزیز بن محمد عن العلاء نحوه مانند حدیث مذکور و قال قتیبة فی حدیثه و گفت قتیبہ در حدیث خود
بتکرار عبارت فذلکم الرباط فذلکم الرباط ثلثا سہ بار و فی الباب عن علی و عبد اللہ بن عمرو و ابن عباس و عبیدة
و یقال عبیدة بن عمرو و گفتہ میشد او را عبیدہ بن عمرو و عائشة و عبد الرحمن بن عائش و انس بن مالک قال ابو عیسی حدیث
ابی ہریرة حدیث حسن صحیح و العلاء بن عبد الرحمن ہو ابن یعقوب الجہنی و علاء بن عبد الرحمن کہ شیخ اسمعیل بن جعفر در اسناد
سابق مذکور شدہ ابن یعقوب جہنی ست و ہو ثقة عند اہل الحدیث و او ثقہ بود نزد اہل حدیث ابن ماجہ از ابی ہریرہ و مسلم و نسائی و احمد نیز از
ابی ہریرہ و دیلمی از عثمان و سعید بن منصور از ابی امامہ و ابن عساکر از ابن مسعود روایت کردہ اند **باب المندیل بعد الوضوء** باب ست در بیان
خشک نمودن اعضا بر رومال پس از وضوء حدثنا سفیان بن وکیع بن الجراح ابو محمد الرواسی الکوفی صدوق بود از عاشرہ ثنا عبد اللہ بن
وہب بن مسلم بن الاسود بن المطلب الاسدی عن زید بن حباب بضم حای مہملہ و فتح موحدہ اولی ابو الحسین صدوق مخطی بود عن ابی معاذ
عن الزہری عن عروة بن الزبیر بن العوام ابو عبد اللہ القرشی الاسدی التابعی پسر خواہر عائشہ صدیقہ است مادر او اسماء بنت ابی بکر ست ثقہ از کبار تابعین
کثیر الحدیث جلیل القدر بود عن عائشة قالت کانت لرسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خرقة ینشف بہا بعد الوضوء گفت عائشہ بود برای
آنحضرت رومالی کہ خشک می نمود بآن رومال اعضای خود را پس از وضوء و فی الباب عن معاذ بن جبل و در باب تنشیف اعضا بمندیل روایت
کردہ است حدیثی از معاذ بن جبل و عبد الرزاق از جابر روایت کردہ کہ اذا توضأت فلا تمندل و از ابن عمر نیز روایت کردہ حدثنا قتیبة قال ثنا
رشدین بن سعد بکسر الراء و سکون معجمہ بن سعد بن مفلح المہری ابو الحجاج المصری ضعیف بود ابو حاتم ابن لہیعہ را بروی ترجیح دادہ گفت ابن یونس
صالح در دین بود پس یافت او را غفلت صالحین پس خلط کرد در حدیث و در استغراق باطنی رفت اختلال در حدیث شد از سابعہ بود در سنہ ثمان و ثمانین
و مائة وفات کرد از عمر ہفتاد و ہشت عن عبد الرحمن بن زیاد بن انعم عن عتبة بن حمید عن عبادة بن نسی عن عبد الرحمن بن غنم
ابن انعم بفتح اول و سکون نون و ضم مہملہ افریقی قاضی افریقہ در حفظ او ضعف بود از سابعہ است و در سنہ ست و خمسین و مائة وفات
کرد عن معاذ بن جبل بضم میم و ذال معجمہ جبل بجیم و موحدہ ابن عمرو بن اوس ابو عبد الرحمن الانصاری الخزرجی السلمی البدری از اعیان
و اکابر صحابہ و مجتہد و فاضل بود و او یکی از آن کسان بود کہ حاضر گشت عقبہ ثانیہ را از انصار و حاضر گشت بدر و تمام مشاہد را و او نیز
کسی است کہ گرفت آنحضرت دست او را و فرمود یا معاذ و اللہ انی احبک و فرستاد او را آنحضرت بسوی یمن قاضی و حاکم نمودہ و او یکی از آن کسان بود
کہ فتوی میداد در عہد آنحضرت سہ کس از مہاجرین عمر و عثمان و علی و سہ کس از انصار ابی بن کعب و معاذ بن جبل و زید بن ثابت و در طاعون
عمواس وفات یافت سنہ ثمان عشرہ از عمر سی و ہشت قال رأیت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا توضأ مسح وجہہ بطرف ثوبہ گفت معاذ
ابن جبل دیدم آنحضرت را کہ چون وضو میکرد مسح می نمود یعنی خشک می نمود روی مبارک خود را بکنارہ جامہ خود کہ بر بدن مبارک می بود قال ابو عیسی ہذا حدیث غریب و اسنادہ
ضعیف گفت مصنف این حدیثی ست غریب یک طرق متعددہ ماثور نگشتہ است حالیکہ اسناد آن حدیث غریب ضعیف ست و سبب ضعف اسناد بیان میکند و رشدین
ابن سعد و عبد الرحمن بن زیاد بن انعم الافریقی یضعفان فی الحدیث این ہر دو راویان تضعیف کردہ شدہ اند در حدیث نزد محدثین قال ابو عیسی

شرح ابی الطیب

باب المندیل بعد الوضوء **قوله** خرقة ینشف بہا ای اعضاءہ بعد الوضوء بصیغة الفاعل من
التفعیل و بالتخفیف کیعلم یقال نشفت الارض الماء تنشفہ نشفا و نشف الثوب العرق ینشفہ و منہ
الحدیث یعنی مندیلا یمسح بہ وضوءہ کذا فی النہایة

عارضة الاحوذی

حسن فی تصفیة
الاسنان و تطیب
النکہة فلا زیادة
فان عدمت
فما فی معناہا
مما یصفی و یلین
الرائحة ظن بعض
الناس ان کل
سواک یصبح
اللثات الثنایا
مسرورة لما فی ذلک
من التشبیہ
بالنساء و ہذا
ضعیف فان
الکحل جائز و فیہ
التشبیہ بہن
فلا یلتفت الی
مثل ہذا التعلیل
فلا یستقل ہذا
القدر من الکلام
بدلیل الخامسة
قال بعض المتاخرین
من الائمة و تمضمض
بغاسول او نخوہ
و ہذا لا یصح لان
الغرض ازالة القلح
فبای وجہ حصل
جاز السادسة فی

التجہة ای یعنی چون بعوض کنی یس را سمت عنفہ بروبال

شرح سراج احمد

حدیث عائشة لیس بالقائم گفت مصنف حدیث عائشہ کہ در متن مذکور شدہ نیست قوی ولا یصح عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم
فی ھذا الباب شیء وصحیح نگشتہ است از آنحضرت در باب مسح کردن اعضا بمندیل چیزی وابو معاذ یقولون ھو سلیمان بن ارقم
وابو معاذ شاگرد زہری کہ در اسناد حدیث اول بود میگویند محدثین کہ او سلیمان بن ارقم است وھو ضعیف عند اھل الحدیث وابو معاذ ضعیف
است نزد محدثین در تقریب ست ابو معاذ سلیمان بن ارقم البصری ضعیف از سابعہ بود وقد رخص قوم من اھل العلم من اصحاب
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ومن بعدھم فی المندیل بعد الوضوء وتحقیق رخصت دادہ گروہی از اہل علم از صحابہ وغیر ایشان در خشک کردن
بر رومال بعد از وضو ومن کرھہ انما کرھہ من قبل انہ قیل ان الوضوء یوزن فی القیامة وکسی کہ مکروہ گفتہ خشک کردن اعضا را
بر رومال جز این نیست کہ مکروہ داشتہ آنرا از جہت آنکہ گفتہ شدہ است در حدیث مذکور گشتہ کہ آب وضو کہ بر اعضا می ماند وزن کردہ شود در قیامت
وروی ذلک عن سعید بن المسیب والزھری وروایت کردہ شدہ آن کراہت از سعید بن المسیب وزہری بن شہاب حدثنا محمد بن حمید
گفت مصنف کراہت مندیل را بطریق دیگر ذکر میکند حدیث کردہ مارا محمد بن حمید قال حدثنا جریر قال حدثنیہ علی بن مجاھد عنی وھو عندی
ثقة گفت جریر حدیث کردہ مرا این حدیث علی بن مجاہد کہ او روایت از من نمودہ ہمان حدیث را وحال آنکہ علی بن مجاہد نزد من ثقہ است جریر روایت کردہ است حدیث را از تعلیہ
ولی زہری غرض جریر از این بیان آنست کہ تقویت حدیث سکند کہ علی بن مجاہد باوجود آنکہ او ثقہ است نزد من وحال آنکہ این حدیث را از من روایت کردہ واللہ اعلم بالصواب

شرح ابی الطیب

قولہ ومن کرھہ انما کرھہ من قبل انہ قیل ان الوضوء بفتح الواو ای الماء الذی یتوضأ بہ یوزن یعنی اذا کان الماء یوزن فشابہ الحسنات فی الحسنات ابقاؤھا خیر فالوضوء کذلک ابقاؤہ خیر کذا قال بعض العلماء واجاب عنہ بعضھم بانہ یوزن سواء نشف او لم ینشف لان الوزن لا یکون الا فی الآخرة فازالتہ عن العضو فی الدنیا لیس بمانع عن الوزن فی الآخرة نعم لو ورد النہی عن ذلک لمنع منہ شؤم ارتکاب المنہی الوزن ولم یرد النہی فی ذلک واما قیاسہ علی الحسنات فبعید لان ابطال الحسنة حرام بالاجماع ومسح العضو لیس بحرام بالاتفاق بل بالاجماع ولانہ ورد عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ مسح اعضاء الوضوء بطرق متعددة وبھا یتقوی الحکم فعن عائشة ومعاذ رضی اللہ عنھما اخرجہ الترمذی کما تری وعن سلمان الفارسی اخرجہ ابن ماجة فقال حدثنا العباس بن الولید واحمد بن الازھر قالا ثنا مروان بن محمد ثنا یزید ابن السمط ثنا الوضین بن عطاء عن محفوظ بن علقمة عن سلمان الفارسی رضی اللہ عنہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم توضأ فقلب جبة صوف کانت علیہ فمسح بھا وجھہ وقال النووی قد اختلفت الصحابة وغیرھم فی التنشف علی ثلثة اوجہ احدھا انہ لا باس بہ فی الوضوء والغسل وھو قول انس بن مالک ومالک والثوری انتھی واما حدیث میمونة رضی اللہ عنھا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم رد الثوب الذی عرضتہ علیہ صلی اللہ علیہ وسلم للمسح وجعل ینفض یدیہ فمحمل من جوز المسح بالمندیل علی ان الثوب کان فیہ مانع من الاخذ او فعلہ لبیان الجواز قال السیوطی اخرجہ تمام فی فوائدہ وابن عساکر فی تاریخہ من طریق مقاتل بن حیان عن سعید بن المسیب عن ابی ھریرة عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال من توضأ فمسح بثوب نظیف فلا بأس بہ ومن لم یفعل فھو افضل لان الوضوء یوزن یوم القیامة مع سائر الاعمال انتھی وھذا یدل علی ان مراد القائل بالکراھة ترک الافضل لکن لا یتمشی ذلک الا اذا لم یکن لہ معارض وقد وجد المعارض واللہ اعلم بالصواب

عارضة الاحوذی

صفقة ذلک عرضا
لقولہ کان یشوص
فاہ بالسواک والشوص
الشوص فوہ الایسان
عرضا لانہ اذا فعل
بالطول اضر باللثات
السابعة فی فوائدہ
وھی عشرة مطھرة
للفم مرضاة للرب
مطردة للشیطان
مفرحة للملئکة
یذھب الحفر ویجلو
البصر ویکفر الخطیئة
قالہ ابن عباس
واسندہ الدارقطنی
باب غسل الید
قبل ادخالھا الاناء
سعید وابو سلمة
عن ابی ھریرة عن
النبی صلی اللہ علیہ
وسلم اذا استیقظ
احدکم من اللیل
فلا یدخل یدہ فی
الاناء حتی یفرغ
علیھا مرتین او ثلثا
فانہ لا یدری این
باتت یدہ لا حسن
صحیح اسنادہ ان

شرح سراج احمد

عن ثعلبة عن الزهري قال انما اكره المنديل بعد الوضوء گفت ابن شهاب زهری این نیست که مکروه میدارم تنشف عضائی تو را از وان آب وضو لان الوضوء يوزن زيرا چه آب وضو وزن كرده شود در روز قيامت در کتب حنفیه مذکور است که اگر بقصد تبرک و دفع تکبر باشد مستحب است و اگر بقصد تکبر باشد مکروه و نزد بعضی اولی آنست که نکند که در وی ازاله اثر عبادت است **باب** ما يقال بعد الوضوء باب است در بیان آنچه گفته شود پس از وضو او حد ثنا جعفر بن محمد بن عمران الثعلبي الكوفي ثعلبي بمثلثه پس مهمله بفتح لام صادق از جادی عشره بود نا زيد بن حباب عن معاوية ابن صالح عن ربيعة بن يزيد الدمشقي عن ابي ادريس الخولاني وابي عثمان يعني ربيعه از ابي ادريس و ابي عثمان هر دو روايت كرده عن عمر بن الخطاب رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من توضأ فأحسن الوضوء فرمود آنحضرت هر که وضو کرد پس نیک کرد و تمام و کمال کرد در وضو با سنن و آداب ثم قال اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له واشهد ان محمدا عبده ورسوله پس از وضو گفت کلمه شهادت که معنی وی اینست گواهی میدهم که نیست معبودی جز حق تعالی که یگانه است بذات خود نیست انباز مر او را و بدرستیکه محمد صلی الله علیه وسلم بنده خدا و رسول وی است و این دعا بخواند اللهم اجعلني من التوابين ای بار خدایا بگردان مرا از جمله توبه کنندگان واجعلني من المتطهرين و بگردان مرا از جمله پاکی کنندگان فتحت له ثمانية ابواب من الجنة کشاده کرده شود برای او هشت دروازه بهشت يدخل من ايها شاء در آید در بهشت از هر کدام اینها که خواهد وفي الباب عن انس وعقبة بن عامر و ابن حديث را ابن عساکر و ابن ماجه از عمر بن الخطاب و امام احمد از انس و ابو الشیخ در کتاب الثواب از ابن مسعود و مستغفری در دعوات و بزار و دار قطنی از ابن عمر و ابن النجار روایت کرده اند و ابن السني از عثمان رضي الله عنه روايت كرده باين عبارت من قال حين يفرغ من وضوئه اشهد ان لا اله الا الله ثلث مرات لم يقم حتى تمحى عنه ذنوبه حتى يصير كما ولدته امه

شرح ابي الطيب

باب ما يقال بعد الوضوء **قوله** من توضأ فاحسن الوضوء بان ياتي بسننه وآدابه بعد اتمام فرائضه **قوله** ثم قال اشهد ان لا اله الا الله قال الطيبي قول الشهادتين عقيب الوضوء اشارة الى اخلاص العمل لله تعالى وطهارة القلب من الشرك والرياء بعد طهارة الاعضاء من الحدث والخبث وكلمتا الشهادة مما اتفق عليهما الشيخان **قوله** فتحت له ثمانية ابواب من الجنة يدخل من ايها شاء فتحت بالتخفيف والتشديد وهذا التخيير اما لشرفه وتعظيم عمله المذكور والا لاشك انه لا يدخل الا من باب واحد لانه كاف للدخول او الظاهر انه يلهم للدخول من الباب الذي غلب عليه عمل اهله لان ابواب الجنة معدة لاهل الاعمال المخصوصة فمن كان ممن غلب عليه الصوم يدخل من باب الريان ومن كان ممن غلب عليه الصدقة يدخل من بابه وهكذا

قوت المغتذي

عن الزهري قال انما اكره المنديل بعد الوضوء لان الوضوء يوزن رواه البيهقي في شعب الايمان من طريق الفضل بلفظ لان قطرة توزن قلت هذا الذي كرهه الزهري ورد مرفوعا فاخرج تمامة في فوائده وابن عساكر في تاريخه من طريق مقاتل بن حيان عن سعيد بن المسيب عن ابي هريرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال من توضأ فمسح بثوب نظيف فلا بأس به ومن لم يفعل فهو افضل لان الوضوء يوزن يوم القيامة مع سائر الاعمال

تحفة الاحوذي

النبي صلى الله عليه وسلم قال مطلقا اذا استيقظ احدكم من نومه وروى مقيدا كما ذكره ابو عيسى والمطلق في الصحيح والمقيد صححه ابو عيسى احكامه في ثلث مسائل الاولى اختلف العلماء في معنى هذا الحديث حسب ما ذكره ابو عيسى وغيره وذكر الخلاف ان غسل اليد في ... الوضوء ... عبادة او اذا ... استنفاد او ... من غير ... ليست فان ... الزيادة فان النوم كان ايستيقنون بانه نجاسة ثم على الثلث الموضع في حال الغفلة فيتلف يده النجاسة وقت قال النظائر ...

شرح سراج احمد

قال ابو عيسى حديث عمر قد خولف زيد بن حباب في هذا الحديث گفت مصنف حديث عمر بن الخطاب تحقيق خولف شده است زيد بن حباب دریں حدیث روی عبد الله بن صالح وغيره عن معاوية بن صالح عن ربيعة بن يزيد روايت كرده عبد الله بن صالح وغیر او از معاویه بن صالح از ربیعه عن ابی ادریس عن عقبة بن عامر از ابی ادریس از عقبه عن عمر وعن ربيعة عن ابی عثمان عن جبير بن نفير عن عمر وهذا حديث في اسناده اضطراب و این حدیث نیست که در اسنادش اضطراب است ولا يصح عن رسول الله صلى الله عليه وسلم في

شرح ابی الطیب

قوله قد خولف زيد بن حباب في انه عبد الله بن صالح وغيره روى عن معاوية بن صالح وادخل بين ابى ادريس وعمر يعني التابعين عقبة بن عامر وادخل بين ابى عثمان وعمر رضي الله عنهما جبير بن نفير وهذا معنى الاضطراب وايضا ما ذكره من السند منقطعا وهو موجب الضعف **قوله** ولا يصح عن النبي صلى الله عليه وسلم في هذا الباب كثير شيء اقول قد صح عن النبي صلى الله عليه وسلم بسند صحيح فقال مسلم في صحيحه حدثني محمد بن حاتم بن ميمون ثنا عبد الرحمن بن مهدي ثنا ابو معاوية بن صالح عن ربيعة يعني ابن يزيد عن ابى ادريس الخولاني عن عقبة بن عامر قال وحدثني ابو عثمان عن جبير بن نفير عن عقبة بن عامر الى ان قال قال عمر رضي الله عنه قد رأيتك جئت آنفا قال يعني النبي صلى الله عليه وسلم ما منكم من احد يتوضأ فيبلغ او فيسبغ الوضوء ثم يقول اشهد ان لا اله الا الله وان محمدا عبد الله ورسوله الا فتحت له ابواب الجنة الثمانية يدخل من ايها شاء ثم قال وحدثنا ابو بكر بن شيبة ثنا زيد بن الحباب ثنا معاوية عن ربيعة بن يزيد عن ابى ادريس الخولاني وابى عثمان عن جبير بن نفير بن مالك الحضرمي عن عقبة بن عامر ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال فذكر مثله غير انه قال اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له واشهد ان محمدا عبده ورسوله انتهى تعجبا من المصنف انه لم يخرج بهذا الطريق وخرج بغيره ثم تكلم فيه مع صحة السند عند مسلم واخرج ابو داود عن احمد بن سعيد عن ابن وهب عن معاوية عن ابى عثمان عن

قوت المغتذي

روى عبد الله بن صالح وغيره عن معاوية بن صالح عن ربيعة بن يزيد عن ابى ادريس عن عقبة بن عامر عن عمر وعن ربيعة عن ابى عثمان عن جبير بن نفير عن عمر هذا الطريق اخرجه مسلم قال ابن العربي وعجبا للمصنف كيف خرجه عنها وهذا حديث في اسناده اضطراب ولا يصح عن النبي صلى الله عليه وسلم في هذا الباب كثير شيء قال الحافظ ابن حجر في تخريج احاديث الشرح لكن رواية مسلم سالمة من هذا الاعتراض والزيادة التي فيه رواها البزار والطبراني في الاوسط من طريق ثوبان ولفظه من دعا بوضوء فتوضأ فساعة فرغ من وضوئه يقول اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدا رسول الله صلى الله عليه وسلم اللهم اجعلني من التوابين واجعلني من المتطهرين الحديث

عارضة الاحوذي

فان احدكم لا يدري اين باتت يده فلشار الى ان في ذلك على معنى الاستظهار والتوقي اذ لم يقطع بحصول النجاسة في ليدة التقصير وجوب الغسل من طريق الاثر والنظر وذلك انه قال في الحديث فان احدكم لا يدري اين باتت فعلل بذلك كما علل في وجوب الوضوء من النوم فاذا نامت العينان استطلق الوكاء وكما يوجب النوم الوضوء كذلك يوجب غسل اليد هذا انذار لينبه ... استنجى بالماء و في المذهب ان من شك هل اصابته نجاسة ام لا يجب عليه غسل اليد ... المذ شبهة ...

شرح سراج احمد

هذا الباب كثير شئ وصحيح نشده از آنحضرت درين باب بسيار چيزاز جملہ دعيقال محمد ابو ادريس لم يسمع من عمر شيئا گفت امام بخاری ابو ادريس نشنيده
از عمر چيزے برابر آنكہ روايت شده است از حسن بن علی بن ابی طالب رضی الله عنہ گفت تعليم فرمود مرا آنحضرت ثواب وضو را فرمود يا علی اذا قدمت
وضوءك فقل بسم الله العظيم والحمد لله على الاسلام فاذا غسلت فرجك فقل اللهم حصن فرجي واجعلني من التوابين واجعلني من المتطهرين واجعلني من
الذين اذا ابتليتهم صبروا واذا اعطيتهم شكروا واذا تمضمضت فقل اللهم اعنى على تلاوة ذكرك واذا استنشقت فقل اللهم لا تحرمني رائحة الجنة فاذا غسلت وجهك
فقل اللهم بيض وجهي يوم تبيض وجوه وتسود وجوه واذا غسلت ذراعك اليمنى فقل اللهم اعطني كتابي بيميني وحاسبني حسابا يسيرا واذا غسلت ذراعك اليسرى
فقل اللهم لا تعطني كتابي بشمالي ولا من وراء ظهري واذا مسحت راسك فقل اللهم غشني برحمتك واذا مسحت اذنيك فقل اللهم اجعلني ممن يستمع القول فيتبع
احسنه واذا غسلت رجلك فقل اللهم اجعله سعيا مشكورا وذنبا مغفورا وعملا متقبلا اللهم اجعلني من التوابين واجعلني من المتطهرين اللهم
انی استغفرك واتوب اليك ثم ارفع راسك الى السماء فقل الحمد لله الذی رفعها بغير عمد والملك قائم على راسك يكتب ما تقول ويختم بخاتمہ
ثم يعرج به الى السماء فيضعه تحت العرش فلا يفك ذلك الخاتم الى يوم القيمة روايت كرده ابو القاسم بن منده در كتاب الوضوء ودیلمی
ومستغفری در دعوات **باب الوضوء بالمد** باب است در بيان وضو كردن بآب كہ مقدار يك مد باشد ووزن مد دو رطل است

شرح ابی الطيب

جبير بن نفير عن عقبة بن عامر فذكر القصة ثم قال ما منكم من احد يتوضأ فيحسن الوضوء ثم يقول حين يفرغ من وضوئه
اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك وان محمدا عبده ورسوله الا فتحت له ابواب الجنة الثمانية يدخل من ايها
شاء قال معاوية وحدثني ربيعة بن يزيد عن ابی ادريس عن عقبة بن عامر انتهى وقال السيوطي قال الحافظ ابن حجر في تخريج
احاديث الشرح لكن رواية مسلم سالمة عن هذا الاعتراض والزيادة التي فيه رواها البزار والطبرانی فی الاوسط
من طريق ثوبان ولفظه من دعا بوضوء فتوضأ فساعة فرغ من وضوئه يقول اشهد ان لا اله الا الله و
اشهد ان محمدا رسول الله صلى الله عليه وسلم اللهم اجعلني من التوابين واجعلني من المتطهرين الحديث
انتهى **باب الوضوء بالمد** المد عند الشافعی فی المشهور رطل وثلث بالبغدادی والصاع اربعة امداد
كذا قال الطيبی وقال النووی الصاع خمسة ارطال وثلث بالبغدادی والمد رطل وثلث وذلك معتبر
على التقريب لا على التحديد هذا هو الصواب المشهور وذكر جماعة من اصحابنا لبعض اصحابنا ان الصاع
هنا ثمانية ارطال والمد رطلان انتهى اقول هذا القول كقول الامام ابی حنيفة فعنده المد رطلان
والصاع ثمانية ارطال لخبر النسائی وابی داود فاخرج بسنده الى انس رضی الله عنه قال كان رسول
الله صلى الله عليه وسلم يتوضأ بمكوك ويغتسل بخمسة مكاكيك انتهى قال فی تيسير الوصول المكوك
المد اقول وهو كتنور واخرج ابو داود بسنده عن عائشة رضی الله عنها ان النبی صلى الله عليه وسلم
كان يغتسل بالصاع ويتوضأ بالمد واخرج عن انس رضی الله عنه كان النبی صلى الله عليه وسلم
يتوضأ باناء يسع رطلين ويغتسل بالصاع ثم الاجماع على انه لا يشترط قدر معين فی ماء الوضوء والغسل
بل مقدار ما يجری على الاعضاء ولكن يسن ان لا ينقص ماء الوضوء عن مد وماء الغسل عن صاع فما اخرجه ابو داود
والنسائی عن ام عمارة ان النبی صلى الله عليه وسلم توضأ فاتی بماء فی اناء قدر ثلثی المد لبيان الجواز

عارضة الاحوذی

لا يجب لنائبه فان ادخل يده فی الاناء قال الحسن يريق الماء واجبا واحمد يستحبه وهو الصحيح فی الدليل لا سيما على الاصل فی ان الماء لا يفسده الا ما يغيره ومن يقول انه يفسد بغير ما لم يغيره انما يحكم بذلك مع تعيين النجاسة الثالثة صار غسل اليدين من سنن الوضوء لان النبی عليه السلام لم يتوضأ قط الا غسل يديه **باب** التسمية عند الوضوء سعيد ابن زيد قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا وضوء لمن لم يذكر اسم الله عليه وهذا الحديث انما هو ضعيف قال احمد

شرح سراج احمد

حدثنا احمد بن منیع بن عبد الرحمن ابو جعفر البغوی نزیل بغداد ثقہ حافظ از عاشرہ بود و علی بن حجر قالا ثنا اسمعیل بن علیۃ بضم عین مہملہ وفتح لام وتشدید مثناۃ تحتیہ اسمعیل بن ابراہیم بن مقسم الاسدی معروف بابن علیہ ثقہ حافظ از ثالثہ بود در سنہ ثلث وتسعین ومائۃ وفات کرد از عمر ہشتاد وسہ عن ابی ریحانۃ عبد اللہ بن مطر البصری مشہور بکنیت بود صدوق بود در آخر تغیری راہ یافتہ از ثالثہ است گویند نام او زیاد بود عن سفینۃ مولیٰ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ابو عبد الرحمن گویند نام او مہران بود واو را سفینہ لقب از ان کردند کہ او بار گران برداشتہ بود در سفری از شمشیر وغیرہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یتوضأ بالمد بدرستیکہ آنحضرت بود کہ وضو میکرد بمقدار یک مد آب مد بضم میم پیمانہ است مقدار دو رطل ویغتسل بالصاع وغسل میکرد بمقدار یک صاع آب کہ ہشت رطل باشد وفی الباب عن عائشۃ وجابر وانس بن مالک بزار از ابی ہریرہ روایت کردہ وتضعیف آن کردہ اند کہ یکفی من الجنابۃ ستۃ امداد وعبد الرزاق از عائشہ کہ صاع للغسل ومد للوضوء قال ابو عیسی حدیث سفینۃ حدیث حسن صحیح گفت مصنف حدیث سفینہ حدیثیست حسن صحیح وابو ریحانۃ اسمہ عبد اللہ بن مطر وابو ریحانہ نام او عبد اللہ ابن مطر است بفتح میم وطای مہملہ ہکذا روی بعض اہل العلم الوضوء بالمد والغسل بالصاع ہمچنین روایت کردہ اند بعضی اہل علم کہ وضو بمقدار مد است وغسل بمقدار صاع است وقال الشافعی واحمد واسحق لیس معنی ہذا الحدیث علی التوقیت وگفت شافعی واحمد واسحق نیست معنی این حدیث بر تقدیر وتعیین کہ ہمین مقدار است در وضو وغسل والتوقیت والتاقیت ان یجعل للشیٔ وقت یختص بہ وہو بیان مقدار الموقت یقال وقت الشیٔ یوقتہ انہ لا یجوز اکثر منہ ولا اقل منہ بدرستیکہ شان اینست کہ روا نیست اکثر از مد وصاع ونہ کمتر ازان وہو قدر ما یکفی وآن مقدار یست کہ کافی باشد واگر احتیاج بزیادتی باشد زیادہ صرف کند واگر بکم احتیاج باشد کم ازان مقدار صرف کند واین باعتبار تفاوت اشخاص است چنانکہ ہمین مذہب امام ما است

باب کراہیۃ الاسراف فی الوضوء باب است در بیان کراہت اسراف در وضو کہ زیادہ از مقدار ما یحتاج الیہ صرف کند حدثنا محمد بن بشار ثنا ابو داود الطیالسی سلیمان بن داود بن الجارود بصری ثقہ حافظ بود غلطی کردہ در احادیث از تاسعہ بود در سنہ اربع ومائتین وفات کرد ثنا خارجۃ بن مصعب ابن خارجۃ ابو الحجاج السرخسی متروک بود وبود کہ تدلیس میکرد دیر کذابین وگفت کہ ابن معین تکذیب آن کردہ از ثامنہ است در سنہ ثمان وستین ومائۃ وفات کرد عن یونس بن عبید عن الحسن عن عتی بن ضمرۃ السعدی بضم عین مہملہ وفتح مثناۃ فوقیہ وتشدید مثناۃ تحتیہ بلفظ تصغیر ابن ضمرہ بفتح ضاد معجمہ وسکون میم ورا تمیمی سعدی بصری ثقہ از ثالثہ بود عن ابی بن کعب بضم ہمزہ وفتح موحدہ وتشدید مثناۃ تحتیہ بلفظ تصغیر ابن کعب بن قیس الانصاری الخزرجی النجاری عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ان للوضوء شیطانا ابی روایت از آنحضرت کردہ کہ فرمود بدرستیکہ برای وضو شیطانی ہست در وسواس افگنندہ یقال لہ الولہان گفتہ میشود ونام بردہ می شود مر او را ولہان مشتق از ولہ بمعنی اندوہ ورفتن عقل بسبب اندوہ وبمعنی حیرت وتسمیہ ولہان بجہت اندوہ وتحیر او در حرص وطلب وسوسہ افگندن مردم را دران یا این صفت ایشان ہست کہ بجہت وسوسہ وی در حیرت واندوہ افتادہ بمجاز بران شیطان اطلاق کردہ اند

شرح ابی الطیب

باب کراہیۃ الاسراف فی الوضوء **قولہ** یقال لہ الولہان بفتحتین مصدر ولہ بکسر اللام یولہ ولہانا وہو ذہاب العقل والتحیر من شدۃ الوجد وغایۃ العشق فسمی بہ شیطان الوضوء اما لشدۃ حرصہ علی طلب الوسوسۃ فی الوضوء واما لالقائہ الناس بالوسوسۃ فی مہواۃ الحیرۃ حتی یری صاحبہ حیران ذاہب العقل لا یدری کیف یلعب بہ الشیطان ولم یعلم ہل وصل الماء الی العضو ام لا وکم مرۃ غسلہ

عارضۃ الاحوذی

ابن حنبل لا اعلم فی ہذا الباب حدیثا صحیحا ولکنا اوجب التسمیۃ عند الوضوء وروی فیہ نحو التصحیح وقال علماؤنا ان المراد بہذا الحدیث النیۃ لان الذکر یضاد النسیان والشیان انما یتضادان بالمحل الواحد فمحل النسیان والذکر متفاوت فی القلب وذکر القلب ہو النیۃ وروی عن احمد ان التسمیۃ غیر واجبۃ وبالاول اقول وکما لا تجب کذلک لا تستحب وقد سئل مالک عن ذلک فقال اترید ان تذبح اشارۃ الی ان التسمیۃ انما ہی مشروعۃ عند الذبح وقال الشافعی

عارضة الاحوذی

هی من سنن الوضوء ولا دلیل له فی ذلك **باب المضمضة والاستنشاق** سلمة بن یسار عن سلمة ابن قیس قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا توضأت فانتثر واذا استجمرت فاوتر صحیح حسن غریب قوله انتثر ای ادخل الماء فی الانف ثم اخرجه من النثرة وهو الانف احکامه فی مسائل التیز الاولی اختلف العلماء فی المضمضة والاستنشاق فی الطهر علی اربعة اقوال الاول انهما سنتان فی الطهارتین قاله مالك والشافعی والاوزاعی وربیعة وابن مزین الثانی انهما واجبتان فیهما قاله احمد واسحق الثالث الاستنشاق واجب والمضمضة

شرح سراج احمد

فاتقوا وسواس الماء پس بپرهیزید سواس او را که در وضو می آرد و دل اسراف آب می اندازد و از حد سنت بیرون می افگند و فی الباب عن عبد الله بن عمرو وعبد الله بن مغفل حاکم و ابن ماجه از ابی روایت کرده باین الفاظ مذکوره و سعید بن منصور از یحیی بن عمرو الشیبانی مرسل و ابن ماجه از ابن عمر بعبارت لا تسرف لا تسرف و ابو نعیم از انس بعبارت لا خیر فی صب الماء الکثیر فی الوضوء وانه من الشیطان و حاکم در کنی و ابن عساکر از زهری مرسل قال ابو عیسی حدیث ابی بن کعب حدیث غریب لیس اسناده بالقوی عند اهل الحدیث گفت مصنف حدیث ابی حدیثی ست غریب و نیست اسناد وی قوی نزد اهل حدیث لانا لا نعلم احدا اسنده غیر خارجة زیرا چه ما نمیدانیم هیچکس را که مسند کرده حدیث را سوای خارجه بن زید وقد روی هذا الحدیث من غیر وجه عن الحسن قوله ولا یصح وتحقیق روایت کرده شده است این حدیث بطرق کثیره از حسن که استاد یونس بن عبید ست قول آنحضرت که ان للشیطان الخ و صحیح نگشته است فی هذا الباب عن النبی صلی الله علیه وسلم شیء درین باب از آنحضرت چیزی وخارجة لیس بالقوی عند اصحابنا و خارجه بن مصعب قوی نیست نزد یاران ما که اصحاب حدیث اند وضعفه ابن المبارك و تضعیف خارجه کرده است ابن المبارك **باب** الوضوء لکل صلوة باب است در بیان وضو کردن برای هر نمازی حدثنا محمد بن حمید الرازی ثنا سلمة بن الفضل الابرش مولی الانصار قاضی ری صدوق کثیر الخطاء از تاسعه بود بعد از تسعین و مائة وفات کرد و عمر او از صد متجاوز بود عن محمد بن اسحق عن حمید عن انس ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یتوضأ لکل صلوة بدرستیکه آنحضرت بود که وضو میکرد برای هر نمازی طاهرا او غیر طاهر در وضو بودی یا در غیر وضو قال قلت لانس فکیف کنتم تصنعون انتم گفت حمید گفتم مر انس بن مالک را پس چه طور بودید شما که میکردید شما که برای هر نماز وضو میکردید در حالت وضو و غیر وضو قال کنا نتوضأ وضوءا واحدا گفت انس بودیم ما که وضو میکردیم ما یک وضو برای چند نماز تا حدث لاحق نمیشد نمازها را بیک وضو میگذاردیم قال ابو عیسی حدیث انس حدیث حسن غریب والمشهور عند اهل الحدیث حدیث عمرو بن عامر عن انس گفت مصنف حدیث انس که از حمید حدیثی ست حسن غریب و مشهور در حدیث عمرو بن عامر ست از انس وقد کان بعض اهل العلم یری الوضوء لکل صلوة استحبابا لا علی الوجوب و تحقیق بودند بعضی از اهل علم که اعتقاد میکردند وضو را برای هر نمازی مستحب نه بر وجوب چنانکه مذهب امام ابی حنیفه است

شرح ابی الطیب

قوله فاتقوا وسواس الماء ای وسواس وضوئه هل وصل الی اعضاء الوضوء ام لا او هل غسل مرة او مرتین او وسواس ذاته بانه طاهر او نجس او بلغ قلتین ام لا وقال ابن مالك وسواس الولهان وضع الماء موضع ضمیره مبالغة فی کمال الوسواس فی شان الماء او لشدة ملازمته انتهی وقال بعض الفضلاء او المراد بالماء البول ای وسواس البول المفضی الی کثرة الاستنجاء **قوله** لانا لا نعلم احدا اسنده غیر خارجة علة للغرابة او خارجة بن مصعب بن خارجة قال الذهبی فی المیزان ضعیف جدا **قوله** عند اصحابنا یعنی اهل الحدیث **باب** الوضوء لکل صلوة **قوله** کان یتوضأ لکل صلوة طاهرا او غیر طاهر انه کان یعتاد ذلك ففیه اشعار بان تجدید الوضوء کان واجبا علیه ثم نسخ یوم الفتح لحدیث بریدة الذی اخرجه مسلم انه صلی الله علیه وسلم صلی الصلوات الخمس یوم الفتح بوضوء واحد وان عمر رضی الله عنه ساله فقال عمدا صنعته ویحتمل انه کان یجدد استحبابا ثم خشی ان یظن وجوبه فترکه لبیان الجواز ویؤید الاول ما رواه ابو داود واحمد عن عبد الله بن حنظلة بن ابی عامر الغسیل ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان امر بالوضوء لکل صلوة طاهرا کان او غیر طاهر فلما شق ذلك علی رسول الله صلی الله علیه وسلم امر بالسواك عند کل صلوة ووضع عنه الوضوء الا من حدث الا ان لفظ ابی داود انتهی الی قوله بالسواك

شرح سراج احمد

واتفاق ست ایمۂ اربعہ اکہ بیک وضو عیر قدر نماز ہا کہ میخواند رواست تا زمانی کہ نقض وضو نگشتہ ہست قول از نخعی حکایت کردہ شدہ ہست کہ نگذارد بیک وضو

اکثر از پنج نماز ہا و عبید بن عمیر گفتہ ہست کہ وجوب ست وضو برائے ہر نمازی وحجت ایشان ظاہر آیت کریمہ گرفتہ ہست حدثنا محمد بن بشار ثنا یحیی بن سعید

وعبد الرحمن بن مہدی حسان العنبری ثقہ ثبت حافظ عارف باحوال رجال وحدیث بود ابن المدینی گفتہ ندیدہ ام عالم تر از وی از تاسعہ بود در

ثمان وتسعین ومایہ وفات یکرد از عمر ہفتاد وسہ قالا ثنا سفیان بن سعید بن مسروق الثوری ابو عبد اللہ الکوفی ثقہ حافظ فقیہ عابد امام حجت از روس طبقہ

سابعہ بود وگاہ گاہ تدلیس کردہ در سنہ احدی وستین ومایہ وفات کرد از عمر شصت وچہار عن عمرو بن عامر الانصاری الکوفی ثقہ صالح الحدیث از خامسہ بود قال

سمعت انس بن مالک یقول کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یتوضأ عند کل صلوٰۃ بود آنحضرت کہ وضو میکرد برائے ہر نمازی قلت فانتم

ما کنتم تصنعون گفت عمرو گفتم مر انس را پس شما بود دید کہ چہ میکردید قال کنا نصلی الصلوات کلہا بوضوء واحد ما لم نحدث گفت انس بود یم ما

کہ میگذاردیم نماز ہای پنجگانہ را بیک وضو تا آن زمان کہ بی وضو نمیشدیم قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح وقد روی فی حدیث عن ابن عمر عن

النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قال وتحقیق روایت کردہ شدہ ست حدیثی کہ از روایت ابن عمر ست انہ آنحضرت کہ بدرستیکہ آنحضرت فرمود من توضأ

علی طہر کتب اللہ لہ بہ عشر حسنات ہر کہ وضو کند بر وضو کہ محدث نشدہ باشد بنویسد اللہ تعالی برائے او بآن وضو کردن دہ نیکیہا را روی ہذا

الحدیث الافریقی روایت کردہ این حدیث را افریقی عن ابی غطیف عن ابن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم غطیف بضم غین معجمہ وفتح طای

مہملہ وسکون تحتانیہ تحتیہ در آخر فاست حدثنا بذلک مصنف گوید حدیث کردہ مارا ہمین حدیث گذشتہ الحسین بن حریث ہر دو لفظ بتصغیر اند

المروزی قال حدثنا محمد بن یزید الواسطی عن الافریقی وہو اسناد ضعیف وآن اسنادیست ضعیف قال علی قال یحیی بن سعید

القطان ذکر لہشام بن عروۃ ہذا الحدیث گفت علی گفت یحیی ذکر کردہ شد برائے ہشام بن عروہ این حدیث فقال ہذا اسناد مشرقی

پس گفت ہشام این اسنادیست مشرقی کبصری **باب** ما جاء انہ یصلی الصلوات بوضوء واحد بابست در بیان آنچہ آمدہ است کہ بدرستیکہ

آنحضرت بود کہ میگذارد نماز ہا را بیک وضو حدثنا محمد بن بشار ثنا عبد الرحمن بن مہدی عن سفیان عن علقمۃ بن مرثد

بفتح میم وسکون را وفتح مثلثہ حضرمی ابو الحارث الکوفی ثقہ از سادسہ بود عن سلیمان بن بریدۃ بن الحصیب ابو عبد اللہ الاسلمی المروزی ثقہ از

ثالثہ بود در سنہ خمس ومایۃ وفات کرد از عمر نود بریدہ بضم با وفتح را عن ابیہ بریدۃ بن الحصیب مصغر ست ابو سہل الاسلمی

صحابی ست اسلام آوردہ پیش از بدر در سنہ ثلث وستین وفات یافت قال کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یتوضأ لکل صلوٰۃ

گفت بریدہ بود آنحضرت در ابتدای حال کہ وضو میکرد برائے ہر نمازی فلما کان عام الفتح صلی الصلوات کلہا بوضوء واحد پس ہرگاہ کہ

شد سال فتح مکہ بگذارد ہمہ نماز ہا را بیک وضو ومسح علی خفیہ ومسح کرد بر ہر دو موزہ خود فقال عمر انک فعلت شیئا لم تکن فعلتہ قال

شرح ابی الطیب

عند کل صلوۃ وذکرہ فی باب السواک وعلی تقدیر النسخ فہو قبل الفتح بدلیل ما اخرجہ البخاری عن سوید بن

النعمان انہ خرج مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عام خیبر حتی اذا کانوا بالصہباء صلی العصر ثم دعا بالازواد

فلم یؤت الا بالسویق فامر بہ فثری فاکل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم واکلنا ثم قام الی المغرب فمضمض ومضمضنا

ثم صلی ولم یتوضأ وکذلک صح انہ صلی اللہ علیہ وسلم یوم فتح مکۃ الصلوات کلہا بوضوء واحد وروی البخاری

عن انس رضی اللہ عنہ قال کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یتوضأ عند کل صلوۃ قلت کیف کنتم

تصنعون قال یجزی احدنا الوضوء ما لم یحدث واما وجہہ الاستحباب فیحمل الامر علیہ

عارضۃ الاحوذی

سنۃ قالہ ابو ثور الرابع انہما واجبتان فی الغسل سنتان فی الوضوء قالہ الثوری وابو حنیفۃ واحتجا بحدیث ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم جعل للجنب المضمضۃ والاستنشاق فریضۃ ثلثا ومن المعنی قالا انہ غسل یوجب جمیع البدن فلیدخل فیہ المضمضۃ والاستنشاق وہذا یرویہ برکۃ بن محمد الحلبی وہو کذاب واما المعنی فہو منقوض بغسل المیت فانہ یوجب ولا یجبان فیہ واما ابو ثور فاحتج بحدیث سلمۃ ہذا بانہ امر بالانتثار والامر محمول علی الوجوب والانتثار ہو ادخال الماء فی النثرۃ وہی الانف وفی الصحیح اذا توضأ احدکم

اسماء الرجال ... ابراہیم بن سوید ... النخعی ... ضعفہ ... عثمان العبدی ... البصری ... من العاشرۃ ... وخمسین ... من الحادیۃ عشرۃ ... ابو علی المروزی ثقۃ ... العاشرۃ ... اربع واربعین ... التلاعی ... بو سعید او ابو یزید او ابو اسحق الواسطی اصلہ شامی ثقۃ ثبت عابد من کبار التاسعۃ مات سنۃ تسعین ... عبد الرحمن بن انعم ... وضم النون ... الافریقی ... ضعیف فی حفظہ من السابعۃ مات سنۃ ست وخمسین ... ولم یصح وکان رجلا صالحا ...

عارضة الاحوذي

فليستنشق بمنخريه
من الماء ثم لينثره
ومن طريق اخرى
عن النبي عليه السلام
اذا استيقظ احدكم
من منامه فليستنشق
ثلث مرات فان
الشيطان يبيت
على خياشيمه قلنا
هو محمول على الاستحباب
بما سياتي من ادلته
ان شاء الله والعمدة
في المسألة وجوبها
ان باطن الفم والانف
هل لهما حكم الظاهر
ام لا فقالوا انهما في
حكم الظاهر بدليل
وجوب غسلها من
النجاسة وان الصائم
لا يفطر بما يصل اليهما
ودليله الاثر والنظر
اما الاثر بقول النبي
صلى الله عليه وسلم
للاعرابي توضأ كما
امرك الله وعن
عائشة قال
عليه السلام عشر
من الفطرة فذكر

شرح سراج احمد

عمدا فعلته پس گفت عمر بن الخطاب مر آنحضرت را بدرستیکه تو کردی چیزیرا که نبودی تو که میکردی آنرا پیش ازین فرمود آنحضرت قصدا کردم آنرا که همه نمازها بیک وضو گذاردم روایت کرده طبرانی و خطیب از ابی الدرداء قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وروی هذا الحدیث علی بن قادم عن سفیان الثوری و روایت کرده این حدیث را علی بن قادم از سفیان ثوری وزاد فیه وزیاده کرده در حدیث خود این عبارت را توضأ مرة مرة وضو کرد یک یکبار و شاید که این گذاردن آنحضرت نمازها را بیک وضو و یک یکبار شستن اعضا را از جهت قلت آب باشد برای کاری مهم ضروری سرعت کرده یا برای بیان جواز نموده وروی سفیان الثوری هذا الحدیث ایضا عن محارب بن دثار و روایت کرده سفیان ثوری این حدیث را نیز بطریق دیگر از طریق محارب بن دثار بکسر دال مهمله و تاء مثلثه و راء وعن سلیمان بن بریدة ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یتوضأ لکل صلوة ورواه وکیع عن سفیان عن محارب عن سلیمان بن بریدة عن ابیه بریدة وروی عبد الرحمن بن مهدی وغیره عن سفیان عن محارب بن دثار عن سلیمان بن بریدة عن النبی صلی الله علیه وسلم مرسل زیرا که سلیمان تابعی است چون از آنحضرت روایت کند وصحابی درمیان نباشد مرسل خوانند وهذا اصح من حدیث وکیع و این حدیث صحیح تر است از حدیث وکیع از سفیان از محارب از سلیمان از بریده روایت کرده والعمل علی هذا عند اهل العلم انه یصلی الصلوات بوضوء واحد ما لم یحدث و عمل برین است نزد اهل علم که بدرستیکه شان این است که گذارده شوند نمازها بیک وضو تا آنکه حدث نیامده باشد او را وکان بعضهم یتوضأ لکل صلوة استحبابا و بودند بعضی از اهل علم که وضو میکردند برای هر نمازی از روی استحباب وارادة الفضل و اراده فضل و یروی عن الافریقی عن ابی غطیف عن ابن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم قال من توضأ علی طهر و روایت کرده شده از افریقی از ابی غطیف از ابن عمر از آنحضرت که فرمود هر که وضو کند بر وضو کتب الله له به عشر حسنات بنویسد حق تعالی برای او بسبب آن وضوء ده نیکیها را وهذا اسناد ضعیف و این سنادیست ضعیف وفی الباب عن جابر بن عبد الله ان النبی صلی الله علیه وسلم صلی الظهر والعصر بوضوء واحد بدرستیکه آنحضرت گذارد نماز ظهر و عصر را بیک وضو روایت کرده عبد الرزاق از انس بن مالک که انه کان یتوضأ لکل صلوة و ابو داود و ابن ماجه از ابن عمر روایت کرده که من توضأ علی طهر کتب له عشر حسنات

باب فی وضوء الرجل والمرأة من اناء واحد باب است در بیان وضوی مرد و زن از یک آوند حدثنا ابن ابی عمر محمد بن یحیی ابن ابی عمر العدنی نزیل مکه و گویند که ابو عمر کنیت یحیی است صدوق بود تصنیف کرده مسند را و ملازم ابن عیینه شده بود گفت ابو حاتم

شرح ابی الطیب

باب ما جاء انه یصلی الصلوات بوضوء واحد **قوله** ویروی عن الافریقی عن ابی غطیف الی قوله وهذا اسناد ضعیف قلت هو عبد الرحمن بن زیاد بن انعم الافریقی وقد تقدم منه انه ضعیف لکن تؤید بروایة غیر واحد عنه لکن عن ابی غطیف فعند ابی داود ثنا محمد بن یحیی بن فارس نا عبد الله بن یزید المقرئ ح وثنا مسدد ثنا عیسی بن یونس قالا ثنا عبد الرحمن بن زیاد عن ابی غطیف عن ابن عمر قال ابو داود وهذا الحدیث مسدد وهو اتم انتهی ومثله عند ابن ماجة الا انه قال ثنا محمد بن یحیی ثنا عبد الله بن یزید المقری قال ثنا عبد الرحمن بن زیاد عن ابی غطیف قال سمعت عبد الله بن عمر قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول من توضأ علی کل طهر فله عشر حسنات ولم یرو عن مسدد **قوله** وفی الباب عن جابر بن عبد الله اخرجه ابن ماجة بسنده الی الفضل بن بشر قال رأیت جابر بن عبد الله رضی الله عنهما یصلی الصلوات بوضوء واحد فقلت ما هذا فقال رایت رسول الله صلی الله علیه وسلم یصنع هذا فانا اصنع کما صنع رسول الله صلی الله علیه وسلم **باب** فی وضوء الرجل والمرأة من اناء واحد

شرح سراج احمد

در روی غفلت لحے وازعاشر است ودرسنہ ثلث واربعین ومائۃ وفات کرد ثنا سفیان بن عیینۃ عن عمرو بن دینار عن ابی الشعثاء عن ابن عباس قال گفت ابن عباس حدثتنی میمونۃ حدیث کردہ مرا ام المؤمنین میمونۃ بنت الحارث الہلالیۃ زوج النبی صلی اللہ علیہ وسلم گویند کہ نام او برہ بود پس مسمی کرد او را آنحضرت بمیمونہ وتزویج فرمود با او در سرف سنہ سبع وہم در آنجا وفات کردہ ومدفون گشتہ بسنہ احدی وخمسین بنا بر اختلاف اقوال قالت کنت اغتسل انا ورسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من اناء واحد من الجنابۃ گفت ام المؤمنین میمونہ بودم من کہ غسل میکردم من وآنحضرت از یک آوندی غسل از جنابت می بود وفی الباب عن علی وعائشۃ وانس وام ہانی بنت ابی طالب وام صبیۃ وام سلمۃ وابن عمر وابو الشعثاء اسمہ جابر بن زید ابو الشعثاء نام او جابر بود قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح وہو قول عامۃ الفقہاء ان لا باس ان یغتسل الرجل والمرأۃ من اناء واحد **باب** کراہیۃ فضل طہور المرأۃ باب ست در بیان کراہیت پس ماندہ آب وضو وغسل زن حدثنا محمود بن غیلان ثنا وکیع عن سفیان عن سلیمان التیمی عن ابی حاجب سوادۃ بن عاصم العنزی البصری صدوق بود از ثالثہ عن رجل من بنی غفار ابو حاجب روایت کردہ از مردی کہ از قبیلہ غفار بود ومسمی نکردہ آن رجل را قال نہی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن فضل طہور المرأۃ گفت آن رجل نہی فرمود آنحضرت از پس ماندہ طہور زن وفی الباب عن عبد اللہ ابن سرجس وی در باب کراہیت فضل طہور زن حدیثی مروی گشتہ است از عبد اللہ بن سرجس وروایت کردہ ابو نعیم از معاویہ وسرجس بفتح سین مہملہ وسکون را وکسر جیم در آخر سین مہملہ عبد الرزاق از ابن عمر روایت کردہ از بعضی اقربای ام المؤمنین جویریہ کہ گفت جویریہ لا تتوضأ بفضل وضوئی وابن النجار از عبد اللہ بن عباس روایت کردہ کہ کان الرجال والنساء یتوضؤن جمیعا علی عہد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من المیضاۃ ونسائی از عائشہ وابن عمر کہ کنت اغتسل انا والنبی صلی اللہ علیہ وسلم من اناء واحد ولکنہ کان یبدأ وعبد الرزاق از اسامہ کہ لا باس بالوضوء من فضل شراب المرأۃ وفضل وضوئہا ما لم تکن جنبا او حائضا فاذا توضأت بہ فلا یضر وسعید بن منصور از اسامہ کہ دخلت علی ام سلمۃ فوجدت عندہا تورا فیہ ماء فقالت لا تفعل انہ بقیۃ وضوئی قال ابو عیسی وکرہ بعض الفقہاء الوضوء بفضل طہور المرأۃ گفت مصنف ومکروہ داشتہ اند بعضی علماء از یادتی وپس ماندگی طہور زن را وہو قول احمد واسحق کرہا فضل طہورہا وآن قول احمد واسحق است کہ مکروہ داشتہ اند ہر دو فضل طہور زن را ولم یریا بفضل سورہا باسا واعتقاد نکردہ اند ہر دو بفضل طہور زن باکی را در عدم جواز استعمال بلکہ اعتقاد کراہیت داشتہ اند حدثنا محمد بن بشار ومحمود بن غیلان قالا ثنا ابو داود عن شعبۃ عن عاصم قال سمعت ابا حاجب یحدث عن الحکم بن عمرو الغفاری

شرح ابی الطیب

قولہ کنت اغتسل انا ورسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من اناء واحد ای مع وحدۃ الماء لا مع تعددہ وہو المراد کما یتبادر الیہ الذہن ویدل علیہ ما رواہ معاذۃ عن عائشۃ رضی اللہ عنہا قالت کنت اغتسل انا ورسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من اناء بینی وبینہ واحد فیبادرنی حتی اقول دع لی دع لی قالت وہما جنبان رواہ مسلم ولا شک ان ذلک مع وحدۃ الماء والا لا حاجۃ الی قولہا دع لی قال الطیبی ای یوضع الاناء بینی وبینہ وہو واسع الراس فنجعل ایدینا فیہ ونأخذ الماء للاغتسال ولفظ ابی داود عن ام صبیۃ اختلفت یدی وید رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی الوضوء من اناء واحد انتہی **باب** کراہیۃ فضل طہور المرأۃ **قولہ** نہی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن فضل طہور المرأۃ ظاہرہ عدم الجواز من فضل طہورہا والحدیث الآتی فی باب یلیہ یدل علی الجواز فیحمل الآتی علی الجواز وہذا علی ترک الاولی للتنزیہ کذا وفق الطیبی

عارضۃ الاحوذی

المضمضۃ والاستنشاق ومن طریق المعنی انہما من حکم الباطن خلقۃ وذلک ظاہر وحکما فان الجرح النافذ فیما لیس لہ حکم واما غسلہا من النجاسۃ تلوصل الماء الیہما ومحاولۃ الغذاء بہما الثانیۃ روی الترمذی وغیرہ ان النبی علیہ السلام تمضمض واستنشق من کف واحدۃ وقد روی انہ کان ذلک مرارا فی کل مرۃ کف والامر فی ذلک قریب والذی تفرد بقولہ من کف واحدۃ ہو خالد ابن عبد اللہ واذا انفرد الحافظ بزیادۃ فہی مسألۃ من اصول الفقہ والصحیح قبولہا ووجوب العمل بہا کما بیناہ ہنالک وقد روی

شرح سراج احمد

گفت عاصم شنیدم ابا حاجب را که حدیث میکرد از حکم بن عمرو غفاری این همان دست که در حدیث اول مسمی نکرده بود ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم نہی ان یتوضأ الرجل بفضل طہور المرأۃ او قال بسورہا شک راویست یا گفتہ بجای بفضل طہور المرأۃ لفظ سورہا یعنی نہی فرمود آنحضرت باستعمال پس خوردہ زن قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن وابو حاجب اسمہ سوادۃ بن عاصم وابو حاجب نام او سوادہ بن عاصم ولین لفظ شک در روایت محمود بن غیلان است وقال محمد بن بشار فی حدیثہ گو گفت محمد بن بشار در حدیث خود باین عبارت نہی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان یتوضأ الرجل بفضل طہور المرأۃ ولم یشک فیہ وشک نکردہ محمد بن بشار در حدیث خود بلکہ ذکر سور **باب** الرخصۃ فی ذلک باب است در بیان رخصت در فضل طہور حدثنا قتیبۃ ثنا ابو الاحوص عن سماک بن حرب عن عکرمۃ عن ابن عباس قال اغتسل بعض ازواج النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی جفنۃ گفت ابن عباس غسل کردند بعضی ازواج آنحضرت در کاسۂ بزرگ شاید کہ میمونہ باشند چنانکہ بالتصریح آن آمدہ جفنۃ بفتح جیم وسکون فا بمعنی کاسۂ بزرگ فاراد النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان یتوضأ منہ پس خواست آنحضرت کہ وضو کنند از آن کاسہ فقالت یا رسول اللہ انی کنت جنبا پس گفت آن بعض ازواج آنحضرت ای رسول خدا بدرستیکہ من بودم جنب وگمان کرد کہ آب آن پلید گشتہ است فقال ان الماء لا یجنب پس فرمود آنحضرت بدرستیکہ آب جنب نمیشود واز غسل جنابت پلید نمیگردد ودر اختلاف الائمہ نوشتہ است ولا بأس بالوضوء والغسل من فضل ماء الجنب والحائض بالاتفاق وحکی عن احمد انہ لا یجوز للرجل ان یتوضأ من فضل وضوء المرأۃ اذا لم یکن شاہدہا ووافق احمد علی انہ لا یجوز للمرأۃ الوضوء من فضل ماء الرجل والمرأۃ اذا حاضت وہی جنب ثم طہرت اجزأہا غسل واحد عن الحیض والجنابۃ بالاجماع وحکی عن بعض اہل الظاہر انہم اوجبوا علیہا غسلین قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح گفت مصنف این حدیثی است حسن صحیح وہو قول سفیان الثوری ومالک والشافعی آن قول سفیان ثوری ومالک وشافعی ست کہ باک نیست آدمی را باستعمال فضل طہور زن وہمین ست مذہب امام ما ابی حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ **باب** ما جاء ان الماء لا ینجسہ شیء باب است در بیان آنکہ بدرستیکہ آب پلید نمیکند آنرا چیزی حدثنا ھناد بن السری والحسن بن علی الخلال در تقریب است حسن بن علی بن محمد الہذلی ابو علی الخلال الحلوانی نزیل مکہ ثقۃ حافظ بود مراد از اصحاب تصانیف آمد از حادی عشرہ بود در سنۂ اثنتین واربعین ومائتین وفات کرد وغیر واحد ودیگر کسان بسیار تن روایت کردہ اند قالوا ثنا ابو اسامۃ عن الولید بن کثیر عن محمد بن کعب بن سلیم بن اسد ابو حمزۃ القرظی المدنی وکان قد نزل الکوفۃ مدۃ ثقۃ عالم از ثالثہ بود ولادت او در سنۂ اربعین بود بر روایت صحیح ووہم کردہ کسی کہ گفتہ کہ او در عہد آنحضرت متولد شدہ در سنۂ عشرین ومائۃ وفات کرد عن عبید اللہ بن عبد اللہ بن رافع بن خدیج از عبید اللہ بن عبد الرحمن بن رافع الانصاری وگویند ابن عبد اللہ واو راوی حدیث بیر بضاعہ است مستور از رابعہ بود کما فی التقریب

شرح ابی الطیب

باب الرخصۃ فی ذلک **قولہ** فی جفنۃ بفتح الجیم وسکون الفاء اعظم القصاع الظاہر ان فی بمعنی من والحروف بعضہا یاتی بمعنی بعض ویؤیدہ روایۃ ابن عباس فی السابق من اناء واحد من الجنابۃ وفی البخاری کانا یغتسلان من اناء ولصل ولا بی الوقت فی اناء واحد **قولہ** فقال ان الماء لا یجنب شیء لما قد یتوہم ان العضو الذی علیہ الجنابۃ فی سائر الاحکام کالعضو الذی علیہ النجاسۃ فیحکم بنجاسۃ الماء من غمس عضو الجنب کما یحکم بنجاستہ من غمس النجس فیہ فبین لہم ان الامر بخلاف ذلک قالہ التوربشتی **باب** ما جاء ان الماء لا ینجسہ شیء

قوت المغتذی

فی جفنۃ بفتح الجیم وسکون الفاء اعظم القصاع من الخشب

عارضۃ الاحوذی

البخاری ومسلم ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم وسلم فعلہما من کف واحدۃ وروی طلحۃ بن مصرف عن ابیہ عن جدہ قال رأیت النبی صلی اللہ علیہ وسلم یفصل بین المضمضۃ والاستنشاق والافضل فصلہما فانہ اشبہ باعضاء الوضوء وما روی من الجمع یدل علی الاجزاء لاتصال العضوین وتقارب المحلین وامکان الطہارۃ مع الجمیع الثالثۃ اختلف العلماء فی صفۃ الجمع والتفریق علی قولین فمنہم من قال فی الجمع یغرف غرفۃ یتمضمض منہا ویستنشق ثلثا ومنہم من قال یغرف ثلث غرفات یجمع فیہا بین

شرح سراج احمد

عن ابی سعید الخدری رضی اللہ عنہ قال قیل یا رسول اللہ انتوضأ من بیر بضاعۃ گفت ابو سعید خدری گفتہ شد یا رسول اللہ
آیا وضو کنیم از بیر بضاعۃ بضم موحدہ وکسر آن بعضی حکایت کردہ اند بصاد مہملہ چاہی مشہور در مدینہ شریفہ وھی بیر یلقی فیہا الحیض ولحوم الکلاب والنتن
وآن چاہی بود کہ انداختہ میشد در ان پارچہای خون آلودہ حیض وگوشتہای سگان وبدبوی را کہ مردار ہا باشند فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان الماء طہور
لا ینجسہ شیئ پس فرمود آنحضرت بدرستیکہ آب پاک است پلید نمیکند او را چیزی قال ابو عیسٰی ھذا حدیث حسن وقد جوّد ابو اسامۃ ھذا الحدیث لم یرو حدیث ابی سعید

شرح ابی الطیب

قولہ انتوضأ من بیر بضاعۃ بضم الباء واجیز کسرہا وھی بیر معروف بالمدینۃ قالہ ابن مالک وقال الطیبی بضاعۃ دار بنی ساعدۃ
بالمدینۃ وھم بطن من الخزرج والمحفوظ فی الحدیث الضم وقولہ انتوضأ بتائین مثناتین من فوق خطاب للنبی صلی اللہ علیہ وسلم
وبالنون غلط **قولہ** یلقی فیہا الحیض بکسر الحاء وفتح الیاء جمع حیضۃ بکسر الحاء وسکون الیاء وھی الخرقۃ التی تستعملہا
المرأۃ فی دم الحیض قال الطیبی وجہ القائہم فیہا انہا کانت بمسیل من بعض الاودیۃ التی یحل فیہا اھل البادیۃ فیلقی
تلک القاذورات بافنیۃ منازلہم فیکسحہا السیل فیلقیہا فی البیر فعبر عنہ القائل بوجہ یوہم ان الالقاء من الناس
لقلۃ تدینہم وھذا مما لا یجوزہ مسلم فانی یظن ذلک بالذین ہم افضل القرون ازکاہم وھم الصحابۃ رضی اللہ عنہم **قولہ**
والنتن بفتح النون وسکون التاء وتکسر وھی الرائحۃ الکریہۃ والمراد بہاھنا الشیئ المنتن کالعذرۃ والجیفۃ **قولہ** ان الماء
طہور لا ینجسہ شیئ قیل الالف واللام للعہد الخارجی فتاویلہ ان الماء الذی تسألون عنہ وھو ماء بیر بضاعۃ التی
کان ماؤہا سائلا طہور لکونہ جاریا وھذا التاویل علی قول من یقول ینجس الماء القلیل بوقوع النجاسۃ کذا فی القلتین
او دون عشر واما من یقول بعدم نجاسۃ الماء ولو قلیلا فلا یحتاج الی تاویل بل یحمل الحدیث علی عمومہ کمذہب مالک و
مقتضی ان العبرۃ لعموم اللفظ لا لخصوص السبب ذلک **قولہ** وقد جوّد ابو اسامۃ ھذا الحدیث قال الحافظ ابن حجر فی التخریج قد
صححہ احمد بن حنبل وعیسی بن معین وابن حزم ونقل الجوزی ان الدارقطنی قال انہ لیس بثابت ولم یر ذلک فی العلل لہ
ولا فی السنن واعلہ القطان بجہالۃ راویہ عن ابی سعید واختلاف الرواۃ فی اسمہ واسم ابیہ

قوت المغتذی

عن ابی سعید الخدری رضی اللہ عنہ قال قیل یا رسول اللہ انتوضأ من بیر بضاعۃ قال النووی فی شرح المہذب ھو بتائین
مثناتین من فوق خطاب للنبی صلی اللہ علیہ وسلم قال وقد رأیت من صحفہ بالنون وھو غلط فاحش قلت ولفظ روایۃ النسائی
مررت بالنبی صلی اللہ علیہ وسلم وھو یتوضأ من بیر بضاعۃ فقلت اتتوضأ منہا وللدارقطنی قیل یا رسول اللہ انہ
یستقی لک من بیر بضاعۃ بیر بنی ساعدۃ وھو بیر یلقی فیہا حائض النساء ولحوم الکلاب وعذر الناس والمشہور فی بضاعۃ
انہا بضم الباء واعجام الضاد وحکی جماعۃ کسرہا ثم قیل ھو اسم لصاحب البیر وقیل اسم لموضعہا یلقی فیہا الحیض ضبطہ
النووی بکسر الحاء وفتح الیاء وزاد ابن سید الناس جمع حیضۃ بکسر الحاء علی الاسم من الحیضۃ بالفتح حدیث
حسن وقد جوّد ابو اسامۃ ھذا الحدیث قال الحافظ ابن حجر فی التخریج قد صححہ احمد بن حنبل ویحیی بن معین وابن
حزم ونقل ابن الجوزی ان الدارقطنی قال انہ لیس بثابت ولم یر ذلک فی العلل لہ ولا فی السنن
واعلہ ابن القطان بجہالۃ راویہ عن ابی سعید واختلاف الرواۃ فی اسمہ واسم ابیہ

عارضۃ الاحوذی

المضمضۃ و الاستنشاق واما الیدین فمنہم من قال یغرف غرفۃ یتمضمض منہا ثلثا واخری یستنشق منہا ثلثا ومنہم من قال ثلث المضمضۃ ومثلہا للاستنشاق والاقوی عندی غرفۃ واحدۃ لہما مرۃ واحدۃ وفی الیدین ثلث لکل غسلۃ وعلیہ یدل ظاہر الاحادیث والجمع اقوی فی النظر وعلیہ یدل الظاہر من الاثر وقد اخبرنی شیخنا ابو عبد اللہ محمد ابن یوسف بن احمد القیسی قال رأیت النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی المنام فقلت لہ اجمع بین المضمضۃ والاستنشاق فی غرفۃ واحدۃ قال نعم

عارضة الاحوذی

باب تخليل اللحية

حسان بن بلال قال رأيت عمار بن ياسر توضأ فخلل لحيته فقيل له او قال فقلت له اتخلل لحيتك قال وما يمنعني و لقد رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يخلل لحيته حديث مقطوع لم يسمع عبد الكريم بن ابي المخارق من حسان بن وائل عن عثمان قال رأيت النبي صلى الله عليه وسلم يخلل لحيته حسن صحيح وقد روى ابوداود عن انس أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان اذا توضأ أخذ كفا من ماء فادخله تحت حنكه فخلل لحيته ثم قال هكذا امرني ربي

شرح سراج احمد

فی بیر بضاعة احسن حما روی ابو اسامة گفت مصنف این حدیثی ست حسن و تحقیق نسبت بقوت کرده ابو اسامه این حدیث را روایت کرده نشده حدیث ابی سعید خدری را در بیر بضاعه نیک تر از آنچه روایت کرده ابو اسامه وقد روی هذا الحدیث من غیر وجه عن ابی سعید و تحقیق روایت کرده شده است این حدیث از بسیار طرق از ابی سعید وفی الباب عن ابن عباس عن عائشة ابن ماجه از حدیث راشد بن سعد از ابی امامه روایت کرده که الماء طهور لا ینجسه شیء الا ما غیر لونه او طعمه او ریحه و طبرانی و دارقطنی نیز مانند آن روایت کرده لیکن بدون لفظ لونه روایت کرده اند ربعه و تصحیح آن کرده ابن خزیمه و ابن حبان و غیر ایشان از ابن عباس که مرفوع کرده که الماء لا یخبثه شیء و دارقطنی از سهل بن سعد نیز مثل آن روایت کرده کما فی التخریج و در کنز العمال نوشته است نسائی و احمد و دارقطنی و بیهقی در سنن روایت از ابی سعید و ابن ماجه و سعید بن منصور در سنن از ابی امامه و ابو داود و ابن حبان و ابن عساکر از ابن عباس و دارقطنی از جابر بلفظ لیس علی الماء جنابة و لا علی الارض جنابة و لا علی الثوب جنابة روایت کرده اند **باب** منه آخر بابی ست دیگر متعلق بباب سابق حدثنا هناد نا عبدة عن محمد بن اسحق عن محمد بن جعفر ابن الزبیر بن العوام القرشی الاسدی المدنی گفت نسائی و دارقطنی ثقه بود ذکر کرده او را ابن حبان در ثقات وی از فقها و قراء مدینه بود عن عبید الله بن عبد الله بن عمر لفظ اول مصغر است و لفظ دوم مکبر است عدوی و مدنی شقیق سالم بود و ابو بکر کنیت داشت ثقه قلیل الحدیث بود و گفت ابو زرعه و نسائی و عجلی ثقه بود ذکر کرده ابن حبان در ثقات از ثالثه بود در سنه ست و مائة وفات کرد عن ابن عمر قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم وهو یسأل عن الماء گفت عبد الله بن عمر شنیدم آنحضرت را در حالی که او پرسیده میشد از حال آب یکون فی الفلاة من الارض که باشد آن آب در صحرای فراخ و بیابان از زمین فلاة بفتح فاء است و ماینوبه من السباع والدواب و حال آنکه نوبت می آیند در آن آب چهار پایان و درندگان و میخورند از آن و بول و سرگین میکنند در آن قال اذا کان الماء قلتین لم یحمل الخبث فرمود چون باشد آب بمقدار دو قله برمیدارد دو قله نمیکند پلیدی را یعنی پلید نمیشود بافتادن چیزی از پلیدی در آن و قله بضم بمعنی سبوچی بزرگ که در آن آب کنند و در اصل قله چیزی بلند را گویند چنانکه کوه و کوهان و تارک سر و جز آن نیز قله گویند از جهت بلندی وی و از آنجهت که بر میدارد او را مردی بزرگ و مقدار قله دو و نیم مشک خرد که آن را قربه گویند پس قلتین پنج مشک

شرح ابی الطیب

قوله اذا کان الماء قلتین لم یحمل الخبث قیل القلة الجرة الکبیرة التی تسع مائتین و خمسین رطلا بالبغدادی فالقلتان خمس مائة رطل وقیل ست مائة وقال ابن مالک القلة معروفة بالحجاز وقال القاضی التی یستقی بها لان الید تقلها وقیل القلة ما یستقله البعیر کذا ذکره الطیبی و معنی لم یحمل الخبث لم ینجس بملاقاة النجاسة کما فی روایة ابی داود

قوت المغتذی

عن ابن عمر سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یسأل عن الماء یکون فی الفلاة من الارض وما ینوبه ای ینزل به و یقصده وقال ابن سید الناس ای ما یطرقه من السباع والدواب قال اذا کان الماء قلتین لم یحمل الخبث معناه لم ینجس بوقوع النجاسة فیه کما فی روایة ابی داود وابن حبان فانه لا ینجس و فی روایة الحاکم لم ینجسه شیء والتقدیر لا یقبل النجاسة بل یدفعها عن نفسه ولو کان المعنی انه یضعف عن حمله لم یکن للتقیید بالقلتین معنی فان ما دونها اولی بذلک وقیل معناه لا یقبل حکم النجاسة کما فی قوله تعالی مثل الذین حملوا التوراة ثم لم یحملوها ای لم یقبلوا حکمها قال ابن العربی هذا الحدیث مطعون علیه او مضطرب فی الروایة او موقوف

شرح ابی الطیب

عن ابن عمر عن ابیه ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال اذا کان الماء قلتین فانه لا ینجس کذا رواه ابن حبان وفی روایة الحاکم لم ینجسه شیء والتقدیر لم تقبل النجاسة کما یقال فلان لا یحمل ضیما اذا امتنع عن قبوله وقیل معناه لا یقبل حکم النجاسة کما فی قوله تعالی مثل الذین حملوا التورٰیة ثم لم یحملوها ای لم یقبلوا احکامها وقیل لم یحمل ای یضعف عنه لقلته کفلان لا یحمل الحجارة ای لا یطیقه لثقله قال ابن العربی مدار هذا الحدیث علی مطعون علیه او مضطرب فی الروایة او موقوف واختلفت روایته فقیل قلتین وقیل قلتین او ثلثا وروی اربعون قلة وروی اربعون غربا ووقف علی ابن عمر وعلی ابی هریرة وقال ابن عبد البر فی التمهید هذا الحدیث تکلم فیه جماعة من اهل العلم ولم یوقف علی حقیقة مبلغ القلتین فی اثر ثابت وقال فی الاستذکار حدیث معلول رده اسمعیل القاضی وتکلم فیه وقال الطحاوی انما لم نقل به لان مقدار القلتین لم یثبت وقال ابن دقیق العید هذا الحدیث قد صححه بعضهم وهو صحیح علی طریقة الفقهاء لانه وان کان مضطرب الاسناد مختلفا فی بعض الفاظه فانه یجاب عنه بجواب صحیح فانه یمکن الجمع بین الروایات ولکنه ترک لانه لم یثبت عندنا بطریق استقلالی یجب الرجوع الیه شرعا تعیین مقدار القلتین کذا فی حاشیة السیوطی القول ولهذا قال ابن الهمام فیه اضطراب سندا ومتنا اقول لکن اخذ به الامام الشافعی وصححه ابو عبید واحمد واسحق ویحیی بن معین وابن خزیمة والطحاوی وابن حبان

قوت المغتذی

وحسبک ان الشافعی رواه عن الولید بن کثیر وهو ایادی واختلفت روایاته فقیل قلتین وقیل قلتین او ثلثا وروی اربعون قلة وروی اربعون غربا ووقفت علی ابن عمر وعلی ابی هریرة ولقد رام الدار قطنی ان یتخلص من روایة هذا الحدیث بجر لغة الذقن فاغتص بها وعلی کثرة طرقه لم یخرجه من شرط الصحة وقال ابن عبد البر فی التمهید هذا الحدیث تکلم فیه جماعة من اهل العلم ولم یوقف علی حقیقة مبلغ قلتین فی اثر ثابت وقال فی الاستذکار حدیث معلول رده اسمعیل القاضی وتکلم فیه وقال الطحاوی انما لم نقل به لان مقدار القلتین لم یثبت وقال ابن دقیق العید هذا الحدیث قد صححه بعضهم وهو صحیح علی طریقة الفقهاء لانه وان کان مضطرب الاسناد مختلفا فی بعض الفاظه فانه یجاب عنه بجواب صحیح انه یمکن الجمع بین الروایات ولکنه ترکه لانه لم یثبت عنده بطریق استقلالی یجب الرجوع الیه شرعا تعیین مقدار القلتین وقال الحافظ ابو الفضل العراقی فی امالیه قد صحح هذا الحدیث الجم الغفیر من ائمة الحفاظ الشافعی وابو عبید واحمد واسحق ویحیی بن معین وابن خزیمة والطحاوی وابن حبان والدار قطنی وابن مندة والحاکم والخطابی والبیهقی وابن حزم واخرون وقال البیهقی قد ورد فی بعض طرق الحدیث قلتین بقلال هجر وقال هجر کانت مشهورة عندهم ولهذا شبه رسول الله صلی الله علیه وسلم ما رای لیلة المعراج من نبق سدرة المنتهی بقوله فاذا ورقها مثل آذان الفیلة واذا نبقها مثل قلال هجر وقال الازهری القلال مختلفة بین قری العرب وقلال هجر اکبرها وقال الخطابی هجر مشهورة الصنعة معلومة المقدار والقلة لفظ مشترک ولقد صرفها الی احد معلوماتها وهی الاوانی

عارضة الاحوذی

غریبه قوله یخلل ای یدخل یداه فی بخللها وهی الفروج التی بین الشعر ومنه فلان خلیل فلان ای یخالل حبه فروج جسمه حتی یبلغ الی قلبه ومنه الخلال وبناء ذلک کله یرجع الی هذا احکامه اختلف العلماء فی تخلیلها علی اربعة اقوال احدها انه لا یستحب قاله مالک فی العتبیة الثانی انه یستحب قاله ابن حبیب الثالث انها ان کانت خفیفة وجب ایصال الماء الیها وان کانت کثیفة لم یجب ذلک قاله مالک عن عبد الوهاب الرابع من علمائنا من قال یغسل

اسماء الرجال یحیی بن معین بن عون الغطفانی مولاهم ابو زکریا البغدادی ثقة حافظ مشهور امام الجرح والتعدیل من العاشرة مات سنة ثلث وثلثین بالمدینة النبویة وله بضع وسبعون سنة تقریب

شرح سراج احمد

آب باشد و قریب ست مقدار یک سبوی کلان که ستعارف دیار ماست و بحساب شرع پنجاه من گفته اند پس قلتین دو بیست و پنجاه من باشد و بعضی گفته اند مقدار قریب صد رطل عراقی ست و رطل عراقی صد و بست و هشت درم و من شرعی چهل و سه سیر شاهی ست و این مذہب امام شافعی ست وامام احمد نیز باو شریک ست که چون آب بقلتین برسد با فتادن پلیدی پلید نمیگردد مادامیکه تغیر در بوی و طعم و رنگ نشده باشد قال محمد ابن اسحق گفت محمد بن اسحق در تفسیر قله القلة هی الجرار قله سبوی کلان ست والقلة التی یستقی فیہا و قله آن سبوئی ست که از وی تانیده شود آب در ان قال ابو عیسی وهو قول الشافعی واحمد واسحق قالوا اذا کان الماء قلتین لم ینجسه شیء ما لم یتغیر ریحه او طعمه گفتند شافعی و احمد و اسحق چون شود آب مقدار دو قله پلید نمیکند او را چیزی از نجاسات مادامیکه متغیر نشود بوی او یا مزه او و قالوا یکون نحوا من خمس قرب و گفته اند هر سه امامان که باشد قلتین قریب پنج مشک در اختلاف الائمه نوشته است که قلتین پانصد رطل بغدادی تقریباً و یا پانصد و هشت رطل دمشقی می باشد و بمساحت مقدار ذراع و ربع در درازی و عرض و عمق ست و گفت مالک لیس للماء یحمل النجاسة قدر معلوم متی تغیر لونه او طعمه او ریحه قلیلا کان او کثیرا **باب** کراهیة البول فی الماء الراکد باب ست در بیان کراهت بول کردن در آب ستاده که جاری نباشد حدثنا محمود بن غیلان ثنا عبد الرزاق عن معمر عن همام بن منبه همام بفتح ها و تشدید میم ابن منبه بضم میم و فتح نون و کسر موحده مشدده ابن کامل ابو عتبة الیمانی الصنعانی گفت اسحق بن منصور از ابن معین ثقه بود و گفت عجلی تابعی ثقه است در تقریب ست ثقه از رابعه بود در سنه اثنین و ثلثین و مائة وفات یافت عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم قال لا یبولن احدکم فی الماء الدائم ثم یتوضأ منه فرمود آنحضرت البتة شاشا نکند یکی از شما در آبی که استاده شود و جاری نبود پستر وضو کند از ان آب بدانکه آب راکد چون کمتر از مقدار قلتین باشد پلید میگردد بمجرد ملاقات نجاست اگرچه اوصاف او متغیر نشده باشند چنانکه مذہب امام ما ابی حنیفه و شافعی و احمد ست در یکی از دو روایت و گفت مالک و احمد در یک روایت که آن پاک ست مادامیکه متغیر نشود اوصاف او و نزد امام ما ابی حنیفه قلتین را اعتبار نیست و گفته است که مقدار آب

شرح ابی الطیب

والدارقطنی وابن مندة والحاکم والخطابی والبیهقی وابن حزم والآخرون **باب** کراهیة البول فی الماء الراکد **قوله** لا یبولن احدکم فی الماء الدائم ای الراکد الساکن من دام الشیء سکن ومکث **قوله** ثم یتوضأ منه الروایة بالرفع وکلمة ثم استینافیة والجملة بمنزلة علة النهی ای لا یبولن احدکم فیه لانه یتوضأ منه بعده فکانه قال انه کیف یبول فیه وهو یحتاج الیه بعده للتوضی او غیره والبول فیه ان لم ینجسه لکثرته فلا اقل انه ینفر الطبع عنه وذکر ابن مالک النحوی فی مثله انه یجوز ایضا جزمه عطفا علی موضع لا یبولن ونصبه باضمار ان واعطاء ثم حکم واو الجمع لکن فیه نظر لانه یقتضی ان یکون المنهی عنه الجمع بینهما واجاب عنه البعض بانه مثل قوله تعالی ولا تلبسوا الحق بالباطل وتکتموا الحق والمنهی عنه الجمع والافراد فکذلک ههنا

قوت المغتذی

تبقی مترددة بین الکبائر والصغائر والدلیل علی انها من الکبائر جعل الشارع الحد مقدرا بعدد فدل علی انه اشار الی اکبرها لانه لا فائدة فی تقدیره بقلتین صغیرتین مع القدرة علی تقدیره بواحدة کبیرة لا یبولن احدکم فی الماء الدائم ای الراکد ثم یتوضأ بالرفع

عارضة الاحوذی

ما قابل الذقن ایجابا وما وراءه استحبابا الثانیة فی تخلیلها فی الجنابة روایتان عن مالک احدهما انه یجب وان کثفت رواه ابن وهب وروی ابن القاسم وابن عبد الحکم سنة لانها قد صارت فی حکم الباطن کداخل العین ووجه آخر وهو قول ابی حنیفة والشافعی ان الفرض قد انتقل الی الشعر بعد نباته کشعر الراس وقد استوفینا التفریع والتعلیل فی کتب الفروع **ابواب** مسح الراس ذکر عبد الله ابن زید ان رسول الله صلی الله علیه وسلم مسح راسه بیدیه فاقبل بهما وادبر بدأ بمقدم راسه الی آخره

شرح سراج احمد

کہ پلید نمیشود بغادرِ پلیدی مادام کہ متغیر نشود یکی از اوصاف آب آن مقدار ست کہ حرکت نکند یکجانب وی بحرکت جانب دیگر یس آنجانب کہ متحرک شود پاک شود الجاری کالراکد عند اصحابنا ابی حنیفہ واحمد وعلی القول الجدید الراجح من مذہب الشافعی وقال مالک لا ینجس الجاری الا بالتغیر قلیلا کان او کثیرا وہو القدیم من قول الشافعی واختارہ جماعۃ من اصحابہ کالبغوی وامام الحرمین والغزالی قال النووی فی شرح المہذب وہو قوی عقیلی در ضعفاء ودارقطنی وابن عدی در کامل از جابر روایت آوردہ اند کہ اذا بلغ الماء اربعین قلۃ لا یحمل الخبث قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح وفی الباب عن جابر ودر باب کراہت بول در آب استادہ حدیث مروی گشتہ است از جابر بن عبد اللہ بن حبان وبیہقی در سنن وابن حبان وابن ماجہ واحمد ونسائی از ابی ہریرہ وابن ماجہ از عبد اللہ بن الحارث بن جزء روایت کردہ اند ومحققین امام طحاوی نیز از ابی ہریرہ

باب فی ماء البحر انہ طہور باب در بیان حال آب دریا کہ بدرستیکہ این پاک ست حدثنا قتیبۃ عن مالک ح وحدثنا الانصاری قال حدثنا معن قال حدثنا مالک عن صفوان بن سلیم عن سعید بن سلمۃ عن آل ابن الازرق ان المغیرۃ بن ابی بردۃ بدرستیکہ مغیرہ بن ابی بردہ وہو من بنی عبد الدار واز قبیلۂ عبد الدار بود اخبرہ حدیث کرد آل ابی الازرق انہ سمع اباہریرۃ یقول سأل رجل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بدرستیکہ مغیرہ شنیدہ ابا ہریرہ را کہ میگفت سوال کرد مردی آنحضرت را

شرح ابی الطیب

قولہ وفی الباب عن جابر اخرجہ مسلم عن جابر رضی اللہ عنہ انہ نہی ان یبال فی الماء الراکد **باب** فی ماء البحر انہ طہور **قولہ** مالک بن صفوان بن سلیم عن سعید بن سلمۃ عن آل بن الازرق ان المغیرۃ بن ابی بردۃ قال ابن العربی حدیث مشہور ولکن فی طریقہ مجہول وہو الذی قطع بالصحیحین عن اخراجہ واصل مالک ان شہرۃ الحدیث بالمدینۃ تغنی عن صحۃ سندہ انتہی وقال الشافعی فی اسنادہ ہذا الحدیث من لا اعرفہ قال البیہقی یحتمل ان یرید سعید بن سلمۃ او المغیرۃ او کلیہما وقال الحافظ ابن حجر فی التخریج لم ینفرد بہ سعید عن المغیرۃ فقد رواہ عنہ یحیی بن سعید الانصاری والمغیرۃ وثقہ النسائی وقد صحح ہذا الحدیث غیر الترمذی ابن المنذر وابن خزیمۃ وابن حبان والحاکم وابن مندۃ **قولہ** سأل رجل سمی ابن بشکوال السائل عبد اللہ المدلجی وقال النووی فی شرح المہذب اسمہ عبید وقیل عبد

قوت المغتذی

مالک عن صفوان بن سلیم عن سعید بن سلمۃ عن آل بنی الازرق ان المغیرۃ ابن ابی بردۃ وہو من بنی عبد الدار اخبرہ انہ سمع اباہریرۃ یقول سأل رجل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال یا رسول اللہ انا نرکب البحر الحدیث قال ابن العربی حدیث مشہور ولکن فی طریقہ مجہول وہو الذی قطع بالصحیحین عن اخراجہ واصل مالک ان شہرۃ الحدیث بالمدینۃ تغنی عن صحۃ سندہ انتہی وقال الشافعی فی اسنادہ ہذا الحدیث من لا اعرفہ قال البیہقی یحتمل ان یرید سعید بن سلمۃ او المغیرۃ او کلیہما وقال الحافظ ابن حجر فی التخریج لم ینفرد بہ سعید عن المغیرۃ فقد رواہ عنہ یحیی بن سعید الانصاری والمغیرۃ وثقہ النسائی وقد صحح ہذا الحدیث غیر الترمذی ابن المنذر وابن خزیمۃ وابن حبان والحاکم وابن مندۃ وابو محمد البغوی وسمی ابن بشکوال السائل عبد اللہ المدلجی قال النووی فی شرح المہذب اسمہ عبید وقیل عبد قال واما قول الاسمعانی فی الانساب اسمہ العرکی ففیہ ایہام ان العرکی اسم علم لہ ولیس کذلک بل العرکی وصف لہ وہو ملاح السفینۃ

عارضة الاحوذی

ہذا اصح شیء فی الباب وذکر حدیث الربیع انہ بدأ بمؤخر راسہ ثم بمقدمہ وباذنیہ ظہورہما وبطونہما قال حسن وحدیث عبد اللہ اصح وقال بعد ذلک عن الربیع ان النبی علیہ السلام رأیتہ توضأ ومسح راسہ وما اقبل منہ وما ادبر وصدغیہ واذنیہ مرۃ واحدۃ فقال ہو حسن صحیح مع انہ حسن ما اسندہ عن عبد اللہ ابن محمد بن عقیل عنہا وذکر بعد ذلک عن عبد اللہ بن زید ابن لہیعۃ بماء غبر من فضل یدیہ اخرجہ ابو عیسی وصحح الروایۃ الاخری انہ مسح راسہ بماء غیر فضل یدیہ وقال حسن صحیح وذکر حدیث ابن عباس وصححہ ان النبی

[illegible]

شرح سراج احمد

فقال یارسول اللہ انا نرکب البحر ونحمل معنا القلیل من الماء پس گفت ای رسول خدا بدرستیکہ ما سوار میشویم بر کشتی در دریای شور و برمیداریم ہمراہ خویش آبی کم
قلیل المقدار برای خوردن و نوشیدن فان توضأنا بہ عطشنا پس اگر وضو کنیم با آن آب تشنہ خواہیم شد و از خوردن و نوشیدن منقطع گردد افنتوضأ من ماء البحر آیا پس
وضو کنیم با آب دریای شور فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ہو الطہور ماؤہ الحل میتتہ پس فرمود آنحضرت آن پاک است آب او حلال است مردہ او از ماہی وغیرہ

شرح ابی الطیب

قولہ انا نرکب البحر زاد الحاکم نرید الصید ونحمل معنا القلیل من الماء لفظ الحاکم والبیہقی فیجیء احدنا معہ الاداوۃ
وہو یرجو ان یاخذ الصید قریبا فربما وجدہ کذلک وربما لم یجد الصید حتی یبلغ من البحر مکانا لم یظن ان یبلغہ فلعلہ
یحتلم او یتوضأ فان اغتسل او توضأ بہذا الماء فلعل احدنا یہلکہ العطش فہل تری فی ماء البحر ان نغتسل او نتوضأ
بہ اذا خفنا ذلک فقال الحدیث قولہ ہو الطہور ماؤہ لم یقل نعم لئلا یتبادر الی الذہن قصر الحکم علی موضع الضرورۃ
کما ہو المفروض فی السوال واما الزیادۃ فی الجواب بقولہ الحل میتتہ فلتتمیم الفائدۃ وہی زیادۃ تنفع لاہل الصید وکان
السائل منہم وہذا من محاسن الفتوی والطہور بمعنی المطہر لانہم سألوہ عن تطہیر مائہ لا عن طہارتہ والحصر فیہ للمبالغۃ
قال الطیبی نقلا عن الزجاج ان الطہور ہو الماء الذی یتطہر بہ ولا یجوز الا ان یکون طاہرا فی نفسہ مطہرا لغیرہ لان
عدولہ عن صیغۃ الفاعل الی فعول وفعیل لزیادۃ معنی لان اختلاف المبانی لاختلاف المعانی لکن زیادۃ
الطہارۃ لیست بالنسبۃ الی طاہر آخر ہو اطہر منہ بل بالقیاس الی ما یتطہر بہ ففیہ معنی الطہارۃ
والتطہیر بخلاف طاہر وان کان القیاس ان یعتبر زیادۃ الطہارۃ لانہ فعل لازم انتہی
قال ابن العربی انما توقفوا فی ماء البحر لاحد وجہین اما لانہ لا یشرب واما لانہ طبق جہنم
کما روی عن ابن عمرو وابن عمر وما کان طبق سخط لا یکون طریق طہارۃ ورحمۃ

قوت المغتذی

انا نرکب البحر زاد الحاکم نرید الصید ونحمل معنا القلیل من الماء لفظ الحاکم والبیہقی فیجیء احدنا معہ الاداوۃ وہو یرجو ان
یاخذ الصید قریبا فربما وجدہ کذلک وربما لم یجد الصید حتی یبلغ من البحر مکانا لم یظن ان یبلغہ فلعلہ یحتلم او یتوضأ
فان اغتسل او توضأ بہذا الماء فلعل احدنا یہلکہ العطش فہل تری فی ماء البحر ان نغتسل بہ او نتوضأ بہ اذا خفنا
ذلک فقال اغتسلوا منہ وتوضؤا بہ ہو الطہور ماؤہ بفتح الطاء الحل میتتہ قال الخطابی فی الاصلاح عوام الرواۃ
یقولون بکسر المیم من المیتۃ یقولون میتۃ وانما ہو میتۃ مفتوحۃ یریدون حیوان البحر اذا مات فیہ سمعت
ابا عمر یقول المیتۃ الموت وہو امر اللہ یقع فی البر والبحر لا یقال حلال ولا حرام قال ابن العربی انما توقفوا
عن ماء البحر لاحد وجہین اما لانہ لا یشرب واما لانہ طبق جہنم کما روی عن ابن عمرو وما کان
طبق سخط لا یکون طریق طہارۃ ورحمۃ وانما اجابہم بما ذکر ولم یقل لہم نعم لانہ لو قال
ذلک لما جاز الوضوء بہ الا للضرورۃ علی حسبہا وقع السوال فاستانف بیان
الحکم بجواز الطہارۃ بہ وزاد فی الجواب ما تتم بہ الفائدۃ وذلک من محاسن الفتوی
وقد روی الدارقطنی ان البحر طہور الملائکۃ اذا نزلوا واذا عرجوا انتہی

عارضة الاحوذی

صلی اللہ علیہ وسلم
مسح براسہ واذنیہ
ظاہرہما وباطنہما
وذکر حدیث ابی امامۃ
ان النبی صلی اللہ
علیہ وسلم قال الاذنان
من الراس والصحیح
ان ذلک من قول
ابی امامۃ قصدی
ابن عجلان لا من نفس
الحدیث والحدیث
نصہ ان النبی
صلی اللہ علیہ وسلم
مسح براسہ وقال
الاذنان من الراس
یعنی ان ہذا قول
ابی امامۃ لا قول
رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم
احکامہ کثیرۃ
نذکر منہا فی
ہذہ العارضۃ
خمس مسائل
الاولی قولہ مسح
راسہ یعنی جمیعہ
وفی المسألۃ احد
عشر قولا بیناہا
فی الاحکام وفی

حل اللغۃ: الطہارۃ لغۃ النظافۃ وفعلا ما الازمی وشرعا النظافۃ المخصوصۃ بالتنظیف الوضوء والغسل والتیمم ومسح البدن والثوب ونحوہما فی الدرر نا قلا عن شرح ... الاصطلاحات

شرح سراج احمد

وفی الباب عن جابر والفراسی حاکم از ابن عباس روایت کردہ کہ البحر طهور وابن ماجہ از ابی ہریرہ آوردہ کہ البحر طهور ماؤه الحل میتۃ ودار قطنی از ابی ہریرہ روایت کردہ کہ من لم یطهره البحر فلا طهره الله قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وهو قول اکثر الفقهاء وآن قول اکثر فقهاست کہ آب دریا پاک ست من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم از صحابہ منهم ابوبکر وعمر وابن عباس لم یروا باسا بماء البحر بعضی ازان فقہای صحابہ ابوبکر صدیق وعمر بن الخطاب وابن عباس اند کہ اعتقاد میدارند کہ باک نیست بآب دریا وقد کره بعض اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم الوضوء بماء البحر مکروہ داشتہ اند بعضے از صحابہ وضو از آب دریا منهم ابن عمر وعبد الله بن عمرو وقال عبد الله بن عمرو هو نار بعضے از ایشان عبد اللہ بن عمر وعبد اللہ بن عمرو بن العاص ست وگفت عبد اللہ بن عمرو آب دریا شور آتشی ست یعنی موذی ست کہ مولد امراض ست

درجلد باب التشدید فی البول باب ست دربیان سختی در پرہیز کردن از بول حدثنا هناد وقتیبۃ وابو کریب قالوا اخبرنا وکیع عن الاعمش قال سمعت مجاهدا یحدث عن طاؤس کہ طاؤس ابن کیسان ابو عبد الرحمن الخولانی الحمیری مولاہم الہمدانی از ابنا فرس بود وگفت یحیی بن معین نام او ذکوان ست وتسمیہ بطاؤس از انست کہ طاؤس قراء بود وکیلی از اعلام تابعین وخیار عباد اللہ الصالحین بود واو شیخ محدثین ست درمکہ روز ترویہ سنہ ست ومائۃ وفات یافت ونماز گذارد بروے ہشام بن عبد الملک عن ابن عباس ان النبی صلی الله علیه وسلم مر علی قبرین گفت ابن عباس بدرستیکہ آنحضرت بگذشت بر دو گور فقال انهما یعذبان پس فرمود آنحضرت بدرستیکہ ہر دو صاحب گورہا عذاب کردہ میشوند در گورہا ومایعذبان فی کبیر وعذاب کردہ نمیشوند بسبب کاری بزرگ در نظر مردم اما هذا فکان لا یستتر من بوله اما یکے ازین دو پس بود کہ پوشیدہ نمیکرد وخود را از بول خود وپرہیز ازان نمیکرد وقطرات بول بر تن وجامہ او می افتادند واما هذا فکان یمشی بالنمیمۃ

شرح ابی الطیب

باب التشدید فی البول **قوله** فقال انهما یعذبان ای ان صاحبیهما یعذبان بتقدیر المضاف والضمیر راجع الی غیر مذکور لان سیاق الکلام یدل علیه **قوله** وما یعذبان فی کبیر حرف الجر فیه للتعلیل وهو شاهد علی ورود فی للتعلیل ومعناه لا یعذبان فی امر یشق ویکبر علیهما الاحتراز عنه الا لکانا معذورین کسلس البول والاستحاضۃ ولم یرد ان الامر فیهما هین غیر کبیر فی الدین **قوله** اما هذا فکان لا یستتر من بوله ای لا یجعل بینه وبین بوله سترۃ ای لا یتحفظ منه او لا یخفی عن اعین الناس عند قضاء الحاجۃ کذا فی المجمع ویؤیده ما فی ابی داود وقال هناد یستتر مکان یستنزه وساق هذا بسند عثمان بن شیبۃ وقال قال کان لا یستتر من بوله وقال ابو معاویۃ یستنزه قال الاشرف فی الغریبین والنهایۃ یستنثر بنون بعد التاء من الاستنثار وهو الاجتذاب مرۃ بعد اخری قال الطیبی المنثر جذب فیه قوۃ قیل هذا هو الذی یساعد علیه المعنی لا الاستتار فیه ان التکشف حرام عند الکل والمقام مقام التعذیب لکونه کبیرۃ فکیف یقال انه لا یساعده المعنی وفی روایۃ لمسلم لا یستنزه من البول وکذلک فی روایۃ لابی داود وفی روایۃ ابن عساکر لا یستبرئ بموحدۃ ساکنۃ من الاستبراء **قوله** واما هذا فکان یمشی بالنمیمۃ ای الی کل واحد من الشخصین اللذین بینهما عداوۃ او یلقی بینهما عداوۃ بان ینقل لکل واحد منهما ما یقول الآخر من الشتم والاذی قال النووی النمیمۃ نقل کلام الغیر لقصد الاضرار وهو اقبح القبائح

قوت المغتذی

وقال عبد الله بن عمرو هو نار قال ابن العربی اراد به طبق النار لانه لیس بنار فی نفسه

عارضة الاحوذي

مختصر النيرين وجملتها ترجع الى قولين احدهما هل يلزم جميعه او بعضه فراى مالك فى مشهور اقواله وجوب مسح جميعه لما يقتضيه ظاهر القران وفعل النبى عليه السلام وذلك منصوص مبين فى كتاب الاحكام ومسائل الخلاف وفعل النبى عليه السلام رافع لكل خلاف او اشكال وقع فى الاية فانه صلى الله عليه وسلم استوفاه مسحا ومن صفته فصلا الثانية قد ذكرنا بعضا من الروايات فى كيفية المسح له وقد روى البخارى فى صفة مسحه ان النبى عليه السلام مسح راسه بيديه

شرح سراج احمد

واما این صاحب گوی واشارت بقبر دیگر فرمود یعنی که میرفت بسخن چینی و مخفی بر درواز ها می دم رفته تفتیش عیوب ایشان میکرد حاصل آنکه پرده نمیگرفت
در وقت بول و کشف میکرد عورت خود را یا پرده نمیگرفت میان خود و بول و نگاه نمی داشت از ان خود را و احتیاط نمیکرد تا میرسید ترشحه بدن وی جامه او و در روایة مسلم
لا یستنزه و نمیمه رسانیدن و نقل کردن سخن یکی را بدیگری بقصد افساد و اضرار و این از اقبح قبائح و اشنع شنائع است و بعضے علما از کبائر است
و در قرآن مجید مذمت آن کرده است مشاء بنمیم و در حدیث است که حق تعالی نظر نمیکند بسوی کسیکه در وی این خصلت باشد و در صحیحین آمده است که سخن چین
در بهشت نه در آید و عمر بن الخطاب بکعب احبار گفت که کدام گناه را در توریت عظیم خوانده گفت سخن چینے کردن فرمود که آیا از قتل عظیم تر است گفت از سخن چینی
قتل حادث شود و چندین شرها دیگر پدید آید و مصداق آن در کتاب الله است والفتنة اشد من القتل وفي الباب عن زيد بن ثابت وابي بكرة وابي هريرة
وابي موسى وعبد الرحمن بن حسنة روایت کرده حدیث تنزه از بول را عبد بن حمید و بزار و طبرانی و حاکم از ابن عباس و طبرانی از ابی امامه و ابن عباس
اتقوا البول فانه اول ما يحاسب العبد في القبر را امام احمد و ابن ماجه و حاکم از ابی هریره و احمد و متفق علیه از ابن عباس و احمد از ابی امامه و ابو داود و ابن ماجه و ابن حبان
از عبد الرحمن بن حسنه وابی موسی و حاکم و بیهقی در سنن از علی بن ابی طالب قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح وروى منصور
هذا الحديث عن مجاهد عن ابن عباس و روایت کرده منصور این حدیث را از مجاهد از ابن عباس و لم يذكر فيه عن طاؤس و ذکر
نکرده منصور در وی روایت را از طاؤس ورواية الاعمش اصح و روایة اعمش صحیح تر است که در اسناد حدیث است وسمعت ابا بكر محمد بن
ابان يقول گفت مصنف و شنیدم ابا بکر محمد بن ابان را که میگفت سمعت وكيعا شنیدم وکیع را یقول که میگفت الاعمش احفظ لاسناد
ابراهيم عن منصور اعمش حافظ ترین اسناد است ابراهیم از منصور **باب** ما جاء في نضح بول الغلام قبل ان يطعم باب است
در بیان انچه آمده است در پاشیدن آب بر شاشای کودک پیش ازانکه خورده باشد حدثنا قتيبة واحمد بن منيع قالا ثنا
سفيان بن عيينة عن الزهري عن عبيد الله بن عبد الله بن عتبة بن مسعود بن عبد الله الهذلي امام جلیل یکی از فقهای
سبعه بود گفت واقدی بود او عالم ثقه فقیه کثیر الحدیث و علم شاعر مامون امام از سادات تابعین از ثالثه است در سنه تسع وثمان وخمس
یا اربع وتسعین وفات یافت عن ام قيس بنت محصن بکسر میم و سکون حای مهمله و فتح صاد در آخر نون اسدیه خواهر عکاشه بن محصن
صحابیه مشهوره از مهاجرات بود قالت دخلت بابن لي على النبي صلى الله عليه وسلم لم يأكل الطعام گفت ام قیس در آمدم من و
در آوردم همراه خود پسر خود را بر آنحضرت که هنوز نخورده بود طعام را و آنحضرت او را در کنار خود بنشاند فبال عليه پس شاشا کرد بر آنحضرت
فدعا بماء فرشه عليه پس طلبید آب را پس افشاند آب را بر آن بول وفي الباب عن علي وعائشة وزينب
ولبابة بنت الحارث وهي ام الفضل ولبابه ام فضل است بن عباس بن عبد المطلب که فضل پسر عباس بن المطلب
بود وابي السمح وعبد الله بن عمرو وابي ليلى وابن عباس رضي الله عنهم امام احمد و ابو داود و ابن ماجه و حاکم
از ام فضل و طبرانی اوسط از ام سلمه روایت کرده اند قال ابو عيسى وهو قول غير واحد من اصحاب

شرح ابی الطیب

باب ما جاء في نضح بول الغلام قبل ان يطعم **قوله** فدعا بماء فرشه عليه ظاهره اصابة الماء القليل باليد
بلا اسالة ومن لم يقل بالظاهر يحمله على انه غسل غسلا خفيفا فعبر عنه بالرش ويؤيده ما في صحيح مسلم عن عائشة
رضي الله عنها قالت اتي رسول الله صلى الله عليه وسلم بصبي يرضع فبال في حجره فدعا بماء فصبه عليه وفي رواية
فدعا بماء فاتبعه بوله ولم يغسله وفي رواية في البخاري فنضحه ولم يغسله فرواية صبه ظاهرة في كثرة اصابة الماء

عارضة الاحوذي

ادبر بهما واقبل ولا اعلو احدا قال انه يبدأ بمؤخر الراس الا وكيع بن الجراح كما ذكره ابو عيسى عنه والصحيح البداية بالمقدم وهي رواية الحفاظ كلهم و قوله في حديث البخاري فادبر واقبل قال علماؤنا بدأ بمقدم راسه وسماه ادبارا لانه فعل يؤل الى الادبار فسماه بما يؤل اليه وهي مسألة خلاف في اصول الفقه هل يسمى الفعل بمبدئه او منتهاه وعلى هذا القصد اختلف الرواة في الالفاظ وقوله بدأ بمؤخر راسه لعله من تفسير الراوي لقول الاخر

شرح سراج احمد

النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین ومن بعدہم گفت مصنف و آن قول بسیار کسان ست از صحابہ وتابعین وکسیکہ پس تابعین
بودند از ایمہ مجتہدین مثل احمد واسحق مانند امام احمد واسحق وقالوا ینضح بول الغلام گفتند ایشان پاشیدہ شود آب شاشاکی
کودک کہ نخوردہ باشد ویغسل بول الجاریۃ وشستہ شود شاشای دختر از جہت پلیدی آن وھذا مالم یطعما واین مادامی ست
کہ ہردو طعام نخوردہ باشند فاذا طعما غسلا جمیعا پس چون خورند ایشان شستہ شود بول ہردو را باتفاق ویکفی الرش
علے بول صبی لم یطعم غیر اللبن ویغسل من بول الصبیۃ عند امامنا ابی حنیفۃ والشافعی وقال مالک یغسل من بولہما وہما فی الحکم سواء
وقال احمد بول الصبی مالم یاکل الطعام طاہر والاصح من مذہب امامنا ابی حنیفۃ ان بول الصبی نجس وہما فی الحکم سواء باب ماجاء
فی بول مایوکل لحمہ بابیست در بیان انچہ آمدہ است در حکم شاشا چیزیکہ خوردہ شود گوشت وی حدثنا الحسن بن محمد الزعفرانی
ثنا عفان بن مسلم عفان بفتح عین مہملہ وتشدید فا ومسلم بلفظ اسم فاعل از اسلام ست ابن عبداللہ الصفار البصری الباہلی ثقہ بود از کبار
عاشرہ ست بغداد وسنہ عشرین ومائۃ وفات کرد ثنا حماد بن سلمۃ انا حمید وقتادۃ وثابت عن انس ان ناسا من عرینۃ قدموا المدینۃ
گفت انس بن مالک باتحقیق مردم از قبیلہ عرینہ آمدند مدینہ را عرینہ بضم عین مہملہ وفتح را وسکون مثناۃ تحتیہ ونون نام قبیلہ ایست از قحطان
ودر روایت بخاری من عکل وعرینۃ آمدہ است وایشان ہفت کس بودند چہار از عرینہ وسہ عکل ودر روایات مختلفہ آمدہ اند درین باب عدد ایشان
گویند ہفت کس گویند ہشت ویوفق بینہما بکون احد منہم من احدی القبیلتین کما فی الخیر الجاری فاجتووھا پس ناخوش داشتند ہوای مدینہ
شریفہ را وبہ بیماری استسقا مبتلا گشتند فبعثہم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی ابل الصدقۃ پس فرستاد ایشان را
آنحضرت در شتران صدقہ کہ بیرون شہر چرانیدہ میشدند وقال اشربوا من البانہا وابوالہا وفرمود آنحضرت بنوشید از شیر وبول آن
کہ استسقا را مفید بود ایشان رفتند ونوشیدند از شیر وبوال شتران وصحت یافتند فقتلوا راعی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

شرح ابی الطیب

ویستعمل غالبا فی الغسل فمعنی رشہ اسال الماء علیہ حتی غلبہ ولم یبالغ فی الغسل
بالدلک لان الغلام لم یاکل الطعام فلم یکن لبولہ عفونۃ تفتقر
فی ازالتہا الی المبالغۃ ولم یرد انہ لم یغسلہ بالمرۃ بل اراد بہ التفریق
بین الغسلین والتنبیہ علی انہ غسل دون غسل فعبر عن احدہما بالغسل وعن
الآخر بالنضح واللہ اعلم باب ماجاء فی بول مایوکل لحمہ قولہ ان ناسا من عرینۃ
بالتصغیر کجہینۃ حی منہم العرنیون المرتدون کذا فی القاموس وعدتہم ثمانیۃ
کما فی الصحیح قولہ فاجتووھا الاجتواء بالجیم ای اصابہم فیہا الجوی وھو المرض وداء الجوف
ویقال اجتویت البلد اذا کرہت المقام فیہ وان کنت فی نعمۃ ویکون الجوی عبارۃ عن شدۃ الوجد وقال
السیوطی اجتووھا ای لم توافقہم قولہ راعی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم واسمہ یسار

قوت المغتذی

ان ناسا من عرینۃ عدتہم ثمانیۃ فی الصحیح قدموا المدینۃ فاجتووھا
ای لم توافقہم فقتلوا راعی النبی صلی اللہ علیہ وسلم اسمہ یسار

عارضۃ الاحوذی

فادیہما فحملہ علی البدایۃ بالمؤخر فذکرہ بذلک اللفظ الثالث مسح الراس اختلفت الروایۃ فیہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فمنہم من روی انہ مسح راسہ ثلثا ومنہم من روی انہ مسحہ مرۃ واحدۃ قال ابوداود واحادیث عثمان الصحاح انہ مسح راسہ مرۃ واحدۃ وحسن غریب الروایۃ قول ابن سیرین انہ مسح مرتین مرۃ فرضا ومرۃ سنۃ وتعلق بان الفرض مرۃ والثانیۃ سنۃ کسائر الاعضاء وھذا قیاس علی عبادۃ معارضۃ السنۃ ولو کانت کسائر الاعضاء

شرح سراج احمد

پس گشتند ایشان چرانندۂ شتران آنحضرت را واستاقوا الابل وبردند شتران را وارتدوا عن الاسلام ومرتد گشتند از اسلام آنحضرت
بحال ایشان خبردار گشتند ومردم پس ایشان فرستاد تا ایشان را بیارند فاتی بہم النبی صلی اللہ علیہ وسلم پس آوردہ شدند ایشان نزد آنحضرت
فقطع ایدیہم پس برید آنحضرت دستہای ایشان وارجلہم وبرید پایہای ایشان را من خلاف از جانب دیگر یعنی اگر دست راست برید بود
پای چپ بریدند وسمر اعینہم ومیل گرم کردہ در چشم ایشان کشید والقاہم بالحرۃ وانداخت ایشان را در سنگریزہای گرم قال انس گفت
انس بن مالک فلقد رأیت احدہم یکد الارض بفیہ حتی ماتوا وربما قال حماد یکدم الارض بفیہ حتی ماتوا وگاہ میگفت حماد
لفظ یکدم الارض بجای یکد الارض ومعنای ہر دو لفظ یکیست پس بودم من کہ می دیدم یکی ایشان را کہ می مالید زمین را بدہن خود تا آنکہ مردند ایشان کہ
بمعنی حک است قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح وقد روی من غیر وجہ عن انس گفت مصنف این حدیث حسن صحیح است وتحقیق روایت کردہ شدہ
از بسیار طرق از انس بن مالک وہو قول اکثر اہل العلم آن قول اکثر اہل علم است قالوا لا بأس ببول ما یؤکل لحمہ گفتند باکی نیست ببول آنچہ خوردہ شود
گوشت وی از بقر وغنم وشتر وغیرہ حدثنا الفضل بن سہل الاعرج در تقریب است فضل بن سہل بن ابراہیم الاعرج البغدادی اصل او از خراسان است صدوق
از حادی عشر است در سنہ خمس وخمسین ومائتین وفات کرد وعمر او متجاوز از سبعین بود نا یحیی بن غیلان بن عبد اللہ بن اسماء الخزاعی یا اسلمی بغدادی
ابو الفضل ثقہ از عاشر بود در سنہ عشرین ومائتین وفات کرد بر قول صحیح نا یزید بن زریع بتقدیم زای معجمہ مصغر بصری ابو معاویہ ثقہ ثبت از ثامن بود
در سنہ تسعین ومائتین وفات کرد نا سلیمان التیمی عن انس بن مالک قال انما سمل النبی صلی اللہ علیہ وسلم اعینہم گفت انس
جز این نیست کہ میل کشید در چشم ایشان آنحضرت لانہم سملوا اعین الرعاۃ از جہت آنکہ میل کشیدند ایشان در چشم چرانندۂ شتران قال
ابو عیسی ہذا حدیث غریب لا نعلم احدا ذکرہ غیر ہذا الشیخ عن یزید بن زریع گفت مصنف این حدیث غریب است نمی شناسیم
ہیچکس را کہ ذکر کردہ باشد آن را سوای این شیخ کہ یحیی بن غیلان باشد وہو معنی قولہ والجروح قصاص واین است معنی قول حق تعالی
کہ والجروح قصاص چرا کہ تسمیل اعین ایشان از جہت قصاص بود وقد روی عن محمد بن سیرین انہ قال انما فعل
النبی صلی اللہ علیہ وسلم ہذا قبل ان تنزل الحدود وتحقیق روایت کردہ شدہ است از ابن سیرین بدرستیکہ محمد بن سیرین گفت
جز این نیست کہ کرد آنحضرت این را پیش ازینکہ فرو فرستادہ شد حدود **باب ما جاء فی الوضوء من الریح** باب است
در بیان آنچہ آمدہ است در وضو کردن از بیرون شدن ریح حدثنا قتیبۃ وہناد نا وکیع عن شعبۃ عن سہیل بن ابی صالح

شرح ابی الطیب

قولہ سمر اعینہم بالتخفیف ای احمی لہم مسامیر الحدید ثم کحلہم **قولہ** یکدم
الارض ای یعض ویجرہ یکد **قولہ** سمل بالتخفیف ای فقأہا بحدیدۃ محماۃ
او غیرہا وبمعنی السمر **قولہ** وہو معنی قولہ والجروح قصاص یعنی انما سمر النبی
صلی اللہ علیہ وسلم اعینہم لانہم سمروا اعین الرعاۃ فاقتص منہم عملا
بقولہ تعالی والجروح قصاص **باب** ما جاء فی الوضوء من الریح

قوت المغتذی

وسمر اعینہم بالتخفیف ای احمی لہم مسامیر الحدید ثم کحلہم بہا یکدم الارض ای یعض و
نحوہ یکد سمل بالتخفیف ای فقأہا بحدیدۃ محماۃ او غیرہا وہو بمعنی السمر

عارضۃ الاحوذی

من جہۃ القیاس
لکانت ثلثا فعولوا
علی ما تقدم الرابعۃ
اختلف العلماء فی
الاذنین علی اربعۃ
اقوال الاول انہما
من الراس یمسحان
بمائہ قالہ ابن عباس
وعطاء والحسن
وابو حنیفۃ الثانی
ہما من الوجہ یغسلان
معہ قالہ ابن شہاب
الثالث یغسل ما
اقبل منہما مع الوجہ
ویمسح ما ادبر مع
الراس قالہ الشعبی
والحسن بن صالح
الرابع ہما من الراس
ویمسحان بماء جدید
زاد ابن الخلال
ظاہرہما وجوبا
وباطنہما استحبابا
قال القاضی ابو بکر
ابن العربی رضی اللہ
عنہ کل من ذکر
وضوء النبی علیہ
السلام لم یذکر
الاذنین الا ابن عباس

اسماء الرجال: الحسن بن صالح بن حی وہو حیان بن شفی بفتح المعجمۃ ... الہمدانی بسکون المیم ثقۃ فقیہ عابد ... من السابعۃ ... مات سنۃ تسع وتسعین ... تقریب

شرح سراج احمد

عن ابيه عن ابي هريرة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا وضوء الا من صوت او ريح بدرستيكه آنحضرت فرمود نيست
لزوم وضو از توہم ووسوسہ مگر از شنيدن آوازی يا يافتن بدبوئی دبری قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح حدثنا قتيبة نا عبد العزيز بن
ابن محمد عن سهيل بن ابي صالح در تقريب ہست عبد العزيز بن محمد بن عبيد الدراوردی ابو محمد الجهنی مولاهم المدنی صدوق كان
يحدث من كتب غيره فيخطی قال النسائی حديثه عن عبيد الله العمری منكر من الثامنة مات سنة ست او سبع وثمانين ومائة عن ابيه عن ابی هريرة
ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال اذا كان احدكم فی المسجد فوجد ريحا بدرستيكه آنحضرت فرمود چون باشد يكی از شما در مسجد پس
يافت بادی حركت را بين الیتیہ میان دو سرین خود فلا يخرج پس بايد كہ بيرون نشود از مسجد برای وضو حتى يسمع صوتا او يجد ريحا
تا آنكہ بشنود آوازی يا بيابد بوئی را حدثنا محمود بن غيلان نا عبد الرزاق انا معمر عن همام بن منبه عن ابی هريرة عن النبی صلى الله
عليه وسلم قال ان الله لا يقبل صلوة احدكم اذا احدث حتى يتوضأ فرمود آنحضرت بدرستيكہ حق تعالى قبول نمی فرمايد نماز يكی شما را چون بے وضو
گردد تا آنكہ وضو كند يعنی چون يكی از شما بے وضو گردد بايد كہ وضو كردہ نماز گزارد قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح وفی الباب عن عبد الله
ابن زيد وعلی بن طلق بطاء مهملہ مفتوحہ وسكون لام در آخر قاف ست وعائشة وابن عباس وابن مسعود وابی سعيد ابن حديث را امام احمد از ابی سعيد وابوداود وجماعت از علی بن طلق
ومسلم از عبد الله بن عمر روايت كردہ اند قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح وهو قول العلماء ان لا يجب عليه الوضوء الا من حدث يسمع صوتا

شرح ابی الطیب

قوله لا وضوء الا من صوت او ريح اى لا وضوء الا من استماع صوت او وجدان ريح وهو مجاز عن تيقن الحدث وانما
خصهما بالذكر لكثرة وجود النقض بهذا النوع من الناقض وهما سببا العلم بذلك غالبا يعنی لا وضوء بمجرد ان يشك
فی خروج شیء حتى يستيقن بالحدث بظهور علامة ذلك سواء كان صوتا او ريحا او غير ذلك من البول وغيره فالمقصود
نفی الوضوء بمجرد الشك لا نفيه من بول ونحوه واليه يشير صدر الرواية التی رواها الشيخان عن عباد بن تميم عن
عمه عبد الله بن زيد الانصاری انه شكا الى رسول الله صلى الله عليه وسلم الرجل يخيل اليه انه يجد الشیء فقال
رسول الله صلى الله عليه وسلم لا ينفتل او لا ينصرف حتى يسمع صوتا او يجد ريحا انتهى فالسؤال عام وخص صلى
الله عليه وسلم فی الجواب باعتبار ان الوسوسة غالبا فی الصلوة يكون بخروج الريح واشار به صلى الله عليه
وسلم الى ان الحكم بالنقض منحصر فی تيقن الحدث واليه تشير رواية ابی هريرة ان الله لا يقبل صلوة
احدكم اذا احدث حتى يتوضأ ويدل على ذلك قول ابن المبارك اذا شك فی الحدث فانه لا يجب عليه
الوضوء قال فی شرح السنة معنى الحديث حتى تيقن الحدث لا ان سماع الصوت او وجدان
الريح شرط اذ قد يكون اصم فلا يسمع الصوت وقد يكون اخشم فلا يجد الريح واقول قد ينتقض
بغيره فالمدار على تيقن الحدث قوله اذا كان احدكم فی المسجد ليس قيد المسجد للاحتراز
من ان خارج المسجد حكمه ليس كذلك بل اذا كان فی غيره لا ينصرف عن الصلوة كذلك حتى يتيقن
بالحدث الا انه اشار بالمسجد الى ان الاصل ان يصلی فی المسجد لانه مكانها
فعلى المؤمن ملازمة المساجد للجماعة وقوله فوجد ريحا اى زعم
بخروج ريح منه وشك فيه وليس الوجدان ههنا بمعنى اليقين

عارضة الاحوذی

والربيع بنت معوذ وبيانهما اقوى فی التعليق من سكوت غيرهما الخامسة فی التحقيق منها والخلاف بين العلماء انما هو من الفاظ وردت فی الاحاديث كقوله سجد وجهی للذی خلقه وصوره وشق سمعه وبصره فاضاف السمع الى الوجه وهذا انما يكون على معنى التوسع فی القول بان يضاف الى الوجه لانهما متصلتان به ولان المراد بالوجه الجملة كلها وكذلك قوله صلى الله عليه وسلم فی رواية ابی امامة الاذنان من الراس ذلك من قول ابی امامة كما تقدم وتاويله فلم تقو به حجة وفعل النبی عليه السلام الثابت فی افرادهما بالذكر وتجديد الماء لهما اصل لا يزعزع والله اعلم

النخبہ — سکہ متواری — انشان … — … — از کی بیابایں خطا بیکرو گفت امام نسائی حدیث او از عبید الله عمری منکر است

عارضۃ الاحوذی

باب تخلیل الاصابع عاصم بن لقیط بن صبرۃ عن ابیہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا توضأت فخلل بین الاصابع حسن صحیح ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا توضأت فخلل بین اصابع یدیک ورجلیک حسن غریب وعن المستورد رایت النبی علیہ السلام اذا توضأ یخلل اصابع رجلیہ بخنصرہ حسن غریب من طریق ابن لہیعۃ ومنا اخرجہ ابوداود احکامہ فی اربعۃ الاولی قولہ یخلل بین الاصابع فی حدیث لقیط الصحیح عام فی کل اصبع فی الوضوء الا انہ ولیجب فی الیدین واختلف فی الرجلین فقال اسحق واسحق یخلل

شرح سراج احمد

او بحال بر جا گفت مصنف این حدیث حسن صحیح و آن قول علماست کہ واجب نمی شود بروی وضو مگر از بی وضو شدن کہ بشنود آواز یا بیابد بوی او را وقال ابن المبارک اذا شك فی الحدث فانہ لایجب علیہ الوضوء حتی یستیقن استیقانا یقدر ان یحلف علیہ وگفت ابن المبارک چون شک شود آدمی را در بی وضو شدن پس بدرستیکہ شان نیست کہ واجب نمی شود بروی وضو تا آنکہ یقین حاصل شود او را یقین کہ قادر باشد اینکہ سوگند بخورد بروی بمجرد توہم وضو ناقض نمیشود وقال اذا خرج من قبل المرأۃ الریح وجب علیہا الوضوء و گفت ابن المبارک چون بیرون شود باد ہی از فرج زن واجب شود بروی وضو وھو قول الشافعی و اسحق و آن قول امام شافعی و اسحق است بدانکہ نزد امام احمد بقرہ نیز وضو بشکند اما این قول در کتاب خرقی و شرح آن کہ شمل و جمع کتب مذہب ایشان است یافتہ نشد واما النافذ کالدود والحصا والریح من القبل و سلسل البول و الاستحاضۃ والمذی فینتقض لغیر الا عند مالک واستثنی ابوحنیفۃ الریح من القبل فقال لاینتقض باب الوضوء من النوم باب است در بیان وضو از خواب کردن حدثنا اسمعیل بن موسی و ھناد و محمد بن عبید المحاربی المعنی واحد یعنی ہر سہ کسان باختلاف الفاظ روایت کردہ اند و باعتبار معنی یکیست قالوا انا عبد السلام بن حرب بن مسلم الہندی ابوبکر الکوفی اصل او بصری ثقہ حافظ است او را مناکیر بود و از صغار ثامنہ است در سنہ سبع و ثمانین و مائۃ وفات کرد و عمر او ست و تسعون بود و عن ابی خالد الدالانی الاسدی الکوفی یزید بن عبد الرحمن صدوق کثیر الخطاء تدلیس میکرد از سابعہ بود عن قتادۃ عن ابی العالیۃ عن ابن عباس رضی اللہ عنہ انہ رای النبی صلی اللہ علیہ وسلم نام وھو ساجد حتی غط بدرستیکہ ابن عباس دید آنحضرت را کہ بخواب رفت در حالیکہ او سجدہ کنندہ بود تا آنکہ آواز گلو بر آورد و غط بالغین معجمہ و طای مہملہ بمعنی آواز گلو و او نفخ شک راوی است یا لفظ نفخ گفت یعنی دمید ثم قام یصلی پس برخاست آنحضرت کہ نماز میگزارد فقلت یا رسول اللہ انک قد نمت پس گفتم ای پیغمبر خدا بدرستیکہ تو تحقیق بخواب رفتہ بودی قال ان الوضوء لایجب الا علی من نام مضطجعا فرمود آنحضرت بدرستیکہ وضو واجب نمیشود مگر بر کسیکہ بخواب رود در پہلو آرمیدہ فانہ اذا اضطجع استرخت مفاصلہ پس بدرستیکہ آدمی چون بر پہلو بخواب آید سست میشوند بند ہای بدن وی و مانع اخراج ریح دور شود قال ابو عیسی و ابو خالد اسمہ یزید بن عبد الرحمن گفت مصنف و ابو خالد راوی دالانی کہ شاگرد قتادہ است نام او یزید بن عبد الرحمن است وفی الباب عن عائشۃ وابن مسعود و ابی ھریرۃ بدانکہ بیہقی روایت کردہ از طریق ابی خالد الدالانی از قتادہ از ابی العالیہ از ابن عباس و مرفوع کردہ کہ وضو واجب نیست بر نائم در حال جلوس و قیام و سجود و ابوداود و احمد و ابن ابی شیبہ و طبرانی

شرح ابی الطیب

قولہ یقدر من التقدیر ای یفرض فی نفسہ ویقدر فیہا ان یحلف علیہ بسبب یقین عندہ او من القدرۃ ای استیقانا یقدر معہ ان یحلف علیہ **باب** الوضوء من النوم **قولہ** حتی غط الغطیط تردید الصوت بالنفس فی الحلق حتی یکون لہ صوت **قولہ** ان الوضوء لایجب الا علی من نام مضطجعا ای لایجب علی نائم الا علی ھذا النائم او من فی معناہ بان یکون مشارکا لہ فی العلۃ وھی استرخاء الاعضاء وقد اشار الیہ صلی اللہ علیہ وسلم بقولہ فانہ اذا اضطجع استرخت مفاصلہ فحیث دارت العلۃ یدور معہا المعلول ولھذا قالوا اذا کان ساجدا علی ہیأۃ السنۃ لاتنتقض طہارتہ

قوت المغتذی

غط قال ابن العربی ھو تردید النفس فی الحلق حتی یکون لہ صوت

شرح سراج احمد

و دارقطنی از حدیث ابن عباس بعین الفاظ مذکورہ روایت کردہ اند گفت دارقطنی متفرد گشتہ ہست بآن ابو خالد دالانی و صحیح نیست و روایت کردہ ابن عدی باسناد واہی از عمرو بن شعیب عن ابیہ عن جدہ مرفوع و از حذیفہ نیز و مسلم وابوداود از انس بن مالک بلفظ کان اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ینامون ثم یصلون ولا یتوضؤن چنانکہ در متن مذکور میشود و در روایتی ینتظرون العشاء حتی تخفق رؤسہم و در روایت ابن المبارک یعنی وہم جلوس آمدہ و روایت کردہ بزار و قاسم بن اصبغ بلفظ ینتظرون الصلوۃ فیضعون جنوبہم حدثنا محمد بن بشار ثنا یحیی بن سعید عن شعبۃ عن قتادۃ عن انس بن مالک قال کان اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ینامون ثم یقومون فیصلون ولا یتوضؤن گفت انس بن مالک بودند یاران آنحضرت کہ بخواب میرفتند نشستہ بیشتر می ایستادند بہر نماز میگذاردند و حال آنکہ تجدید وضو نمیکردند و قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح سمعت صالح بن عبد اللہ یقول گفت مصنف این حدیث حسن صحیح ست شنیدم صالح بن عبد اللہ را کہ میگفت سالت ابن المبارک عمن نام قاعدا معتمدا پرسیدم عبد اللہ بن المبارک را از حال کسی کہ بخواب رود نشستہ تکیہ زدہ چہ حکم ست ناقض وضو ست یا نہ فقال لا وضوء علیہ پس گفت ابن المبارک نیست وضو بروی قال وقد روی حدیث ابن عباس سعید بن ابی عروبۃ عن قتادۃ عن ابن عباس گفت مصنف و تحقیق روایت کردہ حدیث ابن عباس را سعید بن ابی عروبہ از قتادہ از ابن عباس قولہ قول ابن عباس و لم یذکر فیہ ابا العالیۃ و ذکر نکردہ در روی لفظ ابا العالیہ را کہ راوی ہست میان اسناد و واسطہ ہست میان قتادہ وانس ولم یرفعہ و مرفوع نکردہ ہست حدیث را واختلف العلماء فی الوضوء من النوم و اختلاف کردہ اند علماء در وجوب وضو از خواب فرأی اکثرہم انہ لا یجب علیہ الوضوء پس اعتقاد کردہ اند اکثر علما کہ بدرستیکہ شان اینست کہ واجب نمیشود بروی وضو اذا نام قاعدا او قائما چون بخواب رود در حال قعود یا قیام

شرح ابی الطیب

قولہ ینامون محمول علی نومہم علی حالۃ غیر حالۃ استرخاء المفاصل لان النوم فی تلک الحالۃ لم ینقض **قولہ** لم یذکر فیہ ابا العالیۃ ولم یرفعہ یعنی روی ہذا الحدیث بسند غیر سند ابی خالد الدالانی فرواہ سعید بن ابی عروبۃ عن قتادۃ موقوفا علی ابن عباس انہ قال ان الوضوء لا یجب الحدیث اقول قال ابوداود فی سننہ قولہ الوضوء علی من نام مضطجعا ہو حدیث منکر لم یروہ الا یزید الدالانی عن قتادۃ وروی اولہ ای اول الحدیث کان صلی اللہ علیہ وسلم یسجد وینام وینفخ حتی یقوم فیصلی ولا یتوضأ رواہ ابوداود وجماعۃ عن ابن عباس ولم یذکروا شیئا من ہذا وفی بعض نسخ ابی داود قال ابوداود فذکرت حدیث یزید الدالانی لاحمد بن حنبل فانتہرنی استعظاما لہ وقال ما لیزید الدالانی یدخل علی اصحاب ابی قتادۃ ولم یعبأ بالحدیث انتہی وقال المنذری وذکر ابوداود ما یدل علی ان قتادۃ لم یسمع ہذا الحدیث من ابی العالیۃ فیکون منقطعا وذکر ابن حبان ان یزید الدالانی کان کثیر الخطاء فاحش الوہم مخالف الثقات وقال غیرہ صدوق لکنہ یہم فی الشیء وقال ابن عدی فیہ لین الحدیث ومع لینہ یکتب حدیثہ ثم قال ما حاصلہ ان لہذا الحدیث شواہد لا ینزل بہا عن رتبۃ الحسن

قوت المغتذی

کان اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ینامون زاد ابوداود حتی تخفق رؤسہم

عارضۃ الاحوذی

اصابع رجلیہ فی الوضوء وقال مالک فی العتبیۃ لا یلزم ذلک لانہا ملاصقۃ یشق وصول الماء الیہا ویتفرع بمولات الرطوبۃ علیہا وما روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ کان یخلل اصابع رجلیہ محمول علی الاستحباب وانما یجب ذلک عندنا فی غسل الجنابۃ الثانیۃ اذا کانت اصابع الیدین والرجلین متلاصقۃ سقط ذلک کلہ فیہما ولم یلزم فصلہا الثالثۃ اذا کان لہ خاتم حرکہ فقد روی الدارقطنی وغیرہ ان النبی علیہ السلام کان اذا توضأ حرک خاتمہ وہذا دلیل علی انہ الثالث وہی الرابعۃ وقد روی

شرح سراج احمد

حتی بنام مضطجعا تا آنکه بخواب رود یہ پہلو درآمده وبه یقول الثوری وابن المبارک واحمد وبهین قائل گشته است سفیان ثوری وعبد الله بن المبارک و امام احمد وقال بعضهم اذا نام حتی غلب علی عقله وگفته اند بعضی علما چون بخواب برود تا آنکه غالب گردد بر عقل وی ومغلوب العقل شود وجب علیه الوضوء واجب شود بروی آن درست وبه یقول اسحق وباین قائل گشته اسحق وقال الشافعی من نام قاعدا فرأی رؤیا او زالت مقعدته لوسن النوم فعلیه الوضوء وگفت امام شافعی هر کہ بخواب رود نشسته پس دید خوابی یا زائل شد سرین او از میل کردن غنودگی پس لازم شود بروی تجدید وضوء ودر اختلاف الائمه نوشته اختلاف کرده اند علما در حق کسی که بخواب رفت بر حالت نماز گزارنده امام ما ابو حنیفه گفته وضو نشکند اگر چه دراز شود خواب او واگر بر پہلو افتاد بشکند وگفت امام مالک بشکند در حالت رکوع وسجود چون دراز شود کمتر باشد از قیام وقعود وگفت امام شافعی در قول جدید اگر بخواب رفت چسپاننده مقعد را بر زمین نشکند والا بشکند وگفت در قول قدیم نشکند وبر هیئتی از هیآت نماز وآز امام احمد دو روایت اندر روایت مختار مثل مذهب مالک است وگفت خطابی این اصح روایات است وفرق نزد امام ما ابی حنیفه وشافعی میان درازی خواب وقصر او نیست اگر چه دید ما لم خوابها اگر چسپاننده مقعد بود از زمین زیرا که خواب فی حد ذاته ناقض نیست بلکه مظنه حدث باشد وگفت امام مالک و احمد چون دراز شود خواب در حال نشستن لازم شود بروی وضو

باب الوضوء مما غيرت النار باب است در بیان کردن وضو از خوردن چیزی که متغیر شود بآتش وپخته شود بآتش

حدثنا ابن ابی عمر نا سفیان بن عیینة عن محمد بن عمرو عن ابی سلمة عن ابی هريرة قال

شرح ابی الطیب

قوله وقال بعضهم اذا نام حتی غلب علی عقله وجب علیه الوضوء کانه یشیر الی ما قال مالک ان طال النوم نقض والا فلا قال القسطلانی قال اسحق والحسن والمزنی وغيرهم انه في ذاته ناقض مطلقا علی کل حال وهيأة لعموم حديث صفوان بن عسال المروی فی صحیح ابن خزيمة اذ فيه الا من غائط او بول او نوم فسوی بینهما فی الحکم وقال آخرون هو ناقض لکونه مظنة الحدث لحديث ابی داود وغیره العینان وکاء السه فمن نام فلیتوضأ واختلف هؤلاء فمنهم من قال لا ینقض القلیل وهو قول الزهری ومالک واحمد فی احدی الروایتین منه ومنهم من قال ینقض مطلقا الا نوم ممکن مقعدته من مقره فلا ینقض لحديث انس المروی فی مسلم ان الصحابة کانوا ینامون ثم یصلون ولا یتوضؤن وحمل علی نوم المتمکن جمعا بین الاحادیث ولا تمکین لمن نام علی قفاه ملصقا مقعدته بمقره ولا لمن نام محتبیا وهو هزیل بحیث لا تنطبق الیتاه علی مقره علی ما نقل عن الرویانی وقال الاذرعی انه الحق لکن صحح فی الروضة انه متمکن والتحقيق نظرا الی انه متمکن بحسب قدرته ولو نام جالسا فزالت الیتاه او احداهما عن الارض فان زالت قبل الانتباه انتقض وضوؤه او بعده او معه او لم یدر ایهما اسبق فلا لان الاصل بقاء الطهارة وسواء وقعت یده او لا وهذا مذهب الشافعی وابی حنیفة وقال مالک ان طال نقض والا فلا وقال آخرون لا ینقض النوم الوضوء بحال وهو محکی عن ابی موسی الاشعری وابن عمر ومکحول انتهی

باب الوضوء مما غيرت النار

عارضة الاحوذی

الدارقطنی عن عائشة قالت کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یقبل بین اصابعه ویقول خللوا بین اصابعکم لا یخلل الله بینها فی النار باب ما جاء ویل للاعقاب من النار ابو صالح عن ابی هريرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ویل للاعقاب من النار صحیح حسن العارضة هذه سنة اتفق المسلمون علیها ورد الایة والاحادیث الصحاح فيها قال ابو عیسی لا یجوز المسح علی الاقدام المجردة خلافا لمحمد ابن جریر الطبری حیث قال هو مخیر بین المسح والغسل وقال بعض الرافضة فی صفة المسح وحکی عن بعض اهل الظاهر انه یجب الجمع بینهما احتج بقول ابن جریر

اسماء الرجال ... عبد الله بن المبارک المروزی ... ثقة ثبت فقيه عالم جواد مجاهد ... من الثامنة مات سنة احدی وثمانین ... تهذیب التهذیب

شرح سراج احمد

قال رسول الله صلی الله علیه وسلم الوضوء مما مست النار گفت ابوہریرہ فرمود رسول خدا صلی الله علیه وسلم وضو لازم میشود از خوردن چیزیکه پختہ کردہ آتش و لو من ثور اقط واگرچہ باشد از پارچہ قروت اقط بفتح ہمزہ وکسر قاف وکسر تین نیز آمدہ چیزیست ترش کہ از ماست سازند وزبدبیرون کردہ قال فقال له ابن عباس انتوضأ من الدهن انتوضأ من الحميم گفت ابوسلمہ پس گفت ابوہریرہ را عبد الله بن عباس آیا وضو میکنیم از خوردن روغن آیا وضو میکنیم از خوردن و نوشیدن آب گرم کردہ باتش و این یعنی ابن عباس بود فقال ابوهريرة يا ابن اخي اذا سمعت حديثا عن النبي صلى الله عليه وسلم فلا تضرب له مثلا پس گفت ابوہریرہ ای پسر برادر من چون بشنوی حدیثی از آنحضرت پس بیان مکن مثل او را وفي الباب عن ام حبيبة ام المؤمنين وام سلمة ام المؤمنين وزيد بن ثابت وابي طلحة وابي ايوب وابي موسى الاشعري روایت کردہ ابن سلم از زید بن ثابت و دارقطنی از ابی ہریرہ و امام احمد از سہل بن الحنظلیہ روایت کردہ بلفظ من اکل لحما فلیتوضأ و نسائی از ابی ایوب و احمد و نسائی از ابی طلحہ و ابن ماجہ از ابی ہریرہ و طبرانی از ام حبیبہ و زید بن ثابت روایت کردہ اند باختلاف الفاظ قال ابو عيسى وقد راى بعض اهل العلم الوضوء مما غيرت النار گفت مصنف و تحقیق اعتقاد کردہ اند بعضی اہل علم وضو کردن را از خوردن چیزیکہ تغیر دادہ او آتش واكثر اهل العلم من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم والتابعين ومن بعدهم على ترك الوضوء مما غيرت النار و اکثر اہل علم از صحابہ و تابعین و کسی کہ پس از تابعین بودند از ایمہ بر ناکردن وضو از خوردن چیزیکہ تغیر دادہ او را آتش بر آنکہ طعامیکہ بر آتش پختہ باشد و نان از خوردن آن وضو واجب نمیشود و باجماع ایمہ و حکایت کردہ شدہ از بعضی صحابہ چنانکہ ابن عمر و ابی ہریرہ و زید بن ثابت ایجاب وضو را و خوردن گوشت جزور ناقض وضو نیست بر قول جدید راجح از مذہب شافعی و آن قول امام ابی حنیفہ و مالک ست و امام احمد گفتہ وضو بشکند و آن قول قدیم مختار نزد اصحاب شافعی ست

شرح ابی الطیب

قوله الوضوء مما مست النار ولو من ثور اقط یعنی الوضوء بعد الاكل من اكل ما مسته النار لان الوضوء مطلقا من اكل ما مست النار المراد بالمس التاثير فيه بالطبخ كاللحم والدبس وغير ذلك وهو منسوخ بما سياتي في الباب الذي يليه وبما اخرجه ابو داود والنسائي عن جابر بن عبد الله قال كان آخر الامرين من رسول الله صلى الله عليه وسلم ترك الوضوء مما غيرت النار قوله ولو من ثور اقط قال ابن العربي بالمثلثة جملة مجموعة من الطعام وقد اضيفا الى الاقط وفي النهاية هو قطعة من الاقط وهو لبن جامد مستحجر وفي القاموس قطعة عظيمة من اقط ويحتمل ان يراد بالوضوء غسل اليدين والفم وان حمل على المعنى الشرعي فهو منسوخ قوله انتوضأ من الدهن انتوضأ من الحميم اي الدهن الذي مسته النار والحميم الماء الحار بالنار قوله فلا تضرب له مثلا اي لا تجعل له ضرب المثل مثل امثال الناس بل اعمل به فتوضأ بكل ما مسته النار فلا تردد فيما يصدق عليه

قوت المغتذی

الوضوء مما مست النار هو مبتدأ وخبر اي ثابت او مستقر ولو من ثور اقط بالمثلثة قال ابن العربي الثور جملة مجموعة من الطعام وقد اضيفت الى الاقط وقال في النهاية هو قطعة من الاقط وهو لبن جامد مستحجر قال والمراد غسل اليد والفم منه ومنهم من حمله على ظاهره واوجب فيه وضوء الصلاة

عارضۃ الاحوذی

بانه قرئ وارجلكم خفضا عطفا على الراس فيمسحان وقرئ بالنصب عطفا على الوجه واليدين فيغسلان ويعمل بكل قراءة و قالت الرافضة المسح فرض بقراءة الخفض والغسل مستحب بقراءة النصب وقال بعض اهل الظاهر كل فرض فيجمع بينهما ودليلنا العمل المتصل والنقل المتواتر فاما الآية فحجة لنا لان النص ثابت في قراءة النصب على الغسل والمسح يحتمل الوجهين احدهما ما ذكروه والثاني بان يكون معطوفا على الراس عطف لفظ لا عطف معنى كقوله ورأيت زوجك في الوغا متقلدا سيفا ورمحا ويكون المراد بالمسح حالة لبس الخفين فتكون

عارضة الاحوذی

القراءتان لحالتين النصب للقدم المجردة والخفض للقدم المستترة وهذا صحيح معنى تعضده النصوص الصحيحة ويل للاعقاب من النار وقد استوفينا المسألة فى كتاب الاحكام وفى مسائل الخلاف

باب الوضوء واعاده عطاء بن يسار عن ابن عباس ان النبى صلى الله عليه وسلم توضأ مرة مرة عبد الرحمن بن هرمز الاعرج عن ابى هريرة ان النبى صلى الله عليه وسلم توضأ مرتين مرتين ابو حية عن على ان النبى صلى الله عليه وسلم توضأ ثلثا ثلثا صحاح حسان عن جابر ان النبى صلى الله

شرح سراج احمد

باب فى ترك الوضوء مما غيرت النار باب است دربيان ترک وضوازخوردن چيزيکه تغير داده آتش حدثنا ابن ابى عمر نا سفيان بن عيينة نا عبد الله بن محمد بن عقيل بفتح عين مهملة الهلالى ابومسعود قبصرى صدوق از معاوى عشره است سمعت جابر اشنيدم عبد الله جابر ابن عبد الله قال سفيان وحدثنا محمد بن المنكدر گفت سفيان ثورى حديث كرد مارا محمد بن المنكدر وابن طريق ديگر ذكر كرده عن جابر محمد بن المنكدر روايت از جابر كرده قال خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم وانا معه گفت جابر بيرون شد آنحضرت درحال آنكه ما همراه آنحضرت بوديم فدخل على امرأة من الانصار پس رسيد آنحضرت بر زنى از قبيله انصار فذبحت له شاة پس ذبح كرد آن زن براى آنحضرت گوسفندى را واين زن انصاريه را اسمى ذكر كرده نشد كه ام سليم باشد يا ديگر زن فاكل يعنى خورد آنحضرت گوشت گوسفند را واتته بقناع من رطب وآورد آن زن نزد آنحضرت طشتى از خرماى تر پخته فاكل منه پس خورد آنحضرت از آن طبق رطب را ثم توضأ للظهر وصلى پس وضو كرد براى نماز ظهر وبگذارد ظهر را ثم انصرف پس برگشت آنحضرت از نماز فاتته بعلالة من علالة الشاة پس آورد آن زن در وقت ديگر بقيه گوشتى از گوشت گوسفند علالة بضم عين مهمله بوزن فعاله فاكل ثم صلى العصر ولم يتوضأ پس خورد آنحضرت بقيه گوشت را پس بگذارد نماز عصر را و وضوجديد نفرمود وفى الباب عن ابى بكر الصديق كما اخرجه البزار والدارقطنى عن ابى بكر بلفظ الله توضأ من طعام اكله حل له اكله وابن ابى حاتم در كتاب العلل قال ابوبكر الصديق ان رسول الله صلى الله عليه وسلم اكل الحاتم صلى ولم يتوضأ مصنف ترجيح اين حديث ميكند وگفت ولا يصح حديث ابى بكر فى هذا من قبل اسناده صحيح نگشته است حديث ابى بكر صديق رضى الله عنه درين باب از جهت اسناد حديث وانما رواه حسام ابن مصك بكسر ميم وفتح صاد مهمله وتشديد كاف وجزين نيست كه روايت كرده اين حديث را حسام بن مصك عن ابن سيرين عن ابن عباس عن ابى بكر الصديق عن النبى صلى الله عليه وسلم يعنى ابن عباس از ابى بكر صديق روايت كرده والصحيح انما هو عن ابن عباس وصحيح جزين نيست كه اين حديث مرويست از ابن عباس عن النبى صلى الله عليه وسلم از آنحضرت بى ذكر واسطه ابى بكر صديق هكذا رواه الحفاظ همچنين روايت كرده اند حديث را حفاظ حديث بى ذكر عن ابى بكر وروى من غير وجه عن ابن سيرين عن ابن عباس عن النبى صلى الله عليه وسلم وروايت كرده شده اين حديث از بسيارى طرق از محمد بن سيرين از ابن عباس از آنحضرت ورواه عطاء ابن يسار وعكرمة بكسر عين مهمله وسكون كاف وكسر را ومحمد بن عمرو بن عطاء وعلى بن عبد الله بن عباس وغير واحد عن ابن عباس عن النبى صلى الله عليه وسلم ولم يذكروا فيه عن ابى بكر الصديق وذكر نكرده اند اين همه روات در اسناد خويش واسطه ميان ابن عباس وآنحضرت وهذا اصح مصنف گويد واين صحيح تر است كه ذكر واسطه نيست وفى الباب عن ابى هريرة وابن مسعود وابى رافع وام الحكم وعمرو بن امية وام عامر وسويد بن النعمان وام سلمة ودر باب عدم وضو از خوردن مامست النار از صحابه حديث منقول گشته است سعيد ابن منصور وابوبكر بن ابى شيبه از ابن عباس روايت كرده اند وامام احمد از ام سلمه روايت نموده قال

شرح ابى الطيب

باب فى ترك الوضوء مما غيرت النار **قوله** فاتته بقناع بقاف مكسورة فنون ثم مهملة اى طبق من سعف النخل **قوله** فاتته بعلالة من علالة الشاة بضم المهملة اى بقية ومن تبعضية وزعم انها بيانية بعيد وعلالة الشاة بقية لحمها وفيه انه يجوز الاكل مرتين ويجوز الجمع بين الطعام والفاكهة وترك الوضوء من اكل ما غيرته النار

قوت المغتذى

بقناع هو الطبق بعلالة هى البقية ويقال فى كل شيء

شرح سراج احمد

ابو عیسیٰ والعمل علی ھذا عند اکثر اھل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین ومن بعدھم مثل سفیان الثوری وابن المبارک والشافعی واحمد واسحٰق رأوا ترک الوضوء مما مست النار اعتقاد کردند ایشان ترک وضو را از خوردن چیزیکہ مس کردہ آتش وھذا آخر الامرین من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم واین حدیث عدم وضو از اکل مامست النار آخر دو کار است از آنحضرت وکان ھذا الحدیث ناسخ للحدیث الاول یعنی گویا کہ این حدیث دوم کہ عدم وضو ست ناسخ باشد مر حدیث اول را حدیث الوضوء مما مست النار واین بل است از حدیث اول شیخ محی السنۃ بغوی نیز گفتہ کہ حدیث ابی ھریرہ منسوخ ست بحدیث ابن عباس رضی اللہ عنہ کہ ابوداود وابن ماجہ نیز روایت کردہ اند از ابن عباس **باب** الوضوء من لحوم الابل باب است در بیان لزوم وضو از خوردن گوشت شتر حدثنا ھناد نا ابو معاویۃ عن الاعمش عن عبد اللہ بن عبد اللہ عن عبد الرحمن بن ابی لیلی عن البراء بن عازب براء بتخفیف را عازب بعین مہملہ وزای مکسورہ وموحدہ ابن الحارث ابو عمارہ انصاری اوسی حارثی مدنی صحابی ابن الصحابی حاضر شد خندق وما بعد او را اجازت نفرمود او را در روز احد از جہت صغر وی ہمراہ عبد اللہ ابن عمر حاضر گشت ہمراہ علی بن ابی طالب جمل وصفین ونہروان را نازل کوفہ گشت ودر آنجا وفات فرمود پس از ہفتاد سال در ایام مصعب بن الزبیر ودر میان صحابہ براء بن عازب سوای وی دیگر کسی نیست ونہ عازب سوای پدر وی قال سئل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن الوضوء من لحوم الابل گفت براء پرسیدہ شد آنحضرت از کردن وضو از خوردن گوشت شتر فقال توضؤا منہا پس فرمود آنحضرت وضو کنید از خوردن گوشت شتر وسئل عن الوضوء من لحوم الغنم وپرسیدہ شد آنحضرت از وضو کردن از خوردن گوشت گوسپند

شرح ابی الطیب

قولہ وھذا آخر الامرین اشارۃ الی مارواہ جابر کما تقدم روایۃ ابی داود والنسائی وقد اخرجہ غیرھما وھو صریح فی نسخ حدیث ابی ھریرۃ السابق ولھذا حکم الایمۃ بہ **باب** الوضوء من لحوم الابل **قولہ** سئل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن الوضوء من لحوم الابل فقال توضؤا منہا ظاھرہ وجوب الوضوء من اکل لحم الابل وھو مذھب الامام احمد بن حنبل واسحٰق بن راھویہ ویحیی بن یحیی وابی بکر بن المنذر وابن خزیمۃ واختارہ الحافظ ابوبکر البیہقی وحکی عن اصحاب الحدیث مطلقا وحکی عن جماعۃ من الصحابۃ رضی اللہ عنہم واحتج ھؤلاء بحدیث الباب قولہ صلی اللہ علیہ وسلم نعم فتوضؤا من لحوم الابل رواہ البراء بن عازب کما عند ابی داود وعن البراء بن عازب قال سئل النبی صلی اللہ علیہ وسلم عن الوضوء من لحوم الابل فامر بہ قال احمد بن حنبل واسحٰق ابن راھویہ صح عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی ھذا حدیثان حدیث جابر وحدیث البراء وھو اقوی دلیلا والجمھور علی خلافہ واجابوا عن ھذا بحدیث جابر کان آخر الامرین من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ترک الوضوء مما مست النار لکن ھذا الحدیث عام وحدیث الوضوء من لحوم الابل خاص والخاص مقدم علی العام وان عدم النقض مما مست النار ذھب الخلفاء الراشدون ابوبکر وعمر

قوت المغتذی

عن البراء بن عازب قال سئل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن الوضوء من لحوم الابل فقال توضؤا منہا قال ابن العربی ھذا الحدیث ظاھر مشھور والیسن یقوی عند من ترک الوضوء منہ انتہی واختارہ من اصحابنا ابن خزیمۃ والبیہقی وھو قول الشافعی فی القدیم قال النووی فی شرح المہذب ھو القوی او الصحیح من حیث قال وھو الذی اعتقد رجحانہ

عارضۃ الاحوذی

علیہ وسلم توضأ مرۃ مرۃ ومرتین مرتین وثلثا ثلثا وھو ضعیف قال القاضی ابوبکر ابن العربی رضی اللہ عنہ ابو حیۃ بن قیس الوادعی کوفی یروی عن علی لا یعرف لہ اسم ونص حدیث علی عن ابی حیۃ قال رأیت علیا توضأ فغسل کفیہ حتی انقاھما ثم تمضمض ثلثا واستنشق ثلثا وغسل وجہہ ثلثا وذراعیہ ثلثا ومسح برأسہ مرۃ ثم غسل قدمیہ الی الکعبین ثم قال فضل وضوئہ فشربہ وھو قائم ثم قال احببت ان اریکم کیف کان طہور رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وفی روایۃ اخذ من فضل وضوئہ فشربہ حسن صحیح اسنادہ ووضوء النبی صلی اللہ علیہ وسلم

عارضة الاحوذی

وردعلی صفات ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم توضأ مرتین وتوضأ ثلثا وروی احمد بن حنبل حدثنا الاسود بن عامر حدثنا ابو اسرائیل عن زید العمی عن نافع عن ابن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من توضأ مرة فتلك وظیفة الوضوء التی لا بد منها ومن توضأ اثنتین فله کفلان ومن توضأ ثلثا وضوئی ووضوء الانبیاء قبلی احکامه فی اربع مسائل الاولی قال العلماء فی ذلك اقوال متعددة منهم من جعل المرة الاولی فرضا والثانیة سنة والثالثة فضیلة ومنهم من جعل الثانیة والثالثة فضیلة وقال مالك فی المرتیة

شرح سراج احمد

نقال لا تتوضؤا منها پس معلوم شد کہ آنحضرت منع نکنید شمارا از خوردن گوشت گوسپند وفی الباب عن جابر بن سمرة واسید بن حضیر مسلم روایت از جابر بن سمرہ کردہ چنانکہ در مشکوٰۃ ست مشہور از امام احمد نقض وضو ست بخوردن گوشت شتر ونزد ائمہ ثلثہ این حدیث منسوخ ست یا مراد بوضو معنی لغوی ست اگر گفتہ شود بر تقدیر ارادۂ معنی لغوی فرق میان گوشت شتر وگوسپند چیست حال آنکہ دست کردن مشروعیت او ست در ہر دو برابر ست گوئیم تواند شد کہ وجہ فرق بدبوی گوشت شتر باشد نہ گوسپند واللہ اعلم قال ابو عیسی وقد روی الحجاج بن ارطاة هذا الحدیث عن عبد اللہ بن عبد اللہ عن عبد الرحمن بن ابی لیلی عن اسید بن حضیر ہر دو لفظ بتصغیر اند والصحیح حدیث عبد الرحمن بن ابی لیلی عن البراء بن عازب یعنی عبد الرحمن بن ابی لیلی این حدیث از دو طریق رسیدہ است یکی از اسید بن حضیر ودیگر از براء بن عازب مصنف گوید صحیح آنست کہ از براء رسیدہ است وهو قول احمد واسحق یعنی آن قول امام احمد واسحق ست وروی عبیدة الضبی عن عبد اللہ بن عبد اللہ الرازی عن عبد الرحمن بن ابی لیلی عن ذی الغرة واین طریق سوم ست ذو الغرة الجهنی صحابی ست گویند نام او یعیش بود حکایت کردہ ابن ماکولا از بعضی علما کہ او براء ابن عازب بود کما فی التقریب وروی حماد بن سلمة هذا الحدیث عن الحجاج بن ارطاة فاخطأ فیه وروایت کردہ حماد بن سلمہ این حدیث را از حجاج بن ارطاة پس خطا کردہ در وی وقال عن عبد اللہ بن عبد الرحمن بن ابی لیلی عن ابیه وگفت حماد از عبد اللہ بن عبد الرحمن از پدر خود عبد الرحمن بن ابی لیلی عن اسید بن حضیر والصحیح عن عبد اللہ بن عبد اللہ الرازی عن عبد الرحمن بن ابی لیلی عن البراء بن عازب قال اسحق گفت اسحق اصح ما فی هذا الباب حدیثان عن رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم حدیث البراء وحدیث جابر بن سمرة صحیح تر آنچہ درین باب ست دو حدیث اند از آنحضرت یکی حدیث براء بن عازب ودیگر حدیث جابر بن سمرہ است باب الوضوء من مس الذکر باب ست در بیان لازم شدن وضو از مس کردن مرد ذکر را حدثنا اسحق بن منصور ثنا یحیی بن سعید القطان عن هشام بن عروة قال اخبرنی ابی گفت هشام حدیث کردہ مرا پدر من عروہ بن الزبیر بن العوام عن بسرة بنت صفوان بسرہ بضم موحدہ

شرح ابی الطیب

وعثمان وعلی وابن مسعود وابی بن کعب وابن عباس وابو الدرداء وابو طلحة وعامر بن ربیعة وابو امامة وجماهیر التابعین ومالك وابو حنیفة والشافعی واصحابهم کذا قال النووی واولوا حدیث الباب بان المراد منه غسل الیدین والفم لما فی لحم الابل من رائحة کریهة ودسومة غلیظة بخلاف لحم الغنم فانه دون ذلك فی الدسومة قوله وهو قول احمد ای الوضوء من لحوم الابل وهو ظاهر الحدیث وتقدم الجواب عنه قوله ذی الغرة قال الحافظ ابن حجر فی التخریج قد قیل ان ذا الغرة لقب البراء بن عازب والصحیح انه غیره وان اسمه یعیش باب الوضوء من مس الذکر قوله بسرة بنت صفوان بضم الموحدة وسکون المهملة صحابیة کذا فی التقریب وقال غیره هی بُسرة بنت صفوان بن نوفل القرشیة الاسدیة

قوت المغتذی

عن عبد الرحمن ابی لیلی عن ذی الغرة قال الحافظ ابن حجر فی التخریج قد قیل ان ذا الغرة لقب البراء بن عازب والصحیح انه [illegible]ن اسمه یعیش

شرح سراج احمد

بسکون سین مہملہ درابنۃ صفوان بن نوفل بن اسد بن عبد العزی اسدیہ صحابیہ قدیمۃ الاسلام مہاجرہ زندہ بودہ تا خلافت معاویہ بن سفیان ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من مس ذکرہ فلا یصل حتی یتوضأ بدرستیکہ آنحضرت فرمود ہر کہ مس کرد ذکر خود را پس گو کہ نماز نگذارد تا آنکہ وضو کند یعنی وضو می او از مس ذکر شکند وفی الباب عن ام حبیبۃ وابی ایوب وابی ہریرۃ واروی بفتح ہمزہ وسکون راو واو ابنۃ انیس بتصغیر انس وعائشۃ وجابر وزید بن خالد وعبد اللہ بن عمرو روایت کردہ ابن ماجہ از ام حبیبہ از طریق علا بن الحارث از مکحول از عنبسہ بن ابی سفیان و رجال آن ثقات اند وحدیث ابی ایوب پس ابن ماجہ نیز اخراج کردہ است لیکن در اسناد وی اسحق بن ابی فروہ است و آن ضعیف ست و حدیث ابی ہریرہ را اخراج کردہ شافعی و احمد وطبرانی و ابن حبان و حدیث عائشہ را اخراج کردہ دارقطنی و شافعی اخراج کردہ حدیث جابر را و حدیث زید بن خالد را احمد از طریق ابن اسحق و احمد وبیہقی حدیث عبد اللہ بن عمرو را احمد وشافعی دارقطنی از ابن عمر روایت کردہ اند کہ ایما رجل مس فرجہ فلیتوضأ وایما امرأۃ مست فرجہا فلتتوضأ و مالک از بسرہ بنت صفوان روایت کردہ کہ من مس ذکرہ فلیتوضأ و روایت کردہ دارقطنی و تضعیف آن کردہ و ابن شاہین از عائشہ صدیقہ کہ ویل للذین یمسون فروجہم ثم یصلون ولا یتوضؤن عبد الرزاق و دارقطنی وسعید بن منصور از عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ حدیثی آوردہ اند کہ من مس ابطہ فلیتوضأ و ابن ابی شیبہ وسعید بن منصور از عمر بن الخطاب باین عبارت آوردہ اند کہ گفت عمر بن الخطاب من نقی انفہ او حک ابطہ فلیتوضأ قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح ہکذا روی غیر واحد مثل ہذا گفت مصنف این حدیثی ست حسن صحیح و ہمچنین روایت کردہ اند بسیار کسان مانند این حدیث کہ از مس ذکر وضو لازم میشود عن ہشام بن عروۃ عن ابیہ عن بسرۃ یعنی این حدیث از ہشام بن عروہ از عروہ از بسرہ بطرق متعددہ مروی گشتہ نہ از یک طریق کہ اسحق بن منصور ست وروی ابو اسامۃ وغیر واحد ہذا الحدیث عن ہشام بن عروۃ عن ابیہ عن مروان عن بسرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم و این طریق دیگر ذکر کرد مصنف کہ میان عروہ و بسرہ واسطہ مروان ہست حدثنا بذلک گفت مصنف حدیث کرد ما را بحدیث مذکور اسحق بن منصور انا ابو اسامۃ بہذا وروی ہذا الحدیث ابو الزناد بکسر زا و خفت نون عبد اللہ بن ذکوان المدنی القرشی مولی رملۃ بنت شیبۃ بن ربیعہ او در حدیث امیر المؤمنین ست گروہی تابعین

شرح ابی الطیب

قولہ من مس ذکرہ فلا یصل ہو دلیل لمن یقول بانتقاض الوضوء بمس الذکر لکن قید ہ الامام الشافعی بما اذا کان بالکف بلا حجاب اخرجہ مالک والنسائی واحمد وابو داود وابن ماجۃ ویعارضہ ما سیأتی فی باب یلیہ من حدیث طلق بن علی رواہ ابو داود والنسائی قال ابن الہمام الحق ان کلا من الحدیثین لا ینزل عن درجۃ الحسن لکن یترجح حدیث طلق بان حدیث الرجال اقوی لانہم احفظ للعلم واضبط ولذا جعل شہادۃ امرأتین بشہادۃ رجل انتہی واطال الطحاوی فی تضعیف حدیث بسرۃ وابی ہریرۃ اقول ونقل بعض العلماء عن الخطابی انہ قال ان احمد بن حنبل وابن معین مع بعد شأوہما وجلالۃ قدرہما فی معرفۃ الحدیث ورجالہ تذاکرا وتکلما فی الاخبار التی رویت فی ہذا الباب وکان عاقبۃ امرہما انہما اتفقا علی سقوط الاحتجاج بحدیث طلق وبسرۃ ای لانہما تعارضا وتساقطا وہذا ظاہر بناء علی ان لا سبیل الی معرفۃ الناسخ والمنسوخ منہما انتہی فمن یقول بعدم النقض یقول الاصل العدم

عارضۃ الاحوذی

تجوز الواحدۃ و قال لا احب الواحدۃ الا من العالم وقال فی سماع اشہب الوضوء مرتان و ثلث قیل لہ قالوا حدۃ قال لا وقال فی مختصر ابن عبد الحکم لا احب ان ینقص من اثنتین اذا عمتا الثانیۃ روی عمرو بن شعیب عن ابیہ عن جدہ ان النبی علیہ السلام توضأ ثلاثا ثم قال من زاد علی ہذا فقد اساء وظلم ولم یثبت الثالثۃ فی بیان الصحیح قال الرواۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ توضأ مرۃ ومرتین وثلثا وذلک قولہم لا یخلوا اما ان یعبر بہ عن الغرفات او عن ایعاب العضو کل مرۃ ولا یجوز ان یکون اخبارا عن ایعاب العضو فان الشافعی

شرح سراج احمد

روایت از وی دارند و از روایت از صحابی نکرده است ثقه فقیه از خامسه بود وقال الواقدی مات فجارة فی مغتسله لیلة الجمعة فی شهر رمضان سنة

ثلثین ومائة وهو ابن ست وستین سنة عن عروة عن بسرة عن النبی صلی الله علیه وسلم حدثنا ابو الزناد علی ابن حجر حدثنا

عبد الرحمن بن ابی الزناد عن ابیه ابی الزناد عن عروة عن بسرة عن النبی صلی الله علیه وسلم نحوه مانند حدیث گذشته

وهو قول غیر واحد من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین و آن قول بسیار کسان است از یاران آنحضرت و تابعین

وبه یقول الاوزاعی والشافعی واحمد واسحق وبآن قائل گشته اوزاعی و شافعی و احمد و اسحق که از مس ذکر وضو لازم شود وقال

محمد اصح شیء فی هذا الباب حدیث بسرة گفت امام بخاری صحیح ترین چیزی در باب لزوم وضو از مس ذکر حدیث بسره است وقال ابو زرعة

حدیث ام حبیبة فی هذا الباب اصح وگفت ابو زرعه حدیث ام حبیبه درین باب صحیح تر است از حدیث بسره از جهت اسناد و هو حدیث

العلاء بن الحارث عن مکحول عن عنبسة بن ابی سفیان عن ام حبیبة واین طریقه و سند حدیث ام حبیبه که ذکر کرده است وقال محمد لم یسمع مکحول

من عنبسة بن ابی سفیان و گفت امام بخاری نشنید مکحول از عنبسه وروی مکحول عن رجل عن عنبسة غیر هذا الحدیث و روایت کرده مکحول

از مردی از عنبسه سوای این حدیث وکانه لم یر هذا الحدیث صحیحا وگویا که امام بخاری اعتقاد نکرده است این حدیث را صحیح که مکحول از عنبسه روایت میکند

باب ترک الوضوء من مس الذکر باب است در بیان ترک وضو از مس کردن ذکر حدثنا هناد ثنا ملازم بن عمرو عن عبد الله بن بدر

بفتح موحده وسکون دال مهمله ورا ابن عمیرة الحنفی الیمامی یکی از اشراف بود ثقه از رابعه بود عن قیس بن طلق بن علی الحنفی الیمامی صدوق از ثالثه بود وهم کرده کسیکه

او را در صحابه شمرده است عن ابیه طلق بن علی عن النبی صلی الله علیه وسلم قال وهل هو الا بضعة منه او مضغة

شک راوی است طلق بن علی از آنحضرت روایت کرده که فرموده نیست ذکر مگر پارچه است از بدن آدمی از مس آن چرا وضو لازم شود

واین حدیث ناسخ حدیث اول است وفی الباب عن ابی امامة ودر باب ترک وضو از مس ذکر حدیثی مروی گشته از ابی امامة الباهلی

اخرجه ابن ماجة و از علی بن ابی طالب نیز همچنین مروی گشته چنانکه سعید بن منصور در سنن خود آورده که گفت علی مرتضی لا ابالی

امسست ذکری او انفی و ابن حبان و طبرانی و دارقطنی و سعید بن منصور از علی بن طلق آورده که انما هو بضعة منه و در

حدیث گذشته که وضو واقع شده احتمال دارد که مراد از آن وضوی لغوی باشد که شستن دستها باشد

واگر شرعی مراد شود حکم بنسخ آن کنیم قال ابو عیسی وقد روی من غیر واحد من اصحاب النبی صلی

الله علیه وسلم وبعض التابعین انهم لم یروا الوضوء من مس الذکر گفت مصنف وتحقیق روایت کرده شده

از بسیار طرق از صحابه و از بعضی تابعین که بدرستیکه ایشان اعتقاد نکرده اند لزوم وضو را از مس کردن ذکر وهو قول

اهل الکوفة واین اشارت کرده است مصنف بامام اعظم ابو حنیفه کوفی رحمة الله علیه وابن المبارک

شرح ابی الطیب

باب ترک الوضوء من مس الذکر قوله الا مضغة منه بضم المیم وسکون الضاد بعدها غین

معجمة وبضعة بفتح الباء وسکون الضاد بعدها عین مهملة لفظان مترادفان ومعناه القطعة من

اللحم او شک من الراوی کذا فی حاشیة السیوطی لابی داود قوله وهو قول اهل الکوفة وقد

اجابوا عن حدیث بسرة بان المراد بمس الذکر البول بطریق الکنایة اذ العادة مس الذکر عنده قال

المحقق ابن الهمام هو من اسرار البلاغة یسکتون عن ذکر الشیء ویرمزون علیه بذکر ما هو من روادفه فلما کان

عارضة الاحوذی

مغیب لا یصح لاحد ان یعلمه فعاد القول الی اعداد الغرفات فلاجل ذلک قال ابن القاسم لم یکن مالک یوقت فی الوضوء مرة ولا مرتین ولا ثلثا الا ما اسبغ وقد اختلفت الآثار فی التوقیت اشارة الی ان التعویل علی الاسباغ وذلک یختلف بحسب اختلاف قلة المعرفة وحال البدن فی الشعث والسلامة وحال العضو فی الاعتدال او الاختلاف ولذلک روی فی حدیث عبد الله ابن زید ان النبی صلی الله علیه وسلم غسل وجهه ثلثا ویدیه ورجلیه مرتین لان الوجه ذو غضون لا یمر الماء علیه باسترسال

شرح سراج احمد

وهذا الحديث احسن شيءٍ روي في هذا الباب اين حديث احسن چيزيست كه روايت كرده شده در باب ترك وضوء از مس ذكر وقد

روى هذا الحديث ايوب بن عتبة ومحمد بن جابر عن قيس بن طلق عن ابيه وتحقيق روايت كرده اين حديث را ايوب

ومحمد بن جابر از قيس بن طلق از پدر خود طلق بن علي وقد تكلم بعض اهل الحديث في محمد بن جابر وايوب بن عتبة وتحقيق تكلم كرده اند

بعضے اہل حدیث در حال محمد بن جابر وايوب بن عتبة حديث ملازم بن عمرو عن عبدالله بن بدر اصح واحسن و حديث ملازم

ابن عمرو از عبدالله بن بدر اصح واحسن است از ديگر حديث واتفقوا على ان من مس فرجه بعضو من اعضائه غير يده لا ينقض وضوءه واختلفوا

فيمن مس ذكره بيده فقال ابو حنيفة لا ينقض وضوءه على اي وجه كان و قال الشافعي ينقض بالمس بباطن الكف دون الظاهر من غير حائل سواء كان

بشهوة او بغيرها وعن احمد المس بباطن الكف و ظاهره ينقض وضوءه والراجح من مذهب مالك انه ان كان من الشهوة انتقض والا فلا واما من مس فرج غيره

فقال الشافعي و احمد ينتقض وضوء الماس صغيرا كان الممسوس او كبيرا حيا كان او ميتا وقال مالك لا ينتقض بمس الصغير قال ابو حنيفة لا ينتقض بحال و هل

ينتقض وضوء الممسوس ام لا قال الثلثة لا ينتقض وقال الشافعي ينتقض واجمعوا على انه لا وضوء على من مس انثييه او من غير حائل و اتفق الثلثة على

انه لا وضوء على من مس الامرد ولو بشهوة وقال مالك بايجابه واختلفوا في مس حلقة الدبر فقال ابو حنيفة و مالك لا ينتقض وقال الشافعي و احمد

ينتقض وعن الشافعي قول وعن احمد رواية انه لا ينتقض و دارقطني از بسره روايت كرده كه گفت من مس ذكره او انثييه او رفغيه فليتوضأ

وضوءه للصلوة **باب** ترك الوضوء من القبلة باب ست در بيان ترك آبدست از بوسه حدثنا قتيبة وهناد وابو كريب

واحمد بن منيع ومحمود بن غيلان وابو عمار قالوا ثنا وكيع عن الاعمش عن حبيب بن ابي ثابت بن قيس و گفته ميشد اورا

هند بن دينار الاسدي مولاهم ابو يحيى الكوفي ثقة جليل كثير الارسال و تدليس بود از ثالثه است و در سنه تسع عشرة ومائة سوفات كرده عن

عروة عن عائشة ان النبي صلى الله عليه وسلم قبل بعض نسائه ثم خرج الى الصلوة ولم يتوضأ گفت

عائشه صديقه بدرستيكه آنحضرت بوسه كرد بعضى بزنان خود را پس بيرون شد بسوى گذاردن نماز و وضو نكرد

عائشه صديقه كنايت كرد از نفس خود بقول خود كه قبل بعض نسائه قال قلت من هي الا انت گفت عروه گفتم من عائشه را

نبود آن بعض ازواج مگر تو فضحكت پس خنديد عائشه ازان قال ابو عيسى وقد روي نحو هذا عن غير واحد من اهل العلم

من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم والتابعين وهو قول سفيان الثوري واهل الكوفة كنايت ست از امام اعظم

ابو حنيفة قالوا ليس في القبلة وضوء گفتند امام ابو حنيفه و سفيان نيست در بوسه كردن زن لازم وضو وقال مالك

ابن انس والاوزاعي والشافعي واحمد واسحق في القبلة وضوء گفت امام مالك و اوزاعي و شافعي و احمد

و اسحق در بوسه كردن زن لازم شود وضو وهو قول غير واحد من اهل العلم من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم

شرح ابی الطیب

مس الذكر غالبا يرادف خروج الحدث منه ويلازمه عبر عنه كما عبر بالمجيء عن الغائط عما يقصد للغائط لاجله

في قوله تعالى او جاء احد منكم من الغائط انتهى و يؤيد قول الكوفيين ان النبي صلى الله عليه وسلم علل عدم النقض بمس الذكر

بقوله هو بضعة منه ويدوم الحكم بدوام علته ويدور حيث دارت العلة **باب** ترك الوضوء من القبلة

قوله قال فقلت من هي الا انت فاعل قال عروة بن الزبير والاستفهام انكاري فرجعه الى النفي و حرف

بعد للاستثناء والتقدير ما هي الا انت والظاهر ان ضحكها كان استحياء منها

عارضة الاحوذی

مستحطأ فافتقر
الى زيادة خرقة
فيحقق الاسباغ
بها باختلاف اليد
والرجل فاما متعد
مستحطة فيجري
الماء عليه سحا
فيمكن ايجابها بقليل
من الماء الرابعة
اذا ثبت هذا فليس
للتفريع على الاعلام
معنى فان المقصود
الايعاب في الاعلام
له وقد بينا شرح
ذلك في كتاب
المسائل **باب**
النضح بعد الوضوء
عبدالرحمن الاعرج
عن ابي هريرة
ان النبي عليه السلام
قال جاءني جبرئيل
عليه السلام
فقال يا محمد اذا
توضأت فانتضح
حديث غريب
غريبة النضح صب
الماء على المنتضح
قيل وهو النضح عند

شرح سراج احمد

والتابعین و انما ترك اصحابنا حدیث عائشة عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی هذا لانه لا یصح عندهم لحال الاسناد و جز این نیست کہ ترک کردند عمل اصحاب ما اہل حدیث حدیث عائشہ را کہ از آنحضرت روایت کردہ در ترک وضو زیرا نچہ صحیح نگشتہ است این حدیث نزد محدثین از جہت خلل در اسناد وی قال وسمعت ابا بکر العطار البصری یذکر عن علی بن المدینی مصنف گفت و شنیدم ابابکر عطار را کہ ذکر میکرد از علی بن المدینی قال ضعف یحیی بن سعید القطان هذا الحدیث گفت علی بن المدینی تضعیف کردہ یحیی بن سعید القطان این حدیث را وقال هو شبه لا شیء وگفت علی بن المدینی آن حدیث عائشہ شبیہ است بچیزی نیست و اعتبار ندارد وقال وسمعت محمد بن اسمعیل یضعف هذا الحدیث وگفت مصنف و شنیدم امام بخاری را کہ تضعیف میکرد این حدیث را وقال حبیب بن ابی ثابت لم یسمع من عروة وگفت امام بخاری حبیب بن ابی ثابت نشنیدہ از عروہ بے واسطہ وقد روی عن ابراهیم التیمی عن عائشة ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قبلها ولم یتوضأ وتحقیق روایت کردہ شدہ حدیث قبلہ از ابراہیم تیمی از عائشہ وهذا لا یصح ایضا مصنف گوید و باین طریق نیز صحیح نگشتہ است حدیث ولا نعرف لابراهیم التیمی سماعا من عائشة ونمی شناسیم برای ابراہیم تیمی سماعی از عائشہ بلکہ بواسطہ است ولیس یصح عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی هذا الباب شیء مصنف گوید و نیست صحیح شدہ از آنحضرت درین باب ہیچ حدیثی واخرجه ابوداود من وجه آخر عن الاعمش حدثنا اصحاب لنا عن عروة المزنی عن عائشة قال ابوداود وروی عن الثوری قال ما حدثنا حبیب بن ابی ثابت الا عن عروة المزنی قال ابوداود وقد روی حمزة الزیات عن حبیب عن عروة بن الزبیر عن عائشة حدیثا قلت وقع فی روایة ابن ماجة والدارقطنی فی حدیث الباب عن عروة بن الزبیر ایضا فالسوال الذی فی روایة ابی داود ظاهر فی انه ابن الزبیر لان المزنی لا یجسر ان یتکلم ذلك الکلام لعائشة وقد جاء هذا الحدیث من غیر هذا الوجه فروی ابوداود والنسائی من طریق الثوری عن ابی روق عن ابراهیم التیمی عن عائشة ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یقبل بعض ازواجه ولا یتوضأ قال البیهقی وروی ابوحنیفة عن ابی روق عن ابراهیم عن حفصة وهو منقطع لان ابراهیم التیمی لم یسمع من عائشة ولا حفصة قاله النسائی وغیره ولکن رواه الدارقطنی من وجه آخر عن الثوری فقال فیه عن ابراهیم التیمی عن ابیه عن عائشة لکن اسناده ضعیف وله طریق اخری عند ابن ماجة روایة زینب السهمیة عن عائشة ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یتوضأ ثم یقبل ویصلی ولا یتوضأ وربما فعله بی وقال اسحق فی مسنده

شرح ابی الطیب

قوله وانما ترك اصحابنا ای من اهل الحدیث او من الشافعیة کذا قال بعض العلماء لکن الظاهر الاول **قوله** لا یصح عندهم لحال الاسناد ای لا یصح لحال من احوال طرق الاسناد قال ابن الهمام وروی البزار باسناد حسن قال الخطابی یحتج به من یذهب الی ان الملامسة المذکورة فی الآیة معناها الجماع دون اللمس بسائر البدن **قوله** ولیس یصح عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی هذا الباب شیء یشکل هذا بما روی مسلم فی صحیحه من مس عائشة رضی اللہ عنها قدمیه صلی اللہ علیہ وسلم حین طلبته لما فقدته لیلا وهما منصوبتان فی السجود ولم یقطع صلاته لذلك وعنها انه علیه الصلوة والسلام کان یقبل بعض نسائه ولا یتوضأ رواه البزار نقله المحقق ابن الهمام الا ان یقال مراده بهذا الباب القبلة فقط لا مطلق المس لکن لا یضر ذلك فی اثبات ان لمس المرأة لیس بناقض وبالجملة الحدیث دلیل لاهل الکوفة واستدلال القوم بالآیة اعنی قوله تعالی او لامستم النساء استدلال بالمحتمل لان الملامسة یکنی بها عن الجماع فلا یتم دلیلا للنقض بمس المس

ارشتہ الاحوذی

اصل العربیة وهذا فیه نظر فان السوانی تسمی النواضح کذا الابل التی تحمل الماء تسمی نواضح وفی الحدیث ما سقی نضحا نفیه نصف العشر احکامه اختلف العلماء فی تاویل هذا الحدیث علی اربعة اقوال الاول معناه اذا توضأت فصب الماء علی العضو صبا ولا تقتصر علی مسحه فانه لا یجزی فیه الا الغسل دون اسراف ولذلك انکر مالك حتی یقطر او یسیل فکره ان یعجل القطر والسیلان حدا وان کان لا بد منه مع الغسل الثانی معناه استبرئ الماء بالنثر والتنحنح یقال نضحت استبرأت وانتضحت تعاطیت الاستبراء لاثبات

شرح سراج احمد

وثنا بقية حدثني عبد الملك بن محمد عن هشام عن ابيه عن عائشة ان النبي صلى الله عليه وسلم قبلها وهو صائم وقال ان القبلة لا تنقض الوضوء ولا تفطر الصائم ثم قال يا حميراء ان في ديننا لسعة واخرجه الدارقطني من طريق حاجب بن سليمان عن وكيع عن هشام بلفظ قبل النبي صلى الله عليه وسلم بعض نسائه ثم صلى ولم يتوضأ ثم ضحكت ورجاله اثبات الا ان الدارقطني قال ان حاجبا وهم فيه وانما رواه وكيع بهذا الاسناد انه كان يقبل وهو صائم واخرجه الدارقطني ايضا من طريق ابي اويس عن هشام عن ابيه عنها انه بلغها قول ابن عمر في القبلة الوضوء فقالت كان النبي صلى الله عليه وسلم يقبل وهو صائم ولا يتوضأ واخرج الدارقطني من طريق منصور بن زاذان وابن اخي الزهري عن الزهري اما منصور فقال عن ابي سلمة واما ابن اخي الزهري فقال عن عروة ثم اتفقا عن عائشة قالت لقد كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يقبلني اذا خرج الى الصلوة ولا يتوضأ هذا لفظ منصور ولفظ الآخر قالت لا تعاد الصلوة من القبلة كان النبي صلى الله عليه وسلم يقبل بعض نسائه ويصلي ولا يتوضأ واخرج البزار من طريق عبد الكريم الجزري عن عطاء عن عائشة مثل هذا المرفوع ورجاله ثقات وقد اخرجه الدارقطني من وجه آخر عن عبد الكريم عن عطاء ثم اخرج عن وجه آخر ايضا عن عطاء قال ليس في القبلة وضوء وفي الباب عن ابي امامة قلت يا رسول الله الرجل يتوضأ ثم يقبل اهله ويلاعبها اينقض ذلك وضوءه قال لا اخرجه ابن عدي واسناده ضعيف وعن ابي هريرة كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يقبل ثم يخرج الى الصلوة ولا يحدث وضوءً اخرجه الطبراني في الاوسط وفي اسناده يزيد بن سنان ضعيف وعن ابن عمر كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يقبل ولا يعيد الوضوء اخرجه ابن حبان في ترجمة غالب العقيلي في الضعفاء واين حاصل كلام شيخ ابن حجر است

باب الوضوء من القئ والرعاف باب است در بيان لزوم وضوء از كردن قي وجاري شدن خون بيني حدثنا

ابو عبيدة بن ابي السفر واسحق بن منصور قال ابو عبيدة ثنا وقال اسحق انا عبد الصمد گفت ابو عبيده حدثنا را واسحق گفت اخبرنا را وهر دو بيك معنى اند هيچ فرق ندارد چنانكه در بخاري است ابن عبد الوارث قال حدثني ابي عن حسين

المعلم عن يحيى بن ابي كثير قال حدثني عبد الرحمن بن عمرو الاوزاعي عن يعيش بن الوليد المخزومي يعيش بدو مثناة تحتيه وميان هر دو عين مهمله در آخر شين منقوطه هشام بن معاوية الاموي نزيل جزيره ثقه بود عن ابيه وليد المخزومي عن معدان

ابن ابي طلحة وگفته ميشد ابن طلحه نيز يعمري شامي ثقه از ثامنه بود عن ابي الدرداء محمد وده است عويمر بن مالك وگويند ابن عامر وگويند ابن ثعلبة الانصاري الخزرجي اسلام او عقيب بدر بود حاضر گشت خندق وما بعد او را وگويند حاضر نگشته احد را از جهت تاخر اسلام وي والي ساخت او را عثمان بن عفان قضاى دمشق را او مشهور بود بكنيت وي درداء نام دختر او بود در سنه احدى يا اثنتين وثلثين در دمشق در خلافت عثمان وفات يافت ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قاء فتوضأ بدرستيكه آنحضرت استفراغ كرد پس وضو كرد

فلقيت ثوبان في مسجد دمشق معدان گويد پس ملاقي شدم من ثوبان را در مسجد دمشق فذكرت له ذلك

شرح ابي الطيب

باب الوضوء من القئ والرعاف ذكر الرعاف وان لم يذكر له حديثا في الباب لما ذكر فيه من اقوال العلماء **قوله** قاء فتوضأ الفاء تدل على ان الوضوء كان مرتبا على القئ وبسببه وهو المطلوب فتكون هي للسببية فيندفع به ما اجاب به القائلون بعدم النقض من انه لا دلالة في الحديث على ان القئ ناقض للوضوء لجواز ان يكون الوضوء بعد القئ على وجه الاستحباب او على وجه الاتفاق ويؤيد القائلين بالنقض ما رواه ابن ماجة عن اسمعيل بن عياش عن ابن جريج

عارضة الاحوذي

معناه اذا توضأت فرش الازار الذي يلي الفرج بالماء ليكون ذلك مذهبا للوسواس وقد يروى عن قتادة النضح من النضح يقول من اصابه نضح من البول فعليه ان ينضحه بالماء فيكون على هذا معناه الحديث الوارد عشر من الفطرة فذكر انتقاص الماء ورواه ابو عبيد انتضاح الماء وفسره بما قدمناه وكذلك روى ابو داود والنسائي عن النبي صلى الله عليه وسلم انه اذا توضأ اخذ حفنة من ماء فقال هكذا ووصف سعيد فنضح بها فرجه الرابع معناه الاستنجاء بالماء اشارة الى الجمع بينه وبين الاحجار

شرح سراج احمد

پس ذکر کردم پس از قی وضو کردن آنحضرت را برای ثوبان فقال صدق انا صببت له وضوءه پس گفت ثوبان راست گفت ابو الدرداء و من ریختم برای آنحضرت آب وضو او وقال اسحق بن منصور معدان بن طلحة بی ذکر لفظ ابی قال ابو عیسی و ابن ابی طلحة اصح گفت مصنف بالفظ ابی صحیح تر ست قال ابو عیسی و قد رأی غیر واحد من اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه و سلم وغیرهم من التابعین الوضوء من القیء والرعاف گفت مصنف و تحقیق اعتقاد کرده اند بسیار کس از اہل علم از صحابه و غیر ایشان از تابعین آبدست را از قی کردن و روان شدن خون بینی وهو قول سفیان الثوری وابن المبارک واحمد واسحق و ہمین ست مذہب امام ابی حنیفه که وضو واجب ست بقی و رعاف اگر قی بپری دہن باشد وقال بعض اهل العلم لیس فی القیء والرعاف وضوء و گفت بعضی از اہل علم نیست واجب در قی کردن و روان شدن خون بینی وضو وهو قول مالک والشافعی و آن قول امام مالک و شافعی ست وقد جود حسین المعلم هذا الحدیث و تحقیق قوی و محکم گفته حسین معلم این حدیث را وحدیث حسین اصح شیء فی هذا الباب مصنف گوید و حدیث حسین صحیح ترین چیز لیست درین باب وروی معمر هذا الحدیث عن یحیی بن ابی کثیر فاخطأ فیه و روایت کرد معمر این حدیث را از یحیی بن ابی کثیر پس خطا کرده دران فقال عن یعیش بن الولید عن خالد بن معدان عن ابی الدرداء ولم یذکر فیه الاوزاعی و ذکر نکرده دران اوزاعی را وقال عن خالد بن معدان و گفت عبارت خالد بن معدان را و انما هو معدان بن ابی طلحة و جز این نیست که او معدان بن ابی طلحه است زیلعی گفته است حدیث ان النبی صلی الله علیه وسلم قاء فلم یتوضأ فلم اجده اخرج ابن ماجه عن عائشة من قاء او رعف فی صلاته فلینصرف ولیتوضأ ولیبن علی صلاته ما لم یتکلم واخرجه الدارقطنی وحده وفی اسناده اسمعیل بن عیاش بلفظ من اصابه قیء او رعاف او قلس او مذی فلینصرف فلیتوضأ ثم لیبن علی صلاته وهو فی ذلک لا یتکلم بیہقی در سنن حدیثی از ابی ہریرہ آورده و تضعیف آن کرده باین عبارت یعاد الوضوء من سبع اقطار البول والدم السائل والقیء من دسعة تملأ بها الفم والنوم المضطجع وقهقهة الرجل فی الصلوة ومن خروج الدم روایت کرده عبد الرزاق از ابن جریج از پدر خود مفصل که الوضوء من القیء وان کان قلسا یغلبه فلیتوضأ **باب** الوضوء بالنبیذ باب ست در بیان وضو کردن از نبیذ خرما و غیره حدثنا هناد نا شریک عن ابی فزارة بن زید عن ابی زید عن عبد الله بن مسعود قال سألنی النبی صلی الله علیه وسلم ما فی اداوتک گفت عبد الله بن مسعود سوال کرد و پرسید مرا آنحضرت که چیست در آوند تو فقلت نبیذ پس گفتم افشرده خرما ست و نبیذ چیزی را گویند که ساخته شود از شربه از خرما و انگور و شهد که در آب خیسانیده سازند فقال تمرة طیبة وماء طهور پس فرمود آنحضرت خرما خوش مزه است پاک ست و آب پاک کننده است قال فتوضأ منه گفت عبد الله بن مسعود پس وضو کرد آنحضرت از نبیذ قال ابو عیسی وانما روی هذا الحدیث عن ابی زید عن عبد الله عن النبی صلی الله علیه وسلم گفت مصنف و جز این نیست که روایت کرده شد این حدیث از ابی زید از عبد الله بن مسعود از آنحضرت

شرح ابی الطیب

عن ابن ابی ملیکة عن عائشة رضی الله عنها انه قال صلی الله علیه وسلم من اصابه قیء او رعاف او قلس او مذی فلینصرف فلیتوضأ ثم لیبن علی صلاته وهو فی ذلک لا یتکلم والقلس الخارج مع الغثیان کذا نقله المحقق ابن الهمام وقال الحفاظ من اصحاب ابن جریج یروونه عن ابن جریج عن ابیه عن النبی صلی الله علیه وسلم مرسلا وهو حجة عندنا وعند جمهور العلماء انتهی اقول لا شک ان هذا الحدیث دلیل للنقض وابن عیاش وثقه ابن معین وفی موطأ مالک عن نافع عن ابن عمر انه کان اذا رعف رجع فتوضأ ولم یتکلم ثم رجع وبنی علی ما قد صلی **باب** الوضوء بالنبیذ

عارضة الاحوذی

فان الحجر یجفف الوسخ والماء یطهره وقد حدثنی ابو مسلم المهدی قال من الفقه الرائق الماء یذهب الماء معناه ان من استنجی بالاحجار لا یزال البول یرشح فیجد منه البلل فاذا استعمل الماء نسب الخاطر ما یجد من البلل الی الماء وارتفع الوسواس **باب** اسباغ الوضوء العلاء ابن عبد الرحمن عن ابیه عن ابی هریرة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال الا ادلکم علی ما یمحو الله به الخطایا ویرفع به الدرجات قالوا بلی یا رسول الله صلی الله علیک وسلم قال اسباغ الوضوء علی المکاره وکثرة الخطا الی المساجد وانتظار

شرح سراج احمد

وابوزید رجل مجہول و ابوزید شاگرد عبداللہ بن مسعود مرد مجہول ست عند اہل الحدیث نزد محدثین لا تعرف لہ روایۃ غیر ہذا الحدیث
نمی شناسیم برائے او روایتی سوای این حدیث وقد رای بعض اہل العلم الوضوء بالنبیذ وتحقیق اعتقاد کردہ اند بعضی اہل علم جواز
وضو را بافشردہ خرما وغیرہ منہم سفیان وغیرہ بعضی از ایشان سفیان ثوری وغیر او ست وقال بعض اہل العلم لا یتوضأ بالنبیذ
وگفتہ اند بعضی از اہل علم کہ وضو کردہ نشود بافشردہ خرما وغیرہ وہو قول الشافعی واحمد واسحق وآن قول امام شافعی واحمد واسحق ست وقال
اسحق ان ابتلی رجل بہذا فتوضأ بالنبیذ وتیمم احب الی وگفت اسحق اگر مبتلا کردہ شد مردی باین واتفاق چنان افتاد پس وضو
کرد بنبیذ وتیمم کرد دوستر ست بسوی من یعنی جمع میان وضو وتیمم احب ست قال ابو عیسیٰ وقول من یقول لا یتوضأ بالنبیذ اقرب
الی الکتاب واشبہ گفت مصنف وقول کسیکہ قائل گشتہ کہ وضو نسازد بہ نبیذ نزدیک ترست بکتاب لان اللہ تعالیٰ قال فلم تجدوا
ماء فتیمموا صعیدا طیبا زیرا چہ حق تعالیٰ فرمود در حق فاقد آب پس نیابید آب پس تیمم کنید بخاکی پاک ونبیذ را آب نمیگویند ما مقید ست
در جواب گوئیم کہ وضو بہ نبیذ ماثور ست در احادیث وارد گشتہ است قیاس را ان مدخلی ندارد **باب** المضمضۃ من اللبن
باب ست در بیان آب در دہن کردن از جہت خوردن شیر تا دفع دسومت آن کرد حدثنا قتیبۃ نا اللیث عن عقیل عن الزہری ابن
شہاب عن عبید اللہ عن ابن عباس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم شرب لبنا فدعا بماء فمضمض گفت عبداللہ بن عباس

شرح ابی الطیب

قولہ وابوزید رجل مجہول قال المحقق ابن الہمام فیہ انہ ذکر القاضی ابوبکر بن العربی فی شرح الترمذی ان ابا زید
مولی عمرو بن حریث روی عنہ راشد بن کیسان العبسی الکوفی وابو روق وہذا یخرجہ من الجہالۃ **قولہ** وقول
من یقول لا یتوضأ بالنبیذ اقرب الی الکتاب واشبہ یعنی ان النبیذ ما یسمی ماء مطلقا وقد قال اللہ تعالیٰ فلم تجدوا
ماء فتیمموا وواجد النبیذ لیس بواجد للماء المطلق فیجب علیہ التیمم بنص القرآن والحدیث ان صح فمن
احادیث الآحاد فلا یعارض الکتاب ولو سلم معارضا کان الکتاب ناسخا لہ لان الحدیث مکی والآیۃ مدنیۃ کذا
حررہ بعض الفضلاء وقال المحقق ابن الہمام واما ما عن ابن مسعود انہ سئل لیلۃ الجن فقال ما شہدہا منا
احد فہو معارض بما فی حدیث ابن ابی شیبۃ من انہ کان معہ وروی ایضا ابو حفص بن شاہین عنہ انہ قال
کنت مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم لیلۃ الجن وعنہ انہ رای قوما من الزط فقال ہؤلاء اشبہ من رایت بالجن
لیلۃ الجن والاثبات مقدم علی النفی وان جمعنا فالمراد ما شہدہا احد منا غیری نفیا لمشارکتہ وابانۃ اختصاصہ
بذلک وقد ذکر صاحب آکام المرجان فی احکام الجان ان ظاہر الاحادیث الواردۃ فی وفادۃ الجن انہا کانت
ست مرات وذکر منہا مرۃ فی بقیع الغرقد قد حضرہا ابن مسعود مع مرتین بمکۃ ومرۃ رابعۃ خارج المدینۃ
حضرہا الزبیر بن العوام فعلی ہذا لا یقطع بالنسخ انتہی اقول فدعوی النسخ بالآیۃ منظور فیہا وقال
التوربشتی حدیث نبیذ التمر قد روی عن ابن مسعود وفی اسانید سائرہا لاہل النقل مقال غیر ان
الحدیث اذا روی من طرق شتی غلب علی ظن المجتہد کونہ حقا خصوصا عند من یری المسلمین کلہم
عدولا فی اخبار الدیانات قلت وبہ صح الحدیث معنی عند الفقہاء ویکفی ہذا للمجتہد فی
الاستدلال **باب** المضمضۃ من اللبن من التفعیل ای المضمضۃ لاجل اللبن

عارضۃ الاحوذی

الصلوۃ بعد الصلوۃ
فذلکم الرباط حسن
صحیح احکامہ وفوائدہ
فی خمس مسائل
الاولی ہذا الحدیث
دلیل علی محو الخطایا
بالحسنات من الصحف
بایدی الملئکۃ التی
فیہا یکون المحو و
الاثبات لا من ام
الکتاب التی ہی عند
اللہ قد ثبتت علی
ما ہی علیہ فلا یزاد
فیہا ولا ینتقص منہا
ابدا الثانیۃ اراد
اسباغ الوضوء عند
المکارہ برد الماء او
الم الجسم او ایثار
الوضوء علی امر من
الدنیا فلا یاتی بہ
مع ذلک الا کارہا
موثرا لوجہ اللہ
الثالثۃ کثرۃ الخطا
الی المساجد یعنی بہ
بعد الدیار وہو
افضل لقولہ صلی
اللہ علیہ وسلم
لبنی سلمۃ وقد

عارضة الاحوذی

اراد وان یتحولوا قریبا من المسجد یا بنی سلمة دیارکم تکتب آثارکم ای الزموا قوله انتظار الصلوة بعد الصلوة اراد به وجهین احدهما الجلوس فی المسجد وذلك یتصور بالعادة فی ثلث صلوات العصر والمغرب والعشاء وفی العبادة فی اربع فی هذه وفی الصبح ولا تکون بین العتمة والصبح الثانی تعلیق القلب بالصلوة والاهتمام لها والتأهب لها وذلك یتصور فی الصلوات کلها الخامسة قوله فذلکم الرباط یعنی به تفسیر قوله یا ایها الذین آمنوا اصبروا وصابروا ورابطوا وقد بیناه فی کتاب سراج المریدین من القسم

شرح سراج احمد

بدرستیکه آنحضرت نوشید شیر پس طلب نمود آب پس مضمضه فرمود وقال ان له دسما وفرمود بدرستیکه مر شیر را دسومت ست قال وفی الباب عن سهل بن سعد وام سلمة ودر باب مضمضه کردن از خوردن شیر حدیثی مروی گشته است از سهل بن سعد الساعدی وام المومنین ام سلمه رضی الله عنها قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وقد رای بعض اهل العلم المضمضة من اللبن گفت مصنف این حدیثی ست حسن صحیح وتحقیق اعتقاد کرده اند بعضی اهل علم مضمضه کردن را از نوشیدن شیر وهذا عندنا علی الاستحباب مصنف گوید واین مضمضه کردن بعد از نوشیدن شیر نزد ما بر استحباب ست ولم یر بعضهم المضمضة من اللبن واعتقاد نکرده اند بعضی علما مضمضه را از خوردن شیر یعنی واجب نیست مضمضه بلکه مستحب ست از جهت دفع دسومت وذائقه شیر از دهن چون فی الجمله تغیر در دهن باشد در نماز شغل بآن باشد **باب** فی کراهة رد السلام غیر متوضئ بابست در بیان کراهت کردن جواب دادن سلام درحالیکه بی وضو باشد حدثنا نصر بن علی الجهضمی ومحمد بن بشار قالا انا ابو احمد عن سفیان عن الضحاك بلفظ مبالغه ضد البکا است ابن عثمان عن نافع مولی عبد الله بن عمر بن سرجس قال در تهذیب التهذیب ست نافع بن عبد الله مولی ابن عمر اصل او از مغرب ست وگویند از نیشاپور وگویند از سبی کابل بود از کبار تابعین ومشهور ترین بحدیث واز ثقات کبار بود گفت امام مالک کنت اذا سمعت حدیث نافع عن ابن عمر لا ابالی ان اسمعه من احد ودر فقه نیز مشهور بود از ثالثه است ودر مدینه سنه سبع عشر ومائة وفات کرد عن ابن عمر ان رجلا سلم علی النبی صلی الله علیه وسلم وهو یبول فلم یرد علیه بدرستیکه مردی سلام گفت بر آنحضرت درحالیکه آنحضرت شاشا میکرد پس رد نکرد آنحضرت جواب آن را بروی تا آنکه تیمم فرمود بعد از آن جواب کرد

شرح ابی الطیب

قوله وقال ان له دسما بفتحتین ای زهومة وفی مجمع البحار بفتحتین ما یظهر علی اللبن من الدهن قال الطیبی جملة استینافیة تعلیل للتمضمض وفیه اشعار بان التمضمض مناسب وقیل المضمضة بالماء مستحبة عن کل ما له دسومة انتهی **باب** فی کراهیة رد السلام غیر متوضئ کلمة غیر منصوب علی الحال من فاعل الرد المدلول علیه بذکر الرد والاقرب ان یکون مرفوعا علی انه فاعل المصدر وهو الرد **قوله** فلم یرد علیه السلام المفهوم منه ان السلام کان حالة البول وفی ابی داود بروایة ابن عمر رضی الله عنهما انه صلی الله علیه وسلم خرج من غائط اوبول فسلم علیه فلم یرد علیه حتی اذا کاد الرجل ان یتواری فی السکة ضرب بیدیه علی الحائط ومسح بهما وجهه ثم ضرب ضربة اخری فمسح ذراعیه ثم رد علی الرجل السلام وقال انه لم یمنعنی ان ارد علیك السلام الا انی لم اکن علی طهر انتهی فهذا صریح فی ان السلام کان بعد البول وفیه دلالة علی کراهة رد السلام بدون طهارة وعلی ان التیمم کان فی الطهارة ولو کان الماء قریبا لفوات المقصود وکان المصنف اراد بعدم التوضی عدم الطهارة بطریق ذکر الخاص وارادة العام وعلی الکراهة دلت روایة ابی داود فان کانت القضیة واحدة وهو الظاهر لان الراوی واحد فمطابقة الترجمة بحدیث الباب ظاهرة واطلاق وهو یبول مجاز باعتبار استبرائه من البول لان المستبرأ منه کالمتصف به تندفع المنافاة بین الروایتین والله اعلم والاظهر ان مطابقة الترجمة بالحدیث لقوله وفی الباب عن المهاجر بن قنفذ رواه ابوداود عنه انه اتی النبی صلی الله علیه وسلم وهو یبول فسلم علیه فلم یرد علیه حتی توضأ ثم اعتذر الیه وقال انی کرهت ان اذکر الله الا علی طهر ورواه النسائی الی قوله

اسماء الرجال له یحیی بن عبد الله بن الزبیر ابن عمرو بن درهم الاسدی الزبیری الکوفی ثقة ثبت الا انه قد یخطئ فی حدیث الثوری من التاسعة مات سنة ثلث ومائتین [illegible]

شرح سراج احمد

ازین حدیث مستفاد شد که نام حق تعالی بردن در حالت بول و غائط نباید تا پاک نشود از جهت تعظیم نام حق تعالی قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وانما یکره هذا عندنا اذا کان علی الغائط والبول گفت مصنف و جزین نیست که مکروه است نزد ما رد جواب سلام چون باشد بر بول و غائط یعنی کراهت رد سلام در حال بول و غائط است چون فارغ شود باکی ندارد و عام است که باوضو بود یا بی وضو وقد فسر بعض اهل العلم ذلک و تحقیق تفسیر کرده اند بعضی اهل علم آنرا که در حال بول و غائط مکروه است چنانکه شافعیه وهذا احسن شیئ روی فی هذا الباب و این حدیث احسن حدیثی ست که روایت کرده شده است در باب کراهت رد جواب سلام وفی الباب عن المهاجر بن قنفذ بضم قاف و سکون نون و ضم فا و ذال معجمه و عبد الله بن حنظلة و علقمة بن الشفواء بفتح شین منقوطه و سکون فا و واو بهمزه ممدوده لعله علقمة بن الفغواء ولیس فی الاستیعاب ابن الشفواء و جابر والبراء **باب** ما جاء فی سور الکلب باب ست در حکم آنچه آمده است در پس خورده سگ حدثنا سوار بن عبد الله العنبری سوار بفتح سین مهمله و تشدید واو در تقریب ست سوار بن عبد الله ابن سوار ابو عبد الله بن قدامة التمیمی العنبری قاضی بصره بود صدوق مجهول السیرة بود کلام کرده است در وی ثوری از جهت گشتن او قاضی از سابعه بود در سنه خمسین و مائة وفات کرد نا المعتمر بن سلیمان التیمی ابو محمد البصری ملقب بطفیل ثقه از کبار تاسعه بود در سنه سبع و ثمانین و مائة وفات کرد و عمر او متجاوز از هفتاد بود قال سمعت ایوب بن کیسان السختیانی ابو بکر البصری و سختیانی او را از آن جهت میگفتند که او میفروخت چرم را گفت مالک بود او عالم خاشع ثقه ثبت حافظ حجه از کبار فقها از خامسه ولادت او در سنه ست یا ثمان و ستین و وفات کرد در سنه احدی و ثلاثین و مائة روز جمعه در شهر رمضان در شهر بصره عن محمد بن سیرین ابو بکر البصری التابعی الجلیل ابو عمرة و مادر او صفیه از مولاة صدیق بود و او رفیع المرتبه امام بود در علوم و ورع و فقه سی تن را از صحابه دریافته محمد بن سیرین میگفت روا نیست نقل حدیث بالمعنی و او نقل حدیث بحروف آن میکرد و او معبر خوابها بود و دو سال از خلافت عثمان باقی بودند که او متولد گشت و در سنه عشر و مائة وفات کرد پس از حسن بصری بصد روز عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم قال یغسل الاناء اذا ولغ فیه الکلب سبع مرات فرمود آنحضرت شسته شود آوندی چون بلیسد در وی سگ هفت بار اولهن او اخرهن بالتراب اول آن هفت بار یا آخر آن شستن بخاک باشد واذا ولغت فیه الهرة غسل مرة و چون بلیسد آوند را گربه شسته شود یکبار که این هم کفایت کند بدانکه سگ پلید ست نزد شافعی و احمد و از لیسیدن او آوندی شسته شود هفت بار از جهت نجاست وی و امام ما ابو حنیفه قائل بنجاست اوست لیکن غسل آوند از ولوغ آن در حکم تمام نجاسات ست یعنی چون غالب گمان او بزوال نجاست شود اگرچه بیک بار شستن حاصل شود والا باید ست غسل آن تا آنکه غالب شود گمان بزوال نجاست اگرچه به بیست بار شود و گفت امام مالک سگ پاک است

شرح ابی الطیب

حتی توضأ فلا یرد ما قیل لا دلالة فی الباب علی الترجمة **باب ما جاء فی سور الکلب** **قوله** اذا ولغ الکلب قال النووی نقلا عن اهل اللغة ولغ الکلب فی الاناء یلغ بفتح اللام فیهما ولوغا اذا شرب باطراف لسانه انتهی وحکی الکسر فی المضارع

عارضة الاحوذي

الرابع من تفسير القرآن وحقيقته ربط النفس والجسم مع الطاعات **باب** المنديل بعد الوضوء عروة عن عائشة كانت للنبي صلى الله عليه وسلم خرقة ينشف بها بعد الوضوء ضعيف عبد الرحمن بن غنم عن معاذ قال رأيت النبي صلى الله عليه وسلم يمسح وجهه بطرف ثوبه اسناده هذان خبران لم يصحا وفي الصحيحة عن ميمونة ان النبي صلى الله عليه وسلم اغتسل عندها فناولته المنديل فرده الغريب قال اهل العربية المنديل مفعيل ويقال مندل وقد جاء في فصيح الشعر واشتقاقه من ندلت يده تندل ندلا

شرح سراج احمد

آوند از لیسیدن او پلید نمیگردد ولیکن شستہ شود از جہت تعبد و اگر درآورد سگ دست یا پای خود را در اناء شستن آن واجب نیست بار نزد امام شافعی مثل لیسیدن بخلاف مالک لانہ یختص ذلک بالولوغ قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وهو قول الشافعی واحمد واسحق وقد روی هذا الحدیث من غیر وجه عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم نحو هذا مانند این حدیث مذکور ولم یذکر فیه اذا ولغت فیه الهرة غسل مرة وذکر نکرده شد در آن حدیث که از ابی ہریرہ بطرق متعددہ مروی گشتہ حکم ولوغ ہرہ کہ یکبار شستہ شود وفی الباب عن عبد الله بن مغفل اخرجه مسلم واحتج الطحاوی بہ واحمد وابوداود و نسائی وابن ماجہ از عبد اللہ بن مغفل روایت کردہ اند ودارقطنی از علی مرتضی روایت کردہ **باب** ما جاء فی سور الهرة باب در بیان آنچہ آمدہ است در حکم پس خوردہ گربہ حدثنا اسحق بن موسی الانصاری نا معن نا مالک بن انس عن اسحق بن عبد الله بن ابی طلحة عن حمیدة ابنة عبید بن رفاعة بکسر راء انصاریہ مدینہ زوجۂ اسحق بن ابی طلحہ والدۂ یحیی بن اسحق مقبولہ از خامسہ بود عن کبشة ابنة کعب بن مالک انصاریہ زوج عبد اللہ بن ابی قتادہ گفت ابن حبان صحابیہ است وکانت عند ابن ابی قتادة وبود کبشہ در نکاح عبد اللہ بن ابی قتادہ ان ابا قتادة دخل علیها بدرستیکہ ابو قتادہ درآمد بر کبشہ قالت فسکبت له وضوء گفت کبشہ پس انداختم وپر کردم آوند را بآب وضو قالت فجاءت هرة تشرب گفت کبشہ پس آمد گربہ کہ می نوشید آب فاصغی لها الاناء پس کج کرد ومائل گردانید آوند را برای گربہ حتی شربت تا آنکہ بنوشید آب قالت کبشة فرآنی انظر الیه گفت کبشہ پس دید مرا کہ نظر میکردم از روی تعجب بسوی نوشیدن ہرہ

شرح ابی الطیب

قوله وهو قول الشافعی واحمد واسحق اقول اخرجه الشیخان عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا شرب الکلب فی اناء احدکم فلیغسله سبع مرات وفی روایة لمسلم قال طهور اناء احدکم اذا ولغ فیه الکلب ان یغسله سبع مرات اولهن بالتراب وعند ابی حنیفة یغسل من ولوغه ثلثا قال المحقق ابن الهمام روی الدارقطنی عن الاعرج عن ابی هریرة عنه علیه الصلوة والسلام فی الکلب یلغ فی الاناء یغسل ثلثا او خمسا او سبعا رواه ابن عدی مرفوعا اذا ولغ الکلب فی اناء احدکم فلیهرقه ولیغسله ثلث مرات وروی الدارقطنی بسند صحیح عن عطاء موقوفا علی ابی هریرة انه کان اذا ولغ فی الاناء اهراقه ثم غسله ثلث مرات ثم فیعارض حدیث السبع ویقدم علیه لان مع حدیث السبع دلالة التقدم للعلم بما کان من التشدید فی امر الکلاب اول الامر حتی امر بقتلها والتشدید فی سورها یناسب کونه اذ ذاک وقد ثبت نسخ ذلک فاذا عارض قرینته معارض کان التقدم له فالامر الوارد بالسبع محمول علی الابتداء انتهی ویؤیده ان راوی الحدیث وهو ابو هریرة کان یفتی بثلث مرات وعمل الراوی بخلاف مرویه من امارات النسخ **باب** ما جاء فی سور الهرة **قوله** ابن ابی قتادة هو الحارث بن ربعی الانصاری فارس رسول الله صلی الله علیه وسلم واسم ابنه عبد الله والمعنی کانت زوجة ولده **قوله** فسکبت له وضوء بضم التاء علی المتکلم والوضوء بفتح الواو ماء الوضوء ای صببت له وضوءً فی الاناء لیتوضأ منه کما جاء فی روایة فسکبت له وضوءً فی اناء **قوله** فاصغی لها الاناء ای امال لها الاناء فی القاموس اصغی الاناء اماله

عارضۃ الاحوذی

قال بعض المتأخرین من علمائنا ای لیما احکام فی مسألتین الاولی اختلف العلماء فی هذه المسألة علی ثلثة اقوال انه جائز فی الوضوء والغسل قاله مالک والثوری لما تقدم من الاحادیث ولان المقصود من العبادة قد حصل فیصح بعد ذلک لا یؤثر الثانی انه مکروه فیهما قاله ابن عمر وابن ابی لیلی ان النبی صلی الله علیه وسلم رد المندیل علی میمونة واختاره ابو حامد من اصحاب الشافعی اذ لیس لهم فیه روایة قال لانه اثر عبادة فلا یقطع کاثر الشهادة الثالث کرهه ابن عباس فی الوضوء دون الغسل وقال الاعمش انما کره

لعلّ ہذا الکلام وقع من الشارح وابو حامد من النبی صلی اللہ علیہ وسلم ۱۲

شرح سراج احمد

فقال اتعجبین یا ابنۃ اخی پس گفت ابن ابی قتادہ آیا عجب میکنی تو ای دختر برادر من فقلت نعم پس گفتم آری تعجب میکنم فقال ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال انہا لیست بنجس پس گفت ابن ابی قتادہ بدرستیکہ آنحضرت فرمود بدرستیکہ گربہ نیست پلید انما ھی من الطوافین جز این نیست کہ گربہ از گردندگان خانہ است علیکم بر شما او الطوافات شک راوی ست در لفظ تذکیر و تانیث وفی الباب عن عائشۃ وابی ھریرۃ طحاوی و دارقطنی از عائشہ باین عبارت روایت کردہ کہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یصغی الاناء للھرۃ فیشرب منہ ثم یتوضأ منہ ابن خزیمہ و حاکم از عائشہ بوجہ آخر روایت کردہ مرفوعا انہا لیست بنجس ہی کبعض اہل البیت یعنی الھرۃ و للدارقطنی ہی کبعض متاع البیت قال الدمیری فی الکامل لابن عدی فی ترجمۃ ابی یوسف صاحب ابی حنیفۃ انہ روی عن عروۃ عن عائشۃ انہا قالت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تمر بہ الھرۃ فیصغی لہا الاناء فتشرب ثم یتوضأ بفضلہا و روایت کردہ ابن ماجہ از ابی ہریرہ قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح وھو قول اکثر العلماء من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین ومن بعدھم گفت مصنف این حدیث ست حسن صحیح و آن قول اکثر علما ست از صحابہ و تابعین و کسی کہ پس از تابعین بودند مثل الشافعی و احمد و اسحٰق لم یروا بسور الھرۃ باسا اعتقاد نکردہ اند بہ پس خوردہ گربہ باکی و حکم بہ پلیدی آن نمیکنند وھذا احسن شیٔ فی ھذا الباب واین حدیث باسناد مذکور احسن چیزیست در حکم پس خوردہ گربہ وقد جود مالک ھذا الحدیث عن اسحٰق بن عبد اللہ بن ابی طلحۃ و تحقیق قوی و محکم گفتہ امام مالک این حدیث را کہ از روایت اسحٰق بن عبد اللہ بن ابی طلحہ مروی گشتہ است ولم یاتِ بہ احد اتم من مالک و نیاوردہ است این حدیث را ہیچکس تمام و کامل تر از امام مالک رحمۃ اللہ علیہ بدانکہ اتفاق ست ایمہ اربعہ را بر طہارت گربہ گرچہ آنچہ کہ از وی باشد

شرح ابی الطیب

قولہ فقال اتعجبین یا ابنۃ اخی ھذا علی عادۃ العرب ان بعضھم یقول لبعض یا ابن اخی وان کانا ابنا عمین ویا اخا فلان وان لم یکن اخالہ فی الحقیقۃ ویجوز فی تعارف الشرع لان المومنین اخوۃ **قولہ** انہا لیست بنجس یعنی نجاسۃ موثرۃ فی نجاسۃ الماء وھو مصدر یستوی فیہ المذکر والمؤنث ولو قیل بکسر الجیم لقیل بنجسۃ لانھا صفۃ الھرۃ وقال بعضھم النجس بفتح الجیم النجاسۃ والتقدیر انہا لیست بذات نجس **قولہ** او الطوافات شک من الراوی قالہ ابن مالک وغیرہ وقال الشیخ ابن حجر لیست للشک لورودھا بالواو فی روایات اخر بل للتنویع ویکون ذکر الصنفین من الذکور والاناث وقولہ انہا من الطوافین استیناف فیہ معنی العلۃ اشارۃ الی ان علۃ الحکم بعدم نجاسۃ الھرۃ ھی الضرورۃ الناشیۃ من کثرۃ دورانہا فی البیوت ودخولہا فیہا بحیث یصعب صون الاوانی عنہا ثم انہ تعالی اوجب الاستیذان واسقطہ عن الممالیک بقولہ لیستاذنکم الذین ملکت ایمانکم والذین لم یبلغوا الحلم فی تمکینہم من الدخول فی غیر الاوقات الثلثۃ بغیر اذن للطواف المفاد بقولہ عقیبہ طوافون علیکم بعضکم علی بعض

قوت المغتذی

انہا لیست بنجس بفتح الجیم انما ھی من الطوافین علیکم او الطوافات قال الباجی یحتمل ان یکون علی معنی الشک من الراوی ویحتمل ان یکون النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ذلک یرید ان ھذا الحیوان لا یخلو ان یکون من جملۃ الذکور الطوافین او الاناث الطوافات

عارضۃ الاحوذی

فی الوضوء مخافۃ العادۃ وروی ابن المنذر عن قیس ابن سعد حدیثا ولیس بشیٔ والصحیح جواز التنشف بعد الوضوء واما حدیث میمونۃ فھو حکایۃ حال وقضیۃ فی عین فیحتمل ان یکون استغنی عنہا بغیرہا او تعذر نشفہا او تقوم انہ اثر عبادۃ لا تصح من وجہین احدھما انہ ھو العبادۃ نفیھا لا اثرھا الثانی ان اثر العبادۃ فی الشہید لم یسقط الغسل لبقاء بہ وانما سقط الغسل لانہم قد طہروا بالسیف الثانیۃ روی عن عثمان وانس وبشیر ابن ابی مسعود وسعید بن جبیر وابی الاحوص ومسروق والشعبی انہم کانوا یاخذون

عارضة الاحوذی

المنديل وكان لعلقمة خرقة ينشف بها ونظرت امرأة ابى الحسين ابن على يمسح وجهه بخرقة بعد الوضوء فوبختة فرأت فى المنام انها تقى كرها وما روى ابو عيسى الترمذى من كراهية فعل ذلك لان الوضوء يوزن ضعيف لان وزنه لا يمنع من مسحه اذا انقضت العبادة به

باب ما يستحب من التيمن فى الطهور مسروق عن عائشة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يحب التيمن فى طهوره اذا تطهر وفى ترجله اذا ترجل وفى انتعاله اذا انتعل صحيح حسن

العارضة قيل هذه سنة مثبتة وادب ظاهر فى الشريعة بالغة

شرح سراج احمد

در خلقت و حکایت کرده شده است از امام ما ابی حنیفه بر کراهت پس خورده گربه و حکایت ست از اوزاعی و ثوری که پس خورده هر چیز که خورده نشود گوشت وی نجس ست سوای آدمی و نزد امام ابی یوسف رحمة الله علیه و دیگر ائمه طاهر ست و قول امام ابی حنیفه بکراهت نجبت آنست که در حدیث دیگر ہره را از سباع خوانده اند و سور سباع نجس ست و لیکن حدیث طوافین ذکر دنجاست او را ایکراہت **باب** المسح على الخفين باب ست در بیان حکم مسح بر موزه ها حدثنا هناد نا وكيع عن الاعمش عن ابراهيم النخعى عن همام بن الحارث قال قال جرير بن عبد الله گفت همام بن الحارث گفت جریر بن عبد الله مر کسی را تا آب وضو آرد خادم آب وضو آورد با گفت جریر و مردم را تعلیم استنجا و وضو کرد و در حدیث ابی داود و ابن خزیمه و حاکم آمده است که ان جريرا بال ثم توضأ فمسح على الخفين ثم توضأ پس تر وضو کرد و مسح على خفيه و مسح کرد جریر بر هر دو موزه خود فقيل له اتفعل هذا پس گفته شد مر جریر را آیا میکنی مسح موزه را و مردم تعجب کردند در جواز مسح موزه قال وما يمنعنى گفت جریر و چه چیز منع میکند مرا از مسح کردن موزه وقد رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يفعله و حال آنکه تحقیق دیده ام آنحضرت را که مسح بر موزه کرده قال وكان يعجبهم حديث جرير گفت همام پس بود که در عجب می آورد مردم را حدیث جریر لان اسلامه كان بعد نزول المائدة زیرا چه اسلام جریر بود پس از نازل شدن سورهٔ مائده که در وی آیت اليوم اكملت لكم دينكم ست و آن آخرین آیتی ست از روی نزول که پس از وی نزول حکم نگشته است و اسلام جرير بن عبد الله البجلى پیش از وفات شریف بچهل روز بود وفى الباب عن عمر وعلى وحذيفة والمغيرة وبلال وسعد وابى ايوب وسلمان وبريدة وعمرو بن امية وانس وسهل ابن سعد ويعلى بن مرة وعبادة بن الصامت واسامة بن شريك وابى امامة وجابر واسامة بن زيد بدانکه حدیث مسح خفین قریب چهل کس از صحابه روایت دارند از آنحضرت بعضی از ایشان جریر ست که ترمذی روایت کرده است و طبرانی

شرح ابی الطیب

باب المسح على الخفين **قوله** وكان يعجبهم حديث جرير لان اسلامه كان بعد نزول المائدة يعنى اية الوضوء لا جميع السورة ومعناه ان الله تعالى قال فى سورة المائدة اذا قمتم الى الصلوة فاغسلوا وجوهكم وايديكم الى المرافق وامسحوا برؤسكم وارجلكم الى الكعبين فلو كان اسلام جرير متقدما على نزول المائدة لاحتمل كون حديثه فى مسح الخف منسوخا باية المائدة فلما كان اسلامه متاخرا علمنا ان حديثه يعمل به وهو مبين ان المراد باية المائدة غير صاحب الخف فتكون السنة مخصصة الاية فان قيل يحتمل ان يكون رؤية جرير رسول الله صلى الله عليه وسلم المسح على الخفين قبل الاسلام وروايته يكون بعده لانه يجوز تحمل الرواية قبل الاسلام والتحديث بعده قلت الرواية الثانية وهى رواية شهر بن حوشب مصرحة بان رؤيته رسول الله صلى الله عليه وسلم انه مسح على خفيه كانت بعد الاسلام ولا يقال حديث جرير من اخبار الآحاد فكيف يخصص الكتاب لانا نقول الكتاب يحتمل المسح على قراءة الجر فيحمل على مسح الخفين توفيقا وتطبيقا بين الادلة والله اعلم واسلام جرير كان فى شهر رمضان سنة عشر من الهجرة واية الوضوء نزلت فى غزوة بنى المصطلق سنة خمس او اربع وهذا من جرير استدلال بالتاريخ على بقاء حكم المسح ومن الاستدلال بالتاريخ قوله تعالى لم تحاجون الى قوله وما انزلت التورٰة والانجيل الا من بعده

شرح سنن ترمذی | عارضة الاحوذی

از سعید بن شعیب و بخاری از سعد بن ابی وقاص و عمر بن اسید و مسلم از حذیفه و بلال و نسائی از اسامه بن زید و از بریده و مسلم از بریده و ابن
خزیمه از علی رضی الله عنهم و از بریده و ابن خزیمه و ابن حبان و احمد و طبرانی از صفوان بن عسال و از مغیره از خزیمه بن ثابت و ابو داود و احمد
و حاکم از ثوبان و بزار و ابو یعلی از ابن عمر و ابو داود و از ابن ابی عماره و ابن ماجه از سهل بن سعد و انس بن مالک و نسائی و دارقطنی از
عائشه صدیقه و ابن حبان و احمد و اسحق و بزار و ابن خزیمه و طبرانی از عبد الرحمن بن ابی بکر از ابی بکر صدیق رضی الله عنه و احمد و
اسحق و بزار و طبرانی در اوسط از عوف بن مالک و اسحق و طبرانی از ابی ایوب و احمد و بیهقی از ابی هریره و بزار از ابی برزة الاسلمی و
ابن حبان از جابر و ابن حبان از سلمان و طبرانی و عقیلی از [illegible] بن کعب و ابو یعلی از اسامه بن شریک و بزار از عمرو سعد بن مسلم از پدر
[illegible] و طبرانی در صغیر از ابی طلحه و عقیلی از عبید الله بن مسلم بن یسار از پدر خود و پدر او از پدر خود و ابن ابی شیبه از یعلی بن عطاء
[illegible] ابن عدی و بزار و طبرانی در اوسط از عبد الله بن مسعود و ابن عدی از ام سعد الانصاریه و اسلم بن
سهیل در تاریخ واسط از خالد بن عرفطه و طبرانی از عبادة بن الصامت و ابی امامه و عمرو بن الشرید از پدر خود و عبد الرحمن
ابن بلال [illegible] و عبد الرحمن بن حسنه و عبد الله بن رواحه و اسامه بن زید و ابو نعیم از مالک بن سعد و از یزید بن ابی مریم
از پدر خود و طبرانی از سالم از پدر خود و از نافع از ابن عمر و ابی ذر الغفاری گفت ابن عبد البر روایت نشده است از
هیچکس از صحابه در انکار مسح موزه مگر از ابن عباس و ابی هریره و عائشه صدیقه رضی الله عنها قال ابو عیسی حدیث
جریر حدیث حسن صحیح و یروی عن شهر بن حوشب قال رأیت جریر بن عبد الله توضأ
ومسح علی خفیه در روایت کرده شده از شهر بن حوشب که گفت دیدم جریر را که وضو کرد و مسح کرد بر هر دو موزه
خود فقلت له فی ذلك شهر بن حوشب گوید پس گفتم جریر را در باب مسح کردن موزه و وجه آن را پرسیدم فقال
رأیت رسول الله صلی الله علیه وسلم توضأ ومسح علی خفیه پس گفت جریر در جواب سوال من دیدم
آنحضرت را که وضو کرد و مسح کرد بر هر دو موزه خود فقلت له اقبل المائدة او بعد المائدة شهر بن حوشب
گوید پس گفتم جریر را آیا دیدی تو مسح موزه آنحضرت را پیش از نزول مائده بود یا پس از نزول مائده فقال ما اسلمت
الا بعد المائدة پس گفت جریر اسلام نیاوردم من مگر پس از نازل شدن سوره مائده مصنف حدیث
مسح را بطریق دیگر از جریر ذکر میکند برای تقویت و تائید حدیث و گوید حدثنا بذلك قتیبة نا
خالد بن زیاد الترمذی الازدی ابو عبد الرحمن الترمذی قاضی ترمذ صدوق از ثامنه از عمر صد سال وفات
کرد عن مقاتل بن حیان النبطی ابو بسطام البلخی الخزاز صدوق فاضل از سادسه بود در تقریب
گفته که قبل الخمسین و مائة در زمین هند وفات کرد عن شهر بن حوشب الاشعری الشامی مولی اسماء بنت یزید
ابن السکن صدوق کثیر الارسال والاوهام بود از ثالثه است در سنه اثنی عشر و مائة وفات کرد عن جریر
ابن عبد الله بن جابر البجلی صحابی مشهور است در سنه احدی و خمسین وفات یافت وقال
ورث بقیة وگفت مصنف و طریقه دیگر ذکر میکند که روایت کرده این حدیث جریر را بقیة بن
الولید بن صائد بن کعب الکلاعی ابو یحمد بضم تحتیه وسکون مهمله وکسر میم صدوق
کثیر التدلیس ضعیف از ثامنه بود در سنه سبع و تسعین و مائة وفات کرد از عمر هشتاد و هفت

في الملقاة وشرب
ثابت على المسح
حسب ما بيناه في
كتب الزهد باب
ما يقال بعد الوضوء
ابو ادريس الخولاني
وابو عثمان عن عمر
ابن الخطاب قال
قال رسول الله
صلى الله عليه وسلم
من توضأ فاحسن
الوضوء ثم قال
اشهد ان لا اله
الا الله وحده
لا شريك له وان
محمدا عبده ورسوله
اللهم اجعلني من
التوابين واجعلني
من المتطهرين
فتحت له ثمانية
ابواب من الجنة
يدخل من ايها
شاء الاسناد روى
ابو عيسى هذا
الحديث مقطوعا
مضطربا عن معاوية
ابن صالح عن ربيعة
يعني ابن يزيد

عارضة الاحوذی

عن ابی ادریس الخولانی وابی عثمان عن عمر بن الخطاب مشکلا مقطوعا مضطربا وابو عثمان مجهول عندهم وابو ادریس لم یسمع من عمر شیئا وقد ادخل الحدیث مسلم بن الحجاج فی صحیحه بهذه الطریق مجودة فقال حدثنی محمد بن حاتم ابن میمون حدثنی عبد الرحمن بن مهدی حدثنا معاویة بن صالح عن ربیعة یعنی ابن یزید الدمشقی عن ابی ادریس الخولانی عن عقبة ابن عامر قال وحدثنی عثمان عن جبیر ابن نفیر عن عقبة ابن عامر عن عمر قال وحدثنا ابو بکر بن ابی عتیبة حدثنا یزید بن الحباب

شرح سراج احمد

عن ابراهیم بن ادهم بفتح همزه وسکون دال مهمله وها مفتوحه ابن منصور العجلی البلخی ابو اسحق الزاهد صدوق از ثامنه بود در سنه اثنین وستین ومائة وفات یافت مناقب او از جهت شهرت ذکر کرده نشده عن مقاتل بن حیان عن شهر بن حوشب عن جریر وهذا الحدیث مفسر واین حدیث مفسر ست واجمال در این نیست لان بعض من انکر المسح علی الخفین تاول زیرا چه بعضی کسی که انکار مسح موزه نموده اند تاویل میکنند این حدیث را که ان مسح النبی صلی الله علیه وسلم علی الخفین کان قبل نزول المائدة بدرستیکه مسح فرمودن آنحضرت بر هر دو موزه بود پیش از فرود آمدن سوره مائده وذکر جریر فی حدیثه انه رای النبی صلی الله علیه وسلم مسح علی الخفین بعد نزول المائدة وذکر کرده است جریر در حدیث خود که بدرستیکه جریر دیده آنحضرت را که مسح فرمود پس از فرود آمدن سوره مائده از جهت انکار مسح موزه کرده اند ونزد ائمه ما مسح موزه سنت ست **باب** المسح علی الخفین للمسافر والمقیم باب ست در بیان مسح کردن بر موزها برای مسافر ومقیم حدثنا قتیبة نا ابو عوانة عن سعید بن مسروق الثوری والد سفیان ثقه از سادسه بود در سنه ست وعشرین ومائة وفات کرد عن ابراهیم التیمی ودر بعضی نسخه بجای نخعی تیمی ست عن عمرو بن میمون عن ابی عبد الله الجدلی در نام او اختلاف ست بعضی گویند عبد بود وگویند عبد الرحمن بن عبید ثقه بود نسبت به تشیع کرده میشد او از کبار ثالثه بود عن خزیمة بن الثابت بضم خای معجمه وفتح زا وسکون شناة تحتیه ابن ثابت ابن عمارة الانصاری الاوسی الخطمی الصحابی حاضر گشت بدر وما بعد او را از مشاهد وعلم بنی خطمه در روز فتح مکه با او بود ووی سید بنی خطمه بود چون اسلام آورد بشکست اصنام ایشان را واو بود که در خواب دیده که من بر پیشانی رسول خدا سجده میکنم چون بحضرت شریف خواب را عرض کرد آنحضرت اضطجاع فرمود وگفت تصدیق خواب خود را لکن پس او سجده کرد بر پیشانی مبارک واو حاضر گشت همراه علی مرتضی جمل وصفین ومقاتله نکرد تا آنکه عمار بن یاسر کشته شد پس گفت که شنیدم آنحضرت را که در حق عمار فرمود تقتلک الفئة الباغیة وشمشیر برهنه کرد ومقاتله کرد تا آنکه کشته گشت عن النبی صلی الله علیه وسلم انه سئل عن المسح علی الخفین خزیمه روایت میکند از آنحضرت که بدرستیکه آنحضرت پرسیده شد از حال مسح کردن بر موزه فقال للمسافر ثلثا وللمقیم یوم پس فرمود آنحضرت مر مسافر را سه روز اند ومقیم را یک روز وشب ست از ابتدای حدث وابو عبد الله الجدلی اسمه عبد بن عبد وابو عبد الله جدلی نام او عبد ست که پسر عبد بود قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وفی الباب عن علی وابی بکرة وابی هریرة وصفوان بن عسال وعوف بن مالک وابن عمر وجریر در این باب که برای مسافر سه شبانه روز ست وبرای مقیم یک شب وروز ست حدیثی مروی گشته است از چند کس از صحابه چنانکه ابن خزیمه از علی مرتضی وترمذی وابو داود از خزیمه بن ثابت روایت کرده اند حدثنا هناد نا ابو الاحوص عن عاصم بن ابی النجود بنون وجیم داو عاصم بن بهدله ست اسدی مولاهم الکوفی ابو بکر المقری صدوق بود لیکن مر او را اوهام بود ندحجت بود در قرارة وحدیث او در صحیحین ست مقرون از سادسه بود در سنه ثمان وعشرین ومائة وفات کرد

شرح ابی الطیب

باب المسح علی الخفین للمسافر والمقیم **قوله** للمسافر ثلثا وللمقیم یوم ولیلة فقوله للمسافر خبر مبتدا محذوف وثلثا منصوب علی الظرفیة والتقدیر المسح علی الخفین للمسافر ثلثة ایام مع لیالیهن واما قوله للمقیم فمتعلق بمبتدا محذوف ویوم خبر ولیلة معطوف علیه والتقدیر المسح یوم ولیلة للمقیم

شرح سراج احمد

عن زر بن حبیش زر بکسر زا و تشدید را ابن حبیش بمہملہ و موحدہ و معجمہ مصغر ابن حباشہ بضم مہملہ و فتح موحدہ و شین منقوطہ اسدی کوفی ابو مریم ثقہ جلیل مخضرم بود در سنہ احدی و ثمانین وفات کرد از عمر صد و بیست و سہ سال عن صفوان بن عسال بمہملتین و صحابی مشہور است نازل کوفہ بود و قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یامرنا اذا کنا سفرا گفت صفوان بود آنحضرت که امر میفرمود ما را چون بودیم ما مسافر سفر بفتحتین یا بالفتح سین مہملہ و سکون فا مصدر بمعنی اسم فاعل ست ان لا ننزع خفافنا ثلثۃ ایام ولیالیہن اینکه بر نکشیم موزہ ہای خود را سه روز و سه شب از وقت حدث یعنی چون بی وضو شویم الا من جنابۃ مگر کشیم از رسیدن جنابت که غسل واجب شود و مسح بر موزہ روا نباشد ولکن من غائط و بول و نوم ولیکن نکشیم موزہ را از بی وضو شدن که از براز و شاشا کردن و خواب کردن باشد اینہانی باید کشید و ہم بر آن مسح باید کرد قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح گفت مصنف این حدیث ست حسن صحیح وقد روی الحکم بن عتیبۃ بلفظ تصغیر ست و حماد عن ابراہیم النخعی عن ابی عبد اللہ الجدلی عن

شرح ابی الطیب

قولہ کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یامرنا اذا کنا سفرا جمع سافر کصحب و صاحب و المسافرون جمع مسافر والسفر والمسافرون بمعنی و قال ابن العربی ھی کلمۃ تقال للواحد والجمع والذکر والانثی سواء وقیل جمع مسافر وقیل اسم جمع والمراد من الامر الاباحۃ والرخصۃ لا الایجاب **قولہ** الا من جنابۃ استثناء مفرغ و تقدیرہ ان لا ننزع خفافنا من حدث من الاحداث الا من جنابۃ فانہ لا یجوز للمغتسل ان یمسح علی الخف بل یجب علیہ النزع وغسل الرجلین **قولہ** ولکن من غائط وبول ونوم استدراک مما یفہم من قولہ الا من جنابۃ فانہ موذن باثبات النزع منہا فھو عطف علی مقدر مثبت و تقدیرہ نحن ننزع خفافنا من جنابۃ فتوھم المتوھم ان جمیع الاحداث کذلک فعطف علیہ بحرف الاستدراک و قال لکن من غائط ای و لکن لا ننزع من غائط وبول ونوم والواو بمعنی او وفیہ ما یعنی بل نمسح علیہما لاجل احدہا و یصح ان یکون بمعناہا بناء علی ان النزع منفی من المجموع ولو وجد فی اوقات مختلفۃ وحاصلہ ان لکن مفادہا مخالفۃ ما قبلہا لما بعدہا نفیا و اثباتا محققا او مئولا والتقدیر امرنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا کنا سفرا ان ننزع خفافنا من الجنابۃ فی المدۃ المذکورۃ ولکن لا ننزع فیہا من غائط وبول ونوم

قوت المغتذی

اذا کنا سفرا قال فی النہایۃ السفر جمع سافر کصاحب وصحب والمسافرین جمع مسافر والسفر والمسافرون بمعنی وقال ابن العربی ھو کلمۃ یقال للواحد والجمع والذکر والانثی سواء ان لا ننزع خفافنا ثلثۃ ایام ولیالیہن الا من جنابۃ ولکن من بول وغائط ونوم قال ابن العربی لکن حرف من حروف النسق وھی تختص بالاستدراک بعد النفی غالبا وربما یستدرک بہا بعد الاثبات فتختص بالجملۃ دون المفرد وفی لفظ الحدیث اشکال لان قولہ امرنا ان لا ننزع خفافنا الا من جنابۃ نفی متعقب باستثناء فیصیر ایجابا وقولہ بعد ذلک لکن استدراک من ایجاب بمفرد وذلک خلاف ما تقدم وفیہ نظر ومعناہ بعد تامل وفکر مسقول فی رسالۃ ملحیۃ المتفقہین الی معرفۃ غوامض النحویین وتقریبہ امرنا الا نمسک خفافنا فی السفر ثلثۃ ایام ولیالیہن لو یرخص فیہن الامساک عند الجنابۃ لکن عند البول والغائط والنوم

عارضۃ الاحوذی

حدثنا معاویۃ ابن صالح عن ربیعۃ ابن یزید عن ابی ادریس الخولانی وابی عثمان عن جبیر بن نفیر ابن مالک الحضرمی عن عقبۃ بن عامر الجہنی عن عمر ایضا وھذہ طریق ظاہر وعجبا لابی عیسی کیف خرج عنہا ومعاویۃ بن صالح ثقۃ فقیہ عظیم القدر قال علی بن المدینی وفیہ عبد الرحمن قد قال ابن مہدی کتب عنہ الثوری و اہل المدینۃ و اہل مصر واما ابو عثمان ھذا فقد روی بعض المغاربۃ ان الراوی عن مسلم بن ربیعۃ ابن یزید ھو القائل حدثنی ابو عثمان وھو وھم ظاہر و انما الراوی عنہ

عارضة الاحوذی

معاویة بن صالح یحمل هذا الحدیث معاویة بن صالح عن ربیعة بن یزید عن ابی عثمان وابو عثمان هذا لا یعرف اسمه یروی عن ابی هریرة مثل فی الصلوة سمعه منه ویروی عن عمر غیر هذا الحدیث فی اللباس واخبرنا ابو الحسن بن الطیوری اخبرنا ابن المذهب اخبرنا ابن حمدان اخبرنا عبد الله ابن احمد بن حنبل حدثنی ابی حدثنا خالد بن الولید عن ابی عثمان عن عمر ان رسول الله صلی الله علیه وسلم رخص فی الحریر فی اصبعین واحدة مروی ثابت من غیر طریق ابی عثمن وهو ربیعة عن ابی ادریس وقد روی

شرح سراج احمد

خزیمة بن ثابت و لا یصح و صحیح گشته است حدیث با بن طریق قال علی بن المدینی قال یحیی قال شعبة لم یسمع ابراهیم النخعی عن ابی عبد الله الجدلی گفت علی المدینی گفت یحیی گفت شعبہ نشنیده حدیث را ابراہیم نخعی از ابی عبد اللہ جدلی حدیث المسح حدیث مسح خفین را وقال زائدة عن منصور کنا فی حجرة ابراهیم التیمی ومعنا ابراهیم النخعی گفت زائدہ روایت از منصور کرده بودیم با در حجرۂ ابراہیم تیمی و حال آنکہ ہمراه ما ابراہیم نخعی بود فحدثنا ابراهیم التیمی عن عمرو بن میمون عن ابی عبد الله الجدلی پس حدیث کرد ما را ابراہیم تیمی از عمرو بن میمون از ابی عبد اللہ جدلی عن خزیمة بن ثابت عن النبی صلی الله علیه وسلم از خزیمہ از آنحضرت فی المسح علی الخفین در حق مسح بر موزه قال محمد احسن شیء فی هذا الباب حدیث صفوان بن عسال گفت امام بخاری احسن چیزے در باب مسح موزه حدیث صفوان است از دیگر احادیث قوتی دار د از روی اسناد قال ابو عیسی و هو قول العلماء من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین ومن بعدهم گفت مصنف و آنکہ مسح موزه مسافر را سه شبانه روز و مقیم را یک شبانه روز است قول اکثر علماست از صحابہ و تابعین و کسیکہ پس از ایشان بود ند از ائمہ من الفقهاء از فقہا و محدثین مثل سفیان الثوری وابن المبارک والشافعی واحمد واسحق قالوا یمسح المقیم یوما ولیلة والمسافر ثلثة ایام ولیالیهن وروی مذہب امام ابی حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ وقد روی بعض اهل العلم انهم لم یوقتوا فی المسح علی الخفین و تحقیق اعتقاد کرده اند بعضی اہل علم کہ بدرستیکہ ایشان تعیین نکرده اند در مسح کردن بر موزه ها وهو قول مالک بن انس و آن قول امام مالک است والتوقیت اصح گفت مصنف گو تعیین وقت کہ مسافر را سه روز و مقیم را یک روز صحیح تر است وقال امام مالک لا توقیت لمسح الخف بل یمسح لابسه مسافرا کان او مقیما ما لم ینزعه او تصیبه جنابة وهو القدیم من قول الشافعی

باب فی المسح علی الخفین اعلاه واسفله

باب است در بیان مسح کردن بر موزه ها بالای وی و زیر او حدثنا ابو الولید الدمشقی نا الولید بن مسلم اخبرنی ثور بن یزید ثور باسم حیوان مشہور است با بن یزید الدیلی رملی ثقہ از سادسہ بود در سنہ خمس و ثلثین وفات کرد عن رجاء بن حیوة رجاء بفتح را و خفت جیم و بمد ابن حیوة بفتح حای مہملہ و سکون تحتیہ و فتح واو کندی ابو المقدام و گویند ابو نصر الفلسطینی ثقہ فقیہ از ثالثہ بود در سنہ اثنی عشر ومائة وفات کرد عن کاتب المغیرة بن شعبة عن المغیرة بن شعبة ان النبی صلی الله علیه وسلم مسح اعلی الخف واسفله گفت مغیره بن شعبہ بدرستیکہ آنحضرت مسح کرد اعلا و اسفل موزه را قال ابو عیسی هذا قول غیر واحد من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین و این قول بسیار کسان است از صحابہ و تابعین و به یقول مالک والشافعی واسحق و بآن قائل گشتہ است امام مالک و شافعی و اسحق وهذا حدیث معلول لم یسنده عن ثور بن یزید غیر الولید بن مسلم گفت مصنف این حدیث معلول است و در وی اسباب و علل است کہ قادح است در صحت آن مذکور است

شرح ابی الطیب

قوله ولا یصح لان ابراهیم النخعی لم یسمع عن ابی عبد الله الجدلی فقوله قال علی بن المدینی بیان لعدم الصحة قوله التوقیت قال النووی قال مالک فی المشهور یمسح بلا توقیت واحتجوا بحدیث ابی بن عمارة بکسر العین المهملة فی ترک التوقیت رواه ابو داود وغیره وهو حدیث ضعیف باتفاق اهل الحدیث انتهی اخرجه ابو داود فی سننه فقال عن عبادة بن نسی عن ابی بن عمارة قال فیه حتی بلغ سبعا قال رسول الله صلی الله علیه وسلم نعم ما بدا لک قال ابو داود وقد اختلف فی اسناده ولیس بالقوی **باب** فی المسح علی الخفین اعلاه واسفله منصوب علی الظرفیة ویجوز جره علی ان یکون بدلا من الخفین **قوله** لم یسنده عن ثور بن یزید غیر الولید بن مسلم یعنی ما اسنده الا الولید والباقون ارسلوه فلم یذکروا فیه المغیرة

شرح سراج احمد

این حدیث را از ثور بن یزید سوای ولید و سالت ابازرعة و محمدا عن هذا الحدیث و پرسیدم ابازرعہ را که از کبار ائمہ حدیث ست و پرسیدم بخاری را ازین حدیث که آیا صحت دارد فقالا لیس بصحیح پس گفتند این دو امام که این حدیث صحیح نیست لان ابن المبارک روی هذا عن ثور عن رجاء قال حدثت عن کاتب المغیرة مرسل زیرا چہ عبداللہ بن المبارک روایت کردہ این حدیث را از ثور بن یزید از رجاء گفت رجا حدیث کردہ شدم من از کاتب مغیرہ و حال آنکہ آن مرسل ست و در بعض نسخ مرسلا بنصب واقع ست یعنی حدیث کردہ شدم از کاتب مغیرہ بطریق ارسال عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم از انحضرت و لم یذکر فیه المغیرة و ذکر نکردہ است رجا درمیان اسناد مغیرہ بن شعبہ را **باب فی المسح على الخفين ظاهرهما** باب ست دربیان مسح کردن بر موزہ ہا ظاہر ہر دو را حدثنا علی بن حجر نا عبد الرحمن بن ابی الزناد عن ابیه ابی الزناد عن عروة بن الزبیر عن المغیرة بن شعبة قال رأیت النبی صلی اللہ علیه وسلم یمسح علی الخفین علی ظاهرهما گفت مغیرہ دیدم آن حضرت را کہ مسح میفرمود بر ہر دو موزہ خود بر ظاہر آنہا قال ابو عیسی حدیث المغیرة حدیث حسن و هو حدیث عبد الرحمن بن ابی الزناد عن ابیه عن عروة عن المغیرة گفت مصنف حدیث مغیرہ بن شعبہ حدیثی ست حسن و آن حدیث حسن ست باین طریق کہ عبد الرحمن از پدر خود ابی الزناد و او از عروہ از مغیرہ بن شعبہ روایت کردہ و لا نعلم احدا یذکر عن عروة عن المغیرة علی ظاهرهما غیرہ و نمیدانیم ہیچکس را از ائمہ کہ ذکر کردہ باشد حدیث را از عروہ از مغیرہ کہ مسح بر ظاہر ہر دو موزہ کردہ آنحضرت سوای عبد الرحمن و هو قول غیر واحد من اهل العلم و آن قول بسیار کسان ست از اہل علم و به یقول سفیان الثوری و احمد و باین قائل گشتہ است سفیان ثوری و امام احمد و ہمین ست مذہب امام ما ابی حنیفة قال محمد و کان مالك یشیر بعبد الرحمن بن ابی الزناد و بود امام مالک کہ اشارت میکرد بسوی ضعف حدیث بسبب عبد الرحمن بن ابی الزناد ابو داود و ابن ابی شیبة و عبد الرزاق از علی مرتضی روایت نمودہ اند کہ فرمود لو کان الدین بالرای لکان باطن القدمین احق بالمسح من ظاهرهما و لکن رأیت رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم یمسح ظاهرهما **باب فی المسح على الجوربين و النعلين** باب ست دربیان مسح کردن بر ہر دو جورب و ہر دو کفش حدثنا هناد و محمود ابن غیلان قالا نا وکیع عن سفیان عن ابی قیس عن هزیل بن شرحبیل هزیل بضم ہا و فتح زا و سکون تحتیہ و شرحبیل بضم شین معجمہ و فتح را و سکون حای مہملہ و کسر موحدہ و سکون تحتیہ از دی کوفی اعمی برادر ارقم بن شرحبیل تابعی ثقہ بود ذکر کردہ او را ابن حبان در ثقات عن المغیرة بن شعبة قال توضأ النبی صلی اللہ علیه وسلم و مسح علی الجوربین و النعلین گفت مغیرہ وضو کرد آنحضرت و مسح کرد بر جوربین و نعلین در ترجمہ مشکوۃ گفتہ جورب موزہ کہ بر بالای موزہ پوشیدہ شود تا پاشنہ و آنرا جرموق

شرح ابی الطیب

باب فی المسح على الخفين ظاهرهما بدل من على الخفين یعنی فی المسح علی ظاهر الخفین **قوله** یمسح علی الخفین علی ظاهرهما المراد من ظاهرهما اعلاهما کما یدل علیه حدیث علی رضی اللہ عنه قال لو کان الدین بالرای لکان اسفل الخف اولی بالمسح من اعلاه و قد رأیت رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم یمسح علی ظاهر خفیه رواه ابو داود ای یمسح علی اعلی ظاهرهما **باب فی المسح على الجوربين** و النعلین تثنیة جورب قال ابن العربی هو غشاء للقدم من صوف فیتخذ للدفاء و قیل لفافة الرجل **قوله** مسح علی الجوربین و النعلین یحتمل ان یکون المراد بالنعلین الرجلین بطریق ذکر المحل و ارادة الحال آئی اراد بالمسح الغسل الخفیف لحدیث رواه ابن عباس خرجه ابو داود فانه قال فیه

قوت المغتذی

علی الجوربین تثنیة جورب قال ابن العربی هو غشاء للقدم من صوف یتخذ للدفاء

عارضة الاحوذی

ایضا عن عقبة ابن عامر فی طریق اخری اخبرتنا المبارك بن عبد الجبار فی الاذان اخبرنا ابو الحسن الواعظ اخبرنا ابو بکر القطیعی اخبرنا عبد اللہ ابن احمد بن حنبل حدثنی ابی حدثنی عبد اللہ بن زید حدثنا حیوة اخبرنا ابو عقیل عن ابن عمه عن عقبة ابن عامر انه خرج مع رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم فی غزاة تبوك فجلس رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم یوما یحدث اصحابه فقال من قام اذا استقلت الشمس فتوضأ فاحسن الوضوء ثم قام فصلی غفرت له خطایاه فکان کما ولدته امه قال عقبة

از ظاہر آن او و لیکن دیدم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم را کہ مسح میکرد ظاہر آن موزہا

شرح سراج احمد

وموق نیز گویند ودر شرح ابن الهمام از جوهری آورده که موق موزهٔ کوتاه که پوشیده میشود بالای موزه ودر شرح کتاب خرقی گفته که جرموق موزهٔ کشاده که پوشیده شود بالای موزه در بلاد بارده ومسح بر جورب تنها که پوشیده شود موزه بالا و پایان هر دو بر لها رث جائز نیست نزد امام محمد وابی یوسف مطلقا ونزد امام ابی حنیفه اگر ثخینین باشد ومجلد ومنعل باشد چنانکه راه رفتن بآن ممکن بود ونابسته بریان باشد جائز ست والا نه مگر آنکه نرم باشد چنانچه آب بمسح بموزه در نمی رسد گویا که همبران مسح کرد وهمچنین جائز ست نزد امام احمد ونزد امام شافعی جائز نیست مسح بر جورب اگرچه متنعل باشد واین حدیث حجت ست بروی وفی کتب الفقه ولغت چنان مذکور ست که جورب غیر جرموق ست جورب جدا پوشیده شود وجرموق بالای موزه تفسیر شیخ مخالف ست مر کتب معتبره قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وهو قول غیر واحد من اهل العلم وبه یقول سفیان الثوری وابن المبارک والشافعی واحمد واسحق قالوا یمسح علی الجوربین گفته اند همه ایشان که مسح کرده شود بر جوربین وان لم یکونا نعلین واگرچه نباشند هر دو جورب چرم کرده شده بر جای کفشها ودر بعضی نسخه وان لم یکونا منعلین آمده است اذا کانا ثخینین اگر باشند هر دو جورب سخت وفی اللباب عن ابی موسی ودر باب مسح کردن بر جورب حدیثی مروی گشته است از ابی موسی اشعری چنانکه اخراج کرده آنرا ابن ماجه ودر اسناد آن ضعف وانقطاع ست چنانکه گفته است آنرا ابو داود **باب** ماجاء فی المسح علی الجوربین والعمامة باب ست در بیان آنچه آمده است در مسح کردن بر جوربین ودستار حدثنا محمد بن بشار نا یحیی بن سعید القطان عن سلیمان التیمی عن بکر بن عبد الله المزنی عن الحسن عن ابن المغیرة بن شعبة عن ابیه مغیرة بن شعبة قال توضأ النبی صلی الله علیه وسلم ومسح علی الخفین والعمامة گفت مغیرة بن شعبه وضو کرد آنحضرت ومسح نمود بر هر دو موزه ودستار در وقت مسح سر قال بکر وقد سمعته من ابن المغیرة گفت بکر بن عبد الله مزنی وتحقیق شنیدم آنرا از ابن المغیرة وذکر محمد بن بشار فی هذا الحدیث فی موضع آخر وذکر کرده محمد بن بشار درین حدیث در جای دیگر که انه مسح علی ناصیته وعمامته بدرستیکه آنحضرت مسح کرد بر ربع مقدم سر وبر دستار واین راوی را سهو گشته است که بر سر آنحضرت در وقت مسح سر دستار بود

شرح ابی الطیب

فاخذ حفنة من ماء فضرب بها علی رجله وفیها النعل ففتلها بها ثم الاخری مثل ذلک قال قلت فی النعلین قال فی النعلین قال قلت فی النعلین قال وفی النعلین قال قلت فی النعلین قال وفی النعلین انتهی وظاهره انه مسح علی الرجلین وهو خلاف ما علیه اهل السنة ویجاب عنه بوجهین احدهما انه ضعیف فانه ضعفه بعض المحدثین وثانیهما انه اراد بالمسح الغسل والدلیل علیه انه اخذ الماء بالکفین وصبه علیهما حتی غسلهما فلا حجة فیه للروافض ومعنی قوله فتلها بها فتل رجله بالحفنة التی صبها علیها ای صرفها بها وحرکها عند صبها کانه قصد به استیعاب الغسل للرجل ویحتمل ان یکون المراد انه مسح علی النعلین وهما فوق الجوربین وقیل مسح علی الجوربین والنعلین جمیعا لا علی کل واحد منهما علی الانفراد **باب** فی المسح علی الجوربین والعمامة **قوله** انه مسح علی ناصیته وعمامته ای جمع فی المسح بین مسح الناصیة والعمامة والناصیة هی مقدم الراس وفیه دلیل لمن یقول یجزی مسح الناصیة ولا یلزم مسح الکل وقال فی رحمة الامة فی اختلاف الائمة ان المسح علی العمامة دون الراس بغیر عذر لا یجوز عند ابی حنیفه

عارضة الاحوذی

ابن عامر فقلت الحمد لله الذی رزقنی ان اسمع هذا من رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال عمر بن الخطاب وکان تجاهی مجلسا اتعجب من هذا فقد قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اعجب من هذا قبل ان تاتی فقلت وما ذاک بابی انت وامی فقال عمر قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من توضأ فاحسن الوضوء ثم رفع بصره الی السماء فقال اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شریک له وان محمدا عبده ورسوله فتحت له ثمانیة ابواب الجنة یدخل من ایها شاء وقال ثم معناه عن عقبة ایضا ذکره احمد بن حنبل

حل اللغة [illegible]

شرح سراج احمد

چنانکہ مسح بر ناصیہ فرمود و دست مبارک بر دستار افتاد راوی خیال کرد کہ حضرت مسح بر دستار فرمودہ است حالانکہ مسح بر دستار نبود وقد
روی ھذا الحدیث من غیر وجہ عن المغیرۃ بن شعبۃ و تحقیق روایت کردہ شدہ است این حدیث از بسیار طرق از مغیرہ و
ذکر بعضھم المسح علی الناصیۃ و ذکر کردہ اند بعضی علما مسح را بر ناصیہ و العمامۃ و بر دستار و لم یذکر بعضھم الناصیۃ و ذکر نکردہ اند
بعضی علما ناصیہ را سمعت احمد بن الحسن یقول سمعت احمد بن حنبل یقول گفت مصنف شنیدم احمد بن الحسن را کہ میگفت
ما رأیت بعینی مثل یحیی بن سعید القطان ندیدم من بدو چشم خود مانند یحیی بن سعید القطان غرض مصنف ازین بیان تقویت
حدیث است کہ یحیی بن سعید روایت کردہ از سلیمان تا آخر اسناد و فی الباب عن عمرو بن امیۃ (الضمری) کما اخرجہ ابو بکر النیسابوری
وسلمان و ثوبان و ابی امامۃ الباہلی روایت کردہ ابن ابی شیبۃ و عبد الرزاق از ابی عبد الرحمن و ابن عساکر از ثوبان بایں لفظ قال رأیت
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم توضأ فمسح علی الخفین و علی الخمار یعنی العمامۃ و سعید بن منصور روایت از ابی عبیدہ بن محمد بن عمار
ابن یاسر و ابن ابی شیبہ از عبد الرحمن بن غنیمۃ الصنابحی و از عمر بن الخطاب و ابن عساکر از جابر بلفظ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم
مسح علی الخفین والعمامۃ قال ابو عیسی حدیث المغیرۃ بن شعبۃ حدیث حسن صحیح وھو قول غیر واحد من اھل
العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم منھم ابو بکر و عمر و انس یعنی این سہ کس از صحابہ قائل مسح شدہ اند بر عمامہ
وبہ یقول الاوزاعی واحمد واسحق و باین قائل گشتہ اند اوزاعی و احمد و اسحق قالوا یمسح علی العمامۃ
گفتہ اند اینہا کہ مسح کردہ شود بر دستار کہ نزد اینہا جائز است قال وسمعت الجارود
ابن معاذ یقول گفت مصنف و شنیدم جارود ابن معاذ را کہ میگفت سمعت وکیع بن الجراح یقول

شرح ابی الطیب

والشافعی و مالک وقال احمد بجوازہ بشرط ان یکون تحت الحنک منھا شیء قولہ ما رأیت بعینی مثل یحیی
ابن سعید القطان یعنی فیجب العمل بروایتہ او الاولی ان یعمل بروایتہ وھو لم یذکر الناصیۃ فالاخذ بروایتہ
یقتضی جواز الاقتصار علی مسح العمامۃ فقط بحیث لا یمسح علی شیء من راسہ اقول ھذا لو یثبت النسخ وقد
قال محمد نسخ مسح العمامۃ فقال فی موطئہ اخبرنا مالک قال بلغنی عن جابر انہ سئل عن العمامۃ فقال
لا حتی یمس الشعر الماء قال اخبرنا مالک عن نافع قال رأیت صفیۃ ابنۃ ابی عبید تتوضأ و تنزع خمارھا ثم
تمسح برأسھا قال نافع وانا یومئذ صغیر قال محمد بلغنا ان المسح علی العمامۃ کان فترک قولہ حدیث حسن
صحیح فمقتضاہ جواز المسح علی العمامۃ والعمل بہ وقد اعتذر عنہ من لا یقول بالمسح علی العمامۃ بانہ من اخبار
الآحاد فلا یعارض الکتاب لان الکتاب یوجب مسح الراس و مسح العمامۃ لا یسمی مسح الراس علی انہ حکایۃ
حال فیجوز ان تکون العمامۃ صغیرۃ رقیقۃ بحیث تنفذ البلۃ منھا الی الراس و یؤیدہ حدیث
کعب بن عجرۃ انہ مسح علی الخفین والخمار فان الخمار ما تستر بہ المرأۃ راسھا و ذلک یکون عادۃ بحیث یمکن
نفوذ البلۃ منھا الی الراس اذا کانت البلۃ کثیرۃ فکانہ عبر بالخمار عن العمامۃ لکونھا کانت لصغرھا کالخمار
علی ان الحدیث یحتمل ان یکون قبل نزول المائدۃ قال النووی قولہ فی حدیث بلال ان رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم مسح علی الخفین والخمار یعنی بالخمار العمامۃ لانھا تخمر الراس ای تغطیہ

عارضۃ الاحوذی

حدثنا نوفل حدثنا
حماد بن زید قال
اخبرنا ابن خراف
عن شمر عن عقبۃ
ابن عامر قال حدثنی
عمر ان رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم
قال من مات یؤمن
باللہ والیوم الآخر
قیل لہ ادخل من
ای ابواب الجنۃ
الثمانیۃ شئت
فائدۃ فالذین
یدعون من ابواب
الجنۃ الثمانیۃ اربعۃ
الاول من انفق
زوجین فی سبیل
اللہ وھو متفق علیہ
الثانی من قال
ھذا الذکر وھو
فی صحیح مسلم
الثالث من قال
لا الہ الا اللہ وحدہ
لا شریک لہ وان
محمدا عبدہ و رسولہ
وان عیسی رسول اللہ
و کلمتہ القاھا الی
مریم وروح منہ

شرح سراج احمد

شنیدم وکیع بن الجراح را که میگفت ان مسح علی العمامة یجزیه اگر مسح کرد آدمی بر دستار روا باشد او را این للاثر از جہت اثر
و حدیثی که وارد شده است روی بما ثنا قتیبة بن سعید نا بشر بن المفضل عن عبد الرحمن بن اسحق عن ابی عبیدة
ابن محمد بن عمار بن یاسر قال گفت ابو عبیده سالت جابر بن عبد الله عن المسح علی الخفین پرسیدم جابر را از حال مسح کردن
بر موزه فقال السنة یا ابن اخی پس گفت جابر آن سنت است ای پسر برادر من السنة عرفوع است بنابر خبریت و سألته عن المسح علی العمامة
و پرسیدم جابر را از مسح کردن بر دستار فقال مس الشعر پس گفت جابر مس کن موی سر را یعنی اگر مسح کردی دستار را بی مس کردن موی سر روا نباشد

وقال غیر واحد من اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین لا یمسح علی العمامة الا ان یمسح براسه مع العمامة
و گفته اند بسیار کسان از اہل علم که از صحابہ و تابعین بودند که مسح کرده نشود بر دستار مگر آنکه مسح کند بسبب مسح کردن سر بر دستار یعنی چون از مسح
کردن سر مسح بر عمامہ شود روا است و هو قول سفیان الثوری ومالك بن انس و ابن المبارك والشافعی و ہمین است مذہب امام ابی حنیفہ
حدثنا هناد نا علی بن مسهر عن الاعمش عن الحکم عن عبد الرحمن بن ابی لیلی عن کعب بن عجرة بضم عین مہملہ و سکون
جیم و زا ابو محمد گویند ابو عبد الله البلوی و وی از اصحاب شجرہ است و مؤخر الاسلام نازل کوفہ گشت و در مدینہ وفات یافت سنہ احدی و
خمسین از عمر ہفتاد و پنج عن بلال بن رباح المؤذن ابو عبد الرحمن و گویند ابو عبد الله و گویند ابو عبد الکریم و گویند ابو عمرو و مادر او حمامہ بود
قدیم الاسلام است و اول کسی بود که اظہار کرد اسلام را در مکہ و او کسی بود که عذاب کرده شد در راه حق تعالی و او میگفت احد احد و مولای او امیہ
ابن خلف جمحی شقی متولی عذاب وی بود و بلال او را کشت در روز بدر و بجہنم رسانید و ابو بکر صدیق او را بہفت اوقیہ از کافر خرید نمود و آزاد
کرد و آنحضرت در حق او فرمود یا بلال دلنی علی عمل عملته فانی سمعت خشخشة نعلیك فی الجنة قال ما تطهرت الا صلیت ما کتب لی وقال صلی الله
علیه وسلم السباق اربعة انا سابق العرب و بلال سابق الحبشة و امر فرمود او را آنحضرت در روز فتح مکہ پس اذان داد بر بالای کعبہ روایت کرده اند
از وی ابو بکر و عمر و ابن عمر و او اذان گفت بعد از وفات شریف پیش از دفن و پس از دفن اذان نگفت و گفت مر ابی بکر را ان کنت انما
اعتقتنی لله فخلنی و جاء فی بعض الروایات انه لما مضی علی بلال ستة اشهر فی الشام رای رسول الله صلی الله علیه وسلم فی المنام
قال له ما هذه الجفاء یا بلال الا تزورنا فجاء بلال المدینة و ذهب الی الشام لانه لم یستطع السکونة فی المدینة فکان اول ما سال عن فاطمة
ما حالها قالوا توفیت فبکی بلال ثم عن الحسن و الحسین قالوا هما باقیتان فاراد الناس ان یوذن لهم فما امکن لاحد ان یامره
بذلك فجاؤا الی الحسین رضی الله عنه فامر له فاذن فلما شرع فی الاذان غلب علیهم البکاء فلما بلغ اشهد ان محمدا رسول الله
غلب علیه و علیهم فارتج البلد فلم یستطع ان یتم الاذان فنزل و در دمشق وفات یافت سنہ عشرین
باختلاف روایات ان النبی صلی الله علیه وسلم مسح
علی الخفین والخمار بدرستیکہ آنحضرت مسح فرمود بر ہر دو موزه و دستار

قوت المغتذی

مسح علی الخفین و الخمار قال ابن العربی هو ما تستر به المرأة راسها و حولها کالعمامة للرجل و لم اجده مستعملا للرجل الا فی هذا الحدیث
وان اقتضاه الاشتقاق لانه من التخمر و قال فی النهایة اراد بالخمار العمامة لان الرجل یغطی بها راسه کما ان المرأة تغطیه بخمارها
و ذلك اذا کان قد اعتم عمة العرب فادارها تحت الحنك فلا یستطیع نزعها فی کل وقت فیصیر کالخفین غیر انه
یحتاج الی المسح القلیل من الراس ثم یمسح علی العمامة بدل الاستیعاب

عارضة الاحوذی

خرجه البخاری
الرابع من مات
یومن بالله و الیوم
الآخر کما تقدم نکتة
الوضوء عبادة لو
تشرع فی اولها
ذکره لا فی اثنائها
وانما یلزم فیها
القصد بها لوجه
الله العظیم وهو
النیة وقد رویت
فیها اذکار یقال
فی اثنائها و لم تصح
و لا شیء فی الباب
یعول علیه الا
حدیث عمر المتقدم
وقد روی ابو جعفر
الابهری عن مالك
استحب فی ذلك من
تسمیة الله عند
الوضوء و روی
الواقدی انه مخیر
والذی اراه ترکها

باب الوضوء

بالمد ابو ریحانة
عن سفینة ان
النبی علیه السلام
کان یتوضأ بالمد

شرح سراج احمد

باب ماجاء فی الغسل من الجنابة باب ست دربیان آنچه آمده است در غسل کردن از جنابت حدثنا هناد ثنا وکیع عن الاعمش
عن سالم بن ابی الجعد بفتح جیم وسکون عین مهمله اشجعی از مشاهیر تابعین وثقات ایشان ست و در سنه مائة در عهد عمر بن عبد العزیز وفات
کرد عن کریب بضم کاف وفتح را وسکون تحتیه ابو رشدین بن ابی مسلم الحجازی مولی عبد الله بن عباس ثقه از ثانیه حسن الحدیث بود و در سنه
ثمان وتسعین وفات یافت عن ابن عباس عن خالته میمونة ام المؤمنین قالت وضعت للنبی صلی الله علیه وسلم
غسلا گفت ام المؤمنین میمونه نهادم برای آنحضرت آب غسل باید آنکه غسل بضم غین معجمه وسکون سین مهمله است وغسل بفتح غین
معجمه وسکون سین شستن مطلق اعضا است وبضم غین شستن تمام اندام وغسل بضمتین آب که بدان بشویند وبکسر غین چیزیکه
بدان سر بشویند چنانکه گل واشنان وخطمی وغسول بفتح وتخفیف وتشدید سین مهمله بمعنی آب سر شستن هر دو بیاید وغساله بضم غین آبی
که بر آید از شستن چیزی وتغسیل مبالغه کردن در غسل اعضا فاغتسل من الجنابة پس شست تمام اندام را باین وضع که
مذکور میشود فاکفأ الاناء بشماله علی یمینه پس بریخت آن آوند را بدست چپ خود بر دست راست خود فغسل کفیه
پس شست هر دو دست خود را ثم ادخل یده فی الاناء پستر در آورد دست خود را در آوند فافاض علی فرجه پستر بریخت آب را بر اندام نهانی
خود و استنجا فرمود ثم دلک بیده الحائط او الارض پستر مالید دست خود را بر دیوار یا بر زمین شک راوی است این لفظ دلالت دارد که پس از استنجا کردن
دست بر زمین یا بر دیوار بمالد واین مستحب است ثم مضمض پستر از استنجا آب در دهن کرد واستنشق وآب در بینی کرد وغسل
وجهه وبشست روی مبارک خود را وذراعیه و دو دست خود را واین کیفیت وضو ست پستر غسل را بیان
میکند فافاض علی راسه ثلثا پس بریخت آب بر سر خود سه بار و سر را مالید ثم افاض علی سائر جسده پستر بریخت آب
بر تمام بدن واندام خود ثم تنحی فغسل رجلیه پستر یک سو شد از جای غسل پس بشست هر دو پای مبارک خود را

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الغسل من الجنابة **قوله** وضعت للنبی صلی الله علیه وسلم غسلا بضم المعجمة وسکون
المهملة مصدر کالطهور بالضم بمعنی التطهیر والتقدیر ماء الغسل علی حذف المضاف وقال بعضهم الغسل بالضم
الماء الذی یغتسل به وصرح فی تهذیب الاسماء ان الکسر خطأ عند اهل الحدیث **قوله** فاکفأ الاناء بشماله ای امال
الاناء بشماله علی یمینه حتی صب ماءه علیها فغسل کفیه یعنی غسل بالماء الذی صب علی الیمین کفیه
الی الرسغین ثم ادخل یده الیمنی فی الاناء قال فی القاموس اکفأ امال وقلب وفی النهایة یقال کفات الاناء
واکفأته اذا کببته واذا املته **قوله** ثم دلک بیده الحائط ازالة للرائحة الکریهة و
مبالغة فی التنظیف **قوله** فافاض علی راسه ثلثا الخ مقتضاه انه لم یمسح
الراس اکتفاء بالغسل المفروض عن المسح وفی الصحیحین انه یتوضأ کما کان
للصلوة ثم یصب علی راسه ویباشر جسده وسیاتی فی الحدیث الثانی فیحتمل
ان الراوی ترکه هٰهنا للاختصار او انه فعل صلی الله علیه وسلم کذلک بیانا للجواز والله اعلم

قوت المغتذی

فاکفأ الاناء ای اماله قال فی النهایة یقال کفات الاناء واکفاته اذا کببته واذا ملته

عارضة الاحوذی

ویغتسل بالصاع
صحیح حسن حتی
ابن ضمرة السعدی
عن ابی بن کعب
ان النبی صلی الله
علیه وسلم ان للوضوء
شیطانا یقال له
الولهان فاتقوا
وسواس الماء عبد الله
ابن جبیر عن انس
ابن مالک ان النبی
علیه السلام قال
یجزی فی الوضوء
رطلان من ماء
غریب الاسناد
یروی عن النبی علیه
السلام فی قدر
الماء الذی یتطهر
به آثار منها من
طریق عائشة
الاول ان النبی
صلی الله علیه وسلم
کان یغتسل من
اناء واحد هو الفرق
من الجنابة الثانی
انها دعت باناء
قدر الصاع فاغتسلت
فافرغت علی راسها

عارضة الاحوذی

ثلثا وكان ازواج النبي صلى الله عليه وسلم يأخذن من شعورهن حتى تكون كالوفرة الثالث انها كانت تغتسل والنبي عليه السلام من اناء واحد يسع ثلثة امداد او قريبا من ذلك الرابع معناه ان النبي صلى الله عليه وسلم كان يغتسل بثمانية ارطال وروى من طريق انس وحديثه من طريقين الاول ان النبي عليه السلام كان يغتسل بخمسة مكاكيك ويتوضأ بمكوك الثاني ان النبي صلى الله عليه وسلم كان يتوضأ بالمد ويغتسل بالصاع الى خمسة امداد ومنهم ام عمارة وغيرهن يشهدان النبي

شرح سراج احمد

ازینجا معلوم گردید که آنحضرت در زمین نشیب بود که آب غسل در زان جمع میشد و اگر بر زمین بلند بود پیش از غسل پایها شستن مضایقه ندارد قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وفی الباب عن ام سلمة وجابر وابی سعید وجبیر بن مطعم وابی هریرة وحدیث میمونه را عبد الرزاق و ابن ابی شیبه و سعید بن منصور روایت کرده اند و ابن عساکر از ابی سلمه از عائشه واز نافع از ابن عمر از عمر بن الخطاب روایت کرده و روایت کرده دارقطنی از ابی هریره و شیخین نیز از ام المؤمنین میمونه روایت کرده اند حدیث کیفیت غسل را واز عائشه نیز شیخین روایت آورده اند حدثنا ابن ابی عمر نا سفیان عن هشام ابن عروة عن ابیه عروة بن الزبیر عن عائشة قالت كان رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا اراد ان يغتسل من الجنابة گفت عائشه صدیقه بود آنحضرت که چون میخواست اینکه غسل کند از جنابت بدأ فغسل يديه قبل ان يدخلهما الاناء شروع میکرد و ابتدا می نمود بشستن دو دست پیش از آوردن هر دو دست در آوند ثم يغسل فرجه ويتوضأ وضوءه للصلوة پس تر می شست اندام نهانی خویش را و وضو میکرد وضوی خود که برای نماز میکرد ثم يشرب شعره الماء پستر موهای سر خود را بآب نمناک میکرد ثم يحثي على رأسه ثلث حثيات پستر بهر دو دست آب گرفته بر سر مبارک می انداخت سه بار این حدیث دلالت دارد بر شستن پای پیش از ریختن آب بر بدن و در حدیث میمونه صراحت در تاخیر آن از ان غالبا هر دو میکرد گاهی چنان و گاهی چنین در هدایه گفته است که تاخیر غسل پایها بجهت آنست که پایها در محل آلوده اند بآب و گل ولای پس شستن آنها فائده ندارد اگر وضا بر سنگ و تخته باشد مثلا پستر بشوید و تاخیر نکند قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح وهذا الذي اختاره اهل العلم في الغسل من الجنابة انه يتوضأ وضوءه للصلوة گفت مصنف این حدیث حسن صحیح ست و آن حدیثی ست که اختیار کرده اند آنرا اهل علم در غسل از جنابت که بدرستیکه آدمی وضو کند وضوی خود را که برای نماز میکرد ثم يفرغ على رأسه ثلث مرات پستر بریزد بر سر خود سه بار ثم يفيض الماء على سائر جسده پستر بریزد آب را بر تمام بدن خود ثم يغسل قدميه پستر بشوید هر دو قدم خود را والعمل على هذا عند اهل العلم و عمل برین ست نزد اهل علم وقالوا ان انغمس الجنب في الماء ولم يتوضأ اجزأه و گفتند اهل علم اگر در آمد جنب و غوطه خورد در آب و وضو نکرد روا باشد او را وهو قول الشافعي واحمد واسحق و آن قول شافعی و احمد و اسحق ست و همین ست قول امام ما ابی حنیفه رحمه الله

شرح ابی الطیب

قوله يشرب شعره من الاشراب او التشريب اي يسقي شعره والمراد تخلل شعر رأسه باليد المبتلة قبل صب الماء ليسهل ايصال الماء اليه ويدخل في خلاله اذا صبه عليه ويؤيد هذا المراد ما روته عائشة رضي الله عنها في الصحيحين انه صلى الله عليه وسلم يدخل اصابعه في الماء فيخلل بها اصول شعره ثم يصب على رأسه ثلث غرفات **قوله** ثم يحثي على رأسه ثلث حثيات الحثي الاثارة اي يصب على رأسه ثلث حثيات اي اثارات اي ثلث مرات وفي القاموس الحثي كالرمي ما رفعت به فعلى هذا معناه يصب على رأسه ثلث حفنات

قوت المغتذی

يشرب شعره الماء اي سقيه

شرح سراج احمد

باب هل تنقض المرأة شعرها عند الغسل باب ست در بیان آنکه آیا بکشاید زن موہای سر را نزدیک غسل حدثنا ابن ابی عمر نا سفیان عن ایوب بن موسی عن المقبری بفتح میم و سکون قاف و ضم موحده و فتح و کسر آن ابو سعید المقبری کیسان و آن نسبت ست بسوی مقبره که در مدینه مجاور مقبره بود مدتها و گویند جای او نزد مقبره بود و گویند که عمر بن الخطاب کندن گورها مسلط گردانیده بود ثقه کثیر الحدیث بود گفت نسائی لا باس به از ثانیه است در سنه مائة وفات کرد در عهد عمر بن عبد العزیز عن عبد الله بن رافع المخزومی ابو رافع المدنی مولی ام سلمة ثقه از ثالثه بود عن ام سلمة هند بنت ابی امیة المخزومیة مادر او عاتکه بنت عامر بود و بود او پیش از تزویج آنحضرت در نکاح ابی سلمه عبید الله بن عبد الاسد هجرت کرد بسوی حبشه و زینب از وی متولد شده و تزویج کرد او را آنحضرت در همان سال که وفات کرد ابو سلمه در ماه شوال و در سنه تسع و خمسین وفات یافت در حکومت یزید ابن معاویه و در بقیع مدفون گشته قالت قلت یا رسول الله انی امرأة اشد ضفر راسی گفت ام سلمه گفتم ای رسول خدا بدرستیکه من زنی ام که سخت می بافم گیسوی سر خود را افانقضه لغسل الجنابة آیا پس بکشایم آنرا برای غسل جنابت قال لا انما یکفیك ان تحثین علی راسك ثلث حثیات من ماء فرمود کشادن گیسوی سر ضروری نیست جز این نیست که کفایت کند ترا اینکه بهر دو دست آب اندازی بر سر خویش سه بار ثم تفیضی علی سائر جسدك الماء پستر بریزی تو بر تمام بدن خود آب را فتطهرین پس پاک شوی او قال یا فرمود آنحضرت این عبارت فاذا انت قد تطهرت پس آن وقت تو تحقیق پاک شوی قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح والعمل علی هذا عند اهل العلم ان المرأة اذا اغتسلت من الجنابة فلم تنقض شعرها ان ذلك یجزیها بعد ان تفیض الماء علی راسها بدرستیکه زن چون غسل کرد از جنابت نکشاد موہای خود را پس آن روا باشد او را بس از آنکه روان ساخته و بیند اخته آب را بر سر خود و این حدیث را ابو داود از ثوبان و احمد و شیخین از جبیر بن مطعم

شرح ابی الطیب

باب هل تنقض المرأة شعرها عند الغسل **قوله** انی امرأة اشد ضفر راسی بفتح الهمزة وضم الشین ای احکم قال فی النهایة ای تعمل شعرها ضفائر وهی الذوائب المضفورة وقال ابن العربی قوله ضفر یقرأه الناس باسکان الفاء وانما هو بفتحها لان الساکن مصدر ضفر راسه ضفرا والمفتوح هو الشیء المضفور کالشعر وغیره والضفر هو نسج خصل الشعر وادخال بعضها فی بعض انتهی اقول المصدر یستعمل کثیرا بمعنی المفعول کالخلق بمعنی المخلوق واللفظ بمعنی الملفوظ فیجوز اسکانه علی انه مصدر بمعنی المضفور علی انه یجوز ارادة المعنی المصدری ههنا ای اشد نسج شعر راسی وهو یستلزم شد المنسوج ولم یذکر لها صلی الله علیه وسلم الوضوء والمضمضة والاستنشاق لانها سألت عن شعر الراس فاجابها عما سالت مع نوع زیادة فلا یقال یفید الحدیث عدم افتراض المضمضة والاستنشاق **قوله** ان تحثین علی راسك هکذا فی غالب النسخ باثبات النون وهو مبنی علی اهمال ان وفی نسخة صحیحة ان تحثی وهو المطابق للقاعدة المشهورة واما ثم تفیضین فبالنون علی الاستیناف

قوت المغتذی

اشد ضفر راسی قال فی النهایة ای تعمل شعرها ضفائر وهو الذوائب المضفورة وقال ابن العربی قوله ضفر بالفتح هو الشیء المضفور کالشعر وغیره والضفر هو نسج بخصل الشعر وادخال بعضها فی بعض

عارضة الاحوذی

علیه السلام کان یتوضأ بثلثی المد غریبه الفرق قال سفیان و مالك ثلثة اصع وقال مالك قد ر ثلثة اصع اثنا عشر مدا بمد النبی صلی الله علیه وسلم وقال الشافعی الفرق ثلثة اصع یکون ستة عشر رطلا واما الفرق بسکون الراء فانه مائة وعشرون رطلا والصاع خمسة ارطال وثلث والمد رطل وثلث وقیل المد رطلان و المکوك طاس یشرب به وهو ایضا مکیال متعرف احکامه فی ثلث مسائل الاول قد بینا انه لاحد لما یکفی فی الطهارة وانما هو علی قدر الحاجة والاسراف مکروه والناس متفاوتون

شرح سراج احمد

وسلم از ام سلمہ وخطابی وسعید بن منصور از جابر روایت کردہ اند باین لفظ کہ در حدیث مذکور شدہ **باب** ماجاء ان تحت کل شعرۃ جنابۃ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است کہ بدرستیکہ در زیر ہر مو جنابت ست کہ اگر یک مو باقی ماند از رسیدن آب از جنابت بیرون نشود حدثنا نصر بن علی بن نصر بن علی الجہضمی ثقہ ثبت بود وقضا سپردہ نداو راوی قبول قضا انکرد واز عاشرہ بود در سنہ خمسین و مائتین وفات کرد یا پس از خمسین ثنا الحارث بن وجیہ بوزن عظیم گویند بفتح واو وسکون جیم وبعد از جیم موحدہ است الراسبی ابو محمد البصری ضعیف از ثامنہ بود ثنا مالک بن دینار البصری الزاہد ابو یحیی صدوق عابد از خامسہ بود در سنہ ثلثین ومائۃ وفات کرد

عن محمد بن سیرین عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال تحت کل شعرۃ جنابۃ فاغسلوا الشعر وانقوا البشرۃ فرمود آنحضرت زیر ہر موئی جنابت ست پس بشوئید موی را وپاک کنید بشرہ را یعنی بشوئید موہا را چنانکہ زیر آنہا شستہ گردد وپاک بشوئید آنجاہا را از اندام کہ در زیر موی ست تا یقین از عہدہ غسل بر آمدہ باشد وشعرہ بسکون عین وفتح آن وبشرہ بفتحات وفی الباب عن علی وانس ابو داود واحمد ودارمی از علی مرتضیٰ روایت کردہ اند قال ابو عیسی حدیث الحارث بن وجیہ حدیث غریب لا نعرفہ الا من حدیثہ گفت مصنف حدیث حارث بن وجیہ حدیثی ست غریب کہ بطرق متعددہ مروی نگشتہ است نمی شناسم آن حدیث را مگر از حدیث حارث وہو شیخ لیس بذلک وحارث شیخی ست کہ قوی نیست وقد روی عنہ غیر واحد من الائمۃ وتحقیق روایت کردہ از حارث بسیار کسان از امامان وقد تفرد بہذا الحدیث عن مالک بن دینار وتحقیق متفرد گشتہ است حارث بروایت کردن این حدیث از مالک بن دینار کہ دیگر کس از مالک روایت نکردہ است ویقال الحارث بن وجیہ بفتح واو وکسر جیم وسکون تحتیہ ویقال ابن وُجبۃ بضم واو وسکون جیم وموحدہ مصنف این حدیث را تضعیف کردہ وگفتہ کہ حارث بن وجیہ روایت کنندہ این حدیث پیری ست کہ بجہت کبر سن غفلتی ونسیانی بروی طاری شدہ است وچندان قوی نیست در حفظ وضبط **باب** فی الوضوء بعد الغسل باب ست در بیان وضو پس از غسل کردن حدثنا اسمعیل ابن موسی ثنا شریک عن ابی اسحق عن الاسود عن عائشۃ رضی اللہ عنہا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم

شرح ابی الطیب

باب ماجاء ان تحت کل شعرۃ جنابۃ **قولہ** تحت کل شعرۃ جنابۃ بسکون العین وتفتح **قولہ** فاغسلوا الشعر بفتح العین ویسکن ای جمیعہ فلو بقیت شعرۃ واحدۃ لم یصل الیہا الماء بقیت جنابتہ **قولہ** وانقوا البشر من الانقاء والبشر ظاہر جلد الانسان وغیرہ جمع بشرۃ والبشار قالہ فی القاموس ای نظفوہا من الوسخ کالطین الیابس والعجین والشمع لانہ لو منع شیء من ذلک وصول الماء لم یرفع الجنابۃ **قولہ** وہو شیخ لیس بذلک ای الذی یوثق بہ فروایتہ لیست بقویۃ واعترض علی الترمذی بان لفظ شیخ لیس من الفاظ الجرح بل من الفاظ التعدیل ویمکن ان یجاب عنہ بانہ اراد بہ المعنی اللغوی ای کبیر وغلب علیہ النسیان لا المعنی الاصطلاحی وہو کونہ شیخا فی الحدیث وقال ابو داود الحارث حدیثہ منکر وہو ضعیف **قولہ** ابن وجیہ علی وزن فعیل وقیل بفتح الواو وسکون الجیم بعدہا موحدۃ کذا فی التقریب **باب** فی الوضوء بعد الغسل

عارضۃ الاحوذی

فی القصد فیہ والاحوط والمقصود کما بینا قبل ہذا الاسباغ واقل المقدار ما کان یکتفی بہ سید الناس فلا یمکن فی الوجود اعلم منہ ولا ارفق ولا احوط ولا اسوس بامور الشریعۃ ومکارم الاخلاق الثانیۃ ان یتوضأ باقل من المد قال ابو اسحق لا تحدید فیہ وقد قال مالک رأیت عیاش بن عبد اللہ وکان فاضلا یتوضأ بثلث مد ہشام وہو دون الرطل ویصلی بالناس والتقدیر فی الوضوء ینفی شرعا فقد کان حال النبی صلی اللہ علیہ وسلم تختلف فیہ وکان یتوضأ مع غیرہ من اناء واحد کنا

شرح سراج احمد

کان لایتوضأ بعد الغسل گفت عائشہ صدیقہ بدرستیکہ آنحضرت بود کہ وضو نمیکرد پس از غسل کردن قال ابو عیسی هذا قول غیر
واحد من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین گفت مصنف این قول بسیار کسان ست از صحابہ و تابعین آن
لایتوضأ بعد الغسل اینکہ وضو نکند پس از غسل کردن یعنی ہمان کہ در اول غسل کردہ باشد کافی ست احتیاج ندارد کہ پس غسل
دیگر وضو کند **باب** ما جاء اذا التقی الختانان وجب الغسل باب ست در بیان آنچہ آمدہ است چون ملاقات و مس
کنند باہم ختان مرد و ختان زن واجب میشود غسل و ختان بالکسر موضعی از مرد و زن کہ در ختنہ کردن آنرا می برند و آن از مرد پوستی ست
بر سر عضو و از زن گوشتی ست در درون مانند تاج خروس حدثنا ابو موسی محمد بن المثنی ثنا الولید بن مسلم عن الاوزاعی عن
عبد الرحمن بن القاسم عن ابیه عن عائشة رضی الله عنها قالت اذا جاوز الختان الختان گفت عائشہ چون درگذشت ختان مرد
از ختان زن وجب الغسل واجب میگردد غسل بر مرد و زن فعلته انا و رسول الله صلی الله علیه وسلم فاغتسلنا کردم
من و پیغمبر این پس غسل کردیم ما ہر دو پس معلوم شد کہ در وجوب غسل خروج منی درکار نیست مجرد دخول حشفہ در فرج موجب غسل ست و این
حدیث حجت ست کسی قائل گشتہ کہ وجوب غسل خروج منی ست بمجرد دخول حشفہ واجب نمیگردد و فی الباب عن ابی هریرة کما اخرجه الشیخان و
مسلم زیادہ کردہ است وان لم ینزل و عبد الله بن عمرو کما اخرجه الطبرانی و رافع بن خدیج کما اخرجه الطبرانی مسلم و ترمذی از عائشہ آوردہ اند و طبرانی
از ابی امامہ رافع بن خدیج و شیرازی در القاب از معاذ حدثنا هناد ثنا وکیع عن سفیان عن علی بن زید عن سعید بن المسیب عن عائشة
قالت قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا جاوز الختان الختان وجب الغسل قال ابو عیسی حدیث عائشة حدیث حسن صحیح قال گفت مصنف
وقد روی هذا الحدیث عن عائشة عن النبی صلی الله علیه وسلم من غیر وجه و تحقیق روایت کردہ شدہ است این حدیث از عائشہ از آنحضرت از
بسیار وجوہ کہ اذا جاوز الختان الختان فقد وجب الغسل و هو قول اکثر اهل العلم و آن قول اکثر اہل علم ست من اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم و از صحابہ منهم ابو بکر
و عمر و عثمان و علی و عائشة بعضی از صحابہ کہ مجرد دخول حشفہ موجب غسل گفتہ اند خلفای راشدین و عائشہ صدیقہ ست رضی الله عنهم والفقهاء
من التابعین و من بعدهم و قول فقہاست از تابعین و کسیکہ پس از تابعین بودند از ائمہ مثل سفیان الثوری والشافعی
واحمد واسحق قالوا گفتند ایشان اذا التقی الختانان وجب الغسل و ہمین ست مذہب امام ما ابی حنیفہ رح

شرح ابی الطیب

قوله کان لایتوضأ بعد الغسل ای اکتفاء بوضوئه الاول قبل الغسل و هو سنة کما ورد عنه صلی الله علیه وسلم او
باندراج ارتفاع الحدث الاصغر تحت ارتفاع الاکبر بایصال الماء الی جمیع اعضائه و هو رخصة فبینه ذلک بفعله
صلی الله علیه وسلم **باب** اذا التقی الختانان وجب الغسل **قوله** اذا جاوز الختان الختان ای اذا تعدی
الختان و هو موضع القطع من فرج الذکر والانثی و هو اعم من ان یکون مختونا ام لا اذ مجاوزة ختانها
کناية لطيفة عن الجماع و هو غيبوبة الحشفة والختان الاول مرفوع على
الفاعلية والثانی منصوب على المفعولية **قوله** قالوا اذا التقی
الختانان یعنی اذا حاذی احدهما الآخر سواء تلاقیا ام لا یقال التقی
الفارسان اذا تحاذیا و تقابلا قاله المظهر قالوا و هذا الحدیث ناسخ لحدیث ابی سعید الخدری رضی الله عنه
قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم الماء من الماء و قال ابن عباس انما الماء من الماء فی الاحتلام کما سیأتی

عارضة الاحوذی

غیر حصر الثالثة
اذا قلنا انه یتوضأ
بالمد ویغتسل بالصاع
فمعناه بالصاع
کیلا والمد کیلا
لا وزنا لان کیل
المد والصاع بالمد
اضعافه بالوزن
فتفطن لهذه
الدقیقة **باب**
الوضوء لکل صلوٰة
حمید عن انس
ان النبی صلی الله
علیه وسلم کان یتوضأ
لکل صلوٰة طاهرا
وغیر طاهر قلت
لانس فکیف کنتم
تصنعون انتم قال
کنا نتوضأ وضوء
واحدا زاد عمرو بن
عامر الانصاری عن
مالک حدیث حسن
صحیح سلیمن بن بریدة
عن ابیه قال کان
رسول الله صلی الله
علیه وسلم یتوضأ
لکل صلوٰة فلما
کان عام الفتح

عارضۃ الاحوذی

صلی الصلوات کلہا بوضوء واحد و مسح علی خفیہ فقال عمر انک فعلت شیئا لم تکن فعلتہ قال عمدا فعلتہ صحیح حسن الاحکام فی ثلث مسائل الاولی اختلف العلماء فی تجدید الوضوء لکل صلوۃ فمنہم من قال یجدد اذا صلی او فعل فعلا یفتقر الی الطہارۃ وہو الاکثرون ومنہم من قال یجدد وان لم یفعل فعلا یفتقر الی الطہارۃ وذلک مروی عن سعد بن ابی وقاص وعن ابن عمر وغیرہما روی ابوداود عن عبید اللہ بن عبد اللہ ابن عمر قال قلت ارأیت توضی ابن عمر لکل صلوۃ طاہرا وغیر طاہر عمن ذلک قال حدثتہ اسماء بنت زید بن الخطاب

حل اللغۃ ۱ حزن ضد السہل ۱۲

شرح سراج احمد

باب ماجاء ان الماء من الماء باب ست در بیان انچہ آمدہ است در حدیث کہ بدرستیکہ لزوم غسل از خروج منی ست حدثنا احمد بن منیع نا عبد اللہ بن المبارک نا یونس بن یزید عن الزہری عن سہل بن سعد الساعدی ابو العباس گویند ابو یحیی سہل بن سعد بن مالک صحابی ست و پدر او نیز صحابی بود نام او حزن بود پس تسمیہ او فرمود آنحضرت بسہل انصاری مدنی بود چون آنحضرت وفات فرمود او پانزدہ سالہ بود در مدینہ سنہ احدی و تسعین وفات یافت و او آخرین صحابہ بود کہ در مدینہ وفات کرد عن ابی بن کعب قال انما کان الماء من الماء رخصۃ فی اول الاسلام گفت ابی بن کعب جز این نیست کہ حکم انما الماء من الماء رخصتی بود در اوائل اسلام ثم نہی عنہا پس تر نہی کردہ شد از ان و حکم منسوخ گشت و عمل بران شد کہ بمجرد دخول حشفہ غسل واجب شود حدثنا احمد بن منیع نا ابن المبارک نا معمر عن الزہری بہذا الاسناد مثلہ یعنی از سہل بن سعد او از ابی بن کعب قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح وانما کان الماء من الماء فی اول الاسلام ثم نسخ بعد ذلک و جز این نیست کہ بود حکم حدیث الماء من الماء در اول اسلام پستر منسوخ کردہ شد بحدیث عائشہ وابی ہریرہ و عبد اللہ بن عمرو و رافع بن خدیج وغیرہا وہکذا روی غیر واحد من اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم منہم ابی بن کعب و رافع بن خدیج و ہمچنین روایت کردہ اند بسیار کس از صحابہ بعضی از ایشان ابی بن کعب و رافع بن خدیج اند والعمل علی ہذا عند اکثر اہل العلم علی انہ اذا جامع الرجل امرأتہ فی الفرج وجب علیہما الغسل وان لم ینزلا و عمل ہم برین ست نزد اکثر علما بر آنکہ بدرستیکہ شان اینست کہ چون جماع کرد مرد با زن خود در فرج واجب شد بر ہر دو مرد و زن غسل اگرچہ انزال ہر دو نشد حدثنا علی بن حجر انا شریک عن ابی الجحاف بتقدیم جیم بر حای مہملہ در آخر فاست داود بن ابی عوف سوید التیمی البرجمی مولاہم ابو الجحاف مشہور بکنیت بود صدوق از ساوسہ بود گاہی خطاہم میکرد عن عکرمۃ عن ابن عباس قال انما الماء من الماء فی الاحتلام گفت

شرح ابی الطیب

باب ماجاء ان الماء من الماء **قولہ** انما کان الماء من الماء رخصۃ فی اول الاسلام الظاہر انہ ہو الحکم کان فی اول الاسلام فاطلق علیہ الرخصۃ لما فیہ من التخفیف ثم نہی عنہا ای نسخ ہذا الحکم کذا حررہ بعض الفضلاء ثم قلت انما یحتاج الی ہذا التکلف اذا ارید بالرخصۃ مقابل العزیمۃ حتی یدل الکلام علی انہما اجتمعا ح واما اذا ارید بہا المعنی اللغوی وہو السعۃ ومعنی الکلام انما کان السعۃ فی اول الاسلام ثم فرض الاغتسال بالتقاء الختانین انزل او لم ینزل فضاق ما کان من السعۃ فی الابتداء فلا یفہم من الکلام ان ہناک حکمین ح ومعنی الماء من الماء استعمال الماء فی البدن من خروج ماء المنی **قولہ** عن ابن عباس رض قال انما الماء من الماء فی الاحتلام اراد بہذا التوفیق بین حدیث الماء من الماء وحدیث اذا جاوز الختان الختان لکن شان ورود حدیث الماء من الماء یابی ہذا التاویل فانہ اخرج مسلم فی صحیحہ عن ابی سعید الخدری رض قال خرجنا مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یوم الاثنین الی قباء حتی اذا کنا فی بنی سالم وقف رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی باب عتبان فصرخ بہ فخرج یجر ازارہ فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اعجلنا الرجل فقال عتبان ارأیت یا رسول اللہ الرجل یعجل عن امرأتہ ولم یمن ماذا علیہ فقال لہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انما الماء من الماء

شرح سراج احمد

ابن عباس جز این نیست که حکم الماء من الماء در احتلام ست یعنی چون کسی در خواب محتلم شد و انزال نگشته است غسل
واجب نمیشود بروی بی دیدن تری اگرچه در خوابی که دیده و لذتی که چشیده یاد دارد پس برین تقدیر احتیاج بقول نسخ
نباشد و حق آنست که این حدیث مطلق ست چه احتلام و چه غیر احتلام ولیکن حکم در ابتدای اسلام بود پس از آن منسوخ
گشت قال ابو عیسی سمعت الجارود یقول سمعت وکیعاً یقول لم نجد هذا الحدیث الا عند شریک
گفت مصنف شنیدم جارود را که میگفت شنیدم وکیع را که میگفت نمی یافتم این حدیث را مگر نزد شریک
یعنی از روایت شریک ست دیگر کس روایت نکرده است وفی الباب عن عثمان بن عفان وعلی بن ابی طالب
والزبیر وطلحة وابی ایوب وابی سعید عن النبی صلی الله علیه وسلم روایت کرده مسلم وابو داود از ابی سعید الخدری
و مسلم از عبد الرحمن بن ابی سعید از پدر خود و طبرانی از ابن عباس و احمد از رافع بن خدیج و اربعه سوای نسائی از ابی بن کعب
و در بخاری ست که عثمان و علی و غیر ایشان اعتقاد غسل نمیکردند بی انزال قال الماء من الماء که فرمود آنحضرت جز
این نیست که غسل از خروج منی ست وابو الجحاف اسمه داود بن ابی عوف و نام ابو الجحاف داود بن ابی عوف ست
ویروی عن سفیان الثوری قال ثنا ابو الجحاف وکان مرضیا و بود ابو الجحاف مرضی یعنی منکر نیست
وثقه بود **باب** فیمن یستیقظ ویری بللا ولا یذکر احتلاماً بابست در حق کسیکه بیدار شود پس
دید تری و یاد نداشت احتلام را و در بعضی نسخه ولم یذکر آمده است بجای لا یذکر حدثنا احمد بن منیع
ثنا حماد بن خالد الخیاط القرشی ابو عبد الله البصری نزیل بغداد ثقه از تاسعه بود عن عبد الله بن عمر عن
عبید الله بن عمر عن القاسم بن محمد بن ابی بکر الصدیق ابو محمد گویند ابو عبد الرحمن التیمی یکی از فقهای سبعه
مشهورین مدینه بود و از اکابر تابعین و افضل زمانه خود بود ذکر کرده او را ابن سعد در طبقۂ ثانیه و او بود فقیه
عالم فاضل عابد کثیر الحدیث و او پرورش یافت در کنار عائشۂ صدیقه و او ابن خاله امام زین العابدین
و سالم بن عبد الله بن عمر ست در سنه احدی ومائة وفات یافت از عمر بهفتاد عن عائشة قالت سئل النبی
صلی الله علیه وسلم عن الرجل یجد البلل ولا یذکر احتلاماً گفت عائشۂ صدیقه پرسیده شد آنحضرت از حال
مردی که یافت تری را بر بدن و یا بر جامۂ خود پس از بیدار شدن از خواب و یاد نمیداشت خواب خود را آیا چه
کند آن مرد قال یغتسل فرمود آنحضرت غسل کند وعن الرجل یری انه قد احتلم ولم یجد بللا و پرسیده
شد از حال مردی که دید خوابی را که بدرستیکه او تحقیق محتلم شد و نیافت تری را پس از بیداری از خواب قال لا غسل
علیه فرمود آنحضرت غسل واجب نیست بروی قالت ام سلمة یا رسول الله هل علی المرأة تری ذلک غسل
گفت ام المؤمنین ام سلمه مر آنحضرت را یا رسول الله آیا هست بر زن که به بیند در خواب احتلام را غسلی

شرح ابی الطیب

باب فیمن یستیقظ فیری بللا ولا یذکر احتلاما **قوله** یجد البلل منیا کان او مذیا **قوله** لا یذکر احتلاما ای لا یذکر انه جامع فی النوم **قوله** یغتسل خبر معناه الامر وهو للوجوب **قوله** وعن الرجل یری بفتح الیاء ای یعتقد وضمها ای یظن **قوله** قالت ام سلمة عند ابی داود قالت ام سلیم وام سلیم هی ام انس

عارضة الاحوذی

ان عبد الله بن حنظلة بن عامر حدثهم ان النبی علیه السلام امر بالوضوء عند کل صلوة طاهر وغیر طاهر فلما شق ذلک علینا امرنا بالسواک لکل صلوة فکان ابن عمر یری ان به قوة وکان لا یدع الوضوء لکل صلوة الثانیة ترک التوضی لکل صلوة صح الاحادیث المتقدمة والاجماع علیه ویحتمل ان ابن عمر لم یعلم بالنسخ الثالثة فی لفظة قولنا جدد یقتضی فلم دفع وذلک بالاستعمال وان لم استعمال یوجب ثم لم یکن تجدیده **باب** الوضوء بفضل المرأة ووضوء الرجال والنساء من اناء واحد میمونة

عارضة الاحوذی

كنت اغتسل انا والنبي صلى الله عليه وسلم من اناء واحد من الجنابة حسن صحيح ابو حاجب سوادة بن عاصم عن الحكم بن عمرو الغفاري ان النبي عليه السلام نهى ان يتوضأ الرجل بفضل طهور المرأة او بسورها حسن ابن عباس اغتسل بعض ازواج النبي عليه السلام في جفنة فاراد رسول الله صلى الله عليه وسلم ان يتوضأ منه فقالت يا رسول الله اني كنت جنبا قال الماء لا يجنب حسن صحيح الاسناد اما حديث جواز التوضي بفضل وضوء المرأة فصحيح كلها و اما حديث الحكم فقد قال البخاري ابو حاجب سوادة

شرح سراج احمد

قال نعم ان النساء شقائق الرجال فرمود آنحضرت آری ہست بر زن نیز غسلی بدرستیکہ زنان امثال مردان اندر شہوت قال ابو عیسی وانما روی ھذا الحدیث عبد اللہ بن عمر عن عبید اللہ بن عمر حدیث عائشة فی الرجل یجد البلل ولا یذکر احتلاما گفت مصنف وجز این نیست کہ روایت کردہ این حدیث را عبد اللہ بن عمر از عبید اللہ بن عمر حدیث عائشہ را در حق مردی کہ بیابد تری را پس از خواب یاد نمیداشت احتلام را وعبد اللہ ضعفہ یحیی بن سعید من قبل حفظہ فی الحدیث وعبد اللہ مردیست کہ تضعیف کردہ او را یحیی از جہت حفظ او در حدیث یاد کم میداشت وھو قول غیر واحد من اھل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین وآن قول بسیار کسان ست از اہل علم از صحابہ و تابعین و میگویند کہ اذا استیقظ الرجل فرای بلة انہ یغتسل چون بیدار شد مردی پس دید تری را بدرستیکہ آن مرد غسل کند وھو قول سفیان واحمد وآن قول سفیان ثوری و امام احمد ست وقال بعض اھل العلم من التابعین و گفتہ اند بعضی از اہل علم از تابعین انما یجب علیہ الغسل اذا کانت البلة بلة نطفة جز این نیست کہ واجب میشود بروی غسل وقتیکہ باشد آن تری تری نطفہ واگر تری منی نبود و یقین آن شود کہ این مذی ست غسل واجب نیست وھو قول الشافعی و اسحق وآن قول امام شافعی و اسحق ست واذا رای احتلاما ولم یر بلة فلا غسل علیہ عند عامة اھل العلم وچون بدید کسی خواب و ندید تری را پس نزد بسیاری پس نیست بروی غسل نزد اکثر اہل علم **باب** ما جاء فی المنی والمذی باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق منی و مذی منی بتشدید تحتیہ آبی ست کہ بیرون شود از دفق و شہوت کہ پس از وی سکون شہوت گردد و مذی بتخفیف آبی ست کہ بیرون شود نزد ملاعبت مرد با زن و بسکون شہوت نباشد حدثنا محمد بن عمرو السواق البلخی ثنا ھشیم عن یزید بن ابی زیاد الہاشمی مولاہم الکوفی ضعیف کبیر فتغیر وکان شیعیا من الخامسة مات سنہ ست وثلثین و مائة و ثنا محمود بن غیلان ثنا حسین الجعفی حسین بن علی بن الولید الجعفی الکوفی المقری ثقة عابد از تاسعہ بود در سنہ ثلث و اربعین و مائتین وفات کرد عن زائدة عن یزید بن ابی زیاد عن عبد الرحمن بن ابی لیلی انصاری مدنی کوفی ثقہ از ثانیہ بود در واقعہ جمل وفات کرد سنہ ثلثین

شرح ابی الطیب

قوله قال نعم ان النساء شقائق الرجال لما فهم صلى الله عليه وسلم من ام سليم استبعاد الاحتلام من النساء ذكر لها علة ذلك فقال ان النساء بكسر الهمزة استيناف فيه معنى التعليل شقائق الرجال اى نظائرهم فى الخلق و الطبائع والاحكام كانهن شققن منهم ولان حوا شقت من آدم وشقيق الرجل اخوه من ابيه لانه شق نسبه من نسبه يعنى فيجب الغسل على المرأة برؤية البلل بعد النوم كالرجل قال الخطابى فى الحديث من الفقه اثبات القياس و الحاق حكم النظير بالنظير وان الخطاب اذا ورد بلفظ المذكر كان خطابا للنساء وظاهر الحديث يوجب الاغتسال من رؤية البلة وان لم يتيقن انها الماء الدافق **قوله** وهو قول غير واحد اى وجوب الغسل برؤية البلل بعد النوم قول غير واحد وقوله اذا استيقظ جملة مبينة ومفسرة للمرجع **قوله** اذا كانت البلة بلة نطفة اى بلة منى يعنى اذا اعتقد انه كان منيا ولو رق وصار ماء رقيقا **باب** ما جاء فى المنى والمذى

قوت المغتذی

ان النساء شقائق الرجال قال فى النهاية نظائرهم وامثالهم فى الاخلاق والطبائع كانهن شققن منهم ولان حوا خلقت من آدم عليه الصلوة والسلام وشقيق الرجل اخوه لابيه وامه

شرح سراج احمد

عن علی قال سالت النبی صلی اللہ علیہ وسلم عن المذی فقال من المذی الوضوء گفت علی مرتضی سوال کردم آنحضرت را از حال مذی کہ آیا از خروج مذی غسل ست یا وضو پس فرمود آنحضرت از مذی لازم میشود وضو و من المنی الغسل و لازم ست از خروج منی غسل و فی الباب عن المقداد بن الاسود و ابی بن کعب و در باب خروج مذی کہ وضو لازم میشود حدیثے مروی گشتہ ست از مقداد ابن الاسود و ابی بن کعب رضی اللہ عنہما قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح وقد روی عن علی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم من غیر وجہ من المذی الوضوء ومن المنی الغسل و تحقیق روایت کردہ شدہ ست از علی مرتضی از آنحضرت از بسیار طرق کہ از خروج مذی وضو لازم میشود و از خروج منی غسل واجب گردد وھو قول عامۃ اھل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین و آن قول اکثر اہل علم ست از صحابہ و تابعین وبہ یقول الشافعی واحمد واسحق و بآن قائل گشتہ است امام شافعی و احمد و اسحق **باب** فی المذی یصیب الثوب باب ست در بیان مذی کہ بیرون شود و برسد جامہ را حدثنا ھناد ثنا عبدۃ عن محمد بن اسحق عن سعید ابن عبید ھو ابن السباق بفتح سین مھملۃ و تشدید موحدہ ثقفی ابو السباق المدنی ثقۃ از رابعہ بود عن ابیہ عبید بن السباق ابو سعید ثقۃ از ثالثہ بود عن سھل بن حنیف بن واھب الانصاری الاوسی صحابی بدری ست والی ساخت او را علی مرتضی بر بصرہ و در خلافت علی مرتضی وفات کرد قال کنت القی من المذی شدۃ و عناء گفت سہل بن حنیف بودم من کہ ملاقی میشدم از رسیدن مذی بجامہ

شرح ابی الطیب

قولہ سالت النبی صلی اللہ علیہ وسلم عن المذی ظاھرہ ان السائل ھو علی رضی اللہ عنہ نفسہ وفی الصحیحین عنہ انہ قال کنت رجلا مذاء ای کثیر المذی فکنت استحیی ان اسال النبی صلی اللہ علیہ وسلم لمکان ابنتہ ای فاطمۃ رضی اللہ عنہا فامرت المقداد ان یسالہ عن ذلک فسالہ فقال یغسل ذکرہ فیمکن ان یقال معناہ سالت بواسطۃ المقداد ویؤیدہ روایۃ مالک وابی داود عن المقداد ان علیا رضی اللہ عنہ امرہ ان یسال لہ الحدیث لکن فی روایۃ لابی داود عن علی رضی اللہ عنہ قال کنت رجلا مذاء فجعلت اغتسل حتی تشقق ظھری فذکرت ذلک للنبی صلی اللہ علیہ وسلم او ذکر لہ انتھی فھذا صریح فی انہ ذکرہ بنفسہ الا انہ تردد فیہ ویؤیدہ قولہ صلی اللہ علیہ وسلم لا تفعل اذا رایت المذی فاغسل ذکرک وتوضأ فیحتمل ان یکون مرۃ سال بواسطۃ ومرۃ بلا واسطۃ بجعل السائل غیرہ مجازا حاکیا عنہ فلا یرد ان الحمل علی انہ ھو السائل یابی عنہ الطبع السلیم ثم رایت جواب الشیخ ابن حجر مطابقا لما خطر فی ذھنی فقال ویجمع بین ھذا وبین انہ امر المقداد ان یسالہ بان ذلک فی السؤال عن خصوص نفسہ ولکثرۃ امذائہ والحیاء من ھذا الخصوص واضح فاناب عنہ غیرہ وھذا عن مطلق حکم المذی وھذا الاصیاء فی السؤال عنہ فباشرہ بنفسہ واختلاف سیاق الحدیثین یدل علی تعدد الواقعۃ انتھی اقول یشھد الذوق السلیم بہ، **قولہ** سالت عن المذی ای حکم المذی لیس فیہ اشعار بما یوجب الحیاء وھذا لفظ الحدیث بخلاف ما وقع فی الروایات الاخر واللہ اعلم **قولہ** ومن المنی الغسل زیادۃ فی الافادۃ والا فالجواب قد تم بما قبلہ وھو من اسلوب الحکیم علی حد انتوضأ بماء البحر فقال ھو الطھور ماؤہ الحل میتتہ **باب** فی المذی یصیب الثوب **قولہ** شدۃ وعناء ای تعبا ومشقۃ

عارضۃ الاحوذی

ابن عاصم الضوقی کناہ احمد وغیرہ یعد فی المصریین فقال الغفاری ولا اراہ صحیحا عن الحکم بن عمرو الاحکام قال جمھور العلماء یتوضأ بفضل طھور المرأۃ وغسلھا وقال احمد بن حنبل لا یجوز ذلک اذا خلت بہ وکرھہ الحسن وابن المسیب واسحق ویروی کراھیتہ عن ابن عمر اذا کانت حائضا او جنبا او خلت بہ وتعلق لھم بحدیث الحکم المتقدم وحدیثنا اولی لوجھین احدھما انہ اصح الثانی انہ متاخر عنہ بدلیل انہ صلی اللہ علیہ وسلم لما اراد ان یغتسل من الاناء قالت لہ میمونۃ انی قد توضأت منہ وھذا یدل علی

عارضۃ الاحوذی

مقدم النهی فبین ان الماء لا یجنب ورفع ما تقدم او یکون معناه ما استعملته المرأة او یکون معناه کراهیة الوضوء بفضل الاجنبیة لئلا کرها اثناء الغسل واشتغال البال بها والله اعلم

باب فیما جاء ان الماء لا ینجسه شیء

عبید الله بن عبد الله بن رافع ابن خدیج عن ابی سعید الخدری قال قیل یا رسول الله صلی الله علیه وسلم انتوضأ من بیر بضاعة وهی بیر یلقی فیها الحیض ولحوم الکلاب والنتن فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم الماء طهور لا ینجسه شیء حسن عبید الله بن عبد الله ابن عمر عن ابن عمر

شرح سراج احمد

سختی ورنج ومشقت را عناء بفتح عین مهمله ونون بمعنی رنج ومشقت فکنت اکثر منه الغسل پس بودم من که بسیار میکردم از بیرون شدن وی غسل فذکرت ذلک لرسول الله صلی الله علیه وسلم وسالته عنه پس ذکر کردم آنرا برای آنحضرت و از وی سوال نمایم ثلث من ثلث الوضوء پس فرمود آنحضرت جز این نیست که روا می باشد ترا از بیرون شدن مذی وضو قلت یا رسول الله صلی الله علیه وسلم کیف بما یصیب ثوبی منه گفتم ای رسول خدا چه طور کنم بچیزیکه برسد جامه مرا از مذی قال یکفیك ان تاخذ کفا من ماء فرمود آنحضرت بس باشد ترا اینکه بگیری تو یک دسته آب فتنضح بها ثوبك حیث تری انه اصاب منه پس پاشی تو بآن دسته آب جامه خود را جائیکه ببینی تو که برسیده مذی رسیده است از انجا انجا مراد از نضح غسل است قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح ولا نعرف مثل هذا الا من حدیث محمد بن اسحق فی المذی مثل هذا نمی شناسیم مانند این حدیث مگر از حدیث محمد بن اسحق در مذی مانند این حدیث وقد اختلف اهل العلم فی المذی یصیب الثوب وتحقیق اختلاف کرده اند علماء در شان مذی که برسد بجامه فقال بعضهم لا یجزئ الا الغسل گفتند بعضی علماء روا نباشد مگر شستن و صحیح و پاشیدن آب در طهارت کافی نبود وهو قول الشافعی واسحق وهمین است مذهب امام ما ابی حنیفه وقال بعضهم یجزئه النضح وگفته اند بعضی علماء که روا باشد او را پاشیدن آب وقال احمد ارجو ان یجزئه النضح بالماء وگفت امام احمد امید میدارم اینکه روا شود او را پاشیدن آب **باب** فی المنی یصیب الثوب باب است در حکم منی که برسد بجامه حدثنا هناد وثنا ابو معاویة عن الاعمش عن ابراهیم عن همام بن الحارث بن قیس بن عمرو النخعی الکوفی ثقة عابد از ثانیه بود در سنه خمس وستین وفات یافت قال ضاف عائشة ضیف گفت همام مهمان شد نزد عائشه صدیقه یکی مهمان فامرت له بملحفة صفراء پس فرمود عائشه صدیقه برای مهمانی بفرستادن چادری زرد رنگ فنام فیها پس خواب کرد آن مهمان دران چادری فاحتلم پس محتلم گشت مهمان در شب فاستحیی ان یرسل الیها وبها اثر الاحتلام پس حیا کرد مهمان اینکه بفرستد آن ملحفه بسوی عائشه صدیقه در حالیکه بآن اثر احتلام باشد فغمسها فی الماء پس غوطه داد آن ملحفه را در آب ثم ارسل بها پس فرستاد آن را فقالت عائشة لم افسد علینا ثوبنا پس گفت عائشه برای چه فاسد کرده بر ما جامه ما را بغوطه دادن در آب انما کان یکفیه ان یفرکه باصابعه جز این نیست که کفایت میکرد او را اینکه می مالید

شرح ابی الطیب

قوله اکثر منه من الاکثار ومن التعلیل ای اکثر الغسل لاجل خروج المذی **قوله** فتنضح به ثوبك من لا یقول بالنضح یقول ان المراد به الغسل الخفیف الا انه یشکل علی من یشترط ازالة عینها فی المرئیة او من یشترط الثلث الا انهم قالوا عندنا اذا کانت النجاسة بحیث لو غسلت لوثت الثوب مرة اخری فی الصلوة ولم یقدر لابسها علی الصلوة مع طهارته یکون معذورا وعلی هذا لا یرد علیه شیء لان المذکور فی الحدیث واقعة حال فیحتمل ان یکون المامور معذورا بهذا العذر والله اعلم **باب** فی المنی یصیب الثوب **قوله** ضاف عائشة ضیف ای نزل علیها ضیف یقال ضفته ضیفا نزلت علیه ضیفا قاله فی القاموس **قوله** فامرت له بملحفة بکسر المیم وفتح الحاء اللحاف وهو ما یتغطی به **قوله** انما کان یکفیه ان یفرکه بضم الراء ویکسر ای کان یکفیه ان یدلکه باصابعه قال الطیبی الفرك الدلك حتی یذهب الاثر من الثوب ولا دلالة فی الحدیث علی طهارة المنی بل فیه ان الفرك یجزئ وظاهر ما رواه الشیخان عن سلیمان بن یسار قال سالت عائشة عن المنی یصیب الثوب فقالت کنت اغسله من ثوب رسول الله صلی الله علیه وسلم فیخرج الی الصلوة واثر الغسل فی ثوبه انه نجس لان قولها

شرح سراج احمد

اورا بانگشتان خود وربما فركته من ثوب رسول الله صلى الله عليه وسلم بيدي یعنی وبسا اوقات می مالیدم منی را از جامۂ آنحضرت بانگشتان
خود قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح وهو قول غير واحد من الفقهاء مثل سفيان و احمد و اسحق قالوا في المني يصيب الثوب
يجزئه الفرك وان لم يغسل گفتہ سفیان و احمد و اسحق درشان منی کہ برسد بر جامہ کفایت میکند او را مالیدن اگرچہ نشویند آن را
وهكذا روي عن منصور عن ابراهيم عن همام بن الحارث عن عائشة مثل رواية الاعمش یعنی منصور از ابراہیم
روایت کردہ است چنانکہ اعمش از ابراہیم وروى ابو معشر هذا الحديث عن ابراهيم عن الاسود عن عائشة واین طریق
ثالثہ است وحديث الاعمش اصح وحدیث اعمش صحیح تر است از دیگر اسناد چنانکہ مذکور گشتہ است حدثنا احمد بن منيع نا
ابو معاوية عن عمرو بن ميمون بن مهران عن سليمان بن يسار رضي الله عنه عن عائشة انها غسلت منيا من ثوب رسول
الله صلى الله عليه وسلم یعنی بدرستیکہ عائشہ صدیقہ شستہ منی را از جامۂ آنحضرت قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح وحديث
عائشة انها غسلت منيا من ثوب رسول الله صلى الله عليه وسلم ليس بمخالف لحديث الفرك مصنف گوید این حدیث حسن
صحیح است وحدیث عائشہ صدیقہ کہ او شستہ منی را از جامۂ آنحضرت مخالف نیست حدیث مالیدن منی را وان كان الفرك يجزي فقد يستحب للرجل
ان لا يرى على ثوبه اثره اگرچہ مالیدن جامہ کافی بود پس تحقیق مستحب است مرد را اینکہ دیدہ نشود بر جامۂ او اثر منی قال ابن عباس المني بمنزلة المخاط گفت ابن عباس
منی بمنزلۂ آب بینی است فامطه عنك ولو باذخرة پس دور کن او را از خود اگرچہ باشد بگیاہ اذخر و آن گیاہی است خوشبو قول ابن عباس دلالت
بر طہارت منی دارد وحدیث عائشہ صدیقہ دلیل است بر نجاست منی چنانکہ مذہب امام ما و مذہب امام مالک و در روایتی از احمد است نزد شافعی و مشہور از مذہب

شرح ابی الطیب

كنت اغسله دال على التكرار والدوام وضعا وعرفا على اختلاف فيه وظاهر انه نجس لانه لو لم يكن كذلك
لما غسلت في كل مرة لما فيه من الضياع ويؤيده ما روى الدارقطني عن عمار بن ياسر قال اتى على رسول
الله صلى الله عليه وسلم وانا على بئر ادلو ماء في ركوة فقال يا عمار ما تصنع فقلت يا رسول الله بابي انت
وامي اغسل ثوبي من نخامة اصابته فقال يا عمار انما يغسل الثوب من خمس من الغائط والبول والقيء و
الدم والمني يا عمار ما نخامتك ودموع عينيك والماء الذي في ركوتك الا سواء انتهى واما عند الامام الشافعي
فالمني طاهر واجابوا عن الغسل والفرك بانهما لازالة القذر **قوله** وربما فركته يحتمل التقليل والتكثير
والمقام لا يقتضي ترجيح احدهما لانه ان نظر الى انه انما قالت له ربما افرك
لانه افسد الثوب فافهمته ان الفرك جائز لاني فعلته في بعض الاوقات
بلا موجب فالموجب اولى فيدل على التقليل وان نظر الى انه انما ارادت زجره على وجه
المبالغة فيناسب التكثير فتساوى الاحتمالان فلا شهادة في المقام على تعيين التكثير
كما قيل به **قوله** قال ابن عباس رضي الله عنهما المني بمنزلة المخاط فامطه عنك
صريح في ان مذهبه رضي الله عنه انه طاهر ومعنى امطه ازله لكن لم يخرجه عنه
باسناد ففي اثباته على طريق المحدثين كلام لانه منقطع عن سنده
قوله باذخرة الاذخر حشيش طيب الريح قاله في القاموس

عارضۃ الاحوذی

قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو يسئل عن الماء في الفلاة من الارض وما ينوبه من السباع والدواب قال اذا كان الماء قلتين لم يحمل الخبث اسناده حديث بئر بضاعة لا باس به وحديث القلتين مداره على مطعون عليه او مضطرب في الرواية او موقوف وحسبك ان الشافعي رواه عن الوليد بن كثير وهو اباضي واختلفت رواياته فقيل قلتين او ثلاثا ورواه يزيد بن هارون عن حماد بن سلمة وروى اربعون قلة وروى اربعون غربا ووقفه على ابي هريرة وعلى عبد الله بن عمرو ولقد رام الدارقطني ان يتخلص من رواية

شرح سراج احمد

احمد منی طاہرست و دلیل ایشان قول ابن عباس ست و دیگر دلیل ایشان آنست کہ میگویند کہ منی اصل و مادہٴ پیدایش دوستان خداست پس چگونہ گوییم کہ نجس ست و دار قطنی و طبرانی از ابن عباس رضی اللہ عنہما روایت آوردہ اند کہ گفت پرسیدہ شد پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم از منی کہ میرسد جامہ را پس فرمود کہ آن بمثابہٴ آب بینی و آب حلق ست کفایت میکند کہ بمالی آنرا بخرقہ یا بچیزی دیگر و دلیل ما احادیث ست کہ وارد شدہ در غسل ازان و فرک برای تسہیل امرست بجہت شدت ابتلا نہ از جہت طہارت و اگر گویند کہ شاید کہ غسل و فرک از جہت کمال نظافت باشد نہ برای طہارت جوابش آنکہ این خلاف ظاہرست و تمامہ دلیل آنست کہ منی را با اشیای نجسہ جمع کردہ اند چنانکہ در ہدایہ حدیث آوردہ است کہ یغسل من خمس البول والغائط والدم والمنی والقیٴ و آنکہ ایشان گویند کہ منی اصل پیدایش دوستان خداست علقہ کہ خون بستہ است نیز مادہٴ آفرینش دوستان خداست و خون باتفاق نجس ست و گاہی پاک از پلید پیدا میگردد چنانکہ شیر از خون و منی ہمچنانکہ اصل دوستان خداست اصل اعدای خدا نیز ہست پس چگونہ گوییم کہ آن پاک ست و اما حدیث ابن عباس پس در صحت آن سخن ست و اگر بالفرض صحیح شود پس منسوخ باشد و این حاصل ترجمہ مشکوۃ است

باب فی الجنب ینام قبل ان یغتسل باب ست در حق جنب کہ بخواب رود پیش ازینکہ غسل کند حدثنا ہناد ثنا ابو بکر بن عیاش عن الاعمش عن ابی اسحق عن الاسود عن عائشۃ قالت کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم ینام وہو جنب و لا یمس ماء گفت عائشہ صدیقہ بود آنحضرت کہ بخواب میرفت در حالیکہ او جنب می بود و حال آنکہ مس نکردہ بودی آب را حدثنا ہناد ثنا وکیع عن سفیان عن ابی اسحق نحوہ یعنی این حدیث مصنف از ابی اسحق بدو طریق رسیدہ است یکی از سفیان و دیگر از اعمش قال ابو عیسی ہذا قول سعید بن المسیب و غیرہ گفت مصنف و این قول سعید بن المسیب و غیرہ است و قد روی غیر واحد عن الاسود عن عائشۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ کان یتوضأ قبل ان ینام و تحقیق روایت کردہ اند بسیار کسان از اسود از عائشہ از آنحضرت کہ بدرستیکہ آنحضرت بود کہ وضو میکرد وضوی نماز پیش ازینکہ بخسپد یا مراد از وضو استنجا باشد چنانکہ در احادیث

شرح ابی الطیب

باب فی الجنب ینام قبل ان یغتسل قولہ ولا یمس ماء ای لا یغتسل بہ ولا یتوضأ بہ قال النووی اخرج ہذا الحدیث عن ابی اسحق السبیعی عن الاسود عن عائشۃ ابو داود والنسائی والترمذی و ابن ماجۃ وغیرہم ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان ینام وہو جنب و لا یمس ماء فان صح لم یکن مخالفا یعنی للروایات الاخر انہ کان یتوضأ ثم ینام بل کان لہ جوابان احدہما جواب الامامین الجلیلین ابی العباس بن شریح و ابی بکر البیہقی ان المراد لا یمس ماء للغسل و الثانی وہو عندی حسن ان المراد بہ انہ کان فی بعض الاوقات لا یمس ماء اصلا لبیان الجواز اذ لو واظب علیہ لتوہم وجوبہ انتہی اقول و بہ یندفع التغلیط لانہ امکن الجمع بین الحدیثین فلا حاجۃ لتغلیط حافظ مع امکان التوفیق و لا یغلط الا اذا لم یمکن الجمع وقد رد السیوطی تغلیط ابی اسحق فی حاشیتہ علی ابی داود و قال محمد فی موطئہ اخبرنا ابو حنیفۃ عن ابی اسحق السبیعی عن الاسود بن یزید عن عائشۃ رضی اللہ عنہا قالت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصیب من اہلہ ثم ینام و لا یمس ماء فان استیقظ من آخر اللیل عاد و اغتسل قال محمد و ہذا الحدیث ارفق بالناس و ہو قول ابی حنیفۃ انتہی اقول و آخر ہذا الحدیث یوافق ما اخرجہ الخمسۃ الا مسلما ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم طاف علی نسائہ بغسل واحد

عارضۃ الاحوذی

ہذا الحدیث بحریتہ الذقن فاغتص بہا و علی کثرۃ طرقہ لم یخرجہ من شرط الصحۃ غریبہ القلۃ قال محمد بن اسحق ہی الجرۃ و القلۃ التی یستقی فیہا و قالوا تکون نحوا من خمس قرب و قیل قربتین و شیئا والغرب لا یعلم العظیم الاحکام قال علماؤنا فی ہذہ المسألۃ اقوال عظیمۃ وقد قررناہا فی مسائل الخلاف و غیرہا راس الخلاف ثلثۃ اقوال الاول الفرق من بین قلیل الماء و کثیرہ فی الجملۃ الثانی انہ لا ینجسہ الا ما غیرہ الثالث تفصیل الفرق بین القلیل و الکثیر ام بتقدیر القلتین

الترجمۃ جابر بن [illegible] ... وقت قضای حاجت ... [illegible]

شرح سراج احمد

آمده است وهذا اصح من حديث ابی اسحق عن الاسود واين روايت غير واحد الخ صحيح تر است از حديث ابی اسحق از اسود وقد روى عن ابی اسحق هذا الحديث شعبة والثوری وغير واحد وتحقيق روايت كرده است از ابی اسحق اين حديث را شعبه وثوری و ديگر بسيار كسان از ايمه ويرون ان هذا غلط من ابی اسحق واعتقاد نموده اند كه بدرستيكه اين غلط است از ابی اسحق

باب فی الوضوء للجنب اذا اراد ان ينام باب است در بيان وضو كردن مر جنب را چون خواهد كه بخسپد حدثنا محمد بن المثنى ثنا يحيى بن سعيد عن عبيد الله بن عمر عن نافع عن ابن عمر عن عمر انه سال النبی صلی الله عليه وسلم اينام احدنا وهو جنب قال نعم اذا توضأ گفت عمر بن الخطاب بدرستيكه عمر سوال كرد آنحضرت را آيا خواب كند يكی از ما در حاليكه او جنب باشد فرمود آری بخواب رود چون وضو كند وضوی شرعی يا استنجا وفی الباب عن عمار وعائشة وجابر وابی سعيد وام سلمة ابن ابی شيبه از عمار بن ياسر وابن جرير از عائشه روايت كرده اند قال ابو عيسى حديث عمر احسن شیء فی هذا الباب واصح وهو قول غير واحد من اصحاب النبی صلی الله عليه وسلم والتابعين وبه يقول سفيان الثوری وابن المبارك والشافعی واحمد واسحق قالوا اذا اراد الجنب ان ينام توضأ قبل ان ينام گفتند اين علما چون خواهد جنب كه خواب كند وضو كند پيش از آنكه بخواب آيد و همين است مذهب امام ما ابی حنيفة رح

باب ماجاء فی مصافحة الجنب باب است در حكم مصافحه كردن جنب حدثنا اسحق بن منصور ثنا يحيى بن سعيد القطان ثنا حميد الطويل عن بكر بن عبد الله المزنی عن ابی رافع مولى رسول الله صلی الله عليه وسلم وگويند مولى عباس بن عبد المطلب نام او اسلم بود وگويند ابراهيم وقيل غير ذلك ايضا وبود او قبطی و در اوائل مر عباس را بود پس هبه كرد آنحضرت را پس هرگاه بشارت داد آنحضرت را باسلام عباس آزاد كرد او را آنحضرت حاضر گشت احد و خندق و مابعد آن را و اسلام او پيش از بدر بود و پيش از قتل عثمان باندك زمانه وفات كرد عن ابی هريرة ان النبی صلی الله عليه وسلم لقيه وهو جنب روايت است از ابی هريره بدرستيكه آنحضرت ملاقی شد با ابی هريره در راهی در حاليكه ابی هريره جنب بود قال فانخنست گفت ابو هريره پس يكسو شدم

ای تنحیت الخنس تاخر وتکلف ۱۲ ق

شرح ابی الطيب

باب فی الوضوء للجنب اذا اراد ان ينام **قوله** نعم اذا توضأ ای ينام بلا اغتسال اذا توضأ فمفهومه انه اذا لم يتوضأ لا يجوز له النوم بلا غسل وهو محمول على الاولوية لما تقدم فی الباب السابق والله اعلم **باب** ماجاء فی مصافحة الجنب **قوله** لقيه الضمير لابی هريرة وقوله وهو جنب جملة حالية من مفعول لقيه واتيان الضمير الغائب من باب التجريد كانه جرد من نفسه شخصا واخبر عنه ففی قوله فانبجست التفات **قوله** فانبجست بالموحدة بعد النون وبالجيم ای اندفعت وذهبت لاغتسل ومنه قوله تعالى فانبجست منه اثنتا عشرة عينا ای انفجرت واندفعت ويروى بالنون ثم بالثاء المعجمة من فوق ای اعتقدت نفسی نجسا ای رأيت نفسی نجسا بالاضافة الى طهارته وجلالته

قوت المغتذی

عن ابی هريرة ان النبی صلی الله عليه وسلم لقيه وهو جنب قال فانبجست قال ابن العربی هو بالنون ثم الباء المعجمة بواحدة يعنی اندفعت منه قوله فانبجست منه اثنتا عشرة عينا ای انفجرت ويروى بالنون ثم الثاء المعجمة باثنتين ای اعتقدت نفسی نجسا ومعنى منه من اجله ای رأيت نفسی نجسا بالاضافة الى طهارته وجلالته ويروى فانخنست ای تاخرت من قوله فلا اقسم بالخنس

عارضة الاحوذی

واما بركة عظيمة لا يتحرك طرفها اذا حرك الآخر ومعول الشافعی رح على حديث القلتين وقد ابطلناه ومعول ابی حنيفة على ان كل موضع تحقق وصول النجاسة اليه لم يجز استعماله لانه يودی الى استعمال المحظور وهذا يعتضد بقوله صلی الله عليه وسلم لا يبولن احدكم فی الماء الدائم ثم يغتسل فيه وهذا له وجه اذا تغير فاما اذا لم يتغير فلا حكم للمستهلك كاللبن اذا وقعت منه نقطة ای قليل ۱۲ فی طعام فاكل لم تنتشر الحرمة وانما نهى عن البول فی الماء الراكد تقذرا او للجماعة تنجسا ولان الماء الذی

اسماء الرجال
ع الاسود بن یزید ابو عمرو ویقال ابو عبد الرحمن الاسود ابن یزید بن قیس بن عبد الله ابن مالك بن علقمة النخعی الکوفی التابعی الفقیه الامام العالم وکان اسن من علقمة وهو خال ابراهیم بن یزید النخعی الفقیه رای ابا بکر الصدیق وعمر بن الخطاب رضی الله عنهما وروی عن علی وابن مسعود ومعاذ وابی موسی وعائشة وروی عنه ابنه عبد الرحمن ابن الاسود وابراهیم النخعی ابن یزید وآخرون قال احمد بن حنبل هو ثقة من اهل الخیر واتفقوا علی توثیقه وجلالته وروینا عن میمون بن ابی حمزة قال سافر الاسود بن یزید ثمانین حجة وعمرة لم یجمع بینهما وسافر ابنه عبد الرحمن ثمانین حجة وعمرة لم یجمع بینهما وروینا ان ابنه عبد الرحمن کان یصلی کل یوم سبع مائة رکعة وکانوا یقولون انه اقل اهل بیته اجتهادا وانه صار عظما وجلدا رضی الله عنهم ۱۲ تهذیب الاسماء

شرح سراج احمد

من از خدمت شریف وبجس بمعنی دفع آمده وقیل از خنس بفتح خای معجمه ونون وسین مهمله بمعنی کناره شدن ودر روایت شیخین لفظ فانسللت آمده است فاغتسلت ثم جئت فقال این کنت پس غسل کردم پس آمدم بخدمت شریف پس فرمود کجا بودی تو ای ابا هریره او این ذهبت شک راویست درین لفظ یعنی کجا رفته بودی قلت انی کنت جنبا پس گفتم من بدرستیکه من بودم جنب ازین باعث پاک نبودم ونزد شما نیامدم وبرای غسل کردن رفته بودم قال ان المؤمن لاینجس پس فرمود آنحضرت بدرستیکه مسلمان جنب نمیشود وپلید نمیگردد یعنی جنابت نجاست حکمی ست که در شرع بدان حکم کرده اند وغسل بران واجب گردانیده واما بدن انسان بدان نجس نمیشود ولهذا عرق جنب وسور او طاهرست ومخالطت باوی جائزست وفی الباب عن حذیفة بن الیمان کما اخرج احمد ومسلم وابو داود والنسائی وعن ابن مسعود اخرج النسائی وطبرانی از ابی موسی اشعری روایت کرده اند قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة حدیث حسن صحیح وقد رخص غیر واحد من اهل العلم فی مصافحة الجنب وتحقیق رخصت داده اند بسیار کسان از اهل علم در جواز مصافحه کردن جنب ولم یروا بعرق الجنب والحائض باسا واعتقاد نکرده اند بخوی مرد جنب وحائضه باکی چنانکه مذهب امام ابی حنیفه است ومعنی قوله فانخنست یعنی تنحیت ومعنی قول ابی هریره که فانخنست ست بمعنی تنحیت یعنی یک سو شدم **باب** ما جاء فی المرأة تری فی المنام مثل ما یری الرجل باب ست در بیان آنچه آمده است در حق زنی که به بیند در خواب مانند چیزیکه می بیند مردی از احتلام حدثنا ابن ابی عمر نا سفیان بن عیینة عن هشام بن عروة عن ابیه عن زینب بنت ابی سلمة یعنی بنت ام سلمه رضی الله عنهما زوج النبی صلی الله علیه وسلم نام او بره بود پس آنحضرت او را زینب نام کرد واو بوده در نکاح عبد الله بن زمعه واو افقه زنان بود در زمانهٔ خود وفات او

شرح ابی الطیب

قوله قال ان المسلم لاینجس بفتح الجیم وضمها ای بالحدث سواء کان اصغر او اکبر ویدل علیه المقام اذ المقام مقام الحدث فلا یرد انه یتنجس بالنجاسة وقد یقال ان المراد ان نفسه لایصیر نجسا لانه ان صحبه شیء من النجاسة فنجاسته بسبب صحبته بذلك لا ان ذاته صار نجسا فاذا زال ما کان معه من النجاسة فالمؤمن علی حاله من الطهارة فصدق ان المؤمن لاینجس اصلا والحاصل ان مقتضی ما فعله ابو هریرة رضی الله عنه ان المؤمن یصیر نجسا بحیث یحترز عن صحبته حالة الجنابة فرده صلی الله علیه وسلم بان المؤمن لایصیر کذلك اصلا وذلك لاینافی ان المؤمن قد یحترز عنه بالنظر الی ما یصحبه من بعض الانجاس لانه امر معلوم من خارج فان قیل لم خص النبی صلی الله علیه وسلم المسلم بقوله لاینجس مع ان الکافر کذلك لاینجس بالمعنی المذکور قلت لوجوه الاول ان المقام مقام خطاب المسلم والثانی انه اشار به الی ان الکفار یجب ان یتجنب منهم کما یتجنب من النجاسات الظاهرة والثالث ان فیه اشارة الی انهم لایتطهرون ولایتجنبون عن النجاسات غالبا فهم ملابسون بها غالبا فهم متنجسون بخلاف المسلم وعن ابن عباس رضی الله عنهما ان اعیانهم نجسة کالکلاب وبه قال ابن حزم وعلی هذا وجه التخصیص ظاهر **قوله** وفی الباب عن حذیفة اخرجه ابو داود وعنه ان النبی صلی الله علیه وسلم لقیه فاهوی الیه فقال انی جنب فقال ان المسلم لیس ینجس انتهی وبه تطابق الترجمة الحدیث لان اهواءه صلی الله علیه وسلم یده یدل علی جواز المصافحة **باب** ما جاء فی المرأة تری فی

عارضة الاحوذی

یستعمل للنظافة مناقضه ان تطرح فیه النقذ امرة و معولنا نحن علی الاثر والنظر اما الاثر فحدیث بضاعة واما النظر فان الماء طهور بنص القرآن فما دام علی صفته فطهوریته علی حکمها والعمدة فی ذلك ان الاعرابی لما بال فی المسجد فامر النبی صلی الله علیه وسلم تطهیر البقعة امران یصب علیها ذنوبا من ماء لیستهلك البول بسقط اثره وقد قال ابن الجوینی لاضبط لمذهب ابی حنیفة فی هذه المسألة و عول مالك علی التغییر وعارضه الشافعی بقوله صلی الله علیه وسلم

شرح سراج احمد

پس از وے تغیرہ گشت عن ام سلمۃ قالت گفت ام المؤمنین ام سلمہ جاءت ام سلیم ابنۃ ملحان آمد بخدمت شریف ام سلیم مادر انس بن مالک سُلیم بضم سین مہملہ وفتح لام و سکون تحتیہ در آخر میم ست ملحان بکسر میم و سکون لام انصاریہ نجاریہ نام او سہلہ بود باختلاف اقوال و او بودہ از فاضلات زنان و در خلافت عثمان وفات یافت الی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فقالت یا رسول اللہ ان اللہ لا یستحیی من الحق آمد ام سلیم بسوی آنحضرت پس گفت بدرستیکہ خدا شرم ندارد از گفتن حق و پرسیدن آن یعنی نہی کردہ از حیا از پرسیدن حق و این توطیۂ اعتذار است ازین سوال کردن فہل علی المرأۃ تعنی غسلاً پس آیا ہست برزنی مراد میدارد ام سلیم از غسل اذا ہی رأت فی المنام مثل ما یری الرجل چون آن زن بہ بیند در خواب مثل چیزیکہ می بیند مرد قال نعم اذا ہی رأت الماء فرمود آری ہست برزن غسل چون بہ بیند آب را چنانکہ حکم مرد ہمچنین ست فتغتسل پس غسل کند زن قالت ام سلمۃ گفت ام المؤمنین ام سلمہ بفتح سین مہملہ وفتح لام قلت لہا فضحت النساء گفتم ام سلیم را رسوا کردی تو زنان را یا ام سلیم ای ام سلیم

قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح وہو قول عامۃ الفقہاء وآن قول اکثر فقہاست کہ ان المرأۃ اذا رأت فی المنام مثل ما یری الرجل فانزلت ان علیہا الغسل بدرستیکہ زن چون بہ بیند در خواب مثل چیزیکہ بہ بیند مرد پس انزال کردن زن بدرستیکہ بر زن لازم شود غسل وبہ یقول سفیان الثوری والشافعی وہمین ست مذہب امام ما ابی حنیفۃ و فی الباب عن ام سلیم وخولۃ بفتح خای معجمہ و سکون واو و لام وعائشۃ وانس بن مالک ابن ماجہ از انس روایت کردہ باین عبارت اذا رأت فانزلت فعلیہا الغسل و احمد و ابو داود و مسلم از انس باین عبارت روایت کردہ اند من رأت ذلک فانزلت فلتغتسل و طبرانی از ام سلمہ روایت کردہ

باب فی الرجل یستدفئ بالمرأۃ بعد الغسل

بابیست در حق مردی کہ پہلوی خود را بچسپاند بزن پس از غسل کردن حدثنا ہناد نا وکیع عن حریث وعن الشعبی یعنی وکیع از حریث و شعبی ہر دو روایت کردہ و حریث بلفظ التصغیر ست عن مسروق عن عائشۃ قالت ربما اغتسل النبی صلی اللہ علیہ وسلم من الجنابۃ ثم جاء فاستدفأ بی گفت عائشہ صدیقہ بسیار اوقات بود آنحضرت کہ غسل میفرمود از جنابت

شرح ابی الطیب

قولہ جاءت ام سلیم بنت ملحان ہی ام انس بنت ملحان بکسر المیم وسکون اللام وبالحاء المہملۃ واسمہا سہلۃ وقیل رملۃ وقیل شمیۃ وقیل انیفۃ **قولہ** ان اللہ لا یستحیی من الحق قال النووی قال اہل العربیۃ یقال استحیی بیاء قبل الالف یستحیی بیائین یقال ایضا یستحی بیاء واحدۃ فی المضارع لکن قال بعض شراح الصحیحین ان الروایۃ بیائین فی المضارع [المقصورۃ ۱۲] والحیاء تغیر لخوف ما یعاب وہو مستحیل فی حقہ تعالی فالمراد لازمہ ای لا یمتنع من بیان الحق ولا یترکہ ترک الحیی منا قالتہ اعتذارا عن التصریح بما ذکرتہ فی حضرۃ الرسالۃ مما لا تسمح جبلتہن بذکرہ عند غیرہ **قولہ** اذا ہی رأت الماء لم یخص صلی اللہ علیہ وسلم بل عمم رؤیۃ الماء فی الیقظۃ فشمل المنی والمذی سواء کان فی بدنہا او ثوبہا **قولہ** فضحت النساء بکسر التاء خطاب لام سلیم والفضاحۃ کشف المساوی یقال فضحہ کمنعہ کشف مساویہ فافتضح **باب** فی الرجل یستدفئ بالمرأۃ **قولہ** فاستدفأ بی بہمزۃ فی اخرہ ای طلب الدفاءۃ بفتحتین المد ہی الحرارۃ بان وضع اعضاءہ علی

عارضۃ الاحوذی

اذا استیقظ احدکم من نومہ فلا یغمس یدہ فی الاناء حتی یغسلہا ثلثا فان احدکم لا یدری این باتت یدہ فاذا اقتضی الشک فی ورود النجاسۃ ندب الغسل فیتقن ورودہا یوجب الغسل ویحتمل المعنی ہذا فان الیسیر یمکن حفظہ والکثیر لا یتاتی فذلک فیہ والجواب قد تقدم عنہ وانہ وارد علی معنی النظافۃ فکما تجتنب النجاسۃ کذلک تجتنب الاقذار ویمکن ان تجول یدہ فی نجس او فی قذر وہو مندوب الی الغسل والا سلم ان تحقق النجاسۃ فی الید یوجب غسلہا قبل ادخالہا الاناء ولیس المعنی فی الماء

حل اللغۃ

شرح سراج احمد

پستر می آمد پس می چسپانید پہلوی خود را بمن فضممته الیٰ پس می چسپانیدم آنحضرت را بخود ولو اغتسل درحالیکہ غسل نکردہ بودم من ازین حدیث مفہوم گشت کہ جنب پلید نمیشود و عرق او طاہر ست قال ابو عیسیٰ ہذا حدیث لیس باسنادہ باس گفت مصنف این حدیثی ست کہ نیست باسناد آن باکی یعنی اسناد او

قوی ست وہو قول غیر واحد من اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین ان الرجل اذا اغتسل فلا باس بان یستدفئ بامرأتہ وینام معہا و آن قول بسیار کسان ست از صحابہ و تابعین کہ بدرستیکہ مرد چون غسل کند پس نیست باکی کہ پہلوی خود را بچسپاند بزن خود و خواب کند ہمراہ زن قبل ان تغتسل المرأۃ پیش ازینکہ غسل کند زن وبہ یقول سفیان الثوری والشافعی واحمد واسحق وہمین ست

مذہب امام ما ابی حنیفہؒ **باب** التیمم للجنب اذا لم یجد الماء باب ست در حکم تیمم برای جنب چون نیابد آب را حدثنا محمد بن بشار ومحمود بن غیلان قالا نا ابو احمد الزبیری ثنا سفیان عن خالد الحذاء بفتح حای مہملہ وتشدید ذال معجمہ وبالمد خالد بن مہران ثقہ بود ارسال میکرد از خامسہ بود در سنہ احدی واربعین ومائۃ وفات کرد عن ابی قلابۃ عن عمرو بن بجدان بضم موحدہ وسکون جیم عامری در تقریب ست تفرد عنہ ابو قلابۃ من الثانیۃ لا یعرف حالہ عن ابی ذر الغفاری صحابی مشہور جلیل القدر از زہاد صحابہ بود نام او جندبؓ بن جنادہ بود وقصۂ اسلام او در بخاری بتفصیل مذکور ست ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

قال ان الصعید الطیب طہور المسلم وان لم یجد الماء عشر سنین بدرستیکہ خاک پاک پاک کنندۂ مسلمان ست اگرچہ نیابد آب را مدت دہ سال

شرح ابی الطیب

اعضائی من غیر حائل وفیہ ان بشرۃ الجنب طاہرۃ لان الاستلذاذ انما یحصل من مس البشرۃ البشرۃ کذا فی الطیبی قال الشیخ جمال الدین وفیہ بحث انتہی لعلہ اراد ان الاستدفاء یمکن مع الثوب ایضا اقول ہذا مسلم لکن سوق کلام عائشۃ رضی اللہ عنہا ظاہر فی انہا ارادت مس البشرۃ بالبشرۃ ینادی بذلک قولہا ضممتہ الی ولم اغتسل **قولہ** ولم اغتسل جملۃ حالیۃ من تاء ضممتہ ای والحال انی ما اغتسلت **باب** التیمم للجنب اذا لم یجد الماء **قولہ** ان الصعید الطیب ای التراب او وجہ الارض والطیب بمعنی الطاہر والمطہر **قولہ** طہور المسلم بفتح الطاء آلۃ یتطہر بہا ومطابقتہ للترجمۃ باعتبار اطلاق الطہور لانہ شامل الصغریٰ والکبریٰ وعند ابی داود والنسائی وضوء المسلم کما فی الروایۃ الآتیۃ ہہنا والمراد بہ الطہارۃ مطلقا حملا علی الروایۃ الاولی او باعتبار قولہ ولو الی عشر سنین لانہ عادۃ لا یخلو عن الجنابۃ فی ہذہ المدۃ **قولہ** وان لم یجد الماء عشر سنین ان وصلیۃ والمراد منہ الکثرۃ لا المدۃ المقدرۃ ولا دلالۃ فیہ علی انہ تجوز الصلوات بتیمم واحد لانہ لم یرد بقولہ ولو الی عشر سنین انہ یبقی تیمم واحد الی عشر سنین لانہ محال عادی بل اراد انہ یجوز ان یصلی بطہارۃ التیمم فی ہذہ المدۃ ان لم یجد الماء فلیس فیہ دلالۃ علی ان خروج الوقت غیر ناقض للتیمم بل نساکت عنہ

عارضۃ الاحوذی

الیسیر ما ذکر من امکان حفظہ عن النجاسۃ وعسیر حفظ الکثیر فان الماء بذاتہ طہور بصفاتہ فلا یغیر حکمہ الا ما غیر صفتہ حتی انہ روی عن مالک المبالغۃ فی ذلک فقال ان یسیر النجاسۃ لا تنجس سائر المائعات اذا لم تغیرہ الثانیۃ مع ہذہ القاعدۃ التی اصلنا والمذہب الذی قررنا قد روی عن مالک روایات مختلفۃ متعددۃ فروی عنہ قتیبۃ ابن سعید وابو مصعب فی الفارۃ تموت فی البیر تنزف کلہا وروی ابن ابی ویس ینزف منہا سبعون دلوا وبہ قال ابو حنیفۃ فان نزع منہا تسعۃ وستون

اسماء الرجال

شرح سراج احمد

فاذا وجد الماء فلیمسه بشرته فان ذلك خیر پس چون بیابد جنب متیمم آب را پس مس کنم آن آب را جلد خود را پس بدرستیکه آن بهتر ست یعنی غسل پس از یافتن آب و این عبارت حدیث روایت محمد بن بشار ست وقال محمود فی حدیثه وگفت محمود بن غیلان در حدیث خود این عبارت ان الصعید الطیب وضوء المسلم یعنی بجای طہور لفظ وضوء وفی الباب عن ابی هریرة وعبد الله بن عمرو وعمران بن حصین احمد و ابن حبان و حاکم و رافعی از ابی ذر و بخاری و مسلم و نسائی و ابن ابی شیبه از عمران بن حصین روایت کرده اند و دارقطنی از علی مرتضی و عبد الرزاق از عبد الرحمن بن جبیر از عمرو بن العاص و احمد از ابن عباس و عبد الرزاق از ابن عمر و ابن سعید و عبد بن حمید و ابن جریر و قاضی اسمعیل در احکام و طحاوی و دارقطنی و طبرانی و ابو نعیم از اسلع بن شریک و حسن بن سفیان بغوی و ماوردی و طبرانی و ابن مردویه و بیهقی و سعید بن منصور از ابی ذر روایت کرده اند و اصحاب سنن و ابن حبان از حدیث ابی ذر باین عبارت روایت کرده اند الصعید الطیب وضوء المسلم ولو الی عشر حجج و بزار و طبرانی در اوسط از ابی هریره نیز روایت کرده اند و تصحیح آن کرده ابن القطان قال ابو عیسیٰ و هکذا روی غیر واحد عن خالد الحذاء عن ابی قلابة عن عمرو بن بجدان عن ابی ذر وقد روی هذا الحدیث ایوب عن ابی قلابة عن رجل من بنی عامر عن ابی ذر ولو یسمه و مسمی نکرده ایوب رجل بنی عامر را که عمرو بن بجدان ست وهذا حدیث حسن مصنف گفت و این حدیثی ست حسن از جهت اسناد وهو قول عامة الفقهاء ان الجنب و الحائض اذا لو یجد الماء تیمما و صلیا و آن قول اکثر فقها ست که بدرستیکه جنب و زن حائضه چون نیابند هر دو آب را تیمم کنند و نماز گزارند با تیمم چنانکه مذهب امام ما ابی حنیفهؒ ست ویروی عن ابن مسعود انه کان لا یری التیمم للجنب و روایت کرده شده است از عبد الله بن مسعود که بدرستیکه او اعتقاد نمیکرد جواز تیمم را برای جنب وان لو یجد الماء اگرچه نیابد جنب آب را و نماز او با تیمم روا نمیداشت و این مخالف ظاہر آیت ست ویروی عنه انه رجع عن قوله فقال تیمم اذا لو یجد الماء و روایت کرده شده است که بدرستیکه عبد الله بن مسعود رجوع کرده و بازگشته از قول خود پس گفت تیمم کند جنب وقتیکه نیابد آب را وبه یقول سفیان الثوری ومالك والشافعی واحمد و اسحق چنانکه مذهب ایمه اربعه است **باب فی المستحاضة** بابیست در بیان زن مستحاضه که دائم خون او روان باشد و آن مرضیست که حادث شود بعضی زنان که خون از رگ روان گردد و گاه تا بما ہها و گاہی بسالها مستمر گردد حدثنا

شرح ابی الطیب

قوله فاذا وجد الماء فلیمسه بشرته ای اذا وجد الماء کافیا لغسله او وضوئه و فاضلا عن حوائجه فلیمسه بضم الیاء وکسر المیم من الامساس ای فلیوصل الماء الی جلده یعنی فلیتوضأ او یغتسل **قوله** فان ذلك خیر اما ان الاشارة راجعة الی الامساس و الخیر بمعنی اصل الفعل یعنی عدم الامساس شر لان فیه ترك الواجب فلیس معناه ان کلیهما جائز وهذا افضل بل المراد ان الوضوء واجب عند وجدان الماء ولا شك ان المقصود منه عند ارادة الصلوٰة وما لا یجوز الا بطهارة واما قبل ارادته فلا یجب الوضوء فی جمیع الاحوال ونظیره قوله تعالیٰ اصحاب الجنة یومئذ خیر مستقرا واحسن مقیلا مع انه لا خیر بمستقر اهل النار واما انها راجعة الی وجود الماء فالخیر بمعنی التفضیل ای خیر من فقده فانه نعمة عظیمة و منحة جسیمة لانه یحصل طهارة حقیقیة حسیة و حکمیة **باب فی المستحاضة**

عارضة الاحوذی

دلوا ثور وقع الموفی سبعین فی البیر بعد ارتفاعه منها نزفت منها سبعین مستانفة حتی قال بعض البطالین وهو الجاحظ مستخفا بابی حنیفة ما رأیت ابلهم من دلوا بی حنیفة میز النجاسة حتی حولها عن الماء فی البیر کلها وقال المغیرة ینزح منه خمسون وروی عنه ینزح منها اربعون قال القاضی ابو بکر ابن العربی رضی الله عنه هذه الروایات انما هی استحباب وتقدیر لا حکم للنجاسة وتقدیر النزح بادلاء معلومة تحکم من غیر دلیل وما روی فی ذلك من آثار السلف **قوله** علی هذه المعنی الثالثة قال فی المدونة فی الدجاج والاوز

عارضة الاحوذی

تاكل القذر فيشرب من الاناء لايتوضا به وان لم يجد غيره تيمم فان توضأ به اعاد فى الوقت و كذلك قال ابن حبيب وقال عبد الملك ومحمد بن مسلمة هو مشكوك فيه فيجمع بينه وبين التيمم وهذا عمل بتعارض الادلة عنده والتوقف لاجل ذلك وتغليب الكراهية والتقذر وقال ابن شهاب فيما ولغ فيه كلب هو ماء وفى القلب و النفس منه شئ يتوضأ به ويتيمم فمن ههنا تطلع العلماء وقد روى فى حديث الكلب اذا ولغ الكلب فى اناء احدكم فاريقوه فلهذا قالوا ان ما وجب استعماله كذلك شرعا لايستعمل فى عبادة

شرح سراج احمد

حدثنا وكيع وعبدة وابو معاوية عن هشام بن عروة عن ابيه عن عائشة قالت جاءت فاطمة ابنة ابى حبيش گفت عائشہ صدیقہ آمد فاطمہ دختر ابی حبیش بضم مهملہ وفتح موحدہ وسکون مثناۃ تحتیہ در آخر شین معجمہ است الى النبى صلى الله عليه وسلم فقالت يا رسول الله انى امرأة استحاض فلا اطهر افادع الصلوة آمد فاطمہ بسوی آنحضرت پس گفت ای پیغمبر خدا بدرستیکہ من زنی ام کہ مستحاضہ میشوم پس پاک نمیشوم مدتی وخون روان از من روان میباشد آیا پس بگذارم نماز را قال لا فرمود آنحضرت نگذاری نماز را و ترک نکنی در استحاضہ نماز را انما ذلك عرق وليست بالحيضة جز این نیست کہ آن خون رگی ست و نیست آن خون حیض کہ نماز گذاردن در وی ممنوع باشد فاذا اقبلت الحيضة پس چون بیاید ایام حیض تو کہ پیش از وی بودند و عادت آن در ماه میداشتی فدعى الصلوة پس ترک کنی نماز را واذا ادبرت فاغسلى عنك الدم وچون بروند وبگذرند ایام حیض تو وعادت مستمرہ کہ در ہر ماه بود وبگذرد پس بشوئی از خود خون را وغسل کنی وصلى وگذاری نماز را قال ابو معاوية فى حديثه وگفت ابو معاویہ در حدیث خود این عبارت را وقال وفرمود آنحضرت توضئى لكل صلوة حتى يجئ ذلك الوقت وضو کنی تو برای ہر نمازی تا آنکہ بیاید آن وقت کہ مدت وعادت حیض تو بوده وفى الباب عن ام سلمة ودر باب استحاضہ حدیثی مروی گشتہ است از ام المؤمنین ام سلمہ كما اخرج ابو داود وطبرانی در اوسط از ابن عمر ونسائی وحاکم از فاطمہ بنت ابی حبیش ونسائی از عائشہ وترمذی وابو داود ونسائی وابن ماجہ از دینار روایت کرده اند قال ابو عيسى

شرح ابی الطیب

قوله انى امرأة استحاض بهمزة مضمومة وفتح تاء مبنى للمفعول يقال استحيضت المرأة فهى مستحاضة اذا استمر بها الدم بعد ايام حيضها ونفاسها وهى من الافعال اللازمة للبناء للمفعول كذا قال السيوطى **قوله** فلا اطهر اى مدة مديدة لاطهارة ظاهرة والا فهى طاهرة شرعا او فلا اطهر فى اعتقادى وهو الظاهر **قوله** افادع الصلوة بهمزة الاستفهام والفاء للعطف على مقدر تقديره اتحكم بترك الصلوة فادعها مادمت مستحاضة **قوله** انما ذلك عرق الاشارة لدم الاستحاضة والكاف مكسورة خطابا لها ويجوز فتحها على خطاب العام اى انما دم الاستحاضة دم عرق يسمى العاذل بالذال المعجمة بحذف المضاف وانما سببها عرق فمه فى ادنى الرحم من اطلاق اسم السبب على المسبب **قوله** وليست بالحيضة تانيث ليست رعاية للخبر وفى بعض الروايات ليس بالتذكير وهو ظاهر قال النووى يجوز فى الحيضة الفتح والكسر فذهب الخطابى الى كسر الحاء اى الحالة والفتح نقل الخطابى عن اكثر المحدثين او كلهم وهو فى هذا الموضع متعين او قريب من المتيقن فان المعنى يقتضيه لانه صلى الله عليه وسلم اراد اثبات الاستحاضة ونفى الحيض انتهى اقول يؤيده رواية وليس بحيض **قوله** فاذا اقبلت الحيضة يجوز فى الحاء هنا وجهان الفتح والكسر جوازا حسنا قاله النووى وعلى الكسر فيه وجهان فقيل المراد بها الحالة التى تكون للحيض من قوة الدم فى اللون والقوام فيكون ردها الى التمييز باعتبار اللون وقيل المراد بها الحالة التى كانت تحيض فيها وهى تعرفها باعتبار الوقت فيكون ردها الى العادة

قوت المغتذی

استحاض هو من الافعال اللازمة البناء للمفعول انما ذلك عرق زاد الدار قطنى والبيهقى انقطع

شرح سراج احمد

حديث عائشة حديث حسن صحيح وهو قول غير واحد من اهل العلم من اصحاب النبى صلى الله عليه وسلم والتابعين وبه يقول سفيان الثورى ومالك وابن المبارك والشافعى ان المستحاضة اذا جاوزت ايام اقرائها اغتسلت وتوضأت لكل صلوة بدرستيكه زن مستحاضه چون بگذرد ايام حيض او غسل كند و وضو كند براے هر نمازى چنانكه مذهب امام ابى حنيفه است

باب ما جاء ان المستحاضة تتوضأ لكل صلوة باب است در بيان آنچه آمده است كه زن مستحاضه وضو كند براے هر نمازى حدثنا قتيبة ثنا شريك عن ابى اليقظان عثمان بن عمير وگويند ابن قيس وصواب آنست كه قيس جد پدر وے بود وآن عثمان بن ابى حميد است بجلى بود ابو اليقظان كوفى اعمى ضعيف بود ودر آخر مختلط شد و تدليس ميكرد واز سادسه بود ودر حدود خمسين ومائة وفات كرد عن عدى بن ثابت الانصارى الكوفى ثقه مائل بتشيع بود واز رابعه است در سنه عشر ومائة وفات كرد عن ابيه ثابت الانصارى والد عدى قيل هو ابن قيس ابن الخطيم وهو جد عدى لا ابوه وگويند نام پدر او دينار وعمرو بن اخطب وگويند عبيد بن عازب مجهول الحال از ثالثه بود عن جده عمرو بن اخطب ابو زيد الانصارى صحابى جليل نزيل بصره مشهور بكنيت بود عن النبى صلى الله عليه وسلم انه قال فى المستحاضة تدع الصلوة ايام اقرائها التى كانت تحيض فيها بدرستيكه آنحضرت فرمود در حق زن مستحاضه ترك كند نماز را در روزهاى حيضها خود كه بوده كه حيض مے آمد در آن روزها ثم تغتسل وتتوضأ عند كل صلوة وتصوم وتصلى پس غسل كند و وضو كند نزد هر نمازى و روزه دارد و نماز گذارد حدثنا على بن حجر انا شريك نحوه بمعناه مانند حديث گذشته در معنى قال ابو عيسى هذا حديث قد تفرد به شريك عن ابى اليقظان گفت مصنف اين حديثى است كه تحقيق متفرد گشته است بآن حديث شريك از ابى اليقظان وسألت محمدا عن هذا الحديث وسوال كردم امام بخارى را از حال اين حديث واين قول مصنف است فقلت عدى بن ثابت عن ابيه عن جده جد عدى ما اسمه جد عدى چيست نام او فلم يعرف محمد اسمه پس نه شناخت امام بخارى نام او را وذكرت لمحمد قول يحيى بن معين ان اسمه دينار مصنف گويد پس ذكر كردم با امام بخارى قول يحيى

شرح ابى الطيب

باب ما جاء ان المستحاضة تتوضأ لكل صلوة **قوله** ايام اقرائها التى كانت تحيض فيها جمع قرء وهو مشترك بين الحيض والطهر والمراد به ههنا الحيض للسباق واللحاق **قوله** ثم تغتسل اى بعد فراغ زمن حيضها باعتبار العادة **قوله** وتتوضأ عند كل صلوة وفى رواية لوقت كل صلوة وعلى كل تقدير يتعلق عند كل صلوة بتتوضأ لا بتغتسل لان الروايات التى فيها تغتسل عند كل صلوة كلها ضعيفة قال النووى واعلم انه لا يجب على المستحاضة الغسل لشئ من الصلوات ولا فى وقت من الاوقات الا مرة واحدة فى وقت انقطاع حيضها وبهذا قال جمهور العلماء من السلف والخلف واما الاحاديث الواردة فى سنن ابى داود والبيهقى وغيرهما ان النبى صلى الله عليه وسلم امرها بالغسل عند كل صلوة فليس فيها شئ ثابت وقد بين البيهقى ومن قبله ضعفها واما ما صح انها كانت تغتسل عند كل صلوة فلم يامرها صلى الله عليه وسلم بذلك وانما كانت تفعل ذلك من قبل نفسها تطوعا انتهى

قوت المغتذى

تدع الصلوة ايام اقرائها اى حيضها

عارضة الاحوذى

وقد حققنا ذلك فى مسائل الفروع

باب ما جاء فى ماء البحر ذكر حديث مالك هو الطهور ماؤه الحل ميتته وهو حديث مشهور ولكن فى طريقه مجهول وهو الذى قطع بالصحيحين عن اخراجه واصل مالك ان شهرة الحديث بالمدينة تغنى عن صحة سنده وان لم يتابع عليه وقد تكلمنا فى ذلك فى اصول الفقه بما فيه كفاية الاسناد رواه عن النبى صلى الله عليه وسلم جماعة من الصحابة فى مصنفات و اسانيد قيدت منهم حديث ابى هريرة وجابر والفراسى والعركى وقد قال البخارى هو صحيح ولكن لم يخرجه لانه

شرح سراج احمد

ابن معین راکہ بدرستیکہ تام او دینار بود فلو یعبأ بہ پس اعتماد نکرد امام بخاری بقول یحیی بن معین وقال احمد واسحق فی المستحاضۃ ان اغتسلت لکل صلوۃ ہو احوط لہا وگفت امام احمد واسحق در حق مستحاضہ اگر غسل کند برای ہر نمازی آن احوط باشد برای مستحاضہ از وضو کردن وان توضأت لکل صلوۃ اجزأہا واگر وضو کند مستحاضہ برای ہر نمازی روا باشد آن وضو او را و آن جمعت بین الصلاتین بغسل اجزأہا واگر جمع کند مستحاضہ میان دو نماز بیک غسل روا باشد او را آن جمع **باب فی المستحاضۃ** انہا تجمع بین الصلاتین بغسل واحد باب ست در بیان حکم زن مستحاضہ کہ او جمع کند میان دو نماز ہا بیک غسل حدثنا محمد ابن بشار ابو عامر العقدی نا زہیر بن محمد عن عبد اللہ بن محمد بن عقیل عن ابراہیم بن محمد بن طلحۃ عن عمہ عمران بن طلحۃ بن عبید اللہ التیمی المدنی ذکر کردہ او را عجلی در ثقات تابعین عن امہ حمنۃ ابنۃ جحش حمنہ بفتح حای مہملہ و سکون میم و نون وجحش بتقدیم جیم بر حای مہملہ اسدیہ اخت زینب بودہ در نکاح مصعب بن عمیر اول پس تر آمد در نکاح طلحہ صحابیہ ست و او مادر دو پسران طلحہ بودہ عمران و محمد قالت کنت استحاض حیضۃ کثیرۃ گفت حمنہ بودم من کہ مستحاضہ می شدم باستحاضہ بسیار شدیدہ سخت فاتیت النبی صلی اللہ علیہ وسلم استفتیہ واخبرہ پس آمدم من بخدمت آنحضرت کہ طلب فتوی می جستم از وی و خبر کردم او را فوجدتہ فی بیت اختی زینب بنت جحش پس یافتم آنحضرت را در خانہ خواہر خود کہ زینب دختر جحش بود فقلت یا رسول اللہ انی استحاض حیضۃ کبیرۃ شدیدۃ پس گفتم ای رسول خدا بدرستیکہ من مستحاضہ کردہ می شوم باستحاضہ بسیار سخت فما تامرنی فیہا پس چہ میفرمائی مرا در حکم آن استحاضہ قد منعتنی الصیام والصلوۃ پس تحقیق منع کرد استحاضہ مرا از روزہ و نماز قال انعت لک الکرسف فرمود بیان کنم مر ترا پارۂ پنبہ را کہ برکنی بدان فرج خود را کرسف بضم کاف و سین مہملہ پنبہ فانہ یذہب الدم زیرا کہ آن دور میکند خون را و منع میکند از بیرون آمدن بفرج ظاہر و تا خون بفرج ظاہر نیاید حکم حیض و استحاضہ تحقیق نگردد قالت ہو اکثر من ذلک گفت حمنہ خون بیشتر ست ازینکہ باز دارد آن را پنبہ

شرح ابی الطیب

باب فی المستحاضۃ انہا تجمع بین الصلاتین **قولہ** کنت استحاض حیضۃ کثیرۃ بفتح الحاء بمعنی الحیض وہو مصدر استحاض علی حد انبتہ اللہ نباتا ولا یضرہ الفرق فی اصطلاح الفقہاء بین الحیض والاستحاضۃ اذ الکلام وارد علی اصل اللغۃ ویمکن ان یقال استعار احد الضدین للآخر مجازا والکثرۃ ناظرۃ الی الکمیۃ والشدۃ الی الکیفیۃ **قولہ** استفتیہ واخبرہ الواو لمطلق الجمع والا کان حقہا ان تقول فاخبرہ واستفتیہ **قولہ** قد منعتنی الصیام والصلوۃ استیناف مبین لما الجأہا الی السوال ویمکن ان یجعل حالا من الضمیر المجرور فی قولہ فیہا وانما قالتہ ذلک زعما منہا ان جریان الدم مطلقا یمنع الصلوۃ والصوم ولا حد للحیض **قولہ** الکرسف القطن وانما وصف لہا ذلک لکونہ مذہبا للدم قیل فی قولہ انعت اشارۃ الی حسن اثر القطن وصلاحیتہ لذلک لان النعت اکثر ما یستعمل فی وصف الشیء بما ہو فیہ من حسن

قوت المغتذی

الکرسف وہو القطن

عارضۃ الاحوذی

رواہ واحد عن واحد وقد رواہ یحیی بن سعید عن رجل من اہل المغرب یقال لہ المغیرۃ بن ابی بردۃ قالوا یا رسول اللہ انا نرکب ارماثا فی البحر وساق الحدیث وروی عن ابی بکر وعلی وابن عمر وعبد اللہ ابن عمرو عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم غریبہ الارماث اعواد تشد بحبال ویرکب علیہا فی البحر والعرکی ہو الملاح الذی یقال لہ عندنا النوتی احکامہ فیہ ثمان مسائل الاولی قولہ انا نرکب البحر فاقرہم النبی صلی اللہ علیہ وسلم ولو ینکرہ فذلک دلیل علی جواز رکوبہ فی طلابہ

شرح سراج احمد

قال فتلجمی بفتح تا ولام وجیم مشددہ فرمود پس لجام ببند فرج خود را یعنی جامہ بربند برصورت لگام اسپ یعنی باوجود بستہ یابی آن وظاہر اول ست قالت ھو اکثر من ذلک گفت حمنہ آن بیشتر ست ازان قال فاتخذی ثوبا فرمود پس بگیر جامہ را یعنی زیر لگام قالت ھو اکثر من ذلک گفت اوین ہم بیشتر ست انما اثج ثجا جز این نیست کہ میریزم خون ریختنی سخت مانند باران فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم سامرک باقرین پس فرمود آنحضرت سرانجام ست کہ امر کنم ترا بدو چیز ایھما صنعت اجزا عنک ہر کدام را بکنی وقوت وقدرت بران داشتہ باشی نہ بر دیگری بسندگی میکند ترا از دیگری وایھما برفع ونصب ہر دو خواندہ اند فان قویت علیھما پس اگر قوی وقادری بر ہر دو ہر کدام را میتوانی کرد فانت اعلم پس تو دانا تری بانچہ اختیار سکنی ازان دو فقال لھا انما ھی رکضۃ من الشیطان پس فرمود آنحضرت مر حمنہ را در بیان استحاضہ وتسلیہ بدہی نیست این علتی کہ رسیدہ است ترا یعنی استحاضہ باین خبط وحیرت کہ افتادہ بود دران مگر رکضہ از رکضات شیطان یعنی افساد واضرار شیطان وتلبس وتخلیط کردن وی بر تو در امر دین تو وطہارت ونماز تو واصل رکض دفع وجنبانیدن پا وزدن بدان وبرانگیختن اسپ برای دوانیدن وانیجا معلوم میشود

شرح ابی الطیب

قوله فتلجمی ای شدی اللجام یعنی خرقۃ علی ھیأۃ اللجام قال فی المجمع ای اجعلی موضع خروج الدم عصابۃ یمنع الدم تشبیہ بوضع اللجام فی فم الدابۃ وفی النھایۃ ھو ان تشد علی وسطھا خرقۃ اوخیطا وتاخذ خرقۃ اخری فتدخلھا بین فخذیھا والیتیھا وتشد الطرفین بالخرقۃ التی فی وسطھا احدھما قدامھا عند سرتھا والاخری خلفھا وتلصق ھذہ الخرقۃ المشدودۃ بین الفخذین بالقطنۃ التی علی الفرج الصاقا جیدا انتھی **قوله** فاتخذی ثوبا ای ان لم یکف التلجم فاستعملی الثوب مکانہ لیقطع حجمہ ذلک ویمنعہ عن الخروج **قوله** انما اثج ثجا من ثج بالمثلثۃ الماء والدم لازم ومتعد ای انصب او اصبہ فعلی الثانی تقدیرہ اثج الدم وعلی الاول اسناد الثج الی نفسھا للمبالغۃ والحاصل انھا قالت انہ یسیل دمی سیلانا فاحشا ومنہ قولہ تعالی ماء ثجاجا ای کثیرا منھمرا **قوله** ایھما صنعت قال ابو البقاء فی اعرابہ بالنصب لاغیر والناصب لہ صنعت **قوله** انما ھی رکضۃ من رکضات الشیطان ای الثجۃ او العلۃ دفعۃ وضربۃ من ضربات الشیطان والرکضۃ ضرب الارض بالرجل فی حال العدو وغیرھا ومنہ قولہ تعالی ارکض برجلک یرید بہ الاضرار والافساد واضافھا الی الشیطان لانہ وجد بذلک طریقا الی التلبیس علیھا فی امر دینھا وقت طھرھا وصلاتھا وصیامھا حتی انساھا ذلک فکانھا رکضۃ نالھا من رکضاتہ

قوت المغتذی

انما اثج ثجا بالمثلثۃ وتشدید الجیم ای اصب صبا ایھما صنعت قال ابو البقاء فی اعرابہ انھا بالنصب لاغیر والناصب لہ فعلت انما ھی رکضۃ من الشیطان قال فی النھایۃ اصل الرکض الضرب بالرجل والاصابۃ کما ترکض الدابۃ وتصاب بالرجل اراد الاضرار بھا والاذی المعنی ان الشیطان قد وجد بذلک طریقا الی التلبیس علیھا فی امر دینھا وطھرھا وصلاتھا حتی انساھا ذلک عادتھا فصار فی التقدیر کانہ رکضۃ بالۃ من رکضاتہ

عارضۃ الاحوذی

دون ارتجاجہ وقد قال اللہ تعالی ھو الذی یسیرکم فی البر والبحر حتی اذا کنتم فی الفلک وقد روی منعہ عن عمر وقد بینا ذلک فی القسم الثالث من علوم القرآن الثانیۃ قولہ افنتوضأ بماء البحر فتوضئوا منہ لاحد وجھین اما لانہ لا یشرب واما لانہ طبق جھنم کما روی عن عبد اللہ بن عمرو وما کان طبق لسخط لا یکون طریق طھارۃ ورحمۃ الثالثۃ فقال لھم النبی صلی اللہ علیہ وسلم ھو الطھور ماؤہ ای ھو الماء الذی یتطھر بہ وھو احد البحرین اللذین امتن اللہ بھما فقال وھو الذی مرج البحرین ھذا

قالت وکانت ... زینب ... بنت جحش ... فی بیت ... من تھذیب الاسماء ١٢

شرح سراج احمد

کہ شیطان را تصرفی در بدن آدمی نیز ہست کہ بعلتہا گرفتار میگرداند کہ بدان از عبادت پروردگار تعالی باز میدارد و بعد از آن بیان دوام میکند و میفرماید فتحیضی ستۃ ایام او سبعۃ ایام بفتح تا و حا و یای مشددہ پس حائض شو یعنی التزام احکام حیض کن از ترک وطی و صلوۃ و صوم شش روز یا ہفت روز از انچہ موافق باشد ترا از عادات زنان کہ مماثل و مشارک اند در سن و قرابت و مسکن تا مخیر گردانید او را میان یکی ازین دو عدد از جہت بودن آنہا متعارف و غالب در عادت زنان و تواند کہ او برای شک بود و آنحضرت یکی ازین دو عدد ذکر کردہ باشد و آنکہ فرمود فی علم اللہ معنیش آنست کہ رجوع تو بآن عادت مندرج ست در انچہ دانانندہ است ترا خدای تعالی بر زبان من یا داخل ست در انچہ دانستہ و تشریع نمودہ است مر مردم را و اگر او برای شک باشد این قول راوی باشد و بمعنی و اللہ اعلم کہ پیغمبر چہ فرمودہ است ستۃ ایام یا فرمود سبعۃ ایام ثم اغتسلی پستر غسل کن بعد از گذشتن این مدت چنانکہ زنان بعد از انقطاع حیض میکنند فاذا رأیت انک قد طہرت پس چون ببینی تو و دانستی تو کہ پاک شدی یعنی حکم طہارت یافتی بگذشتن ایام مذکورۃ و استنقات و پاکیزہ شدی بحسب مقدور فصلی اربعا و عشرین لیلۃ پس بگذار نماز بست و چہار شب اگر مدت حیض شش روز قرار دہی او ثلثا و عشرین لیلۃ یا نماز بست و سہ شب تقاضائی کہ ایام حیض ہفت روز اعتبار کنی

شرح ابی الطیب

قولہ فتحیضی فی المجمع تحیضت اذا قعدت من ایام حیضہا تنتظر انقطاعہا اراد عدی نفسک حائضا او افعلی ما تفعل الحائض وخص لعددان لانہما الغالب علی ایام النساء انتہی و الحاصل انہ قال لہا اقعدی ایام حیضتک عن الصلوۃ و الصوم و نحوہما و اجعلی نفسک حائضۃ **قولہ** ستۃ ایام او سبعۃ ایام قیل او للشک من الراوی و قد ذکر احد العددین اعتبارا بالغالب من حال نساء قومہا و قیل للتخییر بین کل واحد من العددین لانہ العرف الظاہر و الغالب من احوال النساء و قال النووی او للتقسیم ستۃ ان اعتادتہا او سبعۃ ان اعتادتہا او لعلہا شکت ہل عادتہا ستۃ او سبعۃ فقال لہا ستۃ ان لم تذکری عادتک او سبعۃ ان ذکرت انہا عادتک او لعل عادتہا کانت مختلفۃ فقال ستۃ فی شہر الستۃ و سبعۃ فی شہر السبعۃ انتہی و قیل باعتبار نساء مثلہا من قومہا فان کانت عادۃ مثلہا ستا فستا و ان کانت سبعا فسبعا **قولہ** و استنقأت قال ابو البقاء کذا وقع فی ہذہ الروایۃ بالالف و الصواب و استنقیت لانہ من نقی الشیٔ و انقیتہ اذا نظفتہ و لا وجہ فیہ للہمزۃ و لا للالف انتہی قال فی المغرب الہمزۃ فیہ خطأ و قال بعض الشراح النسخ کلہا بالہمزۃ مضبوطۃ ففی تخطیۃ الہمزۃ تخطیۃ للحفاظ الضابطین مع امکان حملہ علی الشذوذ و قد جاء شئمۃ مہموزا بدلا شیمۃ شاذا علی ما فی الشافیۃ **قولہ** فصلی اربعا و عشرین ظاہر الاطلاق یقتضی انہ لا حاجۃ الی الوضوء لوقت کل صلوۃ و ہو الذی یقتضیہ التشبیہ فی قولہ فافعلی کما تحیض النساء و کما تطہرن لمیقات حیضہن و طہرہن لکن مقتضی الاحادیث السابقۃ وجوب الوضوء لوقت کل صلوۃ او لکل صلوۃ

قوت المغتذی

قد طہرت و استنقأت قال ابو البقاء کذا وقع فی ہذہ الروایۃ بالالف و الصواب استنقیت لانہ من نقی الشیٔ و انقیتہ اذا نظفتہ و لا وجہ فیہ للالف و لا للہمزۃ فصلی اربعا و عشرین لیلۃ او ثلثا و عشرین لیلۃ و ایامہا قال ابو البقاء و ایامہا منصوب بصلی و ہو عطف علی اربعا او ثلثا و الضمیر فیہ راجع الی اللیالی

عارضۃ الاحوذی

عذب فرات سائغ شرابہ و ہذا ملح اجاج الرابعۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم لو یقل لہم نعم فانہ لو قال ذلک لما جاز الوضوء بہ الا للضرورۃ و علیہا وقع سؤالہم لانہ کان یکون جواب قولہ انا نرکب البحر و نحمل معنا القلیل من الماء فان توضانا بہ عطشنا فشکوا الیہ بصفۃ الضرورۃ و علیہا وقع سؤالہم فما کان یرتبط جواب نعم لو قالہ فاستانف بیان الحکم بجواز الطہارۃ بہ و قد کانت الصحابۃ تسافر فی البحر فتتوضأ بہ و ما تیممت و لا حملت ماء لطہورہا غیرہ و انما کانت تحمل للشفۃ خاصۃ الخامسۃ روی

شرح سراج احمد

وایامها ودر روزهای این شبها یعنی وضو کردن برای هر نماز چنانکه حکم معذور آنست وصومی وصلی یعنی روزه دار و نماز گذار فان ذلک یجزئک پس بدرستیکه آن کفایت میکند ترا وکذلک فافعلی کما تحیض النساء وهمچنین بکن در هر ماه شش روز یا هفت روز خود را حائض کن و احکام بر خود جاری کن و نسبت و سه روز یا بیست و چهار روز نماز بکن چنانکه حیض میشوند زنان وکما یطهرن لمیقات حیضهن وطهرهن وچنانکه پاک میشوند ایشان برای وقت حیض خود وطهر خود وبعد ازان بیان امر ثانی ازان دو امر کرد که مخیر گردانید در آن بقول خود فان قویت علی ان تؤخری الظهر وتعجلی العصر واگر قوت داری در ایام استحاضه بعد از گذشتن ایام حیض بر تاخیر کردن ظهر از وقت مستحب وشتابی کردن عصر وگذاردن آن در اول وقت ثم تغتسلین پس تو غسل کنی حین تطهرین هنگامیکه پاک شوی وتصلین الظهر والعصر جمیعا وبگذاری ظهر وعصر هر دو را تو تؤخرین المغرب و تعجلین العشاء پستر مؤخر کنی نماز مغرب را وشتاب در اول وقت بگذاری نماز عشا را ثم تغتسلین پستر غسل کنی وتجمعین بین الصلاتین وجمع کنی میان دو نماز فافعلی تغتسلین پس بکن وغسل کنی مع الصبح با نماز صبح وتصلین و نماز بگذاری وکذلک فافعلی وهمچنین پس بکن وصومی ان قویت علی ذلک در روزه بدار اگر قدرت داری برانچه ذکر کرده شده و تاخیر ظهر ومغرب از وقت که گفت دو احتمال دارد یکی آنکه بعد از گذشتن وقت گذارد در وقت عصر وعشا چنانکه جمع میکند مسافر بمذهب شافعی جمع تاخیر چنانکه از کلام طیبی معلوم میگردد و یا تاخیر کنند تا آخر وقت متصل بوقت عصر وعشا بر آن وجه که حنفیه تاویل جمع میکنند جمع مسافر را و آن را جمع صوری نام میکنند چنانکه شیخ ابن حجر در شرح مشکوة بدان تصریح کرده واحادیث آینده نیز ظاهر در آنست پس حاصل این امر ثانی آن باشد که هر روز

شرح ابی الطیب

قوله وان قویت علی ان تؤخری الظهر وتعجلی هذا هو الامر الثانی بدلیل قوله هذا اعجب الامرین الیّ و تعلیقه صلی الله علیه وسلم هذا بقوتها لاینافی قوله السابق وان قویت علیهما لان ذلک لبیان انها اذا قویت علیهما تختار ایهما شاءت وهذا البیان انها اذا قویت علی هذا فهذا احب من الاول عنده صلی الله علیه وسلم مع جواز الامرین شاءت وظاهر الحدیث والله اعلم انها ان قدرت علی تعیین عادتها وارجاع حالها الیها من ستة او سبعة فتعمل بالامر الاول وهو الغسل الواحد ثم تصلی الی ایام عادتها کما تفعل ذات العادة هذا هو الامر الاول والامر الثانی انها ان لم تقدر علی عرفان العادة حتی ترد عادتها الی ایام معلومة وتتحیر فتغتسل لصلاتین الا الصبح فانها تصلیها بغسل علی حدة وذلک یکون دابها دائما ویمکن ان یقال مراده صلی الله علیه وسلم بقوله وان قویت علی ان تؤخری الخ بیان حالها فی اربعة وعشرین یوما او ثلث وعشرین واما جلوسها للحیض ستة او سبعة فمتعین لانه لابد من ایام الحیض فکذا لما کانت متحیرة امرها بالاحتیاط فی بقیة الایام والله اعلم لکن ظاهر المقابلة یقتضی التوجیه الاول

عارضة الاحوذی

الدارقطنی ان البحر هو طهور الملائکة اذا نزلوا واذا صعدوا وهذه تقویة لجواز الوضوء به السادسة قوله الحل میتته زیادة علی الجواب وذلک من محاسن الفتوی بان یجاوب السائل باکثر مما سال عنه تتمیما للفائدة و افادة لعلم آخر غیر المسئول عنه السابعة قوله الحل میتته بیان ان البحر کله برکة ورحمة ماؤه طهور ومیتته حلال وطهره مجاز وقعره جواهر وقد قال ابو حنیفة رح وغیره فی تفصیل لاتحل میتة البحر وحدیث النبی صلی الله علیه وسلم فی قصة ابی عبیدة فی جیش الخبط واکلهم الحوت المیتة فی

شرح سراج احمد

سه غسل کند یکی برای ظهر وعصر دیگر برای مغرب وعشا و دیگر برای فجر وصورت دیگر آن ست که برای هر نماز غسل کند چنانکه در ضمن قول وی که فرمود وان قویت علی ان تؤخرین الظهر الخ است اشاره است بآن زیرا که ازین عبارت عجز وی از غسل کردن برای هر نماز مفهوم میگردد واین مذهب امیر المؤمنین علی وعبد الله بن مسعود وابن الزبیر وجماعۂ تابعین ست رضی الله عنهم وطیبی گفته است این مذهب اشبه والیق ست بفقه ومذهب ابن عباس جمع بین الصلاتین ست بغسل واحد واین اشبه است بابن حدیث که در وی تسهیل وتیسیر ست نسبت بغسل برای هر نماز واشارت باین ست که گفت فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم وهو اعجب الامرین الیّ وآن یعنی غسل کردن بروجه مذکور خوش آینده تر ست نزد من از امر دیگر که غسل ست برای هر نماز چنانکه عادت شریفۂ اوست صلی الله علیه وسلم در تسهیل وتیسیر بر امت ودر حدیث آمده است که ما خیر بین الامرین الا اختار ایسرهما قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح ورواه عبید الله بن عمرو الرقی براء وقاف ست وابن جریج وشریک بلفظ اکبر ست عن عبد الله بن محمد بن عقیل عن ابراهیم بن محمد بن طلحة عن عمه عمران عن امه حمنة الا ان ابن جریج یقول مگر بدرستیکه ابن جریج میگفت عمر بن طلحة یعنی بی واو والصحیح عمران بن طلحة وصحیح عمران بالف ونون ست وسالت محمدا عن هذا الحدیث فقال هو حدیث حسن وپرسیدم امام بخاری را از حال این حدیث پس گفت امام بخاری آن حدیثی ست حسن وهکذا قال احمد بن حنبل هو حدیث حسن صحیح وهمچنان گفته است امام احمد حال آن حدیث را که حسن صحیح ست وقال احمد واسحق فی المستحاضة اذا کانت تعرف حیضتها باقبال الدم وگفت امام احمد واسحق در حق زن مستحاضه چون باشد مستحاضه که می شناسد حیض خود را بآمدن خون وادبارة وبرفتن خون وبیان هر دو میکند فاقباله ان یکون اسود پس آمدن خون حیض اینکه باشد سیاه رنگ وادبارة ان یتغیر الی الصفرة ورفتن وپشت دادن خون حیض آنست که متغیر شود بسوی زردی وسیاهی از وی برود فالحکم فیها علی حدیث فاطمة بنت ابی حبیش پس حکم در حق زن مستحاضه بر حدیث فاطمه بنت ابی حبیش ست که چون ایام اقراء او برود غسل کند ووضو کند برای هر نمازی وان کانت المستحاضة لها ایام معروفة قبل ان تستحاض فانها تدع الصلوة ایام اقرائها واگر باشد زن مستحاضه را روزهای معلوم پیش از مبتلا شدن باستحاضه پس بدرستیکه آن زن مستحاضه ترک کند نماز را در روزهای حیض خود ثم تغتسل وتتوضأ لکل صلوة وتصلی پس تر غسل کند ووضو کند برای هر نمازی ونماز گذارد واذا استمر بها الدم ولم یکن لها ایام معروفة ولم تعرف الحیض باقبال الدم وادبارة فالحکم لها علی حدیث حمنة بنت جحش وچون مستمر شود وهمیشه روان باشد از وی خون استحاضه در حالیکه نبوده مر او را روزهای معلوم ونمی شناخت حیض را بآمدن خون ورفتن او یعنی از ابتدا که هنوز حیض نیامده بود که مستحاضه گشت پس حکم برای آن زن بر حدیث حمنه بنت جحش ست که الآن در حدیث ذکر یافته است وقال الشافعی المستحاضة اذا استمر بها الدم فی اول ما رأت وگفت امام شافعی زن مستحاضه چون همیشه روان شد خون او در نخستین چیزیکه دید وهمیشه او را حیض نیامده بود ودامت علی ذلک پس دوام کرد آن زن مستحاضه بر آن دم فانها تدع الصلوة ما بینها وبین خمسة عشر یوما پس بدرستیکه زن ترک کند نماز را مابین آنچه دیده خون ومیان پانزده روز یعنی ترک کند نماز را مدت پانزده روز فاذا طهرت فی خمسة عشر یوما او قبل ذلک فانها ایام حیض پس چون پاک شد زن در پانزده روز یا پیش از ان پس بدرستیکه آن روزها حیض اند فاذا رأت الدم

عارضة الاحوذي

من البحر وحملهم منه الی النبی صلی الله علیه وسلم حتی اکله بالمدینة یعضده ویبینه وذلك تخصیص من عموم قوله حرمت علیکم المیتة الثامنة قال الترمذی عن عبد الله بن عمرو انه نار ادا بانه طبق النار لانه لیس بنار فی نفسه

باب التشدید فی البول

ذکر عن طاوس عن ابن عباس ان النبی صلی الله علیه وسلم مر علی قبرین فقال انهما یعذبان وما یعذبان فی کبیر اما احدهما فکان لا یستتر من بوله واما الآخر فکان یمشی بالنمیمة حتی صحیح الاصول اخبر النبی صلی الله علیه وسلم

الترجمة نه اختیار داده شده نبی صلی الله علیه وسلم در دو امر مگر اختیار فرمود آسان تر آنها را

حل اللغة

شرح سراج احمد

اکثر من خمسۃ عشر یوما فانہا تقضی صلوۃ اربعۃ عشر یوما پس چون بدید زن خون را اکثر از پانزدہ روز پس بہ تحقیق
زن قضا کند نماز چہاردہ روز را ثم تدع الصلوۃ بعد ذلک اقل ما تحیض النساء وھو یوم ولیلۃ پس ترک کند زن نماز
را بکمتر چیزیکہ حائضہ میشود و آن یک روز و شب ست و این مذہب امام شافعی ست قال ابو عیسی فاختلف اھل العلم
فی اقل الحیض واکثرہ باز مصنف گوید پس اختلاف دارند اہل علم در کمتر مدت حیض و اکثر آن فقال بعض اھل العلم اقل
الحیض ثلث واکثرہ عشرۃ پس گفتہ اند بعضی اہل علم اقل مدت حیض سہ روز اند و اکثر او دہ روز اند وھو قول سفیان
الثوری واھل الکوفۃ و آن قول سفیان ثوری و امام ابی حنیفہ است و ہر جا کہ مصنف اہل کوفہ و یا بعض اہل الکوفہ ذکر کند مراد
امام ما ابی حنیفہ باشد وبہ یاخذ ابن المبارک و باین قول تمسک کردہ ابن المبارک وروی عنہ خلاف ھذا و روایت
کردہ شدہ است از عبد اللہ بن مبارک خلاف این قول نیز وقال بعض اھل العلم منھم العطاء بن ابی رباح بعضی از اہل علم
عطا بن ابی رباح است بفتح را و موحدہ اقل الحیض یوم ولیلۃ واکثرہ خمسۃ عشر اقل مدت حیض یک روز و اکثر او پانزدہ
روز اند وھو قول الاوزاعی ومالک والشافعی واحمد واسحق وابی عبیدۃ و در بعضی نسخہ ابی عبید بلا ہائے وقف ست
و عبید بلفظ تصغیر ست **باب** ما جاء فی المستحاضۃ انہا تغتسل عند کل صلوۃ باب ست در بیان چیزیکہ آمدہ است
در حق زن مستحاضہ کہ بدرستیکہ او غسل کند برای گذاردن ہر نمازی حدثنا قتیبۃ ثنا اللیث عن ابن شہاب عن عروۃ عن عائشۃ
انہا قالت بدرستیکہ عائشہ صدیقہ گفت استفتت ام حبیبۃ ابنۃ جحش رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم طلب فتوی
کرد ام حبیبہ دختر جحش آنحضرت را فقالت انی استحاض فلا اطہر افادع الصلوۃ گفت ام حبیبہ ای رسول خدا بدرستیکہ من
استحاضہ کردہ میشوم پس پاک نمیشوم از وی و خون ہمیشہ روان می باشد آیا پس ترک کنم نماز را ہمیشہ فقال لا انما ذلک
عرق پس فرمود آنحضرت ترک نکنی نماز را جز این نیست کہ استحاضہ خون رگی ست حیض نیست فاغتسلی ثم صلی پس غسل کنی
پستر نماز بگذاری فکانت تغتسل لکل صلوۃ پس بود ام حبیبہ کہ غسل میکرد برای ہر نمازی قال قتیبۃ قال اللیث گفت
قتیبہ بن سعید گفت لیث کہ استاد قتیبہ است لم یذکر ابن شہاب ذکر نکردہ است ابن شہاب زہری این را ان رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم امر ام حبیبۃ ان تغتسل عند کل صلوۃ بدرستیکہ آنحضرت امر کردہ باشد ام حبیبہ را اینکہ غسل کند نزد
گذاردن ہر نماز ولکنہ شیء فعلتہ ھی ولکن آن غسل نزد ہر نمازی چیزی بود کہ کردہ بود ام حبیبہ از نزد خود قال ابو عیسی ویروی ھذا
الحدیث عن الزھری عن عمرۃ عن عائشۃ قالت استفتت ام حبیبۃ بنت جحش یعنی ابن شہاب زہری حدیث ام حبیبہ را
از دو طریق روایت کردہ است یکی از عروہ از عائشہ و دیگر از عمرہ از عائشہ وقد قال بعض اھل العلم المستحاضۃ تغتسل عند کل صلوۃ
و تحقیق گفتہ اند بعضی از اہل علم کہ زن مستحاضہ غسل کند نزد گذاردن ہر نمازی فروی الاوزاعی عن الزھری عن عروۃ وعمرۃ عن عائشۃ **باب** ما جاء
فی الحائض انہا لا تقضی الصلوۃ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق زن حائضہ کہ بدرستیکہ حائضہ قضا نکند نماز را حدثنا قتیبۃ ثنا حماد بن زید عن ایوب عن
ابی قلابۃ عن معاذۃ بنت عبد اللہ العدویۃ ام الصہباء البصریۃ ثقۃ از ثالثہ بودہ ان امرأۃ سالت عائشۃ بدرستیکہ زنی پرسید عائشہ صدیقہ را

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی المستحاضۃ انہا تغتسل عند کل صلوۃ **قولہ** فکانت تغتسل لکل صلوۃ اشار بہ الراوی الی انہا
فعلت من عند نفسہا و اما ھو صلی اللہ علیہ وسلم فلم یقل لہا اغتسلی لکل صلوۃ وقد تقدم الکلام علی ذلک قریبا

عارضۃ الاحوذی

عن صاحبی ھذین
القبرین انہما یعذبان
فکان ذلک اعلاما
بعذاب القبر وعذاب
القبر حق صدق
بہ اھل السنۃ
وکذبتہ المبتدعۃ
وقد بیناہ فی اصول
الدین ذکرہ اللہ
فی کتابہ وتکاثرت
عن رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم الروایات بہ و
القدرۃ لہ واسعۃ
وھو اولی درجات
الآخرۃ وفی نعیم
او عذاب وقد بیناہ
فی القسم الرابع
بانزع بیان قالت
القدریۃ اذا کان
یقام ویقعد ولا
یری ویصیح ولا
یسمع فھذا انکار
المحسوسات قلنا
فقد کان جبریل
علیہ السلام
ینزل علی النبی صلی
اللہ علیہ وسلم
بوحی مثل صلصلۃ

عارضة الاحوذی

الجرس فيعصم عنه ولا يسمع احد شيئاً منه وعلى انكار ذلك كله تجرهون مع اخوانكم الفلاسفة فمن لا يشترط ان يسمع واحد ما يسمعه الآخر معه فى موضعه ولا ان يراه كما يراه وانما السمع والروية امران يجعلها الله للحى تارة يجرى العادة ليستوى فيها المجتمعون و تارة بخرق العادة فيتفاوتون فى ذلك ويختلفون و من لو يومن الابما يرى و يسمع فهو ملحد الثانية قوله وما يعذبان فى كبير الذنوب على قسمين فى حكم الله احدهما كبير والآخر صغير و ذلك يرجع الى قلة العقاب و كسبه بحسب ما قابل الله

شرح سراج احمد

ونام آن زن را ذکر نکرده است و سوال عنها آنست که قالت اتقضى احدنا صلاتها ایام محیضها آیا قضا کند یکی از ما زنان نمازهای خود را که فوت شده در روزهای حیض او فقالت احرورية انت پس فرمود عائشه صدیقه آیا حروریه هستی تو و آن منسوب بحروراست وآن نام موضعی ست نزدیک کوفه که در انجا گروهی از خوارج سکونت دارند و عمل نمیکنند بر رخصت فی نفسها ای خویش شدت بسیار دارند

قد کانت احدنا تحیض فلا تؤمر بقضاء تحقیق یکی از ما بوده در زمان شریف آنحضرت که حائضه میشد پس امر کرده نمی شد بقضا کردن نمازهای ایام حیض قال ابو عیسى هذا حديث حسن صحيح وقد روى عن عائشة من غير وجه وتحقیق روایت کرده شده از عائشه صدیقه از طرق بسیار که ان الحائض لا تقضى الصلوة بدرستیکه زن حائضه قضا نکند نمازها را وهو قول عامة الفقهاء وآن قول اکثر و بیشتر فقهاست لا اختلاف بينهم فى ان الحائض تقضى الصوم ولا تقضى الصلوة اختلاف نیست میان فقهاء در انچه حائضه قضا کند روزه را و قضا نکند نماز را و این باجماع ائمه اربعه است

باب ما جاء فى الجنب والحائض انهما لا يقرأن القرآن بابست در بیان انچه آمده است در حق جنب و حائض که بدرستیکه هردو نخوانند قرآن را حدثنا على بن حجر و الحسن بن عرفة بن يزيد العبدى ابو على البغدادى صدوق من العاشرة در سنه سبع وخمسين ومائتين وفات کرد و عمر او از صد متجاوز شده بود قالا نا اسمعيل بن عياش بن سليم العنسى ابو عتبة الحمصى صدوق بود در روایت خود از اهل بلده خود از ثامنه است در سنه احدى وثمانين ومائة وفات کرد از عمر نود و چند سال عن موسى بن عقبة بن ابى عياش اسدى از خامسه بود و صحیح نگشته است که ابن معين آنرا لین خوانده است در سنه احدى واربعين ومائة وفات کرده عن نافع عن ابن عمر عن النبى صلى الله عليه وسلم قال لا تقرأ الحائض ولا الجنب شيئا من القرآن فرمود آنحضرت نخوانند زن حائضه و نه جنب چیزی را از قرآن از این حدیث معلوم شد که خواندن یک کلمه قرآن هم ممنوع ست چرا که نکره چون در حیز نفی واقع شود فائده عموم می بخشد وفى الباب عن على رضى الله عنه چنانکه روایت کرده اند اربعه وابن حبان وحاکم بلفظ كان رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يحجبه عن القرآن شئ ليس الجنابة وامام طحاوى واحمد از على مرتضى اخراج کرده اند

شرح ابى الطيب

باب ما جاء فى الحائض انها لا تقضى الصلوة **قوله** احرورية انت بفتح الحاء المهملة وضم الراء الاولى اخارجية انت وهى نسبة الى حروراء قرية بقرب الكوفة قال السمعانى هو موضع على ميلين من الكوفة كان اول اجتماع الخوارج به قال الهروى تعاقدوا فى هذه القرية فنسبوا اليها فمعنى قولها رضى الله عنها ان طائفة من الخوارج يوجبون على الحائض قضاء الصلوة الفائتة فى زمن الحيض وهو خلاف اجماع المسلمين فهو استفهام انكارى اى هذه طريقة الحرورية وبئست الطريقة هى قاله النووى فى الحاصل انها شبهتها بهم فى تشددهم فى امرهم وكثرة مسائلهم وتعنتهم بها وقيل ارادت انها خرجت عن السنة كما خرجوا عنها وقال فى تيسير الوصول تريد انها خالفت السنة وخرجت عن الجماعة كخروج اولئك عن جماعة المسلمين اقول هذا بعيد لان السوال عن مثل هذا لا يخرج به الانسان عن السنة فارادتها ذلك فى هذا الخطاب بعيد فلا يحمل عليه **قوله** قد كانت احدنا تحيض الخ يعنى لا يأمرها النبى صلى الله عليه وسلم بالقضاء مع علمه بالحيض وتركها الصلوة فى زمنه ولو كان القضاء واجبا لامرها به

اسماء الرجال ع اسمعیل بن عیاش بن سلیم العنسی ابو عتبة الحمصی صدوق فی روایته عن اهل بلده مخلط فی غیرهم ... الترجمة ... اثبات ... خواندن قرآن ...

شرح سراج احمد

کہ انہ توضأ ثم قرأ شیئا من القرآن وقال ہذا لمن لیس بجنب واما الجنب فلا ولا آیة گفت بیہقی گفت امام شافعی اہل حدیث ثابت
نمیدانند این حدیث را از جہت مخالفت مذہب ایشان ؏ ورواہ ابن ماجۃ وابن عدی والبیہقی من حدیث عمرو ہو من روایۃ اسمعیل
ابن ابی عیاش عن موسی بن عقبۃ وہی ضعیفۃ وقال ابو حاتم فی العلل الصواب من قول ابن عدی لکن اخرجہ الدارقطنی وابن
عدی عن جابر وفیہ محمد بن الفضل وہو ضعیف قال ابو عیسی حدیث ابن عمر لا نعرفہ الا من حدیث اسمعیل بن عیاش
عن موسی بن عقبۃ عن نافع عن ابن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال لا یقرأ الجنب ولا الحائض مصنف گوید
حدیث عبد اللہ بن عمر را نمی شناسیم مگر از حدیث اسمعیل از موسی از نافع از ابن عمر از آنحضرت یعنی باین طریق ثابت شدہ است
وہو قول اکثر اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین ومن بعدہم مثل سفیان الثوری وابن المبارک
والشافعی واحمد واسحق قالوا گفتند این ہمہ ایمہ لا تقرأ الحائض ولا الجنب من القرآن شیئا الا طرف الآیة والحرف ونحو ذلک
نخواند حائض ونہ جنب از قرآن مجید چیزی مگر کنارہ آیت وحرف را ومانند آن کہ یک دو کلمہ باشد وزیادہ از وی نخواند بدانکہ نزد امام
ابی حنیفہ نخواند قرآن را بر قصد قرات وبر قصد تبرک روا است خواندن بسم اللہ الرحمن الرحیم یا بر قصد شکر الحمد للہ رب العالمین را
ودر غایۃ است اذا قرأ القرآن علی قصد الثناء او افتتاح امر لا یمنعون فی اصح الروایات وفی التسمیة لا یمنعون بالاتفاق اذا کان
علی قصد الثناء او افتتاح امر ودر کافی آوردہ است کہ نزد کرخی روا نیست مطلقا برابر است کہ یک آیت باشد یا کم از آن وصاحب
مختصر گفتہ است کہ مختار قول کرخی ست وزن معلمہ چون حائضہ گردد بیاموزد یک کلمہ چنانکہ نزد کرخی ونصف آیت ست نزد
طحاوی ورخصوا للجنب والحائض فی التسبیح والتہلیل ورخصت دادہ اند علمای مذکورین برای جنب وزن حائضہ در
خواندن تسبیح ولا الہ الا اللہ یعنی گفتن کلمہ لا الہ الا اللہ وسبحان اللہ روا است قال وسمعت محمد بن اسمعیل یقول
گفت مصنف وشنیدم امام بخاری را کہ میگفت ان اسمعیل بن عیاش یروی عن اہل الحجاز واہل العراق احادیث
مناکیر بدرستیکہ اسمعیل بن عیاش کہ شاگرد موسی بن عقبہ است روایت میکند از اہل حجاز واہل عراق احادیث مناکیر کہ
در وی منکر الحدیث اند کانہ ضعف روایتہ عنہم فیما ینفرد بہ گویا کہ امام بخاری تضعیف میکند روایت اسمعیل بن
عیاش را از اہل حجاز واز اہل عراق در آنچہ منفرد باشد اسمعیل بن عیاش بآن روایت وقال انما حدیث اسمعیل
ابن عیاش عن اہل الشام وگفت امام بخاری جز این نیست کہ معتبر حدیث اسمعیل بن عیاش از اہل شام ست وقال

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الحائض والجنب انہما لا یقرأن القرآن **قولہ** لا تقرأ الحائض ولا الجنب شیئا من القرآن یحتمل
ان یکون نفیا بمعنی النہی فہو مرفوع ویحتمل ان نہیا مجزوما بسکون وکسرۃ لالتقاء الساکنین والاول ابلغ بحسب المعنی
کما ہو مقرر فی محلہ قال ابن الضیاء فی شرح المجمع ہو بالجزم وروی بالرفع وقال الخلخالی لا للنہی ولکن فی کثیر
من النسخ بالرفع للنفی **قولہ** الا طرف الآیة والحرف الذی لا یعد بہ قاری القرآن عرفا لان المنع
عن قراءۃ القرآن وہذا لا یسمی قاریا ولہذا قالوا اصلنا لا یجوز التہجی بالقرآن **قولہ** انما حدیث اسمعیل
ابن عیاش عن اہل الشام ای حدیثہ المقبول ہو حدیثہ عن اہل الشام واما عن اہل الحجاز واہل
العراق فاحادیثہ منکرۃ کما صرح بہ بقولہ یروی عن اہل الحجاز واہل العراق مناکیر

عارضة الاحوذی

بل کل واحد منہما
فی علمہ والتفرقة
بین الکبائر والصغائر
غامض واقرب ما یقال
فیہ انہ ما یوعد اللہ
علیہ بالنار والعذاب
فہو کبیرۃ وان کان
المحققون قد قالوا
لا ذنب الا وہو کبیرۃ
بالاضافة الی مخالفة
العلی الکبیر الثالثة
ان النمیمة والنجاسة
من الکبائر باخبار
صلی اللہ علیہ وسلم
فکیف ینفی عنہما
فی اول الخبر اثبتہ
لہما فی اخرہ بالوعید
قلنا عنہ اجوبة
اراد فی کبیر بالاضافة
الی غیرہ فانما یعل
من الذنوب علی
قسمین صغیرۃ
ولا اصغر منہا وہی
النظر وکبیرۃ لا اکبر
منہا وہو الکفر وما
بینہما یختلف حکمہ
فاما ان یضاف الی
ما فوقہ فیکون صغیرا

شرح سراج احمد

احمد بن حنبل اسمعیل بن عیاش اصلح من بقیة وگفت امام احمد اسمعیل بن عیاش اصلح ست از بقیہ بن الولید
مسائد بن کعب فی لبقیة احادیث مناکیر من الثقات ومر بقیہ بن الولید را احادیث مناکیر از ثقات منکر حدیثی ست کہ
روایت کند راوی ضعیف مخالف کسیکہ ضعف وی کمتر باشد و مقابل منکر معروف قال ابو عیسٰی حدثنی بذلک احمد بن الحسن
گفت مصنف حدیث کردہ مرا بحدیث کہ جنب و حائض نخواند قرآن را احمد بن الحسن قال سمعت احمد بن حنبل یقول بذلک گفت
احمد شنیدم امام احمد را کہ میگفت و تحدیث میکرد بآن حدیث و غرض مصنف ازین تحقیق تائید و تقویت حدیث ست
بطرق مختلفہ **باب** ماجاء فی مباشرة الحائض باب ست در انچہ آمدہ است در جواز مباشرت کردن با زن حائضہ
حدثنا بندار محمد بن بشار ثنا عبد الرحمن بن مهدی بن حسان العنبری مولاهم ابو سعید البصری ثقہ ثبت حافظ عارف
برجال و حدیث بود گفت ابن المدینی ما رایت اعلم منہ از تاسعہ است در سنہ ثمان و تسعین و مائة وفات کرد و عمرش هفتاد
وسہ عن سفیان عن منصور بن ابی الاسود اللیثی الکوفی گویند نام پدر وی حازم بود صدوق ست نسبت تشیع
کردہ میشد از ثامنہ بود و عن ابراهیم النخعی عن الاسود بن یزید بن قیس النخعی ابو عمرو او ابو عبد الرحمن مخضرم ثقہ مکثر
فقیہ از ثانیہ بود در سنہ اربع و خمسین یا سبعین وفات کرد عن عائشة قالت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
اذا حضت یامرنی ان اتزر ثم یباشرنی گفت عائشہ صدیقہ بود آنحضرت کہ چون حائضہ میگشتم امر میفرمود مرا بکہ
بہ بندم سخت ازار را پس مباشرت میکرد بمن و مباشرت با زن حائضہ ما فوق الازار رواست و ترک آن افضل ست
از جہت خوف غلبہ شہوت کہ در حرام افتد و آنحضرت مامون بود و فی الباب عن ام سلمة و میمونة بنت الحارث
وطبرانی از عبادہ بن الصامت روایت کردہ کہ ما فوق الازار حلال و ما تحت الازار منها حرام و ابو داود از معاذ آوردہ
کہ ما فوق الازار حلال والتعفف عن ذلک افضل و عبد الرزاق و ابن ابی شیبہ و سعید بن منصور از مسور از عمر

شرح ابی الطیب

قوله اذا حضت بضم التاء علی انها صیغة التکلم **قوله** یامرنی ان اتزر ان مصدریة واتزر بهمزة مفتوحة
ثم تاء فوقیة مفتوحة ثم زای مکسورة وانکره اکثر النحاة وقالوا الهمزة مفتوحة ثم الف ساکنة ثم مثناة فوقیة
مفتوحة علی وزن افتعل قال ابن هشام وعوام المحدثین یحرفونه فیقرؤنه بالف ای بهمزة وتاء مشددة
ای اتّزر ولا وجه له لانه افتعل ففاؤه همزة ساکنة بعد همزة المضارعة المفتوحة وقطع الزمخشری بخطاء الادغام
وقد حاول ابن مالك جوازه وقال انه مقصور علی السماع کاتّکل ومنه قراءة ابن محیصن فلیؤد الذی اتّمن
بالف وصل وتاء مشددة وعلی تقدیر ان یکون خطأ فهو من الرواة عن عائشة فان صح عنها کان حجة فی الجواز لانها
من فصحاء العرب فحینئذ فلا خطأ نعم نقل بعضهم انه مذهب الکوفیین وحکاه الصغانی فی مجمع البحرین نقله القسطلانی
اقول فیجوز ان یقرأ ان اتزر علی وزن ان اتکل بقلب الهمزة تاء وادغامها فی التاء وقد اشتهر اتخذ یتخذ من اخذ وبهذا قدم القسطلانی
الضبط بفتح الهمزة وتشدید التاء الفوقیة وبعد تصحیح الوجه لا اعتبار لتغلیط بعض النحاة قال ابو موسی فاتزر بالمد تحریف وتصحیف من
بعض الرواة کذا نقله السید علی الازهار قال فی المفصل قول من قال فاتّزر بالتشدید خطأ اخطأ وقال الکرمانی فاتزر فی قول عائشة
وهی من فصحاء العرب حجة فالمخطی مخطی **قوله** ثم یباشرنی ای یلامس بشرته بشرتی ولیس المراد بالمباشرة هنا الجماع فانه غیر جائز بالاجماع

حاشیة الاحوذی

ویضاف ویحتمل
فیکون کبیرا وصغیرا
انه یحتمل انه اشارة
الی حقارته فی الذنوب
فان النمیمة من
الدناءات المستحقرة
بالاضافة الی
المروة وکذلك
التلبس بالنجاسات
فلا یدخل فیهما الا حقیر
الهمة ویحتمل ان یراد
به ومایعذبان
فی کبیر یشق فیکبر
علیهما اجتنابه فان
من الذنوب ما یشق
ترکه وهذا ما لا یشق
ترکه لانه لا اخرض فیه
الاحکام قوله لا یستتر
روی علی ثلثة
اوجه لا یستتر من
التستر وروی لا
یستنزه من النزهة
وهی البعد وروی
لا یستبرئ من
البراءة فاما قوله
لا یستتر یاتی
اثنتین من الاستتار
فیحتمل وجهین

شرح سراج احمد

کردا نقل شد ابن عباس از ام المومنین میمونہ بنت الحارث الی آخر الحدیث قال ابو عیسیٰ حدیث عائشۃ حدیث حسن صحیح وھو قول غیر واحد من اھل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین وبہ یقول الشافعی واحمد واسحٰق گفت مصنف حدیث عائشہ صدیقہ درین باب حدیثی ست حسن صحیح وآن قول بسیار کسان ست از اہل علم از صحابہ وتابعین و بآن قائل گشتہ است شافعی واحمد واسحٰق بدانکہ روا است استمتاع بزن حائضہ مافوق الازار وقریب شود واستمتاع نکیرد مافوق دو زانو و زیر ناف نزد امام ما ابو حنیفہ و مالک و شافعی و گفت احمد و محمد بن الحسن شیبانی و بعضی اکابر مالکیہ و بعضی اصحاب شافعی کہ روا است استمتاع و وطی در مادون فرج و وطی حائضہ در فرج اگر عمداً بود حرام باشد باتفاق ایمہ واگر وطی کند حائضہ را پس نزد امام ما ابی حنیفہ و مالک و شافعی در قول جدید راجح واحمد در یک روایت ست کہ استغفار کند و توبہ بجناب حق تعالیٰ کند و چیزی بروی لازم نشود ولکن مستحب ست نزد شافعی کہ تصدق کند بدینار اگر وطی کردہ در اقبال دم واگر در ادبار دم کردہ نصف دینار تصدق کند **باب** ما جاء فی مؤاکلۃ الجنب والحائض وسورھما بابیست در بیان انچہ آمدہ است در احکام باہم خوردن جنب و حائض و حکم پس خوردہ ہر دو حدثنا عباس العنبری و محمد بن عبد الاعلی الصنعانی البصری ثقۃ از عاشرہ بود در سنہ خمس واربعین ومائتین وفات کرد قالا نا عبد الرحمن بن مھدی ثنا معاویۃ بن صالح بن حدیر بمہملہ مصغر حضرمی ابو عمرو وابو عبد الرحمن الحمصی قاضی اندلس صدوق ست و مراو را اوہام اند از سابعہ بود در سنہ ثمان وخمسین ومائۃ وفات کرد عن العلاء بن الحارث عن حرام بن معاویۃ حرام بمہملتین مفتوحتین ضد الحلال ابن حکیم بن خالد بن سعد الانصاری و گویند عنسی دمشقی و او حرام بن معاویہ است و او ثقہ از ثالثہ بود عن عمہ عبد اللہ بن سعد الانصاری و گویند قرشی صحابی ست ساکن قادسیہ گشت قال سالت النبی صلی اللہ علیہ وسلم عن مؤاکلۃ الحائض فقال واکلھا گفت عبد اللہ بن سعد پرسیدم آنحضرت را از جواز باہم خورانیدن مرد یا کسی زن حائضہ را با خود پس فرمود آنحضرت بخوران او را با خود واین امر ست از مواکلۂ دست حائضہ و پس خوردہ او پاک ست مواکلہ با او باک نیست وفی الباب عن عائشۃ وانس عبد الرزاق وسعید بن منصور از عائشہ روایت کردہ اند قال ابو عیسیٰ حدیث عبد اللہ بن سعد حدیث حسن غریب وھو قول عامۃ اھل العلم لم یروا بمواکلۃ

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی مواکلۃ الجنب والحائض وسورھما مناسبۃ الترجمۃ فی مواکلۃ الحائض للباب ظاھرۃ اما فی السور فلحدیث عائشۃ رضی اللہ عنھا والجنب کالحائض فی الحکم **قولہ** فقال واکلھا ھو امر من المفاعلۃ ای کُل معھا وھی تاکل معک **قولہ** وفی الباب عن عائشۃ اخرج النسائی عن شریح بن ھانئ عن عائشۃ رضی اللہ عنھا سالتھا ھل تاکل المرأۃ مع زوجھا وھی طامث قالت نعم کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یدعونی فاکل معہ وانا عارک وکان یاخذ العرق فیقسم علی فیہ فاعترق منہ ثم اضعہ فیاخذہ فیعترق منہ ویضع فمہ حیث وضعت فمی من العرق ویدعو بالشراب فیقسم علی فیہ قبل ان یشرب منہ فاخذہ فاشرب منہ ثم اضعہ فیاخذہ فیشرب منہ ویضع فمہ حیث وضعت فمی من القدح قال فی التیسیر الطامث المرأۃ الحائض وھی العارک والعرق بالعظم علیہ بقیۃ اللحم واعترقہ اکل منہ اللحم الباقی علیہ انتھی والعرق بفتح العین

عارضۃ الاحوذی

احدھما انہ لا یبالی بکشف عورتہ الثانیۃ انہ لا یبالی باضافۃ البول الی ثیابہ لا یجعل بینہ وبینھا حاجزا من ماء او حجارۃ ولا یستترہ وقد کان بنو اسرائیل اذا اصاب ثوب احدھم البول قرضہ فخففہ اللہ عن ھذہ الامۃ فجعل حجابھا عن النجاسۃ الطھارۃ بالماء الثالثۃ انہ کان لا یبالی استوفی اخراج ما کان منہ قد صار فی المثانۃ او بقی شیء منہ فیھا فاذا توضا اخرجہ بعد ذلک فیکون ناقضا للوضوء وقد بینا فی باب الاستنجاء الاستبراء والنتر للذکر ثلث مرات لئلا یبقی فیہ نقطۃ ینقض الوضوء اخراجھا والیھما جمیعا یرجع معنی

شرح سراج احمد

الحائض بأسا گفت مصنف حدیث عبد الله بن سعد که در متن مذکور شده است حدیثی ست حسن غریب و آن قول اکثر اهل علم ست که اعتقاد نکرده اند بمواکله حائضه باکی را واختلفوا فی فضل وضوئها و اختلاف کرده اند علما در پس مانده آب وضوی زن حائضه یعنی چون زن حائضه وضو کند برای تنظیف از آلودگی و دران آوند بقیهٔ آب وضوی وی ماند فرخص فی ذالک بعضهم پس رخصت داده اند در استعمال آن فضل بعضی از علما و کره بعضهم فضل طهورها و مکروه داشته اند بعضی علما در استعمال پس مانده طهور زن حائضه **باب** ما جاء فی الحائض تتناول الشئ من المسجد باب ست در بیان آنچه آمده است در حق زن حائضه که بگیرد چیزی را از مسجد باک بآن باشد حدثنا قتیبة ثنا عبیدة بن حمید هر دو لفظ بتصغیر اند عن الاعمش عن ثابت بن عبید عن القاسم بن محمد قال قالت عائشة قال لی رسول الله صلی الله علیه وسلم گفت قاسم بن محمد بن ابی بکر الصدیق گفت عائشه صدیقه فرمود مرا آنحضرت ناولینی الخمرة من المسجد بده بیار بمن خمره را از مسجد خمره بضم خای معجمه وسکون میم ورا سجاده خرد از حصیر بمان قدر که یک کس بران نماز تواند گذارد و گرفتن آن از مسجد بهمان طور بود که از بیرون مسجد دست دراز کرده بگیرد و از مسجد بیرون آرد قالت قلت انی حائض گفت عائشه گفتم که بدرستیکه من زن حائضه ام قال ان حیضتك لیست فی یدك فرمود آنحضرت دست ترا باکی نیست بدرستیکه حیض تو نیست در دست تو و مسلم نیز این حدیث را از عائشه صدیقه روایت کرده

شرح ابي الطيب

وسکون الراء اخذ الحدو من العرق ومعنی یقیم یضیع ما فیه قاسما حظه لنفسه او یقیم لنفسه واضعا علی غیره علی طریق التضمین والله اعلم **باب** ما جاء فی الحائض تتناول الشئ من المسجد **قوله** ناولینی الخمرة بضم الخاء المعجمة ما یصلی علیه الرجل من حصیر ونحوه قال السیوطی فی حاشیة النسائی وقال فی التیسیر الخمرة حصیر صغیر من لیف وغیره بقدر الکف وقال النووی هی بضم الخاء المعجمة واسکان المیم السجادة وهی ما یضع علیه الرجل وجهه فی سجوده من حصیر او نسیجة من خوص هکذا قاله الهروی والاکثرون وصرح جماعة بانها لا تکون الا هذا القدر وقال الخطابی هی السجادة یسجد علیها المصلی وقد جاء فی سنن ابی داود عن ابن عباس رضی الله عنهما قال جاءت فارة فاخذت تجر الفتیلة فجاءت بها فالقتها بین یدی رسول الله صلی الله علیه وسلم علی الخمرة التی کان قاعدا علیها فاحرقت منها مثل موضع درهم فهذا صریح فی اطلاق الخمرة علی ما زاد علی قدر الوجه **قوله** من المسجد الظاهر انه متعلق بناولینی المناولة تکون من المسجد بادخال یدها فیه یدل علی ذلك قوله صلی الله علیه وسلم ان حیضتك لیست فی یدك اذ لو کانت المناولة بدخولها فی المسجد لم یکن لهذا اللفظ معنی وبه یندفع ما قاله بعض العلماء من انه اجازة لها منه صلی الله علیه وسلم بدخولها فی المسجد وقیل حال من الخمرة ای ناولینی الخمرة حال کونها کائنة من المسجد وقال النووی کان صلی الله علیه وسلم معتکفا فی المسجد وهی رضی الله عنها کانت فی حجرتها فامرها ان تناوله ایاها من خارج المسجد لان النبی صلی الله علیه وسلم امرها ان تخرجها له من المسجد انتهی **قوله** ان حیضتك لیست فی یدك بکسر الحاء وهی الحالة التی تکون علیها الحائض من التحیض وهو المشهور فی الروایة وهو الصحیح وقال الامام

قوت المغتذي

ان حیضتك قال الخطابی فی الاصلاح الروات یفتحون الحاء ولیس بالجید الصواب حیضتك مکسورة الحاء الحیضة الاسم والحال یرید لیست نجاسة المحیض واذاه فی یدك فاما الحیضة فالمرة الواحدة من الحیض

عارضة الاحوذي

قوله یستنزه من النزاهة وهی البعد ویقرب منه یستبرئ لان کل من برئ من شئ فقد ابعده الثانیة اذا کان یکشف عورته عند الاستنجاء فلا یتعلق ذالك بابطال الوضوء ولا الصلوة فی شئ وان کان یتنزه فیکون المعنی انه یتلبس بالبول و یعود ذالك الی التاثیر فی الصلوة فان الصلوة بالنجاسة مختلف فیها قال ابن القاسم یعید عامدا ولا یعید ناسیا وقال ابن وهب یعید عامدا وقال اشهب یعید فی الوقت وان کان یستبرئ فیرجع ذالك الی نقض

شرح سراج احمد

وفی الباب عن ابن عمرؓ و ابی ھریرۃ ابوداود و نسائی و عبد الرزاق از عائشہ صدیقہ روایت کردہ و مسلم و نسائی از ابی ہریرہ و طبرانی از امام ایمن روایت نمودہ اند قال ابو عیسیٰ حدیث عائشۃ حدیث حسن صحیح گفت مصنف حدیث عائشہ درین باب حدیثی ست حسن صحیح از حدیث عبد اللہ بن عمر و ابی ہریرہ وھو قول عامۃ اھل العلم لا نعلم بینھم اختلافا فی ذلک و آن قول اکثر اہل علم ست نمیدانیم میان علما کہ کسی در ان اختلاف کردہ باشد بان لا باس ان تتناول الحائض شیئا من المسجد باک نیست بانکہ بگیرد زن حائضہ چیزیرا از مسجد و او بیرون مسجد بود دست دراز کردہ از مسجد بیرون آرد چیزیرا و ہمچنین ست حکم جنب باتفاق ائمہ **باب** ما جاء فی کراھیۃ اتیان الحائض باب ست دربیان آنچہ آمدہ است در کراہت آمدن مرد و وطی کردن با زن حائضہ و ہر جا کہ لفظ کراہت ذکر شود نزد محدثین و دیگر ائمہ سوای امام ابی حنیفہ مراد حرمت باشد حدثنا بندار ثنا یحیی بن سعید و عبد الرحمن بن مھدی و بھز بن اسد العمی ابو الاسود بصری ثقہ ثبت از تاسعہ بود بعد المائتین وفات کردہ قالوا ثنا حماد بن سلمۃ بن دینار البصری ابو سلمہ ثقہ عابد اثبت الناس بود و در آخر عمر در حافظہ تغیری شدہ بود از کبار ثامنہ است در سنہ سبع و ستین و مائۃ وفات یافت عن حکیم الاثرم بصری از سابعہ در وی لین بود عن ابی تمیمۃ الھجیمی بہا و جیم مصغر عن ابی ھریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من اتی حائضا او امرأۃ فی دبرھا کسیکہ بیاید حائض یا زنی را در دبر ش خواہ حرہ باشد یا امۃ تا جماع کند او را در جانب پس او او کاھنا یا بیاید کاہن را و بجسم در حکم او ست تا بپرسد او را و کاہن کسی را گویند کہ اخبار مغیبات کند

شرح ابی الطیب

ابو سلیمان الخطابی المحدثون یقولون بفتح الحاء و ھو خطاء و صوابھا بالکسر و انکر القاضی عیاض ھذا علی الخطابی وقال الصواب ھنا ما قالہ المحدثون من الفتح لان المراد الدم و ھو الحیضۃ بالفتح بلا شک لقولہ صلی اللہ علیہ وسلم لیست فی یدک معناہ ان النجاسۃ التی یصان المسجد عنھا وھی دم الحیض لیست فی یدک **باب** ما جاء فی کراھیۃ اتیان الحائض **قولہ** من اتی حائضا او امرأۃ الخ قال الطیبی اتی لفظ مشترک ھنا بین المجامعۃ واتیان الکاھن اقول اذا قدر وصدق کاھنا فیصیر من قبیل علفتہ تبنا و ماء باردا و یقال من اتی حائضا او امرأۃ بالجماع او کاھنا بالتصدیق لا یلزم استعمال المشترک فی معنییہ

قوت المغتذی

من اتی حائضا او امرأۃ من دبرھا او کاھنا فقد کفر بما انزل علی محمد صلی اللہ علیہ وسلم قال الطیبی فی شرح المشکوۃ اتی بلفظ مشترک ھنا بین المجامعۃ واتیان الکاھن المراد بالمنزل الکتاب والسنۃ ای من ارتکب ھذہ الھنات فقد بریٔ من دین محمد صلی اللہ علیہ وسلم و ما انزل علیہ فصرح بالعلم تغلیظا انتہی اقول و فی ھذا الحدیث استخدام و ھو عزیز فی الحدیث ثم الفت شرحا لتفتیح فی المعانی والبیان التزمت فیہ ذکر امثلۃ کثیرۃ من الحدیث فتیسر لی فی کل نوع من انواع البدیع جملۃ من الامثلۃ الا الاستخدام فلم اقف علی مثال لہ فی الحدیث و اعلم ان لعلماء البیان فی الاستخدام طریقین احدھما طریقۃ المفتاح و ھو ان یوتی بلفظ لہ معنیان بالاشتراک او بالحقیقۃ و بالمجاز و یراد بہ احدھما ثم یوتی بضمیرہ مرادا بہ المعنی

عارضۃ الاحوذی

الطھارۃ بما یخرج من اثر البول من نقطۃ فان کان فی اثناء الطھارۃ بطلت الصلوۃ اجماعا الا ان یکون ذلک من سلس ففیھما اختلاف بین العلماء قال مالک لا یضر السلس الطھارۃ ولا یؤثر فیھا وقال ابو حنیفۃ والشافعی وغیرھما یبطل ذلک الطھارۃ الثالثۃ قولہ کان یمشی بالنمیمۃ و ھو رفع الخبر الی الغیر اذا کان یضر المخبر عنہ فی عرضہ او دینہ او مالہ ثبت فی الصحیح انہ لا یدخل الجنۃ نمام و روی انہ لا یجد عرف الجنۃ و یوجد من مسیرۃ خمس مائۃ عام و یجوز رفع الحدیث اذا کان القائل لہ ناظما للمقول فیہ نصیحۃ

عارضة الاحوذی

وتحذيرا وذلك مستثنى من النهي وسياتي بيان ذلك كله في موضعه ان شاء الله تعالى

باب في نضح بول الغلام قبل ان يطعم

وذكر حديث ام قيس دخلت بابن لي على رسول الله صلى الله عليه وسلم لم ياكل الطعام فبال عليه فدعا بماء فرشه عليه الاسناد هل الحديث صحيح متفق عليه واختلفت الفاظه فروى فيه فنضحه ولم يغسله وفي رواية الموطا فاتبعه اياه الغريب قوله فنضحه النضح في كلام العرب ينقسم الى قسمين احدهما الرش والثاني صب الماء الكثير الاحكام في مسألتين الاولى قوله فنضحه يريد

شرح سراج احمد

فقد كفر بما انزل على محمد صلى الله عليه وسلم پس تحقیق کافر شد بچیزیکه فرو فرستاده شده است بر محمد صلی الله علیه وسلم بدانکه اگر مراد باتیان بطریق استحلال و تصدیق باشد پس کفر محمول بر ظاهر ست و اگر نه اینچنین باشد مراد کفران نعمت ست و مقصود تغلیظ و تشدید آنها ست شیخ ابن حجر گفته است که کفر نیست باتیان امرأة در دبر اگر حلیله باشد یا امة آیت محمول بر کفران نعمت ست از جهت شهرت خلاف دران پس اجماع بر تحریم وی نیست چه جای آنکه از ضروریات دین باشد و باستحلال اینچنین چیزی کفر لازم نیاید باآنکه حدیث ضعیف ست چنانکه امام بخاری تضعیف آن کرده و در متن ذکر آن خواهد کرد و برین تقدیر اتیان اجنبیه در دبر شنیع تر و منکر تر باشد اما اتیان ذکور در غایت شدت و شناعت ست که استحلال آن بی شبهه موجب کفر باشد که فوق آن متصور نیست قال ابو عیسی لا نعرف هذا الحدیث الا من حدیث حکیم الاثرم عن ابی تمیمة الهجیمی عن ابی هریرة مصنف گوید این حدیث را نمی شناسیم که مروی شده باشد مگر از طریق حکیم از ابی تمیمه

شرح ابی الطیب

قوله فقد كفر اي ان اعتقد حله وانما لم يفصله ليكون ابلغ في الوعيد وادعى الى الزجر والتهديد وقال ابن مالك يؤول هذا الحديث بالمستحل والمصدق والا فيكون فاسقا فمعنى الكفر ح كفران نعمة الله او اطلاق الكفر عليه لكونه من افعال الكفرة الذين عادتهم عصيان الله تعالى ثم المراد بالكاهن من يخبر عما يكون في المستقبل او باشياء مكتوبة في الكتب من اكاذيب الجن المسترقة من الملئكة من احوال اهل الارض وفي معناه من يتعاطى الرمل والضرب بنحو الحصى او النظر في النجوم وفي الحديث وعيد شديد حيث لم يكتف بكفر بل ضم اليه بما انزل على محمد وقال الشيخ ابن حجر المكي الكفر في الاول محمول على الاستحلال وفي الثاني بالنسبة الى الحليلة الزوجة والامة على كفران النعمة لشهرة الخلاف في ذلك فلم يوجد اجماع على تحريمه فضلا عن علمه بالضرورة وما كان كذلك لا يقال ان استحلاله كفر على ان الحديث ضعيف وفي الثالث على اعتقاده انه عالم الغيب

قوت المغتذی

الآخر كقوله اذا نزل السماء بارض قوم رعيناه وان كانوا غضابا اتى بلفظ السماء واراد به المطر ثم بضميره مرادا به النبات قالوا ولم يقع في القرآن استخدام الا على هذه الطريقة وليس كما ظنوا فقد استخرجت بفكري اربع آيات وقع فيها الاستخدام على هذه الطريقة واوردتها في كتاب الاتقان الطريقة الثانية طريقة المصباح وهو ان يوتى بلفظ مشترك ثم بلفظين يفهم من احدهما احد المعنيين ومن الآخر الآخر كقوله تعالى لا تقربوا الصلوة الآية فالصلوة يحتمل ان يراد بها فعلها وموضعها وقوله حتى تعلموا ما تقولون يخدم الاول والا عابري سبيل يخدم الثاني علمت ذلك فلم اجد في الحديث ما فيه استخدام على الطريقة الاولى الا ان يكون حديث صلوا ركعتي الضحى بسورتيهما والشمس وضحاها والضحى والليل اذا سجى اعيد المضمر الى الضحاتين لكون كل سورة فيها ذكر الضحى كان استخداما على طريقة المتاسح وان عاد الى ركعتي فلا استخدام فيه واما على طريقة المصباح فوجدت هذا الحديث فان اتى مشترك بين المجامعة والاتيان الذي هو المجيء فقوله حائضا او امرأة في دبرها يخدم المعنى الاول وقوله كاهنا يخدم المعنى الثاني

شرح سراج احمد

ابی ہریرۃ وانما معنی ھذا عند اھل العلم علی التغلیظ و جز این نیست کہ معنی این حدیث نزدیک اہل علم بر تغلیظ و تشدید ست وقد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال و تحقیق روایت کردہ شدہ است از آنحضرت کہ فرمود باین عبارت من اتی حائضا فلیتصدق بدینار ہر کہ جماع با زن حائضہ کند پس باید کہ تصدق کند بیک دینار فلو کان اتیان الحائض کفرا لم یؤمر فیہ بالکفارۃ پس اگر میبود جماع با زن حائضہ کفر امر کردہ نمی شد و ران بکفارہ وضعف محمد ھذا الحدیث من قبل اسنادہ و تضعیف کردہ امام بخاری این حدیث را از جہت اسناد وی وابو تمیمۃ الہجیمی اسمہ طریف بن مجالد و نام ابی تمیمہ طریف بن مجالد ست و در و لین ست چنانکہ در تقریب نوشتہ است و نسائی گفتہ است کہ لیس بہ باس و توثیق کردہ او را دیگران و عجلی و یحیی بن معین گفتہ است کہ او ثقہ بود **باب** ماجاء فی الکفارۃ فی ذلک باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در دادن کفارہ در آن کہ با زن حائضہ جماع کند حدثنا علی بن حجر ثنا شریک عن خصیف بضم خای معجمہ و فتح صاد مہملہ و سکون تحتیہ در آخر فا ست عن مقسم بکسر میم و سکون قاف و فتح سین مہملہ در آخر میم ست عن ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی الرجل یقع علی امرأتہ وھی حائض مروی گشتہ است از آنحضرت حدیثی در حق مردی کہ واقع شد بر زن خود و جماع با او نمود در حالیکہ او حائضہ باشد قال یتصدق بنصف دینار فرمود آنحضرت کہ تصدق کند بہ نیم دیناری و دینار معروف ست کہ از زر سرخ می باشد در اصل دنار بود بتشدید نون برای آنکہ جمع او دنانیر ست حدثنا الحسین بن حریث بلفظ تصغیر ست انا الفضل بن موسی عن ابی حمزۃ السکری بفتح سین و کاف محمد بن میمون المروزی ثقہ فاضل از سابعہ بود در سنہ تسع یا ثمان وستین ومائۃ وفات کردہ عن عبد الکریم عن مقسم عن ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا کان دما احمر فدینار چون باشد اتیان با و در حال خون سرخ این تصدق بیک دینار ست وان کان دما اصفر فنصف دینار و اگر باشد خون زرد رنگ پس نصف دینار تصدق کند یعنی در اقبال حیض تصدق بدینار ست و در ادبار آن نیم دینار باشد قال ابو عیسی حدیث الکفارۃ فی اتیان الحائض قد روی عن ابن عباس موقوفا و مرفوعا گفت مصنف حدیث کفارہ دادن بجماع کردن با زن حائضہ تحقیق روایت کردہ شدہ است از عبد اللہ بن عباس موقوف و مرفوع و موقوف حدیثی را گویند کہ بر صحابی موقوف باشد و با آنحضرت مرفوع نباشد و نسبت با آنحضرت نکند

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الکفارۃ من ذلک **قولہ** قال ابو عیسی حدیث الکفارۃ الخ قال المنذری قد وقع اضطراب فی ھذا الحدیث متنا و اسنادا رفعا و وقفا ارسالا و اعضالا انقلہ السید جمال الدین عن التخریج اما الاضطراب فی الاسناد فکونہ موقوفا و مرفوعا واما الاضطراب فی متنہ فروی بدینار او نصف دینار علی الشک و روی یتصدق بدینار فان لم یجد فبنصف دینار و روی التفرقۃ بین ان یصیبہا فی اقبال الدم او فی انقطاعہ و روی التصدق بخمس دینار و روی اذا کان دما احمر فدینار و اذا کان اصفر فنصف دینار ثم عند الامام ابی حنیفۃ و مالک والشافعی فی الجدید وھو الاصح علی ما قال النووی واحمد فی احدی روایتیہ یستغفر اللہ ویتوب الیہ ولا شیء علیہ ولکن یستحب عندنا و عند الامام الشافعی ان یتصدق بدینار او بنصفہ

عارضۃ الاحوذی

فقضیہ علیہ بدلیل قولہ فاتبعہ ایاہ و قولہ لم یغسلہ اشارۃ الی انہ لم یعرکہ بیدہ و الغسل فی کلام العرب ھو عرک المغسول بالغاسل وقد یسمی زوال القذر غسلا و ان لم یتصل بہ عرک وذلک مجاز بدلیل قول الراوی و لم یغسلہ و سنبین ذلک ان شاء اللہ و قولہ فی روایۃ الترمذی فرشہ یعنی اتبعہ بالماء وھی نہایۃ الرش و لہ التنقیض یعبر عنہ باخرۃ الثانیۃ اذا کان الصبی یاکل الطعام فبولہ و رجیعہ نجس و ان کان یرضع و لا یاکل فرجیعہ مختلف فیہ قال مالک و ابو حنیفۃ نجس فی الذکر والانثی یغسل

عارضة الاحوذی

وقال الشافعی لا یغسلان وقال ابن وهب والطبری وابن شهاب یغسل بول الانثی وهو اختیار الحسن البصری ونص حدیث علی قد ذکره الترمذی وهو ضعیف والصحیح انه لا یفرق بین بول الغلام والجاریة وانه یغسل لانه نجس داخل تحت عموم ایجاب غسل البول وما ورد فی هذه الاحادیث لا یمنع غسله وانما هو موضوع لبیان الغسل وانما سقط العرك لانه لا یحتاج الیه فان الرجل الکبیر لو بال علی ثوب اتبعه ماء لکان ذلك تطهیرا للمحل کاملا **باب** بول ما یوکل لحمه قتادة وثابت عن انس ان ناسا

شرح سراج احمد

دم رفوع آنکه نسبت بآنحضرت کنند که قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کذا وهو قول بعض اهل العلم وہمانست قول بعضی علما وبه یقول احمد واسحق وقال ابن المبارک وگفت عبد اللہ بن المبارک یستغفر ربه ولا کفارة علیه طلب بخشش نماید از حق تعالی ولازم نمیشود کفاره بروی از جماع حائض وقد روی مثل قول ابن المبارک عن بعض التابعین وتحقیق روایت کرده شده است مانند قول ابن المبارک در عدم کفاره از بعضی تابعین نیز منهم سعید بن جبیر وابراهیم بعضی از تابعین که قائل بعدم کفاره اند سعید بن جبیر وابراهیم نخعی است **باب** ما جاء فی غسل دم الحیض من الثوب باب است در بیان آنچه آمده است در شستن خون حیض از جامه حدثنا ابن ابی عمر ثنا سفیان عن هشام بن عروة عن فاطمة بنت المنذر بن الزبیر ابن العوام زوج هشام بن عروه عن اسماء ابنة ابی بکر الصدیق رضی اللہ عنهما زوجة الزبیر واو از عائشه صدیقه ده سال کلان بوده واو مسمی بذی النطاقین بوده قدیمة الاسلام بعد از هفده کس اسلام آورده ودر اکثر مشاهد همراه آنحضرت حاضر شده بود وحاضر گشته یرموک را همراه زوج خود واو تعبیر رویا میکرد در جمادی الاولی سنة ثلث وسبعین بمکه وفات کرده ان امرأة سالت النبی صلی اللہ علیه وسلم عن الثوب یصیبه الدم من الحیضة بدرستیکه زنی ام قیس بنت محصن پرسید آنحضرت را از حال جامه که برسد او را خونی از حیض حیضة بکسر وفتح حاء هر دو آمده است فقال رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم حتیه پس فرمود آنحضرت بخراش او را از جامه ثم اقرصیه پستر بمالی او را بسر انگشت وناخنان بالماء بآب ثم رشیه پس بچکان آن جامه را از آب وصلی فیه وبگذاری نماز را در آن جامه وفی الباب عن ابی هریرة وام قیس بنت محصن این حدیث را شیخین وابوداود نیز از اسما اخراج کرده اند بلفظ ثم لتنضحیه بماء وعبد الرزاق واحمد ونسائی وابن ماجه وابن حبان از ام قیس بنت محصن روایت کرده اند باین لفظ که انها سالت النبی صلی اللہ علیه وسلم عن دم الحیض یکون فی الثوب امام شافعی وسعید بن منصور وعبد الرزاق وابن ابی شیبه ونسائی وابن حبان وبیهقی از عائشه صدیقه اخراج کرده اند باین الفاظ قالت کانت احدنا تغسل دم الحیضة بریقها وتقرصه بظفرها قال ابو عیسی حدیث اسماء فی غسل الدم حدیث حسن صحیح گفت مصنف حدیث اسما بنت ابی بکر درین باب حدیثی است حسن صحیح از عائشه وام قیس وابی هریره

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی غسل دم الحیض من الثوب **قوله** عن اسماء بنت ابی بکر الصدیق ان امرأة سالت هی اسماء بنت الصدیق ابهمت نفسها لغرض صحیح قاله القسطلانی **قوله** حتیه بالمثناة ای حکیه وقال النووی الحت التقشیر والحك **قوله** ثم اقرصیه بالصاد المهملة قال فی النهایة القرص الدلك باطراف الاصابع والاظفار مع صب الماء علیه حتی یذهب اثره وفی البخاری فلتقرصه ثم لتنضحه بماء ای تغسله بماء بان تصبه شیئا فشیئا حتی یزول اثره والحکمة فی القرص تسهیل الغسل

قوت المغتذی

حتیه بالمثنات ای حکیه ثم اقرصیه بالصاد المهملة قال فی النهایة القرص الدلك باطراف الاصابع والاظفار مع صب الماء علیه حتی یذهب اثره

شرح سراج احمد

وقد اختلف اهل العلم في الدم يكون على الثوب فيصلي فيه قبل ان يغسله وتحقيق اختلاف کرده اند اہل علم درحق خونی که باشد برجامہ پس نماز گذارده باشد در ان جامہ پیش از انکه شستہ شود آن جامہ را فقال بعض اهل العلم من التابعين اذا كان الدم مقدار الدرهم پس گفتہ اند بعضی اہل علم از تابعین چون باشد خون مقدار درہم در پہنا و نزد بعضی وزن درہم را اعتبار است فلم يغسله وصلى فيه اعاد الصلوة پس نشست آن جامہ را و گذارد نماز را در وی اعادہ نماز کند چنانکہ حکم سائر نجاسات مغلظہ است وقال بعضهم اذا كان الدم اكثر من قدر الدرهم اعاد الصلوة وگفتہ اند بعضی علما چون باشد خون زیادہ تر از مقدار درہم اعادہ نماز کند و در مقدار درہم و کمتر از وی اعادہ نیست وهو قول سفيان الثوري وابن المبارك وآن قول سفیان ثوری و عبد اللہ بن مبارک است ولم يوجب بعض اهل العلم من التابعين وغيرهم عليه الاعادة وان كان اكثر من قدر الدرهم و واجب نکردہ اند بعضی اہل علم از تابعین و غیر تابعین بر وی اعادہ را اگرچہ باشد زیادہ تر از مقدار درہم وبه يقول احمد واسحق وبآن قائل گشتہ است امام احمد و اسحق وقال الشافعي يجب عليه الغسل وگفت امام شافعی واجب میشود بروی شستن وان كان اقل من قدر الدرهم اگرچہ باشد آن خون حیض کمتر از مقدار درہم وشدد في ذلك وتشدید کردہ امام شافعی در ان **باب** ما جاء في كم تمكث النفساء باب است در بیان انچہ آمدہ است کہ در چند مدت و روز درنگ کند نفسا یعنی از ولادت چند روز درنگ کند حدثنا نصر بن علي الجهضمي ثنا شجاع بن الوليد بن قيس السكوني ابو بدر الكوفي صدوق ورع بود و مر اورا اوہام بود نداز تاسعہ است در سنہ اربع و مائتین وفات کرد عن علي بن عبد الاعلى عن ابي سهل عن مسة الازدية بضم میم و تشدید سین مہملہ ام بسہ بضم موحدہ و تشدید شین معجمہ مقبولہ از ثالثہ بود عن ام سلمة قالت كانت النفساء تجلس على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم اربعين يوما گفت ام سلمہ بودند زنان نفاسہ کہ می نشستند بر زمانہ آنحضرت و نماز نمیگذارند مدت چہل روز وكنا نطلي وجوهنا بالورس من الكلف و بودیم ما زنان کہ می مالیدیم بر رویہای خویش را بورس از کلف ورس بفتح واو اسپرک را گویند کہ بدان رنگ زرد میشود و کلف بفتحتین کنجدہ رو یعنی رنگ میان سیاہی و سرخی کہ بر رو ظاہر شود وقال ابو عيسى هذا حديث لا نعرفه الا من حديث ابي سهل عن مسة الازدية عن ام سلمة گفت مصنف این حدیثی است کہ نمی شناسیم آنرا کہ ثابت و صحیح مروی شدہ باشد مگر از طریقہ حدیث ابی سہل از مسہ ازدیہ از ام المؤمنین ام سلمہ و از طریقہ دیگر سوای این طریقہ مروی نشدہ است واسم ابي سهل كثير بن زياد و نام ابی سہل کثیر بن زیاد بود

شرح ابي الطيب

باب ما جاء في كم تمكث النفساء **قوله** كنا نطلي وجوهنا بالورس من الكلف الطلي الادهان والورس نبات يزرع باليمن ولا يكون بغيره والكلف بفتح الكاف واللام لمع سود يكون في الوجه

قوت المغتذي

بالورس قال ابن العربي هو نبات يزرع باليمن ولا يكون بغيره من الكلف قال ابن العربي هي لمع سود تكون في الوجه

عارضة الاحوذي

من عرينة قدموا المدينة فاجتووها فبعثهم النبي صلى الله عليه وسلم في ابل الصدقة قال اشربوا من البانها وابوالها فقتلوا راعي رسول الله صلى الله عليه وسلم واستاقوا الابل وارتدوا عن الاسلام فاتي بهم النبي صلى الله عليه وسلم فقطع ايديهم وارجلهم من خلاف وسمل اعينهم والقاهم في الحرة قال انس فكنت ارى احدهم يكد الارض بفيه حتى ماتوا وربما قال حماد يكدم الارض بفيه حتى ماتوا قال يكدم قال سليمان التيمي عن انس عن ... النبي صلى الله عليه وسلم اعينهم لانهم سملوا اعين الرعاة بالاسناد هذا حديث صحيح متفق عليه في الفاظ

عارضۃ الاحوذی

اختلاف وفی طرقہ الثقات وھو فی الجملۃ صحیح قد بیناہ فی النیرین وذکرنا شرح القصۃ وسببھا واسماء الخارجین الیھو الاتین بھم وغیر ذلک من فوائد اسناد ھذا الحدیث الغریب الجوی ھو داء یاخذ من الوباء وفی روایۃ استوخموا المدینۃ وھو مثلہ سمل اعینھم ھو اخراج العین من محلھا بالشوکۃ و قولہ سمر یروی بتخفیف المیم و تشدید ما قیل انھا مخففۃ بمعنی سمل وقیل انھا بلفظ التشدید معناہ حمی المسامیر فادناھا من العین حتی ذابت یکد بعض و نحوہ یکدم الاصول اختلف الناس فی

شرح سراج احمد

قال محمد بن اسمعیل گفت امام بخاری علی بن عبد الاعلی ثقۃ وابو سہل ثقۃ علی بن عبد الاعلی ثقہ بود و ابو سہل ثقہ بود و لم یعرف محمد ھذا الحدیث الا من حدیث ابی سہل نمی داند امام بخاری این حدیث را مگر از حدیث ابی سہل و از دیگر طریقہ مروی شدہ است کہ صحیح باشد از روی اسناد وقد اجمع اھل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین ومن بعدھم علی ان النفساء تدع الصلوۃ اربعین یوما الا ان تری الطھر بتحقیق اجماع کردہ اند اہل علم از صحابہ و تابعین و پس از ایشان برآنکہ زن نفاسہ ترک کند نماز را مدت چہل روز مگر وقتی کہ ببیند پاکی را یعنی چون در کم از چہل روز پاک شود غسل کردہ نماز گذارد قبل ذلک پیشتر از گذشتن چہل روز فانھا تغتسل وتصلی پس بدرستیکہ زن نفاسہ غسل کند و نماز بگذارد فاذا رأت الدم بعد الاربعین فان اکثر اھل العلم قالوا لا تدع الصلوۃ بعد الاربعین پس چون دید زن نفاسہ پس از چہل روز خون را پس بدرستیکہ اکثر اہل علم میگویند ترک نکند نماز را پس از چہل روز کہ آن داخل استحاضہ است وھو قول اکثر الفقہاء وبہ یقول سفیان الثوری وابن المبارک والشافعی واحمد واسحق و ہمین است مذہب امام ما ابی حنیفہ رحمہ اللہ و نزد امام ابی حنیفہ اکثر مدت نفاس چہل روز اند چنانکہ روایت کردہ اند آنرا ابن عمر وابو ہریرہ وعائشہ وام حبیبہ وام سلمہ رضی اللہ عنہم واقل نفاس را حدی نیست نزد امام ما ابی حنیفہ واصحاب وی باتفاق چنانکہ در ظاہر روایت ست و در ظہیریہ از امام ابی یوسف ست کہ اقل مدت نفاس یازدہ روز اند و از امام ابی حنیفہ روایت شدہ است کہ حد اقل نفاس بیست و پنج روز اند ویروی عن الحسن البصری انہ قال انھا تدع الصلوۃ خمسین یوما اذا لم تطھر و روایت کردہ شدہ است از حسن بصری

شرح ابی الطیب

قولہ قال محمد بن اسمعیل علی بن عبد الاعلی ثقۃ وابو سہل ثقۃ فالبخاری حسن ھذا الحدیث وقال المحقق ابن الھمام اثنی البخاری علی ھذا الحدیث وقال النووی حدیث حسن واما قول جماعۃ من مصنفی الفقہاء انہ ضعیف فمردود علیھم کانہ یشیر الی اعلال ابن حبان ایاہ بکثیر بن زیاد ابی سہل الخراسانی قال کان یروی الاشیاء المقلوبات فیجتنب ما انفرد بہ وقد صححہ الحاکم قیل ومعنی الحدیث کانت تؤمر ان تجلس الی الاربعین لتصح اذ لا یتفق عادۃ جمیع اھل عصر فی حیض ونفاس انتھی کانہ استشکل قولھا کانت النساء تجلس علی عھد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لان اتفاقھن علی عادۃ واحدۃ بعید فاول بانھا لما کانت مامورۃ باربعین حکت ذلک باعتبار علمھا بذلک عن حالھا ومن تکون حالھا کحالھا قال بعض الفضلاء ویمکن ان یکون محمولا علی العادۃ ای کانت النفساء تعتاد الجلوس الی ھذہ المدۃ وان کانت قد تخلص قبل ھذہ المدۃ ایضا علی خلاف العادۃ وھذا یقتضی ان یکون الکثیر انقطاع النفاس علی اربعین یوما وقد یستبعد اتفاق العادۃ علی حد واحد انتھی اقول لا شک فی استبعاد الاتفاق فیحمل علی ما اختارہ المحقق وقد بینت وجھہ واللہ اعلم

قولہ فان اکثر اھل العلم قالوا لا تدع الصلوۃ بعد الاربعین وھو قول الامام ابی حنیفۃ رح واما ما نسبہ الی الامام الشافعی فالمشھور عنہ خلافہ لان اکثر النفاس عندہ ستون یوما فتدع الصلوۃ ستین یوما اذا لم تر الطھر وقال المحقق ابن الھمام وروی الدارقطنی وابن ماجۃ عن انس انہ علیہ الصلوۃ والسلام وقت للنساء اربعین یوما الا ان تری الطھر قبل ذلک وضعفہ سلام بن سلیم الطویل وروی ھذا من عدۃ طرق لم تخل عن الطعن لکنہ یرتفع بکثرتھا الی الحسن

شرح سراج احمد

که بدرستیکه او گفت بدرستیکه زن نفاس ترک کند نماز را مدت پنجاه روز و قتیکه پاک نشود در کمتر از پنجاه روز اکثر مدت است نزد حسن بصری و مروی عن عطاء بن ابی رباح والشعبی ستین یوما و روایت کرده شده است از عطاء و شعبی شصت روز که نزد ایشان اکثر مدت نفاس شصت روز است گفت شافعی و مالک شصت روز اند و گفت لیث بن سعد هفتاد روز اند چنانچه در اختلاف الائمه مذکور است **باب** ما جاء فی الرجل یطوف علی نسائه بغسل واحد بابیست در بیان آنچه آمده است در جواز مردی که طواف کند بر زنان خود و جماع با ایشان کند بیک غسل یعنی با چند زنان جماع کند در یک غسل و غسل برای هر جماع جدید نکند حدثنا بندار نا ابو احمد نا سفیان عن معمر عن قتادة عن انس ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان یطوف علی نسائه فی غسل واحد گفت انس بن مالک بدرستیکه آنحضرت بود که طواف میکرد بر همه زنان خود که نه بودند در یک زمانه و جماع با همه میکرد در یک غسل وفی الباب عن ابی رافع کما اخرجه ابن ابی شیبة قال ابو رافع ان رسول الله صلی الله علیه وسلم طاف علی نسائه فی لیلة فاغتسل عند کل امرأة منهن غسلا فقلت یا رسول الله لو اغتسلت غسلا واحدا فقال هذا اطهر و اطیب و انظف وابن ابی شیبه از انس نیز اخراج کرده که ان رسول الله صلی الله علیه وسلم طاف علی نسائه فی لیلة بغسل واحد قال ابو عیسی حدیث انس حدیث حسن صحیح گفت مصنف حدیث انس بن مالک حدیثی است حسن صحیح از حدیث ابی رافع واحمد و ابو داود و نیز از ابی رافع اخراج کرده باین عبارت که طاف ذات یوم علی نسائه یغتسل عند هذه و عند هذه وهو قول غیر واحد من اهل العلم و آن قول بسیار کسان است از اهل علم منهم الحسن البصری

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الرجل یطوف علی نسائه بغسل واحد **قوله** کان یطوف علی نسائه فی غسل واحد ای یدور علی نسائه وهو کنایة عن الجماع اقول فی روایة مسلم بغسل واحد والمعنی واحد ای یجامعهن ملتبسا و مصحوبا بنیة غسل واحد وتقدیره والا فالغسل بعد الفراغ عن جماعهن قال السیوطی فی حاشیة النسائی قال القرطبی یحتمل ان یکون هذا عند قدومه من سفر او عند تمام الدور علیهن و ابتداء دور اخر او یکون ذلک عن اذن صاحبة النوبة او یکون ذلک مخصوصا به والا فوطء المرأة فی نوبة ضرتها ممنوع عنه انتهی وفی المجمع ویشبه ان لا یکون القسم واجبا علیه وکان یقسم تبرعا انتهی قلت روی البخاری عن عائشة رضی الله عنها کنت اطیب رسول الله صلی الله علیه وسلم فیطوف علی نسائه فهذا تعین انه کان عند ارادة سفره للحج وبه یرتفع الاحتمالات الاخر الا ان یقال بالتعدد واختلفوا فی وجوب القسم علیه صلی الله علیه وسلم لکن ظاهر قوله تعالی ترجی من تشاء منهن و تؤوی الیک من تشاء یفید عدم وجوب القسم وجزم الاصطخری من اصحاب الشافعی بعدم وجوبه فلا حاجة الی ما قال ابن العربی اعطاه الله تعالی ساعة لیس لازواجه فیها حق حتی یدخل فیها علی جمیع ازواجه فیفعل ما یرید بهن

قوت المغتذی

عن انس ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یطوف علی نسائه فی غسل واحد قال ابن العربی کان له صلی الله علیه وسلم فی الوطء القوة الظاهرة علی الخلق وکان له فی الاکل القناعة لیجمع الله له الفضیلتین فی الامور الاعتباریة کما جمع له الفضیلتین فی الامور الشرعیة

عارضة الاحوذی

فصل النبی صلی الله علیه وسلم بالرعاء فذلک فقال ابن شهاب کان ذلک قبل ان تنزل الحدود وقال انس فی روایة سلیمان عنه کما تقدم ان ذلک کان قصاصا وهو الصحیح فان ذلک ظن وقع من ابن شهاب و انس اعرف منه بالقصة وبما جری فیها لانه شاهدها لا انه یرجع الی النسخ الا بشروطه الاربعة المذکورة فی کتاب الاصول الاحکام فی ثلث مسائل الاولی ان الاجنبات والانجاس والاقذار اذا وردت علی البدن والثوب کانت الامة تجتنب فی ابدانها واثوابها وتستجنبه فی جمیع احوالها وخاصة عند لقاء المعظم

شرح سراج احمد

ان لا بأس ان یعود قبل ان یتوضأ بعضی از اہل علم حسن بصری ست کہ میگویند باک نیست اینکہ عود کند بجماع پیش از انکہ بشوید
ذکر را یا وضوی شرعی کند یا غسل کند وقد روی محمد بن یوسف ھذا عن سفیان وتحقیق روایت کردہ این عود جماع را
پیش از شستن ذکر محمد بن یوسف از سفیان ثوری فقال عن ابی عروۃ پس گفت سفیان در روایت کرد از ابی عروہ عن
ابی الخطاب از ابی الخطاب عن انس از انس مصنف دوم اسناد را ذکر کردہ کہ از انس بدو طریق این حدیث ابن سیدہ است
وابو عروۃ ھو معمر بن راشد ونام ابو عروہ معمر بن راشد ست وابو الخطاب قتادۃ بن دعامۃ ونام ابو الخطاب قتادہ
ابن دعامہ است بدال وعین مہملتین ومیم **باب** ماجاء اذا اراد ان یعود توضأ باب ست در بیان انچہ آمدہ است
کہ چون خواہد آدمی اینکہ عود کند وباز جماع کند وضو کند و ذکر را بشوید حدثنا ھناد ثنا حفص بن غیاث بکسر غین معجمہ وخفت
تحتیہ ومثلثہ ابن طلق بن معاویۃ ابو عمر النخعی الکوفی قاضی بغداد اجماع ست بر توثیق وی از ثامنہ است در سنہ اربع یا خمس
یا ست وتسعین ومائۃ وفات کرد عمر او متجاوز بود از ہشتاد عن عاصم الاحول بن سلیمان ابو عبد الرحمن بصری مولی بنی تمیم وگویند
مولی عثمان بن عفان از صغار تابعین گفت امام احمد ثقہ واحفظ بود در تقریب ست ثقہ بود وسخن نکردہ است کسی در وی مگر از
جہت دخول وی در ولایت از رابعہ است در سنہ احدی واربعین ومائۃ وفات کرد عن ابی المتوکل عن ابی سعید الخدری
عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا اتی احدکم اھلہ فرمود آنحضرت چون جماع کند یکی از شما با اہل خود ثم اراد ان یعود
فلیتوضأ بینہما وضوءً پس ارادہ کند وخواہد کہ باز جماع کند پس باید کہ وضو کند میان ہر دو جماع وضوی شرعی یا استنجا وفی الباب
عن عمر بن الخطاب ودر باب وضو کردن پس از جماع در وقت ارادۂ عود جماع حدیثی مروی گشتہ است از عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ
قال ابو عیسی حدیث ابی سعید حدیث حسن صحیح از حدیث عمر بن الخطاب وغیرہ وھو قول عمر بن الخطاب او قول عمر بن الخطاب ست وقال بہ غیر
واحد من اھل العلم وقائل گشتہ اند بآن بسیار کس از اہل علم قالوا اذا جامع الرجل امرأتہ ثم اراد ان یعود فلیتوضأ
قبل ان یعود گفتند اہل علم چون جماع کرد مردی زن خود را پس خواہد کہ باز جماع کند پس باید کہ وضو کند پیش
از اینکہ رجوع نماید وجماع کند باو وابو المتوکل اسمہ علی بن داود ونام ابی المتوکل علی بن داود ست

شرح ابی الطیب

قولہ ان لا بأس ان یعود قبل ان یتوضأ لا یناسب ھذا بھذا الباب وانما یناسب بالباب الثانی الا ان یقال ذکر ما یدل علی
الترجمۃ بطریق الاولویۃ لانہ اذا جاز العود بلا وضوء فبلا غسل بالاولی **باب** ماجاء اذا اراد ان یعود توضأ
قولہ فلیتوضأ بینہما وضوءً مقتضی التاکید بالمصدر ان المراد بالوضوء الوضوء الشرعی لا اللغوی لان التاکید
بالمصدر یرفع احتمال التجوز وبہ استدلوا علی ان الکلام فی قولہ تعالی وکلم اللہ موسی تکلیما علی حقیقتہ ویؤیدہ
ما رواہ ابن خزیمۃ فلیتوضأ وضوءہ للصلوۃ قالہ القسطلانی لکن فی المجمع الجمہور حملہ علی غسل الفرج احترازا
عن ادخال النجس فی الفرج ولان ما یتعلق بہ من رطوبۃ الفرج مفسد للذۃ انتہی قلت قال الحلیمی من الشافعیۃ ھو
فی العود للوطی غسل فرجہ لروایۃ ثم اراد ان یعود فلیغسل فرجہ وروی الطحاوی عن عائشۃ رضی اللہ عنہا انہ
علیہ السلام کان یجامع ثم یعود ولا یتوضأ ویؤیدہ ان الظاہر من التنکیر افادۃ وضوء ما فیشمل الوضوء العرفی
لان الاصل فی التنوین التنکیر لا التعظیم ثم الحکمۃ فی ذلک تخفیف الحدث والتنظیف

تما تحفۃ الاحوذی

من الناس فمنا جاۃ
الرب بذلک اولی
واکرم وقد کانت
العرب تنسب من
خبثت طریقتہ
وبحسنت خلقتہ
الی نجاسۃ الثیاب
وعکسہ الی طہارۃ
الثیاب فقال ابو کبشۃ
ثیاب بنی عوف
طہارٰی نقیۃ و
اوجہہم عند
المشاہد غرات
وقال الآخر لاہم
ان عامر بن جہم
اودم حجا فی ثیاب
دسم الثانیۃ اتفقت
الامۃ علی نجاسۃ
البول فی الجملۃ و
اختلفوا فیما یوکل
لحمہ فذہب مالک
الی انہ طاہر مع
رجیعہ فی جملۃ
من السلف والعلماء
وقال ابو حنیفۃ و
الشافعی فی آخرین
اکثر منہم ان ذلک نجس
وتستقذر ابعد من الشعر

شرح سراج احمد

وابو سعید الخدری اسمہ سعد بن مالک بن سنان ونام ابی سعید خدری سعد بن مالک بن سنان ست **باب** ماجاء اذا اقیمت الصلوٰۃ ووجد احدکم الخلاء فلیبدأ بالخلاء باب ست دربیان آنچہ آمدہ است کہ چون اقامت وتکبیر نماز کردہ شود ویابد یکی از شما تقاضای غائط را پس باید کہ ابتدا کند بغائط ونماز را با امام نگذارد چرا کہ در حضور نماز فتوری راہ یابد حدثنا ھناد ثنا ابو معاویۃ عن ھشام بن عروۃ عن ابیہ عروہ بن الزبیر عن عبد اللہ بن الارقم بن عبد یغوث بن وہب بن عبد مناف بن زہرہ ابن کلاب القرشی الزہری صحابی از طلقا بود وکتابت میکرد برای آنحضرت پستر برای ابوبکر پس برای عمر ودر کاشعث ست کہ کاتب وحی بود ووالی ساختہ بود او را عمر بن الخطاب بر بیت المال ودر خلافت عثمان وفات یافت قال اقیمت الصلوٰۃ فاخذ بید رجل فقدمہ وکان امام القوم گفت عروہ بن الزبیر اقامت نماز کردہ شد پس بگرفت عبد اللہ بن ارقم دست مردی را پس امام کرد او را وحال آنکہ عبد اللہ بن ارقم امام قوم بود پس رفت وبیرون گشت از مسجد مردم را تعجب لاحق گشتہ سبب آن را از وی پرسیدند وقال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول اذا اقیمت الصلوٰۃ ووجد احدکم الخلاء فلیبدأ بالخلاء وگفت عبد اللہ ابن ارقم شنیدم آنحضرت را کہ میفرمود چون اقامت نماز کردہ شود ویابد یکی از شما تقاضای بول وغائط را پس باید کہ ابتدا کند بغائط ونماز را ترک کند تا در حضور نماز فتوری نیاید وفی الباب عن عائشۃ وابی ہریرۃ وثوبان وابی امامۃ الباہلی مسلم وابوداؤد از عائشہ اخراج کردہ اند کہ لاصلوٰۃ بحضرۃ طعام ولا ہو یدافع الاخبثان ومالک وشافعی واحمد وترمذی ونسائی وابن ماجہ وابن حبان وحاکم وبیہقی از عبد اللہ بن ارقم وابن ماجہ از ابی امامۃ الباہلی اخراج کردہ اند وطبرانی از عبد اللہ بن ارقم باین عبارت اخراج کردہ اذا حضرت الصلوٰۃ وکان باحدکم الغائط فلیبدأ بہ ثم لیصل بعد ولا یاتی الصلوٰۃ وہو یدافع وسعید بن منصور ونسائی وابن حبان از عبد اللہ بن ارقم باین عبارت اخرج کردہ اند کہ اذا وجد احدکم الغائط واقیمت الصلوٰۃ فلیبدأ بالغائط قبل الصلوٰۃ وطبرانی از مسور بن مخرمہ باین عبارت اخراج کردہ کہ لا یصلین احدکم وہو یجد من الاذی شیئا یعنی الغائط او البول قال ابو عیسیٰ حدیث عبد اللہ بن الارقم حدیث حسن صحیح گفت مصنف حدیث عبد اللہ بن ارقم حدیثی ست حسن صحیح از حدیث عائشہ وابی ہریرہ وثوبان وابی امامہ

شرح ابی الطیب

باب ماجاء اذا اقیمت الصلوٰۃ ووجد احدکم الخلاء **قولہ** عن عبد اللہ بن ارقم قال اقیمت الصلوٰۃ فاخذ بید رجل ضمیر قال راجع الی عروۃ وفاعل اخذ عبد اللہ بن ارقم **قولہ** وکان امام القوم اسم کان راجع الی عبد اللہ بن الارقم لما اخرجہ النسائی انہ عبد اللہ بن الارقم کان یؤم اصحابہ فحضرت الصلوٰۃ یوما فذہب لحاجتہ ثم رجع فقال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول اذا وجد احدکم الغائط فلیبدأ بہ قبل الصلوٰۃ وزاد ابوداؤد انہ خرج حاجا او معتمرا ومعہ الناس وہو یؤمہم فلما کان ذات یوم اقام الصلوٰۃ صلوٰۃ الصبح ثم قال لیتقدم احدکم وذہب الخلاء فانی سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الحدیث **قولہ** ووجد احدکم الخلاء ای وجد فی نفسہ اقتضاء دخول الخلاء فلیبدأ بالخلاء ای فلیقدم دخولہ الخلاء علی الصلوٰۃ

عارضۃ الاحوذی

الوارد فی البول والرجیع علی الاطلاق وتعلق علماؤنا بادلۃ من الآثار والنظر قد بیناہا فی مسائل الخلاف ومن جملتہا ھذا الاثر فی اباحۃ النبی علیہ السلام للعرنیین شرب الابوال فان قیل انما کان ذلک علی وجہ التداوی والتداوی ضرورۃ والضرورۃ تبیح المحظور قلنا لیس التداوی حال ضرورۃ وانما الضرورۃ ما یخاف معہ الموت من الجوع فاما التطبیب فی اصلہ فلا یجب فکیف یباح فیہ الحرام الثالثۃ ھؤلاء القوم الذین قتلوا الرعاۃ وقطعوا ایدیہم وارجلہم وسمروا اعینہم وترکوہم عطاشا فی الحر

عارضۃ الاحوذی

حتی ماتوا فامثل النبی صلی اللہ علیہ وسلم ذلک فیھم من فعلہ مثل ما فعلوا مماثلۃ القصاص وھی مسألۃ طویلۃ من الخلاف وقد بینلہا فی التلخیص وغیرہ ویاتی بیانہا فی موضعہ ان شاء اللہ تعالی وقد قال مالک انما فعل بہ ذلک قصد التعذیب حینئذ یماثل بفعلہ وھو نص الحدیث

باب فی الوضوء من الریح ابو صالح عن ابی ھریرۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال لا وضوء الا من صوت او ریح وعنہ اذا کان احدکم فی المسجد فوجد ریحا بین الیتیہ فلا یخرج حتی یسمع صوتا او یجد ریحا وعن ھمام

شرح سراج احمد

ھکذا روی مالک بن انس ویحیی بن سعید القطان وغیر واحد من الحفاظ ہمچنین روایت کردہ است امام مالک و یحیی و بسیار کسان از حفاظ حدیث عن ھشام بن عروۃ عن ابیہ عن عبد اللہ بن الارقم از ہشام بن عروہ از عروہ از عبد اللہ بن ارقم وروی وھیب بلفظ تصغیر ست وغیرہ عن ھشام بن عروۃ عن ابیہ عن رجل عن عبد اللہ بن الارقم یعنی عروہ از عبد اللہ بواسطہ ولی واسطہ حدیث کردہ است وھو قول غیر واحد من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین یعنی در وقت اضطرار و شدت تقاضای خلا ابتدا بخلا قول بسیار کسان ست از صحابہ و تابعین وبہ یقول احمد واسحق وبآن قائل گشتہ است امام احمد و اسحق قالا لایقوم الی الصلوۃ وھو یجد شیئا من الغائط والبول گفتہ اند ہر دو کہ برنخیزد بسوی نماز در حالیکہ او یابد چیزیرا یعنی خلل و تقاضای غائط و بول را قالا گفتہ اند ہر دو امام احمد و اسحق ان دخل فی الصلوۃ فوجد شیئا من ذلک فلا ینصرف مالم یشغلہ اگر در آمد مردی در نماز پس یافت چیزیرا از غائط و بول پس برنگردد از نماز مادامیکہ مشغول نسازد او را از حضور نماز وقال بعض اھل العلم لاباس ان یصلی وبہ غائط او بول مالم یشغلہ ذلک عن الصلوۃ و گفتہ اند بعضی اہل علم باک نیست اینکہ بگذارد و شروع کند در نماز در حالیکہ با مصلی باشد تقاضای غائط یا بول مادامیکہ مشغول نسازد مصلی را آن تقاضا از نماز وہمین ست مذہب امام ما ابی حنیفۃ **باب** ما جاء فی الوضوء من الموطی باب ست در بیان وضو کردن از راہ رفتن در نجاسات و قاذورات حدثنا قتیبۃ ثنا مالک بن انس عن محمد بن عمارۃ عن محمد بن ابراھیم عن ام ولد لعبد الرحمن بن عوف قالت قلت لام سلمۃ انی امرأۃ اطیل ذیلی وامشی فی المکان القذر گفت ام ولد عبد الرحمن بن عوف ومسمی نگشتہ است و مجہول ہم نشدہ است کہ در حدیث طعن کردہ آید چراکہ روایت معلوم ست کہ ام ولد عبد الرحمن بن عوف ست گفت پرسیدم و گفتم مر ام المومنین ام سلمہ را بدرستیکہ من زنی ام کہ دراز میکنم دامن جامۂ خود را و راہ میروم در راہ پلید یعنی او را بچہ چیز پاک کنم شویم یا جدا کنم فقالت قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یطھرہ ما بعدہ پس گفت ام سلمہ در جواب آن پاک میگرداند او را چیزیکہ بعد از رفتن در مکان قذر ست یعنی بعد از ان کہ در جای پاک براہ میروی خاک بدامن میرسد پاک میگرداند او را چنانکہ در حدیث ابی ہریرہ است و درین حدیث

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الوضوء من الموطی ای لاجل موضع المشی قال ابن العربی مفعل بکسر العین من وطی وھو اسم الموضع ای المکان القذر ویکون بفتحہا والمعنی واحد **قولہ** انی امرأۃ اطیل ذیلی وامشی فی المکان القذر فقالت قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یطھرہ ما بعدہ یعنی یطھرہ ما بعدہ من المکان بزوال ما تشبث بالذیل من القذر الیابس کذا قالہ بعض علمائنا وھذا علی تقدیر صحۃ الحدیث متعین عند الکل لانعقاد الاجماع علی ان الثوب اذا اصابتہ نجاسۃ لا یطھر الا بالغسل بخلاف الخف فان فیہ خلافا وھکذا ذکرہ فی المجمع وقول المصنف الا ان یکون رطبا یفید تخصیص الحدیث

قوت المغتذی

یطھرہ ما بعدہ قال مالک اراہ فی القشب الیابس

شرح سراج احمد

ام سلمہ البتہ حمل بر قذر یابس می باید کرد وجہ اجماع منعقد است کہ جا بجون پلید گرد و پاک نشود مگر بشستن بخلاف نعلین وخفین کہ جماعۂ از تابعین بدان رفتہ اند کہ پاک میشوند بدلک اگرچہ نجاست رطب باشد چنانکہ قول امام شافعی و ابو یوسف است وروی عبد اللہ بن المبارک ہذا الحدیث عن مالک بن انس عن محمد بن عمارۃ عن محمد ابن ابراہیم عن ام ولد لہود بن عبد الرحمن بن عوف عن ام سلمۃ وہو وہم یعنی گویند روایت کردہ عبد اللہ بن مبارک این حدیث را از طریق مالک تا آخر لیکن فرق در اسناد اول و این اسناد ام ولد ہود ابن عبد الرحمن ست بزیادت لفظ ہود وآن وہم ست وانما ہو عن ام ولد لابراہیم بن عبد الرحمن بن عوف عن ام سلمۃ وہذا الصحیح وہمین ہر آئینہ است صحیح کہ عن ام ولد لابراہیم لعبد الرحمن بن عوف ست وفی الباب عن عبد اللہ بن مسعود و درین باب حدیثی مروی گشتہ است از عبد اللہ بن مسعود ابو داود و حاکم از ابی ہریرہ باین عبارت روایت کردہ کہ اذا وطی احدکم بنعلہ الاذی فان التراب لہ طہور و در دیگر روایت ابی داود از ابی ہریرہ وعائشہ باین عبارت آمدہ اذا وطی الاذی بخفیہ فطہورہا التراب و بیہقی و ابن عدی در کامل از ابی ہریرہ باین عبارت اخراج کردہ کہ الطرق تطہر بعضہا بعضا قال کنا نصلی مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ولا نتوضا من الموطی گفت عبد اللہ بن مسعود بودیم ما کہ میگذاردیم نمازی را ہمراہ آنحضرت در حالیکہ وضو نمیکردیم از پامال کردن زمین پلید وغیر پلید و اینجا مراد از وضو غسل رجلین باشد کہ برہنہ پا از خانہا بمسجد می آمدند و نماز میگذاردند بے غسل آنہا قال ابو عیسی وہو قول غیر واحد من اہل العلم گفت مصنف وآن قول بسیار کسان ست از اہل علم قالوا اذا وطی الرجل علی المکان القذر ان لا یجب علیہ غسل القدم الا ان یکون رطبا فیغسل ما اصابہ گفتہ اند اہل علم چون پامال کند آدمی و برود در آن زمین برہنہ پا بر مکان پلیدی واجب نباشد بر آن کس شستن پا مگر وقتی واجب شود کہ باشد نجاست ترکہ پا ملوث بآن گردد پس بشوید چیزی را کہ رسیدہ او را نجاست

باب ما جاء فی التیمم حدیث در بیان آنچہ آمدہ است در جواز تیمم حدثنا ابو حفص عمرو بن علی الفلاس نام ابو حفص عمرو بن علی ست فلاس بفتح فا و تشدید لام و سین مہملہ در تقریب ست عمرو بن علی بن بحر بن کنیز بنون وزا ابو حفص الفلاس الصیرفی الباہلی

شرح ابی الطیب

قولہ ولا نتوضا من الموطی ای لا نغسل ارجلنا ولا نتنظف من الموطی ای من اجل موضع الوطی والمشی الظاہر ان ہذا ایضا محمول علی ما اذا کان النجس یابسا واما اذا کان رطبا فیجب غسل الرجل الا اذا حمل الوطی علی وطی النعل وقیل محمول علی الذی غلبت فیہ الطہارۃ علی النجاسۃ عملا باصل الطہارۃ واشارۃ الی ترک الوسوسۃ

قوت المغتذی

ولا نتوضا من الموطی قال ابن العربی مفعل بکسر العین من وطی وہو اسم الموضع ای المکان القذر ویکون بفتحہا والمعنی واحد ویجوز من الموطؤ بمعنی مفعول قال فی النہایۃ ای ما یوطؤ من الاذی فی الطریق اراد لا نعید الوضوء منہ لانہم کانوا لا یغسلونہ

تمام تحفة الاحوذي

عن ابی ہریرۃ عنہ ایضا صلی اللہ علیہ وسلم ان اللہ لا یقبل صلوۃ احدکم اذا احدث حتی یتوضا احسان صحاح الحکم فی ثمان مسائل الاولی قال العلماء ان الطہارۃ والنظافۃ للقاء اللہ مشروعۃ والتوجہ بین یدیہ استقبالہ موضوعۃ وہی علی الاطلاق محبوبۃ ولکن کما قد منا ایفاء حق للاحوال بہا مناجات اللہ سبحانہ وکذلک کانت فی موضع الشریعۃ مطلقۃ ثم ربطت بالاحداث عبادۃ لا یعقل معناہا وقد اشار بعض من تکلم علی حکمۃ الشریعۃ الی ان یتبین تعلقہا بالاحداث معنی معقولا فلم یتفق لہ صحیحا الثانیۃ

عارضۃ الاحوذی

ثم اختلفوا فی صفة الاسباب التی یتعلق وجوبها علی ثلثة اقوال الاول انها تتعلق بکل خارج من المخرج المعتاد نجس من البدن قال ابو حنیفة رح وجماعة الثانی انها تتعلق بکل خارج من المخرج المعتاد قال الشافعی رح الثالث انها تتعلق بکل خارج معتاد من المخرج المعتاد قاله مالک رح وهی من طولیات مسائل الطهارة تبتنی علی اصل من اصول الفقه وهو خروج الخطاب علی المعتاد فی اللفظ دون النادر منه الداخل فی عمومه علی ما نشیر الیه ان شاء الله اما ابو حنیفة رح فیتعلق بآثار کلها لا صحة لها توثر

شرح سراج احمد

البصری ثقہ حافظ از عاشرہ بود در سنہ تسع واربعین ومائتین وفات کرد ثنا یزید بن زریع ثنا سعید عن قتادة عن عزرة بفتح مہملہ وسکون زا پسترا و ہا ابن ثابت بن ابی زید بن اخطب الانصاری بصری ثقہ از سابعہ بود عن سعید ابن عبد الرحمن بن ابزی خزاعی مولاہم الکوفی ثقہ از ثالثہ بود عن ابیہ عبد الرحمن بن ابزی بفتح ہمزہ وسکون موحدہ وزای معجمہ مقصور خزاعی مولاہم صحابی صغیر ست واکثر علمارا اتفاق ست کہ از تابعین ست در عہد امیر المومنین عمرؓ در کوفہ وفات کرد عن عمار بن یاسر بن عامر بن مالک العنسی یاسر تحتیہ بود او وپدر او یاسر ومادر او کہ اسلام آوردہ بودند قدیم وبود عمار از مستضعفین کہ در راہ خدا عذاب کردہ شدہ بمکہ تا رجوع کنند از اسلام ودر آتش می سوختند او را مشرکان مکہ پس بود آنحضرت کہ میگذشت بروی دست مبارک بروی می مالید ومیفرمود یا نار کونی بردا وسلاما علی عمار کما کنت علی ابراہیم وہجرت کرد بسوی حبشہ ونماز گذارد بسوی قبلتین واو از مہاجرین اولین سابقین بود حاضر گشت بدر وجمیع مشاہد را ودر صفین ہمراہ علی مرتضی کشتہ شد سنہ سبع وثلثین از عمر ہفتاد وسہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم امرہ بالتیمم للوجہ والکفین بدرستیکہ آنحضرت امر فرمود عمار را بتیمم کردن بدو ضرب یکی برای روی ودیگر برای دستہا وفی الباب عن عائشة کہ عبد الرزاق روایت کردہ کہ گفت عمار کنت مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی سفر ومعہ عائشة فہلک عقد ہا فاحتبس الناس فی ابتغائہ حتی اصبحوا ولیس معہم ماء فنزل التیمم فقاموا فضربوا بایدیہم فمسحوا بہا وجوہہم ثم عادوا فضربوا بایدیہم فمسحوا بایدیہم الی الابطین او قال الی المناکب ودر صحیحین نیز مروی ست وابن عباس وروایت شدہ از ابن عباس چنانکہ اخراج کردہ از وی حاکم وبیہقی وعبد الرزاق وطبرانی وحاکم از عبد اللہ بن عمر وابی امامة الباہلی واحمد از عمار بن یاسر اخراج کردہ اند قال ابو عیسی حدیث عمار حدیث حسن صحیح وقد روی عن عمار من غیر وجہ گفت مصنف حدیث عمار کہ باین اسناد مذکور ست حدیثی ست حسن صحیح وتحقیق روایت کردہ شدہ است از عمار از بسیار طرق وہو قول غیر واحد من اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وآن قول بسیار کسان ست از اہل علم از صحابہ منہم علی وعمار وابن عباس وغیر واحد من التابعین وقول بسیار کسان ست از تابعین منہم الشعبی وعطاء ومکحول قالوا گفتہ اند ایشان التیمم ضربة للوجہ وضربة للیدین الخ تیمم دو ضرب اند یکی ضرب برای روی ودیگر ضرب برای دستہاست تا آرنج دست وبہ یقول احمد واسحق وبآن قائل اند امام احمد واسحق وقال بعضہم وگفتہ اند بعضی علما

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی التیمم **قولہ** امرہ بالتیمم للوجہ والکفین ظاہر سوق الکلام دال علی ان المقصود منہ ان التیمم للکفین فقط او للیدین الی المرفقین لا ان التیمم ضربة او ضربتان ویدل علیہ قول المصنف فقد ضعف بعض اہل العلم حدیث عمار عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی التیمم للوجہ والکفین الی آخرہ واصل حدیث عمار کما رواہ البخاری فی حدیث طویل فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم انما کان یکفیک ہکذا فضرب النبی صلی اللہ علیہ وسلم بکفیہ الارض ونفخ فیہما ثم مسح بہما وجہہ وکفیہ وقال المحقق ابن الہمام المراد بالکفین الذراعان اطلاقا لاسم الجزء علی الکل ومع ہذا لا یتم ما علیہ الجمہور لا ینتقد بمرتین بعد قولہ فضرب لکن مقصود الترمذی من ذکر الحدیث ما ذکرناہ

شرح سراج احمد

ودر بعضی نسخه قال بعض اہل العلم آمده منهم ابن عمر و جابر و ابراهیم یعنی از اہل علم از صحابه عبد الله بن عمر و جابر بن
عبد الله و از تابعین ابراہیم نخعی والحسن و حسن بصری اند میگویند که التیمم ضربة للوجه وضربة لليدين
الی المرفقين تیمم دو ضرب اند یک ضرب برای روی است و دیگر ضرب برای دستها است تا مرافق وبه يقول سفيان
الثوري ومالك وابن المبارك والشافعي و همین ست مذہب امام ما ابوحنیفه وقد روى هذا الوجه عن عمار في التيمم
انه قال الوجه والكفين من غير وجه و تحقیق روایت کرده شده است این وجه و این طریق از عمار در تیمم بدرستیکه عمار
گفت وجه و کفین را و این ثابت شده است از بسیار طرق وقد روى عن عمار انه قال تيممنا مع النبي صلى الله عليه
وسلم الى المناكب و تحقیق روایت کرده شده است از عمار بن یاسر بدرستیکه عمار گفت تیمم کردیم ما همراه آنحضرت تا بدوش
والآباط و تا بغلها یعنی استیعاب تمام دست میکردیم فضعف بعض اهل العلم پس تضعیف کرده اند بعضی اہل علم و در بعضی
نسخه بجای لفظ اہل العلم اہل الحدیث ست حديث عمار عن النبي صلى الله عليه وسلم في التيمم للوجه والكفين تضعیف
کرده اند حدیث عمار بن یاسر را از آنحضرت در بیان تیمم که ضربه است برای روی و یک ضربه است برای کفین لما روى عنه
حديث المناكب والآباط از جهت آنکه روایت کرده شده است از عمار حدیث مناکب و آباط قال اسحق بن ابراهيم حديث
عمار في التيمم للوجه والكفين هو حديث صحيح گفت اسحق بن ابراہیم حدیث عمار بن یاسر در حق تیمم برای روی و دستها
آن حدیث ست صحیح وحديث عمار تيممنا مع النبي صلى الله عليه وسلم الى المناكب والآباط ليس هو بمخالف لحديث الوجه
والكفين و حدیث عمار بن یاسر که تیممنا مع النبي صلى الله عليه وسلم الى المناكب والآباط نیست آن حدیث مخالف مر حدیث الوجه والكفين را
لان عمار الم يذكر ان النبي صلى الله عليه وسلم امرهم بذلك زیرا چه عمار ذکر نکرده است که آنحضرت امر کرده صحابه را
با آن وانما قال فعلنا ذلك كذا وكذا فلما سال النبي صلى الله عليه وسلم امره بالوجه والكفين جز این نیست که کردیم ما آن تیمم را چنان چنان
پس هرگاه پرسید عمار آنحضرت را امر کرد او را بضربه برای روی و ضربه برای دستها والدليل على ذلك ما افتى به عمار بعد النبي صلى الله عليه وسلم في التيمم
انه قال الوجه والكفين و دلیل بر آن آنست که آنچه فتوی داده بآن عمار پس از وفات آنحضرت در شان تیمم که بدرستیکه آنحضرت
فرموده وجه و کفین را ففي هذا دلالة على انه انتهى الى ما علمه النبي صلى الله عليه وسلم پس درین حدیث دلالت ست

شرح ابی الطیب

قوله التيمم ضربة للوجه وضربة لليدين الى المرفقين وهو مذهبنا واجابوا عن حديث الباب بان المراد به صورة
الضرب للتعليم لا بيان جميع ما يحصل به التيمم **قوله** ومالك المشهور عند المالكية وجوب ضربتين والمسح الى المرفقين
واختلف عندهم اذا اقتصر على الرسغ وصلى فالمشهور انه يعيد في الوقت نقله القسطلاني اقول مقتضاه ان المسح
عندهم الى المرفقين واجب لا لانه اذا مسح على الرسغين وصلى وخرج الوقت لا تجب اعادة
الصلوة كانهم قالوا بذلك لظاهر حديث عمار والله اعلم **قوله** قال الوجه والكفين بالجر
على الحكاية **قوله** ففي هذا دلالة على انه انتهى الى ما علمه النبي صلى الله عليه وسلم
اى ان عمارا انتهى الى ان التيمم للوجه والكفين فكان هو آخر الامرين فالاول ما فهموا من اطلاق
اليد في الكتاب في اية التيمم والثاني ما انتهوا اليه بتعليم النبي صلى الله عليه وسلم فكان الثاني

عارضة الاحوذي

عن عائشة وتميم
الداري وغيرهما
عن النبي صلى الله
عليه وسلم فلا تعويل
عليها وتعلق من
المعنى بان قال
ان الدم خارج
نجس فاوجب
الوضوء كالغائط
وعلل هذا لكل
نجس خارج وهذا
فاسد من ثلثة
اوجه الاول انها
منقوض على اصله
فانه لو نقض الوضوء
كثيره لنقضه قليله
او نقضه سيلانه
لنقضه ظهوره
او نقضه خروجه
بنفسه لنقضه
اخراج غيره له
كالغائط والبول
الثاني انه لا يسلم
وجود الوضوء
بالغائط للنجاسة
وانما ذلك عبادة
لا يعقل معناها
الثالث ان هذا

شرح سراج احمد

برآنکہ بدرستیکہ عمار بغبار رسانیدہ بسوی چیزیکہ آموختہ بود او را آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و در اختلاف الایمہ نوشتہ است والمسح فی الیدین للتیمم الی المرفقین عند ابی حنیفۃ وعلی الجدید من قول الشافعی وعن مالک و احمد الی المرفقین مستحب والی الکوعین جائز وحکی عن الزہری المسح الی الاباط

حدثنا یحیی بن موسی ثنا سعید بن سلیمان ثنا ہشیم عن محمد بن خالد القرشی عن داود بن حصین عن عکرمۃ عن ابن عباس انہ سئل عن التیمم بدرستیکہ عبداللہ بن عباس پرسیدہ شد از حال تیمم فقال ان اللہ تعالی قال فی کتابہ حین ذکر الوضوء پس گفت عبداللہ بن عباس بدرستیکہ حق تعالی فرمودہ است در کتاب خود آنجا کہ ذکر کردہ است حال وضو را کہ فاغسلوا وجوہکم وایدیکم الی المرافق پس بشوئید شما در وضو روہای خویش را و دستہای خویش را تا بمرافق وقال فی التیمم و فرمود در شان تیمم در ہمانجا فامسحوا بوجوہکم وایدیکم منہ پس مسح کنید شما روہای خویش و دستہای خویش را تا بمرافق از ان خاک پاک یعنی غرض ابن عباس آنست کہ تیمم خلیفۂ وضو ست و در وضو شستن دستہا تا بمرافق اند و در تیمم نیز تا بمرافق باشد کہ متصل وضو در یک آیت تیمم را ذکر فرمودہ است قال والسارق والسارقۃ فاقطعوا ایدیہما فرمود حق تعالی در حق دزدان کہ مرد دزد و زن دزد کہ دزدی کند و مال را از حرز دزدی کند مقدار دہ درم شرعی پس ببرید دستہای ایشان را فکانت السنۃ فی القطع الکفین پس شد سنت در بریدن دست دزد دستہا انما ہو الوجہ والکفین یعنی التیمم جز این نیست کہ مذکور در وضو و تیمم روی مع سر و دو دست باشد یعنی در تیمم قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح غریب گفت مصنف این حدیث ابن عباس حدیثی ست حسن صحیح غریب

باب بتنوین ست بی ترجمہ

حدثنا ابو سعید الاشج ثنا حفص بن غیاث و عقبۃ بن خالد قالا ثنا الاعمش و ابن ابی لیلی عبدالرحمن الانصاری تابعی مشہور امام در فقہ قاضی کوفہ صاحب مذہب گاہ اطلاق کردہ میشود بابن ابی لیلی بر پسر وی محمد بن عبدالرحمن و گویند محدثین چون اطلاق کنند ابن ابی لیلی مراد دارند از وی پدر او را و فقہا چون اطلاق میکنند ابن ابی لیلی مراد میدارند محمد را ولادت او در سنہ اربع وسبعین بود و در سنہ ثمان و مائۃ وفات کرد عن عمرو بن مرۃ عن عبداللہ بن سلمۃ بکسر لام مرادی الکوفی صدوق بود

شرح ابی الطیب

ہو المعتبر والمعمول بہ ویدل ہذا علی جواز الاجتہاد فی زمن النبی صلی اللہ علیہ وسلم لان عمارا رضی اللہ عنہ اجتہد اولا ثم لما علمہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم ترک **قولہ** فکانت السنۃ فی القطع الکفین ای الطریقۃ فی الدین قطع الکفین للسرقۃ یعنی بسبب اطلاق الید فی آیۃ السرقۃ فکذا التیمم یکفی فیہ مسح الوجہ والکفین لاطلاق الید فی آیۃ التیمم و مطلق الید الکفان بدلیل آیۃ السرقۃ وللجمہور ان الاستدلال بآیۃ الوضوء اولی لان التیمم والوضوء شرطان لصحۃ الصلوۃ واُرید بالید فی آیۃ الوضوء الید الی المرفق فکذا المراد فی آیۃ التیمم الا انہ ترک القید اعتمادا علی آیۃ الوضوء والمراد بالکفین فی الحدیث الیدان کما نقلنا ذلک عن المحقق وفی القاموس الکف الید او الکوع **قولہ** انما ہو الوجہ والکفین تقریر للمطلوب فی الجواب بعد الفراغ من تقریر الدلیل والظاہر ان یقول الکفان لانہ خبر وہو بطریق العطف الا ان یقال انہ بحذف المضاف و ابقاء جر المضاف الیہ علی حالہ ای انما ہو مسح الوجہ والکفین وہو قلیل لکنہ وارد کقراءۃ ابن جماز واللہ یرید الآخرۃ بجر الآخرۃ ای عرض الآخرۃ ای متاعہا

عارضۃ الاحوذی

ینتقض بالملامسۃ الفاحشۃ وبالتقاء الختانین فانہما یوجبان الطہارۃ ولیست ہنالک نجاسۃ واما الشافعی فیتعلق بعموم قولہ او جاء احد منکم من الغائط وعول مالک علی ان ہذا الخطاب خارج علی المعتاد فکل ما خرج عنہ لم یتناولہ وذلک محقق فی الاصول والخلاف الثالثۃ قولہ لا وضوء الا من صوت او ریح لا ینفی وجوب الوضوء من غائط وبول من خمسۃ اوجہ احدہا ان الشریعۃ لم تات جملۃ وانما جاءت آحادا وفصولا تتوالی فاجمل ثم یعد الشرع

شرح سراج احمد

وتغیر در حفظ او رفته بود از ثامنه است عن علی قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یقرئنا القرآن علی کل حال ما
لم یکن جنبا گفت علی مرتضی بود آنحضرت که می خوانانید ما را قرآن بر هر حال بر حدث یا بر غیر حدث می بود ما دامیکه نمی بود جنب
قال ابو عیسی حدیث علی حدیث حسن صحیح وبه قال غیر واحد من اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین
وبآن قائل گشته اند بسیار کسان از صحابه وتابعین قالوا یقرأ الرجل القرآن علی غیر وضوء گفته اند صحابه وتابعین که بخواند آدمی
قرآن را بی وضو که خواندن آن بی وضو بیاد رواست ولا یقرأ فی المصحف الا وهو طاهر ونخواند آدمی قرآن را در مصحف مگر
خواند او را که او با وضو باشد وبه یقول سفیان الثوری والشافعی واحمد واسحق وهمین ست مذهب امام ما ابی حنیفه
رحمة الله علیه **باب** ما جاء فی البول یصیب الارض باب ست در بیان آنچه آمده است در حق شاشا که برسد زمین را
وحکم آن چیست حدثنا ابن ابی عمر وسعید بن عبد الرحمن المخزومی قالا ثنا سفیان بن عیینة عن الزهری
عن سعید بن المسیب عن ابی هریرة قال دخل اعرابی المسجد گفت ابو هریره در آمد مردی بادیه نشین در مسجد
والنبی صلی الله علیه وسلم جالس در حالیکه آنحضرت نشسته بود در مسجد شریف فصلی پس نماز گذارد آن مرد
فلما فرغ پس هرگاه فارغ گشت از نماز قال اللهم ارحمنی ومحمدا ولا ترحم معنا احدا گفت آن مرد واین دعا کرد که
بار خدا رحم کن مرا ومحمد را ورحم مکن با ما دیگر کس را فالتفت الیه النبی صلی الله علیه وسلم پس التفات
فرمود بسوی وی آنحضرت فقال لقد تحجرت واسعا پس فرمود آنحضرت هر آئینه تحقیق منع کردی تو

شرح ابی الطیب

باب فی الرجل یقرأ القرآن علی کل حال **قوله** یقرئنا القرآن علی کل حال من باب الافعال فیجوز للمحدث
ان یقرأ القرآن وروی مسلم عن عائشة رضی الله تعالی عنها قالت کان رسول الله صلی الله علیه وسلم
یذکر الله علی کل احیانه وفی ابی داود فیقرئنا القرآن ویاکل معنا اللحم لیس الجنابة **قوله**
ولا یقرأ فی المصحف ظاهره ولا یمس لکن یحمل علی ما اذا مسه لانه اذا لم یمسه وینظر فیه ویقرأ
جاز **باب** ما جاء فی البول یصیب الارض **قوله** دخل اعرابی المسجد
زاد الدارقطنی فقال یا محمد متی الساعة فقال له ما اعددت لها فقال لا والذی
بعثك بالحق ما اعددت لها من کبیر صلوة ولا صیام الا انی احب الله ورسوله فقال انت مع من
احببت **قوله** لقد تحجرت واسعا ای اعتقدت ما لا منع فیه من رحمة الله تعالی
قاله ابن العربی والظاهر انك دعوت بمنع ما لا منع فیه من رحمة الله تعالی

قوت المغتذی

دخل اعرابی المسجد زاد الدارقطنی فقال یا محمد متی الساعة فقال ما اعددت لها فقال لا والذی بعثك
بالحق ما اعددت لها من کبیر صلوة ولا صیام الا انی احب الله ورسوله فقال انت مع من احببت قال وهو
شیخ کبیر لقد تحجرت واسعا قال ابن العربی معناه اعتقدت المنع فی ما لا منع فیه من رحمة الله تعالی زاد
الدارقطنی فقال النبی صلی الله علیه وسلم دعوه عسی ان یکون من اهل الجنة

عارضة الاحوذی

حتی اکمل الله الدین
باتمامها وذلك
ان النبی صلی الله
علیه وسلم قال
لا یحل دم امرء
مسلم الا باحدی
ثلث کفر او زنی
او ردة ثم قتل العلماء
بعشرة اسباب و
نحوها بزیادات
اوله کذلك ههنا
ثالثها ان قوله لا
وضوء الا من صوت
او ریح فیحمل علی
البول والغائط
بانه خارج معتاد
فینقض الوضوء
کالصوت والریح
رابعها ان المراد
بذلك حال کونه
فی المسجد ولا یاتی
فیه الا الصوت والریح
خامسها ان المراد
بذلك الصلوة
وعلیه یدل
الحدیث الصحیح
ایضا ونص عباد
ابن تمیم عن عمه

شرح سراج احمد

رحمتی راکہ واسع بود یعنی رحمت حق تعالی واسع ست چرا منع کردی بمنع کردن بر دیگر کس فلم یلبث ان بال فی المسجد پس درنگ نکرد آن مرد بادیہ نشین اینکہ شاشا کرد در مسجد فاسرع الیہ الناس پس بزودی شدند بسوی آن مرد مردم تا زجر کنند و بزنند او را فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم اہریقوا علیہ سجلا من ماء پس فرمود آنحضرت صحابہ را بریزید برجای بول او دلوی از آب سجلا بفتح سین مہملہ و سکون جیم دلو عظیم کہ پر آب باشد او دلوا من ماء شک راویست در لفظ سجل و ذنوب و در روایت بخاری از ابی ہریرہ بلفظ سجلا او ذنوبا آمدہ و در روایت دیگر از بخاری و مسلم از انس لفظ دلوا واقع شدہ است ثم قال انما بعثتم میسرین
بفتح ذال دلو کلان ۱۲

فرمود آنحضرت مر صحابہ را چون ارادۂ زجر اعرابی کردند کہ شما برانگیختہ نشدید و پیدا کردہ نشدید مگر آسانی کنندگان در دین و مہربانی نمایندگان ولم تبعثوا معسرین و برانگیختہ نہ شدید دشواری کنندگان این صفت آنحضرت ست صلی اللہ علیہ وسلم کہ بغایت رفق و مہربانی و سہولت و سماحت دین و شریعت موصوف ست صحابہ را کہ متبعان اویند بآن موصوف ساخت
جواہر ردی ۱۲

مقصود ترغیب و تحریض بر رفق و لطف ست بآن اعرابی کہ بول کرد شیخ عبد الحق در ترجمۂ مشکوۃ نوشتہ است این حدیث دلالت دارد بر آنکہ زمین پاک میگردد بریختن آب بر نجاست بکثرت و غلبہ و بر آنکہ غسالۂ نجاست در شاشا پاک ست اگر برجای دیگر افتد از جامہ و بدن و زمین یا از حصیر بر زمین چکید و علما را دریجا اختلاف ست مختار آنست کہ اگر بعد پاک شدن محل جدا گردد پاک ست و اگر پیش از پاک شدن محل جدا گردد پلید ست و اگر جدا گردد و رنگ و بوی آن متغیر باشد پلید میگردد باتفاق کذا فی مجمع البحار و طیبی گفتہ کہ این حدیث دلالت دارد بر آنکہ زمین چون پلید گردد بخشک شدن پاک نگردد و کندن زمین و برداشتن خاک از ان واجب ست و نزد ابی حنیفہ زمین بخشک شدن پاک میگردد و اگر تا خشک شدن نگذارند زمین مے باید کند و خاک از ان باید برداشت تا پاک گردد انتہی و معلوم نیست کہ اصحاب ما در جواب این سخن چہ گفتہ اند و من گفتم بحمد اللہ توفیق

شرح ابی الطیب

قولہ فاسرع الیہ الناس ای توجہ الیہ الناس قائلین مہ مہ ای اکفف اکفف کما فی روایۃ **قولہ** اہریقوا علیہ امر من اہراق یہریق اہراقا نحو اسطاعا واصلہ اراق فابدلت الہمزۃ ہاء ثم جعل عوضا عن ذہاب حرکۃ العین فصارت کانہا من نفس الکلمۃ ثم ادخل علیہا الہمزۃ و سکون الہاء فی الامر لقیامہ مقام فاء الکلمۃ ای صبوا **قولہ** سجلا من ماء او دلوا من ماء السجل بفتح السین و سکون الجیم الدلو فیہ الماء قل او کثر وہو مذکر قالہ الطیبی وقال ابن العربی ہو الدلو ملئ فان لم یکن فیہا ماء فلیست بسجل قال والدلو مؤنثۃ والسجل مذکر وقال تبین بروایۃ الدارقطنی ان البائل فی المسجد ہو السائل عن الساعۃ والقائل ولا ترحم معنا احدا وذکر الحافظ ابن حجر انہ ذو الخویصرۃ ورد ذلک من مرسل سلیمان بن یسار اخرجہ ابو موسی المدینی فی الصحابۃ

قوت المغتذی

اہریقوا علیہ ضبط بسکون الہاء و بفتحہا سجلا قال ابن العربی ہو الدلو ملئ ماء فان لم یکن فیہا ماء فلیست بسجل قال والدلو مؤنثۃ والسجل مذکر **فائدۃ** قال ابن العربی تبین بروایۃ الدارقطنی ان البائل فی المسجد ہو السائل عن الساعۃ والقائل ولا ترحم معنا احدا وذکر الحافظ ابن حجر انہ ذو الخویصرۃ ورد ذلک من مرسل سلیمان بن یسار اخرجہ ابو موسی المدینی فی الصحابۃ

عارضۃ الاحوذی

شکا الی النبی صلی اللہ علیہ وسلم الرجل یخیل الیہ انہ یجد الشئ فی الصلوۃ قال لا ینصرف حتی یسمع صوتا او یجد ریحا وانہ قد جاء وجوب الوضوء من البول والغائط فی حدیث صفوان بن عسال الآتی ان شاء اللہ تعالی الرابعۃ حدیث عباد ہذا نص صحیح فان الشک فی الطہارۃ لا یوجب الوضوء وتحقیق القول فی ذلک قد بیناہ فی غیر موضع لبابہ ان الخواطر فی النفوس یخلقہا اللہ ابتداء او مرتبۃ علی اسباب ولا تخلو من ثلثۃ احوال اما ان یتعارض علی اصل الاستواء و اما ان یترجح احد المتعارضین علی الآخر

شرح سراج احمد

کہ حدیث دلالت نکرد برآن کہ قوم در انجا نماز گذارند پیش از خشک کردن شاشا شاید کہ ریختن آب بالفعل برای آن بوده باشد تا نجاست سبک گردد وبوی ورنگ بول بجهت غلبۂ آب برطرف شود وپاک بخشک شدن شده باشد وحدیث ازین ساکت ست قال سعید گفت سعید بن عبد الرحمن قال سفیان وحدثنی یحیی بن سعید عن انس بن مالك نحو هذا گفت سفیان وحدیث کرده مرا یحیی بن سعید از انس بن مالک مانند این حدیث چنانکه اخراج کرده اند شیخین ونسائی وحاکم وابوداود وابن حبان از ابی هریره اخراج کرده اند وابوداود از عبد الله بن مغفل بن مقرن مرسل وفی الباب عن عبد الله بن مسعود وابن عباس وواثلة بن الاسقع وهم درین باب حدیثی مروی گشته است از عبد الله بن مسعود وعبد الله بن عباس وواثله بن الاسقع قال ابو عیسی هذا الحدیث حسن صحیح والعمل علی هذا عند بعض اهل العلم وهو قول احمد واسحق ومصنف این حدیث را باسناد دیگر میگوید وقد روی یونس هذا الحدیث عن الزهری عن عبید الله بن عبد الله بن عتبہ بن مسعود عن ابی هریرة تمام شد ابواب الطهارة وشروع میکند در ابواب نماز وگفت

ابواب الصلوۃ عن رسول الله صلی الله علیه وسلم بسم الله الرحمن الرحیم باب ما جاء فی مواقیت

الصلوۃ عن النبی صلی الله علیه وسلم باب ست دربیان انچه آمده است در ذکر اوقات نماز که از آنحضرت مروی گشته است حدثنا هناد بن السری ثنا عبد الرحمن بن ابی الزناد عن عبد الرحمن بن الحارث بن عیاش بن ابی ربیعة عن حکیم بن حکیم هر دو لفظ مکبرست وهو ابن عباد وآن حکیم بن حکیم بن عباد ست ابن حنیف الانصاری الاوسی صدوق از خامسه بود وقال اخبرنی نافع بن جبیر ابن مطعم نوفلی ابو محمد یا ابو عبد الله مدنی ثقة فاضل از ثالثه بود در سنه تسع وتسعین وفات کرد وقال اخبرنی ابن عباس ان النبی صلی الله علیه وسلم قال امنی جبرئیل عند البیت مرتین امامت کرد مرا جبرئیل نزد خانۂ کعبه دو بار یعنی گذارده هر نماز را دو بار

شرح ابی الطیب

ابواب الصلوۃ قوله امنی جبرئیل عند البیت ای الکعبة وفی روایة الامام الشافعی عند باب الکعبة وفی اخری فی مشکل الآثار للطحاوی عند باب البیت وزاد النسائی فی روایة عن جابر بن عبد الله فتقدم جبرئیل علیه السلام ورسول الله صلی الله علیه وسلم خلفه والناس خلف رسول الله صلی الله علیه وسلم

قوت المغتذی

ابواب الصلوۃ امنی جبرئیل عند البیت فی روایة الشافعی عند باب البیت قال ابن العربی سمعت من یقول فی المجالس ولواره فی کتاب ان جبرئیل لم یکن مصلیا وانما امه بقوله وایماء بصورة الصلوۃ علی معنی تعلیم النبی صلی الله علیه وسلم وهذا ضعیف یرده ظاهر قوله فصلی وهذا یقتضی انه صلی مثله والذی عندی ان قول هذا القائل هذا القول انما هو من تعلق اصحاب الشافعی علی علمائنا فی صحة امامة المتنفل بهذا الحدیث قالوا فان جبرئیل کان متنفلا معلما والنبی صلی الله علیه وسلم مفترض فحاذ عن ذلك بان جبرئیل لم یکن مصلیا واسقط قوله امنی وقوله ان جبرئیل ان کان مصلیا کان متنفلا وکان النبی صلی الله علیه وسلم مفترضا خلف متنفل دعوی فمن این علم عند احد ما کان جبرئیل علیه فی الصلوۃ من تنفل وافتراض فان قیل لا تکلیف علی ملك فی هذه الشریعة وانما هی علی الجن والانس قلنا ذلك لم یعلم عقلا وانما علم بالشرع وجبرئیل مامورا بالامامة بالنبی صلی الله علیه وسلم ولیوم غیره من الملائكة بذلك فکما

عارضة الاحوذی

واما ان ینتفی احدهما ویتعین الثانی حتی لا یبقی للآخر اثر فلما کانت هذه ثلثة احوال وضع لها ثلثة اسماء لیقع العلم بها والتعلیم بها موافقا لمعناها فوضع للاول الشك ووضع للثانی الظن ووضع للثالث العلم والیقین فخص الاول باسمه واستعمل الثانی فی موضع الاول استعمال الواحد فاذا فهمتم معنی الشك فلا یصلح القضاء باحدهما دون الآخر حتی ینظر فی غیرهما فیقضی بموجبه علیهما اذ لا یصح ترجیح احدهما علی الآخر من غیر مزیة وهذا اصل مالك رحمه الله فی مسائله حیث

عارضة الاحوذی

مابيناه فى اصول الفقه ويعضده حديث الصحيحين عن ابى هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا وجد احدكم فى بطنه شيئا فاشكل عليه اخرج منه شئ ام لا فلا يخرج من المسجد حتى يسمع صوتا او يجد ريحا المشكة اذا ثبت هذا فان تيقن الحدث وشك فى الطهارة او تيقن الطهارة وشك فى تمامها فلا خلاف بين الامة انه يجب عليه الوضوء اجماعا فان تيقن الطهارة وشك فى وقوع الحدث بعد تيقن الطهارة ففيه خمسة اقوال الاول انه واجب وعليه يدل ظاهر قول ابن القاسم فى المدونة الثانى

شرح سراج احمد

در دو روز فصلى الظهر فى الاولى منهما پس گذارد جبرئيل نماز ظهر را در اول از ان دو روز حين كان الفئ مثل الشراك در وقتيكه گشت سايۂ آفتاب نيم روز مقدار بند نعل از زوال يعنى سايۂ اصلى كه در وقت زوال آفتاب مى باشد دران وقت مقدار بند نعل زوال بود و ظاهر آنست كه مراد عرض شراک باشد و سايۂ اصلى آن راقى از زوال گويند مختلف ميگردد باعتبار اختلاف امكنه و اوقات و بعضى بلاد باشد كه در وى در بعضى فصول اصلا سايۂ اصلى نباشد چنانكه در مكۂ معظمه در نوزدهم سرطان و هر بلدى كه در تحت ميل كلى بود و از جهت بودن آفتاب بر سمت الراس و تفاوت آن بر حسب عرض البلد است چنانكه در علم هيأت تحقيق آن رسيت واز براى معرفت آن طريقها ست ثم صلى العصر حين كان ظل كل شئ مثل ظله پستر گذارد نماز عصر را در وقتيكه گشت سايۂ هر چيزى مقدار آن و در بعضى نسخه مثله آمده است ثم صلى المغرب حين وجبت الشمس و افطر الصائم پستر گذارد نماز مغرب را در وقتيكه غروب گشت آفتاب و افطار كند روزه دار روزه را ثم صلى العشاء حين غاب الشفق پستر گذارد نماز عشا را هنگاميكه ناپيد اشد شفق

شرح ابى الطيب

الحديث وقال السيوطى فى حاشيته وقال ابن التين لما امر الله تعالى جبرئيل بتعليم النبى صلى الله عليه وسلم هذه الصلوة كانت فرضا عليه لانه امر بذلك فكانت صلوة النبى صلى الله عليه وسلم خلفه صلوة مفترض بمفترض انتهى اقول فليس فيه دليل على جواز صلوة المفترض خلف المتنفل **قوله** مرتين اى فى كل صلوة من الخمس مرتين والا ففى جميع الصلوات عشر مرات **قوله** فصلى الظهر فى الاولى اى فى المرة الاولى من اليوم الاول قيل ابتدأ بها مع ان فرض الصلوة كان ليلا وقياسه ان اول صلوة وجبت الصبح لان اول وقت الصبح فيه خفاء فلو ام فيه لربما خفى فيه بعض الافعال ولا شك ان الحكم لا يثبت الا بعد البيان فلا تفرض الصلوات الا بعده ثم الحكمة فى البيان من الظهر الايماء الى ان دينه سيظهر على الاديان كلها **قوله** حين كان الفئ مثل الشراك قال محيى السنة الشمس فى مكة ونواحيها اذا استوت فوق الكعبة فى اطول يوم من السنة لم ير لشئ من جوانبها ظل فاذا زالت ظهر الفئ قدر الشراك من جانب المشرق وهو اول وقت الظهر والشراك احد سيور النعل الذى على وجهها **قوله** وجبت الشمس اى سقطت

قوت المغتذى

خص بالامامة جاز ان يخص بالفريضة وقد روينا فى حديث مالك من قول جبرئيل عليه السلام بهذا امرت برفع التاء وبفتحها فاما رفع التاء فثابت صحيح وهو فى امر جبرئيل صريح ولم يعلم صفة امر الله تعالى له وهل قال له بلغ الى محمد هيأة الصلوة قولا او فعلا او قولا و فعلا لما امر الله تعالى جبرئيل بتعليم النبى صلى الله عليه وسلم فتكون صلوة النبى صلى الله عليه وسلم خلفه صلوة مفترض خلف مفترض حين كان الفئ مثل الشراك هو سير النعل قال ابن العربى يعنى قصر الظل قال ابن قتيبة يتوهم الناس ان الظل والفئ بمعنى وليس كذلك بل الظل يكون غدوة وعشية من اول النهار الى آخره واما الفئ فلا يكون الا من بعد الزوال ولا يقال لما قبل الزوال فئ وانما قيل لما بعد الزوال فئ لانه ظل فاء من جانب الى جانب اى رجع والفئ الرجوع حين وجبت الشمس اى سقطت

شرح سراج احمد

و آن نزد امام ابی حنیفه عبارت از بیاض ست که پس از غروب آفتاب در افق می باشد و نزد صاحبیه عبارت از حمرات ست که در افق مستطیر بود و مقدار زمان آن باعتبار اختلاف امکنه و فصول مختلف می باشد و بآن قائل گشته اند عمر بن الخطاب و عبد الله ابن عمر و ابن عباس و عبادہ بن الصامت چنانکه قائل گشته اند بآن صاحبیه و در ظاہر روایت از امام ابی حنیفه شفق عبارت از بیاض ست چنانکه مروی گشته است از ابی بکر الصدیق و عائشه و معاذ و ابن الزبیر و ابی ہریرہ رضی الله عنہم و علمای متاخرین حنفیه فتوی بقول صاحبیه داده اند تو صلی الفجر حین برق الفجر پس بگذارد نماز فجر را ہنگامیکه روشن شد فجر و بیاض ظاہر گشت در افق که عبارت از خیط ابیض ست و حرم الطعام علی الصائم و ہنگامیکه حرام شود خوردن و نوشیدن بر روزه دار درین روز ہمه نماز ہا را در اول وقت گذارد و صلی المرة الثانیة الظهر حین کان ظل کل شئ مثله و بگذارد جبرئیل دوم بار در روز دیگر ظہر را ہنگامیکه گشت سایه ہر چیزی مانند آن لوقت العصر بالامس نزد نماز عصر که دیروز بود تو صلی العصر حین کان ظل کل شئ مثلیه پس بگذارد نماز عصر را ہنگامیکه گشت سایه ہر چیزی دو چندان ثم صلی المغرب لوقته الاول پس بگذارد نماز مغرب را بر وقت اوکه در اول روز گذارده بود ازین حدیث معلوم گشت که نماز مغرب را یک وقت است بخلاف نماز ہای دیگر چنانچه قول جدید شافعی ست ثم صلی العشاء الاخرة

شرح ابی الطیب

قوله برق الفجر بفتح الراء ای طلع **قوله** وصلی المرة الثانیة الظهر حین کان ظل کل شئ مثله لوقت العصر بالامس ای فرغ من صلوة الظهر حین صار ظل کل شئ مثله مستقبلا و متصلا لوقت العصر بالامس فعلی هذا معنی قوله ثم صلی العصر حین صار ظل کل شئ مثله ای ابتدأها حین صار ظل کل شئ مثله فبهذا التاویل تبین ان الظهر فی الیوم الثانی والعصر فی الیوم الاول لم یکونا فی وقت واحد کما یدل علیه ظاهر اللفظ وهذا الیتعین بهما وقت الظهر ویعرف ان الوقت من شروع الصلوة فی اولی المرتین الی الفراغ منها فی المرة الثانیة وهذا معنی قوله الوقت فیما بین هذین الوقتین ای وقت الشروع فی المرة الاولی و وقت الفراغ فی المرة الثانیة و قال النووی و احتج الشافعی والاکثرون بظاهر الحدیث الذی نحن فیه یعنی به ما رواه مسلم عن عبد الله بن عمران نبی الله صلی الله علیه وسلم قال اذا صلیتم الفجر فانه وقت الی ان یطلع قرن الشیطان ثم اذا صلیتم الظهر فانه وقت الی ان یحضر العصر فاذا صلیتم العصر فانه وقت الی ان تصفر الشمس فاذا صلیتم المغرب فانه وقت الی ان یسقط الشفق فاذا صلیتم العشاء فانه وقت الی نصف اللیل و قالوا اجابوا من حدیث جبرئیل علیه السلام بان معناه فرغ من الظهر حین صار ظل کل شئ مثله و شرع فی العصر فی الیوم الاول حین صار ظل کل شئ مثله فلا اشتراك بینهما وهذا التاویل متعین لیجمع بین الاحادیث ولانه اذا حمل علی الاشتراك یکون اخر وقت الظهر مجهولا لانه اذا ابتدأ بها

قوت المغتذی

حین برق الفجر بفتح الراء

عارضة الاحوذی

انه ان کان فی الصلوة الغی الشك وان کان فی غیر صلوة اخذ بالشك الرابع انه یقطع الصلوة الخامس قال ابن حبیب ان خیل الیه ان ریحا خرجت منه فلا یتوضأ الا ان یتیقن ذلك فمن اوجب الوضوء تعلق بان العبد مامور بالیقین و من استحب تعلق بان یقین الطهارة معه والشك علیه ضعیف فلا اقل من ان یؤثر فی الاستحباب فی جزء الثالث انه اذا قرن بالشك وجود الصلوة لو نعتبر لانه قد دخل فی الصلوة بیقین صحیح والقول الرابع یرجع الی الاول لانه ما یشترط فی ابتداء الصلوة اشترط فی اثنائها

شرح سراج احمد

حين ذهب ثلث الليل پس بگزارد نماز عشاء دوم را که در آخیر روز بود هنگامیکه رفت ثلث شب تو صلی الصبح
حين اسفرت الارض پس بگزارد نماز صبح را هنگامیکه روشن شد زمین و زوال غلس گشت ثم التفت الی جبرئيل
پس التفات کرد بسوی من جبرئیل فقال یا محمد هذا وقت الانبياء من قبلك پس گفت ای محمد این وقت نماز پیغمبرانست

شرح ابی الطیب

حين صار ظل كل شئ مثله لم يعلم متى فرغ منها وحتى يكون آخر وقت الظهر مجهولا ولا يحصل بيان حدود الاوقات واذا حمل على ما تاولناه حصل معرفة آخر الوقت وانتظمت الاحاديث على اتفاق وبالله التوفيق انتهى أقول هذا تاويل حسن لو لم يعارضه صريح وقد عارضه ما في النسائی فانه رواه عن جابر بن عبد الله ان جبرئيل اتى النبي صلى الله عليه وسلم يعلمه مواقيت الصلوة فتقدم جبرئيل ورسول الله صلى الله عليه وسلم خلفه والناس خلف رسول الله صلى الله عليه وسلم فصلى الظهر حين زالت الشمس واتاه حين كان الظل مثل شخصه فصنع كما صنع فتقدم جبرئيل ورسول الله صلى الله عليه وسلم خلفه والناس خلف رسول الله صلى الله عليه وسلم فصلى العصر الى ان قال ثم اتاه في اليوم الثاني حين كان ظل الرجل مثل شخصه فصنع كما صنع بالامس فصلى الظهر ثم اتاه جبرئيل حين كان ظل الرجل مثلي شخصه فصنع كما صنع بالامس فصلى العصر فهذا صريح في انه تقدم للامامة للظهر في اليوم الثاني بعد صيرورة ظل الرجل مثل شخصه كما صنع في العصر في اليوم الاول فالظاهر ان حديث جبرئيل عليه السلام منسوخ بالاحاديث الواردة بعده مثل الحديث الذي رواه مسلم او يقال بنسخ وقت العصر بصلوة الظهر في اليوم الثاني في الوقت الذي صلى العصر فيه في اليوم الاول فيثبت وقت الظهر من الزوال الى ما بعد المثل قدر صلوة الظهر وبه يثبت ما ذهب اليه مالك وطائفة من العلماء اذا صار ظل كل شئ مثله دخل وقت العصر ولم يخرج وقت الظهر بل يبقى بعد ذلك قدر اربع ركعات كما عزى اليه النووي وأما الجمع بانه صلى العصر اولا حين صار ظل كل شئ مثله بعد ظل الزوال وصلى الظهر ثانيا حين كان ظل كل شئ مع ظل الزوال فبعيد لحديث النسائي ولان فئ الزوال كان قليلا جدا لقوله في الحديث صلى حين كان الفئ مثل الشراك وهذا المقدار من الفئ يحصل ببعض الفاتحة فلا يتم الجمع بهذا التقرير والله اعلم بحقيقة الحال **قوله** هذا وقت الانبياء من قبلك قال ابن العربي ظاهره ان هذه الصلوات في هذه الاوقات مشروعة لمن قبلهم من الانبياء وليس كذلك وانما معناه هذا وقتك المشروع لك يعني الوقت الموسع المحدود بطرفين الاول والآخر مثل وقت الانبياء قبلك اى صلاتهم كانت موسعة الوقت

قوت المغتذي

هذا وقت الانبياء من قبلك قال ابن العربي ظاهره يوهم ان هذه الصلوة في هذه الاوقات كانت مشروعة لمن قبلهم من الانبياء وليس كذلك وانما معناه هذا وقت الشروع لك يعني الوقت الموسع المحدود بطرفين الاول والآخر وقت الانبياء قبلك يعني مثله وقت الانبياء قبلك اى صلاتهم كانت لسعة الوقت وذات طرفين

عارضة الاحوذي

كستر العورة ونحوها ووجه قول ابن حبيب ان الحدث اخرج الريح من الاصل وبقي القول على ظاهره وتحقيقه ان الريح يتفق منه التخييل فاما البول فانه لا يتصور فيه تخييل وذلك من تصوره في الصلوة يكون كما يتصوره في غير الصلوة والامر فيهما واحد بدليل قوله اذا كان احدكم في المسجد فوجد بين اليتيه ريحا فلا يخرج فراعى الغاء التخييل دون اقتران الصلوة ولا يبقى الا من شك في نقض طهارته باليقين لا يرتفع بالشك ابدا عند احد وانما يمتزج الامر على الضعفاء بغيره فيشكل عليهم الفرق

شرح سراج احمد

کہ پیش از تو بودند کہ ہر کدام را از ایشان بعضی از ان اوقات دادہ شدہ بودند اگرچہ مجموع اوقات خمس مخصوص این است ست والوقت فیما بین ھذین الوقتین و وقت نماز درمیان این دو وقت ست و فی الباب عن ابی ھریرۃ و در باب اوقات صلوٰۃ حدیثی مروی گشتہ است از ابی ہریرہ چنانکہ اخراج کردہ آنرا امام احمد و بریدۃ و مروی گشتہ است از بریدۃ الاسلمی و ابی بردہ چنانکہ اخراج کردہ مسلم و ابی موسی الاشعری چنانکہ اخراج آن کردہ امام طحاوی و ابی مسعود الانصاری و ابی سعید الخدری کما اخرجہ احمد و الطحاوی از عمرو بن حزم اخراج کردہ عبد الرزاق و اسحق و از ابی مسعود اسحق اخراج کردہ و جابر بن عبد اللہ و عمرو بن حزم و البراء بن عازب و انس بن مالک و احمد و ابو داود و نسائی از ابن عمر و ابو نعیم در حلیہ از معاذ و دار قطنی از ابن عمر و بیہقی از مالک و ابن عساکر از ابن عمر موقوف از عبید اللہ و عبد اللہ بن نافع از نافع از ابن عمر

حدثنا احمد بن محمد بن موسی ثنا عبد اللہ بن المبارک اخبرنی حسین بن علی بن الحسین انی وھب بن کیسان عن جابر بن عبد اللہ عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال امنی جبرئیل فذکر نحو حدیث ابن عباس بمعناہ یعنی ذکر کردہ جابر بن عبد اللہ حدیث را مانند حدیث ابن عباس کہ مصنف ذکر کردہ در الفاظ و معنے ولو یذکر فیہ و ذکر نکردہ است جابر در حدیث لفظ و عبارت لوقت العصر بالامس را و حدیث جابر فی المواقیت قد رواہ عطاء بن ابی رباح و عمرو بن دینار و ابو الزبیر عن جابر بن عبد اللہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم نحو حدیث وھب بن کیسان عن جابر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم یعنے حدیث جابر بطرق متعددہ مروی گشتہ است قال ابو عیسیٰ حدیث ابن عباس حدیث حسن گفت مصنف حدیث عبد اللہ بن عباس حدیثی ست حسن

شرح ابی الطیب

وذات طرفین والا فلم یکن ھذہ الصلوات علی ھذہ المیقات الا لھذہ الامۃ خاصۃ وان کان غیرھم قد شارکھم فی بعضہا وقد روی ابو داود فی حدیث العشاء اعتموا بھذہ الصلوۃ فانکم قد فضلتم بہا علی سائر الامم وکذا قال ابن سید الناس وقال یرید فی التوسعۃ علیھم فی ان للوقت اولا و آخرا الا ان الاوقات ھی اوقاتھم بعینہا **قولہ** والوقت فیما بین ھذین الوقتین التعریف للعھد ای اول وقت صلیت و آخر وقت وما بینہما فی صلوۃ امکن ذلک ھو الوقت واما المغرب فباعتبار ابتداء شروعہ وانتہاء صلاتہ لانہ صلاھا فی وقت واحد فی الیومین وھذا یقتضی نسخ حدیث جبرئیل لانھم اجمعوا علی ان وقت المغرب الی الشفق لاحادیث وردت فی ذلک

قوت المغتذی

مثل ھذا والا فلم یکن ھذہ الصلوۃ علی ھذہ المیقات الا لھذہ الامۃ خاصۃ وان کان غیرھم قد شارکھم فی بعضہا وقد روی ابو داود فی حدیث العشاء اعتموا بھذہ الصلوۃ فانکم قد فضلتم بہا علی سائر الامم وکذا قال ابن سید الناس یرید فی التوسعۃ علیھم فی ان للوقت اولا و آخرا الا ان الاوقات ھی اوقاتھم بعینہا والوقت فیما بین ھذین الوقتین قال ابن سید الناس یرید ھذین وما بینہما اما ارادتہ ان الوقتین اللذین اوقع فیہما الصلوۃ وقت لھما فتبین بفعلہ واما الاعلام بان ما بینہما ایضا وقت فتبینہ قولہ علیہ الصلوۃ والسلام

عارضۃ الاحوذی

بین الظن والشک فالیقین یؤثر فیہ الظن والشک لا یؤثر فی الیقین بحال والظن ھو الخاطر الذی یعتضد باسباب ومقدمات والشک ھو الخاطر المفرد الذی لا یعضدہ شیٔ وھذا امر عسیر ضبطہ الا علی الاحبار وعلی معارضۃ الظن بالیقین لا نعرفہ من روایۃ ابن وھب واحبار الاھی وروی عن اصحابنا فی الاحتیاط بالوضوء اولی ما احمل علیہ الاحتیاط للعبادۃ السادسۃ قولہ اذا وجد احدکم ریحا بین الیتیہ فلا یخرج حتی یسمع صوتا او یجد ریحا فسوی بین الاول والثانی وھما مختلفان فی المعنی فالمراد

شرح سراج احمد

وقال محمد اصح شیء فی المواقیت حدیث جابر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم وگفت امام بخاری صحیح ترین حدیثی در باب مواقیت صلوة حدیث جابر ست کہ از آنحضرت روایت کردہ است و نزد مصنف حدیث ابن عباس ست **باب** منہ باب ست

از ابواب سابق یعنی در بیان اوقات صلوة حدثنا هناد ثنا محمد بن فضیل عن الاعمش عن ابی صالح عن ابی هریرة قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان للصلوة اولا و اخرا فرمود آنحضرت بدرستیکہ برای نماز گذاردن اول وقت ست و آخر وقت وان اول وقت صلوة الظهر حین تزول الشمس و بدرستیکہ اول وقت نماز ظهر ہنگامیست کہ زوال کند آفتاب و میل کند از دائرۂ نصف النہار بجانب مغرب وان اخر وقتها حین یدخل وقت العصر و آخر وقت ظهر ہنگامی ست کہ درآید وقت عصر یعنی مابین ہر دو وقت صلاتین وقت مہمل نیست وان اول وقت العصر حین یدخل وقتها و بدرستیکہ اول وقت نماز عصر ہنگامی ست کہ درآید وقت عصر وان اخر وقتها حین تصفر الشمس و بدرستیکہ آخر وقت نماز عصر ہنگامی ست کہ زرد شود آفتاب و نظر رائی بران قرار گیرد وان اول وقت المغرب حین تغرب الشمس و بدرستیکہ اول وقت مغرب ہنگامی ست کہ غروب کند آفتاب وان اخر وقتها حین یغیب الشفق و بدرستیکہ آخر وقت مغرب ہنگامی ست کہ غائب شود شفق وان اول وقت العشاء الاخرة حین یغیب الافق و بدرستیکہ اول وقت عشای اخیرہ ہنگامی ست کہ غائب شود شفق کہ حمرت ست یا بیاض و اطلاق عشا بر مغرب نیز آمدہ است و لہذا عشای اخیرہ ذکر کرد وان اخر وقتها حین ینتصف اللیل و بدرستیکہ آخر وقت عشا ہنگامی ست کہ نیمہ شود شب یعنی پس از نیم شب نزد امام ما ابی حنیفہ نماز ہم رواست لیکن ترک استحباب گشت وان اول وقت الفجر حین یطلع الفجر و بدرستیکہ اول وقت نماز فجر ہنگامی ست کہ طلوع کند صبح صادق و مقدار زمان وی مختلف می باشد باختلاف امکنہ و ازمنہ

شرح ابی الطیب

قوله اصح شیء فی المواقیت حدیث جابر یقتضی ان یکون صحیحا لان الاصح من الحسن لا ینزل عن درجة الصحة لکن قال ابن القطان حدیث جابر یجب ان یکون مرسلا لان جابرا لم یذکر من حدثه بذلک ولم یشاهد ذلک صبیحة الاسراء لما علم من انه انصاری انما صحب بالمدینة قال وابن عباس وابو هریرة اللذان رویا ایضا قصة امامة جبرئیل لکن لا یلزم فی حدیثهما من الارسال ما فی روایة جابر لانهما قالا ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال ذلک وقصه علیهما **قوله** وان اول وقت العصر حین یدخل وقتها کان وقته کان معلوما عندهم **قوله** وان آخر وقتها حین تصفر الشمس وان آخر وقتها حین ینتصف اللیل المراد بهما آخر وقت المختار والمستحب والا فوقتهما الی الغروب والی الصبح الصادق واما الجواب بان ما بعد الاصفرار لشدة الکراهة ملحق بالعدم کانه لیس من الوقت اصلا فصار کان الوقت الی الاصفرار فصحیح من جهة التوجیه والا فلا فائدة فی العصر فی هذا القید الا انه لا یجری فی العشاء مثله

قوت المغتذی

قال محمد اصح شیء فی المواقیت حدیث جابر قال ابن القطان حدیث جابر یجب ان یکون مرسلا لان جابرا لم یذکر من حدثه بذلک ولم یشاهد ذلک صبیحة الاسراء لما علم من انه انصاری انما صحب بالمدینة قال وابن عباس وابو هریرة اللذان رویا ایضا قصة امامة جبرئیل فلیس یلزم فی حدیثهما من الارسال ما فی روایة جابر لانهما قالا ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال ذلک وقصه علیهما

عارضة الاحوذی

بالاول وجود توهم وتخییل والمراد بالثانی وجود تحقیق و تیقن وبهذا یستقیم الکلام وینتظم القول ولو کان المعنی واحدا کان تناقضا بینا السابعة اذا تیقن انه احدث وتیقن انه تطهر فشک بالسابق منهما فهذه مسألة لوارها العلماء وذکر ابو المعالی فی کتاب نهایة المطلب فی درایة المذهب قال یبنی علی الحالة التی کانت قبلها فهو الآن علی ضدها وهذا علی مذهبه فی الغاء الشک وهو الصحیح من اقوالنا کما بیناه ایضا ایضاحه بالمثال ان امرأ مثلا علم انه کان قبل الفجر محدثا ثم طلع الفجر فاجتمع له بعد الفجر

ترجمہ سنن ترمذی

واین اسفر وقتها اصحین تطلع الشمس و بدرستیکہ آخر وقت نماز فجر ہنگامی ست کہ طلوع کند آفتاب وفی الباب عن عبد اللہ بن عمرو کما اخرجہ ابوداود واحمد قال ابو عیسٰی سمعت محمداً یقول گفت مصنف شنیدم امام بخاری راکہ میگفت حدیث الاعمش عن مجاھد فی المواقیت اصح من حدیث محمد بن فضیل عن الاعمش حدیث اعمش کہ روایت کردہ از مجاہد صحیح تر نزد اخیر است از حدیث محمد بن فضیل کہ او از اعمش روایت کردہ وحدیث محمد بن فضیل خطاء وحدیث محمد بن فضیل خطا ست اخطأ فیہ محمد بن الفضیل یعنی خطا کردہ دران حدیث محمد بن فضیل حدثنا ھناد ثنا ابو اسامۃ عن ابی اسحٰق الفزاری عن الاعمش عن مجاھد قال کان یقال گفت مجاہد بود کہ گفتہ میشد در زمان صحابہ اینکہ ان للصلوٰۃ اولاً واٰخراً بدرستیکہ برای نماز اول وقت ست وآخر وقت فذکر نحو حدیث محمد بن فضیل عن الاعمش نحوہ بمعناہ پس ذکر کرد ابو اسحٰق فزاری مانند حدیث محمد بن فضیل کہ روایت از اعمش کردہ مانند آن در الفاظ ومعنی آن حدثنا احمد بن منیع والحسن بن الصباح بفتح صاد مہملہ وفتح موحدہ مشددہ در آخر حای مہملہ است البزار واحمد بن محمد بن موسی المعنی واحد یعنی معنی ہر یکی واحد ست وموافق اند در معنی ودر الفاظ تفاوت ست قالوا ثنا اسحٰق بن یوسف الازرق بتقدیم زا بر را عن سفیان عن علقمۃ بن مرثد عن سلیمان بن بریدۃ عن ابیہ بریدۃ قال اتی النبی صلی اللہ علیہ وسلم رجل گفت بریدہ آمد نزد آنحضرت مردی فسألہ عن مواقیت الصلوٰۃ پس پرسید آنحضرت را از اوقاتہای نماز فقال اقم معنا ان شاء اللہ پس فرمود آنحضرت اقامت کن وباش نزد ما اگر خواہد حق تعالی بیان کنم ترا اوقات نماز را

۱ فامر بلالاً فاقام حین طلع الفجر پس امر فرمود بلال را پس تکبیر نماز کرد ہنگامیکہ برآمد وطلوع نمود آثار شمس کہ صبح صادق بود ثم امرہ فاقام حین زالت الشمس فصلی الظہر پستر امر فرمود بلال را پس اقامت نماز کرد ہنگامیکہ زوال کرد آفتاب پس بگذارد نماز ظہر را ثم امرہ فاقام فصلی العصر والشمس بیضاء مرتفعۃ پستر امر فرمود بلال را پس اقامت نماز کرد پس بگذارد نماز عصر را در حالیکہ آفتاب سفید وبلند از افق بود ثم امرہ بالمغرب حین وقع حاجب الشمس پستر امر فرمود بلال را باقامت مغرب ہنگامیکہ بیفتاد کنارۂ آفتاب وفرو رفت در زمین ثم امرہ بالعشاء فاقام حین غاب الشفق پستر امر فرمود بلال را پس اقامت نماز کرد ہنگامیکہ غائب شد حمرت ثم امرہ من الغد پستر امر فرمود از دیگر روز برای نماز فجر فنور بالفجر پس روشن کرد بہ نماز فجر ودر اسفار بگذارد ثم امرہ بالظہر فابرد پستر امر فرمود بلال را باقامت نماز ظہر پس سردی کرد بظہر یعنی در آخر وقت بگذارد وانعم ان یبرد

شرح ابی الطیب

قولہ اقم معنا ان شاء اللہ کانہ للتبرک والا فلم یعرف تقیید الامر بمثل ھذا الشرط **قولہ** حین وقع حاجب الشمس ای غرب وسقط ومنہ مواقع النجوم یعنی مغاربہا او مساقطہا وحاجب الشمس طرفہا والمراد الطرف الاعلی الذی یغرب فی بدیتہ غروب الشمس **قولہ** فابرد وانعم ان یبرد ای اطال الابراد واخر الصلوٰۃ ومنہ انعم النظر فیہ اذا اطال التفکر فیہ قالہ فی المجمع وقال غیرہ فانعم ای بالغ یقال احسن الی فلان وانعم ای زاد فی الاحسان وبالغ والمعنی زاد فی الابراد لصلوٰۃ الظہر وبالغ فی الابراد علی اول اوقات الابراد حتی یتم انکسار وہج الحر ای شدۃ حر الظہر

عارضۃ الاحوذی

ان توضأ واحدث ولو تحقق ایہما اسبق واراد صلوٰۃ الصبح قیل لہ علی الغاء الشک انت الآن متطہر وذلک لان الحدث الیقین قبل الفجر قد رفعہ الطہر الیقین بعد الفجر والحدث الذی کان معہ بعد الفجر لا یعلم ھل ھو قبل الطہارۃ المتیقنۃ او بعدھا فیلغی الشک ویبنی علی الیقین من الطہارۃ ولو علم انہ کان قبل الفجر متطہراً قیل لہ انت الآن علی حدث لان ذلک الطہر المتیقن قبل الفجر قد ارتفع بالحدث المتیقن بعدہ والطہارۃ المتیقنۃ التی کانت بعدہ ایضاً یمکن ان تکون بعد الحدث فلا ترفعہ او قبلہ فلا تؤثر فیہ فیبقی یقین الحدث علی حالہ

حل اللغۃ

شرح سراج احمد

پس زیادتی کرد و مبالغہ نمود در سرد گردانیدن وقت چنانکہ شکست یافت گرمی تمام شوق حدیث دال است کہ این ابراد و مبالغہ در آن بجہت تاخیر از اول وقت بود چنانکہ در دیگر نماز ہا کردند ابراد ظہر بعیف بجہت آنکہ شدت حرارت فیح جہنم ست و این سال کہ آنحضرت گذارندہ فصل تابستان بودہ باشد ثم امرہ بالعصر فاقام والشمس اخّرہ وقتہا پس امر فرمود آنحضرت بلال را باقامت عصر پس اقامت کرد در حالیکہ آفتاب در آخر وقت بود فوق ما کانت زیادہ از آنچہ آفتاب بود در روز اول ثم امرہ فاخر المغرب الی قبیل ان یغیب الشفق پس امر فرمود بلال را پس تاخیر کرد در مغرب تا پیش از غائب شدن شفق درین عبارت اشارت ست بتاخیر مغرب درین روز نسبت بروز اول یعنی متصل غروب بگذارد و ہمین قدر کرد کہ پیش از شفق گذارد ثم امرہ بالعشاء فاقام حین ذہب ثلث اللیل پس امر فرمود بلال را باقامت نماز عشا پس اقامت کرد ہنگامیکہ بگذشت سوم حصہ از شب بدانکہ وقت جواز عشا تا طلوع صبح ست و نزد امام ابی حنیفہ تاخیر عشا تا ثلث لیل مستحب ست و تا نیم شب وقت جواز ست بلا کراہت و بعد از نیم شب با کراہت و نزد بعضی تا نیم شب بکراہتی بلا اثم و بعد از نیم شب با اثم بود ثم قال این السائل عن مواقیت الصلوٰۃ پس فرمود آنحضرت کجاست آن سوال کنندہ از اوقات صلوٰۃ و کیست آن فقال الرجل انا پس گفت آن مرد منم یا رسول اللہ فقال مواقیت الصلوٰۃ کما بین ہذین پس فرمود آنحضرت وقتہای نماز درمیان این دو وقت اند کہ دیدی یعنی اول و آخر آنرا شناختی و مابین آن ہمہ وقت ست قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن غریب صحیح گفت مصنف این حدیث ست کہ حسن و غریب و صحیح ست و قد رواہ شعبۃ عن علقمۃ بن مرثد ایضا و تحقیق روایت کردہ این حدیث را شعبہ از علقمہ نیز چنانکہ سفیان از علقمہ روایت کردہ **باب** ما جاء فی التغلیس بالفجر باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در تاریکی گذاردن نماز فجر حدثنا قتیبۃ عن مالک بن انس رح قال وثنا الانصاری نا معن نا مالک عن یحیی بن سعید عن عمرۃ عن عائشۃ رضی اللہ عنہا قالت ان کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لیصلی الصبح

شرح ابی الطیب

قولہ والشمس مبتدأ خبرہ حیۃ محذوف والمراد بہا ہہنا صفاء لونہا **قولہ** اخّر وقتہا بالتشدید فعل ماض من باب التفعیل فوق ما کانت ای فوق الصلوٰۃ فی العادۃ ای اخرہا تاخیرا زائدا علی العادۃ بان اوقعہا قبل الاصفرار **قولہ** فقال الرجل انا ای السائل انا وانا السائل وانا ہہنا **قولہ** مواقیت الصلوٰۃ کما بین ہاتین الکاف زائدۃ ای مواقیت الصلوٰۃ علی وجہ الجواز فی البعض والاستحباب فی البعض بین ہاتین الوقتین لما فی الروایات بدون الکاف یعنی تجوز الصلوٰۃ فی جمیعہ فی اولہ و اوسطہ و آخرہ والمراد بالآخر وقت الاختیار اذ یجوز صلوٰۃ الظہر بعد الابراد التام ما لم یدخل وقت العصر ویجوز العصر بعد ذلک التاخیر ویجوز العشاء بعد ثلث اللیل **باب** ما جاء فی التغلیس بالفجر **قولہ** ان کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لیصلی ان مخففۃ من المثقلۃ واللام فی جوابہا دال علیہا للفرق بینہا وبین التی بمعنی ما وقال ابن مالک اللام فیہ للابتداء وقد دخل الخبر وہو جائز عند الکوفیۃ وعلی تقدیر

قوت المغتذی

ان کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لیصلی الصبح قال ابن سید الناس علی معنی التاکید وان مخففۃ

عارضۃ الاحوذی

فہذہ الدقیقۃ قیل لہ ابنی حالۃ المخالفۃ للسابقۃ اولا التامۃ اذا خرجت ریح من القبل قال ابو حنیفۃ لا وضوء فیہا وقال الشافعی فیہا وضوء لقول النبی صلی اللہ علیہ وسلم لا وضوء الا من حدث او ریح وہذا عام و دلیلنا ان ذلک من القول خارج علی المعتاد بدلیل انہ لو وجد الصوت من غیر المخرج لم یوجب وضوء کالجشاء کذلک الریح مثلہ وقد بیناہا فی مسائل الخلاف وذکرنا قول بعض الاطباء فیہ و اوضحناہا قولہ حتی یسمع صوتا او یجد ریحا معناہ حتی یتحقق ذلک و یتیقنہ اذا کان

شرح سراج احمد

تحقیق بود آنحضرت که ہر آئینہ میگذارد نماز صبح را فتنصرف النساء پس برمیگشتند زنان از نماز قال الانصاری گفت انصاری

این عبارت را فتمر النساء متلففات بمروطهن پس میرفتند زنان بعد از گذاردن نماز درحالیکہ پیچیدہ و پوشیدہ می بودند

رویہا و بدنہا را بچادرہا و گلیمہای خود را مایعرفن من الغلس شناختہ نمیشدند این زنان از جہت تاریکی وقید پیچیدن و پوشیدن

روی و بدن بجہت آنست کہ اگر کشادہ باشد البتہ شناختہ میشدند درین قسم از تاریکی کہ دران وقت می باشد و گاہی باوجود

پوشیدن نیز بعضے شخصات میتوان شناخت و تاریکی دران وقت آن قدر بود کہ شناختہ نمیشدند بآن و آین حدیث

بدانچہ در حدیث ابی ہریرہ است کہ می شناخت مرو ہمنشین خود را منافات ندارد و قال قتیبة متلفعات و گفت

قتیبہ بن سعید لفظ و عبارت متلفعات بعین مهملہ بجای فا و بفا در عبارت انصاری ست و فی الباب عن ابن عمر و

انس و قیلة ابنة مخرمة چنانکہ اخراج کردہ از وی طبرانی و عبد الرزاق از ابن الزبیر و ام سلمہ اخراج کردہ اند قال

ابو عیسی حدیث عائشة حدیث حسن صحیح وھو الذی اختارہ غیر واحد من اہل العلم من

اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم و آن چیزیست کہ اختیار کردہ آن را بسیار کسان از اہل علم از صحابہ منہم

ابوبکر و عمر بعضے از صحابہ کہ اختیار کردہ اند نماز صبح را در غلس ابوبکر و عمر اند رضی اللہ عنہما و عبد الرزاق از خرشہ بن الحر

اخراج کردہ کہ گفت کان عمر بن الخطاب یغلس بصلوة الصبح ویسفر ویصلیہا بین ذلک و نیز عبد الرزاق از ابی عثمان نہدی اخراج کردہ

شرح ابی الطیب

مبتدأ محذوف عند البصریة ای لهو لیصلی **قوله** قال الانصاری هو اسحٰق بن موسی الانصاری

قوله متلففات بمروطهن بفائین منصوب علی الحالیة ای مستترات وجوههن و ابدانهن

المرط بالکسر کساء من صوف او خز یوتزر به واکثر ما یستعمل للنساء وقیل الجلباب وقیل الملحفة **قوله**

ما یعرفن من الغلس ما نافیة ای ما یعرفهن احد و فی روایة للبخاری ولا یعرف بعضهن بعضا **قوله** من

الغلس من تعلیلیة ای لاجل الغلس وهو ظلمة آخر اللیل ثم انه یستعمل علی الاتساع فیما بقی منه بعد

الصباح وقیل من غلس المسجد ای من اجل ظلمته وعدم اسفارہ لانه ما کان یظهر النور الا قریبا

من طلوع الشمس لقرب السقف من الارض وضیق المسجد وعدم السرج والشماع **قوله**

وقال قتیبة متلفعات بعین مهملة بعد الفاء والتلفع هو التلفف الا ان فیه زیادة تغطیة الراس

فکل متلفع متلفف ولیس کل متلفف متلفعا **قوله** وهو الذی اختارہ غیر واحد من

اهل العلم وقال الامام ابو حنیفة بالاسفار لما سیاتی من الحدیث فی الباب الآتی

قوت المغتذی

من الثقیلة المؤکدة واللام لازمة بعدها للفرق بینها وبین التی بمعنی ما فتمر النساء

متلففات بفائین بمروطهن قال ابن العربی المرط کساء واکثر ما یستعمله النساء وقال ابن

فارس هو ملحفة یوتزر بها وقال قتیبة متلفعات بعین مهملة

بعد الفاء قال ابن العربی التلفع هو التلفف الا ان فیه زیادة تغطیة الراس فکل متلفع متلفف ولا عکس

عارضة الاحوذی

من اهل السهم فان کان
اصم تعلق الحکم فی
الوجود بکل صوت
یخرج من الدبر
ریح ولیس کل ریح
صوتا **باب** الوضوء
من النوم ابو العالیة
عن ابن عباس انه
رای النبی صلی اللہ
علیه وسلم نام وهو
ساجد حتی غط
او نفخ ثم قام فصلی
فقلت یا رسول اللہ
انك نمت فقال ان
الوضوء لا یجب
الا علی من نام
مضطجعا فانه اذا
اضطجع استرخت
مفاصله قتادة
عن انس بن مالك
قال کان اصحاب
رسول اللہ صلی
اللہ علیه وسلم
ینامون فیقومون
فیصلون ولا یتوضؤن
الاسناد زاد ابو داود
فی حدیث انس کان
اصحاب رسول اللہ

شرح سراج احمد

گفت صلی بنا صلوٰۃ الغداۃ ثم انصرف حتی عرف کل ذی بال ان الشمس قد طلعت فقیل لہ ما فرغت حتی کادت الشمس تطلع فقال لو طلعت الشمس لم تجدنا غیر غافلین ومن بعدہم من التابعین وقول کسانی ست کہ پس از صحابہ بودند از تابعین وبہ یقول الشافعی واحمد واسحق یستحبون التغلیس بصلوٰۃ الفجر وبآن قائل گشتہ اند شافعی واحمد واسحق ومستحب مے گویند گذاردن نماز فجر را در تاریکی **باب** ما جاء فی الاسفار بالفجر باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در گذاردن نماز فجر در روشنی حدثنا هناد ثنا عبدۃ عن محمد بن اسحق عن عاصم بن عمر بن قتادۃ عن محمود بن لبید بفتح لام وکسر بای موحدہ ابو نعیم المدنی الانصاری الاشہلی ولادت او در عہد آنحضرت بودہ واز آنحضرت احادیث بسیار روایت کردہ گفت بخاری مر او را صحبت بودہ وذکر کردہ او را مسلم در طبقۂ دوم از تابعین گفت ابن عبد البر صواب قول بخاری ست وثابت کردہ برای وی صحبت در سنہ ست وسبعین وفات کرد عن رافع بن خدیج بفتح خای معجمہ وکسر دال مہملہ وسکون تحتیہ وجیم ابو عبد اللہ وگویند ابو خدیج رافع بن خدیج بن رافع بن عدی الانصاری الحارثی الاوسی المدنی حاضر شد بدر صغری را وحاضر شد احد وخندق وجمیع مشاہد را ودر جامع الاصول لفظ اکثر المشاہد ست ونیز در جامع الاصول نوشتہ است اصابہ سہم یوم احد فقال لہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انا اشہد لک یوم القیمۃ وانتقضت جراحتہ زمن عبد الملک بن مروان فمات سنۃ ثلث وسبعین وقیل سنۃ اربع وستین بالمدینۃ تولہ است وثمانون سنۃ قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول گفت رافع بن خدیج شنیدم آنحضرت را کہ میفرمود اسفروا بالفجر اسفار کنید بفجر ودر روشنی بگذارید آنرا فانہ اعظم للاجر ودر بعضی نسخ الاجر واقع ست پس بدرستیکہ اسفار بفجر بزرگ ترست از جہت مزد وثواب ظاہر متبادر از عبارت حدیث آنست کہ شروع وقت اسفار کند بصبح انکشاف وتنویر وانتشار اوست وہرچہ جز این گفتہ اند تاویل وتکلف ست وحد اسفار چنانکہ از مشایخ مذہب ما منقول ست آنست کہ قراءت مسنون کہ از چہل تا شصت یا زیادہ تا صد ست بطریق ترتیل تواند خواند وبعد از فراغ نماز کہ فرضا سہوی در طہارت ظاہر شود ممکن باشد او را اعادۂ وضو ونماز پیش از طلوع آفتاب وگفتہ اند کہ ابو بکر وعمر نیز اینچنین کردہ اند ومذہب

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الاسفار بالفجر **قولہ** اسفروا بالفجر فانہ اعظم للاجر ای صلوہا فی وقت الاسفار او طولوہا الی الاسفار وہو اختیار الطحاوی من اصحابنا قال بعض العلماء وہذا التاویل اقوی جمعا بین الاحادیث التی وردت فی التغلیس والاسفار وقال صاحب الازہار ہکذا افادہ الشارحون ولیس بمختار فی المذہب

قوت المغتذی

اسفروا بالفجر قال ابن العربی الاسفار الضوء ماخوذ من اسفر ای تبین وانکشف واتضح لئلا یظل المصلی فی شک من دخول الوقت قال فی النہایۃ قالوا یحتمل انہم حین امروا بتغلیس صلوٰۃ الفجر فی اول وقتہا کانوا یصلونہا عند الفجر الاول حرصا ورغبۃ فقال اسفروا بہا ای اخروہا الی ان یطلع الفجر الثانی وتحققوہ ویقوی ذلک انہ قال لبلال نور بالفجر قدر ما یبصر القوم مواقع نبلہم وقیل ان الامر بالاسفار خاص بالليالی المقمرۃ لان اول الصبح لا یتبین فیہا فامروا بالاسفار احتیاطا انتہی +

عارضۃ الاحوذی

صلی اللہ علیہ وسلم ینامون حتی تخفق رؤسہم ثم یقومون ولا یتوضؤن واما حدیث ابن عباس فضعیف مرکب علی نوم ابن عباس عند النبی صلی اللہ علیہ وسلم وابو خالد یزید الدالانی ضعیف والصحیح ما رواہ سعید بن ابی عروبۃ عن ابن عباس قولہ وروی ابو داود عن علی قال قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم وکاء السہ العینان وفی روایۃ فاذا نامت العینان استطلق الوکاء ولم یثبت فی سندہ بقیۃ وعندہ مناکیر وفیہ غیرہ وقد روی ابو عیسی حدیث صفوان ابن عسال المتقدم امرنا ان لا ننزع خفافنا ثلثۃ ایام الا من جنابۃ لکن من غائط

شرح سراج احمد

شافعی تغلیس ست یعنی در اول وقت بتاریکی گذاردن وبیگویند مراد باسفار تاخیر ست تا یقین گردد که صبح طلوع کرده وعدم مبادرت نزد ظن بطلوع وقتی شک اجر در ادای نماز نزد یقین بدخول وقت اعظم وافضل خواهد بود واین تاویل بعید ست چه متبادر از حدیث آنست که اعظمیت از جهت خصوصیتی ست که در اسفار ست نه از جهت تحقیق وقت که وی عام ست اوقات تمام نماز ها را و بعضی گفته اند امر باسفار در شبهای مهتابی ست احتیاطاً از جهت عدم تبیین فجر در ان شبها و امام طحاوی گفته که از ایمه مذهب ما ست که ابتدا بغلس کند و ختم باسفار جمع کند میان هر دو بتطویل قرارت و گفته اند که این تاویل اولی و احسن ست که بدان توفیق میان احادیث حاصل میگردد و لیکن ظاهر مذهب حنفی آنست که ابتدا و ختم هر دو باسفار کند و چندان تاخیر نکنند که شک در طلوع آفتاب گردد و در روایتی از امام احمد تقدیم افضل ست و در روایتی دیگر اسفار و در روایتی دیگر اعتبار بحال مقتدیانست که افضل جماعت احب و اولی ست و در حدیث معاذ بن جبل ست که گفت فرستاد مرا پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم بیمن و فرمود در شتا تغلیس کن بفجر و تطویل کن قرارت را آن قدر که طاقت آرند مردم و چنان مکن که ملول شوند ایشان و در صیف اسفار کن که شب کوتاه است و مردم خوابناک توقف کن تا همه حاضر آیند و گفته اند که این دو روایت بر تقدیر یست که همه حاضر آیند یا بعضی و اگر همه یا بعضی تاخیر کنند پس اولی تاخیر ست بخلاف وے امام شافعی و ایمه دیگر که تعجیل در صلوات مستحب دارند و گویند که در تقدیم مسارعت ست در ادای عبادت پس افضل باشد بحکم قول حق سبحانه تعالی و سارعوا الی مغفرة من ربکم و ما میگوئیم که در اسفار تکثیر جماعت ست و بیشک تکثیر جماعت افضل ست و مسارعت بمغفرت و سبب مغفرت است که افضل ست نزد خدا و معنی فقهی درین باب آنست که تاخیر فجر تا آخر وقت مباح ست باجماع بکراهت و تقلیل جماعت امری مکروه ست و ایذا اختن مردم در مشقت نیز مکروه ست چنانکه معاذ را منع کرد از تطویل قرارت و فرمود افتان انت و حال آنکه تطویل قرارت در نماز سنت ست فوق تعجیل آن در اول وقت و نیز نشستن در جای نماز تا بر آمدن آفتاب مستحب ست و رعایت تاکد آن در اسفار میسر ست و در تغلیس متعسر و اصحاب ما میگویند که ثابت در روایات از فعل آنحضرت اسفار ست و آنچه مرویست از تغلیس اگر ثابت شود شاید که در سفر باشد بجهت عذر سفر بود و لهذا چون آنحضرت در مزدلفه تغلیس کرد گفتند که در غیر وقت معهود نماز کرد چنانچه در روایات آمده است و حدیث عائشه که در باب اول گذشته معارض باین حدیث ست و قول ارجح ست از فعل نزد ما چنانکه در کتب اصول ست و شاید که آن در وقتی بود که زنان مامور بودند به بیرون آمدن بنماز بعد از ان منسوخ گشت به مامور گشتن ایشان بگذاردن نماز در خانها و پرده گرفتن ایشان و این همه از ترجمه شیخ عبد الحق نوشته است و فی الباب عن ابی برزة الاسلمی و جابر بن عبد اللہ و بلال بن رباح و از ابن مسعود نیز آمده است چنانکه اخراج کرده طبرانی و اسناد او واهی ست و اخراج کرده آنرا باسناد صحیح از ابن مسعود از فعل وی و ابن حبان در ضعفا از ابی هریره اخراج کرده و روایت کرده امام طحاوی از علی مرتضیٰ رض انه کان رضی اللہ یصلی الفجر و هم یتراؤن الشمس مخافة ان تطلع و روایت گشته است از ابراهیم نخعی که گفت ما اجتمع اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علے شئ ما اجتمعوا علی التنویر و از انس بن مالک ست که گفت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصلی الصبح حین یفسح البصر اخرجہ قاسم بن ثابت و النسائی و ابن حبان از رافع اخراج کرده که اسفروا بالفجر فانه اعظم للاجر و طیالسی نیز از رافع اخراج کرده که گفت اسفروا بالصلوٰة الصبح حتی یری القوم مواقع نبلهم و دیلمی در فردوس از انس اخراج کرده که اسفروا بالفجر یغفر لکم و نیز از انس اخراج کرده که من نور بالفجر نور اللہ فی قلبه و قبره و قبل صلاته و خطیب و ابن عساکر از رافع اخراج کرده که گفت آنحضرت اسفروا بالفجر فانها سفرة و بزار و طبرانی در اوسط از ابی هریره اخراج کرده که آنحضرت فرمود لا تزال امتی علی الفطرة ما اسفروا بصلوٰة الفجر

عارضة الاحوذی

وبول ونوم صحیح الغریب قوله غط هو تردید النفس فی الحلق حتی یکون له صوت وقوله حتی تخفق رؤسهم یعنی تضطرب تستقل قلیلا ثم تعلو اقامة تقوم الکلمة هو الرباط الذی یشد به الشئ السه لغة فی الاست هو اصله الاحکام فی خمس مسائل اختلف الناس فی النوم علی ثلثة اقوال الاول ان قلیل النوم وکثیره ینقض الوضوء قاله اسحٰق و ابو عبیدة ویروی عن المزنی الثانی ان النوم لا ینقض الوضوء بحال ویؤثر ذلک عن ابی موسی الاشعری وابی مجلز بن حمید من التابعین وتعلق اسحٰق وصحبه بقوله

شرح سراج احمد

وقد روی شعبة والثوری هذا الحدیث عن محمد بن اسحٰق وتحقیق روایت کرده شعبه و ثوری این حدیث را از محمد بن
اسحٰق ورواه محمد بن عجلان ایضا عن عاصم بن عمر بن قتادة و روایت کرده آن حدیث را محمد بن عجلان نیز از عاصم
قال ابو عیسٰی حدیث رافع بن خدیج حدیث حسن صحیح گفت مصنف حدیث رافع بن خدیج حدیثیست حسن صحیح وقد رای غیر واحد
من اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین الاسفار بصلوٰة الفجر وتحقیق اعتقاد کرده اند بسیار کس از اهل علم از صحابه و غیر
ایشان از تابعین اسفار را در نماز فجر وبه یقول سفیان الثوری و آن قائل گشته است سفیان ثوری وقال الشافعی واحمد واسحٰق معنی الاسفار
ان یضح الفجر و گفت امام شافعی و احمد و اسحٰق معنی اسفار آنست که واضح شود فجر و یقین بفجر شود فلا یشك فیه پس شک کرده نشود در طلوع فجر ولم یروا ان معنی
الاسفار تاخیر الصلوٰة و اعتقاد نکرده اند که بدرستیکه معنی اسفار تاخیر نماز است و در تاویل شافعی وغیره نظر است زیرا که قد اخرج الطبرانی و ابن عدی عن رواية
محمد بن عبد الرحمٰن سمعت جدی رافع بن خدیج یقول قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لبلال یا بلال ثوب بصلوٰة الصبح حتی یبصر القوم مواقع نبلهم من الاسفار
وروی الطحاوی عن علی انه کان یصلی الفجر وهم یتراؤن الشمس مخافة ان تطلع **باب** ما جاء فی التعجیل بالظهر بابیست در بیان انچه
آمده است در شتابی کردن به نماز ظهر حدثنا هناد نا وکیع عن سفیان عن حکیم بن جبیر عن ابراهیم عن الاسود
عن عائشة قالت ما رأیت احدا کان اشد تعجیلا للظهر من رسول الله صلی الله علیه وسلم ولا من ابی بکر
ولا من عمر گفت عائشه صدیقه ندیدم هیچکس را که بود زیاده تر از روی تعجیل برای نماز ظهر از آنحضرت و نه از ابو بکر و نه از عمر
یعنی در غیر شدت حر از جهت استحباب ابراد در آن وفی الباب عن جابر بن عبد الله

شرح ابی الطیب

قوله معنی الاسفار ان یضیء الفجر فلا یشك فیه ویؤیده ما ورد فی بعض طرق الحدیث اصبحوا بدل اسفروا
روی ابو داود وابن ماجة اصبحوا بالصبح فانه اعظم للاجر او لاجرکم وقال ابن الهمام تاویل الاسفار بتیقن الفجر حتی لا یکون
شك فی طلوعه لیس بشیء اذ ما لم یتبین لم یحکم بصحة الصلوٰة فضلا عن اثابة الاجر واما الجواب بان المراد بالشك التوهم
الضعیف الذی لا ینافی الجواز وذلك لانه اذا قوی الظن بطلوع الفجر تجوز الصلوٰة ویثاب علیها لکن التاخیر حتی
یستبین وینکشف بحیث لا یبقی وهم ضعیف فیه اولی فبعید فانه روی النسائی بسنده ان رسول الله
صلی الله علیه وسلم قال ما اسفرتم بالصبح فانه اعظم للاجر وفی روایة للطحاوی اسفروا بالفجر فکلما اسفرتم فهو
اعظم للاجر فانه صریح فی ان اکثریة الاجر لا یکون الا اذا وجد الاسفار الکلی وهذا ینفی تاویل التوهم والله اعلم
ومعنی قوله اصبحوا اسفروا ایدل علیه ذکر العلة **باب** فی التعجیل بالظهر **قوله** وفی الباب عن جابر بن عبد الله
وخباب اخرج حدیثهما مسلم فی صحیحه فحدیث جابر قال کان النبی صلی الله علیه وسلم یصلی الظهر اذا دحضت الشمس
بفتح الدال والحاء ای زالت وحدیث خباب قال شکونا الی رسول الله صلی الله علیه وسلم الصلوٰة فی الرمضاء فلم یشکنا
ای لم یقبل ولم یزل شکوانا قال جماعة من المحدثین حدیث خباب منسوخ باحادیث الابراد اقول فاذا کان حدیث
منسوخا فیکون ما فی معناه ایضا منسوخا لان احادیث الابراد متاخرة لقولهم منسوخ باحادیث الابراد وقال بعضهم الابراد
رخصة والتقدیم افضل واعتمد لحدیث خباب وحملوا احادیث الابراد علی الترخیص والتخفیف فی
التاخیر ومذهبنا استحباب التاخیر فی الصیف لاحادیث تاتی بعد هذا

١

تحفة الاحوذی

من نام فلیتوضأ
لکن من غائط و
بول ونوم هذا عام
فی قلیله وکثیره
یتعلق لابی موسی
بان النوم انما یکون
حدثا لما یکون عنه
من الاسترسال
فی الریح والصوت
فاذا اضبط ذلك
من نفسه او ضبط
علیه لم ینقض وضوء
ولانه شك والشك
لا یوجب حکما
القول الثالث الفرق
بین قلیل النوم و
کثیره وهو قول
فقهاء الامصار
والصحابة الکبار
والتابعین فاما
قولهم ان النوم
لا ینقض الوضوء
فساقط للاحادیث
الواردة فی وجوب
الوضوء من النوم
وما نزلت آیة الوضوء
الا فی النائمین واما
قول من قال ان

شرح سراج احمد

کما اخرجہ ابن ابی شیبۃ وخباب بن الارت وابی برزۃ الاسلمی وابن مسعود وزید بن ثابت وانس بن مالک وجابر بن سمرۃ اخرج عبد الرزاق عن انس قال کنا نصلی الظہر فی عہد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی الشتاء فلا ندری ما مضی من النہار اکثر ام ما بقی واخرج ابن ابی شیبۃ عن جابر قال کنت اصلی مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم الظہر فاخذ قبضۃ من الحصا فاجعلہا فی کفی ثم احولہا الی الکف الآخر حتی تبرد ثم اضعہا لجبینی حتی اسجد علیہا من شدۃ الحر واخرج سعید بن منصور عن ابن مسعود قال ان اول وقت الظہر بین ثلاثۃ اقدام من الظل الی خمسۃ وان الوقت آخرہا بین خمسۃ الی سبعۃ واخرج ابن ابی شیبۃ عن ام سلمۃ قالت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اشد تعجیلا للظہر وانتم اشد تاخیرا للعصر منہ قال ابو عیسی حدیث عائشۃ حدیث حسن وہو الذی اختارہ اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومن بعدہم وآن تعجیل ظہر چیزیست کہ اختیار کردہ اند آنرا اہل علم از صحابہ وکسیکہ پس از ایشان بودند از تابعین وغیرہ قال علی قال یحیی بن سعید وقد تکلم شعبۃ فی حکیم بن جبیر وتحقیق سخن کردہ است شعبہ در حق حکیم بن جبیر من اجل حدیثہ الذی روی عن ابن مسعود عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم از جہت حدیث کردن وی آنکہ روایت کردہ از ابن مسعود از آنحضرت و آن حدیث حکیم اینست کہ در وی جرح کردہ شعبہ من سأل الناس ولہ ما یغنیہ کسیکہ سوال کند از مردم در حالیکہ باشد مر او را چیزیکہ بی نیاز کند او را از سوال و تتمہ حدیث اینست جاء یوم القیمۃ ومسألتہ فی وجہہ خموش او خدوش او کدوح وقیل وما الغنی قال خمسون درہما او قیمتہا من الذہب اخرجہ احمد والاربعۃ والحاکم و آن وعیدیست در حق سوال کنندہ قال یحیی وروی لہ سفیان وزائدۃ گفت یحیی و روایت کردہ برای حکیم سفیان و زائدہ یعنی این ہر دو از وی روایت کردہ اند ولم یر یحیی بحدیثہ باسا و نمی دید یحیی بحدیث حکیم چیزی از باک و خلل کہ جرح در حدیث وی نمیکرد قال محمد گفت امام بخاری وقد روی عن حکیم بن جبیر عن سعید بن جبیر عن عائشۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی تعجیل الظہر وتحقیق روایت کردہ شدہ است از حکیم بن جبیر از سعید بن جبیر از عائشہ از آنحضرت در تعجیل نماز ظہر حدثنا الحسن بن علی الحلوانی انا عبد الرزاق انا معمر عن الزہری قال انا انس بن مالک ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلی الظہر حین زالت الشمس بدرستیکہ آنحضرت نماز گذارد پیشین را ہنگامیکہ زوال کرد آفتاب یعنی متصل زوال نماز گذارد ہذا حدیث صحیح مصنف گوید این حدیثیست صحیح در تعجیل نماز ظہر **باب ماجاء فی تاخیر الظہر فی شدۃ الحر** بابیست در بیان آنچہ آمدہ است در تاخیر کردن نماز ظہر در سختی گرما حدثنا قتیبۃ ثنا اللیث عن ابن شہاب عن سعید بن المسیب وابی سلمۃ عن ابی ہریرۃ ابن شہاب زہری روایت میکند از سعید بن المسیب و ابی سلمہ و ابی ہریرہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا اشتد الحر فابردوا عن الصلوۃ گفت ابوہریرہ فرمود آنحضرت چون سخت شود گرما پس سردی کنید از نماز ظہر یعنی تاخیر کنید در ادای نماز ظہر

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی تاخیر الظہر فی شدۃ الحر **قولہ** فابردوا عن الصلوۃ وفی بعض الروایات ابردوا بالصلوۃ کما فی البخاری ومسلم وہو امر من الابراد بقطع الہمزۃ وکسر الراء والابراد الدخول فی البرد والباء للتعدیۃ ای ادخلوہا فی البرد والمراد

قوت المغتذی

اذا اشتد الحر فابردوا عن الصلوۃ قال ابن العربی معنی ابردوا اخروا الی نفس البرد ولا ینتظم ذلک مع قولہ عن فان صورتہ اخروا عن الصلوۃ الا باضمار تقدیرہ اخروا انفسکم عن الصلوۃ وقد رواہ مسلم فابردوا بالصلوۃ وہو انتظامہ فی

عارضۃ الاحوذی

قلیل النوم وکثیرہ یوجب الوضوء فضعیف ایضا فان حدیث انس صحیح فی نوم القاعد حتی یخفق وینزلہ لایتوضأ وکذلک الحدیث الصحیح اخر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم العشاء لیلۃ حتی ناداہ عمر یا رسول اللہ نام الناس النساء والصبیان فخرج رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فصلی ولم یتوضأ احد الثانیۃ قال بعضہم النوم قاعدا لیس نوم وانما ہو نعاس والنوم فی العربیۃ انما ہو ما لا یتماسک معہ وہو یسمی نعاسا وہذا فاسد من وجہین احدہما ان اللہ تعالی یقول اذ یغشیکم النعاس امنۃ منہ فسمی النوم کلہ نعاسا وانما

عارضة الاحوذي

ذلك الذي يشيرون اليه يسمى سنة الثاني ان عمر قال نام النساء والصبيان وقال انس كان اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم ينامون ولا يتوضؤن فسموا ذلك نوما وهذه نصوص في الغرض الثالثة قال ابن المبارك والشافعي في القديم وابو حنيفة من نام على هيأة من هيأت الصلوة لم ينتقض وضوءه بحديث ابن المبارك والشافعي المتقدم وقد بينا ضعفه وقال احمد بن حنبل لم يلق قتادة ابا العالية فالحديث مقطوع وقال شعبة لم يسمع قتادة من ابي العالية الا ثلثة احاديث حديث يونس بن متى

شرح سراج احمد

فان شدة الحر من فيح جهنم پس بدرستیکہ سختی گرما از جوشیدن دوزخ ست وپراگندہ شدن گرمی او وفی الباب عن ابی سعید الخدری کما اخرجہ احمد والحاکم وابی ذر کما اخرج ابن ابی شیبة وابن عمر کما اخرج الشیخان وعبد الرزاق والمغیرة ابن شعبة کما اخرج ابن ماجہ والقاسم بن صفوان عن ابیہ صفوان بن مخرمة کما اخرج النسائی وابی موسی الاشعری کما اخرج الطبرانی وابن عباس وانس بن مالک وروی عن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی ھذا ولا یصح وروایت کردہ شدہ است از عمر بن الخطاب در باب تاخیر ظہر در شدت حرارت از آنحضرت وصحیح نشدہ است واخراج کردہ است ابن ابی شیبہ واحمد ومسلم ونسائی وابن المنذر وطبرانی در اوسط از عمر واخراج کردہ عقیلی در ضعفا از ابن عمر وعبد بن حمید در تفسیر خود از مکحول مرسل وابن عدی در کامل از جابر وشیخین واحمد از ابی ہریرہ قال ابو عیسی حدیث ابی ھریرة حدیث حسن صحیح چنانکہ اصحاب سنن اخراج کردہ اند وقد اختار قوم من اھل العلم تاخیر صلوة الظھر فی شدة الحر وتحقیق اختیار کردہ اند گروہی از اہل علم تاخیر نماز ظہر را در سختی گرما وھو قول ابن المبارک واحمد واسحق وآن قول عبد اللہ بن مبارک وامام احمد وامام اسحق است وہمین ست مذہب امام ما ابی حنیفہ

شرح ابی الطیب

بالصلوة صلوة الظھر بقرینة ذکر شدة الحر واما عن فلا ینتظم معناه فانه یقتضی ان یکون مؤداه اخروا عن الصلوة فاما ان یقال ان عن بمعنی الباء نحو رمیت عن القوس ای به فان قلنا بتعدیته بعن بمعنی الباء فلا خفاء لان معناه معنی الاول وان قلنا بعدم تعدیته فلا بد من التضمین وحذف المضاف ای اذا اشتد الحر فادخلوها فی البرد مؤخرین ایاها عن وقتها المعتاد او ادخلوا انتم فی البرد مؤخرین ایاها عن وقتها المعھود وقیل عن ھنا زائدة ای ابردوا الصلوة یقال ابرد الرجل کذا اذا فعله فی برد النھار اقول ھذا مبنی علی انه فعل متعد بنفسه **قوله** فان شدة الحر من فیح جھنم بفاء ثم یاء ثم حاء ای نفسھا او حرارتھا او غلیانھا وقال الطیبی معناه انتشار حرھا قیل لیس ھو علی ظاھره بل ھو علی وجه التشبیه والاستعارة والتقریب وتقدیره ان شدة الحر یشبه نار جھنم فاحذروه واجتنبوا ضرره وقال بعضھم ھو علی ظاھره وھو الاظھر لانه لا مانع من حمله علی حقیقته فوجب الحکم بانه علی ظاھره ولعل وجه اقتضاء ھذا التعلیل للابراد ان الوقت المذکور صار مظھر الآثار الغضب فالاولی الاحتراز عن ایقاع الصلوة فیه لئلا یخل بالقبول بقلة مراعاة الآداب بخلاف وقت الرضا فان القبول فیه اقرب

قوت المغتذی

الظاھر وقال ابن سید الناس ابردوا ای اخروھا عن ذلک الوقت وادخلوھا فی وقت البرد وھو الزمان الذی یتبین فیه انکسار شدة الحر ویوجد فیه برودة ما یقال ابرد الرجل ای صار فی برد النھار وعن فی قوله عن الصلوة بمعنی الباء کما روی فی بعض طرقه ابردوا بالصلوة وعن تاتی بمعنی الباء کما یقال رمیت عن القوس ای به وقیل عن ھنا زائدة ای ابردوا الصلوة یقال ابرد الرجل کذا اذا فعله فی برد النھار من فیح جھنم ھو انتشار حرھا وشدة غلیانھا قال ابن العربی واصله الواو وقال ابن سید الناس وقد روی به فی حدیث ابی سعید من فوح جھنم قال لشدة لا علم لصدارة ان بالواو الا الاعمش

شرح سراج احمد

وقال الشافعی انما الابراد بصلوٰة الظهر اذا کان مسجد ینتاب اهله من البعد وگفت امام شافعی جز این نیست که ابراد به نماز ظهر وقتی باشد که باشد مسجد که نوبت بنوبت می آیند مردمان اہل مسجد برای گذاردن نماز از جای دور فاما المصلی وحده والذی یصلی فی مسجد قومه پس اگذارندۂ نماز تنها و کسیکه نماز گذارد در مسجد قوم خود که نزد خانۂ او باشد و از جای دور مسجد نمیرود فالذی احب له ان لا یؤخر الصلوٰة فی شدة الحر پس چیزیکه دوست میدارم برای آنکس اینکه تاخیر نکند نماز را در سختی گرما یعنی در حق چنین کس تاخیر ظهر مستحب نیست قال ابو عیسیٰ گفت مصنف در رد میکند مذهب شافعی را و معنی من ذهب الی تاخیر الظهر فی شدة الحر هو اولی واشبه بالاتباع و معنی کسیکه رفته است بسوی تاخیر کردن نماز ظهر در سختی گرما اولی و اشبه است باتباع سنت واما ما ذهب الیه الشافعی ان الرخصة لمن ینتاب من البعد وللمشقة علی الناس واما چیزیکه رفته است بسوی آن امام شافعی که بدرستیکه رخصت تاخیر ظهر برای کسی است که نوبت بنوبت می آید از جای دور و از جهت مشقت و سختی بر مردم فان فی حدیث ابی ذر پس بدرستیکه در حدیث ابی ذر غفاری چنانکه اخراج آن کرده اند شیخان وابوداود واحمد وابن ابی شیبہ ما یدل علی خلاف ما قال الشافعی چیزیست که دلالت میکند بر خلاف آنچه گفته است امام شافعی قال ابوذر کنا مع النبی صلی الله علیه وسلم فی سفر گفت ابوذر غفاری بودیم ما همراه آنحضرت در سفری فاذن بلال بصلوٰة الظهر پس کرد بلال اذان را برای نماز ظهر فقال النبی صلی الله علیه وسلم یا بلال ابرد پس فرمود آنحضرت ای بلال انتظار سردی کن و شتابی مکن برای نماز ثم ابرد پس سرد کن یعنی بعد از ساعتی بلال خواست که اقامت کند آنحضرت باز او را فرمود ابرد مصنف گوید فلو کان الامر علی ما ذهب الیه الشافعی لم یکن للابراد فی ذلک الوقت معنی پس اگر می بود حکم بر آنچه رفته است بسوی آن امام شافعی نمی بود برای سرد کردن در آن وقت معنی لاجتماعهم فی السفر از جهت جمع بودن مردم در سفر وکانوا لا یحتاجون ان ینتابوا من البعد و بودند صحابه که احتیاج نمی داشتند که بیایند نوبت بنوبت از جای دور حدثنا محمود بن غیلان ثنا ابوداود العتکی قال انبانا شعبة واین الفاظ که حدثنا یا اخبرنا وانبانا همه بیک معنی اند عن مهاجر ابی الحسن وابی الحسن بدل است از مهاجر بن مخلد ابو مخلد مولی البکرات مقبول از سادسه بود وعن زید بن وهب الجهنی ابو سلیمان کوفی مخضرم ثقة جلیل بود وغلط کرده کسیکه گفته که در حدیث وی

شرح ابی الطیب

قوله اذا کان مسجد ینتاب اهله من البعد افتعال من ناب ای یاتونه نوبا فنوبا یعنی یحضر البعض تارة و یحضر الآخر تارة لاجل البعد والمقصود اذا کان المسجد بعیدا عن اهله **قوله** معنی من ذهب الی تاخیر الظهر ای دلیله اولی للاتباع **قوله** فان فی حدیث ابی ذر ما یدل علی خلاف ما قال الشافعی فان مضمون حدیثه انهم کانوا مجتمعین فی سفر فالعلة للتاخیر علی ما قاله الشافعی رحمه الله لم توجد ومع ذلک امر النبی صلی الله علیه وسلم وقال لبلال ابرد ثم قال له ابرد قال ابوذر حتی رأینا فیء التلول فقال النبی صلی الله علیه وسلم ان شدة الحر من فیح جهنم فاذا اشتد الحر فابردوا بالصلوٰة رواه البخاری فدل علی التاخیر مطلقا حدیث ابی ذر وکذلک یدل علیه التعلیل فی حدیث ابی هریرة اعنی فان شدة الحر من فیح جهنم فیکون فی حدیث ابی ذر دلیلان علی التاخیر مطلقا وفی حدیث ابی هریرة التعلیل فقط وهذا التعلیل لا یناسب ما ذکره الشافعی رحمه الله تعالی

عارضة الاحوذی

وحدیث الدعاء وحدیث القضاة وقال ابراهیم الحربی هذا حدیث منکر الرابعة قال الشافعی ینتقض الوضوء فی کل حال بالنوم الا ان یکون جالسا متمکنا فی الارض وهذا قوله فی الجدید لان هذه حالة یری معها خروج باستغراق النوم لا یؤمن مع غیرها وهذا ینتقض بالقائم والراکع فانهما احوال یؤمن معها خروج الحدث عادة وقال ینتقض الوضوء بالنوم فیها الخامسة سمع علماؤنا مسائل النوم المتعلقة بالاحادیث الجامعة لتعارضها فوجدوها احدی عشر حالا الاول ان ینام ماشیا الثانی ان ینام قائما الثالث ان ینام

اسماء الرجال ... ابو مخلد البصری ... مولی البکرات ... عن عبد الرحمن ابن ابی بکرة ... ابو مخلد وخالد الحذاء وحماد بن زید ... قال ابن ابی حاتم سألت ابی عنه فقال لین الحدیث ... تهذیب الاسماء

عارضة الاحوذی

الرابع ان ينام راكعا الخامس ان ينام قاعدا متربعا السادس ان ينام محتبيا السابع ان يكون متكيا الثامن ان يكون راكبا التاسع ان يكون ساجدا العاشر ان يكون مضطجعا الحادی عشر ان يكون مستقرا فاما الماشی والقائم فقال ابو عبد الله الايلی البصری المالكی وغيره لا وضوء عليهما لان الوكاء لم ينحل لبقاء الاستشعار واليه اشار ابن حبيب وقد يمكن ان يكون بعض الناس نوم الماشی والقائم ولكن من طال سفره وتوالی سهره وسيره يری نوم الماشی عيانا او يجده فی نفسه يقينا واما المستند

شرح سراج احمد

خلل ست بعد از ہشتاد سال وفات کرد گویند در سنہ ست وتسعین عن ابی ذر ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان فی سفر ومعه بلال بدرستیکه آنحضرت بود در سفری وہمراہ آنحضرت بلال موذن بود فاراد ان يقيم پس ارادہ کرد بلال کہ اقامت نماز کند فقال ابرد پس فرمود آنحضرت ابراد کن ثم اراد ان يقيم پس بار بخواست بلال کہ اقامت نماز کند فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم ابرد فی الظهر پس فرمود آنحضرت سردی کن در ادای نماز ظهر قال حتی رأينا فی التلول گفت ابو ذر ابراد کرد آنحضرت وتاخیر نمود تا آنکه دیدیم ما سایہ تلہا را یعنی زمین بلند را سایہ گشت بر زمین نشیب ثم اقام فصلی پس اقامت کرد بلال پس نماز گذارد آنحضرت فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان شدة الحر من فيح جهنم فابردوا عن الصلوة پس فرمود آنحضرت بعد از گذاردن نماز ظهر بدرستیکه سختی گرما از جوشش وپراگندہ شدن گرمی دوزخ ست پس سرد کنید از نماز ظهر قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح گفت مصنف این حدیث ابی ذر حدیثی ست حسن صحیح

باب ما جاء فی تعجيل العصر باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در تعجیل گذاردن نماز دیگر حدثنا قتيبة ثنا الليث عن ابن شهاب عن عروة عن عائشة انها قالت صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم العصر والشمس فی حجرتها بدرستیکه عائشہ صدیقہ فرمود نماز گذارد آنحضرت نماز عصر را در حالیکہ سایہ آفتاب وروشنی او در حجرہ شریفہ عائشہ آمدہ بود از نجا بر آمد کہ در حجرہ شریفہ جانب غربی بود کہ بعد از

شرح ابی الطیب

قوله حتی رأينا فی التلول هی الروابی المرتفعة والكدى النابتة فی الارض واحدها تل ومعناه انه اخر تاخيرا كثيرا حتى صار للتلول فیء لانه لا يظهر ظلها الا بعد تمكن الفیء واستطالته جدا بخلاف الاشياء المنتصبة التی يظهر ظلها سريعا لاعتدال اعلاها واسفلها **باب** ما جاء فی تعجيل العصر **قوله** والشمس فی حجرتها لم يظهر الفیء من حجرتها المراد من الشمس الفیء بدليل قولها لم يظهر الفیء فهو تاكيد لما قبله ومعنى لم يظهر لم يعل على البيت والمراد من الحجرة دارها قاله السيوطی وقال ابن سيد الناس لم يظهر من حجرتها ای لم يصعد السطح وقال النووی كانت الحجرة ضيقة العرصة قصيرة الجدار بحيث يكون طول جدارها اقل من مساحة العرصة فاذا صار ظل الجدار مثله تكون الشمس بعد فی اواخر العرصة لم يرتفع الفیء على الجدار الشرقی انتهى اقول وعلى ما فسره ابن سيد الناس انه لم يصعد السطح يقتضی ان تكون العصر واقعة بعد المثل بشیء كثير بل ربما تكون بعد المثلين لانه قال لم يصعد السطح فعلم منه انه طلع على الجدار الشرقی وقد تقرر ان الجدار الغربی كان اقصر من العرصة فثبت ان الظل زاد على المثل بشیء كثير ويؤيده ما رواه النسائی فی امامة جبرئيل ثم اتاه حين كان ظل الرجل مثلی شخصه فصلى العصر وقال فی الظهر فاتاه اليوم الثانی حين كان ظل الرجل مثل شخصه فصنع مثل ما صنع بالامس فصلی الظهر انتهى والله اعلم

قوت المغتذی

حتی رأينا فی التلول قال ابن العربی هی الروابی المرتفعة والكدی النابتة فی الارض واحدها تل وقال ابن سيد الناس وظلها لا يظهر الا بعد تمكن الفیء واستطالته جدا بخلاف الاشياء المنتصبة التی يظهر ظلها سريعا فی اسفلها لاعتدال اعلاها واسفلها فی حجرتها ای دارها

شرح سراج احمد

زوال روشنی آفتاب درمیان حجرۂ شریفۂ عائشہ صدیقہ می بود ولو یظہر الفیء من حجرتہا بر نیامدہ بود سایہ و روشنی آفتاب بر دیوار حجرۂ شریفہ یعنی ہنوز سایۂ آفتاب در زمین حجرۂ شریفہ بود و بر دیوار حجرہ بلند نگشتہ بود و این اول وقت عصر باشد چراکہ ہر مقدار کہ آفتاب نزدیک بافق میگردد سایۂ او بر دیوار اندرون حجرہ می برآید وفی الباب عن انس چنانکہ اخراج آن کردہ عبد الرزاق وابن ابی شیبہ وابی اروی وجابر بن عبد اللہ ورافع بن خدیج چنانکہ اخراج آن کردہ بخاری ومسلم ومالک ونسائی وعبد الرزاق وابو عوانہ ویروی عن رافع ایضا عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی تاخیر العصر ولا یصح وروایت کردہ شدہ است از رافع بن خدیج نیز کہ از آنحضرت روایت کردہ در تاخیر کردن نماز عصر وصحیح نگشتہ است کما اخرجہ ابن ابی شیبۃ قال ابو عیسیٰ حدیث عائشۃ حدیث حسن صحیح وھو الذی اختارہ بعض اھل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وآن چیزیست کہ اختیار کردہ آنرا بعضی اہل علم از صحابہ منہم عمر یعنی از ایشان عمر بن الخطاب اند چنانکہ اخراج آن کردہ اند مالک ابن ابی شیبہ وبیہقی وعبد اللہ ابن مسعود وعائشۃ عبد الرزاق از عائشہ اخراج کردہ کہ گفت کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یصلی العصر حین تخرج الشمس من حجرتی وکان قد حجبتا بسطۃ وابن ابی شیبہ وسعید بن منصور وعبد الرزاق از عائشہ اخراج کردہ اند کہ گفت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصلی العصر والشمس طالعۃ فی حجرتی لم یظہر الفیء بعد وانس ودر باب تعجیل عصر روایت گشتہ است از انس بن مالک چنانکہ اخراج کردہ آنرا عبد الرزاق وابن ابی شیبہ کہ گفت کان یصلی العصر والشمس مرتفعۃ حیۃ فیذہب الذاہب فیاتی العوالی والشمس مرتفعۃ ومالک عبد الرزاق وبخاری ومسلم ونسائی وابو عوانہ از انس اخراج کردہ اند کہ گفت کنا نصلی العصر ثم یخرج الانسان الی بنی عمرو بن عوف فیجدہم یصلون العصر وغیر واحد من التابعین تعجیل صلوٰۃ العصر وکرھوا تاخیرھا وبسیار کسان از تابعین تعجیل در اول وقت گذاردن نماز عصر را چنانکہ اخراج کردہ مالک از علاء بن عبد الرحمن وعبد الرزاق وامام احمد از سعید بن دراج وبہ یقول عبد اللہ بن المبارک والشافعی واحمد واسحٰق حدثنا علی بن حجر نا اسمعیل بن جعفر عن العلاء بن عبد الرحمن انہ دخل علی انس بن مالک بدرستیکہ علاء درآمد بر انس بن مالک فی دارہ درخانۂ انس بالبصرۃ کہ در بصرہ بود حین انصرف من الظہر ودارہ بجنب المسجد ہنگامیکہ برگشت انس از نماز ظہر وحال آنکہ خانۂ او در پہلوی مسجد بود فقال قوموا پس گفت انس مردم را برخیزید برای گذاردن نماز عصر فصلوا العصر پس بگذارید نماز عصر را قال فقمنا فصلینا گفت علاء پس برخاستیم ما پس نماز گذاردیم ما نماز عصر را فلما انصرفنا قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول پس ہرگاہ برگشتیم ما از نماز عصر گفت انس شنیدم آنحضرت را کہ میفرمود تلک صلوٰۃ المنافق یجلس یرقب الشمس حتی

شرح ابی الطیب

قولہ تلک صلوٰۃ المنافق الاشارۃ الی المذکور حکما ای صلوٰۃ العصر التی اخرت الی الاصفرار **قولہ** یجلس یرقب الشمس الخ جملۃ مفسرۃ لتلک صلوٰۃ المنافق وجملۃ یرقب حال من ضمیر یجلس ای ینتظر نورھا **قولہ** حتی اذا کانت بین قرنی الشیطان اختلفوا فیہ فقیل ھو علی حقیقتہ وظاہر لفظہ والمراد انہ یحاذیھا بقرنیہ عند غروبھا وکذا عند طلوعھا لان الکفار یسجدون لھا حینئذ فیقارنھا لیکون الساجدون لھا فی صورۃ الساجدین لہ ویخیل لنفسہ ولاعوانہ انہم انما یسجدون لہ وقیل ھو علی المجاز والمراد سلطانہ وتسلطہ وغلبۃ اعوانہ وسجود مطیعیہ من الکفار للشمس

قوت المغتذی

لو یظہر الفیء قال ابن سید الناس ای لم یعل السطح وقیل لم یزل عنہا والظہور یستعمل فیہ ما

عارضۃ الاحوذی

فانہ مثلہ لانہ نام بزیادۃ اعتماد کالمکر معہ الثبوت عند غلبۃ النوم فاما الراکع فروی عن مالک انہ یجب علیہ الوضوء لان مخرج الحدث منفرج فلیسرع خروج الریح او الصوت من غیر حس فکان کالساجد فقال ابن حبیب لا وضوء علیہ لان معتمد من التماسک بحال الساجد واما الجالس فلا وضوء علیہ الا ان یطول قالہ مالک فی المختصر وقال ابن حبیب عنہ ابن القاسم وعلی ابن نافع ان استثقل نوما اصبح الحال یتوضأ والقولان متقاربان ولعل الحدث محمول فی نوم الصحابۃ قعودا علی عدم الطول

شرح سراج احمد

اذا كانت بين قرنى الشيطان آن نماز منافق ست مى نشيند كه انتظار كند آفتاب را تا آنكه شود آفتاب ميان دو قرن شيطان كه نزديك بغروب رسد قام فنقر اربعا لا يذكر الله فيها الا قليلا برخيزد پس سجده كند مثل نول زدن جانور پرنده چهار بار كه ذكر نكند در ان چهار ركعت مگر اندكے از جهت خوف غروب آفتاب بشتابى نماز بگذارد قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح گفت مصنف حديث انس حديثى ست حسن صحيح

باب ما جاء فى تاخير صلوة العصر باب ست در بيان آنچه آمده است در تاخير نماز ديگر حدثنا على بن حجر انا اسمعيل بن علية بلفظ تصغير ست عن ايوب عن ابن ابى مليكة عن ام سلمة قالت كان رسول الله صلى الله عليه وسلم اشد تعجيلا للظهر منكم وانتم اشد تعجيلا للعصر منه گفت ام المومنين ام سلمه بود آنحضرت سخت تر از روى تعجيل براى نماز پيشين از شما و شما مردم سخت تريد از روى تعجيل براى نماز عصر از آنحضرت يعنى آنحضرت در اداى عصر تاخير ميكردند چنانكه مذهب ائمه حنفيه است كه تاخير در عصر در غير ابر مستحب ست تا اصفرار شمس و بعد از اصفرار مكروه ست تا بغروب كما اخرج الدار قطنى من رواية عبد الله بن رافع عن ابيه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يامر بتاخير هذه الصلوة يعنى العصر قال ابو عيسى وقد روى هذا الحديث عن ابن جريج عن ابن ابى مليكة عن ام سلمة نحوه گفت مصنف و تحقيق روايت كرده شده است اين حديث از ابن جريج از ابن ابى مليكه از ام سلمه مانند حديث مذكور غرض مصنف تقويت حديث ست بتعدد طرق

باب ما جاء فى وقت المغرب باب ست در بيان آنچه آمده است در وقت نماز مغرب حدثنا قتيبة ثنا حاتم بن اسمعيل المدنى ابو اسمعيل الحارثى عن يزيد بن ابى عبيد عن سلمة بن الاكوع بفتح سين مهمله و لام والاكوع بفتح همزه و سكون كاف و فتح واو ابو مسلم و گويند ابو عامر و گويند ابو اياس السلمى مدنى واو از ان كسان ست كه بيعت كرد در زير شجره سه بار و بود وى سخت ترين مردم و اشجع ايشان در مدينه سنة اربع و ستين وفات يافت از عمر هشتاد سال قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلى المغرب اذا غربت الشمس گفت سلمه بن الاكوع بود آنحضرت كه ميگذارد نماز مغرب را وقتيكه

شرح ابى الطيب

وقال الخطابى هو تمثيل و معناه ان تاخيرها بتزيين الشيطان و مدافعته لهم عن تعجيلها كمدافعة ذات القرون لما تدفعه **قوله** فنقر اربعا الخ تصريح بذم من صلى مسرعا بحيث لا يكمل الخشوع والطمانينة والاذكار والمراد بالنقر سرعة الحركات كنقر الطائر **باب** ما جاء فى تاخير صلوة العصر **قوله** وانتم اشد تعجيلا للعصر منه اى النبى صلى الله عليه وسلم قال الطيبى لعل هذا الانكار عليهم للمخالفة اقول يحتمل ان يكون الخطاب لغير اصحابه صلى الله عليه وسلم وبالجملة يدل الحديث على تاخير العصر استحبابا لانه صلى الله عليه وسلم كان يؤخرها **باب** ما جاء فى وقت المغرب **قوله** اذا غربت الشمس و توارت بالحجاب اى استترت عن اعين الناس وهو تفسير لما قبله من الغروب

قوت المغتذى

اذا كانت بين قرنى الشيطان قيل هو على حقيقته و ظاهره والمراد يحاذيها بقرنيه عند غروبها وكذا عند طلوعها لان الكفار يسجدون لها حينئذ فيقارنها ليكون الساجدون لها فى صورة الساجدين له وقيل هو على المجاز والمراد بقرنيه علوه وارتفاعه و سلطانه و غلبة اعوانه و سجود مطيعيه من الكفار للشمس فنقر اربعا كنى به عن سرعة الحركات كنقر الطائر

عارضة الاحوذى

والاستثقال و قيل ان يطول نوم القاعد فيستغرق فيثبت قاعدا وقد قال عنه ابن القاسم فى العتبية من نام ساجدا و طال ذلك فاحب الى ان يتوضأ قيل له فقاعدا قال لا يتوضأ و من الناس من ينام فى المسجد قاعدا و اما يوم الجمعة فلا شئ فيه قيل له و بما رأى الرؤيا قال تلك احلام يعنى انما حديث نفس و ليست برؤيا و حديث النفس يكون مع السنة كما يكون مع اليقظة و يحتمل ان يكون عذره فى يوم الجمعة خاصة لاجل ما شرع فيها من التبكير فيطول الانتظار و اما المجتبى فهو اخف حالا من الحالتين قال مالك

شرح سراج احمد

غروب میکرد آفتاب و توارت بالحجاب و پوشیده میشد آفتاب بحجاب زمین وفی الباب عن جابر کما اخرجه الشیخان و زید بن
خالد الجهنی و انس بن مالک کما اخرج ابوداود و رافع بن خدیج کما اخرجه الشیخان و ابی ایوب الانصاری کما اخرج ابوداود و ام حبیبة و عباس بن عبد المطلب کما اخرج ابن ماجه و اخراج کرده ابوداود از حدیث ابن مسعود کان یصلی المغرب حین تسقط
الشمس و اخرج عبد الرزاق و ابن ابی شیبة و الطحاوی عن عمر قال صلوا المغرب و الفجاج مسفرة و حدیث العباس قد روی عنه موقوفا
و هو اصح مصنف گوید و حدیث عباس بن عبد المطلب تحقیق روایت کرده شده است از عباس موقوف و آن صحیح است قال ابو عیسی حدیث
سلمة بن الاکوع حدیث حسن صحیح و هو قول اکثر اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم و من بعدهم من التابعین
اختاروا تعجیل صلوة المغرب اختیار کرده اند تعجیل نماز مغرب را و کرهوا تاخیرها و مکروه داشتند تاخیر کردن نماز شام را حتی قال بعض
اهل العلم لیس لصلوة المغرب الا وقت واحد تا آنکه گفته اند بعضی اهل علم که نیست برای نماز گذاردن شام مگر یک وقت است و ذهبوا الی
حدیث النبی صلی الله علیه وسلم حیث صلی به جبرئیل و رفته اند بسوی حدیث آنحضرت از حیثیتی که بگذارد با آنحضرت جبرئیل نماز مغرب را
دو روز در یک وقت و آنحضرت برای تعلیم اعرابی نیز در دو روز در یک وقت گذارد و برای هر نماز دو وقت ذکر فرمود الا مغرب را و هو قول
ابن المبارک و الشافعی و آن قول عبد الله بن المبارک و شافعی است و در اختلاف الائمه نوشته است و وقت نماز مغرب نزد امام مالک
وقت غروب آفتاب است در حال اختیار تاخیر از آن نباید کرد و مر شافعی را دو قول اند قول قدیم راجح نزد متاخرین اصحاب وی آنست که آخر
وقت مغرب حین غائب شود شفق احمر و گفت امام ابوحنیفه و احمد برای مغرب دو وقت اند باب ما جاء فی وقت صلوة العشاء
الآخرة باب است در بیان آنچه آمده است در بیان وقت عشای اخیره که عتمه است یعنی مغرب را نیز عشاء اول گویند و نماز خفتن را عشای
اخیره گویند حدثنا محمد بن عبد الملک بن ابی الشوارب الاموی البصری و نام ابی الشوارب محمد بن عبد الرحمن بن ابی عثمان صدوق
از کبار عاشره بود در سنه اربع و اربعین و مائتین وفات کرد ثنا ابو عوانة عن ابی بشر عن بشیر بن ثابت الانصاری مولاهم البصری ثقة از
سادسه بود و گفت ابن حبان وهم کرده کسی که گفته است بشیر ابی شتاه تحتیه است عن حبیب بن سالم عن النعمان بن بشیر بفتح
موحده و کسر شین ابو عبد الله انصاری و ولادت او بعد از هجرت بچهارده ماه بوده و او اول مولود بود که در انصار پس از هجرت متولد شد
و نزد وفات شریف هشت سال و هفت ماهه بود مادر وی عمره بنت رواحه خواهر عبد الله بن رواحه او را و پدر او را صحبت بوده قال
انا اعلم الناس بوقت هذه الصلوة گفت نعمان بن بشیر من داناترین مردمم بوقت این نماز یعنی نماز خفتن کان
رسول الله صلی الله علیه وسلم یصلیها لسقوط القمر لثالثة بود آنحضرت که میگذارد این نماز را در وقت افتادن

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی وقت صلوة العشاء الآخرة قوله انا اعلم الناس هذا من باب التحدیث بنعمة الله علیه
بزیادة العلم مع ما فیه من حمل السامعین علی اعتماد مرویه و لعل وقوع هذا القول منه بعد موت غالب اکابر
الصحابة و حفاظهم الذین هم اعلم بذلک منه قوله هذه الصلوة یعنی صلوة العشاء الآخرة کما فی
روایة ابی داود قوله یصلیها لسقوط القمر ای وقت غروبه لثالثة ای فی لیلة ثالثة من الشهر قال الطیبی

قوت المغتذی

و تسوارت بالحجاب ای استترت

عارضة الاحوذی

فی المغتمرة قال علی
عنه فی المجموعة
قد کان شیوخنا
یذاکرون جلوسا
و لا یتوضؤن و
اکثر ذلک یوم الجمعة
قال عنه ابن نافع
الا ان یطول ذلک
قال عنه ابن القاسم
الا المحتبی مستندا
فانه لا یطول نومه
و لو طال لانحلت
الحبوة فی مجری
العادة و اما المتکئ
فاکره ذلک المجری
المجالس و اجراه اشهب
و ابن حبیب مجری
المضطجع لا سترخاء
مفاصله فان کان
اتکاؤه بحیث ینام
موضع الحدث
کان کالمضطجع قال
ابو عبد الله الاکلی
اشار فی ذلک المنبه
کما شیخنا ابوبکر
محمد بن الولید
الفهری الی التفصیل
ادلة علی ما قدمنا

عارضة الأحوذي

الراكب شبكة عكو الجالس المستند اللاصق بالارض بموضع الحدث قال ابن حبيب وليس في نوم القائم والراكع والراكب والجالس غير مستند وضوء واما الساجد فروى ابن ابي اويس وابن عبد الحكم انه كالمضطجع مطلقا من غير شرط يقارنه وكذلك قال ابن حبيب انهما سواء قال و ذلك اذا خالط النوم قلبه وقد ثبت في الدرس عن النبي صلى الله عليه وسلم وطلبته من سمعته مستند الطريقة فلو اعيد اذا نام العبد في سجوده يباهي الله به ملائكته يقول يا ملائكتي انظروا الى عبدي

شرح سراج احمد

ماہتاب شب سوم آزین حدیث گذاردن عشا در اول غروب مفہوم نمیشود زیراکہ در بعضی اوقات بعد از دو ساعت و در بعضے پیش از سہ ساعت ماہتاب غروب میشود لیکن قبل از ثلث شب دای نماز خفتن مفہوم گشت حدثنا ابوبکر محمد بن ابان بن وزیر البلخی ابن ابی ابراہیم مستملی ملقب بحمدویہ ثقہ حافظ از عاشرہ بود در سنہ اربع واربعین و مائتین وفات کرد ناعبد الرحمن بن مهدی عن ابی عوانة بهذا الاسناد نحوه یعنی ابو عوانہ از ابی بشر از بشیر از حبیب از نعمان مانند حدیث گذشتہ روایت کردہ است در الفاظ و معنی قال ابو عیسی روی هذا الحدیث هشیم عن ابی بشر عن حبیب بن سالم عن النعمان بن بشیر یعنی باین طریق نیز مروی گشتہ است ولم یذکر فیه هشیم و ذکر نکردہ است دران اسناد ہشیم عن بشیر بن ثابت وحدیث ابی عوانة اصح عندنا مصنف گوید وحدیث ابی عوانہ صحیح تر است نزد ما لان یزید بن هارون از جہت آنکہ یزید بن ہارون روی عن شعبة عن ابی بشر نحو روایة ابی عوانة روایت کردہ است از شعبہ از ابی بشر مانند روایت ابی عوانہ کہ ذکر بشیر بن ثابت ہم نمودہ است **باب** ما جاء فی تاخیر العشاء الاخرة باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در تاخیر کردن نماز عشای خفتن اخبرنا ھناد نا عبدة عن عبید الله بن عمر عن سعید المقبری بفتح میم وسکون قاف وضم موحدہ وفتح آن وگاہ کسر نیز میدہند تابعی از اہل مدینہ بود عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لولا ان اشق علی امتی اگر نمی بود سخت پنداشتن من بر امت من تاخیر عشار الامرتهم ان یؤخروا العشاء الی ثلث اللیل ہر آئینہ امر میکردم ایشان را کہ تاخیر کنند گزاردن عشار تا ثلث شب او نصفه یا نیم شب بعضے گفتہ اند کہ این شک راویست وہر کدام یکی ازین آوردہ در صحاح نہ بطریق شک واقع شدہ وظاہر این حدیث بر استحباب تاخیر عشاست از اول وقت وفی الباب عن جابر بن سمرة چنانکہ اخراج کردہ است ابن ابی شیبہ وجابر بن عبد الله وابی برزة الاسلمی وابن عباس کما اخرج البخاری والنسائی واحمد وابی سعید الخدری کما اخرج الطحاوی وابوداؤد واحمد وزید بن خالد اخرجه النسائی وابن عمر اخرجه مسلم والنسائی واخرج مسلم ایضا عن عائشة والبزار عن علی وابن ماجه عن ابی هریرة والبخاری عن ابی موسی الاشعری وابن جریر واحمد ومحمد بن نصر عن ابی هریرة و اخرج الخرائطی فی مکارم الاخلاق عن عثمان الثقفی قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة حدیث حسن صحیح وهو الذی اختاره اکثر اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم و آن چیزیست کہ اختیار کردہ اند آنرا اہل علم از صحابہ والتابعین رأوا تاخیر صلوة العشاء الاخرة اعتقاد کردہ اند تاخیر نماز خفتن را وبه یقول احمد واسحق وباین قائل گشتہ است امام احمد واسحق چنانکہ مذہب امام ابی حنیفہ است **باب** ما جاء فی کراهیة النوم قبل العشاء والسمر بعدها باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در کراہت خواب پیش از نماز خفتن و در بیان کراہت افسانہ وسخن کردن بعد از نماز

شرح ابی الطیب

هو یعنی قوله لثالثة بدل من قوله لسقوط القمر انتهی والاظهر انه متعلق بسقوط القمر وفی نسخة بسقوط القمر ای یصلی معتبرا بسقوط القمر **باب** ما جاء فی تاخیر العشاء الاخرة **قوله** لولا اشق علی امتی لامرتهم ای لولا کراهة المشقة علیهم و الاجتناب علیهم تاخیر العشاء الی ثلث اللیل **قوله** او نصفه ای بل نصفه قال میرك یحتمل ان یکون للتنویع وهو الاظهر ویحتمل الشك من الراوی **باب** ما جاء فی کراهیة النوم قبل العشاء والسمر بعدها السمر بفتح المیم المحادثة باللیل و بسکونها مصدر واصل السمر لون ضوء القمر وسمی الحدیث به لانهم کانوا یتحدثون فیه

سعید بن ابی سعید المقبری ... التابعی ... سمع ابن عمر وابا هریرة ... وابا سعید الخدری ... روی عنه ... مالك والليث ... قال ... الاسلام

شرح سراج احمد

حدثنا احمد بن منیع ثنا هشیم انا عوف بن ابی جمیلة ثقه نسبت بقدر و تشیع کرده بیشد از سادسه بود در سنه ست یا سبع واربعین ومائة وفات یافت از عمرش شاد و شش قال احمد وثنا عباد بن عباد گفت احمد بن منیع حدیث کرده مارا عباد بن عباد یعنی احمد را این حدیث از دو طریق رسیده است یکی از هشیم دیگر از عباد بن عباد وهو المهلبی و آن عباد مهلبی ست در تقریب است عباد بن عباد بن حبیب بن المهلب بن ابی صفرة الازدی ابو معاویة البصری ثقه بود از سابعه است در سنه تسع وسبعین وفات کرد واسمعیل بن علیة جمیعا عن عوف عن سیار بن سلامة عن ابی برزة قال کان النبی صلی الله علیه وسلم یکره النوم قبل العشاء گفت ابو برزة الاسلمی بود آنحضرت که مکروه میداشت خواب را پیش از گذاردن نماز خفتن والحدیث بعدها و مکروه میداشت افسانه و سخن را پس از گذاردن نماز خفتن و این کراهت تنزیهی ست نه تحریمی و نزد ایمه دیگر تحریمی ست وفی الباب عن عائشة چنانکه اخراج آن کرده است بزار که ما نام قبل العشاء فلا انام الله عینه وعبد الرزاق از ابی هریرة اخراج کرده است که من خشی ان ینام قبل صلوة العشاء فلا باس ان یصلی قبل ان یغیب الشفق وعبد الله بن مسعود وانس بن مالك قال ابو عیسی حدیث ابی برزة حدیث حسن صحیح وقد کره اکثر اهل العلم النوم قبل صلوة العشاء و تحقیق مکروه دارند اکثر اهل علم خواب را پیش از نماز خفتن ورخص فی ذلك بعضهم و رخصت داده اند بعضی علما در خواب کردن وقال عبد الله بن المبارك اکثر الاحادیث علی الکراهة و گفت عبد الله بن مبارک اکثر حدیثها بر کراهت خواب است پیش از نماز خفتن ورخص بعضهم فی النوم قبل صلوة العشاء فی رمضان و رخصت داده اند بعضی علما در خواب کردن پیش از نماز خفتن در ماه رمضان خاص نه در دیگر ایام

باب ماجاء فی الرخصة فی السمر بعد العشاء باب ست در بیان آنچه آمده است در رخصت در افسانها کردن پس از نماز خفتن حدثنا احمد بن منیع ثنا ابو معاویة عن الاعمش عن ابراهیم عن علقمة عن عمر بن الخطاب قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یسمر مع ابی بکر فی الامر من امر المسلمین گفت عمر بن الخطاب بود آنحضرت که سخن میکرد همراه ابی بکر صدیق در امری از امر مسلمانان و مشورت با ابی بکر میکرد و انا معهما و حال آنکه من همراه هر دو می بودم این حدیث دلالت بر عدم کراهت سمر میکند و معارض ست بحدیث سابق و قول مقدم ست بر فعل پس این برکراهت تنزیهی حمل کنیم یا آنکه سمر تحریمی تحدیث بلهو و لعب باشد

شرح ابی الطیب

قوله یکره النوم قبلها ای یکره کراهة تنزیه لان فیه تعریضا لفوات وقتها باستغراق النوم قال بعض العلماء من وکل به من یوقظه یباح له **قوله** والحدیث بعدها ای المحادثة بعد العشاء خوف السهر و غلبة النوم بعده فیفوته قیام اللیل او الذکر او الصبح نعم لا کراهة فیما فیه مصلحة للدین کعلم و حکایة الصالحین المؤثرة فی ازالة الغفلة و موانسة الضیف والعروس **باب ماجاء فی الرخصة فی السمر بعد العشاء** **قوله** یسمر مع ابی بکر رضی الله عنه فی الامر من امر المسلمین واما سمی مناسبة للترجمة باعتبار غالب الاستعمال لان من یتحدث قبل العشاء ما یسمی سامرا فی العرف فلا یرد ان السمر هو الحدیث باللیل مطلقا قبل العشاء او بعده فیمکن حمل هذا علی ما قبل العشاء فلا یناسب الترجمة

عارضة الاحوذی

وروحه عندی وبدنه فی طاعته ولولا بقاء طهارته مع نومه فی سجوده ما کان البدن فی طاعته وسمعت بعض علماء الشافعیة والحنفیة یقولون علی هذا الحدیث فی ان نوم الساجد لا ینقض الوضوء وهذا لا حجة فیه من وجهین احدها انه لم یصح سنده والثانی انه یباهی به لان النوم ادرکه متعبدا کما یقال قتل فلان صائما ومات ساجدا وقال الشاعر قتل ابن عفان الخلیفة محرما ومضی فلم ار مثله مخذولا وما سمی محرما بما کان علیه قبل القتل فاما المضطجع فینقض الا ان ابن ابی زید قال فی النوادر من نام

شرح سراج احمد

وعمر آنحضرت با ابی بکر در امور مسلمانان بوده وفی الباب عن عبد الله بن عمرو اخراج کرده آنرا بخاری و اوس بن حذیفة وعمران بن حصین قال ابو عیسی حدیث عمر حدیث حسن گفت مصنف حدیث عمر بن الخطاب حدیثی است حسن از حدیث عبد الله بن عمرو اوس بن حذیفه وعمران بن حصین وقد روی هذا الحدیث الحسن بن عبید الله عن ابراهیم عن علقمة عن رجل من جعفی یقال له قیس او ابن قیس وتحقیق روایت کرده است این حدیث را حسن ابن عبید الله از ابراهیم از علقمه از مردی که از قبیله جعفی بود گفته میشد نام او قیس یا ابن قیس عن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم هذا الحدیث فی قصة طویلة قیس از عمر بن الخطاب از آنحضرت این حدیث را در قصه دراز است وقد اختلف اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین ومن بعدهم فی السمر بعد العشاء الآخرة وتحقیق اختلاف کرده اند اهل علم از صحابه و تابعین و کسیکه پس از تابعین بودند از ائمه مجتهدین در حق سخن کردن پس از نماز خفتن فکره قوم منهم السمر بعد صلوة العشاء پس مکروه دارند بعضی از ایشان سخن را پس از نماز خفتن ورخص بعضهم اذا کان فی معنی العلم وما لا بد منه من الحوائج ورخصت داده اند بعضی علما وقتیکه باشد سمر در معنی علم وگفت وگوی علم باشد و سخنی باشد که مخلصی نباشد از آن از حاجتهای ضروریه ومن الحوائج بیان ماست ولا برای نفی جنس و بد اسم اوست ومنه جار و مجرور متعلق خبر است واکثر الحدیث علی الرخصة مصنف گوید واکثر احادیث دال بر رخصت سمر اند وقد روی عن النبی صلی الله علیه وسلم قال لا سمر الا لمصل او مسافر وتحقیق روایت کرده شده است از آنحضرت که فرمود نیست روا سخن کردن در شب پس از نماز خفتن مگر برای نماز گذارنده که گفتگوی احکام شرعیه کند یا برای مسافر که بحوائج ضروریه سفر سخنها نماید غرض مصنف ازین جواز سمر است باب ما جاء فی الوقت الاول من الفضل باب است در بیان آنچه آمده است در وقت اول از فضیلت حدثنا ابو عمار الحسین بن حریث نا الفضل بن موسی عن عبد الله بن عمر العمری عن القاسم بن غنام عن عمته ام فروة قاسم روایت میکند از عمه خود که ام فروه نام داشت و او خواهر غنام بوده وکانت ممن بایع النبی صلی الله علیه وسلم وبوده فروه از آن کسان که بیعت کرده با آنحضرت قالت سئل النبی صلی الله علیه وسلم ای الاعمال افضل گفت فروه پرسیده شد آنحضرت که کدام عمل بهتر است

شرح ابی الطیب

قوله فکره قوم منهم السمر لانه احوط واما ما روی عنه من السمر فلیس بعام لانه حکایة حال یحتمل الخصوص قوله ورخص بعضهم اذا کان فی معنی العلم وبه یحصل الجمع بین حدیثی الباب ومثل هذا السمر غالبا لا یفضی الی ما یتوقع من الخلل فی السمر بعد العشاء قوله قال لا سمر الا لمصل او مسافر ای لا یجوز السمر الا الذی یستعین به علی احیاء اللیل بالصلوة والمسافر الذی یستعین به علی قطع السفر فالحاصل ان یکون لحاجة مطلوبة لا لمجرد التفکه بالحدیث قال ابن الهمام رحمه الله تعالی وروی الامام احمد عن عبد الله قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا سمر بعد الصلوة یعنی العشاء الآخرة الا لاحد رجلین مصل او مسافر وفی روایة او عرس باب ما جاء فی الوقت الاول من الفضل قوله سئل النبی صلی الله علیه وسلم ای الاعمال افضل قال الصلوة لاول وقتها اللام بمعنی فی کما

عارضة الاحوذی

مستیقظا فهو مستیقظ ولا ذهب عقله فلا وضوء علیه وفعله مکحول حتی غط ولم یتوضأ وقال انا اعلم بطنی ولما کان قد قال الغزالی حتی ظن انه لا ریح فیه فان سفر فیه امر موقوف فی العادة علی الغذاء وعلی برد یصل والبطن فیه یحله وقد قیل انه اذا نام فغطیطه لو یدل علی عقد ارکان منه لانه لا دلیل منه علی ذلک ویحتمل ان یکون معه دلیل من قصر المدة وطی فاما المستقر فذکره ابو المعالی بن الجوینی وقال لا وضوء علیه وهو صحیح خارج علی المذهب لان النوم لیس بحدث لعینه

اسماء الرجال ابو المعالی امام الحرمین الجوینی وشیخ الفقهاء کتب دار الانصاری الیمانی الحنفی بغداد البغوی من البحر ۱۲

شرح سراج احمد

قال الصلوٰۃ لاول وقتھا فرمود آنحضرت گذاردن نماز در اول وقت آن حدثنا احمد بن منیع نا یعقوب بن الولید المدنی عن عبد اللہ بن عمر عن نافع عن ابن عمر قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الوقت الاول من الصلوٰۃ رضوان اللہ گفت عبد اللہ بن عمر فرمود آنحضرت وقت اول برائے گذاردن نماز سفر و ضہ رضوان و خوشنودی حق تعالیٰ ست و مقرون باجابت ست والوقت الاخر عفو اللہ و وقت آخر برائے گذاردن نماز عفو کردن حق تعالیٰ ست و عفو نباشد مگر با خوشی و ناخوشی نباشد مگر در نافرمانی آزین حدیث فضیلت گذاردن نماز در اول وقت برآمد و فی الباب عن علی بن ابی طالب وابن عمر بن الخطاب چنانکہ اخراج کردہ آن را حاکم باین عبارت خیر الاعمال الصلوٰۃ فی اول وقتھا و ابو البطیح از عبد اللہ بن عمر باین عبارت اخراج کردہ ہست فضل الوقت الاول علی الاخر کفضل الآخرۃ علی الدنیا و عائشۃ وابن مسعود چنانچہ اخراج آن کردہ ابن النجار و عبد الرزاق و آن از بسیاری صحابہ و تابعین منقول گشتہ است چنانکہ دار قطنی از ابی محذورہ و ابو نعیم در حلیہ از ابی الدرداء

شرح ابی الطیب

فی قولہ تعالیٰ ونضع الموازین القسط لیوم القیمۃ اطلاقہ یعارض حدیث ابردوا بالظھر الا اذا قید بغیر الظھر فی الصیف او یراد باللام العھد ای ثلث الصلوٰۃ التی ھی غیر الظھر فی الصیف و یراد من اول الوقت الوقت المستحب فی اطلاق المطلق علی الکامل شائع فلا یرد ان العشاء تاخیرھا الی ثلث اللیل و نصفہ مستحب ثم اختلفت الاحادیث الواردۃ فی افضل الاعمال واحبھا ففی ھذا الحدیث ھکذا و فی حدیث ابی ذر ایمان باللہ و جھاد فی سبیلہ و فی حدیث ابی سعید ای الناس خیر قال رجل یجاھد فی سبیل اللہ و فی حدیث اطعام الطعام و فی حدیث بر الوالدین و وجہ التوفیق انہ صلی اللہ علیہ وسلم اجاب کلا بما یوافق غرضہ و ما یرغب فیہ باختلاف احوال السائلین او الاختلاف باختلاف الاوقات فقد کان الجھاد فی ابتداء الاسلام افضل الاعمال لانہ وسیلۃ الی القیام بھا ولا ریب ان الصلوٰۃ افضل من الصدقۃ وقد یکون مواساۃ المضطر افضل او ھو علی حذف من ای من افضل الاعمال **قولہ** الوقت الاول من الصلوٰۃ رضوان اللہ ای التعجیل فیہ وخص منہ بعض الاوقات کالظھر فی الصیف و العشاء مطلقا فانھا فی الثلث او النصف افضل و المراد منہ الوقت المستحب و ھو احسن و معنی رضوان سبب رضوان اللہ لانہ عجل الی عبادۃ اللہ و ھو مؤد الی رضاہ او علی المبالغۃ ای الوقت الاول عین رضی اللہ تعالیٰ **قولہ** والوقت الاخر عفو اللہ یعنی بحیث یحتمل ان تکون خارجۃ عن الوقت او المراد بہ وقت الکراھۃ نحو الاصفرار فی العصر و التجاوز عن نصف اللیل فی العشاء و معنی عفو اللہ سبب عفو اللہ بالنظر الی الصلوٰۃ و فیہ اشارۃ الی التقصیر بسبب التاخیر

قوت المغتذی

الوقت الاول من الصلوٰۃ رضوان اللہ والوقت الآخر عفو اللہ قال ابن العربی روی عن ابی بکر الصدیق انہ قال رضوان اللہ احب الینا من عفوہ قال علماؤنا لان رضوانہ للمحسنین و عفوہ عن المقصرین و للدار قطنی من حدیث ابی محذورۃ زیادۃ و وسط الوقت رحمۃ اللہ

عارضۃ الاحوذی

وانما ھو معنی یظھر معہ خروج الحدث فاذا سد فی وجھہ ذلک المعنی و توثق من الوکاء للمخرج بعد ان یکون منہ قال القاضی ابوبکر ابن العربی رضی اللہ عنہ الا ان یکون دائما کثیرا فربما زھقت ریح خفیفۃ لا یشعر بھا کما ینبغی

الوضوء مما غیرت النار ابو سلمۃ عن ابی ھریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

الوضوء مما مست النار ولو من ثور اقط قال قال لہ ابن عباس انتوضأ من الدھن انتوضأ من الحمیم قال فقال ابو ھریرۃ یا ابن اخی اذا سمعت حدیثا عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فلا تضرب لہ مثلا

عارضة الاحوذي

محمد بن المنكدر عن جابر خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم وانا معه فدخل على امرأة من الانصار فذبحت له شاة فاكل واتته بقناع فيه رطب فاكل منه ثم توضأ للظهر وصلى ثم انصرف فاتته بعلالة من علالة الشاة فاكل ثم صلى العصر ولم يتوضأ اسناده هذا الحديث فيه اضطراب كثير روى عن النبي صلى الله عليه وسلم فيه اخبار ثابتة صحيحة وذكر ابو عيسى حديث البراء وحديث جابر بن سمرة توضؤا من لحوم الابل ولا توضؤا من لحوم الغنم واعلى ما لك

شرح سراج احمد

ونسائی وابن حبان از ابی الدرداء وروایت کرد ابن عساکر از محمد بن کعب القرظی وعبد الرزاق از ابی العالیه حدثنا قتیبة ثنا عبد الله ابن وهب عن سعید بن عبد الله الجهنی عن محمد بن عمر بن علی بن ابی طالب صدوق از سادسه بود عن ابیه محمد روایت میکند از پدر خود که عمر بن علی بود ثقه از ثالثه بود در زمن ولید وفات کرد عن علی بن ابی طالب ان النبی صلی الله علیه وسلم قال له یا علی ثلث لا تؤخرها باید دانست که آنحضرت فرمود مر علی بن ابی طالب را ای علی سه چیز اند که مکن تاخیر آن الصلوة اذا آنت یکی از ان نماز ست که چون وقت او بیاید و آنت ضبط کرده شده است بمد از آن بنون واحتمال دارد که از انی یانی باشد والجنازة اذا حضرت وتاخیر مکن بگذاردن نماز جنازه چون حاضر آید جنازه والایم اذا وجدت لها کفوا وزن بی شوهر وقتیکه یافته شود برای او کفوی پس توقف بشوهر ی بدهید قال ابو عیسی حدیث ام فروة لا یروی الا من حدیث عبد الله بن عمر العمری گفت مصنف حدیث ابی فروه روایت کرده نشده است مگر از طریق عبد الله بن عمر العمری ولیس هو بالقوی عند اهل الحدیث ونیست عبد الله بن عمر العمری قوی وثقه نزد اهل حدیث واضطربوا فی هذا الحدیث

شرح ابی الطیب

قوله الصلوة اذا اتت ای اتی وقتها المستحب فلا یرد ما ذکرنا آنفا قال ابن العربی وابن سید الناس کذا روینا بتائین کل واحدة منهما معجمة باثنتین من فوقهما وروی آنت بنون ومد بمعنی حانت وحضرت انتهی قلت قال التوربشتی اتت بالتائین عن اکثر المحدثین وهو تصحیف والمحفوظ من ذوی الاتقان آنت علی وزن حانت قال میرك نقلا عن الازهار المشهور من الاتیان قیل هو تصحیف والمحفوظ آنت علی وزن حانت ومعناه وفی شرح السنة انه من انی یانی وهو بمعنی حان وهی ای الصلوة بالرفع ای منها او احدلها او هی ویجوز نصبها علی البدلیة من الضمیر او بتقدیر اعنی **قوله** والجنازة اذا حضرت بالوجهین المذکورین ای لا تؤخر صلاتها ففیه دلیل علی انها لا تکره فی الاوقات المکروهة اذا صلی علیها وقد حضرت فیها **قوله** والایم بفتح الهمزة وتشدید الیاء المکسورة من لا زوج له رجلا کان او امرأة ثیبا کان او بکرا والمراد ههنا المرأة العزبة ولو بکرا بالقرینة اذا وجدت لها کفوا والکفوء المثل **قوله** اذا وجدت لها کفوء بالخطاب لسیدنا علی رضی الله عنه او بسکون التاء علی انها صیغة مؤنثة غائبة یؤیده اتت وحضرت کما یؤید الاول النداء وخطاب لا تؤخرها **قوله** لا یروی الا من حدیث عبد الله بن عمر العمری ای ابن حفص بن عاصم بن عمر بن الخطاب **قوله** ولیس هو بالقوی قال میرك قد اخرج له الاربعة ومسلم موقوفا اقول فهذا یدل علی توثیقه وتکلم فیه یحیی بن معین من قبل حفظه اقول قالوا ان تضعیف یحیی بن معین لا یضر وقال ابو داود ما ذکرت فی کتابی فهو لیس بضعیف یعنی اذا لم یتکلم علیه وههنا لم یتکلم علیه

قوت المغتذي

الصلوة اذا اتت قال ابن العربی وابن سید الناس کذا روینا بتائین کل واحدة منهما معجمة باثنتین من فوقها وروی آنت بنون ومد بمعنی حانت وحضرت

شرح سراج احمد

واضطراب دارند اہل حدیث درین حدیث حدثنا قتیبۃ ثنا مروان بن معاویۃ الفزاری عن ابی یعقوب و در بعض نسخ ابی یعفور ست برابدل بای موحدہ عن الولید بن العیزار عن ابی عمرو الشیبانی ان رجلا قال لابن مسعود گفت ابو عمرو بدرستیکہ مردی گفت عبداللہ بن مسعود را ای العمل افضل کدامی عمل بہترست قال سالت عنہ عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم گفت عبداللہ بن مسعود سوال کردم ازان افضل از آنحضرت فقال الصلوۃ علی مواقیتہا فرمود آنحضرت گذاردن نماز بر وقتہای آن قلت وماذا یا رسول اللہ گفت عبداللہ بن مسعود گفتم وچہ چیزست پس از نماز قال وبر الوالدین فرمود آنحضرت ونیکی کردن با پدر و مادر خود قلت وماذا قال الجہاد فی سبیل اللہ گفتم پس از بر والدین کدام چیز افضل ست فرمود آنحضرت جہاد کردن با کفار در راہ حق تعالی قال ابو عیسی وہذا حدیث حسن صحیح گفت مصنف حدیث ابی عمرو از ابن مسعود حدیثی ست حسن صحیح وتائید وتقویت آن میکند بطرق دیگر وقد روی المسعودی وشعبۃ والشیبانی وغیر واحد وبسیار کس سوای ایشان عن الولید بن العیزار ہذا الحدیث از ولید بن العیزار این حدیث حدثنا قتیبۃ ثنا اللیث عن خالد بن یزید عن سعید بن ابی ہلال اللیثی مولاہم ابو العلاء المصری گویند مدنی الاصل ست گفت ابن یونس در مدینہ نشو نما گرفتہ صدوق بعضی تضعیف آن کردہ انداز سادسہ است پس از ثلثین ومائۃ وفات کرد عن اسحق بن عمر از ثالثہ است ترک کردہ وذکر نکردہ است او را دار قطنی عن عائشۃ قالت ما صلی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلوۃ لوقتہا الاخر مرتین حتی قبضہ اللہ گفت عائشہ صدیقہ نگذارد آنحضرت نمازی را در آخر وقت آن دوبار تا آنکہ وفات گردانید او را حق تعالی وعائشہ صدیقہ جزم بآن نمودہ است کہ دو روز در آخر وقت آنحضرت نماز نگذاردہ قال ابو عیسی ہذا حدیث غریب گفت مصنف این حدیث عائشہ غریب ست کہ بطرق متعددہ مروی نگشتہ است ولیس اسنادہ بمتصل ونیست اسناد این حدیث متصل بلکہ انقطاع ست دران وحذف راوی گشتہ دروی زیرا کہ ملاقات او با عائشہ صدیقہ بثبوت نپیوستہ قال الشافعی والوقت الاول من الصلوۃ افضل گفت شافعی وقت اول از نماز بہترست ومما یدل علی فضل اول الوقت علی آخرہ وبعضی ازان چیزیکہ دلالت دارد بر فضل اول وقت بر آخر وقت اختیار النبی صلی اللہ علیہ وسلم وابی بکر وعمر اختیار کردن آنحضرت وابی بکر صدیق وعمر بن الخطاب فلم یکونوا یختارون الا ما ہو افضل پس نبودند کہ اختیار میکردند مگر آنچہ او بہتری بود ولم یکونوا

شرح ابی الطیب

قولہ الصلوۃ علی مواقیتہا فی البخاری بسندہ الی الولید بن العیزار قال سمعت ابا عمرو الشیبانی قال سمعت عبداللہ بن مسعود قال سالت النبی صلی اللہ علیہ وسلم ای العمل احب الی اللہ تعالی قال الصلوۃ علی وقتہا انتہی اتفق اصحاب شعبۃ علی ہذا اللفظ وخالفہم علی بن حفص وہو ممن احتج بہ مسلم فقال الصلوۃ فی اول وقتہا رواہ الحاکم والدارقطنی اقول وہو یدل علی ان علی بمعنی فی وہو شائع ومع ذلک لا بد من حذف مضاف ای اداء الصلوۃ فی اول وقتہا **قولہ** وماذا یا رسول اللہ فی صحیح البخاری ای قال بر الوالدین قال ثم ای قال الجہاد ویہ علوان المراد وماذا بعد ذلک والا لا یصح ان الجملۃ موصوفۃ بالاحبیۃ والافضلیۃ **قولہ** لم یکونوا یدعون بفتح الدال ای یترکون

عارضۃ الاحوذی

فی موطئہ بوبذہ المسألۃ واستظہر فیہا لباب عن الاصول وہو فعل الخلفاء رضی اللہ عنہم بترکہم الوضوء مما مست النار واذا اختلف الحدیثان عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وعمل الخلفاء باحد الحدیثین قضینا بعمل الخلفاء فکل ذلک یدل علی ان الحدیث منسوخ بہ وقد روی عن محمد بن المنکدر عن جابر بن عبداللہ انہ قال کان آخر الامرین من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ترک الوضوء مما غیرتہ النار وذلک اسنادہ الی الحدیث المتقدم من النبی صلی اللہ علیہ وسلم اتی بعلالۃ الشاۃ التی توضأ منہا

عارضة الاحوذی

للظهر فاكلها ثم صلى
ولم يتوضأ للعصر و
هذه حكاية حال و
قضية عين لا
يجوز لاحد ان يحكم
بان النبي صلى الله
عليه وسلم توضأ
للظهر لاجل امست
النار لعله انما
توضأ لاجل حاجة
الى الوضوء ولم يتوضأ
من العلالة لانه
لم يحتج الى الوضوء
وتأتى بحقيقته
ان شاء الله الغريب
الثور جملة مجموعة
من الطعام وقد
اضيف الى الاقط
والقناع الطبق
والعلالة البقية
ويقال فى كل شىء
الاحكام العارضة
فيه ان الاحاديث
فى هذا الباب كما
قد منا كثيرة والعمل
مستقر بترك
الوضوء منه الا
ان الوضوء من لحوم

شرح سراج احمد

يدل على عنوان الفضل ونبودند الشان کہ بگذاشتند وترک میکردند فضیلت را وکانوا یصلون فی اول الوقت وبودند صحابه وانحضرت کہ میگذاردند در اول وقت حدثنا بذلك ابو الوليد المكى عن الشافعى حدیث کرده مارا آن ابو الولید مکی از امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ **باب ماجاء فى السهو عن وقت صلوة العصر** باب است دربیان آنچہ آمده است در سهو کردن از وقت نماز عصر حدثنا قتيبة نا الليث عن نافع عن ابن عمر عن النبى صلى الله عليه وسلم قال بدرستیکہ انحضرت فرمود الذى تفوته صلوة العصر آن کسیکہ درگذرد او را نماز عصر فكانما وتر اهله وماله برفع ونصب هر دو روایت در روایت رفع معنی آنست کہ گویا نقصان کرده شد اهل خانۂ آنکس ومال وی وبر تقدیر نصب نقصان کرد اهل ومال خود را واین معنی وتر مناسب تر است وروایت جمهور هم نصب است وفى الباب عن بريدة چنانکہ اخراج آن کرده است ابن ماجه وامام احمد و ابن حبان ونوفل بن معاوية بفتح نون وسکون واو وفا در آخر لام است قال ابو عيسى حديث ابن عمر حديث حسن صحيح وقد رواه الزهرى ايضا عن سالم عن ابيه عبد الله بن عمر الخطاب عن النبى صلى الله عليه وسلم یعنی این حدیث بمصنف از عبد الله بن عمر بدو طریق رسیده است یکی از لیث از نافع از ابن عمر ودیگر از زهری از سالم از ابن عمر **باب ماجاء فى تعجيل الصلوة اذا اخرها الامام** باب است دربیان آنچہ آمده است در تعجیل گذاردن نماز وقتیکہ تاخیر آن کند پادشاه

شرح ابى الطيب

باب ماجاء فى السهو عن وقت صلوة العصر **قوله** الذى تفوته صلوة العصر فكانما وتر اهله وماله روى بنصب اللامين ورفعهما والنصب هو الصحيح المشهور الذى عليه الجمهور على انه مفعول ثان ومن رفع فعلى انه مفعول ما لم يسم فاعله ومعناه انتزع منه اهله وماله واما على رواية النصب فقال الخطابى وغيره ومعناه نقص هو اهله وماله وسلب عنهم فبقى بلا اهل ولا مال فليحذر من تفويتها كحذره من ذهاب ماله واهله وقال ابن العربى سلب عنهم فبقى وترا اى فردا ثم اختلفوا فى المراد بفوات العصر فقال بعضهم هو فيمن لم يصلها فى وقتها المختار وقال بعضهم هو ان تفوته بغروب الشمس وقيل هو تفويتها الى ان تصفر الشمس وقد جاء مفسرا فى رواية الاوزاعى فى هذا الحديث وفواتها ان تدخل الشمس صفرة وروى عن سالم انه قال هذا فيمن فاتته ناسيا وعلى قول الداودى هو فى العامد وهو الاظهر ويؤيده حديث البخارى فى صحيحه من ترك صلوة العصر حبط عمله كذا قال النووى **قوله** حديث حسن صحيح اقول كفى فى الصحة رواية الشيخين اياه عن ابن عمر **باب** ماجاء فى تعجيل الصلوة اذا اخرها الامام

قوت المغتذى

الذى تفوته صلوة العصر فكانما وتر اهله وماله قال ابن العربى معناه سلب عنه فبقى وترا اى فردا قال وروى اهله بنصب اللام ورفعها وان رفعت فعلى البدل من الضمير فى وتر وان نصبت فعلى المفعول به زاد ابن سيد الناس ويحتمل فى الرفع ان يكون ضمن وتر معنى نزع فيكون اهله هو المفعول الذى لم يسم فاعله وماله معطوف عليه قال وهذا فيمن فاته بغير عذر حتى تغيب الشمس وقال الداودى معناه انه يجب عليه من الاسف والاسترجاع مثل الذى يجب على من وتر اهله وماله قلت ودخلت الفاء على الخبر وهو فكانما لتضمن المبتدأ وهو الموصول معنى الشرط

شرح سراج احمد

وانتفاء گذاردن امام نکند حدثنا محمد بن موسی البصری در تقریب است محمد بن موسی بن الصباح الدادی بفتح ہا و مہلہ
مخففہ ابو القاسم البصری صدوق از حادی عشرہ است در حدود سنہ خمسین و مائتین وفات کرد نا جعفر بن
سلیمان الضبعی ابو سلیمان البصری صدوق زاہد بود و تشیع میداشت از ثامنہ بود سنہ ثمان وتسعین ومائۃ
وفات کرد و ضبعی بضم ضاد معجمہ و فتح موحدہ عن ابی عمران الجونی عبد الملک بن حبیب الازدی او الکندی
مشہور بکنیت ثقہ از کبار رابعہ بود در سنہ ثمان وعشرین ومائۃ وفات کرد عن عبد اللہ بن الصامت الغفاری
البصری ثقہ از ثالثہ بود پس از سبعین وفات کرد عن ابی ذر قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
یا اباذر امراء یکونون بعدی فرمود آنحضرت ای اباذر امرا و سرداران باشند پس از من یمیتون
الصلوٰۃ میرانند نماز را و رعایت نمیکنند شرائط و آداب آنرا فصل الصلوٰۃ لوقتہا پس بگذار نماز را
بر وقت آن فان صلیت لوقتہا کانت لک نافلۃ پس اگر گذاردہ شود نماز بر وقت
آن باز با امرا باشد ترا آن گذاردن نفل از جہت آنکہ فرض گذاردی اول و این نماز کہ با ایشان بار دیگر بگذاری نفل شود

شرح ابی الطیب

قولہ امراء یکونون بعدی یمیتون الصلوٰۃ الظاہر انہ مبتدأ ویکونون صفتہ ویمیتون خبرہ قالوا وقع ذلک
فی زمن بنی امیۃ والمراد من الامراء بعضہم او غالبہم والخطاب لابی ذر رضی اللہ عنہ والحکم عام لانہ صلی اللہ علیہ وسلم
ہاد للکل قال ابن سید الناس اماتتہا اخراجہا عن وقتہا حتی یکون کالمیت الذی لا روح لہ انتہی اقول لا یناسب
ذلک آخر الحدیث فالاولی ما قالہ النووی قولہ فان صلیت لوقتہا کانت لک نافلۃ اما ان یکون مبنیا للفاعل
والتاء للخطاب او للمفعول والتاء للتانیث وعلی کل تقدیر لابد من حذف فعلی الاول فان صلیت فی وقتہا
معہم کانت صلاتک معہم نافلۃ وعلی الثانی فان صلیت صلوٰۃ الامراء لوقتہا وانت صلیت معہم ثانیۃ
کانت صلاتک معہم نافلۃ ویدل علی ہذا التقدیر ما فی مسلم فانہ اخرج عن جعفر بن سلیمان عن
ابی عمران الجونی عن عبد اللہ بن الصامت عن ابی ذر قال قال لی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
یا اباذر انہ سیکون بعدی امراء یمیتون الصلوٰۃ فصل الصلوٰۃ لوقتہا فان صلیت لوقتہا کانت لک
نافلۃ والا کنت قد احرزت صلاتک وفی روایۃ فان ادرکتہا معہم فصل فانہا لک نافلۃ ومعنی الحدیث
اذا علمت من حالہم تاخیرہا عن وقتہا المختار فصلہا لاول وقتہا ثم ان صلوہا لوقتہا فصل
ایضا معہم وتکون صلاتک معہم نافلۃ والا کنت قد احرزت صلاتک بفعلک فی اول الوقت
وقولہ والا کنت آہ ای ان لم تصل معہم ثانیا فقد احرزت صلاتک فی وقتہا الاول ویحتمل ان یقال معنی قولہ
والا ای وان لم تصل الصلوٰۃ لوقتہا بل اکتفیت بالصلوٰۃ معہم فانت ماجور لکنہ بعید من السیاق

قوت المغتذی

یا اباذر امراء یکونون بعدی یمیتون الصلوٰۃ قال ابن سید الناس اماتتہا اخراجہا عن وقتہا حتی تکون کالمیت الذی لا روح لہ
قال قولہ فصل الصلوٰۃ لوقتہا یعنی المختار بدلیل قولہ فان صلیت لوقتہا کانت لک نافلۃ ای زیادۃ فی العمل والثواب

عارضۃ الاحوذی

الا بل صحیح وبہ قال
احمد واسحق ومحمد
ابن اسحق ویحیی
ابن یحیی النیسابوری
وقد قال علماؤنا
معنی ہہنا النظافۃ
وزووا ان قوما
سمعوا ولم یعوا ان
الوضوء غسل
الید وذلک ان
لحم الجزور لہ
زہم عظیم ولحم
الغنم بالحجاز لا زہم
علیہ وہی غریبۃ
قد جمعت لحسنین
لذۃ اللحم وعدم
الزہم ولو اراد وضوء
العبادۃ لقال کما
قال فی الماء من
جامع ولم ینزل
فلیتوضأ کما یتوضأ
للصلوٰۃ ویغسل
ذکرہ وتحقیق
القول فی ذلک
انہ قد صح عن
النبی صلی اللہ
علیہ وسلم الامران
وصح نسخ الوضوء

عارضة الاحوذی

ولمالك فی ذلك نكتة بديعة و ذلك انه ادخل حديث سويد بن النعمان ان النبی صلی الله عليه وسلم فی غزاة خيبر لم يتوضأ مما مسته النار و هذا حديث مورخ وحديث الوضوء منه غير مورخ ومتی تعارض حديثان احدهما مورخ و الآخر غير مورخ قضی بالمورخ علی المجهول التاريخ فهذا يدلك علی غوص مالك فی العلم وبعد غوره فی اصوله وعظيم ترتيبه فی كتابه وادخل حديث انس انه لما سافر الی العراق ورجع وتوضأ مما مست النار فانكر عليه ابی و ابو طلحة فرجع

شرح سراج احمد

والا كنت قد احرزت صلاتك واگر تنها نماز را گذاردی و انتظار گذاردن نماز ایشان نمائی تحقیق استوار کرده باشی ۱۲ نماز خود را و در روایت مسلم از ابی ذر باین عبارت ست صل الصلوٰة لوقتها فان ادركتها معهم فصل معهم فانها لك نافلة از ینجا معلوم میشود که اگر امام تاخیر کند از وقت نماز خصوصًا که بوقت مکروه انداز د ماموم را باید که بگذارد نماز خود را در اول وقت پستر بگذارد با امام تا فضیلت وقت و جماعت هردو دریابد واین در غیر نماز فجر و عصر و مغرب خواهد بود از جهت کراهت تنفل دران وقت و عدم مشروعیت نفل بسه رکعت با آنکه ارتکاب این مکروه اهون ست از اثارت فتنه و اختلاف حکم لازم می آید از مخالفت امرا بدانکه مراد از امرا درینجا امرای بنی امیه اند و تحقیق واقع شد از ایشان انچه خبر داد بآن مخبر صادق و بودند این جماعت که رعایت نمیکردند احکام و ارکان نماز را یا محافظت نمیکردند بر اوقات

وفی الباب عن عبد الله بن مسعود كما اخرجه عبد الرزاق وعبادة بن الصامت و از محمد ابن كعب القرظی نیز همچنین ماثور شده است چنانکه اخراج کرده ابن عساکر و عبد الرزاق از ابی العالیه و سعید بن منصور از عبد الله بن عمر قال ابو عيسى حديث ابی ذر حديث حسن وهو قول غير واحد من اهل العلم يستحبون ان يصلی الرجل الصلوٰة لميقاتها و آن قول بسیار کسان ست از اهل علم که مستحب میگویند اینکه بگذارد مرد نماز را در وقت آن اذا اخرها الامام چون تاخیر کند آن نماز را رئیس و سردار ثم يصلی مع الامام پستر بگذارد با امام والصلوٰة الاولی هی المكتوبة عند اكثر اهل العلم و نماز اولی که تنها گذارد آن نماز فرض او باشد نزدیک اکثر اهل علم و بعضے گویند که اول نماز که تنها گذارده نفل باشد و ادای فرض با امام شود وابو عمران الجونی اسمه عبد الملك بن حبيب وابو عمران جونی که راویست از عبد الله بن الصامت نام او عبد الملک بن حبیب ست

باب ما جاء فی النوم عن الصلوٰة باب ست در بیان انچه آمده است در خواب کردن از نماز و بخواب رفتن بی گذاردن نماز

حدثنا قتيبة ثنا حماد بن زيد عن ثابت البنانی عن عبد الله بن رباح الانصاری ابو خالد المدنی ساکن بصره ثقه از ثالثه بود عن ابی قتادة الانصاری قال ذكروا للنبی صلی الله عليه وسلم نومهم عن الصلوٰة گفت ابو قتاده ذکر کردند صحابه برای آنحضرت خوابهای خویش را از نماز یعنی نماز ناگذارده بخواب میرویم فقال انه ليس فی النوم تفريط فرمود آنحضرت بدرستیکه شان اینست که نیست در خواب کردن تقصیر و کمی در عبادت

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی النوم عن الصلوٰة **قوله** ليس فی النوم تفريط ای ليس فی حالة النوم تفريط اذ لا يتحقق من النائم التقصير اذ ليس له اختيار نعم قد يكون فی مباشرة النوم تفريط كالنوم قبل العشاء بلا تسليط من يوقظه فان من نام قبلها كذلك قد تفوته الصلوٰة بسبب مباشرته النوم لذا كره صلی الله عليه وسلم النوم قبل العشاء

قوت المغتذی

والا كنت قد احرزت صلاتك ای فعلتها فی وقتها وعلی ما يجب اداؤها حديث ابی ذر حديث حسن بل هو صحيح اخرجه مسلم فی صحيحه

الترجمة بگذار نماز را بوقت آن پس اگر یافتی نماز را با ایشان پس بگذار بمعیت ایشان پس بتحقیق آن نماز که بار دیگر گذاردی با ایشان برای تو نفل باشد ۱۲

شرح سراج احمد

انما التفریط فی الیقظۃ جز این نیست کہ کمی وتقصیر در بیداری ست کہ مرد بیدار باشد و در نماز تاخیر کند بلا عذر و در حدیث دیگر آمدہ است کہ رفع القلم عن النائم فاذا نسی احدکم صلوٰۃ او نام عنہا فلیصلہا اذا ذکرہا پس چون فراموش کند یکی از شما نماز را یا بخواب رود از نماز پس باید کہ بگذارد آنرا وقتیکہ یاد کند آنرا وفی الباب و در باب خواب کہ پیش از نماز باشد و نماز ناگذاردہ بخواب رود عن ابن مسعود چنانکہ اخراج آن کردہ احمد وبیہقی وابی مریم وعمران بن حصین بلفظ تصغیرست وجبیر بن مطعم وابی جحیفۃ چنانکہ اخراج آن کردہ احمد ونسائی وطحاوی وطبرانی وعمرو بن امیۃ الضمری بفتح ضاد معجمہ ومیم وکسر را وذی مخبر بکسر میم وسکون معجمہ وفتح موحدہ وگویند بدل موحدہ میم ست حبشی صحابی ست نازل شام شد وھو ابن اخ النجاشی وذو مخبر برادرزادہ نجاشی ملک حبشہ بود وآز دیگر صحابہ نیز حدیثی درین باب مروی شدہ است چنانکہ شیخان واحمد وترمذی ونسائی از انس وابن عدی در کامل وبیہقی از ابن عباس ومسلم وابوداود ونسائی وابن ماجہ وطبرانی در اوسط واحمد از ابی ہریرہ وسنن اربعہ واحمد وطبرانی وابوداود از ابی قتادہ وطبرانی از میمونہ بنت سعد وطبرانی در اوسط وخطیب بغدادی از ابن عمر وتصحیح آن کردہ ابو زرعہ موقوف بر ابن عمر ومالک از زید بن اسلم مرسل وطبرانی در اوسط از ابی سعید وعبدالرزاق از ابی قتادہ وطبرانی از جندب بن عبداللہ وعبدالرزاق از ابی جمعہ وابونعیم از ابی قتادہ وعبدالرزاق از عثمان بن موہب اخراج آن کردہ اند قال ابوعیسیٰ وحدیث ابی قتادۃ حدیث حسن صحیح وقد اختلف اہل العلم فی الرجل ینام عن الصلوٰۃ اوینساہا وتحقیق اختلاف کردہ اند اہل علم در حق مردی کہ بخواب رفت از نماز ولی گذاردن نماز خواب کرد یا فراموش کرد نماز را فیستیقظ اویذکر پس بیدار میشود یا یاد میکند ناخواندن نماز را وھو فی غیر وقت صلوٰۃ عند طلوع الشمس اوعند غروبہا حال آنکہ آن در غیر وقت نماز کہ نزد برآمدن آفتاب یا نزد غروب کردن او باشد فقال بعضہم یصلیہا اذا استیقظ وذکر وان کان عند طلوع الشمس او عند غروبہا پس گفتہ اند بعضی علما بگذارد نماز را وقتیکہ بیدار شود ویاد کند آن را اگرچہ باشد نزدیک طلوع کردن آفتاب یا نزدیک غروب آن وھو قول احمد واسحٰق والشافعی ومالک یعنی قضای فوائت در اوقات مکروہہ روا اند نزد ایشان وقال بعضہم لا یصلی حتی تطلع الشمس او تغرب وگفتہ اند بعضی علما نگذارد نماز فائتہ را تا آنکہ طلوع کند آفتاب یا غروب کند چنانکہ مذہب امام ما ابی حنیفہ است

باب ماجاء فی الرجل ینسی الصلوٰۃ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق مردی کہ فراموش کند نماز را حدثنا قتیبۃ وبشر بن معاذ قالا ثنا ابوعوانۃ عن قتادۃ عن انس قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من نسی صلوٰۃ فلیصلہا اذا ذکرہا فرمود آنحضرت کسیکہ فراموش کند نماز را پس باید کہ بگذارد آنرا وقتیکہ یاد کند آنرا درین حدیث مطلق عام ست کہ وقت مکروہ باشد یا غیر مکروہ

شرح ابی الطیب

قولہ انما التفریط فی الیقظۃ ای فی حالۃ الیقظۃ بان یتعاطی ما یوجب تفویتہا اما باشتغالہ باللعب او بترکہا تکاسلا او بالتسبب فی النوم قبل ان یغلبہ بدون تسلیط من یوقظہ **قولہ** فلیصلہا اذا ذکرہا بعد النسیان او بعد النوم او اذا استیقظ محذوف ای فلیصلہا اذا ذکر بعد النسیان واذا استیقظ بعد النوم والی ہذا یشیر قولہ فیستیقظ او یذکر

عارضۃ الاحوذی

وقد جرت مناظرۃ بین ابن عباس وابی ہریرۃ فی المسألۃ فکان من حجۃ ابن عباس علیہ فی ترک الوضوء مما مست النار انا نتوضأ بالحمیم فلو کانت ما مست النار توجب الوضوء لما جاز بالماء الحار قال القاضی ابوبکر ابن العربی رضی اللہ عنہ وحدیث لحوم الابل صحیح ظاہر مشہور ولیس یقوی عندی ترک الوضوء منہ واللہ اعلم باب الوضوء من مس الذکر وترکہ عروۃ عن بسرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من مس ذکرہ فلیتوضأ قیس ابن طلق عن ابیہ قال وہل ہو الا بضعۃ منک

عارضۃ الاحوذی

اسنادہ ہذا الباب عظیم القدر فی الدین اختلف فیہ الصحابۃ و التابعون و الفقہاء الی الآن و رواہ مالک فاتقنہ و صححہ ثم ضعفہ فی الفتوی و اسقطہ و مذہب اہل الکوفۃ فیہ ان لا وضوء منہ وقد جرت فیہ مناظرۃ بین العلماء اخبرنا ابن الطیوری اخبرنا القاضی الطبری اخبرنا الدارقطنی حدثنا محمد بن الحسن النقاش حدثنا عبد اللہ بن یحیی القاضی السرخسی حدثنا رجاء بن مرجا الحافظ قال اجتمعنا فی مسجد الخیف انا و احمد ابن حنبل و علی ابن المدینی و یحیی ابن معین فتناظرنا

شرح سراج احمد

واین موافق مذہب امام مالک و شافعی و احمد و اسحٰق ست و نزد امام ما فی وقت صلوٰۃ مقدر ست و فی الباب عن سمرۃ بن جندب و ابی قتادۃ کما رواہ الاربعۃ قال ابو عیسٰی حدیث انس حدیث حسن صحیح ویروی عن علی بن ابی طالب انہ قال فی الرجل ینسی الصلوٰۃ یصلیہا متی ذکرہا و روایت کردہ شدہ است از علی مرتضیٰ رضی اللہ عنہ بدرستیکہ او گفت در حق مردی کہ فراموش کرد نماز را بگذارد نماز را ہر وقت کہ یاد کند آن نماز را فی وقت او فی غیر وقت در وقت نماز یا در غیر وقت نماز و ہو قول احمد و اسحٰق ویروی عن ابی بکرۃ انہ نام عن صلوٰۃ العصر فاستیقظ عند غروب الشمس فلم یصل حتی غربت الشمس و روایت کردہ شدہ است از ابی بکرہ رضی اللہ عنہ بدرستیکہ او بخواب رفت از نماز عصر پس بیدار گشت نزدیک غروب آفتاب پس نماز نگذارد تا آنکہ غروب کرد آفتاب وقد ذہب قوم من اہل الکوفۃ الی ہذا و تحقیق رفتہ است گروہی از اہل کوفہ کہ کنایت از امام ما ابی حنیفہ است بسوی این و اما اصحابنا فذہبوا الی قول علی بن ابی طالب مصنف گوید و اما اصحاب ما کہ حنابلہ اند پس رفتہ اند بسوی قول علی مرتضیٰ رضی اللہ عنہ

باب ما جاء فی الرجل تفوتہ الصلوات بایتہن یبدأ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق مردی کہ فوت کند او را نمازہا بکدامی نماز آغاز کند حدثنا ہناد ثنا ہشیم عن ابی الزبیر عن نافع بن جبیر بن مطعم عن ابی عبیدۃ ابن عبد اللہ بن مسعود قال قال عبد اللہ گفت ابو عبیدہ گفت عبد اللہ بن مسعود ان المشرکین شغلوا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن اربع صلوات یوم الخندق بدرستیکہ مشرکان باز داشتند آنحضرت را از گذاردن چہار نماز ما در روز خندق حتی ذہب من اللیل ما شاء اللہ تا آنکہ رفت از شب آن مقدار کہ خواستہ بود حق تعالیٰ

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الرجل تفوتہ الصلوات بایتہن یبدأ **قولہ** عن اربع صلوات یوم الخندق وہو یوم الاحزاب وکان فی القعدۃ سنۃ اربع وقیل سنۃ خمس ولا یعارضہ ظاہر ما فی الصحیحین ان الفائتۃ صلوٰۃ العصر فقط ولا ما فی الموطأ انہا الظہر والعصر لان الوقعۃ استمرت ایاما فکان ہذا فی بعض الایام وہذا فی بعضہا وہو الجواب عن حدیث الباب حدیث عمر رضی اللہ عنہ وقال ابن سید الناس اختلفت الروایات فی الصلوٰۃ المنسیۃ یوم الخندق ففی حدیث جابر الآتی انہا العصر وہو فی الصحیحین وفی الموطأ انہا الظہر والعصر وفی الحدیث انہا اربع صلوات فمن الناس من اعتمد علی ما فی الصحیحین کابن العربی ومنہم من جمع بین الاحادیث بذلک کانت وقعۃ وہو اولی لحدیث ابی سعید فی ذلک واسنادہ صحیح جلیل

قوت المغتذی

قال عبد اللہ ان المشرکین شغلوا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن اربع صلوات یوم الخندق حتی ذہب من اللیل ما شاء اللہ قال ابن العربی الصحیح ما یاتی بعد ہذا ان الصلوٰۃ التی شغل عنہا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم واصحابہ یوم الخندق صلوٰۃ واحدۃ وہی العصر وقال ابن سید الناس اختلفت الروایات فی الصلوٰۃ المنسیۃ یوم الخندق ففی حدیث جابر الآتی انہا العصر وہی فی الصحیحین وفی الموطأ انہا الظہر والعصر وفی ہذا الحدیث انہا اربع صلوات فمن الناس من اعتمد علی ما فی الصحیحین کابن العربی ومنہم من جمع بین الاحادیث فی ذلک بان الخندق کانت وقعتہ ایاما فکان ذلک کلہ فی اوقات مختلفۃ فی تلک الایام وہذا اولی من الاول لحدیث ابی سعید فی ذلک واسنادہ صحیح جلیل ثم انہ منسوخ بصلوٰۃ الخوف انتہی

شرح سراج احمد

قاموا بلالاً فاذن پس امر فرمود آنحضرت بلال را پس اذان داد بلال ثم اقام پس اقامت نماز کرد فصلی الظهر پس بگذارد
آنحضرت نماز ظهر را ثم اقام فصلی العصر پس اقامت نماز کرد پس بگذارد نماز عصر را ثم اقام فصلی المغرب ثم اقام فصلی
العشاء ازین حدیث برآمد که فوائت که کم از شش باشند ترتیب واجب ست وفی الباب عن ابی سعید اخرجه
النسائی وابن حبان وکذا الشافعی واحمد والبیهقی وقال فی خلافیاته رواته کلهم ثقات وجابر بن عبد الله ودر قول مصنف عن
اربع صلوات نظر ست زیرا که عشا را گذارده آنحضرت در وقت آن وفوائت سه نماز بودند جواب گویم که اینجا مراد فوت حقیقی
نیست بلکه فوت آن از وقت معتاد بوده ودر حدیث ابی سعید خدری لفظ حبسنا یوم الخندق واقع شده است قال
ابو عیسی حدیث عبد الله لیس باسناده باس گفت مصنف حدیث عبد الله بن مسعود حدیثی ست که هیچ باک نیست
بآن الا ان ابا عبیدة لم یسمع من عبد الله مگر آنکه بدرستیکه ابو عبیده سماع ندارد از عبد الله بن مسعود وهو الذی
اختاره بعض اهل العلم فی الفوائت وآن چیزیست که اختیار کرده آن را اهل علم در قضای فوائت ان یقیم الرجل لکل
صلوة اذا قضاها اینکه اقامت کند مردی برای هر نمازی چون قضا کند آن را واحتیاج اذان نیست وان لم یقم اجزاه
واگر اقامت نماز نه کرد روا باشد آنرا وهو قول الشافعی وآن قول امام شافعی ست حدثنا محمد بن بشار ثنا معاذ بن
هشام قال ثنی ابی عن یحیی بن ابی کثیر ثنا ابو سلمة بن عبد الرحمن عن جابر بن عبد الله ان عمر بن الخطاب قال
یوم الخندق بدرستیکه عمر بن الخطاب گفت در روز خندق وجعل یسب کفار قریش وعمر بن خطاب دشنام دادن شروع کرد کفار قریش را قال
یا رسول الله ما کدت اصلی العصر حتی تغرب الشمس گفت عمر بن الخطاب یا رسول الله قریب بودم که میگذاردم نماز عصر را تا آنکه
غروب کرد آفتاب فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم والله ان صلیتها فرمود آنحضرت سوگند بخدا نگذارده ام من آن نماز عصر را
قال فنزلنا بطحان گفت جابر بن عبد الله پس فرود آمدیم ما بطحان بالفتح موحده وسکون طای مهمله نام وادیست در مدینه فتوضأ رسول الله صلی
الله علیه وسلم وتوضأنا پس وضو کرد آنحضرت ووضو کردیم ما فصلی رسول الله صلی الله علیه وسلم العصر بعد ما غربت الشمس
پس بگذارد آنحضرت نماز عصر را بعد از آنکه غروب کرد آفتاب ثم صلی بعدها المغرب پس بگذارد آنحضرت بعد از نماز عصر مغرب را هذا حدیث حسن صحیح این
حدیثی ست حسن صحیح **باب** ما جاء فی الصلوة الوسطی انها العصر بابیست در بیان آنچه آمده است در حق صلوة وسطی که بدرستیکه آن نماز عصر ست
حدثنا هناد ثنا عبدة عن سعید عن قتادة عن الحسن عن سمرة بن جندب عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قال فی صلوة الوسطی صلوة

شرح ابی الطیب

قوله ان صلیتها ان للنفی کما فی قوله تعالی ان هو الا وحی یوحی **قوله** قال فنزلنا بطحان تکرار لقوله قال یوم
الخندق لبعد العهد وله نظائر کثیرة فی القرآن کقوله تعالی انی رایت احد عشر کوکبا والشمس و
القمر رایتهم لی ساجدین وبطحان بضم اوله وسکون ثانیه واد بالمدینة وذکر ابو عبید البکری وغیره
انه بفتح اوله وکسر ثانیه **باب** ما جاء فی الصلوة الوسطی انها العصر

قوت المغتذی

بطحان بضم اوله وسکون ثانیه وادی المدینة وذکر ابو عبید البکری وغیره انه
بفتح اوله وکسر ثانیه وانشد عفا بطحان من مني فالمحصب

عارضة الاحوذی

فی مس الذکر
فقال یتوضأ وقال
علی بن المدینی
یقول الکوفیین نقول
نقلد قولهم احتج
یحیی بن معین
بحدیث بسرة بنت
صفوان واحتج علی
ابن المدینی بحدیث
قیس بن طلق و
قال لیحیی کیف
تتقلد اسناد بسرة
ومروان ارسل شرطیا
حتی رد جوابها
الیه فقال وقد
اکثر الناس فی قیس
ابن طلق ولا یحتج
بحدیثه فقال احمد
ابن حنبل کلا الامرین
علی ما قلتما فقال
یحیی مالک عن نافع
عن ابن عمر انه
توضأ من مس
الذکر فقال علی
کان ابن مسعود
یقول لا یتوضأ
منه وانما هو
بضعة من جسدک

شرح سراج احمد

العصر بدرستیکہ آنحضرت فرمود در حق صلوۃ وسطی کہ آن صلوۃ عصرست حدثنا محمود بن غیلان ثنا ابوداود الطیالسی وابو النضر عن

محمد بن طلحۃ بن مصرف عن زبید عن مرۃ الھمدانی عن عبد اللہ بن مسعود قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ

وسلم صلوۃ الوسطی صلوۃ العصر فرمود آنحضرت صلوۃ وسطی صلوۃ عصرست قال ابو عیسی ھذا حدیث صحیح وفی الباب عن علی

چنانکہ اخراج آن کردہ طیالسی وعائشۃ وحفصۃ وابی ھریرۃ کما اخرج البیھقی وابی ھاشم بن عتبۃ واحمد از سمرہ وابن

ابی شیبہ وابن حبان از ابن مسعود وابن ابی شیبہ از حسن مرسل واحمد وبخاری ومسلم از علی ومسلم وابوداود واز ابن مسعود قال ابو عیسی

قال محمد گفت مصنف گفت امام بخاری قال علی بن عبد اللہ گفت علی بن عبد اللہ حدیث الحسن عن سمرۃ حدیث حسن

حدیث حسن بصری کہ از سمرہ روایت کردہ حدیثیست حسن وقد سمع عنہ وتحقیق سماع کردہ حسن از سمرہ قال ابو عیسی حدیث

سمرۃ فی صلوۃ الوسطی حدیث حسن وھو قول اکثر العلماء وآن قول اکثر علماست من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم

وغیرھم از صحابہ وتابعین وقال زید بن ثابت وعائشۃ صلوۃ الوسطی صلوۃ الظھر وگفت زید بن ثابت وعائشہ صلوۃ

وسطی صلوۃ ظہرست کہ مابین فجر وعصرست وقال ابن عباس وابن عمر صلوۃ الوسطی صلوۃ الصبح وگفت ابن عباس وابن عمر

صلوۃ وسطی صلوۃ فجرست کہ میان نماز شب وروزست وہر صلوۃ صلوۃ وسطی ست حدثنا ابو موسی محمد بن المثنی ثنا قریش

ابن انس الانصاری وگویند او سوی ابو انس البصری صدوق بود ودر آخر عمر تغیر شدہ بود از تا مستہ است در سنہ ثمان ومائتین

وفات کرد عن حبیب بن الشھید قال قال لی محمد بن سیرین گفت حبیب گفت مرا محمد بن سیرین سل الحسن سوال کن از حسن بصری ممن سمع

حدیث العقیقۃ از کدام کس شنید حدیث عقیقہ را فسالتہ محمد بن سیرین گوید پس سوال کردم حسن بصری را قال سمعتہ من سمرۃ بن جندب

گفت حسن بصری شنیدم این حدیث عقیقہ را از سمرہ بن جندب غرض مصنف از آوردن این حدیث اثبات سماع حسن است از سمرہ قال ابو عیسی

واخبرنی محمد بن اسمعیل عن علی بن عبد اللہ عن قریش بن انس ھذا الحدیث گفت مصنف وحدیث کردہ مرا امام بخاری از علی بن

عبد اللہ از قریش بن انس این حدیث را قال محمد قال علی گفت امام بخاری گفت علی بن عبد اللہ مدینی وسماع الحسن من سمرۃ

صحیح وشنیدن حسن بصری از سمرہ حدیث را صحیح ست واحتج بھذا الحدیث وحجت میگیرم باین حدیث کہ حسن از سمرہ بن جندب روایت میکند

باب ما جاء فی کراھیۃ الصلوۃ بعد العصر وبعد الفجر بابست در بیان آنچہ آمدہ است در کراہیت گذاردن نماز نفل پس از نماز عصر وفجر حدثنا

احمد بن منیع نا ھشیم انا منصور وھو ابن زاذان عن قتادۃ انا ابو العالیۃ عن ابن عباس قال سمعت غیر واحد من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم

شرح ابی الطیب

قولہ قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلوۃ الوسطی صلوۃ العصر ھذا تفسیر لقولہ تعالی والصلوۃ الوسطی

وھو الذی اختارہ ابو حنیفۃ رحمہ اللہ ومستندہ فی ذلک ھذا الحدیث وھو منقول عن علی بن ابی طالب وابی ایوب و

ابن عمر وابن عباس وابی سعید الخدری وابی ھریرۃ وعبیدۃ السلمانی والحسن البصری وابراھیم النخعی و

الضحاک والکلبی ومقاتل واحمد وداود وابن المنذر وقال الماوردی ھذا مذھب الشافعی لصحۃ الاحادیث فیہ واما

ما روی عن ابن عباس وابن عمر انھا صلوۃ الصبح فھو موقوف علیھما فلا یعارض المرفوع

وکذا ما روی عن زید بن ثابت وعائشۃ انھا صلوۃ الظھر **قولہ** وقد

سمع عنہ ای سمع الحسن عن سمرۃ **قولہ** سل الحسن الخ بیان واثبات لسماع الحسن من سمرۃ

عارضۃ الاحوذی

وقال یحیی بن معین قال سفیان عن ابی قیس عن ھزیل عن عبد اللہ وانا اجتمع ابن مسعود وابن عمر واختلفا فابن مسعود اولی ان یتبع فقال لہ احمد نعم ولکن ابو قیس لا یحتج بحدیثہ فقال حدثنی ابو نعیم حدثنا مسعر عن عمیر بن سعد عن عمار بن یاسر قال ما ابالی مستہ او نفی قال احمد عمار وابن عمر استویا فمن شاء اخذ بھذا ومن شاء اخذ بھذا قال القاضی ابو بکر بن العربی رضی اللہ عنہ ھذا منتھی الکلام وسیاتی تمامہ فی الاحکام ان شاء اللہ وقد روی عن الصحابۃ من طرق الرجال

اسماء الرجال ابو ہاشم بن عتبۃ بن ربیعۃ بن عبد شمس القرشی العبشمی قیل اسمہ خالد وقیل شیبۃ وقیل ہشیم وقیل مہشم وقیل ہاشم صحابی من مسلمۃ الفتح مات فی خلافۃ عثمان ... ابن زاذان ...

شرح سراج احمد

منہم عمر بن الخطاب وکان من احبہم الی گفت ابن عباس شنیدم بسیار کسان را از یاران آنحضرت بعضی از ان صحابہ عمر بن الخطاب ست و بود او از دوست ترین صحابہ بسوی من ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہی عن الصلوٰۃ بعد الفجر حتی تطلع الشمس بدرستیکہ آنحضرت منع فرمود از گذاردن نماز یعنی پس از نماز فجر تا آنکہ طلوع کند آفتاب وعن الصلوٰۃ بعد العصر حتی تغرب الشمس ونہی فرمود از گذاردن نماز یعنی پس از گذاردن نماز عصر تا آنکہ غروب کند آفتاب وفی الباب عن علی چنانکہ اخراج آن کردہ است ابوداود وبیہقی واحمد وطبرانی واسحق وابن مسعود وابی سعید الخدری چنانکہ اخراج آن کردہ شیخان ونسائی وابن ماجہ وعقبۃ بن عامر وابی ہریرۃ چنانکہ اخراج آن کردہ طبرانی در اوسط وعبد الرزاق وبیہقی بعبارت لاصلوٰۃ بعد الفجر حتی تطلع الشمس ولا بعد العصر حتی تغرب الشمس من طاف فلیصل وابن عمر چنانکہ اخراج آن کردہ ابن منندہ در تاسع از حدیث وی ومسلم در صحیح وسمرۃ بن جندب وسلمۃ بن الاکوع وزید بن ثابت وعبد اللہ بن عمرو ومعاذ بن عفراء والصنابحی چنانکہ اخراج آن کردہ مالک واحمد وابن ماجہ وشیخان ولم یسمع من النبی صلی اللہ علیہ وسلم ونشنید صنابحی حدیث را از آنحضرت وعائشۃ چنانکہ اخراج آن کردہ نسائی وشیخان وکعب بن مرۃ وابی امامۃ الباہلی وعمرو بن عبسۃ چنانکہ اخراج آن کردہ مسلم ویعلی بن امیۃ ومعاویۃ چنانکہ اخراج آن کردہ اند شیخان قال ابو عیسیٰ حدیث ابن عباس عن عمر حدیث حسن صحیح گفت مصنف حدیثیکہ عبد اللہ بن عباس کرا از عمر روایت کردہ حدیثی ست حسن صحیح وہو قول اکثر الفقہاء من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومن بعدہم و آن قول اکثر فقہاست از صحابہ ودیگر ایمہ انہم کرہوا الصلوٰۃ بعد صلوٰۃ الصبح حتی تطلع الشمس وبعد العصر حتی تغرب الشمس واما الصلوات الفوائت فلا باس ان تقضی بعد العصر وبعد الصبح وا ما نمازہای فوت شدہ پس باک نیست اینکہ قضا کردہ شود پس از نماز عصر وپس از نماز فجر قال علی بن المدینی قال یحیی بن سعید قال شعبۃ لم یسمع قتادۃ من ابی العالیۃ الا ثلثۃ اشیاء گفت علی بن مدینی گفت یحیی بن سعید گفت شعبہ نشنید قتادہ از ابی العالیہ مگر سہ حدیث را یکی از ان حدیث عمر ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم نہی عن الصلوٰۃ بعد العصر حتی تغرب الشمس وبعد الصبح حتی تطلع الشمس وحدیث ابن عباس و دوم از ان حدیث ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم کہ از آنحضرت روایت کردہ قال لا ینبغی لاحد ان یقول انا خیر من یونس بن متی فرمود آنحضرت سزاوار نیست

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی کراہیۃ الصلوٰۃ **قولہ** نہی عن الصلوٰۃ بعد الفجر حتی تطلع الشمس جعل الطلوع غایۃ النہی والمراد ہنا الارتفاع للاحادیث الاخر الدالۃ علی اعتبارہ فی الغایۃ ففی الصحیحین لاصلوٰۃ بعد الصبح حتی ترتفع الشمس ای کرمح فی رای العین وہو قدر سبعۃ اذرع تقریبا والا فالمسافۃ طویلۃ لما فی روایۃ ابی نعیم حتی ترتفع کرمح او رمحین **قولہ** حتی تغرب الشمس ای بالکلیۃ **قولہ** فاما الصلوات الفوائت الخ اما لان النہی لیس بشامل ایاہا لتخصیصہ بما عداہا بناء علی ان المتبادر منہ النہی عن النوافل فحسب لانہا ہی المعتادۃ فی اوقات الفرائض بعد الفرائض فیحمل النہی علیہا ای النوافل او لتخصیصہا من العموم بحدیث من نام ونسی لان الناسی لصلوٰۃ قد یتذکرہا فی بعض ہذہ الاوقات فیصلیہا فیہا بموجب ہذا الحدیث

عارضۃ الاحوذی

شئ ذکرہم ابو عیسیٰ واقواہم حدیث ام حبیبۃ قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم من مس ذکرہ فلیتوضأ وقال یحیی ابن معین والبخاری حدیث بسرۃ صحیح ولم یصحح البخاری حدیث ام حبیبۃ قال ابو عیسیٰ قال محمد لم یسمع مکحول ابن عنبسۃ ابن ابی سفیان فجاء الحدیث مقطوعا الغریب البضعۃ والمضغۃ القطعۃ من الشئ الا ان المضغۃ ہو بقدر اللقمۃ الممضوغۃ والبضعۃ القطعۃ علی ای قدر کانت الاصول قال اصحاب ابی حنیفۃ لا یقبل خبر بسرۃ ونظراؤہا فی ہذا الباب لوجہین احدہما ان ہذا

شرح سراج احمد

برای تجکیس اینکه بگوید در حق من کسی بهتر از یونس بن متی پیغمبر و متی نام پدر یونس علیه السلام ست و این از روی تواضع بود یا پیش از علم بافضیلت خود فرموده باشد وحدیث علی القضاة ثلثة وسوم حدیث علی مرتضی ست که فرمود قاضیان سه قسم اند حیاتکه تصریح آن در کتب حدیث مذکورست **باب** ما جاء فی الصلوٰة بعد العصر باب ست در بیان آنچه آمده است در گذاردن نماز پس از نماز عصر حدثنا قتیبة نا جریر عن عطاء بن السائب ابو محمد و گویند ابو السائب ثقفی کوفی صدوق حافظ از خامسه بود در سنه ست وثلثین ومائة وفات کرد عن سعید بن جبیر عن ابن عباس قال گفت ابن عباس انما صلی رسول الله صلی الله علیه وسلم الرکعتین بعد العصر جز این نیست که گذارد آنحضرت دو رکعت را پس از نماز عصر و وجه گذاردن این پس از عصر اینست لانه اتاه مال فشغله عن الرکعتین بعد الظهر فصلاهما بعد العصر از جهت آنکه آمده بود آنحضرت را مالی شاید که از بحرین آمده باشد یا از جای دیگر پس مشغول ساخت آنحضرت را تقسیم وی از گذاردن نماز دو رکعت که بعد از ظهر میگذارد پس بگذارد آنحضرت پس از نماز عصر قضای آن هر دو ثم لم یعد لهما پستر باز نگذارده آن هر دو را در دیگر ایام گاهی وقد روی عن زید ابن ثابت نحو حدیث ابن عباس، وتحقیق روایت کرده شده است از زید بن ثابت مانند حدیث ابن عباس که گذاردن رکعتین بعد العصر قضای دو رکعت سنت ظهر بود وفی الباب عن عائشة اخرجه الشیخان وام سلمة اخرجه الشیخان و میمونة بنت الحارث وابی موسی الاشعری قال ابو عیسی حدیث ابن عباس حدیث حسن وقد روی غیر واحد عن النبی صلی الله علیه وسلم انه صلی بعد العصر رکعتین وتحقیق روایت کرده اند بسیار کسان از صحابه از آنحضرت که گذارده آنحضرت پس از نماز عصر دو رکعت وهذا خلاف ما روی عنه انه نهی عن الصلوٰة بعد العصر واین حدیث ابن عباس چیزیست که روایت کرده شده است از آنحضرت که بدرستیکه او منع فرموده از گذاردن نمازی بعد از عصر حتی تغرب الشمس وحدیث ابن عباس اصح حیث قال لم یعد لهما مصنف گوید حدیث عبد الله بن عباس اصح حدیث ست از حیثیتی که گفت ابن عباس که باز اعاده نکرده آن دو رکعت را یعنی یک روز ادا نموده بعد از آن باز نگذارد وقد روی عن زید بن ثابت نحو حدیث ابن عباس وقد روی عن عائشة فی هذا الباب روایات وتحقیق روایت کرده شده است از زید بن ثابت مثل حدیث ابن عباس وتحقیق روایتها کرده شده است از عائشه صدیقه درین باب بسیار و تنها

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الصلوٰة بعد العصر **قوله** ثم لم یعد لهما ای الیهما فاللام بمعنی الی اقول یعارضه ما فی مسلم ثم صلیهما بعد العصر ثم اثبتهما وکان اذا صلی صلوٰة اثبتها قال یحیی بن ایوب الراوی یعنی داوم علیها وفی روایة عن عائشة عند مسلم ایضا ما ترک رسول الله صلی الله علیه وسلم رکعتین بعد العصر عندی قط واجاب القائلون بکراهیة الصلوٰة بعد العصر انه من خصوصیاته صلی الله علیه وسلم لعموم النهی للغیر وقد ذکر الطحاوی بسنده حدیث ام سلمة وزاد فقلت یا رسول الله افنقضیهما اذا فاتتنا قال لا اقول ثم الی التخصیص یشیر قول عائشة رضی الله تعالی عنها وکان اذا صلی صلوٰة اثبتها **قوله** روایات ای متعارضة فلذلک ترکت فلا تعارض حدیث ابن عباس اقول فعلی هذا لا حاجة الی التخصیص بل صارت منسوخة بناء علی ان الترک نسخ والا فلا بد من التخصیص

عارضة الاحوذی

حدیث یروی عن امرأة والحکم متعلق بالرجال فکیف یختص بروایة النساء وهذه تهمة توجب التوقف وریبة ربما اثرت فی التحصیل وثانیهما ان هذه مسألة یعم بها البلوی وما تعم به البلوی یکثر السؤال عنه ویکثر الجواب فیه ویکثر نقله فضعف نقل هذا مع عموم البلوی فیه دلیل علی ضعفه الجواب ان هذا الحکم متعلق بالرجال فلا یقبل فیه النساء فمعقول ساقط فان کان حکم یقبل فیه النساء کان مختصا بهن او عاما قال الله تعالی واذکرن ما یتلی فی بیوتکن من آیات الله وقد کان الله قادرا علی ان یذکر سبیل

شرح سراج احمد

روی عنها ان النبی صلی الله علیه وسلم ما دخل علیها بعد العصر الا صلی رکعتین روایت کرده شده است از عائشه صدیقه بدرستیکه آنحضرت نه درآمد بروی پس از عصر مگر که بگذارد دو رکعت را و این روایت عائشه نسبت گذاردن دو رکعت پس از عصر است و روی عنها عن ام سلمة عن النبی صلی الله علیه وسلم انه نهی عن الصلوة بعد العصر حتی تغرب الشمس و بعد الصبح حتی تطلع الشمس و این روایت نافی ست و نافی مقدم ست بر مثبت والذی اجتمع علیه اکثر اهل العلم علی کراهیة الصلوة بعد العصر حتی تغرب الشمس و بعد الصبح حتی تطلع الشمس چنانکه مذهب ایمه حنفیه است الا ما استثنی من ذلك مگر مکروه نیست آن نماز گذاردن که استثنا کرده شده اند از ان مثل الصلوة بمكة بعد العصر حتی تغرب الشمس و بعد الصبح حتی تطلع الشمس مانند گذاردن نماز در مکه پس از نماز عصر تا آنکه غروب کند آفتاب و پس از نماز فجر تا آنکه طلوع کند آفتاب بعد الطواف بعد نماز دو رکعت طواف فقد روی عن النبی صلی الله علیه وسلم رخصة فی ذلك پس تحقیق روایت کرده شده از آنحضرت رخصت در ان نماز ها وقد قال به بعضهم و تحقیق قائل گشته اند بآن بعضی علما و در بعضی نسخ در جای بعضهم قوم واقع ست من اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم و من بعدهم و آن گروه که قائل بآن گشته اند از اهل علم اند از صحابه و کسیکه پس از ایشان بوده و به یقول الشافعی و احمد و اسحٰق وقد کره قوم من اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم و من بعدهم الصلوة بمكة ایضا بعد العصر و بعد الصبح و تحقیق مکروه دارند گروهی از اهل علم از صحابه و کسیکه پس از ایشان بودند نماز ی را در مکه نیز پس از نماز عصر و پس از نماز فجر و به یقول سفیان الثوری و مالك بن انس و بعض اهل الکوفة یعنی امام ما ابی حنیفه باب ما جاء فی الصلوة قبل المغرب باب ست در بیان انچه آمده است در گذاردن نماز ی پیش از نماز مغرب حدثنا هناد نا وکیع عن کهمس بن الحسین التمیمی ابو الحسن البصری ثقة از خامسه بود در سنه تسع و اربعین و مائة وفات کرد عن عبد الله بن بریدة بن الحصیب السلمی ابو سهل المروزی قاضی ثقة از ثالثه بود در سنه خمس و مائة وفات کرد از عمر صد سال و گویند در سنه خمس و عشره عن عبد الله بن المغفل بضم میم و فتح عین معجمه و شد فا ی مشدده ابن عبد غنم کنیت عبد الله ابو سعید و گویند ابو زیاد و گویند ابو عبد الرحمن بود صحابی مزنی از اصحاب شجره بود در مدینه سکونت کرد پس تر بصره رفت و هم در انجا وفات یافت سنه ستین و گویند سنه تسع و خمسین عن النبی صلی الله علیه وسلم قال عبد الله بن مغفل روایت از آنحضرت کرده که فرمود بین کل اذانین صلوة لمن شاء میان هر دو اذان که اذان و اقامت اند نماز ست مر کسی را که خواهد نفل و این در همه اذان و اقامت هر وقت ست عام ست که مغرب باشد یا غیر مغرب و فی الباب عن عبد الله بن الزبیر

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الصلوة قبل المغرب **قوله** بین کل اذانین صلوة ای اذان و اقامة ففیه تغلیب کالقمرین والعمرین او ارید بالاذان المعنی اللغوی ای بین الاعلامین و اطلاقه شاهد لمن یقول بالصلوة بعد اذان المغرب لکن فی صحیح البخاری عن انس بن مالك رض قال کان المؤذن اذا اذن قام ناس من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم یبتدرون السواری

قوت المغتذی

بین کل اذانین صلوة قال ابن سید الناس المراد الاذان والاقامة فهو من باب التغلیب کالعمرین والقمرین طلبا للخفة اذا لمذکر اخف من المؤنث

عارضة الاحوذی

الشریعة فی الرجال الخارجین عن بیته و لکنه امر اهل بیته من ازواجه اذا وقعت عندهن مسالة من الشریعة ان یاثرنها عنه و یبلغنها من لم یحضرها و قد قبلت الصحابة حدیث عائشة فی التقاء الختانین و نسخ به الماء من الماء و هو حدیث امرأة و هذا اعظم فانه نسخ به حکم مستقر و حدیث مس الذکر لم ینسخ شیئا جواب ثالث و هو ان الوضوء انما هو من مس الفرج و هو عام فی الرجال و النساء و اما قولهم ان ما تعم به البلوی یکثر السوال عنه فممکن و اما قولهم انه یکثر الجواب فیه فممکن اقل من الاول و اما قولهم یکثر نقله

عارضۃ الاحوذی

فلا یلزم ذلك فان الصحابة قد كانت تقلل الرواية ولا يكثر النقل مع ما كانت تعرف من وجوب تبليغ الشرع وقد بينا ذلك في اصول الفقه احكام في اربعين مسألة الاولى اختلف الناس في هذه المسألة على اربعة اقوال الاول لا وضوء على من مس ذكره الثاني عليه الوضوء واجب الثالث مستحب الرابع عليه ان مسه لشهوة الثانية في توجيه الاقوال اما من قال انه لا وضوء عليه فبحديث قيس بن طلق ولانه عضو من البدن فلا يجب الوضوء بمسه كسائر الاعضاء واما من قال ان فيه الوضوء واجب...

شرح سراج احمد

و در باب گذاردن رکعتین قبل المغرب حدیثی ست مروی گشته از عبداللہ بن زبیر و از انس بن مالک نیز مروی گشته باین الفاظ چنانکہ اخراج آن کردہ ابوالشیخ قال انس کنا بالمدینة اذا اذن المؤذن ابتدأ القوم الی اسواری فرکعوا الرکعتین حتی یاتی الرجل الغریب لیدخل المسجد فیحسب ان الصلوة قد صلیت عن کثرة من یصلیها وعن منصور عن ابیه قال ما صلی ابوبکر ولا عمر ولا عثمان الرکعتین قبل المغرب کما اخرجه عبدالرزاق ومسدد قال ابو عیسٰی حدیث عبداللہ بن مغفل حدیث حسن صحیح وقد اختلف اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی الصلوة قبل المغرب وتحقیق اختلاف کردہ اند صحابہ در گذاردن دو رکعت پیش از مغرب فلم یر بعضہم الصلوة قبل المغرب پس اعتقاد نکردہ اند بعضی صحابہ نماز را پیش از نماز مغرب وقد روی عن غیر واحد من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہم کانوا یصلون قبل صلوة المغرب رکعتین بین الاذان والاقامة وتحقیق روایت کردہ شدہ است از بسیاری صحابہ کہ بدرستیکہ ایشان میگذاردند پیش از نماز مغرب دو رکعت را میان اذان واقامت وقال احمد واسحٰق ان صلاهما فحسن وگفت امام احمد واسحٰق اگر گذارد دو رکعت را پس خوب ست وھذا عندھما علی الاستحباب واین گذاردن دو رکعت نزد احمد واسحٰق مستحب ست ونزد امام ما ابی حنیفہ استحباب آن نیست ودر بعضی احادیث صحیحہ تصریح ست در گذاردن رکعتین قبل المغرب چنانکہ مسلم از مختار بن فلفل اخراج کردہ کہ گفت سالت انس ابن مالک عن التطوع بعد العصر فقال کان عمر یضرب الایدی علی صلوة بعد العصر وکنا نصلی علی عهد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم رکعتین بعد غروب الشمس قبل صلوة المغرب فقلت له کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصلیهما قال کان یرانا فلم یامرنا ولم ینهانا وبخاری از مرثد بن عبداللہ اخراج کردہ قال اتیت عقبة الجهنی فقلت الا اعجبك من ابی تمیم یرکع رکعتین قبل صلوة المغرب فقال عقبة انا کنا نفعله علی عهد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قلت فما یمنعك الآن قال الشغل **باب** ما جاء فی من ادرك رکعة من العصر قبل ان تغرب الشمس باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق کسیکہ یافت یک رکعت را از نماز عصر پیش از انکہ غروب کند آفتاب حدثنا الانصاری اسحٰق بن موسی نا معن نا مالك بن انس عن زید بن اسلم عن عطاء ابن یسار وعن بسر بن سعید المدنی العابد المولی ابن الحضرمی وعن الاعرج یعنی یزید بن اسلم از سہ کس روایت کردہ از عطاء بن یسار واز بسر بن سعید واز اعرج یحدثونه عن ابی هریرة عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من ادرك من الصبح رکعة قبل ان تطلع الشمس فقد ادرك الصبح فرمود آنحضرت ہر کہ یافت از نماز صبح یک رکعت پیش از انکہ

شرح ابی الطیب

حتی یخرج النبی صلی اللہ علیہ وسلم وهم کذلك یصلون الرکعتین قبل المغرب قال ای انس ولم یکن بین الاذان والاقامة شئ اقول فهذا الاثر مخصص لعموم الحدیث ویدل علی ان معنی قوله قبل المغرب قبل الاذان صلاته ومع ذلك لا یتم حتی یؤول قوله اذا اذن بالارادة وان ثبت ما رواه علماؤنا عن بریدة الاسلمی ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال ان عند کل اذانین رکعتین ما خلا صلوة المغرب کان مخصصا **قوله** فلم یر بعضهم الصلوة قبل المغرب ای لم یرها حسنة او جائزة بل مکروهة لما فیه من تاخیر المغرب المطلوب تعجیلها **باب** ما جاء فی من ادرك رکعة من العصر قبل ان تغرب الشمس **قوله** فقد ادرك الصبح ای قبل ان علی درکه اداء ثم لا یتم صلاته الا بضم رکعة ثانیة الی الاولی لان الرکعة الواحدة تکفیه قال ابن مالك قیل معناه فقد ادرك وقتها یعنی اذا لم یکن اهلا للصلوة ثم صار اهلا لها فی هذا الوقت بان کان صغیرا فبلغ او حائضا فطهرت او کافرا فاسلم لزمته تلك الصلوة وقیل فقد ادرك فضیلة الجماعة وان کانت

شرح سراج احمد

طلوع کند آفتاب پس تحقیق یافت نماز صبح را ومن ادرك من العصر ركعة قبل ان تغرب الشمس فقد ادرك العصر وکسیکه یافت از نماز عصر یک رکعت را پیش ازینکه غروب کند آفتاب پس تحقیق یافت او عصر را بدانکه بر قول اکثر اہل علم بطلوع آفتاب وغروب آن نماز فجر وعصر باطل نمیگردد وامام ما واصحاب وی برآنند که نماز فجر بطلوع آفتاب باطل میگردد اما نماز عصر بغروب آفتاب باطل نمیگردد واین حدیث حجت میگردد برایشان وجواب آنست که تعارض واقع شد میان این حدیث واحادیث وارده درباب نہی از صلوۃ خواه فرض باشد یا نفل در وقت طلوع وغروب واستوا پس عمل کردیم بقیاس چنانکه در اصول فقہ مقرر شده است که چون تعارض کنند دو آیت رجوع بحدیث کنند ونزد تعارض دو حدیث رجوع بقیاس نمایند وقیاس ترجیح کرد حکم این حدیث را در نماز عصر مگر در روایتی از ابی یوسف که میگوید نماز فجر نیز باطل نمیگردد بطلوع ولیکن صبر کند تا برآید آفتاب وتمام کند نماز را و احادیث نہی را در نماز فجر حمل باید کرد زیرا که وقت نماز فجر ہمہ کامل ست ونقصان در ان نیست پس واجب میگردد بصفت کمال وچون نقصان بطلوع آفتاب طاری شود ادا کما وجب نباشد وآخر وقت نماز عصر که آفتاب زردی گیرد ناقص ست پس وجوب آن نیز بصفت نقصان باشد پس بطریان نقصان بسبب غروب فاسد نگردد وادا کما وجب باشد وشافعیہ احادیث نہی را مخصوص بنوافل دارند وفرائض را در اوقات ثلثہ جائز گویند وظاہر احادیث در عموم است وبعضے گویند که این حدیث در حق حائضہ ونو مسلم ست که اگر حائضہ پاک گشت وکافر اسلام آورد نزدیک طلوع وغروب آفتاب که یک رکعت در وقت آن ادا خواہد نمود پیش ازانکه غروب یا طلوع کند پس مدرک شد وقت نماز را پس بعد از طہارت وضو قضای این نماز بروی لازم میشود واین از احسن توجیہات ست کما فی ترجمۃ البخاری للشیخ نور الحق قدس سره وفی الباب عن عائشة اخرجه النسائي قال ابو عيسى حديث ابي هريرة حديث حسن صحيح وبه يقول اصحابنا الشافعي واحمد واسحق ومعنى هذا الحديث عندهم لصاحب العذر مثل الرجل ينام عن الصلوة او ينساها فيستيقظ ويذكر عند طلوع الشمس وعند غروبها ومعنی این حدیث نزد اصحاب ما شافعی واحمد واسحق برای صاحب عذر ست مانند مردی که بخواب رود از نماز یا فراموش کند نماز را پس بیدار شود خواب کننده یا یاد کند نماز را فراموش کننده نزد برآمدن آفتاب ونزد فرو رفتن او پس این حکم در حق کسے ست که در وی عذر مذکور باشد که نماز او صحیح شود **باب** ماجاء في الجمع بين الصلاتين باب ست در بیان چیز یکہ آمده است در بیان جمع کردن میان دو نماز حدثنا هناد بن السري نا ابو معاوية الضرير محمد بن حازم عن الاعمش عن حبيب بن ابي ثابت

شرح ابی الطیب

صلاته لا تصح لكن سياق الحديث يابى هذه التاويلات والله اعلم لكن قال النووي اجمع المسلمون على انه ليس على ظاهره وفيه اضمار تقديره فقد ادرك حكم الصلوة او وجوبها او فضلها ثم ذكر التاويل الاول اقول فاذا كان المسلمون اجمعوا على التاويل فلا يضر اباء السياق **قوله** ومعنى هذا الحديث عندهم لصاحب العذر اي وجه هذا الحديث عند الشافعي واحمد واسحق ثابت لصاحب العذر يعني انه لا يجوزان يؤخر كذلك احد قصد الاصاحب العذر واما بلا عذر فلا يجوز لمن يفعل ذلك نعم من فعل ذلك فمقتضى ظاهر الحديث جواز صلاته **قوله** عند طلوع الشمس وعند غروبها اي قبيلهما ليطابق الحديث **باب** ماجاء في الجمع بين الصلاتين

عارضة الاحوذی

بحديث بسرة المتقدم والامر فيه محمول مطلقا على الوجوب قال ابن العربي سئل مالك وهو حجة وانا من جملة مستجيبا فنظر ان الامر محمول على القرب اما بوضعه او بسائر الادلة على ما تقدم في اصول الفقه الثالثة قال علماؤنا اخبار ان اصح اسنادا من ستة اوجه الاول قال البخاري والنسائي ويحيى ابن معين اصح شيء في الباب حديث بسرة وصحح احمد حديث ام حبيبة وصحح ابن السكن حديث ابي هريرة قال احمد وعلي ويحيى ابن المديني قيس بن طلق لا يحتج بحديثه الثاني ان خبرنا اكثر رواة لانه نقله جماعة من الصحابة وخبرهم نقله واحد الثالث

شرح سراج احمد

عن سعید بن جبیر عن ابن عباس قال جمع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بین الظہر والعصر گفت ابن عباس جمع کرد آنحضرت میان نماز ظہر وعصر باین وضع کہ ظہر را در آخر وقت گذارد وعصر را در اول وقت وبین المغرب والعشاء بالمدینة وجمع کرد میان نماز مغرب وعشا کہ مغرب را در آخر وقت گذارد وعشا را در اول وقت در مدینہ من غیر خوف ولا مطر بی عارضۂ ترسی وعارضۂ بارانی قال فقیل لابن عباس گفت سعید بن جبیر پس گفتہ شد مر ابن عباس را ما اراد بذلک چہ خواستہ بود آنحضرت بآن جمع کردن میان دو نماز قال اراد ان لا تحرج امتہ گفت ابن عباس خواستہ آنحضرت اینکہ در حرج نیفتد امت او وفی الباب عن ابی ھریرة ودر باب جمع کردن میان نمازہا حدیثی مروی گشتہ است از ابی ہریرہ واز دیگر صحابہ نیز مروی شدہ است چنانکہ اخراج آن کردہ عبدالرزاق از عمرو بن شعیب کہ گفت قال عبداللہ جمع لنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مقیما غیر مسافر بین الظہر والعصر والمغرب والعشاء فقال رجل لابن عمر لم تری النبی صلی اللہ علیہ وسلم فعل ذلک قال لان لا تحرج امتہ ان جمع رجل واخرج عبدالرزاق ایضا عن صفوان بن سلیم قال جمع عمر بن الخطاب بین الظہر والعصر فی یوم مطر واخرج ابن جریر عن جابر قال خرج رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فغربت لہ الشمس بمکة فجمع بینہما بسرف واخرج مسلم والنسائی وابوداود وابن ماجة وابن ابی شیبة عن معاذ قال خرجنا مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی غزوة تبوک فکان یصلی الظہر والعصر جمیعا والمغرب والعشاء جمیعا واخرج الشیخان وابوداود والنسائی وابن ابی شیبة وعبدالرزاق عن ابن عباس قال صلیت مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم ثمانیا جمیعا وسبعا جمیعا بالمدینة واخرج عبدالرزاق عن صالح مولی التوأمة انہ سمع ابن عباس یقول جمع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بین الظہر والعصر والمغرب والعشاء بالمدینة فی غیر سفر ولا مطر قال قلت لابن عباس لم تراہ فعل ذلک قال اراد التوسعة قال ابوعیسی حدیث ابن عباس قد روی عنہ من غیر وجہ گفت مصنف حدیث ابن عباس در باب جمع میان نمازہا تحقیق روایت کردہ شدہ است از ابن عباس از بسیار طرق چنانکہ مصنف بعضی ازانہا ذکر میکند رواہ جابر بن زید وسعید بن جبیر وعبداللہ بن شقیق العقیلی وقد روی عن ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم غیر ھذا وتحقیق روایت کردہ شدہ است

شرح ابی الطیب

قولہ بالمدینة من غیر خوف ولا مطر وفی روایة لمسلم من غیر خوف ولا سفر یحتمل ان یکون المراد من غیر الخوف والمطر والسفر المرض او الریح وقد قال بہ احمد بن حنبل والقاضی حسین الشافعی لکن قال الترمذی فی آخر کتابہ لیس فی کتابی حدیث اجتمعت الامة علی ترک العمل بہ الا حدیث ابن عباس فی الجمع بالمدینة من غیر خوف ولا مطر وحدیث شارب الخمر فی المرة الرابعة قال النووی ھذا الذی قالہ الترمذی فی حدیث شارب الخمر ھو کما قالہ فھو حدیث منسوخ دل الاجماع علی نسخہ واما حدیث ابن عباس فلم یجمعوا علی ترک العمل بہ بل لھم فیہ اقوال فمنہم من تاولہ علی انہ کان فی غیم فصلی الظہر ثم انکشف الغیم وبان ان وقت العصر دخل فصلاھا ومنہم من تاولہ علی تاخیر الاولی الی آخر وقتہا فصلاھا فیہ فلما فرغ منہا دخلت الثانیة فصلاھا فصارت صورتہ صورة جمع انتہی ثم ضعفہما اقول لکن یؤید ھذا التاویل ما رواہ مسلم عن جابر بن زید عن ابن عباس قال صلیت مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ثمانیا جمیعا وسبعا جمیعا قلت یا ابا الشعثاء اظنہ اخر الظہر وعجل العصر واخر المغرب وعجل العشاء قال وانا اظن ذلک واما التوجیہ بان المراد بالمدینة قرب المدینة فیکون مسافرا ویحمل روایة من غیر سفر علی ان المراد بہ السیر او بعد الدیار ای بل فعل حالة الاستراحة والنزول او بقرب الدیار وھو مسافر فبعید کما لا یخفی ویدل علیہ قولہ اراد ان لا تحرج امتہ

عارضة الاحوذی

ان خبرنا رواہ ابوھریرة وھو اسلم عام خیبر وروتہ بسرة وھی اسلمت عام الفتح وطلق وفد علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم وسمع منہ ذلک حین کان یبنی المسجد فی صدر الاسلام الرابع اخبارنا احوط للعبادة الخامس یحتمل خبرھم ان یکون اراد بہ مسہ خلف حائل وھو الظاھر من حال المصلی حالة الصلوٰة السادس ان خبرنا مفید لانہ ینقل عن العبادة الی العبادة وخبرھم لا یفید شیئا لانہ یبقی الاصل الرابعة اذا مس ذکرہ بکفہ انتقض وضوؤہ لانہ مسہ بآلة اللمس الخامسة اذا مسہ ببطن اصابعہ فشک فیہ مالک وقطع بنقض الوضوء

شرح سراج احمد

از ابن عباس از انحضرت سوای این دیگر حدثنا ابو سلمۃ یحیی بن خلف البصری ثنا المعتمر بن سلیمان التیمی ابو محمد البصری
ملقب بطفیل ثقہ از کبار تاسعہ بود در سنہ سبع وثمانین ومائۃ وفات کرد وعمر او متجاوز از ثمانین شدہ بود عن ابیہ سلیمان بن بلال
التیمی عن حنش بفتح حای مہملہ ونون وشین منقوطہ ابن قیس عن عکرمۃ بکسر عین ورای مہملتین مولی ابن عباس ابو عبداللہ
اصل او از بربر ست یکی از فقہای مکہ تابعی اعلم زمانہ وافقہ ثبت بود وقیل انہ کان یری رای الخوارج وینسبہ الی ابن عباس ایضا و
قال ابن عمر منافع اتق اللہ ولا تکذب علی کما کذب عکرمۃ علی ابن عباس گفت قاسم عکرمۃ کذاب یحدث بکرۃ وینسی عشیۃ وگفت
طاوس لو ان مولی ابن عباس یتقی اللہ ولیومن من حدیثہ شدت الیہ المطایا وقال البخاری لیس احد من اصحابنا الا وہو یحتج بعکرمۃ امام مالک
ویحیی بن سعید انکار بروی دارند در سنہ سبع ومائۃ وفات کرد از عمر ہشتاد عن ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من
جمع بین الصلاتین من غیر عذر فرمود انحضرت ہر کہ جمع کند میان دو نماز با بغیر عذر کہ یکی را در وقت دیگر قضا گذارد چنانکہ
ظہر را در وقت عصر ومغرب را در وقت عشا فقد اتی بابا من ابواب الکبائر پس تحقیق آمد بدر وازہ از دروازہ ہای گناہ کبیرہ یعنی
نماز را قضا گذاردن در وقت دیگر نماز بی عذر گناہ کبیرہ است وآین حدیث عبداللہ بن عباس ناسخ حدیث اول ست بر تقدیری
کہ حمل کردہ شود حدیث اول را بر جمع در وقت واحد وہر دو را ابن عباس نقل نمودہ است رخصت در جمع در اول حال بودہ باشد
پس از ان منسوخ شدہ باشد دیگر جواب آنکہ در حدیث اول فعل بودہ ودرین حدیث قول است واگر مراد از جمع تاخیر یکی باشد وتعجیل
دیگر چنانچہ گذشت پس منافات در حدیثین نخواہد شد قال ابو عیسی گفت مصنف وحال حنش را بیان میکند وتضعیف میکند
این حدیث را غلبت کہ مذہب وی نیز در جمع باشد وحنش ہذا واین حنش کہ روایت از عکرمہ دارد وہو ابو علی الرحبی وہو حنش
ابن قیس وہو ضعیف عند اہل الحدیث حنش بن قیس ضعیف ست نزد اہل حدیث وکنیت او ابو علی ست ضعفہ احمد
وغیرہ تضعیف وی کردہ امام احمد وغیر وی والعمل علی ہذا عند اہل العلم ان لا یجمع بین الصلاتین وعمل نیز برین ست نزدیک اہل علم انکہ
جمع نکنند میان دو نمازہا الا فی السفر او بعرفۃ مگر در سفر جمع کنند چنانکہ مذہب شافعی ست یا در عرفات جمع کنند چنانکہ مذہب امام ابی حنیفہ ست
ورخص بعض اہل العلم من التابعین فی الجمع بین الصلاتین رخصت دادہ اند بعضے از اہل علم از تابعین در جمع کردن میان دو نمازہا
للمریض برای بیمار وبہ یقول احمد واسحق وباین قائل گشتہ احمد واسحق وقال بعض اہل العلم یجمع بین الصلاتین فی المطر
وگفتہ اند بعضے اہل علم کہ جمع کنند میان دو نمازہا در بارش وبہ یقول الشافعی واحمد واسحق ولم یر الشافعی للمریض ان یجمع بین

شرح ابی الطیب

قولہ غیر عذر ہذا الظاہر انہ اشار الی ما روی عنہ کما فی مسلم ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
جمع بین الظہر والعصر والمغرب والعشاء فی غزوۃ تبوک وقال اراد ان لا یحرج امتہ

قوت المغتذی

حدثنا ابو سلمۃ یحیی بن خلف البصری ثنا المعتمر بن سلیمان عن ابیہ عن حنش عن عکرمۃ عن ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم
قال من جمع بین الصلاتین من غیر عذر فقد اتی بابا من ابواب الکبائر ہذا الحدیث اوردہ ابن الجوزی فی الموضوعات
واعلہ بحنش قال کذبہ احمد وقد اخرجہ الحاکم فی المستدرک وقال حنش ثقۃ سکن کوفۃ واخرجہ
ایضا البیہقی فی سننہ ولہ شاہد موقوف علی عمر بن الخطاب واخرجہ عن ابی موسی الاشعری اخرجہ ابن ابی شیبۃ فی مصنفہ

عارضۃ الاحوذی

ابن القاسم وہو صحیح
لانہ آلۃ اللمس فی الغالب
السادسۃ اذا مسہ
ببطن ذراعہ ففیہ
خلاف ذکرہ الرقام
انہ یتوضأ وقال
غیرہ لا وضوء فیہ
لانہ لیس بآلۃ اللمس
فی الغالب لا انا اعتبرنا
اللذۃ فیہ فینتقض
الوضوء بہ السابعۃ
اذا مسہ بظہر کفہ
لم یکن علیہ وضوء
الا ان اللذۃ ان جلت وقت
کان کالذی قبلہ
فی الخلاف فیہ وبہ
قال الشافعی وقال
عطاء والاوزاعی
واحمد ینتقض وضوءہ
لانہ مس غریبہ
قلنا لیس بمس عرفا
وانما یحمل اللفظ
علی عرف العربیۃ
السابعۃ اذا مسہ
بحرف یدہ الثامنۃ
اذا مسہ بین الاصابع
والخلاف فیہ کالتی قبلہا
ونکتۃ المسالۃ ان

عارضة الاحوذی

الحرف منزلة بين الظهر والبطن فهو حمى بمنزلة ما بين المحظور والمباح فمن الحقه بالمباح خفف ومن الحقه بالمحظور احتاط التاسعة اذا مسه باصبع زائدة فاختلف فيه اصحابنا واصحاب الشافعي والاظهر وجوب الوضوء العاشرة اذا مس ذكره غيره قال الايلي ينتقض وضوءه وقاله بعض اصحاب الشافعي وهذا لا يستقيم لهم لانهم ان اعتبروا اللذة فيلزمهم ان ينتقض الوضوء بمسه بكل موضع من البدن وان لم يعتبروا اللذة لم يتناوله الحديث وكذلك لا يصح للايلي ذلك لانه راعى اللذة مثله سواء الحادية عشر

شرح سراج احمد

الصلاتين فرق آنست کہ نزد احمد و اسحق بعذر مرض و مطر و سفر ہمہ جمع رواست و نزد شافعی از جہت مرض جمع نیست مرض عذر نیست نزد او **باب ما جاء فی بدء الاذان** بابیست در بیان آنچہ آمدہ است در بیان ابتدای مشروعیۃ اذان و آن در لغت بمعنی دانانیدن و خبر کردن ست و در شرع اعلام بدر آمدن وقت نماز بالفاظ مخصوص در وقت مخصوص و مشہور آنست کہ ثبوت آن بخواب شدہ چنانکہ در حدیث می آید و بعضی گویند کہ باجتہاد آنحضرت ثابت شدہ و در روایتی از امیر المومنین علی مرتضی رضی اللہ عنہ آمدہ کہ چون آنحضرت بمعراج رفت تا بسراپردہ عزت رسید کہ محل خاص کبریای حق بود فرشتۂ از انجا بر آمد آنحضرت از جبرئیل پرسید کہ این فرشتہ کیست جبرئیل گفت سوگند بخدا کہ ترا بحق فرستادہ نزدیک ترین خلق بدرگاہ عزت منم ندیدہ ام این فرشتہ را از ان باز کہ پیدا کردہ شدہ ام من جز ازین ساعت پس گفت آن فرشتہ اللہ اکبر اللہ اکبر از پس پردہ آواز بر آمد راست گفت بندۂ من انا اکبر انا اکبر پس ذکر کرد کلمات باقی را و تحقیق آنست کہ آنحضرت در شب معراج کلمات آنرا شنید و اما حکم نشدہ کہ این کلمات را در اذان برای نماز بگوید و آنحضرت در مکہ بی اذان نماز میگذارد تا بمدینہ آمد و درین باب با اصحاب مشاورت کرد و بعضی از اصحاب اذان را بخواب شنید چنانکہ عبد اللہ بن زید بن عبد ربہ و امیر المومنین ابی بکر الصدیق و عمر بن الخطاب و دیگر صحابہ قریب دہ تن و گویند چہاردہ کس دیدہ پس وحی بآنحضرت آمد کہ آن کلمات کہ بر آسمان شنیدہ بود برای اعلام اذان گفتہ شود و صحیح قصہ آنست کہ عبد اللہ بن زید بن عبد ربہ اذان را در خواب دید وقت صباح بخدمت شریف آمدہ خواب خود را عرض ساخت آنحضرت بلال را طلبیدہ تعلیم فرمود و چون بلال اذان داد عمر بن الخطاب آواز اذان را شنیدہ بخدمت شریف شتافت و گفت یا رسول اللہ ہمچنین در خواب دیدہ ام چنانکہ در حدیث می آید و این روایت در سال اول بعد از ہجرت است بنای مسجد حدثنا سعید بن یحیی بن سعید الاموی در تقریب ست سعید بن یحیی بن سعید بن ابان بن سعید بن العاص الاموی ابو عثمان البغدادی ثقہ بود و گاہی خطا نیز میکرد از عاشرہ است در سنہ تسع و اربعین و مائتین وفات کرد ثنا ابی یحیی بن سعید بن ابان بن سعید بن العاص الاموی ابو ایوب الکوفی نزیل بغداد صدوق بود از کبار تاسعہ است در سنہ اربع و تسعین و مائۃ وفات کرد از عمر ہشتاد ثنا محمد بن اسحٰق عن محمد بن ابراہیم التیمی عن محمد بن عبد اللہ ابن زید بن عبد ربہ انصاری مدنی ثقہ از ثالثہ بود عن ابیہ عبد اللہ بن زید بن ثعلبہ بن عبد ربہ بن زید بن الحارث بن الخزرج الانصاری الخزرجی حاضر شد عقبہ و بدر و ہمہ مشاہد را در روز فتح مکہ علم بنی الحارث بن الخزرج نزد او بود قال لما اصبحنا اتینا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فاخبرتہ بالرؤیا گفت عبد اللہ بن زید سحرگاہ صبح کردیم آمدیم آنحضرت را پس خبر کردیم

قوت المغتذی

لما اصبحنا اتینا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فاخبرته بالرؤيا فقال ان هذه لرؤيا حق قال ابن العربي رؤيا الانبياء وحي ومراها حق من جملة شرائع الدين ورؤيا غيرهم في الدين ليست بشئ الا ان هذه الرؤيا من غير الانبياء استقرت في الدين لوجوه احدها انه يحتمل انه قيل للنبي صلى الله عليه وسلم انفذها وحيا فانفذ او كانت مما يتشوق اليها ويميل الى العمل بها فامر بها حتى تقرر عليها او ينهى عنها على القول بجواز الاجتهاد له وعلى ان يبين ان هذه المسألة من مسائل القياس ولانه رأى نظما لا يستطيعه الشيطان ولا يدخل في جملة الوساوس الخواطر المرسلة وروي ان النبي صلى الله عليه وسلم راى الاذان ليلة اسرى به وسمعه ولم يؤذن له فيه عند فرض الصلوة حتى بلغ الميقات وفي قول النبي صلى الله عليه وسلم لعمر فذلك اثبت دليل على ترجيح احد الاحتمالين الثاني والثالث على الاول لانه كان الاقرار عليه

شرح سراج احمد

آنحضرت را بخواب خود فقال ان هذه الرؤیا حق پس فرمود آنحضرت بدرستیکه این خواب راست است فقم مع بلال پس خیز
ای عبداللہ بن زید ہمراہ بلال و بیاموز اورا فانه اندی و امد صوتا پس بدرستیکه بلال نرم تر و بلند تر و شیرین تر و بہتر تر است
از روی آواز منك از تو فالق علیه ما قیل لك پس بینداز بر بلال چیزیکه گفته شده یعنی آنچه تو در خواب دیده و را بیاموز ان ولینادی
بذلك و بگو که ندا کند بلال بآن قال فلما سمع عمر بن الخطاب نداء بلال بالصلوۃ گفت عبداللہ بن زید پس آنگاه که شنید عمر
ابن الخطاب ندای بلال بن رباح را برای نماز خرج الی رسول الله صلی الله علیه وسلم وهو یجر ازاره بیرون شد از جای خود بسوی آنحضرت

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی بدء الاذان **قوله** ان هذه الرؤیا لحق ای صادقة مطابقة للوحی او للاجتهاد بعلم
منه انه صلی الله علیه وسلم ما حکم علی هذه الرؤیا بالحقیة الا بوحی من الله تعالی او بالالهام منه او باجتهاد
علی القول بجواز الاجتهاد بناء علی انه رای نظما لا یستطیعه الشیطان ولا یدخل فی جملة الوساوس والخواطر المزلة
من حیث انه ذکر ونداء بحضور الصلوۃ وهو جائز لا یتوقع علیه ترتب خلل وقد روی ان النبی صلی الله علیه
وسلم رای الاذان لیلة اسری به وسمعه ولم یؤذن له فیه عند فرض الصلوۃ حتی بلغ المیقات وهذا یؤید انه
کان بوحی قال ابن سید الناس وذکر ابو داود فی مراسیله ان عمر لما رای الاذان فی المنام اتی لیخبر به النبی صلی الله
علیه وسلم وقد جاء الوحی بذلك فما راعه الا بلال یؤذن فقال النبی صلی الله علیه وسلم سبقك بذلك الوحی فهذا
یؤید انه قیل للنبی صلی الله علیه وسلم عند قصة رؤیا عبد الله بن زید علی النبی صلی الله علیه وسلم انفذها فانفذها
بوحی فلا یرد انه کیف اثبت الاذان برؤیا صحابی مع ان رؤیا غیر الانبیاء لا تثبت بها الشرائع والحاصل ان بناء الاحکام
علی رؤیا غیر الانبیاء بعد معرفة انها حق مما لا یشك فیه والثابت فیما نحن فیه هو هذا لا بناء الاحکام علی مجرد الرؤیا
فلا یرد شیء **قوله** فانه اندی وامد صوتا افعل من النداء والمد وهو الزیادة ومعناهما ارفع
صوتا واقوی فی النداء وازید منك واصل النداء من الندی ای الرطوبة یقال صوت ندی ای رفیع
واستعارة النداء للصوت من حیث ان من یکثر رطوبة فمه حسن کلامه **قوله** فالق علیه ما قیل لك امر
من الالقاء **قوله** ولینادی بذلك باثبات الیاء علی لغة من یجری المعتل مجری الصحیح والا فالقیاس حذف الیاء لان اللام
هی لام الامر ویمکن ان یقال ان اللام هی بمعنی کی والتقدیر وانما امرتك بالالقاء علیه لینادی بذلك **قوله** وهو یجر ازاره
وعند ابی داود یجر رداءه وهو الاظهر لان الازار لا بد ان یکون مربوطا والا ینکشف صاحبه فیحمل علی ان
المراد بالازار الرداء لکون هیأتهما واحدة والمراد من جر الازار ای الرداء السرعة فی المشی

قوت المغتذی

او لا بوحی انتهی قال ابن سید الناس وذکر ابو داود فی مراسیله ان عمر لما رای الاذان فی المنام اتی لیخبر به
النبی صلی الله علیه وسلم وقد جاء الوحی بذلك فما راعه الا بلال یؤذن فقال له النبی صلی الله
علیه وسلم سبقك بذلك الوحی قال وهذا یعضد التأویل الاول فانه اندی ای احسن
صوتا وقال ابن حجر ای اقعد بالمد والاطالة

عارضة الاحوذی

قال القاضی ابو الحسن
العمل من دون ایات مالك
علی انه ان مسه
للشهوة علی حائل
او بغیر حائل بباطن
الکف او بظاهره
انتقض وضوءه
وروی ابن وهب
عنه اذا مسه
علی غلالة خفیفة
انتقض وضوءه
قال ابو عمر ان من
اعتبر اللذة قائما
نقض الوضوء
بالقرآن من باب
الملامسة قال
القاضی ابو بکر بن
العربی رضی الله عنه
هذا وهم عظیم فان
الملامسة فی القرآن
انما هی فی النساء
لا فی نفس الرجل
وذاته فکیف یصح
حمله علیه فان
قیل طریق وجوبه
بذلك التعلیل
بان یقال عضو
یلتذ بمسه فوجب

عارضۃ الاحوذی

الوضوء به احماله احد اعضاء المرأة فيكون هذا قياس شبه ولا يصح ان يكون قياس تعليل فان العلل لا مدخل لها في العبادات وان كان قياس شبه فله شروط بيناها في اصول الفقه وليس هذا منها باتكم معشر المغاربة فادبروا عنه ولا من اعشائكم فادرجوا منه الثانية عشر اذا مس ذكر صغير لو يجب به وضوؤه عند مالك والزهري و الاوزاعي وقال الشافعي يجب منه الوضوء لعموم الحديث من مس الذكر الوضوء والحديث باطل فلا يصح التعلق به الثالثة عشر اذا مس ذكر ميت قال الشافعي ينتقض وضوؤه وقال سحنون

شرح سراج احمد

در حالیکه او میکشید چادر خود را و این عادت ہست در مردم کہ چون کسی را شتابی و سرعت بود بر زودی بی پوشیدن جامہ بدست گرفتہ میکشد و از خانہ بیرون آید وھو یقول یا رسول اللہ در حالیکہ او میگفت ای پیغمبر خدا والذی بعثك بالحق لقد رأیت مثل الذی قال سوگند بذاتی کہ فرستادہ ترا براستی ہر آئینہ تحقیق دیدم من در خواب مانند آنچہ گفت بلال قال فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فللہ الحمد گفت عبد اللہ بن زید پس فرمود آنحضرت و حمد کرد بجناب ایزدی جل شانہ برین نعمت عظمی و موہبت کبری کہ تصدیق رویا بود و موافق شدن آنہا فذلك اثبت مصنف گوید پس این حدیث ہمین مقدار بی کمی و زیادتی در الفاظ اثبت ست وفی الباب عن ابن عمر چنانکہ اخراج آن کردہ اند شیخان و مصنف کہ الآن مذکور خواہد کرد و ابو الشیخ و عبد اللہ ابن نافع از نافع از ابن عمر و مسند ابی الشیخ بر شرط مسلم ست اخراج کردہ از زہری از سالم از ابن عمر باختلاف الفاظ و عبارات مروی شدہ است و طبرانی در اوسط از عبد اللہ بن عمر اخراج کردہ کہ گفت لما اسری برسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الی السماء اوحی الیہ بالاذان فنزل بہ وعلمہ جبرئیل قال ابو عیسی حدیث عبد اللہ بن زید حدیث حسن صحیح گفت مصنف حدیث عبد اللہ ابن زید حدیثی ست حسن صحیح از جہت اسناد از حدیث عبد اللہ بن عمر وقد روی ھذا الحدیث ابراھیم بن سعد عن محمد بن اسحق اتم من ھذا الحدیث وتحقیق روایت کردہ این حدیث را ابراہیم بن سعد از محمد بن اسحق تمام تر ازین حدیث عبد اللہ بن زید کہ مذکور شدہ است واطول و دراز تر ست ازان حدیث وذکر فیہ قصۃ و ذکر کردہ ابراہیم بن سعد دران حدیث قصہ را کہ این ہست الاذان متنی متنی کلمات اذان مشروع اند دو دو بار والاقامۃ مرۃ مرۃ و کلمات تکبیر مشروع اند یکبار و عبد اللہ بن زید ھو ابن عبد ربہ ویقال ابن عبد رب ولا نعرف لہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم شیئا یصح الا ھذا الحدیث الواحد مصنف گوید نمی شناسم برای عبد اللہ بن زید چیزی کہ صحیح شدہ باشد از آنحضرت مگر این یک حدیث ست فی الاذان در باب اذان و عبد اللہ بن زید بن عاصم المازنی لہ احادیث عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم وھو عم عباد بن تمیم و این عبد اللہ دیگر ست ابن عاصم ست او را مرویات اند از آنحضرت و او برادر پدر عباد بن تمیم ست حدثنا ابو بکر بن ابی النضر در تقریب ست ابو بکر بن ابی النضر البغدادی قد نسب لجدہ اسمہ کنیتہ واحد وقیل ابو محمد وقیل احمد ابو النضر ہو ہاشم بن القاسم مشہور من الحادی عشر مات سنۃ خمس و اربعین و مائتین ثنا الحجاج بن محمد قال قال ابن جریج گفت حجاج گفت ابن جریج انا نافع عن ابن عمر قال کان المسلمون حین قدموا المدینۃ یجتمعون گفت عبد اللہ بن عمر بودند مسلمانان ہنگامیکہ قدوم آوردند بمدینہ مطہرہ گرد می آمدند مردم صحابہ فیتحینون الصلوات پس اندازہ میکردند وقت برای نماز

شرح ابی الطیب

قولہ عبد اللہ بن زید بن عاصم المازنی لہ احادیث یعنی لہ احادیث کثیرۃ فی الصحیحین وھو غیر عبد اللہ بن زید صاحب الاذان وکلاھما انصاریان من بنی مازن قولہ فیتحینون الصلوات ای یقدرون حینھا لیاتوا الیھا فیھا والحین الوقت من الزمان

قوت المغتذی

حدیث عبد اللہ بن زید حدیث حسن صحیح قال ابن سید الناس عبد اللہ بن زید اثنان من الانصار من بنی مازن احدھما ابن عبد ربہ صاحب حدیث الاذان والآخر ابن عاصم لہ احادیث فی الوضوء وصلوۃ الاستسقاء وغیر ذلك وقد نسب بعض المتقدمین الی الوھم حیث جعل حدیث الاذان لابن عاصم فیتحینون الصلوات قال عیاض معناہ یقدرون حینھا لیاتوا الیھا فیہ والحین الوقت من الزمان

شرح سراج احمد

وقتی کہ بیایند در وی برای نماز ما و لیس ینادی بہا احد و نبود کہ آواز می داد و میخواند بنماز ہیچ یکی فتکلموا یوما فی ذلک پس سخن کردند و مشاورت نمودند روزی دران باب فقال بعضہم اتخذ وا ناقوسا مثل ناقوس النصاری پس گفتند بعضی مسلمانان بگیرید ناقوس مانند ناقوس ترسایان کہ برای وقت نماز میزدند و ناقوس بہ التفسیر کردہ اند بچوب بزرگ دراز کہ زدہ شود بچوب خرد کوتاہ وقال بعضہم اتخذوا قرنا مثل قرن الیہود وگفتند بعضے مسلمانان بگیرید شاخی را مانند شاخ یہود کہ میدمیدند آنرا و در بعضی روایات لفظ بوق واقع شدہ قال فقال عمر اولا تبعثون رجلا ینادی بالصلوٰۃ پس گفت امیر المومنین عمر آیا میگیرید قرن و ناقوس را و برنمی انگیزید مردی را کہ آواز بکند و بخواند بنماز قال فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یا بلال قم فناد بالصلوٰۃ گفت راوی عبد اللہ بن عمر پس فرمود آنحضرت ای بلال برخیز پس ندا کن بنماز و بخوان مردم را برای نماز ظاہر آنست کہ مراد اینجا مجرد فریاد کردن و ندا کردن و خبر کردن است بدر آمدن وقت و اذان شرعی بطریق خاص پس از ان شد یعنی در ابتدا اخبر دند ابود پس از ان دیدن خواب پس تشریع اذان بوحی یا باجتہاد و در بعضے احادیث آمدہ است کہ بلال ندا میکرد بنماز بلفظ الصلوٰۃ جامعۃ قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح غریب من حدیث عبد اللہ بن عمر گفت مصنف این حدیث حسن صحیح غریب است از حدیث عبد اللہ بن عمر

باب ماجاء فی الترجیع فی الاذان

باب است در بیان آنچہ آمدہ است در ترجیع و لوان در ترجیع در اذان عبارت است از عود کردن بشہادتین بآواز بلند یعنی شہادتین را دو بار بآواز پست گفتہ دو بار بآواز بلند بگوید حدثنا بشر بن معاذ نا ابراہیم بن عبد العزیز بن عبد الملک بن ابی محذورۃ الجمحی المکی ابو اسمعیل صدوق از سابعہ بود و خطا ہم میکرد قال اخبرنی ابی گفت ابراہیم حدیث کرد مرا پدر من عبد العزیز بن عبد الملک بن ابی محذورہ موذن مقبول از سادسہ بود و جدی و حدیث کرد مرا جد من عبد الملک بن ابی المحذورۃ الجمحی مقبول از ثالثہ بود و جمیعا یعنی حدیث کرد مرا پدر و جد من ہر دو عن ابی محذورۃ بفتح میم و سکون حای مہملہ و ضم ذال معجمہ سمرۃ بن معیر و گویند اوس بن معیر و گویند سلمان بن معیر و گویند سلمہ بن معیر صحابی موذن آنحضرت در مکہ چنانکہ مورخان در اسماء الرجال می نویسند و در قول ایشان نظر است از جہت آنکہ

شرح ابی الطیب

قولہ فقال بعضہم اتخذ وا ناقوسا یعنی ذکر جمع منہم اتخاذ الناقوس وہی خشبۃ طویلۃ یضرب بخشبۃ اصغر منہا تعلم النصاری اوقات الصلوٰۃ بہا واتخذوا بکسر الخاء امر بصیغۃ الجمع **قولہ** فقال عمر اولا تبعثون الواو عطف علی مقدر ای تقولون بموافقۃ الیہود والنصاری ولا تبعثون رجلا والہمزۃ لانکار الجملۃ الاولی وتقریر الثانیۃ ظاہر ہذا معارض للحدیث الاول ویمکن الجمع بان ہذا اشارۃ عمر رضی اللہ عنہ اولا الی انہم ینادون بلفظ الصلوٰۃ جامعۃ ثم رای عبد اللہ الاذان ووافقہ رای عمر فاستقر الاذان الشرعی بعد ذلک باب ماجاء فی الترجیع وہو فی اللغۃ الترديد وفی الاذان ان یاتی بالشہادتین یخفض بہما صوتہ مرۃ ویرفع بہما مرۃ اخری

عرف الشذی

فقال عمر اولا تبعثون رجلا ینادی بالصلوٰۃ قال ابن سید الناس ظاہرہ معارضۃ الحدیث الاول ویمکن الجمع بان نداء بلال لم یکن اذ اشار بہ عمر علی صورۃ الاذان الشرعی بل لعلہ علی سبیل الاعلام بدخول الوقت وانما استقر الاذان الشرعی بعد ذلک ولا یعارض ہذا رؤیا عمر لجواز وقوعہا بعد ذلک ولیس فی حدیث عمر اکثر من مطلق النداء

عارضۃ الاحوذی

لا ینتقض فی المسالۃ مبنیۃ علی الحدیث الضعیف الذی قدمنا وکذلک الثالثۃ عشر وہو اذا مس ذکرہ مقطوعا الرابعۃ عشر اذا مس موضع القطع قال الشافعی یجب علیہ الوضوء لانہ جزء منہ ولیس یصح ہذا بحال غریبۃ ولا حقیقۃ الخامسۃ عشر اذا مس دبرہ انتقض طہارتہ فی جدید الشافعی وقال مالک لا ینتقض وعول الشافعی علی الحدیث المروی عن ام حبیبۃ من مس فرجہ فلیتوضأ ہذا عام فی القبل والدبر وقال احمد بن حنبل اذا قلنا ان الوضوء ینتقض بمس فرجہ المرأۃ نقضناہ بمس الرجل دبرہ ولیت شعری

شرح سراج احمد

شروعیتِ اذان در سال اول از ہجرت پس از دیدن خواب ہا شدہ و این را نوشتہ اند کہ مؤذن در مکہ بود اگر مراد باذان صرف اعلام باشد ہم درست نمی شود چرا کہ در مکہ بطور اعلام نماز نگذاردہ اند از جہت خوف و ابو محذورہ ہجرت نکردہ بمکہ مقیم ماندہ تا آنکہ در مکہ وفات یافت سنہ تسع و خمسین و گویند تسع و سبعین ان رسول اللّٰہ صلی اللّٰہ علیہ وسلم اقعدہ بدرستیکہ آنحضرت بنشاند ابا محذورہ را نزد خود والقی علیہ الاذان حرفا حرفا و القا کرد بروی و تلقین نمود او را کلمات اذان را یک یک حرف قال ابراہیم مثل اذاننا گفت ابراہیم القا کرد برائے محذورہ مانند اذان ما یان کہ میگوئیم قال بشر فقلت لہ اعِد عَلَیَّ گفت بشر بن معاذ پس گفتم مر ابراہیم را اعادہ کن الفاظ اذان را برمن فوصف الاذان بالترجیع پس وصف کرد ابراہیم اذان را بترجیع و ترجیع نزد شافعی اینست کہ بگوید شہادتین را او لا پست باین طریق اشہد ان لا الہ الا اللّٰہ اشہد ان لا الہ الا اللّٰہ اشہد ان محمدا رسول اللّٰہ اشہد ان محمدا رسول اللّٰہ باز این کلمات اربعہ را عود کند و این سنت ست در اذان نزد شافعی و مالک و از امام احمد دو روایت اند و ظاہر مذہب او عدم ترجیع ست چنانکہ مذہب ماست و متمسک ایشان حدیث ابی محذورہ است علمای حنفیہ می گویند کہ این تکرار از برائے تعلیم ابی محذورہ بودہ است نہ برائے تشریع و وی بار اول پست گفت آنحضرت فرمود بار دیگر بگو و بلند بگو و حدیث دیگر ابی محذورہ است کہ دران ترجیع نیست و در حدیث عبد اللّٰہ بن زید کہ اصل در باب اذان ست نیز ترجیع نیست و در اذان بلال کہ رئیس و قدوۂ مؤذنان ست نیز ترجیع نیست و در اذان ابن ام مکتوم کہ وی در مسجد شریف اذان میگفت و سعد قرظ کہ مؤذن مسجد قبا بود نیز مذکور نشدہ قال ابو عیسیٰ حدیث ابی محذورۃ فی الاذان حدیث صحیح وقد روی عنہ من غیر وجہ و تحقیق روایت کردہ شدہ است از ابی محذورہ بطرق متعددہ وعلیہ العمل بمکۃ وھو قول الشافعی و ہم برینست عمل اہل مکہ و آن قول امام شافعی ست

حدثنا ابو موسیٰ محمد بن المثنی ثنا عفان ثنا ہمام عن عامر الاحول عامر بن عبد الواحد الاحول البصری صدوق از سادسہ بود و خطا نیز میکرد در تقریب می نویسد وہو عامر الاحول الذی یروی عن عائذ بن عمرو المزنی الصحابی ولم یدرکہ عن مکحول الشامی ابو عبد اللّٰہ ثقۃ فقیہ کثیر الارسال مشہور از خامسہ بود عن عبد اللّٰہ بن محیریز بضم میم و فتح حای مہملہ و سکون تحتیہ و کسر را در آخر زای ست بلفظ تصغیر ست ابن جنادۃ بن وہب الجمحی المکی واو یتیم بود در کنار ابی محذورہ در مکہ پس تر نازل بیت المقدس گشت ثقہ عابد از ثالثہ بود در سنہ تسع و تسعین وفات کرد عن ابی محذورۃ ان النبی صلی اللّٰہ علیہ وسلم علمہ الاذان تسع عشرۃ کلمۃ بدرستیکہ آنحضرت تسلیم فرمود ابا محذورہ را نوزدہ کلمہ و این بر قاعدۂ ترجیع ست والاقامۃ سبع عشرۃ کلمۃ و تعلیم فرمود او را

شرح ابی الطیب

قولہ اقعدہ والقی علیہ ای امرہ بالقعود واملی علیہ الاذان حرفا حرفا **قولہ** علمہ الاذان تسع عشرۃ کلمۃ ھذا العدد لا یستقیم الا علی ترجیع الاذان کما ھو مذھب الشافعی و تثنیۃ الاقامۃ کما یقولہ ابو حنیفۃ وقد ثبت ان اذان بلال لم یکن فیہ ترجیع فیہ انہ اوتر الاقامۃ ففی البخاری عن انس قال امر بلال ان یشفع الاذان و یوتر الاقامۃ فالذی ثبت انہ یجوز الامران الترجیع فی الاذان و عدمہ وایتار الاقامۃ و شفعہا

عارضۃ الاحوذی

...ویتقوہ بھذہ الضعفۃ ویبطلانہ بانہ لا جامع بینہما من علۃ لانہ لیس بموضعہا ولا مشبہ وقد جہل المنزع وخفی علیہ الحدیث السادسۃ عشر اذا مس دبر غیرہ ففی من مسالۃ لمس النساء فان اعتبرت اللذۃ فی لمس النساء و لحوق بمس الرجل بہ کانت مسالۃ مسر ذکرہ السابعۃ عشر اذا مس انثییہ قال غیرہ ینتقض وضوءہ لما جاء فی الحدیث من مس ذکرہ او انثییہ فعلیہ الوضوء ولو یصح ولا یدخل فی حدیث الفرج لان الانثیین لیستا بفرج وحقیقۃ الفرج الشق ولو انتقض الوضوء بمس الانثیین لانتقض بمس العانۃ

شرح سراج احمد

اقامت مفردہ گفتہ این صریح سنت در انکہ اقامت دو بار ست کہ از نوزدہ چہار کلمہ ترجیع فرت و دو قد قامت الصلوٰۃ زیادہ شد و حجت امام ابی حنیفہ ہمین
حدیث است حدیث اول اگر صحیح ست منسوخ ست باین قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح ابو محذورۃ اسمہ سمرۃ بن معیر نام ابی محذورہ سمرہ
بن معیر ست بکسر میم و سکون مہملہ و فتح تحتیہ و آخر را ست وقد ذھب بعض اھل العلم الی ھذا فی الاذان و تحقیق رفتہ اند بعضی اہل علم بسوی این در اذان
وقد روی عن ابی محذورۃ انہ کان یفرد الاقامۃ و تحقیق مروی گشتہ است از ابی محذورہ بدرستیکہ او بود کہ یکیکبار می گفت کلمات اقامت را

باب ما جاء فی افراد الاقامۃ باب ست در بیان انچہ آمدہ است در افراد الفاظ اقامت حدثنا قتیبۃ ثنا عبد الوھاب الثقفی و یزید بن
زریع عن خالد الحذاء عن ابی قلابۃ عن انس بن مالک قال امر بلال ان یشفع الاذان و یوتر الاقامۃ گفت انس امر کردہ شد بلال را
اینکہ دو بار گوید در اذان کلمات را و یک بار گوید در اقامت وفی الباب عن ابن عمر چنانکہ اخراج آن کردہ ابو داود و نسائی و دارمی باین
عبارت کہ گفت ابن عمر کان الاذان علی عھد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مرتین مرتین والاقامۃ مرۃ مرۃ غیر انہ کان یقول قد
قامت الصلوٰۃ قد قامت الصلوٰۃ قال ابو عیسی حدیث انس حدیث حسن صحیح وھو قول بعض اھل
العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین وبہ یقول مالک والشافعی و احمد
واسحٰق و بآن قائل گشتہ اند این ایمۂ اربعہ سوای امام ما ابی حنیفہؒ **باب** ما جاء فی ان الاقامۃ
مثنی مثنی باب ست در بیان انچہ آمدہ است در آن کہ بدرستیکہ الفاظ اقامت را دو دو بار باید گفت حدثنا
ابو سعید الاشج عبد اللہ ثنا عقبۃ بن خالد عن ابن ابی لیلی عن عمرو بن مرۃ عن
عبد الرحمٰن بن ابی لیلی عن عبد اللہ بن زید قال کان اذان رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم شفعا شفعا گفت عبد اللہ بن زید بود اذان آنحضرتؐ گفتن کلمات او دو دو بار فی الاذان در اذان
والاقامۃ و در اقامت نیز دو دو بار بود چنانکہ مذہب امام ما ابی حنیفہ است و بہمین حدیث تمسک نمودہ است
قال ابو عیسی حدیث عبد اللہ بن زید رواہ وکیع عن الاعمش عن عمرو بن مرۃ عن

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی افراد الاقامۃ **قولہ** ان یشفع الاذان و یوتر الاقامۃ ای یاتی بالفاظہ شفعا یعنی یقول
کل کلمۃ مرتین سوی آخرھا وھی کلمۃ التوحید و سوی الاول فانہ اربع تکبیرات لما ورد التصریح فی الروایات
بذلک و یوتر الاقامۃ یعنی یاتی بالفاظھا مفردۃ الا قد قامت الصلوٰۃ والا التکبیر فصار الافراد باعتبار غالب
الکلمات واما من یقول بشفع الاقامۃ فدلیلہ ما رواہ ابو محذورۃ فانہ صریح فی شفعھا واللہ اعلم
وبما تحریر علم وجہ کل من القولین من شفع الاذان بلا ترجیع و بشفع الاقامۃ و شفع الاذان مع ترجیع
وایتار الاقامۃ **باب** ما جاء فی ان الاقامۃ مثنی مثنی **قولہ** کان اذان رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم شفعا شفعا فی الاذان والاقامۃ یعنی کان نداء رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی المسجد لوقت الصلوٰۃ
شفعا ای متکرر الکلمات فی الاذان والاقامۃ فالمراد بالاذان اولا مطلق النداء والاعلام وثانیا ما ھو المشہور المقابل للاقامۃ

قوت المغتذی

وابو محذورۃ اسمہ سمرۃ بن عمیر قال ابن سید الناس ھذا الذی اختارہ الترمذی ثم قال غیرہ اوس بن معیر ویقال سمرۃ بن عمیر

عارضۃ الاحوذی

وتطرف الالیۃ منہ جہۃ الدبر الثامنۃ عشر اذا مس فوق حائل فیہ ثلثۃ روایات لا ینتقض الوضوء بحال الثانیۃ ینتقض بکل حال الثالثۃ ینتقض ان کان خفیفا و ھذا الاصح اذا اعتبرنا اللذۃ فینتقض الوضوء مع رقۃ الحائل لا مس فی العادۃ فاما اذا کان کثیفا فلا تظہر فیہ بحال ولو اعتبرنا اللذۃ فھی لذۃ من غیر لمس وکیف تعتبر اللذۃ ولیس لھا فی الحدث اثر ولا فی الدلیل التاسعۃ عشر اذا مست المرأۃ فرجھا قال مالک لا وضوء فیہ وعنہ الا فی الذکر وقال عنہ غیرہ فیہ الوضوء وقال ابن

شرح سراج احمد

عبد الرحمن بن ابی لیلی ان عبد اللہ بن زید رای الاذان فی المنام بدرستیکہ عبد اللہ بن زید دید اذان را در خواب و قال شعبۃ
عن عمرو بن مرۃ عن عبد الرحمن بن ابی لیلی قال ثنا اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان عبد اللہ بن زید
رای الاذان فی المنام وھذا اصح من حدیث ابن ابی لیلی مصنف گوید وایں اسناد کہ شعبہ ذکر کردہ است صحیح تر است از حدیث ابن
ابی لیلی چراکہ در حدیث ابن ابی لیلی روایت عبد الرحمن از عبد اللہ بن زید است و در اسناد شعبہ واسطہ است کہ حدثنا اصحاب رسول اللہ
صلے اللہ علیہ وسلم الخ و مصنف وجہ آن ذکر میکند وعبد الرحمن بن ابی لیلی لم یسمع من عبد اللہ بن زید وعبد الرحمن از عبد اللہ
ابن زید سماع ندارد وقال بعض اھل العلم الاذان مثنی مثنی والاقامۃ مثنی مثنی وگفتہ اند بعضی از اہل علم کہ الفاظ اذان و اقامت
ہر دو دو دو بار اند وبہ یقول سفیان الثوری وابن المبارک واھل الکوفۃ وباں قائل گشتہ اند سفیان و عبد اللہ بن المبارک و امام
اعظم سراج الامۃ ابو حنیفہ کوفی رحمہم اللہ تعالی **باب** ما جاء فی الترسل فی الاذان باب ہست در بیان آنچہ آمدہ است در آہستہ
ونرم و فرو ہشتہ کردن و فصل کردن میان کلمات در اذان حدثنا احمد بن الحسن نا المعلی بن اسد بضم میم و فتح عین مہملہ و
تشدید لام ابن اسد العمی ابو الہیثم البصری برادر بہز ثقہ ثبت از کبار عاشرہ بود گفت ابو حاتم خطا نکردہ مگر در یک حدیث در سنہ ثمانی
عشرۃ ومائتین وفات کرد ثنا عبد المنعم بن نعیم الاسواری ابو سعید البصری صاحب السقاء متروک از ثامنہ بود وھو
صاحب السقاء وعبد المنعم صاحب سقا بود یعنی خدمت نوشانیدن آب میکرد ثنا یحیی بن مسلم عن الحسن و عطاء
عن جابر بن عبد اللہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال لبلال بدرستیکہ آنحضرت فرمود مر بلال را یا بلال
اذا اذنت فترسل ای بلال چون اذان دہی پس فرو ہشتہ کن و شتابی مکن فی اذانک در اذان
واذا اقمت فاحدر و چون اقامت گوئی شتابی کن و تیز گو واجعل بین اذانک
واقامتک قدر ما یفرغ الاکل من اکلہ وبگردان میان اذان و اقامت مقدار آنچہ
فارغ گردد طعام خورندہ از خوردن والشارب من شربہ و فارغ گردد آب نوشندہ از نوشیدن خود

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الترسل فی الاذان **قولہ** اذا اذنت فترسل ای تمہل و تفصل الکلمات بعضہا من بعض بسکتۃ خفیفۃ
فی النہایۃ ای تاذن و لا تعجل یقال ترسل فلان فی کلامہ و مشیہ اذا لم یعجل **قولہ** و اذا اقمت فاحدر باہمال الحاء والدال و تضم
وتکسر و یروی فاحذم بالذال المعجمۃ والمیم کلاھما بمعنی الاسراع ای اسرع فی التلفظ بہا وصل بین الکلمات من غیر درج و مد ولا
تسکت بینہا **قولہ** اجعل بین اذانک و اقامتک قدر ما یفرغ الاکل من اکلہ والشارب من شربہ ای اجعل بینہما زمنا یسع الاکل
ان کان غیر المغرب و زمنا یسیرا یسع الشرب ان کان وقت مغرب فی زمن الشرب عبارۃ عن القلۃ فیوافق من قال انہ یکون بینہما
مقدار تسبیح و یمکن ان یقال ان الاکل والشرب فی الاعتصار کنایۃ عن الفصل بین الاذان والاقامۃ والمراد بہ غیر المغرب وبالجملۃ
امر المؤذن ان یفصل بین الاذان والاقامۃ لیدرک المصلون الجماعۃ واما المغرب فنستثناہ

تحفۃ الاحوذی

اذا اذنت فترسل ھو ترک العجلۃ مع الابانۃ واذا اقمت فاحدر باہمال الحاء والدال وتضم وتکسر
ویروی فاحذم بالذال المعجمۃ والمیم وکلاھما بمعنی الاسراع

عارضۃ الاحوذی

ابی و بیانہ انطفت
توضات وجہ
حدیث ام حبیبۃ
من مس فرجہ فلیتوضأ
وھذا عام
فی الرجال والنساء
وجہ الثالثۃ حجیا
اللذۃ وعلیہ حملت
روایۃ اعتبار اللذۃ
فی مس الذکر ولیس
اللذۃ کما قلناہ
فی الخیرات الموفیۃ
عشرین قولہ اذا
انطفت یرید التذت
وقیل وصلت الی
موضع لطیف و
ھذا الباطن الحادیۃ
والعشرون اذا مست
المرأۃ ذکر الرجل
مثل ما اذا مس
الرجل فرج المرأۃ
الثانیۃ والعشرون
اذا مس فرج بہیمۃ
فللشافعی فی ذلک
قولان ووجہ الوضوء
ان ذلک عضو یتعلق
الحد بوطیہ فینتقض
الطہارۃ بمسہ کالموضع

شرح سراج احمد

والمعتصر اذا دخل لقضاء حاجته و فارغ گردد آنکه محتاج ست ببول و غائط چون در آید در آنخانه برای قضای حاجت خود
ولا تقوموا حتی ترونی و برنخیزید برای نماز بحجرہ تکبیر برآوردن تا آنکه بینید مرا یعنی بیرون آمده از درون خانه و در کتب فقه مذکور ست
که چون حی علی الصلوۃ گوید باید برخاست شاید که آنحضرت نیز درین وقت بیرون می آمد حدثنا عبد بن حمید نا یونس بن محمد
عن عبد المنعم نحوه یعنی از عبد المنعم بدو طریق مروی شده است یکی از یونس دیگر از معلی بن اسد قال ابو عیسی حدیث
جابر هذا الحدیث لا نعرفه الا من هذا الوجه گفت مصنف حدیث جابر بن عبد اللہ که اینست حدیثی هست که نمی شناسم
آنرا مگر از همین طریق من حدیث عبد المنعم و این بیان من هذا الوجه ست یعنی حدیث جابر از دیگر طریق مروی نشده است
مگر از طریق عبد المنعم وهو اسناد مجهول و اسناد این مجهول ست و گفته اند که این حدیث را شواهد هست و طرق آن همه ضعیف اند
و بعضی گفته اند که آنرا احدی سعین نیست جز تمکین دخول وقت و اجتماع مصلیین و هیچکس از علما اختلاف نکرده اند در تطوع بیان اذان و اقامت **باب** ما جاء فی ادخال
الاصبع الاذن عند الاذان باب در بیان آنچه آمده است در بیان آوردن انگشت در گوش نزدیک گفتن اذان حدثنا محمود بن غیلان نا عبد الرزاق
نا سفیان الثوری عن عون بن ابی جحیفة عون بفتح عین مهمله و سکون واو و نون ابن ابی جحیفه بضم جیم و فتح حاء مهمله و سکون تحتیه و فا گفت نسائی و ابن معین و ابو حاتم
ثقه بود ذکر کرده او را ابن حبان در ثقات از رابعه بود در سنه عشر و مائة وفات کرد عن ابیه ابی جحیفه وهب بن عبد اللہ السوائی از صغار صحابه زیر منبر آنحضرت می استاد
و متولی بود علی خمس المتاع الذی کان فی حربه و حیله علی بیت المال بالکوفه و مات بها سنه اثنتین و سبعین قال رأیت بلالا یؤذن و یدور گفت
ابو جحیفه دیدم بلال را که اذان میگفت و برمی گشت و یتتبع فاه ههنا و ههنا و در پی می آورد دهن خود را این طرف و این طرف نزد

شرح ابی الطیب

قوله والمعتصر ای الذی یعصر بطنه للغائط او فرجه للبول فهو کنایة عن قضاء الحاجة حذرا عن التفوه
بالتصریح بما یستوحش بذکره صریحا و قال السیوطی اصل الاعتصار ارتجاع العطیة **قوله** لا تقوموا حتی ترونی ای
لا تقوموا للصلوۃ اذا اقام المؤذن حتی ترونی ای فی المسجد لان القیام قبل مجیء الامام تعب بلا فائدة
و لعله صلی اللہ علیه وسلم کان یخرج من الحجرة بعد شروع المؤذن فی الاقامة فامرهم صلی اللہ
علیه وسلم انه اذا خرج و راوه یقومون و قبله لا یقومون و یحتمل ان یکون النهی
للمؤذنین ای لا تقوموا للاقامة حتی ترونی اخرج من الحجرة الشریفة و یؤیده ما یاتی
عن جابر رضی اللہ عنه کان مؤذن رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم یمهل فلا یقیم
حتی اذا رای رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم قد خرج اقام الصلوۃ حین یراه **قوله** وهو ای
اسناده اسناد مجهول و فی بعض النسخ و اسناده مجهول لکن صحح الحاکم و غیره الامر بترسل الاذان
و ادراج الاقامة و روی الشیخان خبر لا تقوموا حتی ترونی **باب** ما جاء فی ادخال الاصبع الاذن عند
الاذان **قوله** و یتتبع فاه ههنا و ههنا ای من الافتعال و الفاعل ضمیر لبلال و فاه مفعوله و ههنا ظرف له
ای یجعل فاه تابعا للجهتین مصروفا الیهما و کل من الدوران و الاتباع و وضع الاصابع لیکون الصوت ابلغ

قوت المغتذی

والمعتصر هو کنایة عن الداخل لقضاء حاجته و اصل الاعتصار ارتجاع العطیة

عارضة الاحوذی

من المرأة و هذا
شبه ضعیف
لیتقوا باعتبار اللذة
فتفطنوا له الثالثة
والعشرون اذا امر
ذکره دون طهارة
ففی ذلک خمس روایات
الاولی استحب مالک
فی المجموعة الاعادة
فی الوقت الثانیة
قال الوضوء فیه
حسن و لیس بسنة
فعلی هذا الاعادة
و کذلک روی عنه
ابن القاسم و قال
غیره عنه ایجاز
الوضوء ضعیف
الثالثة قال ابن نافع
یعید ابدا الرابعة
قال ابن حبیب
ان کان عامدا
اعاد ابدا و ان کان
ناسیا اعاد فی الوقت
الخامسة قال
سحنون لا یعید
صلوۃ یومین و
یعید ما دونها
قال القاضی ابو بکر

حل اللغة
المعتصر متعصر
الفاعل قضاء حاجت
... و انحصار ...
بول و غائط
...
...

الترجمة
... ...
... ...

عارضۃ الاحوذی

ابن العربی رضی اللہ عنہ وهذا ينبنى على تعارض الادلة فاذا اصلح بحديث وحمل على ظاهره اوجب الوضوء ابدا ومن قوى عنده اصل الخبر وضعف نصه بطرق الاحتمالات المتقدمة اليه قال بحسن دفع الاحتمال بالوضوء ومن نفى الاعادة ضعف اصل الخبر ولفظه بالاحتمال الذى فيه وبما يعارضه ومن قال يعيد ما قل دون ما كثر بناه على الاحتياط ووجود المشقة وعدمها وهذه حال اهل الاجتهاد والمقلد يقف على شئ واحد وبالله التوفيق الخامسة والعشرون اذا مس خنثى ذكره قلنا بانتقاض الوضوء

شرح سراج احمد

گفتن حیعلتین واصبعاه فی اذنیه درحالیکه بود دو انگشت او در دو گوش او بودند و رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی قبة له حمراء و آنحضرت در خیمہ کہ برای او بود سرخ رنگ اُراہ قال من ادم عون گوید گمان میکنم ابا جحیفه را گفت آن خیمه از چرم سرخ ساخته بود فخرج بلال بین یدیه بالعنزة پس بیرون شد بلال و برآمد از قبه از پیش آنحضرت به نیزه خرد که بدست داشت فرکزها بالبطحاء پس نشانید آن عنزه را در موضع بطحا و آن نام وادی ست فصلی الیها رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یمر بین یدیه الکلب والحمار پس بگذارد آنحضرت نماز بسوی آن عنزه درحالیکه می گذشتند پیش آنحضرت سگان و خران و چیزی از افساد در میان نماز نمی کردند وعلیه حلة حمراء و بر آنحضرت دو جامه بودند سرخ رنگ ازار و ردا که حمرت در ان خالص نبود بلکه مخطط بودند کانی انظر الی بریق ساقیه ابو جحیفه گوید که من اکنون می بینم و نظر میکنم بسوی درخشیدن دو کناره وی قال سفیان نراه حبرة گفت سفیان ثوری گمان میکنم او را که آن چادری باشد حبره بکسر حای مهمله و فتح موحده و را بمعنی چادری مخطط قال ابو عیسی حدیث ابی جحیفة حدیث حسن صحیح وعلیه العمل عند اهل العلم و بر آنست عمل نزد اهل علم یستحبون ان یدخل المؤذن اصبعیه فی اذنیه فی الاذان مستحب میدانند اینکه در آرد مؤذن دو انگشت خود را در هر دو گوش خود در اذان وقال بعض اهل العلم وفی الاقامة ایضا یدخل اصبعیه فی اذنیه و گفته اند بعضی از اهل علم و در حال تکبیر گفتن نیز در آرد دو انگشت خود را در دو گوش وهو قول الاوزاعی و آن قول اوزاعی ست وابو جحیفة اسمه وهب السوائی و نام ابی جحیفه وهب سوائی ست بضم سین مهمله و تخفیف واو

باب ما جاء فی التثویب فی الفجر باب ست در بیان آنچه آمده است در حق تثویب در اذان نماز فجر و تثویب در لغت رجوع کردن و باز گشتن و مراد اینجا اعلام بعد از اعلام ست که بعد از اذان گفتن بار دیگر باز اعلام کند و تثویب چند قسم ست یکی الصلوة خیر من النوم گفتن در میان اذان فجر و آنچه در زمان آنحضرت سنت بوده همین بوده و علمای کوفه حی علی الفلاح حی علی الفلاح احداث کرده بود در میان اذان و اقامت و بعد از ایشان هر قومی چیزی متعارف ساخته و این مخصوص در نماز فجر ست زیرا که وقت خواب و کسل ست بعد از ان متاخرین در همه نمازها مستحب و مستحسن دانسته و این احداث بعد از احداث ست و بدعت ست از امیر المؤمنین علی انکار آن منقول ست و آورده اند که ابن عمر بمسجدی در آمد و مؤذن را شنید که در غیر نماز فجر تثویب کرد پس از مسجد بر آمد و گفت بیرون آئید از پیش این مرد که مبتدع ست حدثنا احمد بن منیع نا ابو احمد الزبیری محمد بن عبد اللہ بن الزبیر بن عمر بن درهم الاسدی الکوفی ثقه ثبت بود گاهی خطا هم میکرد در حدیث ثوری از تاسعه است در سنه ثلث و ماتین وفات کرد

شرح ابی الطیب

قوله من ادم بفتحتين وهو جمع اديم اى الجلد **قوله** بالعنزة بفتحتين اطول من العصا واقصر من الرمح وفيها سنان كسنان الرمح الا ان سنانها فى اسفلها بخلاف الرمح فانه فى اعلاه وقيل رمح قصير وقيل هى مثل نصف الرمح **قوله** فركزها اى غرزها **قوله** وعليه حلة حمراء وهى ثوبان لا يكون واحدا ازار ورداء او نحوهما وبريق الساق لمعانه **قوله** قال سفيان نراه حبرة كعنبة هى من البرود ما كان مخططا يقال برد حبير وبرد حبرة على الوصف والاضافة وهو برد يمانى وهذا يدل على ان الحلة ما كانت كلها حمراء لان راوى الحديث فسرها بالمخطط وهو اعلم بالتفسير من غيره **باب** ما جاء فى التثويب فى الفجر

شرح سراج احمد

نا ابو اسرائیل عن الحکم عن عبد الرحمن بن ابی لیلی عن بلال قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا تثوبن
فی شیء من الصلوات الا فی صلوۃ الفجر فرمود آنحضرت نیست تثویب در ہیچ نمازی مگر در نماز فجر وفی الباب عن ابی محذورۃ کما
اخرجہ ابوداود وقال ابو عیسی حدیث بلال لا نعرفہ الا من حدیث ابی اسرائیل الملائی گفت مصنف حدیث بلال را نمی شناسیم مگر از
طریق ابی اسرائیل ملائی وابو اسرائیل لم یسمع ہذا الحدیث من الحکم بن عتیبۃ وابو اسرائیل نشنیدہ این حدیث را از حکم بن عتیبہ قال
انما رواہ عن الحسن بن عمارۃ عن الحکم بن عتیبۃ گفت مصنف جز این نیست کہ روایت کردہ ابو اسرائیل آن حدیث را از
حسن بن عمارہ از حکم بن عتیبہ یعنی از حکم بواسطہ روایت کردہ وابو اسرائیل اسمہ اسماعیل بن ابی اسحق ونام ابو اسرائیل اسمعیل ست
ولیس بذاک القوی ونیست او قوی عند اہل الحدیث نزد محدثین وقد اختلف اہل العلم فی تفسیر التثویب وتحقیق
اختلاف کردہ اند اہل علم در تفسیر تثویب فقال بعضہم التثویب ان یقول فی اذان الفجر الصلوۃ خیر من النوم پس گفتہ اند
بعضی علما تثویب اینکہ بگوید مؤذن در اذان فجر الصلوۃ خیر من النوم را وہو قول ابن المبارک واحمد وآن قول عبد اللہ
ابن المبارک و امام احمد ست وقال اسحق وگفت اسحق بن راہویہ فی التثویب غیر ہذا در تفسیر تثویب سوای این دیگر گفتہ اند
قال ہو شیء احدثہ الناس بعد النبی صلی اللہ علیہ وسلم گفت اسحق تثویب چیزی ست کہ احداث آن کردہ اند مردم
پس از آنحضرت اذا اذن المؤذن فاستبطأ القوم قال بین الاذان والاقامۃ قد قامت الصلوۃ حی علی الصلوۃ حی
علی الفلاح چون اذان گفت مؤذن پس دیر کردند مردم ونیامدند گوید مؤذن میان اذان واقامت قد قامت الصلوۃ و
حیعلتین را وہذا الذی قال اسحق ہو التثویب الذی کرہہ اہل العلم والذی احدثوہ بعد النبی صلی اللہ علیہ وسلم
واین تفسیر تثویب کہ اسحق گفتہ است تثویب ست کہ مکروہ گفتہ اند آنرا اہل علم وچیزی ست کہ احداث آن کردہ اند آنرا پس از آنحضرت یعنی
این تثویب بحضور نبوت نبودہ والذی فسر ابن المبارک واحمد ان التثویب ان یقول المؤذن فی صلوۃ الفجر

شرح ابی الطیب

قولہ لا تثوبن فی شیء من الصلوات بنون مؤکدۃ ثقیلۃ ولا ناہیۃ والفعل مبنی علی الفتح لاتصالہ بالنون
والتثویب فی اللغۃ اعلام بعد اعلام وفی الفائق الاصل فی التثویب ان الرجل اذا جاء مستصرخا لوّح
بثوبہ فیکون دعاء وانذارا ثم کثر حتی سمی الدعاء تثویبا وقیل ہو تردید الدعاء تفعیل من ثاب اذا رجع و
منہ قیل لصوت المؤذن الصلوۃ خیر من النوم التثویب وزاد فی النہایۃ المؤذن اذا قال حیّ علی الصلوۃ
فقد دعاہم فاذا قال بعدہ الصلوۃ خیر من النوم فقد رجع الی کلام معناہ المبادرۃ الیہا نقلہ الطیبی
وقیل او یرجع الناس عن النوم الی الصلوۃ باللفظ المذکور قال ابن الہمام وخصوا
بہ الفجر فکرہوہ فی غیرہ وہو عن ابن عمر انہ سمع مؤذنا یثوب
فی غیر الفجر وہو فی المسجد فقال لصاحبہ قم حتی نخرج من عند ہذا المبتدع وعن علی رضی
اللہ عنہ انکارہ بقولہ اخرجوا ہذا المبتدع من المسجد واما التثویب بین الاذان والاقامۃ فلم یکن
علی عہدہ صلی اللہ علیہ وسلم انتہی **قولہ** ولیس ذلک ای ابو اسرائیل بالقوی عند اہل
الحدیث وقیل کان رافضیا یشتم الصحابۃ وعثمان رضی اللہ عنہ ترکہ ابن مہدی کذا فی الازہار

عارضۃ الاحوذی

بالشک انتقض
وضوؤہ لاحتمال
ان یکون رجلا و
کذلک ان مس
فرجہ وہی السادسۃ
والعشرون مثلہ
فی الفتوی والتوجیہ
السابعۃ والعشرون
اذا مس احدہما
وصلی ثم توضأ
ومس الآخر وصلی
قلنا بوجوب
الوضوء فاحدی
صلاتیہ باطلۃ
قطعا فکیف یفعل
قال فیہ
احتمالان احدہما
انہ یعید کمن فاتتہ
صلوۃ من صلاتین
لا یعیدہما فانہ
یصلیہما معا
الثانی انہ لا یعیدہما
لان کل صلوۃ تمت
بصفتہا علی اجتہاد
فلا تعاد کما لو صلی
اربع صلوات باربع
اجتہادات الی اربع
جہات فانا نقول

شرح سراج احمد

وچیزیکه تفسیر آن کرده ابن المبارک امام احمد تثویب ست که بگوید مؤذن در نماز فجر الصلوة خیر من النوم را فقوتوول صحیح پس این
قول صحیح ست ویقال له التثوب ایضا او را تثوب نیز گفته میشود و در بعضے نسخه تثویب واقع شده وهو الذی اختاره اهل العلم وان
تفسیر تثویب که عبد الله بن المبارک کرده چیزیست که اختیار کرده اند آن را اہل علم و مذہب حنفیه است بهر کلمه که متعارف قوم باشد باو
تثویب و مختص بصلوة فجر نیست و رأوه و اعتقاد آن کرده اند وروی عن عبد الله بن عمر انه کان یقول فی صلوة الفجر و روایت
کرده شده است از عبد الله بن عمر بدرستیکه او بود که میگفت در نماز فجر الصلوة خیر من النوم وروی عن مجاهد قال دخلت
مع عبد الله بن عمر و روایت کرده شده است از مجاهد که گفت در آمدم من همراه عبد الله بن عمر مسجدا در یک مسجدی وقد اذن
فیه و تحقیق اذان کرده شده بود در آن مسجد ونحن نرید ان نصلی فیه و ما می خواستیم اینکه نماز بگذاریم دران مسجد فثوب المؤذن
پس اعلام کرد مؤذن بذکر حیعلتین فخرج عبد الله بن عمر من المسجد پس بیرون شد عبد الله بن عمر از مسجد وقال اخرج بنا
من عند هذا المبتدع و گفت عبد الله بن عمر بیرون آئی امی مجاهد با ما از نزد این مؤذن که مبتدع ست ولم یصل فیه و نگذارد
عبد الله بن عمر دران مسجد نماز را وانما کره عبد الله بن عمر التثویب الذی احدثه الناس بعد و جز این نیست که مکروه دانسته
آن را عبد الله بن عمر آن تثویب را که احداث آن کرده اند مردم پس از آنحضرت اخرج الطبرانی عن بلال کان بلال یؤذن بالصبح فیقول
حی علی خیر العمل و اخرج ابو الشیخ کان بلال ینادی بالصبح فیقول حی علی خیر العمل فامره النبی صلی الله علیه وسلم ان یجعل مکانها الصلوة خیر من النوم
وترک حی علی خیر العمل **باب** ما جاء ان من اذن فهو یقیم باب ست در بیان آنچه آمده است که بدرستیکه کسیکه اذان گوید پس همون
اقامت گوید و حق اقامت اوراست حدثنا هناد نا عبدة و یعلی عن عبد الرحمن بن زیاد بن انعم عن زیاد بن نعیم
الحضرمی در تقریب ست زیاد بن ربیعة بن نعیم بن ربیعة الحضرمی وقد ینسب الی جده الحضرمی ثقة از ثالثه بود و در سنه خمس و تسعین وفات کرد
عن زیاد بن الحارث الصدائی بضم صاد مهمله و تخفیف دال مهمله صحابی ست قال امرنی رسول الله صلی الله علیه وسلم ان اؤذن
فی صلوة الفجر گفت زیاد امر کرد مرا آنحضرت اینکه اذان گویم در نماز فجر فاذنت فاراد بلال ان یقیم پس اذان دادم من پس خواست
بلال اینکه اقامت کند فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان اخا صداء قد اذن پس فرمود آنحضرت بدرستیکه برادر
صدائی تحقیق اذان داده ست حق اقامت نیز مر اوراست ومن اذن فهو یقیم و هر که اذان گوید پس او اقامت کند وفی الباب
عن ابن عمر چنانکه اخراج آن کرده طبرانی باین عبارت انما یقیم من اذن قال ابو عیسی حدیث زیاد
انما نعرفه من حدیث الافریقی گفت مصنف حدیث زیاد را نمی شناسم
مگر از راه اسناد افریقی والافریقی هو ضعیف عند اهل الحدیث و افریقی ضعیف ست نزد ائمه اہل حدیث

شرح ابی الطیب

باب ما جاء من اذن فهو یقیم **قوله** عن زیاد بن حارث الصدائی بضم الصاد منسوب الی
صداء ممدود وهو حی من الیمن **قوله** امرنی رسول الله صلی الله علیه وسلم ان اؤذن
ان مفسرة لما فی امر من معنی القول ولعل بلالا کان غائبا والا فهو المؤذن
قوله فهو یقیم یفهم منه انه لو اقام غیر المؤذن نکان تارکا للاولی و هو
مذهبنا وهو محمول علی ما اذا الحقته الوحشة باقامة غیره

عارضة الاحوذی

ان ثلث صلوات باطلة قطعا ولا یعید و احدة الثامنة والعشرون اذا مس احدهما وصلی ثم مس الآخر وصلی فالآخرة باطلة بکل حال التاسعة والعشرون اذا مس رجل فرج خنثی انتقض وضوؤه بکل اعتبار علی بناء ما تقدم الموفیة ثلثین ان مس احدهما ذکر الآخر فینتقض وضوؤه لانه ان کانت امرأة فقد حصلت الملامسة وان کان رجلا فقد مس ذکر غیره هذا علی اعتبار المسألتین المتقدمتین احدهما ان الشك یوجب الوضوء الثانیة ان مس ذکر الغیر ینقض الوضوء الحادیة والثلثون ان یمس الفرج

الترجمة: اخراج کرده طبرانی از بلال که بود بلال که اذان میداد در صبح پس میگفت حی علی خیر العمل و اخراج کرده ابو الشیخ که بود بلال که اذان میداد در صبح پس میگفت حی علی خیر العمل پس امر نمود او را پیغمبر صلی الله علیه وسلم اینکه بگرداند بجای او الصلوة خیر من النوم و گذاشت حی علی خیر العمل ۱۲

حل اللغة: منسوب الی صداء بضم الصاد المهملة و تخفیف الدال و بالمد حی بالیمن قاله النهایة وغیره ۱۲

شرح سراج احمد

ضعفہ یحیی بن سعید القطان وغیرہ تضعیف او کردہ است یحیی و دیگران قال احمد لا اکتب حدیث الافریقی
گفت امام احمد نمی نویسم حدیث افریقی را از جہت ضعف وی کہ قابلیت نوشتن ندارد قال ورایت محمد بن اسمعیل یقوی
امرہ گفت مصنف و دیدم امام بخاری را کہ قوت میداد امر افریقی را و یقول ہو مقارب الحدیث و میگفت بخاری افریقی تقارب
الحدیث ست والعمل علی ھذا عند اکثر اھل العلم من اذن فھو یقیم و عمل ہم برین ست نزد اکثر اہل علم ہر کہ اذان گوید پس
ہمون اقامت کند **باب** ماجاء فی کراھیۃ الاذان بغیر وضوء باب ست در بیان انچہ آمدہ است در کراہت
اذان دادن بی طہارت حدثنا علی بن حجر نا الولید بن مسلم عن معاویۃ بن یحیی الصدفی ابو روح الدمشقی سا کن
گشت در ری ضعیف بود از سابعہ است عن الزھری عن ابی ھریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال لا یؤذن
الا متوضئ ابو ہریرہ از آنحضرت روایت میکند کہ فرمود اذان نگوید مگر آنکہ با وضو باشد حدثنا یحیی بن موسی ثنا عبد اللہ
ابن وھب عن یونس عن ابن شھاب قال قال ابو ھریرۃ لا ینادی بالصلوۃ الا متوضئ گفت ابو ہریرہ اذان ندہد
مگر با وضو درین حدیث مقولہ ابی ہریرہ است و حدیث اول مرفوع بود و لہذا مصنف جرح بر حدیث اول میکند قال ابو عیسی
وھذا اصح من الحدیث الاول گفت مصنف این حدیث دوم صحیح ترست از حدیث اول وحدیث ابی ھریرۃ لم یرفعہ ابن وھب
و حدیث ابی ہریرہ مرفوع نکردہ او را ابن وہب کہ راوی از زہری ست وھو اصح من حدیث الولید بن مسلم و آن صحیح ترست از حدیث
ولید بن مسلم والزھری لم یسمع من ابی ھریرۃ و ابن شہاب زہری را سماع از ابی ہریرہ ثابت نشدہ است واختلف اھل العلم فی الاذان علی غیر
وضوء و اختلاف کردہ اند اہل علم در اذان گفتن بر غیر طہارت فکرھہ بعض اھل العلم پس مکروہ گفتہ اند آنرا بعضی اہل علم وبہ
یقول الشافعی واسحق و بآن قائل گشتہ امام شافعی و اسحق بن راہویہ ورخص فی ذلک بعض اھل العلم و رخصت دادہ اند در اذان
بی وضو بعضی اہل علم وبہ یقول سفیان و ابن المبارک واحمد و بآن قائل گشتہ سفیان ثوری و عبد اللہ بن المبارک و امام احمد
و ہمین ست مذہب امام ما ابو حنیفہ کہ قائل بعدم کراہت اذان محدث ست و قائل بعدم اعادہ است و روایت بکراہت نیز ہست
و بنا بر روایت کراہت اعادۂ اذان نیز ہست کما فی الہدایۃ و ہمچنین اختلاف ست در اقامت نیز در ظاہر روایت اعادۂ ہر دو
نیست چنانکہ در خلاصہ است **باب** ماجاء ان الامام احق بالاقامۃ باب ست در بیان انچہ آمدہ است کہ تحقیق

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی کراھیۃ الاذان بغیر وضوء **قولہ** لا یؤذن الا متوضئ النفی بمعنی
النھی فیفید الکراھۃ لاجماع العلماء علی الجواز محدثا و ھو مرفوع علی انہ فاعل لکونہ
مستثنی مفرغا و فی نسخۃ منصوب والفاعل ضمیر المؤذن والتقدیر لا یؤذن المؤذن فی
حال من الاحوال الا حال کونہ متوضئا **قولہ** وھذا اصح من الحدیث الاول مع انہ موقوف
فکان الموقوف اصح من المرفوع والموقوف ایضا ضعیف لقولہ لم یسمع الزھری من ابی ھریرۃ الا
ان الموقوف فیہ ما یمنع التدلیس فانہ قال فیہ قال ابن شھاب قال ابو ھریرۃ فھو صریح فی السماع
فلیس فیہ تدلیس بخلاف عن فانہ یحتملہ **باب** ماجاء ان الامام احق بالاقامۃ یعنی لا یقام الا بحضورہ
فالاحقیۃ بمعنی الاستحقاق ای الاقامۃ من جملۃ حقوق الامام فراعی حضورہ فما دام لم یحضر لا تقام

تحفۃ الاحوذی

وان کان امرأۃ
انتقض وضوءہ
وان کان رجلا
لم ینتقض وضوءہ
الا ان یعتبر الشک
علی الثلاثۃ الاقوال
المتقدمۃ الثانیۃ
والثلثون امرأۃ
مست فرج خنثی
فحکمہا حکم ما تقدم
یبنی علیہ الثالثۃ
والثلثون مست
فرجہ فان کان امرأۃ
انتقض وضوءہا
وان کان رجلا
فقد حصلت
الملامسۃ الرابعۃ
والثلثون مست
ذکرہ لم ینتقض
وضوءہا لاحتمال
ان تکون امرأۃ
فقد مست خلقۃ
زائدۃ و ابن علی
الاعتبار الشک
وردہ الخامسۃ
والثلثون خنثی
مس ذکر رجل انتقض
وضوء الماس لانہ

شرح سراج احمد

بادشاہ لائق ترست باقامت کردن حدثنا یحیی بن موسی نا عبد الرزاق نا اسرائیل انا سماک بن حرب سمع جابر بن سمرۃ یقول کان مؤذن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یمھل فلا یقیم گفت جابر بن سمرہ بود مؤذن آنحضرت کہ مہلت میداد درنگ میکرد پس اقامت نمیکرد حتی اذا رای رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قد خرج اقام الصلوۃ حین یراہ تا آنکہ چون می دید مؤذن آنحضرت را کہ تحقیق بیرون شد از حجرۂ شریفہ اقامت نماز می فرمود ہنگامیکہ می دید آنحضرت را وقال ابو عیسی حدیث جابر بن سمرۃ حدیث حسن گفت مصنف حدیث جابر حدیثی ست حسن وحدیث سماک لا نعرفہ الا من ھذا الوجہ وحدیث سماک بن حرب را نمی شناسم مگر ازین طریق کہ از جابر بن سمرہ روایت کردہ است وھکذا قال بعض اھل العلم ان المؤذن املک بالاذان والامام املک بالاقامۃ وہمچنین گفتہ اند بعضی اہل علم کہ بدرستیکہ مؤذن مالک ترست بدادن اذان وامام مالک ترست بکردن اقامت یعنی بی دیدن وآمدن امام اقامت نباید کرد

باب ماجاء فی الاذان باللیل باب ست دربیان آنچہ آمدہ است در اذان دادن در شب پیش از طلوع صبح حدثنا قتیبۃ نا اللیث عن ابن شہاب عن سالم عن ابیہ عبد اللہ بن عمر ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ان بلالا یؤذن بلیل بدرستیکہ آنحضرت فرمود تحقیق بلال اذان میدہد در شب پیش از طلوع صبح فکلوا واشربوا پس بخورید طعام وبنوشید آب حتی تسمعوا تاذین ابن ام مکتوم تا آن زمان بخورید وبنوشید کہ بشنوید اذان دادن ابن ام مکتوم را زیرا کہ او نابینا بود اذان نمی داد تا آنکہ میگفتند او را مردم کہ صباح کردی صباح کردی برخیز اذان بگو قال ابو عیسی وفی الباب عن ابن مسعود وعائشۃ اخرجہ الشیخان وانیسۃ ابنۃ خبیب اخرجہ ابن خزیمۃ وانس اخرجہ الطحاوی واحمد وابی ذر وسمرۃ بن جندب اخرجہ احمد والثلثۃ وآخراج کردہ است حاکم از حدیث ابی محذورہ نیز مانند آن ومعارض این حدیث آمدہ است چنانکہ اخراج آن کردہ ابن خزیمہ از عائشہ بلفظ ان ابن ام مکتوم یؤذن بلیل فکلوا واشربوا حتی یؤذن بلال وکان بلال لا یؤذن حتی یری الفجر واخرج ابن ابی خزیمۃ وابن حبان واحمد من حدیث انیسۃ بنت خبیب قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا اذن ابن ام مکتوم فکلوا واشربوا واذا اذن بلال فلا تاکلوا ولا تشربوا واخرج البیہقی من حدیث زید بن ثابت نحوہ وتحقیق ذکر کردہ شدہ است در کنز العمال ودر تخریج نیز بچند طرق دیگر ہمچنین مذکور شدہ است واخرج الشیخان عن ابن مسعود مرفوعا بخلافہ لا یمنعن احدکم اذان بلال واخرج الطحاوی عن عدی بن ثابت قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لبلال انک تؤذن اذا کان الفجر ساطعا ولیس ذلک الصبح وانما الصبح ھکذا معترضا واخرج مسلم عن سمرۃ بن جندب قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا یمنعنکم من سحورکم اذان بلال ولا الفجر المستطیل ولکن الفجر المستطیر فی الافق قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح وقد اختلف

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الاذان باللیل **قولہ** ان بلالا یؤذن بلیل الباء بمعنی فی یعنی یؤذن فی لیل للسحور وللتہجد فلا یمنع اذانہ من السحور والتہجد **قولہ** فکلوا واشربوا حتی تسمعوا تاذین ابن ام مکتوم اسمہ عبد اللہ ابن قیس فی الصحیحین قال ابن عمر وکان ابن ام مکتوم رجلا اعمی لا ینادی حتی یقال لہ اصبحت اصبحت ولابنا فی ھذا اخبر ان ابن ام مکتوم ینادی بلیل فکلوا واشربوا حتی ینادی بلال رواہ ابن خزیمۃ فی صحیحہ لانہ بتقدیر صحتہ محمول علی انہ کان بینھما مناوبۃ

عارضۃ الاحوذی

ان کان امرأۃ فقد انتقض بالملامسۃ وان کان رجلا فقد مس ذکر غیرہ فیکون الحکم انتقاض السادسۃ والثلثون خنثی مس فرج امرأۃ فان کانت امرأۃ قلنا بانتقاض المرأۃ بمس فرج الاخری انتقض الوضوء وان کان رجلا فقد مس فرج امرأۃ فینتقض الوضوء من باب الملامسۃ واعتبار اللذۃ ایضا فیما یرد علیک من ھذا التفریع اثباتا ونفیا فرکبہ علی ذلک السابعۃ والثلثون خنثی مس فرج خنثی انتقض وضوء الماس واعتبر فی الممسوس اللذۃ فان التذ انتقض وضوءہ والا فلا

شرح سراج احمد

اهل العلم فی الاذان باللیل و تحقیق اختلاف کرده اند علما در جواز اذان گفتن در شب فقال بعض اهل العلم اذا اذن المؤذن باللیل اجزأه پس گفته اند بعضے علما چون اذان دهد مؤذن در شب روا باشد آن اذان ولا یعید و اعاده نکند اذان را پس از طلوع صبح وهو قول مالک وابن المبارک و الشافعی و احمد و اسحٰق وقال بعض اهل العلم اذا اذن باللیل اعاد و بعضی علما گفته اند چون اذان گفت در شب باز گوید اذان را پس از صبح وبه یقول سفیان الثوری و همین ست مذہب امام ما ابی حنیفہ چرا که نزد وی اذان پیش از وقت مکروه است و سنیت او برای نماز در وقت نماز ست نه پیش از وقت و امام ابو یوسف گفته که اذان فجر رواست پس از نصف شب و اعادۂ او پس از صبح نیست بخلاف دیگر نمازها و روی حماد ابن سلمة عن ایوب عن نافع عن ابن عمر ان بلالا اذن بلیل و روایت کرده حماد از ایوب از نافع از ابن عمر که بدرستیکه بلال اذان داد در شب یک روزی فامره النبی صلی الله علیه وسلم ان ینادی پس امر فرمود او را آنحضرت اینکه ندا کند ان العبد نام و بدرستیکه بنده بخواب رفت کما اخرجه سعید بن منصور عن ابی معاویة عن ابی سفیان السعدی عنه و این مرسل ضعیف ست و معنی این ست که من از خواب برخاسته بودم وقت را نشناختم پس باین اذان من اعتبار نکنند و این امر حضرت باین ندا عتاب بود بر بلال باذان دادن قبل از وقت و این مخالف با حادیث دیگر ست قال ابو عیسی هذا الحدیث غیر محفوظ این حدیث حماد حدیثی ست که محفوظ نیست والصحیح ما روی عبید الله بن عمر و غیره و صحیح آن حدیثی ست که روایت کرده عبید الله بن عمر و غیر وی عن نافع عن ابن عمر ان النبی صلی الله علیه وسلم قال از نافع از ابن عمر بدرستیکه آنحضرت فرمود ان بلالا یؤذن بلیل فکلوا واشربوا حتی یؤذن ابن ام مکتوم و روی عبد العزیز بن ابی رواد عن نافع ان مؤذنا لعمر و روایت کرده عبد العزیز از نافع بدرستیکه مؤذنی بود برای امیر المؤمنین عمر که مسروح نام داشت اذن بلیل فامره عمر ان یعید الاذان اذان داد در شب پس امر کرد او را عمر بن الخطاب اینکه باز گوید اذان را چنانکه اخراج آن کرده دارقطنی وهذا لا یصح مصنف گوید و این صحیح نیست لانه عن نافع عن عمر منقطع زیرا که شان این نیست که روایت ست از نافع از عمر و آن منقطع که عبد الله بن عمر در میان وی مذکور نیست ولعل حماد بن سلمة اراد هذا الحدیث و شاید که حماد بن سلمه اراده کرده باشد همین حدیث را از حدیثی که بالا مذکور شده حماد از ایوب از نافع از ابن عمر والصحیح روایة عبید الله بن عمر و غیر واحد

شرح ابی الطیب

قوله هذا حدیث غیر محفوظ یعنی رفعه غیر محفوظ والصحیح وقفه اقول روی ابو داود بسنده عن نافع عن ابن عمر ان بلالا اذن قبل طلوع الفجر فامره النبی صلی الله علیه وسلم ان یرجع فینادی الا ان العبد نام زاد موسی فرجع فنادی الا ان العبد نام قال ابو داود وهذا الحدیث لم یروه عن ایوب الا حماد بن سلمة انتهی فهذا یدل علی ان الاذان قبل الفجر لا یجزئ الا انه ذکر فی الفتح ان ائمة الحدیث کعلی بن المدینی واضرابه اتفقوا علی ان حمادا اخطأ فی رفعه وان الصواب وقفه علی عمر بن الخطاب وانه هو الذی وقع له ذلک مع مؤذنه وان حمادا انفرد برفعه قال لکن وجد له متابع وذکره انتهی فاذا کان له متابع یرتقی الی الحسن ویحتج به لانه فی حکم المرفوع ویمکن ان یقال ان عمر رضی الله عنه امر بالاعادة کما ان النبی صلی الله علیه وسلم امر بها وقال ابن دقیق العید لا یتحقق التعارض الا بتقدیر ان بلالا یؤذن بلیل فی سائر العام ولیس کذلک وانما کان فی رمضان انتهی

عارضة الاحوذی

علی الغاء الشك الثامنة والثلثون خنثیان تماسا فی الفرجین ینتقض وضوؤهما لما تقدم التاسعة والثلثون خنثیان تماسا فالذکو فان کانا امرأتین فلا وضوء وان کانا رجلین فعلی کل واحد منهما الوضوء وان کان احدهما رجلا والآخر امرأة فعلی احدهما الوضوء فاعتبر الاصلین الشك ومس ذکر الغیر او الغیر هما و ابن الحکم علی ذلك کله الموفیة اربعین خنثیان تماسا مس هذا قبل هذا ومس الآخر ذکره هذا فان الغینا الشك لم یجب وضوء لاحتمال ان یکون القبل بقبلة زائدة والذکر عضو زائد

شرح سراج احمد

عن نافع عن ابن عمر والزهري عن سالم عن ابن عمر ان النبي صلى الله عليه وسلم قال ان بلالا يؤذن بليل
وصحيح نزد مصنف روايت عبيد الله بن عمر وديگران از نافع از ابن عمر وروايت زهري از سالم از ابن عمر ست كه مذكور ست قال
ابو عيسى گفت مصنف ولو كان حديث حماد صحيحا لم يكن لهذا الحديث معنى واگر باشد حديث حماد صحيح نمي باشد
براى اين حديث معنى اذ قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان بلالا يؤذن بليل چرا كه فرموده آنحضرت ان بلالا
يؤذن بليل فانما امرهم فيما يستقبل پس جز اين نيست كه امر كرده ايشانرا در چيزيكه آينده مى آيد فقال ان بلالا يؤذن
بليل ولو انه امره باعادة الاذان حين اذن قبل طلوع الفجر لم يقل ان بلالا يؤذن بليل واگر بدرستيكه آنحضرت
امر ميفرمود بلال را باعادهٔ اذان هنگاميكه اذان داد بلال پيش از طلوع فجر نمى فرمود كه ان بلالا يؤذن بليل قال علي بن المديني
حديث حماد بن سلمة عن ايوب عن نافع عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم هو غير محفوظ گفت علي بن
مديني حديث حماد از ايوب از نافع از ابن عمر از آنحضرت آن روايت محفوظ نيست واخطأ فيه حماد بن سلمة وخطا كرده
در وى حماد بن سلمه باين طريقه كه روايتى كه ايوب از نافع روايت ميكند همين روايت منقطع ست كه عبد العزيز از نافع روايت ميكند ونافع
از عمر پس خطا كرده حماد وگفت كه روايت ميكند نافع از ابن عمر وامر عمر را حمل كرده بر امر آنحضرت باعادهٔ اذان **باب** ما جاء في كراهية
الخروج من المسجد بعد الاذان باب ست در بيان آنچه آمده است در كراهت بيرون شدن از مسجد پس از دادن اذان
حدثنا هناد نا وكيع عن سفيان عن ابراهيم بن مهاجر عن ابي الشعثاء بشين معجمه وعين مهمله ساكن وبمثلثه سليم بن اسود
ابن حنظلة ابو الشعثاء المحاربي الكوفي ثقة باتفاق از كبار ثالثه بود در زمن حجاج وفات كرد وتاريخ او كرده ابن قانع سنه ثلث وثمانين
قال خرج رجل من المسجد بعد ما اذن فيه بالعصر گفت ابو الشعثاء بيرون گشت مردى از مسجد پس آنكه اذان كرده شد در وى
براى نماز عصر فقال ابو هريرة اما هذا فقد عصى ابا القاسم صلى الله عليه وسلم پس گفت ابو هريرة اما اين مرد پس نافرماني كرده
پيغمبر صلى الله عليه وسلم را و خلاف سنت كرد كه پس از اذان از مسجد بيرون گشت قال ابو عيسى وفي الباب عن عثمان چنانكه

شرح ابي الطيب

قوله فانما امرهم فيما يستقبل حيث قال يؤذن بليل ولم يقل اذن ويمكن ان يقال امرهم فيما يستقبل بقوله
كلوا واشربوا لكن لا يناسب استدلال المصنف لانه لم يستدل الا بقوله يؤذن بليل اقول لا يعارض امرهم فيما يستقبل
امره بلالا بالاعادة لانه آخر الامرين وذلك كان اولا ثم لما امره بالاعادة ترك ذلك بلال رضي الله عنه فيما
يستقبل وكان امرهم قبل ذلك والله اعلم **باب** ما جاء في كراهية الخروج من المسجد بعد الاذان **قوله** اما هذا فقد عصى
ابا القاسم صلى الله عليه وسلم قال ابن سيد الناس ذكر بعضهم ان هذا موقوف وقال ابو عمر هو مسند عندهم وقال لا يختلفون في هذا
وذاك انهما مسندان مرفوعان يعني هذا وقول ابي هريرة ومن لم يجب يعني الدعوة فقد عصى الله ورسوله

قوت المغتذي

خرج رجل من المسجد بعد ما اذن فيه بالعصر فقال ابو هريرة اما هذا فقد عصى ابا القاسم صلى الله عليه وسلم قال ابن
سيد الناس ذكر بعضهم ان هذا موقوف وقال ابو عمر هو مسند عندهم وقال لا يختلفون في هذا وذاك انهما مسندان
مرفوعان في هذا وقول ابي هريرة ومن لم يجب يعني الدعوة فقد عصى الله ورسوله

عارضة الاحوذي

فان قلنا يا عرائل الشك وجب الوضوء قال القاضي ابو بكر بن العربي رضي الله عنه انما مرد ذا التفسر في هذين البابين ليجعل ذلك في التخريج على حديث الشك وحديث مس الذكر من سائر الابواب في الاحاديث فاستقر في ذلك ثم تعلموه ان شاء الله **باب** ترك الوضوء من القبلة حبيب ابن ابي ثابت عن عروة عن عائشة ان النبي صلى الله عليه وسلم قبل بعض نسائه ثم خرج الى الصلوة ولم يتوضأ فقلت من هي الا انت فضحكت الاسناد في هذا الباب ليس فيه عن النبي صلى الله

شرح سراج احمد

اخراج آن کرده ابن ماجه من ادرکه الاذان فی المسجد ثم خرج لم یخرج لحاجته وهو لا یرید الرجعة فهو منافق و عبد الرزاق از ابی هریرة اخراج

کرده که از اذان المؤذن فما یخرج احد حتی یصلی حدیث ابی هریرة حدیث حسن صحیح وعلی هذا العمل عند

اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم ومن بعدهم ان لا یخرج احد من المسجد بعد الاذان الا من عذر

وهم برین ست عمل نزد اهل علم از صحابه وکسیکه از پس صحابه بودند که بیرون نشود مردی از مسجد پس از اذان مگر از جهت عذری ان یکون علی غیر وضوء

اینکه باشد بی وضو او امر لا بد منه یا دیگر امری که مخلصی نباشد از ان مثلا قضای حاجت بول وغیره ویروی عن ابراهیم النخعی انه قال یخرج

ما لم یاخذ المؤذن فی الاقامة و روایت کرده شده است از ابراهیم نخعی به تحقیق او گفت بیرون شود از مسجد تا وقتیکه شروع کرده است

مؤذن در اقامت بعد از اقامت بیرون شدن نشاید و پیش از اقامت رواست قال ابو عیسی وهذا عندنا لمن له عذر فی الخروج

منه گفت ترمذی این حکم که نخعی کرده است نزد ما برای کسی ست که مر او را عذر باشد در بیرون آمدن از مسجد و نزد ما بیرون شدن از

مسجد بی عذر رواست والا مکروه است مگر کسی که جماعت دیگر مسجد بروی موقوف باشد یا برای دیگر عذر ضروریه او را نیز رواست و ابو الشعثاء

اسمه سلیم بن الاسود وهو والد اشعث بن ابی الشعثاء وقد روی اشعث بن ابی الشعثاء هذا الحدیث عن ابیه و تحقیق روایت

کرده اشعث این حدیث را از پدر خود که ابی الشعثاء بود **باب** ما جاء فی الاذان فی السفر باب ست در بیان آنچه آمده است در حق اذان گفتن

در سفر حدثنا محمود بن غیلان نا وکیع عن سفیان عن خالد الحذاء عن ابی قلابة عن مالک بن الحویرث بلفظ تصغیر حارث

ابو سلیمان اللیثی و گویند مالک بن الحارث و گویند که او ابن جویریه است صحابی است آمد بر آنحضرت نزد آنحضرت و بود بست شب اقامت کرد در سنه

اربع و سبعین وفات کرد در بصره در عهد عبد الملک قال قدمت علی رسول الله صلی الله علیه وسلم انا و ابن عم لی گفت مالک قدوم آوردم بر آنحضرت

من و پسر عم من فقال لنا اذا سافرتما فاذنا واقیما پس فرمود آنحضرت برای ما چون بسفر روید شما پس اذان دهید و اقامت نماز کنید یکی از شما هر دو

ولیؤمکما اکبرکما و باید که امامت شما کند کلان ترشما در علم و دانش و یا سن و یا در ورع قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح والعمل علیه عند

اکثر اهل العلم عمل برین ست نزد اکثر اهل علم اختاروا الاذان فی السفر اختیار کرده اند اذان گفتن را در سفر وقال بعضهم

تجزئ الاقامة و گفته اند بعضی علما که روا باشد اقامت تنها نیز بی اذان انما الاذان علی من یرید ان یجمع الناس جز این

نیست که سنیت اذان بر کسی ست که خواهد اینکه گرد آیند مردم برای نماز و در سفر کسی نیست همین و کس اند لیس احتیاج باذان نیست

تنها اقامت کافی ست والقول الاول اصح و قول اول صحیح تر ست وبه یقول احمد و اسحق و نزد ما اذان مستحب است در سفر اگرچه یک کس باشد

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الاذان فی السفر **قوله** انا وابن عم لی بالرفع علی العطف و بالنصب علی انه مفعول معه **قوله**

اذا سافرتما فاذنا واقیما بکسر الدال بعد الهمزة المفتوحة ای من احب منکما ان یؤذن فلیؤذن و احدهما یؤذن و الآخر یجیب

وقد یخاطب الواحد بلفظ التثنیة ولیس المراد ما یفهم من الظاهر انهما یؤذنان معا و انما صرفنا عن ظاهره لما رواه البخاری عنه

واذا حضرت الصلوٰة فلیؤذن لکم احدکم ولقوله واقیما وهذه قرینة معینة انه ارید بالتثنیة الواحد کقوله قفا نبک

من ذکری ویجوز ان یقال ان اسناده مجازی کما فی بنو فلان قتلوا ای وجد فیما بینهم القتل ای لیتحقق

فیما بینکما الاذان والاقامة **قوله** ولیؤمکما اکبرکما خصص الاکبر منهما لمساواتهما فی سائر الصفات من القراءة

والاعلمیة بالسنة لمساواتهما فی لبثت عنده صلی الله علیه وسلم وذلک یستلزم المساواة فی هذه الصفات

عارضة الاحوذی

علیه وسلم کلمة تصح وکما استند ادلة القران فبالآثار الواردة من الصحابة رضی الله عنهم الاحکام اختلف العلماء فی هذه المسألة علی ثلثة اقوال الاول الوضوء من القبلة والملامسة قاله ابو حنیفة وصح عن عمر فی القبلة وعن ابن عباس مطلقا فی الملامسة الثانی علی الملامس الوضوء مطلقا قاله الشافعی الثالث ان التذ بالملامسة وجب علیه الوضوء قاله مالک والصحابة فی الجملة وقد بینا هذه المسألة فی کتاب احکام القران وفی مسائل الخلاف بما فیه بلاغ فلینظر هنالک

عارضة الاحوذی

والكافى ههنا من العارضة ان لاخفاء اذا لم يكن فيما يعول عليه ففي اصل الدين شهوا القرآن بالآخر لمن كان له قلب او القى السمع وهو شهيد قال الله تعالى يا ايها الذين آمنوا اذا قمتم الى الصلوة فاغسلوا وجوهكم الآية الى قوله او لامستم النساء قرئ او لمستم وقرئ او لامستم فنظر الناس الى القراءتين والى المعنى في اللفظين فقال ابن عباس ان الله حيي كريم يعفو ويكني كنى باللمس عن الجماع وحمل الآية على ذلك واسقط اللمس المطلق منها وقال ابن عمر وابن مسعود وهو كون في قبلة الرجل امرأته من

شرح سراج احمد

باب ما جاء فى فضل الاذان باب ست دربیان آنچہ آمدہ است در فضیلت اذان دادن حدثنا محمد بن حميد الرازى نا ابو تميلة بضم تاى مثناة فوقية وفتح ميم وسكون تحتية ولام نا ابو حمزة عن جابر عن مجاهد عن ابن عباس ان النبى صلى الله عليه وسلم قال من اذن سبع سنين محتسبا بدرستیکہ آنحضرت فرمود ہر کہ اذان گوید مدت ہفت سال درحالیکہ طلب کنندہ اجر باشد از حق تعالی كتبت له براءة من النار نوشتہ شود برای وی خلاصی و بیزاری از دوزخ قال ابو عيسى وفى الباب عن ابن مسعود وثوبان اخرجه البيهقى بلفظ من حافظ على الاذان سنة وجبت له الجنة ومعاوية چنانکہ اخراج آن کردہ احمد و مسلم در فضل اذان وانس چنانکہ اخراج آن کردہ طبرانی در اوسط و حاکم و دیلمی در مسند الفردوس وابى هريرة چنانکہ اخراج کردہ

شرح ابى الطيب

باب ما جاء فى فضل الاذان قوله من اذن سبع سنين محتسبا كتبت له براءة من النار وروى ابن حبان من حديث ثوبان من حافظ على النداء سنة اوجب الجنة وفى ابن ماجة عن ابن عمر من اذن اثنتى عشرة سنة وجبت له الجنة وكتبت له بتاذينه فى كل يوم ستون حسنة ولكل اقامته ثلثون حسنة وعن ابى هريرة من اذن خمس صلوات ايمانا واحتسابا غفر له ما تقدم من ذنبه قال ابن سيد الناس لا تعارض بينها لاختلاف الثواب المرتب عليها ففى حديث ابى هريرة غفر له ما تقدم من ذنبه وهو لا يقتضى دخول الجنة ولا البراءة من النار لانه ربما يحدث منه بعده مما قد يطلب به وحديث ثوبان مقيد بسنة وهو اطول مدة واكمل ثوابا اذ الوعد فيه محقق فهو يقتضى السلامة مما يحول بينه وبين الجنة مما تقدم له قبل الاذان وما تأخر عنه وحديث ابن عباس كذلك يقتضى السلامة من النار وهو امر زائد على دخول الجنة اذ ليس كل من دخلها سلم من النار وحديث ابن عمر الاطول مدة ضمنها تضمن مع وجوب الجنة زيادة تسعين حسنة كل يوم على الاذان والاقامة فهو يقتضى زيادة رفع درجات فى الجنة

قوت المغتذى

عن ابن عباس ان النبى صلى الله عليه وسلم قال من اذن سبع سنين محتسبا كتبت له براءة من النار روى ابن حبان من حديث ثوبان من حافظ على النداء بالاذان سنة اوجب الجنة وروى ابن ماجة من حديث ابن عمر من اذن اثنتى عشرة سنة وجبت له الجنة وكتبت له بتاذينه فى كل يوم ستون حسنة وباقامته ثلثون حسنة وروى ابو الفتح من حديث ابى هريرة من اذن خمس صلوات ايمانا واحتسابا غفر له ما تقدم من ذنبه قال ابن سيد الناس لا تعارض بين هذه المدة المختلفة فى الاقامة لوظيفة الاذان بالطول والقصر لاختلاف الثواب المرتب عليها ففى حديث ابى هريرة غفر له ما تقدم من ذنبه وهو وان كان ثوابا حسنا فليس فيه ما يقتضى دخول الجنة ولا البراءة من النار لما قد يحدث منه بعد مما قد يطلب بعهدته وحديث ثوبان المقيد بسنة اطول مدة واكمل ثوابا اذا لوعد فيه محقق فهو يقتضى السلامة مما يحول بينه وبين الجنة فيما تقدم له قبل الاذان تلك المدة وما تأخر عنها وحديث ابن عباس المقيد بسبع سنين كذلك ايضا اذ البراءة من النار امر زائد على دخول الجنة فليس كل من دخلها سلم من النار وحديث ابن عمر الاطول منها كلها مدة تضمن مع وجوب الجنة له زيادة بسبعين حسنة كل يوم على الاذان والاقامة يقتضى زيادة فى رفع الدرجات فى الجنة

شرح سراج احمد

خطیب و احمد و ابی سعید الخدری چنانکہ اخراج آن کردہ احمد و از دیگر صحابہ نیز در فضل اذان حدیثی مروی گشتہ است چنانکہ ابن ماجہ و حاکم از ابن عمر و خطیب از معقل بن یسار و طبرانی از جابر و بیہقی از حسن مرسل و ابن عساکر از انس و از دیگران بسیار کس از صحابہ روایت نمودہ اند و حدیث ابن عباس حدیث غریب و ابو تمیلۃ اسمہ یحیی بن واضح و نام ابی تمیلہ یحیی بن واضح است و ابو حمزۃ السکری اسمہ محمد بن میمون و جابر بن یزید الجعفی ضعفوہ و جابر بن یزید کہ شاگرد مجاہد است تضعیف آن کردہ محدثین ترکہ یحیی بن سعید ترک کرد روایت جابر را یحیی بن سعید از جہت ضعف وی و عبد الرحمن بن مہدی و ترک کردہ او را عبد الرحمن نیز قال ابو عیسی سمعت الجارود یقول سمعت وکیعا یقول لولا جابر الجعفی لکان اھل الکوفۃ بغیر حدیث میگفت وکیع اگر نمی بود جابر جعفی ہر آئینہ می بودند اہل کوفہ بی حدیث و لولا حماد لکان اھل الکوفۃ بغیر فقہ و اگر نمی بود حماد ہر آئینہ می بودند اہل کوفہ بی فقہ

باب ما جاء ان الامام ضامن والمؤذن مؤتمن باب است در بیان آنچہ آمدہ است کہ بدرستیکہ امام پذیرندہ و بردارندہ و برخود گیرندہ کار و بار نماز مقتدیان است ایس بردارد قرأت از ایشان و قیام را نیز اگر در رکوع دریابند او را و آگاہ و بیدار دیر ایشان افعال صلوۃ و اعداد رکعات را و اذان گویندہ امانت دار است در محافظت اوقات نماز و روزہ حدثنا ھناد ثنا ابو الاحوص و ابو معاویۃ عن الاعمش عن ابی صالح عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الامام ضامن فرمود آنحضرت امام بردارندہ کار و بار نماز مقتدیان است والمؤذن مؤتمن و اذان گویندہ امانت دار است

شرح ابی الطیب

باب ما جاء ان الامام ضامن والمؤذن مؤتمن قولہ الامام ضامن ای متکفل الصلوۃ الجماعۃ بالاتمام و یتحمل القراءۃ عنہم عند من لا یوجب القراءۃ علی الماموم کابی حنیفۃ و مالک و احمد او اذا کانوا مسبوقین برکوع و بہ یقول الاربعۃ و یحفظ الارکان علیہم والسنن و اعداد الرکعات و یتولی السفارۃ بینہم و بین ربہم فی الدعاء و تصلح صلاتہم بصلاح صلاتہ و بالعکس فالضمان ہنا لیس بمعنی الغرامۃ بل بمعنی الحفظ والرعایۃ قولہ والمؤذن مؤتمن ای امین فی الاوقات یعتمد الناس علی صوتہ فی الصلوۃ والصیام و سائر الوظائف الموقتۃ او لانہم یرتقون علی امکنۃ عالیۃ فینبغی ان لا یشرفوا ولا ینظروا الی بیوت الناس لکونہم امناء

قوت المغتذی

الامام ضامن والمؤذن مؤتمن قال ابن العربی اختلف فی معناہ فقیل ضامن ای راع و قیل ضامن لعدد الرکعات قال وہما ضعیفان لان الضمان فی اللغۃ بمعنی الرعایۃ او الحفظ لا یوجد و حقیقۃ الضمان فی اللغۃ والشریعۃ ہو الالتزام و یاتی بمعنی الوعاء لان کل شیء جعلتہ فی شیء فقد ضمنتہ ایاہ فاذا عرف معنی الضمان فان ضمان الامام لصلوۃ الماموم ہو التزام شروطہا و حفظ صلاتہ فی نفسہ لان صلوۃ الماموم تبنی علیہا فان افسد صلاتہ فسدت صلوۃ من یتوبہ فکان غارما لہا وان قلنا بمعنی الوعاء فقد دخلت صلوۃ الماموم فی صلوۃ الامام لتحمل القراءۃ عنہ والقیام الی حین الرکوع والسجود و لذالک لم تجز صلوۃ المفترض خلف المتنفل لان ضمان الواجب بما لیس بواجب محال انتہی فائدۃ قولہ

حاشیۃ الاحوذی

الملامسۃ و من اشکل المسائل المتعلقۃ بالقرآن والحدیث ما اختلفت الصحابۃ فی تاویلہا مع انہم العرب الفصحاء والبلغاء اللسن و غایۃ النظر فی ذلک الترجیح فنشیر الیہ من ثلثۃ اوجہ الاول ان الحقیقۃ الاطلاق فی اللمس تناول المس بالید والقبلۃ و الجماع فلا یرجع عن ہذہ الحقیقۃ الی الکنایۃ الا بدلیل ظاہر یرد ذلک الثانی ان اللہ تعالی قال او لمستم النساء فی جملۃ الاحداث ثم قال وان کنتم جنبا فاقتضی اللفظ الاول المس یوجب الوضوء و اقتضی قولہ جنبا سببا یوجب الغسل والا فکان یکون

عارضة الاحوذي

تکرار اذ التهما انما نجعل القراءتين كالآيتين او الخبرين فيكون قوله او لمستم النساء يقتضي بعض الوضوء بالقبلة ومس اليد والجسد للجسد ويكون قوله او لامستم خبرا عن الوطى فان قيل ففي الصحيح ان عائشة افتقدت النبي صلى الله عليه وسلم ليلة فوقعت يدها على اخمصي قدميه وهو ساجد الحديث واستمر النبي صلى الله عليه وسلم على سجوده ولم يقطع صلاته فدل على ان ذلك لم يؤثر في وضوئه قلنا يحتمل امرين احدهما ان لمسها له كان على حائل ويكون النبي صلى الله عليه وسلم لم يشعر به لاشتغاله بعبادته وعندنا

شرح سراج احمد

اللهم ارشد الائمة خداوندا راہ راست بنما امامان را و توفیق دہ ایشان را بالعلم وعمل وصلاح حال واغفر للمؤذنين وبیامرز مؤذنان را تفریطی وتقصیرے کہ بوجود آید از ایشان دریں حدیث تفضیل یکے از امامت واذان بر دیگری مقصود نیست بلکہ مقصود بیان حال ہر یک ودعا بخیرست مر ہر کدام را قال ابو عیسی وفی الباب عن عائشة وسهل بن سعد وعقبة بن عامر واز دیگر صحابہ نیز ایں حدیث مروی گشتہ است چنانکہ بہمیں عبارت اخراج کردہ ابو داود وابن حبان وبیہقی از ابی ہریرہ واحمد از ابی امامہ الباہلی وبیہقی از جابر اخراج کردہ است حدیثی در باب منع از جمع کردن میان اذان وامامت چنانکہ گفت جابر نہی ان یکون الامام مؤذنا حدیث ابی هريرة رواه سفيان الثوري وحفص بن غياث وغير واحد عن الاعمش عن ابی صالح عن ابی هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم وروی اسباط بن محمد عن الاعمش وروایت کردہ اسباط نیز از اعمش قال حدثت عن ابی صالح عن ابی هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم غرض مصنف آنست کہ ایں حدیث از ابی ہریرہ بطرق متعددہ مروی گشتہ است چنانکہ طرق آنرا بیان میکند

شرح ابی الطیب

قوله اللهم ارشد الائمة واغفر للمؤذنين اي ارشد الائمة للعلم بما تكفلوه والقيام به والخروج عن عهدته واغفر للمؤذنين ما عسى ان يكون منهم فيه تفريط في الامانة التي حملوها من جهة تقديم على الوقت او تاخير عنه سهوا وفيه اشارة الى فضيلة الامامة على الاذان لان الامام متكفل اركان الصلوة ومتعهد للسفارة بينهم وبين ربهم في الدعاء والمؤذن متكفل للوقت فحسب والامام خليفة رسول الله صلى الله عليه وسلم والمؤذن خليفة بلال رضي الله عنه فاين احدهما عن الآخر وايضا الدعاء بالمغفرة يؤذن بالتقصير بخلاف الدعاء بالارشاد ففيه ايضا اشارة الى فضيلة الامام

قوت المغتذي

اللهم ارشد الائمة لانهم اذا رشدوا في اجراء الامور على وجهها صحت عباداتهم في نفسها واغفر للمؤذنين ما قصروا فيه من مراعاة الوقت بتقديم عليه او تاخر عنه انتهى وفي رواية لابن حبان فارشد الله الائمة وعفا عن المؤذنين قال ابن حبان الفرق بين العفو والغفران ان العفو قد يكون من الرب جل وعلا لمن استوجب النار من عباده قبل تعذيبه اياهم وقد يكون بعد تعذيبه اياهم الشيء اليسير ثم يتفضل عليهم بالعفو اما من حيث يريد ان يتفضل او ابشفاعة شافع والغفران هو الرضى نفسه ولا يكون الغفران من جل وعلا لمن استوجب النار الا وهو يتفضل عليهم بان يدخلهم اياها بفضله انتهى وقال في النهاية قوله الامام ضامن اراد بالضمان هنا الحفظ والرعاية لا ضمان الغرامة لانه يحفظ على القوم صلاتهم وقيل ان صلوة المقتدين به في عهدته وصحتها مقرونة بصحة صلاته فهو كالمتكفل لهم صحة صلاتهم وقوله والمؤذن مؤتمن مؤتمن القوم الذين يثقون اليه ويتخذونه امينا حافظا يقال اؤتمن الرجل فهو مؤتمن يعني ان المؤذن امين الناس على صلاتهم وصيامهم وقال ابن سيد الناس في معنى ضمان الائمة اوجه احدها انهم ضمنوا ما علنوا عليه من الاسرار بالقراءة والذكر الثاني ان المراد ضمان الدعاء ان يعم به القوم ولا يخص نفسه الثالث انه يحتمل ضمان القيام والقراءة عن المسبوق واما امانة المؤذنين فقيل لانهم امناء على مواقيت الصلوة وقيل امناء على حرم الناس لانهم يشرفون على المواضع العالية وقيل امناء في تبرعهم بالاذان وروى ابن ماجة من حديث ابن عمر خصلتان معلقتان في اعناق المؤذنين للمسلمين صلاتهم وصيامهم وروى البيهقي من حديث ابي محذورة امناء المسلمين على صلاتهم وسحورهم المؤذنون

شرح سراج احمد

وروی نافع بن سلیمان عن محمد بن ابی صالح عن ابیه عن عائشة عن النبی صلی الله علیه وسلم هذا الحدیث قال ابو عیسی وسمعت ابا زرعة یقول حدیث ابی صالح عن ابی هریرة اصح من حدیث ابی صالح عن عائشة گفت مصنف وشنیدم ابا زرعه را که میگفت حدیث ابی صالح که از ابی هریره روایت کرده است صحیح تر است از حدیث ابی صالح که از عائشه روایت کرده قال ابو عیسی وسمعت محمدا یقول حدیث ابی صالح عن عائشة اصح گفت مصنف وشنیدم امام بخاری را که میگفت حدیث ابی صالح که از عائشه روایت کرده صحیح تر است از روایت ابی هریره وذکر عن علی بن المدینی انه لم یثبت حدیث ابی صالح عن ابی هریرة وذکر کرده شده است از علی بن المدینی که بدرستیکه شان اینست ثابت نشده است حدیث ابی صالح از ابی هریره ولا حدیث ابی صالح عن عائشة فی هذا وثابت نشده است حدیث ابی صالح که از عائشه روایت کرده است درین باب

باب مایقول اذا اذن المؤذن باب است در بیان آنچه می گوید آدمی چون اذان بگوید اذان دهنده واجابت مؤذن کند حدثنا اسحق ابن موسی الانصاری نا معن نا مالك ح وثنا قتیبة عن مالك عن الزهری عن عطاء بن یزید اللیثی عن ابی سعید الخدری رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا سمعتم النداء فقولوا مثل مایقول المؤذن فرمود چون بشنوید شما اذان را پس بگوئید مانند آنچه بگوید مؤذن یعنی همان کلمه بگوید که مؤذن می گوید مگر پس از حیعلتین که لا حول ولا قوة الا بالله بگوید از جهت حدیثی که در مسلم مذکور است وفی الباب عن ابی رافع وابی هریرة چنانکه اخراج آن کرده است بیهقی در دعوات کبیر وحاکم در تاریخ وابو نعیم وام حبیبة وعبد الله بن عمرو وعبد الله بن ربیعة وعائشة ومعاذ بن انس چنانکه اخراج آن کرده است احمد ومعاویة چنانکه اخراج آن کرده طبرانی واز میمونه نیز اخراج کرده است چنانکه فرمود یا معشر النساء اذا سمعتن اذان هذا الحبشی واقامته فقلن کما یقول لکن بکل حرف الف الف درجة قال عمر هذا للنساء فما للرجال قال ضعفان یا عمر واخراج کرده ابو الشیخ از عائشه که آنحضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم کان اذا سمع المؤذن قال وانا وانا وابو بکر بن ابی شیبه وابو الشیخ از ام حبیبه اخراج کرده که گفت آنحضرت النبی صلی الله علیه وسلم اذا سمع المؤذن یقول کما یقول حتی اذا یسکت واخراج کرده مسلم وابو داود از عمر بن الخطاب واحمد وابو داود ونسائی وابن حبان از ابن عمر واحمد واربعه از ابی سعید وابو نعیم در حلیه از عثمان رضی الله عنه قال ابو عیسی حدیث ابی سعید حدیث حسن صحیح وهکذا روی معمر وغیر واحد عن الزهری

شرح ابی الطیب

باب مایقول اذا اذن المؤذن **قوله** فقولوا مثل مایقول المؤذن ای الا فی الحیعلتین لما فی مسلم ثم قال حی علی الصلوة قال لا حول ولا قوة الا بالله ثم قال حی علی الفلاح قال لا حول ولا قوة الا بالله والا فی قوله الصلوة خیر من النوم فانه یقول صدقت وبررت والا فی قوله قد قامت الصلوة فیقول فیه اقامها الله وادامها فقوله مثل مایقول المؤذن عام مخصوص بالاحادیث الاخر وهو الذی یؤیده النظر فی المعنی لان اجابة نحو حی علی الصلوة بمثله یعد استهزاء لکن ورد فی بعض الاحادیث الاتیان بمثله قالوا فیجمع السامع بینهما فیقول اولا مثل مایقول ثم یاتی بالحوقلة والله اعلم

عارضة الاحوذی

لا یجب الوضوء بذلك علی انكم قلتم ان المس یلزمه الوضوء ولا یلزم الملموس فیكون الخبر من هذا لو خارجا عن دلیلكم ومقصد كم وتمام القول علی الاستیفاء فی ذلك حیث اشرنا الیه والله اعلم

باب الوضوء من القیء والرعاف قال القاضی ابو بكر ابن العربی رضی الله عنه قد تقدمت الاشارة الیه فی اثناء نواقض الوضوء وبینا انه لا ینقض الوضوء الا خارج معتاد من مخرج معتاد خلافا للشافعی وخلافا لابی حنیفة ایضا یقول ان كل خارج نجس من البدن من ای موضع خرج ینقض الوضوء

عارضة الاحوذی

متعلقا بانه خارج نجس التعليل للدم ونحوه ينقض الوضوء اصله البول والغائط ومعولا على حديث ابى الدرداء وتميم الدارى وغيرهما ان النبى صلى الله عليه وسلم قاء فافطر وقال ثوبان انى صببت له وضوءه والوضوء المصبوب له هو وضوء النظافة لا وضوء العبادة وقد بينا فيما سلف قطع الجوارح النجسة عن البول والغائط بمناقضات ابى حنيفة ومعارضاته فيبطل مراهه والمسألة خلافية بيناها فى موضعها

باب الوضوء بالنبيذ ابو فزارة راشد بن كيسان عن ابى زيد مولى عمرو بن حريث عن

شرح سراج احمد

وہمچنین روایت کردہ معمر و دیگر از بسیار کسان از زہری مثل حدیث مالک مانند حدیث مالک کہ مذکور گشتہ است در الفاظ و

روى عبد الرحمن بن اسحق عن الزهرى هذا الحديث عن سعيد بن المسيب عن ابى هريرة عن النبى صلى الله عليه وسلم وروایت کردہ عبد الرحمن این حدیث را از سعید بن المسیب از ابی ہریرہ از آنحضرت و این طریق دیگر ست ماورای طریق زہری و مالک ورواية مالك اصح مصنف گوید و طریقی کہ در وی روایت از مالک ست صحیح تر ست از دیگر طریقہا **باب** ما جاء فى كراهية ان ياخذ المؤذن على الاذان اجرا باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در کراہت اینکہ بگیرد مؤذن بر گفتن اذان مزدی و اجارۂ آن فاسد ست نزد علمای متقدمین و ہمچنین بر ہمہ عبادات چنانکہ تعلیم قرآن و فقہ و علمای متاخرین فتوی بجواز آن کردہ اند از جہت محتاج گشتن مردم و اجارہ بر تعلیم طب و نجوم و منطق و شعر و ادب رواست باتفاق علما حدثنا هناد نا ابو زبيد

عن اشعث بن ابى الشعثاء عن الحسن البصرى عن عثمان بن ابى العاص ابو عبد الله الثقفى عامل گردانیدہ بود او را آنحضرت بر طائف و در حیات آنحضرت و ابی بکر صدیق و دو سال از خلافت عمر بن الخطاب عامل بر آن بود پس عزل کرد او را عمر و عامل گردانید بر عمان و بحرین و او در وفد ثقیف بود ساکن شد در بصرہ و آنجا وفات کرد در سنہ احدی و خمسین قال ان من آخر ما عهد الى رسول الله صلى الله عليه وسلم ان اتخذ مؤذنا لا ياخذ على اذانه اجرا گفت عثمان بدرستیکہ آخرین چیزی کہ عہد کرد بسوی من آنحضرت اینکہ بگیرم مؤذنی را کہ نگیرد بر گفتن اذان خویش مزدی قال ابو عيسى حديث عثمان حديث حسن والعمل على هذا عند اهل العلم كرهوا ان ياخذ على الاذان اجرا و عمل ہمبرین ست نزد اہل علم کہ مکروہ دارند اینکہ بگیرد بر دادن اذان مزدی واستحبوا للمؤذن ان يحتسب فى اذانه و مستحب داشتہ اند برای مؤذن اینکہ حسبة لله بگوید و مزد و ثواب اذان را طلب کند از حق تعالی **باب** ما يقول اذا اذن المؤذن من الدعاء باب ست در بیان آنچہ بگوید مؤذن چون اذان گوید از خواندن ادعیہ حدثنا قتيبة نا الليث عن الحكيم بن عبد الله بن قيس ابو النعمان در تقریب ست ثقة لہ اوہام من التاسعة و او بصری یا انصاری یا عجلی بود عن عامر بن سعد بن ابى وقاص عن

سعد بن ابى وقاص عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال من قال حين يسمع المؤذن فرمود آنحضرت ہر کہ بگوید و بخواند در ہنگامیکہ بشنود مؤذن را کہ شروع در اذان کند و در بعضی نسخہ حين يؤذن آمدہ است

وانا اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له وان محمدا عبده ورسوله رضيت بالله ربا وبالاسلام دينا وبمحمد صلى الله عليه وسلم رسولا غفر الله له ذنوبه بیامرزد حق تعالی مر او را گناہان او را کہ صغائر باشند و ہمچنین اخراج کردہ است مسلم این حدیث را از سعد بن ابی وقاص و ابن ابی شیبہ این عبارت زیادہ آوردہ است فقال له رجل يا سعد ما تقدم من ذنبه وما تاخر قال هكذا سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقوله

قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح غريب یعنی این حدیث ہم حسن ست

شرح ابى الطيب

باب ما يقول اذا اذن المؤذن من الدعاء **قوله** من قال حين يسمع الاذان اى قوله والظاهر ان المراد به قوله الآخر وهو لا اله الا الله والا فالجمع بينه وبين مثل ما يقول المؤذن مشكل **قوله** غفر الله له ذنوبه اى من الصغائر وهو يحتمل ان يكون اخبارا وان يكون دعاء والاول هو الاظهر

شرح سراج احمد

وہم صحیح وہم غریب کہ بطرق متعددہ مروی نگشتہ است لا نعرفہ الا من حدیث اللیث بن سعد عن حکیم بن عبد اللہ
ابن قیس **باب** منہ ایضا باب ست از جملہ باب سابق نیز حدثنا محمد بن سہل بن عسکر البغدادی نزیل بغداد
ثقہ از حادیہ عشرہ بود وابراھیم بن یعقوب بن اسحٰق الجوزجانی بضم جیم اولی وزا وجیم نزیل دمشق ثقہ حافظ از حادیہ عشرہ
بود درسنہ تسع وخمسین ومائتین وفات کرد قالا ثنا علی بن عیاش تحتیہ ومعجمہ الہانی الحمصی ثقہ ثبت از تاسعہ بود درسنہ
تسع عشر ومائتین وفات کرد ناشعیب بن ابی حمزۃ الاموی ونام پدرِوی دینار ابو بشر الحمصی ثقہ عابد از سابعہ بود درسنہ
اثنین وسبعین ومائۃ وفات کرد نا محمد بن المنکدر بن عبد اللہ بن الہدیر عن جابر بن عبد اللہ قال قال رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من قال حین یسمع النداء فرمود کسیکہ بگوید ہنگام شنیدن اذان اللّٰھم رب ھذہ
الدعوۃ التامّۃ ودر روایت بیہقی اللّٰھم انی اسالک بحق ہذہ الدعوۃ التامۃ آمدہ است مراد بدعوت تامہ دعوت توحید ست
کہ از منقصت شرک منزہ است واز تغیر وتبدل محفوظ وتا روز نشور باقی ست وبحقیقت اتم اقوال لا الٰہ الا اللہ محمد رسول اللہ
است کہ جامع تمامی سعادات دنیا وآخرت ست والصّلوۃ القائمۃ اشارت ست بمضمون حی علی الصّلوۃ واگر از صلوۃ
دعا مراد دارند واز قائمہ دائمہ پس این بیان تاکید دعوت تامہ باشد آت محمدا لوسیلۃ والفضیلۃ بدہ محمد را وسیلہ و
فضیلت یعنی رتبہ ودرجہ زیادہ بر ہمہ خلق وابعثہ مقاما محمودا برانگیز وایستادہ کن محمد را در مقام محمود کہ ستودہ شود صاحب
وی بزبان ہمہ ورشک برند بروی تمامی خلائق وآن مقام قرب وشفاعت ست کہ تمام عالمیان حیران وسرگردان
باشند وہیچکس از انبیا ورسل از ہیبت ودہشت دم نتوانند زد پس آنحضرت در سراپردۂ عزت درآید ودر
حدیث آمدہ است کہ پروردگار تعالی حمدی بآنحضرت تعلیم فرماید کہ چون بآن حمد
حق تعالی بستاید درِ رحمت مفتوح گردد ومقام محمود عبارت ازین مقام ست کہ در حشر باشد

شرح ابی الطیب

باب منہ **قولہ** الدعوۃ التامّۃ ای الکاملۃ الفاضلۃ وصفہا بالتامّۃ لانہا ذکر اللہ تعالی عز وجل
یدعی بہا الی عبادتہ وھذہ الاشیاء وما والاھا ھی التی تستحق صفۃ الکمال والتمام وما سوی ذلک من امور
الدنیا بعرض النقص والفساد ویحتمل انہ وصف بالتام لکونہا محمیۃ عن النسخ وقیل التامۃ فی الزام الحجۃ
وایجاب الاجابۃ والمسارعۃ الی المدعو الیہ **قولہ** والصلوۃ القائمۃ ای الدائمۃ لا تغیرہا ملۃ ولا ینسخہا شریعۃ **قولہ**
الوسیلۃ ای المنزلۃ الرفیعۃ والمرتبۃ المنیعۃ والفضیلۃ الزیادۃ المطلقۃ والمزیۃ الغیر المتناہیۃ والمقام المحمود مقام الشفاعۃ

قوت المغتذی

الدعوۃ التامۃ بفتح الدال الاذان سمیت بذلک لکمالہا وعظم موقعہا والصلوۃ القائمۃ ای التی ستقوم
ای تقام وتحضر وابعثہ مقاما محمودا قال ابن سید الناس کذا ورد منکرا حکایۃ للفظ القرآن عسی ان یبعثک
ربک مقاما محمودا وقال الحافظ ابن حجر نصبہ علی الظرفیۃ ای ابعثہ یوم القیامۃ فاقمہ
مقاما او ضمن ابعثہ معنی اقمہ او علی انہ مفعول بہ ومعنی
ابعثہ اعطہ او علی الحالیۃ ای ابعثہ ذا مقام

عارضۃ الاحوذی

ابن مسعود قال
سالنی النبی صلی اللہ
علیہ وسلم ما فی
اداوتک قلت
نبیذ قال تمرۃ
طیبۃ وماء طہور
فتوضأ منہ ضعیف
الاسناد اختلف
الرواۃ فی ھذا
الحدیث فمنہم
من ردہ وھو
البخاری ومسلم
ومنہم من رواہ
وھو ابو داود و
الترمذی وقال
یحیی بن معین
ابو فزارۃ موثقۃ
راشد بن کیسان
العبسی الکوفی وقال
الترمذی ابو زید
مجہول وقال غیرہ
ابو زید مولی عمرو
ابن حریث روی
عنہ راشد بن
کیسان وابو روق
وروی عن ابی فزارۃ
الثوری وعلی بن
عباس وجعفر بن

شرح سراج احمد

الذی وعدتہ آن مقام محمود کہ وعدہ کردۂ مر آنحضرت را بقول خود عسیٰ ان یبعثک ربک مقاما محمودا الا حلت لہ الشفاعۃ
یوم القیمۃ نگوید کسی این را پس از اذان مگر کہ حلال شود برای وی شفاعت من در روز قیامت و مستحق میگردد آنرا اگرچہ ہمہ
امت گنہگاران برای مغفرت و توبہ و نیکوکاران برای رفع درجات امیدوار شفاعت اند لیکن صاحب این عمل را شفاعت
لازم باشد و بشفاعتی خاص و رحمتی بزرگ مخصوص و ممتاز بود و بعضی از علما این بشارت را کنایہ از حسن خاتمت و موت بر ایمان
داشتہ اند چہ شفاعت مخصوص بمومنان است پس بشارت شفاعت مستلزم بشارت بایمان شد چنانکہ در حدیث است
من رای قبری حلت لہ شفاعتی قال ابو عیسی حدیث جابر حدیث حسن غریب من حدیث محمد بن المنکدر لا نعلم
احدا رواہ غیر شعیب بن ابی حمزۃ نمی دانم کسی را کہ روایت کردہ این حدیث سوای شعیب بن ابی حمزہ **باب** ما جاء
فی ان الدعاء لا یرد بین الاذان والاقامۃ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق آنکہ بدرستیکہ دعا رد کردہ نمیشود در میان
اذان واقامت ومقرون باجابت میگردد حدثنا محمود بن غیلان نا وکیع وعبد الرزاق وابو احمد وابو نعیم قالوا نا سفیان
عن زید العمی بفتح عین مہملہ وتشدید میم وعمی او را از انجہت میگفتند کہ چون کسی از وی سوال میکرد ہر شی را میگفت در جواب
او خواہم پرسید عمم خود را ودر تقریب ست زید بن الحواری ابو الحواری العمی البصری قاضی ہراۃ ونام پدر او گویند کہ مرہ بود ضعیف از خامسہ است
عن ابی ایاس معاویۃ بن قرۃ بن ایاس بن ہلال المزنی بصری ثقۃ از ثالثہ بود در سنہ ثلث عشرہ ومائۃ وفات کرد از عمر ہفتاد و
شش عن انس بن مالک قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الدعاء لا یرد بین الاذان والاقامۃ
فرمود آنحضرت دعا رد کردہ نشود میان اذان واقامت واین تخصیص بمحل ندارد ہر جا کہ باشد یا خاص اذان و
اقامت حرمین شریفین باشد قال ابو عیسی حدیث انس حدیث حسن گفت مصنف حدیث انس

شرح ابی الطیب

قولہ الا حلت لہ الشفاعۃ یوم القیمۃ وفی روایۃ البخاری حلت بدون الا وہو الظاہر واما مع الا فینبغی ان یجعل
من فی قولہ من قال استفہامیۃ والاستفہام للانکار وقال بمعنی یقول فیرجع الی النفی ای ما من احد
یقول ذلک الا حلت لہ ومثلہ قولہ تعالی من ذا الذی یشفع عندہ الا باذنہ وقولہ ہل جزاء الاحسان الا الاحسان
وامثالہ کثیرۃ ومعنی حلت وجبت کما فی روایۃ الطحاوی ونزلت علیہ واللام بمعنی علی ویؤیدہ روایۃ مسلم حلت علیہ لا بمعنی
الحل المقابل للحرمۃ اذ ہی حلال لکل مسلم وقد یقال بل لا تحل الا لمن اذن لہ فیمکن ان یجعل الحل کنایۃ عن حصول الاذن فی الشفاعۃ لہ واللہ اعلم

قوت المغتذی

الذی وعدتہ بدل من مقاما او بیان حلت لہ الشفاعۃ ای وجبت کما فی روایۃ الطحاوی ونزلت علیہ واللام بمعنی علی
ویؤیدہ روایۃ مسلم حلت علیہ حدیث جابر حدیث حسن بل ہو صحیح اخرجہ البخاری فی صحیحہ غریب من حدیث
محمد بن المنکدر لا نعلم احدا رواہ غیر شعیب بن ابی حمزۃ قال الحافظ ابن حجر فہو غریب مع صحتہ وقد توبع ابن المنکدر
علیہ عن جابر اخرجہ الطبرانی فی الاوسط من طریق ابی الزبیر عن جابر عن ابی ایاس معاویۃ بن قرۃ عن انس بن مالک قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
الدعاء لا یرد بین الاذان والاقامۃ قال ابو عیسی حدیث انس حدیث حسن وقد رواہ ابو اسحق الہمدانی عن برید بن ابی مریم عن انس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم
مثل ہذا قال المنذری حدیث برید اجود فکان الاولی اخراجہ من حدیث برید وقال ابن سید الناس انما کان اجود لانہ لم یختلف فیہ وحدیث معاویۃ

عارضۃ الاحوذی

نرقان وجریر بن
حازم واسرائیل
وشریک ورواہ
ابن لہیعۃ عن
قیس بن الحجاج
عن حنش عن
ابن عباس عن
ابن مسعود انہ
اتی النبی صلی اللہ
علیہ وسلم لیلۃ
الجن بنبیذ فتوضأ
بہ وقال شراب
طہور ورواہ ایضا
حماد بن سلمۃ عن
علی بن زید عن
ابی رافع عن ابن
مسعود واسناد حدیث
ابن مسعود اصحاح
خالیۃ من ہذا
فالامر مشہور فی
رد الحدیث وضعفہ
وقد روی الحسین
ابن عبد اللہ العجلی
ہذا الحدیث عن
ابی معاویۃ عن
الاعمش عن
ابی وائل عن ابن
مسعود ورواہ

الترجمۃ

شرح سراج احمد

حدیثی ست حسن از حدیث دیگر صحابہ وقد رواہ ابواسحٰق الهمدانی عن برید بن ابی مریم عن انس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم مثل هذا یعنی این حدیث از انس بدو طریق مروی گشتہ است یکی از راہ ابی اسحٰق و دیگر از راہ زید العمی تمام شد احوال بیان اذان و بعضی احادیث کہ در باب اذان آمدہ اند ذکر کردہ میشود اخرج الخطیب عن معقل بن یسار ان اللہ تبارک وتعالی لایاذن لشیٔ من اہل الارض الا اذان المؤذنین والصوت الحسن بالقرآن واخرج الطبرانی فی الاوسط عن جابر ان المؤذنین والملبین یخرجون من قبورهم یؤذن المؤذن ویلبی الملبی اخرج ابن ابی شیبۃ عن یحیی ابتدروا الاذان ولا تبتدروا الامامۃ اخرج الحاکم فی التاریخ والدیلمی فی الفردوس عن انس اذا اخذ المؤذن فی اذانہ وضع الرب تعالی یدہ فوق راسہ فلا یزال کذلک حتی یفرغ من اذانہ وانہ لیغفر لہ مدی صوتہ فاذا فرغ قال الرب صدق عبدی وشهدت بشهادۃ الحق فابشر وطبرانی از انس اخراج کردہ کہ اذا اذن فی قریۃ امنها اللہ تعالی من عذابہ ذلک الیوم واخرج مسلم وابن ماجۃ واحمد عن معاویۃ قال المؤذنون اطول الناس اعناقا یوم القیمۃ واخرج ابوامیۃ الطرسوسی فی مسندہ وابن عدی عن ابن عمر ان اہل السماء لایسمعون شیئا من اہل الارض الا الاذان واخرج البیهقی عن ثوبان من حافظ علی الاذان سنۃ وجبت لہ الجنۃ اخرج ابن ابی شیبۃ عن الحسن البصری قال اہل الصلوۃ والحسبۃ من المؤذنین اول من یکسی یوم القیمۃ واخرج عبدالرزاق عن ابن مسعود قال ما احب ان یکون مؤذنوکم عمیانکم واخرج سعید بن منصور عن عمر بن محمد بن زید بن عبداللہ بن عمر عن حارثۃ قال کان علی یؤذن بالکوفۃ ویقیم ویصلی بالناس باب ماجاء کم فرض اللہ علی عبادہ من الصلوات باب ست در بیان انچہ آمدہ است کہ چہ مقدار فرض کردہ بود اللہ تعالی بر بندگان خود از نمازہا در شب معراج حدثنا محمد بن یحیی نا عبدالرزاق انا معمر عن الزهری عن انس بن مالک قال فرضت علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم لیلۃ اسری بہ الصلوۃ خمسین گفت انس بن مالک فرض کردہ شد بر آنحضرت در شب معراج پنجاہ نمازہا ثم نقصت پس کم کردہ شد نماز از سوال آنحضرت بحکم کردن تعلیم موسی علیہ السلام حتی جعلت خمسا تا آنکہ گردانیدہ شد نماز آن نمازہا و قرار یافتند بر پنج ثم نودی پس ندا کردہ شد آنحضرت یا محمد انہ لا یبدل القول لدی ای محمد بدرستیکہ شان اینست کہ تبدیل کردہ نمی شود قولی کہ نزد من ست نوشتہ شدہ و تغیر دران نخواہد شد

شرح ابی الطیب

باب ماجاء کم فرض اللہ علی عبادہ من الصلوات **قولہ** فرضت علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم وفرض الصلوۃ علیہ صلی اللہ علیہ وسلم یستلزم الفرض علی امتہ وبالعکس الا مایستثنی من خصائصہ بہ یجاب عما ورد ففرض اللہ علی امتی خمسین صلوۃ **قولہ** لایبدل القول لدی ای لایبدل مساواۃ ثواب الخمس ثواب الخمسین او لایزاد علی خمس صلوات ولا ینقص عنها لکن ضعف بعض الفضلاء هذا التوجیہ لان موسی صلوات اللہ وسلامہ علیہ قال لہ صلی اللہ علیہ وسلم بعد هذا القول

قوت المغتذی

مختلف فی رفعہ ووقفہ وموقوفہ عندهم اصح ممن وقفہ عن سفیان بن مهدی فما صنعہ الترمذی اولی لانہ اخرج المختلف فیہ واستشهد بما لم یختلف فیہ لان الاستشهاد لایحسن بمختلف فیہ انتهی وبرید بموحدۃ وراء مصغر

عارضۃ الاحوذی

فلان بن غیلان عن ابن مسعود ویقال ان ابا فزارۃ کان نباذا بالکوفۃ وکان اصل هذا الحدیث ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال لابن مسعود ما فی اداوتک قال نبیذ قال تمرۃ طیبۃ وماء طهور فزاد هو فیہ فاخذہ فتوضأ بہ لینفق سلعتہ وقال الدارقطنی علی بن زید وابن یزید ضعیف وفلان بن غیلان قیل اسمہ عمرو وقیل عبیداللہ بن عمرو بن غیلان وهو مجهول وقد روی اصح من هذا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم لم یکن معہ ابن مسعود لیلۃ الجن وروی انہ کان معہ والقول الاول اصح لانہ صحیح فی البعض

عارضة الاحوذی

واستوقفه ونفذ النبی صلی الله علیه وسلم الیهم حتی عاد الیه وقد رواه ابوداود فقال فیه عن زید وابن زید الاحکام فی مسائل الاولی لا یخلو اما ان یکون النبیذ بما نبذت فیه تمرات لیحلو بغیر لونه وبقی ماءه او یکون مطبوخا فاما الاولی فهی مسألة الماء المغیر بالشئ الطاهر اذا خالطه والمخالطة لهما علی ثلثة اضرب ضرب یوافقه فی صفتیه معاوهی الطهارة والتطهیر فاذا خالطه فغیره لم یسلبه شیئا لانه موافق له وضرب یخالفه فی صفتیه جمیعا وهی الطهارة والتطهیر والنجاسة فاذا خالطته

شرح سراج احمد

وان لك بهذا الخمس خمسین وبدرستیکه مرتراست ثواب مزد بمقابل این پنج نماز پنجاه را وفی الباب عن عبادة بن الصامت کما اخرجه مالك واحمد وابوداود والنسائی وابن ماجه وابن حبان والحاکم وطلحة بن عبید الله که از عشرهٔ مبشره اند وابی قتادة الانصاری وابی ذر الغفاری ومالك بن صعصعة وابی سعید الخدری قال ابو عیسی حدیث انس حسن صحیح غریب گفت مصنف حدیث انس بن مالك حدیثی ست حسن صحیح غریب از حدیث دیگر صحابه **باب ما جاء فی فضل الصلوات الخمس** باب ست دربیان فضیلت نمازهای پنجگانه حدثنا علی بن حجر نا اسمعیل بن جعفر عن العلاء بن عبد الرحمن عن ابیه عبد الرحمن عن ابی هریرة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال الصلوات الخمس بدرستیکه آنحضرت فرمود نمازهای پنجگانه والجمعة الی الجمعة وگذاردن نماز جمعه تا گذاردن نماز جمعهٔ آینده کفارات لما بینهن دور کننده وپوشیده کننده گناهان صغائرست مر آن گناهان را که میان این نمازها

شرح ابی الطیب

کما هو مقتضی روایات الحدیث فی البخاری راجع ربك بالتخفیف فاعتذر صلی الله علیه وسلم عند ذلك بالاستحیاء فلو کان المراد بهذا القول ان العدد لا ینتسخ لما کان للاعتذار بالاستحیاء کثیر معنی وعلی هذا لا ینافی الحدیث القول بوجوب الوتر انتهی اقول ویمکن ان یجاب عنه بانه لیس فی البخاری التصریح بانه صلی الله علیه وسلم اخبر موسی علی نبینا وعلیه السلام بانه قال تعالی لا یبدل القول لدی حتی یقال انه لو کان معناه ذلك لم یکن للامر بالمراجعة معنی ولو یکن للاعتذار کثیر فائدة فنقول علی تقدیر انه صلی الله علیه وسلم ذکر له اولا عدم التبدیل ثم اعتذر له بالاستحیاء ولم یجب بعدم التبدیل بل بالاستحیاء لان کثرة المراجعة تقتضی الاستحیاء ولو قطع النظر عن عدم التبدیل لدیه فذکر صلی الله علیه وسلم فی الجواب اقل ما یکتفی به فی الجواب ولم یذکر المرتبة العالیة وفیه ملاطفة فی الجواب مع سیدنا موسی علیه السلام ولو قال ان الله تعالی قد قال لا یبدل القول لکان فی الجواب نوع شدة فلا یرد ما ذکره بقوله لما کان للاعتذار آه والله اعلم بالحقائق **قوله** وان لك بهذا الخمس خمسین ای بهذا الخمس بحسب الفعل خمسین صلوة بحسب الثواب قال الله تعالی من جاء بالحسنة فله عشر امثالها واستدل به علی عدم فرضیة ما زاد علی الخمس کالوتر ویفهم من هذا الحدیث جواز النسخ قبل التبلیغ فاشکل لان کل العلماء متفقون علی ان النسخ قبله لا یتصور نعم هو نسخ بالنسبة الی النبی صلی الله علیه وسلم لانه کلف بذلك قطعا ثم نسخ بعد ان بلغه وقبل ان یفعل فالنسخ فی حقه صحیح التصویر ففیه اظهار شرفه العلی صلی الله علیه وسلم ومکانته عنده من القرب حیث نسخ بالنجائه اکثر مما بقی **باب ما جاء فی فضل الصلوات الخمس** **قوله** الصلوات الخمس والجمعة الی الجمعة ای بعض صلوات الخمس الی بعض لا خمس صلوات الی خمس صلوات لما ورد ان کل صلوة الی الصلوة مکفرة والی فی قوله الی الجمعة متعلقة بالمصدر ای منتهیة الی الجمعة او منضمة وهو الاظهر

قوت المغتذی

الصلوات الخمس والجمعة الی الجمعة کفارات لما بینهن ما لم یغش الکبائر قال النووی معناه ان الذنوب کلها تغفر الا الکبائر فانها لا تغفر ولیس المراد ان الذنوب تغفر ما لم تکن کبیرة فان کانت لا یغفر شئ من الصغائر فان هذا وان کان محتملا لکن سیاق الاحادیث یاباه قال وقد یقال اذا کفر الوضوء فما ذا یکفر الصلوة واذا کفرت

شرح سراج احمد

کردہ باشد از جہت قول حق تعالی کہ ان الحسنات یذہبن السیئات ما لم یغش الکبائر مادامیکہ مرتکب کبیرہ نشدہ باشد و چون ارتکاب کبیرہ کرد گناہان رانپوشد و در روایت مسلم و رمضان الی رمضان زیادہ آمدہ است یعنی گناہ کبیرہ پوشیدہ و بخشیدہ نمیشود مگر توبہ و اما صغائر بخشیدہ میشوند اگر حق عباد با آن متعلق نباشد و گفتہ اند کہ بعد از عفو صغائر چون این اعمال مکرر کرد موجب تخفیف در کبائر شود و اگر از گناہان کبیرہ و صغیرہ ہیچ ندارد موجب رفع درجات گردد و اگر گویند کہ چون صغائر ہمہ بنمازہای یومیہ مکفر شوند برای جمعہ چہ ماندہ و چون بجمعہا مکفر گشتند در رمضان کفارت چہ چیز گردد جوابش آنکہ مراد آنست کہ این اعمال ہمہ مکفر اند و صلاحیت آن دارند اگر از یکی نشد از دیگری میشود مثلا اگر یکے در نماز تقصیر کرد جمعہ مکفر گردد و اگر در جمعہ یا در ہر دو تقصیر کرد رمضان مکفر میگردد و اگر ہمہ جمع شوند مجموع مکفر گردد و باعث زیادت تکفیر و تنویر شود بر مثال چراغہا استعدادہ افروختہ شدہ کہ ہر یکے در روشن کردن خانہ کفایت دارد وفی الباب عن جابر چنانکہ اخراج آن کردہ مسلم واحمد وانس چنانکہ اخراج آن کردہ بیہقی در شعب الایمان وحنظلة الاسیدی بضم ہمزہ و فتح سین مہملہ بن الربیع الکاتب چنانکہ اخراج آن کردہ احمد و طبرانی و ابو نعیم و بیہقی و از دیگر صحابہ نیز مروی گشتہ است چنانکہ بخاری و مسلم و نسائی و ابن حبان از عثمان اخراج کردہ اند قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرة حدیث حسن صحیح **باب ما جاء فی فضل الجماعة**

شرح ابی الطیب

قوله ما لم یغش الکبائر بالبناء للفاعل ونصب الکبائر ای ما لم یقصد صاحب الصلوات الکبائر ولم یباشرها ولم یرتکبها او برفعها ای ما لم تحطه الکبائر او علی بناء المفعول ورفع الکبائر والحاصل ان الصلوات مکفرات لجمیع الذنوب ما لم یرتکب صاحبها الکبائر واذا ارتکبها لم تکن مکفرة لها بل تکون مکفرة لما سواها وتبقی علیه الکبائر وما قاله التوربشتی والحمیدی من ان معناه ان هذا اذا اجتنب المصلی الکبائر حتی لو اتاها لم یغفر له شئ مما بینهن قال تعالی ان تجتنبوا کبائر ما تنهون عنه نکفر عنکم سیاٰتکم فضعیف بل منسوب الی المعتزلة کما فی شرح العقائد فالصحیح ما قاله النووی ان معناه ان ما بینهن من الذنوب کلها مغفور الا الکبائر فانما یکفرها التوبة او فضل الله هذا هو مذهب اهل السنة والجماعة انتهی وقد قال القاضی عیاض ما فی الاحادیث من تکفیر الصغائر فقط هو مذهب اهل السنة فان الکبائر لا یکفرها الا التوبة او رحمة الله تعالی **باب ما جاء فی فضل الجماعة**

قوت المغتذی

الصلوة فماذا یکفر الجمعات و رمضان وکذلك صوم عرفة وعاشوراء وموافقة تامین الملائکة قال والجواب ما اجاب به العلماء ان کل واحد من هذه المذکورات صالح للتکفیر فان وجد ما یکفره من الصغائر کفره وان لم یصادف صغیرة ولا کبیرة کتبت به حسنات ورفعت به درجات ان صادف کبیرة او کبائر ولم یصادف صغیرة رجونا ان یخفف من الکبائر انتهی قال ابن سید الناس وفی قول النووی رجونا ان یخفف من الکبائر نظر من وجهین الاول ان تکفیر الذنوب والثواب المترتب علی الطاعات امر توقیفی لیس للنظر فیه مجال الثانی ان النص الوارد باجتناب الکبائر یرده والذی نقله المحققون ان الکبائر لا یکفرها الا التوبة وقال القرطبی وغیره من المتاخرین لا بعد فی ان یکون بعض الاشخاص یکفر له بذلك الکبائر والصغائر بحسب ما یحضره من الاخلاص ویرد عنه من الاحسان والآداب وذلك فضل الله یؤتیه من یشاء

عارضة الاحوذی

فغیره سلب الصفتین جمیعا اللتین تخالفه فیهما وضرب یخالفه فی احدی الصفتین وهی التطهیر ویوافقه فی الصفة الاخری وهی الطهارة فاذا خالطه فغیره لم یسلبه الا ما خالفه فیه وبه قال الشافعی وقال ابو حنیفة یتوضأ به الا ان یکون مطبوخا کالباقلا فیخرج الی حد الادام والمعول فی المسألة علی ظاهر القرآن فان الله تعالی قال وانزلنا من السماء ماء طهورا والماء یکون فی تصفیته ولونه وطعمه فاذا خرج عن احدها لم یکن ماء فان قیل فاذا تغیر بقرارہ وبما لا ینفك عنه قلتم یجوز الوضوء به

شرح سراج احمد

باب ست در بیان چیزی که آمده است در فضیلت جماعت وادا کردن نماز همراه مردم حدثنا هناد ثنا عبدة عن عبيد الله بن عمر عن نافع عن ابن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم صلوة الجماعة تفضل على صلوة الرجل وحده فرمود آنحضرت نمازی که بجماعت بگذارد زیادتی میکند در ثواب بر نمازی که تنها بگذارد آدمی بسبع وعشرين درجة یعنی به بست وهفت پایه و در حدیث آینده بخمس وعشرين است شاید که نخست بست وپنج وحی شد پس ازان زیاده کرده شد تفضلا وانعاما ونیز اختلاف است بتفاوت حال صلوة ومصلی که بست وهفت در جهریه است وبست وپنج در سریه وبعضی گفته اند که در ذکر کثیر وقليل منافاتی نیست از جهت وجود قلیل در ضمن کثیر واختلاف است درانکه این فضیلت مخصوص بجماعت در مسجد است یا عام است وبعضی گفته اند که مخصوص بجماعت در مسجد است وبر هر تقدیر علم به تخصیص عدد موکول بعلم شارع است که جزاو را بحقیقت بران اطلاع نیست وفي الباب عن عبد الله بن مسعود چنانکه اخراج آن کرده مسلم وابی بن کعب چنانکه اخراج آن کرده ابوداود ونسائی ومعاذ بن جبل وابی سعید الخدری چنانکه اخراج آن کرده طبرانی وابی هريرة چنانکه اخراج آن کرده مسلم واحمد وانس بن مالك چنانکه اخراج آن کرده بیهقی قال ابو عيسى حديث ابن عمر حديث حسن صحيح وهكذا روى نافع عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم انه قال وهمچنین روایت کرده نافع از عبد الله بن عمر از آنحضرت که بدرستیکه آنحضرت فرمود تفضل صلوة الجميع على صلوة الرجل وحده بسبع وعشرين درجة یعنی در روایت ابن عمر فضیلت نماز جماعت سبع وعشرين درجه آمده است وعامة من روى عن النبي صلى الله عليه وسلم واکثر کسی که روایت کرده از آنحضرت انما قالوا جز این نیست که گفته اند خمس وعشرين الا ابن عمر مگر عبد الله بن عمر که سبع وعشرين گفته فانه قال پس بدرستیکه ابن عمر بسبع وعشرين گفته است حدثنا اسحق بن موسى الانصاری ثنا معن ثنا مالك عن ابن

شرح ابی الطیب

قوله بسبع وعشرين درجة المراد بها الصلوة فتكون صلوة الجماعة بمثابة سبع وعشرين صلوة كذا دل عليه الفاظ الحديث ورجحه ابن سيد الناس قوله وعامة من روى عن النبي صلى الله عليه وسلم انما قالوا خمس وعشرين الا ابن عمر اقول ففي البخاري وسلم عن ابي سعيد الخدري وابي هريرة خمس وعشرين وانفرد مسلم عن معمر الا انه قال بخمس وعشرين جزءا وفي النسائي عن عائشة مرفوعا صلوة الجماعة تزيد على صلوة الفذ خمسا وعشرين قال القسطلاني اتفق الجميع على خمس وعشرين سوى رواية ابي فقال اربع او خمس على الشك ولا اثر للشك فرجعت كلها الى الخمس او السبع انتهى والجمع بينهما من ثلثة اوجه احدها انه لا منافاة بينهما فذكر القليل لا ينفي الكثير ومفهوم العدد باطل عند جمهور الاصوليين والثاني ان يكون اخبر اولا بالقليل ثم اعلمه الله تعالى بزيادة الفضل فاخبر بها الثالث انه يختلف باختلاف المصلين والصلوة فيكون لبعضهم خمس وعشرون ولبعضهم سبع وعشرون بحسب كمال الصلوة ومحافظته على هيأتها وخشوعها وكثرة جماعتها وفضلهم وشرف البقعة ونحو ذلك فهذه هي الاجوبة المعتمدة وقيل ان الدرجة غير الجزء وهذا غفلة

قوت المغتذی

صلوة الجماعة تفضل على صلوة الرجل وحده بسبع وعشرين درجة المراد بالدرجة الصلوة فتكون صلوة الجماعة بمثابة سبع وعشرين صلوة كذا دل عليه الفاظ الاحاديث ورجحه ابن سيد الناس

عارضة الاحوذی

وقد تغير عن صفة المائية فتنا قات عن الشريعة ان ما لا ينفك عنه لا يساوى ما يمكن الانفكاك عنه وذلك كثير في الاصول ومنه الكبائر لما كان المرء يمكنه الانفكاك عنها اثرت في عدالته فاذا وجدت منه والصغائر لما كان المرء لا يمكنه الانفكاك منها لم تؤثر في عدالته اذا وجدت منه الثانية فان كان النبيذ مطبوخا مشتدا فلا خلاف بين الامة انه لا يجوز الوضوء به حتى جاء من ابي حنيفة فروى عنه فيه ثلثة اقوال الاول انه لا يتوضأ به الثاني انه يتوضأ به ويتيمم وقاله جماعة من اصحابه

شرح سراج احمد

شهاب عن سعيد بن المسيب عن ابى هريرة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ان صلوة الرجل فى الجماعة تزيد على صلاته وحده بخمس وعشرين جزءا بدرستيكه نماز مرد در جماعت ادا كردن زياده وافزون ثواب ميشود بر گذاردن نماز وى تنها به بست وپنج جز قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح گفت مصنف اين حديثى ست حسن صحيح **باب** ماجاء فى من يسمع النداء فلا يجيب باب ست در بيان انچه آمده است در حق كسيكه بشنود اذان را پس اجابت اذان بكند و بجماعت نيايد حدثنا هناد ثنا وكيع عن جعفر بن برقان بضم موحده وسكون را وقاف ودر آخر نون ست كلابى ابو عبد الله الرقى صدوق بود در حديث زهرى اتهام كرده شده است از سابعه بود در سنه خمسين ومائة وفات كرد عن يزيد بن الاصم بن اخت ميمونة زوج النبى صلى الله عليه وسلم ابو عوف كوفى نزيل الرقه گويند او را رويت از انحضرت ست وصحيح آنست كه تابعى بود گفت ابن سعد كثير الحديث بود گفت عجلى وابو زرعه ونسائى ثقه بود ذكر كرده او را ابن حبان در ثقات روايت از خاله خود ميكند واز ابى هريرة در سنه ثلث وعشرين ومائة وفات يافت از ثالثه بود و عن ابى هريرة عن النبى صلى الله عليه وسلم قال لقد هممت ان امر فتيتى تحقيق آهنگ كردم كه امر كنم ياران خود را ان يجمعوا حزم الحطب اينكه جمع كنند پشتهاى هيزم را حزم بضم حاى مهمله وزاى معجمه بمعنى پشته ثم امر بالصلوة فتقام پس امر كنم به برپاكردن نماز پس اقامت كرده شود ثم احرق على اقوام لا يشهدون الصلوة پس بسوزانم خانهارا بر گروهى كه حاضر نيايند نماز را ودر روايت

شرح ابى الطيب

من قائله فان فى الصحيحين سبعا وعشرين درجة وخمسا وعشرين درجة فاختلف القدر مع اتحاد لفظ الدرجة كذا قاله النووى ومعنى قوله القليل لا ينفى الكثير ان القليل محمول على التكثير دون التحديد والكثير محمول على التحديد او ان العدد لا مفهوم له هو الظاهر من عبارته فباعتبار ما ذكرنا يبلغ عدد التوجيهات الى اربع **باب** ماجاء فيمن يسمع النداء فلا يجيب **قوله** لقد هممت هو جواب لقسم محذوف والتقدير والله لقد هممت اى قصدت **قوله** ان آمر فتيتى جمع فتى والمراد آمر جماعتى واصحابى **قوله** حزم الحطب جمع حزمة وهى ما يجمع ويربط بحبل ونحوه وفى القاموس الحزمة بالضم ما حزم **قوله** ثم آمر بالصلوة ليعلم من يطيع ومن لا يطيع ومن يحضر ومن لا يحضر لتقوم عليه الحجة وفى البخارى ثم آمر رجلا فيؤم الناس ثم اخالف الى رجال لا يشهدون الصلوة **قوله** ثم احرق بالتشديد اى بيوتهم كما فى البخارى فاحرق عليهم بيوتهم **قوله** على اقوام الظاهر ان المراد بهم المنافقون لانه ما كان يتخلف فى زمانه احد بغير عذر الا اذا كان منافقا والمراد بهم من سمع الاذان لا من لم يسمع لانه معذور وهو مراد المص بقوله فى الترجمة من يسمع النداء قال الامام النووى فيه دليل على ان العقوبة كانت فى بدء الاسلام باحراق المال وقيل اجمع العلماء على منع العقوبة بالتحريق فى غير المتخلف عن الصلوة والغال من الغنيمة واختلف السلف فيهما والجمهور على منع تحريق متاعهما انتهى **قوله** لا يشهدون الصلوة ورد فى رواية انها العشاء

قوت المغتذى

ثم آمر بالصلوة فتقام ثم احرق على اقوام لا يشهدون الصلوة قال ابن سيد الناس اختلف العلماء فى الصلوة التى اراد رسول الله صلى الله عليه وسلم احراق بيوت المتخلفين عنها ما هى فقيل هى صلوة العشاء وقيل العشاء والفجر وقيل الجمعة قال يحيى بن معين هو فى الجمعة لا فى غيرها وقيل هى كل صلوة

عارضة الاحوذى

وفى رواية انه يتوضأ بالمسكر عند عدم الماء فى السفر وهذه اقوال ضعيفة لان الله عز وجل يقول فان لم تجدوا ماء فتيمموا صعيدا طيبا فلم يجعل الماء والتيمم واسطة وهذه زيادة على ما فى كتاب الله عز وجل والزيادة عندهم على النص نسخ ونسخ القرآن عندهم لا يجوز الا بقرآن مثله او بخبر متواتر ولا ينسخ الخبر الواحد اذا صح فكيف اذا كان ضعيفا مطعونا فيه فان تكلمنا على نجاسته بما فيه من الشدة المطربة ظهر عليهم الكلام جدا وتحقق بالخمر الثالثة قال علماؤنا القياس

شرح سراج احمد

بخاری آمده است باین عبارت والذی نفسی بیده لقد هممت ان آمر بحطب فیحطب ثم آمر بالصلوٰة فیؤذن لها ثم آمر رجلا فیؤم الناس ثم اخالف الی رجال فی روایت دیگر از بخاری ست که لایشهدون الصلوٰة فاحرق علیهم بیوتهم والذی نفسی بیده لو یعلم احدهم انه یجد عرقا سمینا او مرماتین حسنتین لشهد العشاء قال فی الباب عن ابن مسعود و در باب حاضر آمدن بمسجد برای جماعت حدیثی منقول گشته است از عبد الله بن مسعود چنانکه اخراج آن کرده ابوداود و ابی الدرداء اخراج آن کرده احمد و ابوداود و نسائی و ابن عباس اخراج آن کرده ابوداود و دارقطنی و معاذ بن انس و جابر اخراج آن کرده در شرح السنه قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة حدیث حسن صحیح

وقد روی عن غیر واحد من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم انهم قالوا و تحقیق روایت کرده شده است از بسیار کس از صحابه بدرستیکه ایشان گفته اند من سمع النداء فلم یجب فلا صلوٰة له هر که شنید اذان را پس در نیامد بمسجد برای ادای نماز بجماعت و ادا کرد در خانه پس نیست مزد و ثواب آن نماز برای وی وقال بعض اهل العلم هذا علی التغلیظ والتشدید گفته اند بعضی اهل علم که این حکم که لا صلوٰة له محمول بر تغلیظ و تشدید ست نه آنکه بطلان اصل صلوٰة باشد ولا رخصة لاحد فی ترک الجماعة الا من عذر و نیست رخصت برای هیچکس در ترک نمودن نماز جماعت مگر از جهت عذری ترک جماعت رخصت ست قال مجاهد وسئل ابن عباس عن رجل یصوم النهار ویقوم اللیل گفت مجاهد و سوال کرده شد عبد الله بن عباس از حال مردی که در روز روزه دارد و بر پا کند شب را لا یشهد جمعة ولا جماعة در حالیکه حاضر نیاید نماز جمعه را در مسجد و نه جماعت را در مسجد برای ادای نماز بجماعت فقال هو فی النار پس گفت ابن عباس آن کس معذب گردد در آتش از جهت این جرم و عبد الرزاق باین عبارت اخراج کرده شهدت رجلا اقام عند ابن عباس شهرا یسأله عن هذه المسألة کل یوم ما تقول فی رجل یصوم النهار ویقوم اللیل ولا یشهد جمعة والجماعة این مرد قال هو فی النار حدثنا بذلک هناد مصنف گوید حدیث کرد مرا بهمین حدیث هناد بن السری نا المحاربی عن لیث عن مجاهد و معنی الحدیث و معنی حدیث اینست ان لا یشهد الجماعة اینکه حاضر نیاید بجماعت و مردم را برای ادای نماز و الجمعة و برای نماز جمعه رغبة عنها از روی روی گردانی از جماعت و استخفافا بحقها و از روی سبک پنداشتن مر حق جماعت را و تهاونا بها و از روی خوار و حقیر داشتن جماعت را یعنی این چنین کس در دوزخ رود باب ما جاء فی الرجل یصلی وحده ثم یدرک الجماعة باب ست در بیان آنچه آمده است در حق مردی که نماز بگذارد تنها پس دریابد جماعت را حدثنا احمد بن منیع نا هشیم نا یعلی بن عطاء نا جابر بن یزید ابن الاسود السوائی و گویند خزاعی صدوق از ثالثه عن ابیه یزید بن الاسود بن ابی الاسود الخزاعی و گویند عامری صحابی ست

تشحیذ الطیب

وفی روایة انها الجمعة وقیل هی العشاء والفجر وقال یحیی بن معین هی الجمعة لا غیرها وفی هذه الروایة الصلوٰة مطلقا قال النووی ولا منافاة بین ذلک وقال ابن حجر لا دلیل فیه لوجوب الجماعة عینا الذی قال به احمد و ابو داود لانه وارد فی قوم منافقین انتهی قوله هذا علی التغلیظ والتشدید القول و حملوا علی نفی الکمال کما فی لا صلوٰة لجار المسجد الا فی المسجد قوله استخفافا بحقها و تهاونا بها ولا شک ان ترک المشروع تهاونا و استخفافا باب الشرع کفر والا فمن ترک السنة لا یستطیع بعد خوله النار او لا یحسن القطع الا فی مثله باب ما جاء فی الرجل یصلی وحده ثم یدرک الجماعة قوله عن ابیه ای ابن جابر وهو یزید بن الاسود لا ابی یزید وهو الاسود وان کان اقرب مذکور

عارضة الاحوذی

علیهم لکبر ابلیس لهم لعدم الصحبة فلم یبق فی المسألة وجه یلتفت الیه باب المضمضة من اللبن ذکر حدیث ابن عباس ان النبی صلی الله علیه وسلم شرب لبنا فدعا بماء فتمضمض فقال ان له دسما الاسناد الحدیث صحیح مروی من طرق فی الصحاح والدسم فی اللغة هو ما اسدل من اجزاء الطعام و الودک بید الانسان فیحدث تغیر الرائحة والتدنس بالنتن وذلک مکروه شرعا والنظافة محبوبة شرعا محثوث علیها دینا فلذلک استحب العلماء لم یوجبوها الا ان تکون غالبة من صناعة او ملازمة شئت

[illegible]

شرح سراج احمد

نازل شدہ و طائت و وہم کردہ کسیکہ گفتہ کہ اواز کوفیین ست قال شہدت مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم حجتہ گفت یزید بن الاسود
حاضر شدم من ہمراہ آنحضرت حج آنحضرت را فصلیت معہ صلوۃ الصبح فی مسجد الخیف پس گذاردم من ہمراہ آنحضرت نماز فجر را
در مسجد خیف آن مسجد خیف مسجدی ست در منا کہ در موضع خیف واقع شدہ فلما قضی صلاتہ پس ہرگاہ بگذارد آنحضرت نماز خود را انحرف فاذا ھو
برجلین فی اخری القوم برگشت آنحضرت از نماز پس ناگاہ نظر افتاد بدو مرد کہ در پس قوم و در آخر ایشان بودند لم یصلیا معہ کہ نماز نگذارده
بودند ہمراہ آنحضرت فقال علی بھما پس فرمود آنحضرت بر من بیارید ہر دو را فجیٔ بھما پس آوردہ شدند ہر دو ترعد فرائصھما در حالیکہ
می لرزید گوشت شانہای ہر دو فقال ما منعکما ان تصلیا معنا پس فرمود آنحضرت چہ چیز منع کرد شما را اینکہ نماز گذارید ہمراہ
ما بان فقالا یا رسول اللہ انا کنا قد صلینا فی رحالنا پس گفتند ہر دو ای پیغمبر خدا بدرستیکہ ما بودیم کہ تحقیق گذاردہ
بودیم ما نماز را در مکان فرودآمدن خویش قال فلا تفعلا پس فرمود پس مکنید مانند چنین اذا
صلیتما فی رحالکما ثم اتیتما مسجد جماعۃ فصلیا معھم چون گذارید شما نماز را در ویرانی

شرح الطیب

قولہ حجتہ ای حجۃ الوداع قولہ فی مسجد الخیف ھو مسجد مشہور بمنی قال الطیبی الخیف ما انحدر من غلیظ الجبل وارتفع عن المسیل قول کانہ سمی بذالک قولہ فلما قضی صلاتہ ای اداھا وسلم منہا لا بمعنی القضاء مقابل الاداء قولہ فاذا ھو برجلین ای حاضر بھما قولہ فی اخری القوم ای فی الجہۃ الاخری منہم ای وراءھم وفی روایۃ برجلین فی اخر القوم قولہ علی بھما اسم فعل ای ایتونی بھما واحضروھما وقال الطیبی علی متعلق بمحذوف وبھما حال ای اقبل ایھا المخاطب علی آتیا بھما واسم فعل وبھما متعلق بہ ای احضرھما عندی قولہ ترعد فرائصھما بالبناء للمجہول ای تحرک من ارعد الرجل اذا اخذتہ الرعدۃ وھی الفزع والاضطراب الفرائص جمع فریصۃ وھی اللحمۃ التی بین جنب الدابۃ وکتفھا وھی ترجف عند الخوف ای تتحرک وتضطرب المعنی یخافان من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وقال ابن سید الناس الفریصۃ لحمۃ عند نغض الکتف فی وسط الجنب عند منبض القلب وھما فریصتان ترتعدان عند الفزع قولہ فی رحالنا ای منازلنا قولہ فصلیا معھم ای مع اہل المسجد ولیس الامر للوجوب لقولہ فانھا ای الثانیۃ لکما نافلۃ وظاہرہ معارض بما ورد من النہی عن النفل بعد العصر والفجر کما فی الصحیحین لکن ما فی الصحیحین مقدم علی ما فی غیرھما القوتہ فلا معارض لان المانع مقدم او یحمل علی ما قبل النہی فی الاوقات المعلومۃ جمعا بین الادلۃ وکیف وقد جاء فیہ حدیث صریح اخرجہ الدار قطنی عن ابن عمر ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا صلیت فی اہلک ثم ادرکت فصلھا الا الفجر والمغرب کذا فی فتح القدیر قال الشیخ عبد الحق تفرد برفعہ سہل بن صالح الانطاکی وکان ثقۃ واذا کان کذلک فلا یضر وقفہ من وقفہ لان زیادۃ الثقۃ مقبولۃ اقول ویلحق بالفجر العصر وروی محمد فی موطئہ اخبرنا مالک عن نافع ان ابن عمر کان یقول من صلی صلوۃ المغرب او الصبح ثم ادرکھما فلا یعید

تورپشتی

ترعد فرائصھما قال ابن سید الناس الفریصۃ لحمۃ عند نغض الکتف فی وسط الجنب عند منبض القلب وھما فریصتان ترتعدان عند الفزع

عارضۃ الاحوذی

فتکون ازالتھا واجبۃ والخروج عن الجماعۃ لاجلھا فرض کالثوم والبصل یاکلھا المرء وکصناعۃ القصاب والخناق یلازمھا فیحدث منھا علیہ ما یضر بہ جلیسہ فیمتنع من الجماعات المشروعۃ والمناصب المطیبۃ لان لا تتاذی الملئکۃ وعمرۃ بیوت اللہ وجلساء المسلمین فی منافعہم الدینیۃ ولاجل عظم کراھیۃ النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی الرائحۃ الخبیثۃ قال لہ ازواجہ فی حال الغیرۃ من شرب العسل عند زینب اکلت مغافیر وھو نبت کریہ الرائحۃ فقال بل شربت عسلا فقلن لہ جرست نحلہ (ای اکلت ۱۲) العرفط وھو ایضا نبت کریہ الرائحۃ تختبئ بہ تعینا

نغض

ای النغض بالضم ویفتح غرضوف القلب قال فی القاموس فی باب الضاد المعجمۃ نغض الکتف ای عند موضع حرکۃ القلب ۱۲

عارضة الاحوذی

فی الشریعة حسن
المحافظة علی الطاقة
من کل طریقة
باب رد السلام
علی الوضوء نافع
عن ابن عمران رجلا
سلم علی النبی صلی
الله علیه وسلم
وهو یبول فلم یرد علیه
الاسناد هذا حدیث
صحیح اتفق علیه
العلماء وتمامه ان
رجلا مر بالنبی صلی
الله علیه وسلم وهو
یبول فسلم علیه
فلم یرد علیه حتی
فرغ من حاجته
ثم وضع یده علی
الجدار ثم تیمم ورد
علیه الاحکام فی
خمس مسائل الاولی
ان رجلا مر بالنبی
صلی الله علیه وسلم
فسلم علیه وهو
یبول جریا علی سنة
المار وانه یبدأ
بالسلام الثانیة
انه سلم علیه وهو

شرح سراج احمد

خویش پیشتر یا بید شما مسجد جماعت را پس بگذارید شما همراه ایشان فانها لکما نافلة پس بدرستیکه این نماز که همراه جماعت بگذارید باشد برای شما نفل و زیاده و فرض از ذمه بگذاردن اول ساقط شود و فی الباب عن محجن بکسر میم و سکون حای مهمله و جیم مفتوحه چنانکه اخراج آن کرده سعید بن منصور در سنن خود و عبد الرزاق و این دو کس اند صحابی یکی محجن بن الادرع السلمی که در خلافت معاویه فوت شده است ابوداود و نسائی از وی اخراج نموده اند و دیگر محجن بن ابی المحجن دیلی ست و آن نیز صحابی ست قلیل الحدیث و نسائی از وی نیز اخراج کرده است و مراد از محجن درینجا ابن الادرع ست چنانکه در کنز الاعمال مصرح ست و یزید بن عامر و بیهقی از ابن عمر و نسائی و ابن حبان از ابی ذر و ابو عوانه و دارقطنی و طبرانی در اوسط و سعید بن منصور از انس اخراج کرده اند قال ابو عیسی حدیث یزید بن الاسود حدیث حسن صحیح وهو قول غیر واحد من اهل العلم وبه یقول سفیان الثوری والشافعی واحمد واسحق قالوا اذا صلی الرجل وحده گفته اند ایشان چون بگذارد نماز را مردی تنها ثم ادرك الجماعة پس دریافت جماعت را فانه یعید الصلوات کلها فی الجماعة پس بدرستیکه او اعاده کند همه نمازها را در جماعت و تخصیص به نمازی ندارد برابرست که مغرب باشد یا صبح یا دیگر نماز واذا صلی الرجل المغرب وحده ثم ادرك الجماعة و چون بگذارد مردی نماز مغرب را تنها پس دریافت جماعت را قالوا فانه یصلیها معهم گفته اند علمای مذکوره پس بدرستیکه آن مرد بگذارد مغرب را همراه جماعت و یشفع برکعة و شفع کند یک رکعت را بضم کردن رکعت با او چرا که این نماز در حق وی نفل ست و نفل سه رکعت روا نیست و لهذا گفته اند که یک رکعت دیگر با او ضم کند تا دو شفع گردند و این خلاف مذهب امام ابی حنیفه است والتی صلی وحده هی المکتوبة عندهم و آن نمازی که گذارده او تنها آن نماز فرض او باشد نزد ائمه مذکورین **باب** ما جاء فی الجماعة فی مسجد قد صلی فیه مرة باب ست در بیان آنچه آمده است در حق ادا کردن نماز بجماعت در مسجدی که تحقیق گذارده شده باشد در ان مسجد یکبار نماز بجماعت حدثنا هناد نا عبدة عن سعید بن ابی عروبة عن سلیمان الناجی بنون و جیم و او سلیمان بن الاسود ناجی بصری ابو محمد صدوق از ساد سه بود عن ابی المتوکل عن ابی سعید قال گفت ابو سعید خدری جاء رجل وقد صلی رسول الله صلی الله علیه وسلم

شرح ابی الطیب

لهما غیر ما قد صلاهما **قوله** وفی الباب عن محجن روی عنه انه کان فی مجلس رسول الله صلی الله علیه وسلم فاذن بالصلوة فقام رسول الله صلی الله علیه وسلم فصلی و رجع و محجن فی مجلسه فقال ما منعك ان تصلی بالناس الست برجل مسلم قال بلی ولکنی کنت قد صلیت مع اهلی فقال له اذا جئت الی المسجد واقیمت الصلوة فصل مع الناس وان کنت قد صلیت اخرجه مالك والنسائی واما حدیث یزید بن عامر فاخرجه ابوداود قال جئت رسول الله صلی الله علیه وسلم وهو فی الصلوة فلما انصرف رآنی جالسا فقال الم تسلم یا یزید قلت بلی یا رسول الله قد اسلمت قال وما منعك ان تدخل مع الناس فی صلاتهم قال انی کنت قد صلیت فی منزلی احسب ان قد صلیتم فقال اذا جئت الصلوة فوجدت الناس فصل معهم وان کنت قد صلیت تکن لك نافلة وهذه مکتوبة ای المشار الیه بقوله وان کنت قد صلیت لقرب المرجع وهی الصلوة الاولی وزاد فی الآثار لمحمد واجعلوا الاولی فریضة وهذه نافلة قال محمد وبه ناخذ وهو قول ابی حنیفة **باب** ما جاء فی الجماعة فی مسجد قد صلی فیه مرة

شرح سراج احمد

آمد مردی در مسجد شریف درحالیکہ تحقیق گذاردہ بود آنحضرت نماز را فقال ایکو یتجر علی ھذا و در بعضی نسخہ یا تجر نیز آمدہ است پس فرمود کدام کس است از شما کہ تصدق کند برین مرد و طلب کند ثواب آن را از حق تعالی در اقتدا کردن بوی پس این مرد چون این مرد بسبب وی جماعت یابد گویا کہ او بروی تصدق کرد و سعید بن منصور از ابی عثمان ہندی باین عبارت اخراج کردہ است کہ ان رجلا دخل المسجد یصلی وقد صلی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الا رجل تصدق علی ہذا فیصلی معہ انتہی فقام رجل وصلی معہ پس برخاست مردی و بگذارد نماز را ہمراہ او و آن مرد ابوبکر صدیق بود و فی الباب عن ابی امامۃ الباہلی و ابی موسی الاشعری والحکم بن عمیر بتصغیر عمر قال ابو عیسی و حدیث ابی سعید حدیث حسن و ھو قول غیر واحد من اھل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم و غیرھم من التابعین قالوا لا باس ان یصلی القوم جماعۃ فی مسجد گفتہ اند گروہی از صحابہ و تابعین کہ باک ندارد اینکہ بگذارند گروہی نماز را بجماعت در مسجدی قد صلی فیہ جماعۃ درحالیکہ تحقیق گذاردہ بودند دران مسجد نماز را بجماعت

شرح ابی الطیب

قولہ ایکو یتجر علی ھذا فی النہایۃ وغیرھا الروایۃ یاتجر من الاجر والھمزۃ لا تدغم فی التاء فان صح فیھا یتجر فیکون من التجارۃ لا الاجر کانہ بصلاتہ معہ حصل لنفسہ تجارۃ ای مکسب انتہی قلت ھو منقوض بما حققت فی باب ماجاء فی الحائض والجنب فی قول عائشۃ ان تخطیۃ اتزر خطا قال فی المفصل قول من قال اتزر بالتشدید خطا خطاء وقال الکرمانی اتزر فی قول عائشۃ وھی من فصحاء العرب حجۃ فالمخطی مخطی انتہی و قولہ تعالی واتخذ اللہ ابراھیم خلیلا من اخذ فقولھم لا تدغم الھمزۃ فی التاء لا وجہ لہ فعلی ھذا معنی قولہ ایکو یتجر علی ھذا یطلب الاجرۃ علی ھذا وفی القاموس اتجر طلب الاجر وعلی کل تقدیر علی متعلق بیتجر علی تضمین معنی التصدق ای ایکو یطلب الاجر من اللہ تعالی متصدقا علی ھذا او یکتسب لفائدۃ متصدقا علی ھذا وفی بعض الروایات الا رجل یتصدق علی ھذا او علی بمعنی من لان بعض الحروف یاتی بمعنی بعض ای ایکو یطلب الاجر من صلاتہ مع ھذا او ایکو یکتسب الاجر من ھذا ثم قولھم الروایۃ یاتجر یردہ ضبط المتقنین کانھم اتجر بلا ھمزۃ بین الیاء المنقوطۃ باثنتین من تحت والتاء المنقوطۃ من فوق **قولہ** فقام رجل ھو ابوبکر الصدیق رواہ ابن ابی شیبۃ عن الحسن مرسلا **قولہ** قالوا لا باس ان یصلی القوم الخ ویؤیدہ ما روی البخاری عن انس تعلیقا وابو یعلی موصولا انہ جاء انس الی مسجد قد صلی فیہ فاذن واقام وصلی جماعۃ فی روایۃ البیہقی انہ مسجد بنی رفاعۃ وانہ جاء فی عشرین من فتیانہ وفی روایۃ ابی یعلی انہ مسجد بنی ثعلبۃ

قوت المغتذی

ایکو یتجر علی ھذا قال فی النہایۃ الروایۃ انما ھی یاتجر من الاجر والھمزۃ لا تدغم فی التاء وان صح فیھا یتجر فیکون من التجارۃ لا الاجر کانہ بصلاتہ معہ حصل لنفسہ تجارۃ ای مکسب فقام رجل وصلی معہ ذکر ابن سید الناس ان الرجل الذی قام ھو ابوبکر الصدیق رواہ ابن ابی شیبۃ عن الحسن مرسلا

عارضۃ الاحوذی

یبول فلم ینکر ذلک علیہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حتی فرغ ولو کان مکروھا منتقلا لغیرہ وما اقرہ علیہ الثالثۃ فترک الکلام بذکر اللہ عزوجل علی قضاء الحاجۃ وقد تقدم ذلک فی آدابھا الرابعۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم تیمم لذکر اللہ و ذکر اللہ علی الطھارۃ افضل ولا سیما اذا کان دعاء کما تقدم فی قولہ لا یقبل اللہ صلوۃ بغیر طھور وقد کان مالک لا یقرأ علیہ شئ من حدیث رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حتی یتوضأ الخامسۃ تیمم علی الجدار وھو من حجارۃ او لبن مصنوع وفی ذلک رد علی الشافعی

شرح سراج احمد

گروہی یعنی جماعت ثانی و ثالث نیز رواست وبہ یقول احمد و اسحق وبآن قائل گشتہ است امام احمد و اسحق عام ست ازینکہ برای آن مسجد مؤذن و امام مقرر باشد یا نہ وقال آخرون من اهل العلم یصلون فرادی وگفتہ اند گروہی دیگر از اہل علم کہ بگذارند نماز را تنہا بی جماعت وبہ یقول سفیان و ابن المبارک ومالک و الشافعی یختارون الصلوۃ فرادی اختیار کردہ اند گذاردن نماز را تنہا و در شرح منیۃ المصلی نوشتہ است واذا لم یکن للمسجد امام ومؤذن راتب فلا یکرہ تکرار الجماعۃ فیہ باذان واقامۃ عندنا بل ہو الافضل اما لو کان لہ امام ومؤذن فیکرہ تکرار الجماعۃ فیہ باذان واقامۃ عندنا وعن ابی حنیفۃ لو کانت الجماعۃ الثانیۃ اکثر من ثلثۃ یکرہ التکرار والا فلا وعن ابی یوسف اذا لم یکن علی ہیأتہ الاولی لایکرہ والا یکرہ وہو الصحیح **باب** ما جاء فی فضل العشاء والفجر فی جماعۃ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در فضیلت گذاردن نماز عشا و فجر در جماعت حدثنا محمود بن غیلان نا بشر بن السری نا سفیان عن عثمان بن حکیم بن عباد بن حنیف الانصاری الاوسی ابو سہل المدنی ثم الکوفی ثقۃ از خامسہ بود عن عبد الرحمن بن ابی عمرۃ عن عثمان بن عفان رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من شہد العشاء فی جماعۃ فرمود آنحضرت ہر کہ حاضر شود نماز عشا را در جماعت کان لہ قیام نصف لیلۃ باشد مر او را مزد و ثواب قیام نیم شب و در بعضی نسخہ کقیام نصف لیلۃ آمدہ است ومن صلی العشاء والفجر فی جماعۃ کان لہ کقیام لیلۃ و ہر کہ بگذارد نماز عشا و فجر ہر دو را بجماعت در مسجد باشد مر او را ہمچو ثواب بیدار داشتن تمام شب وفی الباب عن ابن عمر اخراج آن کردہ طبرانی در اوسط و ابی ہریرۃ اخراج آن کردہ احمد و انس اخراج آن کردہ بیہقی و عمارۃ بن ابی رویبۃ بضم راء وفتح واو وسکون مثناۃ تحتیہ و موحدہ و جندب و ابی بن کعب و ابی موسی الاشعری و بریدۃ بلفظ تصغیر ست حدثنا محمد بن بشار نا یزید بن ہارون نا داود بن ابی ہند القشیری مولاہم ابو بکر و ابو محمد البصری ثقہ متقن بود در آخر عمر وہم شدہ بود و او از خامسہ است در سنہ اربعین ومائۃ وفات کرد و گویند پیش از آن عن الحسن البصری عن جندب بن سفیان البجلی العلقمی ابو عبد اللہ و سفیان جد او ست و پدر او عبد اللہ بود و گاہ او را نسبت بہ پدر کردہ میشد و گاہ بجد صحابی ست در کوفہ بود و انتقال کرد ببصرہ پس تر بیرون شد از وی و در فتنہ عبد اللہ بن الزبیر پس از چار سال از آن

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی فضل العشاء والفجر فی جماعۃ **قولہ** من شہد العشاء فی جماعۃ کان لہ قیام نصف لیلۃ منصوب علی انہ خبر کان و اسمہ ضمیر عائد الی الشہود المفہوم من شہد ای کان ذلک الشہود لہ کقیام نصف لیلۃ بالصلوۃ والذکر بقرینۃ مقابلہ وہو کقیام لیلۃ لما فی حضورہ العشاء سیما مع الجماعۃ المستدعیۃ للسعی الی المسجد من المشقۃ الناشی تحملہا عن کمال الاخلاص وظہور الخوف وہو یوجب کثرۃ الثواب ویحتمل الرفع بتقدیر کان لہ اجر قیام نصف لیلۃ واما قولہ کقیام لیلۃ فعلی قیاس التقدیر الاول ظاہر وعلی قیاس التقدیر الثانی فالکاف زائدۃ والمضاف محذوف فیؤل الی الاول ویحتمل ان یکون اسما بمعنی المثل والمضاف محذوف و التقدیر کان لہ مثل اجر قیام لیلۃ **قولہ** کقیام لیلۃ ای کاملۃ لما فی مسلم فکانما صلی اللیل کلہ ظاہرۃ انہ بانضمام ثلث النصف بقرینۃ اعادۃ ذکر العشاء مع الفجر بخلاف روایۃ مسلم ومن صلی الصبح فی جماعۃ فکانما صلی اللیل کلہ فانہا تحتمل الاحتمال الاول وتحتمل ان الصبح وحدہا بقیام اللیل کلہ اشارۃ الی انہا افضل من العشاء فانہا اشق واصعب علی النفس واشد علی الشیطان فان ترک النوم بعد الدخول فیہ اشق من ارادۃ الدخول فیہ ابتداء

عارضۃ الاحوذی

لا یبتیسخ الا بالتراب الطاہر المثبت و سیاتی ذلک فی کتاب التیمم موضحا ان شاء اللہ **باب** سور الکلب ذکر عن ابن سیرین عن ابی ہریرۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال یغسل الاناء اذا ولغ فیہ الکلب سبع مرات اولاہن او اخرہن بالتراب فاذا ولغت فیہ الہرۃ غسل مرۃ حسن صحیح وذکر حدیث الموطأ عن ابی قتادۃ الاسناد ھذا الحدیث رواہ جماعۃ منہم ابو ہریرۃ وعبد اللہ ابن مغفل فاما حدیث ابن مغفل فرواہ ابن ابی شیبۃ و رواہ ابو داود و اللفظ لہ حدثنا احمد بن حنبل نا یحیی بن سعید

شرح سراج احمد

فوت کردہ شد عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من صلی الصبح فھو فی ذمۃ اللہ فرمود آنحضرت ہر کہ بگذارد نماز صبح پس
آنکس در عہد و امان خدا باشد فلا تخفروا اللہ فی ذمتہ پس باید کہ سبک نہ پندارید خدای تعالیٰ را در ذمہ وی یعنی نشکنید عہد او را تا در رو
سلم فلا یطلبنکم اللہ من ذمتہ بشئی آمدہ است قال ابو عیسی حدیث عثمان حدیث حسن صحیح وقد روی ھذا الحدیث
عن عبد الرحمن بن ابی عمرۃ عن عثمان موقوفا و تحقیق روایت کردہ شدہ است این حدیث از عبد الرحمن بن عمرہ از
امیر المؤمنین عثمان موقوف و روی من غیر وجہ عن عثمان مرفوعا و روایت کردہ شدہ است از بسیار طرق از عثمان مرفوع نیز
حدثنا عباس العنبری نا یحیی بن کثیر ابو غسان العنبری عن اسمعیل الکحال و در تقریب است اسمعیل بن سلیمان
الکحال الضبی یا الیشکری ابو سلیمان بصری صدوق بود خطا میکرد از سابعہ بود عن عبد اللہ بن اوس الخزاعی لین الحدیث از رابعہ بود
عن بریدۃ الاسلمی بریدہ بتصغیر است ابن الحصیب ابو سہل صحابی است اسلام آورد پیش از بدر در سنہ ثلث وستین وفات یافت
عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال فرمود آنحضرت بشر المشائین فی الظلم الی المساجد بشارت دہ روندگان را
در تاریکی بسوی مسجدہا برای ادای نماز عشا بجماعت بالنور التام یوم القیمۃ بنور کامل در روز قیامت ھذا حدیث غریب
مصنف گوید این حدیثی است غریب کہ بطرق متعددہ مروی نگشتہ است **باب ما جاء فی فضل الصف الاول** باب است

شرح ابی الطیب

قولہ فھو فی ذمۃ اللہ ای عھدہ وامانہ فی الدنیا فلا یتعرض لمالہ ودمہ وعرضہ ای یجب علیکم عدم التعرض
لہ ما وقیل بعض العلماء الصلوۃ بالاخلاص **قولہ** فلا تخفروا اللہ فی ذمتہ ای لا تزیلوا من اللہ فی محل منہ و
امانہ قال فی النھایۃ خفرت الرجل اجرتہ یعنی امنتہ واخفرتہ اذا نقضت عھدتہ وذمامہ والھمزۃ فیہ للازالۃ
ای ازلت خفارتہ کا شکیتہ اذا ازلت شکواہ وھو المراد فی الحدیث **قولہ** بشر المشائین جمع مشاء وھو کثیر المشی
لانہ صیغۃ المبالغۃ فالظاھر ان المراد بہ من کثر مشیہ ویعتادہ ذلک لا من اتفق منہ المشی مرۃ او مرتین **قولہ**
فی الظلم بضم الظاء جمع الظلمۃ قیل لو مشی فی الظلام بضوء لدفع آفات الظلام فالجزاء بحالہ والا فلا قال ابن الملک
قولہ بالنور التام یوم القیامۃ متعلق ببشر وفی وصف النور بالتام وتقییدہ بیوم القیمۃ تلمیح الی وجہ
المؤمنین یوم القیمۃ فی قولہ تعالی نورھم یسعی بین ایدیھم وبایمانھم یقولون ربنا اتمم
لنا نورنا والی وجہ المنافقین انظرونا نقتبس من نورکم ویشمل الحدیث العشاء
والصبح بناء علی انھما یؤدیان فی الظلمۃ او المصلی یاتی الیھما فی الظلمۃ ولو کانت
صلوۃ الفجر تؤدی فی الاسفار عند من یقول بہ **باب ما جاء فی فضل الصف الاول**

قوت المغتذی

فلا تخفروا اللہ فی ذمتہ قال فی النھایۃ خفرت الرجل اجرتہ واخفرتہ اذا نقضت عھدہ
وذمامہ والھمزۃ فیہ للازالۃ ای ازلت خفارتہ کاشکیتہ اذا ازلت شکواہ
وھو المراد فی الحدیث بشر المشائین فی الظلم الی المساجد بالنور التام
یوم القیمۃ ھذا من الخطاب العام ولم یرد بہ امرء واحد بعینہ

عارضۃ الاحوذی

قال الاحوذی ثنا شعبۃ
عن ابی التیاح سمعت
مطرفا یحدث عن
ابن مغفل ان رسول
اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم امر بقتل الکلاب
ثم قال ما لھم ولھا
فرخص فی کلب الصید
وفی کلب الماشیۃ
وقال اذا ولغ الکلب
فی الاناء فاغسلوا
سبع مرات والثامنۃ
عفروہ بالتراب
ھذا سند صحیح لا غبار
علیہ واما حدیث
ابی ھریرۃ فرواہ
جماعۃ فی الصحیح
منھم محمد بن سیرین
وابو صالح وابو رزین
والاعرج وھمام بن
منبہ وقصتہ
فی حدیث ابی صالح
وابی رزین اذا ولغ
الکلب فی اناء احدکم
فلیرقہ ثم لیغسلہ
سبع مرات وفی
بعض طرقہ سابقا
فلیرقہ ثم الاعرج

عارضة الاحوذی

قصه عتبة اذا
شرب الكلب فى اناء
احدكم فليغسله
سبع مرات واما
حديث همام فنصه
طهور اناء احدكم اذا
ولغ الكلب فيه ان
يغسله سبع مرات
وقال ابوداود عن
ابى هريرة اذا ولغ
الكلب فى اناء احدكم
فاغسلوه سبع مرات
السابعة فى التراب
وفى رواية اولاهن
وعفروا الثامنة
بالتراب غريبه
الولوغ للسباع
والكلاب كالشرب
لبنى ادم وقد يستعمل
الشرب فى السباع
ولا يستعمل الولوغ
فى الآدمى وقال
ابوعبيد الولوغ
بضم الواو الشرب
فان اكثر ذالك فهو
بفتح الواو والاحكام
هذا الباب من
الامهات تجمع تفقه

شرح سراج احمد

دربیان آنچه آمده است درفضیلت صف اول حدثنا قتیبة نا عبد العزیز بن محمد عن سهیل بن ابی صالح ذکوان السمان ابویزید المدنی صدوق بود درآخر عمر تغیری درحفظ او راه یافته بود روایت از وی کرده بخاری مقرون وتعلیق از سادسه بود درخلافت منصور وفات کرد عن ابیه ذکوان ابوصالح السمان الزیات مدنی ثقة ثبت بود وزیت بکوفه برای فروخت می برد از ثالثه است درسنه احدی ومائة وفات کرد عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم خیر صفوف الرجال اولها فرمود آنحضرت بهترین صفهای مردم اول ونخستین صفهاست وشرها آخرها وبدترین صفهای مردان پسین آنها اند وخیر صفوف النساء آخرها وشرها اولها وبهترین صفهای زنان پسین آنهاست وبدترین صفهای زنان پیشین آنهاست یعنی مردان را باید که درپیش صف بند ند ومتقدم بایستند وصف زنان وزنان پس ومتاخر از مردان شوند فی الباب

شرح ابی الطیب

قوله خیر صفوف الرجال اولها اقربهم من الامام وبعدهم من النساء **قوله** وشرها آخرها لقربهم من النساء وبعدهم من الامام والمراد بالخیر کثرة الثواب فان الصف الاول اعلم بحال الامام فیکون متابعته اکثر وثوابه اوفر **قوله** وخیر صفوف النساء آخرها وشرها اولها اما الاول فلبعدهن من الرجال واما الثانی فلقربهن من الرجال وقال ابن مالك لان مرتبة النساء متاخرة عن مرتبة الذکور فیکون آخر الصفوف الیق بمرتبتهن وقال الطیبی الرجال مامورون بالتقدم فمن کان اکثر تقدما فهو اشد تعظیما لامر الشرع فیحصل له من الفضیلة ما لا یحصل لغیره واما النساء فمامورات بالاحتجاب بل بالتاخر للخبر المشهور اخروهن کما اخرهن الله تعالی فهی لذلك شر من اللاتی تکون فی الصف الاخیر قاله بعض الشراح وقال السیوطی وانما کان ذلك لان الصف الاول من صفوف الرجال مختص بکمال الاوصاف ومختص بکمال الضبط عن الامام والاقتداء به والتبلیغ عنه وکل ذلك معدوم فی النساء فاقتضی ذلك تاخیرهن یعنی فکان آخر الصفوف اولی لهن واما الصف الاول من صفوف النساء فانما کان شرا من آخرها لما فیه من مقاربة انفاس الرجال للنساء فقد یخاف ان تشوش المرأة علی الرجل والرجل علی المرأة

قوت المغتذی

خیر صفوف الرجال اولها قال ابن سید الناس یعنی اکثرها اجرا وشرها آخرها یعنی اقلها اجرا وکذا المعنی فی صفوف النساء وانما کان ذلك لان الصف الاول من صفوف الرجال مختص بکمال الاوصاف ومختص بکمال الضبط عن الامام والاقتداء به والتبلیغ عنه وکل ذلك معدوم فی النساء فاقتضی ذلك تاخیرهن واما الصف الاول من صفوف النساء فانما کان شرا من آخرها لما فیه من مقاربة انفاس الرجال للنساء فقد یخاف ان تشوش المرأة علی الرجل والرجل علی المرأة وهذا القول فی تفضیل التقدیم فی حق الرجال علی اطلاقه واما القول فی صفوف النساء فلیس علی اطلاقه وانما هو حیث یکن مع الرجال فاما صفوف النساء اذا لم یکن مع رجال فاولها خیرها والقول فیها کالقول فی صفوف الرجال سواء انتهی وقال القاضی عیاض فی معنی قوله وشر صفوف الرجال آخرها قد یکون سماه شرا لمخالفة امره فیها وتحذیرا من فعل المنافقین بتاخرهم عنه وعن سماع ما یاتی به

شرح سراج احمد

عن جابر بن سمرة چنانکہ اخراج آن کردہ امام احمد و مسلم و ابو داود و نسائی و ابن ماجہ بعبارت الا تصفون کما تصف الملائکۃ عند ربہا یتمون الصفوف الاول و یتراصون فی الصف و ابن عباس اخراج آن کردہ طبرانی بلفظ خیر صفوف الرجال اولہا و خیر صفوف النساء آخرہا و شرہا اولہا و ابی سعید الخدری و ابی بن کعب اخراج آن کردہ حاکم و عائشۃ اخراج آن کردہ ابو داود بلفظ لا یزال قوم یتاخرون عن الصف الاول حتی یؤخرہم اللہ فی النار و العرباض بن ساریۃ اخراج آن کردہ نسائی و ابن ابی شیبہ بلفظ کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یصلی علی الصف الاول المتقدم ثلثا و علی الثانی واحدۃ و انس اخراج آن کردہ ابو داود و نسائی و احمد و ابن حبان و ابن خزیمہ و ضیا و از دیگر صحابہ نیز مروی گشتہ است چنانکہ اخراج کردہ امام احمد و نسائی و ضیا و ابو داود و طبرانی و بزار و سنا از براء بالفاظ مختلفہ و طبرانی و حاکم از ابن مسعود و ابو الشیخ از ابی ہریرہ و عبد الرزاق از زید بن اسلم مرفوع و از عثمان بن عفان موقوف و ابن ماجہ از عبد الرحمن بن عوف و طبرانی از نعمان بن بشیر و بزار از جابر و احمد و طبرانی از سمرہ و طبرانی از واثلہ بن الاسقع و ابو الشیخ از ابن عمر و بزار از ابی جحیفہ و ابن ابی شیبہ از عروہ بن الزبیر مرسل و ابن نصر از راشد بن سعید مرسل قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن صحیح و قد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ کان یستغفر للصف الاول ثلثا و للثانی مرۃ و تحقیق روایت کردہ شدہ است از آنحضرت باین عبارت مذکورہ معنی عبارت آن است کہ بدرستیکہ آنحضرت بود کہ طلب مغفرت و آمرزش میخواست برای صف اول سہ بار و برای صف ثانی یک بار چنانکہ اخراج آن کردہ نسائی و ابن ابی شیبہ از عرباض بن ساریہ و قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم و فرمود آنحضرت و این حدیث دیگر است در فضیلت صف اول لو ان الناس یعلمون ما فی النداء و الصف الاول اگر بدرستیکہ مردم بدانند آنچہ ثواب است در اذان گفتن

شرح ابی الطیب

قولہ و قد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم بصیغۃ المجہول اشارۃ الی التضعیف فیفید ضعف الحدیث لکن روی النسائی عن العرباض بن ساریۃ عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یصلی علی الصف الاول ثلثۃ و علی الثانی واحدۃ **قولہ** و قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم صیغۃ جزم فتفید صحۃ الحدیث **قولہ** ما فی النداء و الصف الاول یعنی من الثواب و الفضل و باعتبارہ افرد ضمیر علیہ فلا یرد انہ ینبغی ان یقول علیہما

قوت المغتذی

لو ان الناس یعلمون ما فی النداء و الصف الاول ثم لم یجدوا الا ان یستہموا علیہ افرد الضمیر مع عودہ الی اثنین لانہ علی معنی ذلک الثواب کما قال رؤبۃ فیہا خطوط من سواد و بلق کانہ فی الجلد تولیع البہق و الاستہام الاقراع و قیل الترامی بالسہام قال ابن سید الناس و اختلفوا ہل المراد بالنداء ہنا النداء للجمعۃ فقط او لہا و لغیرہا و الی الاول ذہب الداودی و الی الثانی ذہب الجمہور لتسون صفوفکم او لیخالفن اللہ بین وجوہکم قال فی النہایۃ یرید ان کلا منہم یصرف وجہہ عن الآخر و یوقع بینہم التباغض فان اقبال الوجہ علی الوجہ من اثر المودۃ و الالفۃ و قیل اراد بہا تحویلہا الی الادبار و قیل تغییر صورہا الی صور اخری

عارضۃ الاحوذی

و تکثر مسائلہ من الحدیث المختلف فیہ و ما تضمن من الفاظہ و فیہ عشر مسائل الاولی النظر فی الکلب ہل ہو طاہر او نجس فقال الشافعی و ابو حنیفۃ ہو نجس و ذکر لنا فخر الاسلام و الدوس عن جمال الاسلام ان ابا الہیثم اخراہما فی من ایمۃ الحنفیۃ ذکر عن ابی حنیفۃ ان الکلب طاہر و نجاستہ قال احمد و ابو ثور و ابو عبید و سحنون ذکرہ القاضی عبد الوہاب عنہ و شک ابن الماجشون و غیرہ و قال مالک ہو طاہر و کذلک سائر الحیوان و دلیل الطہارۃ الحیوۃ و ذلک ان الشاۃ تکون حیۃ فتکون طاہرۃ و اذا ماتت کانت نجسۃ فاذا ذکیت کانت طاہرۃ

عارضة الاحوذی

لان للذكاة تخلف الحيوة فان قيل لو كان طاهرا لاكل لحمه كالشاة قلنا سنبين ذلك في كتاب الاطعمة ان شاء الله تعالى وهذا يبطل بالآدمي فانه طاهر ولا يوكل لحمه فان قيل روي عن النبي صلى الله عليه وسلم كما تقدم طهور اناء احدكم اذا ولغ الكلب فيه ان يغسله سبعا والطهارة تقابل النجاسة قلنا لا يصح ما ذكرتم بل يرد على المحل النجس وعلى الطاهر قال الله تعالى وان كنتم جنبا فاطهروا وقال النبي صلى الله عليه وسلم لا يقبل الله صلوة بغير طهور وقال فاغسلوا وجوهكم وليس هنالك نجاسة وقال كما تقدم في السواك للفم وقال

شرح سراج احمد

ودر صف اول ثم لم يجدوا الا ان يستهموا عليه لاستهموا عليه پس نیابند مردم مگر وصف اول را مگر بقرعه انداختن بروی هر آئینه قرعه اندازند بروی چنانکه اخراج آن کرده ابوداود وابن ماجه از ابی هریره ومصنف نیز از ابی هریره اخراج آن کرده چنانکه میگوید حدثنا بذلك اسحق بن موسى الانصاری نا معن نا مالك ح وثنا قتيبة عن مالك عن سمی بلفظ تصغیر ست عن ابی صالح عن ابی هريرة عن النبی صلی الله علیه وسلم مثله

باب ما جاء فی اقامة الصفوف

باب ست دربیان آنچه آمده است در قائم کردن صفها وبرابر ایستاده کردن مردم بی پس وپیش که پایهای مردم همه برابر باشند حدثنا قتيبة نا ابو عوانة عن سماك بن حرب عن النعمان بن بشير بضم نون وبشير بفتح موحده وکسر شین معجمه ابن سعد بن ثعلبه ابن خلاس انصاری خزرجی کوفی صحابی ابن صحابی ابن الصحابیه بود واول مولود بود در انصار پس از هجرت بچهار ماه قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يسوی صفوفنا گفت نعمان بود آنحضرت که برابر میکرد صفهای ما را فخرج يوما فرای رجلا خارجا صدره عن القوم پس بیرون شد آنحضرت روزی از جای ایستادن خود پس دید مردی را که بیرون کننده بود سینه خود را از قوم فقال لتسون صفوفكم پس فرمود آنحضرت هر آئینه برابر کنید صفها را او ليخالفن الله بين وجوهكم یا آنکه تحقیق مخالفت می اندازد خدای تعالی درمیان ذاتهای شما چنانکه در حدیث ابی مسعود ست که اختلاف نکنید که مختلف گردد دلهای شما وآن بسبب این ست که در اختلاف تقدم وتاخر وتفوق بعضی بر بعضی تنافر قلوب وحدوث کینه ووحشت

شرح ابی الطیب

قوله ثم لم يجدوا الا ان يستهموا مفعول لم يجدوا محذوف وكذا المستثنى منه والتقدير ثم لم يجدوا سبيلا وتمكنا لازدحامهم ولاجتماعهم على تحصيله بشيء من الاشياء الا بالقرعة لاستهموا اي لاقرعوا وقد يقال انهم يعلمون ذلك باخبار الصادق وهم بسبيل من تحصيله بلا قرعة ومع ذلك لا يحصلون فما معنى الحديث يقال كان المراد بالحديث تعظيم ما فيهما من الاجر وتكثيره بطريق الكناية من غير قصد الى الاخبار عن الناس بانهم يحصلونه على تقدير العلم ويحتمل ان يكون المراد لو يعلمون ذلك معاينة اذ ليس الخبر كالعيان او لو يعلمون تفصيلا وبالخبر علموا اجمالا او لو علموا وتركوا الغفلة لتنازعوا في النداء والصف الاول

باب ما جاء في اقامة الصفوف

قوله لتسون صفوفكم او ليخالفن الله بين وجوهكم الفعل الاول بصيغة الجمع ولهذا ضم الواو والثاني بالافراد ولهذا فتحت الفاء واللام في قوله لتسون هي التي يتلقى بها القسم ولكونه جوابا للقسم اكده بالنون المشددة واو للعطف لاحد الشيئين يعني احد الامرين واقع لا محالة اما التسوية واما المخالفة بين الوجوه وهي كناية عن المهاجرة والمعاداة لان عادة المعادين اعراض كل عن الآخر ومهاجرة كل عن الثاني او هو على حذف المضاف والتقدير او ليخالفن الله بين وجوه قلوبكم بان يرفع التالف والتحابب والحكمة في النهي ان المتقدم عن الصف يفوق المتاخر وذلك يؤدي الى وقوع الضغينة و قال المظهر يعني ادب الظاهر علامة ادب الباطن فان لم تطيعوا امر الله ورسوله في الظاهر يؤدي ذلك الى اختلاف القلوب فيورث كدورة فيسري ذلك الى ظاهركم فيقع بينكم عداوة بحيث يعرض بعضكم عن بعض وقيل معنى مخالفة الوجوه تحولها الى الادبار او تغيير صورها الى صور اخرى فيكون محمولا على التهديد

شرح سراج احمد

واثارت عداوت ست وشاید که آن منجر گردد باختلاف کلمهٔ دین واختلال شوکت اسلام یا در ترک طاعت و امتثال امر خدا ورسول وطریان ظلمت وکدورت ست بر قلوب که سرایت میکند بنابرآن وجود آنکه شاید که در روی سرمی وخاصیتی باشد در حدوث اختلاف چنانکه از سیاق احادیث ظاهر میگردد وبعضی میگویند مراد بمخالفت وجوه آنست که بگرداند آنرا الله تعالی بجانب پشتها یا مسخ کند بر صورت بعضی حیوانات چنانکه در مخالفت امام واقع شده است که نمی ترسد آنکه برمی دارد سر پیش از امام که بگرداند سر او را مانند سر حمار بدانکه مراد به تسویهٔ صف آنست که متصل باشند ودرمیان فرجه نگذارند ولیس وپیش نایستند واگر صفوف متعدده باشند بر سمت واحد قیام نمایند در رنگ خطوط استواء بیکه بعد درمیان ایشان برابر باشد ورعایت ترتیب نمایند واین از آداب ظاهر ترست که ترک آن موجب اختلال احوال باطنه ست کذا قالوا الظاهر عنوان الباطن وفی الباب عن جابر بن سمرة اخرجه احمد وابوداود ومسلم والنسائی وابن ماجه والبراء اخرجه ابوداود وجابر بن عبد الله وانس اخرجه البیهقی بلفظ استووا واعدلوا صفوفکم واخرج مسلم عنه بلفظ اتموا الصفوف فانی اراکم خلف ظهری وابی هریرة اخرجه مسلم بلفظ اقیموا الصف فی الصلوة فان اقامة الصف فی حسن الصلوة وعائشة اخرجه ابوداود وقال ابوعیسی حدیث النعمان بن بشیر حدیث حسن صحیح وقد روی عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قال وروایت کرده شده است از آنحضرت که او فرمود من تمام الصلوة اقامة الصف از جملهٔ تمامیت نماز اقامت صف ست یعنی برابر ساز ید صفهای خود را از برای آنکه تسویهٔ صفوف از جملهٔ اقامت نماز ست که امر کرده شده است بدان ومدح کرده شده است در آیات کثیره اخراج کرده این را شیخین از انس وروی عن عمر انه کان یوکل رجلا باقامة الصفوف وروایت کرده شده است از امیر المؤمنین عمر بدرستیکه او بود که موکل میکرد مردی را باقامت صفها ولا یکبر وتکبیر نماز نمیکرد عمر بن الخطاب حتی یخبر ان الصفوف قد استوت تا آنکه خبر کرده میشد عمر بن الخطاب که بدرستیکه صفها تحقیق برابر شدند از ین حدیث برآمد که تحریمه نباید کرد امام را تا آنکه صفها برابر گردند اگرچه اقامت تمام شود وروی عن علی وعثمان وروایت کرده شده است از امیر المؤمنین عثمان وعلی مرتضی رضی الله عنهما انهما کانا یتعاهدان ذلك بدرستیکه هر دو بودند که تعاهد میکردند به تسویهٔ صفوف ویقولان ومی گفتند هر دو استووا برابر شوید وکان علی یقول وبود علی مرتضی که میگفت تقدم یا فلان پیش شوای فلان اگر پس می بود تاخر یا فلان پس شوای فلان اگر پیش می بود باب ما جاء لیلینی منکم اولوا الاحلام والنهی باب ست در بیان آنچه آمده است که باید که متصل من

شرح ابی الطیب

باب ما جاء لیلنی منکم اولوا الاحلام والنهی **قوله** لیلنی منکم بکسر اللامین وتخفیف النون من غیر یاء قبل النون ویجوز اثبات الیاء مع تشدید النون علی التوکید والولی القرب والدنو ای لیقرب منی اولوا الاحلام

قوت المغتذی

نی منکم اولوا الاحلام والنهی قال ابن سید الناس الاحلام والنهی بمعنی واحد وهی العقول وقال بعضهم المراد باولی الاحلام لغون وباولی النهی العقلاء فعلی الاول یکون العطف فیه من باب قوله + والفی قولها کذبا ومینا + وهو ان بر اللفظ قائم مقام تغایر المعنی وهو کثیر فی الکلام وعلی الثانی یکون لکل لفظ معنی مستقل

عارضة الاحوذی

خذ من اموالهم صدقة تطهرهم وحقیقة المسألة ان لفظ النجاسة یقتضی الطهارة واما لفظ الطهارة فلا یقتضی النجاسة خاصة فانقلب علیهم الامر والدلیل علی انه محل عری عن النجاسة ههنا ذکر العدد فیه وخلط التراب معه وهذا یدل علی انه طاهر عبادة فان غسل النجاسة لا یکون فیه عدد ولا مدخل للتراب علیه فان قیل لا عبادة علی الاناء وانما النجاسة قلنا العبادة علی مستعمل الاناء کما علیه ان یتوضأ اذا لمس النساء او ذکره فان قیل انما جعلت بالعدد وزید فیه التراب تغلیظا قلنا البول والغائط احق

عارضة الاحوذی

بالتغليظ لانه لايختلف فى نجاسته ونجاسة الكلب مختلف فيها الثانية هذا هو القول فى ذاته فامّا بقاؤه فطاهر ايضا لان كل حيوان طاهر الذات هو طاهر الريق والدمع والعرق لكن الكلب ياكل النجاسات فقد يقول انه نجس الريق لاجل اكله النجاسة وقد قال مالك يوكل صيده فكيف يكره لعابه وهذا الاستدلال بكتاب الله فان الله تعالى قال فكلوا مما امسكن عليكم ولو يأمر بغسل ما اصاب لعابه من الصيد وهذا بَيِّنٌ جدا فان كان من النهى عن اتخاذه وهى الثالثة فيغلظ عليه بطرده وغسل الاناء واراقة الماء

شرح سراج احمد

بایستند دنماز خداوند بلوغ وعقل حدثنا نصر بن علی الجهضمی نا یزید بن زریع نا خالد الحذاء عن ابی معشر عن ابراهیم عن علقمة عن عبدالله عن النبی صلی الله علیه وسلم قال روایت میکند عبدالله بن مسعود از آنحضرت که فرمود ولیلنی بجذف یا وتخفیف نون ودر بعضی نسخه لیلینی بثبوت یا ونون تاکید وبعضی روات بثبوت یا وسکون وی نیز روایت کرده اند وگفته اند که غلط است وصواب آنست که صحیح ست ولیکن نادرست زیرا که رفع مضارع درمقام جزم وعکس لغتی صحیح ست منکم اولوا الاحلام والنهی بیان ترتیب صفوف میکنند ومیفرمایند باید که متصل شوند مردان درصف اول بایستند خداوندان بلوغ وعقل احلام گاهی جمع حلم گیرند بکسر حا بمعنی تثبت ووقار وحقیقت حلم حفظ نفس ست نزد هیجان غضب وبعقل نیز تعبیر کنند باعتبار لزوم وگاهی جمع حلم گویند بضم بمعنی خواب بالغ ونهی بضم نون وفتح ها جمع نهیه بمعنی عقل زیرا که وی ناهی ست مرد را از کار ناشایسته پس معنی اول از قبیل تاکید وتفسیر بود وحکمت در ایلای اهل عقل وفضل آنست که تا یاد گیرند کیفیت صلوة واحکام آنرا وبرسانند بامت ثم الذین یلونهم پستر آن کسانیکه متصل اند بایشان نزدیک در رتبه چنانکه صبیان وآنها که قریب بلوغ اند که ایشان را مراهق گویند ثم الذین یلونهم پستر آن کسانیکه نزدیک اند بایشان چنانکه خنائی که علامت مردی وزنی هردو دارند ومتعین ست که بعد از وی صف نسا خواهد بود ولا تختلفوا فتختلف قلوبکم واختلاف نکنید پس مختلف گردد دلهای شما بدانکه ذکر کرده است

شرح ابی الطیب

والمراد ترتیب القیام فی الصفوف وروی انه صلی الله علیه وسلم کان یعجبه ان یلیه المهاجرون والانصار لیحفظوا عنه کما سیاتی **قوله** اولو الاحلام والنهی فاولو الاحلام هم العقلاء وقیل البالغون والنهی بضم النون العقول فعلی تقدیر ان اولی الاحلام العقلاء یکون اللفظان بمعنی فهو من قبیل عطف احد المترادفین علی الآخر فهو من باب قوله والفی قولها کذبا ومینا وهو کثیر فی الکلام وعلی تقدیر ان یکون الحلم بمعنی البلوغ فهو من عطف احد المتغایرین علی الآخر وهو ظاهر وواحدة النهی نهیة بضم النون وهی العقل **قوله** ثم الذین یلونهم ای الذین یقربون منهم فی النهی والحلم وقیل هم المراهقون ثم الصبیان الممیزون او الذین انزل مرتبة من المتقدمین حلما وعقلا ثم النساء فان نوع الذکر اشرف منهن علی الاطلاق ففیه اشارة الی ترتیب الصفوف والحاصل امره صلی الله علیه وسلم بتقدیم العقلاء ذوی العرفان لیحفظوا صلاته ویضبطوا الاحکام والسنن فیبلغوا من بعدهم **قوله** ولا تختلفوا فتختلف قلوبکم ای لا تختلفوا بالابدان فی القیام بهذا الوجه او فی الصفوف بالتقدم والتاخر فتختلف اهویة قلوبکم وارادتها بالعداوة والبغضاء وتختلف ذوات قلوبکم بان یغیرها الله من حال الی حال ومن صورة الی صورة وتختلف منصوب علی جواب النهی ففی الحدیث ان القلب تابع للاعضاء فاذا اختلفت اختلف واذا اختلف فسد ففسدت الاعضاء لانه رئیسها قاله الطیبی ویرد علیه ان الاعضاء تابعة للقلب فاذا صلح المتبوع صلح التبع کما فی الحدیث الا ان فی الجسد مضغة اذا صلحت صلح الجسد کله واذا فسدت فسد الجسد کله الا وهی القلب قول وجه التوفیق ان بین القلب والاعضاء تعلقا عجیبا وتاثیرا غریبا بحیث انه یسری مخالفة کل الی الآخر وان کان القلب مدار الامر علیه الا تری ان افعال الظاهر تؤثر فی الباطن وکذا بالعکس وهو اقوی

قوت المغتذی

ولا تختلفوا فتختلف قلوبکم ای تتغیر عن التواد والالفة الی التباغض والعداوة

شرح سراج احمد

در ہدایہ کہ صف اول برای مردان ست و بعد از وی صبیان و بعد از وی نساء و ذکر نکردہ است صاحب ہدایہ خناثی را و شیخ ابن الہمام گفتہ است صف خناثی میان صبیان و نساء ست و ہمچنین ست در وقایہ و در مذہب شافعیہ نیز ہمین ست وایاکم وہیشات الاسواق و دور دارید خود را از بلند کردن آواز ہا در مساجد چنانکہ در بازارہا می کنید یا مراد اختلاط بالغان و ذکور با اناث ست چنانکہ مختلط میشوند در بازارہا یا مراد آنست کہ دور باشید از بازارہا و اشتغال بکارہای آن تا مانع آید از سبقت کردن بجماعت و اتصال باہم در صف اول۔ و بعض گفتہ اند معنی حدیث آنست کہ حذر کنید از نماز گذاردن در بازارہا و در مواضع کہ مانع آید از حضور و قلت و کثرت اصوات۔ و ہیشات جمع ہیشہ و ہوشہ بمعنی فتنہ و تہیج و اضطراب و بمعنی جماعت مختلط نیز آمدہ است وفی الباب عن ابی بن کعب اخرجہ الحاکم و ابی مسعود اخرجہ مسلم و اربعۃ و ابی سعید الخدری و البراء بن عازب اخرجہ احمد و ابن ابی شیبۃ و الحاکم و سعید بن منصور و انس بن مالک اخرجہ احمد و ابو داود و ابن حبان و النسائی و ابن خزیمۃ و الضیاء قال ابو عیسی حدیث ابن مسعود حدیث حسن غریب و روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ کان یعجبہ ان یلیہ المہاجرون و الانصار روایت کردہ شدہ است از آنحضرت بدرستیکہ او بود کہ خوش می آمد او را اینکہ نزدیک آنحضرت بایستند مردم مہاجر و انصار لیحفظوا عنہ برای آنکہ یاد کنند از آنحضرت آداب صلوٰۃ را اخرج حاکم عن ابن مسعود بلفظ لیلینی منکم الذین یاخذون عنی و خالد الحذاء بفتح حای مہملہ و تشدید ذال معجمہ و بمد ہو خالد بن مہران بکسر میم و سکون ہا یکنی ابا المنازل و خالد حذاء کہ راوی از ابی معشر ست نام پدر وی مہران ست و کنیت کردہ میشد خالد بابی المنازل سمعت محمد بن اسمعیل یقول گفت مصنف شنیدم امام بخاری را کہ میگفت و در وجہ لقب شدن خالد بحذاء ان خالد الحذاء ما حذا نعلا قط بدرستیکہ خالد الحذاء قطع نکردہ و نساختہ کفش را گاہی انما کان یجلس الی حذاء فنسب الیہ جز این نیست کہ بود خالد می نشست بسوی قطع کنندہ کفشہا و بایشان مجالست می نمود پس نسبت کردہ شد خالد بحذاء و در نہایہ نوشتہ است لترکبن سنن من کان قبلکم حذو النعل بالنعل ای تعملون مثل اعمالہم کما تقطع احدی النعلین علی قدر النعل الاخری و الحذو التقدیر و القطع و ابو معشر اسمہ زیاد بن کلیب و نام ابو معشر زیاد بن کلیب ست **باب ما جاء فی کراہیۃ الصف بین السواری** باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در کراہت صف بستن میان ستونہا حدثنا ہناد نا وکیع عن سفیان عن یحیی

شرح ابی الطیب

قولہ وایاکم وہیشات الاسواق بفتح الہاء و سکون الیاء التحتیۃ و شین معجمۃ جمع ہیشۃ ای اختلاطہا و المعنی لا تکونوا مختلطین اختلاط اہل الاسواق فلا یتمیز اصحاب الاحلام و العقول عن غیرہم و لا یتمیز الصبیان و الاناث عن غیرہم فی التقدم و التاخر و قال بعضہم الہیشۃ رفع الصوت نہاہم عنہ لان الصلوٰۃ حضور بین یدی الحضرۃ الالٰہیۃ فینبغی ان یکونوا فیہا علی السکون و آداب العبودیۃ و یمکن ان یقال المعنی قوا انفسکم من الاشتغال بامور الاسواق فانہ یمنعکم عن ان تلونی **باب ما جاء فی کراہیۃ الصف بین السواری**

قوت المغتذی

وایاکم وہیشات الاسواق بفتح الہاء و سکون الیاء التحتیۃ و شین معجمۃ ای اختلاطہا و المنازعۃ و الخصومات و ارتفاع الاصوات و اللغط و الفتن التی فیہا

عارضۃ الاحوذی

وان کان ما ذن فی اتخاذہ صار لہ حکم الہرۃ التی ہی من الطوافات علینا کما یاتی بیانہ ان شاء اللہ و قد قال علماؤنا من لم یجد الا ماء ولغ فیہ کلب توضأ بہ و لم یتیمم و قال ابن شہاب ہذا ماء و فی النفس منہ شیء یتوضأ بہ و یتیمم و قالت طائفۃ منہم و لا یتوضأ بہ الرابعۃ فان صلی بہ فقیل لا اعادۃ علیہ عند ابن القاسم و قیل یعید فی الوقت عن ابن وہب و قیل یعید ابدا علی القول بالنجاسۃ و قد صح قول النبی صلی اللہ علیہ وسلم فلیرقہ فی الماء الذی ولغ فیہ الکلب و لکن ہہنا نکتۃ و ہی ان ذلک فیما نہی عن اتخاذہ فلا تدعو

عارضۃ الاحوذی

الضرورۃ الیہ فلا یعفی عنہ ویکون ذلک من النہی عن سورۃ من باب مباشرۃ النجاسۃ لا من باب نجاسۃ ذاتہ وریقہ فی الاصل الخامسۃ سور الخنزیر مثلہ قال مالک فی المختصر یتوضأ بہ والمسألۃ کالمسألۃ لکن فی ہذہ العارضۃ یجتزی بالاشارۃ دون الاستیفاء السادسۃ قد ضعف مالک غسل الاناء من ولوغہ فقیل لان القرآن عارضہ کما تقدم وقیل ضعفہ لان وجوب الغسل لا یظہر فیہ لعدم سبب الوجوب لما اذن فی اتخاذہ فعارضہ حدیث الہرۃ ایضا ویحتمل ضعفہ لاجل اختلاف الروایات

شرح سراج احمد

بن ہانی بن عروۃ المرادی ابو داود والکوفی ثقہ از خامسہ بود وروایت وی از ابن مسعود مرسل ست عن عبد الحمید بن محمود المعولی البصری یا کوفی ثقہ از رابعہ بود قال صلینا خلف امیر من الامراء گفت عبد الحمید نماز گذاردیم ما در پس امیری از امرا کہ ایشان از بنی امیہ باشند فاضطرنا الناس پس مضطر کردند مردم ما را وتنگ ساختند فصلینا بین الساریتین پس نماز گذاردیم ما میان ستونہائی مسجد فلما صلینا قال انس بن مالک کنا نتقی ہذا علی عہد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پس ہرگاہ گذاردیم ما نماز را گفت انس ابن مالک بودیم ما کہ پرہیز می کردیم این را بر زمانہ آنحضرت وفی الباب عن قرۃ بن ایاس المزنی قرہ بضم قاف وفتح رای مشددہ ایاس بکسر ہمزہ ومثناۃ تحتیہ در آخر سین مہملہ است قال ابو عیسی حدیث انس حدیث حسن صحیح وقد کرہ قوم من اہل العلم ان یصف بین السواری وتحقیق مکروہ گفتہ اند گروہی از اہل علم آنکہ صف بستہ شود میان ستونہا از جہت افتادن خلل در صفہا وبہ یقول احمد واسحق وقد رخص قوم من اہل العلم فی ذلک وتحقیق رخصت دادہ اند گروہی از اہل علم در بستن صف میان ستونہا

باب ما جاء فی الصلوٰۃ خلف الصف وحدہ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در گذاردن نماز پس صف تنہا

حدثنا ہناد نا ابو الاحوص عن حصین عن ہلال بن یساف قال اخذ زیاد بن ابی الجعد بیدی گفت ہلال گرفت زیاد بن ابی الجعد دست مرا ونحن بالرقۃ درحالیکہ ما در موضع رقہ بودیم وآن نام شہریست برکنارہ فرات فقام بی علی شیخ یقال لہ وابصۃ بن معبد من بنی اسد پس استادہ کرد مرا زیاد بر شیخی کہ گفتہ میشد نام او وابصہ بواو وموحدہ وصاد مہملہ ومعبد بفتح میم وسکون عین مہملہ وبموحدہ ودال مہملہ ووابصہ از قبیلۂ اسد بود فقال زیاد حدثنی ہذا الشیخ پس گفت زیاد حدیث کردہ مرا این شیخ ان رجلا صلی خلف الصف وحدہ والشیخ یسمع وحال آنکہ شیخ می شنید قول زیاد را فامرہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان یعید الصلوٰۃ پس امر کرد آنحضرت آن مرد را اینکہ باز بخواند نماز را قال وفی الباب عن علی بن شیبان گفت مصنف ودر باب گذاردن نماز در پس صف تنہا

شرح ابی الطیب

قولہ فاضطرنا الناس ای اوقعنا الناس فی الاضطرار لکثرۃ زحامہم **قولہ** کنا نتقی ہذا ای نتجنب ونحترز عنہ لورود النہی فیہ **باب** ما جاء فی الصلوٰۃ خلف الصف وحدہ **قولہ** حدثنی ہذا الشیخ یعنی وابصۃ بن معبد **قولہ** والشیخ یسمع ہذا مقول ہلال بن یساف یعنی حدثنی زیاد بن ابی الجعد ہذا الحدیث ووابصۃ بن معبد الذی ہو شیخہ یسمع حدیثہ ان رجلا صلی خلف الصف فامرہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان یعید الصلوٰۃ لما فی الاولی من الکراہۃ والصلوٰۃ مع الکراہۃ تعاد بلا کراہۃ وعلی ہذا الامر للاستحباب والکراہۃ کراہۃ تنزیہ او لما فی الاولی من الفساد علی ان یکون الامر للوجوب قال ابن الہمام وعن احمد انہا لا تصح لما فی ابی داود والترمذی وصحیح ابن حبان عنہ علیہ الصلوٰۃ والسلام انہ رای رجلا صلی خلف الصف فامرہ ان یعید الصلوٰۃ واستدل للجواز بما فی البخاری عن ابی بکرۃ انہ دخل المسجد والنبی صلی اللہ علیہ وسلم راکع فرکع دون الصف ثم مشی حتی انتہی الی الصف فلما سلم علیہ الصلوٰۃ والسلام قال انی سمعت نفسا عالیا فایکم الذی رکع دون الصف فقال ابو بکرۃ انا یا رسول اللہ فقال علیہ الصلوٰۃ والسلام زادک اللہ حرصا ولا تعد فعلم ان ذلک الامر بالاعادۃ کان استحبابا انتہی

شرح سراج احمد

حدیثیکہ مروی گشتہ است از علی بن شیبان و ابن عباس اخرجہ الطبرانی فی الاوسط و ابن النجار قال ابو عیسی حدیث وابصۃ حدیث
حسن و قد کرہ قوم من اهل العلم ان یصلی الرجل خلف الصف وحدہ و تحقیق مکروہ داشتہ اند گروہی از اہل علم اینکہ بگذارد مرد
در پس صف تنہا و قالوا یعید اذا صلی خلف الصف وحدہ و گفتہ گروہی از اہل علم کہ اعادہ کند نماز را چون بگذارد در پس صف تنہا و بہ
یقول احمد و اسحٰق و باین قائل گشتہ اند امام احمد و اسحٰق و قد قال قوم من اهل العلم یجزئہ اذا صلی خلف الصف وحدہ و تحقیق
گفتہ اند گروہی از اہل علم کفایت میکند و کافی باشد اور انماز چون بگذارد در پس صف تنہا و هو قول سفیان الثوری و ابن المبارک و
الشافعی و نزد امام ابو حنیفہ تنہا ایستادن در پس صف مکروہ ست کراہت تحریمی و اعادہ نماز از کراہت تحریمی واجب ست و قد ذهب
قوم من اهل الکوفۃ الی حدیث وابصۃ بن معبد ایضا و تحقیق رفتہ اند گروہی از اہل علم از اہل کوفہ بسوی حدیث وابصہ بن معبد
نیز کہ اعادہ نماز کنند قالوا من صلی خلف الصف وحدہ یعید گفتہ اند ہر کہ بگذارد نماز را در پس صف تنہا اعادہ نماز کند منہم حماد بن
ابی سلیمان و ابن ابی لیلی و وکیع و روی حدیث حصین عن هلال بن یساف غیر واحد و روایت کردہ اند حدیث حصین را
از ہلال بسیار کسان مثل روایۃ ابی الاحوص عن زیاد بن ابی الجعد عن وابصۃ مانند روایت ابی الاحوص از زیاد از وابصہ و فی
حدیث حصین ما یدل علی ان هلالا قد ادرک وابصۃ اصح و اختلف اهل الحدیث فی هذا و در حدیث حصین چیزی ست
کہ دلالت دارد بر آنکہ تحقیق ہلال یافتہ وابصہ را صحیح تر ست اینکہ ہلال وابصہ را پس اختلاف کردہ اند اہل حدیث درین فقال بعضهم حدیث
عمرو بن مرۃ عن هلال بن یساف عن عمرو بن راشد عن وابصۃ اصح پس گفتند بعضی از اہل حدیث حدیث عمرو بن مرہ از ہلال
ابن یساف از عمرو بن راشد از وابصہ صحیح تر ست و قال بعضهم حدیث حصین عن هلال بن یساف عن زیاد بن ابی الجعد
عن وابصۃ بن معبد اصح و گفتہ اند بعضی از علمای حدیث حصین از ہلال از زیاد از وابصہ صحیح تر ست قال ابو عیسی و هذا اصح
عندی گفت مصنف و این صحیح تر ست نزد من کہ حدیث حصین از ہلال از زیاد از وابصہ است اصح من حدیث عمرو بن مرۃ از حدیث
عمرو بن مرہ کہ مذکور شود لانہ قد روی من غیر حدیث هلال بن یساف عن زیاد بن ابی الجعد عن وابصۃ بن معبد
بدرستیکہ آن حدیث تحقیق روایت کردہ شدہ است سوای حدیث ہلال از زیاد از وابصہ حدثنا محمد بن بشار ثنا محمد بن جعفر
ثنا شعبۃ عن عمرو بن مرۃ عن زیاد بن ابی الجعد عن وابصۃ بن معبد قال گفت مصنف تحویل کرد باسناد دیگر کہ
عمرو بن مرہ را حدیثی از وابصہ بطریق دیگر رسیدہ است و ثنا محمد بن بشار نا محمد بن جعفر نا شعبۃ عن عمرو بن مرۃ عن
هلال بن یساف عن عمرو بن راشد عن وابصۃ بن معبد ان رجلا صلی خلف الصف وحدہ فامرہ النبی صلی اللہ
علیہ وسلم ان یعید الصلوٰۃ بدرستیکہ مردی بگذارد نماز را در پس صف تنہا پس امر فرمود او را آنحضرت اینکہ اعادہ کند نماز را و باز
بگذارد قال ابو عیسی سمعت الجارود یقول سمعت وکیعا یقول اذا صلی الرجل وحدہ خلف الصف فانہ یعید الصلوٰۃ بدرستیکہ
گفت مصنف شنیدم جارود را کہ میگفت شنیدم وکیع را کہ میگفت چون بگذارد مردی نماز را تنہا در پس صف پس بدرستیکہ آن مرد باز بگذارد
نماز را کہ اعادہ بروی واجب ست **باب** ما جاء فی الرجل یصلی و معہ رجل باب ست در بیان مردیکہ میگذارد نماز را در حالیکہ ہمراہ او مردی
دیگر ست در کدام جانب و طرف بایستد و گذارد نماز را حدثنا قتیبۃ نا داود بن عبد الرحمن العطار ابو سلیمان المکی عن عمرو بن دینار ابو محمد
المکی الجمحی مولاہم الاثرم یکی از ائمہ مجتہدین از اصحاب مذاہب فقہی ثقہ ثبت از رابعہ بود در سنہ خمس یا ست عشرین و مائۃ وفات کرد عن کریب مولی
ابن عباس بضم کاف و فتح راء و سکون تحتیہ و موحدہ ابن ابی مسلم القرشی الہاشمی بود رشدین تابعی ثقہ حسن الحدیث بود در مدینہ

عارضۃ الاحوذی

فیہ ویحتمل ضعفہ
لانہ لا یتحقق ان
غسلہ للنجاسۃ
او العبادۃ والصحیح
ترک ذلک لما قدمناہ
من الخبر نکتۃ
المسألۃ ان الحدیث
المتقدم جاء بالامر
بقتل الکلاب ثم
قال ما لهم ولها
ورخص فی کلب
الصید والغنم وقال
اذا ولغ الکلب فیحتمل
ان یرجع الامر بالغسل
عند الولوغ الی المنهی
عنہ اولا ویحتمل
ان یرجع الی المأمور
باتخاذہ بعارضۃ
قولہ فکلوا مما
امسکن علیکم
ولم یأمر بغسل و
عارضۃ تعلیلہ
فی الهرۃ للحاجۃ
الیہ فی قولہ انها
من الطوافین علیکم
او الطوافات فیسقط
الاحتمال ویتبین
انہ فی المنهی عنہ علی

عارضۃ الاحوذی

الوجہ المقدم بیانہ السابعۃ روی فی حدیث ابی ہریرۃ یغسل الاناء من ولوغ الکلب ثلثا او خمسا او سبعا قلنا تفرد بہ عبد الوہاب بن الضحاک وہو ضعیف عن اسمعیل بن عیاش وہو مثلہ قال ناصح الاسلام عن ابی نصر ابن الصباغ ان النجاسۃ وان کانت معقولۃ المعنی فلا تخلو من ضرب من التعبد کما جاء یرش بول الغلام ویغسل بول الجاریۃ ویفرک المنی دون غیرہ من النجاسات قال القاضی ابوبکر بن العربی رضی اللہ عنہ لا عبادۃ مع عقل المعنی الا فیما یتعلق بامتثال الامر خاصۃ ورش بول الغلام وفرک المنی لیس بقول الب...

شرح سراج احمد

سنۃ ثمان وسبعین وفات کرد عن ابن عباس قال صلیت مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم ذات لیلۃ گفت ابن عباس نماز گذاردم ہمراہ آنحضرت یک شب درخانہ خالہ خود میمونہ زوجہ آنحضرت فقمت عن یسارہ پس ایستادم من از جانب چپ آنحضرت فاخذ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم براسی من ورائی پس بگرفت آنحضرت سر مرا از طرف پشت من فجعلنی عن یمینہ پس بگردانید مرا از جانب راست خود از ین حدیث مستفاد گشت کہ اگر شخصی واحد باشد بر جانب راست بایستد وفی الباب عن انس واخرج الشیخان من حدیث انس مطولا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم تقدم علی انس والیتیم حتی صلی بہما واز جابر نیز مروی شدہ است کہ گفت قام النبی صلی اللہ علیہ وسلم فقمت عن یسارہ فاخذ بیدی فادارنی حتی اقامنی عن یمینہ ثم جاء جبار بن صخر فقام عن یسارہ فاخذنا بایدینا فدفعنا حتی اقامنا خلفہ اخرجہ مسلم قال ابو عیسی حدیث ابن عباس حدیث حسن صحیح والعمل علی ہذا عند اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومن بعدہم قالوا اذا کان الرجل مع الامام یقوم عن یمین الامام گفتہ صحابہ وکسانیکہ پس از ایشان بودند از ائمہ چون باشد یکی ہمراہ امام بایستد از جانب راست امام وہمین ست مذہب امام ما ابو حنیفہ **باب** ما جاء فی الرجل یصلی مع الرجلین باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق مرد کہ بگذارد نماز را ہمراہ دو مرد وکدام جا بایستد حدثنا بندار بضم موحدہ وسکون نون وفتح دال مہملہ در آخر راء محمد بن بشار نا محمد بن ابی عدی قال انبانا اسمعیل بن مسلم عن الحسن عن سمرۃ ابن جندب قال امرنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا کنا ثلثۃ ان یتقدم منا احدنا گفت سمرہ بن جندب امر فرمود مارا آنحضرت کہ چون باشیم ما سہ کس وخواہیم کہ نماز بگذاریم اینکہ پیش شود یکی از ما سہ کس ودو کس در پس باشند وفی الباب عن ابن مسعود انہ ام اثنین فتوسطہما اخرج مسلم من روایۃ ابراہیم عن علقمۃ والاسود انہما دخلا علی عبد اللہ فقام بینہما فجعل احدہما عن یمینہ والآخر عن شمالہ الحدیث وفی آخرہ ہکذا رایت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فعل اغرب ابن عبد البر والمنذری ثم النووی فقالوا ان الصحیح وقفہ ہذا الحدیث زاد المنذری ثم النووی ان مسلما اخرجہ موقوفا واخرجہ ابو داود مرفوعا واسنادہ ضعیف کذا قال وہو فی مسلم من ثلث طرق ثالثہا مرفوعۃ واخرجہ احمد من وجہ آخر عن عبد الرحمن بن الاسود عن ابیہ قال دخلت انا وعلقمۃ علی ابن مسعود بالہاجرۃ فلما زالت الشمس اقام الصلوٰۃ فقمت انا وصاحبی خلفہ فاخذ بیدی وبید صاحبی فجعلنا عن یمینہ وعن یسارہ وقام بیننا وقال ہکذا کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصنع وقد روی الطحاوی

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الرجل یصلی ومعہ رجل **قولہ** ذات لیلۃ ای فی لیلۃ وذات مقحمۃ قال جار اللہ وہو من اضافۃ المسمی الی اسمہ **قولہ** براسی من ورائی کلا الجارین متعلقان باخذ وفی بعض الروایات فاخذ بیدی من وراء ظہرہ وفی الحدیث فوائد منہا جواز الصلوٰۃ نافلۃ بالجماعۃ ومنہا ان الماموم الواحد یقف عن یمین الامام ومنہا جواز العمل الیسیر فی الصلوٰۃ ومنہا عدم جواز تقدم الماموم علی الامام لان النبی صلی اللہ علیہ وسلم ادارہ من خلفہ وکان ادارتہ من بین یدیہ ایسر ومنہا جواز الصلوٰۃ خلف من لم ینو الامامۃ لان النبی صلی اللہ علیہ وسلم شرع فی صلاتہ منفردا ثم ائتم بہ ابن عباس **باب** ما جاء فی الرجل یصلی مع الرجلین **قولہ** امرنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا کنا ثلثۃ ان یتقدم منا احدنا معمول امرنا علی حذف الباء ای بان یتقدم منا احدنا واذا کنا ظرف یتقدم وجاز تقدیمہ علی ان المصدریۃ للاتساع فی الظروف المفہوم منہ انہ اذا کانوا اثنین لا یتقدم احدہما یعنی لا یتقدم التقدم الحسی لان الماموم الواحد یقف بحذاء الامام

باقی آئندہ

شرح سراج احمد

من حدیث ابن سیرین قال بل اری ابن مسعود فعل ذالک لضیق المسجد او لعذر آخر وجابر اخرجه ابو نعیم قال ابو عیسیٰ وحدیث سمرۃ حدیث غریب والعمل علی هذا عند اهل العلم قالوا اذا کانوا ثلثة قام رجلان خلف الامام گفتہ اند اہل علم چون باشند سہ کس بایستند دو کس پس امام وروی عن ابن مسعود انه صلی بعلقمة والاسود وروایت کردہ شدہ است از ابن مسعود بدرستیکہ او بگذارد نماز را بعلقمہ واسود فاقام احدهما عن یمینه والآخر عن یساره پس استادہ کرد ابن مسعود یکی این ہر دو را از جانب راست خود و دیگرے را بجانب چپ خود ورواه عن النبی صلی الله علیه وسلم وروایت کرد ابن مسعود این فعل خود را از آنحضرت کہ آنحضرت ہمچنین کردہ بود وقد تکلم بعض الناس فی اسمعیل بن مسلم من قبل حفظه وتحقیق سخن کردہ اند بعضی مردم در اسمعیل ابن مسلم جہت حفظ وی کہ حفظ کم داشت **باب ما جاء فی الرجل یصلی ومعه رجال ونساء** باب است در بیان کسے کہ آمدہ در حق مردی کہ نماز میگذارد وہمراہ او مردمان وزنان بایستند حدثنا اسحق الانصاری نا معن نا مالک عن اسحق بن عبد الله بن ابی طلحة عن انس بن مالک ان جدته مُلیکة بدرستیکہ جدۂ انس کہ ملیکہ نام داشت بضم میم وفتح لام وسکون تحتیہ دعت رسول الله صلی الله علیه وسلم لطعام صنعته خواند ملیکہ آنحضرت را برای خوردن طعامی کہ پختہ کردہ بود وضیافت آنحضرت کرد پس آمد آنحضرت بخانۂ وی فاکل منه پس بخورد آنحضرت ازان طعام ثم قال قوموا فلنصل بکم پس فرمود برخیزید پس باید کہ بگذارم نماز را باشما قال انس فقمت الی حصیر لنا قد اسودّ من طول ما لُبس گفت انس بن مالک پس برخاستم من بسوی آوردن بوریائی کہ تحقیق سیاہ شدہ بود از درازی زمان استعمال فنضحته بالماء پس شستم من آن بوریا را بآب فقام علیه رسول الله صلی الله علیه وسلم پس استاد بران بوریای آنحضرت وصففت علیه انا والیتیم وراءه وصف کردم من ویتیم در پس آنحضرت ونام یتیم ضمیر بود مولای آنحضرت والعجوز من ورائنا وپیر زن از پس ما بود شاید کہ ام سلیم باشد چنانکہ در حدیث مسلم مصرح کہ وام سلیم خلفنا فصلی بنا رکعتین ثم انصرف پس بگذارد با ما آنحضرت دو رکعت نفل را پس برگشت از نماز از این حدیث معلوم شد استادن صبی بارجل چہ یتیم جز صبی را نگویند وبعضی گویند کہ یتیم برادر انس بود کہ نہ صبی بعد پس دلالت نیست مراین حدیث را بر استادن صغیر با مرد ہمی تواند گفت کہ چون نماز نفل بود مساہلہ رفتہ باشد

شرح ابی الطیب

قوله قد تکلم بعض الناس فی اسمعیل بن مسلم من قبل حفظه لکن صح الحدیث معنی لما فی صحیح البخاری عن انس بن مالک قال صلیت انا ویتیم فی بیتنا خلف النبی صلی الله علیه وسلم وامی ام سلیم خلفنا وسیاتی فی الباب الذی یلیه **باب ما جاء فی الرجل یصلی معه رجال ونساء** **قوله** قال قوموا فلنصل بکم روی بالیاء وبدونها وعلی الثانی واضح واللام للامر والفاء کالفاء فی قوله تعالیٰ فلیضحکوا قلیلا وعلی الاول الفاء زائدة ای قوموا لنصلی واللام بمعنی کی وبعدها ان مضمرة **قوله** من طول ما لبس ای مکث **قوله** فنضحته ای صببت علیه ماء لیتلین **قوله** والیتیم اسم علم لاخی انس وقال میرک اسم الیتیم ضمیرة وهو جد الحسین بن عبد الله بن ضمیرة وفی القسطلانی هو ضمیرة بن ابی ضمیرة بضم الضاد المعجمة الصحابی بن الصحابی انتهی **قوله** والعجوز من ورائنا فیه اقتداء المرأة الواحدة مع الرجل ویستنبط منه اقتداء ما زاد علیها بالمقایسة وبه تحصل المطابقة بینه وبین الترجمة

عارضۃ الاحوذی

ولا لهم ایضا فلا الاستشهاد علینا بما لا نقول به من الرش ولا بما لا یقوله الخصوم من الفرک وبقیت فروع کثیرة استیفاؤها فی کتب المسائل فتخرج علی هذه الاصول فی الفاظ الحدیث الثامنة واما المرأة فاتفق جمهور العلماء علی طهارة سورها وقال ابو حنیفة رح هو مکروه ویوثر ذلک عن سعید ابن المسیب ومحمد بن سیرین وعطاء بن ابی رباح والحسن البصری بناء فیهم علی اصابتها النجاسة وحدیث النبی صلی الله علیه وسلم ینقض علی ذلک کله وقال قال علیه السلام انها لیست بنجس فاسقط اعتبار النجاسة التی تظن

شرح سراج احمد

وآن احکام سابق در نماز فرض باشد قال ابو عیسی حدیث انس حدیث حسن صحیح والعمل علیہ عند اہل العلم قالوا اذا کان مع الامام رجل وامرأۃ قام الرجل عن یمین الامام والمرأۃ خلفہما گفتہ اند اہل علم چون باشد ہمراہ امام یکس مرد و یک زن باستد مرد از جانب راست امام و باستد زن در پس ہر دو وقد احتج بعض الناس بہذا الحدیث وتحقیق حجت گرفتہ اند بعضی مردم باین حدیث نا جایزۃ الصلوٰۃ اذا کان الرجل خلف الصف وحدہ در روا شدن نماز چون باشد مردی در پس صف تنہا وقالوا ان الصبی لم تکن لہ صلوٰۃ وگفتہ اند بدرستیکہ کودک نباشد مر اورا نمازی وکان انس خلف النبی صلی اللہ علیہ وسلم وحدہ و بود انس بن مالک در پس آنحضرت تنہا ولیس الامر علی ما ذہبوا الیہ ونیست حکم بر آنچہ رفتہ اند علما بسوی وی لان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اقامہ مع الیتیم خلفہ بدرستیکہ آنحضرت استادہ کرد انس را ہمراہ یتیم در پس خود فلو لا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم جعل للیتیم صلوٰۃ لما اقام الیتیم معہ ولا قامہ عن یمینہ پس اگر نمی بود کہ بدرستیکہ آنحضرت می گردانید برای یتیم نمازی را برای چہ استادہ میکرد یتیم را ہمراہ انس و ہر آئینہ استادہ میکرد انس را از جانب یمین خود وقد روی عن موسی بن انس عن انس انہ صلی مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم فاقامہ عن یمینہ وتحقیق روایت کردہ شدہ است از موسی بن انس از انس بدرستیکہ او بگذارد ہمراہ آنحضرت نماز پس استادہ کرد اورا از جانب راست خود وفی ہذا الحدیث دلالۃ انہ انما صلی تطوعا مصنف گوید و درین حدیث دلالت بدرستیکہ جز این نیست کہ گذارد نماز را آنحضرت نفل اراد ادخال البرکۃ علیہم خواست آنحضرت عمدا آوردن برکت را برای اہل خانہ انس از جہت گذاردن آنحضرت نماز را در خانہ وی **باب** من احق بالامامۃ باب است در بیان کسیکہ آن مردم کس لائق تر است بامامت کردن حدثنا ہناد ثنا ابو معاویۃ عن الاعمش ح وثنا محمود بن غیلان ثنا ابو معاویۃ وابن نمیر عن الاعمش عن اسمٰعیل بن رجاء الزبیدی عن اوس بن ضمعج بفتح معجمہ وسکون میم و بعد از وی مہملہ مفتوحہ پس جیم است کوفی حضرمی یا نخعی ثقہ مخضرم از ثانیہ بود در سنہ اربع وتسعین وفات کرد قال سمعت ابا مسعود الانصاری یقول گفت اوس شنیدم ابا مسعود را کہ میگفت قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یؤم القوم اقرأہم لکتاب اللہ فرمود آنحضرت امامت کند قوم را قاری ترین ایشان مر کتاب خدا را فان کانوا فی القراءۃ سواء فاعلمہم بالسنۃ پس اگر باشند مردم در قراءت قرآن برابر پس احق بامامت عالم ترین ایشان باشد بسنت واحادیث وفقہ وبسیار فہم دارندہ در دین خدا چنانکہ در کافی است وذکر کردہ است در خزانہ کہ اعلم بسنت جز این نیست

شرح ابی الطیب

قولہ وفی ہذا الحدیث دلالۃ الخ لانہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یصلی الفرض عادۃ فی المسجد لا فی البیوت فحیث صلی فی البیت دل علی انہ صلی النفل لادخال البرکۃ **باب** من احق بالامامۃ **قولہ** یؤم القوم اقرأہم خبر بمعنی الامر ای لیؤمہم اقرأہم یعنی احسنہم قراءۃ وقال بعض العلماء اکثرہم قراءۃ یعنی احفظہم للقرآن لما ورد اکثرکم قرآنا وقیل انما قدم النبی صلی اللہ علیہ وسلم الاقرأ لان الاقرأ فی زمانہ کان افقہ وقال النووی لکن قولہ فان کانوا فی القراءۃ سواء فاعلمہم بالسنۃ دلیل علی تقدیم الاقرأ مطلقا اقول بہ قال ابو یوسف عملا بظاہر الحدیث **قولہ** فان کانوا فی القراءۃ سواء ای فی مقدارہا وحسنہا مستوین **قولہ** فاعلمہم بالسنۃ قال الطیبی اراد بہا الاحادیث انتہی وحملوہا علی احکام الصلوٰۃ فالاعلم بہا کان ہو الافقہ فی عہد الصحابۃ رضی اللہ عنہم وہو یقتضی تقدیم الاقرأ علی الاعلم بالفقہ واجاب من قال بتقدیم الافقہ علی الاقرأ بان المراد بالاقرأ فی الخبر الافقہ فی القرآن فاذا استووا فی القرآن فقد استووا فی فقہہ

عارضۃ الاحوذی

بعلۃ الطواف لتاتی بشعبۃ فان اصابت الہرۃ نجاسۃ فولغت فیہ بما اصابتہ نجاسۃ فان غابت عن العین بعد اصابتہا النجاسۃ ثم جاءت فولغت ففیہا لجمیع العلماء منا ومن غیرنا قولان الصحیح العفو عنہا بعلۃ التطواف ولا یعتبر قول من قال ہی علی النجاسۃ حتی تصیب ماء والحاجۃ تسقط المحظور الا تری الی الممالیک والصغار کیف تسقط الحجاب فی حقہم لضرورۃ مداخلتہم الناس وصحبتہم المناشرۃ روی الدارقطنی ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یاتی بعض دور الانصار ویترک اخری فقالوا لہ فی ذلک فقال فی دار فلان کلب قیل لہ وفی دار فلان ہرۃ

شرح سراج احمد

که باشد اولی و تقیید نیک داند قرائت را که ما یجوز به الصلوٰة باشد و مجتنب فواحش باشد و این حدیث موافق مذهب امام
ابی یوسف ست که نزد او اقرأ اولیٰ از اعلم ست بامامت و نزد امام ابو حنیفه اعلم اولیٰ ست از اقرأ و جواب ازین حدیث داده اند
که اقرأ در میان صحابه اعلم نیز بودند بخلاف زمان ما فان کانوا فی السنة سواء فاقدمهم هجرة یعنی اگر باشند مردم در
سنت برابر پس اقدم ایشان باشد از روی هجرت فان کانوا فی الهجرة سواء فاکبرهم سنا پس اگر باشند در هجرت
برابر که معنی شرع باشند پس بزرگترین ایشان بسنا باشد ولا یؤم الرجل فی سلطانه و امامت نکند مردی در سلطان غیر خود و در
محل ولایت مقام وی و در روایت دیگر آمده است فی اهله پس تقدیم نکند بر والی علی الخصوص در اعیاد و جمعات و نه بر امام حی
و صاحب خانه مگر باذن ایشان زیرا که این مفضی میگردد بسبب گردانیدن امر سلطنت و عزت مسودی باشد بتباغض و تقاطع و ظهور
خلاف که مشروعیت جماعت برای رفع و دفع آنست مروی ست که ابن عمر با آن فضل و شرف که وی داشت در پس حجاج نماز میگذارد که
ای شبه ظالم و فاسق بود ولا یجلس علی تکرمته فی بیته بجزم سین مهمله و رفع آن و نه نشیند مرد در خانه مرد دیگر بر تکرمۂ وی که مراد بدان
فراشی و سجاده و وساده وی ست که برای خود انداخته و نهاده و اصلش از تکریم و اکرام ست و بعضی از تکرمه مائده مراد داشته اند
و اول صواب ترست الا باذنه مگر باذن وی متعلق بهر دو حکم ست یعنی که ولا یؤم ولا یقعد ست قال محمود

شرح ابی الطیب

اذا زاد احدهم بفقه السنة فهو احق فلا دلالة فی الخبر علی تقدیم الاقرأ مطلقا بل علی تقدیم الاقرأ الافقه فی القراءة
علی من دونه و لا نزاع فیه و اجاب بعضهم بتسلیم هذا الحدیث بحدیث امامة ابی بکر رضی الله عنه لان ابیا رضی الله عنه کان
اقرأ و ابا بکر کان اعلم لکن الجواب الاول اظهر **قوله** فاقدمهم هجرة ای انتقالا من مکة الی المدینة قبل الفتح فمن هاجر
اولا فشرفه اکثر ممن هاجر بعده قال تعالی لا یستوی منکم من انفق من قبل الفتح و قاتل الآیة **قوله** فاکبرهم سنا ای
فی الاسلام و الاسبق فی الایمان و یؤیده ما فی روایة مسلم فاقدمهم سلما کذا قال بعضهم و الاولی کما قال النووی اذا
استویا فی الفقه و القراءة و الهجرة و رجح احدهما بتقدم اسلامه او بکبر سنه قدم لانها فضیلة یرجح بها **قوله**
لا یؤم الرجل فی سلطانه علی بناء المفعول و کذا و لا یجلس و الصیغة للنهی و یحتمل انه نفی بمعنی النهی و یمکن بناء الفعلین
للفاعل و اضمار الفاعل لظهوره ای لا یؤم احد الرجل فی سلطانه و لا یجلس احد علی تکرمته و اما جعل الرجل المذکور فاعلا
للفعل المبنی للمفعول فبعید من حیث لزوم رجوع ضمیر سلطانه و تکرمته و باذنه الی المقدر و المراد بالسلطان
محل سلطنته و محل ولایته ای فیما یملکه او محل یکون فی حکمه و تصرفه کصاحب المجلس و امام المسجد و
المحلة فانه احق من غیره و ان کان افقه و لذا کان ابن عمر یصلی خلف الحجاج و صح عن ابن عمر ان امام
المسجد مقدم علی غیر السلطان و الحکمة فی ذلک ان الجماعة شرعت لاجتماع المؤمنین علی الطاعة و تألفهم
و توادهم فاذا ام الرجل الرجل فی سلطانه افضی ذلک الی توهین امر السلطنة و خلع ربقة الطاعة
و اذا امه فی قومه و اهله ادی ذلک الی التباغض و التقاطع و ظهور الخلاف الذی شرع لدفعه
الاجتماع **قوله** علی تکرمته و هی ما یبسط لصاحب المنزل و یختص به من سجادة او سریر و هی فی الاصل مصدر
کرم تکریما و تکرمة بفتح التاء و کسر الراء اطلق مجازا علی ما یعد للرجل اکراما له فی منزله

عارضة الاحوذی

فقال المرأة سبع و
اشکل معنی هذا الحدیث
ان صح و قال بعضهم
سقط منه و تمامه
المرأة لیست بسبع
و لیس کذلک بل هی
سبع و الحدیث تمام
و المعنی فیه ان المرأة
سبع ذات ناب
ینتفع بحمایتها للاثاث
و تفترس ما یؤذی فیه
و فی الطعام و الکلب لا
منفعة فیه فی الحضر
فاذا احتیج الیه فی
البادیة التحق بالمرأة
فی الحاجة الیه و سقط
اعتبار غسله و غیر ذلک
من امره **باب**
المسح علی الخفین همام
ابن الحارث قال
بال جریر بن عبد الله
ثم توضأ و مسح علی
خفیه فقیل له
تفعل هذا قال و ما
یمنعنی و قد رأیت
رسول الله صلی الله
علیه و سلم یفعله
کان یعجبهم حدیث

عارضة الاحوذی

جریر لان اسلامه
کان بعد نزول
المائدة صحیح حسن
شهر بن حوشب قال
رأیت جریر بن عبد الله
توضأ ومسح علی خفیه
فقلت له فی ذلك
فقال رأیت رسول
الله صلی الله علیه وسلم
توضأ ومسح علی خفیه
فقلت له اقبل المائدة
ام بعد المائدة فقال
ما اسلمت الا بعد المائدة
اسناده اتفق الناس
علی صحة حدیث
جریر فی الباب وحدیث
عمر وسعد وعلی جماعة
منهم بلال الحبشی
المؤذن مولی ابی بکر
الصدیق الغریب
الخف جلد مبطن
مخروز بستر القدم
کلها والموق جلد
مخروز لا بطانة
له وقال الخطابی
هو خف قصیر
الساق والجرموق
خف قصیر الساق

شرح سراج احمد

قال ابن نمیر فی حدیثه اقدمهم سنا گفت محمود بن غیلان گفت ابن نمیر در حدیث خود عبارت اقدمهم سنا را نیز و
درین حدیث همین مقدار از مراتب مذکوره شده وگفته اند که اگر در سن هم برابر باشند هر که خوش خوتر وجمیل تر شکل بود امامت کند واگر
در صورت وشکل نیز برابر باشند هر که شریف النسب تر بود مقدم بود واگر در تمامه این امور برابر باشند قرعه بیندازند یا اختیار بدست
قوم ست کذا ذکر الشیخ ابن الهمام وگفته که نزد بعضی مسافر ومقیم برابر اند ونزد بعضی مقیم اولی ست یعنی برائے مقیمان قد حاوی که در مذهب
شافعی ست بعد از سن نسب را تقدیم کرده بعد از وی نظیف الثوب بعد از وی حسن الصوت بعد از وی حسن الصورت وفی الباب
عن ابی سعید الخدری اخرجه الدیلمی وانس بن مالك ومالك بن الحویرث وعمرو بن سلمة الجرمی اخرجه البخاری واز دیگر صحابه
نیز مروی گشته است چنانکه اخراج کرده بیهقی از ابی یزید الانصاری وابن عدی از عائشه بلفظ لیؤمکم احسنکم وجها فانه احری ان یکون
احسنکم خلقا ومسلم واحمد واربعه از ابن مسعود قال ابو عیسی وحدیث ابی مسعود حدیث حسن صحیح والعمل علی هذا عند اهل
العلم قالوا احق الناس بالامامة اقرأهم لکتاب الله واعلمهم بالسنة وقالوا صاحب المنزل احق بالامامة وگفته اند
علما صاحب مکان لائق تر ست بامامت کردن از مردی که بیاید وقال بعضهم اذا اذن صاحب المنزل لغیره فلا باس ان یصلی
بهم وگفته اند بعضی علما چون اذن کند صاحب مکان مر غیر خود را که در مکان او آمده باشد پس باک نیست این مرد دیگر را که نماز بگذارد با قوم
وکرهه بعضهم ومکروه داشته اند امامت غیر را بعضی علما وقالوا السنة ان یصلی صاحب البیت وگفته اند سنت آنست
که بگذارد صاحب خانه با مردم نماز را که او احق ست از غیر خود وقال احمد بن حنبل وقول النبی صلی الله علیه وسلم لا یؤم الرجل
فی سلطانه گفت امام احمد وقول آنحضرت که لا یؤم الی آخره ست وقول آنحضرت که ولا یجلس علی تکرمته فی بیته الا باذنه
ونه نشیند مردی بستر وسادۂ وی در خانۂ وی مگر باذن وی فاذا اذن فارجوان الاذن فی الکل پس وقتیکه اذن دهد او پس امید
میدارم اینکه اذن او در همه مذکورات جائز ست ولم یر به باسا اذا اذن له ان یصلی به ونمی بیند امام احمد بآن باکی چون اذن
کند مر مرد دیگر را اینکه بگذارد نماز وامام شود باذن وی **باب** ما جاء اذا ام احدکم الناس فلیخفف باب ست در بیان آنچه
آمده است که چون امامت کند یکی از شما مردم را پس باید سبک کند قرارت را ورکوع وسجود را در نماز حدثنا قتیبة نا المغیرة بن
عبد الرحمن عن ابی الزناد عن الاعرج عن ابی هریرة ان النبی صلی الله علیه وسلم قال بدرستیکه آنحضرت فرمود اذا
ام احدکم الناس فلیخفف چون امامت کند یکے از شما برای مردم پس باید که سبک کند نماز را فان فیهم الصغیر والکبیر
والضعیف والمریض پس بدرستیکه در میان قوم خردان وکلان سالان وضعیفان وبیماران باشند وچون نماز را دراز
کند ثقیل گردد بر ایشان وفتور در نماز ایشان راه یابد فاذا صلی وحده فلیصل کیف
شاء پس چون بگذارد آدمی نماز را تنها پس باید که بگذارد بهر کیفیت که خواهد وفی الباب عن عدی بن حاتم وانس

شرح ابی الطیب

باب ما جاء اذا ام احدکم الناس فلیخفف **قوله** والکبیر والضعیف والمریض ای الکبیر فی السن لانه بسبب
کبر سنه لا یستطیع الاطالة والمراد بالضعیف من فیه ضعف فی اصل الخلقة او فی العبادة لاجل الکسل او قرب
العهد بالمرض فلا یقال فی ذکر المریض بعده تکرار **قوله** فاذا صلی وحده فلیصل کیف شاء فیه اشارة
الی انه ینبغی للمصلی ان یطول اذا صلی وحده بخلاف ما اذا کان اماما فانه یخفف وغالب الناس فی زماننا علی عکس هذا

شرح سراج احمد

اخرجہ الشیخان و ابن ماجہ احمد و جابر بن سمرۃ اخرجہ الشیخان و ابو داود و مالک بن عبد اللہ و ابی واقد اللیثی و عثمان بن ابی العاص
اخرجہ الطبرانی و مسلم و ابی مسعود الانصاری اخرجہ الشیخان و ابن ماجہ و احمد و جابر بن عبد اللہ و ابن عباس و ازحزم بن ابی کعب نیز
مروی گشتہ است چنانکہ اخراج آن کردہ ابو داود و قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن صحیح و ہو قول اکثر اہل العلم اختاروا
ان لا یطیل الامام الصلوٰۃ مخافۃ المشقۃ علی الضعیف و الکبیر و المریض اختیار کردہ اند علما این کہ دراز نکند امام نماز را از جہت آنکہ
شاق گشتن نماز بر ضعیف و کلان سال و بیمار و ابو الزناد اسمہ عبد اللہ بن ذکوان نام ابی الزناد عبد اللہ بن ذکوان ست و الاعرج ہو عبد الرحمن
ابن ہرمز و نام اعرج عبد الرحمن المدینی یکنی اباداود کہ کنیت ابو داود دارد حدثنا قتیبۃ نا ابو عوانۃ عن قتادۃ عن انس قال کان
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من اخف الناس صلوٰۃ فی تمام گفت انس بود آنحضرت از سبک کنندہ ترین مردم از روئے نماز در تمام نماز چہ در قرأت و چہ
در رکوع و چہ در سجود بدانکہ این فقیر بعضے احادیث کہ در باب امامت اند و فوائد بسیار دارند می نویسد اخرج ابو الشیخ فی الثواب عن ابی ہریرۃ
قال الرحمۃ تنزل علی الامام ثم علی من علی یمینہ الاول فالاول و اخرج احمد و ابو داود و ابن ماجۃ و الحاکم عن عقبۃ بن عامر من ام الناس فاصاب
الوقت و اتم الصلوٰۃ فلہ و لہم و من انتقص من ذلک شیئا فعلیہ لا علیہم و اخرج ابو داود و الحاکم عن حذیفۃ قال نہی ان یقوم الامام فوق شیء و الناس
خلفہ و اخرج البیہقی عن جابر قال نہی ان یکون الامام موذنا و اخرج ابن عساکر عن ابن عمر قال ان اللہ یحب التفصل فی کل شیء
حتی فی الصلوٰۃ اخرج ابو داود و ابن ماجۃ عن ابی ہریرۃ قال ایعجز احدکم ان یتقدم او یتاخر او عن یمینہ او عن شمالہ فی
الصلوٰۃ یعنی المسبحۃ و عن مغیرۃ بن شعبۃ بلفظ لا یصلی فی الموضع الذی صلی فیہ المکتوبۃ حتی یتحول و اخرج ابو داود و البیہقی
عن حذیفۃ اذا ام الرجل القوم فلا یقم فی مکان ارفع من مقامہم اخرج ابن النجار عن انس قال لا تکبروا فی الصلوٰۃ
حتی یفرغ المؤذن من اذانہ و اخرج الدیلمی فی الفردوس عن ابی ہریرۃ قال جلوس الامام بین الاذان و الاقامۃ فی المغرب
من السنۃ اخرج الخطیب فی المتفق و المفترق عن ابی الدرداء قال لا تحل الصلوٰۃ خلف الاقلف و فیہ مہدی بن ہلال متہم
بالوضع و ہذا حدیث حسن صحیح مصنف گوید و این حدیث انس حدیثیست حسن صحیح **باب**
ما جاء فی تحریم الصلوٰۃ و تحلیلہا بابیست در بیان آنچہ آمدہ است در تحریم صلوٰۃ و تحلیل آن حدثنا سفیان بن وکیع نا
محمد بن فضیل تصغیر فضل عن ابی سفیان طریف السعدی در تقریب ست طریف
ابن شہاب او ابن سعد السعدی الاشل بالمعجمۃ و یقال الاعسم ضعیف از سادسہ بود عن ابی نضرۃ عن ابی سعید الخدری

شرح ابی الطیب

قولہ من اخف الناس صلوٰۃ فی تمام قالہ دفعا لما یتوہم من ان خف من الاخلال بتمام الارکان و الطمانیۃ قال القاضی
خفۃ الصلوٰۃ عبارۃ عن عدم تطویل قراءتہا و عن الاقتصار علی قصار المفصل و عن ترک الدعوات الطویلۃ
فی الانتقالات و تمامہا عبارۃ عن الاتیان بجمیع الارکان و السنن و اللبث راکعا و ساجدا انتہی و فیہ ایہام انہ
ما کان یقرأ اوساط المفصل و طوالہا و قد ثبت قراءتہ ایاہا فالمعنی بالخفۃ انہ ما کان یمططہا و یمددہا
فی غیر مواضعہا کما یفعلہ بعض الناس فانہم یمدون فی المدات الطبیعیۃ قدر ثلث الفات و یطولون
السکتات و یزیدون فی عدد التسبیحات بل کانت قراءتہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم مجودۃ محسنۃ مرتلۃ مبینۃ
و من خواص قراءتہ اللطیفۃ انہا کانت خفیفۃ علی النفوس الشریفۃ و لو کانت طویلۃ **باب** ما جاء فی تحریم الصلوٰۃ و تحلیلہا

عارضة الاحوذی

فی قول بعضہم و فی
قول آخر خف علی
و عندی ان الجر موقوف
خف رکب علیہ الشیوخ
اصول قول السائل
الجر او کان ہذا قبل
نزول المائدۃ ام بعدہا
دلیل علی ان القوم
کانوا یرون نسخ القرآن
بالسنۃ من رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
او قولہ و قد منع من
ذلک قوم من اصحابنا
و غیرہم و جوزہ آخرون
و ہو الصحیح عندی
و قد بیناہ فی اصول
الفقہ و العقل یجوزہ
و الشرع قد ورد بہ
اما تجویز العقل لہ فانہ
لا یستحیل ان یقول
اللہ عز و جل علی
لسان رسولہ متی
ما حکم رسولی من
عندہ بما یخالف
ما حکم بہ بالقول
المنظوم فامتثلوہ
فان کل ذلک من
عندی و سبلغہ

باقی آئندہ

عارضة الاحوذي

صادق مشهود له بالصدق والعصمة فاما ورود الشرع به فقد جاء ذلك في نوازل منها ان اهل قباء رجعوا الى القبلة عن الاخرى في الصلوة بقول واحد وقد ظن بعضهم ان ذلك جائز في عصر الرسول فهذا ضعيف فان الدليل يتناول الازمنة كلها كما تقدم بيانها الاحكام في مسألتين الاولى هي سنة قائمة و شريعة صحيحة لا ينكرها الا مبتدع وقد روى عن مالك انكارها ولم يصح فلا يلتفت اليه مارد ها الا المبتدعة الا ان مالكا توقف فيها في الحضر وقد قدمنا ذلك في كتب المسائل الثانية انكر المسح على الخفين الخوارج والامامية من اصناف الشيعة

شرح سراج احمد

قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم مفتاح الصلوة الطهور فرمود آنحضرت مفتاح وکلید نماز پاکی ست از احداث کہ بی آن نماز نباشد وتحریمها التکبیر وحرام کنندہ ہر چیز را در نماز تکبیر اولی ست وتحلیلها التسلیم وحلال کنندہ ہمہ چیز از نماز سلام دادن ست ولاصلوة لمن لم یقرأ بالحمد ونیست جواز نماز برای کسیکہ نخواند سورۂ فاتحہ را وسورة ونخواند سورہ را سوای فاتحہ فی فریضة او غیرہا در نماز یکہ فرض باشد یا غیر فرض باشد وفی الباب عن علی وعائشة اخرجه الاربعة الا النسائی واحمد واسحق وابن ابی شیبة والبزار من طریق ابن عقیل عن محمد بن الحنفیة عن علی عن النبی صلی الله علیه وسلم قال الترمذی هذا اصح شئ فی الباب وعن ابی سعید مثله اخرجه الترمذی وابن ماجة والحاکم والعقیلی قال الترمذی والعقیلی حدیث علی اجود اسنادا وقال الحاکم هو اشهر اسنادا الا ان الشیخین لم یحتجا بابن عقیل انتهى وفی اسناد ابی سعید ابو سفیان وهو طریف بن شهاب السعدی والحاکم ظنه طلحة بن نافع فلذلک حکم علی شرط مسلم و ابو سفیان السعدی ضعیف ولم یخرج له مسلم وفی الباب عن عبد الله بن زید بن عاصم اخرجه الدارقطنی والطبرانی فی الاوسط وقال لا یروى عن ابن زید الا بهذا الاسناد تفرد به الواقدی وتعقب بان محمد بن سکین قاضی المدینة رواه عن فلیح عن عبد الله بن ابی بکر عن عباد بن تمیم به لکن محمد بن سکین ضعفه ابن حبان وقال انه یسرق الحدیث وعن ابن عباس رضی الله عنه نحوه اخرجه الطبرانی باسناد واه کما فی التخریج وحدیث علی بن ابی طالب اجود اسنادا مصنف گوید وحدیث علی مرتضی درین باب اجود ست از روی اسناد واصح وصحیح ترست من حدیث ابی سعید از حدیث ابی سعید خدری کہ در متن مذکور شدہ است وقد کتبناه اول فی کتاب الوضوء مصنف گوید وتحقیق نوشتیم ما آن حدیث علی را نخستین در کتاب الوضوء والعمل علیه عند اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم ومن بعدهم وعمل برین ست نزد اہل علم از صحابہ وکسیکہ پس از ایشان بودند وبه یقول سفیان الثوری وابن المبارک والشافعی واحمد واسحق ان تحریم الصلوة التکبیر وباین قائل گشتہ اند این ائمہ مجتہدین کہ بدرستیکہ تحریم نماز

شرح ابي الطيب

قوله مفتاح الصلوة الطهور بالضم ویفتح والمراد به المصدر وسماه صلی الله علیه وسلم مفتاحا مجازا لان الحدث مانع من الصلوة فهو کالقفل علی المحدث حتی اذا توضأ انحل الغلق وهذه استعارة بدیعیة لا یقدر علیها الا النبوة و کذلک قوله مفتاح الجنة الصلوة وقد تقدم الکلام فی اضافة تحریمها وتحلیلها فی اول الکتاب فی کتاب الطهارة **قوله** ولا صلوة لمن لم یقرأ بالحمد لله وسورة فی فریضة ظاهره دلیل لمن یقول بتسویة الفاتحة والسورة فی الفریضة بکون کل منهما واجبتین ولیستا بفریضتین ومعناه لا صلوة کاملة لمن لم یقرأ بالحمد لله او بسورة علی ان یکون الواو بمعنی او ویجوز ان یکون معناه لا صلوة لمن لم یقرأ بالقرآن لانه اذا انتفت قراءة الفاتحة والسورة فقد انتفت القراءة لان المراد بالسورة السورة وما فی معناها ففیه ایضا دلیل لمن یقول بفرضیة القرآن مطلقا بلا تخصیص بالفاتحة ویؤیده ما رواه ابو داود بسنده عن ابی هریرة رضی الله عنه قال قال لی رسول الله صلی الله علیه وسلم اخرج فناد فی المدینة انه لا صلوة الا بقرآن ولو بفاتحة الکتاب فما زاد انتهى وسکت علیه ابو داود وقد تقرر فی محله ان ضد مدخول او اولی بالحکم فیکون غیر الفاتحة اولی بالحکم بجواز الصلوة به واجاب هذا القائل عن قوله صلی الله علیه وسلم لا صلوة لمن لم یقرأ بفاتحة الکتاب رواه الشیخان بان معناه لا صلوة کاملة ومن قال بالفرضیة حمل علی ظاهره

شرح سراج احمد

تکبیر افتتاح است ولا یکون الرجل داخلا فی الصلوۃ الا بالتکبیر و نمی شود آدمی داخل شونده در نماز مگر بتکبیر افتتاح قال ابو عیسی
سمعت ابا بکر محمد بن ابان یقول سمعت عبد الرحمن بن مهدی یقول گفت مصنف شنیدم ابا بکر محمد بن ابان را که میگفت
شنیدم عبد الرحمن را که میگفت لو افتتح الرجل الصلوۃ بتسعین اسما من اسماء اللہ اگر شروع کرد مرد نماز را بنود نامی از نامهای
حق تعالی و لم یکبر و اللہ اکبر نگفت لم یجزہ کفایت نمی کند او را گفتن این اسما و نزد امام ما ابی حنیفہ اگر شروع کرد بتسبیح یا تهلیل یا بفارسی روا
باشد و در بحر الرائق نوشته است که مراد و آن هر لفظی ست که آن ثنای خالص باشد و دال بود بر تعظیم و گفت امام ابو یوسف نمی شود مرد
شارع مگر بگفتن الفاظی که مشتق بود از تکبیر و آن پنج الفاظ اند اللہ اکبر اللہ الاکبر اللہ الکبیر اللہ کبیر اللہ الکبار چنانکه در خلاصه است وان احدث
قبل ان یسلم امرته ان یتوضا ثم یرجع الی مکانه و یسلم و این نیز مقوله عبد الرحمن بن مهدی ست و اگر حدث کرد مصلی پیش از آنکه سلام دهد
امر میکنم او را اینکه وضو کند بستر باز آید بسوی جای خود و سلام دهد اگرچه از و فعل منافی صلوۃ صادر شده است لیکن هرگاه که پیش از سلام بود
حکم خلل صلوۃ دارد پس گویا که بنا کند و سلام دهد انما الامر علی وجهه جز این نیست که امر سلام بر وجه خود ست یعنی بر وجوب ست و ابو نضرة اسمه
المنذر بن مالک بن قطعة بضم القاف و فتح المهملة العبدی العوفی البصری و ابو نضره بنون و معجمه ساکنه مشهور بکنیت ثقه از ثالثه بود در سنه
ثمان یا تسع و مائة وفات کرد **باب** فی نشر الاصابع عند التکبیر باب ست در پراگنده کردن انگشتان نزد تکبیر حدثنا قتیبة
و ابو سعید الاشج قالا ثنا یحیی بن یمان عن ابن ابی ذئب عن سعید بن سمعان الانصاری الزرقی
و اسمعیل بن عبد الرحمن عن سعید بن سمعان الانصاری الزر
مولاهم المدنی ضعیف از ثالثه بود عن ابی هریرة قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیه و سلم اذا کبر للصلوۃ نشر اصابعه گفت
ابو هریره بود آنحضرت که چون تکبیر میگفت برای نماز پراگنده میکرد انگشتان خود را قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة قد رواه
غیر واحد عن ابن ابی ذئب عن سعید بن سمعان عن ابی هریرة ان النبی صلی اللہ علیه و سلم کان اذا دخل فی
الصلوۃ رفع یدیه مدا گفت مصنف حدیث ابی هریره را بتحقیق روایت کرده اند بسیار کسان از ابن ابی ذئب
از سعید از ابی هریره که بتحقیق بود آنحضرت که داخل می شد در نماز و می خواست که تکبیر نماز گوید بر می داشت

شرح ابی الطیب

قوله انما الامر علی وجهه یعنی قوله تحلیلها التسلیم لا یؤول بل یحمل علی ظاهره من ان السلام فرض لانه لا یحل له ما حرم علیه فی الصلوۃ الا به فما لم یخرج من الصلوۃ الا به یکون فرضا ثم ان ما یدخل به فیها یکون فرضا و به قال الامام الشافعی و غیره و قال علماؤنا انه واجب دون فرض **باب** فی نشر الاصابع عند التکبیر **قوله** نشر اصابعه ای بسطها لا المراد انه فرق بعضها عن بعض او المراد بالنشر خلاف الضم ای ترکها علی حالها و لم یضم بعضها الی بعض و علی الاول المراد بالنشر ضد القبض و هو البسط **قوله** رفع یدیه مدا ای رفعا زائدا علی رفعه حین الرکوع و حین الرفع منه و هو یدل علی رفعه الی الاذنین

قوت المغتذی

نشر اصابعه ای بسطها رفع یدیه مدا قال ابن سید الناس یجوز ان یکون مدا مصدرا مختصا کقعد القرفصاء او مصدرا من المعنی کقعدت جلوسا او حالا من رفع

عارضة الاحوذی

وقال الحسن بن ابی الحسن البصری اخبرنی سبعون من اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیه و سلم انه مسح علی الخفین و من انکره لیس له متعلق و لا اصل رووا عن علی ان ابا مسعود قال له ان النبی صلی اللہ علیه و سلم مسح علی الخفین فقال اقبل نزول المائدة ام بعدها فسکت ابو مسعود و هذا ان صح محمول علی انه کان سوال امتحان لا سوال استعلام بل الصحیح عن علی المسح علی الخفین کما روی مسلم فی صحیحه عنه و ابو داود فی سننه و غیرهما و من روی عن مالک انکاره وهم انما قال مالک ان رسول اللہ صلی اللہ علیه و سلم و ابا بکر و عمر اقاموا بالمدینة اعمارهم لم یرو عن احد منهم

شرح سراج احمد

دست مبارک خود را از روی کشیدن وهو اصح من روایة یحیی بن الیمان و آن صحیح تر است از روایت یحیی بن الیمان واخطأ ابن یمان فی هذا الحدیث و خطا کرده ابن الیمان درین حدیث که گذشته که نشر اصابع ست نزد گفتن تکبیر افتتاح بلکه مد و کشیدن دستها است حدثنا عبد الله بن عبد الرحمن انا عبید الله بن عبد المجید الحنفی ابو علی البصری صدوق بود در تقریب ست که ثابت گشته است یحیی بن معین او را تضعیف کرده است از تاسعه بود در سنه سبع ومائتین وفات کرد نا ابن ابی ذئب عن سعید بن سمعان قال سمعت ابا هریرة یقول کان رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا قام الی الصلوة رفع یدیه مدا چون می استاد آنحضرت بسوی گذاردن نمازی بر می داشت دو دست مبارک خود را از روی کشیدن قال ابو عیسی قال عبد الله گفت مصنف گفت عبد الله ابن عبد الرحمن که شیخ مصنف ست وهذا اصح من حدیث یحیی بن یمان و این حدیث عبید الله بن عبد المجید صحیح تر است از حدیث یحیی بن یمان وحدیث یحیی بن یمان خطأ و حدیث یحیی بن یمان خطا است که بجای رفع یدیه مدا نشر اصابعه گفته است

باب فی فضل التکبیرة الاولی باب است در بیان یافتن فضیلت تکبیر اولی همراه امام و در حد تکبیر اولی اختلاف ست نزد بعضی تکبیر اولی گفتن ماموم متصل تکبیر امام ست و نزد بعضی تا رکوع امام ست و نزد بعضی تا خواندن امام قرأت الحمد وغیره

حدثنا عقبة بن مکرم ونصر بن علی الجهضمی قالا نا سلم بن قتیبة الشعیری ابو قتیبة الخراسانی نزیل بصره صدوق از تاسعه بود در سنه مائتین یا بعد از ان وفات کرده عن طعمة بن عمرو الجعفری الکوفی صدوق عابد از سابعه بود عن حبیب بن ابی ثابت عن انس بن مالک قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من صلی لله اربعین یوما فی جماعة یدرک التکبیرة الاولی فرمود آنحضرت هر که بگذارد برای حق تعالی بی ریا و سمعه نماز را چهل روز با جماعت که بیابد تکبیر اولی را همراه امام یعنی بمسجد در اول وقت بیاید کتب له براءتان نوشته شود برای این کس دو خلاصی براءة من النار یکی خلاصی از آتش دوزخ و براءة من النفاق و دیگر خلاصی نوشته شود برای وی از خصلت نفاق قال ابو عیسی قد روی هذا الحدیث عن انس موقوفا گفت مصنف تحقیق روایت کرده شده است این حدیث از انس بن مالک موقوف ولا اعلم احدا رفعه الا ما روی سلم بن قتیبة عن طعمة بن عمرو ونمی دانم کسی را که مرفوع کرده این حدیث را بسوی آنحضرت مگر آن حدیث که روایت کرده سلم بن قتیبه از طعمه بن عمرو وانما یروی هذا عن حبیب بن ابی حبیب البجلی عن انس بن مالک قوله و جز این نیست که روایت

شرح ابی الطیب

باب فی فضل التکبیرة الاولی قوله اربعین یوما فی جماعة ای مع لیالیها لانه اذا ذکرت الایام بصیغة الجمع تدخل فیها اللیالی والمتبادر منها التتابع ویحتمل الاطلاق ایضا وفضل الله اوسع **قوله** براءة من النار ای خلاص ونجاة منها یقال برئ من الدین والعیب خلص **قوله** وبراءة من النفاق ای خلاص منه ای یامن فی الدنیا ان یعمل عمل المنافق ویوفق لعمل اهل الاخلاص فی الآخرة یامن مما یعذب به المنافق ویشهد له بانه غیر منافق یعنی ان الاربعین سر مکین للسالکین نطق به کتاب من رب العلمین وسنة سید المرسلین فقد جاء فی الحدیث من اخلص لله اربعین یوما ظهرت ینابیع الحکمة من قلبه علی لسانه فکانه جعل هذا المقدار من الزمان معیارا لکماله فی کل شان کما تملت له الاطوار فی هذا المقدار **قوله** عن انس موقوفا لکن مثل هذا لا یقال من قبل الرای فموقوفه فی حکم المرفوع

عارضة الاحوذی

انه مسح علی الخفین وهذا لا یلزم لان هذه الجملة العزیزة الکریمة فعلت لافضل اقتداء بالنبی صلی الله علیه وسلم وافضل النبی صلی الله علیه وسلم بالافضل من نحو المسح وسن المسح رفقا بالامة کما فعل فی سائر امور الشریعة امثالها

باب المسح علی الخفین للمسافر والمقیم

ابو عبد الله الجدلی عن خزیمة بن ثابت عن النبی صلی الله علیه وسلم انه سئل عن المسح علی الخفین فقال للمسافر ثلث وللمقیم یوم ولیلة حسن صحیح زر بن حبیش عن صفوان بن عسال قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یامرنا اذا کنا سفرا

شرح سراج احمد

گفت بشنید بست این مضمون حدیث از حبیب بن ابی حبیب از انس قول انس را حدثنا بذلک هناد معنف گوید حدیث کرد مرا ابن
حدیث هناد بن السری نا وکیع عن خالد بن الطہمان الکوفی واو خالد بن خالد ابو العلا الخفاف مشہور بکنیت خود صدوق مائل تشیع
بود از خامسه بود عن حبیب بن ابی حبیب البجلی عن انس بن مالک قوله ولم یرفعه ابن ابی حبیب البجلی روایت از انس کرده
قول انس را مرفوع نکرد و انس این حدیث را وروی اسمٰعیل بن عیاش هذا الحدیث عن عمارة بن غزیة وروایت کرد اسمٰعیل این
حدیث را از عمارہ بن غزیہ بفتح غین معجمہ وکسر زای وشدت تحتیہ عن انس بن مالک عن عمر بن الخطاب عن النبی صلی الله علیه وسلم
نحو هذا الاسناد این حدیث گذشته وهذا الحدیث غیر محفوظ مصنف گوید واین حدیثی است غیر محفوظ وهو حدیث مرسل وآن
حدیثی است مرسل عمارة بن غزیة لم یدرک انس بن مالک زیراچه عمارہ بن غزیہ نیافته است انس بن مالک را **باب ما یقول**
عند افتتاح الصلوة بابیست در بیان چیزی که بگوید مصلی نزدیک افتتاح صلوة پس از تکبیر تحریمه حدثنا محمد بن موسی البصری
ثنا جعفر بن سلیمان الضبعی بضاد معجمه مضموم وفتح موحده وعین مهمله عن علی بن علی الرفاعی در تقریب است علی بن علی بن نجاد الرفاعی
الیشکری ابو اسمٰعیل البصری لا باس به رمی بالقدر وکان عابدا ویقال کان یشبه النبی صلی الله علیه وسلم من السابعة عن ابی المتوکل
الناجی علی بن داود عن ابی سعید الخدری قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا قام الی الصلوة گفت ابو سعید
بود آنحضرت که چون برخاست بسوی گذاردن نماز باللیل بوقت شب کبر تکبیر افتتاح میکرد ثم یقول پس میگفت سبحانک
اللّٰهم تنزیه میکنم ترا وپاکی یاد میکنم تنزیهی که لائق باشد بجناب قدسی تو ای خدا وبحمدک وتسبیح میکنم متلبس ومختلط بحمد وستایش
ذات پاک تو پس این جمله در معنی سبحان الله والحمد لله باشد وتبارک اسمک وبزرگ است نام تو وتعالی
جدک وبلند تر است عظمت وسلطنت وغنای تو وجد بمعنی بخت وبزرگ شدن در چشم مردم آید ولا اله
غیرک ونیست اله جز تو ثم یقول الله اکبر کبیرا پس میفرمود آنحضرت لفظ الله اکبر کبیرا ثم یقول اعوذ بالله السمیع
العلیم من الشیطان الرجیم پس میفرمود آنحضرت پناه میخواهم بحق تعالی که شنوا است ودانا است از شیطانی که رانده کرده شده است

شرح ابی الطیب

باب ما یقول عند افتتاح الصلوة قوله سبحانک اللهم وبحمدک ای اسبحک سبحانا ووفقنی بحمدک
والجملة الاولی انشائیة لا اخباریة فلا یلزم عطف الانشاء علی الاخبار وقال ابن مالک وسبحان اسم اقیم مقام
المصدر وهو التسبیح منصوب بفعل مضمر تقدیره اسبحک سبحانا ای انزهک تنزیها من کل السوء والنقائص
والعلائق التی لا یلیق بحضرتک من اوصاف المخلوقات من الاهل والولد وقیل تقدیره اسبحک تسبیحا
متلبسا ومقترنا بحمدک وقال الخطابی خبرنی ابن الخلاد قال سألت الزجاج عن الواو فی وبحمدک قال معناه سبحانک اللهم وبحمدک
سبحتک قیل قول الزجاج یحتمل وجهین احدهما ان یکون الواو للحال وثانیهما ان یکون عطف جملة فعلیة علی مثلها
اذ التقدیر انزهک تنزیها واسبحک تسبیحا مقیدا بشکرک وعلی التقدیرین اللهم معترضة والباء فی بحمدک
اما سببیة او الملابسة متصل بفعل مقدر او الصاقیة والجار والمجرور حال من فاعله ذکره الطیبی

قوت المغتذی

وتعالی جدک ای جلالک وعظمتک

عارضة الاحوذی

ان لا ننزع خفافنا
ثلثة ایام ولیالیهن
الا من جنابة لکن
من بول وغائط
ونوم صحیح حسن
الاسناد احادیث
التوقیت فی المسح
علی الخفین صحیحة
من طریق خزیمة
وصفوان بن عسال
وعلی واحادیث نفی
التوقیت ضعیفة
امثلها ما خرجه
ابو داود عن ابی عمارة
وقد کان صلی مع
النبی صلی الله علیه
وسلم الی القبلتین
قال قلت یا رسول
الله المسح علی الخفین
قال نعم قلت یوما
قال یومین قلت و
ثلثة قال نعم وما
شئت وفی طریقه
ضعفاء ومجاهیل
منهم عبد الرحمن
ابن رزین ومحمد
ابن یزید وایوب
ابن قطن وقال عیسی

شرح سراج احمد

من همزه ونفخه ونفثه از نفخ شیطان ونفث او مراد نفخ شیطان تکبر و خود پسندی ست که آدمی را در وی می اندازد و این معنی را در می آید و او را در نظر وی می در آرد و گویا که در وی می دمد و بر باد میکند و مراد بنفث که بمعنی دم کردن ست سحر داشته اند که شیطان آدمی را سیکند تا باعث بر کردن آن میشود و این مناسب تر ست بقول حق سبحانه وتعالی ومن شر النفاثات فی العقد و اگر چه مراد آن زنان ساحره اند و بعضی گویند که مراد بنفث شعر ست که می دمد و می اندازد در نفس آدمی دمی برآرد از دهن وی و مانند افسون و مراد شعر مذموم خواهد بود که متضمن معنی کفر و فسق و هجو مسلمانان ست و مراد بهمز غیبت خواهد بود و افتادن در مردم بعیب گوئی و طعن و بعضی گویند که بهمز شیطان وسوسه مراد داشته شود که در دلهای مردم می اندازد چنانکه در قول حق تعالی که واعوذ بک من همزات الشیاطین وسواس و خطرات مراد داشته شود بدانکه استفتاح سبحانک اللهم سنت ست ثابت شده از آنحضرت واز خلفای راشدین و قائل اند بدان اجله علماء حدیث مثل سفیان ثوری و امام احمد و اسحق بن راهویه و روایت کرده اند آن را علمای ائمه محدثین و رفته بآن بسیاری از علمای تابعین و اختیار کرده اند آن را امام اعظم ابو حنیفه و جز وی از مجتهدین و مصنف نیز درین کتاب گفته که درین باب حدیث آمده از علی و عبد الله بن مسعود و عائشه و جابر و جبیر بن مطعم و ابن عمر و عمل برین ست نزد اهل علم از تابعین غایت آنکه مصنف در حدیثی که از ابی سعید آمده از طریق حارثه تکلم کرده و این ضرر ندارد بصحت حدیث بطرق دیگر و تحقیق آن ست که استفتاح بسبحانک اللهم صحیح ثابت و مستمر ست و بادعیه دیگر زیاده نیز بود و فی الباب عن علی رضی الله تعالی عنه اخرجه اسحق فی اول الجامع عن اللیث عن سعید ابن یزید عن الاعرج عن عبد الله بن ابی رافع عن علی رضی الله عنه عن النبی صلی الله علیه وسلم فقال ابو حاتم هذا حدیث باطل موضوع لا اصل له اری انه من روایة خالد بن القاسم واحادیثه عن اللیث مفتعلة وعبد الله بن مسعود اخرجه الطبرانی وعائشة اخرجه ابو داود من روایة ابی الجوزاء عنها وعند الترمذی وابن ماجة من روایة عمرة عنها واخرجه الحاکم من الوجهین والاسناد الاول تکلم فیه ابو داود والثانی الترمذی وجابر اخرجه البیهقی وفیه محمد بن المنکدر قال البیهقی

شرح ابی الطیب

قوله من همزه ونفخه ونفثه والهمز فی اللغة الغمز والدفع وفسر فی الحدیث بالموتة بالضم وفتح التاء نوع من الجنون والصرع یعتری الانسان فاذا افاق عاد علیه کمال عقله کالنائم والسکران وقال ابو عبیدة الجنون سماه همزا لانه یحصل من الهمز والنخس وکل شیء دفعته فقد همزته وفسره بعضهم بالسحر وفسر النفخ فی الحدیث بالکبر یعنی المؤدی الی الکفر او ما لا یجوز وفسر النفث فی الحدیث بالشعر والمراد به الشعر المذموم لخبر ابی داود اما من الشعر حکما ای مواعظ وامثالا فلا یجوز ارادة مطلق الشعر

قوت المغتذی

من همزه فسر فی الحدیث بالموتة وهی شبه الجنون ونفخه فسر بالکبر ونفثه فسر بالشعر قیل الهمز نسبه للناس وتفسیر الثلثة تبیین ذلک من باب الجبار

حاشیة تحفة الاحوذی

ابن شاذان البصری وکان من ثقات المحدثین سمعت یحیی بن سعید القطان یقول یعرف رباح قومس هذا رباح قومس وقال ابو داود لیس اسناده بالقوی ورواه یحیی بن معین وقال اسناده مضطرب وقال البخاری فی حدیثه لا یصح وقد روی فیه عن ابن عمر حدیث صحیح اخبرنا ابو الحسن الازدی اخبرنا ابو الطیب الطبری اخبرنا ابو الحسن الدارقطنی اخبرنا ابو بکر النیسابوری حدثنا سلیمان بن شعیب بمصر حدثنا بشر بن بکر حدثنا موسی بن علی عن ابیه عن عقبة بن عامر قال خرجت من الشام الی المدینة یوم الجمعة فدخلت المدینة یوم الجمعة فدخلت علی عمر بن الخطاب

حل اللغة
جبل
لازی قدر
واجل جمع ۱۲

شرح سراج احمد

اختلف عليه فيه وليس له اسناد قوى وجبير بن مطعم اخرجه ابوداؤد وابن ماجه وابن ابى شيبة عن ابن جبير بن مطعم عن ابيه
وابن عمر اخرجه عبد الرزاق وروى انس ان النبى صلى الله عليه وسلم كان اذا افتتح الصلوٰة كبر وقرأ سبحانك اللهم وبحمدك الخ والادعية
على هذا المعنى من الادعية كما هو مروى عن على هو عند الدارقطنى من رواية ابى خالد الاحمر عن حميد عنه دون قوله ولا يزيد على هذا
قال الدارقطنى اسناده كلهم ثقات كذا قال وفيه الحسن بن على بن الاسود ضعفه ابن عدى والازدى وقال ابن حبان ربما
اخطأ وقال ابن ابى حاتم عن ابيه هذا حديث كذب لا اصل له انتهى وله طريق اخرى فى الطبرانى فى الدعاء له من رواية عائذ
ابن شريح عن انس واخرى فيه من رواية محمود بن محمد الواسطى عن زكريا بن يحيى زحمويه عن الفضل بن موسى عن
حميد عن انس وهذه متابعة جيدة لرواية ابى خالد الاحمر واخراج كرده است مسلم از عمر بن الخطاب باسنادى كه منقطع است
و ذكر كرده دارقطنى در علل كه آن روايت كرده شده است مرفوع و آن صحيح نيست و اخراج آن كرده حاكم از عمر بطريق
ديگر موقوف و اشارت كرده بسوى مرفوع و گفته كه صحيح نيست و معارض احاديث استفتاح حديث انس ست كه گفته ان النبى
صلى الله عليه وسلم وابابكر وعمر كانوا يفتتحون الصلوٰة بالحمد لله رب العالمين اخراج آن كرده اند شيخان و از عائشه
صديقه نيز مروى شده است كه گفته است كان النبى صلى الله عليه وسلم يفتتح الصلوٰة بالتكبير والقراءة بالحمد لله رب العالمين اخرجه
مسلم و دفع معارض اين احاديث بطريق جمع كرده شود والله اعلم قال ابو عيسى وحديث ابى سعيد اشهر حديث فى
هذا الباب گفت مصنف و حديث ابى سعيد خدرى مشهور ترين حديثى ست درين باب وقد اخذ قوم من اهل العلم
بهذا الحديث و تحقيق تمسك نموده اند گروهى از اهل علم باين حديث واما اكثر اهل العلم فقالوا واما اكثر اهل علم پس گفته اند
انما يروى عن النبى صلى الله عليه وسلم انه كان يقول جز اين نيست كه روايت كرده شده است از آنحضرت كه بود آنحضرت كه ميفر مود
بعد از تكبير افتتاح سبحانك اللهم وبحمدك وتبارك اسمك وتعالى جدك ولا اله غيرك و ذكر نكرده است الله اكبر كبيرا او
هكذا روى عن عمر بن الخطاب كما اخرجه مسلم وعبد الله بن مسعود كما اخرجه الطبرانى والعمل على هذا عند اكثر اهل العلم
من التابعين وغيرهم وقد تكلم فى اسناد حديث ابى سعيد و تحقيق سخن كرده شده است در اسناد حديث ابى سعيد
خدرى كه گذشته است در متن كان يحيى بن سعيد يتكلم فى على بن على بود يحيى بن سعيد كه تكلم ميكرد
در حق على بن على وقال احمد لا يصح هذا الحديث و گفت امام احمد صحيح نشده است اين حديث
حدثنا الحسن بن عرفة ويحيى بن موسى قالا نا ابو معاوية عن حارثة بن ابى الرجال بكسر را و جيم انصارى
بخارى مدنى ضعيف از ساده بود در سنه ثمان واربعين مائة وفات كرد عن عمرة عن عائشة قالت كان النبى
صلى الله عليه وسلم اذا افتتح الصلوٰة قال سبحانك اللهم وبحمدك وتبارك اسمك وتعالى جدك ولا اله غيرك
قال ابو عيسى هذا حديث لا نعرفه الا من هذا الوجه گفت مصنف اين حديثى ست كه نمى شناسيم آنرا مگر باين طريق

شرح ابى الطيب

قوله فقالوا انما روى عن النبى صلى الله عليه وسلم انه كان يقول ظاهره ان مرادهم انه لم يروانه كان يفتتح الصلوٰة به
وانما كان يقول ذلك مطلقا والحق ان المراد به عدم صحة الرواية والا فقد صح الافتتاح به **قوله** وقال احمد
لا يصح هذا الحديث اقول قال المحقق ابن الهمام على بن على ثقة وثقه وكيع وابن معين وابوزرعة وكفى بهم

عارضة الاحوذى

فقال متى ولجت جلبك
فى خفيك قلت يوم الجمعة
قال فعل نزعتهما قلت
لا قال اصبت السنة
قال ابو بكر هذا الحديث
غريب قال ابو الحسن
وهو صحيح الاسناد
الغريب قوله اذا كنا
سفرا يعنى مسافرين
وهى كلمة تقال للواحد
والجميع والذكر و
الانثى سواء كالعدل
والرضى والزور ونحوه
وقوله لكن حرف من
حروف المنسق وهى
تختص بالاستدراك
بعد النفى غالبا وربما
يستدرك بها بعد
الاثبات فتختص بالجملة
دون المفرد هكذا قال
شيخنا ابو الحسن اللغوى
وبعد هذا ففى لفظ
الحديث اشكال لان
امرنا ان لا ننزع خفافنا
الا من جنابة نفى
معقب باستثناء
فيصير ايجابا وقوله
بعد ذلك لكن

شرح سراج احمد

وحارثة قد تکلم فیہ من قبل حفظہ وحارثہ تحقیق سخن کردہ شدہ است در وی از جانب حفظ او وابو الرجال اسمہ محمد بن عبد الرحمن
ونام ابی الرجال محمد بن عبد الرحمن است **باب ما جاء فی ترک الجہر ببسم اللہ الرحمن الرحیم** باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در ترک جہر
بہ بسم اللہ الرحمن الرحیم یعنی گفتن بسم اللہ پنہان حدثنا احمد بن منیع نا اسمعیل بن ابراہیم نا سعید الجریری عن قیس
ابن عبایة بفتح عین مہملہ وتخفیف موحدہ بس تحتانیہ ثقہ از ثالثہ بود در سنہ عشرہ ومائة وفات کرد عن ابن عبد اللہ بن مغفل یزید
ابن عبد اللہ بن المغفل قال سمعنی ابی وانا فی الصلوٰة اقول بسم اللہ الرحمن الرحیم گفت یزید شنید مرا پدر من در حالیکہ من
در نماز بودم میگفتم بسم اللہ الرحمن الرحیم را در نماز بجہر فقال لی ای بنی محدث پس گفت مرا ای پسر من احداث کنندہ تو ایاک والحدث
دور دار خود را از چیزہای نو پیدا شدہ قال ولم ار احدا من اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان ابغض الیہ الحدث
فی الاسلام یعنی منہ گفت ابن عبد اللہ ونہ دیدم ہیچکس را از صحابہ کہ بود مبغوض تر بسوی وی نو پیدا در اسلام یعنی از پدر من وقال قد صلیت
مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومع ابی بکر وعمر وعثمان وگفت پدر من تحقیق گذاردم نماز ہمراہ آنحضرت وہمراہ خلفای راشدین فلم
اسمع احدا منہم یقولہا پس نشنیدم ہیچکس را از صحابہ کہ گفتہ باشد بسم اللہ را بجہر فلا تقلہا پس مگو تو بسم اللہ را بجہر اذا انت صلیت فقل الحمد للہ
رب العلمین چون تو بگذاری نماز را پس بگو الحمد للہ رب العلمین را قال ابو عیسی حدیث عبد اللہ بن مغفل حدیث حسن والعمل علیہ عند

شرح ابی الطیب

قولہ قد تکلم فیہ من قبل حفظہ لکن کثرة طرقہ تدل علی صحة الحدیث فروی البیہقی عن انس وعائشة و
ابی سعید الخدری وجابر وعمر وابن مسعود الاستفتاح بسبحانک اللہم وبحمدک الخ مرفوعا ورواہ ابو داود عن عائشة
وضعفہ ورواہ الدارقطنی عن عثمان من قولہ ورواہ سعید بن منصور عن ابی بکر الصدیق من قولہ وقال التوربشتی
ہذا الحدیث اعنی حدیث الاستفتاح بسبحانک اللہم حدیث حسن مشہور واخذ بہ الخلفاء عمر رضی اللہ عنہ والحدیث مخرج فی
کتاب مسلم عن عمر وقد اخذ بہ عبد اللہ بن مسعود وغیرہ من فقہاء الصحابة وکثیر من علماء التابعین واختارہ ابو حنیفة
وقد ذہب الیہ الاجلة من علماء الحدیث کسفیان الثوری واحمد بن حنبل واسحق بن راہویہ واما ما ذکرہ الترمذی فہو کلام فی اسناد الحدیث
الذی ذکرہ ولم یقل ان اسنادہ مدخول من سائر الوجوہ وہذا الحدیث رواہ الاعلام من ائمة الحدیث واخذوا بہ ورواہ
ابو داود فی جامعہ باسنادہ وہو اسناد حسن رجالہ مرضیون نقلہ الطیبی **باب ما جاء فی ترک الجہر ببسم اللہ الرحمن الرحیم**
قولہ کان ابغض الیہ الحدث فی الاسلام ابغض خبر مقدم لکان والحدث اسمہ مؤخر لانہ معرفة وہو اولی بالابتداء
واسم کان مبتدأ فی الاصل قولہ فلا تقلہا اذا انت صلیت ظاہرہ انہ نہاہ عن البسملة رأسا یعنی لا یقول لا سرا ولا جہرا
لکن یحمل علی الجہر لان السماع عادة یتعلق بالجہر والیہ اشار المص فی الترجمة قال المحقق ابن الہمام عن انس رضی اللہ عنہ
صلیت خلف النبی صلی اللہ علیہ وسلم وابی بکر وعمر وعثمان فلم اسمع احدا منہم یقرأ بسم اللہ
الرحمن الرحیم لم یرد نفی القراءة بل السماع للاخفاء بدلیل ما صرح بہ عنہ فکانوا
لا یجہرون ببسم اللہ الرحمن الرحیم رواہ احمد والنسائی باسناد علی شرط الصحیح وعنہ صلیت مع
النبی صلی اللہ علیہ وسلم وابی بکر وعمر فکلہم یخفون بسم اللہ الرحمن الرحیم رواہ ابن ماجة و
فی روایة ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یسر ببسم اللہ الرحمن الرحیم وابا بکر وعمر ویدل علی ہذا المحمل قولہ ویقولہا فی نفسہ

عارضة الاحوذی

استدراک من ابی جناب بتفرد وذلک خلاف ما تقدم وفیہ نظر ومعناہ بعد تامل وفکر مقرر فی رسالة ملجئة المتفقہین الی معرفة غوامض النحویین وتقریبہ امرنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان لا نمسک خفافنا فی السفر مدة ثلثة ایام ولیالیہن لم یرخص فیہن لا مساک عند الجنابة لکن عند البول والغائط والنوم واللہ اعلم الاحکام فی ثلث مسائل الاولی اختلف العلماء فی توقیت المسح علی الخفین علی ستة اقوال الاول ان مطرفا سمع مالکا یقول التوقیت فی المسح علی الخفین بدعة الثانی روی اشہب وغیرہ عن مالک یمسح المسافر ثلثة ایام والمقیم یوما

شرح سراج احمد

اکثر اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم گفت مصنف حدیث عبدالله حدیثی ست حسن و عمل نزد اکثر اهل علم از صحابه برین ست منهم ابوبکر و عمر و عثمان و علی و غیرهم یعنی از ایشان خلفای راشدین و دیگران هستند و من بعدهم من التابعین و کسیکه پس از ایشان بوده از تابعین و به یقول سفیان الثوری و ابن المبارک و احمد و اسحق لا یرون ان یجهر ببسم الله الرحمن الرحیم اعتقاد نمیکنند این که جهر کرده شود به بسم الله قالوا و یقولها فی نفسه گفته اند این ایمه و بگوید بسم الله را در نفس خود و پنهان و همین ست مذهب امام ما ابی حنیفه **باب** من رای الجهر ببسم الله الرحمن الرحیم باب ست در بیان کسیکه اعتقاد کرده جهر کردن را ببسم الله

حدثنا احمد بن عبدة ثنا المعتمر بن سلیمان قال ثنی اسمعیل بن حماد عن ابی خالد عن ابن عباس قال کان النبی صلی الله علیه وسلم یفتتح صلاته ببسم الله الرحمن الرحیم گفت عبدالله بن عباس بود آنحضرت که افتتاح میکرد به بسم الله قال ابو عیسی و لیس اسناده بذلک گفت مصنف و نیست اسناد این حدیث قوی و قد قال بهذا عدة من اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم و تحقیق قائل گشته اند باین چندکسان از اهل علم از صحابه منهم ابوهریرة و ابن عمر و ابن عباس و ابن الزبیر یعنی از آن صحابه که قائل بجهر بسم الله اند این صحابه اند و من بعدهم من التابعین راوا الجهر ببسم الله الرحمن الرحیم کسانیکه پس از صحابه بودند از تابعین اعتقاد کرده اند جهر را به بسم الله و به یقول الشافعی و اسمعیل بن حماد و هو ابن ابی سلیمان و آن اسمعیل بن ابی سلیمان ست و ابو خالد هو ابو خالد الوالبی و اسمه هرمز و هو کوفی و الوالبی بکسر لام و بموحده مقبول از ثانیه بود بدانکه شیخ ابن الهمام از بعضی حفاظ نقل کرده که هیچ حدیثی ثابت نشده که صریح باشد در جهر تسمیه مگر آنکه در اسناد وی سخن ست و هیچ یکی از ارباب مسانید اربعه مشهوره اخراج نکرده حدیثی در آن با وجود آنکه کتب ایشان مشتمله است بر احادیث ضعیفه نیز و از چندین صحابه و تابعین و تبع تابعین و غیرهم از ائمه لا یعد و لا یحصی ذکر کرده اند که جهر نمیکردند و احیانا اگر از بعضی مردم جهر روایت کرده است برای تعلیم بوده یا بجهت کمال قرب بعضی از مقتدیان آنرا شنیده و مصنف نیز احادیث ترک جهر را ترجیح داده است چنانکه سابق مذکور ست در متن و روایت کرده ابوبکر رازی در احکام القرآن از روایت ابراهیم نخعی از ابن مسعود که گفت ما جهر رسول الله صلی الله علیه وسلم فی صلوة مکتوبة ببسم الله الرحمن الرحیم و لا ابوبکر و لا عمر و احادیث جهر بسمله ذکر کرده میشوند با جوه اخراج کرده است خطیب از طریق ابی اویس که ابی العلاء عن ابیه عن ابی هریرة ان النبی صلی الله علیه وسلم کان اذا ام الناس جهر ببسم الله الرحمن الرحیم و این حدیثی ست که اخراج کرده آن را دارقطنی و ابن عدی باین طریق و گفته اند لفظ قرأ بدل جهر و همین ست محفوظ از ابی اویس و با وجود آنکه ابو اویس حجت نیست نزد ایمه لحدیث چون منفرد باشد پس چگونه حجت باشد و قتیکه مخالف شود با ایمه و روایت ست از سعید المقبری از ابی هریره که گفت قال رسول الله صلی الله علیه وسلم علمنی جبرئیل الصلوة فقام فکبر لنا ثم قرأ بسم الله الرحمن الرحیم فیما یجهر به فی کل رکعة اخرجه الدارقطنی و در اسناد وی خالد بن ایاس متروک الحدیث ست اخراج کرده حاکم از ابن عباس

شرح ابی الطیب

باب من رای الجهر ببسم الله الرحمن الرحیم **قوله** کان النبی صلی الله علیه وسلم یفتتح صلاته ببسم الله الخ ای سرا لما ثبت آنفا و لصدق الکلام علی الافتتاح سرا و هو متیقن فلا یعدل عنه الا بدلیل متیقن غیر معارض و لم یوجد قال المحقق ابن الهمام روی الطبرانی عن انس ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان یسر ببسم الله الرحمن الرحیم و ابابکر و عمر و عثمان و علیا و هو قول ابن مسعود و ابن الزبیر و عمار بن یاسر و عبدالله بن المغفل و الحکم و الحسن و الشعبی و النخعی و الاوزاعی و عبدالله بن المبارک و قتادة و غیرهم انتهی

عارضة الاحوذی

ولیلة و به قال فقهاء الامصار اکثرهم او کلهم الرابع لا توقیت فی المسح و به قال الشافعی بمصر و الملیث و ربیعة فان حد قوله الخامس یمسح حال الجنب اشجابا و یمسح بالروایات الجمعة استحبابا السادس قال بعض اصحاب الشافعی لا تعتبر المدة انما تعتبر الصلوات و ذلک خمس عشرة صلوٰة الثانیة فی التوجیه اما قول مطرف انه بدعة فقد ابعد فیه النجعة لما صح عن صاحب الشریعة و انما غایته ان استقام له ان یقول خطاء فان المسائل المجتهد فیها من احکام افعال المکلفین منزل خطاء و صواب فی قول و انما تکون البدعة و السنة و الضلال

الترجمة ... رسول الله صلی الله علیه وسلم ... المسائل الاجتهادیة ... و لا یقال بدعة ... او ضلال ...

شرح سراج احمد

که کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یجهر ببسم الله الرحمن الرحیم ودر اسناد وی عبد الله بن عمرو بن حسان ست و محدثین در حق او گفته اند که وی ہو واه بود ورواه عن شریک عن سالم الافطس عن سعید بن جبیر عنه واخرجه الدارقطنی من غیر طریقه لکن فیه ابو الصلت وہو ضعیف لیسرق الحدیث واخرج الدارقطنی من طریق عمر عن حفص المکی عن ابن جریج عن ابن عباس ان النبی صلی الله علیه وسلم لم یزل یجهر ببسم الله الرحمن الرحیم فی السورتین حتی قبض وعمر ضعیف ویعارضه ما رواه احمد عن وکیع عن سفیان عن عبد الملک بن ابی بشر عن عکرمة عن ابن عباس قال الجهر ببسم الله الرحمن الرحیم قراءة الاعراب وروی الدارقطنی عن ابن عمر قال صلیت خلف النبی صلی الله علیه وسلم وابی بکر وعمر فکانوا یجهرون ببسم الله الرحمن الرحیم وفیه ابو طاہر احمد بن عیسی وہو کذاب وروی الخطیب من طریق مسلم بن حبان قال صلیت خلف ابن عمر فجهر ببسم الله الرحمن الرحیم فی السورتین وقال صلیت خلف رسول الله صلی الله علیه وسلم وابی بکر وعمر فکانوا یجهرون بها فی السورتین وفی اسناده عبادة بن زیادة وہو ضعیف وعن النعمان بن بشیر رفعه امنی جبرئیل عند الکعبة فجهر ببسم الله الرحمن الرحیم اخرجه الدارقطنی وفیه احمد بن حماد وہو ضعیف وعن الحکم بن عمیر قال صلیت خلف النبی صلی الله علیه وسلم فجهر بالبسملة اخرجه الدارقطنی واسناده ضعیف فیه ابراہیم بن اسحق الضبی وہو متروک و دیگر احادیث جهر نیز بسیار اند لیکن در اسناد همه خلل ست

باب فی افتتاح القراءة بالحمد لله رب العلمین باب ست در بیان آغاز کردن قراءت را بالحمد لله رب العالمین حدثنا قتیبة ثنا ابو عوانة عن قتادة عن انس قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم وابو بکر وعمر وعثمان یفتتحون القراءة بالحمد لله رب العلمین گفت انس بود آنحضرت و خلفای راشدین که افتتاح میکردند قراءت را و آغاز می نمودند بالحمد لله رب العالمین و فاتحة الکتاب قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح والعمل علی هذا عند اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین ومن بعدهم کانوا یستفتحون القراءة بالحمد لله رب العلمین و عمل برین ست نزد اہل علم از صحابه و تابعین و دیگر ایمه که بودند ایشان آغاز میکردند و در اول قراءت الحمد لله رب العالمین میخواندند قال الشافعی انما معنی هذا الحدیث عن النبی صلی الله علیه وسلم وابی بکر وعمر وعثمان گفت امام شافعی جز این نیست که معنی این حدیث از آنحضرت و خلفا آن ست که کانوا یفتتحون القراءة بالحمد لله رب العلمین بودند که آغاز میکردند قراءت را بالحمد لله معناه انهم کانوا یبدؤن بقراءة فاتحة الکتاب قبل السورة معنی وی آنست که بدرستیکه صحابه بودند که آغاز میکردند بخواندن الحمد لله پیش از سوره ولیس معناه انهم کانوا لا یقرؤنه بسم الله الرحمن الرحیم ونیست معنی قول آنحضرت و صحابه که ایشان بودند که نمی خواندند آن را به بسمله وکان الشافعی یری ان یبدأ ببسم الله الرحمن الرحیم و بود امام شافعی که اعتقاد میکرد اینکه ابتدا کرده شود به بسمله وان یجهر بها اذا جهر بالقراءة

شرح ابی الطیب

باب فی افتتاح القراءة بالحمد لله رب العلمین **قوله** قال الشافعی انما معنی هذا الحدیث الخ یعنی ان المراد بالحمد لله رب العلمین السورة والبسملة جزء منها فلا یدل الحدیث علی ترک الجهر بالبسملة اقول یمنع التاویل المذکور ما رواه مسلم عن انس بن مالک قال صلیت خلف النبی صلی الله علیه وسلم وابی بکر وعمر وعثمان وکانوا یستفتحون بالحمد لله رب العالمین لا یذکرون بسم الله الرحمن الرحیم فی اول قراءة ولا فی آخرها انتهی ای بالجهر وفی روایة اخری عنه عند مسلم صلیت مع رسول الله صلی الله علیه وسلم وابی بکر وعمر وعثمان فلم اسمع احدا منهم یقرأ بسم الله الرحمن الرحیم ای یجهر بها فهذه الروایات لا تساعد هذا التاویل والله اعلم

عارضة الاحوذی

والعدو والکفر والایمان فی مسائل العقائد المتعلقة بالله العظیم وصفاته العلیة واحکامه المرضیة فی تصاریف الاقدار وکما توقیته للمسافر خاصة فمبنی علی کراهیة المسح فی الحضر او علی انه لا یلبس فیه فی الغالب والحدیث اصح واحق بان یتبع وقد یاذن رسول الله صلی الله علیه وسلم بالشیء ولا یفعله کما تقدم بیانه واما التوقیت فی الحضر والسفر فهو الصحیح المستقر لصحة الاحادیث فیه ووقوف الرخصة عنده ورحم الله المطهرة عائشة لما سئلت عن هذه المسألة قالت متورعة منصفة

شرح سراج احمد

وانیکہ بآواز بلند بگوید بسملہ را وقتیکہ جہر کنند بقرارت یعنی در صلوۃ جہریہ جہر بسملہ کنند و در سریہ جہر نکنند بدانکہ ظاہر حدیث آنست کہ بسم اللہ الرحمن الرحیم
نمی خواندند ولیکن قرارت آن مجمع علیہ است ہیچکس را دران خلاف نیست و از فعل آنحضرت باحادیث ثابت شدہ است خواہ بسملہ جزو فاتحہ
دارند چنانکہ شافعیہ میگویند یا ندارند چنانکہ مذہب حنفیہ است و لیکن در اول صلوۃ ہست فقط نزد امام ابی حنیفہ کہ او را افتتاح الصلوۃ میدارد
مثل تعوذ و در روایتی از وی و بمذہب صاحبیہ در اول ہر رکعت زیرا کہ تسمیہ مفتاح قرارت ہست **باب** ماجاء انہ لا صلوۃ الا
بفاتحۃ الکتاب باب ہست در بیان آنچہ آمدہ است کہ نیست جواز صلوۃ مگر بخواندن سورۂ فاتحہ حدثنا ابن ابی عمر و علی بن حجر قالا
ثنا سفیان عن الزہری عن محمود بن الربیع عن عبادۃ بن الصامت عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال لا صلوۃ لمن
لم یقرأ بفاتحۃ الکتاب فرمود آنحضرت نیست جواز نماز مر کسی را کہ نمی خواند سورۂ فاتحہ را تمسک کردہ باین حدیث شافعی و احمد در روایتے
بر فرضیت قرارت در نماز زیرا کہ نفی کرد نماز را از کسی کہ فاتحہ نخواند و نزد امام ما مراد نفی کمال ہست بدلیل قول حق سبحانہ و تعالی فاقرؤا
ما تیسر من القرآن و نیز فرمود آنحضرت باعرابی اقرأ ما تیسر معک من القرآن پس فرض کہ نماز بی وی روا نبود خواندن چیزی از
قرآن ہست ہر چہ باشد و خواندن فاتحہ واجب باشد کہ نماز بی وی ناقص بود و فی الباب عن ابی ہریرۃ اخرجہ ابن خزیمۃ و ابن
حبان بلفظ و لا تجزی صلوۃ لا یقرأ فیہا بفاتحۃ الکتاب و یعارضہ ما اخرجہ ابو داود عن ابی ہریرۃ و ابو داود بلفظ لا صلوۃ الا بقرآن
و لو بفاتحۃ الکتاب فما زاد و این حدیث ابی ہریرہ معارض حدیث عبادۃ بن الصامت ہست و طبرانی در اوسط از ابی ہریرہ باین
الفاظ اخراج کردہ است کہ امرنی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان انادی فی اہل المدینۃ ان لا صلوۃ الا بقرآن و لو بفاتحۃ الکتاب
و عائشۃ و انس و ابی قتادۃ و عبد اللہ بن عمر و اخراج کردہ عبد الرزاق از ابن عمر بعبارت لا تجزئ المکتوبۃ الا بفاتحۃ الکتاب
و ثلث آیات فصاعدا و ابن ابی شیبہ از عبد اللہ بن شقیق العقیلی اخراج کردہ و بیہقی در کتاب القرارت از ابن عباس کہ
گفت لا تصلی صلوۃ الا قرأت فیہا من القرآن فان لم تقرأ فبفاتحۃ القرآن قال حدیث عبادۃ بن الصامت حدیث
حسن صحیح و العمل علیہ عند اکثر اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم منہم عمر بن الخطاب
و جابر بن عبد اللہ و عمران بن حصین و غیرہم قالوا گفتہ اند این صحابہ لا تجزئ
صلوۃ الا بقراءۃ فاتحۃ الکتاب روا نمیگردد نمازی مگر بخواندن فاتحۃ الکتاب

شرح ابی الطیب

باب ما جاء انہ لا صلوۃ الا بفاتحۃ الکتاب **قولہ** لا صلوۃ لمن لم یقرأ بفاتحۃ الکتاب ظاہرہ یوجب فساد
صلوۃ من لم یقرأ بہا لکنہ لا بد لہ من تخصیص لان اکثر الایمۃ علی عدم فرضیۃ القراءۃ علی المقتدی لقولہ صلی اللہ
علیہ وسلم من کان لہ امام فقراءۃ الامام لہ قراءۃ و اما تاویلہ بلا صلوۃ کاملۃ لمن لم یقرأہ فاستبعدہ المحقق ابن الہمام
بان متعلق الجار الواقع خبرا استقرار عام فیکون التقدیر لا صلوۃ کائنۃ و موجودۃ و عدم الوجود شرعا ہو عدم الصحۃ
ہذا ہو الاصل بخلاف لا صلوۃ لجار المسجد الا فی المسجد فان قیام الدلیل علی الصحۃ اوجب کون المراد کونا خاصا ای کاملۃ
انتہی و حاصلہ انہ لا یقدر المتعلق خاصا و ہو کاملۃ بل عاما فیفید عدم الصحۃ اقول یمکن ان یقال قام الدلیل ہہنا علی
کون المتعلق خاصا و ہو قولہ صلی اللہ علیہ وسلم من صلی صلوۃ لم یقرأ فیہا بام القرآن فہی خداج ای ناقصۃ غیر تام
و حمل النقصان علی عدم الصحۃ بعید و ایضا التخصیص بغیر المقتدی مخرجہ عن القطعیۃ و لا یثبت الفرضیۃ الا بالقطعی و اللہ اعلم۔

عارضۃ الاحوذی

ایت علی بن ابی طالب
فانہ اعلم بذلک
منی فقال علی قال
رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم
یمسح المسافر ثلثۃ
ایام و المقیم یوما و
لیلۃ و اما نفی التوقیت
فاقوی ما یعتمد فیہ
حدیث عقبۃ بن
عامر و عمر المتقدم
الثالثۃ فی الترجیح
الصحیح التوقیت لان
الاصل غسل الرجلین
و التوقیت ثابت
عن النبی صلی اللہ
علیہ وسلم من طرق
فی الحضر و السفر و
حدیث عمر لیس بنص
عن رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم
فالنص عن النبی
صلی اللہ علیہ وسلم
اولی من قول عمر
المطلق و المسح علی
الخفین رخصۃ
و الثابت منہا
التوقیت و الزیادۃ

شرح سراج احمد

وبہ یقول ابن المبارک والشافعی واحمد واسحٰق کہ نماز بی فاتحہ روا نباشد **باب** ما جاء فی التامین باب ست در بیان گفتہ آمدہ است در گفتن آمین حدثنا بندار محمد بن بشار ثنا یحیی بن سعید و عبد الرحمن بن مهدی قالا ثنا سفیان عن سلمۃ بن کہیل سلمۃ بن کہیل الحضرمی ابو یحیی روایت کردہ ابن المبارک از سفیان کہ گفت سلمہ رکنی از ارکان بود و گفت ابو حاتم ثقہ متقن بود و گفت نسائی ثبت بود و گفت ابن سعد ثقہ کثیر الحدیث بود در روز عاشورا سنہ احدی و عشرین و مائۃ وفات یافت عن حجر بن عنبس بفتح حاء و سکون جیم عنبس بفتح عین و سکون نون و فتح موحدہ حضرمی الکوفی صدوق از ثالثہ بود عن وائل بن حجر بضم حاء مہملہ و سکون جیم ابو ہنیدہ وائل بن حجر بن ربیعۃ بن یعمر کذا فی جامع الاصول و در تقریب نوشتہ است وائل بن حجر بن سعد بن مسروق الحضرمی کان قیلا من اقیال حضرموت و کان ابوہ من ملوکہم وفد علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فاسلم ویقال انہ بشر بہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم اصحابہ قبل قدومہ وقال اتیکم وائل بن حجر من ارض بعیدۃ من حضرموت طائعا راغبا فی اللہ عز و جل و فی رسولہ فلما دخل علیہ ادناہ من نفسہ و بسط لہ رداءہ و اجلسہ علیہ و قیل اطلع معہ علی المنبر ثم اثنی علیہ ثم قال ہذا وائل بن حجر و دعا لہ و قال اللہم بارک فی وائل و ولدہ و ولد ولدہ و استعملہ علی الاقیال من حضرموت قال سمعت النبی صلی اللہ علیہ وسلم قرأ گفت وائل شنیدم آنحضرت را کہ خواند در نماز غیر المغضوب علیہم ولا الضالین راہ آنست نہ آنان کہ خشم گرفتہ شدہ است بر ایشان و نہ گمراہان فقال آمین پس فرمود آنحضرت لفظ آمین را و مد بہا صوتہ و کشید بآن آواز خود را احتمال دارد کہ مراد بآن باشد و احتمال دارد کہ مراد مد الف باشد کہ افصح ست و ظاہر معنی اول است بقرینہ روایات دیگر کہ در بعضی روایات آمدہ است یرفع بہا صوتہ و این صریح ست در جہر و در بعضی بر میداشت آواز را تا آنکہ می شنوانید صف اول را پس لرزید می مسجد و در روایتی چنانکہ می شنید کسیکہ قریب می بود در صف اول و در بعضی روایات خفض صوتہ بالتامین آمدہ است و وجہ تطبیق میان این دو روایت بآن کردہ اند کہ مراد بخفض عدم قرع عنیف ست یعنی عدم مبالغہ در جہر و جہر آن مقدار بود کہ اسماع میشد کسی را کہ قریب می بود در صف چنانکہ در روایت آمدہ است و بدانکہ خواندن آمین و گفتن او بعد از فاتحہ سنت ست باتفاق خواہ منفرد باشد یا امام و یا ماموم اگر چہ امام آمین نگوید بجہر و مقتدی نگوید در صلوٰۃ سریہ و بر تقدیر سماع خلاف ست نزد بعضے بگوید از جہت ظاہر حدیث و نزد بعضے نگوید از جہت عدم اعتبار این جہر سماع کذا فی شرح الہدایۃ لابن الہمام و وارد شدہ است در جہر تا این احادیث و مذہب شافعی و احمد ہمین ست و در مذہب مالک خلاف ست و در حنفیہ جہر نکند مطلقا و احادیث در جانب جہر بیشتر و صحیح تر آمدہ است و بعضے علما در عدم جہر نیز تصحیح حدیث نمودہ اند و از امیر المؤمنین عمر رضی اللہ عنہ روایت کردہ اند کہ گفت چہار چیز ست کہ امام در وی اخفا کند در تعوذ و بسملہ و تسبیح و آمین و از ابن مسعود نیز مثل این آمدہ است و تواند کہ جہر و اخفا ہر دو بودہ باشد تارۃ فتارۃ وفی الباب عن علی قال کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذا قال ولا الضالین قال آمین یرفع بہا صوتہ اخرجہ ابن ماجۃ و ابن جریر و صححہ ابن شاہین و ابی ہریرۃ اخرجہ مالک و الشیخان و ابو داود و احمد و النسائی و ابن جریر قال ابو عیسی حدیث وائل بن حجر حدیث حسن و بہ یقول غیر واحد من اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم و التابعین و من بعدہم یرون ان یرفع الرجل صوتہ بالتامین ولا یخفیہا

عارضة الاحوذی

علیہم تثبت فوجب ان یرجع الی الاصل وہو غسل الرجلین **باب** المسح علی الخف اعلاہ و اسفلہ وظاہرہ کاتب المغیرۃ بن شعبۃ عن المغیرۃ بن شعبۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم مسح اعلی خفہ و اسفلہ حدیث معلول صحیح انہ مقطوع قال ثور عن رجاء حدثت عن کاتب المغیرۃ ابن شعبۃ مرسلا عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم عروۃ ابن الزبیر عن المغیرۃ ابن شعبۃ قال رایت النبی صلی اللہ علیہ وسلم یمسح علی الخفین علی ظاہرہما حدیث حسن الاسناد اما حدیث کاتب المغیرۃ فاسمہ وراد

شرح سراج احمد

استقاد کرده اند اینها اینکه بردارد و بلند کند مرد آواز خود را با مین گفتن و پست نکند آواز خود را با مین وبه یقول الشافعی و احمد و
اسحق وروى شعبة هذا الحديث عن سلمة بن كهيل عن حجر ابى عنبس عن علقمة بن وائل عن ابيه وائل بن حجر
ان النبی صلی الله علیه وسلم قرأ غير المغضوب عليهم ولا الضالين فقال امين وخفض بها صوته و پست کرد آنحضرت
با مین آواز خود را قال ابو عیسی سمعت محمدا يقول گفت مصنف شنیدم امام بخاری را که میگفت حدیث سفیان اصح من
حديث شعبة حدیث سفیان که در اول اسناد است در جهر با مین صحیح تر است از حدیث شعبه فی هذا درین باب واخطأ شعبة
فی مواضع من هذا الحدیث و خطا کرده است شعبه در بسیار جا ازین حدیث فقال پس گفت شعبه عن حجر ابی العنبس وانما هو
حجر بن العنبس یعنی شعبه کنیت کرده حجر را بابی العنبس و حالانکه نیست که او حجر بن ابی العنبس است ویکنی ابا السکن و کنیت کرده شده
حجر بابی السکن وزاد فیه عن علقمة بن وائل و زیاده کرده شعبه در حدیث عن علقمة بن وائل را ولیس فیه عن علقمة و حال آنکه
نیست حدیث لفظ عن علقمة وانما هو حجر بن عنبس عن وائل بن حجر بلی ذکر علقمه وقال خفض بها صوته و گفته است شعبه
لفظ خفض بها صوته را وانما هو مد بها صوته و حالانکه نیست که آن عبارت مد بها صوته است قال ابو عیسی وسالت ابا زرعة
عن هذا الحدیث گفت مصنف و پرسیدم ابا زرعه را ازین حدیث فقال حدیث سفیان فی هذا اصح پس گفت ابو زرعه حدیث
سفیان درین باب صحیح تر است قال وروى العلاء بن صالح الاسدی عن سلمة بن کهیل نحو رواية سفیان مانند
روایت سفیان قال ابو عیسی ثنا ابو بکر محمد بن ابان ثنا عبد الله بن نمیر عن العلاء بن صالح الاسدی عن سلمة
ابن کهیل عن حجر عن النبی صلی الله علیه وسلم نحو حدیث سفیان عن سلمة بن کهیل مانند حدیث سفیان که از سلمه بن
کهیل روایت کرده است در جهر با مین و در مذهب بخاری و ترمذی در با مین جهر است و لهذا تقویت حدیث جهر و تضعیف حدیث
خفض میکنند **باب** ماجاء فی فضل التامین باب است در بیان آنچه آمده است در فضل آمین گفتن حدثنا ابو کریب محمد بن العلاء

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی التامین قوله قال خفض بها صوته وانما هو ومد بها صوته یعنی غلط شعبة فی قوله خفض بها
صوته لانه روی غیره فقال مد بها صوته اقول قال المحقق ابن الهمام وقد روی احمد و ابو یعلی و الطبرانی و الدار قطنی
والحاکم فی المستدرک من حدیث شعبة عن سلمة بن کهیل عن حجر ابی العنبس عن علقمة بن وائل عن ابیه انه صلی
مع رسول الله صلی الله علیه وسلم فلما بلغ غیر المغضوب علیهم ولا الضالین قال آمین و اخفی بها صوته ولما اختلف
هذا الحدیث عدل صاحب الهدایة الی ما روی عن ابن مسعود اربع یخفیهن الامام التحمید و البسملة و الاستعاذة
والتامین لکن التامین انما روی عن النخعی و اما عن ابن مسعود فالثلثة الباقیة ولو کان الی شیء فی هذا لوفقت
بان روایة الخفض یراد بها عدم القرع العنیف و روایة الجهر بمعنی ما یقال فی دبر الصلوات فعلی هذا ینبغی ان یقال لا یقرع
کما یفعله بعضهم انتهی اقول دل کلامه علی ان روایة شعبة صحیحة معادلة لروایة سفیان و الا لما صح التوفیق بل عمل بالاقوی
وایضا یؤید الاخفاء ما روی الطحاوی فی معانی الآثار قال ثنا سلیمان بن شعیب الکسائی ثنا علی بن معبد
ثنا ابو بکر بن عیاش عن ابی سعد عن ابی وائل قال کان عمر وعلی لا یجهران
ببسم الله الرحمن الرحیم ولا بالتعوذ ولا بآمین **باب** ماجاء فی فضل التامین

عارضة الاحوذی

قال ابو داود ولیس
هذا الحدیث ثور من
رجاء وقد جمع الترمذی
بین الحدیثین معا
فی کتاب التاریخ فقال
وراد کاتب المغیرة
سمع المغیرة قال
ابراهیم بن موسی
عن الولید عن ثور
عن رجاء بن حیوة
عن کاتب المغیرة
عن المغیرة ان
النبی صلی الله علیه
وسلم مسح ظاهر
خفیه وباطنهما
وقال ابن حنبل
حدثنا ابن مهدی
حدثنا ابن المبارک
عن ثور بن یزید
قال حدثت عن
رجاء کاتب المغیرة
لیس فیه المغیرة وقال
محمد بن الصباح
حدثنا عبد الرحمن
ابن ابی الزناد عن
ابیه عن عروة بن
الزبیر عن المغیرة
ابن شعبة رایت

عارضة الاحوذی

النبی صلی اللہ علیه وسلم مسح علی خفیه علی ظاهرهما وکذلك رواه ابو عیسی عن علی بن حجر عن عبد الرحمن بن ابی الزناد وقال سألت ابازرعة ومحمدًا یعنی البخاری عن هذا الحدیث فقالا لیس بصحیح والصحیح من حدیث المغیرة ان النبی صلی اللہ علیه وسلم مسح علی خفیه **باب** المسح علی الجوربین والنعلین هزیل ابن شرحبیل عن المغیرة بن شعبة قال توضأ النبی صلی اللہ علیه وسلم ومسح علی الجوربین والنعلین صحیح اسناده صح ابو عیسی هذا الحدیث ورواه ابوداود وقال ابوداود کان عبد الرحمن ابن مهدی لا یحدث

شرح سراج احمد

تنا زید بن حباب بضم مهمله وتخفیف موحده قال ثنی مالك بن انس نا الزهری عن سعید بن المسیب وابی سلمة عن ابی هریرة عن النبی صلی اللہ علیه وسلم قال اذا امن الامام فامنوا چون آمین گوید امام پس آمین گوئید شما ظاهر معنی حدیث آنست که امام بعد از قراءت فاتحه آمین میگوید شما نیز آمین بگوئید وبعضی گفته اند معنی آنست که چون امام در محل تامین برسد وآن موضع دعاست از اهدنا الصراط تا آخر پس شما بعد تمام محل تامین او آمین بگوئید وهمین معنی موافق سنت مذهب امام ما ابی حنیفه رضی اللہ عنه فانه من وافق تامینه تامین الملئکة یعنی فرشتگان نیز آمین میگویند پس شما نیز بگوئید زیرا که موافق افتد آمین گفتن وی با آمین فرشتگان غفر له ما تقدم من ذنبه آمرزیده شود مراورا هرچه پیش رفته باشد از گناهان وی پوشیده نماند که ظاهر او چنان می نماید که میفرمایند هرکه موافق آید تامین وی با تامین فرشته را استجابت کرده شود مراورا قبول کرده شود دعای وی ومغفرت ذنوب وی از کجا آمد مگر آنکه گویند حق جل وعلا غفر ذنوب از خصائص این موافقت ولازم وی گردانیده است با حصول اجابت نیز وشاید که ملائکه درین وقت استغفار نیز می کرده باشند آمین گویندگان را قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة حدیث حسن صحیح **باب** ما جاء فی السکتتین باب است در بیان انچه آمده است در بیان دو سکته در نماز حدثنا محمد بن المثنی نا عبد الاعلی عن سعید بن ابی عروبة بفتح مهمله وضم را وسکون واو عن قتادة عن الحسن البصری درین حدیث دو تابعی اند که یکی از دیگری روایت کرده عن سمرة بن جندب قال گفت سمره سکتتان حفظتهما عن رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم دو سکته اند درمیان نماز که یاد داشته ام هر دو را از آنحضرت فانکر ذلك عمران بن حصین پس انکار دو سکته کرد عمران بن حصین قال حفظنا سکتة گفت عمران یاد می داریم ما یک سکته را فکتبنا الی ابی بن کعب بالمدینة پس نوشتیم ما بسوی ابی بن کعب که در مدینه بود نزاع خویش را فکتب ابی ان حفظ سمرة پس نوشت ابی بن کعب در جواب ما که تحقیق یاد داشته است سمره

شرح ابی الطیب

قوله اذا امّن الامام فامنوا ربما یستدل به علی الجهر بآمین بانه یعرف وقته اذا اجهر به واما اذا اخفی بها فلا یعرف لکن یمکن ان یقال وقت التامین معلوم من الشارع انه بعد قول الامام ولا الضالین لما روی النسائی عن ابی هریرة رضی اللہ عنه قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم اذا قال الامام غیر المغضوب علیهم ولا الضالین فقولوا آمین فان الملئکة تقول آمین وان الامام یقول آمین فمن وافق تامینه تامین الملئکة غفر له ما تقدم من ذنبه انتهی فلا دلالة علی الجهر انما یستانس به **باب** ما جاء فی السکتتین **قوله** سکتتان حفظتهما الی اخره وفی ابی داود سکتة اذا کبّر وسکتة اذا فرغ من قراءة غیر المغضوب علیهم ولا الضّآلین واما السکتة اذا کبر فورد فیها اذکار منها ما فی صحیح البخاری وابی داود والنسائی واللفظ للبخاری عن ابی هریرة رضی اللہ عنه فقلت بابی وامی یا رسول اللہ اسکاتك بین التکبیر والقراءة ما تقول قال اقول اللهم باعد بینی وبین خطایای کما باعدت بین المشرق والمغرب اللهم نقنی من الخطایا کما ینقی الثوب الابیض من الدنس اللهم اغسل خطایای بالماء والثلج والبرد ومنها الاستفتاح المشهور ومنها دعاء التوجیه واما السکتة التی بین الفاتحة والسورة فلم یثبت فیها شیء الا ما ورد من آمین والبسملة علی قول من یقول بالاخفاء ولیرجع نفسه للاستراحة کما قال الترمذی فی السکتة التی بعد القراءة

شرح سراج احمد

قال سعید فقلنا لقتادۃ ماھاتان السکتتان گفت سعید بن ابی عروبہ پس گفتیم ما مر قتادہ را کدام اند آن دو سکتہ در نماز قال اذا دخل
فی صلاتہ گفت قتادہ یکی ازان دو سکتہ وقتی ست کہ چون داخل شود در نماز خود پس از تکبیر پیش از ثنا و دعاء استفتاح و سکتہ یا آنکہ
سکتہ اینجا بمعنی عدم جہر ست نہ سکوت مطلق چہ در بعضی روایات آمدہ است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم دعای استفتاح بجہر میخواند و گفتہ اند
کہ آن از برای خاطر مقتدیان بود تا بدانند کہ میخواند و باید خواند واذا فرغ من القراءۃ و دیگر سکتہ وقتی ست کہ فارغ شود از قرأت خواندن
غیر المغضوب علیہم ولا الضالین ثم قال بعد ذلک واذا قرأ ولا الضالین پستر گفت قتادہ پس از گفتن کہ سکتہ پس از قرأت ست اول بار
مطلق قرأت را ذکر کرد و بعد ازان گفت و چون بخواند ولا الضالین یعنی پس از قرأت و تمام کردن سورۂ فاتحہ قال وکان یعجبہ اذا
فرغ من القراءۃ گفت سمرۃ بن جندب و بود آنحضرت کہ خوش میکرد او را وقتیکہ فارغ میگشت از قرأت ان یسکت اینکہ سکتہ کند
حتی یتراد الیہ نفسہ تا آنکہ باز آرد سوی آنحضرت دم شریف او کہ از خواندن قرأت بسرعت شدہ بود باز بحال خود آید پس آنکہ سکتہ اول العزّ
تکبیر متفق علیہ ست میان ائمۂ اربعہ و غیر ایشان برای خواندن دعای استفتاح و سکتۂ دوم سنت ست نزد شافعی و از احمد نیز آمدہ است
چنانکہ طیبی گفتہ است تا مقتدیان قرأت فاتحہ کنند و منازع امام در قرأت نہ شوند کہ نہی واقع شدہ است ازان و سکتۂ دیگر گفتہ اند میان
ولا الضالین و آمین برای دفع توہم آنکہ آمین از فاتحہ است و چہارم بعد از فراغ از سورت فصل سازد میان قرأت و تکبیر رکوع و در مذہب
حنفیہ و مالکیہ نیست مگر سکتۂ استفتاح و آن در حقیقت سکتہ نیست قال وفی الباب عن ابی ہریرۃ گفت مصنف و در باب سکتہ روایت
از ابی ہریرہ چنانکہ اخراج آن کردہ اند بخاری و مسلم قال ابو عیسی حدیث سمرۃ حدیث حسن وھو قول غیر واحد من اھل العلم
یستحبون للامام ان یسکت مستحب داشتہ اند برای امام اینکہ ساکت شود بعد ما یفتتح الصلوۃ پس از آنکہ افتتاح کند نماز را و بعد الفراغ
من القراءۃ و دیگر سکتہ کند پس از فارغ شدن بسورۂ فاتحہ وبہ یقول احمد واسحق واصحابنا و باین قائل گشتہ اند امام احمد و اسحق و
اصحاب ما اہل حدیث **باب** ما جاء فی وضع الیمین علی الشمال فی الصلوۃ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در بیان نہادن دست راست
بر دست چپ در قیام نماز حدثنا قتیبۃ ثنا ابو الاحوص عن سماک بن حرب عن قبیصۃ بن ھلب بفتح قاف و کسر موحدہ و سکون
تحتیہ و ہلب بضم ہا و سکون لام و گویند کہ صواب بفتح ہا و کسر لام و بای موحدہ تابعی ثقہ بود پدر او صحابی بود گفت ابن مدینی و نسائی مجہول
بود و گفت عجلی ثقہ بود ذکر کردہ او را ابن حبان در ثقات عن ابیہ ہلب نام او یزید بن عدی ست و ہلب لقب او ست و گویند نام او سلام
و این صحیح نشدہ است صحابی ست ساکن کوفہ شد و گویند کہ او در ایلچیان بر آنحضرت آمد و بر سر موی نداشت از جہت اقرعیت پس مسح کرد
دست مالید آنحضرت بر سر وی و ببرکت مسح آنحضرت مو برآمد و دمید پس مسمی گشت بہلب قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
یؤمنا گفت ہلب بود آنحضرت کہ امامت میکرد ما را فیأخذ شمالہ بیمینہ پس میگرفت دست چپ خود را بدست راست خود و بدانکہ در مذہب
وضع ست و در کیفیت وضع اختلاف ست علماء را بعضی گویند کہ نہد باطن کف یمنی را بر ظاہر کف یسری و گویند کہ نہد باطن کف یسری بر ذراع یمنی
و گویند کہ نہد باطن کف یمنی بر مفصل یسری گفت امام ابو یوسف قبض کند یمنی را و بسط کند یسری را و این مختار فقیہ ابی جعفر ست و گفت شمس الائمۃ السرخسی
مستحسن ست نزد بسیاری از مشایخ جمع میان وضع و قبض باین وضع کہ نہد باطن کف یمنی را بر ظاہر کف یسری و حلقہ کند بخنصر و ابہام بر رسغ چنانکہ در

شرح ابی الطیب

قولہ حتی یتراد الیہ نفسہ ای یرجع الیہ نفسہ بفتحتین **باب** ما جاء فی وضع الیمین علی الشمال فی الصلوۃ

قوت المغتذی

ھلب قال ابن سید الناس بضم الہاء وسکون اللام وقیل بفتح الہاء وکسر اللام ومشدد الباء لقب وھب وسمہ یزید بن عدی بن قنافۃ وقیل ھلب بن یزید بن قنافۃ

عارضۃ الاحوذی

قال القاضی ابوبکر ابن العربی رضی اللہ عنہ وکذلک کان یحیی لایجد تشابہ وذلک لان المعروف عن المغیرۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم مسح علی الخفین وابو قیس ھذا ھو الاودی واسمہ عبد الرحمن بن ثروان ھو المنفرد بھذا الحدیث لایعرف الا منہ وخالفہ الائمۃ فیہ کما قلنا رووہ علی المعروف وقد روی ابوداود عن اوس بن اوس الثقفی انہ رای النبی صلی اللہ علیہ وسلم یمسح نعلیہ وقدمیہ قال ابو داود ومسح علی الجوربین علی بن ابی طالب وابو مسعود والبراء ابن عازب وانس ابن مالک وابو امامۃ وسھل بن سعد

شرح سراج احمد

هُلب روایت قال ابو عیسٰی حدیث هلب حدیث حسن والعمل علی هذا عند اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین ومن بعدهم یرون ان یضع الرجل یمینه علی شماله فی الصلوٰة ورای بعضهم ان یضعهما فوق السرة اعتقاد کرده اند بعضی علما اینکه نهد هر دو دست را بالای ناف چنانکه مذهب شافعی ست ورای بعضهم ان یضعهما تحت السرة واعتقاد کرده بعضی علما اینکه نهد هر دو دست را در زیر ناف چنانکه مذهب حنفیه ست در حق مردان اما در حق زنان نهادن دستها ست بر وسط صدر کذا فی الخزانة ویقال بالنافی هذا الامر معض ای متمسک کذا فی الصراح وکل ذلک واسع عندهم وهمه آن که بر سره وزیر سره وضع ست فراخی ست نزد علما واسم هلب یزید بن قنافة الطائی بضم قاف ونون وفا ست **باب** ما جاء فی التکبیر عند الرکوع والسجود بابیست در بیان آنچه آمده است در گفتن الله اکبر نزد رفتن برکوع وسجود حدثنا قتیبة نا ابو الاحوص سلام بن سلیم السبیعی عن ابی اسحٰق عن عبد الرحمٰن بن الاسود عن علقمة والاسود عن عبد الله بن مسعود قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یکبر فی کل خفض ورفع وقیام وقعود وابو بکر وعمر

شرح ابی الطیب

قوله ورای بعضهم ان یضعهما تحت السرة المراد بالبعض بعض الصحابة بقرینة قوله یرون ورای بعضهم ان یضعهما فوق السرة لان المراد به بعض الصحابة فکذا ما بعده لاتحاد المرجع فیکون حدیثا منقطعا سنده وهو من قبیل المرسل عند ابی یوسف بل قال المحقق ابن الهمام فی فصل کیفیة الحرمن کتاب الحج دون الانقطاع عندنا داخل فی الارسال بعد عدالة الرواة انتهی والمرسل حجة عندنا وعند الکل ویؤیده ما روی ابو داود عن عبد الرحمٰن بن اسحٰق عن زیاد ابن زید عن ابی جحیفة ان علیا رضی الله عنه قال السنة وضع الکف علی الکف فی الصلوٰة تحت السرة وقال عن جریر الضبی قال رایت علیا رضی الله عنه یمسک شماله بیمینه علی الرسغ فوق السرة وروی عن سعید بن جبیر فوق وقال ابو مجلز تحت السرة وروی عن ابی هریرة ولیس بالقوی وعن ابی وائل قال ابو هریرة اخذ الاکف علی الاکف فی الصلوٰة تحت السرة قال ابو داود سمعت احمد بن حنبل یضعف عبد الرحمٰن بن اسحٰق الکوفی انتهی لفظ ابی داود وفیه ایضا عن طاؤس قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یضع یده الیمنی علی یده الیسری ثم یشد بهما علی صدره انفرد به ابن الاعرابی انتهی وآمد حدیث وائل بن حجر قال صلیت مع رسول الله صلی الله علیه وسلم فوضع یده الیمنی علی یده الیسری علی صدره فرواه ابن خزیمة فی صحیحه واخرج احمد عن قبیصة بن هلب عن ابیه قال رایت رسول الله صلی الله علیه وسلم یضع یده علی صدره اقول قد اخرج الامام احمد عن علی رضی الله عنه السنة وضع الاکف علی الاکف فی الصلوٰة تحت السرة الا انه ضعفه بعبد الرحمٰن بن اسحٰق الواسطی والحاصل ان حدیث الصدر صحیح عند المحدثین وحدیث تحت السرة ضعیف الا ان الائمة الاربعة لم یاخذوا به قال النووی ویجعلهما تحت صدره فوق سرته هذا مذهبنا المشهور وبه قال الجمهور وقال ابو حنیفة وسفیان الثوری واسحٰق بن راهویه وابو اسحٰق المروزی من اصحابنا یجعلهما تحت سرته وعن علی بن ابی طالب رضی الله عنه روایتان کالمذهبین یعنی تحت صدره وتحت سرته وعن احمد روایتان کالمذهبین وروایة ثالثة انه مخیر بینهما ولا ترجیح وعن مالک روایتان احدهما یضعهما تحت صدره والثانیة یرسلهما وعنه استحباب الوضع فی النفل والارسال فی الفرض وهو الذی رجحه المصریون من اصحابه انتهی وقال ابن الجوزی فی التحقیق وعن الامام احمد روایتان الوضع تحت السرة والوضع فوقها انتهی فلم یاخذ احد من الاربعة بحدیث الوضع علی الصدر فلو کان عندهم صحیحا کیف ترکوا العمل به خصوصا الامام احمد الذی رواه فی مسنده

عارضة الاحوذی

وعمرو بن حریث وروی ذلک عن عمر ابن الخطاب وابن عباس قال القاضی ابو بکر ابن العربی رضی الله عنه وروی ابو عبید ان النبی صلی الله علیه وسلم مسح علی المشاوذ والتساخین الغریب الجورب غشاء القدم من صوف یتخذ للدفاء وهو التسخان واحد معانیه والنعل معلوم والمشاوذ العمائم الاحکام فی خمس مسائل الاولی اختلف العلماء فی المسح علی الجوربین علی ثلثة اقوال الاول انه یمسح علیهما اذا کانا مجلدین الی الکعبین قال به الشافعی وبعض اصحابنا الثانی ان کان صفیقا جاز ان یمسح علیه وان لم یکن مجلدا اذا کان له نعل وبه فسر بعض اصحاب الشافعی مذهبه وبه قال ابو حنیفة

شرح ابی الطیب

بروایة ملب رضی الله عنه واذا روی الراوی حدیثا وعمل بخلافه لو یوخذ بروایته تلك فی الذی یغلب علی الظن والله اعلم
ان کلا الامرین من الوضع تحت السرة والصدر والوضع فوقه صحیح وضعف عبد الرحمن لا یلزم منه ضعف الحدیث
عند الامام ابی حنیفة ومالك لما تقدم مما علیه ثم اطلعنا علی حدیث صحیح بحمد الله تعالی وهو سند المذهب ومؤید لحدیث علی
رضی الله تعالی عنه وهو ما اخرجه ابن ابی شیبة فی مصنفه قال حدثنا وکیع عن موسی بن عمیر عن علقمة بن وائل بن حجر
عن ابیه رضی الله تعالی عنه قال رایت النبی صلی الله علیه وسلم وضع یمینه علی شماله فی الصلوة تحت السرة انتهی وهذا
حدیث قوی من حیث السند لان فیه رجالا ثلثة سوی الصحابی وکلهم ثقات الاول وکیع قال الحافظ ابن حجر فی تهذیب
التهذیب ان وکیع بن الجراح بن ملیح الرواسی الکوفی کنیته ابو سفیان روی عن ابیه واسمعیل بن خالد وایمن بن نابل
وابن عون وخلق کثیر وروی عنه ابناؤه سفیان وملیح وعبید وشیخه سفیان الثوری وابنا ابی شیبة وابو خیثمة
والحمیدی قال عبد الله بن احمد بن حنبل عن ابیه ما رایت اوعی للعلم من وکیع ولا احفظ منه قال وسمعت
ابی یقول کان وکیع مطبوع الحفظ کان وکیع حافظا حافظا وقال احمد بن سهل بن بحر عن احمد کان وکیع امام
المسلمین فی وقته وعن ابن معین ما رایت افضل من وکیع قیل له یا ابن المبارك قال قد کان له فضل ولکن
ما رایت افضل من وکیع کان یستقبل القبلة ویحفظ الحدیث ویقوم اللیل ویسرد الصوم ویفتی بقول ابی حنیفة
والثانی موسی بن عمیر قال الحافظ الذهبی فی میزانه موسی بن عمیر العنبری التمیمی الکوفی قال ابن معین وابو حاتم
ثقة وقال الحافظ ابن حجر فی تهذیبه موسی بن عمیر التمیمی العنبری الکوفی قال ابن معین وابو حاتم ومحمد بن عبد الله
ابن نمیر والخطیب والعجلی والدولابی انه ثقة وقال ابو زرعة لا باس به له فی النسائی حدیث واحد فی الصلوة
انتهی والثالث علقمة قال الذهبی فی میزانه علقمة بن وائل بن حجر صدوق انتهی وقال الحافظ ابن حجر فی تهذیبه
ذکره ابن حبان فی الثقات وذکره ابن سعد فی الطبقة الثالثة من اهل الکوفة وقال کان ثقة قلیل الحدیث
انتهی وقال الشیخ قاسم قطلوبغا الحنفی فی تخریج احادیث الاختیار بعد ما اخرج فیه هذا الحدیث ناقلا
من مصنف ابی بکر بن ابی شیبة ان هذا سند جید ووکیع احد الاعلام وموسی بن عمیر وثقه ابو حاتم
واخرج له النسائی وعلقمة اخرج له البخاری فی رفع الیدین ومسلم فی صحیحه والاربعة ووثقه ابن
حبان فهو الشاهد لحدیث علی رضی الله عنه المتقدم ذکره انتهی فهذا حدیث صحیح سندا ومتنا تقوم به
الحجة فلا وجه لمن قال لیس للحنفیین دلیل فی هذه المسألة واما قوله فی عدم الحجیة بناء
علی اختلاف نسخ مصنف ابن ابی شیبة فاما ناش عن الغفلة وعدم تتبع النسخ او عن
عدم الاعتقاد فی السلف وقد کفینا المؤنة بعض المحققین حیث صنف فیها رسالة کافیة
فیما یحتاج ذکره فی الرد والله اعلم

باب ما جاء فی التکبیر عند الرکوع والسجود **قوله** یکبر
فی کل خفض ورفع یعنی فی الغالب لانه مخصوص بحدیث التسمیع والتحمید عند
الاعتدال وفیه مشروعیة التکبیر فی کل خفض ورفع لکل مصل والجمهور علی
استنانه ما عدا تکبیرة الاحرام وذهب احمد الی وجوب جمیع التکبیرات

عارضة الاحوذی

وحکاه اصحاب
الشافعی عن مالك
الثالث انه یجوز
المسح علیه وان لم یکن
له نعل ولا تجلید
قاله احمد بن حنبل
الثانیة فی التوجیه
وجه الاول ان الحدیث
ضعیف کله فان کانا
مجلدین رجع لخفین
ودخلا تحت احادیث
الخف ووجه الثانی
انه ملبوس فی الرجل
یستر ها الی الکعب
یمکن متابعة المشی
علیه فجاز المسح علیه
اصله اذا کان مجلدا
کله ووجه الثالث
ظاهر الحدیث ولو کان
صحیحا لکان اصلا
الثالثة المسح علی
المشاوذ وهی العمائم
صحیح ثابت عن النبی
صلی الله علیه وسلم
رواه البخاری وغیره
وذکره ابو عیسی عن
المغیرة بن شعبة
ویاتی بیانه ان شاء الله

شرح سراج احمد

گفت عبداللہ بن مسعود بود آنحضرت کہ اللہ اکبر میگفت در ہر پست گشتن و سر برداشتن و استادن و نشستن و ابو بکر و عمر نیز میکردند و فی الباب عن ابی ہریرۃ اخرجہ المصنف و الشیخان و احمد و اسحق و الدارمی و ابن ابی شیبۃ و انس اخرجہ عبد الرزاق و ابن ابی شیبۃ و ابن عمر اخرجہ الدیلمی و ابی مالک الاشعری و ابی موسیٰ و عمران بن حصین و وائل بن حجر اخرجہ الطبرانی و ابن عباس اخرجہ البخاری و از علی بن ابی طالب نیز مروی گشتہ است چنانکہ اخراج آن کردہ احمد و بیہقی و ابن حبان و از مطرف بن الشخیر چنانکہ اخراج کردہ عبد الرزاق و ابن ابی شیبہ قال ابو عیسیٰ حدیث عبداللہ بن مسعود حدیث حسن صحیح والعمل علیہ عند اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم منہم ابو بکر و عمر و عثمان و علی و غیرہم و من بعدہم من التابعین و علیہ عامۃ الفقہاء و برین اند اکثر نعمایاں و ائمہ اربعہ و العلماء و علما حدثنا عبداللہ بن منیر قال سمعت علی بن الحسن قال انا عبداللہ بن المبارک عن ابن جریج عن الزہری عن ابی بکر بن عبد الرحمن عن ابی ہریرۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یکبر و ہو یہوی گفت ابو ہریرہ بدرستیکہ آنحضرت بود کہ تکبیر میگفت درحالیکہ انتقال میکرد بر رکوع و سجود قال ابو عیسیٰ ھذا حدیث حسن صحیح و ھو قول اھل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم و من بعدہم قالوا یکبر الرجل و ھو یہوی للرکوع و السجود گویند علما کہ تکبیر کند مرد درحالیکہ قصد کند و انتقال کند برائے رکوع و سجود و اختلاف ست علمائی حنفیہ را در وقت تکبیر برائے رکوع بعضی گفتہ اند تکبیر کند ایستادہ پیشتر برکوع رود و حراکہ از امام محمد منقول شدہ است کہ تکبیر کند پیشتر بر رکوع و سجود رود و گفت امام طحاوی فرود شود برای رکوع و سجود درحالیکہ تکبیر کنندہ باشد چنانکہ مذکور ست در ظہیریہ و فی الخلاصۃ السنۃ ان یکون ابتداء التکبیر عند اول الخرور و فراغہ عند الاستواء

باب رفع الیدین عند الرکوع

باب ست در بیان برداشتن دستہا نزد رکوع کردن حدثنا قتیبۃ و ابن ابی عمر قالا انا سفیان بن عیینۃ عن الزہری عن سالم عن ابیہ عبداللہ بن عمر قال رایت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا افتتح الصلوۃ یرفع یدیہ حتی یحاذی منکبیہ گفت عبداللہ بن عمر دیدم آنحضرت را کہ چون شروع میکرد نماز را بر می داشت دو دست خود را تا آنکہ مقابل کرد برابر ہر دو دوش خود و اذا رکع و اذا رفع راسہ من الرکوع و بر می داشت دو دست خود را چون رکوع میکرد و چون بر می داشت سر خود را از رکوع این حدیث موافق مذہب شافعیہ است کہ رفع یدین در تکبیرات انتقال ست رفتن بر رکوع و رفتن بسجود تا برابر ہر دو دوش و نزد امام ما ابی حنیفہ رفع یدین نیست مگر در تکبیر افتتاح تا بگوشہا چنانکہ در حدیث شیخین ست کہ از مالک بن الحویرث اخراج کردہ و زیادہ ابن ابی عمر فی حدیثہ و زیادہ کردہ ست ابن ابی عمر در حدیث خود این عبارت را وکان لا یرفع بین السجدتین و بود آنحضرت کہ نمیداشت دو دست خود را میان دو سجدہ خود قال ابو عیسیٰ حدثنا الفضل بن الصباح البغدادی ثنا سفیان بن عیینۃ ثنا الزہری بہذا الاسناد نحو حدیث ابن ابی عمر یعنی فضل بن الصباح از سفیان حدیث کردہ ست مانند حدیث ابن ابی عمر کہ از سفیان روایت کردہ ست قال و فی الباب عن عمر اخرجہ عبد الرزاق و علی بن ابی طالب اخرجہ البیہقی و ابن حبان و وائل بن حجر اخرجہ الطبرانی بلفظ وائل بن حجر اذا صلیت فاجعل یدیک حذاء اذنیک و المرأۃ تجعل یدیہا حذاء ثدییہا و مسلم از وی باین عبارت اخراج کردہ انہ رأی النبی صلی اللہ علیہ وسلم رفع یدیہ حین دخل فی الصلوۃ و کبر ثم التحف بثوبہ ثم وضع یدہ الیمنی علی الیسریٰ فلما اراد ان یرکع اخرج یدیہ من الثوب ثم رفعہما و کبر فرکع فلما قال سمع اللہ لمن حمدہ رفع یدیہ فلما سجد سجد بین کفیہ و مالک بن الحویرث اخرجہ الشیخان و انس بن مالک اخرجہ الحاکم و الدارقطنی و ابی ہریرۃ اخرجہ الشیخان و ابی حمید الساعدی اخرجہ ابو داود و الدارمی و ابی اسید و سہل بن سعد الساعدی اخرجہ البخاری و محمد بن مسلمۃ و ابی قتادۃ و ابی موسیٰ

شرح ابی الطیب

قولہ و ھو یہوی بکسر الواو و فتح الیاء من اولہ ای یہبط و ینزل الی السجود

عارضۃ الاحوذی

بالباب بعدہ الرابعۃ فی تحقیق القول فی الباب لما وردت الاحادیث فی المسح علی الخفین اختلف فی الخف ما ھو کما تقدم بیانہ فکل من حمل لفظ الخف علی معنی قال یمسح علیہ کما فسرہ و شرحہ و رواہ والذی عندی ان الخف و الجرموق و الجلد المخروز و الجورب المخروز علیہ بجلد یجوز المسح علی ذلک کلہ لانہ خف و فی معنی الخف من کونہ جلدا مخروزا یوضع علی القدم یسترہا الی الکعبین و اما المسح علی النعلین وھی الخامسۃ فانما المعنی فیہ ان الجوربین اذا کانا مخروزین الی الکعبین کانا شبیہین بالنعلین فہو جورب باصلہ کالنعل بما انضاف

بقیہ حواشی صفحہ ۲۷۷

شرح سراج احمد

الاشعری و جابر و عمیر اللیثی قال ابو عیسیٰ حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح وبھذا یقول بعض اھل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم و بحدیث عبد اللہ بن عمر قائل شدہ اند بعضی اہل علم از صحابہ منہم ابن عمر و جابر بن عبد اللہ و ابو ھریرۃ و انس و ابن عباس و عبد اللہ ابن الزبیر وغیرھم و غیر ایشان دیگر صحابہ ومن التابعین و بعضی از تابعین نیز قائل این گشتہ اند الحسن البصری و عطاء و طاؤس و مجاھد و نافع و سالم بن عبد اللہ و سعید بن جبیر وغیرھم وبہ یقول عبد اللہ بن المبارک والشافعی و احمد و اسحٰق و قال عبد اللہ ابن المبارک و گفت عبد اللہ بن المبارک قد ثبت حدیث من یرفع تحقیق ثابت شدہ است حدیث کسی کہ رفع یدین را اعتقاد کردہ اند و ذکر حدیث الزھری عن سالم عن ابیہ و ذکر کردہ ابن المبارک حدیث زہری را از سالم از عبد اللہ بن عمر و لم یثبت حدیث ابن مسعود و ثابت نشدہ است حدیث عبد اللہ ابن مسعود کہ این است ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم لم یرفع الا فی اول مرۃ کہ بدرستیکہ آنحضرت برنداشتہ دو دست خود را مگر در اول بار برداشتہ حدثنا

شرح ابی الطیب

قولہ و لم یثبت حدیث ابن مسعود ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یعنی انکر ابن المبارک حدیث ابن مسعود لکن لا یضر انکارہ لانہ روی ابوداود والنسائی والمصنف عن ابن مسعود رضی اللہ عنہ قال علقمۃ قال لنا ابن مسعود الا اصلی بکم صلوٰۃ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فصلی ولم یرفع یدیہ الا فی اول مرۃ وفی روایۃ فکان یرفع یدیہ فی اول مرۃ ثم لا یعود قال المصنف حدیث حسن قال المحقق ابن الھمام وما نقل عن ابن المبارک انہ قال لم یثبت عندی حدیث ابن مسعود فغیر ضائر بعد ما ثبت بالطریق المذکورۃ والقدح فی عاصم بن کلیب غیر مقبول فقد وثقہ ابن معین اخرج لہ مسلم حدیثہ فی الھدیٰ وغیرہ عن علی و عبد الرحمن بانہ لم یسمع من علقمۃ باطل وقد ذکرہ ابن حبان فی الثقات وقال مات سنۃ تسع و تسعین وسنہ سن ابراھیم النخعی فما المانع من سماعہ عن علقمۃ واتفقوا علی سماع النخعی منہ واخرج الخطیب فی کتاب المتفق و المفترق فی ترجمۃ عبد الرحمن انہ سمع اباہ و علقمۃ وما قیل ان الحدیث صحیح وانما المنکر فیہ علی وکیع زیادۃ ثم لا یعود فانما ھو ظن من المنکر وبالجملۃ زیادۃ العدل الضابط مقبولۃ خصوصًا وقد توبع علیہا فرواہ ابن المبارک فیما قدمناہ من روایۃ النسائی واخرج الدارقطنی وابن عدی عن محمد بن جابر عن حماد بن ابی سلیمان عن ابراھیم عن علقمۃ عن عبد اللہ قال صلیت مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وابی بکر و عمر فلم یرفعوا ایدیہم الا عند استفتاح الصلوٰۃ ومما یؤید صحۃ ھذہ الزیادۃ روایۃ ابی حنیفۃ من غیر الطریق المذکورۃ وذلک انہ اجتمع مع الاوزاعی بمکۃ فی دار الحناطین کما حکی ابن عیینۃ فقال الاوزاعی ما بالکم لا ترفعون ایدیکم عند الرکوع والرفع منہ فقال لانہ لم یصح عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فیہ شیء فقال الاوزاعی کیف لم یصح وقد حدثنی الزھری عن سالم عن ابیہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یرفع یدیہ اذا افتتح الصلوٰۃ وعند الرکوع وعند الرفع منہ فقال ثنا حماد عن ابراھیم عن علقمۃ والاسود عن عبد اللہ بن مسعود ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان لا یرفع یدیہ الا عند افتتاح الصلوٰۃ ثم لا یعود لشیء من ذلک فقال الاوزاعی احدثک عن الزھری عن سالم عن ابیہ وتقول حدثنی حماد عن ابراھیم فقال ابو حنیفۃ کان حماد افقہ من الزھری وکان ابراھیم افقہ من سالم وعلقمۃ لیس بدون ابن عمر فی الفقہ وان کان لابن عمر صحبۃ فلہ فضل صحبۃ فالاسود لہ فضل کثیر و عبد اللہ عبد اللہ

عارضۃ الاحوذی

البیع من الجلد المخرز باب المسح علی العمامۃ ابن المغیرۃ ابن شعبۃ عن ابیہ قال توضأ النبی صلی اللہ علیہ وسلم و مسح علی الخفین و العمامۃ صحیح حسن عبد الرحمن بن ابی لیلی عن کعب بن عجرۃ عن بلال ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم مسح علی الخفین و الخمار الاسناد صحیح المسح علی العمامۃ صحیح لا غبار علیہ بیان الروایات اختلف فیہ کثیرا الغریب الخمار لفظۃ غریبۃ عن الذی تستر بہ المرأۃ راسہا و ھو لہا کالعمامۃ للرجل ولم اجد ہ مستعملا للرجال الا فی ھذا الحدیث وان اقتضاہ الاشتقاق لانہ من التخمر و ھو الستر ومنہ خمروا آنیتکم و ذلک کثیرۃ المتعلقات العصابۃ وھی العمامۃ

شرح سراج احمد

بذلك احمد بن عبدة الاملي ثنا وهب بن زمعة عن سفيان بن عبد الملك عن عبد الله بن المبارك و دیگر اسناد ذکر میکند حدثنا

هناد ثنا وكيع عن سفيان عن عاصم بن كليب عن عبد الرحمن بن الاسود عن علقمة قال قال عبد الله بن المسعود الا اصلي

بكم صلوٰة رسول الله صلى الله عليه وسلم گفت عبد الله بن مسعود بمردم آیا نگذارم باشما نماز آنحضرت را تا ظاهر شود بشما کیفیت آن فصلی فلم یرفع

يديه الا في اول مرة پس بگزارد عبد الله بن مسعود نماز را پس نداشت دو دست خود را مگر در اول مرتبه که تکبیر افتتاح بود و قال و في الباب عن البراء

ابن عازب اخرجه احمد و اسحق و الدارقطني و الطحاوي من طريق يزيد بن ابي زياد عن عبد الرحمن بن ابي ليلى عن البراء رضي الله عنهم قال ابو عيسى

حديث ابن مسعود حديث حسن و به يقول غير واحد من اهل العلم من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم والتابعين و هو قول

سفيان الثوري و اهل الكوفة يعني امام اعظم سراج الامة ابو حنيفه رضي الله عنه بدانکه برداشتن دستها در غیر تکبیر احرام مختلف فیه است میان ما

و شافعیه و احادیث و آثار در هر دو جانب آمده و قدر متفق آنست که یا هر دو بوده است گاهی این و گاهی آن و از صحابه هر کس که دیده است روایت

کرده است یا آنکه رفع یدین در ابتدا بوده است و در آخر منسوخ گشته از آنکه از عظمای صحابه مثل ابن مسعود که عالم بود بشرائع اسلام و احکام آن و متفقد

بود باحوال رسول خدا و ملازم آنحضرت بود در حضر و سفر و حال آنکه رفع یدین نمیکرد و ظاهر احتمال ثانی است و از امیر المؤمنین علی رضي الله عنه نیز

عدم رفع روایت میکنند و اگر فرضا هر دو بود عدم رفع راجح است از جهت آنکه از جنس سکون است که مناسب تر است بحال صلوٰة که خضوع و

خشوع است **باب** ما جاء في وضع اليدين على الركبتين في الركوع باب است در بیان انچه آمده است در بیان نهادن دو دست بر

دو زانو در رکوع حدثنا احمد بن منيع ثنا ابو بكر بن عياش ثنا ابو حصين مكبرت عن ابي عبد الرحمن السلمي قال قال لنا عمر بن

الخطاب گفت ابو عبد الرحمن گفت مارا امیر المؤمنین عمر رضي الله عنه ان الركب سُنّت لكم فخذوا بالركب بدرستیکه زانو گرفتن مسنون

برای شما است پس بگیرید شما زانو را قال و في الباب عن سعد اخرجه مسلم و انس بن مالك اخرجه ابو يعلى و الطبراني في الصغير و ابي حميد اخرجه البخاري و ابي اسيد

و سهل بن سعد و محمد بن مسلمة و ابي مسعود اخرجه ابو داود و النسائي قال ابو عيسى حديث عمر حديث حسن صحيح و العمل على

هذا عند اهل العلم من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم والتابعين و من بعدهم لا اختلاف بينهم في ذلك و عمل برین است نزد اهل علم

از صحابه و تابعین و کسیکه پس از ایشان بودند که اختلاف نیست میان علما در نهادن دو دست بر دو زانو در رکوع الا ما روي عن

ابن مسعود و بعض اصحابه مگر انچه روایت کرده شده است از عبد الله بن مسعود و بعضی یاران وی انهم كانوا يطبقون

بدرستیکه ایشان بودند که تطبیق میکردند و آن دست بر دو ران نهادن است در رکوع باین طریق که برابر و جمع کنند کف را با کف و انگشتان را

با انگشتان دست دیگر یعنی در مذهب عبد الله بن مسعود تطبیق است و التطبيق منسوخ عند اهل العلم و حکم تطبیق منسوخ است

شرح ابی الطیب

فرجح بفقه الرواة كما رجح الاوزاعي بعلو الاسناد والترجيح بفقه الرواة هو المذهب المنصور عندنا

اقول و يمكن ان يقال لا تعارض بين الفعلين لانه يجوز ان يحمل احد الفعلين على زمان والآخر على آخر

فيكون كل واحد منهما سنة و قوله و لو يثبت بصيغة المعلوم من المجرد معطوف على

قوله قد ثبت **باب** ما جاء في وضع اليدين على الركبتين **قوله** ان الركب سُنّت لكم اي سن

اخذها فسنت فعل مجهول و فاعله ضمير الركب و فيه مجاز الحذف **قوله** كانوا يطبقون

التطبيق هو ان يجمع بين اصابع يديه و يجعلهما بين ركبتيه في الركوع والتشهد قاله في الجمع

عارضة الاحوذي

واحدها عصابة و هي التي تشد الراس و تشد عليه الاحكام في مسائل الاولى اختلف الناس في المسح على العمامة على خمسة اقوال الاول لا يمسح على العمامة بحال قاله مالك الثاني يمسح المفروض من الراس و هو بعضه باختلاف و يمسح على العمامة عن باقي الراس المسنون الثالث قال الثوري و الاوزاعي يجوز المسح على العمامة مطلقا الرابع يجوز المسح عليها اذا لبسها على طهارة الخامس يجوز المسح عليها اذا كانت بحنك قاله بعض اصحاب احمد الثانية في التوجيه وجه الاول ان الله امر بمسح الراس و ما روي في الحديث من المسح على العمامة فمحمول على احد وجهين احدهما ان المسح على العمامة

باقی در صفحهٔ آینده

شرح سراج احمد

نزد اہل علم قال سعد بن ابی وقاص کنا نفعل ذلک فنهینا عنه گفت سعد بن ابی وقاص که از عشرہ مبشرہ است بودیم ما که
میکردیم تطبیق را پس نہی کردہ شدیم ما از آن و قول سعد بن ابی وقاص مصرح ست بنسخ تطبیق وامرنا ان نضع الاکف علی الرکب امر
کردہ شدیم ما اینکه نہیم کفہا را بر زانوہا حدثنا قتیبة ثنا ابو عوانة عن ابی یعفور عن مصعب بن سعد عن ابیه سعد بهذا
بحدیث گذشته **باب** ما جاء انه یجافی یدیه عن جنبیه فی الرکوع باب ست در بیان آنچه آمده است که بدرستیکه مصلی دور
دارد دو دست خود را از ہر دو پہلوی خود در حال رکوع ویدیں بجنبها بچسپاند حدثنا بندار ثنا ابو عامر العقدی ثنا فلیح بن سلیمان
ثنا عباس بن سهل قال اجتمع ابو حمید وابو اسید وسهل بن سعد ومحمد بن مسلمة فذکروا صلوٰة رسول الله صلی
الله علیه وسلم گفت عباس بن سہل جمع گشتند و باہم یکجا شدند این چہار کس از صحابه پس ذکر کردند نماز آنحضرت را فقال ابو حمید انا
اعلمکم بصلوٰة رسول الله صلی الله علیه وسلم پس گفت ابو حمید من دانا ترشما ام بنماز آنحضرت ان رسول الله صلی الله علیه
وسلم رکع فوضع یدیه علی رکبتیه کانه قابض علیهما بیان نمود ابو حمید بدرستیکه آنحضرت رکوع کرد پس نہاد دو دست خود را
بر دو زانوی خود گویا که آنحضرت گیرندہ بود بر ہر دو زانو ووتر یدیه ومی ساخت ہر دو دست را مانند وتر وزہ کمان یعنی دور دور گردانید
مرفقین را از پہلوہا که مرفقین مشابہ زہ گشتند وپہلوہا مشابه کمان که بران زہ کنند چنانکه گفته وتر بفتح واو وتشدید مثناة فوقیه فنحاهما عن
جنبیه واین تفسیر وتر یدیه است پس دور داشت ہر دو دست را از دو پہلوی خود قال وفی الباب عن انس گفت مصنف در این باب
حدیثی مروی گشته است از انس بن مالک اخرجه الازرقی فی کتاب مکة من طریق اسمعیل بن رافع عن انس قال ابو عیسی حدیث ابی حمید
حدیث حسن صحیح وهو الذی اختاره اهل العلم وآن حدیث صحیح ست که اختیار کردہ است آنرا اہل علم انه یجافی الرجل یدیه عن
جنبیه فی الرکوع والسجود بدرستیکه آدمی دور دارد دو دست خود را از دو پہلوی خود در حال رکوع وسجود چنانکه مذہب ما در حق مردان **باب** ما جاء فی التسبیح فی
الرکوع والسجود باب ست در بیان آنچه آمده است در گفتن تسبیح در حال رکوع وسجود حدثنا علی بن حجر انا عیسی بن یونس عن ابن
ابی ذئب عن اسحق بن یزید الهذلی عن عون بن عبد الله بن عتبة بن مسعود الهذلی ابو عبد الله المکی عابد ثقه از
رابعه بود عن ابن مسعود ان النبی صلی الله علیه وسلم قال اذا رکع احدکم بدرستیکه آنحضرت فرمود چون رکوع کند
یکی از شما فقال فی رکوعه سبحان ربی العظیم پس گفت در رکوع خود سبحان ربی العظیم را۔

شرح ابی الطیب

قوله کنا نفعل ذلک فنهینا عنه وقد اخرجه عن سعد بن ابی وقاص البخاری ومسلم فی صحیحهما واللفظ للبخاری قال
ابو یعفور سمعت مصعب بن سعد یقول صلیت الی جنب ابی فطبقت بین کفی ثم وضعتهما بین فخذی فنهانی
ابی وقال کنا نفعل ذلک فنهینا عنه وامرنا ان نضع ایدینا علی الرکب قال القسطلانی وفی حدیث ابن عمر عند ابن
المنذر باسناد قوی قال انما فعله النبی صلی الله علیه وسلم مرة یعنی التطبیق فقد ثبت نسخ التطبیق وانه
کان متقدما **باب** ما جاء انه یجافی یدیه عن جنبیه فی الرکوع **قوله** ووتر یدیه ای عوجهما
من التوتیر وهو جعل الوتر علی القوس وفی النهایة جعلهما کالوتر من قولک وترت القوس واوترته
شبه ید الراکع اذا مدها قابضا علی رکبتیه بالقوس اذا اوترت **قوله** فنحاهما عن جنبیه من نحی ینحی
تنحیة اذا ابعد یعنی ابعد مرفقیه عن جنبیه حتی کان یدیه کالوتر وجنبیه کالقوس

عارضة الاحوذی

لو یکن عن نص انما اختصر علی مسح بعض الراس وزاد علیها تبعا لمسح البعض کما نشاهد ذلک فیه اذا مسح علی البعض وکان علی الراس عمامة الثانی انه یحتمل ان یکون به زکام او الوقت مسح علی العمامة وربما قلنا ذلک فیکون القول السادس وتوجیه الشافعی وابی حنیفة حدیث المغیرة بن شعبة علی ناصیته وعلی عمامته وجه قول احمد انه یدل فی الطهارة فافتقر الی وضعه علی طهارة کالخفین وتوجیه زیادة الحنث ان به تتحقق المشقة فتکون الرخصة فی موضعها **باب** الغسل من الجنابة کریب عن ابن عباس عن خالته میمونة

عارضة الاحوذی

قالت وضعت للنبی صلی الله علیه وسلم غسلا فاغتسل من الجنابة فاكفأ الاناء بشماله علی یمینه فغسل كفیه ثم ادخل یده فی الاناء فافاض علی فرجه ثم دلك بیده الحائط او الارض ثم تمضمض واستنشق وغسل وجهه وذراعیه ثم افاض علی راسه ثلثا ثم تنحی فغسل رجلیه صحیح حسن

عروة عن عائشة كان رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا اراد ان یغتسل من الجنابة بدا فغسل یدیه قبل ان یدخلهما الاناء ثم غسل فرجه وتوضأ وضوءه للصلوٰة ثم یشرب شعره الماء ثم یحثی علی راسه ثلث حثیات صحیح حسن الاسناد روی عن

شرح سراج احمد

ثلث مرات سه بار فقد اتم رکوعه پس تحقیق تمام گشت رکوع او وذلك ادناه واین سه بار گفتن تسبیح ادنای تسبیحات است واذا سجد فقال فی سجوده سبحان ربی الاعلی ثلث مرات فقد اتم سجوده وذلك ادناه قال وفی الباب عن حذیفة بن الیمان وعقبة بن عامر اخرجه ابوداود وابن ماجه وابن حبان والحاکم قال ابوعیسی حدیث ابن مسعود لیس اسناده بمتصل گفت معنیش حدیث عبدالله بن مسعود را اسنادی متصل نیست عون بن عبدالله بن عتبة لم یلق ابن مسعود عون بن عبدالله ملاقات نکرده است عبدالله بن مسعود را والعمل علی هذا عند اهل العلم یستحبون ان لا ینقص الرجل فی الرکوع والسجود من ثلث تسبیحات وعمل همبرین نزد اهل علم که مستحب میدارند اینکه ناقص نکند آدمی در رکوع وسجود از سه تسبیح وهكذا قال اسحق بن ابراهیم وهمچنین گفت اسحق بن ابراهیم وروی عن ابن المبارك انه قال استحب للامام ان یسبح خمس تسبیحات وروایت کرده شده است از ابن المبارک بدرستیکه او گفت مستحب کرده شده است مر امام را اینکه تسبیح کند پنج تسبیحات لکی یدرك من خلفه ثلث تسبیحات بجهت آنکه دریابد مقتدی سه تسبیحات را پس امام بدانکه در کافی نوشته است که مراد بادنی ادنی جواز نیست بلکه مراد ادنی کمال است ودر خلاصه نوشته است اگر کسی ترک کرد تسبیح را یا یک بار گفت روا باشد ومکروه است چنانکه روایت کرده شده است از امام محمد واگر زیاده گوید بر سه بار پس آن افضل است بشرطیکه ختم کند بر وتر لیکن اگر امام باشد بسیار نگوید ودر ظهیریه است که بعضی گفته اند امام سه بار گوید وگویند چهار بار گوید حدثنا محمود بن غیلان ثنا ابوداود قال انبانا شعبة وانبانا نیز بمعنی حدثنا واخبرنا است عن الاعمش قال سمعت سعد بن عبیدة یحدث عن المستورد بضم میم وسکون سین مهمله وفتح مثناة فوقیه وسکون واو وراء مکسوره ودال مهمله عن صلة بن زفر بکسر صاد مهمله وفتح لام مخففه وزفر بضم زا وفتح فا عبسی ابوالعلاء ویا ابوبکر کوفی تابعی کبیر از ثانیه ثقه جلیل بود در حدود سبعین وفات کرد عن حذیفة بضم حای مهمله وفتح ذال معجمه وسکون یای مثناة تحتیه وفا ابن الیمان عبسی حلیف انصار صحابی جلیل از سابقین وپدر وی یمان نیز صحابی بود که در روز احد شهید شد از دست مسلمانان از روی شبهه وحذیفه در اول خلافت علی مرتضی سنه ست وثلثین وفات یافت انه صلی مع النبی صلی الله علیه وسلم بدرستیکه حذیفه نماز گذارد همراه آنحضرت فكان یقول فی رکوعه سبحان ربی العظیم پس بود آنحضرت که می فرمود در رکوع خود سبحان ربی العظیم را وفی سجوده سبحان ربی الاعلی ودر سجده خود میفرمود سبحان ربی الاعلی را وما اتی علی اٰیة رحمة الا وقف وسال ونمی آمد آنحضرت بر آیتی که در وی ذکر رحمت حق تعالی می بود مگر که وقف میکرد بر آن وسوال میکرد

شرح ابی الطیب

قوله فقد تم رکوعه ای کمل رکوعه علی وجه الاستنان والا فکمال الفرض بواحدة **قوله** وذلك ادناه ای ادنی تمام رکوعه وقال ابن مالك ای ادنی الکمال فی العدد واکمله سبع مرات فالاوسط خمس مرات والاقرب ان یقال ذلك ادنی الذکر المسنون الذی به تمام اصل السنة **قوله** لکی یدرك من خلفه ثلث تسبیحات بناء علی ان المسنون تاخر القوم عن الامام فی ابتداء الرکوع والسجود او بناء علی ان الناس مختلفون فلعل بعض من خلفه ابطأ من الامام فی تکلم التسبیح **قوله** وما اتی علی اٰیة رحمة الا وقف وسال وما اتی علی اٰیة عذاب الا وقف وتعوذ ای تعوذ بالله من عذابه حمله اصحابنا والمالکیة علی ان صلاته کانت نافلة لعدم تجویزهم التعوذ والسوال فی اثناء القراءة فی صلوٰة الفرض ویمکن حمله علی بیان الجواز لانه یصح معه الصلوٰة اجماعا ویدل علیه ندرة وقوعه

شرح سراج احمد

از حق تعالیٰ رحمت را مسألت کند و بر آیت عذاب الا وقف و تعوذ و نمی گذشت بر آیتی که در وی ذکر عذاب بود مگر که باستاد و پناه جست

از حق تعالیٰ ... خاص برائے آنحضرت بود و برائے دیگران شاید در نوافل روا باشد قال ابو عیسیٰ و هذا حدیث حسن

صحیح و ثنا محمد بن بشار نا عبد الرحمن بن مهدی عن شعبة نحوه یعنی از شعبہ چنانکہ روایت کرده است ابو داود طیالسی عبد الرحمٰن

ابن مهدی نیز روایت کرده است **باب** ما جاء فی النهی عن القراءة فی الرکوع والسجود باب ست در بیان آنچه آمده است در نهی

از خواندن قرآن در رکوع و سجود حدثنا اسحٰق بن موسی الانصاری ثنا معن ثنا مالک **ح** و ثنا قتیبة عن مالک عن نافع

عن ابراهیم بن عبد الله بن حنین عن ابیه عبد الله بن حنین عن علی بن ابی طالب رضی الله عنه ان النبی صلی الله علیه وسلم

نهی عن لبس القسی والمعصفر بدرستیکہ آنحضرت منع فرمود از پوشیدن لباس قسی و لباس رنگ کرده بعصفر و قسی نام جامہ است

از کتان کہ مخلوط بود با ابریشم آورده میشود از مصر و منسوب است بقریہ کہ قس نام دارد بر ساحل بحر و عن تختم الذهب و منع

فرمود از پوشیدن انگشتری زر سرخ و حکم این شان در کتاب اللباس ذکر کرده خواهد شد ان شاء الله تعالیٰ و عن قراءة القرآن

فی الرکوع والسجود و نهی فرمود از خواندن قرآن در رکوع و سجود یعنی حق تعالیٰ عز اسمہ تعیین کرده هر هیأتی از هیأت نماز را بنوعیت

از انواع ذکر و مخصوص گردانید قیام را کہ اول هیأت و اعظم آنست و داخل در خدمت بقرآن کہ اعلیٰ و اقدم

و اعظم و افضل اذکار است و بعد از تعیین و تخصیص وی تعالیٰ و تقدس گنجائش ندارد کہ خلاف آن کنند

و اگر کنند حرام بود یا مکروه و این امر تعبدی است کہ عقل را بادراک آن راه نیست و بعضی مردم حکمتی و علتی در ان نیز انگیزند

و گویند کہ رکوع و سجود هیأت خضوع و تذلل و خواری است پس نهی کرده شد کہ کتاب کریم کہ عالی و عظیم الشان است

درین هیأت خوانده شود و طیبی از خطابی نقل کرده است کہ گفت گویا کہ مکروه داشت کہ جمع کرده شود میان کلام خلق و کلام خالق

در یک جا و برابری داده شود میان این هر دو و این هر دو نکتہ خالی از چیزی نیست حقیقت همان است کہ بندگی در امتثال

امر و تعبد بحکم شارع است بدانکہ اگر قرآن در رکوع خواند نماز فاسد گردد یا نہ صحیح آن است کہ نگردد و فی الباب

عن ابن عباس اخرجه مسلم قال ابو عیسیٰ حدیث علی حدیث حسن صحیح و هو

قول اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم ومن بعدهم کرهوا القراءة فی

الرکوع والسجود و آن قول اهل علم است از صحابہ و تابعین کہ مکروه دارند خواندن قرآن را در رکوع و سجود

شرح ابی الطیب

قوله نهی عن لبس القسی فی المجمع هی ثیاب من کتان مخلوط بحریر نسبت الی قریة قس بفتح قاف و تشدید سین

انتهی و قال القاضی عیاض القسی ثیاب مضلعة بالحریر تصنع بالقس هو موضع من بلاد مصر و عن علی رضی الله عنه القسیة

ثیاب تتنا من الشام او مصر مضلعة و قال البخاری فیها حریر امثال الاترج انتهی و قیل هی ثیاب من کتان و قیل هی قز منسوبة الی

القز بالزای و هو ردی الحریر انتهی فابدلت الزای سینا فصار قسیا **قوله** والمعصفر ای عن الثوب المصبوغ بالعصفر

قوت المغتذی

نهی عن لبس القسی بفتح القاف و کسر السین المهملة المشددة نسبة الی موضع ینسب الیه

الثیاب القسیة و هی ثیاب مضلعة بالحریر تعمل بالقس من بلاد مصر مما یلی الفرما

عارضة الاحوذی

النبی صلی الله علیه وسلم
غسل الجنابة و فی
غسل الجنابة جماعة
اخصهم عائشة و
میمونة و لهما فی هذا
الباب حدیثان مختصر
اما حدیث میمونة فاختصره
وکیع و سفیان عن
الاعمش و اکمله مفصلا
ابن غیاث و غیره
عنه قال فیه حفص
ثم تنحی فغسل یدیه
ثم اتیته بمندیل
فلم ینفض بها و قال
غیره عنه فغسل
رجلیه فناولته
المندیل فلم یاخذه
فجعل ینفض الماء
عن جسده و اما
حدیث عائشة
فکان له مالک و غیره
عن عروة و سواه
اکثر الائمة قالوا
فیه ثم یصب علی راسه
ثلث غرفات او غرفا
ثم یفیض الماء علی
جلده کله التغریب
قوله اکفا الاناء یعنی

شرح سراج احمد

باب ما جاء فی من لا یقیم صلبه فی الرکوع والسجود باب ست دربیان کسی که برابر نکند او پشت خود را در رکوع و سجود حدثنا احمد
ابن منیع نا ابومعاویة عن الاعمش عن عمارة بن عمیر بلفظ التصغیر ست عن ابی معمر عن ابی مسعود الانصاری رضی الله عنه
قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا تجزئ صلوة لا یقیم الرجل فیها یعنی صلبه فی الرکوع وفی السجود فرمود آنحضرت
روا نمی گردد نمازی که برابر و راست نکند آدمی دران نماز یعنی پشت خود را در رکوع و در سجود و ازین حدیث استدلال کرده شافعی
واحمد و ابویوسف بر فرضیت طمانینت در رکوع و سجود و قومه و جلسه زیرا که آنحضرت نفی کرد از نماز مردی که در حدیث ابی هریرة آمده
واین نشان فرضیت است و اطمینان در رکوع و سجود نزد ابی حنیفه و محمد واجب ست نه فرض و قومه و جلسه سنت ست و مراد از نفی
صلوة که در حدیث ابی هریره است نفی کمال او ست بدلیل آنکه در آخر این حدیث ابی هریره بروایت ابی داود و ترمذی و نسائی
آمده است که آنحضرت فرمود چون تمام کردی این را تمام شد نماز تو و آنچه نقصان کردی از ان نقصان کردی از نماز خود واین نشان
وجوب یا سنت ست قال وفی الباب عن علی بن شیبان اخرجه احمد وابن سعد وابن عساکر وانس اخرجه الشیخان والنسائی واحمد
وابی هریرة اخرجه البزار والطبرانی فی الاوسط ورفاعة الزرقی اخرجه البخاری والنسائی وابن حبان واحمد قال ابوعیسی حدیث
ابی مسعود حدیث حسن صحیح والعمل علی هذا عند اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم ومن بعدهم
یرون ان یقیم الرجل صلبه فی الرکوع والسجود اعتقاد کرده اند صحابه و تابعین که برابر کند آدمی نماز گذارنده پشت خود را در رکوع
وسجود وقال الشافعی واحمد واسحق من لا یقیم صلبه فی الرکوع والسجود فصلاته فاسدة گفت امام شافعی واحمد واسحق که
برابر نکند پشت خود را یعنی طمانینت نکند در رکوع و سجود پس نماز وی فاسد ست یعنی طمانینت نزد ایشان فرض ست لحدیث النبی
صلی الله علیه وسلم لا تجزئ صلوة لا یقیم الرجل فیها صلبه فی الرکوع والسجود از جهت دلیل حدیث آنحضرت که روا نمی باشد
نمازی که برابر نکند مردی دران نماز پشت خود را در رکوع و سجود و ظاهر حدیث در فرضیت طمانینت ست و ابومعمر اسمه و نام ابی معمر عبدالله
ابن سخبرة است بفتح سین مهمله و سکون خای معجمه و فتح موحده و در آخر او باست و ابومسعود الانصاری البدری اسمه عقبة
ابن عمرو **باب** ما یقول الرجل اذا رفع رأسه من الرکوع باب ست در بیان آنچه بگوید آدمی چون بردارد سر خود را از رکوع
یعنی در قومه خواند حدثنا محمود بن غیلان ثنا ابوداود الطیالسی ثنا عبدالعزیز بن عبدالله بن ابی سلمة الماجشون
ثنا عمی یعقوب بن ابی سلمة الماجشون از رابعه بود بعد العشرین ومائة وفات کرد عن عبدالرحمن الاعرج عن عبیدالله
ابن ابی رافع المدنی مولی النبی صلی الله علیه وسلم کاتب علی مرتضی عن علی بن ابی طالب رضی الله عنه قال کان رسول
الله صلی الله علیه وسلم اذا رفع رأسه من الرکوع قال گفت علی مرتضی بود آنحضرت که چون بر می داشت سر خود را

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی من لا یقیم صلبه فی الرکوع والسجود **قوله** لا یقیم الرجل فیهما ای لا یسوی ظهره فیهما والمراد الطمانینة فیه
وکذا فی السجود ولا ینصبه منهما علی ان یکون فی بمعنی من وعلی هذا المراد منه تحصیل القومة والجلسة والاول اقرب والطمانینة
هی واجبة عند الشافعی واحمد فیهما وعند ابی حنیفة ومحمد لیست بفرضیة بل واجبة وعند ابی یوسف فرضیة وکذا القومة من
الرکوع والجلسة بین السجدتین والطمانینة کلها فرائض عند ابی یوسف وعندهما سنن قاله فی الهدایة وقال ابن الهمام فی شرحها
ینبغی ان یکون القومة والجلسة واجبتین لمواظبته صلی الله علیه وسلم علیهما انتهی **باب** ما یقول الرجل اذا رفع رأسه من الرکوع

عارضة الاحوذی

قلب سواء اما المتشابه فهو
ان لا تقلب فمنها
الاکتفاء فی الشعر وهو
قلب القلبية الثانية
الی غیر صفة الاولی
مثل ان تکون الاولی
لاما والثانية نونا او
الاولی یاء والثانية
جیما علی حد القولین
قوله یشرب شعره
الماء یعنی یسقیه
کقوله تعالی واشربوا
فی قلوبهم العجل ای
سقی فی قلوبهم حبه
مجاز بدیع کانه
حل محل الشراب
لانه غراض یسری
الی المداخل الباطنة
والمنافذ الخفية
وههنا نکتة بدیعة
من الاصول فی باب
المجاز وهی ان قوله
یشرب شعره الماء
مجاز من جهة لان
معناه یصب علیه
الماء فیسری الی
مداخله کسریانه
فی بواطن البدن

شرح سراج احمد

از رکوع میفرمود سمع الله لمن حمده یعنی بشنود حق تعالی برای کسی که حمد گوید خدای تعالی را ربنا ولك الحمد ای پروردگار ما ومر ترا است ستایش وثنا ملء السموات وملء الارض پری آسمانها وزمین وملء ما بینهما وپری آنچه میان آسمانها وزمین است وملء ماشئت من شیء بعد وپری چیزی که خواهی مر پیدا کنی چیزی را بعد ازین از ممکنات معدومه وآین حدیث دلالت دارد بر جمع امام میان تسمیع وتحمید چنانکه مذهب شافعی است قال وفی الباب عن ابن عمر اخرجه البخاری وابن عباس وابن ابی اوفی اخرجه مسلم وابی جحیفة اخرجه ابن ابی شیبة وابی سعید الخدری اخرجه ابن ابی شیبة ایضا قال ابو عیسی حدیث علی حدیث حسن صحیح والعمل علی هذا عند بعض اهل العلم وبه یقول الشافعی قال گفت امام شافعی یقول هذا فی المکتوبة والتطوع بگوید مصلی این دعا را در قومه در نماز فرض ونفل هم وقال بعض اهل الکوفة یقول هذا فی صلوة التطوع ولا یقوله فی صلوة المکتوبة وگفت امام اعظم سراج الامة امام ابی حنیفه کوفی بخواند این دعا را در نماز نفل ونگوید این را در نماز فرض باب منه آخر باب سنت از باب سابق دیگر باب حدثنا الانصاری ثنا معن ثنا مالک عن سُمَیّ بلفظ تصغیر است عن ابی صالح عن ابی هریرة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال اذا قال الامام سمع الله لمن حمده یعنی پیغمبر آنحضرت فرمود چون بگوید امام سمع الله لمن حمده را فقولوا پس بگوئید شما مقتدیان ربنا ولك الحمد را درین چهار روایت اند بخاری ومسلم وترمذی وابو داود ونسائی از ابی هریره بواو وذکر اللهم یعنی اللهم ربنا ولك الحمد اخراج کرده اند تکبیر بنده بر سبیل تعدد ودیگر آن زیادتی تصریح

شرح ابی الطیب

قوله سمع الله لمن حمده ای قبل حمد من حمده واللام فی لمن للمنفعة والهاء فی حمده للکنایة وقیل للسکتة والاستراحة وعلی کل تقدیر یجب سکانه کما حققنا فی ما علقناه علی الزیلعی ثم قال النووی قال العلماء معنی سمع ههنا اجاب ومعناه ان من حمد الله تعالی متعرضا للثواب استجاب الله فاعطاه ما تعرض له فانا اقول ربنا لك الحمد لتحصیل ذلك انتهی ثم الظاهر انه دعاء لان غرض السائل الاجابة فهو دعاء لقبول الحمد ویحتمل الاخبار یعنی بانه تعالی موصوف بالکرم والجود فیسمع من سأل منه فعسی ان یجعلنی منهم قوله ملء السموات والارض بکسر المیم اسم ما یاخذه الاناء اذا امتلأ وهو منصوب علی الظرفیة علی المشهور وهو الذی اختاره ابن خالویه ورجحه واطنب فی الاستدلال اقول لانه اسم المقدار واسماء المقادیر تنتصب غالبا علی الظرفیة تجوزا وحکی عن الزجاج انه یتعین الرفع اقول علی انه صفة الحمد ثم هو مجاز عن الکثرة قال المظهر هذا تمثیل وتقریب اذ الکلام لا یقدر بالمکائیل ولا یسعه الاوعیة وانما المراد منه تکثیر العدد حتی لو قدر ان تلك الکلمات تکون اجساما تملأ الاماکن لبلغت من کثرتها ما تملأ السموات والارضین انتهی او یقال هو تعظیم لشان الحمد واجرها وثوابها قوله وملء ما شئت من شیء بعد ای بعد ذلك کالعرش والکرسی وما تحت الثری ویمکن ان یقال المراد بملء ما شئت من شیء بعد ما تعلقت به مشیته والمراد بالسماء والارض جهتا العلو والسفل قوله فقولوا ربنا ولك الحمد ظاهره ان الامام لا یاتی به قال النووی قیل فیه دلالة لمذهب من یقول لا یزید المأموم علی قوله ربنا ولك الحمد ولا یقول سمع الله لمن حمده انتهی قال الامام ابو حنیفة ومالك واحمد یکتفی الامام بقوله سمع الله لمن حمده لان القسمة بین الذکرین یقطع الشرکة

عارضة الاحوذی

شبهه به وسماه شرابا لاجله وقوله واشربوا فی قلوبهم العجل مجاز من تمییز الاولی انه اراد حب العجل فحذف الثانیة انه استعمل لفظ الشرب فی سریان المحبة ولیست ما تشرب قوله ذات غرفات وغرف قال خلت فی القرآن غرفة و غرفة بفتح الغین و ضمها واذا فتحتها جمعتها غرفات واذا ضممتها جمعتها غرف ومعنی الغرفة بفتح الغین المرة الواحدة وبضم الغین ملء الید من الماء و قولها ثم یفیض یعنی یصب ویحتمل ان یکون یفیض وفی حدیث عروة ان رجلا جاءه بنطفة فی اداوة فافتضها ای صبها یقال فض الماء وفضه ای صبه وفضیض الماء

عارضة الاحوذی

المسائل الاحكام الاولى قولها وضعت للنبي صلى الله عليه وسلم غسلا دليل على استخدام الزوج بزوجه وقد بينا ذلك في كتاب المسائل وياتي في كتاب النكاح ان شاء الله الثانية بدأ بغسل اليد اما لتحقيق نجاسة حلت فيها فاراد تطهيرها فيكون واجبا الثاني ظن نجاستها لقيام من نوم او بحميل العهد بالغسل فتعلق بها الاوضار المستخبثة فيكون مستحبا وقد تقدم ذكرها حين قال علماؤنا انها من السنن لاجل ان النبي صلى الله عليه وسلم لم يتوضأ الا بدأ بغسل يديه كما يفعل في صفة وضوئه الثالثة قوله بدأ بغسل فرجه دليل على جواز ذكر الفرج عند دعاء

شرح سراج احمد

و بخاری و مسلم نیز از ابی ہریرہ بلفظ ربنا ولک الحمد بی ذکر اللهم اخراج کرده اند و نیز بخاری از ابی ہریرہ ربنا لک الحمد اخراج کرده بی ذکر اللهم و واو فانه من وافق تامینه تامين الملائكة غفر له ما تقدم من ذنبه زیراکہ ہرکہ موافق افتد تامین او با تامین ملائک آمرزیده شود مر او را چیزی کہ پیش رفتہ است از گناہان وی و قبول کرده شود دعای او و در بعضی نسخہ قوله قول الملائکہ واقع شده است چنانکہ در نسخ بخاری و مسلم است

قال ابو عیسی هذا حديث حسن صحيح والعمل عليه عند بعض اهل العلم من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم ومن بعدهم ان يقول الامام سمع الله لمن حمده يعنی امام تنہا تسمیع بگوید ويقول من خلف الامام ربنا ولك الحمد و بگوید مقتدی ربنا ولک الحمد تنہا وبه يقول احمد و باین قائل ست امام احمد وقال ابن سيرين وغيره يقول من خلف الامام سمع الله لمن حمده ربنا ولك الحمد مثل ما يقول الامام گفت محمد بن سیرین و غیره جمع کند مقتدی تسمیع و تحمید ہر دو را چنانکہ میگوید امام وبه يقول الشافعي واسحق و ہمین ست مذہب امام شافعی و اسحق و نزد امام ما ابی حنیفہ علیہ الرحمہ اکتفا کند امام بتسمیع تنہا و مقتدی بتحمید تنہا و نزد صاحبیہ امام جمع کند میان تسمیع و تحمید لکن تحمید را بجہر نگوید و طحاوی نیز بقول صاحبیہ رفتہ و ہمین را اختیار کرده اند جماعت از متاخرین حنفیہ و صحیح آنست کہ مقتدی تحمید تنہا گوید و بآن فتوی داده اند شمس الائمۃ الحلوانی و سرخسی و منفرد جمع کند میان ہر دو باتفاق و گویند کہ روایت نیست درین از امام ابی حنیفہ و گویند کہ نزد امام منفرد اکتفا کند بتحمید تنہا و جمع کند میان ہر دو نزد صاحبیہ و روایت کرده امام ابو یوسف از امام ابی حنیفہ کہ منفرد اکتفا کند بتسمیع تنہا

باب ما جاء في وضع اليدين قبل الركبتين في السجود باب ست در بیان آنچہ آمده است در بیان نہادن دو دست پیش از زانوہا در وقت رفتن بسجود از قومہ و در بعضی نسخہ وضع الركبتين قبل اليدين ست و موافقت حدیث بانسخہ ثانی ظاہر ست و مناسبت حدیث بانسخہ اول ظاہر نیست مگر حدیث ابی ہریرہ کہ در باب ثانی آمد کہ آن باب بی ترجمہ است و حدیث آن باب موافق نسخہ اول است حدثنا سلمة بن شبيب بفتح شین معجمہ و کسر موحدہ و سکون مثناة تحتیہ در آخر موحده است وعبد الله بن منير واحمد بن ابراهيم الدورقي بفتح دال مہملہ و سکون واو والحسن بن علي الحلواني وغير واحد قالوا ثنا يزيد بن هارون ثنا شريك بفتح شین معجمہ و کسر را و سکون مثناة تحتیہ و آخر کاف ست عن عاصم بن كليب بتصغیر کلب عن ابيه كليب عن وائل بن حجر قال رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا سجد يضع ركبتيه قبل يديه گفت وائل دیدم آنحضرت را کہ چون سجده میکردمی نہاد ہر دو زانوی خود را پیش از نہادن دو دست بر زمین واذا نهض رفع يديه قبل ركبتيه و چون بر می خاست از سجده بسوی قیام بر میداشت دو دست خود را پیش از برداشتن دو زانو ذکر کرده امام غزالی در وسیط کہ نزد امام ابی حنیفہ وضع یدین پیش از رکبتین ست و این غیر مشہور ست در کتب حنفیہ وزاد الحسن بن علي في حديثه و زیاده کرده است حسن بن علی رضی اللہ عنہما در حدیث خود بعضی عبارت را قال يزيد بن هارون ولم يرو شريك عن عاصم بن كليب الا هذا الحديث گفت یزید بن ہارون و روایت نکرده شریک از عاصم مگر ہمین حدیث قال گفت مصنف هذا حديث غريب حسن لا نعرف احدا رواه غير شريك نمی شناسیم ہیچکس را کہ روایت کرده باشد این حدیث را سوای شریک دیگر کس والعمل عليه عند اكثر اهل العلم يرون ان يضع الرجل ركبتيه قبل يديه و عمل بر ہمین ست نزد اکثر اہل علم

شرح ابی الطیب

باب ما جاء في وضع الركبتين قبل اليدين في السجود **قوله** واذا نهض رفع يديه قبل ركبتيه اي اذا اراد النهوض وهو القيام رفع يديه قبل ركبتيه وبه قال علماؤنا ورواه ابو داود والنسائي وابن ماجة واحمد والدارقطني والحاكم وصححه ابن حبان فتضعيف النووي لا يضر

اسماء الرجال كليب بن شهاب والد عاصم ... الصحابة

شرح سراج احمد

کہ اعتقاد کردہ اند اینکہ بنہد آدمی دو زانوی خود را پیش از نہادن دو دست واذا انحض رفع يديه قبل ركبتيه وچون برمی خیزد بسوی
قیام بردارد دو دست خود را پیش از دو زانو و روی همام عن عاصم هذا مرسلا ولم يذكر فيه وائل بن حجر و روایت کردہ ہمام
از عاصم بطریق ارسال و ذکر نکردہ است در اسناد وائل بن حجر صحابی را **باب** آخر منه بابی ست دیگر از باب سابق و متعلق بآن
حدثنا قتيبة حدثنا عبد الله بن نافع عن محمد بن عبد الله بن الحسن عن ابي الزناد عن الاعرج عن ابي هريرة ان
النبي صلى الله عليه وسلم قال بدرستیکہ آنحضرت فرمود يعمد احدكم قصد کند یکی از شما فيبرك في صلاته برك الجمل پس
نشیند در نماز خود مانند نشستن شتر کہ می نہد زانو ہا را پیشتر ہر دو دست را خلاصہ کلام این ست کہ زانوی آدمی در ہر دو پاست و زانوی
دواب ہر دو پیشین ست و معنی این ست کہ زانوی خود پیش از دست بنہد چنانکہ شتر پیشتر زانو نہد و ابو داود و نسائی و دارمی از ابی ہریرہ
باین عبارت اخراج کردہ اند کہ اذا سجد احدكم فلا يبرك كما يبرك البعير وليضع يديه قبل ركبتيه این حدیث بظاہر مخالف حدیث اول ست
کہ دلالت دارد بر نہادن دستہا پیش از زانو ہا و حدیث اول دلالت بر نہادن زانو ہا پیش از دستہا بود و در میان ائمہ اختلاف ست
جمہور ائمہ و ابو حنیفہ و شافعی و احمد در آنچہ مشہور ست از مذہب وی عمل بحدیث وائل بن حجر کردہ اند و زانو ہا را پیش از دستہا می نہند و مالک
و اوزاعی و احمد در روایتی از وی و طائفہ از ائمہ حدیث عمل بحدیث ابی ہریرہ می کنند و گفتہ اند کہ حدیث وائل بن حجر اصح و اثبت ست
از حدیث ابی ہریرہ و جماعتی از حفاظ آن را تصحیح کردہ اند و چون دو حدیث مختلف شوند سبیل آنست کہ عمل با قوی و اصح کنند و بعضے
گفتہ اند کہ حدیث وائل بن حجر ناسخ حدیث ابی ہریرہ است و در صحیح ابن خزیمہ آمدہ است کہ آنحضرت بسجدہ می رفت ابتدا میکرد برکبتین
و در حدیث سعد بن ابی وقاص و حدیث ابی سعید خدری آمدہ کہ می نہادیم دستہا را پیش از زانو ہا پس امر کردہ شدیم بنہادن
زانو ہا پیش از دستہا و صاحب مشکوة گفتہ است در کتاب خود قال ابو سليمان الخطابي حديث وائل بن حجر اثبت من حديث ابي هريرة
وقيل حديث ابي هريرة منسوخ قال ابو عيسى حديث ابي هريرة حديث غريب لا نعرفه من حديث ابي الزناد الا من هذا الوجه
کہ طریق عبد الله بن نافع از محمد بن عبد الله بن الحسن ست وقد روي هذا الحديث عن عبد الله بن سعيد المقبري عن ابيه
عن ابي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم و این طریقہ دیگر ذکر نمودہ ماسوای طریقہ ابی الزناد و عبد الله بن سعيد المقبري
ضعفه يحيى بن سعيد القطان وغيره و عبد الله بن سعید مقبری را تضعیف کردہ است یحیی بن سعید القطان و غیر وی **باب**
ما جاء في السجود على الجبهة والانف بابی ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق سجدہ کردن بر پیشانی و بینی حدثنا بندار حدثنا ابو عامر نا فليح
ابن سليمان قال ثني عباس بن سهل عن ابي حميد الساعدي ان النبي صلى الله عليه وسلم كان اذا سجد بدرستیکہ آنحضرت
بود کہ چون سجدہ میکرد امكن انفه وجبهته الارض قرار می داد و می نہاد بینی و پیشانی مبارک خود را بر زمین

شرح ابی الطیب

قوله يعمد بكسر الميم وهمزة الاستفهام الانكاري محذوفة فيرجع الى النهي اي لا ينبغي له ان يقصد فيقدم
اليدين على الرجلين في الوضع كالجمل والمقصود النهي عن البروك كبروك الجمل وذكر القصد بناء على انه فعل قصدي
يترتب على القصد فنهى عن القصد مبالغة في النهي **قوله** امكن انفه وجبهته الارض اي
اقدرهما من الارض فالارض منصوب بنزع الخافض وفي رواية من الارض اي وضعهما
على الارض وفي القاموس مكنته من الشيء وامكنته منه فتمكن واستمكن

عارضة الاحوذي

الحاجة الى ذلك
كما يجوز النظر اليه عند
الحاجة الى ذلك و
يكون ذلك مستثنى
من الوقت الرابعة
بدأ بغسل الفرج قبلها
ان تطهير البدن من
النجاسة يتقدم الى
الغسل على محل الطاهر
فلا تنجس الماء
بملامسة النجاسة
فلا يطهر حينئذ
من الجنابة الرابعة
هذا رد على الشافعي
في قوله ان المني طاهر
وان رطوبة فرج
المرأة طاهرة لانها
لو كانا طاهرين لما بدأ
بغسلها اولا احتاج
الى ذلك اولا دخلها
في جملة تطهير سائر
البدن الخامسة
في نية غسل الفرج
ويأتي في باب الوضوء
بعد الغسل ان شاء الله
قوله ثم دلك بيده
الحائط قد تقدمت
في باب الاستنجاء

عارضة الاحوذی

السادسة جاء فی حدیث عائشة یتوضأ وضوءه للصلوٰة ثم یشرب شعره الماء فذکرت مسح الراس قبل غسله وفی حدیث میمونة انه تمضمض واستنشق وغسل وجهه ثم افاض الماء علی راسه ثلثا فجعله غسل الراس دون مسحه مذکورا کما رأته مفعولا فجاء من هذا فی حدیث عائشة ومیمونة ان تقدیم الوضوء علی الغسل مشروع وتطهیر اعضاء الوضوء فی اثناء الغسل انما هو علی انها من جملة الغسل ولیس یمتنع الجمع بین الحدیثین فیکون قول عائشة توضأ وضوءه للصلوٰة اشارة الی المضمضة والاستنشاق وغسل الوجه ومسح الراس وغسل الرجلین آخرا لامر

شرح سراج احمد

ونحّی یدیه عن جنبیه و دور می ساخت هر دو دست خود را از دو پهلوی خود و وضع کفیه حذو منکبیه و می نهاد دو دست خود را مقابل دو دوش خود یعنی دو دست در سجده موخر می بود نه از روی آنحضرت و نزد ائمه حنفیه روی را میان دو کف دارد چنانکه اگر چیزی از گوشها بیفتد بر سر ابهام بیفتد و در هدایه است اذا کان فی الصف لا یجافی کیلا یؤذی جاره قال وفی الباب عن ابن عباس اخرجه الشیخان و وائل بن حجر اخرجه ابن ابی شیبة بلفظ رأیت النبی صلی الله علیه وسلم حین سجد وضع یدیه قریبا من اذنیه وابی سعید اخرجه ابن عساکر قال ابو عیسٰی حدیث ابی حمید حدیث حسن صحیح والعمل علیه عند اهل العلم ان یسجد الرجل علی جبهته وانفه و عمل برین ست نزدیک اهل علم اینکه سجده کند آدمی بر پیشانی و بینی خود هر دو فان سجد علی جبهته دون انفه فقال قوم من اهل العلم یجزئه یس اگر سجده کرد آدمی بر پیشانی خود تنها نه بر بینی خود پس گفته اند گروهی از اهل علم که کفایت کند او را این سجده و روا باشد وقال غیرهم لا یجزئه حتی یسجد علی جبهته وانفه و گفته اند دیگران از اهل علم که کافی نباشد او را تا آنکه سجده کند بر پیشانی خود و بینی خود هر دو و در بعضے نسخه علی الجبهة والانف آمده است و در خزانة المفتیین ست وکانت السنة فی السجود وضع الجبهة والانف جمیعا ولو وضع احدهما ان کان من عذر لا یکره وان کان من غیر عذر ان وضع جبهته دون انفه جاز بالاجماع ویکره وان وضع انفه دون جبهته کذلک عند ابی حنیفة وقالا لا یجوز وروی اسد عن ابی حنیفة انه لا یجوز الا من عذر وهو قولهما وعلیه الفتوی **باب** ما جاء این یضع الرجل وجهه اذا سجد باب ست در بیان آنچه آمده است کجا نهد آدمی روی خود را چون سجده کند حدثنا قتیبة ثنا حفص بن غیاث عن الحجاج عن ابی اسحق قال قلت للبراء بن عازب این کان النبی صلی الله علیه وسلم یضع وجهه اذا سجد فقال بین کفیه گفت ابو اسحق گفتم مر براء بن عازب را کدام جا بود آنحضرت که می نهاد روی مبارک خود را چون سجده کردی پس گفت براء بن عازب می نهاد روی مبارک خود را میان دو کف خود وفی الباب عن وائل بن حجر اخرجه ابن ابی شیبة و مسلم وابی حمید اخرجه البخاری وفیه لما سجد وضع کفیه حذو منکبیه و هو یعارض حدیث البراء بن عازب حدیث البراء حدیث حسن غریب وهو الذی اختاره بعض اهل العلم ان یکون یداه قریبا من اذنیه و آن چیزیست که اختیار کرده آن را بعضے اهل علم اینکه باشد هر دو دست وی نزدیک از دو گوش وی **باب** ما جاء فی السجود علی سبعة اعضاء باب ست در بیان آنچه آمده است در سجده بر هفت استخوان حدثنا قتیبة ثنا بکر بن مضر عن ابن الهادی عن محمد بن ابراهیم عن عامر بن سعد بن ابی وقاص عن العباس بن عبد المطلب

شرح ابی الطیب

قوله ونحّی یدیه عن جنبیه ای ابعدهما عنهما **قوله** ووضع کفیه حذو منکبیه وفی مسلم من روایة وائل ابن حجر انه صلی الله علیه وسلم سجد ووضع وجهه بین کفیه وفیمن یضع یدیه کذلک یکون یداه حذاء اذنیه فیعارض ما فی البخاری من حدیث ابی سعید انه علیه السلام لما سجد وضع کفیه حذو منکبیه قال ابن الهمام رحمه الله یقدم ما فی مسلم علی ما فی البخاری فان فلیح بن سلیمان الواقع فی سند البخاری وان کان الراجح تثبیته لکنه قد تکلم فیه فضعفه النسائی وابن معین وابو حاتم وابو داود ویحیی بن القطان والساجی وقد جاء فی احادیث متعددة انه کان یضع یدیه حذاء اذنیه ولو قال قائل ان السنة ان یفعل بهما تیسر جمعا بین المرویات بناء علی انه کان صلی الله علیه وسلم یفعل هذا احیانا وهذا احیانا الا ان بین الکفین افضل لانه یحصل به المجافاة المسنونة ما لا یحصل بالآخر کان حسنا **قوله** فقد قال قوم من اهل العلم یجزئه وفی الهدایة ان اقتصر علی احدهما جاز عند ابی حنیفة ای مع الکراهة وقالا لا یجوز الاقتصار علی الانف الا من عذر **باب** ما جاء فی السجود علی سبعة اعضاء

شرح سراج احمد

ابن ہاشم بن عبد مناف ابی الفضل عم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و بود او کلان از آنحضرت بدو سال یا سہ سال بود او بزرگ میان قریش
پیش از اسلام و اسلام او پیش از ہجرت بود و پوشیدہ می داشت اسلام را و می نوشت سوی آنحضرت اخبار مشرکین را و ہمراہ مشرکین برون شد
بسوی بدر بکرہ پس اسیر کردہ شد و فدا داد و بمکہ باز رفت و ہجرت نمود بسوی مدینہ و در روز جمعہ در مدینہ دوازدہم شہر رجب سنہ اثنین واربع
وثلثین وفات یافت و عمر ہشتاد و ہشت و نماز گذارد بروی عثمان رضی اللہ عنہ و در بقیع مدفون شد انہ سمع رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم یقول بدرستیکہ عباس شنید آنحضرت را کہ می فرمود اذا سجد العبد سجد معہ سبعۃ آراب چون سجدہ کند بندہ سجدہ
کند با وی ہفت اعضای وی آراب جمع ارب بمعنی عضو وجہہ وکفاہ ورکبتاہ وقدماہ ارادہ کردہ بآن ہفت اعضا روی
او و ہر دو دست او و دو زانوی وی و ہر دو پای او وقال وفی الباب عن ابن عباس اخرجہ الشیخان وابی ہریرۃ اخرجہ الطبرانی
فی الاوسط وابوداود والنسائی وجابر بن عبد اللہ اخرجہ عبد الرزاق وابی سعید اخرجہ ابن عساکر و دارقطنی در افراد از ابن عمر اخراج
کردہ کہ گفت السجود علی الجبہۃ والکفین ثم الرکبتین وصدور القدمین ومن لم یمکن شیئا منہ من الارض احرقہ اللہ بالنار وطبرانی از ابن مسعود اخراج
کردہ باین عبارت اما انا فاسجد علی سبعۃ اعظم ولا اکف شعرا ولا ثوبا قال ابو عیسی حدیث العباس حدیث حسن صحیح وعلیہ العمل
عند اہل العلم حدثنا قتیبۃ ثنا حماد بن زید عن عمرو بن دینار عن طاؤس عن ابن عباس قال امر النبی صلی اللہ علیہ وسلم
ان یسجد علی سبعۃ اعضاء ولا یکف شعرہ ولا ثیابہ گفت ابن عباس امر کردہ شد آنحضرت اینکہ سجدہ کند بر ہفت اعضا
وامر کردہ شد کہ گرد نیارد و فراہم نیارد جامہا را و نہ موہا در نماز اما گرد آوردن جامہ چنانکہ در ہنگام سجود رفتن جامہا را گرد آرند تا بخاک آلودہ
نشوند یا بای این غرض ہمین طور گرد آرند یا دامن برزنند و بعضی کمر بستن و عذبہ دستار خلانیدن داخل آن دانند و کمر بستن را در نماز بعضی
مستحب دانند و بعضی مکروہ گویند فراہم آوردن موی جمع کردن آنہا در زیر دستار و بعضی گویند کہ مکروہ آنست کہ بافند یا بچیزی بربندند
وگرہ زنند اما اگر می آن جمع کردہ باشند مکروہ نیست قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح **باب ما جاء فی التجافی فی السجود** باب است در
بیان آنچہ آمدہ است در دور داشتن بازو و شکم در سجدہ حدثنا ابو کریب ثنا ابو خالد الاحمر عن داود بن قیس عن عبید اللہ بن عبد اللہ
ابن اقرم الخزاعی حجازی ثقہ از ثالثہ بود عن ابیہ عبد اللہ بن اقرم بتقدیم قاف بر زاء الخزاعی ابو معبد صحابی قلیل الحدیث است

شرح ابی الطیب

قولہ سجد معہ سبعۃ آراب جمع ارب بالکسر والسکون کفعل وافعال ای سجد معہ سبعۃ اعضاء وجہہ
وما بعدہ بدل من سبعۃ ولا دلالۃ فیہ علی افتراض وضع سبعۃ اعضاء کما لا یخفی **قولہ** امر النبی صلی اللہ علیہ وسلم
ان یسجد الا بضم الہمزۃ مبنیا للمفعول ای امر اللہ تعالی النبی صلی اللہ علیہ وسلم وہو یقتضی الوجوب وہذا عرفہ ابن عباس
باخبارہ علیہ السلام لہ او لغیرہ وعندنا ہو محمول علی الندب وفی عند الشافعی قولان القول الاخران الواجب وضع الجبہۃ وحدہ
لانہ صلی اللہ علیہ وسلم اقتصر علیہ فی قصۃ رفاعۃ قال فلیمکن جبہتہ من الارض **قولہ** ولا یکف شعرہ ولا ثیابہ ای لا
یجمع شعرہ وثیابہ وقایۃ من التراب ولا مزیدۃ للتاکید ولیقعا علی الارض حتی یسجد جمیع الاعضاء والثیاب فلہذا
الحدیث قالوا یکرہ عقص الشعر وعقدہ خلف القفا ورفع الثیاب عند السجود **باب** ما جاء فی التجافی فی السجود

قوت المغتذی

سبعۃ آراب ای اعضاء واحدہا ارب

عارضۃ الاحوذی

وجعل الغسل بدلا من المسح التمام قیل ان ظاہر حدیث عائشۃ یقتضی غسل الرجلین قبل تمام الغسل لقولہا یتوضأ وضوءہ للصلوۃ وحدیث میمونۃ یقتضی تاخیرہا الی تمام الغسل وتحقیقہ ان غسل اعضاء الوضوء ان کان من جملۃ الغسل فانما تؤخر بتاخیرہ ویبدأ بالوجہ لانہ الاصل والاکرم وان کان من سنن الوضوء مستقبحا یۃ غسل الجنابۃ قدمت الرجلان مع قرینتہا فی الطہارۃ ثم عطف علی غسل الجنابۃ الثامنۃ اذا قلنا بمعنی حدیث عائشۃ فقد روی ابن زیاد عن مالک لیس العمل علی تاخیر غسل الرجلین یعنی ورد

شرح سراج احمد

قال کنت مع ابی گفت عبید اللہ بن عبد اللہ بن اقرم بودم ہمراہ پدر خود عبد اللہ بن اقرم بالقاع بر زمینی ہموار من نمرة وآن قاع از زمین نمرہ بود وآن نام جای ست نزدیک عرفات فمرت رکبة پس بگذشت سواران فاذا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قائم یصلی پس ناگاہ آنجا آنحضرت بود استادہ کہ نماز میگذارد قال فکنت انظر الی عفرتی ابطیہ گفت عبید اللہ پس بودم من کہ نظر میکردم بسوی سفیدی خالص ہر دو بغلہای مبارک آنحضرت را والعفرة بیاض لیس بالناصع ای الخالص من کل شیء اذا سجد و قتیکہ سجدہ میکرد آنحضرت واری بیاضہ ومی دیدم سفیدی بغل آنحضرت را واین تفسیرست مراول را المقصود مصنف آنست کہ تجافی ثابت ست با جادیث وطریقہ مسنون ست نزد ہمہ ایمہ وعبد الرزاق وابن ابی شیبة واحمد وطبرانی وابو نعیم از عبید اللہ بن اقرم باین عبارت والفاظ اخراج کردہ اند کنت مع ابی بالقاع من نمرة فمر بنا رکب فاناخوا بناحیة الطریق فقال ای بنی کن فی بہمک حتی آتی ہؤلاء القوم فخرج وخرجت معہ حتی دنا ودنوت فاقیمت الصلوة فاذا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فیہم فصلی وصلیت معہ فکنت انظر الی عفرتی ابطی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کلما سجد قال وفی الباب عن ابن عباس وابن بحینة اخرجہ الشیخان وجابر اخرجہ عبد الرزاق بلفظ کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا سجد جافی حتی یری بیاض ابطیہ واحمر بن جزء اخرجہ ابو داود ومیمونة اخرجہ مسلم بلفظ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان اذا سجد جافی حتی ان بہمة لو ارادت ان تمر بین یدیہ مرت واخرجہ ابو یعلی بلفظ ان تمر تحت یدیہ مرت وابی حمید وابی اسید (بہمة بچہ بز غالہ) وابی مسعود وسہل بن سعد ومحمد بن مسلمة والبراء بن عازب بلفظ اذا سجدت فضع کفیک وارفع مرفقیک اخرجہ مسلم واحمد وعدی ابن عمیرة وعائشة واز ابن عمر وانس بن مالک ودیگر صحابہ نیز ہمچنین مروی گشتہ است قال ابو عیسی حدیث عبد اللہ بن اقرم حدیث حسن لا نعرفہ الا من حدیث داود بن قیس ولا یعرف لعبد اللہ بن اقرم عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم غیر ہذا الحدیث یعنی عبد اللہ بن اقرم ہمین یک حدیث از آنحضرت روایت نمودہ است والعمل علیہ عند اہل العلم واحمر بن جزء بفتح جیم وسکون زا وہمزہ ہذا رجل من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم لہ حدیث واحد یعنی احمر بن جزء را از آنحضرت نیز ہمین یک حدیث روایت است وعبد اللہ بن ارقم الزہری کاتب ابی بکر الصدیق وعبد اللہ بن ارقم کہ بتقدیم را بر قاف کاتب امیر المؤمنین ابی بکر الصدیق دیگرست وعبد اللہ بن اقرم الخزاعی بتقدیم قاف بر را انما یعرف لہ ہذا الحدیث عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم عبد اللہ بن ارقم زہری را اگرچہ در اسناد ذکر آن نیست لیکن مصنف برای دفع توہم واشتباہ ذکر آن کردہ است

شرح ابی الطیب

قولہ کنت مع ابی بالقاع من نمرة فمرت رکبة القاع من الارض المکان المستوی الواسع لیس فیہ نبات والنمرة اسم لبعض جبال عرفات والرکبة بالحرکة اصحاب الابل فی السفر دون الدواب وہم العشرة فما فوقہا **قولہ** فکنت انظر الی عفرتی ابطیہ العفرة بضم مہملة وفتحہا وسکون فاء بیاض لیس بالناصع بل تکون جہ الارض بمخالطة بیاض الجلد سواد الشعر وتثنیة العفرة المضاف الیہ ولا یلزم منہ ان لا یکون لہ شعر فانہ اذا نتف بقی المکان ابیض وان بقی فیہ آثار الشعر وہو یدل علی ان آثار الشعر ہو الذی جعل المحل اعفر اذ لو خلی عنہ جملة لم یکن اعفر وبہ علم ان ابطیہ صلی اللہ علیہ وسلم کان علیہما شعر الا ان البیاض وجد بسبب النتف فلم یثبت ما قال بعض العلماء ان من خصائصہ بیاض ابطیہ حقیقة نعم من خصائصہ صلی اللہ علیہ وسلم ان ابطیہ کانا نظیفین طیبی الرائحة ووجود الشعر مع عدم الرائحة الکریہة ابلغ فی الکرامة

قوت المغتذی

الی عفرتی ابطیہ ای بیاضہما والعفرة بیاض لیس بالناصع

عارضة الاحوذی

فی حدیث میمونة وروی ابن وہب عنہ فی المبسوط ذلک واسع وروی عنہ انہ ان اخرہما الی آخر الغسل استانف الوضوء والصحیح فی النظر تاخیرہما ان غسل الاعضاء بنیة غسل الجنابة وتقدیمہما ان توضأ سنة فہی حالتان لا روایتان التاسعة قال ابو ثور یلزم الجمع بین الوضوء والغسل کما روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم وعنہ ثلثة اجوبة الاول ان ذلک لیس بجمع کما بیناہ وانما ہو غسل کلہ الثانی انہ ان کان جمع بینہما فانما ذلک استحباب بدلیل قولہ تعالی حتی تغتسلوا وقولہ وان کنتم جنبا فاطہروا فہذا ہو الفرض الملتزم والبیان المکمل وما جاء من ہیأتہ

شرح سراج احمد

باب ما جاء فی الاعتدال فی السجود باب ست در بیان آنچه آمده است در اعتدال کردن و درنگ کردن در سجده حدثنا هناد نا ابو معاویة عن الاعمش عن ابی سفیان عن جابر ان النبی صلی الله علیه وسلم قال اذا سجد احدکم فلیعتدل بدرستیکه آنحضرت فرمود چون سجده کند یکے از شما پس باید که درنگ کند در سجده و نشتابد در برداشتن سر از سجده ولا یفترش ذراعیه افتراش الکلب و نگسترانـد بر دو بازوی خود را مانند گستر انیدن سگ قال و فی الباب عن عبد الرحمن بن شبل بلفظ نهی عن نقرة الغراب و افتراش السبع اخرجه احمد و ابو داود و النسائی والحاکم و البراء اخرجه مسلم و احمد و انس بن مالک اخرجه الشیخان و ابی حمید و عائشة قال ابو عیسیٰ حدیث جابر حدیث حسن صحیح والعمل علیه عند اهل العلم یختارون الاعتدال فی السجود اختیار کرده اند درنگ کردن را در سجده و مکروه میدارند افتراش کافتراش السبع و مکروه میدارند گسترانیدن را مانند گسترانیدن درنده حدثنا محمود بن غیلان نا ابو داود نا شعبة عن قتادة قال سمعت انسا یقول ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال اعتدلوا فی السجود بدرستیکه آنحضرت فرمود اعتدال کنید در سجده ولا یبسطن احدکم ذراعیه فی الصلوٰة بسط الکلب قال ابو عیسیٰ هذا حدیث حسن صحیح

باب ما جاء فی وضع الیدین و نصب القدمین فی السجود باب ست در بیان آنچه آمده است در بیان نهادن دو دست و استاده داشتن هر دو پای در سجده حدثنا عبد الله بن عبد الرحمن الدارمی صاحب کتاب سند نا المعلی بن اسد نا وهیب عن محمد بن عجلان عن محمد بن ابراهیم عن عامر بن سعد بن ابی وقاص عن ابیه سعد بن ابی وقاص ان النبی صلی الله علیه وسلم امر بوضع الیدین و نصب القدمین بدرستیکه آنحضرت امر کرد به نهادن دو دست و استاده داشتن هر دو پای قال عبد الله و قال المعلی نا حماد بن مسعدة عن محمد بن عجلان عن محمد بن ابراهیم عن عامر بن سعد ان النبی صلی الله علیه وسلم امر بوضع الیدین فذکر نحوه ولم یذکر فیه عن ابیه و باین طریق مرسل ست که صحابی را از میان اسناد حذف کرده قال ابو عیسیٰ و روی یحیی بن سعید القطان و غیر واحد عن محمد بن عجلان عن محمد بن ابراهیم عن عامر بن سعد ان النبی صلی الله علیه وسلم امر بوضع الیدین و نصب القدمین مرسل این حدیث باین اسناد مرسل ست چرا که عامر بن سعد تابعی است

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الاعتدال فی السجود **قوله** فلیعتدل ای لیتوسط بین الافتراش والقبض بوضع الکفین علی الارض و رفع المرفقین عنها اذ هو اشبه بالتواضع و ابلغ فی تمکین الجبهة و ابعد من الکسالة قال المظهر الاعتدال فی السجود ان یستوی فیه و یضع کفه علی الارض و یرفع المرفقین عن الارض و بطنه عن الفخذین **قوله** ولا یفترش ذراعیه افتراش الکلب هو نهی و قیل نفی اقول لکنه بمعنی النهی ای لا یضع یدیه علی الارض کوضع الکلب ایاهما علی الارض والحکمة فیه انه ابعد من هیأت الکسالی فان الباسط یشبه الکسالی و یشعر حاله بالتهاون لکن لو ترکه صحت صلاته نعم یکون مسیئا مرتکبا للمنهی و قال ابن دقیق العید ذکر الحکم مقرونا بعلته لان التشبیه بالاشیاء الخسیسة یناسب ترکه فی الصلوٰة قال ابن حجر فیکره ذلک لقبح الهیأة المنافیة للخشوع والادب الا لمن طال السجود حتی شق علیه اعتماد کفیه فله وضع ساعدیه علی رکبتیه لخبر شکا اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم مشقة السجود علیهم فقال استعینوا بالرکب رواه الجماعة موصولا **قوله** ولا یبسطن احدکم بنون تاکید ثقیلة و فی الصحیحین ولا یبسط بلا نون توکید

باب ما جاء فی وضع الیدین و نصب القدمین **قوله** امر بوضع الیدین و نصب القدمین المراد بوضع الیدین الوضع علی الارض من غیر افتراش الساعدین و من غیر حملهما علی شیء من الفخذ **قوله** و نصب القدمین بحیث یستقبل باطراف اصابع رجلیه القبلة کما فی البخاری ولا یحصل توجهها الی القبلة الا ان یکون معتمدا علی بطونهما

عارضة الاحوذی

لو یکن بابا المحمل و جب فیکون احبه و انما کان ایضاحا لسنة الثالث ان سائر الاحادیث لیس فیها ذکر الوضوء و منها ما قال النبی صلی الله علیه وسلم لام سلمة اذ قالت له انی امرأة اشد ضفر راسی فانقضه للغسل من الجنابة فقال لها لا انما یکفیک ان تحثی علی راسک ثلث حثیات من ماء ثم تضغثه ثم تفیضین
ای تعالج شعر راسک ۱۲
علی جسدک الماء فاذا انت قد تطهرت العاشرة قوله ثم یشرب بشعره الماء و ذلک معنی صحیح و مقصد بین و هو من سبیل الماء فان من شانه ان یتبرأ عن الشعر والبدن لما علیهما من دهنیة البدن التی تعلو علی ذلک فاذا سبق الرش

شرح سراج احمد

روایت از پدر خود کردہ وآن را از میان حذف کردہ است وهذا اصح من حدیث وهیب مصنف گوید واین حدیث صحیح تر است که یحیی بن سعید وغیر او از محمد بن عجلان روایت کردہ از حدیث وهیب که از محمد بن عجلان روایت دارد وهو الذی اجمع علیه اهل العلم واختاروه وآن حدیث وضع یدین ونصب قدمین حدیثی ست که اجماع کردہ اند بروی اهل علم واختیار کردہ اند آنرا

باب ماجاء فی اقامة الصلب اذا رفع راسه من السجود والركوع باب است در بیان انچه آمدہ است در بیان اقامت وبرابر کردن پشت وقتیکه بردارد سر خود را از سجدہ ورکوع یعنی تعدیل وطمینان کردن در قومہ وجلسہ حدثنا احمد بن محمد بن موسٰی انا ابن المبارك نا شعبة عن الحكم عن عبد الرحمن بن ابی لیلی الانصاری الكوفی ابو عیسی گوید ابو عثمان تابعی ست بسیار کسان را از صحابہ دیدہ مثل عمر وعثمان وعلی وغیر ایشان آوردہ اند امیری گفت عبد الملك بن عمیر دیدم ابن ابی لیلی را در حلقۂ مردم که دران گروهی از صحابہ نیز بودند که سماع میکردند بحدیث وی وخاموش می بودند در صحبت وی ووی ثقہ از تابعیہ بود وشش سال از خلافت امیر المؤمنین عمر باقی ماندہ بود که متولد شد ودر وقعہ جاجم سنہ ثلث وثمانین وفات کرد عن البراء بن عازب قال كانت صلوة رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا ركع واذا رفع راسه من الركوع واذا سجد واذا رفع راسه من السجود قریبا من السواء گفت براء بن عازب بود نماز آنحضرت چون رکوع میکرد وچون بر می داشت سر مبارک خود را از رکوع یعنی قومہ وچون سجدہ میکرد وچون بر می داشت سر مبارک خود را از سجدہ همہ نزدیک می بودند به برابری از یکدیگری وشیخان از براء باین عبارت اخراج کردہ اند که كان ركوع النبی صلی الله علیه وسلم وسجوده وبین السجدتین واذا رفع راسه من الركوع ما خلا القیام والقعود قریبا من السواء قال وفی الباب عن انس اخرجه البخاری ومسلم بلفظ اقیموا الركوع والسجود حدثنا محمد بن بشار نا محمد بن جعفر نا شعبة عن الحكم نحوه قال ابو عیسی حدیث البراء حدیث حسن صحیح

باب ماجاء فی كراهیة ان یبادر الامام فی الركوع والسجود باب است در بیان انچه آمدہ است در بیان کراهت اینکه مبادرت کردہ شود امام ومقتدیان شتابی کنند از امام در رکوع وسجود حدثنا بندار نا عبد الرحمن بن مهدی قال ثنا سفیان عن ابی اسحق عن عبد الله بن یزید قال حدثنا البراء وهو غیر كذوب گفت عبد الله حدیث کردہ مارا براء بن عازب در حالیکہ او دروغ گو نبود قال كنا اذا صلینا خلف رسول الله صلی الله علیه وسلم گفت براء بن عازب بودیم که چون نماز می گزاردیم در پس آنحضرت فرفع راسه من الركوع پس بر می داشت آنحضرت سر مبارک خود را از رکوع لم یحن رجل منا ظهره حتی یسجد رسول الله صلی الله علیه وسلم فنسجد خم نمیکرد وفرو نمی برد مردی از ما پشت خود را تا آنکه

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی اقامة الصلب **قوله** قریبا من السواء خبر كانت ای كان مقدار مكثه صلی الله علیه وسلم فی الركوع وفی السجود وفی وقت رفعه منهما قریبا من الاستواء والتماثل لا طویلا ولا قصیرا وذلك یستلزم اقامة الصلب ممن كان یسبح فی الركوع والسجود ثلثا التی هی ادنی مراتب الذكر المسنون فكیف ممن یزید علی ذلك قال الخطابی هذه اكمل صفة صلوة الجماعة واما الرجل وحده فله ان یطیل فی الركوع والسجود اضعافا مما یطول بین السجدتین وبین الركوع والسجدة

باب ماجاء فی كراهیة ان یبادر الامام ای یسبقه **قوله** لم یحن رجل منا ظهره الخ بفتح الیاء وكسر النون وضمها ای لم یعطف اى لم یثن احد منا ظهره من القومة قاصدا للسجود حتی یضع النبی صلی الله علیه وسلم جبهته علی الارض والحاصل ان ابتداء فعلهم یتاخر عن ابتداء فعله ویتقدم ابتداء فعلهم من السجدة علی فراغه منها اذ لیس لهم التقدم علیه ولا التخلف عنه قال المظهر فیه دلالة علی ان السنة ان لا یتخلف المأموم عن الامام فی افعال الصلوة مقدار هذا التخلف وان لو تخلف جاز الا فی تكبیرة الاحرام اذ لا بد للماموم ان یصبر حتی یفرغ الامام من التكبیر انتهی ومذهبنا ان المتابعة

عارضة الاحوذی

بالماء واللیل كان ذلك تسهیلا لامر الماء وسبیلا لجریانه فیعم البشرة بیسیر ولو یحتج الی ماء كثیر فیخالف السنة فی تقلیل الماء الجادیة عشر قوله یشرب شعره الماء عام فی كل شعر فظاهر لفظه كان راسا او لحیة لانه لو اراد شعر الراس لقال ثم یشرب شعره بالماء ثم یحثی علیه ثلث حثیات فلما ذكر فی الاشراب اللفظ العام ثم عدل فی ذكر الحثی الی الخاص وهو الراس دل علی انه اراد كل شعر فعلی هذا یشرب شعره كله بالماء ثم خلل الراس خاصة وقد اختلفت الروایة فی ذلك عن امامنا فتارة اخذ بظاهر الحدیث ورای تخلیل اللحیة

شرح سراج احمد

سجدہ میکرد آنحضرت پس سجدہ میکردیم ما قال وفی الباب عن انس ومعاویۃ اخرجہ ابوداود وابن ماجۃ والشیخان واحمد وابن مسعدۃ
اخرجہ احمد صاحب الجیوش ابن مسعدۃ کہ صاحب جیوش بود وابی ھریرۃ اخرجہ الطبرانی فی الاوسط والخطیب قال ابو عیسیٰ حدیث البراء حدیث
حسن صحیح وبہ یقول اھل العلم ان من خلف الامام انما یتبعون الامام فیما یصنع وباین قائل گشتہ اند اہل علم کہ بدرستیکہ کسانیکہ
پس امام باشند متابعت کنند امام را در آنچہ میکند امام ولا یرکعون الا بعد رکوعہ ورکوع نکنند مقتدیان مگر پس از رکوع امام ولا یرفعون
الا بعد رفعہ وبرندارند سرہای خویش را مگر پس از برداشتن امام سر را ولا نعلم بینہم فی ذلک اختلافا ونمی دانیم میان علما درین مسئلہ اختلافی
یعنی این باتفاق ایشان است کہ مقتدیان سر خود را بردارند وخم کنند پس از فعل امام **باب** ماجاء فی کراھۃ الاقعاء بین السجدتین
باب است در بیان آنچہ آمدہ است در کراہت اقعا میان دو سجدہ وانجام مراد از اقعا نشستن است بر ہر دو پای کہ ایستادہ باشند وسرین بر پاشنہا حدثنا عبد اللہ
ابن عبد الرحمن ثنا عبید اللہ بن موسیٰ ثنا اسرائیل عن ابی اسحق عن الحارث عن علی رضی اللہ عنہ قال قال لی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
یا علی احب لک ما احب لنفسی گفت علی رضی فرمود مرا آنحضرت ای علی من دوست میدارم برای تو آنچہ دوست میدارم مر ذات خود را واکرہ لک ما اکرہ لنفسی
وناپسند میدارم برای تو آنچہ ناپسند میدارم مر ذات خود را لا تقع بین السجدتین اقعا مکن میان دو سجدہ واقعا نہادن سرین بر زمین وایستادہ داشتن زانوہا راچنانکہ

شرح ابی الطیب

بطریق المواصلۃ واجبۃ حتی لو رفع الامام راسہ من الرکوع او السجود قبل تسبیح المقتدی ثلثا فالصحیح انہ توافق الامام
ولو رفع راسہ من الرکوع او السجود قبل الامام ینبغی ان یعود ولا یصیر ذلک رکوعین **قولہ** ولا نعلم بینہم فی ذلک اختلافا
اما انہ لا یتقدمہ فلا خلاف فیہ واما انہ یتاخر عن الامام ویکون بعدہ فمنہم من رای ان یکون مع الامام لکن الاوفق
بالاحادیث ان یکون بعدہ کما علیہ الجمہور **باب** ماجاء فی کراھیۃ الاقعاء بین السجدتین **قولہ** لا تقع بین
السجدتین بحذف الیاء نھی عن الاقعاء وفی بعض النسخ باثباتھا فہی نفی بمعنی النہی واختلفوا فی تفسیر الاقعاء فالمنہی
عنہ بالاتفاق ھو ان یلصق الرجل الیتیہ بالارض وینصب ساقیہ ویضع یدیہ علی الارض واما المفسر بوضع الیتیہ
علی عقبیہ فاختلفوا فیہ ھل ھو مکروہ ام لا فعندنا مکروہ لاطلاق ھذا الحدیث وقال ابن حجر رحمہ اللہ فی تفسیرہ لا تقع
لا تجلس علی الیتیک ناصبا فخذیک لان ھذا مکروہ عند عامۃ العلماء او لا تجلس علی عقبیک لان ھذا
مکروہ عند جماعۃ لکن ورد فی خبر مسلم الاقعاء بین السجدتین سنۃ وزعم الخطابی حرمتہ وان الحدیث
منسوخ ضعیف انتہی نقلہ بعض شراح المشکوۃ والحاصل انہ ورد فی الاقعاء حدیثان حدیث ابن عباس
اخرجہ مسلم عن طاؤس قلنا لابن عباس فی الاقعاء علی القدمین فقال ھی السنۃ فقلنا لہ
انا لنراہ جفاء بالرجل فقال ابن عباس بل ھی سنۃ نبیک صلی اللہ علیہ وسلم وفی ھذا الحدیث ورد النہی
عنہ قال النووی ورواہ غیر الترمذی ایضا عن علی وابن ماجۃ من روایۃ انس واحمد بن حنبل من روایۃ سمرۃ
وابی ھریرۃ والبیہقی من روایۃ سمرۃ وانس واختلف العلماء فی تفسیرہ اختلافا کثیرا
لہذہ الاحادیث ورجح ان المنہی عنہ ھو الذی ذکرناہ انہ منہی عنہ بالاتفاق واما الذی
ذکرناہ انہ مختلف فیہ فقال ھو السنۃ وبہ وفق بین الاحادیث اقول علی تقدیر
صحۃ قول الخطابی یکون کلاھما مکروھین واللہ اعلم بمراد النبی صلی اللہ علیہ وسلم

حاشیۃ الاحوذی

فی غسل الجنابۃ
ووجہہ عند
بعضہم ان الفرض
قد انتقل الی الشعر
فیسقط حکم ایصال
الماء الی البشرۃ
قال القاضی ابوبکر
ابن العربی رضی اللہ
عنہ یحسن ھذا
التوجیہ فی الوضوء
واما فی غسل الجنابۃ
فلا یسلم احد فی
غسل الجنابۃ ان
الفرض انتقل الی
الشعر فیجب لہ او
بعقلیۃ نقلہ فی
غسل الجنابۃ الیہ
وھذہ الروایۃ ضعیفۃ
والقول قول الشعب
الثانیۃ عشر قولہ
ثم یحثی علی راسہ
ثلث حثیات خص
ثلثا لاحد مسنین
قال بعضہم لانہا
سنۃ الطہارۃ و
ھذا ضعیف لان
العدد مسنون
فی الوضوء دون

شرح سراج احمد

در ہدایہ گفتہ است کہ وہو الصحیح و شیخ ابن الہمام در شرح او گفتہ کہ این احتراز ست از قول کرخی کہ گفت اقعا ایستادہ داشتن پایہا چنانکہ
در حالت سجدہ می باشد و نہادن سرینہا بر پاشنہا و صحیح قول اول ست زیراکہ اقعا اصفت کلب داشتہ اند و این مناسب معنے اول ست
وثانی نیز مکروہ است ولیکن معنے اقعا نیست و بعضے علما راد رکراہت این معنی خلاف ست و از ابن عباس آمدہ است کہ گفت اقعا سنت پیغمبر ما
صلی اللہ علیہ وسلم و آنرا برین معنی اخیر حمل کردہ اند و این ترجمہ عبارت فتح ست قال ابو عیسی ھذا حدیث لا نعرفہ من حدیث علی
الا من حدیث ابی اسحق عن الحارث عن علی گفت مصنف این حدیثی ست کہ نمی شناسیم آنرا از حدیث علی مرتضی مگر از حدیث
ابی اسحق کہ از حارث از علی مرتضی روایت کردہ است یعنی بطریق دیگر از علی مرتضی روایت نگشتہ است وقد ضعف بعض اھل العلم
الحارث الاعور و تحقیق تضعیف کردہ اند بعضی اہل علم حارث الاعور را در تقریب ست الحارث بن عبد اللہ الاعور الہمدانی الحوتی الکوفی
ابو زہیر کذبہ الشعبی فی روایتہ عن علی و رمی بالرفض و فی حدیثہ ضعف و لیس لہ عند النسائی سوی حدیثین مات فی خلافۃ ابن الزبیر والعمل
علی ھذا الحدیث عند اکثر اھل العلم یکرھون الاقعاء و عمل برین حدیث ست نزدیک اکثر اہل علم کہ مکروہ میگویند اقعا را و فی الباب
عن عائشۃ وانس اخرجہ ابن ماجۃ وابی ھریرۃ اخرجہ ابن ابی شیبۃ بلفظ نہانی خلیلی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان اقعی کاقعاء القرد
واخرج الحاکم والبیہقی عن سمرۃ قال نہی عن الاقعاء والتورک فی الصلوٰۃ **باب** فی الرخصۃ فی الاقعاء باب ست در بیان رخصت در اقعا حدثنا
یحیی بن موسی نا عبد الرزاق انا ابن جریج قال انی ابو الزبیر انہ سمع طاؤسا یقول بدرستیکہ ابو الزبیر شنید طاؤس را کہ می گفت
قلنا لابن عباس فی الاقعاء علی القدمین گفتیم ما مر ابن عباس را در حق اقعا بر قدمین کہ چہ طور ست قال ھی السنۃ گفت ابن عباس
اقعا سنت ست فقلنا انا لنراہ جفاء بالرجل پس گفتیم ما مر ابن عباس را بدرستیکہ ما ہر آئینہ می بینیم اقعا را ستمی بپا قال بل ھی سنۃ
نبیکم گفت ابن عباس بلکہ آن سنت پیغمبر شما ست و ہکذا اخرجہ عبد الرزاق فی سننہ قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن وقد ذھب
بعض اھل العلم الی ھذا الحدیث من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم لا یرون بالاقعاء باسا اعتقاد نمی کنند باقعا در نماز باکی را
وھو قول بعض اھل مکۃ من اھل العلم والفقہ و آن قول بعضی اہل مکہ است از اہل علم و فقہ واکثر اھل العلم یکرھون
الاقعاء بین السجدتین و اکثر اہل علم مکروہ میگویند اقعا را میان دو سجدہ چنانکہ مذہب حنفیہ و غیرہ است **باب**
ما یقول بین السجدتین باب ست در بیان انچہ بگوید مصلی در میان دو سجدہ حدثنا سلمۃ بن شبیب نا زید بن حباب

شرح ابی الطیب

باب فی الرخصۃ فی الاقعاء **قولہ** انا لنراہ جفاء بالرجل قال النووی ضبطناہ بفتح الرای وضم الجیم ای بالانسان
وکذا نقلہ القاضی عیاض عن جمیع رواۃ مسلم قال وضبطہ ابن عبد البر بکسر الراء واسکان الجیم قال ابن عبد البر
ومن ضم الجیم فقد غلط ورد الجمہور علی ابن عبد البر وقالوا الصواب الضم وھو الذی یلیق بہ اضافۃ الجفاء
الیہ انتہی والحاصل ان ھذہ الھیأۃ جفاء بالانسان تبعا وبالرجل اصالۃ لکن الجمہور نظروا الی ان نسبۃ
الجفاء لا تکون الا الی العقلاء فانکروا الکسر ویؤیدھم ثبوت الروایۃ بالضم واللہ اعلم **باب** ما یقول بین السجدتین

قوت المغتذی

انا لنراہ جفاء بالرجل قال ابن سید الناس کان ابن عبد البر یقولہ بکسر الراء وسکون الجیم ویقول من فتح الراء وضم الجیم
فقد غلط قال والذی اختارہ الاکثرون ما ردہ ابن عبد البر قالوا وھذا الذی یصلح ان ینسب لہ الجفاء

عارضۃ الاحوذی

الجنابۃ علی الوجہ الذی بیناہ من قبل والصحیح ان ذلک القصد الی تعمیم تعمیم الغسل فان الاولی تصیب ما اتفق من الموضع والثانیۃ تعمیمہ الا الیسیر والثالثۃ تستوفیہ بیقین الثالثۃ عشر المرأۃ تصب ثلثا وربما تصب اکثر قالت عائشۃ کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یفیض علی راسہ ثلثا ونحن نفیض علی راسنا خمسا من اجل الضفر وھذا یختلف بحسب اختلاف احوال النساء والرجال من شعر کثیر وقلیل مضفور وغیر مضفور فکل ما یستوعب ما یقدر علیہ ویتیسر لہ فقد یکتفی بالواحدۃ ویکتفی بالخمس والتوسط ثلث علی الوجہ الذی اشرنا الی بیانہ من قبل

شرح سراج احمد

عن کامل ابی العلاء عن حبیب بن ابی ثابت عن سعید بن جبیر عن ابن عباس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یقول بین السجدتین بدرستیکہ آنحضرت بود کہ می فرمود میان دو سجدہ این عبارۃ اللّٰھم اغفرلی ای بار خدایا مرا بیامرز و ارحمنی و مہربانی کن مرا واجبرنی قال مولانا علی القاری فی شرحہ ای اغننی من جبر اللہ مصیبتہ ای ردعلیہ مافات منہ او عوضہ واصلہ من جبر الکسر ای اصلحہ کذا فی النہایۃ واھدنی وراہ راست نما مرا وارزقنی و روزی دہ مرا بجنین روایت کردہ این حدیث را ابوداود و ابن ماجہ و حاکم و بیہقی در سنن کبیر از ابن عباس حدثنا الحسن ابن علی الخلال ثنا یزید بن ھارون عن زید بن حباب عن کامل ابی العلاء نحوہ قال ابو عیسیٰ ھذا حدیث غریب وھکذا روی عن علی کما اخرجہ البیہقی وعبد الرزاق وبہ یقول الشافعی واحمد واسحق یرون ھذا جائزا و باین قائل اند امام شافعی و احمد و اسحق کہ اعتقاد کردہ اند بجواز خواندن دعا میان دو سجدہ فی المکتوبۃ والتطوع در نماز فرض و نفل ہمہ وروی بعضہم ھذا الحدیث عن کامل ابی العلاء مرسلا یعنی بعض علما این حدیث را از کامل بطریق ارسال روایت کردہ اند قال مولانا علی القاری فی شرحہ قال المصنف فی التصحیح وانما خص بین السجدتین بالدعاء لانہ حال بین الجالتین مامور بالدعاء فیہما فاعطی حکمہما فکانہ لم یعد فاصلا بین السجدتین قلت لعلہ یقع ہذا نادرا منہ صلی اللہ علیہ وسلم ولہذا ما عدہ علماؤنا من السنن والمستحبات لکن ینبغی ان یوتی بہا فی بعض النوافل من الصلوٰۃ **باب** ماجاء فی الاعتماد فی السجود باب است در بیان آنچہ آمدہ است در اعتماد کردن در حالت رفتن بسجود حدثنا قتیبۃ نا اللیث عن ابن عجلان عن سمی عن ابی صالح عن ابی ھریرۃ قال اشتکی اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم الی النبی صلی اللہ علیہ وسلم مشقۃ السجود علیہم گفت ابوہریرہ شکایت کردند صحابہ بخدمت آنحضرت دشواری سجدہ کردن را بر خویش اذا تفرجوا چون کشادہ باشند فقال استعینوا بالرکب پس فرمود آنحضرت مدد جوئید بزانوہا یعنی اگر بسجدہ ہا تجوز نتوانید

شرح ابی الطیب

قولہ یقول بین السجدتین وھو محمول علی التطوع عندنا **قولہ** اللّٰھم اغفرلی ای ذنوبی وتقصیری فی طاعتی **قولہ** وارحمنی ای من عندک لا بعملی او ارحمنی بقبول عبادتی واجبرنی ای اجبر کسری وازل فقری واھدنی لصالح الاعمال او ثبتنی علی دین الحق وعافنی من البلاء فی الدارین او من الامراض الظاھریۃ والباطنیۃ وارزقنی رزقا حسنا او توفیقا فی الطاعۃ او درجۃ عالیۃ فی الآخرۃ وزاد ابن ماجۃ وارفعنی ای فی الدارین وقالہ صلی اللہ علیہ وسلم تعلیما للامۃ **باب** ماجاء فی الاعتماد فی السجود **قولہ** اذا تفرجوا ای اذا اعتدلوا سمی الاعتدال بہ لما فیہ من التفرج عن الارض ای البعد عنہا وانما اشتکوا لحوق المشقۃ بسبب الاعتماد علی الکفین **قولہ** فقال استعینوا بالرکب ای بوضع المرفقین علی الرکبتین کما فسرہ ابن عجلان احد رواتہ عند ابی داود وظاھرہ الرخصۃ فی ترک التفریج للمشقۃ علیہم لکن فی مصنف ابن ابی شیبۃ عن ابن عون قال قلت لمحمد الرجل یسجد اذا اعتمد مرفقیہ علی رکبتیہ قال ما اعلم باسا وکان ابن عمر یضم یدیہ الی جنبیہ اذا سجد وسألہ رجل اضع مرفقی علی فخذی اذا سجدت فقال اسجد کیف تیسر علیک قال القسطلانی فی شرحہ علی البخاری وقال ابن العربی لما شکوا الیہ المشقۃ قال یکفیکم الاعتماد علی الرکب راحۃ وقال صاحب التتمۃ اذا کان یصلی وحدہ وطول السجود ولحقہ مشقۃ بالاعتماد علی کفیہ وضع ساعدیہ علی رکبتیہ لحدیث ابی ھریرۃ قال السیوطی

قوت المغتذی

استعینوا بالرکب قال ابن العربی لما شکوا الیہ المشقۃ قال یکفیکم الاعتماد علی الرکب راحۃ وقال صاحب التتمۃ اذا کان یصلی وحدہ وطول السجود ولحقہ مشقۃ بالاعتماد علی کفیہ وضع ساعدیہ علی رکبتیہ لحدیث ابی ھریرۃ ھذا

عارضۃ الاحوذی

باب ھل تنقض المرأۃ شعرھا عند الغسل عبد اللہ ابن رافع عن ام سلمۃ قالت قلت یا رسول اللہ انی امرأۃ اشد ضفر رأسی افانقضہ لغسل الجنابۃ قال لا انما یکفیک ان تحثی علی رأسک ثلث حثیات من ماء ثم تفیضی علی سائر جسدک الماء فتطھرین او قال فاذا انت قد تطھرت صحیح حسن الاسناد ھذا حدیث رواہ جماعۃ عن ام سلمۃ منہم عبد اللہ بن رافع رواہ عنہ سعید ابن المقبری رواہ عنہ ایوب بن موسیٰ رواہ عنہ سفیان رواہ عنہ محمد بن عمر کما سمعناہ ورواہ زھیر بن حرب وغیرہ عن سفیان فاما زھیر فکما تقدم لکنہ

شرح سراج احمد

زانوہا اگرفتہ بسجدہ رویدیا آنکہ درحالت سجود مرافق را بزانوہا چسپانید تا بآسانی سجدہ توانید کرد قال ابو عیسی هذا الحدیث لا نعرفه من حدیث ابی صالح عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم الا من هذا الوجه من حدیث اللیث عن ابن عجلان وقد روی هذا الحدیث وتحقیق روایت کردہ این جواب آنحضرت کہ استعینوا بالرکب سفیان بن عیینة وغیر واحد عن سمی عن النعمان بن ابی عیاش عن النبی صلی الله علیه وسلم نحو هذا چنانکہ ابی صالح از ابی ہریرہ از آنحضرت روایت کردہ وکان روایة هؤلاء اصح من روایة اللیث وہست روایت سفیان وغیرہ صحیح تر از روایت لیث بدانکہ این اعتماد بلا عذر مکروہ است واگر عذر باشد چنانکہ در حدیث مذکور است مکروہ نباشد باب کیف النهوض من السجود باب است دربیان کیفیت برخاستن از سجدہ بسوی قیام کہ بجلسہ کند یا بلا جلسہ حدثنا علی ابن حجر نا هشیم عن خالد الحذاء عن ابی قلابة عن مالك بن الحویرث اللیثی حویرث تصغیر است ابو سلیمان اللیثی صحابی است نازل بصرہ شد ودر سنہ اربع وسبعین وفات یافت انه رای رسول الله صلی الله علیه وسلم یصلی بدرستیکہ مالک دید آنحضرت را کہ نماز میگذارد فکان اذا کان فی وتر من صلاته پس بود آنحضرت کہ چون می بود در وتری از نماز خود یعنی در رکعت اول یا سوم لم ینهض حتی یستوی جالسا نمی استاد آنحضرت تا آنکہ برابر بنشیند نشستہ یعنی می نشست پس برمی استاد قال ابو عیسی حدیث مالك بن الحویرث حدیث حسن صحیح والعمل علیه عند اهل العلم وبه یقول اصحابنا یعنی حنابلہ وشافعیہ کہ نزد ایشان جلسہ استراحت سنت است وآن مکروہ است نزد امام ما در برجندی شرح مختصر وقایہ است ولا یقعد وفانه مکروه عندنا وعند الشافعی یجلس جلسة خفیفة ویتم التکبیر اذا استوی جالسا قال الامام شمس الائمة الحلوائی الخلاف فی الافضل حتی لو فعل المصلی کما هو مذهبنا لا باس به عند الشافعی وان فعل کما هو مذهبه لا باس به عندنا کذا فی الظهیریة باب منه ایضا باب است متعلق باب سابق نیز حدثنا یحیی بن موسی نا ابو معاویة نا خالد بن ایاس عن صالح مولی التوأمة عن ابی هریرة قال کان النبی صلی الله علیه وسلم ینهض فی الصلوة علی صدور قدمیه گفت ابو ہریرہ بود آنحضرت کہ برمی خاست در نماز بہ سینہ پایہای خود یعنی بی جلسہ برمی خاست بسوی قیام قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة

شرح ابی الطیب

قوله من حدیث اللیث عن ابن عجلان وکذا اخرجه ابو داود وترجم له باب الرخصة فی ذلك فقال حدثنا قتیبة ابن سعید نا اللیث عن ابن عجلان عن سمی عن ابی صالح عن ابی هریرة قال اشتکی اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم مشقة السجود علیهم اذا انفرجوا فقال استعینوا بالرکب انتهی ومعنی انفرجوا تباعدوا عن الارض وبعدوا بعض الاعضاء عن بعض **باب کیف النهوض من السجود** **قوله** اذا کان فی وتر من صلاته ای فی الرکعة الاولی والثالثة وظاهره جواز جلسة الاستراحة وحمل علماؤنا ذلك علی ضعف المزاج بکبر او کسل لحدیث الباب الآتی کان رسول الله صلی الله علیه وسلم ینهض فی صلاته علی صدور قدمیه ولا شك انه لا نهوض الا فی الاولی والثالثة فیعارض حدیث الباب الا ان یقال یمکن الجمع بان یجلس ثم یقوم علی صدور قدمیه الا ان المتبادر من قوله کان ینهض علی صدور قدمیه عدم الجلوس بعد السجدة وهو الذی فهمه المصنف والا لاکتفی بالباب الواحد ویمکن ان یقال قوله النهوض علی صدور قدمیه احتراز عن الاعتماد علی الیدین عند القیام لا عن جلسة الاستراحة والله اعلم **باب** منه ایضا

عارضة الاحوذی

قال ترمذی تعنی ثلث حثیات وانا غیرہ فقد قال عن ام سلمة ان امرأة من المسلمین قالت فجعلت السائل امرأة سواها وکذلك من طریق اخری روته صفیة بنت شیبة ایضا فقالت کانت احدانا اذا اصابتها جنابة اخذت ثلث حثیات هکذا تعنی بکفیها جمیعا فتصب علی رأسها واخذت بید واحدة فصبتها علی هذا الشق والاخری علی الشق الآخر وروت عائشة بنت طلحة عن عائشة قالت کنا نغتسل وعلینا الضماد ونحن مع رسول الله صلی الله علیه وسلم محلات ومحرمات خرج ذلك کله ابو داود فی سننه الغریب قوله اشد ضفر یقرأه الناس باسکان

شرح سراج احمد

علیہ العمل عند اهل العلم یختارون ان ینہض الرجل فی الصلوٰۃ علی صدور قدمیہ بی جلسۂ استراحت وخالد بن ایاس ضعیف عند اهل الحدیث وخالد بن ایاس ضعیف ست نزد اهل حدیث ویقال خالد بن الیاس وگفتہ میشد او را خالد بن الیاس وصالح مولی التوأمۃ هو صالح بن ابی صالح وابو صالح اسمہ نبهان مدنی ونام ابی صالح نبهان بود نبهان بفتح نون وسکون موحدہ وہای مفتوحہ

باب ما جاء فی التشہد

باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در تشہد حدثنا یعقوب بن ابراهیم الدورقی ثنا عبید اللہ الاشجعی عن سفیان الثوری عن ابی اسحٰق عن الاسود بن یزید عن عبد اللہ بن مسعود قال علمنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا قعدنا فی الرکعتین گفت عبد اللہ بن مسعود بیاموخت مارا آنحضرت کہ چون می نشستیم در دو رکعت ان نقول اینکہ بخوانیم در جلسہ التحیات للہ والصلوات والطیبات مراد تحیات عبادات قولیہ میدانند وبصلوات عبادات بدنیہ وبطیبات عبادات مالیہ وگویند مراد تحیات اقسام تعظیم دارند وبصلوات نمازہای فرض ونفل وبطیبات کلمات طیبہ وتمامہ اعمال طیبہ السلام علیک ایہا النبی ورحمۃ اللہ وبرکاتہ دعا بخیر وسلامت بر تو باد ای پیغمبر خدا ومهربانی خدا وفزونیہای خیر وکرم وی ووجہ خطاب بآنحضرت بجہت القای این کلام ست بر آنچہ در اصل بود کہ در شب معراج از جانب پروردگار تعالی وتقدس بر آنحضرت خطاب سلام آمد پس آنحضرت در عین تعلیم امت نیز بر ہمان لفظ گذاشت تا ایشان را مذکر آنحال گردد ونیز آنحضرت ہمیشہ نصب العین مومنان وقرۃ العین عابدان ست در جمیع احوال واوقات خصوصا در حالت عبادت وآخران کہ وجود نورانی وانکشاف درین محل بیشتر وقوی ترست وبعضے از عرفا گفتہ اند کہ این خطاب بجہت سریان حقیقت محمدی ست در ذرایر موجودات وافراد ممکنات پس آنحضرت در ذات مصلیان موجود وحاضرست پس مصلے را باید کہ ازین معنی آگاہ باشد وازین شہود غافل نبود تا بانوار قرب واسرار معرفت منور وفائز گردد السلام علینا سلام بر ما کہ گروہ حاضر اند مصلی وہر کہ با اوست از ملائکہ ومومنان انس وجن ہمہ درینجا داخل اند وعلی عباد اللہ الصالحین وبر بندگان خدا کہ نیکو کار اند حاضر وغائب ودور ونزدیک بر زمین ودر آسمان بندۂ صالح آن بود کہ ادای حق عبودیت بر وجہی کہ فرمودہ اند چنانکہ باید بجا آورد واستقامت بران ورزد وہیچ وجہی خلل وفساد در کارخانۂ حال ظاہر وباطن وی راہ نیابد وصلاح اعلای مناصب ارفع مقامات ستے لہذا وصف کردہ است بدان حق تعالی انبیاء ورسل را حضرت شیخ محی الدین عبد القادر جیلانی غوث زمانی در کتاب فتوح الغیب تحریر فرمودہ اند کہ صلاح حالت زوال ارادت وفنای مطلق ست وبودن بندہ قائم بر مراد حق در فعل او وصالح بحقیقت کسی ست کہ باین مقام رسیدہ باشد ولطف حق متولی امر وی شدہ قولہ تعالی ان ولیی اللہ الذی نزل الکتاب وہو یتولی الصالحین اشہد ان لا الٰہ الا اللہ واشہد ان محمدا عبدہ ورسولہ بعد ازان ختم کرد بر شہادتین خلاصہ کار تمامہ اعمالست قال وفی الباب عن ابن عمر اخرجہ ابو داود والطبرانی والبیہقی وجابر اخرجہ النسائی وابی موسی اخرجہ الطبرانی وعائشۃ اخرجہ البیہقی ودیگر از بسیاری صحابہ منقول گشتہ است چنانکہ ابن عمر وابن عباس وابن مسعود وابن الزبیر وغیرہم قال ابو عیسی حدیث ابن مسعود قد روی عنہ من غیر وجہ حدیث ابن مسعود تحقیق روایت کردہ شدہ است از بسیار طرق

شرح ابی الطیب

قولہ علیہ العمل عند اهل العلم یدل علی حسنہ لانہ لو لم یکن حسنا بل ضعیفا لما عملوا بہ سیما عند المعارضۃ

باب ما جاء فی التشہد قولہ اذا قعدنا فی الرکعتین ان نقول لا یصح ان یکون ظرفا لعلمنا لفساد المعنی ولا لقولہ ان نقول لان ان الناصبۃ للفعل موصول حرفی ولا یجوز تقدم ما فی حیز الموصول علیہ اسمیا کان او حرفیا فالوجہ ان یکون ظرفا لان نقول المقدر ویکون المذکور بیانا لہ

عارضۃ الاحوذی

الفاء وانما هو بفتحہا لانہ مسکن مصدر ضفر راسہ یضفر ضفرا وبالفتح هو الشیء المضفور کالشعر وغیرہ کما تقول فی الخبط والنقض والضفر هو نسج بخصل الشعر وادخال بعضہا فی بعض معرضۃ ومنہ قیل للخال المفتولۃ العراض ضفائر والحفنۃ قد فسرت وقولہ واغمری قرونک الغمر هو التحریک بشدۃ والقرون واحدہا قرن وهو شیء مجموع من الشعر من قولک قرنت الشیء بغیرہ ای جمعتہ معہ علی معنی التنظیر والتمثیل والقرن الامۃ بمثل ویحتمل ان یکون من ذلک فحمل من الشعر اذا جمعت وفتلت جاءت علی ہیأۃ القرون

شرح سراج احمد

روایت ہے تشہد کی نبی صلی اللہ علیہ وسلم سے فی التشہد اور تشہد عبد اللہ بن مسعود کی ... اکثر اہل علم کا صحابہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم اور جو بعد ان کے ہیں تابعین سے اور یہی قول ہے سفیان ثوری اور ابن مبارک اور احمد اور اسحق کا ... باب منہ ایضا حدثنا قتیبة نا اللیث عن ابی الزبیر عن سعید بن جبیر وطاؤس عن ابن عباس قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یعلمنا التشہد کما یعلمنا القرآن ... التحیات المبارکات ... ابن عباس ...

شرح ابی الطیب

قوله اصح حديث عن النبي صلى الله عليه وسلم في التشهد قال المصنف رحمه الله انه اتى بالافعل من حيث ... فانه روي عن ابن عباس كما يأتي في الباب الآتي وعن ابي موسى الاشعري كما عند مسلم وفي صحيحه ابي داود ولفظهما واذا كانت القعدة فليكن من اول قول احدكم التحيات الطيبات الصلوات لله السلام عليك ايها النبي ورحمة الله وبركاته السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدا عبده ورسوله وعن جابر كما عند النسائي قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يعلمنا التشهد كما يعلمنا السورة من القرآن بسم الله وبالله التحيات لله والصلوات الطيبات السلام عليك ايها النبي ورحمة الله وبركاته السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدا عبده ورسوله اسأل الله الجنة واعوذ بالله من النار وعن ابن عمر مرفوعا كما في ابي داود وموطأ مالك التحيات لله والصلوات الطيبات السلام عليك ايها النبي ورحمة الله وبركاته قال قال ابن عمر زدت فيها وبركاته السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له واشهد ان محمدا عبده ورسوله وتشهد عبد الله بن مسعود هو الاولى لانه اخرجه الشيخان بخلاف تشهد عبد الله بن عباس فانه لم يخرجه البخاري وفي مسلم قال عبد الله بن مسعود علمني رسول الله صلى الله عليه وسلم التشهد كفي بين كفيه كما يعلمني السورة من القرآن وبه يندفع ما قال بعضهم ان تشهد ابن عباس اولى لان في لفظه ما يدل على زيادة ضبطه لفظ رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو قوله كان يعلمنا التشهد كما يعلمنا السورة من القرآن وايضا يندفع بما ذكرنا من الروايات ما قال بعضهم من انه يمكن ان يقال ان تشهد ابن مسعود مخصوص بالقعدة الاولى فيعمل بتشهد ابن عباس مثلا في القعدة الثانية منهما وبه يوفق بين التشهدين انتهى ووجه الدفع ان هذا التوفيق انما يتم لو انحصر التشهد في الروايتين لكن فيه ست روايات فخمس منها ذكرناها آنفا والسادس ما ذكره النووي وغيره عن عمر رضي الله عنه فقال النووي واتفق العلماء على جوازها كلها واختلفوا في الافضل فقال الشافعي وبعض اصحاب مالك تشهد ابن عباس افضل وقال ابو حنيفة واحمد وجمهور الفقهاء واهل الحديث تشهد ابن مسعود افضل لانه عند المحدثين اشد صحة وان كان الجميع صحيحا وقال مالك تشهد عمر بن الخطاب رضي الله عنه الموقوف عليه افضل لانه علمه الناس على المنبر ولم ينازعه احد فدل على تفضيله وهو التحيات لله الزاكيات لله الطيبات الصلوات لله سلام عليك ايها النبي الى آخر ما عند ابن عباس انتهى ومعنى التحيات العبادات القولية والصلوات العبادات البدنية والطيبات الخيرات المالية

تحفة الاحوذي

فتصبه بماء اما الغسل فلو لطخ الشعر بالطيب والطيب ... وبخوه لصق ... جملة عليه ضد راسه بالزعفران او لطخه به على الوصف المتقدم الاحكام في مسائل اختلف العلماء في نقض المرأة راسها في غسل الجنابة والحيض فقال جمهورهم لا تنقض الا ان تكون ملبدا ملتفا لا يصل الماء الى اصوله الا بنقضه فيجب نقضه حينئذ وقال النخعي تنقضه بكل حال وقال احمد تنقضه في الحيض دون الجنابة اتى في التوجيه وجه قول احمد ان الاصل نقضه لان ... الغسل يجب في جميع الاجزاء ...

شرح سراج احمد

الصلوات الطيبات لله سلام عليك ايها النبي ورحمة الله وبركاته سلام علينا وعلى عباد الله الصالحين اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدا رسول الله لفظ ہر دو سلام بی ذکر الف و لام ست و لفظ رسول الله ست و در حدیث ابن مسعود بضمیر ست و تشہد امام مالک تشہد ابن عمر ست رضی الله عنہ التحیات لله الزاکیات لله الطیبات لله الصلوات و حدیث ابن مسعود متفق علیہ ست و حدیث ابن عباس از افراد مسلم ست و روایت کردہ ست آنرا اصحاب کتب ستة الا البخاری و تشہد مالک را روایت کردہ حاکم در مستدرک و مالک در موطا از قول ابن عمر و قوله امام مالک گوید کہ ہمین تشہد افضل ست زیرا کہ عمر بن الخطاب بر منبر استادہ این تشہد را بمردم گفت و ہیچ کس از ایشان انکار آن نکرد پس گویا اجماع صحابہ شد بران خلاصہ کلام و زبدۂ تمام آنست کہ خلاف نیست در جواز الفاظ تشہدہا ہمہ مگر خلاف در افضلیت ست ولا شک ان کل ما ورد عنہ صلی الله علیہ وسلم من طریق اصح فہو اولی بالعمل قال ابو عیسی حدیث ابن عباس حدیث حسن صحیح غریب وقد روی عبد الرحمن بن حمید الرواسی ہذا الحدیث عن ابی الزبیر نحو حدیث اللیث بن سعد و روی ایمن بن نابل المکی ہذا الحدیث عن ابی الزبیر عن جابر وہو غیر محفوظ و حال آنکہ ایمن بن نابل غیر محفوظ است مصنف درین طریق جرح کردہ و ذہب الشافعی الی حدیث ابن عباس فی التشہد و رفتہ است امام شافعی بسوی حدیث ابن عباس در تشہد **باب** ما جاء انہ یخفی التشہد باب ست در بیان آنچہ آمدہ است کہ بدرستیکہ مصلی پوشیدہ کند تشہد را و آہستہ کند و جہر نکند حدثنا ابو سعید الاشج نا یونس بن بکیر عن محمد ابن اسحق عن عبد الرحمن بن الاسود عن ابیہ عن ابن مسعود قال من السنة ان یخفی التشہد گفت عبد الله بن مسعود بعضے از سنت آن ست کہ پنہان کردہ و پوشیدہ و آہستہ بخواند تشہد را قال ابو عیسی حدیث ابن مسعود حدیث حسن غریب والعمل علیہ عند اہل العلم **باب** کیف الجلوس فی التشہد باب ست کہ چہ طور بود نشستن در تشہد متورک یا غیر متورک حدثنا ابو کریب نا عبد الله بن ادریس عن عاصم بن کلیب عن ابیہ عن وائل بن حجر قال قدمت المدینة قلت لانظرن الی صلوٰۃ رسول الله صلی الله علیہ وسلم گفت وائل بن حجر آمدم بمدینہ گفتم در دل خود ہر آئینہ نظر بکنم بسوی نماز آنحضرت کہ چہ طور میگذارد فلما جلس یعنی للتشہد پس ہرگاہ نشست آنحضرت یعنی برای تشہد افترش رجلہ الیسری بگسترد پای چپ خود را و وضع یدہ الیسری علی فخذہ و نہاد دست چپ خود را یعنی بر ران چپ مبارک خود و نصب رجلہ الیمنی و استادہ کرد پای راست خود را و این کیفیت جلسہ مختار ائمہ حنفیہ است قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح والعمل علیہ عند اکثر اہل العلم وہو قول سفیان الثوری و ابن المبارک واہل الکوفة **باب** منہ ایضا باب ست از باب سابق نیز متعلق بباب سابق حدثنا بندار نا ابو عامر العقدی نا فلیح بن سلیمان

شرح ابی الطیب

باب ما جاء انہ یخفی التشہد **قولہ** من السنة ان یخفی التشہد قال الطیبی اذا قال الصحابی من السنة کذا والسنة کذا فہو فی الحکم کقولہ قال رسول الله صلی الله علیہ وسلم ہذا مذہب الجمہور من المحدثین والفقہاء وجعلہ بعضہم موقوفا ولیس بشیء **باب** کیف الجلوس فی التشہد **قولہ** قلت لانظرن بفتح الراء والنون الثقیلة **قولہ** قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح والعمل علیہ الخ اقول یؤیدہ ما اخرجہ مسلم فی صفة صلاتہ صلی الله علیہ وسلم عن عائشة رض کان رسول الله صلی الله علیہ وسلم یستفتح صلاتہ بالتکبیر والقراءة بالحمد لله رب العلمین الی ان قالت وکان یقول فی کل رکعتین التحیة وکان یفرش رجلہ الیسری وینصب رجلہ الیمنی وما اخرجہ النسائی عن عبد الله بن عمر عن ابیہ قال ان من سنة الصلوٰۃ ان تنصب القدم الیمنی فی استقبالہ باصابعہا القبلة والجلوس علی الیسری ولا یعارضہ ما سیاتی فی الباب اللاحق لانہ قال فیہ فافترش رجلہ الیسری واقبل بصدر الیمنی علی قبلتہ لانہ مشترک بین ما ذہب الیہ الشافعی وما ذہب الیہ غیرہ

عارضة الاحوذی

شعر وظفر کان فی ای موضع کان او علی ای صفة کان یوجب غسلہ اسقط احمد ذلک فی الشعر المظفور فی غسل الجنابة لترددہ و کثرة الحاجة الیہ وبقی فی غسل الحیض علی اصل الوجوب قصد العموم ووجہ قول النخعی ما اشرنا الیہ من وجوب عموم الغسل ولم یرد من النبی صلی الله علیہ وسلم فی الرخصة ولو رآہ ما تعداہ ان شاء الله ووجہ قول العلماء وہو الصحیح ان النبی صلی الله علیہ وسلم لما اسقطہ فی الجنابة دل علی عدم اعتبارہ فی التعمیم فترک التعمیم فی کل طہارة لا سیما ولم یکن از واج النبی صلی الله علیہ وسلم ولا نساء الصحابة

عارضة الاحوذی

يفرقون بين الغسلين مع انهم لم يفعلوا ذلك كله لا يفرقون بين الغسلين لكن الذى يعبر عنه فى الشريعة اصابة البشرة بالماء كما ياتى بيانه ان شاء الله **باب** ماجاء ان تحت كل شعرة جنابة محمد بن سيرين عن ابى هريرة عن النبى صلى الله عليه وسلم قال تحت كل شعرة جنابة فاغسلوا الشعر وانقوا البشرة حديث غريب يرويه الحارث ابن وجيه بالجيم والياء المعجمة باثنتين من تحتها ويقال محمد بواحدة وهو شيخ ليس بذاك قال القاضى ابوبكر بن العربى رضى الله عنه يقال انه منكر الحديث وقد روى زاذان عن على ان النبى صلى الله عليه وسلم قال من ترك

شرح سراج احمد

المدنى نا عباس بن سهل الساعدى قال گفت عباس اجتمع ابو حميد و ابو اسيد و سهل بن سعد و محمد بن مسلمة باہم جمع آمدند این ہر چہار کس از صحابہ فذکروا صلوٰۃ رسول الله صلى الله عليه وسلم پس ذکر کردند ایشان نماز آنحضرت را فقال ابو حميد انا اعلمكم بصلوٰۃ رسول الله صلى الله عليه وسلم پس گفت ابو حمید من داناترین شما ام بنماز آنحضرت ان رسول الله صلى الله عليه وسلم جلس يعنى للتشهد بدرستیکہ آنحضرت نشست مراد میداشت بجلوس برائے تشہد فافترش رجله اليسرى واقبل بصدر اليمنى على قبلته پس بگسترانید پای چپ خود را و پیش داشت پشت پای راست خود و این مستلزم استادہ داشتن اوست ووضع كفه اليمنى على ركبته اليمنى و نہاد کف دست راست را بر زانوی راست خود وكفه اليسرى على ركبته اليسرى و نہاد کف دست چپ خود را بر زانوی چپ خود واشار باصبعه يعنى السبابة واشارت کرد بانگشت خود مراد میداشت از انگشت سبابہ و مسبحہ را یعنی اشارت کرد در وقت اشهد ان لا اله الا الله بانگشت خود کہ سبابہ است بہ برداشتن آن در نفی و نہادن در اثبات و سبابہ انگشتی کہ مقارن است بانگشت نر و سبابہ آنرا از ان گویند کہ سب در لغت بمعنی دشنام آید و عرب در وقت دشنام اشارت بدان کنند و این اسم جاہلیت است و در اسلام آن را مسبحہ و سباحہ گویند کہ در وقت تسبیح و توحید بدان اشارت کنند و درین اشارت ہمچنانکہ اشارت است بتوحید باری تعالی متضمن سب و شتم شیطان نیز ہست قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح وبه يقول بعض اهل العلم و باین قائل گشتہ اند بعضی اہل علم وهو قول الشافعى واحمد واسحق قالوا يقعد فى التشهد الآخر على وركه گفتہ اند بعض اہل علم کہ بنشیند در تشہد آخر عام است کہ در ثنائی باشد یا در رباعی بر سرین خود واحتجوا بحديث ابى حميد و حجت گرفتہ اند ایشان بحدیث ابی حمید وقالوا يقعد فى التشهد الاول على رجله اليسرى وينصب اليمنى گفتہ اند اہل علم بنشیند در تشہد اولی از رباعیات بر پای چپ خود و استادہ کند پای راست خود یعنی نزد شافعی در جلوس تشہد اول افتراش است و در ثانی تورک است و نزد امام ابی حنیفہ سنت افتراش است برای ہر دو تشہد و نزد امام مالک برای ہر دو تورک است و تشہد نزد ائمہ ثلثہ مستحب است و نزد امام احمد واجب **باب** ماجاء فى الاشارة باب است در بیان آنچہ آمدہ است در حق اشارت کردن حدثنا محمود بن غيلان ويحيى بن موسى قالا نا عبد الرزاق عن معمر عن عبيد الله بن عمر عن نافع عن ابن عمر ان النبى صلى الله عليه وسلم كان اذا جلس فى الصلوٰة بدرستیکہ آنحضرت بود کہ چون می نشست در نماز وضع يده اليمنى على ركبته می نہاد دست راست خود را بر زانوی خود ورفع اصبعه التى تلى الابهام و بر می داشت آن انگشت خود را کہ متصل نر انگشت است يدعو بها در حالتی کہ دعا میکرد بآن انگشت و مراد بدعا اشارت است بوحدانیت حق تعالی نزد تہلیل و ذکر را دعا نیز گویند زیرا کہ مستجلب انعام و اکرام است

شرح ابی الطیب

الا ان رواية ابى حميد على ما ذكره ابوداود فيها طول وفيها حتى اذا كانت السجدة التى فيها التسليم اخر رجله اليسرى وقعد متوركا على شقه الايسر وسياتى عند المصر عن ابى حميد حتى اذا كانت الركعة التى تنقضى فيها صلاته اخر رجله اليسرى وقعد على شقه متوركا ثم سلم فيحتمل انه روى بلفظين احدهما محتمل والثانى نص فيما ذهب اليه الشافعى رحمه الله فالذى يظهر ان كلا الامرين ثابتان لان رواية ابى داود ولو لم تكن مثل رواية مسلم الا ان النووى قال على شرط مسلم ويحتمل انه روى المصر مختصرا ههنا وفيما سياتى مطولا **قوله** وهو قول الشافعى لا يتم الا بما ذكرناه من رواية ابى داود واما ما ذكره المصر فلا دلالة فيه لقول الشافعى رحمه الله تعالى بل ظاهر فى خلافه **باب** ماجاء فى الاشارة **قوله** يدعو بها اى يشير بها الى التوحيد ثم يمكن ان يقال بها متعلق بمحذوف وهو حال من ضمير يدعو والتقدير يدعو اى يقرأ التشهد مشيرا بها

حل اللغة يعنی گذشتہ بجاذب انعام واکرام الہی ۱۲ ... الحارث فاجمع الاکثر انه الاثبت الاثرہ من قول ابی ہریرۃ لانه قول الحسن وبه قال النخعی ۱۲

شرح سراج احمد

ویدہ الیسریٰ علی رکبتہ و دست چپ آنحضرت بر زانو می نہی بود باسطہا علیہ در حالتی کہ گسترانندہ وی بود بر زانو یعنی عقد
واشارتی کہ بسیکرد بانگشت دست راست می بود و دست چپ ہمچنان بر زانوی چپ حال خود سید اشت قال و فی الباب عن عبد اللہ
ابن الزبیر اخرجہ مسلم و نمیر الخزاعی بضم نون و فتح میم و سکون تحتیہ و در آخر ر است اخرجہ ابن عساکر و ابی ہریرۃ عند النسائی اذا فرغ
احدکم من التشہد الاخیر فلیتعوذ و فیہ ثم لیدع لنفسہ مابدا لہ واصلہ فی المتفق علیہ دون ہذہ الزیادۃ و ابی حمید اخرجہ ابو داؤد و وائل
ابن حجر اخرجہ ابو داؤد والدارمی قال ابو عیسیٰ حدیث ابن عمر حدیث حسن غریب لا نعرفہ من حدیث عبید اللہ بن
عمر الا من ہذا الوجہ والعمل علیہ عند بعض اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین یختارون الاشارۃ
فی التشہد یعنی بعضی از اہل علم از صحابہ و تابعین اختیار کردہ اند اشارت کردن را بسبابہ در تشہد و ہو قول اصحابنا و آن قول اصحاب
ماست بدانکہ اختلاف ست علمای حنفیہ را در حق اشارت ظاہر اصول اصحاب ما عدم اشارت ست و فتوی نیز برین ست چنانکہ در
مضمرات ست و ہمچنین ست در خلاصہ و بعضی قائل سنیت آن اند و در قہستانی شرح المختصر ست لا یشیر بالسبابۃ عند التشہد
ہو المختار و علیہ الفتوی و در خزانۃ المفتین ست اختلف المشایخ فیہ منہم من قال لا یشیر فی الکبری و علیہ الفتوی و فی الغیاثیۃ
ہو المختار و علیہ الفتوی و فی منیۃ المفتی رفع سبابۃ الیمنی فی التشہد عند التہلیل مکروہ و فی المحیط انہا سنۃ یرفع عند النفی و یضع
عند الاثبات و ہو قول ابی حنیفۃ و محمد و عن ابی یوسف لا یرفعہا امام ربانی مجدد الف ثانی محبوب صمدانی قطب زمانی حضرت
شیخ احمد سرہندی در مکتوبات قدسی آیات روایات سنیت و کراہیت را بسیار تحریر فرمودہ اند و عمل آنحضرت بر تحریم اشارت ست
و دلائل ہمہ را بیان فرمودہ اند و فرزند ارجمند بزرگ آنحضرت خازن الرحمت خواجہ محمد سعید قدس اللہ تعالی سرہ الاقدس رسالہ
در تحریم اشارت بتحقیق لائقہ و تدقیق رائقہ در بیاض آوردہ اند و فرزند ایشان مولوی محمد فرخ شاہ قدس سرہ دو رسالہ بزرگ
درین باب تحریر نمودہ اند درین ترجمہ از جہت اختصار وجوہ ترک روایات فقہیہ و دلائل آنہا ذکر کردہ نشدند **باب ما جاء
فی التسلیم فی الصلوٰۃ** باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در سلام دادن در وقت بیرون شدن از نماز حدثنا
بندار ثنا عبد الرحمن بن مہدی ثنا سفیان عن ابی اسحٰق عن ابی الاحوص عن عبد اللہ
ابن مسعود عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ کان یسلم عن یمینہ وعن یسارہ
بدرستیکہ آنحضرت بود کہ سلام میداد از جانب چپ و راست خود بر ہر دو جانب لفظ

شرح ابی الطیب

ای المسبحۃ الی التوحید قولہ یدعو جملۃ حالیۃ من ضمیر وضع و رفع او کلیہما وظاہرہ لا یدل علی التحلیق بل علی
الاشارۃ مطلقا و فی مسلم و عقد ثلثۃ و خمسین و اشار بالسبابۃ و فی روایۃ اخری لہ وضع یدیہ علی رکبتیہ و رفع
اصبعہ التی تلی الیمنی یدعو و ہذہ ایضا لا دلالۃ فیہا علی التحلیق و صورۃ ثلثۃ و خمسین ان یعقد الخنصر والبنصر والوسطی
ویرسل المسبحۃ و یضم الابہام الی اصل المسبحۃ وللفقہاء فی کیفیۃ عقدہا وجوہ احدہا ہذا والثانی ان یضم الابہام
الی الوسطی المقبوضۃ کالقابض ثلثا و عشرین فان ابن الزبیر رواہ کذلک والثالث ان یقبض الخنصر والبنصر
ویرسل المسبحۃ و یحلق الابہام والوسطی کما رواہ وائل بن حجر کذا قالہ الطیبی والاخیر ہو المختار عندنا و
الظاہر ان جمیع الوجوہ صنعہا صلی اللہ علیہ وسلم فعل مرۃ ہکذا و مرۃ ہکذا باب ما جاء فی التسلیم فی الصلوٰۃ

عارضۃ الاحوذی

موضع شعرۃ من
جنابۃ لم یغسلہا
فعل بہ کذا وکذا من
النار قال علی فمن ثم
عادیت راسی فمن ثم
عادیت راسی فمن ثم
عادیت راسی ثلثا
وکان یجز شعرہ
رواہ ابو داؤد عن
موسی بن اسمٰعیل
عن حماد عن عطاء
ابن السائب خلط
بآخرہ الا فیما روی
عنہ شعبۃ و سفیان
و زاذان محطوط
عندہم عن المرتبۃ
وصح عن عائشۃ
رضی اللہ عنہا انہا
قالت کان رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم
اذا اغتسل من الجنابۃ
غسل یدیہ یصب
الاناء علی یدہ
الیمنی فیغسل
فرجہ ثم یتوضأ
وضوءہ للصلوٰۃ
ثم یدخل یدہ فی
الاناء فیخلل شعرہ

عارضة الاحوذی

حتى اذا رأى انه قد اصاب البشرة وانقى البشرة افرغ على رأسه ثلاثا فاذا بقية فضلة صبها عليه الغرب اختلف الناس في الغسل فقيل هو صب الماء على المغسول وقيل هو امرار اليد مع الماء على المحل او عرك المحل بعضه ببعض مع الماء وقيل هو صب الماء خاصة والصحيح ان الغسل هو صب الماء لازالة شئ فاذا زال كان غسلا وكان المحل مغسولا الا ترى ان غسل الاناء من ولوغ الكلب صب الماء عليه لانه ليس هنالك شئ يزال وقد جاء في الحديث كما تقدم في بول فاتبعه ماء ولم يغسله يعني لم يترك فيتبين

شرح سراج احمد

السلام علیکم ورحمة الله السلام علیکم ورحمة الله یعنی آنست که سلام برشما باد ورحمت خدای تعالی برشما باد ونیت کند فرشتها و مصلیان را که در دو جانب اند واگر مقتدی باشد نیت امام نیز بکند ولفظ السلام علیکم ورحمة الله گفتن فرض ست نزد امام شافعی وواجب نزد امام ابی حنیفه وحد گردانیدن روی در وقت سلام بهر دو جانب ست که سلام دهد از راست خود تا آنکه دیده شود سفیدی رخساره راست وی برگرد دبجیپ بسلام تا آنکه دیده شود سفیدی رخساره چپ وی وفی الباب عن سعد بن ابی وقاص اخرجه مسلم وابن عمر اخرجه الشافعی والبیهقی وجابر بن سمرة اخرجه مسلم والبراء اخرجه الدارقطنی وعمار بن یاسر اخرجه الدارقطنی ووائل بن حجر اخرجه ابوداود وعدی بن عمیرة اخرجه الخلال وجابر بن عبد الله واز دیگر صحابه نیز مروی شده است چنانکه از حذیفه اخراج کرده ابن ماجه واحمد از طلق ابن غنام وواثله شافعی وابن ماجه از ابی موسی قال ابو عیسی حدیث ابن مسعود حدیث حسن صحیح والعمل علیه عند اکثر اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم ومن بعدهم وهو قول سفیان الثوری وابن المبارک واحمد واسحق

باب منه ایضا

حدثنا محمد بن یحیی النیسابوری ثنا عمرو بن سلمة عن زهیر بن محمد عن هشام بن عروة عن ابیه عن عائشة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان یسلم فی الصلوٰة تسلیمة واحدة تلقاء وجهه گفت عائشه صدیقه بدرستیکه آنحضرت بود که سلام میداد در نماز یک سلام را وابتدا میکرد وشروع می نمود از جانب روی خود ثم یمیل الی الشق الایمن پس میل می فرمود بسوی شق راست شیئا قدری اندک قال وفی الباب عن سهل بن سعد اخرجه ابن ماجه باسناد ضعیف وهو مذهب مالک واخرج ابن عدی عن سمرة نحوه وعن سلمة بن الاکوع نحوه باسناد ضعیف وروی البیهقی فی المعرفة عن طریق حمید عن انس ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یسلم تسلیمة واحدة ورجاله ثقات قال ابو عیسی حدیث عائشة لانعرفه مرفوعا الا من هذا الوجه گفت مصنف حدیث عائشه صدیقه را نمی شناسم مرفوع مگر ازین طریق زیلعی در تخریج گفته است اخرجه الترمذی وابن ماجه وممن ضعفه البیهقی والترمذی وابن عبد البر والدارقطنی والبغوی واستنکره ابن ابی حاتم والطحاوی وغیرهما وصوبوا وقفه وغفل الحاکم فصححه علی شرط الشیخین وصححه ابن حبان ایضا وقال ابن ماجه هو الظاهر من حیث النظر قال محمد بن اسمعیل زهیر بن محمد اهل الشام گفت امام بخاری زهیر بن محمد از اهل شام ست یروون منه مناکیر روایت کرده اند از وی احادیث مناکیر را ورواية اهل العراق عنه اشبه واصح وروایت اهل عراق اشبه واصح ست قال محمد گفت امام بخاری وقال احمد بن حنبل کان زهیر بن محمد الذی کان وقع عندهم لیس هو هذا الذی یروی عنه بالعراق وگفت امام احمد بود زهیر بن محمد کسیکه واقع ست نزد اهل شام روایت وی نیست آن زهیر ابن محمد که روایت کرده شده از وی در عراق کانه رجل آخر قلبوا اسمه گویا که او مردی دیگر ست که تبدیل کردند نام او را وقد قال به بعض اهل العلم فی التسلیم فی الصلوٰة وتحقیق قائل گشته اند بآن در تسلیم بعضی اهل علم در نماز

شرح ابی الطیب

قوله السلام علیکم ورحمة الله السلام علیکم ورحمة الله کرره لتکراره فی جهتین وهو بیان لقوله یسلم بتقدیر یقول الجمهور من السلف فی الخلف قالوا یسن تسلیمتان وقال مالک وطائفة انما یسن تسلیمة واحدة وتعلقوا بأحادیث ضعیفة لاتقاوم الاحادیث الصحیحة ولو ثبت شئ منها حمل علی انه فعل ذلک لبیان الجواز واما الواجب فلا یکون الا تسلیمة واحدة عند الجمهور قال النووی **قوله** تسلیمة واحدة تلقاء وجهه ان حمل هذا الحدیث علی النوافل لان عائشة رضی الله تعالی عنها کانت فی البیت وحدیث ابن مسعود علی الفرائض لان الرجال اعلم بذلک من النساء فله وجه لکن النووی کما تقدم حمله علی بیان جواز الاقتصار وهو الاظهر والله اعلم

الترجمة: اخراج آن کرده ترمذی وابن ماجه وضعیف کرده اند این حدیث را بیهقی وترمذی وابن عبد البر ودارقطنی وبغوی ومستنکر دانسته اند ابن ابی حاتم وامام ابو جعفر طحاوی سوای ایشان دیگر محدثین وبیان کرده اند موقوف بودن این حدیث را وغفلت کرد امام ابو عبد الله حاکم پس صحیح گفته بر شرط شیخین واو را صحیح گفته است ابن حبان ونیز گفته ابن ماجه این ظاهر است از روی قیاس وترجمه این عبارت چنین مناسب معلوم میشود که زهیر بن محمد اهل شام روایت میکنند از وی مناکیر را وروایت اهل عراق از وی مناسب وصحیح ست

شرح سراج احمد

واصح الروایات عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم التسلیمتان صحیح ترین روایات از آنحضرت و سلام اند وعلیہ اکثر اهل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین ومن بعدهم و برین اند اکثر اہل علم از صحابہ و تابعین و دیگر ائمہ کہ پس از ایشان بودند چنانکہ امام ابوحنیفہ وشافعی و احمد و اسحق وغیرہم ورای قوم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین وغیرهم تسلیمة واحدة فی المکتوبة و اختیار کردہ اند گروہی بعضی صحابہ و تابعین وغیرہم یک سلام را در نماز فرض قال الشافعی ان شاء سلم تسلیمة واحدة وان شاء سلم تسلیمتین گفت امام شافعی مصلی مخیر است اگر خواہد یک مرتبہ سلام کند و اگر خواہد گوید دو سلام در اختلاف الائمہ نوشتہ است سلام مشروع ست باتفاق و آن رکن ست نزد شافعی و مالک و احمد و نزد امام ابی حنیفہ واجب ست وگفت امام ابوحنیفہ و احمد دو سلام اند وگفت امام مالک آن یک سلام ست و از شافعی دو قول اند اصح آنست کہ ہر دو اند و نزد ائمہ ثلاثہ سلام از جملہ صلوۃ ست و نزد امام نیست گفت امام مالک سلام اولی فرض ست بر ماموم و منفرد و نزد ابی حنیفہ فرض نیست و از احمد دو روایت اند مشہور از وی آنست کہ ہر دو واجب اند و سلام دوم سنت ست نزد ابی حنیفہ وگفت مالک سنت ست امام و منفرد را و امام ماموم را پس مستحب ست نزد وی کہ سلام گوید سہ بار دو بار چپ و راست و سوم مقابل روی کہ ارادہ کند بآن برای امام

باب ما جاء ان حذف السلام سنة باب ست در بیان آنچہ آمدہ است کہ بدرستیکہ حذف کردن مد در سلام سنت ست حدثنا علی بن حجر نا عبد اللہ بن المبارک والھقل بن زیاد بکسر اول و سکون قاف و لام بن زیاد السکسکی دمشقی نزیل بیروت گویند ہقل لقب ست و نام او محمد یا عبد اللہ و او کاتب اوزاعی بود ثقہ از تاسعہ است در سنہ تسع و سبعین یا پس از وی وفات کرد عن الاوزاعی عن قرة بن عبد الرحمن بن حیوئیل المعافری البصری گویند نام او یحیی بود صدوق ست او را مناکیر اند از سابعہ بود در سنہ اربع و سبعین و مائة وفات کرد عن الزهری عن ابی سلمة عن ابی هریرة قال حذف السلام سنة گفت ابوہریرہ حذف کردن مد سلام سنت ست قال قال علی بن حجر گفت مصنف گفت علی بن حجر وقال ابن المبارک وگفت ابن المبارک یعنی ان لا تمده مد امراد سید اشت ابوہریرہ از حذف سلام اینکہ دراز نکند و نکشد ہمزہ را کہ در اول السلام علیکم ست کشیدنی قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وهو الذی یستحبه اهل العلم و آن حذف چیزیست کہ مستحب گفتہ اند او را اہل علم وروی عن ابراهیم النخعی انه قال التکبیر جزم والسلام جزم و روایت کردہ شدہ است از ابراہیم نخعی کہ بدرستیکہ

شرح ابی الطیب

باب ما جاء ان حذف السلام سنة **قوله** حذف السلام سنة تقدم آنفا ان مثل هذا حکمه حکم الرفع بل حدیث مرفوع وقال ابن سید الناس هذا مما یدخل فی المسند عند اهل الحدیث او اکثرهم وفیه خلاف بین ارباب الاصول انتهی اقول قد تقدم انه لیس بشیء ومعنی الحذف بینه المص **قوله** التکبیر جزم بالجیم والزای المعجمتین وقیده بعضهم بالحاء والذال المعجمة ومعناه سریع من الحذم وهو السرعة واغرب المحب الطبری فقال معناه لا یمد ولا یعرب بل یسکن آخره وهذا الاخیر مردود کما بسطته فی الفتاوی قاله السیوطی

قوت المغتذی

عن ابی هریرة قال حذف السلام سنة قال ابن سید الناس هذا مما یدخل فی المسند عند اهل الحدیث او اکثرهم وفیه خلاف بین ارباب الاصول معروف التکبیر جزم قال ابن سید الناس بالجیم والزای المعجمتین قال وقیده بعضهم بالحاء والذال المعجمة ومعناه سریع من الحذم وهو السرعة انتهی وقد اخرج عبد الرزاق هذا الاثر فی مصنفه وزاد فی آخره یقول لا یمد وبهذا فسره ابن الاثیر فی النهایة والرافعی فی الشرح الکبیر وآخرون واغرب المحب الطبری فقال معناه لا یمد

عارضة الاحوذی

ان الغسل نوعان احدهما صب الماء لازالة والثانی صب الماء مع العرک وقد قال ابو الفرج المالکی انه اذا انغمس الجنب فی الماء حتی تحقق بلوغ الماء الی جمیع اجزاء بدنه ان ذلک یجزیه وبه قال الشافعی وابو حنیفة واللفظ یحتمل الوجهین فرای مالک فی اصح اقواله الاحتیاط للعبادة بان یدلک البدن بالماء لیستوفی وجهی الغسل فتحصل العبادة بیقین والله اعلم **باب** الوضوء بعد الغسل

شرح الاسود عن عائشة ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان لا یتوضأ بعد الغسل حسن صحیح العارضة فی مسألتین احداهما

شرح سراج احمد

او گفت تکبیر بے مد است و تسلیم بی مدست یعنی کشیدن و دراز کردن در لفظ مبارک اللہ اکبر والسلام نیست و نشاید بلکہ در کافی آوردہ است اگر بکشد یکی از ہمزتین اللہ اکبر را تباہ گردد نماز و اگر بقصد دراز کند ہمزۂ اللہ کافر گردد و در خلاصہ است اگر دراز کند ہمزۂ اکبر را روا نباشد نماز او و در کفر او اختلاف است و در محیط است مد ہمزہ در لفظ اللہ بخطا تباہ نکند نماز را و اگر کسی آن کند تباہ گردد و نیز در محیط است کہ مد با تباہ کند نماز را و اگر بقصد کند آن را کافر گردد و ہقل یقال کان کاتب الاوزاعی و ہقل گفتہ میشود کہ بود کاتب امام اوزاعی **باب** ما یقول اذا سلم باب است در بیان آنچہ بگوید چون سلام دہد حدثنا احمد بن منیع نا ابو معاویۃ عن عاصم الاحول عن عبد اللہ بن الحارث عن عائشۃ قالت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا سلم لا یقعد گفت عائشہ صدیقہ بود آنحضرت کہ چون سلام میداد نمی نشست در جای نماز خود الا مقدار ما یقول مگر نشستہ می ماند بمقدار آنچہ میگفت و میخواند این دعا را اللّٰھم انت السلام و منک السلام خداوندا تو ای سالم منزہ از جمیع نقائص و متصف بتمامہ کمالات و از تست سلامت بندگان از ہمہ آفات و مخافات تبارکت یا ذا الجلال والاکرام بزرگ و برتری ای خداوند صفات سلبیہ و ثبوتیہ این کلمہ ہمین بمقدار در احادیث واقع شدہ و بصحت رسیدہ است و در بعضی والیک یرجع السلام زیادہ کردہ و گفتہ اند کہ آن در روایات نیامدہ و در اوراد بعضی مشایخ زیادہ نیز برین خوانند معلوم نمیشود کہ زیادہ از ایشان است یا روایتی ہم دارند حدثنا ہناد نا مروان بن معاویۃ وابو معاویۃ عن عاصم الاحول بہذا الاسناد نحوہ بہمین اسناد مانند حدیث گذشتہ و قال تبارکت یا ذا الجلال والاکرام و گفت تبارکت یا ذا الجلال والاکرام قال و فی الباب عن ثوبان بلفظ کان اذا انصرف من صلاتہ استغفر ثلثا و قال اللّٰھم انت السلام الخ اخرجہ مسلم و ابن عمر اخرجہ الطبرانی و ابن عباس اخرجہ الشیخان و ابی سعید الخدری و ابی ہریرۃ اخرجہ الشیخان و المغیرۃ بن شعبۃ اخرجہ الشیخان قال ابو عیسی حدیث عائشۃ حدیث حسن صحیح وقد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ کان یقول بعد التسلیم و تحقیق روایت کردہ شدہ است از آنحضرت کہ بدرستیکہ آنحضرت بود کہ میفرمود و میخواند پس از سلام دادن اخراج آن کردہ بخاری و مسلم از مغیرہ ابن شعبہ لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ لہ الملک و لہ الحمد یحیی و یمیت و ہو علی کل شیء قدیر اللّٰھم لا مانع لما اعطیت خداوندا نیست ہیچکس باز دارندہ چیزی را کہ تو دہی ولا معطی لما منعت و نیست ہیچکس دہندہ چیزی را کہ تو باز داری و در بعضی روایات و لا راد لما قضیت نیز آمدہ و نیست باز دارندہ ہر چیزی را کہ تو قضا کردہ و لا ینفع ذا الجد منک الجد و سود نمی کند خداوند بخت و مال و دولت را از قہر و عذاب تو

شرح ابی الطیب

باب ما یقول اذا سلم **قولہ** لا یقعد الا مقدار ما یقول الخ ای لا یقعد فی مکانہ الذی صلی فیہ الفرض الا مقدار ما یقول الخ ہذا اذا کان بعدہا سنۃ او لا یقعد علی ہیأۃ مستقبل القبلۃ الا مقدار ما یقول الی آخرہ اذا لم یکن بعدہا سنۃ لانہ صح انہ کان یقعد بعد اداء الصبح علی مصلاہ حتی تطلع الشمس کما سیأتی و قال فیہ حسن صحیح و فی البخاری عن سمرۃ کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذا صلی اقبل علینا بوجہہ و فی مسلم عن البراء کنا اذا صلینا خلف رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم احببنا ان نکون عن یمینہ فیقبل علینا بوجہہ و من تتبع الاحادیث یعرف ان ہذا الحدیث لا بد لہ من التاویل و بہذا یظہر التوفیق بین ہذا الحدیث و بین ما روی عنہ صلی اللہ علیہ وسلم من الاذکار **قولہ** لا ینفع ذا الجد بالفتح و یکسر ای صاحب الحظ فی العبادۃ او صاحب الجد والاجتہاد فی العلم والعمل فضلا عن الجاہ والمال **قولہ** منک الجد ای من

قوت المغتذی

ولا یعرب بل یسکن آخرہ و ہذا الاخیر مردود کما بسطتہ فی الفتاوی

عارضۃ الاحوذی

لم یختلف احد من العلماء فی ان الوضوء داخل فی الغسل و ان نیۃ طہارۃ الجنابۃ یاتی علی طہارۃ الحدث و تقضی علیہا یطہر البدن بالغسل من الجنابۃ طہارۃ عامۃ و ذلک لان موانع الجنابۃ اکثر من موانع الحدث فدخل الاقل فی نیۃ الاکثر و اجزأت نیۃ الاکثر عنہ لذلک قال سحنون ان نیۃ الجنابۃ لا تغنی عن نیۃ الحیض فی طہارۃ الحائض الجنب لان موانع الحیض اکثر و لو نوت الحیض لطہرت من الجنابۃ لانہا الاقل و الصحیح ان ذلک یجزیہا کما قال عامۃ العلماء لان المعنی فی الحدث و الجنابۃ ان محل الحدث محل الجنابۃ و محل الجنابۃ اکثر فلذلک تضمنہ

شرح سراج احمد

مجد بفتح جیم بہرہ وبخت وتوانگری وبی نیازی وبعضی جد بمعنی پدر پدر نیز مراد دارند یعنی نسب فائدہ ندارد ودر روایتی بکسر جیم نیز آمدہ بمعنی کوشش در حرص دنیا وجمع اموال یا در گریختن از عذاب قال ابن دقیق العید قولہ منک یحتمل ان یتعلق بینفع وینبغی ان یکون ینفع قد ضمن معنی یمنع وما قاربہ الی لینفع ویحتمل ان یتعلق بنات الجد کما یقال حظی منک کثیر لان ذلک نافع ذکرہ العسقلانی وفرقی انہ کان یقول مروی است کردہ شدہ است از آنحضرت بدرستیکہ او بود کہ میفرمود ومیخواند این دعارا سبحان ربک خطاب با آنحضرت است یا عام است یاکی است مر پروردگار ترا رب العزۃ بدل است یا صفت واضافت بسوی عزت برای اختصاص وست بآن گویا گفت ذی العزت وحق تعالی مالک وخالق اوست ومعنی آنکہ حق تعالی بعزت غالبہ خود منزہ است عما یصفون از آنچہ وصف کنند ایشان او را بولد وصاحب وشریک وآنچہ لائق وسزاوار نباشد بذات وصفات او تعالی از ملاحدہ وزنادقہ وکلمہ ما مصدریہ است یا موصولہ یا موصوفہ ورابط در صلہ یا در صفت محذوف است وسلام علی المرسلین وسلام باد بر پیغمبران بالاصالۃ وبر دیگران بتبعیت ایشان والحمد للہ رب العلمین وحمد باد مر خدای را کہ پروردگار عالمیان است بر جمیع نعمای وی اخرجہ ابو یعلی وابن السنی عن ابی سعید الخدری مرفوعا ولفظ ابی یعلی من قال دبر کل صلاۃ سبحان ربک الخ فقد اکتال بالجریب الاوفی من الاجر واسنادہ ضعیف ولفظ ابن السنی ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان اذا فرغ من صلاتہ لا ادری قبل ان یسلم او بعد ان یسلم یقول سبحان ربک الخ حدثنا احمد بن محمد بن موسی قال نا ابن المبارک نا الاوزاعی نا شداد ابو عمار شداد بن عبد اللہ القرشی ابو عمار الدمشقی ثقہ از رابعہ بود ارسال میکرد قال ثنی ابو اسماء الرحبی عمرو بن مرثد قال ثنی ثوبان مولی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا اراد ان ینصرف من صلاتہ استغفر ثلث مرات گفت ثوبان بود آنحضرت کہ چون میخواست اینکہ برگردد از نماز خود استغفار میکرد سہ بار استغفر اللہ الذی لا الہ الا ہو الحی القیوم واتوب الیہ ثم قال انت السلام ومنک السلام تبارکت یا ذا الجلال والاکرام قال ہذا حدیث صحیح وابو عمار اسمہ شداد بن عبد اللہ

باب ما جاء فی الانصراف عن یمینہ وعن یسارہ باب دربیان آنچہ آمدہ است در برگشتن از جانب راست خود واز جانب چپ خود حدثنا قتیبۃ نا ابو الاحوص عن سماک بن حرب عن قبیصۃ بن ہلب بفتح قاف وکسر موحدہ وسکون تحتیہ وصاد مہملہ وہلب بضم ہا وسکون لام در آخر موحدہ است عن ابیہ ہلب الطائی صحابی است نازل کوفہ شد وگویند نام او یزید وہلب لقب اوست قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یؤمنا گفت ہلب بود آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کہ امامت ما میکرد فینصرف علی جانبیہ جمیعا علی یمینہ وعلی شمالہ پس برمی گشت آنحضرت بر ہر دو جانب خود ہمہ بر راست خود وبر چپ خود وفی الباب عن عبد اللہ بن مسعود وانس اخرجہ مسلم وعبد اللہ بن عمرو وابی ہریرۃ اخرجہ مسلم عن البراء وانس وابن مسعود قال ابو عیسی حدیث ہلب حدیث حسن والعمل علیہ عند اہل العلم

شرح ابی الطیب

قولہ عذابک او عندک او بدل لطفک فعلی الاولین المضاف محذوف وعلی الاخیر من بمعنی البدل **قولہ** استغفر ثلث مرات ای قال استغفر اللہ ثلث مرات ولعل استغفارہ لرویۃ تقصیرہ فی طاعۃ ربہ فان حسنات الابرار سیئات المقربین ولذا قالت رابعۃ استغفارنا یحتاج الی استغفار کثیر **باب** ما جاء فی الانصراف عن یمینہ وعن شمالہ **قولہ** قبیصۃ بن ہلب المشہور بضم الہاء وسکون اللام وقیل بفتح الہاء وکسر اللام وقیل ہو مشدد الباء وہو لقب واسمہ یزید بن عدی بن قنافۃ **قولہ** فینصرف عن جانبیہ جمیعا یعنی احیانا عن الیمین واحیانا عن الشمال لا علی الاجتماع لعدم امکانہ

عارضۃ الاحوذی

لیس لان صوابہ اکثر بخلاف محل الجنابۃ والحیض فانہ واحد فیہ طہارۃ احدہما یجزی عن الآخر حتی بالغ بعض علمائنا فقالوا ان نیۃ غسل الجمعۃ تجزی عن الوضوء وقالوا ایضا عن الجنابۃ علی ما یاتی بیانہ فی موضعہ ان شاء اللہ الثانیۃ فی نازلۃ عرضت وہو انہ اذا مس ذکرہ فی اثناء الوضوء فلا یخلو من ثلثۃ اوجہ اما ان یمسہ قبل ان یغسل اعضاء الوضوء او یمسہ بعد غسل بعض اعضاء الوضوء او جملتہا او یمس بعد تمام الغسل فاما ان مسہ بعد تمام الغسل فعلیہ الوضوء ولا بد من نیۃ ولا یحسن ان یختلف فی ہذا واما ان مس ذکرہ بعد غسل بعض الوضوء

عارضۃ الاحوذی

او کلها قبل تمام الغسل فقال ابو محمد لابد عند امرار يده على اعضاء الوضوء من نية وخالفه غيره ووجه قول ابي محمد ان مس الذكر لا يؤثر في الغسل انما يؤثر في الوضوء فلما وجب عليه غسل تلك الاعضاء للوضوء وجبت نيته الا ترى انه لو ترك اعادة الماء الى تلك الاعضاء وامرار اليد عليها حتى تطاول لم يكن ابتداء غسله وانما عليه اعادة الوضوء وقال غيره ما اختلف فيه ابو محمد وغيره من تجديد النية مبني على اصل وهو ان المتطهر اذا غسل عضوا من اعضاء طهارته هل يطهر بغسله ام لا يطهر الا بعد تمام غسل جميع الاعضاء فان قلنا

شرح سراج احمد

انه ينصرف على اي جانبيه شاء بدرستیکہ مصلی برگردد بر ہر جانب خود کہ خواہد ان شاء عن يمينه وان شاء عن يسارة اگر خواہد برگردد از راست خود و اگر خواہد برگردد از چپ خود وقد صح الامران عن رسول الله صلى الله عليه وسلم وتحقیق صحیح و ثابت گشتہ اند ہر دو امر از آنحضرت ويروى عن علي بن ابي طالب انه قال ان كانت حاجته عن يمينه اخذ عن يمينه و روایت کردہ شدہ است از علی مرتضی رضی اللہ عنہ کہ بدرستیکہ علی مرتضی گفت اگر می بود حاجت رسول اللہ از جانب راست آنحضرت میگرفت جائی از جانب راست خود وان كانت حاجته عن يسارة اخذ عن يسارة و اگر مے بود حاجت رسول اللہ از جانب چپ وی میگرفت از جانب چپ خود جائی را

باب ما جاء في وصف الصلوٰة باب است در بیان انچہ آمدہ است در وصف نماز آنحضرت کہ چگونہ بود دراز یا کوتاہ بتعدیل یا بی تعدیل حدثنا علي بن حجر نا اسمعيل بن جعفر عن يحيى بن علي بن يحيى بن خلاد بن رافع الزرقي عن جده يحيى بن خلاد بن رافع الزرقي عن رفاعة بن رافع الانصاري ابو معاذ رفاعہ بن رافع بن مالک الخزرجی الزرقی بدری حاضر گشت عقبہ اولی را و اول کسی ست کہ اسلام آورد از خزرج و در حرب جمل و صفین ہمراہ علی مرتضی بود ان رسول الله صلى الله عليه وسلم بينما هو جالس في المسجد بدرستیکہ آنحضرت در اثنای آنکہ نشستہ بود در کنارہ مسجد شریف یوما روزی قال رفاعة ونحن معه گفت رفاعہ و حال آنکہ ما یان ہمراہ آنحضرت بودیم اذ جاء رجل كالبدوي ناگاہ آمد مردی مانند مرد بادیہ نشین فصلى فاخف صلاته پس بگذارد آن مرد نمازی پس سبک کرد نماز را و تعدیل ارکان قومہ و جلسہ خوب نکرد ثم انصرف پستر گشت از نماز فسلم على النبي صلى الله عليه وسلم پس سلام کرد بر آنحضرت فقال النبي صلى الله عليه وسلم وعليك پس فرمود آنحضرت علیک السلام را و جواب سلام وی فرمود فارجع فصل فانك لم تصل فرجع فصلى پس باز رو و بگزار در مصلی خود پس بگذار نماز را زیرا کہ بدرستیکہ تو نگذاردی نماز را پس رفت نماز را باز اعادہ کرد ثم جاء فسلم عليه پستر آمد پس سلام کرد بر آنحضرت فقال وعليك فارجع فصل فانك لم تصل پس فرمود آنحضرت جواب سلام وی او فرمود پس باز گرد پس بگذار نماز را پس بدرستیکہ تو نماز نگذاردہ ففعل ذلك مرتين او ثلثا كل ذلك ياتي النبي صلى الله عليه وسلم فيسلم على النبي صلى الله عليه وسلم فيقول وعليك فارجع فصل فانك لم تصل پس بر کرد آن مرد دو بار یا سہ بار ہر بار کہ میکرد نماز می آمد آنحضرت را پس سلام میکرد بر آنحضرت پس مے فرمود جواب سلام وی میداد و میفرمود لفظ فارجع فصل فانك لم تصل را

شرح ابی الطیب

قوله ان كانت حاجته عن يمينه اخذ عن يمينه الخ فالحاصل انه ينصرف الى جانب حاجته فان استوى الجانبان فينصرف الى اي جانب شاء واليمين اولى لان النبي صلى الله عليه وسلم كان يحب التيامن في كل شيء وكان يقبل على الناس من جانب يمينه اذا لم يرد الخروج من المسجد **باب** ما جاء في وصف الصلوٰة **قوله** بينما هو جالس في المسجد كلمة بين مضاف الى الجملة التي بعدها وما زائدة ويلزم تقدير الاوقات لان بين لا تضاف الا الى متعدد اي بين اوقات كونه صلى الله عليه وسلم جالسا والعامل في بين المفاجاة المفهومة من اذ في قوله اذ جاء رجل **قوله** فقال النبي صلى الله عليه وسلم وعليك اي وعليك السلام لما في البخاري ولما سياتي ثم جاء فسلم على النبي صلى الله عليه وسلم فرد النبي صلى الله عليه وسلم السلام فقال ارجع فصل **قوله** فانك لم تصل نفي للصحة فانه اقرب لنفي الحقيقة من نفي الكمال فهو اولى من المجاز ويمكن ان يقال فانك لم تصل كاملة لكنه فيه بعد بالنظر الى حقيقته الا ان قوله فاخف صلاته يؤيده وايضا تاخيره صلى الله عليه وسلم تعليمه يؤيده

شرح سراج احمد

فتعاف الناس پس ناخوش داشتند مردم وکبر علیهم وشاق گشت بر مردم ان یکون من اخف صلاته لم یصل اینکه باشد کسیکه سبک کند
نماز خود را انگذارده او نماز را فقال الرجل فی اخر ذلک پس گفت آن مرد پس از دیدن حال خود وباز گردانیدن وی برای نماز فارنی وعلمنی
پس بنما مرا نماز وبیاموزان مرا نماز را فانما انا بشر اصیب واخطئ پس جز این نیست که من بشرم بصواب میرسم وخطا میکنم فقال اجل پس
فرمود آنحضرت آری بنمایم ترا حال نماز را اذا قمت الی الصلوة فتوضأ کما امرک الله به چون خواهی که بایستی برای نماز پس وضو کن چنانکه
امر فرموده ترا حق تعالی بآن ترتیب غسل اعضا ثم تشهد پس کلمات شهادت بگو واذان بکن فاقم ایضا پس اقامت نیز بکن فان کان
معک قرآن فاقرأ پس اگر باشد با تو ودر یاد تو بود چیزی از قرآن پس بخوان آنرا در نماز والا فاحمد الله وکبره وهلله واگر قرآن یاد
نباشد پس حمد وثنا کن خدای را والله اکبر گوئی ولا اله الا الله گوئی ثم ارکع پس رکوع کن فاطمئن راکعا پس قرار وآرام گیری در رکوع
ثم اعتدل قائما پس از رکوع آرام وقرار گیری در قومه ثم اسجد فاعتدل ساجدا پس سجده کن پس قرار گیری در سجده ثم اجلس فاطمئن
جالسا پس بنشین پس قرار گیری در نشستن در این حدیث ذکر دوم سجده نیست ثم قم پس برخیز برای دوم رکعت فاذا فعلت ذلک
فقد تمت صلاتک پس چون بکنی تو چیزی که آموختم ترا پس تحقیق تمام گشت نماز تو وان انتقصت منه شیئا انتقصت
من صلاتک شیئا واگر نقصان کنی تو از این که آموختم ترا چیزی ناقص خواهی کرد از نماز خود چیزی را قال وکان هذا اهون علیهم
من الاولی گفت مصنف یا راوی وبود این آسان تر بر صحابه از نخستین سخن که فارجع فانک لم تصل انه من انتقص من ذلک
شیئا انتقص من صلاته ولم تذهب کلها واین بیان هذا اهون علیهم ست بدرستیکه شان این ست کسیکه نقصان کرد از این
تعلیم من چیزی ناقص کرد از نماز خود وباطل نمیشود نماز وی تمام از این حدیث عدم فرضیت اعتدال واطمینان در ارکان معلوم
گردید چراکه اگر فرض می بود بطلان صلوة را می فرمود ورد ست بر شافعی واحمد وابی یوسف که بفرضیت طمانینت در رکوع وسجود و
قومه وجلسه قائل اند ومراد از نفی صلوة او نفی کمال او مفهوم گردید واز این حدیث بر آمد که اعادهٔ صلوة بترک واجب وسنت باید کرد
تا بروجه کمال خالی از کراهت وحرمت ادا یابد قال وفی الباب عن ابی هریرة اخرجه الشیخان بتغیر الالفاظ وبالزیادة والنقصان

شرح ابی الطیب

قوله فتعاف الناس ای کرهوه کراهة طبع یعنی ثقل علیهم فقوله کبر علیهم تفسیر لها **قوله** فقال الرجل اذا قمت
الی الصلوة فان قیل لم سکت النبی صلی الله علیه وسلم عن تعلیمه اولا حتی افتقر الی المراجعة کرة بعد اخری یقال
لان الرجل لما لم یستکشف الحال مغترا بما عنده سکت عن تعلیمه زجرا له وارشادا الی انه ینبغی له ان یستکشف
ما استبهم علیه فلما طلب کشف الحال بینه واستشکل تقریره صلی الله علیه وسلم علی صلاته وهی فاسدة ثلث مرات
علی القول بان النفی للصحة واجیب بانه اراد استدراجه بفعل ما جهله لاحتمال ان یکون فعله ناسیا او غافلا
فیتذکر فیفعله من غیر تعلیم فلیس من باب التقریر علی الخطاء بل من باب تحقق الخطاء او
بانه لم یعلمه اولا لیکون ابلغ فی تعریفه وتعریف غیره ولتفخیم الامر وتعظیمه
علیه لیکون اوقع فی النفس واتم فی الحفظ وقال القسطلانی ولیس فیه تاخیر البیان
لانه کان فی الوقت سعة ان کان صلوة فرض **قوله** ثم تشهد فاقم ایضا لعل المراد بالتشهد الاذان
لاشتماله علی الشهادة وبالاقامة اقامة الصلوة او تکبیرة الاحرام لان بها اقامة الصلوة والله یعلم بمراده صلی الله علیه وسلم

عارضة الاحوذی

ان الحدث لم یزل عنه بغسله کان ذلک بمنزلة ان یمر ذکره قبل غسلها فحکم نیة الغسل باق علیها فلا یحتاج الی تجدید نیة و ان قلنا ان الحدث قد ارتفع عن اعضاء الوضوء وان لم یتم الغسل فعلیه ان یستانف الوضوء بنیة مستانفة وکلاهما وهم الا ان الاولی اقرب من الثانیة **تنبیه** اما قول هذا الثانی ان هذا مبنی علی اصل وهو ان کل عضو هل یطهر بنفسه ام لا فما کان هذا قط فرعا ولا اصلا ولا هذا شیء علم فی المذهب ولا خطر علی بال شیخ منا وانما هذا کلام یقوله اصحاب الشافعی و یفرعون علیه وهو باطل

عارضة الاحوذي

قطعا فان الحدث لا يرتفع عن الوجه بحال حتى يغسل الرجلين بدليل اجماع الامة على ان الرجل لو غسل وجهه و يديه في الوضوء لم يجز له ان يمس به المصحف لا عندنا ولا عندهم وانما غسل الوجه موقوف مراعا فان كمل الوضوء ثبت له الحكم وان لم يكمل بطل كركعة من الصلوة لا يقال انها خرجت ولا يسقط بها فرض حتى يكمل الصلوة و كذلك زعموا ان من غسل احد رجليه ولبس الخف ثم غسل الاخرى ولبس الخف الآخر فاحد القولين ان المسح يجوز لان الرجل الاولى لبست على طهارة وليس كما زعموا ما قال ذلك قط منا شيخ وانما ينبني ذلك على اصل

شرح سراج احمد

في العبارة والمصنف ايضا وعمار بن ياسر اخرجه الطبراني بلفظ ان من الناس من يصلي الصلوة كاملة ومنهم من يصلي نصفا ومنهم من يصلي ربعا ومنهم من يصلي خمسا ومنهم من يصلي سدسا ومنهم من يصلي سبعا ومنهم من يصلي ثمنا ومنهم من يصلي تسعا ومنهم من يصلي عشرا قال ابو عيسى حديث رفاعة بن رافع حديث حسن وقد روي عن رفاعة هذا الحديث من غير وجه وتحقيق روايت كرده شده است از رفاعه اين حديث از بسيار طرق حدثنا محمد بن بشار نا يحيى بن سعيد القطان نا عبيد الله بن عمر قال انا سعيد بن ابي سعيد عن ابيه عن ابي هريرة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم دخل المسجد بدرستيكه آنحضرت در آمد در مسجد شريف فدخل رجل فصلى پس در آمد مردي در مسجد پس نماز گذارد ثم جاء فسلم پستر آمد پس سلام كرد على النبي صلى الله عليه وسلم بر آنحضرت فرد عليه السلام پس رد كرد آنحضرت بروي جواب سلام را فقال ارجع فصل فانك لم تصل فرجع الرجل پس باز گشت آن مرد براي گذاردن نماز فصلى كما كان صلى ثم جاء الى النبي صلى الله عليه وسلم فسلم عليه فرد عليه فقال له ارجع فصل فانك لم تصل حتى فعل ذلك ثلث مرات تا آنكه باز گردانيد او را براي نماز و او نماز كرده مي آمد بر آنحضرت و سلام ميكرد و آنحضرت باعادهٔ نماز امر ميفرمودند فقال له الرجل پس گفت آنحضرت را آن مرد والذي بعثك بالحق ما احسن غير هذا و سوگند بآن ذاتي است كه فرستاده ترا براستي خوب نميدانم و بهتر نمي شناسم سواي اين فعلمني پس بياموز مرا فقال اذا قمت الى الصلوة فكبر ثم اقرأ بما تيسر معك من القرآن ثم اركع حتى تطمئن راكعا ثم ارفع حتى تعتدل قائما ثم اسجد حتى تطمئن ساجدا ثم ارفع حتى تطمئن جالسا و افعل ذلك في صلاتك كلها قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح وروى ابن نمير هذا الحديث عن عبيد الله بن عمر عن سعيد المقبري عن ابي هريرة ولم يذكر فيه عن ابيه و ذكر نكرده در حديث لفظ عن ابيه را عن ابي هريرة ورواية يحيى بن سعيد عن عبيد الله بن عمر اصح و روايت يحيى از عبيد الله صحيح تر است وسعيد المقبري قد سمع من ابي هريرة و سعيد مقبري تحقيق شنيده است حديث را از ابي هريره وروى عن ابيه عن ابي هريرة يعني سعيد مقبري روايت از ابي هريره دارد بواسطه و بي واسطه وابو سعيد المقبري اسمه كيسان و نام ابو سعيد كيسان است وسعيد المقبري يكنى ابا سعد و كنيت سعيد ابا سعد است يعني آنها دو كس اند حدثنا محمد بن بشار و محمد بن المثنى قالا ثنا يحيى بن سعيد القطان نا عبد الحميد بن جعفر نا محمد بن عمرو بن عطاء عن ابي حميد الساعدي قال سمعته وهو في عشرة من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم گفت عمرو بن عطار شنيدم ابا حميد را در حاليكه او بود در ميان ده كسان از صحابه احدهم ابو قتادة بن ربعي يكي از آن ده كس ابو قتاده بود و ربعي بكسر راء و سكون موحده و كسر عين مهمله است يقول ميگفت ابو سعيد ساعدي انا اعلمكم بصلوة رسول الله صلى الله عليه وسلم من داناترين شما ام بنماز آنحضرت قالوا ما كنت اقدمنا له صحبة ولا اكثرنا له اتيانا گفتند صحابه آن ده كسان مر ابي حميد را نيستي تو پيشترين ما براي آنحضرت از روي صحبت و نيستي تو بسيارترين ما براي آنحضرت از روي آمدن بخدمت شريف قال بلى گفت ابو حميد آري قالوا فاعرض گفتند صحابه پس بيان كن كيفيت نماز آنحضرت را فقال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا قام الى الصلوة گفت ابو حميد بود آنحضرت كه چون برمي خاست براي گذاردن نماز اعتدل قائما قرار ميگرفت و آرام ميكرد در استادگي و رفع يديه حتى يحاذي بهما منكبيه و برمي داشت آنحضرت دو دست مبارك خود را تا آنكه برابر مي شدند هر دو دست بدوشهاي آنحضرت فاذا اراد ان يركع پس چون مے خواست كه ركوع كند رفع يديه حتى يحاذي بهما منكبيه ثم قال الله اكبر و ركع ثم اعتدل پستر قرار و آرام ميگرفت در ركوع

الترجمة: بدرستيكه بعض از مردمان چنين شخص است كه ميگذارد نماز را تمام و بعضي از ايشان است كه ميگذارد نيم نماز و بعضي از ايشان است كه ميگذارد چهار يك آن و بعضي از ايشان است كه ميگذارد پنج يك آن و بعضي از ايشان است كه ميگذارد شش يك آن و بعضي از ايشان است كه ميگذارد هفت يك آن و بعضي از ايشان است كه ميگذارد هشت يك آن و بعضي از ايشان است كه ميگذارد نهم آن و بعضي از ايشان است كه ميگذارد ده يك آن را

شرح سراج احمد

فلم یصوب راسہ ودر روایت ابی داؤد ودارمی فلا یصبی راسہ آمدہ است پس پایان نمیکرد سر مبارک خود را ولم یقنع بضم شناۃ تحتیہ وسکون قاف وکسر نون ونہ برمی داشت بلکہ برابر ہموار میداشت پشت وسر را واولیٰ آنست کہ اعتدال بمعنی اطمینان دارند چنانکہ در جلسہ میان ہر دو سجدہ وجلسہ استراحت ست ووضع یدیہ علی رکبتیہ ومی نہاد دو دست خود را بر دو زانوی خود ثم قال سمع اللہ لمن حمدہ ورفع یدیہ واعتدل یعنی در قومہ پس از رکوع حتی یرجع کل عظم فی موضعہ تا آنکہ باز میرفت ورجوع می نمود ہر استخوان بجای خود معتدلا وبود باز گشتن معتدل ثم ہوی الی الارض ساجدا ثم قال اللہ اکبر ثم جافی عضدیہ عن ابطیہ یعنی دور میکرد ہر دو بازوی خود را از دو بغل شریف خود وفتح اصابع رجلیہ استادہ میکرد انگشتان ہر دو پای خود فتح با خاء معجمہ ستادہ کردن انگشتان وکج کردن از مفاصل ثم ثنی رجلہ الیسریٰ پستر دوتا میکرد پای چپ خود را وقعد علیہا ومی نشست بران پای ثم اعتدل حتی یرجع کل عظم فی موضعہ معتدلا ثم ہوی الی الارض ساجدا ثم قال اللہ اکبر ثم ثنی رجلہ الیسریٰ پستر دوتا میکرد ومیگسترانید پای چپ خود را فقعد علیہا واعتدل حتی یرجع کل عظم فی موضعہ ثم نہض پستر برمی خاست برکعت دوم ثم صنع فی الرکعۃ الثانیۃ مثل ذلک پستر کرد در رکعت دوم مانند آن کہ در رکعت اول کردہ بود حتی اذا قام من السجدتین کبر ورفع یدیہ حتی یحاذی بہما منکبیہ تا آنکہ چون برمیخاست آنحضرت بقیام رکعت ثالث از رکعت دوم تکبیر میکرد وبرمیداشت دو دست خود را تا مقابل دو دوش خود کما صنع حین افتتح الصلوٰۃ چنانکہ میکرد آنحضرت در ہنگام افتتاح نماز وتکبیر اولیٰ ثم صنع کذلک پستر کرد آنحضرت ہمچنان حتی کانت الرکعۃ التی تنقضی فیہا صلاتہ تا آنکہ میشد آن رکعتی کہ تمام میشد دران رکعت نماز آنحضرت اخر رجلہ الیسریٰ موخر میکرد پای چپ خود را وقعد علی شقہ متورکا ومی نشست بر جانب چپ خود در حالیکہ نشستہ می بود ہر یک جانب وپای چپ را بجانب راست بر آورد ثم سلم پستر سلام میداد از این حدیث فوائد بسیار بر آمد ندیکی رفع یدین در تکبیرات انتقالات ودیگر رفع آن تا بدوش ودیگر تورک در رکعت وقعدۂ اخیرہ ودیگر فوائد نیز اند واین حدیث موافق مذہب شافعی است قال ابو عیسیٰ ہذا حدیث حسن صحیح قال ومعنی قولہ اذا قام من السجدتین رفع یدیہ یعنی اذا قام من الرکعتین مراد از سجدتین رکعتین ست یعنی رفع یدین میکرد چون می استاد از گذاردن دو رکعت حدثنا محمد بن بشار والحسن بن علی الحلوانی وغیر واحد قالوا انا ابو عاصم ثنا عبد الحمید بن جعفر ثنا محمد بن عمرو بن عطاء قال سمعت ابا حمید الساعدی فی عشرۃ من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم فیہم ابو قتادۃ ابن ربعی فذکر نحو حدیث یحیی بن سعید پس ذکر کرد ابو عاصم مانند حدیث یحیی بن سعید در الفاظ بمعناہ موافق معنی وی وزاد فیہ ابو عاصم عن عبد الحمید بن جعفر ہذا الحرف وزیادہ کرد در حدیث ابو عاصم از عبد الحمید این عبارت قالوا صدقت ہکذا صلی النبی صلی اللہ علیہ وسلم گفتند آن دہ کس از صحابہ مر ابا حمید را

شرح ابی الطیب

قولہ فلم یصوب راسہ ولم یقنع من التصویب والاقناع ای لم یخفضہ جدا من صبا اذا مال الی النساء و اقنع راسہ اذا رفع ای لم یرفعہ حتی یکون اعلی من ظہرہ **قولہ** وفتح اصابع رجلیہ بفاء ومثناۃ فوقیۃ وخاء معجمۃ ای نصبہا وغمز موضع المفاصل منہا وثناہا الی باطن الرجل واصل الفتخ اللین

قوت المغتذی

فلم یصوب راسہ ای لم یخفضہ ولم یقنع ای لم یرفع راسہ وفتح اصابع رجلیہ بفاء ومثناۃ فوقیۃ وخاء معجمۃ ای نصبہا وغمز موضع المفاصل منہا وثناہا الی باطن الرجل واصل الفتخ اللین

عارضۃ الاحوذی

وہو ان استدامۃ اللبس ہل ہو بمنزلۃ ابتدائہ ام لا وہذا اصل بنی علیہ فی الشریعۃ احکام فی الطہارۃ والایمان والاباحۃ واختلف فیہ قول مالک واصحابہ فمن حذی یمی ممن یترک اشیاء فروع المذہب علی اصولہ ربط لہ اصول الشافعیۃ لیغرب بہا

باب اذا التقی الختانان انزل ولم ینزل القاسم عن عائشۃ اذا التقی الختانان فقد وجب الغسل فعلتہ انا ورسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فاغتسلنا سعید بن المسیب عن عائشۃ قالت قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذا جاوز الختان الختان وجب الغسل حدیث عائشۃ وحدیث ابی بن کعب انما الماء من الماء کان

شرح سراج احمد

راست گفتی تو ہمچنین گذاردہ آنحضرت نماز را **باب** ماجاء فی القراءۃ فی الصبح باب است در بیان آنچہ آمدہ است در خواندن آنحضرت در نماز
فجر حدثنا ھناد نا وکیع عن مسعر بکسر میم و سکون سین مہملہ و عین مہملہ و را و سفیان عن زیاد بن علاقۃ عن عمہ قطبۃ بن مالک
زیاد روایت کردہ از عم خود کہ قطبہ بن مالک بود ثعلبی صحابی بود ساکن کوفہ شد قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقرأ فی الفجر گفت شنیدم
آنحضرت را کہ میخواند در نماز فجر والنخل باسقات فی الرکعۃ الاولی یعنی سورہ قاف را در رکعت اول یعنی طوال مفصل میخواند در نماز فجر و فی الباب
و در باب قراءت فجر روایت ست عن عمرو بن حریث اخرجہ مسلم بلفظ یقرأ فی الفجر واللیل اذا عسعس و جابر بن سمرۃ اخرجہ مسلم ایضا بلفظ کان
النبی صلی اللہ علیہ وسلم یقرأ فی الفجر ق والقرآن المجید ونحوہ وکانت صلاتہ بعد تخفیفہ و عبد اللہ بن السائب اخرجہ مسلم ایضا بلفظ صلی رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم الصبح بمکۃ فاستفتح سورۃ المؤمنین حتی جاء ذکر موسی و ہارون اخذت النبی سعلۃ فرکع و ابی برزۃ الاسلمی و ام سلمۃ ام المؤمنین زوجہ
آنحضرت قال ابو عیسی حدیث قطبۃ بن مالک حدیث حسن صحیح وروی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قرأ فی الصبح بالواقعۃ
و روایت کردہ شدہ است از آنحضرت کہ آنحضرت خواند در نماز فجر سورہ واقعہ را اخرجہ عبد الرزاق عن جابر بن سمرۃ و روی عنہ و
روایت کردہ شدہ است از آنحضرت انہ کان یقرأ فی الفجر من ستین آیۃ الی مائۃ بدرستیکہ آنحضرت بود کہ میخواند در
نماز فجر از شصت آیت تا صد یعنی میان شصت و مائۃ میخواند چنانکہ بخاری و مسلم از ابی ہریرہ اخراج کردہ بلفظ و یقرأ بالستین الی
المائۃ و در روایت دیگر ست ما بین الستین الی المائۃ وروی عنہ انہ قرأ اذا الشمس کورت و روایت کردہ شدہ است از آنحضرت
بدرستیکہ آنحضرت خواند در نماز فجر سورہ اذا الشمس کورت را اخرجہ الدارقطنی فی الافراد و قال تفرد بہ الواقدی عن ابن اخی الزہری
وروی عن عمر انہ کتب الی ابی موسی و روایت کردہ شدہ است از امیر المؤمنین عمر رضی اللہ عنہ بدرستیکہ او نوشت بسوی ابی موسی
اشعری کہ عامل بر کوفہ و بصرہ بود ان اقرأ فی الصبح بطوال المفصل اینکہ بخوان در نماز فجر طوال مفصل را اخرجہ عبد الرزاق باسناد ضعیف منقطع
و روی البیہقی باسناد متصل الی مالک بن ابی عامر ان عمر کتب الی ابی موسی ان اقرأ فی رکعتی الفجر بسورتین طویلتین من المفصل قال
ابو عیسی و علی ھذا العمل عند اھل العلم وبہ یقول سفیان الثوری و ابن المبارک والشافعی و در مذہب حنفیہ قراءت فجر
و ظہر طوال مفصل ست **باب** ما جاء فی القراءۃ فی الظہر والعصر باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در خواندن قراءت در نماز ظہر و عصر حدثنا
احمد بن منیع نا یزید بن ہارون نا حماد بن سلمۃ عن سماک بن حرب عن جابر بن سمرۃ ان رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم کان یقرأ فی الظہر والعصر بالسماء ذات البروج والسماء والطارق وشبہہما و مشابہ این ہر دو سورہ
میخواند کہ موافق می بود با آنہا در عدد آیات و کلمات و حروف چنانکہ ہل اتاک والفجر وانفطرت و غیرہا قال وفی الباب عن خباب

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی القراءۃ فی الصبح **قولہ** قطبۃ بن مالک بضم قاف و باء موحدۃ عم زیاد **قولہ** یقرأ فی الفجر
والنخل باسقات ای طویلات ولہا طلع نضید ای منضود متراکب بعضہ فوق بعض وھذا قبل ان تنشق
فاذا انشق کمامہ فلیس بنضید و المراد بقولہ والنخل باسقات السورۃ کلہا لما فی مسلم عن قطبۃ بن مالک قال
صلیت وصلی بنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقرأ ق والقرآن المجید حتی قرأ والنخل باسقات وفیہ عن
جابر بن سمرۃ کان یقرأ فی الفجر ق والقرآن المجید ونحوہا **باب** ماجاء فی القراءۃ
فی الظہر والعصر **قولہ** وشبہہما ای مثلہما لان الشبہ کالمثل وزنا و معنی

عارضة الاحوذي

رخصة في اول
الاسلام ثم نهى
عنها ابو الجحاف
عن عكرمة عن
ابن عباس انما الماء
من الماء في الاحتلام
وابو الجحاف داود بن
ابي عوف وقال سفيان
كان مرضيا اسناده
هذا باب ثبتت فيه
احاديث من الجهتين
فاما جهة سقوط
الغسل مع عدم
انزال الماء فنص صحيح
روى ابو سعيد الخدري
ان النبي صلى الله عليه وسلم
قال انما الماء من الماء
وانه صلى الله عليه وسلم
قال ايضا اذا قحطت
فلا غسل عليك
وعليك الوضوء
وقال ابي بن كعب
انه صلى الله عليه وسلم
قال في الرجل يصيب
من المرأة ثم يكسل
قال يغسل ما اصابه
من المرأة ثم يتوضأ
ويصلي اخرجه مسلم

شرح سراج احمد

ابن الارت اخرجہ عبد الرزاق وابن ابی شیبۃ وابو نعیم عن ابی معمر وابی سعید الخدری اخرجہ مسلم وابی قتادۃ اخرجہ البخاری ومسلم
وزید بن ثابت اخرجہ عبد الرزاق والبخاری وابو داود والنسائی والبراء بن عازب اخرجہ عبد الرزاق وابن ابی شیبۃ قال ابو عیسٰی
حدیث جابر بن سمرۃ حدیث حسن صحیح وقد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قرأ فی الظہر قدر تنزیل السجدۃ اخرجہ
مسلم عن ابی سعید الخدری یعنی در یک رکعت مقدار الم تنزیل السجدہ میخواند وروی عنہ انہ کان یقرأ فی الرکعۃ الاولی من الظہر قدر
ثلثین اٰیۃ وروایت کردہ شدہ است از آنحضرت بدرستیکہ آنحضرت بود کہ میخواند در رکعت نخستین از ظہر مقدار سی آیت اخرجہ مسلم
ایضا عن ابی سعید الخدری وفی الرکعۃ الثانیۃ قدر خمسۃ عشر اٰیۃ ودر رکعت دوم مقدار پانزدہ آیت میخواند ازین حدیث بر می آید
تطول رکعت اولی بر ثانیہ اخرجہ مسلم ایضا عن ابی سعید الخدری وروی عن عمر انہ کتب الی ابی موسی ان اقرأ فی الظہر باوساط
المفصل وروایت کردہ شدہ است از عمر بن الخطاب کہ او نوشت بسوی ابی موسی اشعری اینکہ بخوان در نماز ظہر اوساط مفصل را کہ از سورہ
بروج تا سورہ لم یکن الذین کفروا است واین از تعلیقات مصنف ست ورای بعض اہل العلم ان قراءۃ صلوٰۃ العصر کنحو القراءۃ فی المغرب یقرأ بقصار
المفصل واعتقاد کردہ اند بعضی از اہل علم کہ تحقیق قراءت نماز عصر مانند قراءت نماز مغرب ست کہ در مغرب یعنی قصار مفصل وروی عن ابراہیم النخعی انہ قال بدرستیکہ ابراہیم نخعی
گفت تعدل صلوٰۃ العصر بصلوٰۃ المغرب فی القراءۃ برابر کردہ میشود نماز عصر بنماز مغرب در قدر قراءت قصار مفصل ست وقال ابراہیم وگفت ابراہیم
نخعی نیز تضعف صلوٰۃ الظہر علی صلوٰۃ العصر فی القراءۃ اربع مرات زیادہ کردہ شود نماز ظہر بر نماز عصر در قراءت چہار بار **باب فی القراءۃ فی المغرب** باب در بیان
قراءت در نماز مغرب حدثنا ہناد نا عبدۃ عن محمد بن اسحٰق عن الزہری عن عبید اللہ بن عبد اللہ عن ابن عباس عن امہ ام الفضل قالت گفت
ام الفضل خرج الینا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وہو عاصب راسہ فی مرضہ بیرون شد بسوی ما آنحضرت در حالیکہ آنحضرت پیچیدہ وبندندہ بود
سر مبارک خود را در مرض وفات خود فصلی المغرب پس گزارد آنحضرت نماز مغرب را فقرأ بالمرسلات پس خواند در نماز مغرب والمرسلات را فما صلاہا

شرح ابی الطیب

قولہ وقد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قرأ فی الظہر قدر تنزیل السجدۃ وفی مسلم عن جابر بن سمرۃ
کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یقرأ فی الظہر باللیل اذا یغشی وفی روایۃ بسبح اسم ربک الاعلی قال العلماء اختلاف
قدر القراءۃ فیہما بحسب الاحوال فکان صلی اللہ علیہ وسلم اذا علم من حالہم ایثار التطویل طول والا خفف ومما
ورد انہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یقرأ فی الصبح المؤمنون والروم ویٰس والواقعۃ وق واذا زلزلت فی المعوذتین
وفی الظہر لقمان وتنزیل السجدۃ والذاریات والسماء ذات البروج والسماء والطارق والاعلی وہل اتٰک والشمس
وضحٰہا واللیل اذا یغشی لکن مع الجہر ببعضہا للتعلیم وفی العصر السماآن والاعلی والغاشیۃ **قولہ** تعدل
صلوٰۃ العصر بصلوٰۃ المغرب ای تساویہا فی القراءۃ **باب** فی القراءۃ فی المغرب **قولہ** خرج الینا رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ای خرج من المکان الذی کان راقدا فیہ الی الحاضرین فی البیت فصلی بہم فیہ
لما فی النسائی عن ام الفضل بنت الحارث واسمہا لبابۃ زوج العباس اخت میمونۃ قالت صلی بنا رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی بیتہ المغرب فقرأ المرسلات فما صلی بعدہا صلوٰۃ حتی قبض النبی صلی اللہ
علیہ وسلم واما ما فی حدیث عائشۃ انہا الظہر فکانت فی المسجد وقولہ فما صلی بعدہا حتی قبض
ای اماما واللہ اعلم بالمراد **قولہ** وہو عاصب راسہ ای رابط راسہ بالخرقۃ او نحوہا

عارضۃ الاحوذی

وروی عثمان بن عفان عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم وافتی بہ اذا جامع الرجل امرأتہ ولو یمن قال عثمان یتوضأ کما یتوضأ للصلوٰۃ ویغسل ذکرہ وروی ابو ایوب عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم مثلہ خرج ذلک الجعفی والقشیری وابن ماجۃ ایجاب الغسل بالتقاء الختانین وان لم یکن انزال فرواہ ابو ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا جلس بین شعبہا الاربع ثم جہدہا فقد وجب الغسل خرجہ الجعفی والقشیری زاد مسلم من طریق مطر عن الحسن عن ابی رافع عن ابی ہریرۃ وان لم ینزل وخرج القشیری ایضا من طریق ابی بردۃ عن ابی موسی قال اختلف فی ذلک رہط من المہاجرین

عارضة الاحوذي

والانصار هكذا الغسل من الماء وقال المهاجرون اذا خالط وجب الغسل قال ابو موسى انا اشفيكم من ذلك فقمت فاستاذنت على عائشة فاذنت لى فقلت يا اماه او يا ام المؤمنين انى اريد ان اسألك عن شئ وانى استحييك فقالت لا تستحيى ان تسألنى عما كنت سائلا امك التى ولدتك فانما انا امك قلت فما يوجب الغسل قالت على الخبير سقطت قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا جلس بين شعبها الاربع ومس الختان فقد وجب الغسل وروى القشيرى ايضا من طريق جابر بن عبد الله عن ام كلثوم عن عائشة ان رجلا سال رسول الله

شرح سراج احمد

بعد حتى لقي الله عز وجل پس نگذارد آن نماز را بسوی این تا آنکہ وفات یافت پس این خواندن آنحضرت محض برای بیان جواز بود والا قرأت مستحبہ در مغرب قصار مفصل ست وفى الباب عن جبير بن مطعم اخرجه الشيخان قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقرأ فى المغرب بالطور وابن عمر وابى ايوب الانصارى وزيد بن ثابت اخرج ابن ابى شيبة عن عروة عن زيد بن ثابت او ابى ايوب ان النبى صلى الله عليه وسلم قرأ فى المغرب بالاعراف فى الركعتين جميعا واخرج البخارى وابو داود والنسائى وعبد الرزاق عن زيد بن ثابت كان النبى صلى الله عليه وسلم يقرأ فى صلوة المغرب باطول الطوليين واخرج عبد الرزاق وابن الانبارى فى المصاحف عن عمرو بن ميمون قال صلى بنا عمر بن الخطاب صلوة المغرب فقرأ فى الركعة الاولى بالتين والزيتون وفى الركعة الاخرى الم تر كيف ولايلاف قريش جميعا قال گفت مصنف حديث ام الفضل حديث حسن صحيح وروى عن النبى صلى الله عليه وسلم انه قرأ فى المغرب بالاعراف فى الركعتين كلتيهما وروايت کردہ شدہ است از آنحضرت بدرستیکہ آنحضرت خواند در نماز مغرب سورۂ اعراف را در ہر دو رکعت اخرجه النسائى عن عائشة رضى الله عنها شک نیست کہ وقت مغرب گنجایش آن دارد خصوصا اگر شفق نام بیاض باشد یا آنچہ بود در قرأت آنحضرت صلى الله عليه وسلم از سرعت وطی ومزید شوق وبعضی از شافعیہ گفتہ اند کہ اگر نیز وقت برآمدہ باشد باکی نیست وشروع در وقت بس ست در صحت نماز وبعضی از ایشان گفتہ اند کہ مراد بسورت بعضی سورت ست ودر روایت بخاری وابی داود ونسائی از زید بن ثابت قرأت بسورت اعراف آمدہ بی ذکر تفریق ودر روایتی قرأت سورت مائدہ واعراف نیز آمدہ وروى عن النبى صلى الله عليه وسلم انه قرأ فى المغرب بالطور اخرجه البخارى ومسلم عن جبير بن مطعم واخرجه المصنف تعليقا وروى عن عمر انه كتب الى ابى موسى ان اقرأ فى المغرب بقصار المفصل اخرجه عبد الرزاق وروى عن ابى بكر انه قرأ فى المغرب بقصار المفصل وروایت کردہ شدہ است از امیر المؤمنین ابی بکر صدیق کہ بدرستیکہ او خواند در نماز مغرب قصار مفصل قال گفت مصنف وعلى هذا العمل عند اهل العلم وبه يقول ابن المبارك واحمد واسحق وقال الشافعى وذكر عن مالك انه يكره ان يقرأ فى صلوة المغرب بالسور الطوال وگفت شافعی وذکر کردہ شدہ است از امام مالک نیز کہ بدرستیکہ مالک مکروہ میداشت اینکہ خواندہ شود در نماز مغرب سور تمامی دراز نحو الطور والمرسلات مانند سورۂ طور وسورۂ مرسلات وقال الشافعى لا اكره ذلك وگفت امام شافعی مکروہ نمیدانم آنرا کہ طوال مفصل در مغرب خواندہ شود بل استحب بلکہ مستحب میدانم ان يقرأ بهذه السور فى صلوة المغرب اینکہ خواندہ شود بسور تمامی دراز در نماز مغرب

باب ما جاء فى القراءة فى صلوة العشاء باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در قرأت نماز عشا حدثنا عبدة بن عبد الله الخزاعى ثنا زيد بن الحباب ثنا ابن واقد عن عبد الله

شرح ابى الطيب

قوله وروى عن النبى صلى الله عليه وسلم قرأ فى المغرب بالطور اخرجه البخارى عن جبير بن مطعم قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم قرأ فى صلوة المغرب بالطور اى بالسورة كلها وقول ابن الجوزى يحتمل ان يكون الباء بمعنى من كقوله تعالى عينا يشرب بها عباد الله يعنى فيكون المراد انه عليه الصلوة والسلام قرأ بعض سورة الطور واستدل الطحاوى لذلك بما رواه من طريق هشيم عن الزهرى فى حديث جبير بقوله فسمعته يقول ان عذاب ربك لواقع فاخبر ان الذى سمعه من هذه السورة هو هذه الآية خاصة معارض بما عند البخارى فى التفسير حيث قال سمعته يقرأ فى المغرب بالطور فلما بلغ هذه الآية ام خلقوا من غير شئ ام هم الخالقون الآيات الى قوله المسيطرون كاد قلبى يطير

باب ما جاء فى القراءة فى صلوة العشاء

شرح سراج احمد

ابن بریدة عن ابیه قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یقرأ فی العشاء الآخرة بالشمس وضحیها ونحوها من السور بود
آنحضرت که میخواند در عشا که عشمہ است سوره والشمس و مانند آن از سور یعنی اوساط مفصل وفی الباب عن البراء بن عازب اخرجه البخاری
ومسلم قال البراء سمعت النبی صلی الله علیه وسلم یقرأ فی العشاء والتین والزیتون و ما سمعت احدا احسن صوتا منه قال ابو عیسٰی حدیث بریدة
حدیث حسن وقد روی عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قرأ فی العشاء الآخرة بسورة والتین والزیتون کما اخرجه البخاری ومسلم
عن البراء وروی عن عثمان بن عفان انه کان یقرأ فی العشاء بسور من اوساط المفصل نحو سورة المنافقین واشباهها
وروایت کرده شده است از امیر المومنین عثمان که بدرستیکه او بود که میخواند در عشا بسورتے از اوساط مفصل مانند سوره منافقین و مانند آن وروی
عن اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین انهم قرؤا باکثر من هذا وروایت کرده شده است از صحابه و تابعین که بدرستیکه ایشان
خوانده اند زیاده از ان و اقل وکمتر از ان خوانده کان الامر عندهم واسع فی هذا زیراکه حکم نزد ایشان فراخ ست درین امر واحسن
شیء فی ذلک ما روی عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قرأ بالشمس وضحیها والتین والزیتون ونیکترین چیزی در قراءت عشا
چیزیست که روایت کرده شده است از آنحضرت که بدرستیکه او خواند در عشا والشمس و والتین حدثنا هناد ثنا ابو معاویة عن یحیی بن
سعید الانصاری عن عدی بن ثابت عن البراء بن عازب ان النبی صلی الله علیه وسلم قرأ فی العشاء الآخرة بالتین والزیتون
وهذا حدیث حسن صحیح واین حدیث براء حسن صحیح ست **باب** ماجاء فی القراءة خلف الامام باب ست دربیان آنچه آمده است
در قراءت در پس امام حدثنا هناد ثنا عبدة بن سلیمان عن محمد بن اسحق عن مکحول عن محمود بن الربیع عن عبادة بن
الصامت قال صلی رسول الله صلی الله علیه وسلم الصبح گفت عبادہ گذارد آنحضرت نماز صبح را فثقلت علیه القراءة پس
گران شد قراءت بروی و دشوار شد فلما انصرف پس هرگاه برگشت آنحضرت از نماز قال انی اراکم تقرؤن وراء امامکم فرمود بدرستیکه
من می بینم شما را که می خوانید در پس امام خویش و در بعضی نسخ بجای انی اراکم ولعلکم آمده است و تفرمود خوانید پس من اشارت بآنکه امامت
مقتضی خاموش بودن و گوش داشتن مقتدیان ست مر قراءت امام را هرکه باشد من باشم یا غیر من و سبب ثقل و عسر قراءت ظاهر آن مینماید که سماع اصوات
قارین باشد که موجب تشویش و التفات خاطر شریف باشد والله اعلم ولیکن قول آنحضرت انی اراکم یا ولعلکم تقرؤن منافی این معنی ست زیراکه این
نزد جهرست و آن متیقن ست پس لعلکم و انی اراکم چرا فرماید و گفته اند که تواند که سبب ثقل قراءت بر آنحضرت
ناخوش داشتن آنحضرت این فعل را از ایشان باشد و گفته اند که سبب ثقل تاثر آنحضرت باشد
از نقص که ناشی می شد مر ایشان را از عدم التفات و استماع قراءت آنحضرت و کامل گاهی متاثر میشود به نقص ناقص

شرح ابی الطیب

قوله انه قرأ فی العشاء الآخرة بسورة التین والزیتون اخرجه الشیخان عن البراء بن عازب قال سمعت رسول الله
صلی الله علیه وسلم یقرأ فی العشاء والتین والزیتون فما سمعت احدا احسن صوتا منه واخرجه الاربعة
ایضا منه الا انه بلا زیادة فما سمعت الخ **باب** ماجاء فی القراءة خلف الامام **قوله** انی اراکم تقرؤن
وراء امامکم بضم الهمزة وفتح الراء بصیغة المجهول ای اظن انکم تقرؤن لما فی مسلم عن عمران بن حصین قال
قد ظننت ان بعضکم خالجنیها وفی ابی داود عن عبادة بن الصامت لعلکم تقرؤن خلف امامکم قلنا نعم ویحتمل
ان یکون معلوما ای علمت انکم تقرؤن لما فی روایة اخری عنه قد علمت ان بعضکم خالجنیها

عارضة الاحوذی

صلی الله علیه وسلم
عن الرجل یجامع
اهله ثم یکسل هل
علیهما الغسل و
عائشة جالسة
فقال رسول الله صلی
الله علیه وسلم انی لا فعل
ذلک انا وهذه ثم
نغتسل قطعه وروی الدار
ان النبی صلی الله علیه
وسلم قال اذا التقت
المواسی فقد وجب
الغسل خرجه فی
باب الغسل من المجتبی
غریبه فی هذه
الاحادیث من الغریب
عشرة الفاظ الاول
الختان الثانی الالتقاء
الثالث قوله فحطت
الرابع قوله یکسل
الخامس منی الساد
قوله شعبها السابع
قوله جهدها الثامن
قوله علی الخبیر سقطت
التاسع قوله مس
الختان الختان
العاشر قوله اماه
اما الاول وهو الختان

شرح سراج احمد

قال قلنا ای یا رسول اللہ ای واللہ گفت راوی گفتیم یا رسول اللہ سوگند بخدا آری میخوانیم قال لا تفعلوا فرمود نکنید این کار و نخوانید خلف امام الا بام القرآن مگر فاتحہ کتاب را کہ آنرا خواندہ باشید فانہ لا صلوٰۃ لمن لم یقرأ بہا زیرا کہ نیست نماز مر کسی را کہ نخواند الحمد للہ را ظاہر این حدیث در فرضیت قرات فاتحہ است قال وفی الباب عن ابی ہریرۃ اخرجہ مالک فی الموطا واحمد وابو داود والمصنف والنسائی وابن ماجہ عنہ نحوہ وعائشۃ اخرجہ البخاری وانس اخرجہ ابن حبان فی الضعفاء وابی قتادۃ وعبد اللہ بن عمرو قال ابو عیسی حدیث عبادۃ حدیث حسن صحیح وقد روی ہذا الحدیث الزہری عن محمود بن الربیع عن عبادۃ بن الصامت عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال لا صلوٰۃ لمن لم یقرأ بفاتحۃ الکتاب یعنی چنانکہ مکحول روایت کردہ است زہری نیز روایت کردہ است بہمان اسناد و ترجمہ حدیث وہذا اصح واین حدیث صحیح تر است والعمل علی ہذا الحدیث فی القراءۃ خلف الامام عند اکثر اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین وہو قول مالک بن انس وابن المبارک والشافعی واحمد واسحق یرون القراءۃ خلف الامام اعتقاد میکنند قرات فاتحہ را سوم را در پس امام **باب** ما جاء فی ترک القراءۃ خلف الامام اذا جہر الامام بالقراءۃ باب است در بیان انچہ آمدہ است در نخواندن قرات در پس امام وقتیکہ جہر کند امام بقرات حدثنا الانصاری نا معن نا مالک عن ابن شہاب عن ابن اکیمۃ اللیثی بضم ہمزہ وفتح کاف وسکون مثناۃ تحتیہ ونام عمارہ وگویند عمرو وحفیدہ عمرو بن مسلم وگویند عمر در تقریب است عمرو بن مسلم بن عمارۃ بن اکیمۃ بالتصغیر اللیثی المدنی وقیل اسمہ عمر صدوق من السادسۃ عن ابی ہریرۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انصرف من صلوٰۃ جہر فیہا بالقراءۃ بدرستیکہ آنحضرت برگشت از نمازی کہ جہر کردہ بود دران نماز بقرات فقال ہل قرأ معی احد منکم انفا پس فرمود آنحضرت آیا خواندہ با من کسی از شما اکنون درین نماز فقال رجل نعم یا رسول اللہ پس گفت مردی آری یا رسول اللہ خواندم قال انی اقول مالی انازع القرآن فرمود من میگفتم در دل خود چہ شدہ است مرا کہ کشاکش میکنم قرآن را وانازع بفتح زا وکسر آن ہر دو روایت اند قال فانتہی الناس عن القراءۃ مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم گفت ابو ہریرہ پس باز آمدند مردم از خواندن با پیغمبر خدا فیما جہر فیہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من الصلوٰۃ بالقراءۃ در چیزی کہ جہر میکرد آنحضرت دران نماز

شرح ابی الطیب

قولہ ای واللہ بکسر الہمزۃ وسکون الیاء التحتانیۃ بنقطتین بمعنی نعم **قولہ** لا تفعلوا الا بام القرآن ای لا تقرؤا الا بام القرآن ظاہرہ یقتضی وجوب قراءۃ الفاتحۃ علی کل مصل ویحتمل ان یقال معناہ اذا کنتم منفردین لا عموما فالتعلیل بقولہ فانہ لا صلوٰۃ لمن لم یقرأ بہا لبیان مزید اہتمام فاتحۃ الکتاب بانہا بحیث لا تجوز صلوٰۃ المنفرد بدونہا ولا تجوز صلوٰۃ احد بدونہا حقیقۃ او حکما فالمنفرد حقیقۃ والمقتدی حکما وانما اولوہ لما روی عن جابر بن عبد اللہ رض یقول من صلی رکعۃ لم یقرأ فیہا بام القرآن فلم یصل الا ان یکون وراء الامام قال المصنف ہذا حدیث حسن صحیح **باب** ما جاء فی ترک القراءۃ خلف الامام **قولہ** مالی انازع القرآن بفتح الزای ونصب القرآن علی انہ مفعول ثان لان الصیغۃ مبنیۃ للمفعول ونائب الفاعل الضمیر المستتر ای مالی اداخل فی القراءۃ واشارک فیہا واغالب علیہا وذلک لانہم جہروا بالقراءۃ خلفہ او اشتغلوا عن سماع قراءتہ الا افضل بقراءتہم سرا فشغلوہ فکانہم نازعوہ والاظہر حملہ علی قراءتہم سرا وقال الطیبی ینازعنی القرآن ای لا یتاتی لی کانی اجاذبہ فیعصی ویثقل علی لکثرۃ اصوات المامومین کذا فی المجمع وظاہر کلام الطیبی انہ مبنی للفاعل

عارضۃ الاحوذی

فیقال ختن الغلام ختنا اذا قطعت جلدۃ کمرتہ والختان موضع الختن وہو من المرأۃ الخفاض فالخفاض للمرأۃ کالختان للرجل وہو قطع جلدۃ فی اعلی الفرج علی ثقب البول کعرف الدیک فکان نظام الکلام فی المعتاد ان یقول اذا التقی الختان والخفاض فقد وجب الغسل ولکنہ لما بناہما رد احدہما الی الآخر کما یقال العمران والعمران وذلک کثیر ولہ وجہ بدیع وذلک ان حکمہ ان یرد التثقیل فی اللفظ الی الخفیف کالقمرین او یرد الادنی الی الاعلی کقول الختانان فانہما مستویان فی الخفۃ ولکنہ رد ماء المرأۃ لانہ

اسماء الرجال [illegible]

شرح سراج احمد

بقرات حين سمعوا ذلك من رسول الله صلى الله عليه وسلم ہنگامیکہ شنیدند آن سخن از آنحضرت کہ دلالت برنہی از ایشان میکرد وفي الباب عن ابن مسعود قال ابن حجر واما حديث ابن مسعود فلا يصح ولا يشبه كلام اہل العلم لانه لا يحل لاحد ان تمنى ان يملأ افواه اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم الحجر وحذيفة وابی وعائشة رضفا والانبتا وعمران بن حصين اخرجه الدارقطني وجابر بن عبد الله اخرجه ابن ماجه رفعه وفيه جابر الجعفي وہو ضعيف وقد قال ابو حنيفة ما رايت اكذب منه لكن تابعه ليث بن ابی سليم قال البيهقي ولم يتابعهما الا من ہو اضعف منہما ور وایت لیث عن ابن عدی وقال محمد بن الحسن في الآثار انا ابو حنيفة ثنا موسى بن ابی عائشة عن عبد الله بن شداد عن جابر قال الدارقطني وابن عدی لم يسنده غير ابی حنيفة وتابعه الحسين بن عمارة ورواه الثوري وشعبة عن موسى عن عبد الله بن شداد مرسلا وكذا قال ابن المبارك عن ابی حنيفة مرسلا وقد اخرج الدارقطني والطبراني من حديث ايوب عن ابی الزبير عن جابر مثله لكن في الاسناد سهل بن العباس وہو متروک ورواه الدارقطني في غرائب مالک بنذا مرفوعا قال ابو عيسى هذا حديث حسن وابن اكيمة الليثي اسمه عمارة ويقال عمرو بن اكيمة ونام ابن اكيمہ عامرست وگویند عمرو بن اکیمہ بود وروى بعض اصحاب الزهري هذا الحديث وذكروا هذا الحرف وروایت کردہ اند بعضی اصحاب زہری این حدیث را وذکر کردہ اند این عبارت را قال قال الزهري فانتهى الناس عن القراءة گفت بعضی اصحاب زہری کہ گفت زہری پس ممتنع گشتند مردم از قرات حين سمعوا ذلك من رسول الله صلى الله عليه وسلم ہنگامیکہ شنیدند آنرا از آنحضرت وليس في هذا الحديث ما يدخل على من راى القراءة خلف الامام

شرح ابی الطیب

قوله فليس في هذا الحديث ما يدخل على من راى القراءة خلف الامام يعني يحمل الحديث على ترك قراءة ما سوى الفاتحة بقرينة الحديث الثاني ولمن يرى القراءة خلف الامام في السر دون الجهر ان يقول حديث ابی هريرة الثاني يعني الذي فيه انه قال اقرأ بها في نفسك محمول على السرية وقال الطحاوي ليس في حديث ابی هريرة وعائشة اللذين رويا عن النبي صلى الله عليه وسلم كل صلوة لم يقرأ فيها بام القرآن فهي خداج دليل على انه اراد بذلك الصلوة التي تكون وراء الامام وقد يجوز ان يكون عنى بذلك الصلوة التي لا امام فيها للمصلي واخرج من ذلك المأموم بقوله صلى الله عليه وسلم من كان له امام فقراءة الامام له قراءة فجعل المأموم في حكم من قرأ بقراءة امامه فكان المأموم بذلك خارجا من قوله كل من صلى صلوة فلم يقرأ فيها بفاتحة الكتاب فهي خداج وقد راينا ابا الدرداء قد سمع من النبي صلى الله عليه وسلم في ذلك مثل هذا فلم يكن ذلك عنده على المأموم بل على من صلى وحده وعلى الامام واما حديث عبادة فقد بين الامر واخبر عن رسول الله صلى الله عليه وسلم انه امر المأمومين بالقراءة خلفه بفاتحة الكتاب فاردنا ان ننظر هل ضاد ذلك غيره ام لا فاذا يونس حدثنا قال ثنا ابن وهب ان مالكا حدثه عن ابن شهاب عن ابن اكيمة الليثي عن ابی هريرة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم انصرف من صلوة جهر فيها بالقراءة فقال هل قرأ منكم معي احد فقال رجل نعم يا رسول الله فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم اني اقول مالي انازع القرآن قال فانتهى الناس عن القراءة مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فيما جهر فيه رسول الله صلى الله عليه وسلم بالقراءة من الصلوات حين سمعوا ذلك منه وعن جابر بن عبد الله ان النبي صلى الله عليه وسلم قال من كان له امام فقراءة الامام له قراءة وعنه من صلى ركعة فلم يقرأ فيها بام القرآن فلم يصل الا وراء الامام فلما اختلفت هذه الآثار المروية في ذلك التمسنا حكمه من طريق النظر فراينا هم جميعا لا يختلفون في الرجل ياتي الامام وهو راكع

عارضة الاحوذی

ادنوا لي ماء الرجل لانه اعلى واما الثاني وهو الالتقاء فقال في الحديث اذا التقى الختان الختان اي حاذاه وهذا معنى قوله مس الختان الختان اي قاربه ودانا ه والا فلا يتصور ان يمسه اذا غابت الحشفة ولو مسه من غير ايلاج ما وجب الغسل اجماعا فدل على ان معنى مسه قاربه وذلك كثير في اللغة واما الثالث وهو قوله قحطت فيروى على لفظين قحطت بفتح القاف وكسر الحاء وبضم القاف وكسر الحاء على ما لم يسم فاعله ويحتمل قحطت بفتح القاف والحاء احتباس المطر يقال قحط القوم بفتح القاف وكسر الحاء اذا لم يمطروا وقحطوا

باقی در صفحۂ آیندہ

شرح سراج احمد

ونیست دریں حدیث آنچہ در آید برکسی اعتقاد کردہ قرارت را در پس امام لان ابا هريرة هو الذی روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم هذا الحدیث
زیراکہ ابوہریرہ آن کس ست کہ روایت کردہ از آنحضرت این حدیث را وروی ابو هریرة عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من صلی صلوة
لم يقرأ فيها بام القرآن فهی خداج وروایت کردہ ابوہریرہ از آنحضرت کہ فرمود ہرکہ بگذارد نمازی کہ نخواند دران نماز سورۂ فاتحہ را پس آن
نماز وی ناقص و ناتمام ست غیر تمام ناتمام ست فقال له حامل الحدیث پس گفت مر ابی ہریرہ را شاگرد وی کہ حدیث ازوی روایت میکند
انی اکون احیانا وراء الامام بدرستیکہ من می باشم گاہ گاہ در پس امام قال اقرأ بها فی نفسك گفت ابوہریرہ بخوان سورۂ فاتحہ را در دل خود
پنہان وروی ابو عثمان النهدی عن ابی هریرة قال امرنی النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان انادی وروایت کرد ابو عثمان از ابی ہریرہ کہ
گفت امر فرمود مرا آنحضرت اینکہ ندا کنم کہ ان لا صلوة الا بقراءة فاتحة الکتاب نیست تمامیت نماز مگر بخواندن سورۂ فاتحہ ازین حدیث
نیز وجوب فاتحہ می بر آید واختار اکثر اصحاب الحدیث ان لا یقرأ الرجل اذا جهر الامام بالقراءة واختیار کردہ اند اکثر اصحاب حدیث اینکہ
نخواند آدمی چون جہر کند امام بقرارت وقالوا یتبع سکتات الامام وگفتہ اند اصحاب حدیث کہ باید بخواندن فاتحہ در سکتات امام چنانکہ
اخراج کردہ حاکم از ابی ہریرہ کہ من صلی مکتوبة مع الامام فليقرأ بفاتحة الکتاب فی سکتاته ومن انتهی الی ام القرآن فقد اجزأ وقد اختلف اهل العلم فی القراءة خلف الامام
وتحقیق اختلاف کردہ اند اہل علم در خواندن در پس امام فرأی اکثر اهل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین ومن بعدهم القراءة خلف الامام
پس اعتقاد کردہ اند اکثر اہل علم از صحابہ وتابعین وہرکہ پس از ایشان بود خواندن را در پس امام وبه یقول مالك وابن المبارك والشافعی واحمد واسحق
وروی عن عبد اللہ بن المبارك انه قال انا اقرأ خلف الامام والناس يقرؤن وروایت کردہ شدہ است از عبد اللہ بن المبارک
کہ بدرستیکہ او گفت من می خوانم در پس امام ومردم ہم میخوانند الا قوم من الکوفیین مگر گروہی از اہل کوفہ کہ امام اعظم ابو حنیفہ است ہمینہ نخوانند

شرح ابی الطیب

انه یکبر ویرکع معه ویعتد بتلك الرکعة ولم یقرأ فیها شیئا فلما اجزأه ذلك فی حال خوفه فوت الرکعة احتمل ان یکون
انما اجزأه ذلك لمکان الضرورة واحتمل ان یکون ذلك لان القراءة خلف الامام لیست فرضا علیه ورأیناهم انهم
لا یختلفون ان من جاء الی الامام وهو راکع فرکع قبل دخوله فی الصلوة بتکبیر ان ذلك لا یجزیه وان کان انما
ترکه لحال الضرورة وبخوف فوت الرکعة فهذه صفة الفرائض فلما کانت القراءة مخالفة لذلك وساقطة فی حال
الضرورة کانت من غیر جنس ذلك فاقتضی النظر ان تکون ساقطة فی غیر حالة الضرورة ایضا فلا تکون فریضة
انتهی وقال محمد فی موطئه اخبرنا مالك ثنا نافع عن ابن عمر انه کان اذا سأل هل یقرأ احد مع الامام قال اذا صلی
احدکم مع الامام فحسبه قراءة الامام وکان ابن عمر لا یقرأ مع الامام وقال اخبرنا مالك ثنا وهب بن کیسان انه
سمع جابر بن عبد اللہ یقول من صلی رکعة لم یقرأ فیها بام القرآن فلم یصل الا وراء الامام قال محمد اخبرنا اسرائیل
حدثنی موسی بن ابی عائشة عن عبد اللہ بن شداد بن الهاد قال ام رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الناس فی العصر قال
فقرأ رجل خلفه فغمزه الذی یلیه فلما صلی قال لم غمزتنی قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قدامك فکرهت ان تقرأ
خلفه فسمعه النبی صلی اللہ علیہ وسلم فقال من کان له امام فان قراءته له قراءة وقال المحقق ابن الهمام بعد سوق الاحادیث
الکثیرة فی هذا الباب ویقدم دلیلنا لتقدم المنع علی الاطلاق عند التعارض ولقوة السند فان حدیث
المنع من کان له امام اصح واطال فی الکلام واحسن فمن اراد الاحاطة فلیرجع الیه

عارضة الاحوذی

وقحطت الارض اذا لم تسق بضم القاف وکسر الحاء وقحط المطر احتبس بفتحهما وروی فی بعض الحدیث من جامع فاقحط ای لم ینزل ماخوذ من الاول وقد رایته قحط بفتح القاف وکسر الحاء وقحطت الارض بفتحهما واقحط الناس فعلی هذا یجوز اقحطت من قولهم اقحط الناس ویجوز قحطت بفتح القاف وکسر الحاء من قوله قحط القوم ویجوز قحط بفتحهما من قوله قحطت الارض بفتحهما ویجوز قحطت بضم القاف وکسر الحاء من قولهم قحطت الارض علی مثاله ویجوز اقحط من قوله اقحط الناس واما الرابع وهو قوله یکسل یقال اکسل الرجل اذا جامع ثم ادرکه

شرح سراج احمد

بدانکہ احادیث در عدم قراءت خلف امام بسیار آمدہ اند کہ موافق مذہب ائمۂ حنفیہ اند اگرچہ ائمۂ اہل حدیث در بعضی از انہا جرح دارند و تاویل در ان مینمایند بعضی از انہا ایراد می نماید اخرج ابن ابی شیبۃ عن رجل قال عہد الینا عمر بن الخطاب ان لا نقرأ مع الامام واخرج ابن ابی شیبۃ عن عمر قال ودِدت ان الذی یقرأ مع الامام فی فیہ حجر واخرج عبد الرزاق عن علی رضی اللہ عنہ قال لیس من الفطرۃ القراءۃ مع الامام واخرج عبد الرزاق عنہ ایضا قال من قرأ خلف الامام فلا صلوۃ لہ واخرج البیہقی فی القراءۃ وضعفہ عن جابر قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا تجزئ صلوۃ لا یقرأ بفاتحۃ الکتاب الا ان یکون وراء الامام واخرج عبد الرزاق عن زید بن اسلم قال نہی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن القراءۃ خلف الامام واخرج البیہقی فی کتاب القراءۃ عن الحارث بن علی سال رجل النبی صلی اللہ علیہ وسلم اقرأ خلف الامام او انصت قال لا بل انصت فانہ یکفیک واخرج محمد بن الحسن عن داود بن قیس اخبرنی بعض ولد سعد ان سعدا قال وددت ان الذی یقرأ خلف الامام فی فیہ جمرۃ وعن ابراہیم قال عبد اللہ وددت ان الذی یقرأ خلف الامام ملیٔ فوہ تینا ذکرہ البخاری فی جزء القراءۃ قال وفی روایۃ رضفا واخرج ابن حبان فی الضعفاء عن انس رفعہ من قرأ خلف الامام ملیٔ فوہ نارا واخرج النسائی عن ابی الدرداء سئل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم افی کل صلوۃ قراءۃ قال نعم قال رجل من الانصار وجبت ہذہ فقال ما اری الامام اذا ام القوم الا قد کفاہم بدانکہ مذہب شافعی وجوب قراءت فاتحہ است بر ماموم در صلوۃ سریہ وجہریہ وجائز ست قراءت ماورای قراءت فاتحہ ومذہب امام احمد ومالک وشافعی نیز در قول وجوب قراءت در سریہ است فقط ودر جہریہ استماع قراءت امام کافی ست ونزد بعضی از اصحاب احمد بخواند سورۂ فاتحہ را در سکتات امام ونزد بعضی از اصحاب احمد اگر نشنود بجہت کری یا دوری بخواند در جہریہ واگر نخواند ہم تمام ست نماز وی زیراکہ ہرگاہ امام ست قراءت امام قراءت ماموم ست وواجب نیست بروی قراءت ومنصوص ومعروف نزد امام احمد ہمین ست ومذہب امام ابی حنیفہ آنست کہ نخواند در جہریہ ونہ در سریہ لیکن در روایتی از محمد استحباب قراءت ست ونزد شیخین مکروہ است ودر در المختار روایت حرمت ست وشیخ ابن الہمام گفتہ کہ کراہت تحریمی است از جہت ورود وعید در حق آنست کہ قول محمد مثل قول شیخین ست وعبارات محمد در کتب او مصرح ست بدان ودر آثار نوشتہ است وبہ ناخذ وباین آمدہ است عامۂ اخبار وآثار وگفتہ است کہ فاسد می گردد نماز در قول جمعی از صحابہ ومخفی نماند کہ اعتیاط در عمل کردن ست باقوی الدلیلین انتہی وارٰی ان لو یقرأ صلاتہ جائزۃ واین مقولہ عبد اللہ بن المبارک ست واعتقاد میکنم اگر نخواند فاتحہ نماز او روا باشد وشدد قوم من اہل العلم فی ترک قراءۃ فاتحۃ الکتاب وان کان خلف الامام وتشدید وسختی کردہ اند گروہی از اہل علم در ترک قراءت فاتحہ اگرچہ باشد در پس امام فقالوا لا تجزئ صلوۃ الا بقراءۃ فاتحۃ الکتاب وحدہ کان او خلف الامام پس گفتند کافی نمیشود نماز مگر از خواندن سورۂ فاتحہ تنہا باشد یا پس امام وذہبوا الی ما روی عبادۃ بن الصامت عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم ورفتہ اند خوانندگان فاتحہ در پس امام بسوی آنچہ روایت کردہ عبادہ بن الصامت از آنحضرت وقرأ عبادۃ ابن الصامت بعد النبی صلی اللہ علیہ وسلم خلف الامام وخواند عبادہ پس از وفات آنحضرت در پس امام وتاول قول النبی صلی اللہ علیہ وسلم لا صلوۃ الا بقراءۃ فاتحۃ الکتاب وتاویل کردہ قول آنحضرت را کہ لا صلوۃ الا بقراءۃ فاتحۃ الکتاب ست وبہ یقول الشافعی واسحٰق وغیرہما واما احمد بن حنبل فقال واما امام احمد پس گفت معنی قول النبی صلی اللہ علیہ وسلم

عارضۃ الاحوذی

فتور فلم یترک ویجوز کسل واما الخامس وہو قولہ یمنی ایضا فیقال امنی الرجل یمنی اذا انزل المنی ومنہ قولہ تعالی افرأیتم ما تمنون واما السادس وہو قولہ شعبہا الاربع فقیل ہی الیدان والرجلان وقیل بین رجلیہا وشفریہا واما السابع وہو قولہ جہدہا من الجہد بفتح الجیم وہی المبالغۃ وہو بناء فیہ نظر والمروی اجتہد وہو مثلہ واما الثامن وہو قولہ علی الخبیر سقطت فہو مثل یذکر وجود المتعطش المشتاق الی سماع الخبر لمن یکملہ علی حقیقتہ ویشفیہ من جہدہ قال ابو عبید یقال ان ہذا المثل لمالک ابن جبیر العامری

عارضة الاحوذي

وكان من حكماء العرب وبه تمثل الفرزدق للحسين بن علي بن ابي طالب اي لما قال له ما وراءك فقال على الخبير سقطت قلوب الناس معك وسيوفهم مع بني امية والامر ينزل من السماء فقال له الحسين صدقتني وخفي على ابي عبيد تمثل عائشة به فلم يذكره ولا فهم وكان اول من ذكر هذا المثل الذي لا يعلم اهل كان ام لا والله الموفق وقد تقدم تفسير التاسع واما العاشر وهو قوله يا اماه ففيه ثلث لغات يا اماه بضم الهاء و الثانية بكسرها و الثالثة يا امياه و هذه الهاء هي هاء الوقف الحقوها في الندبة لانه موضع تصوف اصوات يمدوا فالزموا الهاء في الوقف لذلك

شرح سراج احمد

لا صلوة لمن لم يقرأ بفاتحة الكتاب الا ان كان وحده چون باشد تنها واحتج بحديث جابر بن عبد الله حيث قال وحجت گرفته بحديث جابر آنجا كه گفته است من صلى ركعة لم يقرأ فيها بفاتحة الكتاب فلم يصل هركه بگذارد نمازی كه نخواند دران سورۀ فاتحه را پس نگذارد نماز را الا ان يكون وراء الامام مگر وقتيكه باشد پس امام آن وقت احتياج بخواندن آن نيست قال احمد فهذا رجل من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم تاول قول النبي صلى الله عليه وسلم لا صلوة لمن لم يقرأ بفاتحة الكتاب گفت امام احمد پس اين مرديست از ياران آنحضرت تاويل كرده قول آنحضرت را كه لا صلوة آخر ست ان هذا اذا كان وحده بدرستيكه اين حكم وقتی ست كه باشد تنها واختار احمد مع هذا القراءة خلف الامام واختيار كرده امام احمد باين تاويل خواندن را در پس امام وان لا يترك الرجل فاتحة الكتاب وان كان خلف الامام و اينكه نگذارد آدمی خواندن سورۀ فاتحه را اگرچه باشد در پس امام حدثنا اسحق بن موسى الانصاري نا معن نا مالك عن ابي نعيم وهب بن كيسان نعيم بلفظ تصغير ست وهب بن كيسان بدل ست ازوی انه سمع جابر بن عبد الله يقول من صلى ركعة لم يقرأ فيها بام القرآن فلم يصل الا ان يكون وراء الامام گفت جابر هركه بگذارد نمازی را كه نخواند دران نماز سورۀ فاتحه را پس نگذارد او نماز را مگر وقتيكه در پس امام باشد اين حديث موافق مذهب حنفيه است و در مذهب امام اعظم هيچ وجهی نيست كه خلف امام فاتحه خوانده شود حضرت امام همام حجة الله على الانام قدوة الاقطاب والاوتاد قبلة الابدال والافراد كاشف الاسرار السبع المثاني المجدد الالف الثاني الاوسي الرحماني شيخ الاسلام والمسلمين شيخ احمد الفاروقي الحنفي النقشبندي ازال شموس هدايته على افق الاعلى سطعة والناس في رياض افاضته رائعة در رسالۀ مبدأ و معاد تحرير فرموده اند مدتی آرزوی آن داشت كه وجهی پيدا شود و جيه در مذهب حنفی تا در خلف امام قرات فاتحه نموده آيد هرگاه قرات در نماز فرض باشد از قرات حقيقی عدول نموده بقرات حكمی قرار دادن معقول نمی شد با آنكه در حديث نبوی آمده عليه الصلوة والسلام لا صلوة الا بفاتحة الكتاب اما بواسطۀ رعايت مذهب اختيار ترك قرات ميكرد و اين ترك را از قبيل رياضت ميشمرد آخر الامر حضرت حق سبحانه وتعالى ببركت رعايت مذهب كه نقل از مذهب الحاد ست حقيقة مذهب حنفی در ترك قرات ماموم ظاهر ساخت و قرات حكمی از قرات حقيقی در نظر بصيرت زيباتر نمود و ديگر بيان و توجيه آن موافق مكاشفه خويش بيان فرموده اند هرگاه اين اكابر را كه ستون دين متين اند وجهی در قرات فاتحه خلف امام موافق مذهب بكشف و فراست ظاهر نگشت بعضی ملاحده و زنادقه اين زمان باوجود دعای مذهب حنفی

شرح ابي الطيب

قوله اذا كان وحده فيه ان سوق حديث عبادة كما رواه المصنف يابى هذا المعنى فهو قال لا تفعلوا الا بام القرآن فانه لا صلوة لمن لم يقرأ بها فان الخطاب لمن خلف الامام فكيف يخص بالمنفرد الا ان يقال محل هذا التعليل بيان مزيد اهتمام فاتحة الكتاب بانها بحيث لا تجوز صلوة المنفرد بدونها فاذا لم تكن صلاته جائزة فينبغي لمن خلف الامام ان لا يكتفي بقراءة الامام ويجوز ان يكتفي بقراءته فالحاصل ان قراءة الامام قراءة للمقتدي فيجوز للمقتدي الاكتفاء بها في الفاتحة ويجوز له ان لا يكتفي بها في الفاتحة لمزيد اعتناء بها حيث لا يصح صلوة المنفرد بدونها فيأتي بها ولا يكتفي فيها بالقراءة الحكمية اعني قراءة الامام بخلاف السورة فانه يجب عليه اذ يكتفي بالقراءة الحكمية والحاصل ان الاستثناء من النهي اعني لا تفعلوا الا بفاتحة الكتاب لا يقتضي الوجوب اذ يكفي فيه الجواز وانما المقتضي للوجوب التعليل اعني فانه لا صلوة الا بفاتحة الكتاب في ذلك يمكن ان يحمل على ان المراد به المنفرد اعني لا صلوة لمن لم يقرأ بها اذا كان منفردا او اماما

شرح سراج احمد

اگر کلام یا مستحسن دانستہ بمرات اقبال روان کردند و ابطال مذہب حنفیہ می نمایند حق سبحانہ و تعالی شانہ بعزت امام ہمام سراج الامۃ امام اعظم ابو حنیفہ رضی اللہ عنہ ہمچنین فرقہ را خوار و ذلیل دارد و ھذا حدیث حسن صحیح مستند است گوید حدیث جابر بن عبد اللہ حدیثی ست حسن صحیح

باب ماجاء ما یقول عند دخول المسجد باب ست در بیان آنچہ بگوید نزدیک در آمدن در مسجد از ادعیہ حدثنا علی بن حجر نا اسمعیل بن ابراھیم عن لیث عن عبد اللہ بن الحسن بن الحسن بن علی بن ابی طالب الہاشمی المدنی ابو محمد ثقۃ جلیل القدر از خامسہ بود و در اوائل سنہ خمس و اربعین و مائۃ وفات یافت از عمر ہفتاد و پنج عن امہ فاطمۃ بنت الحسین بن علی بن ابی طالب الہاشمیۃ المدنیۃ زوج الحسن بن الحسن بن علی ثقہ از رابعہ بود و بعد المائۃ وفات یافت عن جدتہا فاطمۃ الکبری فاطمہ صغری روایت کردہ از جدۂ خود یعنی فاطمہ کبری بود و بنت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ام الحسن و الحسین سیدۃ نساء ہذہ الامۃ البتول الزہراء قالت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا دخل المسجد صلی علی محمد وسلم فرمود فاطمۂ زہرا بود آنحضرت کہ چون می در آمد مسجد در ود میگفت بر محمد و سلام میگفت و قال رب اغفر لی ذنوبی و افتح لی ابواب رحمتک و میفرمود این را ای پروردگار ما بیامرز مر گناہان مرا و بکشا و اکن برای مادرہای رحمت خویش را و اذا خرج و چون آنحضرت ارادہ بیرون شدن میکرد یا بعد از تحقق خروج صلی علی محمد وسلم درود و سلام بر محمد میفرستاد و قال و میفرمود این دعا را رب اغفر لی ذنوبی و افتح لی ابواب فضلک فرق میان گفتن در دخول مسجد و خروج لفظ فضلک و رحمتک ست و قال علی بن حجر قال اسمعیل بن ابراھیم فلقیت عبد اللہ بن الحسن بمکۃ و گفت علی بن حجر گفت اسمعیل بن ابراہیم پس ملاقات کردم عبد اللہ بن الحسن بن الحسن بن علی بن ابی طالب را در مکۂ شریفہ فسألتہ عن ھذا الحدیث پس استفسار کردم از وی ازین حدیث فحدثنی بہ پس حدیث کرد عبد اللہ مرا قال کان اذا دخل گفت عبد اللہ بود آنحضرت کہ چون می در آمد مسجد قال میفرمود آنحضرت این دعا را رب افتح لی ابواب رحمتک و اذا خرج قال و چون بیرون می شد از مسجد میفرمود این دعا را رب افتح لی ابواب فضلک و فی الباب عن ابی حمید اخرجہ مسلم و ابو داود و النسائی و ابی اسید اخرجہ مسلم و ابو داود و النسائی و ابن ماجۃ عن ابی حمید فقط و ابی ہریرۃ اخرجہ ابن حبان و الحاکم و ابن السنی قال ابو عیسی حدیث فاطمۃ حدیث حسن و لیس اسنادہ بمتصل و نیست اسناد این حدیث متصل بلکہ در میان اسناد انقطاع ست و بیان انقطاع میکنند و فاطمۃ ابنۃ الحسین لم تدرک فاطمۃ الکبری انما عاشت فاطمۃ بعد النبی صلی اللہ علیہ وسلم ستۃ اشہر و فاطمہ دختر امام حسین نیافتہ و ملاقات نمودہ است فاطمہ کبری را زیرا کہ زندہ ماندہ فاطمہ کبری پس از آنحضرت شش ماہ و امام حسین در آن وقت خرد سال بودند و بدرجہ بلوغت نرسیدہ بودند

باب ماجاء اذا دخل احدکم المسجد فلیرکع رکعتین باب ست در بیان آنچہ آمدہ است کہ چون در آید یکی از شما در مسجد پس باید کہ بگذارد دو رکعت نماز حدثنا قتیبۃ بن سعید نا مالک بن انس عن عامر بن عبد اللہ بن الزبیر عن عمرو بن سلیم الزرقی بضم زاء و فتح راء

شرح ابی الطیب

باب ماجاء ما یقول عند دخول المسجد **قولہ** اذا دخل المسجد صلی وسلم ہو یحتمل قبل الدخول و بعدہ **قولہ** و قال رب اغفر لی ذنوبی ہو صلی اللہ علیہ وسلم مغفور لہ فاستغفارہ تعظیما لربہ و ھضما لنفسہ او تعلیما للامۃ قال الطیبی لعل السر فی تخصیص الرحمۃ بالدخول و الفضل ای الرزق بالخروج ان من دخل اشتغل بما یزلفہ الی ثوابہ من الصلوۃ و الاذکار فناسب ذکر الرحمۃ و القبول و اذا خرج اشتغل بابتغاء الفضل ای الرزق الحلال فناسب ذکر الفضل قال تعالی فانتشروا فی الارض و ابتغوا من فضل اللہ و عند ابن السنی ان احدکم اذا اراد ان یخرج من المسجد تداعت جنود ابلیس و اجتمعت کما تجتمع النحل علی یعسوبہا فاذا قام احدکم علی باب المسجد فلیقل اللہم انی اعوذ بک من ابلیس و جنودہ فانہ اذا قالہا لا یضرہ **باب** ماجاء اذا دخل احدکم المسجد فلیرکع رکعتین

عارضۃ الاحوذی

وترکوھا فی الوصل لانہ یحیی ما یقوم مقامہا و ذلک قولک یا غلاماہ و یا زیداہ و یا غلام ظہرہ و یا غلامیہ الاحکام ہذہ المسألۃ عظیمۃ الموقع فی الدین مہمۃ فی مسائل المسلمین و قد روی عن جماعۃ من الصحابۃ و من الانصار انہم لم یروا الغسل الا من انزال الماء ثم روی انہم رجعوا عن ذلک ثم روی عن عمر انہ قال من خالف فی ذلک جعلتہ نکالا و انعقد الاجماع علی وجوب الغسل بالتقاء الختانین و ان لم ینزل و ما خالف فی ذلک الا داود و لا یعبأ بہ فانہ لولا الخلاف ما عرف و انما الامر الصعب خلاف البخاری فی ذلک و حکمہ ان الغسل

شرح سراج احمد

عن ابی قتادۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا جاء احدکم المسجد فلیرکع رکعتین فرمود آنحضرت چون بیاید یکی از شما درمسجد پس باید کہ بگذارد نماز دو رکعت را قبل ان یجلس پیش از آنکہ بنشیند فرض ادا و قضا یا سنت یا نفل ہرکہ باشد و برای تحیۃ مسجد نمازی علحدہ نیست کہ مسمی کردہ شود تحیۃ المسجد چنانکہ عامہ توہم کردہ اند بلکہ مقصود آنست کہ مشغول او عبث نشود در مسجد و لہذا اگر وضو کرد آدمی درخانۂ خود و درآمد در مسجد و بگذارد دو رکعت سنت فجر را پس ادا شد شکر وضو و تحیۃ المسجد و ادا شد سنت فجر نیز و اگر وقت مکروہ باشد پس بگذارد قضا را اگر بروی قضا باشد و اگر نہ بگوید سبحان اللہ والحمد للہ ولا الہ الا اللہ واللہ اکبر را قال وفی الباب عن جابر اخرجہ المصنف کما سیذکر وابی امامۃ الباہلی وابی ہریرۃ اخرجہ البخاری والمسلم وابی ذر الغفاری وکعب بن مالک قال ابوعیسی وحدیث ابی قتادۃ حدیث حسن صحیح وقد روی ہذا الحدیث محمد بن عجلان وغیر واحد عن عامر بن عبداللہ بن الزبیر نحو روایۃ مالک بن انس وروی سہیل بن ابی صالح ہذا الحدیث عن عامر بن عبداللہ بن الزبیر عن عمرو بن سلیم عن جابر بن عبداللہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم وہذا حدیث غیر محفوظ مصنف گوید و این حدیث غیر محفوظ ست کہ روایت جابرست والصحیح حدیث ابی قتادۃ والعمل علی ہذا الحدیث عند اصحابنا استحبوا اذا دخل الرجل المسجد ان لا یجلس حتی یصلی الرکعتین و عمل برین حدیث ست نزد اہل حدیث مستحب گویند کہ چون درآید در مسجد اینکہ نشیند تا آنکہ بگذارد دو رکعت را الا ان یکون لہ علۃ مگر وقتیکہ باشد مر داخل شوندہ را عذری نقل کردہ ابن بطال از اہل ظواہر وجوب این دو رکعت را چنانکہ در حدیث تصریح ست بلفظ امر ست اخرج البخاری ومسلم عن ابی قتادۃ ولفظ مسلم اذا دخل احدکم المسجد فلیرکع رکعتین قبل ان یجلس واخرج احمد والشیخان والاربعۃ عن ابی قتادۃ اذا دخل احدکم المسجد فلا یجلس حتی یصلی رکعتین قال علی بن المدینی وحدیث سہیل بن ابی صالح خطا گفت علی بن المدینی و حدیث سہیل بن ابی صالح خطا ست اخبرنی بذلک اسحق بن ابراہیم عن علی بن المدینی مصنف گوید حدیث کردہ مرا اسحق از علی بن مدینی

باب ما جاء ان الارض کلہا مسجد الا المقبرۃ والحمام باب ست در بیان آنچہ آمدہ است کہ بدرستیکہ تمام زمین جای نماز ست مگر مقبرہ و حمام حدثنا ابن ابی عمرو ابو عمار الحسین بن حریث قالا ثنا عبدالعزیز بن محمد عن عمرو بن یحیی عن ابیہ یحیی عن ابی سعید الخدری قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الارض کلہا مسجد زمین ہمہ حکم مسجد دارد کہ نماز در وی جائز ست بی کراہت الا المقبرۃ والحمام مگر مقبرہ و حمام اما مقبرہ از جہت آنکہ غالب در وی قذرات و اختلاط تربت و ستہ بانچہ جدا میگردد از مردہا از نجاست و اگر مکان طاہر و نظیف باشد ہیچ باک نیست کہ کراہتی نہ و بعضی بر آنند کہ نماز در مقبرہ

شرح ابی الطیب

قولہ فلیرکع رکعتین قبل ان یجلس امر استحباب لا وجوب فیصلی تحیۃ المسجد او ما یقوم مقامہا من صلوۃ فرض او سنۃ وما یفعلہ بعض العوام من الجلوس اولا ثم القیام للصلوۃ ثانیا باطل لا اصل لہ ومن دخل وقت کراہۃ الصلوۃ او ہو محدث قال اربع مرات سبحان اللہ والحمد للہ ولا الہ الا اللہ واللہ اکبر زاد بعضہم ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم فقد روی عن بعض السلف انہ لک تعدل رکعتین فی الفضل وقال النووی وفیہ التصریح بکراہۃ الجلوس بلا صلوۃ وہی کراہۃ تنزیہ **باب** ما جاء ان الارض کلہا مسجد الا المقبرۃ والحمام **قولہ** الا المقبرۃ ہی بضم الباء وتفتح موضع دفن الموتی وفی القاموس المقبرۃ مثلثۃ الباء وکمکنسۃ موضع القبور وقال ابن مالک تکرہ الصلوۃ فیہما اقول وہذا بناء علی ان تراب المقبرۃ طاہر وکذا الحمام ان صلی فیہ فی الموضع الطاہر منہ واما علی قول من یقول بنجاسۃ تربۃ المقابر لاختلاط ترابہا بصدید الموتی ونجاستہم فالصلوۃ فیہا فاسدۃ وکذا ان صلی فی موضع نجس من الحمام

عارضۃ الاحوذی

مستحب وہو احد ائمۃ الدین واجل علماء المسلمین معرفۃ وحلالا وما بہذہ المسالۃ خفاء فان الصحابۃ اختلفوا فیہا ثم رجعوا عنہا واتفقوا علی وجوب الغسل بالتقاء الختانین وان لم یکن انزال ہذا مالک قد روی عن عثمان رجوعہ وعن ابی بن کعب وقد روی ابوموسی ان الصحابۃ اختلفوا واسندوا امرہم الی عائشۃ وقد ثبت ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سال عن ذلک فاحال علی فعلہ مع عائشۃ وہذا یدل علی ان فعلہ فی الدین متبع وہی متبع وہی مسالۃ بدیعۃ من اصول الفقہ والعجب من البخاری ان یساوی بین

شرح سراج احمد

مکروہ است مطلقا از جہت نماز بدین حدیث اما نماز بجانب قبر حرام است باتفاق اگر قصد تعظیم باشد و اگر نہ حکم مقبرہ دارد و اما حمام از جہت آنکہ محل کشف عورات و مادای شیاطین است چنانکہ در ترجمہ مشکوٰۃ است وفی الباب عن علی رضی اللہ عنہ وعبد اللہ بن عمرو وابی ہریرۃ وجابر وابن عباس وحذیفۃ وانس وابی امامۃ وابی ذر قالوا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال جعلت لی الارض کلہا مسجدا وطہورا گفتہ اند این ہمہ صحابہ بدرستیکہ آنحضرت فرمود گردانیدہ شدہ برای من تمام زمین جای نماز و پاک کنندہ برای تیمم وغیرہ قال ابو عیسیٰ حدیث ابی سعید قد روی عن عبد العزیز بن محمد روایتین گفت مصنف حدیث ابی سعید خدری را تحقیق روایت کردہ شدہ است از عبد العزیز بن محمد دو روایت منہم من ذکرہ عن ابی سعید ومنہم من لم یذکرہ بعضی از روات محدثین کسی است کہ ذکر کردہ حدیث را از ابی سعید خدری و بعضی از ایشان کسی است کہ ذکر نکردہ آن را وہذا حدیث فیہ اضطراب مصنف گوید و این حدیثی است کہ در وی اضطراب است از جہت آنکہ گاہی ابی سعید را ذکر کردہ و گاہی ذکر نکردہ روی سفیان الثوری عن عمرو بن یحیی عن ابیہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم مرسلا لہ صحابی از میان اسناد محذوف است ورواہ حماد بن سلمۃ عن عمرو بن یحیی عن ابیہ عن ابی سعید الخدری عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم ورواہ محمد بن اسحق عن عمرو بن یحیی عن ابیہ قال وکان عامۃ روایتہ عن ابی سعید عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم و روایت کردہ محمد بن اسحق از عمرو بن یحیی از پدر خود گفت محمد بن اسحق است اکثر روایت عمرو بن یحیی از ابی سعید از آنحضرت ولم یذکر فیہ عن ابی سعید ذکر کردہ در وی عن ابی سعید وکان روایۃ الثوری عن عمرو بن یحیی عن ابیہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم اثبت واصح گویا کہ روایت ثوری از عمرو بن یحیی از پدر خود از آنحضرت ثابت تر و صحیح تر است از ان روایت کہ در ان واسطہ ابی سعید باشد۔ **باب** ماجاء فی فضل بنیان المسجد باب است در بیان آنچہ آمدہ است در فضیلت بنا کردن مسجد حدثنا بندار نا ابو بکر الحنفی نا عبد الحمید بن جعفر عن ابیہ عن محمود بن لبید عن عثمان بن عفان قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول من بنی للہ مسجدا کسیکہ بنا کند برای خدا و طلب رضا و قصد عبادت حق تعالیٰ مسجدی را بنی اللہ لہ مثلہ فی الجنۃ بنا کند خدای تعالیٰ برای وی خانہ مانند آن در بہشت در مماثلت در رفعت و وسعت و صفا و نفاست ولیکن بر اندازہ خانہای بہشت و الا مماثلت در خانہای دنیا

شرح ابی الطیب

قولہ جعلت لی الارض کلہا مسجدا وطہورا ای موضع سجود قال ابن بطال فدخل فی العموم المقابر والمرابض والکنائس ونحوہا انتہی ثم تکرہ الصلوٰۃ فیہا تنزیہا وقولہ طہورا بفتح الطاء اسم لما یتطہر بہ کالوضوء وغیرہ والمراد بہ انہ یتیمم بہ فالظاہر انہ ما ارید بہ المبالغۃ فی الطہارۃ **قولہ** وہذا حدیث فیہ اضطراب بین الاضطراب بقولہ وروی سفیان الخ وحاصلہ ان رواۃ عمرو بن یحیی اختلفوا علیہ فارسل سفیان فی روایتہ عنہ واوصلہ حماد فی روایتہ عنہ وکذلک اوصلہ محمد بن اسحق عن عمرو بن یحیی الا انہ قال بلفظ وعامۃ روایۃ عمرو بن یحیی عن ابی سعید عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم ولم یقل فیہ عن ابی سعید یعنی لم یجزم انہ رواہ مرفوعا بل اشار الی انہ روی عنہ مرسلا ایضا ثم قال المرسل اثبت واصح یعنی سندا والا فالمتن صحیح **باب** ماجاء فی فضل بنیان المسجد **قولہ** من بنی للہ مسجدا بنی اللہ لہ مثلہ فی الجنۃ **قولہ** للہ لاخراج ما بنی للریاء والسمعۃ ولذا قیل من کتب اسمہ علی بنائہ دل

قوت المغتذی

من بنی للہ مسجدا بنی اللہ لہ مثلہ فی الجنۃ قال ابن العربی یعنی مثلہ فی القدر والمساحۃ وقیل فی الجودۃ والحصانۃ وطول البقاء قال الحافظ ابو الفضل العراقی وما صدر بہ کلامہ فی غایۃ البعد ویردہ ما فی روایۃ احمد بیتا اوسع منہ وکذلک ما حکاہ

عارضۃ الاحوذی

حدیث عائشۃ فی ایجاب الغسل بالتقاء الختانین وبین حدیث عثمان وابی فی نفی الغسل الا بالانزال وحدیث عثمان ضعیف لان مرجعہ الی الحسین بن ذکوان المعلم یرویہ عن یحیی بن ابی کثیر عن ابی سلمۃ عن عطاء بن یسار عن زید بن خالد ولم یسمعہ من یحیی وانما نقلہ لہ قال یحیی بن ابی کثیر وکذلک ادخلہ البخاری عنہ بصیغۃ المقطوع وہذہ علۃ وقد خولف حسین فیہ عن یحیی فرواہ غیرہ موقوفا علی عثمان ولم یذکر فیہ النبی علیہ السلام وہذہ علۃ ثانیۃ وقد خولف ایضا فیہ ابو سلمۃ فرواہ زید بن اسلم

باقی در صفحہ آیندہ

عارضة الاحوذي

عن عطاء بن يسار عن زيد بن خالد انه سال خمسة او اربعة من اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم فامروه بذلك ولم يرفعه وهذه علة ثالثة وكم من حديث ترك البخاري اخراجه بواحدة من هذه العلل الثلث فكيف بحديث اجتمعت فيه وحديث ابي بن يضعف التعلق به لانه قد صح رجوعه عما روي لما سمع وعلم مما كان اقوى منه ويحتمل قول البخاري الغسل احوط يعني في الدين من باب حديثين تعارضا فقام الذي يقتضي الاحتياط في الدين وهو باب مشهور في اصول الفقه وشبهه في امامة الرجل وحده اذا ثبت

شرح سراج احمد

وبہشت صورت ندارد ودر حاشی دیگر آمدہ است اگرچہ مسجدی بود مانند آشیانہ گنجشک واین مبالغہ است در تنگی وخردی بعضی علما گفتہ اند کہ این حدیث متواتر ست وفی الباب عن ابی بکر وعمر وعلی وعبد اللہ بن عمرو وانس اخرجہ المصنف وابن عباس اخرجہ ابن ابی شیبہ بلفظ ابنوا مساجدکم جمًّا وابنوا مدائنکم مشرفۃ واخرجہ الطبرانی فی الاوسط بلفظ من بنی مسجدا یراہ اللہ بنی اللہ لہ بیتا فی الجنۃ وان مات من یومہ غفر لہ ومن حفر قبرا یراہ اللہ بنی اللہ لہ بیتا فی الجنۃ وان مات من یومہ غفر لہ وعائشۃ اخرجہ ابن ابی شیبہ بلفظ من بنی مسجدا بنی اللہ لہ بیتا قیل وہذہ المساجد التی فی طریق مکۃ قال وہذہ المساجد التی فی طریق مکۃ وام حبیبۃ وابی ذر وعمرو بن عبسۃ وواثلۃ بن الاسقع وابی ہریرۃ اخرجہ البیہقی وابن عساکر والطبرانی وابن النجار بلفظ من بنی للہ مسجدا یعبد اللہ فیہ من مال حلال بنی اللہ لہ بیتا فی الجنۃ من در ویاقوت وجابر بن عبد اللہ اخرجہ ابن ماجۃ بلفظ من بنی للہ مسجدا کمفحص قطاۃ او اصغر بنی اللہ تعالی لہ بیتا فی الجنۃ قال ابو عیسی حدیث عثمان حدیث حسن صحیح وقد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من بنی للہ مسجدا صغیرا کان او کبیرا خرد باشد آن مسجد یا بزرگ باشد بنی اللہ لہ بیتا فی الجنۃ درین حدیث لفظ مثلہ نیست ولفظ صغیرا کان او کبیرا زیادہ است واین حدیث از انس بن مالک مرویست مصنف در تعلیقات آوردہ است حدثنا بذلک قتیبۃ بن سعید نا نوح بن قیس عن عبد الرحمن مولی قیس عن زیاد النمیری عن انس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم بہذا ومحمود ابن لبید قد ادرک النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومحمود بن لبید بتحقیق یافتہ صحبت آنحضرت را ومحمود بن الربیع قد رای النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومحمود بن ربیع کہ دیگر کس است بتحقیق دیدہ آنحضرت را وہما غلامان صغیران مدنیان واین ہر دو محمود کودکان خرد بودند مدنی بود

شرح ابي الطيب

ذلك منه على علم اخلاعه انتهى هذا الذلم يقصد بكتابة اسمه نحو الدعاء والترحم واما المثلية فبحسب الكمية والزيادة بحسب الكيفية فكم من بيت خير من مائة بيت وقال ابن الجوزي مثله في الاسم لا في المقدار اي بنى الله له بيتا كما بنى بيتا فجزاؤه هذه الحسنة من جنس البناء لا من غيره مع ان التفاوت حاصل قطعا بالنسبة الى ضيق الدنيا وسعة العقبى ومن ثم روى احمد بنى الله له في الجنة افضل منه ورواه الطبراني بلفظ اوسع ويدل على الافضلية حديث لموضع سوط احدكم في الجنة خير من الدنيا وما فيها وروى عن عائشة مرفوعا من بنى لله مسجدا ولو كمفحص قطاة بنى الله له بيتا في الجنة ومفحص القطاة بفتح الميم محل تجثمه برجليها وتصلحه لتبيض به بالارض وقال السيوطي معناه ان فضله على بيوت الجنة كفضل المسجد على بيوت الدنيا وقال بعض العلماء مثله في الفضل والشرف والتوقير لانه جزاء المسجد

قوت المغتذي

ثانيا لان بناء الجنة لا يخرب ولا يشعث في رواية لاحمد والطبراني بنى الله له في الجنة افضل منه وقال القرطبي ليست هذه المثلية على ظاهرها وانما يعني انه يبني له بثوابه بيتا اشرف واعظم وارفع وقال النووي يحتمل امرين احدهما ان يكون معناه مثله في مسمى البيت واما صفته في السعة وغيرها فمعلوم فضلها فانها ما لا عين رأت ولا اذن سمعت ولا خطر على قلب بشر والثاني ان معناه ان فضله على بيوت الجنة كفضل المسجد على بيوت الدنيا عن عبد الرحمن مولى قيس ليس له عند المص غير هذا الحديث ولم يذكر له نسب ولا حال عن زياد هو ابن عبد الله النميري ليس له عند المصنف غير هذا الحديث ولا يعرف له رواية الا عن انس

بقیہ حواشی صفحہ ۳۲۱

باقی در صفحہ آئندہ

شرح سراج احمد

باب ما جاء فی کراهة ان یتخذ علی القبر مسجدا باب ست دربیان انچه آمده است کراهت اینکه ساخته شود برگور مسجدی حدثنا قتیبة ثنا عبد الوارث بن سعید عن محمد بن جحادة بضم جیم وتخفیف مهمله ثقه از خامسه بود در سنه احدی وثلثین ومائة وفات کرد عن ابی صالح عن ابن عباس قال لعن رسول الله صلی الله علیه وسلم زائرات القبور لعنت فرمود آنحضرت زیارت کنندگان قبور را از زنان که در زیارت قبور جزع وفزع ونوحه وبکا وندبه بسیار کنند وتحقیق این در زیارت القبور ذکر کرده خواهد شد انشاء الله تعالی والمتخذین علیها المساجد والسرج ولعنت فرمود آنحضرت گیرندگان قبور را مساجد ونماز بران گذارند ومی افروزند بران چراغها وگرفتن چراغ بر قبور مکروه است نزد امام ابی حنیفه چنانکه تحقیق این نیز کرده خواهد شد انشاء الله تعالی قال وفی الباب عن ابی هریرة اخرجه احمد وابن ماجة وعائشة رضی الله عنها اخرجه احمد قال ابو عیسی حدیث ابن عباس حدیث حسن **باب** ما جاء فی النوم فی المسجد باب ست دربیان انچه آمده است درخواب کردن در مسجد حدثنا محمود بن غیلان نا عبد الرزاق نا معمر عن الزهری عن سالم عن ابن عمر قال کنا ننام علی عهد رسول الله صلی الله علیه وسلم فی المسجد ونحن شباب گفت عبد الله بن عمر بودیم ما که خواب میکردیم در زمانه آنحضرت در مسجد وحال آنکه ما جوانان بودیم شباب بضم شین معجمه وتشدید موحده جوانان قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح وقد رخص قوم من اهل العلم فی النوم فی المسجد وتحقیق رخصت داده اند گروهی از اهل علم در خواب کردن در مسجد با کراهت چنانکه مذهب حنفیه است

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی کراهة ان یتخذ علی القبر مسجدا **قوله** عن ابی صالح الذین رووا عن ابن عباس ممن یکنی ابا صالح سبعة **قوله** لعن رسول الله صلی الله علیه وسلم الخ قیل هذا کان قبل الترخص فلما رخص دخل فی الرخصة الرجال والنساء وقیل بل نهی النساء عن زیارة القبور باق لقلة صبرهن وکثرة جزعهن اذا رأین القبور کذا فی شرح السنة وقال السیوطی نسخ من هذا الحدیث الزیارة وحدها **قوله** والمتخذین علیها المساجد والسرج المراد من الاتخاذ ان یجعلها قبلة یسجد الیها فی الصلوة کالوثن واما من اتخذ مسجدا فی جوار صالح او صلی فی مقبرة من غیر قصد التوجه نحوه فلا حرج فیه الا یری الی مرقد اسمعیل علیه السلام فی الحجر فی المسجد الحرام والصلوٰة فیه افضل والسرج جمع سراج النهی عنه لانه تضییع مال بلا نفع ویشبه تعظیم القبور کاتخاذها مساجد کذا فی المجمع **باب** ما جاء فی النوم فی المسجد

قوت المغتذی

عن محمد بن جحادة عن ابی صالح عن ابن عباس قال العراقی لم ار فی شیء من السنن بیان اسم ابی صالح وقد ذکره ابن عبد البر الذین رووا عن ابن عباس ممن یکنی ابا صالح سبعة وهم ابو صالح السمان واسمه ذکوان وابو صالح مولی ام هانی واسمه باذام وقیل باذان وقیل ذکوان ایضا وابو صالح البصری واسمه میزان وابو صالح عبد الرحمن بن قیس وابو صالح مولی السفاح واسمه عبید وابو صالح مولی ابن عباس واسمه سمیع وابو صالح فیلویه وقد اختلف فی تعیین الراوی لهذا الحدیث من المذکورین فقیل هو مولی ام هانی کذا ورد معینا فی مسند ابی داود الطیالسی وجری علیه ابن عساکر فی الاطراف وتبعه المزی وقیل هو السمان وقیل هو میزان جزم به ابن حبان فی موضعین من صحیحه قال العراقی وقال فیه یحیی بن معین ثقة مامون ولم یذکره المزی فی التهذیب لکونه جعل اباصالح راوی الحدیث هو مولی ام هانی لعن رسول الله صلی الله علیه وسلم زائرات القبور والمتخذین علیها المساجد والسرج قال ابن العربی نسخ من هذا الحدیث الزیارة وحدها

عارضة الاحوذی

هذه المسائل هذا الباب کثیرة لکنه حضرنا منها فی هذه العجالة اربع عشرة مسألة منثورة الاولی اذا غاب الذکر فی فرج امرأة غیر متلذذ الثانیة اذا ادخله بیده فیهما مرغوما الثالثة اذا استدخلته وهو نائم وهذه المسائل مسألة واحدة ترجع الی ادخاله مع عدم اللذة ویجب علیه الغسل لظاهر قوله اذا التقی الختانان وجب الغسل الرابع اذا ادخل فی دبر وجب علیه الغسل لانه فرج مشتهی طبعا فوجب الغسل بمغیب الحشفة فیه اصله القبل الخامسة اذا اولجه فی فرج بهیمة فهو مثله السادسة اذا غیبه فی میت وجب علیه

شرح سراج احمد

قال ابن عباس لا یتخذہ مبیتا ومقیلا گفت ابن عباس گرفته نشود مسجد جای خواب شب و جای خواب روز وذهب قوم من اهل العلم الی قول ابن عباس ورفته اند گروهی از اهل علم بسوی قول ابن عباس که عدم جواز بیتوته و قیلولہ ست باب ما جاء فی کراهة البیع والشراء وانشاد الضالة والشعر فی المسجد باب ست در بیان آنچه آمده است در کراهت بیع وشراء وجستن اشیای گم شده وخواندن شعر در مسجد حدثنا قتیبة نا اللیث عن ابن عجلان عن عمرو بن شعیب عن ابیه عن جده عن رسول الله صلی الله علیه وسلم عمرو در روایت میکند از پدر خود که شعیب ست وشعیب روایت میکند از جد عمرو که محمد بن عبد الله بن عمرو بن العاص ست یا از جد خود که عبد الله بن عمرو بن العاص ست بر تقدیر اول حدیث مرسل باشد و بر تقدیر ثانی حدیث منقطع باشد وشعیب نیافته است جد خود را انه نهی عن تناشد الاشعار فی المسجد بدرستیکه آنحضرت منع فرمود از خواندن شعرها در مسجد مراد از شعر زور و باطل ست که خواندن آن نا مشروع ست در مسجد که مکان طاعت و عبادت ست اما شعر که در توحید حق سبحانه وتعالی ونعت آنحضرت تا ابعان وی و مواعظ و نصائح باشد بهمه حال و در همه جا محمود و مستحسن باشد و آنحضرت صلی الله علیه وسلم برای حسان که مدح وی و هجو دشمنان وی میگفت در مسجد منبری برپا میکرد و میفرمود که روح قدس تائید میکند حسان را مادام که مخاصمت میکند از پیغمبر خدا وعن البیع والشراء فیه ونهی میکرد از فروختن وخریدن در مسجد و دیگر معاملات هم برین قیاس ست و در بعضے نسخه والاشتراء فیه آمده است

شرح ابی الطیب

قوله لا یتخذہ مبیتا ومقیلا ای لا یداوم النوم فیه فلا یعارض الاول علی ان الاول کالمرفوع بل ثبت رفع مثله فی قضیة نوم علی رض فی المسجد وقول النبی صلی الله علیه وسلم له قم ابا تراب قم ابا تراب **باب** ما جاء فی کراهة البیع والشراء وانشاد الضالة والشعر فی المسجد الانشاد رفع الصوت والمراد رفع الصوت بطلب الضالة او بالشعر ومناسبة الترجمة للباب بالنظر الی انشاد الضالة لما فی روایة بریدة من التصریح بذلک فلا یرد انه لا ذکر لانشاد الضالة فی الحدیث ولا فی الباب کما توهم اخرجه مسلم فی صحیحه عن بریدة رضی الله عنه قال انشد رجل فی المسجد فقال من دعا الی الجمل الاحمر فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا وجدت انما بنیت المساجد لما بنیت له ومعناه من وجده فدعا الیه صاحبه لیاخذه کذا فی تیسیر الاصول **قوله** عن تناشد الاشعار ای المذمومة والتناشد ان ینشد کل واحد صاحبه ینشد لنفسه او لغیره افتخارا او مباهاة او علی وجه التفکه بما یستطاب منه بما ترکن الیه النفس فهو مذموم واما ما کان منه فی مدح الحق واهله وذم الباطل وذویه او کان تمهید القواعد الدین او ارغام المخالفیه فهو خارج عن الذم نقله الطیبی منه وقال ابن مالک النهی عن ذلک خاص بغیر الشعر الحسن لان حسانا انشد بحضرة النبی صلی الله علیه وسلم فی المسجد **قوله** وعن البیع والشراء فیه جوزه علماؤنا للمعتکف بغیر احضار المبیع عند الضرورة

قوت المغتذی

قال ابن عباس لا یتخذہ مبیتا ومقیلا رواه ابن ابی شیبة فی المصنف ان رجلا قال لابن عباس انی نمت فی المسجد الحرام فاحتلمت قال اما ان تتخذہ مبیتا او مقیلا فلا

عارضة الاحوذی

الغسل لعموم الحدیث وقال ابو حنیفة لا یجب فی المسألتین جمیعا لانه معنی غیر مقصود فکان بمنزلة ایلاج الاصبع وما قلناه اصح لما قدمناه السابعة لا یعاد غسل المیتة ان کانت غسلت قبل ذلک وبه قال بعض اصحاب الشافعی وقال بعضهم یعاد والاول اصح لان التکلیف ساقط عنها فلا اعتبار حکم فیها لها وانما تعبد به الحی من غسلها قد انقضی علی وجهه الثامنة اذا استدخلت المرأة ذکر بهیمة فهو مثل وطی الرجل البهیمة التاسعة اذا کان مقطوع الکمرة فانظر فان غیب مثل الکمرة وجب الغسل وان غیب اقل من مقدارها لم یجب الغسل لانه لو غیب بعض الحشفة لم یجب علیه

شرح سراج احمد

وان یتحلق الناس فیہ یوم الجمعۃ قبل الصلوٰۃ ونہی کرد از حلقہ کردہ نشستن مردم روز جمعہ پیش از نماز مسجد اگرچہ برائے مذاکرہ علم ومشغولی بذکر باشد ودر بیان سبب نہی چند وجہ گفتہ اند یکی آنکہ تحلق مخالف ہیأت اجتماع مصلیان ست ودیگر آنکہ اجتماع برای نماز جمعہ کار بزرگ ست کہ تا از ان فارغ نشوند مشغول شدن بکاری دیگر گنجایش ندارد وتحلق پیش از ان موہم غفلت ست وباین دو وجہ مخصوص بتحلق در وقت خطبہ نباشد سوم آنکہ وقت انصات واشتغال باستماع خطبہ وتوجہ بآن ست وباین وجہ مراد نہی از تحلق نزد خطبہ باشد ونیز نہی در دو وجہ اول تنزیہی باشد ودر سوم تحریمی وفی الباب عن ابی بریدۃ اخرجہ مسلم وابوداود وابن ماجۃ وہکذا روی ابن عمر اخرجہ الاربعۃ والحاکم وجابر اخرجہ عبد الرزاق وانس اخرجہ عبد الرزاق وابن حبان والنسائی بعضی احادیث کہ در فضل وآداب مسجد وارد اند ایراد مینماید تا تذکیر باشد مسلمانان اخرج عبد الرزاق عن جابر قوموا لا ترقدوا فی المسجد واخرج مسلم وابن ماجۃ واحمد عن ابی ذر قال عرضت علی اعمال امتی حسنہا وسیئہا فرأیت فی محاسن اعمالہا اماطۃ الاذی عن الطریق ورأیت فی سیئ اعمالہا النخاعۃ فی المسجد لم تدفن واخرج ابن ماجۃ عن ابن عمر خصال لا ینبغی فی المسجد لا یتخذ طریقا ولا یشہر فیہ سلاح ولا یقبض فیہ بقوس ولا ینثر فیہ نبل ولا یمر فیہ بلحم نی ولا یضرب فیہ حد ولا یقتص فیہ من احد ولا یتخذ سوقا واخرج سعید بن منصور عن رجل من بنی حنظلۃ اذا وجدت القملۃ فی المسجد فلفہا فی ثوبک حتی تخرج واخرج ابن ماجۃ عن واثلۃ جنبوا مساجدنا المطاہر وجمروہا فی الجمع واخرج الدیلمی فی الفردوس عن انس الضحک فی المسجد ظلمۃ فی القبر واخرج النسائی عن انس من اشراط الساعۃ ان یتباہی الناس فی المساجد اخرج الشیرازی فی الالقاب عن ابی امامۃ الا یستطیع احدکم اذا خرج الی المسجد ان یخرج بزقۃ انفہ قیل وما بزقۃ انفہ قال النخاط واخرج الدیلمی عن انس اذا ہم العبد ان یبزق فی المسجد اضطربت ارکانہ وانزوی کما تنزوی الجلدۃ فی النار فان ابتلعہا اخرج اللہ منہ اثنین وسبعین داء وکتب لہ بہا الفی الف حسنۃ اخرج احمد عن رجل من الانصار اذا وجد احدکم القملۃ فی ثوبہ فلیصرہا ولا یلقہا فی المسجد واخرج الدیلمی عن ابی ہریرۃ کل کلام فی المسجد لغو الا القرآن وذکر اللہ ومسألۃ عن خیر او اعطاء اخرج الطبرانی عن نافع بن جبیر بن مطعم لا تسل السیوف فی المساجد ولا ینثر النبل

شرح ابی الطیب

قولہ وان یتحلق الناس فیہ یوم الجمعۃ قبل الصلوٰۃ ای نہی ان یجلس الناس علی ہیأۃ الحلقۃ یقال تحلق القوم اذا جلسوا حلقۃ حلقۃ وعلۃ النہی ان القوم اذا تحلقوا فالغالب علیہم التکلم ورفع الصوت واذا کانوا کذلک لا یستمعون الخطبۃ وہم مامورون باستماعہا وقال بعضہم ان النہی یحتمل المعنیین احدہما ان تلک الہیأۃ تخالف اجتماع المصلین والثانی ان الاجتماع للجمعۃ خطب جلیل لا یسع من حضرہا ان یہتم بما سواہا حتی یفرغ والتحلق موہم للغفلۃ عن الامر الذی ندبوا الیہ وقال السیوطی حملہ الجمہور علی الکراہۃ وذلک لانہ ربما قطع الصفوف مع کونہم مامورین بالتبکیر یوم الجمعۃ والتراص فی الصفوف الاولی فالاولی وقال الطحاوی اذا عم المسجد وغلبہ فہو مکروہ وغیر ذلک لا بأس بہ انتہی

قوت المغتذی

وان یتحلق الناس فیہ یوم الجمعۃ قبل الصلوٰۃ حملہ الجمہور علی الکراہۃ وذلک لانہ ربما قطع الصفوف مع کونہم مامورین بالتبکیر یوم الجمعۃ والتراص فی الصفوف الاول فالاول وقال الطحاوی اذا عم المسجد وغلبہ فہو مکروہ وغیر ذلک فلا بأس بہ

عارضۃ الاحوذی

الغسل وہی المسألۃ العاشرۃ لان الحکم انما تعلق بمغیب الحشفۃ فلا یقوم فی ذلک البعض مقام الکل الحادیۃ عشر اذا اولجہ فی دبر خنثی مشکل وجب الغسل لانک ان قدرتہ رجلا او امرأۃ بالوطی فی الدبر یوجب الغسل الثانیۃ عشر اولجہ فی قبل خنثی مشکل فیحتمل ان یکون رجلا فیکون ذلک عضوا زائدا فلا یجب علیہ الغسل ویحتمل ان یکون امرأۃ فیجب الغسل فان الغیت الشک اسقطت الغسل وان اعتبرتہ اوجبت الغسل الثالثۃ اذا لف ذکرہ فی خرقۃ فاولجہ فی فرج المرأۃ قال لنا شیخنا ابوبکر محمد بن الولید الفہری الزاہد فیہ ثلاثۃ اوجہ مختلفۃ احدہا

باقی در صفحۂ آیندہ

عارضۃ الاحوذی

لا یوجب الغسل والثانی یوجبه والثالث ان کان فی خرقة رقیقة اوجبه وان کانت کثیفة لم یوجبه وهذا الاشبه بمذهبنا والله اعلم

الرابعة عشر اذا انتقل المنی ولم یظهر لم یوجب غسلا وقال احمد بن حنبل یوجب الغسل لان الشهوة قد حصلت بانتقاله فوجب الغسل کما لو ظهر وهذا ضعیف لان الشهوة وان کانت حصلت لم تکمل ولانه حدث فلا تلزم الطهارة الا بظهوره کسائر الاحداث

الخامسة عشر اذا جومعت بکر ففحلت وجب الغسل علیها لان المرأة لا تحمل حتی تنزل الماء فافادنا شیخنا الامام الفهری اشارة وجوب الغسل بالتقاء الختانین بالاضافة

شرح سراج احمد

فی المساجد ولا یحلف بالله فی المساجد ولا تمنع القائلة فی المساجد مقیما ولا ضیفا ولا یلف بالتعاویذ ولا تزین بالقواریر فانما بنیت بالامامة وشرفت بالکرامة اخرج عبد الرزاق عن جابر اتانا رسول الله صلی الله علیه وسلم ونحن مضطجعون فی مسجده فضربنا بعسیب کان فی یده وقال قوموا لا ترقدوا فی المسجد وفیه عثمان الانصاری متروک باتفاق قال ابو عیسی حدیث عبد الله بن عمرو بن العاص حدیث حسن وعمرو بن شعیب هو ابن محمد بن عبد الله بن عمرو بن العاص قال محمد بن اسمعیل یعنی امام بخاری دیدم احمد واسحق وذکر غیرهما دیدم امام احمد واسحق را وذکر کرده غیر هر دو دیگران را احتجاج میکنند بحدیث عمرو بن شعیب که حجت میگرفتند بحدیث عمرو بن شعیب قال محمد گفت امام بخاری وقد سمع شعیب بن محمد عن عبد الله بن عمرو وتحقیق شنیده وسماع دارد شعیب از جد خود که عبد الله بن عمرو بن العاص است قال ابو عیسی ومن تکلم فی حدیث عمرو بن شعیب انما ضعفه لانه یحدث عن صحیفة جده گفت مصنف وکسیکه سخن کرده در حدیث عمرو بن شعیب از جهت آنکه تضعیف عمرو کرده بلکه از جهت آنکه او حدیث کرده از صحیفه ونوشته شده جد خود وکانهم راوا انه لم یسمع هذه الاحادیث من جده گویا که محدثین اعتقاد کرده اند که بدرستیکه عمرو نشنیده این حدیثها را از جد خود اگر از جد خود شنیده بودی چرا در صحف دیده تحدیث میکرد قال علی بن عبد الله وذکر عن یحیی بن سعید انه قال گفت علی بن عبد الله ذکر کرد از یحیی بن سعید که بدرستیکه او گفت حدیث عمرو بن شعیب عندنا واه حدیث عمرو بن شعیب نزدیک ما اهل حدیث واهی است وقد کره قوم من اهل العلم البیع والشراء فی المسجد وبه یقول احمد واسحق وقد روی عن بعض اهل العلم من التابعین رخصة فی البیع والشراء فی المسجد یعنی بیع وشرا در مسجد مکروه است نزد امام احمد واسحق وتحقیق بیت کرده شده است از بعض اهل علم رخصت در بیع وشرا در مسجد وقد روی عن النبی صلی الله علیه وسلم فی غیر حدیث رخصة فی انشاد الشعر فی المسجد وتحقیق روایت کرده شده است از آنحضرت در بسیار حدیثها رخصتی در آواز برداشتن بخواندن اشعار در مسجد **باب ما جاء** فی المسجد الذی اسس علی التقوی باب است در بیان آنچه آمده است در فضیلت وثواب در حق مسجد یکه بنا کرده شده بر تقوی حدثنا قتیبة

شرح ابی الطیب

قوله فی غیر حدیث رخصة قال العراقی یجمع بینها وبین احادیث النهی ان یحمل النهی علی التنزیه ویحمل الرخصة علی بیان الجواز او یحمل الرخصة علی الشعر الحسن ویحمل النهی علی التفاخر انتهی وقد قدمنا ما فیه الغنیة **باب** ما جاء فی المسجد الذی اسس علی التقوی

قوت المغتذی

وقد روی عن النبی صلی الله علیه وسلم فی غیر حدیث رخصة فی انشاد الشعر قال ابن العراقی یجمع بینها وبین احادیث النهی بوجهین احدهما ان یحمل النهی علی التنزیه ویحمل الرخصة علی بیان الجواز والثانی ان یحمل احادیث الرخصة علی الشعر الحسن المأذون فیه کهجا حسان للمشرکین ومدحه صلی الله علیه وسلم وغیر ذلک ویحمل النهی علی التفاخر والهجاء ونحو ذلک انتهی وقال الماوردی والرویانی فی آخر باب حد الشرب لعل الحدیث فی المنع من انشاد الشعر فی المسجد محمول علی ما فیه هجو او مدح بغیر حق فانه علیه الصلوة والسلام مدح وانشد مدحه فی المسجد فلم یمنع منه وقال ابن بطال لعله فیما یتشاغل الناس به حتی یکون کل من فی المسجد یغلب علیه کما تأول ابو عبید قوله لان یمتلی جوف احدکم قیحا خیر له من ان یمتلی شعرا انه الذی یغلب علی صاحبه

شرح سراج احمد

ثنا حاتم بن اسمٰعیل عن انیس بن ابی یحیی الاسلمی و اسم ابی یحیی سمعان اخو محمد ثقۃ من السابعۃ عن ابیہ ابی یحیی سمعان ابو یحیی الاسلمی مولاہم المدنی لا باس بہ من الثالثۃ عن ابی سعید الخدری قال امتری رجل من بنی خدرۃ و رجل من بنی عمرو بن عوف گفت ابو سعید خدری در شک افتاد مردی از قبیلہ خدرہ و دیگر مردی از قبیلہ عمرو بن عوف فی المسجد الذی اسس علی التقوی در حق مسجدے کہ بنا کردہ شد بر تقوی یعنی کدام مسجد است کہ در شان او لمسجد اسس علی التقوی نازل شد فقال الخدری ھو مسجد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پس گفت مرد خدری آن مسجد نبوی است علیہ الصلوٰۃ والسلام وقال الاخر و گفت مرد دوم کہ از قبیلہ عمرو بن عوف بود ھو مسجد قباء آن مسجد قبا است بضم قاف و فتح موحدہ ممدود و نام موضعی

شرح ابی الطیب

قولہ امتری رجل من بنی خدرۃ الخ ای تباحثا و تنازعا بسبب شک وقع لھما فی القاموس ماراہ مماراۃ و مراء و امتری فیہ و تماری شک والمریۃ بالکسر والضم الشک والجدال

قوت المغتذی

عن انیس بن ابی یحیی عن ابیہ لیس لھما عند المصنف الا ھذا الحدیث وھما ثقتان و اسم ابی یحیی سمعان الاسلمی مولاھم عن ابی سعید الخدری قال امتری رجل من بنی خدرۃ و رجل من بنی عمرو بن عوف فی المسجد الذی اسس علی التقوی الحدیث قال العراقی ھذا صریح فی ان المراد بالمسجد الذی اسس علی التقوی مسجد النبی صلی اللہ علیہ وسلم بالمدینۃ و ظاھر غیرہ من الاحادیث انہ مسجد قباء و قال ابن عطیۃ فی تفسیرہ انہ الذی یلیق بالقصۃ قال الا ان ذلک القول روی عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ولا نظر مع الحدیث انتھی قال و قد اختلف الصحابۃ والتابعون فی ذلک فذھب زید بن ثابت و ابن عمر و ابو سعید الخدری الی انہ مسجد المدینۃ وھو قول سعید بن المسیب و مالک بن انس و ذھب ابن عباس و عروۃ بن الزبیر و سعید بن جبیر و قتادۃ و عطیۃ العوفی الی انہ مسجد قباء والاول اولی لموافقتہ للاحادیث الصحیحۃ و خالف فی ذلک ابن العربی فذکر الایۃ ثم قال لا خلاف انھم اھل قباء والامر مشھور جداً صحیح عن جماعۃ لا یحصون عدداً فھو اولی من العمل بحدیث یرویہ انیس بن ابی یحیی عن ابیہ و رواۃ ما قلنا اولی ثم استدل بحدیث عائشۃ فی قصۃ الھجرۃ قالہ العراقی و انیس و ابو یحیی ثقتان لم ینفردا بہ فقد رواہ مسلم من حدیث عبد الرحمن بن ابی سعید و ابی سلمۃ بن عبد الرحمن عن ابی سعید کما تقدم و قصۃ الھجرۃ من قول عائشۃ ولم تشھد القصۃ و حدیث ابی سعید من قولہ صلی اللہ علیہ وسلم فھو ارجح قال فان قیل ھل یمکن اعمال الاحادیث الدالۃ علی ان المراد مسجد المدینۃ والاحادیث الاخر مع نظم اول الایۃ و اخرھا ام یصار الی الترجیح لتعذر الجمع فالجواب انہ یمکن ان یقال ان الضمیر فی قولہ فیہ الثانیۃ یحتمل عودہ الی مسجد المدینۃ لان کثیراً من الانصار کان یصلی مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم من بنی عمرو بن عوف و غیرھم حتی کان معاذ یصلی معہ العشاء ثم یرجع فیؤم قومہ و فی ھذا الجواب بعد و یحتمل ان یقال ان المسجد الموصوف بکونہ اسس علی التقوی من اول یوم یصدق علی کل من المسجدین لان کلا منھما اسسہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم علی التقوی فاسس مسجد قباء فی اول قدومہ حین نزل فی بنی عمرو بن عوف ثم حین دخل المدینۃ اسس مسجدہ صلی اللہ علیہ وسلم و یمکن ارادۃ کل من المسجدین بالایۃ و عین النبی صلی اللہ علیہ وسلم مسجد المدینۃ لفضلہ علی مسجد قباء و ھذا واسع علیہ و اعاد الضمیر الی مسجد قباء من غیر ذکرہ لکونہ داخلا بوصفہ فی مسجد اسس علی التقوی کقولہ تعالی و تعزروہ و توقروہ و تسبحوہ بکرۃ و اصیلا فالضمیر فی قولہ و تعزروہ و توقروہ یعود الی الرسول صلی اللہ علیہ وسلم والضمیر فی قولہ و تسبحوہ یعود الی اللہ تعالی و ان لم یمیز فی اللفظ بین الضمیرین و فی ھذا الجواب ایضا نظر و اذا تعذر الجمع فیصار الی الترجیح والاحادیث فی کون المراد مسجد المدینۃ اصح و اصرح انتھی

عارضۃ الاحوذی

الی خروج المانع کوجوب الوضوء لان الذکر بالاضافۃ الی خروج البول و علیہ یترکب حکمہ و دلیلا و اتفاقا و اختلافا و تعلیلا و تفریعا فحکمہ

باب من یستیقظ فیری بللا ولا یذکر احتلاما القاسم بن محمد عن عائشۃ سئل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن الرجل یجد البلل ولا یذکر احتلاما قال یغتسل و عن الرجل یری انہ قد احتلم ولم یجد بللا قال لا غسل علیہ قالت ام سلمۃ یا رسول اللہ ھل علی المرأۃ تری ذلک غسل قال ان النساء شقائق الرجال اسنادہ قد بین ابو عیسی ضعفہ لانہ مخرج من طریق عبد اللہ

شرح سراج احمد

در محلهٔ بنی عمرو بن عوف حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم اول که بحوالی مدینه رسید بمحلهٔ قبا فرود آمد چهارده روز آنجا اقامت فرمود و دران ایام
اساس مسجد قبا افگند و آن اول مسجدی ست در مدینه که آنحضرت صلی الله علیه وسلم در آنجا نماز گزارده فاتیا رسول الله صلی الله علیه وسلم فی ذلک
پس آمدند هر دو مرد آنحضرت را در پرسیدن آن و پرسیدند از آنحضرت فقال هو هذا پس فرمود آن مسجد این است یعنی مسجد که مراد آیت
آنحضرت مسجد شریف خود را وفی ذلک خیر کثیر و درین مسجد خیر بسیار است قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح حدثنا ابو بکر عن علی
ابن عبد الله قال سألت یحیی بن سعید عن محمد بن ابی یحیی الاسلمی فقال لم یکن به باس گفت ابو بکر بن یحیی سوال کردم یحیی بن سعید را

شرح ابی الطیب

قوله فقال هو هذا یعنی مسجده ای قال رسول الله صلی الله علیه وسلم المسجد الذی اسس علی التقوی هو مسجدی هذا قال العراقی هذا تصریح فی ان المراد بالمسجد الذی اسس علی التقوی مسجد النبی صلی الله علیه وسلم بالمدینة وظاهر غیره من الاحادیث انه مسجد قبا انتهی وقد اختلف الصحابة والتابعون فی ذلک فذهب زید بن ثابت وابن عمر وابو سعید الخدری الی انه مسجد المدینة وهو قول سعید بن المسیب ومالک بن انس وذهب ابن عباس وعروة بن الزبیر وسعید بن جبیر وقتادة وعطیة العوفی الی انه مسجد قبا والاول اصح لموافقته للاحادیث الصحیحة وخالف فی ذلک ابن العربی فذکر الآیة ثم قال لا خلاف انهم اهل قبا والامر مشهور جدا صحیح عن جماعة لا یحصرون عددا فهو اولی من العمل بحدیث یرویه ابن ابن ابی یحیی عن ابیه ورواته ما قلنا اولی منه ثم استدل بحدیث عائشة فی قصة الهجرة قال العراقی وانیس ابوه ثقتان ولم ینفرد به بل رواه مسلم من حدیث عبد الرحمن بن ابی سعید وابی سلمة بن عبد الرحمن عن ابی سعید کما تقدم وقصة الهجرة من قول عائشة ولم تشهد القصة وحدیث ابی سعید من قوله صلی الله علیه وسلم فهو ارجح قال فان قیل هل یمکن اعمال الاحادیث الدالة علی ان المراد مسجد المدینة والاحادیث الاخر مع نظم اول الآیة وآخرها او یصار الی الترجیح لتعذر الجمع فالجواب انه یمکن ان یقال ان الضمیر فی قوله فیه الثانیة یحتمل عوده الی مسجد المدینة لان کثیرا من الانصار کان یصلی مع النبی صلی الله علیه وسلم من بنی عمرو بن عوف وغیرهم حتی کان معاذ یصلی معه العشاء ثم یرجع الی قومه وهذا الجواب فیه بعد ویحتمل ان یقال ان المسجد الموصوف بکونه اسس علی التقوی من اول یوم یصدق علی کل من المسجدین لان کلا منهما اسسه النبی صلی الله علیه وسلم علی التقوی فاسس مسجد قبا اول قدومه حین نزل فی بنی عمرو بن عوف ثم حین دخل المدینة اسس بها مسجده ویمکن ارادة کل من المسجدین بالآیة وعین النبی صلی الله علیه وسلم مسجد المدینة لفضله علی مسجد قباء وصدق الآیة علیه ثم اعاد الضمیر علی مسجد قباء من غیر ذکره لکونه داخلا فیه بوصفه فی مسجد اسس علی التقوی کقوله تعالی وتعزروه وتوقروه یعود الی الرسول صلی الله علیه وسلم والضمیر فی قوله وتسبحوه یعود الی الله تعالی وان لم یمیز فی اللفظ بین الضمیرین وفی هذا الجواب ایضا نظر واذا تعذر الجمع فیصار الی الترجیح والاحادیث فی کون المراد مسجد المدینة اصح واصرح انتهی کذا نقله فی قوت المغتذی علی جامع الترمذی وقال بعض المدققین یمکن الجمع بان یراد بالمسجد الذی اسس علی التقوی کل من المسجدین کما ذکره فی الاحتمال الثانی ویراد

قوت المغتذی

حدثنا ابو بکر هو عبد القدوس محمد بن عبد الکبیر بن شعیب بن الحبحاب الحبحابی العطار البصری

عارضة الاحوذی

ابن عمر العمری فهو ضعیف ولکن قد بینا ذلک من فعل عمر فی الموطا غریبه الاحتلام رؤیة الحلم فی النوم وهو الماء الذی یخرج من الرجل فیدل علی کمال حلمه وعقله احکامه من رای فی ثوبه بللا فلا یخلو ان ینام فیه ولا ینام فان لم ینم فیه فلا شیء علیه وان نام فیه فلا یخلو ان یتیقن انه احتلام او یشک فیه هل هو احتلام ام لا وجب علیه الغسل او استحب علیه القول بالغاء الشک واستعماله وان تیقن انه احتلام فلا یخلو ان یذکر انه احتلم او لا یذکر فان ذکر فلا خلاف انه یغتسل وان لم یذکر احتلاما فقد اختلف فی ذلک العلماء فذهب جمیع العلماء الی انه یجب علیه الغسل

شرح سراج احمد

از حال محمد بن ابی یحیی پرسش گفت یحیی بن سعید نیست بمحمد بن ابی یحیی هیچ باکی یعنی ثقہ است واخوہ انیس بن ابی یحیی اثبت منه وبرادر
محمد بن ابی یحیی کہ انیس بن یحیی است استاد حاتم بن اسمعیل ثابت ترست از محمد بن ابی یحیی **باب** ماجاء فی الصلوٰۃ فی مسجد قباء
باب ست در بیان آنچہ آمده است در فضیلت گذاردن نماز در مسجد قبا حدثنا محمد بن العلاء ابوکریب وسفیان بن وکیع قالا نا ابواسامة
عن عبد الحمید بن جعفر نا ابوالابرد مولی بنی خطمة ابرد بفتح همزه وسکون موحده وراء ودال مهمله وخطمه بفتح خای معجمه وسکون طای مهمله وسیم مدنی
مقبول از ثالثه بود وانه سمع اسید بن ظهیر الانصاری یابد رستیکه ابوالابرد شنید اسید بن ظهیر بن رافع انصاری اوسی را وبود اسید و پدر او صحابی بود ودر خلافت مروان وفات یافت
و پدر و لفظ تصغیر اند وکان من صحاب النبی صلی الله علیه وسلم یحدث عن النبی صلی الله علیه وسلم وبود اسید از صحابه که روایت از آنحضرت کرده قال الصلوٰۃ فی مسجد قباء کعمرۃ

شرح ابی الطیب

بالتطهیر الذی یحبه اهل المسجد المؤسس علی التقوی الصادق علی الاثنین ماهو اعم من الحسی الصادق علی الاستنجاء بالماء بعد الحجر وعلی غسل الجنابة وعلی المعنوی الذی هو التطهیر من المعاصی والخصال المذمومة فان الذی علیه المحققون من اهل الکشف وبعض اهل النظر هو انه ما من کلمة من کلمات القرآن مما یکون له فی اللسان عدة معان الا وکلها مقصودة للحق تعالی اذا کان مما لا یحیله العقول السلیمة ولا تهدم رکنا من ارکان الشریعة وان کان بعض تلك المعانی انسب بذلك الموضع من بعض لقرائن الاحوال کاسباب النزول وسیاق الآیة والقصة وغیر ذلك ولا شك ان ارادة المسجدین بمسجد اسس علی التقوی وکذلك ارادة التطهیر الحسی والمعنوی بالتطهیر موافق للغة غیر مناف لشیء من قواعد الشریعة فلیحمل علیه فانه به یحصل اعمال الصنفین من الاحادیث اعنی الصنف الدال علی انه مسجد المدینة والدال علی انه مسجد قباء وبه ینتظم اول الآیة وآخرها لان اهل کل من المسجدین متصفون بانهم یحبون ان یتطهروا تطهیرا معنویا وحسیا غایة الامر ان اهل قباء زادوا الحسی ایضا وکل من المسجدین احق ان تقوم فیه من مسجد الضرار وان تفاوتت مراتبهما فان ذلك غیر قادح فالتنصیص علی مسجد المدینة عند التنازع لکونه الفرد الاکمل فهو احق منهما ودلالة سیاق الاحادیث والقصة علی انه مسجد قباء لکونه احق من مسجد الضرار فکل منهما علی التقوی وکل منهما احق ان یقوم فیه من مسجد الضرار وان کان احدهما احق من الآخر وکل منهما فیه رجال یحبون ان یتطهروا اما معنویا فقط او معنویا وحسیا وعلی هذا فلا تعذر فی الجمع ولا حاجة الی المصیر الی الترجیح وبالله التوفیق وهو ولی الهدایة والتوضیح والحمد لله رب العالمین انتهی **قوله** وفی ذلك خیر کثیر ای فی مسجد قباء خیر کثیر

قوت المغتذی

ابو الابرد قال العراقی بفتح الهمزة وسکون الموحدة وفتح الراء وآخره دال مهملة ولیس له عند المصنف الا هذا الحدیث ولا یعرف اسمه ولا یعرف روی عنه الا عبد الحمید بن جعفر وقد ذکره فی الکنی فیمن لا یعرف اسمه ابو احمد الحاکم فی الکنی وابن ابی حاتم فی الجرح والتعدیل وابن حبان فی الثقات ولم یذکره النسائی فی الکنی وانه لا یذکر فی کتابه من اصحاب الکنی الا من عرف اسمه غالبا قال واما قول المصنف اسمه زیاد وتبعه المزی علی ذلك فالظاهر انه وهم التبس علیه بابی الابرد الحارثی فانه اسمه زیاد اسید بن ظهیر بضم اوله لهما صحبة واسم جده رافع الصلوٰۃ فی مسجد قباء بالمد ینذکر ویؤنث

عارضة الاحوذی

وقال الشافعی متی رای الماء الدافق ولم یذکر احتلاما فلا یجب علیه الغسل ولکنه یستحب واختلف اصحابنا فی تاویله فمنهم من قال معناه انه ثوب یلبسه هو وغیره ومنهم من قال به مطلقا وکذلك یروی عن مجاهد والصحیح وجوب الغسل اذا لم یلبسه غیره لانه یقطع علی انه منه والنسیان ممکن وعدم الشعور ایضا ممکن فلا یترك الیقین وجوب الغسل للشك فی النسیان واما اذا لبسه هو وغیره ممن یحتلم فلا یجب علیه الغسل ولکنه یستحب بجواز ان یکون هو المحتلم **تحقیق** لا یری الشافعی خروج المنی من غیر شهوة غسلا فلذلك اسقطه ههنا ولاصحابنا فیه خلاف

عارضة الاحوذي

باب في المني والمذي

عبد الرحمن بن ابي ليلى عن علي سالت رسول الله صلى الله عليه وسلم عن المذي فقال من المذي الوضوء ومن المني الغسل صحيح حسن غريب قال الاموي سعيد ابن يحيى اللغوي المذي والمني والودي مشددات الياء وقال ابو عبيد الصواب ان المني وحده مشدد الياء والباقيان مخففان والمذي بذال معجمة والودي بدال مهملة والفعل منه يقال ودى بدال مهملة ومذى وامذى بذال معجمة وامنى من المني فالمذي ارق ما يكون من النطفة يخرج عند الممازحة والتقبيل والمني الماء الدافق وهو غاية اللذة ابيض ثخين وهو من المرأة اصفر رقيق

حل اللغة ۱ ... زیر یعنی الخ ... ۲ ... ۳ ... ازاطراف ...

شرح سراج احمد

آنحضرت نماز گزاردن در مسجد قبا ہمچو ثواب عمرہ است قبا بضم قاف و در آخر ہمزہ نام موضعی است کہ این مسجد در اوست در حوالی مدینہ و آن مسجدی است کہ در اول ہجرت پیش از در آمدن مدینہ بنا کردہ شد و بقول مشہور مسجد کریمہ لمسجد اسس علی التقوی من اول یوم در شان اوست یعنی چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم پیش از در آمدن بداخل مدینہ نزول برکت شمول فرمود در محلہ عمرو بن عوف کہ ساکن قبا بودند و قریع شد بمدت سہ روز یا زیادہ علی اختلاف الروایات ہمدرین مواضع اقامت نمود تا سیس مسجد قبا فرمود و بروایتی ہم اہل قبا التماس نمودند کہ مسجدی برای ایشان بنا فرمایند اشارت بصحابہ کرام فرمود کہ یکی از شما برین ناقہ من سوار شود و بگرداند ابوبکر صدیق برخاست و بر پشت ناقہ بنشست ناقہ برنخاست بعد از وی عمر فاروق سوار شدہ نیز برنخاست بعد از ان علی مرتضی برخاست ہمین کہ پای در رکاب آورد ناقہ برجست فرمود زمامش را رہا کن کہ وی مامور است ہر جا کہ گردد آخر ہم بر مدار سیر ناقہ مسجد قبا بنا فرمود و باہل قبا امر فرمود تا سنگہا جمع کردند پس بعنزہ کہ در دست داشت خطی برای تعیین قبلہ بر کشید و سنگ بدست مبارک برگرفت و بر موضع بنا نہاد و باصحاب کرام نیز امر کرد تا ہر کدام سنگی بترتیب بنہادند و آنکہ در بعضی روایات آمدہ کہ جبرئیل آمد و تعیین جہت کعبہ نمود این مگر در بنای دیگر باشد کہ بعد از تحویل قبلہ وقوع یافتہ والا قبلہ دران زمان بجانب بیت المقدس بود و بروایت ثقات ثابت شدہ کہ آنحضرت بذات شریف خود سنگ برای بنای این مسجد می کشید و صفہ کہ در صحن این مسجد است گویند جای نشست ناقہ آنحضرت است صلی اللہ علیہ وسلم و سید سمہودی در تاریخ مدینہ نوشتہ است و طول و عرض مسجد قبا شصت و شش ذراع است و گفتہ اند کہ بعضی از ان در جانب منارہ از زیادت عثمان بن عفان است رضی اللہ عنہ و عمر بن عبد العزیز بر طریق بنای مسجد اعظم نبوی در بنای آن نیز تزئین و تکلیف نمودہ بود چون بطول زمان منہدم شد بعد از ان ملوک و امرای آفاق قرناً بعد قرن تجدید آن می نمودند و

فی الباب عن سہل بن حنیف و در سعادۃ نماز در وی بعمرہ احادیث بسیار ورود یافتہ و در بعضی طرق باربعہ رکعت تصریح آمدہ

قال حدیث اسید حدیث حسن غریب گفت مصنف حدیث اسید بن ظہیر حدیثی است حسن غریب ولا نعرف لاسید ابن ظہیر شیئا یصح غیر ہذا الحدیث مصنف گوید و نمی شناسم برای اسید چیزی از حدیث کہ صحیح شدہ باشد سوای این یک حدیث حافظ ابن عبد البر در استیعاب نوشتہ اسید بن ظہیر بن رافع بن عدی بن زید بن عمرو بن جشم بن حارثہ بن الحارث بن الخزرج بن عمرو ابن مالک بن الاوس الانصاری الحارثی لہ ولابیہ ظہیر بن رافع صحبۃ ورواۃ وابوہ من کبار الصحابۃ ممن شہد العقبۃ وہو اخو انس بن ظہیر لابیہ وامہ واخو عباد بن بشر لامہ امہم فاطمۃ بنت بشر بن عدی بن غنم بن عوف قال الواقدی یکنی اسید ابا ثابت عدادہ فی اہل المدینۃ کان من المستصغرین یوم احد وشہد الخندق وہو ابن عم رافع بن خدیج روی عنہ ابو الابرد مولی بنی خطمۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم من اتی مسجد قباء فصلی فیہ کانت کعمرۃ توفی فی خلافۃ عبد الملک بن مروان ولا نعرفہ الا من حدیث ابی اسامۃ عن عبد الحمید بن جعفر و نمی شناسیم این حدیث اسید بن ظہیر را مگر از طریق ابی اسامہ از عبد الحمید و از دیگر طریق مروی نگشتہ است ازین جہت مصنف این حدیث را نسبت بغرابت کردہ وابو الابرد اسمہ زیاد مدینی وابو الابرد کہ استاد عبد الحمید است نام وی زیاد است و مدینی نسبت است بمدینہ

قوت المغتذي

ولا نعرف لاسید بن ظہیر شیئا یصح غیر ہذا الحدیث زاد ابن العربی انہ لیس لہ غیرہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم وقال العراقی وہذا النفی لیس بجید بل لہ ثلثۃ احادیث اخر حدیث النہی عن کراء المزارع اخرجہ النسائی وحدیث المبتاع من السارق اخرجہ النسائی ایضا وسندہ جید وحدیث اجازۃ رافع بن خدیج یوم احد اخرجہ الطبرانی وسندہ جید ایضا

شرح سراج احمد

باب ما جاء فی ای المساجد افضل باب ست انچه آمده است در بیان آنکه کدامی مسجدها بہتر اند حدثنا الانصاری نا معن نا مالك ح وثنا قتيبة عن مالك عن زيد بن رباح وعبيد الله بن ابی عبد الله الاغر عن ابی عبد الله الاغر عن ابی هريرة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال صلوة فی مسجدی هذا یک نماز درین مسجد من خیر من الف صلوة فیما سواه بہتر از ہزار نماز در مسجد کہ سوای اوست الا المسجد الحرام مگر مسجد حرام کہ نماز دروی از نماز در مسجد من بیشتر است تا آنکہ آمده است کہ یک نماز در مسجد حرام

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی ای المسجد افضل **قوله** صلوة فی مسجدی هذا ای مسجد المدینة لا مسجد قباء قال النووی ینبغی ان یتحری الصلوة فیما کان مسجدا فی حیاته صلی الله علیه وسلم لا فیما زید بعده ووافقه السبکی واعترضه ابن تیمیة واطال فیه والمحب الطبری واورد آثارا استدل به وبانه سلم فی مسجد مكة بان المضاعفة لا تختص بما کان موجودا فی زمنه صلی الله علیه وسلم یعنی فکذلك مسجد المدینه وبان الاشارة فی الحدیث انما هی لاخراج غیره من المساجد المنسوبة الیه صلی الله علیه وسلم وبان الامام مالكا سئل عن ذلك فاجاب بعدم الخصوصیة وقال لانه صلی الله علیه وسلم اخبر بما یکون بعده وزویت له الارض فعلم بما یحدث بعده ولو لا هذا ما استجاز الخلفاء الراشدون ان یستزیدوا فیه بحضرة الصحابة وبما فی تاریخ المدینة عن عمر رضی الله عنه انه لما فرغ من الزیادة قال لو انتهی الی الجبانة وفی روایة الی ذی الحلیفة لكان الكل مسجد رسول الله صلی الله علیه وسلم هذا خلاصة ما فی الجوهر المنظوم **قوله** الا المسجد الحرام فان الصلوة فیه افضل من الف صلوة فی مسجدی كذا قاله ابن مالك ویؤیده ما رواه ابن ماجة عن انس بن مالك مرفوعا قال صلاته ای الرجل فی مسجدی بخمسین الف صلوة وصلاته فی المسجد الحرام بمائة الف صلوة ای بالنسبة الی مسجد المدینة وبه یندفع ما قیل الاستثناء یحتمل ان الصلوة فی مسجدی لا تفضل الصلوة فی المسجد الحرام بالف بل بدونها ویحتمل المساواة ایضا

قوت المغتذی

صلوة فی مسجدی هذا خیر من الف صلوة فیما سواه الا المسجد الحرام اختلف فی تاویل هذا الاستثناء فقیل معناه ان الصلوة فی مسجده صلی الله علیه وسلم افضل من الصلوة فی المسجد الحرام بدون الف صلوة ونقل ابن عبد البر عن جماعة اهل الاثر ان معناه ان الصلوة فی المسجد الحرام افضل من الصلوة فی مسجد المدینة ثم ایده بما اخرجه من حدیث ابن عمر مرفوعا صلوة فی مسجدی هذا افضل من الف صلوة فی غیره الا المسجد الحرام فانه افضل منه بمائة صلوة واخذ من قوله هذا اختصاص التضعیف بمسجده الذی کان فی زمانه صلی الله علیه وسلم دون ما احدث فیه بعده من الزیادة فی زمن الخلفاء الراشدین وبعدهم تغلیبا لاسم الاشارة بخلاف المسجد الحرام فانه لا یختص بما کان اولا هو المسجد بل یعم جمیع الحرام الذی یحرم صیده علی الصحیح ذکره النووی وغیره وسواء فی التضعیف الفرض والنفل عند الجمهور وخصه الطحاوی بالفرض قال الزرکشی فی احکام المساجد یتحصل فی المراد بالمسجد الحرام الذی تضاعف فیه الصلوة سبعة اقوال الاول انه المکان الذی یحرم علی الجنب الاقامة فیه الثانی انه مكة الثالث انه الحرم كله الرابع انه الكعبة الخامس انه الكعبة وما فی الحجر من البیت السادس انه الكعبة والمسجد حولها السابع انه جمیع الحرم وعرفة قاله ابن حزم

عارضة الاحوذی

والودی ماء ابیض یخرج بأثر البول و منی معناه هراق من منی ای اراق فوزنه مفعول و یجوز علی لغة امنی احکامه افتی النبی صلی الله علیه وسلم فی المنی والمذی ولو یذكره رسول الله صلی الله علیه وسلم بحكم ولما كان یخرج مع البول اجراه العلماء مجری البول واما المذی فافتی فیه رسول الله صلی الله علیه وسلم لعلی ابن ابی طالب فتارة روی انه قال یتوضأ وضوءه للصلوة وقال به الشافعی وبعض اصحابنا فی ظاهر المدونة وتارة روی انه قال له اغسل ذكرك وانثییك قال به احمد وغیره وتارة روی انه قال

عارضة الاحوذی

اغسل ذكرك و توضأ قال به مالك وغيره ولا يشك في صحة الامر بغسل الانثيين والذكر ولكن من العلماء من قال الوضوء شرعة والغسل في الذكر والانثيين سعة لانه يبرد العضو فيضعف المذى والصحيح اذا صح حمله على الشرع و القول به وتارة روى ينضح فرجه قال محمد بن مسلمة معناه قطع الشك بعد الوضوء ويستثبت ما يخشى من تلمس الى النضح لا الى مذى بعد لخروجه فرجع قال بعض اشياخنا اذا قلنا بغسل الذكر فلابد من نية لانه ليس من راسه نجاسة اذ لا نجاسة فيه انما هو عبادة فافتقر الى النية

شرح سراج احمد

برابر سه ہزار نماز ست در غیر وی آنچه مطابق احادیث و موافق مذہب اکثر ائمه ست این ست بخلاف مالکیه که این عبارت را بران حمل میکنند که نماز در مسجد من فاضل تر ست از نماز در مسجد حرام به کمتر از ہزار واین بنا بر مذہب مالک که قائل ست بافضلیت مدینه از مکه وجوابش بعد از تسلیم قول بافضلیت مدینه چنانکه مذہب او ست آنکه افضلیت منحصر در تضاعف ثواب نیست گو تضاعف ثواب نماز در مسجد حرام بیشتر از مسجد نبوی باشد ولیکن انواع کرامات و برکات و فتوحات و فیوض و منافع که مخصوص مدینه مطہره است در افضلیت آن کافی ست و نیز مضاعفت بکثرت عدد ست و شرف و نقابت و رای آنست تواند که یک حبت نفیس تر از صد ہزار بود چنانکه یک جوہر نفیس بصد ہزار فلس ارزد پس تواند که یک نماز در مسجد شریف بجہت قرب حجره روی صلی الله علیه وسلم نفیس و عظیم تر بود از صد ہزار که در مسجد حرام بود وقال ابو عیسیٰ لم یذکر قتیبة فی حدیثه عن عبید الله گفت مصنف و ذکر نکرده است قتیبه در حدیث خود لفظ عن عبید الله را بلکه در روایت انصاری ست وانما ذکر عن زید بن رباح عن ابی عبد الله الاغر وجز این نیست که ذکر کرده است قتیبه از زید بن رباح از ابی عبد الله بی واسطه عبید الله بن ابی عبد الله قال هذا حدیث حسن صحیح و ابو عبد الله الاغر اسمه سلمان وقد روی عن ابی هریرة من غیر وجه عن النبی صلی الله علیه وسلم چنانکه شیخان و غیرہما اخراج کرده اند وفی الباب عن علی و میمونة وابی سعید و جبیر بن مطعم و عبد الله بن الزبیر وابن عمر وابی ذر و طبرانی در معجم کبیر بنقل ثقات از ارقم نیز آورده و بیہقی از جابر اخراج کرده است بعبارت الصلٰوة فی مسجدی هذا افضل من الف صلوة فی ما سواه الا المسجد الحرام واحمد و طبرانی از انس بن مالک اخراج کرده اند در فضیلت گذاردن نماز درین مسجد حدثنا ابن ابی عمر نا سفیان بن عیینة عن عبد الملك بن عمیر عن قزعة بفتح قاف و سکون زا ابن سوید بن حجر الباہلی ابو محمد البصری ضعیف از ثالثه بود عن ابی سعید الخدری قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا تشد الرحال الا الی ثلثة مساجد بسته نشود بارہا یعنی اختیار کرده نشود سفر مگر بسوی سه مسجد مسجد الحرام یعنی کعبه که او را مسجد حرام گویند زیرا که صید و قتال و مانند آن دران حرام است و مسجدی هذا دوم مسجد من که این ست و مسجد الاقصی و سوم بیت المقدس که او را مسجد اقصی گویند زیرا که دران زمان مسجد پیش از وی بنا کرده نشده بود پس

شرح ابی الطیب

قوله لا تشد الرحال الا الرحال جمع رحل وهو رکوب البعیر والمراد نفی فضیلة شدها وربطها قیل هو نفی و معناه النهی ای لا تشدوا الی غیرها لان ما سوی الثلثة متساو فی الرتبة غیر متفاوت فی الفضیلة فکان الترحل الیه ضائعا وعبثا

قوت المغتذی

لا تشد الرحال الا الی ثلثة مساجد قیل هو نفی بمعنی النهی وقیل لمجرد الاخبار لا نهی قال النووی معناه لا فضیلة فی شد الرحال الی مسجد غیر هذه الثلثة ونقله عن جمهور العلماء وقال العراقی من احسن محامل الحدیث ان المراد منه حکم المساجد فقط وانه لا تشد الرحال الی مسجد من المساجد غیر هذه الثلثة واما قصد غیر المساجد من الرحلة فی طلب العلم وزیارة الصالحین والاخوان والتجارة والتنزه ونحو ذلك فلیس داخلا فیه وقد ورد ذلك مصرحا فی روایة احمد ولفظه لا ینبغی للمطی ان یشد رحاله الی مسجد یبتغی فیه الصلوة غیر المسجد الحرام والمسجد الاقصی ومسجدی هذا وقال الشیخ تقی الدین السبکی لیس فی الارض بقعة لها فضل لذاتها حتی تشد الرحال الیها لذلك الفضل غیر البلاد الثلثة قال ومرادی بالفضل ما شهد الشرع باعتباره ورتب علیه حکما شرعیا واما غیرها من البلاد فلا یشد الیها لذاتها بل لزیارة او جهاد او علم او نحو ذلك من المندوبات او المباحات قال وقد التبس ذلك علی بعضهم فزعم ان شد الرحال الی الزیارة لمن فی غیر الثلثة داخل فی

شرح سراج احمد

انتہائی مسجد نبوی باشد یا بجہت بعد مسافت وی از مسجد حرام قال هذا حديث حسن صحيح ظاہر این حدیث نہی ست از اختیار سفر بموضعے جز این سہ مواضع کہ پروردگار تعالی بمزید فضل و عظمت و کرامت اینہارا امتیاز و مخصوص گردانیدہ است بخلاف مواضع دیگر کہ در فضل و برکت کہ قریب ہم اند و بر زبان شارع ہیچ یکی از انہا مخصوص بفضل مخصوص شدہ مقصود آنست کہ حیثیت تقرب و تعبد بذوات آن مواضع قصد نمایند و سفر کنند و الا اگر حاجتی افتد مثل تحصیل علم و تجارت و ادای بعضی حقوق مثلاً آن دیگر ست کہ سفر باین قصد جائز ست اما در مسافر برای زیارت قبور صالحین و رسیدن بمواضع متبرکہ اختلاف ست بعضی مباح دارند و بعضی حرام گویند کذا فی مجمع البحار واللہ اعلم و بعضی از علما گفتہ اند کہ قصد بطریق نذر بجز این سہ جا درست نباشد اگر نذر کنند در غیر این سہ مسجد واجب نمیگردد وفای آن و بعضی از علما گفتہ اند کہ سخن در مساجد یعنی در مسجدی دیگر جز این مساجد سفر جائز نبود و اما مواضع دیگر جز مساجد خارج از مفہوم این کلام ست **باب** ما جاء فی المشی الی المسجد باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در ذکر ثواب آہستہ رفتن بسوی مسجد برای ادای نماز حدثنا محمد بن عبد الملك بن ابی الشوارب الاموی البصری و نام ابی الشوارب محمد بن عبد الرحمن بن ابی عثمان ست صدوق از کبار عاشرہ بود در سنہ اربع و اربعین و مائتین وفات کرد نا یزید ابن زریع نا معمر عن الزہری عن ابی سلمة عن ابی ہریرة قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا اقیمت الصلوة فلا تاتوها وانتم تسعون چون اقامت نماز کردہ شود پس نروید شما برای نماز در حالیکہ دوندہ باشید ولكن ايتوها وانتم تمشون و لیکن بیائید شما نماز را در حالیکہ شما می روید برہیأت خویش و علیکم السکینة و لازم ست بر شما آرام و آہستگی در رفتار بسوی نماز فما ادرکتم فصلوا پس چیزیکہ بیابید شما با امام پس گزارید آنرا

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی المشی الی المسجد **قوله** اذا اقيمت الصلوة فلا تاتوها وانتم تسعون هذا ليس بقيد بل انما ذكر لانه محل توهم جواز الاسراع لادراك اول الصلوة مع الامام فاذا لم يجز الاسراع مع وجود هذه المصلحة فعند انتفائها بالاولى ففى هذا التقييد افادة ان الاسراع لا يجوز حتى ان اقيمت الصلوة ايضا والمراد بالسعى هنا الاسراع وقد يطلق على مطلق المشى ايضا كما فى قوله تعالى فاسعوا الى ذكر الله **قوله** وعليكم السكينة منصوب على انه مفعول به اى الزموا السكينة ويجوز الرفع على انه مبتدأ وهى عبارة عن التأنى فى الحركات مع الخضوع والخشوع وانما امرهم بالسكينة لانه فى صلوة ما دام قاصدا لها فانه اخرج مسلم فى صحيحه اذا كان يعمد الى الصلوة فهو فى صلوة يعنى اذا لم يقصر فى التاخير **قوله** فما ادركتم فصلوا يدل على انه يكون مدركا للامام والجماعة باى جزء ادركه قبل سلام الامام ويحصل له الثواب كاملا وهى السبع والعشرون درجة لكن من ادركها من اولها تكون درجاته اكمل

قوت المغتذی

المنع وهو خطأ لان الاستثناء انما يكون من جنس المستثنى منه فمعنى الحديث لا تشد الرحال الى مسجد من المساجد او الى مكان من الامكنة لاجل ذلك المكان الا الى الثلثة المذكورة وشد الرحال الى زيارة او طلب علم ليس الى المكان بل الى من فى ذلك المكان مسجد الحرام هو من اضافة الموصوف الى الصفة وهو جائز عند الكوفيين والبصريون يتأولونه الى مسجد البلد الحرام اى المحرم وكذا قوله ومسجد الاقصى وسمى به لبعده من المسجد الحرام وعليكم السكينة بالرفع على الابتداء والخبر والجملة حال هذا هو المشهور فى الرواية وذكر القرطبى انه نصب على الاغراء اى

عارضة الاحوذی

باب فی المذی يصيب الثوب سهل ابن حنيف قال كنت القى من المذى شدة وعناء فكنت اكثر منه الغسل فذكرت ذلك لرسول الله صلى الله عليه وسلم وسألته عنه فقال انما يجزيك من ذلك الوضوء قلت يا رسول الله كيف بما يصيب ثوبى منه قال يكفيك ان تاخذ كفا من ماء فتنضح به ثوبك حيث ترى انه اصاب منه اسناده هذا حديث تفرد به محمد بن اسحق فكيف يقول فيه ابو عيسى انه صحيح الاعلى رأى الاول غريبه النضح بالحاء المهملة البلل ومن اعتقد فيه انه الوضوء فقد وهم احكامه اجمع العلماء على ان المذى

عارضۃ الاحوذی

نجس واختلفوا فی غسله ونضحه فقال مالك والشافعی واسحق لا يجزيه الا الغسل وقال الاحمداری انه يجزيه النضح ودليلنا انه نجاسة فوجب غسلها كسائر النجاسات وفی هذا الحديث حجة لنا لانه قال يكفيك ان تاخذ كفا من ماء فتنضح به ثوبك والنجاسات على قسمين نجاسة كلون الماء وهو البول والوذی ونحوهما ونجاسة تخالف لون الماء فاذا خالفت لون الماء وجب صب الماء حتى يذهب عينها فاذا وافقت لون الماء فالواجب ان يكاثر بالماء خاصة اذ ليس لها عين يزال وكف من ماء على ما ورد فی الحديث اكثر من نقطة من مذی وسياتی بيانه

شرح سراج احمد

با امام وما فاتكم فاتموا و چیزیکه فوت کرد شما را و نیافتید همراه امام پس تمام کنید آنرا پس از امام تنها وفی الباب عن ابی قتادة اخرجه الشیخان واحمد وابی بن کعب وابی سعید الخدری وزید بن ثابت وجابر بن عبد الله وانس اخرجه عبد الرزاق وصحح بلفظ اذا سمعت الاقامة فامش علی هیأتک فما ادرکت فصل وما فاتک فاقض واخرج البخاری عن ابی هریرة بلفظ اذا سمعتم الاقامة فامشوا الی الصلوٰة وعلیکم بالسکینة والوقار ولا تسرعوا فما ادرکتم فصلوا وما فاتکم فاتموا قال ابو عیسی اختلف اهل العلم فی المشی الی المسجد فمنهم من رای الاسراع اذا خاف فوت تکبیرة الاولی اختلاف کرده اند اهل علم در رفتن بسوی مسجد پس بعضے از علما کسی ست که اعتقاد کرده شتابی رفتن را وقتیکه بترسد فوت شدن تکبیر اولی را حتی ذکر عن بعضهم انه کان یهرول الی الصلوٰة تا آنکه ذکر کرده شده از بعضی علما که او بود میرفت پویه وشتابان بسوی نماز ومنهم من کره الاسراع وبعضی از علما کسی بود که مکروه میداشت شتابی کردن را واختار ان یمشی علی تؤدة واختیار کرده اینکه برود بر آرام ووقار وتوؤدی در صراح است ویقال مشی مشیا وتؤدا ای علی تؤدة بآهستگی رفتن وتاد فی مشیه وتأود فیهما افتعل وتفعل من التؤدة واصل التاء فی اتاد واو ، وبه یقول احمد واسحق وقالا العمل علی حدیث ابی هریرة وهمین ست مذهب امام ما ابی حنیفه وقال اسحق ان خاف فوت تکبیرة الاولی فلا باس ان یسرع فی المشی وگفت اسحق اگر بترسد آدمی فوت شدن تکبیر اولی را پس باک ندارد اینکه شتابی کند در رفتار حدثنا الحسن بن علی الخلال نا عبد الرزاق انا معمر عن الزهری عن سعید بن المسیب عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم بحدیث ابی سلمة عن ابی هریرة بمعناه یعنی موافق حدیث گذشته در لفظ ومعنی هکذا قال عبد الرزاق عن سعید بن المسیب عن ابی هریرة وهذا اصح من حدیث یزید بن زریع مصنف گوید واین طریقه عبد الرزاق صحیح تر ست از طریقه یزید بن زریع حدثنا ابن ابی عمر نا سفیان عن الزهری عن سعید بن المسیب عن ابی هریرة عن النبی صلی الله علیه وسلم نحوه واین طریقه ثالث را ذکر کرده برای تقویت حدیث **باب** ما جاء فی القعود فی المسجد وانتظار الصلوٰة من الفضل بابست در بیان آنچه آمده است در ذکر نشستن در مسجد وانتظار بردن نماز از جمله فضیلت بست من الفضل متعلق ست بجار حدثنا محمود بن غیلان نا عبد الرزاق نا معمر عن همام بن منبه عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا یزال احدکم فی صلوٰة ما دام ینتظرها همیشه باشد یکی از شما در نماز ما دامیکه انتظار برد نماز را وثواب نماز برای وی نوشته شود ولا تزال الملئکة تصلی علی احدکم ما دام فی المسجد وهمیشه فرشتگان دعای رحمت میکنند بریکی

شرح ابی الطیب

قوله فما فاتکم فاتموا قال بعضهم فیه دلیل علی انه ما ادرکه المؤتم من صلوٰة امامه هو اول صلاته لان لفظ الاتمام یقع علی ما بقی من الشیء وقد تقدم اوله قلت لا دلالة فیه علی ذلک لان الشیء ما دام یکون ناقصا فهو غیر تمام سواء کان ناقصا من اوله او من آخره والله اعلم **باب** ما جاء فی القعود فی المسجد وانتظار الصلوٰة من الفضل **قوله** لا یزال احدکم فی صلوٰة ای ثوابا واجرا ما دام ینتظرها ای ما دام فی المسجد لا یمنعه ان ینقلب الی اهله الا الصلوٰة کما فی البخاری ومقتضاه انه اذا صرف نیته عن ذلک صارف آخر انقطع عنه الثواب المذکور **قوله** تصلی علی احدکم ای تستغفر له وقوله

قوت المغتذی

الزموا السکینة وذکر فی حکمة ذلک امران احدهما تکثیر الخطا فان بکل خطوة حسنة والثانی ان الآتی الی الصلوٰة فی صلوٰة فینبغی ان یکون متادبا باداب الصلوٰة من الخشوع وترک العجلة لا یزال احدکم فی صلوٰة ما دام ینتظرها قال العراقی المراد بکونه فی صلوٰة انه یحصل له اجر المصلی لا انه فی صلوٰة حقیقة ولا تزال الملئکة تصلی علی احدکم ما دام فی المسجد زاد فی روایة مسلم ینتظر الصلوٰة

الترجمة

شرح سراج احمد

از شما مادامیکه در مسجد باشید و انتظار نماز می برد اللهم اغفر له اللهم ارحمه ای بار خدایا مرزا و را ای بار خدا مهربانی کن او را و این بیان تصلی علی احدکم ست مالم یحدث و این دعای فرشتگان برای وی تا آن وقت ست که حدث نکرده وبی وضو نشده باشد فقال رجل من حضرموت پس گفت مردی که از حضرموت بود حضر بفتحتین و موت بضم میم و فتح آن نام شهری ست و قبیله است و تسمیه شهر بحضرموت از جهت آن شده که حاضر شد صالح علیه السلام را در وی موت وما الحدث یا ابا هریرة چه چیز ست حدث ای ابا هریره فقال فساء او ضراط پس گفت ابو هریره حدث آواز دبیرست شک کرده راوی در لفظ فساء و ضراط که کدام لفظ را از ین دو ابو هریره گفته است و فساء بضم فاء باد که از کس جدا گردد و آواز برنیاید و بفارسی اس گویند و ضراط بضم ضاد معجمه و تخفیف را بمعنی تیز و فی الباب عن علی بن ابی طالب و ابی سعید الخدری و انس بن مالک و عبد الله بن مسعود و سهل بن سعد الساعدی قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة حدیث حسن صحیح واین حدیث را از ابی هریره ابو داود و نسائی و احمد و نسائی از عبد الله بن سلام و شیخین و ابن ابی شیبه از هردی از صحابه و ابن جریر و ابن ابی شیبه از ابی هریره و طبرانی از ابی امامه و طبرانی در اوسط از ابی هریره و عبد الرزاق و ابن عساکر از جابر اخراج کرده اند **باب** ما جاء فی الصلوٰة علی الخمرة باب ست در بیان انچه آمده است در ذکر گذاردن نماز بر سجاده خمره بضم خای معجمه و سکون میم سجاده کوچک از برگ خرما بافته حدثنا قتیبة نا ابو الاحوص سلام بن سلیم عن سماك بن حرب عن عكرمة عن ابن عباس قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي على الخمرة بود آنحضرت که میگذارد نماز را بر سجادۀ کوچک از برگ خرما بافته شده وفی الباب عن ام حبیبة بنت ابی سفیان

شرح ابی الطیب

اللهم اغفر له بیان لقوله تصلی بتقدیر القول وافاد قوله فی المسجد انه لو انتقل الی موضع آخر من صلاته من المسجد يكون محروما لذلك الثواب وبه ترجح احد الاحتمالين من قوله صلى الله عليه وسلم ان الملئكة تصلي على احدكم ما دام في مصلاه كما رواه البخاري **قوله** فساء او ضراط هو اولى مما فسره بعض بقوله او فاحش من لسانه او يده فقال ما لم يحدث بحدث او يفاحش من لسانه او يده لانه من تفسير الراوی

باب ما جاء في الصلوٰة على الخمرة بضم الخاء وقد سبق تفسيرها في كتاب الحيض وقال في قوت المغتذي وجاء في سنن ابي داود عن ابن عباس قال جاءت فارة فاخذت تجر الفتيلة فالقتها بين يدي رسول الله صلى الله عليه وسلم على الخمرة التي كان قاعدا عليها فاحرقت منها مثل موضع درهم قال فهذا صريح في اطلاق الخمرة على اكبر من نوعها اي اكبر من مقدار السجدة كما فسرها في النهاية بانها مقدار ما يضع الرجل عليه وجهه وبذلك ايضا فسرها ابو عبيد

قوت المغتذی

يصلي على الخمرة قال العراقي اختلف في حقيقة الخمرة واشتقاقها فقال ابو عبيد بضم الخاء سجادة من سعف النخل على قدر ما يسجد عليه المصلي سميت بذلك لان خيوطها مستورة بسعفها فان عظم بحيث يكفي لجسده كله في صلوٰة او اضطجاع فهو حصير وليس بخمرة وقال الجوهري الخمرة بالضم سجادة صغيرة تعمل من سعف النخل وترمل بالخيوط وقال صاحب المشارق الخمرة كالحصير الصغير من سعف النخل تضفر بالسيور وهي على قدر ما يوضع على الوجه والانف فان كبرت عن ذلك فهي حصير وسميت خمرة لسترها الوجه والكفين من برد الارض وحرها وقال

عارضة الاحوذی

ذلك ان شاء الله نهى مما يكاثر به النقطة من المذي **باب** في المني يصيب الثوب همام قال ضاف عائشة ضيف فامرت له بملحفة صفراء فنام فيها فاحتلم فيها فاستحيى ان يرسل بها وبها اثر الاحتلام فغمسها في الماء ثم ارسل بها فقالت عائشة لو افسد علينا ثوبنا انما كان يكفيه ان يفركه باصابعه فربما فركته من ثوب رسول الله صلى الله عليه وسلم باصابعي اسناده روى القشيري عن عبد الله بن شهاب الخولاني قالت كنت نازلا على عائشة فاحتلمت على ثوبي فغمستها في الماء فرأتني جارية لعائشة فاخبرتها فبعثت الى عائشة

شرح سراج احمد

وابن عمر بن الخطاب و ام سلمة بنت ابی امية المخزومية و عائشة الصديقة و ميمونة بنت الحارث الهلالية و ام كلثوم بنت ابی سلمة ابن عبد الاسد و لم تسمع من النبی صلی الله علیه وسلم و ام کلثوم دختر ابی سلمہ سماع از آنحضرت ندارد و ابن ابی شیبہ از ابی سعید خدری اخراج کردہ کہ آں النبی صلی الله علیه وسلم صلی علی حصیر و اخرج ابن ابی شیبة عن ابن عباس ان رسول الله صلی الله علیه وسلم صلی علی بساط و اخرج عبد الرزاق و ابو عبید فی الغریب والبیهقی عن عبد الله بن عامر قال رایت عمر بن الخطاب رضی الله عنه یصلی علی عبقری قال ابو عیسی حدیث ابن عباس حدیث حسن صحیح وبه یقول بعض اهل العلم وقال احمد و اسحق قد ثبت عن النبی صلی الله علیه وسلم الصلوة علی الخمرة تحقیق ثابت گشته است از آنحضرت نماز گزاردن بر بوریای خرد قال ابو عیسی والخمرة هو حصیر صغیر گفت مصنف در تفسیر خمرہ کہ آن بوریای خرد است **باب** ما جاء فی الصلوة علی الحصیر باب است در بیان آنچہ آمدہ است در ذکر گزاردن نماز بر بوریا و حصیر شامل است بوریای خرد و کلان ہر دو را و خمرہ بضم خا خاص بساط خرد را گویند حدثنا نصر بن علی الجهضمی نا عیسی بن یونس عن الاعمش عن ابی سفیان نام او طلحہ بن نافع است و او تابعی کوفی است عن جابر عن ابی سعید ان النبی صلی الله علیه وسلم صلی علی حصیر و فی الباب عن انس و المغیرة بن شعبة و اخرج البخاری عن ابی سعید ایضا قال ابو عیسی حدیث ابی سعید حسن والعمل علی هذا عند اکثر اهل العلم الا ان قوما من اهل العلم اختاروا الصلوة علی الارض استحبابا مگر بدرستیکہ گروہی از اہل علم اختیار کردہ اند نماز گزاردن را بر زمین از جہت مستحب پنداشتن و علم من هذا الحدیث ان الصلوة لا یشترط فیها مباشرة الارض کما هو مذهب الائمة **باب** ما جاء فی الصلوة علی البسط باب است در بیان آنچہ آمدہ است در گزاردن نماز بر بساطہا بسط بضم موحدہ و سین مہملہ جمع بساط حدثنا هناد نا وکیع عن شعبة عن ابی التیاح الضبعی بضم ضاد معجمہ و فتح موحدہ قال سمعت انس بن مالک یقول کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یخالطنا گفت انس بن مالک بود آنحضرت کہ مخالطت میکرد ما را ضمیر جمع متکلم برای انس و اہل بیت وی است حتی کان یقول لاخ لی صغیر حتی برای غایت مخالطت است یعنی رسول خدا صلی الله علیه وسلم با ما مخالطت بحدی میداشت کہ بفرمود برادر خرد مرا کہ کودک بود یا ابا عمیر ما فعل النغیر ای ابا عمیر چہ کرد نغیر تصغیر نغر جانوری است مانند برابر گنجشک این حدیث دلیل است بر اجازت الطفال

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الصلوة علی الحصیر **قوله** صلی علی حصیر وهو ما یتخذ من سعف النخل وشبهه قدر طول الرجل واکبر فیه دلیل علی جواز الصلوة علی شیء یحول بینه وبین الارض قال علماؤنا الصلوة علی الارض وما انبتته الارض کالحصیر افضل لانه اقرب الی التواضع **باب** ما جاء فی الصلوة علی البسط **قوله** یا ابا عمیر ما فعل النغیر هو تصغیر نغرة طائر معروف فیه دلیل لمن یقول ان المدینة لیس لها حرم کحرم مکة لان دار انس

قوت المغتذی

صاحب النهایة فی مقدار ما یضع الرجل علیه وجهه فی سجوده من حصیر او نسیجة خوص ونحوه من النبات ولا یکون خمرة الا فی هذا المقدار قال وجاء فی سنن ابی داود عن ابن عباس قال جاءت فارة فاخذت تجر الفتیلة فجاءت بها فالقتها بین یدی رسول الله صلی الله علیه وسلم علی الخمرة التی کان قاعدا علیها فاحرقت منها مثل موضع درهم قال وهذا صریح فی اطلاق الخمرة علی الکبیر من نوعها وقال الخطابی الخمرة السجادة یسجد علیها المصلی سمیت خمرة لانها تخمر وجه المصلی عن الارض

عارضة الاحوذی

فقالت ما حملت علی ما صنعت بثوبیك قال قلت رایت مثل ما یری النائم فی منامه قالت هل رایت فیه اشیئا قالت قلو رایت شیئا غسلته لقد رایتنی و انی احکه من ثوب رسول الله صلی الله علیه وسلم یابسا بظفری قال علماؤنا رحمهم الله روی اهل المدینة عن عائشة الغسل و روی غیرهم من اهل الامصار عنها الفرك غریبه الفرك بفتح الفاء الغرك و الحك و بکسرها البغض وقد روی بدل الفرك الحت وهو الحك کما ورد فی حدیث عبد الله ابن شهاب المذکور احکامه اختلف العلماء فی المنی علی اربعة اقوال الاول قال مالك انه نجس

الترجمہ

ابو سعید کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم نماز گزارد بر بوریا و اخراج کردہ ابن ابی شیبہ از ابن عباس کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم نماز گزارد بر فرش و اخراج کردہ عبد الرزاق و ابو عبید در غریب و بیہقی از عبد اللہ بن عامر گفت دیدم عمر بن خطاب را کہ نماز میگزارد بر عبقری

بفتح عین مہملہ و سکون موحدہ و فتح قاف ... در تذکیر ... نوعی است از فرش

شرح سراج احمد

بربلندی طیور و تمالت اطفال انقیاد این طیور باشی بدیگر و ادخال سرور در قلوب اطفال و جواز سوال از شی معلوم چرا که بر رسول خدا صلی الله علیه وسلم معلوم بود که بچه کنجشک ابو عمیر مرده است قال ونضح بساطا لنا فصلی علیه و پاشیده شد آب بر بساط ما که بوریا بود پس بگزارد آنحضرت نماز بروی و این وقتی بود که آنحضرت بخانهٔ ام سلیم رفته بود چنانکه در بخاری و غیره مصرح ست و این نضح آب برای نرمی بوریا بوده باشد یا برای تنظیف وی و تبرید آن و قاضی عیاض گفته است این نضح برای شک نجاست وی بوده چنانکه مذهب مالکیه و غیره است که نجاست مشکوک پاک میشود بنضح یعنی بپاشیدن آب بروی بخلاف مذهب امام مالک طهارت شیٔ حاصل نمیشود مگر بغسل آن و فی الباب عن ابن عباس اخرجه ابن ابی شیبة قال ابو عیسی حدیث انس حدیث حسن صحیح والعمل علی هذا عند اکثر اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم ومن بعدهم از تابعین و پس ایشان لم یروا بالصلوة علی البساط والطنفسة بأسا اعتقاد نکرده اند بگزاردن نمازی بر فراش و طنفسه یعنی پاک طنفسه بهر سه حرکت طا و فا و کسر طا و فتح و بعکس آن بساط و جامه طنافس جمع او مصلای مانند حصیر که از برگ خرما و غیره باشد و به یقول احمد و اسحق و همین ست مذهب امام ما ابی حنیفه و اسم ابی التیاح یزید بن حمید و نام ابی التیاح یزید بن حمید ست چنانکه احوال او مذکور یافته ست **باب** ما جاء فی الصلوة فی الحیطان باب ست در بیان آنچه آمده است در گزاردن نماز در باغها حدثنا محمود بن غیلان ثنا ابو داؤد ثنا الحسن بن ابی جعفر عن ابی الزبیر عن ابی الطفیل عن معاذ ابن جبل ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یستحب الصلوة فی الحیطان بدرستیکه آنحضرت بود که دوست میداشت نماز گزاردن را در باغها از جهت تسبیح گفتن درختان سبز و پاکی مکان قال ابو داود یعنی البساتین گفت ابو داود در تفسیر حیطان که مراد از حیطان باغها اند قال ابو عیسی حدیث معاذ حدیث غریب لا نعرفه

شرح ابی الطیب

کانت فی المدینة الشریفة بل قال بعض العلماء ان حرم المدینة الی ثلثة فراسخ واما احتمال انه کان خارج الحرم فلا یتم به الدلیل **قوله** ونضح بساطا لنا المراد به الحصیر لما فی البخاری عن انس فقمت الی حصیر لنا قد اسود من طول ما لبس ای استعمل فنضحته بماء فصلی لنا ثم انصرف وفی حاشیة السیوطی فسر فی سنن ابی داود بالحصیر **قوله** والطنفسة بکسر الطاء والفاء وبضمها وبکسر الطاء وفتح الفاء هی بساط صغیر وقیل حصیر من سعف اودوم عرضه ذراع **باب** ما جاء فی الصلوة فی الحیطان **قوله** یستحب الصلوة فی الحیطان ای فی جنب الجدار لئلا یمر علیه مار ولا یشغله شئ واما تفسیره بالبساتین فلا شك انه صحیح اما کونها مرادة ههنا فمحل بحث قاله بعض الشراح وفی قوت المغتذی قال صاحب النهایة الحائط البستان من النخل اذا کان علیه حائط وهو الجدار

قوت المغتذی

ونضح بساطا لنا فصلی علیه قال العراقی فی شرح سنن ابی داود تفسیر هذا البساط بالحصیر ثنا الحسن بن ابی جعفر لیس له عند المصنف الا هذا الحدیث واشتهر بالنسبة الی کنیة ابیه واسم ابیه عجلان وقیل عمرو الجفری بضم الجیم وسکون الفاء وراء النسبة الی جفرة خالد مکان بالبصرة کان یستحب الصلوة فی الحیطان جمع حائط قال ابو داود هو الطیالسی یعنی البساتین

عارضة الاحوذی

یجب غسله باجماع فی احدی روایتیه الثانی قال ابو حنیفة انه نجس یجزی فرکه الثالث قال الشافعی هو طاهر لا غسل فیه ولا فرك الا علی معنی الاستحباب لقباحة منظره واستحیاء مما یدل علیه من حالته الرابع قال الحسن بن صالح ابن حیی لا یعید الصلوة من المنی فی ثوبه ویعیدها من المنی فی البدن وان قل قال القاضی ابوبکر بن العربی رضی الله عنه هذه مسألة غریبة ونازلة عامة وللعلماء فیه طرق من الاثر والنظر فاما طریق الشافعی من الاثر فما تقدم من انکار عائشة علی من غسل ثوبه

شرح سراج احمد

الا من حدیث الحسن بن ابی جعفر والحسن بن ابی جعفر وحسن استاد ابی داود ست قد ضعفہ یحیی بن سعید وغیرہ
تحقیق تضعیف حسن کردہ یحیی وغیری وابو الزبیر اسمہ محمد بن مسلم بن تدرس بفتح مثناۃ فوقیہ وسکون دال مہملہ وضم را در آخر سین
مہملہ ست وابو الطفیل اسمہ عامر بن واثلۃ بکسر مثلثہ صحابی ست صغیر ولادت او در سال احد گشتہ واو کتابی ست نازل کوفہ شد
واو حاضر گشت ہمہ مشاہد را ہمراہ علی مرتضی وپس از وفات علی مرتضی بمکہ رفت واقامت نمود در انجا تا آنکہ وفات کرد وگفتہ اند کہ او
آخرین ہمہ صحابہ است از روی وفات بر روی زمین **باب** ماجاء فی سترۃ المصلی باب ست در بیان انچہ آمدہ است در ذکر
سترہ مصلی وسترہ بضم سین وسکون تا انچہ پوشیدہ شود بوی چیزی ومراد اینجا انچہ استادہ شود پیش مصلی تا متمیز شود سجدہ گاہ او
وبرہ کار نگردد گذرندہ بگذشتن از پیش آن مانند دیواری یا ستونی یا چوبی جز آن وباید کہ درازی او کم از ذراعی نبود وستبری از انگشت حدثنا
قتیبۃ وھناد قالا نا ابو الاحوص عن سماک بن حرب عن موسی بن طلحۃ عن ابیہ طلحۃ بن عبید اللہ احد العشر المبشرۃ قال قال رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم اذا وضع احدکم بین یدیہ وقتیکہ نہد یکی از شما پیش خود مثل مؤخرۃ الرحل مانند چوب پسین بالای شتر ومؤخرہ بضم میم

شرح ابی الطیب

وقال العراقی استحبابہ صلی اللہ علیہ وسلم الصلوۃ فی الحیطان یحتمل معان احدھا قصد الخلوۃ عن الناس
فیھا وبہ جزم ابن العربی الثانی قصد حلول البرکۃ فی ثمارھا ببرکۃ الصلوۃ فانھا جالبۃ للرزق والثالث ان ھذا
من کرامۃ المزور ان یصلی فی مکانہ الرابع انھا تحیۃ کل منزل **باب** ماجاء فی سترۃ المصلی ھی بالضم ما یستر بہ
کائنا ما کان وقد غلب علی ما ینصبہ المصلی قدامہ من عصًا او سجادۃ او سوط او غیر ذلک من آدمی
او شجرۃ او دابۃ ما یظھر بہ موضع سجود المصلی کیلا یمر بینہ وبین موضع سجودہ مار **قولہ** مثل مؤخرۃ
الرحل بضم المیم وسکون الھمزۃ وکسر الخاء وفتحہ وضبط بفتح الھمزۃ وتشدید الخاء المفتوحۃ ویکسر وفی المغرب
ھی الخشبۃ العریضۃ التی تحاذی راس الراکب وفی الحاشیۃ ھو العود الذی یستند الیہ راکب الرحل

قوت المغتذی

قال صاحب النھایۃ الحائط البستان من النخل اذا کان علیہ حائط وھو الجدار قال العراقی استحبابہ صلی اللہ علیہ وسلم
الصلوۃ فی الحیطان یحتمل معانی احدھا قصد الخلوۃ عن الناس فیھا وبہ جزم القاضی ابو بکر بن العربی الثانی قصد
حلول البرکۃ فی ثمارھا ببرکۃ الصلوۃ فانھا جالبۃ للرزق الثالث ان ھذا من کرامۃ المزور ان یصلی فی مکانہ الرابع انھا
تحیۃ کل منزل نزلہ او تودیعہ والحسن بن ابی جعفر قد ضعفہ یحیی بن سعید وغیرہ قال العراقی انما ضعفہ من جھۃ
حفظہ دون ان یتھم بالکذب مثل مؤخرۃ الرحل ھو العود الذی یستند الیہ راکب الرحل وفی المؤخرۃ
لغات ضم المیم وسکون الھمزۃ وکسر الخاء حکاھا ابو عبید وانکرھا یعقوب وفتح الھمزۃ والخاء معا مع تشدید الخاء
حکاھا صاحب المشارق وقال ابن العربی المحدثون یروونہ مشددًا وانکرھا صاحب النھایۃ فقال ولا تشدد
وسکون الھمزۃ وفتح الخاء المخففۃ حکاھا صاحب السرقسطی فی غریبہ وانکرھا ابن قتیبۃ وفتح المیم وسکون
الواو من غیر ھمزۃ وکسر الخاء حکاھا صاحب المشارق واللغۃ المشھورۃ فیھا
آخرۃ الرحل بالمد وکسر الخاء وکذا ورد فی حدیث ابی ذر الآتی وقال ابن العربی انہ الصواب

عارضة الاحوذی

ولخبرھا انھا کانت تفرکہ من ثوب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وھذا شان الطاھرات واما طریقہ من جھۃ النظر فمن ثلثۃ ابواب احدھا انہ قال نظرت فاذا المنی یخلق منہ البشر واذا الطین یخلق منہ البشر فالحقتہ بہ وتحریرہ ان یقال فی المنی مبتدأ خلق بشر فکان طاھرا کالطین الثانی انہ قال نظرت المنی فاذا بہ فی الآدمیین کالبیض فی البھائم فالحقتہ بہ وتحریرہ ان یقال المنی خارج من حیوان طاھر یخلق منہ مثل اصلہ فکان طاھرا کالبیض الثالث انہ قال حرمۃ الرضاع انما ھی مشبھۃ بحرمۃ النسب ثم المنی الذی یحصل بہ الرضاع طاھر فکان

ابن مسعود فی نسخۃ ... بن دل ... فی مثل الحیر ... الحدیث الثالث ستۃ صحیح وورد من روایۃ جمع من الصحابۃ وصحح ضیاء المقدسی فی المختارۃ من حدیث بریدۃ انتھی کلام الحافظ السیوطی ۱۲

شرح سراج احمد

وسکون ہمزہ وکسر خاء وفتح آن وبضم میم وفتح ہمزہ وتشدید خای مشددہ بمعنی آخرہ چنانکہ در حدیث آمدہ است وآخرہ فصیح ترست از موخرہ فلیصل بین یدیہ کہ نماز بگذارد ولا یبالی من مر من وراء ذلک وباک ندارد کسی را کہ بگذرد پیش آن سترہ قطع نمیکند خشوع او را وباک ندارد کسیکہ بگذرد وآثم نمیگردد وفی الباب عن ابی ہریرۃ اخرجہ مسلم وسہل بن ابی حثمۃ اخرجہ ابوداود وابن عمر اخرجہ البخاری وسبرۃ بن معبد اخرجہ البخاری وابی جحیفۃ اخرجہ الشیخان وعائشۃ اخرجہ الشیخان ایضا وہمچنین از دیگر صحابہ نیز مروی گشتہ است بعبارات والفاظ مختلفہ چنانکہ از مقداد بن الاسود کہ اخراج کردہ ابوداود واز فضل بن عباس کہ اخراج کردہ ابوداود ونسائی واز ابی سعید خدری کہ اخراج کردہ ابوداود واز ابن عباس کہ اخراج کردہ ابوداود نیز قال ابو عیسی حدیث طلحۃ حدیث حسن صحیح والعمل علی ہذا عند اہل العلم وقالوا سترۃ الامام سترۃ لمن خلفہ وگفتہ اند اہل علم کہ سترۂ امام سترہ است برای کسیکہ در پس امام باشد از مقتدیان وکافی ست مر ایشان را سترۂ امام چنانکہ در حدیث ابن عباس وغیرہ است کہ روایت کردہ بخاری وغیرہ ہمین ست مذہب امام ابی حنیفہ **باب** ما جاء فی کراہیۃ المرور بین یدی المصلی باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در ذکر کراہت گذشتن ومرور نمودن پیش نماز گذارندہ حدثنا الانصاری نا معن نا مالک بن انس عن ابی النضر بضاد معجمہ عن بُسر بن سعید بُسر بضم موحدہ وسکون سین مہملہ ان زید بن خالد الجہنی ابو طلحۃ وگویند ابو عبد الرحمن از مشاہیر صحابہ بود در سنہ ثمان وسبعین در کوفہ در زمان عبد الملک وفات یافت ارسل الی ابی جہیم فرستاد زید کسی را بسوی ابی جہیم بلفظ تصغیر واو عبد اللہ بن جہیم بود وگویند عبد اللہ بن الحارث بن الصمت صحابی مشہورست ابن اخت ابی بن کعب

شرح ابی الطیب

قولہ من مر بین یدیہ من وراء ذلک ای من المرأۃ ونحوہا ولا یدفعہ بالاشارۃ وغیرہا **قولہ** وقالوا سترۃ الامام سترۃ لمن خلفہ ای من المامومین فلا حاجۃ لہم الی اتخاذ سترۃ لہم علی حدۃ بل یکفیہم سترۃ الامام ویعتبر تلک سترۃ لہم ایضا ولہذا لا یکون المرور المضر بین یدی المصلی فی حق المامومین ہو المرور بین یدی المصلی فی حق الامام ویدل علیہ ما ذکرہ ابن عبد البر فی حدیث ابن عباس ہذا یخص حدیث ابی سعید اذا کان احدکم یصلی فلا یدع احدا یمر بین یدیہ فان ذلک مخصوص بالامام والمنفرد فاما الماموم فلا یضرہ من مر بین یدیہ بحدیث ابن عباس قال وہذا کلہ لا خلاف فیہ بین العلماء انتہی نقلہ فی فتح الباری وذکر العینی فی شرحہ علی صحیح البخاری قال الابہری سترۃ الامام سترۃ الماموم فلا یضر المرور بین یدیہ لان الماموم تعلقت صلاتہ بصلوۃ امامہ وہذہ مسألۃ لا تعلق لہا بالحدیث المذکور **باب** ما جاء فی کراہیۃ المرور بین یدی المصلی

قوت المغتذی

عن بسر بن سعید ان زید بن خالد الجہنی ارسل الی ابی جہیم المرسل ہو بسر المذکور کما افصح بہ فی روایۃ الصحیح فقال ارسلہ ووقع فی مسند البزار ان ابا جہیم ارسل بسر بن سعید الی زید بن خالد وہو مقلوب خطئ فیہ سفیان ابن عیینۃ سئل ابن معین عن روایۃ ابن عیینۃ فقال خطأ انما ہو زید الی ابی جہیم کما روی مالک ولیس لابی جہیم عند المصنف الا ہذا الحدیث ولہ عند البخاری ومسلم وابی داود والنسائی حدیث اقبل النبی صلی اللہ علیہ وسلم من نحو بیر جمل الحدیث وہو ابو جہیم بن الحارث بن الصمۃ واسمہ عبد اللہ وہو ابن اخت ابی بن کعب کما صرح بہ فی مسند البزار فی نفس الاسناد

عارضۃ الاحوذی

الذی یحصل بہ النسب اولی واما طریق ابی حنیفۃ من الاثر فاحادیث ضعاف ورد متعلق بالفرک وہو ضعیف اذ قال یجزی دون الغسل فاما طریقہ من النظر فمن بابین احدہما انہ قال ان خروج المنی یوجب الطہارۃ ولا تجب الطہارۃ الا عن خارج نجس فی ہذا اصل ینفرد بہ دوننا الثانی انہ قال ان المنی لا تتکلم فی اصلہ انما علینا النظر فی فصلہ وہو ینفصل من مخرج البول وہو نجس فاذا مر علی مجری نجس وجب ان یتنجس بنجاسۃ مجراہ واما طریقۃ الحسن بن صالح فلانہ رای الفرک یجزی فی یابسہ فی الثوب حسب ما ورد فی عائشۃ

شرح سراج احمد

يسأله ماذا سمع من رسول الله صلى الله عليه وسلم فی المار بین یدی المصلی زید که می پرسید ابا جهیم را که چه شنیده تو از آنحضرت در حق گذرنده پیش نماز گذارنده از گناه فقال ابو جهیم پس گفت ابو جهیم در جواب و قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لو یعلم المار بین یدی المصلی ماذا علیه فرمود آنحضرت اگر بداند گذرنده پیش مصلی که چه گناه است بروی لکان ان یقف اربعین هر آئینه باشد ایستادن او از گذشتن پیش مصلی تا چهل خیر له من ان یمر بین یدیه بهتر بودی مر او را از گذشتن وی از پیش مصلی قال ابو النضر لا ادری قال گفت ابو النضر نمیدانم که گفت ابو جهیم اربعین یوما او اربعین شهرا او اربعین سنة چهل یوم یا چهل ماه یا چهل سال و از احادیث دیگر معلوم میشود که چهل سال گفته و مبالغه هم در بیست و در اربعین راوی لفظ ماذا علیه من الاثم واقع شده و اخراج کرده بزار از روایت ابن عیینه از ابی النضر ارسلنی ابو جهیم الی زید بن خالد فذکره و قال اربعین خریفا گفت ابن عبد البر روایت کرده ابن عیینه این حدیث را مقلوب که گردانیده در جای زید ابا جهیم را و در جای ابی جهیم زید را و روایت کرده ابن حبان از ابی هریره مرفوع که لو یعلم احدکم ما له فی ان یمر بین یدی اخیه معترضا فی الصلوة کان لان یقیم مائة عام خیر له من الخطوة التی خطاها و فی الباب عن ابی سعید الخدری اخرجه الشیخان و ابی هریرة اخرجه ابن ماجة و ابن عمر اخرجه البخاری و عبد الله بن عمرو بن العاص قال ابو عیسی حدیث ابی جهیم حدیث حسن صحیح و قد روی عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قال لان یقف احدکم مائة عام خیر له من ان یمر بین یدی اخیه و هو یصلی هر آئینه اینکه استاده باشد یکی از شما مدت

شرح ابی الطیب

قوله ماذا علیه ای من الاثم الموجب للعقاب بسبب مروره بین یدیه و علق علمه بالاستفهام و لعل حکمة ابهامه الدلالة علی عظمة ذلك الاثم و انه بالغ الی ما لا یقدر قدره **قوله** لکان ان یقف اربعین خیر له من ان یمر بین یدیه ای لکان وقوفه اربعین ای ضرر وقوفه اللاحق به بسببه خیر له ای خفیفا علیه من ضرر مروره بین یدیه و الاظهر ان یقال لکان عنده و فی اعتقاده خیرا و الا فهو خیر له علم او لم یعلم و یمکن ان یکون کان بمعنی صار ای لصار الوقوف خفیفا علیه من المرور و المراد بقوله لو یعلم علم تفصیل او معاینة و الا فقد علم باخبار الصادق کثیر من المارین فی قوله خیرا قال فی قوت المغتذی وقع هنا بالرفع علی انه اسم کان و فی البخاری بالنصب علی الخبریة اقول و قال القسطلانی و فی روایة خیر بالرفع اسمها انتهی و فیه ان قوله ان یقف اسم معرفة تقدیرا ای وقوفه و خیر نکرة فلا یصلح ان یکون اسم لکان و ان یقف خبر اله علی ان المعنی یأبی ذلك و اما قوله تعالی ما کان قولهم الا ان قالوا و ما کان قول المؤمنین الآیة فکلاهما معرفتان فلهذا جاز فی قوله و قول المؤمنین وجهان کما فی الفعل المؤول بالمصدر **قوله** لان یقف احدکم مائة عام خیر له من ان یمر بین یدی اخیه اخرجه ابن حبان فی صحیحه من حدیث ابی هریرة و المراد بالمرور ان یمر بین یدیه معترضا اما اذا مشی بین یدیه ذاهبا لجهة القبلة فلیس داخلا فی الوعید

قوت المغتذی

لو یعلم المار بین یدی المصلی زاد ابو العباس السراج فی مسنده و المصلی فجعل الذم لهما معا و حمله الغزالی فی الاحیاء علی ما اذا صلی علی الطریق او قصر فی الدفع ماذا علیه زاد ابن ابی شیبة فی مصنفه یعنی من الاثم لکان ان یقف اربعین خیر له وقع هنا بالرفع علی انه اسم کان و فی البخاری بالنصب علی الخبریة و قد روی عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قال لان یقف احدکم مائة عام خیر له من ان یمر بین یدی اخیه و هو یصلی اخرجه ابن حبان فی صحیحه من حدیث ابی هریرة و المراد بالمرور

عارضة الاحوذی

فدل ذلك علی طهارته و رای ان الحدیث صحیح ان النبی صلی الله علیه وسلم کان اذا اغتسل من الجنابة غسل ما بفرجه من الاذی فدل ذلك علی نجاسته و اما طریقة مالك فی الاثر و النظر فسمیهم یشارك ابا حنیفة و الحسن فی بعض الطرق و یخالفهما فی المناقضة اما تعویله من طریق النظر فعلی انه خارج من مخرج البول فینجس بنجاسة المجری فان زعموا ان له مخرجا آخر و یحکم بنسبة ذلك الی الاصل التشریح لو یتشعب معهم فیه و ان کان الدعوی عریضة انا نقول انهما عند اصل الثقب یجتمعان و هو نجس بما یخرج علیه و لا جواب لهم عن هذا و لا یصح لاصحابه

شرح سراج احمد

صد سال بهتر باشد مر او را از آنکه بگذرد گذرنده پیش برادر خود در حالیکه او نماز گذارد و اخرج ابن ماجة بمعناه والعمل علیه عند اهل العلم کرهوا المرور بین یدی المصلی و عمل همبرین سنت نزد اهل علم که مکروه میدارند گذشتن را پیش نماز گذارنده و لم یروا ان ذلك یقطع صلوٰة الرجل و اعتقاد نمیکنند که این گذشتن مرد پیش نماز می شکنند نماز مرد را چنانکه مذهب امام مالک و ابی حنیفه و ائمه دیگر ست **باب** ماجاء لایقطع الصلوٰة شیٔ باب ست در بیان آنچه آمده است که نشکند نماز را گذشتن چیزی از پیش مصلی حدثنا محمد بن عبدالملك ابن ابی الشوارب نا یزید بن زریع نا معمر عن الزهری عن عبیدالله بن عبدالله بن عتبة عن ابن عباس قال کنت ردیف الفضل علی اتان گفت عبدالله بن عباس بودم من سوار در پس برادر کلان خود که فضل بود بر ماده خری قوله اتان بفتح همزه و کسره آن نیز آمده و حمار مذکر و مؤنث هر دو را گویند و اتان مخصوص ست بانثی و اتانه بتا نیز آمده و در ذکر اتان اشارت ست بآنکه چون مرور ماده خری قاطع نباشد مرور المرأة نیز نخواهد بود فجئنا والنبی صلی الله علیه وسلم یصلی باصحابه بمنیٰ پس آمدیم ما در حالیکه آنحضرت نماز میگذارد همراه یاران خود در موضع منیٰ و شاید که این در موسم حج باشد قال فنزلنا عنها گفت ابن عباس پس فرود آمدیم از ماده خری فوصلنا الصف پس وصل شدیم با صف نماز و بگذاشتیم اتان را فمرت بین ایدیهم فلم تقطع صلاتهم پس میگذشت اتان پیش مصلیان پس قطع نکرد نماز ایشان را و فی الباب عن عائشة اخرجه الشیخان بلفظ کان النبی صلی الله علیه وسلم یصلی باللیل وانا معترضة بینه وبین القبلة کاعتراض الجنازة والفضل بن عباس اخرجه ابوداود والنسائی وابن عمر اخرجه البخاری قال ابوعیسیٰ حدیث ابن عباس حدیث حسن صحیح والعمل علیه عند اکثر اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم بعضی از ایشان ابوبکر و عمر اند چنانکه اخراج کرده دار قطنی بروایت مرفوع از سالم از ابن عمر با این عبارت انه صلی الله علیه وسلم وابابکر و عمر قالوا لایقطع الصلوٰة شیٔ وادرؤا ما استطعتم ومن بعدهم من

شرح ابی الطیب

باب ماجاء لایقطع الصلوٰة شیٔ ای مرور شیٔ اذ الکلام فیه والا فکم من شیٔ یقطعها **قوله** علی اتان بفتح الهمزة والمثناة من فوق هی الانثی من الحمیر ولا یقال اتانة **قوله** فلم تقطع صلاتهم هذا مبنی علی انه صلی الله علیه وسلم لم تکن له سترة لما فی البخاری یصلی بالناس بمنیٰ الی غیر جدار قال القسطلانی قال الشافعی ای الی غیر سترة وقد بوب علیه البیهقی باب من صلی الی غیر سترة فدل علی جواز المرور وصحة الصلوٰة معا بقی الکلام فی العموم المفهوم من الترجمة فاما ان یقال ان هذا الحدیث یصیر دلیلا علی تاویل حدیث القطع بمعنی الخشوع والخضوع او غیر ذلك او علی نسخه لانه لا یقطع مرور شیٔ سوی ما ذکر فی حدیث القطع فاذا علم انه مؤول او منسوخ فلا دلیل علی قطع شیٔ والاصل عدمه فلا یقطع مرور شیٔ وهو المطلوب

قوت المغتذی

ان یمر بین یدیه معترضا اما اذا مشی بین یدیه غیر معترض ذاهب الجهة القبلة فلیس داخلا فی الوعید علی اتان بفتح الهمزة والمثناة من فوق هی الانثی من الحمیر ولا یقال اتانة والحمار یطلق علی الذکر والانثی کالفرس یصلی باصحابه بمنیٰ زاد مسلم فی حجة الوداع

عارضة الاحوذی

ابی حنیفة التعلق به فان لبن المیتة عندهم طاهر مع نجاسة وعائه فهو تناقض ظاهر منهم واما تعویله علی الاثر فغسل النبی صلی الله علیه وسلم البدن منه والثوب وهذا دلیل علی نجاسته فان الغسل حکم النجاسة المخصوص بها واقرب دلیل علی الشیٔ خصیصته التی لا یشارك فیها کالحل دال علی النکاح وجودا وعدما و الملك علی البیع نفیا واثباتا والنکتة العظماء فی ذلك ان الاحادیث الصحاح لیس فیها اکثر من ان عائشة قالت کنت افرکه من ثوب رسول الله صلی الله علیه وسلم والمراد ازالة عینه فاما الصلوٰة به

شرح سراج احمد

التابعين قالوا لا يقطع الصلوٰة شيء وبه يقول سفيان الثوري والشافعي **باب** ماجاء انه لا يقطع الصلوٰة الا الكلب والحمار و المرأة باب است در بیان آنچه آمده است که قطع نمی کند نماز را مگر گذشتن سگ و خر و زن حدثنا احمد بن منيع نا هشيم نا يونس و منصور بن زاذان عن حميد بن هلال العدوي ابو نصر البصري ثقه عالم بود از ثالثه و توقف فيه ابن سيرين لدخوله في عمل السلطان عن عبد الله بن الصامت قال سمعت ابا ذر يقول قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا صلى الرجل وليس بين يديه كآخرة الرحل او كواسطة الرحل چون گزارد مرد نماز را در حالیکه نبود پیش وی مانند چوب پسین پالان شتر یا مانند واسطہ الرحل گفته شک راوی ست قطع صلاته الكلب الاسود می شکند نماز او را گذشتن سگ سیاه والمرأة والحمار و زن و خر فقلت

شرح ابی الطیب

باب ماجاء انه لا يقطع الصلوٰة الا الكلب والمرأة والحمار **قوله** كآخرة الرحل بالمد وكسر الخاء **قوله** او كواسطة الرحل قال العراقي يحتمل ان يراد بها وسطه ويحتمل ان يراد بها مقدمه ويحتمل ان يكون شكا من بعض رواة اسناد المصنف فان ذكر واسطة الرحل انفرد به المصنف **قوله** قطع صلاته الكلب الاسود الخ قال السيوطي زاد احمد والكافر وزاد ابو داود والخنزير وهذا منسوخ عند الجمهور وذكره الطحاوي وابن عبد البر انتهى وقال النووي قال مالك وابو حنيفة والشافعي وجمهور العلماء من السلف والخلف لا تبطل الصلوٰة بمرور شيء من هؤلاء ولا من غيرهم واول هؤلاء هذا الحديث على ان المراد بالقطع نقص الصلوٰة لشغل القلب بهذه الاشياء وليس المراد ابطالها ومنهم من يدعي نسخه بالحديث الآخر لا يقطع صلوٰة المرء شيء وادرؤا ما استطعتم وهذا غير مرضي لان النسخ لا يصار اليه الا اذا تعذر الجمع بين الاحاديث وتاويلها وعلمنا التاريخ وليس هنا تاريخ ولا تعذر الجمع والتاويل بل يتأول على ما ذكرناه مع ان حديث لا يقطع صلوٰة المرء شيء ضعيف انتهى وقال القسطلاني قال الطحاوي وغيره ان صلاته عليه الصلوٰة والسلام الى ازواجه ناسخة لحديث ابي ذر وما وافقه وعورض بان النسخ لا يصار اليه الا اذا علم التاريخ وتعذر الجمع والتاريخ هنا لم يتحقق والجمع لم يتعذر واجيب بان ابن عمر رضي الله عنهما بعد ما روى ان المرور يقطع قال لا يقطع صلوٰة المسلم شيء فلو لم يثبت عنده نسخ لم يقل ذلك وكذلك ابن عباس احد الرواة للقطع روي عنه حمله على الكراهة ويؤيد التاويل ان الصحابي راوي الحديث سال عن الحكمة في التقييد بالاسود فاجيب بانه شيطان ومعلوم ان الشيطان لو مر بين يدي المصلي لم تفسد صلاته انتهى فكذلك اذا مر الكلب واما المرأة فلا تبطل لما روى البخاري في صحيحه عن عائشة رض انها قالت والله لقد رايت النبي صلى الله عليه وسلم يصلي واني بينه وبين القبلة مضطجعة فتبدو لي الحاجة فانسل من عند رجليه فاذا كانت المرأة لا تقطع الصلوٰة مع ان النفوس جبلت على الاشتغال بها فغيرها من الكلب والحمار وغيرهما كذلك بل اولى

قوت المغتذی

اذا صلى الرجل وليس بين يديه كآخرة الرحل بالمد وكسر الخاء او كواسطة الرحل قال العراقي يحتمل ان يراد بها وسطه ويحتمل ان يراد بها مقدمه ويحتمل ان النبي صلى الله عليه وسلم قال ذلك جميعا ويحتمل انه شك في بعض رواة اسناد المص فان ذكر واسطة الرحل انفرد به المص قطع صلاته الكلب الاسود والمرأة والحمار زاد احمد والكافر وزاد ابو داود والخنزير وهذا منسوخ عند الجمهور ذكره الطحاوي وابن عبد البر

عارضة الاحوذی

كذلك فليس بمروي فيها بل المروي فيها غسله عنها القشيري عن علقمة والاسود جميعا ان رجلا نزل بعائشة فاصبح يغسل ثوبه فقالت عائشة انما كان يجزيك ان رايته ان تغسل مكانه فان لم تره نضحت حوله لقد رايتني افركه من ثوب رسول الله صلى الله عليه وسلم فركا فيصلي فيه وهذا الرجل الذي اصبح يغسل ثوبه لم يكن راى فيه شيئا انما شك هل احتلم ام لا كما قد بيناه من رواية عبد الله بن شهاب الخولاني ولذلك انكرت عليه الغسل ثم اخبرته انه انما يجزيه الغسل اذا راه فان لم يره نضحه وهذا نص في الغسل ثم قالت

شرح سراج احمد

لابی ذر گفت عبد اللہ بن الصامت پس گفتم مر ابی ذر را ما بال الاسود من الاحمر چہ حال ست سگِ سیاہ رنگ را از سرخ رنگ والابیض و از سفید رنگ فقال یا ابن اخی سالتنی کما سالت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پس گفت ابوذر پرسیدی تو مرا چنانکہ پرسیدہ بودم من آنحضرت را فقال الکلب الاسود شیطان پس فرمود آنحضرت سگ سیاہ رنگ شیطان ست وفی الباب عن ابی سعید اخرجہ الدارقطنی وابوداود والحکم الغفاری وابی ہریرۃ اخرجہ مسلم وانس اخرجہ الدارقطنی من روایۃ عمر بن عبد العزیز عن انس واسنادہ حسن بلفظ کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلی بالناس فمر بین ایدیہم حمار فقال عباس بن ابی ربیعۃ سبحان اللہ فلما سلم قال من المسبح قال انا یا رسول اللہ انی سمعت ان الحمار یقطع الصلوۃ فقال صلی اللہ علیہ وسلم لا یقطع الصلوۃ شیٔ واخرج الدارقطنی باسناد ضعیف عن ابی امامۃ رفعہ لا یقطع الصلوۃ شیٔ ویعارض ذلک ما اخرجہ مسلم من حدیث ابی ذر رضی اللہ عنہ رفعہ یقطع صلوۃ الرجل اذا لم یکن بین یدیہ کآخرۃ الرحل المرأۃ والحمار والکلب الاسود قال گفت مصنف حدیث ابی ذر حدیث حسن صحیح وقد ذہب بعض اہل العلم الیہ وتحقیق رفتہ اند بعضی اہل علم بسوی آن قالوا یقطع الصلوۃ الحمار والمرأۃ والکلب الاسود گفتہ اند اہل علم قطع میکند نماز را خر وزن وسگ سیاہ قال احمد الذی لا اشک فیہ ان الکلب الاسود یقطع الصلوۃ گفت امام احمد آن چیزی کہ شک نمی کنم در وی آنست بدرستیکہ سگ سیاہ قطع میکند نماز را وفی نفسی من الحمار والمرأۃ شیٔ ودر دل من میگذرد از حال خر وزن چیزی قال اسحق لا یقطعہا شیٔ الا الکلب الاسود گفت اسحق فاسد وتباہ نمی کند نماز را چیزی مگر سگِ سیاہ تباہ کند وامام ما ابو حنیفہ ومالک وشافعی وجمہور بران اند کہ قطع نمیکند نماز را چیزی نہ سگ ونہ خر ونہ زن وتاویل کردہ امام شافعی قطع را کہ مراد بآن نقص خشوع ست نہ خروج از نماز ورفتہ است امام طحاوی بسوی آنکہ حدیث قطع منسوخ ست بصلوۃ آنحضرت بسوی ازواج خود ورد بعدم علم التاریخ واجیب بان ابن عمر بعد ما روی ان المرور یقطع قال لا یقطعہا شیٔ فلو لم یثبت عندہ نسخ لم یقل ذلک بدانکہ مستحب ست کہ باشد مقدار سترہ یک ذراع یا زیادہ چنانکہ در حدیث مسلم ست از عائشہ کہ سوال کردہ شد آنحضرت از سترۂ مصلی پس فرمود مانند موخرۂ رحل وتفسیر کردہ عطاء آنرا کہ یک ذراع وزیادہ از وی باشد ودر ہدایہ نوشتہ است وینبغی ان یکون بغلظ الاصبع لان ما دونہ لا یبدو للناظر وکان مستندہ ما رواہ الحاکم مرفوعا استتروا فی صلاتکم ولو بسہم ویشکل علیہ ما رواہ الحاکم ایضا عن ابی ہریرۃ مرفوعا تجزی من السترۃ قدر مؤخرۃ الرحل ولو بدقۃ شعرۃ ثم انہ اخرج ابوداود وصححہ احمد وابن حبان انہ صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا صلی احدکم فلیجعل تلقاء وجہہ شیئا فان لم یجد

شرح ابی الطیب

قولہ لا اشک فیہ ان الکلب الاسود الخ وجہہ ان الکلب لم یجیٔ فی الترخیص فیہ شیٔ یعارض ہذا الحدیث واما المرأۃ ففیہا حدیث عائشۃ المذکور وفی الحمار حدیث ابن عباس السابق

قوت المغتذی

والکلب الاسود شیطان حملہ بعضہم علی ظاہرہ وقال ان الشیطان یتصور بصورۃ الکلاب السود وقال بعضہم لما کان الکلب الاسود اشد ضررا من غیرہ واشد ترویعا من غیرہ کان المصلی اذا رآہ اشتغل عن صلاتہ فربما اداہ ذلک الی قطع صلاتہ فسمی ذلک قاطعا باعتبار ما یتخوف منہ ویؤل الیہ وکذلک تأولوا قطع المرأۃ والحمار للصلوۃ فانہ یخاف من ذلک فالمرأۃ تفتن والحمار ینہق والکلب یروع

عارضۃ الاحوذی

بعد لقد رایتنی افرکہ من ثوب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرکا فیصلی فیہ معناہ افرکہ فاغسلہ بدلیل روایۃ سلیمان ابن یسار عنہا ولولا ذلک لنقض آخر کلامہا اولہ لاسیما وحدیث عائشۃ ہذا بزیادۃ قولہ ثم فیصلی فیہ من روایۃ علقمۃ والاسود متکلم علیہ فان القشیری خرجہ عن یحیی بن یحیی عن خالد بن عبد اللہ عن خالد یعنی الحذاء عن ابی معشر عن ابراہیم عن علقمۃ والاسود فذکرہ وغمزہ الدارقطنی وغیرہ فاذا کان حدیث ہذہ الزیادۃ مغموزا فلم یبق الا حدیث الفرک وحدہ دون صلوۃ فیہ

عارضة الاحوذي

ذات الحجة فيه كما بيناه وهذه هي الغاية في المسألة

باب الجنب ينام او ياكل قبل ان يغتسل وبعد الوضوء يحيى بن معمر عن عمار ان النبي صلى الله عليه وسلم رخص للجنب اذا اراد ان ياكل او يشرب او ينام ان يتوضأ وضوءه للصلوة ضعيف مضطرب الاسود عن عائشة كان النبي صلى الله عليه وسلم ينام وهو جنب لا يمس ماء نافع عن ابن عمر عن عمر انه سال النبي صلى الله عليه وسلم اينام احدنا وهو جنب قال نعم اذا توضأ صحيح حسن اسناده خرج ابو عيسى هذا الحديث من رواية الاعمش عن ابي اسحق عن الاسود ثم قال الصحيح عن عائشة

لہ ما ذکر في الاسود ليس بشيء ليس كذلك بل ضعفه عند جميع الناس والدارقطني يصح السبعي بل الصحيح ۱۲

شرح سراج احمد

فلينصب عصاه فان لم يكن معه عصا فليخطط خطا ثم لا يضره ما امر امامه قال ابو داود سمعت احمد بن حنبل سئل عن الخط غير مرة فقال هكذا عرضا مثل الهلال وقال سمعت مسددا قال قال ابن داود الخط بالطول انتهى واختاره النووي لتصير مشابها لظل السترة ولا يعتبر الخط عند مالك والشافعي في قول الجديد وعليه اكثر الحنفية قال محمد بن الحسن الخط ليس بشيء وقال الشافعي ان الحديث الوارد فيه ضعيف مضطرب وقال احمد بالخط وهو القول القديم للشافعي وهو المذكور في عامة كتب الشافعية في المنهج يسن ان يصلي لنحو جدار ثم عصى مغروزة ثم يبسط مصلى ثم يخط وطولها ثلثة اذرع فاقل انتهى واخذ به بعض متاخري الحنفية وقال ابن الهمام السنة اولى بالاتباع وبعضى احاديث كه متعلق اين باب اندمى نويسد اخرج ابن ماجة والحاكم عن ابي هريرة الهرة لا تقطع الصلوة لانها من متاع البيت واخرج ابو داود واحمد وابن ماجة عن ابن عمر اذا كان احدكم يصلي فلا يدع احدا يمر بين يديه فان ابى فليقاتله فان معه القرين واخرجه عبد الرزاق عن ابي سعيد ايضا واخرج الطبراني في الاوسط عن ابن عمر ان الذي يمر بين يدي الرجل وهو يصلي عمدا يتمنى يوم القيمة انه شجرة يابسة اخرج ابن ابي شيبة عن عبد الحميد بن عبد الرحمن مرسلا لو يعلم المار بين يدي المصلي لاحب ان ينكسر فخذه ولا يمر بين يديه اخرج عبد الرزاق عن الاسود ان ابن مسعود قال اذا اراد احد ان يمر بين يديك وانت تصلي فلا تدعه فانه يطرح شطر صلاتك **باب** ماجاء في الصلوة في الثوب الواحد باب ست در بيان انچه آمده است در جواز نماز گذاردن در یک جامه تنها قتيبة نا الليث عن هشام هو ابن عروة عن ابيه عروة بن الزبير عن عمر بن ابي سلمة ودر ترجمه مشكوة نوشته است عمر بن ابي سلمه مخزومي قرشي ربيب آنحضرت پسر ام سلمه صحابي صغير ست ولادت وی در ارض حبشه بود در سنه ثمان از هجرت ودر وقت وفات آنحضرت دو ساله بود ووفات یافت در زمانه عبد الملك سنه ثمان وثمانين انه راى رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي في بيت ام سلمة بدرستیکه عمر بن ابي سلمه دید آنحضرت را که نماز میگذارد در خانه ام المؤمنين ام سلمه مشتملا في ثوب واحد در حالیکه اشتمال کننده بود در یک جامه وصورت اشتمال آن ست که طرف راست از جامه که بر دوش راست ست از زیر دست چپ گرفته بر دوش چپ بیندازد وطرف چپ که بر دوش چپ ست از زیر دست راست گرفته بر دوش چپ ... پس بر بندد هر دو طرف را بر سینه وغالبا احتیاج به بستن هر دو طرف بر سینه بر تقدیری ست که گوشهای جامه دراز نباشد وهم کشاده شدن بود واگر بسیار دراز بود حاجت به بستن نباشد چنانکه از لباس فقرا همین ظاهر میگردد ولهذا در عبارت بعضی شارحان این قید واقع شده واشتمال را توشیح نیز گویند ماخوذ از وشاح بمعنی حمائل که در گردن اندازند وفي الباب عن ابي هريرة اخرجه البخاري

شرح ابي الطيب

باب ماجاء في الصلوة في الثوب الواحد **قوله** مشتملا في ثوب واحد زاد الشيخان واضعا طرفيه على عاتقيه والعاتق ما بين المنكب الى اصل العنق قال الطيبي الاشتمال التوشح والمخالفة بين طرفي الثوب بان ياخذ الذي القاه على منكبه الايمن من تحت يده اليسرى وياخذ طرفه الذي القاه على منكبه الايسر من تحت يده اليمنى ثم يعقدهما على صدره يعني لئلا يكون سدلا وكذا قال ابن السكيت

قوت المغتذي

يصلي في بيت ام سلمة مشتملا في ثوب واحد قال العراقي كيف الجمع بينه وبين نهيه عن اشتمال الصماء والجواب ان النهي ورد من اشتمال مخصوص فيحمل اشتماله المطلق على غير سوره انتهى قد فسر اشتماله هذا بانه كان مخالفا بين طرفيه وهو مخالف لما اشتمال الصماء

شرح سراج احمد

وجابر اخرجه الشيخان وابو داود ولفظه يا جابر اذا كان واسعا فخالف بين طرفيه واذا كان ضيقا فاشدده على حقويك وسلمة ابن الاكوع اخرجه ابو داود والنسائي وانس اخرجه البخاري وعمرو بن ابي اسيد وابي سعيد الخدري اخرجه احمد وكيسان بفتح كاف وسكون شناة تحتية وسين مهملة والف ودر آخر نون ست اخرج ابن ابي شيبة عن كيسان قال رايت النبي صلى الله عليه وسلم صلى الظهر والعصر في ثوب واحد متلببا به وابن عباس اخرجه ابن ابي شيبة بلفظ ان النبي صلى الله عليه وسلم صلى في ثوب واحد يتقي بفضوله حر الارض وبردها وعائشة اخرجه الخطيب في المتفق وام هانئ وعمار بن ياسر اخرجه ابن عساكر بلفظ قال امنا رسول الله صلى الله عليه وسلم في ثوب واحد متوشحا به وطلق بن علي اخرجه عبد الرزاق وابن ابي شيبة بلفظ قال جاء رجل فقال يا نبي الله ما ترى في الصلوة في ثوب واحد فاطلق النبي صلى الله عليه وسلم ازاره فطارق به رداءه ثم اشتمل بهما ثم صلى بنا فلما قضى الصلوة قال اكلكم يجد ثوبين وعبادة بن الصامت الانصاري اخرجه ابن عساكر بلفظ قال خرج علينا رسول الله صلى الله عليه وسلم وعليه قطيفة رومية قد عقدها على عنقه ثم صلى بنا ما عليه غيرها قال ابو عيسى حديث عمر بن ابي سلمة حديث حسن صحيح والعمل على هذا عند اكثر اهل العلم من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم كابي هريرة وجابر وسلمة وغيرهم ومن بعدهم من التابعين وغيرهم قالوا لا باس بالصلوة في الثوب الواحد گفته اند اہل علم کہ باک ندارد بنماز گذاردن دریک جامہ وقد قال بعض اهل العلم يصلي الرجل في ثوبين وتحقيق گفته اند بعضے اہل علم کہ نماز بگذارد آدمی در دو چادرو درکم از دو روانباشد ونزد ما در دو جامہ فاضلتر ست در ثواب وزیادہ تر ست از جہت حسن ادب واظہار نعمت وتحسین ہیئت واگر دریک جامہ بگذارد کہ کشف عورت نباشد روا ست باب ما جاء في ابتداء القبلة باب ست دربیان آنچہ آمدہ است در ابتدای قبلہ حدثنا هناد نا وكيع عن اسرائيل عن ابي اسحق عن البراء بن عازب قال لما قدم رسول الله صلى الله عليه وسلم المدينة گفت براء بن عازب ہرگاہ آمد آنحضرت بمدینہ او ہجرت از مکہ وصلى نحو بيت المقدس ستة او سبعة عشر شهرا گذارد نماز را

شرح ابی الطیب

باب ما جاء في ابتداء القبلة شهرا او ستة او سبعة عشر شهرا بحذف التنوين من ستة قال السيوطي وروى قصة ركب نقد ... صلاته صلى الله عليه وسلم نحو بيت المقدس كانت بامر الله تعالى قال الطبراني ويجمع بينه بين حديث ابن عباس عند احمد من وجه آخر انه صلى الله عليه وسلم كان يصلي بمكة نحو بيت المقدس والكعبة بين يديه فحمل الامر في المدينة على الاستمرار باستقبال بيت المقدس وفي حديث الطبراني من طريق ابن جريج قال اول ما صلى الى الكعبة ثم صرف الى بيت المقدس وهو بمكة فصلى ثلاث حجج ثم هاجر فصلى اليه بعد قدومه المدينة ستة عشر شهرا ثم وجب الى الكعبة ونقل التسطلاني قوله على هذا يلزم النسخ مرتين الى ان قال السيوطي فقال ابن العربي نسخ الله القبلة مرتين ونكاح المتعة

قوت المغتذی

لما قدم رسول الله صلى الله عليه وسلم المدينة فصلى نحو بيت المقدس ستة او سبعة عشر شهرا هو بحذف التنوين من ستة قال ابن العربي نسخ الله القبلة مرتين ونكاح المتعة مرتين ولحوم الحمر الاهلية مرتين قال ولا احفظ رابعا وقال ابو العباس العزفي رابعها الوضوء مما مست النار قلت وقد نظمت ذلك في ثلاث اربع تكرر النسخ لها بادر بها النص جرو الآثار لقبلة ومتعة وحمر كذا الوضوء مما تمس النار

عارضة الاحوذی

ان النبي صلى الله عليه وسلم كان يتوضأ قبل ان ينام وقد غلط فيه ابو اسحق فيما رواه العلماء وقال القاضي ابو بكر بن العربي رضي الله عنه تفسير غلط ابي اسحق هو ان هذا الحديث الذي رواه ابو اسحق ههنا مختصر اقتطعه من حديث طويل فاخطأ في اختصاره اياه ونص الحديث الطويل ما رواه ابو غسان حدثنا زهير بن حرب حدثنا ابو اسحق قال اتيت الاسود بن يزيد وكان لي اخا وصديقا فقلت يا ابا عمرو حدثني ما حدثتك عائشة ام المؤمنين عن صلوة رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال قالت كان رسول الله صلى الله عليه وسلم ينام اول الليل ويحيي آخره

عارضة الاحوذی

ثم ان كانت له حاجة قضى حاجته ثم ينام قبل ان يمس ماء فاذا كان عند النداء الاول وثب وربما قالت قام فافاض عليه الماء وما قالت اغتسل واذا اعلم ما تريد وان نام جنبا توضأ وضوء الرجل للصلوة فهذا الحديث الطويل فيه وان نام وهو جنب توضأ وضوء الصلوة فهذا يدلك على ان قوله فان كانت له حاجة قضى حاجته ثم ينام قبل ان يمس ماء انه يحتمل احد وجهين اما ان يريد بالحاجة حاجة الانسان من البول والغائط فيقضيها ثم يستنجي ولا يمس ماء وينام فان وطئ توضأ كما في آخر الحديث

شرح سراج احمد

بجانب بیت المقدس شانزدہ یا ہفتدہ ماہ وکان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یحب ان یوجہ الی الکعبۃ وبود آنحضرت کہ دوست میداشت اینکہ امر کردہ شود بروی گردانیدن بسوی کعبہ فانزل اللہ تعالی قد نری تقلب وجهك في السماء پس فرو فرستاد حق تعالی این آیت را تحقیق می بینیم گردانیدن روی تو در آسمان ومنتظر شدن تو وحی را برای تحویل قبلہ فلنولینك قبلة ترضاها پس ہر آئینہ روی بگردانیم ترا بسوی قبلہ کہ راضی شوی تو از آن قبلہ ودرین آیت وعدہ تحویل قبلہ ست پس از آن فرو فرستاد فول وجهك شطر المسجد الحرام پس بگردان روی خود را بجانب مسجد حرام فوجه الی الکعبۃ پس بگردانید آنحضرت روی خود را بجانب کعبہ وکان یحب ذلك وبود آنحضرت کہ دوست میداشت روی گردانیدن را بسوی کعبہ کہ مخالف شود قبلہ وی از قبلہ یہود ونصاری فصلی رجل معہ العصر پس بگذارد مردی ہمراہ آنحضرت نماز عصر را ثم مر علی قوم من الانصار وہم رکوع فی صلوة العصر پس ترگذشت آن مرد برگروہی از انصار درحالیکہ ایشان در رکوع بودند در نماز عصر نحو بیت المقدس کہ میگذاردند نماز را بجانب بیت المقدس فقال ہو یشہد انہ صلی مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وانہ قد وجہ الی الکعبۃ پس گفت آن مرد او گواہی میدہم وسوگند میخورد کہ او گذارد نماز را ہمراہ آنحضرت وبدرستیکہ آنحضرت تحقیق گردانیدہ شدہ بسوی کعبہ وتحویل قبلہ شدہ وآن مرد التفات کرد از تکلم بغیبت قال فانحرفوا وہم رکوع گفت براء بن عازب پس بگشتند آن گروہ انصار درحالت رکوع خویش گفت ابن عمر قدوم فرمود آنحضرت بمدینہ در ماہ ربیع الاول وگذارد نماز را بسوی بیت المقدس تمام سال وشش ماہ از سال دیگر پس تحویل قبلہ شد وگویند کہ بود تحویل آن در جمادی وگویند در روز سہ شنبہ نصف شعبان وگویند روز دوشنبہ نصف رجب وظاہر حدیث براء کہ در بخاری وترمذی ست آنست کہ نماز عصر بود ودر نسائی آمدہ ست از روایت ابی سعید بن المعلی کہ آن ظہر بود واما اہل قبا پس نرسید ایشان را خبری تا نماز فجر از روز دیگر چنانکہ در صحیحین ست از ابن عمر قال بینا الناس بقباء فی صلوة الصبح اذ جاءہم آت

شرح ابی الطیب

مرتین ولحوم الحمر الاهلية مرتين قال ولا احفظ رابعا وقال ابو العباس رابعها الوضوء مما مست النار قلت وقد نظمت ذلك فقلت وابيح كور النسخ لو اجاءت بها النصوص والآثار القبلة ومتعة وحمر كذا الوضوء مما تمس النار **قوله** وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم يحب ان يوجه بضم اوله وفتح الجيم مبنيا للمفعول اي يحب ان يؤمر بالتوجه الى الكعبة لانها قبلة ابراهيم ولما في التوجه اليها من التالف بقومه التالف باليهود قد علم انه لا ينفعهم لانهم اشد الناس شكيمة وفي حديث ابن عباس عند الطبراني فكان يدعو وينظر الى السماء **قوله** قد نرى تقلب وجهك في السماء اي تردد وجهك في جهة السماء متطلعا للوحي وكان عليه السلام يقع في روعه ويتوقع من ربه ان يحوله الى الكعبة وذلك يدل على ادبه مع ربه حيث انتظر ولم يسأل **قوله** فصلى رجل معه العصر اسمه عباد بن بشر كما قاله ابن بشكوال او عباد بن نهيك بفتح النون وكسر الهاء **قوله** فانحرفوا وهم ركوع بان تحول الامام من مقدم المسجد الى مؤخره ثم تحولت الرجال حتى صاروا خلفه وتحولت النساء حتى صرن خلف الرجال واجيب عن العمل الكثير بانه قبل التحريم او لاصلاح الصلوة كالباني على صلاته اذا سبقه حدث

قوت المغتذی

فصلى رجل معه العصر ثم مر على قوم من الانصار هو عباد بن بشر وقيل عباد بن نهيك

شرح سراج احمد

فقال ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قد امران يستقبل الكعبة فاستقبلوها وكانت وجوههم الى الشام فاستداروا الى الكعبة وفى هذا دليل على ان الناسخ لايلزم حكمه الا بعد العلم به وان تقدم نزوله لانهم لم يومروا باعادة العصر والمغرب والعشاء شيخ ابن حجر در فتح البارى شرح بخارى نوشته است ظاهر حديث ابن عباس هذا ان استقبال بيت المقدس انما وقع بعد الهجرة الى المدينة لكن اخرج احمد من وجه آخر عن ابن عباس كان النبى صلى الله عليه وسلم يصلى بمكة نحو بيت المقدس والكعبة بين يديه قال والجمع بينهما ممكن بان يكون امر لما هاجر ان يستمر على الصلوة لبيت المقدس واخرج الطبرانى ايضا من طريق ابن جريج قال ان النبى صلى الله عليه وسلم اول ما صلى الى الكعبة ثم صرف الى بيت المقدس وهو بمكة فصلى ثلث حجج ثم هاجر وصلى اليه بعد قدومه المدينة ستة عشر شهرا ثم وجهه الله تعالى الى الكعبة اختلاف ست علما را كه تحويل كعبه دركدام مسجد شده ابوسعد در طبقات نوشته است كه آنحضرت در مسجد شريف خود همراه صحابه نماز ظهر ميگذارد كه امر تحويل گشت پس بگشت آنحضرت وبگشتند صحابه بسوى كعبه گويند كه آنحضرت براى ديدن ام بشر بن البراء بن معرور در بنى سلمه رفته بود پس ساخت ام بشر براى آنحضرت طعامى وشد وقت ظهر پس گذارد آنحضرت نماز ظهر را وپس از گذاردن دو ركعت امر تحويل شد وروى نمود بميزاب ومسمى كرده شد آن مسجد به مسجد ذى القبلتين وفى الباب عن ابن عمر اخرجه الشيخان وابن عباس اخرجه البخارى واحمد وعمارة بن اوس اخرجه ابن ابى شيبة وعمرو ابن عوف المزنى وانس بن مالك اخرجه ابن ابى شيبة ايضا قال ابوعيسى حديث البراء حديث حسن صحيح وقد روى سفين الثورى عن ابى اسحق چنانكه اسرائيل روايت نموده حدثنا هناد بن السرى نا وكيع عن سفين عن عبدالله بن دينار عن ابن عمر قال كانوا ركوعا فى صلوة الصبح گفت ابن عمر بودند اهل قباء ركوع كننده در نماز فجر كه خبر تحويل بايشان رسيده قال ابوعيسى هذا حديث صحيح **باب** ما جاء ان ما بين المشرق والمغرب قبلة بابيست در بيان آنچه آمده است كه بدرستيكه ميان مشرق ومغرب قبله است واين محمول ست بر قبلهٔ مدينهٔ مطهره كه واقع ست بجانب جنوب زيراكه وى شمالى مكهٔ معظمه است ويا مراد آنست كه هيچ جهتى از جهات نيست ميان مشرق ومغرب مگر آنكه قبله است هر قومى را بحسب اختلاف جهات بلاد بموجب وحيث ما كنتم فولوا وجوهكم شطر المسجد الحرام حدثنا محمد بن ابى معشر نا ابى عن محمد بن عمرو عن ابى سلمة عن ابى هريرة رضى الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما بين المشرق والمغرب قبلة حدثنا يحيى بن موسى نا محمد بن ابى معشر مثله مانند حديث مذكور قال ابوعيسى

شرح ابى الطيب

قوله كانوا ركوعا فى صلوة الصبح ولا تنافى بينه وبين صلوة العصر لان العصر ليوم التوجه كانت للنبى حارثة داخل المدينة والتوجه فى الصبح لاهل قبا كان فى اليوم الثانى **باب** ما جاء ما بين المشرق والمغرب قبلة **قوله** ما بين المشرق والمغرب قبلة ليس هذا عاما فى سائر البلاد وانما هو بالنسبة الى المدينة الشريفة ونحوها قال البيهقى فى الخلافيات المراد والله اعلم اهل المدينة ومن كانت قبلته على سمت اهل المدينة

قوت المغتذى

ما بين المشرق والمغرب قبلة ليس هذا عاما فى سائر البلاد وانما هو بالنسبة الى المدينة الشريفة ونحوها قال البيهقى فى الخلافيات المراد والله اعلم اهل المدينة ومن كانت قبلته على سمت اهل المدينة

عارضة الاحوذى

ويحتمل ان يريد بالحاجة حاجة الوطى وبقوله ثم ينام ولا يمس ماء يعنى للاغتسال متى او يحمل الحديث على حد هذين الوجهين تناقض اوله واخره فتوهم ابواسحق ان الحاجة هى حاجة الوطى فنقل الحديث على معنى ما فهم والله اعلم احكامه قال ابويوسف يجوز للجنب ان ينام قبل ان يتوضأ لحديث عائشة هذا الغلط وقال مالك والشافعى لا يجوز للجنب ان ينام حتى يتوضأ قال مالك فان فعل فليستغفر الله رواه عنه فى المجموعة وقال بعض اشياخنا لا تسقط العدالة

عارضة الاحوذی

بلا تركه لاختلاف العلماء فيه قال ابن حبيب ذلك واجب وجوب الفرائض لحديث عمر بن الخطاب رضي الله عنه و الظاهر ذلك والله اعلم ويتبع ذلك مسائل سبع الاولى ان ذلك ليس على الحائض لان حدثها الازم و الجنب حدثه غايته لازم الثانية ان الحديث بعد الوضوء لا تنقض ولا ينتقض الا بمعاودة الجماع لانه لم يشرع لرفع حدث فينقضه الحدث انما شرع في عبادة فلا ينتقض الا بما اوجبه الثالثة قال علماؤنا رحمهم الله المعنى في الزام ... في الذي ... تفصيل

شرح سراج احمد

حديث ابي هريرة قد روي عنه من غير وجه گفت مصنف حديث ابی ہریرہ تحقیق روایت کردہ شدہ بہ بسیار طرق اخرج ابن ماجة والحاكم عنه ايضا وقد تكلم بعض اهل العلم في ابي معشر من قبل حفظه وتحقیق سخن کردہ اند بعضی اہل علم در شان ابی معشر از جہت حفظ وی کہ حافظہ خوب نداشت واسمه نجيح مولى بني هاشم و نام ابی معشر نجیح معتق اولاد ہاشم بود قال محمد لا اروي عنه شيئا گفت محمد بن اسمعیل بخاری روایت نمیکنم از وی چیزی بجہت خلل حفظ وی وقد روى عنه الناس حال آنکہ تحقیق روایت کردہ اند از وی مردم قال محمد وحديث عبد الله بن جعفر المخرمي عن عثمان بن محمد الاخنسي عن سعيد المقبري عن ابي هريرة اقوى واصح گفت امام بخاری وحدیث عبد اللہ بن جعفر کہ از ابی ہریرہ باین طریق رسیدہ و روایت شدہ قوی تر وصحیح تر ست من حديث ابي معشر از حدیث ابی معشر امام بخاری در حدیث ابی معشر جرح کردہ حدثنا الحسن بن بكر المروزي نا المعلى بن منصور نا عبد الله بن جعفر المخرمي عن عثمان بن محمد الاخنسي عن سعيد المقبري عن ابي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال ما بين المشرق والمغرب قبلة وانما قيل عبد الله بن جعفر المخرمي لانه من ولد المسور بن مخرمة وجز این نیست کہ گفتہ شدہ عبد اللہ بن جعفر را مخرمی از جہت آنکہ او بود از اولاد مسور بن مخرمہ ولہذا او را نسبت کردند بمخرمی قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح وقد روي عن غير واحد من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم ما بين المشرق والمغرب قبلة منهم عمر بن الخطاب و علي بن ابي طالب و ابن عباس وقال ابن عمر وگفت عبد اللہ بن عمر خطاب کرد اہل مدینہ را اذا جعلت المغرب عن يمينك والمشرق عن يسارك چون بگردانی تو مغرب را از دست راست خود وبگردانی سمت مشرق را از جانب چپ خود فما بينهما قبلة پس ما بین ہر دو قبلہ است چرا کہ مکہ جانب جنوب ست از مدینہ اذا استقبلت القبلة این وقتی باشد کہ روی آری بجانب قبلہ وقال ابن المبارك ما بين المشرق والمغرب قبلة هذا لاهل المشرق وگفت عبد اللہ بن المبارک کہ ما بین مشرق ومغرب قبلہ است خاص مر اہل مشرق راست قول ابن مبارک را بغوی اتقیین تفسیر کردہ کہ مراد بمشرق وبمغرب مشرق شتا ومغرب صیف ست واختار عبد الله بن المبارك التياسر لاهل مرو واختیار کردہ ابن المبارک سمت چپ را برای اہل مرو

شرح ابی الطیب

قوله وقال ابن المبارك ما بين المشرق والمغرب قبلة هذا لاهل المشرق ظاهره مشكل لان قبلة اهل المشرق المغرب قال المحقق ابن الهمام جعلوا قبلة بخارى وسمرقند ونسف وترمذ وبلخ ومرو وسرخس موضع الغروب اذا كان الشمس في اخر الميزان واول العقرب كما اقتضته الدلائل الموضوعة لمعرفة القبلة انتهى فهذه البلاد اهل مشرق وجعلت قبلتهم المغرب فكيف يصح ان يقول بين المشرق والمغرب قبلة لهم ويمكن ان يجاب ان معناه ان اهل المشرق لو جعلوا المغرب الى يمينهم او يسارهم حتى صار توجههم الى جهة بين المشرق والمغرب جاز لقوله واختار ابن المبارك التياسر لاهل مرو يعني جوز الميل الى الجهتين لغير اهل مرو واختار لهم التياسر يعني الميل الى الجانب الايسر عند استقبالهم موضع الغروب قال المظهر من جعل من اهل المشرق اول المغارب وهو مغرب الصيف عن يمينه واخر المشارق وهو مشرق الشتاء عن يساره كان مستقبلا للقبلة فالمراد باهل المشرق اهل الكوفة وبغداد وخوزستان وفارس والعراق وخراسان وما يتعلق بهذه البلاد وقال الغزالي هذا الحديث يؤيد القول بالجهة قال ابن حجر وبه اخذ جماعة من اصحابنا واختاره الاذرعي نبيل بالغ ابن العربي المالكي فزعم ان خلافه باطل قطعا انتهى

شرح سراج احمد

باب ماجاء فی الرجل یصلی لغیر القبلۃ فی الغیم باب ست دربیان انچہ آمدہ است درحق مردی کہ نماز گذارد بجانب غیر قبلہ
درتاریکی ابر کہ قبلہ مشتبہ گردد حدثنا محمود بن غیلان نا وکیع نا اشعث بن سعید السمان بصری ابو الربیع متروک از سادسہ
بود عن عاصم بن عبید اللہ عن عبد اللہ بن عامر بن ربیعۃ عن ابیہ عامر بن ربیعہ بن کعب بن مالک و در اسماء الرجال
نوشتہ است عامر بن ربیعۃ بن عامر بن مالک العنزی چنانکہ در جامع الاصول بعین مہملہ واو حلیف بنی عدی بن کعب لہذا او را عدوی
می گفتند صحابی بدری ست مہاجر ہجرتین قدیم الاسلام حاضر گشت تمام مشاہد را و در سنہ اثنین وثلثین و گویند سنہ خمس وفات یافت
سال مقتل عثمن قال کنا مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی سفر فی لیلۃ مظلمۃ گفت عامر بودیم ما ہمراہ آنحضرت در سفری در
شب تاریک فلم ندر این القبلۃ پس نمی شناختیم ما کہ کدام طرف ست قبلہ فصلی کل رجل منا علی حیالہ پس بگذارد ہر مردی از
ما بفکر و رای خود بر محاذی روی خود فلما اصبحنا ذکرنا ذلک للنبی صلی اللہ علیہ وسلم پس ہرگاہ صباح کردیم ما ذکر کردیم ما آنرا
برای آنحضرت فنزل پس فرود آمد این آیہ فاینما تولوا فثم وجہ اللہ پس ہر کدام طرف کہ روی کنید در وقت اشتباہ پس
در انجا ذات حق تعالی ست یعنی نماز وی روا خواہد شد چنانکہ مذہب امام ما ابی حنیفہ است قال ابو عیسی ہذا حدیث لیس
اسنادہ بذلک گفت مصنف این حدیثی ست کہ نیست اسناد وی قوی لا نعرفہ الا من حدیث اشعث السمان نمی شناسم
این حدیث را کہ مروی شدہ باشد مگر از حدیث اشعث السمان واشعث بن سعید ہو ابو الربیع السمان و نام اشعث ابو الربیع ست
یضعف فی الحدیث تضعیف کردہ شدہ است در روایت حدیث وقد ذہب اکثر اہل العلم الی ہذا قالوا اذا صلی فی الغیم
لغیر القبلۃ ثم استبان لہ بعد ما صلی انہ صلی لغیر القبلۃ فان صلاتہ جائزۃ وتحقیق رفتہ اند اکثر اہل علم بسوی این گفتہ اند
کہ چون کسی نماز گذارد در ابر و تاریکی مر غیر قبلہ را پس ظاہر شد او را پس از انکہ نماز گذاردہ بود کہ تو نماز گذاردۂ مر غیر قبلہ را پس تحقیق نماز او روا باشد
واعادۂ نماز بروی لازم نمیشود وبہ یقول سفین الثوری وابن المبارک واحمد واسحق بشرطیکہ تحری کردہ باشد و اگر بلا تحری گذاردہ بود

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الرجل یصلی لغیر القبلۃ فی الغیم **قولہ** فصلی کل رجل منا علی حیالہ ای فی جہتہ وتلقاء وجہہ و
الحیال بکسر الحاء وفتح الیاء الخفیفۃ قبالۃ الشیٔ وقعد حیالہ وبحیالہ بازائہ **قولہ** الا من حدیث اشعث
السمان لیس لہ عند المصنف الا ہذا الحدیث قال العراقی تابعہ علیہ عمر بن قیس الملقب بسندل عن عاصم
اخرجہ ابو داود الطیالسی فی مسندہ والبیہقی فی سننہ قال الا ان عمر بن قیس مشارک لاشعث فی الضعف بل
ربما یکون اسوأ حالا منہ فلا عبرۃ حینئذ بمتابعتہ وانما ذکرتہ لیستفاد قالہ فی قوت المغتذی **قولہ** فان
صلاتہ جائزۃ وبہ قال علماؤنا فقالوا ومن اشتبہت علیہ القبلۃ تحری وان اخطأ لم یعد لانہ اتی بالواجب
فی حقہ وہو الصلوۃ الی جہۃ تحریہ وقالوا قولہ تعالی فاینما تولوا فثم وجہ اللہ نزلت فی الصلوۃ حالۃ الاشتباہ

قوت المغتذی

نا اشعث بن سعید السمان لیس لہ عند المصنف الا ہذا الحدیث لا نعرفہ الا من حدیث اشعث قال العراقی تابعہ علیہ
عمر بن قیس الملقب بسندل عن عاصم اخرجہ ابو داود الطیالسی فی مسندہ والبیہقی فی سننہ قال الا ان عمر بن قیس
مشارک الاشعث فی الضعف بل ربما یکون اسوأ حالا منہ فلا عبرۃ حینئذ بمتابعتہ وانما ذکرتہ لیستفاد

عارضۃ الاحوذی

الغسل ولیس ہذا
غرض الحدیث ولا
المفہوم من جواب
سوال عمر وانما
قصد بہذا من
قال لہ حط رتبۃ
الوضوء عن الوجوب
الی الندب الی ابعۃ
اذا توضأ قدم ازالۃ
النجاسۃ عنہ
فیغسل ذکرہ وما
اصابہ من اذی
کما ورد فی الحدیث
عن عمر نصا الخامسۃ
قال عطاء بن
حبیب اذا ترک
غسل رجلیہ فی
ہذا الوضوء اجزاہ
لان ابن عمر کان
کذلک یفعل وہذا
ضعیف لان النبی
صلی اللہ علیہ وسلم
قد جمع وضوءہ
بین ازالۃ النجاسۃ
ووضوء العبادۃ
فی قولہ توضأ و
اغسل ذکرک ثم نم
وقد روی مالک

عارضة الاحوذي

عن عائشة انها كانت تقول اذا اصاب احدكم المرأة ثم اراد ان ينام قبل ان يغتسل فلا ينم حتى يتوضأ وضوءه للصلوة السادسة اذا اراد ان يطعم توضأ عند الشافعي وضوء الصلوة لما روي عن عمار بن ياسر ان النبي صلى الله عليه وسلم كان اذا اراد ان ينام او يطعم توضأ وضوءه للصلوة والحديث ضعيف مقطوع قال ابوداود لم يلق يحيى بن معمر عمار ابن ياسر والصحيح فعل ابن عمر وقد روى النسائي عن عائشة ان النبي صلى الله عليه وسلم كان اذا اراد ان ياكل وهو جنب غسل كفيه والغرض النظافة خاصة

شرح سراج احمد

افادہ بروی لازم شود **باب** ماجاء فی کراهة مایصلی الیه وفیه باب ست در بیان آنچه آمده است در ذکر کراهیت چیزی که گذارده شود نماز بسوی آن و درانجا حدثنا محمود بن غیلان نا المقرئ قال نا یحیی بن ایوب عن زید بن جبیرة بفتح الجیم وکسر الموحدة ابن محمود بن ابی جبیرة بن الضحاک الانصاری ابو جبیرة المدنی متروک از سابعه لود عن داود بن الحصین الاموی مولاهم ابو سلیمان المدنی در تقریب ثقة الافی عکرمة ورمی برای الخوارج من السادسة مات سنة خمس وثلثین ومائة عن نافع عن ابن عمر ان النبی صلی الله علیه وسلم نهی ان یصلی فی سبعة مواطن منع فرمود آنحضرت از اینکه گذارده شود نماز در هفت جا فی المزبلة بفتح وضم آن جای سرگین انداختن و زبل بکسر زا سرگین و دیگر نجاست ند حکم آنست بلکه بعضی سخت تر از ان والمجزرة بجیم و زا جای ذبح کردن حیوانات از جهت محاذات نجاسات والمقبرة و درمیان مقابر از جهت آنکه غالب در وی قذارت و اختلاط تربت اوست بانچه جدا میگردد از مردها از نجاست و اگر مکان طاهر و نظیف باشد پس هیچ باک نیست و کراهتی نه و بعضی برانند که نماز در مقبره مکروه است مطلق از جهت ظاهر این حدیث اما نماز بجانب قبر حرام ست باتفاق اگر قصد تعظیم باشد و اگر نه حکم مقبره دارد وقارعة الطریق در میان راه که جای پای کوب مردم ست که میگذرند از جهت شغل خاطر بگذرندگان و تنگ کردن جای بر ایشان و نیز اگر مردم ستلے ضرورت از پیش نماز بگذرند آثم میشوند و اگر ایشان را ضرورتی باشد مصلی بزه کار شود

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی کراهیة مایصلی الیه وفیه **قوله** نهی ان یصلی علی بناء المفعول قال الطیبی اختلفوا فی ان النهی الوارد عن الصلوة فی المواطن السبعة للتحریم او للتنزیه والقائلون بالتحریم اختلفوا فی الصحة بناء علی ان النهی یدل علی الفساد وفیه مذاهب ثلاثة یدل مطلقا لایدل مطلقا یدل فی العبادات دون المعاملات یدل اذا کان متعلق النهی نفس الفعل او مایکون لازما کصوم یوم العید والصلوة فی الاوقات المکروهة وبیع الربو ولایدل اذا لم یکن کذلک کالصلوة فی الدار المغصوبة واعطان الابل والبیع وقت النداء **قوله** فی المزبلة بفتح المیم وتثلیث الموحدة المکان الذی یلقی فیه الزبل و فی القاموس الزبل بکسر الزای وکامیر السرقین والمزبلة وتضم الباء ملقاه وموضعه انتهی و الزبل بالفتح مصدر زبلت الارض اذا اصلحتها بالزبل **قوله** والمجزرة بکسر الزاء ویفتح قال فی الصحاح المجزرة بکسر الزای وقال العسقلانی ویجوز فتحها وهی الموضع الذی ینحر فیه الابل و یذبح البقر والشاة فهی عنها لاجل النجاسة فیها من الدماء والارواث **قوله** وقارعة الطریق الاضافة للبیان او وسطه والمراد بها الطریق الذی یقرعه الناس والدواب بارجلهم لاشتغال القلب بالخلق عن الحق ولذا شرط بعضهم ان یکون فی العمران لا البریة کذا قاله بعضهم والظاهر انه من قبیل اضافة الصفة الی الموصوف ای الطریق التی یقرعها الناس بارجلهم ای یدقونها ویمرون علیها

قوت المغتذی

عن زید بن جبیرة بفتح الجیم وکسر الباء الموحدة بعدها مثناة من تحت ثم راء لیس له عند المصنف الا هذا الحدیث الواحد فی المزبلة بفتح الباء وضمها المکان الذی یلقی فیه الزبل والمجزرة بفتح الزای المکان الذی یذبح فیه الحیوان

شرح سراج احمد

وفی الحمام و در حمام از جہت آنکہ محل کشف عورات و ماوای شیاطین ست ومعاطن الابل و درجای نشاندن شتران تا از رمیدن ایشان تشویش راہ نیابد وفوق ظہر بیت اللہ و بر پشت خانۂ کعبہ از جہت تادب حدثنا علی بن حجر نا سوید ابن عبد العزیز عن زید بن جبیرۃ عن داود بن حصین عن نافع عن ابن عمر عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بمعناہ ونحوہ در الفاظ و در معنی تفاوت ندارد وفی الباب عن ابی مرثد الغنوی وجابر وانس و از دیگر صحابہ نیز مروی گشتہ است چنانکہ ابن ماجہ از عمر بن الخطاب اخراج کردہ است قال ابو عیسی حدیث ابن عمر اسنادہ لیس بذالک القوی وقد تکلم فی زید بن جبیرۃ وتحقیق سخن کردہ شدہ است در حال زید بن جبیرہ من قبل حفظہ از جہت حفظ وی وقد روی اللیث بن سعد ہذا الحدیث عن عبد اللہ بن عمر العمری عن نافع عن ابن عمر عن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم مثلہ مانند حدیث مذکور وحدیث ابن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم اشبہ واصح وحدیث عبد اللہ بن عمر کہ از آنحضرت روایت نمودہ است اشبہ وصحیح تر ست من حدیث اللیث بن سعد از حدیث لیث بن سعد وعبد اللہ بن عمر العمری ضعفہ بعض اہل الحدیث وعبد اللہ بن عمر العمری را تضعیف کردہ اند بعضی اہل حدیث من قبل حفظہ از جہت حفظ وی منہم یحیی بن سعید القطان بعضی از اہل حدیث تضعیف کنندگان یحیی بن سعید القطان ست

باب ما جاء فی الصلوٰۃ فی مرابض الغنم واعطان الابل باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق گذاردن نماز در جای نشستن گوسفندان و در نشستگاہ شتران

حدثنا ابو کریب نا یحیی بن آدم عن ابی بکر بن عیاش عن ہشام الدستوائی عن ابن سیرین عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلوا فی مرابض الغنم بگذارید نماز در جای نشستن گوسفندان ولا تصلوا فی اعطان الابل و نگذارید در نشستگاہ

شرح ابی الطیب

قولہ وفی الحمام لانہ محل النجاسۃ وماوی الشیطان وھو ماخوذ من الحمیم وھو الماء الحار **قولہ** ومعاطن الابل جمع عطن وھو مبرک الابل حول الماء وقال ابن ملک جمع معطن بکسر الطاء وھو الموضع الذی یبرک فیہ الابل عند الرجوع من الماء ویستعمل فی الموضع الذی یکون فیہ الابل باللیل ایضا ویؤیدہ خبر مسلم نھی عن الصلوٰۃ فی مبارک الابل **قولہ** وفوق ظہر بیت اللہ اذ نفس الارتقاء الی سطح الکعبۃ مکروہ لاستعلائہ علیہ المنافی للادب قال ابن ملک وانما ذکر الظہر مع الفوق اذ لا یکرہ الصلوٰۃ علی موضع ھو فوق البیت کجبل ابی قبیس

باب ما جاء فی الصلوٰۃ فی مرابض الغنم واعطان الابل **قولہ** صلوا فی مرابض الغنم ولا تصلوا فی اعطان الابل لیس الامر والنہی راجعان الی طہارۃ مرابض الغنم ونجاسۃ اعطان الابل لان النجاسۃ موجودۃ فی کلیہما بل لان الابل تزدحم فی المنہل فاذا شربت رفعت رؤسہا ولا یؤمن من نفارہا لانہا کثیر الثراد شدید النفار فلا یأمن من قطع

قوت المغتذی

صلوا فی مرابض الغنم جمع مربض بفتح المیم وکسر الموحدۃ وآخرہ ضاد معجمۃ قال الجوہری المرابض للغنم کالمعاطن للابل و ہذا امر اباحۃ فی اعطان جمع عطن بفتح العین والطاء المہملتین وفسرہ الشافعی بالمواضع التی تجر الیہا الابل الشاربۃ لیشرب غیرہا وقال صاحب النہایۃ العطن مبرک الابل حول الماء وقال ابن حزم کل عطن مبرک ولیس کل مبرک عطنا لان العطن ہو الموضع الذی تناخ فیہ عند ورودہا الماء فقط والمبرک اعم لانہ الموضع المتخذ لہ فی کل حال

عارضۃ الاحوذی

السابعۃ اذا اراد ان یصلی یتوضأ قالہ بعض اصحاب الشافعی وسیاتی ان شاء اللہ فی ابوابہ بعدہ

باب فی مصافحۃ الجنب

ابو رافع عن ابی ہریرۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم لقیہ وہو جنب فانبجست فاغتسلت ثم جئت فقال این کنت واین ذہبت قلت انی کنت جنبا قال ان المسلم لا ینجس صحیح حسن اسنادہ لیس بجاب صحۃ ہذا الحدیث واتفاق الائمۃ علیہ فلا معنی للاکثار فیہ لکن ابو عیسی رواہ من طریق مختصر وتمامہ انی کنت جنبا فکرہت ان اجالسک غریبۃ قولہ ان المسلم لا ینجس فیہ روایتان روی ینجس ینجس بفتح العین

شرح سراج احمد

شتران بجہت آنکہ مذکور شد کہ تنفر شتران موجب تشویش ست بخلاف گوسفندان کہ تنفری ندارند و تشویش نمی رسانند اختلاف کردہ اند کہ نہی برای تحریم ست یا برای تنزیہ و بر ہر تقدیر علت نہی نہ آنست کہ مکان نجس ست والا جائز نباشد و اماکن نجس منحصر نیست دران و نیز برین تقدیر ظاہر آن بود کہ میگفتند نہی کرد از گذاردن نماز در مکان نجس بلکہ علت ہمسایگی نجاست و قرب اوست حتی کہ اگر بساط گسترانند بالای سجادہ نماز کنند نیز مکروہ است حدثنا ابو کریب ثنا یحیی بن ادم عن ابی بکر بن عیاش عن ابی حصین عن ابی صالح عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم بمثلہ او بنحوہ شک راوی ست در لفظ مثلہ و نحوہ و شک از ابی بکر بن عیاش است وفی الباب عن جابر بن سمرۃ والبراء و سبرۃ بن معبد الجہنی و عبد اللہ بن مغفل اخرجہ الشافعی والبیہقی وابن عمر و انس بن مالک قال ابو عیسی وحدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن صحیح وعلیہ العمل عند اصحابنا یعنی اہل الحدیث وبہ یقول احمد و اسحق وحدیث ابی حصین عن ابی صالح عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم حدیث غریب از جہت اسناد و رواہ اسرائیل عن ابی حصین عن ابی صالح عن ابی ہریرۃ موقوفا ولم یرفعہ و این طریق دیگر کہ اسرائیل روایت کردہ از ابی ہریرہ موقوف ست حدیث بر ابی ہریرہ و مرفوع نکردہ است ابو ہریرہ حدیث را بسوی آنحضرت و اسم ابی حصین عثمن بن عاصم الاسدی ابو حصین کنیت عثمان ست حدثنا محمد ابن بشار ثنا یحیی بن سعید عن شعبۃ عن ابی التیاح الضبعی عن انس بن مالک ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یصلی فی مرابض الغنم قال ابو عیسی ہذا حدیث صحیح وابو التیاح اسمہ یزید بن حمید بعضی احادیث کہ متعلق این باب اند ذکر میکند اخرج الطبرانی عن عبد اللہ المزنی اذا کنتم فی القصیب والثلج او الردائغ فحضرت الصلوۃ فاومئوا ایماء و اخرج الطبرانی عن ابن عباس لا تصلوا الی قبر ولا تصلوا علی قبر و اخرج الطبرانی فی الاوسط عن ابن عمر الحائط العذرۃ والنتن اذا سقی ثلث مرات فصل فیہ و اخرج عبد الرزاق عن ابن عباس انہ کان یکرہ ان یصلی فی الکنیسۃ اذا کان فیہا تماثیل و اخرج عبد الرزاق عن ابن ابی حازم عن مولاۃ لہ یقال لہا عنبۃ قالت خطبنا ابو بکر فنہانا ان نصلی علی البرادع **باب** ما جاء فی الصلوۃ علی الدابۃ حیث ما توجہت بہ این باب ست در بیان انچہ آمدہ است در نماز گذاردن

شرح ابی الطیب

الصلوۃ وتشویش القلب بخلاف الغنم والیہ اشار قولہ صلی اللہ علیہ وسلم لا تصلوا فی مبارک الابل فانہا خلقت من الشیاطین ای خلقت معہا کذا اولہ ابن حبان فالامر بالصلوۃ فی مرابض الغنم راجع الی جوازہا بحائل لان طہارۃ المکان من شرائطہا **قولہ** کان یصلی فی مرابض الغنم ای بحائل عند الغزوۃ وہو جمع مربض بکسر الباء وہو ماوی الغنم وزاد فی روایۃ الشیخین قبل ان یبنی المسجد یعنی فی روایۃ انس ہذہ

قوت المغتذی

عن انس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یصلی فی مرابض الغنم زاد فی روایۃ الشیخین قبل ان یبنی المسجد قال العراقی وفی جواز اختصاص مثل ہذا نظر

عارضة الاحوذی

فی الماضی وضمہا فی المستقبل و یقال بکسرہا فی الماضی و فتحہا فی المستقبل و الاول افصح و قولہ فانبجست بالنون ثم الباء المعجمۃ بمعنی اندفعت منہ من قولہ تعالی فانبجست منہ اثنتا عشرۃ عینا ای تفجرت و اندفعت ویروی فیہ انخنست ای تاخرت من قولہ تعالی الجوار الکنس ویروی انتجست بالنون ثم التاء المعجمۃ بالشین المعنی اعتقدت نفسی نجسا و معنی منہ من اجلہ ای رایت نفسی نجسا بالاضافۃ الی طہارتہ و جلالتہ احکامہ المؤمن لا ینجس حیا ولا میتا حائضا

شرح سراج احمد

بردابہ بہر طرفی کہ روی آرد بآن طرف دابۂ دی حدثنا محمود بن غیلان ثنا وکیع ویحیی بن ادم قالا ثنا سفین عن ابی الزبیر
عن جابر قال بعثنی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی حاجۃ فرستاد مرا آنحضرت درکاری از کارہا فجئت وھو یصلی
علی راحلتہ پس آمدم من پس از ادای حاجت بخدمت آنحضرت درحالیکہ آنحضرت نماز میگذارد برمرکب خویش نحو المشرق
بجانب مشرق وقبلہ درجانب دیگر بود والسجود اخفض من الرکوع ومیگردانید سجدہ را پستراز رکوع واین حکم در نوافل ست
کہ باعذر وبی عذر روا ست وفی الباب عن انس اخرجہ ابوداود باین عبارت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا سافر فاراد
ان یتطوع استقبل القبلۃ بناقتہ فکبر ثم صلی حیث وجہ رکابہ وابن عمر اخرجہ الشیخان باین الفاظ کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
یصلی فی السفر علی راحلتہ حیث توجھت بہ یومی ایماء وصلوۃ اللیل الا الفرائض ویوتر علی راحلتہ وابی سعید الخدری وعامر بن
ربیعۃ دربن حدیث دو حکم مذکور شد یکی آنکہ جواز نماز بردابہ مخصوص بنوافل ست دیگر آنکہ جواز صلوۃ بردابہ شرط سفر ست وجمہور ائمہ
برین اند ودر روایتی از ابی حنیفہ وابی یوسف نیز ہمچنین ست وصحیح از مذہب ابی حنیفہ شرط بودن مصلی ست خارج مصر مسافر باشد یانہ
ومسافر اگر داخل مصر باشد جائز نیست مراورا نفل بردابہ نزد ابی حنیفہ ونزد محمد جائز ست اما مکروہ بود وامام ابو یوسف گفتہ
لاباس بہ بعد ازان اختلاف کردہ اند در بعد مسافت خارج مصر تا جائز باشد بعضی گفتہ اند دو فرسخ وبعضی سہ فرسخ ونزد بعضی
یک میل بس ست وصحیح آنست کہ جائز ست بعد از مفارقت بیوت مصر چنانکہ در جواز قصر قال ابو عیسی حدیث جابر
حدیث حسن صحیح وروی من غیر وجہ عن جابر والعمل علیہ عند عامۃ اھل العلم لا نعلم بینھم
اختلافا لا یرون باسا ان یصلی الرجل علی راحلتہ تطوعا نمی دانم میان علماء اختلافی اعتقاد نمی کنند باکی را
ازینکہ بگذارد مردی بردابۂ خویش نماز نفل را حیث ما کان وجھہ الی القبلۃ او غیرھا ہر طرفی کہ باشد روی دابہ
بسوی قبلہ یا غیر قبلہ **باب** فی الصلوۃ الی الراحلۃ باب ست دربیان گذاردن نماز بسوی راحلہ خود حدثنا
سفین بن وکیع نا ابو خالد الاحمر عن عبید اللہ بن عمر عن نافع عن ابن عمر ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم
صلی الی بعیرہ او راحلتہ بدرستیکہ آنحضرت بگذارد نماز را بسوی جانب شتر خود یا راحلہ خود شک راوی ست
وکان یصلی علی راحلتہ حیث ما توجھت بہ وبود آنحضرت کہ میگذارد نماز بر شتر خود بہر طرفی وجانبی
کہ روی میکرد شتر بآن طرف قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح وھو قول بعض اھل العلم لا یرون
بالصلوۃ الی البعیر باسا ان یستتر بہ اعتقاد نمی کنند بعضی اہل علم بگذاردن نمازی بسوی شتر باکی را اینکہ سترہ سازد
آن شتر را یعنی میان خود وقبلہ کند **باب** ما جاء اذا حضر العشاء فاقیمت الصلوۃ فابدؤا بالعشاء
باب ست دربیان آنچہ آمدہ است کہ چون حاضر شود طعام شب پس اقامت نماز کردہ شود پس شروع وابتدا کنید

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الصلوۃ الی الراحلۃ **قولہ** کان یصلی علی راحلتہ حیث ما توجھت بہ قال النووی وفی روایۃ
یصلی وھو مقبل من مکۃ الی المدینۃ علی راحلتہ حیث کان وجھہ وفیہ نزلت حیث ما تولوا فثم
وجہ اللہ وفی روایۃ رایت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصلی علی حمار وھو متوجہ الی خیبر وقال ابو سعید
الاصطخری من اصحابنا یجوز التنفل علی الدابۃ فی البلد وھو یحکی عن انس بن مالک وابی یوسف صاحب ابی حنیفۃ انتہی

عارضۃ الاحوذی

ولا جنبا محدثا
ولا طاھرا لقولہ
صلی اللہ علیہ وسلم
ان المؤمن لا ینجس
فذکر الایمان وصف
فی الحکم وذکر الصفۃ
فی الحکم تعلیل فکانہ
قال لایمانہ کقولہ
والسارق والسارقۃ
فاقطعوا ایدیھما
ای لسرقتھما وانما
ینجس الکافر لقولہ
سبحانہ انما المشرکون
نجس ویعضدہ قال
الشافعی فی قولہ
الجدید وقال فی
القدیم ینجس بالموت
وھو قول ابی حنیفۃ
وعجبا للشافعی
فی قولہ القدیم
ینفی حکم الاحرام
بعد الموت فیقول
المحرم اذا مات لا یمس
طیبا ولا یخمر راسہ
لبقاء حکم الاحرام
ویقول لا یبقی حکم
الاسلام من
الطھارۃ بعد

عارضة الاحوذی

الموت ودليلنا ما تقدم ولانه مؤمن فلا ينجس بالموت كالشهيد وقد وافقونا عليه فان قيل لو لم ينجس بالموت لما نجس طرفه الذى يقطع منه فى الحيوة دليله السمك عكسه البهيمة قلنا لو نجس كالبهيمة والطرف لما طهر بالغسل وهذا بيّن بديع فتامله فاذا ثبت هذا فاعلم ان الله سبحانه سمى المجامع جنبا والجنابة البعد اعتقدت الصحابة رضى الله عنهم باول الامر انه ممنوع من كل شئ وانتظرت بعد ذلك الاباحة والتخصيص او الاستمرار على حكم العموم فجاء التخصيص فى بعض الاحكام وبقى البعض فلذلك

شرح سراج احمد

بخوردن طعام شب عشاء بفتح عين مهمله طعام وقت خفتن حدثنا قتيبة نا سفين بن عيينة عن الزهرى عن انس يبلغ به النبى صلى الله عليه وسلم ميرسانيد انس آنحديث را بآنحضرت قال اذا حضر العشاء واقيمت الصلوٰة فابدؤا بالعشاء فرمود آنحضرت چون حاضر شود طعام وقت خفتن واقامت نماز كرده شود پس ابتدا كنيد بخوردن طعام شب پس از ان نماز بگذاريد زيراكه دران وقت مردم مضطر بودند بخوردن طعام از جهت گرسنگی واگر ابتدا بنماز ميكردند دل شان متعلق مى بود بطعام وحضور نماز فوت ميگشت ولهذا آنحضرت فرمود كه ابتدا بطعام كنيد وپس از فراغت طعام بكلى متوجه شده نماز بگذاريد بخلاف كسيكه مضطر بخوردن طعام نبود او را ابتدا بطعام نبايد كرد تا فوت نشود ثواب تكبير اولى وفى الباب عن عائشة اخرجه مسلم بلفظ لا صلوٰة بحضرة طعام ولا هو يدافعه الاخبثان • ابن عمر اخرجه الشيخان وابو داؤد واحمد وابن ماجة وسلمة بن الاكوع اخرجه احمد والطبرانى وام سلمة واخرجه الطبرانى عن ابن عباس وابو داؤد عن جابر وابن ابى شيبة عن يسار بن نمير ان عمر بن الخطاب كان يقول ابدؤا بطعامكم ثم افرغوا لصلوٰتكم قال ابو عيسى حديث انس حديث حسن صحيح وعليه العمل عند بعض اهل العلم من اصحاب النبى صلى الله عليه وسلم منهم ابو بكر وعمر وابن عمر وبه يقول احمد واسحٰق يقولان ميگويند احمد واسحٰق يبدأ بالعشاء وان فاتته الصلوٰة فى الجماعة ابتدا كرده شود بخوردن طعام شب اگرچه فوت كند او را نماز در جماعت سمعت الجارود يقول سمعت وكيعا يقول فى هذا الحديث گفت مصنف شنيدم جارود را كه ميگفت شنيدم وكيع را كه ميگفت در ذكر اين حديث يبدأ بالعشاء اذا كان الطعام يخاف فساده ابتدا كند بخوردن طعام شب چون باشد طعام بحاليكه ترسيده شود فساد او را والذى ذهب اليه بعض اهل العلم من اصحاب النبى صلى الله عليه وسلم وغيرهم اشبه بالاتباع وچيزيكه رفته اند بسوى آن بعضى از اهل علم از صحابه وغير ايشان اشبه ولائق تر اند باتباع كه عمل بر ان كنند

شرح ابى الطيب

باب ما جاء اذا حضر العشاء واقيمت الصلوٰة فابدؤا بالعشاء **قوله** اذا حضر العشاء بفتح العين ههنا وفى الثانى وهو ما يؤكل فى ذلك الوقت وقيل ما يؤكل بعد الزوال وهو مثال والمراد طعام تتوق النفس اليه (اى تميل ۱۲) وان لم يكن عشاء وقال العراقى المراد بحضوره وضعه بين يدى الاكل لا استواءه ولا غرفه فى الاوعية لحديث ابن عمر المتفق عليه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا وضع عشاء احدكم واقيمت الصلوٰة فابدؤا بالعشاء ولا يعجّل حتى يفرغ منه وكان ابن عمر يوضع له الطعام وتقام الصلوٰة فلا يأتيها حتى يفرغ منه وانه يسمع قراءة الامام انتهى اقول وقد اشار الى هذه الرواية المصنف ايضا حيث قال وروى عن ابن عمر الخ وفيه رد على من يقول يأكل لقيمات يكسر سورته وصوّبه النووى فى شرح مسلم انه يكمل حاجته من الاكل

قوت المغتذى

اذا حضر العشاء قال العراقى المراد بحضوره وضعه بين يدى الآكل لا استواء الطعام او غرفه فى الاوعية كما فى حديث ابن عمر المتفق عليه اذا وضع وكما فى حديث عائشة اذا قرب

شرح سراج احمد

وانما ارادوا ان لا یقوم الرجل الی الصلوٰۃ وقلبہ مشغول بسبب شئ وجز این نیست کہ ارادہ کردہ اند علما اینکہ بر نخیزد مرد
بسوی گذاردن نمازی درحالیکہ دل او مشغول باشد بسبب چیزی از تعلقات وامورات چنانکہ حدیث حضور طعام مذکور شدہ
و دیگر امورات سوای طعام کہ منافی حضور صلوٰۃ اند نیز در احادیث وارد اند چنانکہ مسلم وابوداود از عائشہ اخراج کردہ اند کہ لا صلوٰۃ
بحضرۃ طعام ولا ہو یدافع الاخبثان ومالک وشافعی واحمد وترمذی ونسائی وابن ماجہ وابن حبان وحاکم وبیہقی از عبداللہ بن
ارقم اخراج کردہ اند کہ اذا اقیمت الصلوٰۃ واراد الرجل الخلاء فیبدأ بالخلاء وابن ماجہ از ابی امامۃ الباہلی اخراج کردہ کہ نہی ان
یصلی الرجل وہو حاقن وقد روی عن ابن عباس انہ قال لا نقوم الی الصلوٰۃ وفی انفسنا شئ وتحقیق
روایت کردہ شدہ است از عبداللہ بن عباس کہ تحقیق او گفت بر نخیزیم بسوی گذاردن نمازی درحالیکہ در دل ما
باشد خطرۂ چیزی و مانع حضور نماز گردد چنانکہ طبرانی از ابن عباس اخراج کردہ کہ اذا اقیمت الصلوٰۃ وحضر العشاء فابدؤا
بالعشاء وروی عن ابن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قال اذا وضع العشاء واقیمت الصلوٰۃ
فابدؤا بالعشاء اخرجہ الشیخان قال وتعشی ابن عمر وہو یسمع قراءۃ الامام گفت مصنف وخورد طعام
شب را عبداللہ بن عمر درحالیکہ عبداللہ بن عمر می شنید قراءۃ امام را اخرجہ الشیخان حدثنا بذلک ہناد مصنف
گوید حدیث کردہ بار ا آن حدیث کہ طعام می خورد ابن عمر و می شنید قراءۃ امام را ہناد بن السری نا عبدۃ عن
عبید اللہ عن نافع عن ابن عمر رضی اللہ عنہ **باب** ماجاء فی الصلوٰۃ عند النعاس باب ست
در بیان آنچہ آمدہ است در نماز گذاردن نزد بینکی و غلبۂ خواب حدثنا ہارون بن اسحٰق الہمدانی نا عبدۃ
ابن سلیمٰن الکلابی عن ہشام بن عروۃ عن ابیہ عن عائشۃ قالت قال رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم اذا نعس احدکم وہو یصلی فلیرقد فرمود آنحضرت چون بغنود و بینکی کند یکی از شما درحالیکہ او نماز
گذارد پس گو کہ بخواب رود و نماز را بگذارد حتی یذہب عنہ النوم تا آنکہ برود از وی خوابی فان احدکم اذا صلی
وہو ینعس فلعلہ یذہب لیستغفر فیسب نفسہ علت ترک نماز در حالت غنودگی آنست پس بدرستیکہ

شرح ابی الطیب

قولہ وقلبہ مشغول وما احسن ما روی عن الامام ابی حنیفۃ لان یکون اکلی کلہ صلوٰۃ احب الیّ
من ان تکون صلاتی کلہا اکلا **باب** ماجاء فی الصلوٰۃ عند النعاس **قولہ** اذا نعس احدکم
النعاس اول النوم ومقدمتہ وقولہ وہو یصلی جملۃ حالیۃ **قولہ** فلیرقد امر
استحباب فیترتب علیہ الثواب ویکرہ لہ الصلوٰۃ ح وحملہ طائفۃ علی صلوٰۃ
اللیل وآخرون اطلقوا **قولہ** فلعلہ یذہب لیستغفر فیسب ای یرید ویقصد ان
یستغفر فیسب نفسہ من حیث لا یدری مثلا یرید ان یقول اللہم اغفر لی فیقول اللہم اعفر لی

قوت المغتذی

اذا نعس بفتح العین احدکم وہو یصلی فلیرقد حملہ طائفۃ علی صلوٰۃ اللیل وقال النووی
مذہبنا ومذہب الجمہور انہ عام فی صلوٰۃ النفل والفرض فی اللیل والنہار

عارضۃ الاحوذی

روی عن عمار ابن یاسر انہ قال رخص رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم للجنب اذا اراد ان ینام او یشرب او یاکل ان یتوضأ فذکرہ بلفظ الرخصۃ اعتقادا للعزیمۃ المتقدمۃ واذا ثبت ہذا تفرعت علیہ فی الجنب ست مسائل الاولی ان مصافحۃ الجنب جائزۃ وعلیہ مبنی الحدیث الثانیۃ اذا عرق لم ینجس عرقہ الثالثۃ انہ اذا ادخل یدہ فی الماء لم ینجس لانہ عضو طاہر فی الاصل لم تعرض لہ نجاسۃ الرابعۃ اذا ادخل غیر یدہ کرجلہ وغیرہ فی الماء قال ابو یوسف من اصحاب ابی حنیفۃ

الترجمۃ ۱ نیست نماز بحضور طعام ۲ نیست نماز در حالیکہ مدافعہ کند او را بول و براز ... ۳ ...

اسماء الرجال ...

الامام ابوحنیفۃ عن الزہری عن انس بن مالک رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا حضر العشاء واذن المؤذن فابدؤا بالعشاء وفی المتفق علیہ عن انس رضہ اذا قدم العشاء فابدؤا بہ قبل ان تصلوا المغرب ولا تعجلوا عن عشائکم وعن عائشۃ نحوہا عن ابن عمر متفق علیہ کذا فی عقود الجواہر ۱۲

شرح سراج احمد

یکی از شما چون نماز گذارد و حال آنکه او پینکی کند پس نزدیک ست که او برود و قصد کند که استغفار کند از حق تعالی و از جہت مغلوبیت عقل پس سب کند نفس خود را و چیزے دیگر بجای استغفار که موجب خلل ایمان وی بود از دہن برآید و

فی الباب عن انس وابی هریرة وعبد الرزاق وبیهقی نیز از عائشہ اخراج کرده اند قال ابو عیسی حدیث عائشة حدیث حسن صحیح وعمل نیز برین ست که در حالت مغلوبیت عقل نماز بگذارد **باب** ماجاء من زار قوما فلا یصل بهم این باب ست در بیان انچہ آمده است درحق کسیکه زیارت کند قومی را پس نگذارد نماز با ایشان و امامت ایشان نکند حدثنا هناد ومحمود بن غیلان قالا ثنا وکیع عن ابان بن یزید العطار عن بُدیل بن میسرة العقیلی بدیل بضم موحده وفتح دال مهمله وسکون مثناة تحتیه عن ابی عطیة رجل منهم مالک بن عامر الهمدانی ابو عطیة بفتح مهمله وکسر ثانیه الوادعی الکوفی تابعی ست یافت جاہلیت را ثقه از ثانیه بود و او مردی از بنی عقیل بود در مصلای بنی عقیل نماز میگذارد قال کان مالک بن الحویرث گفت ابو عطیه عقیلی بود مالک بن حویرث و او صحابی بود در ملازمت آنحضرت آمده مدت بست روز در خدمت و صحبت گذرانیده یاتینا فی مصلانا می آمد مارا مالک بن حویرث در جای گذاردن نماز ماکه مسجد بود یا جای دیگر که متعین ساخته بودند برای نماز یتحدث در حالتیکه سخن میکرد مالک مایان را و صحبت میداشت فحضرت الصلوة یوما پس رسید وقت نماز روزی فقلنا له تقدم پس گفتیم یا مالک را پیش رو و امام شو فقال لیتقدم بعضکم پس گفت مالک گو که پیش شود بعضی و کسی دیگر از شما حتی احدثکم لم لا اتقدم تا آنکه حدیث کنم شمارا که چرا پیش نمی شوم برای نماز سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول شنیدم آنحضرت راکه میفرمود من زار قوما فلا یؤمهم کسیکه زیارت کند قومی را و بیاید بدیدن ایشان پس باید که امامت نکند ایشان را ولیؤمهم رجل منهم و باید که امامت کند ایشان را مردی از ایشان اگرچه ایشان اذن کرده بودند و نهی مقید بعدم اذن ست اما مالک بر مطلق حمل کرده و مصلحت در ترک امامت خود دید قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح والعمل علی هذا عند اکثر اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وغیرهم قالوا گفته اند صحابه و غیر ایشان صاحب المنزل احق بالامامة من الزائر صاحب کان

شرح ابی الطیب

والعفر هو التراب فیکون دعاء علیه بالذل والهوان وهو تمثیل والا فلا یشترط التصحیح قوله فیسب منصوب عطفا علی یستغفر وهو منصوب بلام کی ویجوز رفعه علی الاستیناف **باب** ماجاء من زار قوما فلا یصل بهم **قوله** کان مالک بن الحویرث ای اللیثی وفد علی النبی صلی الله علیه وسلم واقام عنده عشرین لیلة وسکن البصرة **قوله** یاتینا فی مصلانا ای مسجدنا بالبصرة **قوله** لیتقدم بعضکم حتی احدثکم ای حتی نفرغ من الصلوة او نصلی فاحدثکم بسبب عدم تقدمی ثم قال بعد الفراغ سمعت الخ ففی الکلام حذف وفی ابی داود فقلنا له تقدم فصله فقال لنا قدموا رجلا منکم یصلی بکم وساحدثکم لم لا اصلی بکم سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول الحدیث **قوله** فلیؤمهم رجل منهم فانه احق من الضیف وکانه امتنع من الامامة مع الاذن منهم عملا بظاهر الحدیث

عارضة الاحوذی

ینجس الماء بناء علی ان الجنب نجس عنده لانه لا یدخل المسجد ولا یمس المصحف فکان نجسا لما و تلوث بالنجاسة ودلیلنا حدیث ابی هریرة المتقدم وما ذکره ینتقض به اذا تلوث بنجاسة فان یده ورجله سواء لا یجوز ان یدخله فی الاناء الخامسة ان فضلته طاهرة وقد تقدم الکلام فی الفضلة الباقیة عن الوضوء و الطهارة السادسة انه یجوز للرجل او المرأة اذا تطهر احدهما ان یستعمل فی بالآخر وان کان لم یغتسل اذا کان یده مبلولا لانه طاهر وسیاتی بیانه ان شاء الله تعالی

شرح سراج احمد

لائق ترست بامامت کردن از دیگر کس از زیارت کننده وقال بعض اهل العلم اذا اذن له فلا باس ان یصلی به وگفته اند بعضی از اہل علم چون اذن کند صاحب منزل مر زائر را پس باک نیست اینکه بگذارده شود نماز بوی وقال اسحق بحدیث مالک بن الحویرث وقائل گشته است اسحق بحدیث مالک بن الحویرث وشدد فی ان لا یصلی احد بصاحب المنزل وتشدید وسختی کرده است اسحق درین که نگذارد هیچکس بصاحب مکان وان اذن له صاحب المنزل واگرچه اذن کند زائر را صاحب مکان قال وکذلک فی المسجد لا یصلی بهم فی المسجد اذا زارهم یقول یصلی بهم رجل منهم گفت اسحق وهمچنان در مسجد نگذارد باہل محله در مسجد چون زیارت کند ایشان را میگوید اسحق بگذارد نماز باہل محله مردی از ایشان واگر زائر بگذارد نماز را ہم روا باشد لیکن ترک مستحب ست

باب ماجاء فی کراهة ان یخص الامام نفسه بالدعاء باب ست در بیان انچه آمده است در کراہیت آنکه خاص کند امام نفس خود را بدعا وبرای قوم دعا نکند حدثنا علی ابن حجر نا اسمعیل بن عیاش قال ثنی حبیب بن صالح عن یزید بن شریح عن ابی حی المؤذن الحمصی شداد بن حی صدوق از ثالثه بود عن ثوبان مولی رسول الله صلی الله علیه وسلم عن النبی صلی الله علیه وسلم قال لا یحل لامرئ حلال نیست مر مردی را ان ینظر فی جوف بیت امرئ حتی یستاذن اینکه نظر کند در جوف خانهٔ مردی تا آنکه اذن کند صاحب خانه فان نظر فقد دخل پس اگر نظر کند در جوف خانه پس تحقیق گویا که او داخل شد در خانه ولا یؤم قوما فیخص نفسه بدعوة دونهم وامامت نکند کسی قومی را پس خاص کند نفس خود را بدعائی نه قوم را فان فعل فقد خانهم پس اگر کرد کسی همچنین که خاص کرد نفس خود را بدعا پس خیانت کرد قوم را یعنی این حکم دران وقت ست که خاص کند امام نفس خود را بدعا در قنوت وغیر آن چون دعا کند وقوم آمین گویند که درین وقت خاص کند نفس خود را امام وقوم ندانند که این خیانت ست وچون امام خاص کند بدعا در سجده یا در تشهد پس آن خیانت نباشد زیرا که ہر کس را از مؤمنین باید که دعا کند برای خود وتحقیق وارد شده اند احادیث صحیحه از انحضرت که دعا سیفرمود در تمام نماز بالافراد در حالت امامت در رکوع وسجود وتشهد وقومه وجلسه چنانکه در کتب احادیث مسطور اند واگر کسی گوید که اگر این حکم خاص نکند امام نفس خود را بدعا در قنوت باشد ہر آئینه میگفت که ان لا یقنت الامام بصفة الافراد فی قنوته وباوجود آن صحیح گشته است که قنوت انحضرت بلفظ افراد بود چنانکه قول اللهم اهدنی مشعر بآنست وقد صرح الامام ابن الهمام بان قول الشافعیة اللهم اهدنا وعافنا بالجمع خلاف المنقول لکنهم یفقوه به من حدیث فی حق الامام عام انه لا یخص القنوت ولا یخفی انه علیه السلام وکان یقول ذلک وهو امام لانه لم یکن یصلی الصبح منفردا

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی کراهیة ان یخص الامام نفسه بالدعاء **قوله** فان نظر فقد دخل ای فان نظر بغیر اذنه فقد دخل بغیر اذنه والدخول بلا اذن ممنوع فکذا النظر وفی ابی داود فان فعل ای فان نظر فقد خانهم **قوله** ولا یؤم قوما منصوب علی انه معطوف علی ینظر وکذلک یخص منصوب بالعطف علی منصوب وکذلک قوله ولا یقوم **قوله** فقد خانهم قوم انما نسب الخیانة الی الامام لان الجماعة شرعت لوصول البرکة الی الکل ببرکة قرب کل واحد من المأموم والامام من الله تعالی فمن خص نفسه فقد خانه وهو یدل علی ان المأموم ایضا لا یخص نفسه وانما خص الامام لانه صاحب الدعاء

قوت المغتذی

حدثنی حبیب بن صالح عن یزید بن شریح عن ابی حی لیس للثلاثة عند المصنف الا هذا الحدیث واسم ابی حی شداد بن حی

عارضة الاحوذي

باب فی المرأة تری فی المنام مثل مایری الرجل عروة عن زینب بنت ابی سلمة عن ام سلمة قالت جاءت ام سلیم بنت ملحان الی النبی صلی الله علیه وسلم فقالت یا رسول الله ان الله لا یستحیی من الحق هل علی المرأة غسل اذا هی رأت فی المنام مثل مایری الرجل قال نعم اذا هی رأت الماء فلتغتسل قالت ام سلمة فضحت النساء یا ام سلیم واسناده هذا حدیث صحیح واصل ثابت متفق علیه رواه ام سلمة وانس وعائشة اما حدیث ام سلمة فهو مقدم وفی الصحیح بلفظه وفیه زیادة فقالت ام سلمة وتحتلم

عارضۃ الاحوذی

المرأۃ فقال تربت یداك فبم یشبهها ولدها ذکر ری فیه قالت قلت فضحت النساء واما حدیث انس فقال ابو اسحق ابن ابی طلحۃ حدثنی انس قال جاءت ام سلیم وهی جدۃ اسحق الی رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم فقالت وعائشۃ عندہ یا رسول اللہ المرأۃ تری ما یری الرجل فی المنام فتری من نفسها ما یری الرجل من نفسه فقالت عائشۃ یا ام سلیم فضحت النساء قوله تربت یمینك حین قال لعائشۃ بل انت تربت یمینك نعم فمن تسل یا ام سلیم اذا رات ذلك و روی قتادۃ عن

شرح سراج احمد

لیحصل المراد منه بی تملکه له مع ان الالفاظ المذکورۃ فی الحدیث مفید الموافقیۃ علی ذلك انتهی کلام المحقق فینبغی ان یحمل قوله لا یخص الامام نفسه بالدعاء علی ان المراد بالتخصیص قصد حصول اثر الدعاء لنفسه دون غیرہ و لا یقوم الی الصلوٰۃ وهو حقن یعنی استد کسی بسوی گذاردن نماز درحالیکه او نگاہ دارندہ بول و غائط باشد تا آنکه سبک گردد از ان وفی الباب عن ابی هریرۃ وابی امامۃ الباهلی اخرجه ابن ماجة قال ابو عیسی حدیث ثوبان حدیث حسن وقد روی هذا الحدیث عن معاویۃ ابن صالح عن السفر بن نسیر بسکون الفاء نسیر بضم نون و مهمله و مصغر از وی حمصی ارسال میکرد از ابی الدرداء ضعیف از سادسه بود عن یزید بن شریح عن ابی امامۃ عن النبی صلی اللہ علیه وسلم اخرجه ابن ماجة بلفظ نهی ان یصلی الرجل وهو حاقن وروی هذا الحدیث عن یزید بن شریح عن ابی هریرۃ عن النبی صلی اللہ علیه وسلم وکان حدیث یزید بن شریح عن ابی حی المؤذن عن ثوبان فی هذا اجود اسنادا واشهر و گویا که حدیث یزید از ابی حی از ثوبان اجود ست از روی اسناد و مشهور تر ست ازین دو اسناد اخیر **باب** ما جاء من ام قوما وهو له کارهون باب ست در بیان انچه آمدہ است کسیکه امامت کند قوم را درحالیکه قوم امامت او را کارہ باشند حدثنا عبد الاعلی بن واصل الکوفی نا محمد بن القسم الاسدی کوفی صدوق از سابعه بود عن الفضل بن دلهم الواسطی البصری القصاب لین معتزلی بود از سابعه است عن الحسن البصری قال سمعت انس بن مالك قال لعن رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم ثلثة گفت انس بن مالك سه کسان اند که لعنت فرمود ایشان را آنحضرت رجل ام قوما وهو له کارهون مردیست که امامت کرد قومی را درحالیکه ایشان ناخوش دارند او را وامرأۃ باتت وزوجها علیها ساخط و زنی که شب کند و شوهری از وی ناراضی باشد ورجل سمع حی علی الفلاح ثم لم یجب و سوم مردی ست که شنید اذان را و اجابت اذان نکرد و بمسجد نرفت برائے نماز جماعت وفی الباب عن ابن عباس اخرجه ابن ماجة وطلحة بن عبید اللہ وعبد اللہ بن عمرو بن العاص وابی امامۃ

شرح ابی الطیب

قوله وهو حقن بفتح الحاء وکسر القاف والجملة حال وهو من یؤذیه البول والغائط وقال الطیبی الحاقن الذی حبس بوله والحاقب وهو الحابس للغائط وفی ابی داود ولا یصل وهو حقن حتی یتخفف ای یزیل ما یؤذیه من ذلك **قوله** عن السفر بفتح السین المهملة وسکون الفاء بن نسیر بضم النون وفتح السین المهملة مصغرا واخرہ راء **باب** ما جاء فی من ام قوما وهو له کارهون **قوله** ام قوما وهو له کارهون لمعنی مذموم فی الشرع وان کرهوا لخلاف ذلك فلا کراهة قال ابن ملك کارهون لبدعته او فسقه او جهله اما اذا کان بینه وبینهم کراهة وعداوۃ بسبب امر دنیوی فلا یکون له هذا الحکم **قوله** وامرأۃ باتت وزوجها علیها ساخط هذا اذا کان السخط لسوء خلقها او سوء ادبها او قلة طاعتها اما ان کان سخط زوجها من غیر جرم فلا اثم علیها وان کان لسوء خلقه فالاثم علیه

قوت المغتذی

حقن بفتح الحاء وکسر القاف هو الذی به بول شدید یحبسه عن السفر بفتح السین المهملة وسکون الفاء ابن نسیر بضم النون وفتح السین المهملة مصغرا واخرہ راء حدثنا محمد بن القسم الاسدی قال العراقی لم ار له عند المصنف الا هذا الحدیث ولیس له فی بقیة الکتب شیء وهو ضعیف جدا کذبه احمد والدارقطنی وقال احمد احادیثه موضوعة

شرح سراج احمد

الباہلی اخرجہ المصنف قال ابو عیسی حدیث انس لا یصح گفت مصنف حدیث انس صحیح نشدہ است لانہ قد روی ھذا عن الحسن عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم مرسل زیراکہ شان اینست کہ این حدیث مروایت کردہ شدہ است از حسن بصری از آنحضرت مرسل چراکہ حسن تابعی ست و او از آنحضرت روایت کردہ و صحابی را از میان اسناد حذف کردہ و دیگر خلل را ذکر میکند قال ابو عیسی و محمد بن القسم تکلم فیہ احمد بن حنبل و ضعفہ و گفت مصنف و محمد بن القاسم مردیست کہ سخن کردہ است در وی امام احمد و تضعیف وی کردہ و لیس بالحافظ و نیست محمد بن القاسم حافظ وقد کرہ قوم من اھل العلم ان یؤم الرجل قوما وھم لہ کارھون و تحقیق مکروہ میدارند گروہی از اہل علم اینکہ امامت کند مردی گروہی را در حالیکہ قوم امامت او را مکروہ میدارند و خوش نمیگردند از امامت وی فاذا کان الامام غیر ظالم فانما الاثم علی من کرھہ پس اگر باشد امام غیر ظالم و ستم کنندہ و از حد تجاوز کنندہ در نماز نباشد پس جز این نیست کہ باشد وبال و گناہ بر کسیکہ مکروہ دارد امامت آن مرد را وقال احمد و اسحٰق فی ھذا و گفت امام احمد و اسحٰق در ناخوش داشتن امامت مردی غیر ظالم و در وبال بودن بر ناخوش دارندہ اذا کرہ واحد و اثنان او ثلاثۃ وقتیکہ ناخوش دارد یک یا دو کس یا سہ کس فلا باس ان یصلی بھم پس باک نیست امام را کہ نماز بگذارد با ایشان و امامت قوم بکند چراکہ خللی در ایشان پیدا شدہ است و در امام خللی نیست حتی یکرھہ اکثر القوم تا آنکہ ناخوش دارد امامت او را اکثر قوم حدثنا ھناد نا جریر عن منصور عن ھلال بن یساف عن زیاد بن ابی الجعد رافع الکوفی مقبول از رابعہ بود عن عمرو بن الحارث بن المصطلق در تقریب ست عمرو بن الحارث بن ابی ضرار الخزاعی المصطلق اخو جویریۃ ام المومنین ابو امیۃ صحابی قلیل الحدیث ست و بقی الی بعد الخمسین قال کان یقال اشد الناس عذابا اثنان گفت عمرو بن الحارث بود کہ گفتہ می شد در زمان آنحضرت سخت ترین مردم از روی عذاب دو کس باشد در آخرت امرأۃ عصت زوجھا یکی از ایشان زنی باشد کہ نافرمانی کردہ شوہر خود را کہ شوہر او را طلبیدہ و او نزد او نیامد و شوہر بروی تمام شب غضبناک ماند وامام قوم وھم لہ کارھون و دیگر امام گروہی ست کہ امامت میکند و حال آنکہ مردم مر او را ناخوش دارند قال جریر قال منصور فسالنا عن امر الامام گفت جریر گفت منصور پس پرسیدیم ما از ہلال بن یساف حال امام را کہ کدام امام ست کہ ناخوش دارند قوم امامت او را فقیل لنا پس گفتہ شد ما را انما عنی بھذا الائمۃ الظلمۃ جز این نیست کہ مراد داشتہ شدہ است باین امامان کہ ناخوش دارند مردم امامت ایشان را ظالمان و ستم کنندگان فاما من اقام السنۃ فانما الاثم علی من کرھہ پس لیکن آن امام کہ اقامت سنت کند پس جز این نیست کہ گناہ بر کسی ست کہ ناخوش دارد امامت او را حدثنا محمد بن اسمعیل البخاری ثنا علی بن الحسن نا الحسین ابن واقد قال ثنا ابو غالب صاحب ابی امامہ بصری نازل شد در اصبہان و گویند نام او حزور و گویند سعید بن الحزور و گویند نافع صدوق

شرح ابی الطیب

قولہ ومحمد بن القسم تکلم فیہ احمد بن حنبل والحاصل ان الثابت ھو المرسل وفی اسناد المسند من لا یخلو عن ضعف **قولہ** فاذا کان الامام غیر ظالم الخ یرید ان محمل الحدیث ما اذا کان سبب الکراھۃ من الامام والا فلا اثم علیہ بل الاثم علی القوم

قوت المغتذی

عن عمرو بن الحارث قال کان یقال اشد الناس عذابا الحدیث قال العراقی ھذا کقول الصحابی کنا نقول وکنا نفعل فان عمرو بن الحارث لہ صحبۃ وھو اخو جویریۃ بنت الحارث احدی امھات المؤمنین واذا حمل علی الرفع فکانہ قال قیل لنا والقائل ھو النبی صلی اللہ علیہ وسلم

عارضۃ الاحوذی

انس ان ام سلیم سالت النبی صلی اللہ علیہ وسلم عن المرأۃ تری فی منامھا ما یری الرجل فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا رأت ذلک المرأۃ فلتغتسل فقالت ام سلیم واستحییت من ذلک وھل یکون ھذا فقال نبی اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ومن این یکون الشبہ ان ماء الرجل غلیظ ابیض وماء المرأۃ رقیق اصفر فمن ایھما علا او سبق یکون منہ الشبہ اما حدیث عائشۃ فرواہ عنھا عروۃ قالت ان ام سلیم ام بنی طلحۃ دخلت فذکرہ وقالت فیہ اف لک اترے ذلک المرأۃ ھکذا رواہ ھشام عن

عارضة الاحوذي

ابيه عن عائشة
وعن زينب بنت
ابي سلمة عن ام سلمة
ورواه متابع بن
عبد الله عن عروة
عن عائشة ان
امرأة قالت لرسول الله
صلى الله عليه وسلم
هل تغتسل المرأة
اذا احتلمت وابصرت
الماء فقال نعم فقالت
لها عائشة تربت
يداك وألت فقال
رسول الله صلى
الله عليه وسلم دعيها
وهل يكون الشبه
الا من قبل ذلك
اذا علا ماؤها ماء
الرجل اشبه الرجل
اخواله واذا علا
ماء الرجل ماءها
اشبه الولد اعمامه
غريبه قوله تربت
يمينك ويداك
للعلماء فيه عشرة
اقوال الاول معناه
استغنيت قاله
عيسى بن دينار

شرح سراج احمد

بود از خشم اسم است خطا میکرد قال سمعت ابا امامة يقول قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ثلاثة لا يجاوز صلاتهم آذانهم سرکش اند که در نمی گذرد نماز ایشان گوشهای راو نمی رسد بمصعد قبول و نمی گردد متعلق سماع رضای حق العبد الآبق حتى يرجع یکی بندۀ گریخته تا آنکه باز گردد بسوی مالک وامرأة باتت وزوجها عليها ساخط دوم زنی که شب گردد در حالتیکه شوهر وی بروی غضب کننده و ناراضی ست بحق واگر غضب بنا حق باشد امر برعکس خواهد بود وامام قوم وهم له كارهون قال ابو عيسى هذا حديث حسن غريب من هذا الوجه ازین طریق و اسناد که مذکور شده است وابو غالب اسمه حزور بفتح حای مهملہ و زاء وتشدید واو و در آخر راء است **باب ما جاء اذا صلى الامام قاعدا فصلوا قعودا** این باب ست در بیان آنچه آمده است که چون نماز بگذارد امام نشسته پس بگذارید شما نیز نشسته حدثنا قتيبة نا الليث عن ابن شهاب عن انس بن مالك قال خر رسول الله صلى الله عليه وسلم من فرس فجحش گفت انس بن مالک بیفتاد آنحضرت

شرح ابي الطيب

قوله ثلثة لا يجاوز صلاتهم آذانهم اي لا ترتفع الى السماء كما في حديث ابن عباس عند ابن ماجة لا ترتفع صلاتهم فوق رؤسهم شبرا وهو كناية عن عدم القبول قالوا وهو اخص من الاجزاء فلا يلزم من عدمه عدم الاجزاء لان الاجزاء كونه سببا لسقوط التكليف والقبول كونه سببا للثواب قال بعض العلماء لا يلزم من نفي القبول نقصان اصل الصلوة اذ المراد بنفي القبول نفي الثواب ولو كانت الصلوة على وجه الكمال اقول اذا كان على وجه الكمال فما المانع من الثواب الا ان يكون مراده من الكمال اتمام الاركان والافعال **باب ما جاء اذا صلى الامام قاعدا فصلوا قعودا** **قوله** خر من الخرور اي سقط **قوله** فجحش بضم الجيم وكسر الحاء اي خدش شقه الايمن يعني قشر جلده فتأثرت تأثرا منعه استطاعة القيام فصلى قاعدا

قوت المغتذي

ثلثة لا يجاوز صلاتهم آذانهم اي لا ترفع الى السماء كما في حديث ابن عباس عند ابن ماجة لا ترفع صلاتهم فوق رؤسهم شبرا وهو كناية عن عدم القبول كما في حديث ابن عباس عند الطبراني لا يقبل الله لهم صلوة **باب ما جاء اذا صلى الامام قاعدا فصلوا قعودا** الى آخره قال ابن حبان في صحيحه هذا امر فريضة لا فضيلة وهو عندي ضرب من الاجماع الذي اجمعوا عليه لان من اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم اربعة افتوا به جابر بن عبد الله وابو هريرة واسيد بن حضير وقيس بن قهد والاجماع عندنا اجماع الصحابة الذين شهدوا هبوط الوحي وتنزيل الآي واعيذوا من التحريف عند اجماع الصحابة والتبديل حتى حفظ الله بهم الدين على المسلمين ولم يرو عن احد من الصحابة خلاف لهؤلاء الاربعة لا باسناد متصل ولا منقطع فكان الصحابة اجمعوا على ان الامام اذا صلى قاعدا كان على المأمومين ان يصلوا قعودا وقد افتى به من التابعين جابر بن يزيد ابو الشعثاء ولم يرو عن احد من التابعين اصلا خلافه لا باسناد صحيح ولا واه فكان التابعين اجمعوا على اجازته واول من ابطل في هذه الامة صلوة المأموم قاعدا اذا صلى امامه جالسا المغيرة بن مقسم صاحب النخعي واخذ عنه حماد بن ابي سليمان ثم اخذه عن حماد ابو حنيفة وتبعه عليه من بعده من اصحابه انتهى فجحش بضم الجيم وكسر الحاء والخره شين معجمة اي قشر وخدش

شرح سراج احمد

از اسپ پس خراشیده شد جانب راست وی چنانکہ قوت قیام در نماز نماند و جحش بتقدیم جیم بر خاء معملہ است و این افتادن آنحضرت
از اسپ بحکم بشریت بود نہ بطریق اعجاز فصلی بنا قاعدا پس گذارد با ما نمازی نشستہ فصلینا معہ قعودا پس گذاردیم ما
ہمراہ آنحضرت نشستہ ثم انصرف پستر برگردید آنحضرت از نماز فقال پس فرمود انما الامام او قال انما جعل الامام لیؤتم بہ
جز این نیست کہ امام یا گفت کہ نگردانیدہ شدہ است امام مگر برای آنکہ اقتدا و اتباع کردہ شود بوی فاذا کبر فکبروا پس چون تکبیر گوید
امام پس تکبیر گوئید شما واذا رکع فارکعوا و چون برکوع رود امام پس برکوع روید شما واذا رفع فارفعوا و چون سر بردارد وی پس سر
بردارید شما واذا قال سمع اللہ لمن حمدہ فقولوا ربنا ولک الحمد و چون بگوید امام تسمیع را پس بگوئید شما تحمید را فاذا سجد
فاسجدوا و چون رود بسجدہ پس بسجدہ روید شما واذا صلی قاعدا فصلوا قعودا اجمعون و چون بگذارد امام نشستہ پس
بگذارید شما نشستہ ہمہ مقتدیان و این حدیث منسوخ ست حکم آن پیشتر بود ہم درین عارضہ و پس ازین در دیگر عوارض آنحضرت
نشستہ میگذارد و مردم استادہ می ماندند و آنحضرت ایشان را امر بہ نشستن نفرمود چنانکہ در حدیث بخاری و مسلم ست کہ آنحضرت
در مرض وفات شریف از حجرہ بیرون آمدہ بر یسار ابی بکر بنشست و ابوبکر صدیق استادہ اقتدا با آنحضرت می نمود و مردم اقتدا
بابی بکر صدیق میکردند وفی الباب عن عائشۃ اخرجہ الشیخان وابوداود وابن ماجۃ واحمد وابی ھریرۃ اخرجہ الشیخان وجابر
اخرجہ مسلم وابن عمر ومعاویۃ اخرجہ ابن ابی شیبۃ قال ابوعیسی حدیث انس ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خر
عن فرس فجحش حدیث حسن صحیح وقد ذھب بعض اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم الی ھذا الحدیث
کہ چون امام نشستہ نماز گذارد مقتدیان نیز نشستہ بگذارند منہم جابر بن عبد اللہ واسید بن حضیر وابوھریرۃ وغیرھم وبھذا
الحدیث یقول احمد واسحٰق تمسک احمد واسحق ہمین حدیث ست قال بعض اھل العلم اذا صلی الامام جالسا لم یصل من خلفہ
الا قیاما گفتہ اند بعضی اہل علم چون بگذارد امام نشستہ نگذارد کسیکہ در پس اوست از مقتدیان مگر ایستادہ فان صلوا قعودا لم یجزھم

شرح ابی الطیب

قولہ فصلی بنا قاعدا ای المکتوبۃ کما ھو الظاھر واختارہ القرطبی والنووی فی شرح مسلم **قولہ** فاذا کبر
فکبروا تفسیر وبیان لکیفیۃ الاقتداء والفاء فی قولہ فکبروا یدل علی المقارنۃ لان الفاء للتعقیب بلا مھلۃ
لکن مقتضی الاحادیث المصرحۃ ان یحمل علی المقاربۃ بان یتاخر المأموم فی کل ذلک نوع تاخر **قولہ** اذا صلی الامام جالسا
لم یصل من خلفہ الا قائما وقالوا ھذا الحدیث منسوخ بحدیث عائشۃ المتفق علیہ انہ لما ثقل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
جاء بلال یؤذنہ بالصلوۃ فقال مروا ابابکر ان یصلی بالناس فصلی ابوبکر تلک الایام ثم ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
وجد فی نفسہ خفۃ فقام یھادی حتی دخل المسجد فلما سمع ابوبکر حسہ ذھب یتاخر فاومأ الیہ ان لا یتاخر فجاء حتی جلس
عن یسارہ فکان ابوبکر یصلی قائما وکان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصلی قاعدا یقتدی ابوبکر بصلوۃ رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم الحدیث وفی البخاری قال ابوعبد اللہ یرید نفسہ قولہ اذا صلی جالسا فصلوا جلوسا ھو فی مرضہ القدیم ثم صلی
بعد ذلک النبی صلی اللہ علیہ وسلم جالسا والناس خلفہ قیاما ولم یأمرھم بالقعود وانما یوخذ بالآخر فالآخر من فعل
النبی صلی اللہ علیہ وسلم فان قیل بان حدیث عائشۃ رضی اللہ عنہا لا یدل علی حرمۃ الجلوس بل علی نسخ وجوبہ فاذا انسخ الوجوب
بقی الجواز یقال لہ ما کان ممتنعا اذا وجب انتفی وجوب ضدہ فاذا انتفی وجوبہ ورجع الواجب بعد الامتناع انتفی جوازہ رجوعا الی اصلہ من الامتناع لان القیام فی الفرض

عارضۃ الاحوذی

الثانی معناہ ضعف
عقلک قالہ ابن
نافع الثالث تربت
من العلم قالہ ابن
کیسان الرابع معناہ
تربت یمینک ان
لم تفعل ھذا قالہ
ابن عرفۃ الخامس
انہ حث علی العلم
کقولہ ثکلتک
امک ولا یرید
ان تثکل السادس
المعنی انہ ان کان
استغنت فحظی
قالہ ابن الانباری
السابع اصابھا
التراب قالہ
ابو عمرو بن العلاء
الثامن خابت
وھو محتمل التاسع
تربت بالثاء المعجمۃ
بثلث فی اولہ
قالہ الداودی
العاشر انہ دعاء
خفیف قال بعض
اھل العلم ترجیح
اما قولہ استغنیت
فضعیف عندہ

باقی در صفحہ آیندہ

شرح سراج احمد

پس اگر بگذارند مقتدیان نشستہ کفایت نکند نماز ایشان را و روا نگردد وهو قول سفیان الثوری ومالك بن انس وابن المبارك والشافعی و در بحر الرائق نوشتہ است لا یفسد اقتداء قائم بقاعد و با حدب اما الاول فهو قولهما وحكم محمد بالفساد نظرا الى انه بناء القوی على الضعيف ولهما اقتداء الناس بالنبی صلی الله علیه وسلم فی مرض موته وهو قاعد وهم قیام وهو آخر احواله فتعين العمل به بناء على ان عليه السلام كان اماما وابوبكر مبلغ الناس تكبيره ومحل الاختلاف الاقتداء فی الفرض والواجب حيث كان للامام عذر اما فی النفل فيجوز اتفاقا واختلف فی اقتداء القائم بالقاعد فی التراويح والاصح انه جائز عند الكل كما فی فتاوی قاضی خان وفی الفتاوی الظهيرية لا تصح الا الاحدب للقائم هكذا ذكر فی مجموع النوازل وقيل يجوز والاول اصح **باب منه** این باب ست از جملۂ باب سابق حدثنا محمود بن غیلان ثنا شبابة عن شعبة عن نعيم بن ابی هند عن ابی وائل عن مسروق عن عائشة قالت صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم خلف ابی بكر فی مرضه الذی مات فيه قاعدا گفت عائشہ صدیقہ نماز گذارد آنحضرت در پس ابی بکر صدیق در مرض بیماری خویش کہ وفات نمود دران بیماری نشستہ ازین حدیث مفہوم گشت کہ آنحضرت اقتدا بابی بکر صدیق میکرد و از حدیث بخاری مفہوم میشود کہ بود آنحضرت کہ اقتدا میکرد ابوبکر بنماز آنحضرت و مردم اقتدا بابی بکر میکردند قال ابو عيسى حديث عائشة حديث حسن صحيح غريب وقد روی عن عائشة عن النبی صلى الله عليه وسلم انه قال اذا صلى الامام جالسا فصلوا جلوسا فرمود آنحضرت چون بگذارد امام نشستہ پس بگذارید شما ہم نشستہ وروی عنها ان النبی صلى الله عليه وسلم خرج فی مرضه وابوبكر يصلی بالناس فصلى الى جنب ابی بکر بدرستیکہ آنحضرت بیرون آمد از حجرۂ شریفہ در بیماری خویش و ابوبکر صدیق نماز میگذارد بمردم پس بگذارد آنحضرت نماز را بسوی پہلوی ابی بکر والناس ياتمون بابی بكر و مردم اقتدا میکردند بابی بکر صدیق وابوبكر ياتم بالنبی صلى الله عليه وسلم

شرح ابی الطیب

فرض جماعا عند عدم العذر والجلوس ممتنع وكان الترمذی لم يقل بالنسخ لانه نقل فی الباب الآتی عن عائشة اختلافا فی الرواية فلم يثبت النسخ لكن البخاری هو المعول عليه فی الفن والله اعلم **باب منه قوله** الناس ياتمون بابی بكر وابوبكر ياتم بالنبی صلى الله عليه وسلم ای الناس يصنعون مثل ما يصنع ابوبكر لانه صلى الله عليه وسلم كان قاعدا وابوبكر كان بجنبه قائما واما ائتمام ابی بكر رضی الله عنه فظاهر فلا يحتاج الى التاويل قال النووی رحمه الله قال ابو حنيفة والشافعی وجمهور السلف لا يجوز للقادر على القيام ان يصلی خلف القاعد الا قائما واحتجوا بان النبی صلى الله عليه وسلم صلى فی مرض وفاته بعد هذا قاعدا وابوبكر والناس خلفه قياما وان كان بعض العلماء زعم ان ابا بكر رضی الله عنه كان هو الامام والنبی صلى الله عليه وسلم مقتد به لكن الصواب ان النبی صلى الله عليه وسلم كان هو الامام وقد ذكره مسلم بعد هذا الباب صريحا او كالصريح انتهى اقول توضيحه كما ذكرته فی الباب السابق عن الشيخين برواية عائشة فلا حاجة الى ما قال بعض العلماء ويمكن التوفيق بينه وبين الحديث السابق بان المراد بهذا انه كان يراعی حاله صلى الله عليه وسلم فی التخفيف فی القيام والركوع وغير ذلك فهذا مثل ما ورد فی الاحاديث فی شان الامام يقتدی باضعفهم رواه ابوداود والمراد هذا الاقتداء انتهى بل لا يصح لانه صرح الشيخان ان ابا بكر هو المقتدی بالنبی صلى الله عليه وسلم اقتداء حقيقيا كما ان الناس اقتدوا بابی بكر فی بعض الافعال منه لكونه قائما وافعاله ظاهرة لهم بل قوله ياتم بالنبی صلى الله عليه وسلم صريح فی كونه صلى الله عليه وسلم صار اماما لانه لا يقال ائتم به ای راعی حاله صار اماما بل صار تابعا له فی الصلوة وليس ذلك مثل المقتدی باضعفهم فليتامل

عارضة الاحوذی

فان المعروف عندهم ترب الرجل اذا افتقر واترب اذا استغنى ولكن قال بعضهم هذا وجه صحيح وهو ان المعنى تراب لانه وجميع الدنيا الى التراب قلت الذی عندی انه لا يحسن ان يريد به النبی صلى الله عليه وسلم افتقرت لان الفقر مضرة ومذموم والغنى ايضا الذی هو عرض الدنيا كذلك مذموم ولذلك لم يختره النبی صلى الله عليه وسلم لنفسه ولا لاهل بيته وانما قال اللهم احينی مسكينا وامتنی مسكينا اللهم اجعل رزق آل محمد قوتا فكيف يدعو النبی صلى الله عليه وسلم عليها وهی من احب الخلق اليه واما قوله عنده

بقیۂ صفحۂ گذشتہ

شرح سراج احمد

وابوبکر اقتدا میکرد بآنحضرت اخرجه الشیخان وروی عنها ان النبی صلی الله علیه وسلم صلی خلف ابی بکر قاعدا وروی عن
انس بن مالك ان النبی صلی الله علیه وسلم صلی خلف ابی بکر وهو قاعد یعنی باتفاق روایات ست که آنحضرت دران مرض
نشسته نماز گذارده حدثنا بذالك عبد الله بن ابی زیاد نا شبابة بن سوار نا محمد بن طلحة عن حمید عن ثابت عن
انس قال صلی رسول الله صلی الله علیه وسلم فی مرضه خلف ابی بکر قاعدا فی ثوب متوشحا به در جامه که پیچیده بود خود را دران
جامه قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وهكذا رواه یحیی بن ایوب عن حمید عن ثابت عن انس وقد رواه غیر
واحد عن حمید عن انس ولم یذکروا فیه عن ثابت ومن ذکر فیه عن ثابت فهو اصح وهر کس که ذکر کرده است در اسناد
حدیث لفظ عن ثابت را پس آن اسناد حدیث صحیح ترست حافظ زیلعی در تخریج هدایه نوشته است وقد توقف بعضهم فی الاستدلال
بحدیث عائشة بانا اختلف فی صلوة النبی صلی الله علیه وسلم فی مرضه هل كان اماما او ماموما خلف ابی بکر رضی الله عنه واجیب بان الصواب
الحمل علی التعدد وقد وقع فی بعض طرقه الصریحة اما الناس كانوا یاتمون بابی بکر وابو بکر یاتم بالنبی صلی الله علیه وسلم لکن تعقبه بعضهم بانه
یجوز صلوة القائم خلف من شرع قائما ثم قعد لعذر وهذا منه لان فی بعض طرقه ان النبی صلی الله علیه وسلم اخذ فی القراءة من حیث
انتهی ابو بکر اخرجه احمد وابن ماجة من حدیث ابن عباس والبزار من حدیث العباس واعترض ایضا باحتمال ان یکون ذلك لبیان
الجواز لا لنسخ الامر بالقعود اصلا فان الوجوب اذا نسخ بقی الجواز واصرح ما ورد فی ذلك ما اخرجه الدارقطنی من طریق الشعبی رفعه لا یؤمن احد بعدی
جالسا وهذا مع ارساله من روایة جابر الجعفی احد الضعفاء وقد قال الدارقطنی انه تفرد به **باب** ما جاء فی الامام ینهض فی الرکعتین
ناسیا باب ست در بیان آنچه آمده است در حق امام که برخیزد در دو رکعت در حالیکه فراموش کننده باشد قاعدهٔ اولی را حدثنا احمد بن
منیع نا هشیم نا ابن ابی لیلی عن الشعبی قال صلی بنا المغیرة بن شعبة گفت شعبی نماز گذارد با ما مغیره بن شعبه نماز را
فنهض فی الرکعتین پس برخاست در دو رکعت وتشهد اول نکرد فسبح به القوم پس سبحان الله گفتند با مغیره قوم وسبح بهم
وتسبیح گفت مغیره نیز همراه مردم وایشان اشاره کردند بآنکه این وقت عود نیست فلما قضی صلاته سلم پس هرگاه تمام کرد مغیره
نماز خود را سلام داد ثم سجد سجدتی السهو وهو جالس پس سجده کرد مغیره دو سجده سهو را در حالیکه او نشسته بود ثم حدثهم ان
رسول الله صلی الله علیه وسلم فعل بهم مثل الذی فعل پس حدیث کرد مغیره مردم را که بدرستیکه آنحضرت کرد همچنین با صحابه مانند آنچه
کرد وفی الباب عن عقبة بن عامر وسعد وعبد الله بن بحینة اخرجه الشیخان بیان سهو آنحضرت ذکر خواهد آمد قال ابو عیسی
حدیث المغیرة بن شعبة قد روی من غیر وجه عن المغیرة بن شعبة وقد تکلم بعض اهل العلم فی ابن ابی لیلی و
تحقیق گفتگوی کرده اند علما در شان ابن ابی لیلی که راوی از شعبی ست من قبل حفظه از جهت حفظ وی و یاد داشت وی قال احمد
لا یحتج بحدیث ابن ابی لیلی گفت امام احمد حجت گرفته نمیشود بحدیث ابن ابی لیلی وقال محمد بن اسمعیل البخاری ابن
ابی لیلی وهو صدوق ولا اروی عنه ابن ابی لیلی او صدوق ست وروایت نمی کنم از وی لانه لا یدری صحیح حدیثه

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الامام ینهض فی الرکعتین ناسیا **قوله** فسبح به القوم ای قالوا سبحان الله لیرجع عن القیام
ویجلس علی الرکعتین **قوله** وسبح بهم ای قال سبحان الله مشیرا الیهم ان قوموا فالباء بمعنی اللام کقوله تعالی ...
اخذنا بذنبه **قوله** عبد الله بن بحینة هذا اسم امه والده مالك فهو عبد الله بن مالك سیاتی الحدیث ...

عارضة الاحوذی

ضعفت عقلك
قول ابن نافع مع
قول ابن کیسان فیجوز
علی معنی الاختیار
التقدیر قد تبین
من قلة علمك و
ضعفت عقلك
ما دل هذا القول
علیه ولا یجوز علی
معنی الدعاء فان
فقد العقل والعقل
مضر فی الدین فکیف
یدعو به ایضا
علیها هذا بعید
اللهم الا ان غضبه
النبی صلی الله علیه وسلم
فقد یجوز ان یدعو
بضر کما قال انی
عهدت ربی عهدا
قلت اللهم انی
بشر اغضب کما
یغضب البشر
فای رجل سببته
او لعنته فاجعل
لعنتی صلاة علیه
وبرکة الی القیامة
واما قوله تربت
یمینك ان لم تفعل

شرح سراج احمد

من سقیمه زیرا که ابن ابی لیلی نمی داند صحیح حدیث را از سقیم آن و تمیز نمی کند میان صحیح و سقیم و کل من کان مثل هذا فلا اروی عنه شیئا و هر که باشد مانند این یعنی ابن ابی لیلی پس روایت نمی کنم از وی چیزی را وقد روی هذا الحدیث من غیر وجه عن المغیرة بن شعبة و تحقیق روایت کرده شده است این حدیث از بسیار طرق از مغیره بن شعبه و روی سفین عن جابر عن المغیرة بن شبیل بضم شین معجمه و فتح موحده عن قیس بن ابی حازم عن المغیرة بن شعبة وجابر الجعفی قد ضعفه بعض اهل العلم و جابر جعفی که روایت از مغیره بن شبیل کرده است تحقیق تضعیف کرده است او را بعضی از اهل علم ترکه یحیی ابن سعید و عبد الرحمن بن مهدی وغیرهما یعنی نزد اکثر ائمه حدیث متروک ست و مرویات وی مقبول نیستند والعمل علی هذا عند اهل العلم علی ان الرجل اذا قام فی الرکعتین مضی فی صلاته وسجد سجدتین منهم من رای قبل التسلیم ومنهم من رای بعد التسلیم و بعضی از علما کسی ست که اعتقاد کرده است که سجده سهو پیش از سلام دادن ست گفت امام مالک اگر باشد سجده سهو از نقصان پس پیش از سلام ست و اگر باشد از زیادتی پس بعد از سلام ست و اگر دو سهو جمع گردند از زیادتی و نقصان پس نزد امام مالک پیش از سلام ست و شافعی گفته است در همه پیش از سلام ست و بعضی از علما گویند که پس از سلام ست چنانکه مذهب امام ابی حنیفه است و من رای قبل التسلیم فحدیثه اصح و هر که اعتقاد کرده است سهو را پیش از تسلیم پس حدیث او صحیح ترست لما روی الزهری و یحیی بن سعید الانصاری عن عبد الرحمن الاعرج عن عبد الله بن بحینة چنانکه اخراج کرده اند شیخان حدثنا عبد الله بن عبد الرحمن الدارمی صاحب مسند ثنا یزید بن هارون عن المسعودی عن زیاد بن علاقة بکسر عین مهمله قال صلی بنا المغیرة بن شعبة فلما صلی رکعتین قام ولم یجلس نماز گذارده مغیره با ما و امامت کرد ما را پس هرگاه بگذارد مغیره دو رکعت را با ستاد و نه نشست و فراموش کرد قاعده اول را فسبح به من خلفه پس تسبیح کرد بعدم جلوس وی کسیکه در پس او بود فاشار الیهم ان قوموا پس اشارت کرد مغیره بسوی مردم اینکه استاده مانند و عود نکنند بقعده از جهت آنکه اقرب بقیام بودند فلما فرغ من صلاته سلم وسجد سجدتی السهو وسلم پس هرگاه فارغ گشت مغیره از نماز خود سلام داد و سجده کرد دو سجده و سلام داد بعد از تشهد و قال هکذا صنع رسول الله صلی الله علیه وسلم و گفت مغیره همچنین کرد آنحضرت چنانکه من کردم قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وقد روی هذا الحدیث من غیر وجه عن المغیرة بن شعبة عن النبی صلی الله علیه وسلم **باب ماجاء فی مقدار القعود فی الرکعتین الاولیین** باب ست در بیان آنچه آمده است در مقدار نشستن در دو رکعت نخستین حدثنا محمود بن غیلان نا ابو داود هو الطیالسی ثنا شعبة نا سعد بن ابراهیم قال سمعت ابا عبیدة بن عبد الله بن مسعود یحدث عن ابیه قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا جلس فی الرکعتین الاولیین بود آنحضرت که چون می نشست در دو رکعت نخستین در قعده اولی خواه در نماز ثلاثی باشد یا در رباعی کانه علی الرضف گویا که آنحضرت بر سنگ گرم کرده شده با آتش نشسته است کنایت ست از زود برخاستن از قعده اولی و شتابی کردن در آن و رضف بفتح را و سکون ضاد معجمه و فتح نیز آمده است سنگ گرم کرده شده با آتش و در بعضی نسخه اینجا زیاده لفظ حتی یقوم آمده است، قال شعبة ثم حرک سعد

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی مقدار القعود فی الرکعتین الاولیین **قوله** کانه علی الرضف بسکون المعجمة ویفتح وبعدها فاء جمع رضفة وهی حجارة محماة علی النار وهو کنایة عن التخفیف فی الجلوس کما اشار الیه المصنف فیکون مکتفیا بالتشهد دون الصلوة والدعاء

قوت المغتذی

علی الرضف علی الحجارة المحماة علی النار واحدها رضفة

عارضة الاحوذی

نمعناه صحیح و التقدیر سلط علیك هذا ان لم تفعل وخبر والتقدیر قد خابت ان لم تفعل هذا واما قوله هذا حث علی العلم کقوله الاخر ثکلتك امك هذا ان صح قریب من قوله تربت یمینك ان لم تفعل قال ابو بکر ابن الانباری وهذا کثیر فی لغة العرب یقولون لا ام لك ولا اب وقاتله الله یریدون لله دره ومنه قول الشاعر رمی الله فی عینی منیة بالقذی وفی الغر من انیابها بالقوادح وقال غیره هوت امه ما یبعث الصبح غادیا وماذا یؤدی اللیل حین یؤب و تحقیقه علی السلب التقدیر ان العرب تذکر

شرح سراج احمد

شفقتیہ یعنی گفت شعبہ پس جنبانید سعد ہر دو لب خود را یعنی خواند چیزی فاقول حتی یقوم پس میگفتم من که گفته است سعد لفظ حتی یقوم را پس از علی الرضف فیقول حتی یقوم پس گفت سعد گفتم لفظ حتی یقوم را قال ابو عیسی هذا حدیث حسن الا ان ابا عبیدة لم یسمع من ابیه مگر بدرستیکہ ابو عبیدہ نشنیده است از پدر خود والعمل علی هذا عند اهل العلم یختارون ان لایطیل الرجل القعود فی الرکعتین الاولیین وعمل بر این ست نزد اہل علم که اختیار کرده اند اینکه دراز نکند مردی قعده اولی را ولا یزید علی التشهد وزیاده نخواند بر تشهد شیئا فی الرکعتین الاولیین چیزی در دو رکعت اول وقالوا ان زاد علی التشهد فعلیه سجدتا السهو وگفته اند اہل علم اگر زیاده خواند بر تشهد پس لازم شود بروی دو سجده سهو هکذا روی عن الشعبی وغیره ہمچنین روایت کرده شده است از شعبی وغیر او بدانکہ اختلاف ست میان ائمہ در مقدار زیادتی نزد بعضی بگفتن اللهم صل علی محمد واجب میشود وگفت قاضی امام ابو بکر نیز واجب نمیشود تا آنکہ نگوید وعلی آل محمد وگفت امام ظہیر الدین مرغینانی واجب نمیشود بقول اللهم صل علی محمد بلکہ معتبر ست مقدار آنچہ ادا کرده شود دروی رکنی چنانکہ در ظہیریہ است ودر خزانہ ذکر کرده است بعضی متاخرین اختیار کرده اند که اگر زیاده کرد بر تشهد یک حرف اگرچہ تمام نکرده درود را بر آنحضرت لازم شود سجده سهو لیکن این در فرائض ست نہ در نوافل وفی الروضة اذا صلی علی النبی صلی الله علیه وسلم بعد التشهد فی القعدة الاولی من الفرض والنفل اما ساهیا او ظانا انه قعد فی الرابعة قال الامام ابو بکر محمد بن الفضل علیه السهو وقال بعضهم لاسهو علیه وبه یفتی اہل زماننا باب ما جاء فی الاشارة فی الصلوٰة باب ست در بیان آنچہ آمده است در جواز اشارت کردن بدست در نماز حدثنا قتیبة نا اللیث بن سعد عن بکیر بن عبد الله بن الاشج عن نائل صاحب العباء نائل بنون وشناة تحتیہ ولام صاحب برداننده بار گران در تقریب ست نائل صاحب العباء والاکسیة والشمال بکسر المعجمة مقبول از ثالثہ بود عن ابن عمر عن صهیب بضم صاد مهملہ وفتح ہا ابن سنان ابو یحیی مولی عبد الله بن جدعان التیمی وی از سبی روم بود خرید کرد او را کلب پس تر آمد بمکہ پس خرید کرد او را عبد الله بن جدعان پس آزاد کرد او را قدیم الاسلام ست او وعمار در یک روز اسلام آورد که آنحضرت در دار الارقم بود بعد از سی وچند کس وبود او از مستضعفین که معذب کرده شدند در راه حق تعالی ہجرت کرد بسوی

شرح ابی الطیب

قوله فاقول حتی یقوم فیقول حتی یقوم یعنی قال شعبة حین اختفی سعد بکلمة سائلا عن سعد کانه علی الرضف حتی یقوم فقال حتی یقوم ای کانه علی الرضف حتی یقوم فقوله فاقول ویقول مضارعان بمعنی الماضی اشعار الاحضار تلك الحالة لضبط الحدیث ویدل علیه ما رواه النسائی عن ابن مسعود رضی الله عنه قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم فی الرکعتین کانه علی الرضف قلت حتی یقوم قال ذلك یرید قوله لا یزید علی التشهد شیئا یعنی لا صلوٰة ولا دعاء وهو الذی اختاره الامام ابو حنیفة وقال ان زاد شیئا ولو قلیلا فعلیه سجدتا السهو باب ما جاء فی الاشارة فی الصلوٰة قوله عن نائل صاحب العباء او له نون وبعد الالف یاء موحدة ولیس له فی الکتب سوی هذا الحدیث عند المصنف وابی داود والنسائی

قوت المغتذی

عن نائل صاحب العباء اوله نون وبعد الالف یاء موحدة ولیس له فی الکتب سوی هذا الحدیث عند المصنف وابی داود والنسائی

عارضة الاحوذی

الاثبات موضع النفی والنفی موضع الاثبات وقد حققناه فی کتاب المشکلین واما قوله اصابها التراب فهو دعاء حقیقة کما قال بعض اهل العلم وحکیناه عنهم فی العاشر وهذا قریب التقدیر نالت یداك التراب وقوله خابت قریب من اصابها التراب وقول الداودی تصحیف وکما قد منا ضعیف واجودها قول ابن عرفة وهو اختیار ابن السکیت وعلیه ینبغی ان یعول فهو اسلم واحمل وقوله اف لك فیه ثلث لغات تقول اف لك بالنصب بلا تنوین والثانیة بعض العرب یقول اف بالرفع بلا تنوین والثالثة

بقیہ صفحہ ۳۶۱ الزائد بینه وبین العاملین ... واجبا الاجیب ... الواجب ... ومنها انه الاجیب ... بالعمل ما عرف من الاصول ... اشتراط الملابسة بین السبب والعمل ... جنایة مخصوصة ... عبارة فالمستحب ... لما انتهی ۱۲

حل اللغة ... ۱۲

شرح سراج احمد

مدینہ پس از ہجرت آنحضرت وآو بود از سابقین اولین و در شان او نازل گشتہ ومن الناس من یشتری نفسہ ابتغاء مرضات اللہ حاضر
شد بدر و مابعد او را و در مدینہ سنۃ ثمان وثلثین وفات یافت از عمر ہفتاد سال قال مررت برسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
وھو یصلی گفت صہیب گذشتم من بآنحضرت در حالیکہ آنحضرت نماز میگذارد فسلمت علیہ پس سلام خواندم بر آنحضرت
فرد الی اشارۃ پس رد کرد آنحضرت جواب سلام مرا باشارت بدست وقال لا اعلم الا انہ قال اشارۃ باصبعہ وگفت ابن
عمر یا راوی دیگر مگر بدرستیکہ گفت صہیب اشارت کرد بانگشت خود صاحب سفر السعادت گفتہ است کہ گاہی آنحضرت ایما میکرد
بسر مبارک خود و بعضی گفتہ اند کہ جائز ست رد سلام باشارت بچشم و سر ورد سلام باین طریق پیش از نسخ بود یا بعد از نسخ وآنچہ
منسوخ شدہ رد سلام بکلام بود کما فی التخریج وفی الباب عن بلال کما اخرجہ المصنف وابی ھریرۃ اخرجہ الدارقطنی وانس اخرجہ
ابوداود وابن خزیمۃ وابن حبان بلفظ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یشیر فی الصلوۃ وعائشۃ رضی اللہ عنہم حدثنا محمود بن
غیلان نا وکیع نا ھشام بن سعد عن نافع عن ابن عمر قال قلت لبلال کیف کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یرد علیھم
حین کانوا یسلمون علیہ وھو فی الصلوۃ گفت عبداللہ بن عمر پرسیدم بلال بن رباح را چہ طور بود آنحضرت کہ رد میکرد بر صحابہ
ہنگامیکہ بودند کہ سلام میکردند بر آنحضرت وحال آنکہ آنحضرت در نماز می بود درین حدیث سوال از بلال ست و در حدیث سابق روایت صہیب
بود و در روایت نسائی نیز از صہیب ست شاید کہ سوال از ہر دو باشد قال کان یشیر بیدہ گفت بلال بود آنحضرت کہ اشارت میکرد و رد سلام
می نمود بدست خود باین طریق کہ بسط میکرد کف خود را پس میگردانید بطن کف را اسفل و ظہر او را فوق چنانکہ در حدیث ابی داود ونسائی از ترمذی از
ابن عمر آمدہ است قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح وحدیث صہیب حسن لا نعرفہ الا من حدیث اللیث عن بکیر گفت مصنف

شرح ابی الطیب

قولہ کان یشیر بیدہ دلت الروایتان علی انہ یجوز الاشارۃ فی الصلوۃ بالاصبع وبالید والاشارۃ بالاصبع ظاھرۃ واما
بالید فقال بعض العلماء انہ یبسط یدہ الیمنی ثم یقلب بطن کفہ فیجعلہ اسفل ویجعل ظھرہ فوق وقال محمد فی الموطا اخبرنا
مالک اخبرنا نافع ان ابن عمر مر علی رجل یصلی فسلم علیہ فرد علیہ السلام فرجع الیہ ابن عمر فقال اذا سلم علی احدکم وھو یصلی
فلا یتکلم ولیشر بیدہ قال محمد وبھذا نأخذ لا ینبغی للمصلی ان یرد السلام اذا سلم علیہ وھو فی الصلوۃ فان فعل فسدت
صلاتہ انتھی یعنی ان رد علیہ بالکلام فسدت صلاتہ لا ان رد علیہ بالید وفی الظھیریۃ لو اشار الی رد السلام براسہ
او یدہ او اصبعہ لا تفسد وفی الخلاصۃ ان فی الرد بالراس والید تفسد صلاتہ کذا نقلہ البرجندی وفی شرح المنیۃ یکرہ
ان یرد السلام بالاشارۃ بیدہ او راسہ اقول لکن ظاھر حدیث الباب یدل علی ان رد السلام ولو بالید منسوخ لانہ قال
حین کانوا یسلمون علیہ وفی مسلم قال عبداللہ کنا نسلم علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فیرد علینا فلما رجعنا من عند
النجاشی سلمنا علیہ فلم یرد علینا فقلنا یا رسول اللہ کنا نسلم علیک فی الصلوۃ فترد علینا فقال ان فی الصلوۃ شغلا انتھی
وبین المصنف بھذا الحدیث ان رد السلام کان بالید فحیث نسخ الرد کان نسخا للرد مطلقا ویحتمل ان یکون الرد مشروعا علی الاطلاق
والمنسوخ ھو الواحد وھو النطق لکن فیہ بعد بالنظر الی ما اخرجہ المصنف واللہ اعلم واما روایۃ ابی داود فصریحۃ فی ان
المنسوخ الکلام فقط فانہ قال وان مما احدث ان لا تتکلموا فی الصلوۃ رواہ عبداللہ بن مسعود فیمکن ان یکون المنسوخ
اولا الکلام فقط ثم الرد بغیرہ ایضا لکن ھل یلزم من اتیان المنسوخ بطلان الصلوۃ ام لا فلینظر

عارضۃ الاحوذی

اسد یقولون ان
الشبالنون قیل
غیرھا وقولہ تربت
یداک والتیری
بفتح الھمزۃ وبضمھا
فان کان بفتحھا کان
التقدیر بکاء حزب
من الا لیل وھو رفع
الصوت بالبکاء
قال ابن میادۃ بشتی
صف وقولا لھا ما تامرین
برامق لہ بعد لوما
الصحن بالیل وان کان
بضمھا کان معناہ
اصابتھا الآلۃ وھی
الحربۃ ومنہ قولھم
ال وعلن توحیدا
قولہ ان اللہ لا یستحیی
من الحق قال الفقیہ
الامام ابوبکر بن العربی
رضی اللہ عنہ الحیاء
یا لمدصفۃ تقوم
بالقلب یکون عندھا
ترک الاقدام علی
المعنی الذی یرید
ان یفعلہ وھو
تغیر من سمات
الحدوث لا یجوز

شرح سراج احمد

این حدیث ابن عمر از بلال حدیثی ست حسن وصحیح وحدیث صہیب حسن ست نمی شناسم او را مگر از حدیث لیث که از بکیر روایت کرده است وقد

رُوی عن زید بن اسلم عن ابن عمر قال قلت لبلال کیف کان النبی صلی الله علیه وسلم یرد علیهم حیث کانوا یسلمون علیه

فی مسجد بنی عمرو بن عوف در این حدیث لفظ وعبارت مسجد بنی عمرو بن عوف واقع شده است قال کان یرد اشارة گفت بلال بود

آنحضرت که رد میکرد باشارت وکلا الحدیثین عندی صحیح مصنف گوید هر دو حدیث نزد من صحیح اند لان قصة حدیث صہیب

غیر قصة حدیث بلال زیرا که این قصۂ حدیث صہیب غیر قصۂ حدیث بلال ست وان کان ابن عمر رضی عنهما واگرچه بود عبد الله بن عمر که

روایت کرده است از صہیب وبلال فاحتمل ان یکون سمع منهما جمیعا پس احتمال دارد اینکه باشد عبد الله بن عمر که شنیده باشد این

حدیث را از بلال وصہیب هر دو باب ماجاء ان التسبیح للرجال والتصفیق للنساء باب ست در بیان آنکه بدرستیکه گفتن سبحان

الله در نماز از حادث شدن چیزی برای مردان ست ودست بر دست کوفتن مر زنان راست حدثنا هناد نا ابو معاویة عن الاعمش

عن ابی صالح عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم التسبیح للرجال والتصفیق للنساء دست بر هم زدن ست

برای زنان وگفتن سبحان الله برای مردان ست تا بداند آن کسیکه وی در نماز ست وطریقۂ تصفیق آنست که بطن کف ایمن را بر ظهر کف ایسر زنند

وبطن کف بر بطن کف نزنند بطریق لعب واگر بزنند نماز فاسد گردد چنانکه در شرح مسلم نوشته است وفی الباب عن علی وسہل بن سعد الساعدی

اخرجه الشیخان وجابر بن عبد الله وابی سعید الخدری وابن عمر بن الخطاب قال علی کنت اذا استاذنت علی النبی صلی الله

علیه وسلم وهو یصلی سبح گفت علی مرتضی بودم من که چون دستوری می خواستم بر آنحضرت در حالیکه آنحضرت نماز میگذارد

سبحان الله را میگفت قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة حدیث حسن صحیح والعمل علیه عند اهل العلم وبه یقول احمد

واسحٰق ترجمه اش ظاهر ست باب ماجاء فی کراهیة التثاؤب فی الصلوة باب ست در بیان آنچه آمده است در کراهت فاژه کردن

شرح ابی الطیب

باب ماجاء ان التسبیح للرجال والتصفیق للنساء قوله التسبیح للرجال والتصفیق للنساء یعنی من نابه حادثة

فاحتاج لها الی تنبیه غیره انه فی الصلوة فیقول الرجل سبحان الله وتصفق المرأة لانها مامورة بخفض الصوت قال

فی تاج المصادر التصفیق فی الحدیث ماخوذ من صفق احدی الیدین علی الاخری لا ببطونهما ولکن بظهور اصابع

الیمنی علی الراحة من الید الیسری وقال الطیبی المرأة تضرب فی الصلوة ان اصابها شیء بطن کفها الیمنی علی ظهر کفها

الیسری باب ماجاء فی کراهة التثاءب بالهمز وقیل بالواو ونسب الی الغلط قال الطیبی التثاءب تفاعل

من الثوباء بالمد وهو فتح الحیوان فمه لما عراه من تمدد لکسل وامتلاء وهی جالبة للنوم الذی هو من حبائل

الشیطان فانه یدخل به علی المصلی ویخرجه عن صلاته انتهی قال العراقی فی هذه الروایة تقییدها بالصلوة وفی الصحیحین

اطلاق ذلک فیحتمل ان یحمل المطلق علی المقید والمعنی انه یرید ان یشوش علیه فی صلاته ویلهیه عنها وقد صرح النووی فی التحقیق بکراهة

التثاءب فی غیر الصلوة ایضا لکونه من الشیطان قال ابن العربی فلذلک یکظمه فی کل حال قال وخص الصلوة لانها اولی الاحوال

به قال واما نسبته الی الشیطان فان کل فعل مکروه ینسبه الشرع الی الشیطان فانه واسطته وکل فعل

حسن ینسبه الشرع الی الملک فانه واسطته قال والتثاءب من الامتلاء والتکاسل وذلک

بواسطة الشیطان والتقلیل من الغذاء والنشاط بواسطة الملک قال العراقی وقد جاء فی الاثر

عارضة الاحوذی

علی الله تعالی فان عبر به سبحانه عن نفسه عاد المعنی الی المجازه وهو الاخبار عن ثمرته وهی التبرک به علی ما بیناه فی اصول الفقه من قسمی المجاز الذی هذا احدهما ولیس لهما ثالث بالتقادیر ان الله لا یترک ولا یمنع وتا اشبه ذلک من التقدیرات التی تجوز علیه سبحانه احکامه اما سبب جرب الغسل علی المرأة فخمسة اشیاء التقاء الختانین وانزال الماء وانقطاع دم الحیض ودم النفاس وخروج الولد واما التقاء الختانین فقد تقدم واما انزال الماء فهذه الاحادیث

له اخرج الامام احمد عن نافع عن ابن عمر ان رسول الله صلی الله علیه وسلم رخص للنساء ... الصلوة اذا نابهم فیها شیء التسبیح للرجال والتصفیق للنساء کذا رواه ... اخرجه ابن ماجه بلفظ ... رسول الله صلی الله علیه وسلم ... عن ابی هریرة والفاظهم متقاربة وسنة المتفق علیه من حدیث سهل بن سعد بلفظ من نابه شیء فی صلاته فلیسبح فانه اذا سبح التفت الیه وانما التصفیق للنساء کذا فی عقود الجواهر ۱۲

شرح سراج احمد

ز ترمذ) حدثنا علی بن حجر انا اسمٰعیل بن جعفر عن العلاء بن عبد الرحمن عن ابیه عن ابی هریرة ان النبی صلی الله علیه وسلم قال التثاؤب فی الصلوة من الشیطان فاژه کردن در نماز از جانب شیطان ست چرا که فاژه علامت کسل و سستی و نوم و ثقل بدن و بی شوقی ست و شیطان بدان راضی ست فاذا تثاءب احدکم فلیکظم ما استطاع تثاءب بهمزه است و بواو خطا ست و اسم از وی ثوبا می آید بضم مثلثه و فتح همزه و بمد فاژه و آن تنفسی ست که می کشاید از وی دهن و سبب وی امتلای معده و کدورت حواس و ثقل بدن و سستی او و میل بکسل و نوم و لهذا نسبت کرده اند آنرا بشیطان فرمود التثاؤب من الشیطان

شرح ابی الطیب

صفة نسب الشیطان فی تثاءب المصلین روی ابن ابی شیبة بسند صحیح عن عبد الرحمن احد التابعین قال نبئت ان الشیطان قارورة یشمها القوم فی الصلوة کی یتثاءبوا وروی ایضا عن یزید بن الاصم قال ما تثاءب رسول الله صلی الله علیه وسلم فی صلوة قط قوله فلیکظم ما استطاع بفتح یاء المضارعة وکسر الظاء المعجمة ای لیحبسه ما امکنه بوضع الید علی الفم او تطبیق السن او ضم الشفتین لئلا یبلغ الشیطان مراده من ضحکه وتشویه صورته ودخوله فی فمه للوسوسة والمقصود من الحدیث التحذیر من اسباب الامتلاء والکسل من التوسع بالشبع فی المطعم والمشرب

قوت المغتذی

التثاؤب فی الصلوة من الشیطان قال العراقی فی هذه الروایة تقییده بالصلوة وفی الصحیحین اطلاق ذلک فیحتمل ان یحمل المطلق علی المقید والمعنی انه یرید ان یشوش علیه فی صلاته ویلهیه عنها قال الشیخ تقی الدین السبکی ویحتمل ان یقال انما یحمل المطلق علی المقید فی الامر لا فی النهی انتهی ویحمل علی النهی ذکر الشیء فی معرض الذم له والتنفیر عنه وقد صرح النووی فی التحقیق بکراهة التثاؤب فی غیر الصلوة ایضا لکونه من الشیطان قال ابن العربی کذلک فلیکظمه فی کل حال قال وخص الصلوة لانها اولی الاحوال به قال واما نسبته الی الشیطان فان کل فعل مکروه لنسبه الشرع الی الشیطان لانه واسطته وکل فعل حسن لنسبه الشرع الی الملک لانه واسطته قال والتثاؤب من الامتلاء والتکاسل وذلک بواسطة الشیطان والتقلیل من الغذاء والنشاط بواسطة الملک قال العراقی وقد جاء فی الاثر صفة نسب الشیطان فی تثاءب المصلین روی ابن ابی شیبة فی المصنف بسند صحیح عن عبد الرحمن بن یزید احد التابعین قال نُبّئت ان للشیطان قارورة یشمها القوم فی الصلوة کی یتثاءبوا وفی روایة قال ان للشیطان قارورة فیها نفوخ فاذا قاموا الی الصلوة انشقوها قاموا عند ذلک بالاستنثار وروی ایضا عن یزید بن الاصم قال ما تثاءب رسول الله صلی الله علیه وسلم فی صلوة قط فاذا تثاءب قال العراقی وقع فی اصل سماعنا بالواو وفی بعض الروایات تثاءب بالهمزة والمد وهی روایة المبارک بن عبد الجبار الصیرفی وقد انکر الجوهری والجمهور کونه بالواو وقال تقول فیه تثاءبت علی تفاعلت ولا تقل تثاوبت وقال ابن درید وثابت السرقسطی فی غریب الحدیث لا یقال تثاءب بالمد مخففا بل تثأب بتشدید الهمزة فلیکظم ما استطاع بفتح یاء المضارعة وکسر الظاء المعجمة ای لیحبسه ما امکنه

عارضة الاحوذی

التی بقی منا انفا و اما دم الحیض و النفاس فیاتی بیانهما فی بابهما مع خروج الولد ان شاء الله باب الرجل یستدفئ بالمراة بعد الغسل مسروق عن عائشة قالت ربما اغتسل النبی صلی الله علیه وسلم ثم جاء فاستدفأ بی فضممته الی ولم اغتسل حدیث لیس باسناده باس اسناده هذا حدیث لم یصح ولم یستقر فلا یثبت به شیء ولا یعلم ویحتمل ان یکون من وراء حائل قاله الشافعی و یحتمل ان یکون دون حائل و الملامسة عندنا بغیر شهوة لا تنقض الوضوء ویقال دفئ فی الزمان نهو دفئ و دفاء ١٢٨

شرح سراج احمد

میفرماید چون فاژه کند یکی از شما در نماز باید که رد کند و باز دارد آنرا تا آنکه تواند بطریق بستن دہان آنست که فراہم آرد لبہا را و بگیرد
لب زیرین خود را بدندان یا بنہد پشت دست چپ بر دہان وفی الباب عن ابی سعید الخدری اخرجه مسلم وجد عدی
ابن ثابت لامه عبدالله بن یزید قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرة حدیث حسن صحیح وقد کرہ قوم من اہل العلم التثاءب
فی الصلوة وتحقیق مکروه گفته اند گروہی از اہل علم فاژه کردن را در نماز قال ابراہیم انی لارد التثاءب بالتنحنح گفت ابراہیم
نخعی بدرستیکه ہر آئینه رد می کنم فاژه را بتنحنح کردن شاید که از تنحنح دفع میگردد **باب** ماجاء ان صلوة القاعد علی النصف
من صلوة القائم باب ست در بیان انچه آمده است بدرستیکه نماز نشسته گذارنده بر نیمه ثواب ست از نماز گذارنده استاده

حدثنا علی بن حجر ثنا عیسی بن یونس ثنا الحسین المعلم عن عبدالله بن بریدة عن عمران بن حصین قال سألت
رسول الله صلی الله علیه وسلم عن صلوة الرجل وهو قاعد گفت عمران بن حصین پرسیدم آنحضرت را از گذاردن مردی
نماز را در حالیکه نشسته باشد فقال من صلی قائما فهو افضل پس فرمود آنحضرت ہر که بگذارد نماز را ایستاده پس آن گذاردن استاده افضل است
ومن صلاها قاعدا فله نصف اجر القائم وہر که بگذارد از نشسته پس آن مر او را نیمه ثواب گذارنده استاده ومن صلاها نائما فله نصف اجر القاعد

شرح ابی الطیب

باب ماجاء ان صلوة القاعد علی النصف من صلوة القائم **قوله** من صلی قائما فهو افضل الی آخره ای من
صلی قائما بلا عذر فهو افضل ومن صلی قاعدا فله نصف اجر القائم لانه لو صلی قاعدا مع العذر لا یتنصف
وهو محمول علی النفل واما صلوة الفرض قاعدا مع القدرة فباطلة اجماعا بل من انکر وجوب القیام کفر لانه معلوم
من الدین بالضرورة قال النووی والشیخ ابن حجر وغیرهما وانما قلنا انه محمول علی النفل لان الافضل یقتضی جواز
القعود بل فضله لا جواز للقعود فی الفرائض مع القدرة علی القیام فلا یتحقق فی الفرائض ان یکون القیام افضل
ویکون القعود جائزا بل ان قدر علی القیام یتعین وان لم یقدر علیه یتعین القعود والذی یقدر علیه یتحتم انه یلزم علی
هذا المحمل جواز النفل مضطجعا مع القدرة علی القیام والقعود وقد التزمه بعض المتاخرین لکن اکثر العلماء انکروا
ذلک وعدوه بدعة فقال ابن الهمام وفی هذا الحدیث صلوة النائم علی النصف من صلوة القاعد ولا نعلم الصلوة نائما
تسوغ الا فی الفرض حالة العجز عن القعود وهذا یعکر علی حملهم الحدیث علی النفل انتهی ولو حمل علی الفرض یعکر علیه ان صلاته
قاعدا مع العذر لا یسقط من اجره شیئا ومذهب الامام ابی حنیفة انه لا یجوز النفل مضطجعا مع القدرة علی القیام والقعود
فالوجه ان الحدیث لیس مسوقا لبیان صحة الصلوة وفسادها وانما هو لبیان تفضیل احدی الصلاتین الصحیحتین علی
الاخری وصحتها تعرف من قواعد الصحة من خارج فحاصل الحدیث اذا صحت الصلوة قاعدا فهی علی نصف صلوة
القائم وکذا اذا صحت الصلوة نائما فهی علی نصف الصلوة قاعدا فی الاجر وقولهم ان المعذور لا ینقص من اجره ممنوع
بل من کان من نیته الحمل بل کان یعتاد ذلک وانما فاته لعذر فذلک لا ینقص من اجره شیء سواء کان فرضا او نفلا حتی
لو کان المریض تارکا للصلوة حالة الصحة صلی قاعدا حالة المرض فصلاته علی نصف صلوة القائم فی الاجر والله
اعلم **قوله** ومن صلاها نائما فله نصف اجر القاعد ای من صلی مستلقیا او علی جنبه لان النوم حقیقة یمنع
الصلوة فلا یصح حمله علی حقیقته وقال الطیبی ای مضطجعا لغیر عذر وهذا فی غیر النبی صلی الله علیه وسلم واما هو

عارضة الاحوذی

الرجل فهو دقان
اذا سخن وذهب
برده **باب**
التیمم للجنب اذا
لم یجد الماء عمرو
ابن بجدان عن
ابی ذر ان النبی
صلی الله علیه وسلم
قال ان الصعید
الطیب وضوء المسلم
وان لم یجد الماء
عشر سنین فاذا
وجد الماء فلیمسه
بشرته فان ذلک
خیر اسناده قد
ثبت عن النبی صلی
الله علیه وسلم فی
الصحیح ان رجلا
قال له اصابتنی
جنابة ولا اجد
ماء فقال له علیک
بالصعید فانه
یکفیک من طریق
عمران بن حصین
وحدیث عمار
فی الصحیح ایضا
قال لعمر اما تذکر
یا امیر المؤمنین

شرح سراج احمد

وہر کہ بگذارد نماز را در حالت اضطجاع پس باشد مراو را نیمہ ثواب نشستہ گذارندہ و در بعض نسخ بایما واقع شدہ است در موضع نائما و فی

الباب عن عبد اللہ بن عمرو اخرجہ مسلم وابو داود والنسائی بلفظ صلوۃ الرجل قاعدا نصف الصلوۃ ولکنی لست کاحد منکم وانس بن

مالک و السائب بن یزید قال ابو عیسی حدیث عمران بن حصین حدیث حسن صحیح وقد روی ہذا الحدیث عن ابراہیم

ابن طہمان بہذا الاسناد الا انہ یقول عن عمران بن حصین قال سالت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن صلوۃ المریض

ابراہیم بن طہمان باین طریق مذکور روایت کردہ حدیث مگر او این عبارت را گفتہ است عن عمران بن حصین قال سالت رسول اللہ صلی

اللہ علیہ وسلم عن صلوۃ المریض فقال صل قائما پس فرمود آنحضرت نماز بگذار استادہ فان لم تستطع فقاعدا پس اگر نتوانی استادہ

گذاردن پس بگذار نشستہ فان لم تستطع فعلی جنب پس اگر نتوانی نشستہ گذاردن را ہم پس بگذار بر پہلوی در آمدہ حدثنا

بذلک مصنف گوید حدیث کرد ما را آن حدیث مذکور ہناد ثنا وکیع عن ابراہیم بن طہمان عن حسین المعلم بہذا الاسناد

یعنی از عبد اللہ بن بریدہ از عمران بن حصین قال ابو عیسی لا نعلم احدا روی عن حسین المعلم نحو روایۃ ابراہیم بن طہمان

گفت مصنف نمی دانیم ہیچ کس را کہ روایت کردہ از حسین معلم مانند روایت ابراہیم بن طہمان وقد روی ابو اسامۃ وغیر واحد عن

حسین المعلم نحو روایۃ عیسی بن یونس و تحقیق روایت کردہ ابو اسامہ و دیگر بسیار کسان از حسین مانند روایت عیسی و معنی ہذا الحدیث عند

بعض اہل العلم فی صلوۃ التطوع و معنی این حدیث نزد بعضی اہل علم در نماز نفل است حدثنا محمد بن بشار نا ابن ابی عدی عن اشعث

ابن عبد الملک عن الحسن البصری قال ان شاء الرجل صلی صلوۃ التطوع قائما گفت حسن بصری اگر خواہد مردی بگذارد نماز نفل را

استادہ وجالسا ومضطجعا و نشستہ و بہ پہلوی در آمدہ واختلف اہل العلم فی صلوۃ المریض اذا لم یستطع ان یصلی جالسا و اختلاف

کردہ اند اہل علم در حق نماز بیمار وقتیکہ نتواند اینکہ بگذارد نماز نشستہ فقال بعض اہل العلم انہ یصلی علی جنبہ الایمن پس گفتہ اند بعضی اہل علم

اینکہ بگذارد بیمار بر پہلوی راست خود در آمدہ و روی بسوی قبلہ آوردہ کما یوضع فی اللحد کذا فی الہدایۃ وکثیر من کتب اصحابنا باطلاق لفظ الجنب وقال بعضہم یصلی

مستلقیا علی قفاہ ورجلاہ الی القبلۃ و گفتہ اند بعضی علما کہ نماز بگذارد بیمار در آمدہ بر قفای خود در حالیکہ ہر دو پایہای وی بسوی قبلہ باشند و تکیہ در زیر سر

او نہند تا گردد مشابہ قاعدہ و قادر گردد باشارت برکوع وسجود و در مختصر است کہ استلقا احب است از اضطجاع از جہت آنکہ اشارت مستلقی واقع میشود بسوی

کعبہ و واقع میشود اشارت مضطجع بسوی جانب ہر دو قدم وی و در فصول عمادیہ نوشتہ است گفت قاضی ظہیر الدین در جامع صغیر کہ چون تواند کسی استلقا را و بگذارد نماز

مستلقی بر جنب ایمن فقیہ ابو جعفر گوید نزد من نماز او روا نباشد و شیخ ابو عبد اللہ جرجانی گوید روا گردد و قال سفین الثوری فی ہذا الحدیث من صلی

جالسا فلہ نصف اجر القائم قال ہذا للصحیح ولمن لیس لہ عذر گفت سفیان ثوری در معنی این حدیث ہر کہ بگذارد نماز را نشستہ

پس مر او را باشد نیمہ مزد استادہ گذارندہ گفت سفیان این حکم حدیث برای تندرست است و برای کسیکہ نباشد مر او را عذری فاما من کان لہ عذر

من مرض او غیرہا پس اما ہر کہ باشد مر او را عذری از بیماری یا غیر بیماری فصلی جالسا فلہ مثل اجر القائم پس گذارد نماز

نشستہ پس مر او را باشد مثل اجر نماز گذارندہ استادہ چرا کہ قعود در حق او مثل قیام است بجہت عذر وی وقد روی فی بعض الحدیث

شرح ابی الطیب

صلی اللہ علیہ وسلم فصلاتہ قاعدا کصلاتہ قائما فی کمال الاجر فہو خصوصیۃ لہ صلی اللہ علیہ وسلم لقولہ

صلی اللہ علیہ وسلم لکنی لست کاحد منکم حین قال لہ عبد اللہ بن عمرو حدثت انک قلت صلوۃ

الرجل قاعدا علی النصف من صلاتہ قائما وانت تصلی قاعدا رواہ مسلم قال تعالی وکان فضل اللہ علیک عظیما

عارضۃ الاحوذی

اذ کنت انا وانت

فی سریۃ فاجنبنا فاما انا

فتمعکت التراب فسالنا

رسول اللہ صلی اللہ

علیہ وسلم فقال

انما یکفیک ہکذا

وضرب الارض

بیدیہ فمسح بہما

وجہہ وکفیہ فقال

لہ عمر لا فقال لہ ان

شئت ان لا اذکر

ذلک فعلت فقال

بل نولیک من ذلک

ما تولیتہ وہذا

نص قال بعضہم

وقد حکی عن عبد اللہ

ابن مسعود انہ

لا یجوز وانعقد

الاجماع بعد ذلک

علی جوازہ بہذہ

النصوص والذی

صح عن ابن مسعود

ما روی فی الصحیح عن

سفین قال کنت

جالسا مع عبد اللہ

وابی موسی فقال

ابو موسی یا ابا عبد الرحمن

ارایت لو ان رجلا

الترجمۃ باب فوت ثواب نماز رجل از نشستہ بہ از ثواب نماز استادہ است ولکن من لم یقدر پس از ثواب نیست ۱۲

شرح سراج احمد

مثل قول سفیٰن الثوری و تحقیق روایت کردہ شدہ است در بعضی حدیث مانند قول سفیٰن ثوری **باب** فی من یتطوع جالسا
باب در حق کسیکہ نماز نفل بگذارد نشستہ حدثنا الانصاری ثنا معن نا مالک بن انس عن ابن شہاب عن السائب بن یزید
عن المطلب بن ابی وداعۃ السہمی در تقریب است مطلب بن ابی وداعۃ بن الحرث بن صبیرۃ بن سعید بالتصغیر السہمی ابوعبداللہ وامہ اروی بنت
الحارث بن عبدالمطلب بنت عم النبی صلی اللہ علیہ وسلم اسلم یوم الفتح ونزل المدینۃ ومات بہا عن حفصۃ زوج النبی صلی اللہ علیہ وسلم بنت
عمر بن الخطاب مادر او زینب بنت مظعون خواہر عثمان بن مظعون بود ولادت او پیش از بعثت بہ پنج سال بعدہ و پیش از آنحضرت در نکاح خنیس
ابن حذافۃ سہمی بدری بود و ہجرت کرد. با او و خنیس پیش از تدبر وفات کرد و آنحضرت او را در سنۃ ثلث در نکاح خود آورد و مروایت شدہ است
کہ آنحضرت او را طلاق رجعی دادہ بود پس جبرئیل علیہ السلام وحی آورد و گفت راجع حفصۃ فانہا صوامۃ قوامۃ وانہا زوجتک فی الجنۃ پس
مراجعت فرمود آنحضرت بوی و در ماہ شعبان سنۃ خمس و اربعین باختلاف روایات وفات فرمود از عمر شصت سال در امارۃ معاویہ بن
ابی سفیان و گویند در خلافت عثمان و اول اصح است انہا قالت ما رایت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلی فی سبحتہ قاعدا
بدرستیکہ حفصہ گفت ندیدم آنحضرت را کہ گذاردہ باشد در نماز نفل خود نشستہ حتی کان قبل وفاتہ صلی اللہ علیہ وسلم بعام
تا آنکہ گشت پیش از وفات شریف وی بیک سال فانہ کان یصلی فی سبحتہ قاعدا پس تحقیق بود آنحضرت کہ میگذارد در نماز
نفل خود نشستہ از جہت ضعف در مزاج شریف ویقرأ بالسورۃ ویرتلہا و میخواند سورہ را و ترتیل آن میکرد یعنی تأنی و شمردہ میخواند
قرآن را یا روشن میکرد حروف آنرا بوقت تلاوت چنانکہ سامع شمارۂ آن تواند کرد و از علی مرتضی رضی اللہ عنہ نقل کردہ اند کہ ترتیل حفظ
وقوف است و ادای حروف حتی تکون اطول من اطول تا آنکہ می شد قرائت وی دراز تر از قرائت کہ دراز تر بود در واقعہ وفی الباب
عن ام سلمۃ اخرجہ عبدالرزاق وانس بن مالک قال ابو عیسی حدیث حفصۃ حدیث حسن صحیح وقد روی عن النبی
صلی اللہ علیہ وسلم انہ کان یصلی من اللیل جالسا و تحقیق روایت کردہ شدہ است از آنحضرت بدرستیکہ آنحضرت بود کہ
میگذارد نماز را از شب نشستہ و قرائت در وی دراز میکرد فاذا بقی من قراءتہ قدر ثلثین او اربعین آیۃ پس چون باقی می ماند
از خواندن آنحضرت مقدار سی یا چہل آیت قام فقرأ می استاد پس میخواند ثم رکع پستر رکوع میکرد در حالت قیام ثم صنع فی الرکعۃ الثانیۃ
مثل ذلک پستر میکرد در رکعت دوم مانند آنچہ کردہ بود در رکعت اولی کہ نشستہ قرائت دراز میکرد و چون مقدار سی یا چہل آیت باقی می ماند می استاد
در رکوع استادہ میکرد اخرجہ المصنف و عبدالرزاق و ابن ابی شیبۃ عن عائشۃ و روی عنہ انہ کان یصلی قاعدا فاذا قرأ وہو قائم رکع
وسجد وہو قائم و روایت کردہ شدہ است از آنحضرت کہ تحقیق بود آنحضرت کہ نماز میگذارد نشستہ پس چون می خواند در حالیکہ او
استادہ می بود در رکوع و سجود میکرد در حالیکہ او استادہ می بود فاذا قرأ وہو قاعد رکع وسجد وہو قاعد پس وقتیکہ میخواند
آنحضرت در حالیکہ او نشستہ می بود در رکوع و سجود میکرد در حالیکہ نشستہ بود وی اخرجہ المصنف و عبدالرزاق عن عبداللہ
ابن شقیق قال احمد واسحق والعمل علی کلا الحدیثین صحیح گفت امام احمد و اسحق و عمل بر ہر دو حدیث

شرح ابی الطیب

قولہ صلی فی سبحتہ ای صلاتہ النافلۃ قاعدا **قولہ** رکع وسجد وہو قائم لاشک ان الرکوع والسجود ینافیان
القیام فالمراد ان یرکع ویسجد وہو قائم فیخر من قیامہ الی رکوعہ ومن قومتہ التی ہی القیام ایضا الی
سجودہ **باب** ما جاء ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال انی لاسمع بکاء الصبی فی الصلوۃ فاخفف

عارضۃ الاحوذی

اجنب ولم یجد
الماء شہرا کیف
یصنع بالصلوۃ
فقال عبداللہ
لا یتیمم قال ابو موسی
فکیف بہذہ الآیۃ
فی سورۃ المائدۃ
فلم تجدوا ماء
فتیمموا صعیدا
طیبا فقال عبداللہ
لو رخص لہم فی
ہذہ الآیۃ
لاوشک اذا برد
علیہم الماء ان
تیمموا بالصعید
قال ابو موسی
لعبداللہ الم تسمع
قول عمار بعثنی
رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم فی حاجۃ
فاجنبت فلم اجد
الماء فتمرغت کما
تمرغ الدابۃ ثم
اتیت رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم
فذکرت ذلک لہ
فقال انما یکفیک
ان تقول بیدیک

اسماء الرجال

عارضة الأحوذي

هكذا ثم ضرب بيده الارض ضربة واحدة ثم مسح الشمال على اليمين وظاهر كفيه ووجهه فقال له عبد الله الم تر الى عمر لم يقنع بقول عمار الحديث فتعين بهذا ان عبد الله انما كان مقصده تمريض الامر للعامة للتشديد عليهم مخافة ان يبتوا في الغسل ويميلوا الى التيمم والافلا يخفى على عبد الله وغيره ان الشرع اذا ثبت فيقال على وجهه فمن بدله فانما اثمه عليه ولكن للاحوال قراءتين لا يخفى وجه العمل بها و حديث عمرو بن بجدان هذا عن ابي ذر مختلف فيه

شرح سراج احمد

صحیح ست کانهما رايا كلا الحديثين صحيحا از جهت آنکه گویا که احمد و اسحق هردو اعتقاد کرده اند هردو حدیث را صحیح معمولا بهما معمول بهردو خواهد که نشسته نماز گذارد در رکوع و سجود نشسته بکند و اگر خواهد برخاسته رکوع و سجود کند حدثنا الانصاری ثنا معن ثنا مالك عن ابي النضر عن ابي سلمة عن عائشة ان النبي صلى الله عليه وسلم كان يصلي جالسا فيقرأ وهو جالس فاذا بقي من قراءته قدر ما يكون ثلثين او اربعين اية قام فقرأ وهو قائم ثم ركع وسجد ثم صنع في الركعة الثانية مثل ذلك ترجمه اش گذشته است قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح حدثنا احمد بن منيع نا هشيم انا خالد وهو الحذاء عن عبد الله بن شقيق عن عائشة قال سالتها عن صلوة رسول الله صلى الله عليه وسلم عن تطوعه گفت عبد الله بن شقیق پرسیدم عائشہ صدیقه را از نماز آنحضرت از نفل وی قالت گفت عائشه در جواب عبد الله بن شقیق كان يصلي ليلا طويلا قائما وليلا طويلا قاعدا فاذا قرأ وهو قائم ركع وسجد وهو قائم واذا قرأ وهو جالس ركع وسجد وهو جالس ترجمه اش ذکر یافته است قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح **باب** ما جاء ان النبي صلى الله عليه وسلم قال اني لاسمع بكاء الصبي في الصلوة فاخفف بابیست در بیان آنچه آمده است بدرستیکه آنحضرت فرمود هر آئینه می شنوم آواز گریۂ کودک را در نماز پس سبک میگذارم نماز را و خفت در قرأت میکنم حدثنا قتيبة نا مروان بن معوية الفزاري در تقریب است مروان بن معاویه بن الحارث بن اسماء الفزاری ابو عبد الله الکوفی نزیل مكة و دمشق ثقة حافظ و كان يدلس اسماء الشيوخ من الثامنة مات سنة ثلث وتسعين ومائة عن حميد عن انس بن مالك ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال والله اني لاسمع بكاء الصبي وانا في الصلوة سوگند بخدا بدرستیکه من هر آئینه می شنوم آواز گریۂ کودک را در حالیکه من در نماز باشم فاخفف مخافة ان تفتتن امه پس سبکی میکنم در نماز از جهت ترس آنکه در فتنه نیفتد مادر او و از حضور و خشوع نماز باز ماند از این حدیث مستفاد گشت

شرح ابي الطيب

قوله وانا في الصلوة فاخفف قال الخطابي فيه دليل على ان الامام اذا احس برجل يريد معه الصلوة وهو راكع جاز له ان ينتظره راكعا ليدرك الركعة لانه لما جاز له ان يقتصر لحاجة انسان في امر دنيوي كان له ان يزيد في امر اخروي وكرهه بعضهم وقال اخاف ان يكون شركا وهو مذهب مالك انتهى قال بعض الشراح في استدلاله نظر اذ فرق بين تخفيف الطاعة وتركه الاطالة لغرض وبين اطالة العبادة بسبب شخص فانه من الرياء المتعارف وقال الفضيل العبادة لغير الله شرك وتركها لغيره تعالى رياء والاخلاص ان يخلصك الله تعالى عنهما وايضا الامام مامور بالتخفيف ومنهي عن الاطالة ومذهبنا ان الامام لو اطال الركوع لادراك الجائي لا تقربا بالركوع الى الله تعالى فهو مكروه كراهة تحريم وخشي عليه منه امر عظيم ولا شك انه اذا كانت الاطالة لغير الله تعالى ولا يريد به التقرب الى الله تعالى فهو مكروه كراهة تحريم واما اذا كان يريد الاطالة للغير ويقصد به وصول المسلم الى الثواب فلا كراهة فيه بل يثاب على ذلك الا انه غاية الندرة **قوله** مخافة ان تفتتن امه بفتح الميم اي خوفا وتفتتن من الفتنة او الافتتان على النسختين اي مخافة من ان تتشوش امه وتحزن يعني يتشوش قلبها ويزول ذوقها وحضورها في الصلوة ولا يبعد ان يكون رحمة على الام والطفل ايضا والمراد من الخفة اتيان القراءة على وجه السنة كما بين في الكتب الفقهية وترك الدعوات الطويلة في الانتقالات وهو لا ينافي التمام بمعنى الاتيان بجميع الاركان والسنن

اسماء الرجال: **عا** بو اسحق بن موسى بن عبد الله بن موسى بن عبد الله بن يزيد الخطمي ابو موسى المدني قاضي نيسابور ثقة متقن من العاشرة مات سنة اربع واربعين ١٢ **عا** احمد بن منيع بن عبد الرحمن ابو جعفر البغوي نزيل بغداد الاصم ثقة حافظ من العاشرة مات سنة اربع واربعين وله اربع وثمانون ١٢ **ت** عمرو بن بجدان بضم الموحدة وسكون الجيم العامري بصري لم يعرف حاله تفرد عنه ابو قلابة ١٢ تفتتن ١٢

شرح سراج احمد

کہ لازم ست بر امام رعایت مقتدیان در طوالت در نماز چنان نماید کہ ثقیل گردد بر قوم وفی الباب عن ابی قتادة اخرجه البخاری وابی سعید اخرجه ابن النجار قال صلی بنا رسول الله صلی الله علیه وسلم فی ہذا المسجد صلوۃ الفجر فقرأ باقصر سورتین فی القرآن من المفصل فاقبل علینا بوجهه فانکرنا ذلک فقلنا یا رسول الله والله لقد صلیت بنا صلوۃ ما کنت تصلیها بنا قال الم تسمعوا الی الصبی یبکی فی صف النساء فاحببت ان تفرغ امه فتجاوزت فی صلوتی وابی هریرة اخرجه الشیخان قال ابو عیسی حدیث انس حدیث حسن صحیح **باب** ما جاء لا تقبل صلوۃ الحائض الا بخمار ، بابیست در بیان آنچه آمده است کہ قبول کرده نمیشود نماز زن بالغه کہ حائضه میشود مگر بخمار واگر سر برہنه بگذارد روا نباشد حدثنا هناد نا قبیصة عن حماد بن سلمة عن قتادة عن ابن سیرین عن صفیة ابنة الحارث عن عائشة قالت قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا تقبل صلوۃ الحائض الا بخمار ، قبول کرده نمیشود نماز بالغه مگر بخمار یعنی بپوشد خود را و برہنه نکند واگر برہنه کند وبی پوشش بگذارد نماز روا نگردد وخمار بکسر خای معجمه در اصل چیزی کہ پوشیده شود بدان سر واکنون استعمال او در سرپوش زنان آید در صراح گفته است کہ خمار بکسر معجمه سرپوش زنان یعنی سر وموی زن عورت ست واجب ست ستر آن در نماز در حق حره وامه حکم مرد دارد در عورت وفی الباب عن عبد الله بن عمرو بن العاص قال ابو عیسی حدیث عائشة حدیث حسن والعمل علیه عند اهل العلم ان المرأة اذا ادرکت فصلت وشئ من شعرها مکشوف لا تجوز صلوتها وعمل بر آنست نزد اہل علم کہ بدرستیکہ زن چون بالغه گردد پس گذارد نماز را در حالیکہ چیزی از مویهای وی برہنه بوده روا نگردد نماز وی وهو قول الشافعی قال گفت شافعی لا تجوز صلوۃ المرأة وشئ من جسدها مکشوف روا نیست نماز زن در حالیکہ چیزے از بدن وی برہنه بود قال الشافعی وقد قیل ان کان ظهر قدمیها مکشوفا فصلوتها جائزة گفت شافعی وتحقیق گفته شده است کہ اگر باشد پشت هر دو پاے زن برہنه پس نماز او روا باشد در ہدایه نوشته است کہ صحیح آن ست کہ قدم عورت نیست ودر خزانه نوشته است کہ صحیح آنست کہ قدم عورت نیست در حق نماز وعورت ست در خارج نماز ودر فتاوای قاضیخان

شرح ابی الطیب

باب ما جاء لا تقبل صلوۃ الا بخمار **قوله** لا تقبل صلوۃ الحائض الا بخمار ای لا تصح صلوۃ البالغة الا بستر العورة فذکر العام واراد الخاص لان نفی القبول الذی هو التام لا یدل علی نفی الصحة الذی هو الخاص فلا بد من الارادة المذکورة وانما قلنا ذلک للاجماع علی وجوب ستر العورة وتفصیله فی الفروع واما ذکر الخمار وارادة ما یستر العورة فمن قبیل ذکر الخاص وارادة العام ویجوز ان یراد بالخمار ما یستر به الراس فقط کما هو مفهوم اللفظ ووجه التخصیص انه مخصوص بالنساء والکلام فیهن وقد استدل الرویانی بمفهوم الحدیث علی انه یجوز صلوۃ الصغیرة بغیر خمار وذکر الماوردی ما یوافقه وذکر النووی فی شرح المهذب ما یخالفه نقل السیوطی

قوت المغتذی

عن صفیة ابنة الحارث لیس لها عند المصنف وابی داود وابن ماجة الا هذا الحدیث لا تقبل صلوۃ الحائض المراد من بلغت سن الحیض لا من هی ملابسة الحیض فانها ممنوعة من الصلوۃ ولفظ ابن خزیمة صلوۃ امرأة قد حاضت الا بخمار بکسر الخاء هو ما یغطی به راس المرأة وقد استدل الرویانی بمفهوم الحدیث علی انه یجوز صلوۃ الصغیرة بغیر خمار وذکر الماوردی والصیمری ما یوافقه وذکر النووی فی شرح المهذب ما یخالفه

عارضة الاحوذی

قتادة یرویه ابو قلابة عن عمرو بن بجدان وقارة عن رجل من بنی عامر قال دخلت فی الاسلام فهمنی دینی فاتیت اباذر فقال ابوذر انی اجتویت المدینة فامر لی رسول الله صلی الله علیه وسلم بذود غنم فقال لی اشرب من البانها قال حماد عن ایوب عن ابی قلابة اشک فی ابوالها فقال ابوذر فکنت اعزب عن الماء ومعی اهلی فتصیبنی الجنابة فاصلی بغیر طهور فاتیت رسول الله صلی الله علیه وسلم بماء فجاءت به جاریة سوداء بعس یتخضخض ما هو ملآن فتسترت الی بعیر فاغتسلت ثم جئت فقال

الترجمة

[illegible]

باقی در صفحهٔ آینده

عارضۃ الاحوذی

رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان الصعید الطیب طهور المسلم و ان لم یجد الماء الی عشر سنین فاذا وجدت الماء فامسه جلدك قال ابوداود رواه حماد بن زید عن ایوب لم یذکر ابا الها قال ابوداود بهذا لیس بصحیح لیس فی ابوالها الاحدیث انس یقول به اهل البصرة غریبه فیه خمسة الفاظ الاول اجتویت الثانی بذود الثالث بجس الرابع یتخضخض الخامس الصعید اما اجتویت فقد تقدم واما قوله ذود فانه ما بین الثلث الی التسع من الاناث

شرح سراج احمد

نوشتہ است کہ صحیح آنست کہ انکشاف ربع قدم مانع صلوۃ باشد وفی الخلاصۃ کعب المرأۃ ینبغی ان یکون حکمہ حکم الرکبۃ وبطن قدمیها بل ہی عورۃ فیہ روایتان والتقدیر فیہ بربع بطن القدم فی روایۃ الاصل وفی روایۃ الحسن عن ابی حنیفۃ انہ یباح النظر الی قدمہا وفی الملتقط عن ابی حنیفۃ ان ذراع الحرۃ لیست بعورۃ کذراع الامۃ وفی الظہیریۃ الاصح ان الذراع عورۃ **باب ما جاء فی کراهۃ السدل فی الصلوۃ** باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در کراہت سدل در نماز وصورت سدل اینکہ جامہ بر سر ودوش بیندازد واطراف جامہ را در جوانب رہا کند وگذاشتن ردا بر دوش ورہا کردن اطراف آن وبعضی گفتہ اند کہ پوشیدن قبا بی آنکہ دستہا در آستین در آرد نیز داخل سدل ست واصح آنست کہ این سدل نیست چنانچہ در در المختار ست حدثنا هناد ثنا قبیصۃ عن حماد بن سلمۃ عن عسل بن سفین عسل بکسر عین وسکون سین مہملتین وگویند بفتح ہر دو التمیمی ابو قرۃ البصری ضعیف از سادسہ بود عن عطاء عن ابی ہریرۃ قال نہی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن السدل فی الصلوۃ واین مکروہ است نزد ائمۂ حنفیہ چنانکہ در خزانہ است کہ من صلی فی قباء ینبغی ان یدخل یدیہ فی کمیہ ویشدہ بالمنطقۃ مخافۃ السدل وفی الخلاصۃ المصلی اذا کان لابس فرجی ولم یدخل یدیہ فی کمیہ اختلف المتاخرون فی الکراہۃ والمختار انہ لا یکرہ وحدیث سدل را ابوداود وترمذی وابن حبان وحاکم وطبرانی در اوسط از حدیث ابی ہریرہ اخراج کردہ وفی الباب عن ابی جحیفۃ اخرجہ الطبرانی بلفظ مر النبی صلی اللہ علیہ وسلم برجل سدل ثوبہ فی الصلوۃ فقمہ وفی روایۃ فقطعہ وفی روایۃ فعطفہ قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرۃ لا نعرفہ من حدیث عطاء عن ابی ہریرۃ مرفوعا الا من حدیث عسل بن سفین گفت مصنف حدیث ابی ہریرہ را نمی شناسیم از حدیث عطاء از ابی ہریرہ مرفوع مگر از حدیث عسل بن سفیان وقد اختلف اہل العلم فی السدل فی الصلوۃ وتحقیق اختلاف کردہ اند اہل علم در سدل کردن در نماز فکرہ بعضہم السدل فی الصلوۃ وقالوا ہکذا تصنع الیہود پس مکروہ گفتہ اند بعضی علما سدل را در نماز وگفتہ اند این سدل را یہود میکنند وقال بعضہم انما کرہ السدل فی الصلوۃ اذا لم یکن علیہ الا ثوب واحد وگفتہ اند بعضی علما جز این نیست کہ مکروہ است سدل در نماز چون نباشد بر مصلی مگر یک جامہ فاما اذا سدل علی القمیص فلا بأس پس اگر وقتی سدل کند بر قمیص یعنی

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی کراہیۃ السدل فی الصلوۃ **قولہ** عن عسل بن سفین بکسر العین وسکون السین المہملۃ ولیس لہ عند المصنف الا ہذا الحدیث **قولہ** عن السدل فی الصلوۃ قال ابو عبید ہو اسبال الرجل ثوبہ من غیر ان یضم جانبیہ بین یدیہ فان ضم فلیس بسدل وہو عندنا ان یجعل ثوبہ علی راسہ او کتفیہ ثم یرسل اطرافہ من جوانبہ وقال المحقق ابن الہمام وہو یصدق علی ان یکون المندیل مرسلا من کتفیہ کما یعتادہ کثیر فینبغی لمن علی عنقہ مندیل ان یضعہ عند الصلوۃ ویصدق ایضا علی لبس القبا من غیر ادخال الیدین فی کمیہ وقد صرح بالکراہۃ فیہ انتہی

قوت المغتذی

عن عسل بن سفین بکسر العین وسکون السین المہملتین ولیس لہ عند المصنف الا ہذا الحدیث عن السدل فی الصلوۃ قال ابو عبید ہو اسبال الرجل ثوبہ من غیر ان یضم جانبیہ بین یدیہ فان ضم فلیس بسدل وعبارۃ غیرہ ان یضع وسط الرداء علی راسہ ویرسل طرفیہ عن یمینہ وشمالہ من غیر ان یجعلہما علی کتفیہ

شرح سراج احمد

قمیص پوشیده چادری بر دو شما انداز د و هر دو طرف او را رها کند پس لا باس ست وهو قول احمد و آن قول امام احمد ست و کره
ابن المبارک السدل فی الصلوة و مکروه گفته است ابن المبارک سدل را در نماز **باب** ما جاء کراهة مسح الحصی فی الصلوة باب
در بیان آنچه آمده است در کراهت مسح سنگریزها و دور کردن آنها در نماز از جای سجده حدثنا سعید بن عبد الرحمن المخزومی
نا سفیان بن عیینة عن الزهری عن ابی الاحوص عن ابی ذر عن النبی صلی الله علیه وسلم قال اذا قام احدکم الی الصلوة فلا یمسح
الحصی چون باستد یکی از شما بسوی نماز و شروع در نماز نماید پس باید که مسح نکند و دور نماید سنگریزها را فان الرحمة تواجهه پس بدرستیکه
رحمت حق تعالی رو برو وی مصلی میباشد پس اگر مصلی سنگریزها را از جای سجده دور نماید گویا رحمت را از جای سجده دور کرده باشد حدثنا
الحسین بن حریث نا الولید بن مسلم عن الاوزاعی عن یحیی بن ابی کثیر قال ثنی ابو سلمة بن عبد الرحمن بسین و لام مفتوحتین
ابن عبد الرحمن بن عوف احد العشرة المبشرة نام او عبد الله بود و گویند اسمعیل تابعی امام جلیل یکی از فقهای سبعه بود و او ابن اخت
رضاعی عائشه صدیقه بود که رضاع داده بود او را ام کلثوم بنت ابی بکر صدیق و او ثقه فقیه کثیر الحدیث از سادات قریش بود در مدینه
سنة اربع و تسعین وفات یافت عن معیقیب بضم میم و فتح عین مهمله و بقاف مکسوره میان هر دو مثناة تحتیه و بموحده ابن ابی فاطمه
الدوسی المدنی حلیف آل سعید بن العاص از سابقین اولین بود هجرت کرد هجرتین و حاضر گشت تمام مشاهد را و والی گردانید او را
شیخین بر بیت المال و او بود که انگشت آنحضرت صلی الله علیه وسلم در دست وی می بود آخر از دست وی در خلافت عثمان رض در
بیر اریس بیفتاد هر چند جست و جو کردند نیافتند پس از آن ظاهر گشت اختلاف تا آخر زمان و رسید او را جذام پس امیر المؤمنین عمر
رضی الله عنه سافر گردانید اطبا را و معالجه او کردند متوقف گشت مرض او و مرویات وی از آنحضرت هفت حدیث اند در صحیحین دو حدیث اند
از مرویات وی متفق علیه یک حدیث ست و منفرد گشته است مسلم بیک حدیث قال سالت رسول الله صلی الله علیه وسلم عن مسح
الحصی فی الصلوة گفت معیقیب پرسیدم آنحضرت را از مسح و دور کردن سنگریزه از جای سجده در نماز فقال ان کنت لابد فاعلا
فمرة واحدة پس فرمود اگر هستی تو بالضرور دور کننده آنرا از جهت ایذای پیشانی پس یک بار ست دور کردن هر مقدار که دور
گردد و زیاده از ان نباید کرد که عمل کثیر شود و موجب تباهی نماز گردد بدانکه قلب حصی برای سجده مکروه است
مگر یک بار که ممکن نباشد سجده کردن پس باک نیست که برابر کند و در خلاصه است که ترک آن احب ست و ذکر

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی کراهة مسح الحصی فی الصلوة **قوله** فلا یمسح الحصی وهی الحجارة الصغیرة فان الرحمة تواجهه
ای تنزل علیه وتقبل الیه بسبب اشتغاله بالصلوة فلا یلیق لعاقل ان یتلقی تلك النعمة الخطیرة بهذه
الغفلة او لا ینبغی تقویت تلك النعمة والرحمة بمزاولة الغفلة والزلة **قوله** فمرة واحدة بالنصب ای
افعله مرة واحدة وقال العسقلانی ویجوز الرفع فیکون التقدیر فالجائز مرة واحدة او فمرة واحدة تکفی او تجوز

قوت المغتذی

عن ابی الاحوص قال النسائی لم نقف علی اسمه ولا نعرفه وقد انفرد الزهری بالروایة عنه ولیس له
عند المصنف وعند ابن ماجة الا هذا الحدیث اذا قام احدکم الی الصلوة ای اذا دخل فیها
فلا یمسح الحصی لانه یشغل المصلی اما قبل التحرم فلیس داخلا فی النهی

عارضة الاحوذی

دون الذکور وانشد
سه ذود اصفایا
النهار بين ما بين
تسع والى اثنتين
واما قوله بعس
فهو القدح الضخم
قد حلب ناقة
صفي واما قوله
يتخضخض فمعناه
يضطرب الماء
فيه ويتحرك بقوله
لو يكن ملآن و
الخضخضة تحريك
الماء وغيره ومنه
قول ابن عباس
الخضخضة خير
من الزنا يعني
الاستمناء باليد
وهو تحريك المني
والخضخضة من
وصف الماء فجعله
من وصف العس
وذلك كثير في
اللغة تقديره
بعس يتخضخض
الماء فيه ثم
حذف قوله الماء
فيه وبقي الفعل

شرح سراج احمد

کرد قاضی خان گفتہ بأس نیست کہ برابر کند موضع سجدہ را یک بار یا دو بار و تقیید بسجدہ ثابت آنست کہ قلب حصی برای غیر سجدہ مطلقا مکروہ است

قال ابو عیسٰی هذا حدیث صحیح وفی الباب عن علی بن ابی طالب اخرجه الطبرانی والدورقی والبیهقی وضعفه وحذیفة اخرجه الدارقطنی فی الافراد وجابر بن عبد الله اخرجه الضیاء المقدسی فی المختار ومعیقیب اخرجه الشیخان والمصنف والنسائی وابن ماجه قال ابو عیسٰی حدیث ابی ذر حدیث حسن وقد روی عن النبی صلی الله علیه وسلم انه کره المسح فی الصلوة وتحقیق روایت کردہ شدہ است از آنحضرت کہ بدرستیکہ او مکروہ میداشت و بد می پنداشت مسح کردن حصی را در نماز وقال ان کنت لابد فاعلا فمرة واحدة کانه روی عنه رخصة فی المرة الواحدة گویا کہ از آنحضرت رخصت روایت کردہ شدہ است در یکبار مسح کردن حصی از موضع سجدہ والعمل علی هذا عند اهل العلم **باب** ماجاء فی کراهة النفخ فی الصلوة باب است در بیان آنچہ آمدہ است در کراہت نفخ کردن و دمیدن در نماز حدثنا احمد بن منیع نا عباد بن العوام نا میمون ابو حمزة عن ابی صالح مولی طلحة عن ام سلمة قالت رای النبی صلی الله علیه وسلم غلاما لنا یقال له افلح اذا سجد نفخ گفت ام سلمہ دید آنحضرت غلامی را کہ مارا بود گفتہ می شد او را افلح یعنی نام او افلح بود و در روایتی رباح آمدہ چون سجدہ میکرد می دمید زمین را تا گرد آلودہ نگردد روی وی فقال یا افلح ترّب وجهك پس فرمود آنحضرت خاک آلودہ کن روی خود را قال احمد بن منیع کره عباد النفخ فی الصلوة گفت احمد بن منیع مکروہ داشتہ عباد نفخ را در نماز وقال ان نفخ لم یقطع صلاته و گفت عباد اگر بدمید خاک را قطع کردہ نشود نماز وی قال احمد بن منیع وبه ناخذ گفت احمد بن منیع و باین حدیث اخذ میکنیم و ہمین است مذہب ما قال ابو عیسٰی وروی بعضهم عن ابی حمزة هذا الحدیث وقال مولی لنا یقال له رباح بجای غلاما لنا حدثنا احمد بن عبدة الضبی ثنا حماد ابن زید عن میمون ابی حمزة بهذا الاسناد نحوه وقال غلاما لنا یقال له رباح قال ابو عیسٰی وحدیث ام سلمة اسناده لیس بذاك و اسناد حدیث ام سلمہ قوی نیست و میمون ابو حمزة قد ضعفه بعض اهل العلم و میمون ابو حمزہ کنیت دارد تحقیق تضعیف کردہ است او را بعضی اہل علم واختلف اهل العلم فی النفخ فی الصلوة و اختلاف کردہ اند علما در حق دمیدن در نماز فقال بعضهم ان نفخ فی الصلوة استقبل الصلوة پس گفتہ اند بعضی علما اگر بدمید کسی در نماز باز گرداند و اعادہ نماید نماز را وهو قول سفین الثوری واهل الکوفة یعنی امام اعظم ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ وقال بعضهم یکره النفخ فی الصلوة و نزد بعضی علما مکروہ است دمیدن در نماز وان نفخ فی صلاته لم تفسد صلاته و اگر بدمید در نماز خود تباہ نکند نماز او را وهو قول احمد واسحٰق **باب** ماجاء فی النهی عن الاختصار فی الصلوة باب است در بیان آنچہ آمدہ است در نہی و منع از اختصار

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی کراهة النفخ فی الصلوة **قوله** اذا سجد نفخ ای فی الارض لیزول عنها التراب فیسجد **قوله** ترّب وجهك ای وصله الی التراب وضعه علیه ولا تحترز عنه ولا تبعده عن موضع وجهك بالنفخ فانه اقرب الی التضرع والتواضع واعظم للثواب فان الصاق التراب بالوجه الذی هو افضل الاعضاء غایة التواضع **قوله** واهل الکوفة یعنی اذا ظهر الحروف بالنفخ **باب** ماجاء فی النهی عن الاختصار فی الصلوة

قوت المغتذی

عن ابی صالح مولی طلحة عن ام سلمة قال الذهبی فی المیزان هو مولاها واسمه ذکوان لا یعرف وقال المزی فی التهذیب اسمه زاذان ولیس له فی الکتب الا هذا الحدیث عند المصنف

عارضة الاحوذی

…من وصف الحس … انما قوله الصعید الطیب ان الصعید فعیل من صعد یصعد اذا علا وهو وجه الارض الطیب الطاهر وقال الشافعی هو التراب الطاهر المنبت وهذا تفسیر فقهی علی مذهبه والاول الذی قدمنا اصوب واجری علی اللغة قال الله سبحانه فتصبح صعیدا زلقا احکامه اذا ثبت ان التیمم جائز للجنب عند عدم الماء فاختلف العلماء رحمة الله علیهم اذا تیمم هل یرفع الحدث ام لا وتحزبوا فی ذلك ثلث احزاب فی المتأخرین وقالوا انه یرفع الحدث حینا وانما هو لحکام والتیمم یرفعها

شرح سراج احمد

درنماز حدثنا ابوکریب نا ابواسامة عن هشام بن حسان عن محمد بن سیرین عن ابی هریرة رضی الله عنهم ان النبی صلی الله
علیه وسلم نهی ان یصلی الرجل مختصرا منع فرمود آنحضرت اینکه بگذارد نماز را آدمی درحالیکه مختصر باشد خصر بفتح خای معجمه وسکون
صاد مهمله وخاء تهیگاه است یعنی نهادن دست بر تهیگاه و در حدیث آمده است که اختصار راحت اهل نار است که چون از طول قیام در نماز تعب
تعب کشند استراحت کنند باختصار و بعضی گویند که این فعل یهود است مراد باهل نار ایشان اند و در روایت آمده است که ابلیس نهاد دست
خود را بر خاصره در وقتیکه افتاد بر زمین و رسید او را مصیبت لعن و بعضی تفسیر کرده اند اختصار را بگرفتن مخصره یعنی عصا در دست که در
نماز بران تکیه کرده باشد و بعضی تفسیر کرده اند اختصار را باختصار سورت که تمام نخوانند و آن مکروه است یا اختصار بر آیات سجده تا سجده
کنند یا ترک آیت سجده که بآن قرات رسیده است تا سجده نکنند یا اختصار نماز و کوتاهی قیام و رکوع و سجود و این معانی از محتملات لفظ اند
و در روایتی که لفظ اختصار واقع شده است و تفسیری که مشهور است از صحابه و سلف دست نهادن بر تهیگاه نهادن دست چنانکه در ترجمه مشکوة است
وفی الباب عن ابن عمر اخرجه البغوی فی شرح السنة بلفظ قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم الاختصار راحة اهل النار قال ابوعیسی
حدیث ابی هریرة حدیث حسن صحیح وقد کره قوم من اهل العلم الاختصار فی الصلوة مصنف خود تفسیر اختصار می کند والاختصار
ان یضع الرجل یده علی خاصرته فی الصلوة واختصار آنست که بنهد مردی دست خود را بر تهیگاه خود در نماز وکره بعضهم ان یمشی
الرجل مختصرا و مکروه داشته اند بعضی علما اینکه براه رود آدمی درحالیکه دستها بر تهیگاه نهاده باشد و یروی ان ابلیس اذا مشی
یمشی مختصرا و روایت کرده شده است که بدرستیکه ابلیس علیه اللعنة چون راه می رفت میرفت دست بر تهیگاه نهاده اخرجه عبدالرزاق
عن ابی هریرة قال اذا قام احدکم الی الصلوة فلا یجعل یده فی خاصرته فان الشیطان یحضر ذلک فی نزد امام ما ابی حنیفه تخصر در صلوة
مکروه است زیرا که این هیأتی است که در وی ترک خشوع است **باب** ماجاء فی کراهة کف الشعر فی الصلوة باب است در بیان
آنچه آمده است در کراهت کف موها در نماز و پیچیدن آنها حدثنا یحیی بن موسی نا عبدالرزاق انا ابن جریج عن
عمران بن موسی عن سعید بن ابی سعید المقبری عن ابیه عن ابی رافع انه مر بالحسن بن علی وهو یصلی
بدرستیکه ابورافع بگذشت بامام حسن رضی الله عنه و حال آنکه امام حسن نماز میگذارد وقد عقص ضفرته
و تحقیق پیچیده بود امام حسن موی گیسوهای خود را فی قفاه در بالای گردن بر منتهای سر فحلها پس بکشاد ابورافع موهای

شرح ابی الطیب

قوله ان یضع الرجل الی آخره وهو تفسیر محمد بن سیرین الراوی عن ابی هریرة قاله المحقق بن الهمام
وهو اشهر الاقوال فی تفسیر الاختصار وقیل هو ان یصلی متکئا علی عصا وقیل
ان لا یتم الرکوع والسجود وقیل ان یختصر الآیات التی فیها السجدة **قوله**
ان یمشی الرجل مختصرا یعنی یکره الاختصار فی خارج الصلوة ایضا **باب** ماجاء فی کراهة
کف الشعر فی الصلوة الکف الضم والجمع **قوله** وقد عقص ضفرته العقص هو ان یجمع شعره علی هامته

قوت المغتذی

عن عمران بن موسی هو ابن عمرو الاشدق بن سعید بن العاص الاموی لم یروعنه الا
ابن جریج ولیس له فی الکتب الا هذا الحدیث عند المصنف وابی داود

عارضة الاحوذی

وکلا القولین عندی
صحیح والصحیح ان یقال
ان الحدث تثبت عنه
احکام فاستعمال
الماء یرفع السبب
ویرفع الاحکام
بارتفاع مسببها
والتیمم یرفع الاحکام
رخصة مع بقاء
مسببها فلا یبقی
حکم لکن السبب
باق والدلیل علی
ان الامرین جمیعا
وصحة هذا التوسط
ظاهر اما الدلیل علی
ارتفاع الاحکام
بالتیمم فبین فان
کل ما کان ممنوعا
صار له جائزا و
هذا نص واما
الدلیل علی بقاء
السبب فلزوم
استعمال الماء عند
وجوده من غیر
محدد حدث
سوی الاول الذی
کان التیمم منه و
علی هذا فلا ید

اسماء الرجال

شرح سراج احمد

پیچیدہ حسن را فالتفت الیہ الحسن مغضبا پس التفات کرد بسوی ابی رافع امام حسن در حالیکہ غضب کنندہ بود فقال اقبل علی
صلاتک ولا تغضب پس گفت ابو رافع امام حسن را اقبال کن بر نماز خود و خشم مکن فانی سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول
ذلک کفل الشیطان پس بدرستیکہ من شنیدہ ام آنحضرت را کہ میفرمود این پیچیدن موہا و بستن در قفا مقعد شیطان ست در نہایۃ
کفل بکسر کاف و سکون فا بمعنی مقعد ای مغرز ضفیرتہ و آن فعل مکروہ است در غیر صلوۃ و در صلوۃ بطریق اولی مکروہ باشد وفی الباب عن
ام سلمۃ اخرجہ الطبرانی وعبد اللہ بن عباس اخرجہ مسلم وابو داود والنسائی وفی المنتقی عن ابن عباس رفعہ امرت ان اسجد علی سبعۃ
اعضاء وان لا اکف شعرا ولا ثوبا واخرج الطبرانی والدورقی والبیہقی وضعفہ عن علی رضی اللہ عنہ قال ابو عیسی حدیث ابی رافع
حدیث حسن والعمل علی ہذا عند اہل العلم کرہوا ان یصلی الرجل وہو معقوص شعرہ مکروہ داشتہ اند اہل علم اینکہ
نماز گذارد مردی در حالیکہ پیچیدہ باشند موی سروی بر سر یا بر قفای وی وعمران بن موسی کہ شاگرد سعید بن ابی سعید مقبری ست ہو القرشی
المکی وہو اخو ایوب بن موسی وقرشی مکی ست او برادر ایوب بن موسی ست **باب ماجاء فی التخشع فی الصلوۃ** باب ست
در بیان آنچہ آمدہ است در خشوع کردن و تضرع نمودن در نماز حدثنا سوید بن نصر نا عبد اللہ بن المبارک نا الیث بن سعد نا عبد
ربہ بن سعید عن عمران بن انس عن عبد اللہ بن نافع بن العمیا مجہول از ثالثہ بود عن ربیعۃ بن الحارث عن الفضل
ابن عباس بسکون ضاد معجمہ ابن عباس بن عبد المطلب القرشی الہاشمی ابو عباس ابن عم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم واکبر ولد عباس
واو شقیق عبد اللہ بود مادر وی ام الفضل لبابۃ الکبری بنت الحارث الہلالیۃ حاضر گشت فتح وما بعد او را و ثابت ماند در روز حنین
و ردیف ساخت او را در حج از مزدلفہ تا منی و حاضر شد بر غسل و دفن آنحضرت و در شام در طاعون عمواس سنۃ ثمان عشرۃ وفات کرد

شرح ابی الطیب

ویشدہ بخیط او بصمغ لیتلبد قالہ علماؤنا وفی القاموس عقص شعرہ یعقصہ ضفرہ وفتلہ انتہی والضفر بالضم و
سکون الفاء کل خصلۃ علی حدتہا یعنی لف ذوائبہ حول راسہ کفعل النساء **قولہ** ذلک کفل الشیطان بکسر الکاف
النصیب والحظ والمعنی ان من استرسل شعرہ سقط علی الارض عند السجود فیثاب علیہ والمعقوص لم یسجد شعرہ فینقص
الثواب فیسرقہ الشیطان فیکون نصیبا لہ وفیہ الامر بالمعروف والنہی عن المنکر وان ذلک لا یؤخر اذ لم یؤخرہ ابو رافع
وابن عباس حتی یفرغ من الصلوۃ وان المکروہ ینکر کما ینکر المحرم وان من قدر علی تغییر المنکر بیدہ لا یغیرہ بیدہا وقال
السیوطی کفلہ مقعدہ وہو خاص بالرجال دون النساء لان شعورہن عورۃ یجب سترہ
فی الصلوۃ فاذا نقضتہ ربما استرسل وتعذر سترہ **قولہ** وعمران بن موسی ہو ابن عمرو
الاشدق من سعید بن العاصی الاموی لم یرو عنہ الا ابن جریج ولیس لہ فی الکتب
الا ہذا الحدیث عند المصنف وابی داود **باب ماجاء فی التخشع فی الصلوۃ**

قوت المغتذی

ذلک کفل الشیطان ای مقعدہ وہو معقوص شعرہ ہو خاص بالرجال دون النساء لان شعرہن
عورۃ یجب سترہ فی الصلوۃ فاذا انقضتہ ربما استرسل وتعذر سترہ عن عبد اللہ بن
نافع بن العمیا لیس لہ فی الکتب الا ہذا الحدیث عند الاربعۃ

عارضۃ الاحوذی

من ذکر مسائل یسیرۃ تتعلق بہذا الباب من جہتہ وان کانت مسائل التیمم طویلۃ نجعل عددہا علی التقریب للطالب والتنبیہ للراغب فی سبع مسائل الاولی اذا تیمم الجنب فعل ما یفعل الطاہر فان احدث الحدث الاصغر لم یجز لہ ان یفعل شیئا مما کان یفعلہ الا قراءۃ القرآن فانہ لا یمنعہا طریان جنابۃ اخری لان الحدث الاصغر انما یبطل التیمم فی احکامہ کما انہ لا یبطل الطہارۃ الکبری وانما یبطل الصغری وہذا دقیق فتاملہ الثانیۃ لو نسی الماء فی رحلہ وتیمم فعن مالک

الترجمۃ

[illegible]

باقی در صفحہ آئندہ

شرح سراج احمد

وگویند در اجنادین وگویند در برج الصغر شهید شد واین هر دو در سنه سیزدهم بودند وگویند در یرموک سنه اربع عشر یا خمس عشر وفات کرد قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم الصلوة مثنی مثنی تشهد فی کل رکعتین نماز دو دو رکعت ست وتشهد خواندن ست در پس هر دو رکعت وتخشع وتضرع وخشوع کن وتضرع کن وتخشع بضم خای معجمه بمعنی فروتنی نمودن وتضرع بمعنی زاری کردن وتمسکن وبسکونت وآرام کن نماز را وتقنع یدیك وبردار هر دو دست خود را یقول میگفت در تفسیر تقنع یدیک ترفعهما الی ربك مستقبلا ببطونهما وجهك بردار هر دو دست خود را بسوی پروردگار خود درحالیکه روی کننده باشی شکم هر دو دست را بسوی روی خویش وتقول وبگوی یا رب یا رب ای پروردگار من ای پروردگار

شرح ابی الطیب

قوله تشهد فی کل رکعتین خبر بعد خبر کالبیان لمثنی مثنی ای ذات تشهد وکذا المعطوفات وسیجئ ان الروایة فیه بالمضارع علی حذف احدی التائین یعنی الصلوة تصلی رکعتین رکعتین وهذا فی النوافل عند الشافعی لان عنده الافضل ان سلم من کل رکعتین لیلا کان او نهارا ویمکن ان یقال ان معناه ان اقل الصلوة رکعتان فیفید نفی البتیراء وایضا لامنع للزیادة فلا دلالة علی سلام بعدهما فلا حاجة الی تقییده بالنوافل قوله وتخشع هو السکون والتذلل قیل والخشوع قریب المعنی من الخضوع الا ان الخضوع فی البدن والخشوع فی البصر والبدن والصوت وقیل الخضوع فی الظاهر والخشوع فی الباطن قوله وتضرع فی مختصر النهایة التضرع التذلل والمبالغة فی السؤال قوله وتمسکن هو اظهار الرجل المسکنة من نفسه او طلب السکون الی الله وامره وحکمه وقضائه وقدره او اطمینانه قوله وتقنع یدیك من اقناع الیدین وهو رفعهما فی الدعاء ومنه قوله تعالی مقنعی رؤسهم ای ترفع بعد الصلوة یدیك للدعاء وهو معطوف علی محذوف ای اذا فرغت فسلم وارفع یدیك بعدها سائلا حاجتك فوضع الخبر موضع الطلب قال العراقی المشهور فی هذه انها افعال مضارعة حذف منها احدی التائین ویدل علیه قوله فی روایة ابی داود وان تشهد ووقع فی بعض الروایات بالتنوین فیها علی الاسمیة وهو تصحیف من بعض الرواة قاله فی قوت المغتذی قوله یقول ترفعهما الی ربك ای یقول الراوی معنی تقنع یدیك ترفعهما وقوله الی ربك متعلق بقوله تقنع ویجوز ان یکون فاعل یقول ضمیر النبی صلی الله علیه وسلم ویبین رفعهما تفسیر لقوله تقنع وهذا بعد الصلوة

قوت المغتذی

تشهد فی کل رکعتین وتخشع وتضرع وتمسکن قال العراقی المشهور فی هذه الروایة انها افعال مضارعة حذف منها احدی التائین ویدل علیه قوله فی روایة ابی داود وان تشهد ووقع فی بعض الروایات بالتنوین فیها علی الاسمیة وهو تصحیف من بعض الروات وقال فی النهایة تمسکن ای تذلل وتخضع وهو تفعل من السکون والقیاس ان یقال تسکن وهو الاکثر الافصح وقد جاء علی الاول احرف قلیلة قالوا تمندع وتمنطق وتمندل وتقنع یدیك یقول ترفعهما الی ربك مستقبلا ببطونهما وجهك قال الخطابی اقناع الیدین رفعهما فی الدعاء والمسألة قال ابن العربی وهو بعد الصلوة لا فیها قال العراقی وقد یکون فیها فی القنوت حیث شرع

عارضة الاحوذی

فی ذلك روایتان احدهما تجزیه و یستحب له الاعادة فی الوقت والاخری لا تجزیة وللشافعی قولان والصحیح وجوب الاعادة لان النسیان لا یؤثر فی اسقاط امتثال المامورات وانما تاثیره فی العفو عن المنهیات وهذه قاعدة لا تهدمها العبارات ولا الاشغالات ولا الظواهر من الدلالات ولا تعارض لانتظام الثالثة اذا صلی به فریضة اخری وبه قال الشافعی وقال ابو حنیفة یجوز ان یصلی به فریضة اخری وفی المذهب تفصیل انت فی غنی عنه لان المسألة بینة فی انه لا یجوز ان یصلی بتیمم واحد الا فرضا واحدا

شرح سراج احمد

من و دعا کنی بجناب وی تعالی ومن لم یفعل ذلک فھو کذا وکذا و ہر کہ نکرد آنرا در نماز پس آن کس چنین و چنین ست یعنی متکبرست قال ابو عیسی و قال غیر ابن المبارک فی ھذا الحدیث من لم یفعل ذلک فھو خداج گفت مصنف و گفت سوای عبد اللہ بن المبارک درین حدیث ہر کہ نکرد اینچنین و جاو برداشتن دستہا و تضرع و خشوع پس آن نماز و عبادت وی ناقص ست و ناتمام خداج بفتح خای معجمہ و دال مہملہ بمعنی ناقص و ناتمام قال ابو عیسی سمعت محمد بن اسمعیل یقول روی شعبۃ ھذا الحدیث عن عبد ربہ بن سعید فاخطأ فی مواضع گفت مصنف شنیدم امام بخاری را کہ میگفت روایت کردہ شعبہ این حدیث را از عبد ربہ بن سعید پس و خطا کردہ است در بسیار جا فقال عن انس بن ابی انیس وھو عمران بن ابی انس و این بیان خطای عبد ربہ بن سعید ست پس گفت در روایت خود عن انس بن ابی انیس و حال آنکہ او عمران بن ابی انس ست و قال و گفت عبد ربہ در دیگر جا و این خطای دوم ست عن عبد اللہ بن الحارث وانما ھو عبد اللہ بن نافع بن العمیاء عن ربیعۃ بن الحارث و قال شعبۃ و شعبہ باین عبارت گفتہ است عن عبد اللہ بن الحارث عن المطلب عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم وانما ھو عن ربیعۃ بن الحارث بن عبد المطلب عن الفضل ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم یعنی اسناد حدیث باین عبارت ست کہ واسطہ فضل ست قال محمد گفت امام بخاری و حدیث اللیث بن سعد اصح من حدیث شعبۃ و حدیث لیث بن سعد صحیح ترست کہ در اسناد حدیث مذکور گشتہ است از حدیث شعبہ

باب ماجاء فی کراھۃ التشبیک بین الاصابع فی الصلوۃ بابست در بیان انچہ آمدہ است در ذکر کراہیت در آوردن انگشتان یکدست در انگشتان دست دیگر در نماز حدثنا قتیبۃ نا اللیث بن سعد عن ابن عجلان عن سعید المقبری عن رجل عن کعب بن عجرۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا توضأ احدکم فاحسن وضوءہ چون وضو کند یکی از شما پس نیک کرد وضوی خود را با آداب و شرائط وی ثم خرج عامدا الی المسجد پس تر بیرون رفت قصد کنندہ بسوی مسجد فلا یشبکن بین اصابعہ پس باید کہ در ہم دیگر نکند انگشتان خود را فانہ فی صلاتہ پس بدرستیکہ آنکس در نماز خود ست و ثواب نماز یابد و تشبیک در نماز مفسد وی ست و ہمچنین ست حکم اکل و شرب و کلام وغیرہا قال ابو عیسی حدیث کعب بن عجرۃ رواہ غیر واحد گفت مصنف حدیث کعب بن عجرہ را روایت کردہ اند بسیار کسان عن ابن عجلان مثل حدیث اللیث و

شرح ابی الطیب

قولہ فان لم تفعل ذلک فھو کذا وکذا ای ان لم تفعل ماذکر من التشھد و الخشوع و الخضوع فھو خداج یدل علیہ مابعدہ **باب** ماجاء فی کراھۃ التشبیک بین الاصابع فی الصلوۃ **قولہ** اذا توضأ احدکم فاحسن وضوءہ بمراعاۃ السنن و حضور القلب و تصحیح النیۃ وھو قید خرج مخرج العادۃ لان شان المسلم ذلک لا انہ قید للنہی عن التشبیک بل النہی اذا لم یحسن الوضوء اولی لئلا یجمع بین المکروھین کراھۃ ترک الاحسان فی الوضوء و کراھۃ التشبیک **قولہ** عامدا الی المسجد ای قاصدا الی نفسہ لا یکون لہ قصد فاسد فی اتیانہ **قولہ** فلا یشبکن بین اصابعہ فانہ فی صلوۃ تشبیک الاصابع ادخال بعضھا فی بعض فانہ مکروہ فی الصلوۃ لانہ ینافی الخشوع و قولہ فانہ تعلیل لعدم التشبیک یعنی فانہ فی حکم الصلوۃ ثوابا فلا یفعل مالا یفعل فی الصلوۃ و منہ اخذ المصنف الترجمۃ لانہ لما نہی عن التشبیک عند الذھاب الی الصلوۃ لکونہ کانہ فی الصلوۃ فلان ینھی عنہ فی الصلوۃ اولی

عارضة الاحوذی

فان من یقول انہ یصلی بہ فرضین عول ان یجعلہ کالوضوء ولا سبیل الیہ لان الضرورۃ وحکمھا لا یلحق بالاختیار وحکمھا ابدا الرابعۃ اذا وجد من الماء مالم یکفیہ لا یلزمہ استعمالہ وبہ قال ابو حنیفۃ وقال الشافعی یستعملہ فیما قدر و یتیمم لما نقص لقولہ تعالی فلم تجدوا ماء فتیمموا صعیدا طیبا وھذا نفی فی نکرۃ والنفی فی النکرۃ یتم فھذا عام فی القلیل و الکثیر وھذہ عمدتہم وکل قول تردد الی ھذا یستند وھذا دلیلنا بعینہ لکنہم لم یفہموہ فان اللہ تعالی امر بالوضوء فی الاعضاء المعروفۃ وبالغسل من الجنابۃ فی جمیع البدن ثم

شرح سراج احمد

رواه شريك عن محمد بن عجلان عن ابيه عن ابى هريرة عن النبى صلى الله عليه وسلم نحو هذا الحديث از ابن عجلان
مانند حدیث لیث روایت کرد واین حدیث را شریک از محمد بن عجلان از پدر خود از ابی ہریرہ از آنحضرت مانند این حدیث و حدیث شریک
غیر محفوظ مصنف گوید واین حدیث شریک غیر محفوظ ست **باب** ماجاء فى طول القيام فى الصلوة بابست در بیان
انچه آمده است در دراز کردن قیام در نماز حدثنا ابن ابى عمر نا سفيان بن عيينة عن ابى الزبير عن جابر قال گفت جابر قيل
للنبى صلى الله عليه وسلم اى الصلوة افضل گفته شد یعنی کسی پرسید از آنحضرت که کدام طور نماز افضل ست قال طول القنوت
فرمود دراز کردن قیام و تطویل کردن در قرارت وفى الباب عن عبد الله بن حبشى بضم مهمله وسکون موحده وکسر شین منقوطه وشدت
تحتیه وانس بن مالك این حدیث را احمد ومسلم وابن ماجه از جابر وطبرانی از ابی موسی وعمرو وعبسه وعمیر بن قتادة لیثی اخراج کرده اند
باین عبارت افضل الصلوة طول القنوت و دیلمی در فردوس از ابی ہریرہ باین عبارت اخراج کرده طول القنوت فى الصلوة يخفف
سكرات الموت بدانکه نزد بعضی علما طول قنوت افضل ست از کثرت سجود و نزد بعضی علما کثرت سجود افضل ست از طول قنوت قال ابو عیسی
حديث جابر حديث حسن صحيح وقد روى من غير وجه عن جابر بن عبد الله **باب** ماجاء فى كثرة الركوع
والسجود بابست در بیان انچه آمده است در بسیار فضیلت بسیار خواندن نماز و کثرت رکوع و سجود کنایت از کثرت نماز حدثنا
ابو عمار نا الوليد بن مسلم عن الاوزاعى قال ثنى الوليد بن هشام المُعَيطى در تقریب ست ولید بن ہشام بن
معاويه بن هشام بن عقبه بن ابى معيط بالتصغير الاموى ابو يعيش المعيطى ثقة از سادسه بود قال ثنى معدان بن طلحة
اليعمرى معدان بن ابى طلحه وگویند ابن طلحة اليعمرى بفتح تحتيه وميم ميان هر دو مهمله است شامى ثقة از ثانيه بود
قال لقيت ثوبان مولى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقلت دلنى على عمل ينفعنى الله به
گفت معدان ملاقی شدم ثوبان غلام آنحضرت را پس گفتم دلالت کن مرا بر عملی که نفع دهد مرا الله تعالیٰ بآن عمل و یدخلنی الله الجنة و در آرد مرا الله تعالیٰ

شرح ابى الطيب

باب ماجاء فى طول القيام **قوله** طول القنوت قال النووى المراد به هنا القيام باتفاق العلماء فيما علمته انتهى ويطلق
ايضا على الطاعة والصلوة والسكون والخشوع والدعاء والاقرار بالعبودية انتهى ونبه المصنف ايضا بترجمته على
ان المراد به القيام فالمعنى قال افضل الصلوة ذات القيام وهو افضل للحديث ولان ذكر القيام القراءة وذكر السجود التسبيح
والقراءة افضل ولان المنقول عن النبى صلى الله عليه وسلم انه كان يطول القيام اكثر من تطويله السجود **باب** ماجاء فى كثرة
الركوع والسجود **قوله** دلنى على عمل ينفعنى الله بالرفع صفة عمل ويحتمل الجزم على انه جواب الامر وقد استبعد بان
الدلالة ليست سببا للنفع بل السبب له الفعل فاجاب عنه بعض العلماء بان معدان لما كان معتقدا لكون
سببا العمل له صح ذلك وقال غيره بانه يكفى فى الجواب ان يكون سببا فى الجملة ولو بعيدا
بواسطة كما قالوا فى قوله تعالى وقل لعبادى الذين امنوا يقيموا الصلوة

قوت المغتذى

طول القنوت قال النووى المراد به هنا القيام باتفاق العلماء فيما علمت انتهى ويطلق
ايضا على الطاعة والصلوة والسكوت والخشوع والدعاء والاقرار بالعبودية

عارضة الاحوذى

قال فلم تجد ماء فكان تقديره فمن لم يجد ماء يستعمل فى ذلك لانه لو يذكر ماء مطلقا حتى قدم على ذلك ما يحتاج الى استعماله فيه فلما قال بعد ذلك فلم تجدوا ماء كان تقديره تستعملونه كيف امرتم ومن لم يعرف هذا فلا يتكلم فان شئت وكنت مستعملا يستند اليه ومثالا يعول عليه فى الاستزواج قلت ان القصد من الوضوء محل الصلوة ولا تحل الا بغسل الاعضاء كلها او البدن فاذا لم يوجد ذلك لم يعد الحكم فلا يلزم الاستعمال منه كالرقبة فى الكفارة لا يقوم بعضها مقام كلها ويرجع الكلام الى التكملة

عارضة الاحوذی

الاولی وایضا اذا
وجد الماء بدا
بغسل النجاسة
التی علیه فان
فضلت فضلة
استعملها ان
کفت کما قدمناه
لان النجاسة لا
بدل لها والحدث
بدل الماء فیه التیمم
الخامسة اذا تیمم
للحدث ناسیا للجنابة
فیها روایتان و
للشافعی قولان
وهذه المسألة
تبتنی علی اصل
عظیم وهو تحقیق
حال النیة وصحتها
وعندی فیها
عجائب لا تحتملها
العارضة والصحیح
جوازه السادسة
قال اصحاب الشافعی
اذا بذل له الماء
لزمه قبوله لانه
لا منة فیه ولیس
کذلک بل فیه
المنة ولا یلزمه

شرح سراج احمد

در بہشت فسکت عنی ملیا پس خاموش ماند ثوبان از من زمانہ اندک ثم التفت الی پس التفات کرد ثوبان بسوی من فقال علیک بالسجود پس گفت ثوبان لازم کن بر خود گذاردن نماز را فانی سمعت رسول اللّٰہ صلی اللّٰہ علیہ وسلم یقول پس بدرستیکہ من شنیدم آنحضرت را کہ میفرمود ما من عبد یسجد للّٰہ سجدۃ الا رفعہ اللّٰہ بہا درجۃ نیست بندہ کہ سجدہ کند برای خدا سجدہ کردنی مگر کہ بلند گرداند او را اللّٰہ تعالی بسبب آن سجدہ رتبہ او را در بہشت وحط عنہ بہا خطیئۃ و بیندازد ازوی بسبب آن نماز و سجدہ گناہی را قال معدان فلقیت ابا الدرداء گفت معدان پس ملاقات کردم با ابی الدرداء پس از ان فسألتہ عما سألت عنہ ثوبان پس پرسیدم ابا الدرداء را از انچہ پرسیدہ بودم از ان ثوبان را فقال علیک بالسجود پس گفت ابو الدرداء لازم کن بر خود کثرت نماز را فانی سمعت رسول اللّٰہ صلی اللّٰہ علیہ وسلم یقول ما من عبد یسجد للّٰہ سجدۃ الا رفعہ اللّٰہ بہا درجۃ وحط بہا عنہ خطیئۃ وفی الباب عن ابی ہریرۃ اخرجہ ابن ماجۃ ومسلم واحمد وابوداود بالفاظ مختلفۃ وابی فاطمۃ سعید الدوسی حامل خاتم النبی صلی اللّٰہ علیہ وسلم قال ابو عیسیٰ حدیث ثوبان وابی الدرداء فی کثرۃ الرکوع والسجود حدیث حسن صحیح وقد اختلف اہل العلم فی ہذا یعنی در کثرت رکوع و سجود فقال بعضہم طول القیام فی الصلوۃ افضل من کثرۃ الرکوع والسجود وقال بعضہم کثرۃ الرکوع والسجود افضل من طول القیام وقال احمد بن حنبل قد روی عن النبی صلی اللّٰہ علیہ وسلم فی ہذا حدیثان و گفت امام احمد تحقیق روایت کردہ شدہ است از آنحضرت در باب طول قیام و کثرت رکوع و سجود دو حدیث ولم یقض فیہ بشیء و حکم نکردہ است در وی بحکم کہ کدامی ازین دو افضل است قال اسحق اما بالنہار فکثرۃ الرکوع والسجود و گفت اسحق اما در روز پس کثرت رکوع و سجود افضل است واما باللیل فطول القیام واما در شب پس درازی قیام افضل است الا ان یکون رجل لہ جزء باللیل یاتی علیہ فکثرۃ الرکوع والسجود فی ہذا احب الی مگر اینکہ باشد مردی کہ مر او را باشد پارۂ قلیل از شب معین برای عبادت کہ می آید آن مرد بران جزو قلیل برای عبادت پس کثرت رکوع و سجود در حق این مرد دوست تر است بسوی من کہ ندہ یاتی

شرح ابی الطیب

قوله فسکت عنی ثلثا ھکذا فی اکثر النسخ وفی بعض النسخ المصححۃ فسکت عنی ملیا بتشدید الیاء ای وقتا طویلا والملی طائفۃ من الزمان ولا ذکر فی الحدیث للرکوع لکن السجود فی الصلوۃ یستلزم الرکوع و یتوقف علیہ ولا یصح بدونہ والظاہر ان المراد بہ السجود فیہا فکان الحدیث متضمنا للرکوع ایضا وان حمل علی العموم حتی یشمل سجود التلاوۃ والشکر یعرف حکم الرکوع بالالحاق لکونہما مشترکین للخشوع والتواضع ولہذا یجوز عندنا ان یؤدی سجود التلاوۃ بالرکوع **قوله** وقد اختلف اہل العلم فی ہذا فقال بعضہم طول القیام الخ ذکر ہذا الاختلاف بالمناسبۃ لانہ مستنبط من حدیثی البابین ولم یدع المصنف ذلک فلا یرد ما قیل لا یخفی انہ لیس فی ہذا الحدیث ما یقتضی ان کثرۃ السجود افضل من طول القیام فبناء الخلاف علی ہذا الحدیث کما ہو ظاہر کلام المصنف لا یخلو عن خفاء **قوله** الا ان یکون رجل لہ جزء باللیل ای وظیفۃ مقررۃ من صلوۃ اللیل فیاتی بہا ولا یطول القیام لئلا تفوت وظیفۃ صلاتہ وہو احب لانہ اتی بوظیفتہ وقد ربح بکثرۃ السجود فحصلت لہ فائدتان فائدۃ الوظیفۃ وفائدۃ کثرۃ السجود وہما یختلفان من جہۃ الحیثیۃ ولو کان احدہما مندرجا فی الآخر ویدل علی ہذا المعنی استثناؤہ من طول القیام فلا یصح ان یقال ان المراد بالجزء طول القیام واللّٰہ اعلم بمرادہ

شرح سراج احمد

علی جرئه بدرستیکه این مرد می آید بر جز و نحو دکه از شب ست و قد رائع کثرة الرکوع والسجود و تحقیق بهره گرفته است بکثرت رکوع
وسجود قال ابو عیسی و انما قال اسحٰق هذا الفقه مصنف و جز این نیست که گفته است اسحٰق این را لانه کذا وصف صلوٰة النبی
صلی الله علیه وسلم باللیل بدرستیکه شان اینست که همچنین وصف کرده شده است نماز آنحضرت در وقت شب و وصف طول القیام
و وصف کرده شده است طول قیام و اما بالنهار فلم توصف من صلاته و اما در روز پس وصف نکرده شده است از نماز
وی من طول القیام ما وصف باللیل از طول قیام آن مقدار که وصف کرده شده است در شب **باب** ما جاء فی قتل الاسودین
فی الصلوٰة باب ست در بیان آنچه آمده است در حق کشتن مار و کژدم در نماز حدثنا علی بن حجر انا اسمٰعیل بن علیة بتصغیر ست عن علی
ابن المبارك الهنائی بضم الهاء و تخفیف النون ممدود ثقه بود در تقریب ست کان له عن یحیی بن ابی کثیر کتابان احدهما سماع والآخر ارسال فحدیث
الکوفیین عنه فیه شئ من کبار السابعة عن یحیی بن ابی کثیر عن ضمضم بن جوس ضمضم بضادین معجمتین مفتوحتین و دو میم و جوس بفتح جیم و
سکون واو و سین مهمله و گویند ابن الحارث بن جوس الیمامی ثقه از ثالثه بود عن ابی هریرة قال امر رسول الله صلی الله علیه وسلم بقتل الاسودین
فی الصلوٰة امر فرمود آنحضرت بکشتن اسودین در نماز الحیة والعقرب این بدل ست از اسودین که عبارت اند از مار و کژدم و فی الباب
عن ابن عباس اخرجه ابو داود والحاکم و اسناده ضعیف بلفظ اقتلوا الحیة والعقرب و ان کنتم فی صلوٰة و اخرجه الاربعة و ابن حبان و الحاکم
واحمد اقتلوا الاسودین الحیة والعقرب و ابی رافع و اخرج مسلم عن ابن عمر قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة حدیث حسن صحیح والعمل علی

شرح ابی الطیب

قوله وانما قال اسحٰق هذا اشارة الی التفصیل المروی عنه لا الی المستثنی **قوله** عن ضمضم بن جوس بضاد معجمة مفتوحة ومیم ساکنة مکررین وبفتح الجیم وسکون الواو وآخره سین مهملة ولیس له عند المصنف الا هذا الحدیث **قوله** امر رسول الله صلی الله علیه وسلم ای اذن فیه واباحه للمصلی بقوله اقتلوا الاسودین کما فی روایة عند احمد وابی داود وامر به اذا خیف منه الاذی والاسود من الحیات اخبثها واعظمها والمراد مطلق الحیة ومطلق العقرب وفی التعبیر وقع باخبث القسمین للحث علی ازالة الاذی ثم قال بعض مشایخنا هذا اذا لم یحتج الی المشی الکثیر کثلاث خطوات متوالیات ولا الی المعالجة الکثیرة کثلاث ضربات متوالیة واما اذا احتاج فمشی وعالج تفسد صلاته کما لو قاتل فی صلاته لانه عمل کثیر ذکره السروجی فی المبسوط ثم قال والاظهر انه لا تفصیل فیه لانه رخصة کالمشی فی سبق الحدیث ویؤیده اطلاق الحدیث والاصح هو الفساد الا انه یباح له افسادها لقتلهما کما یباح لاعانة ملهوف او تخلیص احد من هلاك

قوت المغتذی

عن ضمضم بضاد معجمة مفتوحة ومیم ساکنة مکررین ابن جوس بفتح الجیم وسکون الواو وآخره سین مهملة ولیس له عند المصنف الا هذا الحدیث امر بقتل الاسودین فی الصلوٰة الحیة والعقرب روی البیهقی فی سننه من حدیث ابی هریرة مرفوعا کفاك الحیة ضربة بالسوط اصبتها ام اخطاتها قال وهذا ان صح فانما اراد والله اعلم وقوع الکفایة بها فی الاتیان بالمامور فقد امر صلی الله علیه وسلم بقتلها واراد والله اعلم اذا امتنعت بنفسها عند الخطأ ولم یرد به المنع من الزیادة علی ضربة واحدة

عارضة الاحوذی

حینئذ السابعة اذا کان جنب وحائض ومیت وقصر الماء الا عن واحد قدم المیت لوجهین احدهما لانه یغسل به نجاسة والنجاسة تقدم علی الحدث والثانی انه اخر طهارته فقدم لذلك فصورتها انما هذا اذا کان الماء لم یسع فاذا وسعه قیل له المیت اولی فرع فاذا کان لاحدهم قدم نفسه وقال بعض اصحاب الشافعی یبیعه من المیت ویتیمم وهذا لغو فاعلم فان قیل لم قیل لان من عدم یلزمه ابتیاعه فکیف یبیعه هذا قلب الاحکام الثامنة اذا اجتمع

شرح سراج احمد

هذا عند بعض اهل العلم من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم مثل ابي هريرة وابن عباس وابن عمر وابي رافع اخرج اصحاب السنن وغيرهم وغیر صحابہ از ائمہ مجتہدین چنانکہ امام مالک وابی حنیفہ وغیرہ وبه يقول احمد واسحق وكره بعض اهل العلم قتل الحية والعقرب في الصلوة ومکروہ گفتہ اند بعضی از اہل علم کشتن مار وکژدم را در نماز قال ابراهيم گفت ابراہیم نخعی ان في الصلوة لشغلا بدرستیکہ در نماز ہر آئینہ شغلی ست بحق تعالی وکشتن اینہا وعمل کردن در نماز منافی شغل باشد والقول الاول اصح وقول اول کہ امر ست بکشتن اینہا در نماز صحیح تر ست **باب** ما جاء في سجدتي السهو قبل السلام باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق دو سجدہ سہو کہ پیش از سلام داون نماز ست حدثنا قتيبة نا الليث عن ابن شهاب عن عبد الرحمن الاعرج عن عبد الله بن بحينة الاسدي حليف بني عبد المطلب عبد اللہ بن مالک بن القشب بکسر قاف وسکون المعجمہ وموحدہ ازدی ابو محمد وبحینہ بموحدہ ومہملہ مصغر صحابی ست معروف وبحینہ نام مادر عبد اللہ است وپدر عبد اللہ مالک ست وی از ازدشنوءہ بود واو در اسلام از سابقین بود وفاضل وصائم الدہر بود در آخر خلافت معاویہ وفات یافت ان النبي صلى الله عليه وسلم قام في صلوة الظهر وعليه جلوس بدرستیکہ آنحضرت برخاست پس از دو رکعت گزاردن ظہر در حالیکہ بر آنحضرت قعدہ اولی بود واو را فراموش کردہ برکعت سوم برخاست فلما اتم صلاته سجد سجدتين پس ہرگاہ تمام کرد آنحضرت نماز خود را چہار رکعت سجدہ کرد دو سجدہ يكبر في كل سجدة تکبیر میگفت در ہر سجدہ وهو جالس در حالیکہ آنحضرت نشستہ بود یعنی در حال استادہ تکبیر نمیگفت بلکہ نشستہ در قعدہ میگفت قبل ان يسلم پیش از آنکہ سلام گوید وسجدهما الناس معه وسجدہ کردند آن دو سجدہ را مردم ہمراہ آنحضرت مكان ما نسي من الجلوس بجای آنکہ فراموش کردہ بود از قعدہ پس از دو رکعت وفي الباب عن عبد الرحمن بن عوف اخرجه احمد وسہو آنحضرت ذکر کردہ خواہد شد حدثنا محمد بن بشار نا عبد الاعلى وابو داود قالا نا هشام عن يحيى بن ابي كثير عن محمد بن ابراهيم ان ابا هريرة والسائب القاري بدرستیکہ ابو ہریرہ وسائب القاری کہ ہر دو صحابی بودند كانا يسجدان سجدتي السهو قبل التسليم میکردند دو سجدہ سہو را پیش از سلام داون قال ابو عيسى حديث ابن بحينة حديث حسن والعمل على هذا عند بعض اهل العلم وهو قول الشافعي يرى سجود السهو كله قبل التسليم اعتقاد میکند امام شافعی سجدہ سہو را پیش از سلام داون ويقول هذا الناسخ لغيره ومیگوید شافعی کہ حدیث سجدہ سہو پیش از سلام ہر آئینہ ناسخ ست غیر او را کہ پس از سلام ست من الاحاديث از احادیث ويذكر ان آخر فعل النبي صلى الله عليه وسلم كان على هذا وذکر میکند امام شافعی بدرستیکہ آخر فعل آنحضرت بر این بود

شرح ابی الطیب

باب ما جاء في سجدتي السهو قبل السلام **قوله** عبد الله بن بحينة الاسدي بسكون السين وفي الاسد والازد واحد وبحينة بضم الباء الموحدة وفتح الحاء المهملة وبعدها ياء التصغير ونون هي امه وابوه مالك وليس له عند المصنف وابي داود الا هذا الحديث وبحينة بنت الحارث بن عبد المطلب بن عبد مناف **قوله** وعليه جلوس اي والحال ان عليه ان يجلس او بقي عليه جلوس اي قام وترك الجلوس

قوت المغتذي

عن عبد الله بن بحينة الاسدي بسكون السين وفي الاسد والازد واحد وبحينة بضم الباء الموحدة وفتح الحاء المهملة وبعدها ياء التصغير ونون هي امه وابوه مالك بن القشب وليس له عند المصنف وابي داود الا هذا الحديث

عارضة الاحوذي

حائض وجنب اختلف فيه اصحاب الشافعي فمنهم من قال الجنب اولى لان غسله منصوص عليه ومنهم من قال الحائض اولى لان احكامها اكثر الا ترى انها تريد اباحة الوطي وبه اقول والله اعلم

باب في المستحاضة عروة عن عائشة جاءت فاطمة بنت ابي حبيش الى النبي صلى الله عليه وسلم فقالت يا رسول الله اني امرأة استحاض فلا اطهر افادع الصلوة قال انما ذلك عرق وليست بالحيضة فاذا اقبلت الحيضة فدعي الصلوة واذا ادبرت فاغسلي عنك الدم وصلي صحيح حسن عدي ابن ثابت عن ابيه

شرح سراج احمد

کہ پیش از سلام کردہ وقال احمد و اسحق اذا قام الرجل فی الرکعتین فانہ یسجد سجدتی السہو قبل السلام علی حدیث ابن بحینة عمل بر حدیث ابن بحینہ کردہ کہ در وی سجدہ پیش از سلام ست و مصنف نسب عبداللہ را ذکر میکند و عبداللہ بن بحینة ہو عبداللہ بن مالک ابن بحینة فمالک ابوہ و بحینة امہ ہکذا اخبرنی اسحق بن منصور عن علی بن المدینی ترجمہ اش ظاہرست قال ابو عیسیٰ و اختلف اہل العلم فی سجدة السہو گفت مصنف و اختلاف کردہ اند اہل علم در اداکردن دو سجدۂ سہو متی یسجدہما الرجل قبل التسلیم او بعدہ کہ چہ وقت اداکند ہر دو سجدہ را آدمی یا گذارد پیش از سلام نماز یا پس از سلام فرای بعضہم ان یسجدہما بعد السلام وہو قول سفیان الثوری واہل الکوفة بدانکہ امام اعظم ابو حنیفہ کوفی رحمۃ اللہ علیہ گفتہ کہ احادیث بسیار در وی مارداند کہ آنحضرت پس از سلام سجدۂ سہو کردہ و در کتب ستہ از عبداللہ بن مسعود آمدہ کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم سجدہ کرد بعد از سلام اگرچہ عبداللہ بن بحینہ قبل از سلام نیز آوردہ کذا ذکر الشیخ ابن الہمام و ابو داود و ابن ماجہ و احمد و عبدالرزاق از ثوبان آوردہ اند کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم گفت لکل سہو سجدتان بعد ما یسلم و چون فعل متعارض شد تمسک بقول کریم و قول اقوی ست از فعل نزد امام ما ابی حنیفہ رح چنانکہ در اصول فقہ ثابت شدہ و شمنی شارح مختصر گفتہ است کہ این قول جمعی از صحابہ است مثل سعد بن ابی وقاص و عبداللہ بن مسعود و عمار بن یاسر و ابن عباس و ابن الزبیر رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین

وقال بعضہم یسجدہما قبل السلام وہو قول اکثر الفقہاء من اہل المدینة مثل یحیی بن سعید و ربیعة وغیرہما وبہ یقول الشافعی

شرح ابی الطیب

قولہ اذا قام الرجل فی الرکعتین فانہ الخ یرید بہ ان ہذا فی ہذا القسم من السہو المخصوص لا فی مطلق السہو **قولہ** ہو عبداللہ ابن مالک بن بحینة ہو اسم امہ فینبغی ان یکتب الف ابن وینون مالک لیندفع الوہم ویعرف ان ابن بحینة نعت لعبد اللہ لا لمالک **قولہ** فرای بعضہم ان یسجدہما بعد السلام قال المحقق ابن الہمام انہ روی انہ علیہ السلام سجد للسہو قبل السلام فی الکتب الستة عن عبداللہ بن بحینة وروی انہ سجد بعد السلام فی الستة ایضا من حدیث ذی الیدین انہ صلی اثنتین اخریین ثم سلم ثم کبر ثم سجد و فی روایة لمسلم وابی داود والنسائی انہ صلی اللہ علیہ وسلم صلی العصر فسلم من ثلاث الی ان قال فصلی رکعة ثم سلم ثم سجد سجدتین ثم سلم واما قولہ علیہ السلام لکل سہو سجدتان بعد السلام فرواہ ابو داود وابن ماجة عن اسمعیل ابن عیاش قال البیہقی انفرد بہ اسمعیل بن عیاش ولیس بالقوی و نحن نمنع ذلک بل الحق فی ابن عیاش توثیقہ مطلقا کما عند اشد الناس مقالة فی الرجال یحیی بن معین فانہ قال انہ ثقة وتوہینہ عن ابی اسحق الفزاری لا یقبل و ناہیک بابی زرعة وقال لم یکن بالشام بعد الاوزاعی و سعید بن عبدالعزیز احفظ من اسمعیل بن عیاش و غایة ما عن ابن معین فیہ قولہ عن الشامیین حدیثہ صحیح و خلط عن المدنیین وروایتہ لہذا الحدیث عن الشامیین رواہ عن عبیداللہ بن عبید الکلاعی وہو الشامی الدمشقی قال ابن معین لیس بہ باس عن زہیر بن سالم العنسی بالنون وہو ابو المخارق الشامی ذکرہ ابن حبان فی الثقات عن عبدالرحمن ابن جبیر قال ابو زرعة والنسائی ثقة وقال ابو حاتم صالح الحدیث وذکرہ ابن حبان فی الثقات فہذا تشریع عام قولی بعد السلام من سہو الشک و التحری لا قائل بالفصل بینہ وبین تحقق الزیادة والنقص فقد تم ہذا الحدیث فی حق الحجیة انتہی و فی النسخ محتاج الی التاریخ ولم یثبت و القول مقدم علی الفعل و اما ما قالہ المصنف رحمہ اللہ تعالیٰ من النسخ فالظاہر انہ بالنسبة الی حدیث ذی الیدین فقط لان الکلام منسوخ فکذا ما ذکر فیہ من السلام قبل السجدتین و لکن لا یلزم من نسخ بعض الحدیث ان یکون کل ما ذکر فیہ منسوخا وسیاتی ان الامام احمد قال بنسخ حدیث ذی الیدین

عارضة الاحوذی

عن جدة عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قال فی المستحاضة تدع الصلوة ایام اقرائہا التی کانت تحیض فیہا ثم تغتسل وتتوضأ عند کل صلوة وتصوم وتصلی

عمران بن طلحة عن امہ حمنة بنت جحش قالت کنت استحاض حیضة کبیرة شدیدة فاتیت النبی صلی اللہ علیہ وسلم استفتیہ واخبرہ فوجدتہ فی بیت اختی زینب فقلت ما تامرنی فیہا قد منعتنی الصیام والصلوة قال انعت لک الکرسف فانہ یذہب الدم قالت ہو اکثر من ذلک قال فتلجمی قالت ہو اکثر

اسماء الرجال

۱۴

عبداللہ بن بحینة بموحدة ومہملة ... عبداللہ بن مالک ابو محمد عبداللہ بن مالک بن القشب ابن القشب ... واسکان المعجمة ... جندب بن نضلة بن عبداللہ الازدی ... صحابی ... صلی اللہ علیہ وسلم ... وکان ناسکا ... صائم الدہر ... المدینة توفی فی آخر خلافة معاویة قال ابن عبدالبر وقیل بن بحینة ام ابیہ ... روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم احادیث روی عنہ ابنہ علی و عطاء بن یسار والاعرج وغیرہم کذا فی تہذیب الاسماء للنووی وتہذیب التہذیب للعسقلانی ۱۲

عارضة الاحوذی

من ذلك قال فاتخذی
ثوبا قالت هو اكثر
من ذلك انما اثج ثجا
فقال النبی صلی الله
علیه وسلم سامرك
بامرین ایهما صنعت
اجزا عنك فان
قویت علیهما فانت
اعلم انما هی ركضة
من الشیطان
فتحیضی ستة ایام
او سبعة ایام فی
علم الله ثم اغتسلی
فاذا رایت انك
قد طهرت واستنقات
فصلی اربعا وعشرین
لیلة او ثلثا وعشرین
لیلة وایامها وصلی
وصومی فان ذلك
یجزیك وكذلك
فافعلی كما یحیض
النساء وكما یطهرن
لمیقات حیضهن
وطهرهن فان قویت
علی ان تؤخری الظهر
وتعجلی العصر ثم
تغتسلین حتی
تطهرین وتصلین

شرح سراج احمد

قال بعضهم وگفته اند بعضی علما اذا كانت زیادة فی الصلوة چون باشد سهو بزیادتی در نماز چنانکه پنج رکعت کرد فبعد السلام پس سجده
کند پس از سلام واذا كان نقصانا فقبل السلام وچون باشد نقصان در نماز چنانکه ترک قعده پس پیش از سلام سهو ست وهو قول
مالک بن انس و آن قول امام مالک ست فقال احمد وگفت امام احمد ما روی عن النبی صلی الله علیه وسلم فی سجدتی السهو روایت کرده شده است
از آنحضرت در حق دو سجدهٔ سهو چیزی فیستعمل كل علی جهته یری پس عمل کند هر کس بر جهتی که ببیند مصلحتی را و تفصیل آن میآید کہ اذا قام فی
الركعتین علی حدیث ابن بحینة وچون برخاست مصلی در دو رکعت و تشهد نکرد عمل بر حدیث عبد الله بن بحینه نماید فانه یسجدهما قبل السلام
پس باید ہر ستیکہ مصلی سجدۂ سہو کند پیش از سلام واذا صلی الظهر خمسا فانه یسجدهما بعد السلام وچون گذارد نماز ظہر پنج رکعت پس باید ہر ستیکه او
سجده کند پس از سلام واذا سلم فی الركعتین من الظهر والعصر فانه یسجدهما بعد السلام وچون مصلی سلام داد بفراموشی در دو رکعت از ظہر و عصر مثلا
و این زیادتی ست در نماز پس باید ہر ستیکہ مصلی ہر دو سجدۂ سہو کند پس از سلام وكل یستعمل علی جهته و ہر کس عمل کند بر جہتی و حادثہ کہ عارض
وی شده چنانکه ذکر یافته وكل سهو لیس فیه عن النبی صلی الله علیه وسلم ذكر فان سجدتی السهو فیه قبل السلام و ہر سہوی
که نباشد در وی از آنحضرت ذکری پس باید ہر ستیکه سجدۂ سہو در وی پیش از سلام باشد و این تمام قول امام احمد بود وقال اسحق نحو قول
احمد فی هذا كله وگفت اسحق بن راهویه مانند قول امام احمد در ہمہ این صورتہا الا انه قال مگر اسحق این قول را گفته است که كل سهو
لیس فیه عن النبی صلی الله علیه وسلم ذكر فان كانت زیادة فی الصلوة یسجدهما بعد السلام وان كان نقصانا یسجدهما
قبل السلام ترجمه اش ذکر یافته است **باب** ما جاء فی سجدتی السهو بعد السلام والكلام باب است در بیان آنچه آمده است
در حق ہر دو سجدۂ سہو کردن پس از سلام و کلام حدثنا اسحق بن منصور نا عبد الرحمن بن مهدی نا شعبة عن الحكم
عن ابراهیم النخعی عن علقمة عن عبد الله بن مسعود ان النبی صلی الله علیه وسلم صلی الظهر خمسا بدرستیکه آنحضرت گذارد نماز
ظہر را پنج رکعت فقیل له ازید فی الصلوة پس گفته شد مر آنحضرت را آیا زیاده کرده شد در نماز که چہار رکعت بود و پنج شد ام نسیت
یا فراموش کرده و شاید که این گوینده ذو الیدین باشد فسجد سجدتین بعد ما سلم پس سجده کرد آنحضرت دو سجده پس از سلام

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی سجدتی السهو بعد السلام والكلام **قوله** فسجد سجدتین بعد ما سلم قال بعض العلماء لاینافی
هذا ان السجود قبل السلام مطلقا لانه لو یعلم بزیادة الركعة الا بعد السلام وقد اتفق العلماء فی هذه الصورة علی
ان سجود السهو بعد السلام لتعذره قبله اقول ظاهر ما فی البخاری انه تكلم قبل السلام ثم لما اخبروه صلی الله علیه وسلم
سلم قصد السهو ثم سجد سجدتین ولفظه عن عبد الله بن مسعود رضی ان رسول الله صلی الله علیه وسلم صلی الظهر خمسا
فقیل له ازید فی الصلوة فقال وما ذاك قال صلیت خمسا فسجد سجدتین بعد ما سلم فقوله صلی الظهر خمسا لیس فیه
انه سلم قبل اخبارهم وقوله فسجد سجدتین بعد ما سلم بالفاء التعقیبیة یدل علی ان الجمیع وقع بعد السؤال لان
الكلام كان جائزا ح فی الصلوة واما القول بان المراد بالسلام المفهوم من قوله بعد ما سلم هو السلام الذی
وقع قبل كلامهم فبعید من العبارة فدل الحدیث علی ان سجدتی السهو بعد السلام والله اعلم بمراد النبی صلی الله
علیه وسلم وقال بعضهم ان معناه انه سلم علی خمس فلما اخبر سلم ثانیا وسجد سجدتین
وقال هذا ظاهر وان لم ار من ذكره اقول غیر ظاهر والله اعلم

شرح سراج احمد

وکلام چنانکہ قصۂ ذی الیدین طویل در حدیث شیخین ست شاید کہ این کلام در حق آنحضرت مفسد نماز نبود قال ابو عیسٰی ھذا حدیث حسن صحیح
حدثنا ھناد و محمود بن غیلان قالا ثنا ابو معٰویۃ عن الاعمش عن ابراھیم عن علقمۃ عن عبد اللہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم
سجد سجدتی السھو بعد الکلام وفی الباب عن معٰویۃ بن خدیج اخرجہ ابن ابی شیبۃ وعبد اللہ بن جعفر اخرجہ ابو داود والنسائی بلفظ من
شک فی صلاتہ فلیسجد سجدتین بعد ما یسلم وصححہ ابن خزیمۃ وابی ھریرۃ اخرجہ الشیخان بدانکہ احادیث سجدۂ سھو پس از سلام وارد اند از بسیاری
صحابہ چنانکہ احمد وابو داود وحدیث ثوبان وشیخان از عبد اللہ بن مسعود وابو داود والنسائی از عبد اللہ بن جعفر وحدیث ابی ہریرہ راد در قصہ
ذی الیدین شیخان ومسلم حدیث عمران بن حصین وابو داود وترمذی حدیث مغیرہ وحاکم حدیث سعد بن ابی وقاص وعقبہ بن عامر وطبرانی
در صغیر از انس بن مالک وابن سعد از عبد اللہ بن الزبیر وعبد اللہ بن عباس اخراج کردہ اند حدثنا احمد بن منیع نا ھشیم عن ھشام بن
حسان عن محمد بن سیرین عن ابی ھریرۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم سجدھما بعد السلام قال ابو عیسٰی ھذا حدیث حسن صحیح
وقد رواہ ایوب وغیر واحد عن ابن سیرین چنانکہ ہشام از ابن سیرین روایت کردہ است وحدیث ابن مسعود حدیث حسن صحیح
والعمل علی ھذا عند بعض اھل العلم قالوا اذا صلی الرجل الظھر خمسا فصلاتہ جائزۃ ویسجد سجدتی السھو وان لم یجلس فی
الرابعۃ گفتہ اند اہل علم چون گذارد مردی نماز ظہر را پنج رکعت پس نماز او رواست وسجدۂ سہو کند واگرچہ نشستہ باشد در رکعت چہارم
وقعدۂ اخیرہ نکردہ باشد وھو قول الشافعی واحمد واسحق وآن مذہب شافعی واحمد واسحق ست وقال بعضھم اذا صلی
الرجل الظھر خمسا ولم یقعد فی الرابعۃ مقدار التشھد فسدت صلاتہ وگفتہ اند بعضی علما چون بگذارد مردی ظہر را پنج رکعت
ونہ نشست در رکعت چہارم وقعدہ نہ نمود مقدار خواندن تشہد فاسد گردد وتباہ می شود نماز وی وبہ یقول
سفین الثوری وبعض اھل الکوفۃ بدانکہ نزد حنفیہ در صورت گذاردن خمس تفصیل ست اگر سہو کرد از قعدۂ
اخیرہ وبرخاست برای رکعت خامسہ رجوع کند بقعدہ مادام کہ سجدہ نکردہ باشد برای رکعت خامسہ واگر سجدہ
کرد باطل گردد فرض او وضم کند با خامسہ سادسہ را اگر خواہد واگر کردہ قعدۂ اخیرہ وبرخاست پیش از سلام رجوع کند
بقعدہ مادام کہ سجدہ نکردہ است برای خامسہ واگر سجدہ کرد تمام گشت فرض او وضم کند بوی سادسہ ومستحسن ست
کہ سجدہ کند برای سہو بعد از سلام چنانکہ در کتب فقہ مسطور ست **باب** ما جاء فی التشھد فی سجدتی
السھو بابیست در بیان آنچہ آمدہ است در تشہد کردن در ادای سجدۂ سہو حدثنا محمد بن
یحیی نا محمد بن عبد اللہ الانصاری قال اخبرنی اشعث عن ابن سیرین عن خالد الحذاء عن ابی قلابۃ عن
ابی المھلب عن عمران بن حصین ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم صلی بھم فسھا بدرستیکہ آنحضرت نماز گذارد با صحابہ پس سہو
کرد فسجد سجدتین پس سجدہ کرد برای سہو دو سجدہ ثم تشھد ثم سلم پس تر تشہد خواند پستر سلام داد درین حدیث تعین
موضع سہو نکردہ وذکر تشہد کردہ ودر احادیث دیگر ذکر تشہد نیست واین حدیث موافق مذہب ماست ومذہب
امام احمد نیز ہمین ست وبعضی مالکیہ وشافعیہ ہم برین اند واختلاف ست کہ صلوۃ ودعا کہ در تشہد آمدہ است

شرح ابی الطیب

قولہ فسدت صلاتہ وحملوا حدیث ابن مسعود علی انہ قعد فی الرابعۃ ثم قام الی الخامسۃ
بعد القعود ولا یتحول الفرض نفلا وتفسد الصلوۃ اصلا علی الروایتین **باب** ما جاء فی التشھد فی سجدتی السھو

عارضۃ الاحوذی

الظھر والعصر جمیعا ثم تؤخرین المغرب وتعجلین العشاء ثم تغتسلین وتجمعین بین الصلاتین فافعلی وتغتسلین مع الصبح وتصلین وکذلک فافعلی وصومی ان قویت علی ذلک فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وھو اعجب الامرین الی صحیح حسن عروۃ عن عائشۃ قالت استفتت ام حبیبۃ بنت جحش رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقالت انی استحاض فلا اطھر افادع الصلوۃ فقال انما ذلک عرق فاغتسلی ثم صلی فکانت تغتسل لکل صلوۃ قال قتیبۃ قال اللیث لم یذکر ابن شھاب ان رسول اللہ صلی اللہ

شرح سراج احمد

در تشہدی کہ پیش از سجدہ است بخواند یا در آنکہ بعد از وست آنچہ کہ اختیار کرخی ست کہ از حنفیہ است بر ثانی ست و در ہدایہ گفتہ صحیح ہمین ست و در بعضی از شروح ہدایہ گفتہ کہ صواب آنست کہ در اول بخواند و طحاوی گفتہ کہ ہر دو بخواند و شیخ ابن الہمام گفتہ کہ قول طحاوی احوط ست و ہکذا فی فتاوی قاضیخان قال ابو عیسیٰ ھذا حدیث حسن غریب و روی ابن سیرین عن ابی المھلب وھو عم ابی قلابۃ غیر ھذا الحدیث و روی محمد ھذا الحدیث عن خالد الحذاء عن ابی قلابۃ عن ابی المھلب و ابو المھلب اسمہ عبد الرحمن بن عمرو ویقال ایضا معٰویۃ بن عمرو و گفتہ می شد نام ابو المہلب معاویہ بن عمرو چنانکہ عبد الرحمن بن عمرو ست وقد روی عبد الوھاب الثقفی وھشیم وغیر واحد ھذا الحدیث عن خالد الحذاء عن ابی قلابۃ بطولہ چنانکہ در اسناد حدیث مذکور ست وھو حدیث عمران بن حصین ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم سلم فی ثلث رکعات و آن حدیث عمران بن حصین ست کہ بدرستیکہ آنحضرت سلام داد در سہ رکعت من العصر کہ از نماز عصر بود فقام رجل یقال لہ الخرباق پس برخاست مردی کہ گفتہ میشد او را خرباق بکسر خای معجمہ و سکون را و این حدیث عمران بن حصین را مسلم بطول ذکر نمودہ است کہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلی العصر وسلم فی ثلث رکعات ثم دخل منزلہ فقام الیہ الرجل یقال لہ الخرباق و کان فی یدیہ طول فقال یا رسول اللہ فذکر لہ صنیعہ حتی انتہی الی الناس فقال اصدق قالوا نعم فصلی رکعۃ ثم سلم ثم سجد سجدتین ثم سلم واختلف اھل العلم فی التشھد فی سجدتی السھو و اختلاف کردہ اند اہل علم در تشہد در دو سجدۂ سہو فقال بعضھم یتشھد فیھما ویسلم پس گفتہ اند بعضی علما تشہد کند در ہر دو و سلام دہد و قال بعضھم لیس فیھما تشھد وتسلیم و گفتہ اند بعضے علما کہ نیست در ہر دو تشہد و تسلیم و در بعضی روایات تشہد و تسلیم ہر دو معرف باللام واقع شدہ اند واذا سجدھما قبل التسلیم و چون سجدہ کرد ہر دو پیش از سلام لم یتشھد تشہد نخواند وھو قول احمد واسحق قالا اذا سجد سجدتی السھو قبل السلام لم یتشھد گفتہ اند احمد و اسحق چون سجدہ کرد دو سجدۂ سہو پیش از سلام تشہد نخواند **باب** فیمن یشک فی الزیادۃ والنقصان باب ست در حق کسیکہ شک کند در زیادتی و نقصان حدثنا احمد بن منیع نا اسمٰعیل بن ابراھیم نا ھشام الدستوائی عن یحیی بن ابی کثیر عن عیاض بن ھلال و گویند ابن ابی زہیر الانصاری مجہول از ثالثہ بود قال قلت لابی سعید گفت عیاض گفتم مر ابی سعید خدری را احدنا یصلی فلا یدری کیف صلی یکی از ما نماز گذارد پس نمیداند کہ چند گذاردہ است چہ کند فقال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا صلی احدکم

شرح ابی الطیب

قولہ ھذا حدیث حسن غریب لتفرد روایۃ محمد ابن سیرین بزیادۃ التشھد لکن لا تضر الغرابۃ لان زیادۃ الثقۃ مقبولۃ ولیس لروایۃ غیرہ تعرض للتشھد لا نفیا ولا اثباتا ومن حفظ حجۃ علی من لا یحفظ و رواہ البیھقی وغیرہ والاختلاف فی رفعہ و وقفہ لا یضر لان مثل ھذا الموقوف فی حکم المرفوع ویؤیدہ ان جماعۃ من متاخری الشافعیۃ اخذوا من ھذا الحدیث ان الاصح ان التشھد بعد سجود السھو مندوب بل ادعی الشیخ ابو حامد الشافعی الاتفاق علی ذلک والمصنف ایضا حسنہ والغرابۃ لا تنافیہ **قولہ** فی التشھد فی سجدتی السھو ای بعد سجدتی السھو فی صورۃ سجدتی السھو **قولہ** یتشھد فیھما ای سجدتی السھو یعنی فی صورتھما بحذف المضاف **باب** فیمن یشک فی الزیادۃ والنقصان

عارضۃ الاحوذی

علیہ وسلم امرام حبیبۃ ان تغتسل لکل صلوۃ ولکنہ شیٔ فعلتہ ھی اسناد احادیث الحدیث ومسائلہ من معضلات الدین و مشکلات الفقہ وما ابصر بصرے و بصیرتی فی اقامتی و رحلتی من یقوم علی مسائل الحیض الا واحد من علمائنا وھو ابو محمد ابراھیم بن امدیۃ المقدسی فانہ کان قد جعلھا سمیر عینہ ولدیم فکرہ حتی استقل باعبائھا وفتح مقفلاتھا وحصل فروعھا غیر ان احادیثھا والقول علیھا ربما قصر فیھا وقد قیدت من شواردھا بدائع وسالقی الیکم منھا جملۃ

الترجمۃ

ک پس بدرستیکہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم گذارد نماز عصر را و سلام داد در سہ رکعت پستر درآمد در منزل خود پس ایستاد بطرف او مردی کہ نام وی خرباق بکسر خای معجمہ و سکون رای مہملہ بود و بود در ہر دو دستش درازی پس گفت یا رسول اللہ پس ذکر کرد برای آنحضرت کار او را تا آنکہ رسید آنحضرت بسوی مردمان پس فرمود و خطاب بصحابہ کرد آیا راست گفت گفتند آری پس گذارد یک رکعت را پستر سلام داد پستر دو سجدہ کرد بعد سلام داد ۱۲

شرح سراج احمد

فلم يدر كيف صلى فليسجد سجدتين وهو جالس پس گفت ابو سعيد خدری فرمود آنحضرت چون گذار دیکی از شما پس نداند کہ چند گذارده است پس باید کہ سجده کند دو سجده در حالیکہ او نشستہ باشد و این صورت شک ست و فرق میان سہو و شک آنست کہ در سہو جزم میکند بیک جانب و در شک تردد دارد کہ اینست یا آن و این حدیث ابی سعید را احمد و مسلم و ابو داود و نسائی و ابن ماجہ باین الفاظ اخراج کرده است اذا شك احدكم في صلاته فلم يدر كم صلى ثلاثا ام اربعا فليطرح الشك وليبن على ما استيقن ثم يسجد سجدتين قبل ان يسلم فان كان صلى خمسا شفعتا له صلاته وان كان صلى اتماما لاربع كانتا ترغيما للشيطان و حاكم و ابن حبان از ابی سعید بالفاظ دیگر روایت کرده وفي الباب عن عثمان وابن مسعود اخرجه ابو داود والبيهقي والشيخان والنسائي وابن ماجه بالفاظ مختلفة وعائشة اخرجه ابو يعلى في مسنده والبيهقي وابي هريرة اخرجه الشيخان وابو داود والنسائي قال ابو عيسى حديث ابي سعيد حديث حسن وقد روي هذا الحديث عن ابي سعيد من غير هذا الوجه و تحقیق روایت کرده شده است این حدیث از ابی سعید بدیگر طریق سوای این طریقہ مذکوره وروي عن النبي صلى الله عليه وسلم اخرجه احمد وابن ماجه والحاكم والبيهقي عن عبد الرحمن بن عوف انه قال اذا شك احدكم في الواحدة والثنتين بدرستیکہ آنحضرت فرمود چون شک کرد یکی از شما در یک رکعت یا دو رکعت کہ یک رکعت گذارده ام یا دو رکعت گذارده ام و یقین بر ہیچ جانب نبوده فليجعلها واحدة پس باید کہ بگرداند آن نماز را یک رکعت یعنی بنا بر اقل نماید واذا شك احدكم في الاثنتين والثلث و چون شک کرد یکی از شما در دو رکعت کہ دو رکعت گذارده ام یا سہ رکعت گذارده ام فليجعلها اثنتين پس باید کہ بگرداند آن نماز را دو رکعت و بنا بر دو رکعت نماید ويسجد في ذلك سجدتين و سجده کند در وی دو سجده سہو قبل ان يسلم پیش ازینکہ سلام دہد والعمل على هذا عند اصحابنا مصنف گوید و عمل برین ست نزد اصحاب ما وقال بعض اهل العلم اذا شك في صلاته فلم يدر كم صلى فليعد و گفتہ اند بعضی اہل علم چون شک کرد یکی در نماز خود پس نمیداند کہ چند رکعت گذارده است پس باید کہ اعاده کند نماز را و باز از سر نو خواند حدثنا قتيبة نا الليث عن ابن شهاب عن ابي سلمة عن ابي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان الشيطان ياتي احدكم في صلاته بدرستیکہ شیطان می آید یکی از شما را در نماز وی فيلبس عليه حتى لا يدري كم صلى پس مشتبہ شد

شرح ابي الطيب

قوله فليسجد سجدتين اي فليطرح الشك وليبن على ما استيقن ثم يسجد سجدتين كما في مسلم عن ابي سعيد ففي هذه الرواية اختصار عن بعض الرواة **قوله** وهو جالس اي اثناء السجود ومال اليه وهو جالس فالجملة حالية **قوله** فلم يدر كم صلى فليعد حمله علماؤنا على ما اذا كان ذلك اول ما سها واختلفوا في معنى اول ما سها واصح الاقوال اول ما سها في عمره ولا يتحرى ما هو الاحرى ويبنى عليه **قوله** فيلبس عليه بفتح ياء المضارعة وكسر الموحدة اي يخلط عليه و شوش خاطره في النهاية لبست الامر بالفتح البسه اذا خلطت بعضه ببعض ومنه قوله تعالى وللبسنا عليهم ما يلبسون وربما شدد للتكثير

قوت المغتذي

فيلبس بفتح ياء المضارعة وكسر الموحدة

عارضة الاحوذي

عسى ان لا يكون عند كوحما تنقول المستحاضة على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم خمس الاولى حمنة بنت جحش بن رئاب من بني اسد بن خزيمة اخت زينب بنت جحش زوج رسول الله صلى الله عليه وسلم كانت تحت مصعب ابن عمير فلما قتل يوم احد تزوجها طلحة بن عبيد الله فولدت له محمدا و عمران ابني طلحة فروى عنها ابنها محمد بن طلحة حديثا في الحيض الثانية ام حبيبة ويقال ام حبيب ابنة جحش بن رئاب الاسدي اخت حمنة زوج عبد الرحمن ابن عوف الثالثة فاطمة بنت ابي حبيش

الترجمة

الترجمة

عارضة الاحوذی

ابن المطلب بن
اسد بن عبد العزی
ابن قصی القرشیة
الاسدیة هی التی
استحیضت فشکت
ذلك الی رسول الله
صلی الله علیه وسلم
کما روی من وجوه
والرابعة سهلة بنت
سهیل بن عمرو القرشیة
العامریة ذکر حدیثها
ابو داود وهو معلول
وکانت زوج ابی حذیفة
ابن عتبة بن ربیعة
ثم خلف علیها بعده
عبد الرحمن بن عوف
ولدت له سالم
ابن عبد الرحمن
ابن عوف الخامسة
سودة بنت زمعة
زوج النبی صلی الله
علیه وسلم رواه
العلاء بن المسیب
عن الحکم بن جعفر
ان سودة استحیضت
وعضدة ما رواه
فی صحیح البخاری خالد
عن عکرمة عن

شرح سراج احمد

بروی کار وغلط میکند و در شک و شبهه می افگند او را تا آنکه در نمی یابد که چند رکعت گذارده است فاذا وجد ذلك احدکم فلیسجد سجدتین وهو جالس پس چون بیاید آن لبس و شک یکی از شما پس باید که سجده کند دو سجده و حال آنکه وی نشسته است قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح حدثنا محمد بن بشار نا محمد بن خالد بن عثمة بمثلثه ساکنه که قبل زوی فتحه است و گویند که عثمه مادر وی بود حنفی بصری صدوق از عاشره بود و خطا میکرد نا ابراهیم بن سعد قال ثنی محمد بن اسحق عن مکحول بن عبد الله ابو عبد الله و گویند ابو ایوب و گویند ابو مسلم تابعی فقیه شام ثقه بود و او از سبی کابل بود و او وحید عصر خود بود و کان لا یفتی حتی یقول لا حول ولا قوة الا بالله العلی العظیم هذا رای والرای یخطی ویصیب در سنه ثمان عشر و مائة وفات کرد باختلاف روایات عن کریب بضم کاف و فتح را و سکون تحتیه ابو رشدین بن ابی مسلم الحجازی مولی عبد الله بن عباس زمان عثمان دریافته گفت یحیی و نسائی ثقه بود و حسن الحدیث در مدینه سنه ثمان و تسعین وفات کرد عن ابن عباس عن عبد الرحمن بن عوف بن الحارث بن زهرة ابن کلاب بن مرة بن کعب بن لوی بن غالب القرشی الزهری ابو محمد ولادت وی بعد از فیل بده سال بود و در جاهلیت نام او عبد الکعبه بود و گویند عبد عمرو پس تسمیه کرد او را آنحضرت عبد الرحمن و مادر او شفا بنت عبد عوف بن الحارث بن زهره بود اسلام آورده و هجرت کرده و او قدیم الاسلام بود که ایمان آورد بر دست ابی بکر صدیق و هجرت کرد بسوی حبشه هجرتین و او یکی از عشره مبشره بود و حاضر گشت همه مشاهد را همراه آنحضرت و ثابت ماند در روز احد و نماز گذارد آنحضرت در پس وی در غزوهٔ تبوک و اتم ما فاته و تصدق باربعة آلاف ثم تصدق باربعین الفا ثم تصدق باربعین الف دینار ثم حمل علی خمس مائة فرس فی سبیل الله ثم علی خمس مائة فرس راحلة وکان عامة امواله من التجارة بالمدینة و او از اغنیای صحابه بود و چون بمدینه هجرت کرد فقیر بود و وصیت کرد برای صد کس از اهل بدر هر یک را چهار صد دینار و در حدیث عائشه است انها سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم انه قال رایت عبد الرحمن ابن عوف یمشی حبوا فی الجنة فتصدق بالعیر التی جاء بها من الشام کلها و اوصی لامهات المؤمنین بحدیقة بیعت باربع مائة الف و اوصی بخمسین الف دینار فی سبیل الله والف فرس در سنه احدی و ثلثین وفات یافت پیش از عثمان بشش ماه و نماز گذارد بروی عثمان بنا بر وصیت وی و در بقیع مدفون گشت و روی عن عثمان انه مرض مرضا فکتب له بالخلافة فشق ذلك علیه و دعا الله ان یمیته قبل عثمان قال سمعت النبی صلی الله علیه وسلم یقول اذا سها احدکم فی صلاته چون فراموش کند یکی از شما در نماز خود فلم یدر واحدة صلی او ثنتین پس نداند مصلی که یک رکعت گذارده یا دو رکعت گذارده فلیبن علی واحدة پس باید که بنا کند بر یک رکعت که اقل ست وقتیکه شک باشد و گمان وی بر هر دو جانب مساوی بود فان لم یدر ثنتین صلی او ثلثا فلیبن علی ثنتین پس اگر نداند که دو گذارده یا سه رکعت گذارده پس باید که بنا کند بر دو رکعت که اقل ست فان لم یدر ثلثا صلی او اربعا فلیبن علی ثلث ولیسجد سجدتین قبل ان یسلم قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وقد روی هذا الحدیث عن عبد الرحمن بن عوف من غیر هذا الوجه و تحقیق روایت کرده است

شرح ابی الطیب

قوله سمعت النبی صلی الله علیه وسلم یقول اذا سها احدکم فی صلاته فلم یدر واحدة صلی او ثنتین الخ هذا الحدیث مفصل للاجمال الوارد فی الاحادیث السابقة فعلیه التعویل و یجب ارجاع الاجمال الیه والحق انه لا تفصیل فی الشك من کونه اول ما سها ان ثانیا لان الحدیث مطلق وهو ارفق بالناس والنبی صلی الله علیه وسلم ارسل رحمة و رافة لهم

شرح سراج احمد

این حدیث از عبد الرحمن بن عوف از بسیار طرق سوای این طریق مذکوره واخرجه احمد ایضا مصنف دیگر طریق وی را ذکر میکند روایة الزهری عن عبید الله بن عبد الله بن عتبة عن ابن عباس عن عبد الرحمن بن عوف عن النبی صلی الله علیه وسلم

باب ما جاء فی الرجل یسلم فی الرکعتین من الظهر والعصر باب ست دربیان آنچه آمده است درحق مردی که سلام دهد در دو رکعت از نماز ظهر وعصر حدثنا الانصاری نا معن نا مالك عن ایوب بن ابی تمیمة وهو السختیانی عن محمد بن سیرین عن ابی هریرة ان النبی صلی الله علیه وسلم انصرف عن اثنتین بدرستیکه آنحضرت برگشت وسلام داد از گذاردن دو رکعت در ظهر یا در عصر یا در عشا بود چنانکه درحدیث شیخان لفظ احدی صلوتی العشا واقع شده فقال له ذو الیدین پس گفت مر آنحضرت را ذو الیدین یعنی خداوند دو دست که در هر دو دست وی درازی بود از انجهت ذو الیدین میگفتند که بهر دو دست کار میکرد وبعضی میگویند از انجهت که دو پسر داشت ونام او عمر بن عبد بن عمرو وکنیت او ابو محمد وبعضی گویند نامش خرباق بود وبعضی گویند که خرباق نام مردی دیگر ست که او را ذو الشمالین گویند وبعضی گویند که خرباق غیر ذی الیدین وذی الشمالین ست اقصرت الصلوة آیا کوتاه شد وکوتاه کرده شد نماز ام نسیت یا رسول الله یا فراموش کردی وسهو شد ترا فقال النبی صلی الله علیه وسلم اصدق ذو الیدین پس فرمود مر صحابه را خطاب کرده فرمود آیا راست گفته ذو الیدین که فراموش کردم نماز را فقال الناس نعم پس گفتند صحابه آری فراموش کردی فقام رسول الله صلی الله علیه وسلم فصلی اثنتین اخریین پس باستاد آنحضرت پس بگذارد دو رکعت دیگر را ثم سلم پس تر سلام داد ثم کبر فسجد مثل سجوده او اطول پستر از سلام تکبیر گفت پس سجده کرد مانند سجده خود که در نماز میکرد یا دراز تر از آن ثم کبر پستر الله اکبر گفت فرفع ثم سجد مثل سجوده او اطول پس برداشت سر مبارک را از سجده پستر باز سجده کرد مانند سجدۂ خود یا دراز تر از وی بدانکه سهو از آنحضرت صلی الله علیه وسلم در چند مواضع واقع شده از قعدۂ اولی چنانکه در حدیث عبد الله بن بحینه وارد شده دوم از رکعت اخیر چنانکه در حدیث ذی الیدین واقع شده وسوم از رکعت اخیر چنانکه در حدیث خرباق آمده چهارم در زیادت خامسه چنانکه در حدیث عبد الله بن مسعود ست پس مجتهدان بر آن قیاس کرده اند وگفته اند هر که فراموش کند واجبی را از واجبات نماز سجدۂ سهو بر وی واجب گردد واصحاب ظواهر هم بران موضع که آنحضرت سجده کرده اقتصار کنند ودر غیر این مواضع سجده نکنند وفی الباب عن عمران بن حصین اخرجه ابن ابی شیبة والطبرانی وابن عمر اخرجه الحاکم والبیهقی وذی الیدین اخرجه احمد والطبرانی قال ابو عیسی وحدیث ابی هریرة حدیث حسن صحیح واختلف اهل العلم فی هذا الحدیث فقال بعض اهل الکوفة اذا تکلم فی الصلوة ناسیا او جاهلا او ما کان فانه یعید الصلوة اختلاف کرده اند اهل علم درین حدیث پس گفته اند بعضی اهل کوفه یعنی امام اعظم ابو حنیفه چون سخن کند مصلی در نماز بفراموشی یا بجهل یا بچیزیکه باشد پس بدرستیکه مصلی اعادۂ نماز کند ونماز او تباه گشت واعتلوا بان هذا الحدیث کان قبل تحریم الکلام فی الصلوة وتوجیه کرده اند بعضی اهل کوفه بدرستیکه این حدیث ذی الیدین بود پیش از تحریم کلام در نماز

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الرجل یسلم فی الرکعتین من الظهر والعصر **قوله** اقصرت الصلوة ام نسیت روی مبنیا للمفعول والفاعل بفتح القاف وضم الصاد والصلوة مرفوع علی الفاعلیة او النیابة وعلی الاخیر معناه ان الله تعالی قصرها وعلی الاول صارت قصیرة **قوله** واعتلوا بان هذا الحدیث کان قبل تحریم الکلام فی الصلوة اعترض علیه صاحب البحر من علمائنا الحنفیة

عارضة الاحوذی

عائشة ان امرأة من ازواج النبی صلی الله علیه وسلم او ان بعض امهات المؤمنین وان رسول الله صلی الله علیه وسلم اعتکف معه بعض نسائه فربما وضعت الطست تحتها من الدم وان عائشة رأت ماء العصفر فقالت ان هذا شیء کانت فلانة تجده وفی الموطأ ان زینب بنت جحش استحیضت وانها کانت تحت عبد الرحمن بن عوف وهذا وهم من وجهین احدها انها لم تستحض قط انما المستحاضة اختها الثانی انها لم تکن قط تحت عبد الرحمن بن عوف انما کانت تحت زید ثم زوجها الله سبحانه رسوله صلی الله علیه وسلم

عارضة الاحوذي

بأكرم الوجوه وأصح الطرق واسلم الاسباب عن النقائض والهوا والمخزيات وفي احاديث المستحاضة كثيرة لكن الصحيح منها ثلثة الاول حديث فاطمة وقد تقدم الثاني حديث ام حبيبة بنت جحش ونصه ما تقدم وفي كتاب مسلم زيادة عليه ايضا انها كانت تغتسل في حجرة اختها زينب في مركن حتى تعلو حمرة الدم الماء الثالث حديث سودة و الله اعلم لما رواه البخاري عن عائشة ان امرأة من ازواج النبي صلى الله عليه وسلم استحيضت الرابع حديث ام سلمة زوج النبي صلى الله عليه وسلم ان امرأة كانت تهراق الدماء على عهد رسول الله

شرح ابي الطيب

بانه ممنوع لرواية ابي هريرة وهو متأخر الاسلام فان اجيب عنه بجواز ان يرويه عن غيره ولم يكن حاضرا فغير صحيح لما في صحيح مسلم عنه بينا انا اصلي مع رسول الله صلى الله عليه وسلم وساق الواقعة وهو صريح في حضوره فحديث ابي هريرة حجة للجمهور بان كلام الناسي ومن يظن انه ليس فيها لا يفسدها ولم ار عنه جوابا شافيا انتهى اقول جاء عن الطحاوي فقال حدثنا ابو بكرة قال ثنا ابو داود ح وحدثنا ابن مرزوق قال ثنا وهب قال ثنا شعبة عن سعد بن ابراهيم عن ابي سلمة عن ابي هريرة قال سلم رسول الله صلى الله عليه وسلم في ركعتين فقيل له يا رسول الله اقصرت الصلوة فقال وما ذاك فاخبر بما صنع فصلى ركعتين ثم سلم ثم سجد سجدتين وهو جالس حدثنا ربيع المؤذن قال ثنا سعيد بن الليث قال ثنا الليث عن يزيد بن ابي حبيب عن عمران بن ابي انس عن ابي سلمة عن ابي هريرة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم صلى يوما فسلم في ركعتين ثم انصرف فادركه ذو الشمالين فقال يا رسول الله انقصت الصلوة ام نسيت فقال لم تنقص ولم انس فقال بلى والذي بعثك بالحق فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم اصدق ذو اليدين قالوا نعم يا رسول الله فصلى للناس الركعتين فذهب قوم الى ان الكلام لم يقطع الصلوة لقول رسول الله صلى الله عليه وسلم لذي اليدين لم تقصر ولم انس وهو يرى انه ليس في الصلوة قالوا فلما بنى رسول الله صلى الله عليه وسلم على ما قد صلى ولم يكن ذلك قاطعا عليه ولا على ذي اليدين الصلوة ثبت ان الكلام لاصلاح الصلوة مباح في الصلوة وخالفهم آخرون فقالوا لا يجوز الكلام في الصلوة الا مثل التكبير وقراءة القرآن لا يجوز كلام الناس وقد احتجوا في ذلك ثم ساق حديثا بسنده ما رواه مسلم من حديث معوية بن الحكم السلمي قال بينا انا اصلي مع رسول الله صلى الله عليه وسلم اذ عطس رجل من القوم فقلت يرحمك الله فرماني القوم بابصارهم فقلت واثكل امياه ما شأنكم تنظرون الي فجعلوا يضربون بايديهم على افخاذهم فلما رأيتهم يصمتونني سكت فلما صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم دعاني ثم قال ان هذه الصلوة لا يصلح فيها شيء من كلام الناس انما هو التسبيح والتهليل والتكبير وقراءة القرآن ثم قال الا ترى انه صلى الله عليه وسلم لما علم معوية بن الحكم لم يقل له او بنويك فيها شيء مما تركه امامك فتكلم به فدل ذلك ان الكلام في الصلوة يقطعها ثم علم رسول الله صلى الله عليه وسلم الناس فقال ان من نابه شيء في صلاته فليقل سبحان الله وانما التصفيق للنساء ثم في قصة امامة ابي بكر رضي الله عنه لما رجع رسول الله صلى الله عليه وسلم من صلح قوم من الانصار قال لهم التصفيق للنساء والتسبيح للرجال ومثله عن سهل بن سعد مرفوعا وعن ابي هريرة مرفوعا فعلمهم رسول الله صلى الله عليه وسلم في هذه الآثار كل نائبة تنوبهم في الصلوة التسبيح ولم يبح لهم غيره فدل ذلك على ان كلام ذي اليدين في حديث عمران وابن عمر وابي هريرة كان قبل تحريم الكلام في الصلوة ومما يدل على ذلك ما روي عن معوية بن خديج ان رسول الله صلى الله عليه وسلم صلى يوما وانصرف وبقيت من الصلوة ركعة فادركه رجل فقال بقيت من الصلوة ركعة فرجع الى المسجد فامر بلالا فاذن واقام الصلوة فصلى للناس ركعة ففي هذا الحديث انه صلى الله عليه وسلم امر بلالا فاذن واقام ثم صلى وقد اجمعوا الان على ان احدا لو فعل مثله كان قاطعا به صلاته فدل على ان جميع ما كان منه صلى الله عليه وسلم في صلاته من حديث معوية بن خديج وحديث ابن عمر وعمران وابي هريرة حين كان الكلام مباحا في الصلوة ثم نسخ ثم قال بسنده صلى عمر رضي الله عنه باصحابه في خلافته فسلم في ركعتين ثم انصرف فقيل له في ذلك فقال اني جهزت عيرا من العراق الحديث فصلى بهم اربع ركعات وقد كان فعل عمر رضي الله عنه بحضرة اصحابه صلى الله عليه وسلم الذين قد حضر بعضهم يوم ذي اليدين في صلاته فلم ينكروا ذلك عليه ولم يقولوا له انه صلى الله عليه وسلم فعل خلاف ما فعلت فدل انهم علموا النسخ ثم قال وقد وجد في تلك القصة ما يدل على النسخ من المثنى

شرح سراج احمد

پس این حدیث نزد حنفیہ منسوخ باشد واما الشافعی فرای ہذا حدیثا صحیحا فقال بہ واما امام شافعی پس اعتقاد کردہ اند کہ
این حدیث ذی الیدین صحیح ست پس قائل گشتہ باین حدیث کہ کلام ساہی مفسد صلوۃ نیست وقال ہذا اصح من الحدیث الذی
روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی الصائم اذا اکل ناسیا فانہ لا یقضی وگفت امام شافعی این حدیث ذی الیدین کہ
مثبت کلام ست در نماز صحیح ترست ازان حدیث کہ روایت کردہ شدہ است از آنحضرت در حق روزہ دار کہ چون بخورد بفراموشے
پس روزہ دار قضا نکند روزہ را وانما ہو رزق رزقہ اللہ وجز این نیست کہ آن رزق بود کہ رزق داد او را اللہ تعالی قال الشافعی
وفرقوا ہؤلاء بین العمد والنسیان فی اکل الصائم لحدیث ابی ہریرۃ گفت امام شافعی وفرق کردہ اند علما میان عمد ونسیان
در حق خوردن روزہ دار از جہت حدیث ابی ہریرہ کہ ازوی مفہوم میشود کہ کلام سہوا مفسد نماز نیست قال احمد فی حدیث
ابی ہریرۃ ان تکلم الامام فی شیء من صلاتہ وہو یری انہ قد اکملہا ثم علم انہ لم یکملہا اتم صلاتہ
وگفت امام احمد در توجیہ حدیث ابی ہریرہ اگر سخن کرد امام در چیزی از نماز خود وحال آنکہ او اعتقاد میکرد کہ بدرستیکہ
بتحقیق تمام کردہ ام نماز را پس از ان دانست کہ من تمام نکردہ ام نماز را تمام گشت نماز او ومن تکلم خلف الامام

شرح ابی الطیب

الی الخشبۃ والی حجرتہ وصرف وجہہ عن القبلۃ ثم قال فان قیل کیف یجوز ان یکون ہذا قبل نسخ الکلام وابو ہریرۃ قد کان حاضرا
ذلک لقولہ صلی بنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم واسلامہ کان قبل وفاتہ صلی اللہ علیہ وسلم بثلث سنین ونسخ الکلام کان بمکۃ
فدل ذلک علی ان ما کان فی حدیث ذی الیدین من الکلام فی الصلوۃ مما لم ینسخ اذ کان متاخرا عن ذلک قیل لہ اما اسلام ابی ہریرۃ
فکما ذکرت واما نسخ الکلام فکان فی المدینۃ لروایۃ زید بن ارقم یقول کنا نتکلم فی الصلوۃ حتی نزلت وقوموا للہ قانتین فامرنا
بالسکوت اقول حدیث زید بن ارقم صححہ الترمذی کما سیاتی واخرجہ البخاری فی صحیحہ وصحبۃ زید لرسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انما کان بالمدینۃ
واما قول ابی ہریرۃ صلی بنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فمعناہ صلی مع المسلمین لان ابا ہریرۃ لم یحضر تلک الصلوۃ لان ذا الیدین
قتل یوم بدر مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم قد ذکرہ محمد بن اسحق فی شہداء بدر وہذا التاویل جائز فی اللغۃ کما فی حدیث نزال بن
سبرۃ قال لنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الحدیث وہو لم یر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یرید بذلک قال لنا قومنا وقال طاؤس قدم
علینا معاذ بن جبل فلم یاخذ من الخضروات شیئا وہو لم یدرک معاذا لانہ لم یولد حین قدم معاذ الیمن فکان معناہ
قدم بلدنا وقال الحسن خطبنا عتبۃ بن غزوان یرید خطبتہ بالبصرۃ والحسن لم یکن بالبصرۃ لان قدومہ لہا انما کان
قبل صفین بعام فانتفی بما ذکرنا ان یکون قولہ صلی اللہ علیہ وسلم فی حدیث ذی الیدین ما یدل علی ان ما کان من ذلک بعد نسخ
الکلام والکلام لاصلاح الصلوۃ لم ینسخ انتہی مختصرا ویمکن ان یؤول ما فی صحیح مسلم من قول ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ قال بینا انا اصلی مع
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلوۃ الظہر سلم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بین الرکعتین فقام رجل من بنی سلیم واقتص الحدیث بان معناہ
بینا صاحبی یصلی مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لروایات نقلہا الطحاوی وبہ اندفع اشکال صاحب البحر ومن تبعہ وایضا علم مما ذکرنا ان ذا الیدین وذا الشمالین
واحد ولا شک ان ذا الیدین اسمہ الخرباق وان کان القسطلانی ادعی ان ذا الشمالین غیر ذی الیدین الا ان النووی فصل فقال ان ذا الیدین غیر ذی الشمالین المقتول
ببدر بدلیل حضور ابی ہریرۃ وان المتکلم رجل من بنی سلیم کما ذکر مسلم فی صحیحہ فذو الیدین الذی شہد السہو سلمی وذو الیدین المقتول ببدر خزاعی وقد یمکن
ان یکون خلاف ذلک ثابتا ان الکلام ... غیر والیۃ ... وذو الشمالین لکن المقتول ببدر ... المذکور فی حدیث السہو وہذا قول الحذاق فی الفہم من اہل الحدیث انتہی قول الطحاوی

عارضۃ الاحوذی

صلی اللہ علیہ وسلم
فاستفتت لہا
ام سلمۃ رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم
تنتظر عدد اللیالی
والایام التی کانت
تحیضہن من الشہر
قبل ان یصیبہا
الذی اصابہا
فلتترک الصلوۃ
قدر ذلک من الشہر
فاذا بلغت ذلک
فلتغتسل ثم لتستثفر
بثوب او تستذفر
بثوب ثم لتصلی
رواہ مالک وترکہ
مسلم والبخاری
لعلہ معلوسۃ
عندنا قد دخلوا
مثلہا والحمد للہ
واما حدیث عدی
ابن ثابت عن ابیہ
عن جدہ فانہ
لا یصح لانہ مجہول
ولا یعلم من جدہ
ومختلف فیہ قد
رواہ ابو الیقظان
عن عدی بن ثابت

شرح سراج احمد

وسهو يعلم ان عليه بقية من الصلوة فعليه ان يستقبلها و هر كه سخن كرد در پس امام درحاليكه او مي دانست كه بر من بقيه از نماز ست پس

هست برين كس اينكه باز اعاده كند آن نماز را واحتج بان الفرائض كانت تزاد وتنقص على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم وحجت گرفته

است امام احمد باينكه تحقيق فرائض بودند كه زياده مي شدند وكم ميشدند برزمان آنحضرت فانه انكلم ذو اليدين وهو على يقين من صلاته

انها تمت پس حكم اين نيست كه كلام كرد ذواليدين وحال آنكه او بريقيني بود از نماز وي كه آن گشته است نماز وي وليس هكذا اليوم ليس

لاحد ان يتكلم ونيست اينچنين امروز نيست مر هيچكس را اينكه سخن كند على معنى ما تكلم ذو اليدين بر معنى آنچه كه سخن كرده ذواليدين

لان الفرائض اليوم لايزاد فيها ولاينقص زيراكه فرائض امروز نيستند كه زياده كرده شود درانها ونه نقصان كرده شود درانها قال احمد

نحو هذا من الكلام گفت امام احمد مانند اين را از كلام وقال اسحق نحو قول احمد في هذا الباب وگفت اسحق مانند قول امام احمد

درين باب بدانكه بعضی احادیث سهو را ایراد میکنند از جهت کثرت فوائد دران اخرج الطبرانی عن ابن مسعود وخثيمة في جزئه عن ابن عمر

ليس في صلوة الخوف سهو اخرج الديلمي في الفردوس عن ابي هريرة سجدتا السهو بعد التسليم وفيهما التشهد وسلام اخرج ابن ابي شيبة عن عمر

رضي الله عنه قال تعاد الصلوة يعني من السهو **باب** ماجاء في الصلوة في النعال باب ست دربيان انچه آمده است در گذاردن

نماز در كفشها حدثنا علي بن حجر نا اسمعيل بن ابراهيم عن سعيد بن يزيد ابی سلمة قال قلت لانس بن مالك اكان

رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي في نعليه گفت سعيد گفتم مر انس را آيا بود آنحضرت كه ميگذارد نماز را در كفشها يعني كفشها در پا

كرده نماز گذارد قال نعم گفت انس بن مالك آري گذارده است آنحضرت نماز را كفشها در پا كرده وفي الباب عن عبد الله

ابن مسعود اخرجه الطبراني والحاكم بلفظ ان جبرئيل اخبرني ان في احدهما قذرا فخلعتهما لذلك فلا تخلعوا نعالكم وعبد الله بن ابي حبيبة

وعبد الله بن عمرو بن العاص وعمرو بن حريث وشداد بن اوس اخرجه ابو داود والحاكم والبيهقي بلفظ خالفوا اليهود فانهم

لايصلون في نعالهم ولاخفافهم واوس الثقفي وابي هريرة اخرجه ابو داود وابن حبان والحاكم والبيهقي بلفظ اذا صلى احدكم فخلع

نعليه فلا يؤذ بهما احدا ليجعلهما بين رجليه اوليصلي فيهما واخرج عبد الرزاق عنه ايضا بلفظ رايت رسول الله صلى الله عليه وسلم

يصلي حافيا ومتنعلا ورايته ينفتل عن يمينه وعن شماله وعطاء رجل من بني شيبة و درين باب حديثي ست از عطاء

كه مردي بود از قبيلهٔ شيبه و درين باب از ديگر صحابه نيز حديثي مروي گشته است چنانكه خطيب از ابن عباس و ابو داود

وعبد الرزاق وطبراني واحمد وعبد بن حميد ودارمي وابن خزيمه وابن حبان وحاكم وبيهقي از ابي سعيد خدري و

ديلمي از ابن عمر وعبد الرزاق از عبد الله بن الشخير ومحمد بن عباد بن جعفر بعبارات مختلفه والفاظ متباينه روايت كرده اند

قال ابو عيسى حديث انس حديث حسن صحيح والعمل على هذا عند اهل العلم ونزد امام ما ابي حنيفه نيز در

كفشها نماز گذاردن رواست اگر بقاذورات ملوث نباشند **باب** ماجاء في القنوت في صلوة الفجر

باب ست دربيان آنچه آمده است در ذكر خواندن دعاي قنوت در نماز فجر حدثنا قتيبة ومحمد بن المثنى

قالا ثنا محمد بن جعفر عن شعبة عن عمرو بن مرة عن ابن ابي ليلى عن البراء بن عازب ان النبي صلى الله عليه وسلم

شرح ابی الطیب

من الحذاق وجعل الحاضر في السهو هو المقتول بدر فيكون الكلام منسوخا **قوله** وهو على يقين من صلاته الخ

فيه انه لو كان على هذا اليقين لما سأل فاوجه الشك بقوله اقصرت الصلوة ام نسيت **باب** ماجاء في القنوت في صلوة الفجر

عارضة الاحوذی

عن ابيه عن علي وعمار مولى بني هاشم عن ابن عباس وقد قال احمد ابن حنبل في كتاب العلل كان عبد الرحمن ابن مهدي يترك حديث ابي اليقظان عثمان بن عمير ويقال اسمه عثمان بن قيس والله اعلم وكان يحيى بن معين لايحدث عنه وكان شعبة لا يرضاه روى عن انس وزيد ابن وهب وابي وائل وعدي فامتنعت صحته لهذا ولنا حديث عمران بن طلحة عن حمنة ففي الطريق عبد الله بن عقيل وقد تقدم القول فيه في اول باب من الكتاب لكن معناه صحيح في بعض الوجوه ومن بعض الطرق روى ابو داود قال حدثنا ابن معاذ

الترجمة

[illegible]

باقی در صفحہ آئندہ

شرح سراج احمد

كان يقنت فی صلوة الفجر و در بعضی بجای لفظ فجر لفظ صبح واقع شده والمغرب بدرستیکه آنحضرت بود که قنوت میخواند در نماز فجر و مغرب و در بعضی احادیث آمده که آنحضرت یک ماه دعای قنوت خوانده پی درپی هر روز در ظهر و عصر و مغرب و عشا و صبح چون سمع الله لمن حمده میگفت از رکعت دوم و دعای بد میکرد بر چند قبیله از بنی سلیم که رعل و ذکوان و عصیه بودند و مقتدیان آمین میگفتند بدانکه قنوت بمعنی طاعت و سکوت و قیام در صلوة آید و مراد اینجا دعای مخصوص ست و آن بعضی مشائخ و از امام احمد نیز روایت کرده اند که دعای قنوت در صبح و غیر آن معین نیست و گویند که تعیین دعا مزیل رقت قلب و مورث سامت ست و اکثر بر توقیت و تعیین اند مبادا بر زبان چیزی رود که شایه کلام ناس بود و نماز بدان فاسد گردد و این خلاف در جای معقول ست که تعیین و توقیت در شرع وارد نشده است نه در جای که وارد شده خواه بطریق وجوب و یا استحباب و در محیط و ذخیره ازان اللهم انا نستعينك و اللهم اهدنا را استثنا نموده است و در مذهب حنفیه موقت در قنوت اللهم انا نستعينك ست و گویند که صحابه اتفاق دارند بر آن و اولی آنست که اللهم اهدنا فيمن هديت نیز باوی خواند و ثمنی از ابی اللیث اللهم اغفرلی سه بار نیز آورده و بعضی گفته اند ربنا آتنا فی الدنيا حسنة و فی الآخرة حسنة وقنا عذاب النار نیز بخواند و گفته اند که هر که دعای قنوت نداند اللهم اغفرلی و ربنا آتنا بخواند کذا فی شرح ابن الهمام و نزد شافعی اکتفا کند بر اللهم اهدنا و اللهم انا نستعينك را دعای قنوت شمارند و گویند که روایت آن در صحیحین و سنن معروف نیست ولیکن علمای ما اثبات کرده اند آن را بطریق صحیحه از طبرانی و غیره و شیخ ابن الهمام از ابی داود آورده اند که در اثنای آنکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم دعا میکرد بر مضر آمد جبرئیل او را واشارت بسکوت کرد و گفت یا محمد حق تعالی ترا برای هلاکت خلق نفرستاده ترا رحمة للعالمین فرستاده است هر کرا وی تعالی لعنت کرده است و اراده است او بهلاکت وی رفته خواهد کرد بعد ازان تعلیم کرد جبرئیل آنحضرت را اللهم انا نستعينك الخ و شیخ جلال الدین سیوطی از شافعیه در عمل الیوم واللیلة این را آورده با اختلاف الفاظ فی الجملة که در روایات آمده است و اختلافاتی که علما را در قنوت ست که خواندن پیش از رکوع ست یا بعد از رکوع و خواندن قنوت مخصوص ست بوتر یا در نماز فجر و جز آن نیز آمده و خواندن قنوت در وتر دائم ست یا مخصوص ست بنصف اخیر رمضان و این بیان حاصل ترجمه مشکوة ست و فی اللباب عن علی بن ابی طالب اخرجه ابن ابی شيبة عن ابی عبد الرحمن السلمی ان عليا كبر حين قنت فی الفجر وكبر حين ركع وانس بن مالك قال قنت رسول الله صلی الله عليه وسلم شهرا فی صلوة الصبح يدعو علی احياء من احياء العرب عصية و ذكوان و رعل و لحيان وكلهم من بنی سليم اخرجه عبد الرزاق والخطيب فی المتفق والمفترق وزاد ثم تركه وابی هريرة اخرجه عبد الرزاق واخرج ابن النجار عنه انه قنت فی صلوة العشاء وابن عباس اخرجه ابو داود وخفاف

عارضة الاحوذی

حدثنا ابی حدثنا شعبة عن عبد الرحمن ابن القسم عن ابيه عن عائشة قالت استحيضت امرأة علی عهد رسول الله صلی الله عليه وسلم فامرت ان تؤخر الظهر وتعجل العصر وتغتسل لهما غسلا وان تؤخر المغرب وتعجل العشاء وتغتسل لهما غسلا وتغتسل لصلوة الصبح غسلا فقلت لعبد الرحمن عن النبی صلی الله عليه وسلم فقال لا احدثك عن النبی صلی الله عليه وسلم فهؤلاء كلهم عدول وقول عائشة علی عهد رسول الله صلی الله عليه وسلم فامرت نص فی انه عن النبی صلی الله عليه وسلم لكن عبد الرحمن ابن القسم اراد ان ينقل

شرح ابی الطیب

قوله كان يقنت فی صلوة الصبح والمغرب المراد بالقنوت الدعاء وفی الباب التالی ما يدل علی نسخه **قوله** خفاف بن ايماء بفتح الخاء المعجمة وفائين وايماء بكسر الهمزة ومثناة من تحت مصروف ممدود وفيه فتح الهمزة مع

قوت المغتذی

وخفاف بضم الخاء المعجمة وفائين

شرح سراج احمد

ابن ایماء ابن رحضة الغفاری خفاف بضم خای معجمہ وتخفیف فاو ایما بالفتح ہمزہ و مدو رحضۃ بفتح را وسکون مہملہ و فتح ضاد معجمہ قال ابو عیسی حدیث البراء حدیث حسن صحیح واختلف اہل العلم فی القنوت فی صلوٰۃ الفجر واختلاف کردہ اند اہل علم در خواندن دعای قنوت در نماز فجر فرای بعض اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وغیرہم القنوت فی صلوٰۃ الفجر وہو قول الشافعی وقال احمد واسحق لا یقنت فی الفجر الا عند نازلۃ تنزل بالمسلمین وگفت امام احمد واسحق وقنوت خواندہ نشود در نماز فجر مگر نزد فرو د آمدن مصیبت و فتنہ وغیرہ کہ فرود آید بمسلمانان فاذا نزلت نازلۃ فللامام ان یدعو لجیوش المسلمین پس چون فرود آید چیزی فرود آمدن بلیہ و فتنہ پس ہست مر امام را اینکہ دعا کند برای لشکر مسلمانان

باب ماجاء فی ترک القنوت باب ست در بیان انچہ آمدہ است در ترک کردن دعای قنوت حدثنا احمد بن منیع نا یزید بن ہارون عن ابی مالک الاشجعی سعد بن طارق بن اشیم الکوفی ثقہ از رابعہ بود قال قلت لابی گفت ابو مالک گفتم پدر خود را کہ طارق بن اشیم بود یا ابت انک قد صلیت خلف رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وابی بکر وعمر وعثمن وعلی بن ابی طالب ہہنا بالکوفۃ ای پدر من بدرستیکہ تو گذاردی نماز را در پس آنحضرت و خلفای اربعہ و در پس علی مرتضی در ینجا در کوفہ نحوا من خمس سنین قریب پنج سال اکانوا یقنتون آیا بودند ایشان کہ دعای قنوت میخواندند در نماز صبح وجز آن از نمازہای پنجگانہ چنانچہ حالا می خوانند بعضی مردم قال ای بنی محدث گفت پدر من ای پسرک من اینکہ میخوانند و مواظبت بران می نمایند بدعتست نو پدید آمدہ در دین و خواندن آنحضرت نبود جز یکماہ کہ در وقت صبح خواندہ بعد ازان ترک کردہ و این حدیث اول دلیل ست بر مذہب حنفیہ و شیخ ابن حجر در شرح خود میگوید کہ جواب دادہ اند ازین حدیث ائمہ ما کہ آن کسانیکہ احادیث قنوت در وقت صبح آوردہ اند و اثبات آن کردہ اند علما اند بسیار و واجب ست تقدیم ایشان بر خبر کسانیکہ نفی کردہ اند و میگویند حدیثی کہ ابن مسعود روایت کردہ کہ قنوت نخواند آنحضرت

شرح ابی الطیب

القصر و رحضۃ بفتح الراء والحاء المہملۃ والضاد المعجمۃ **باب** ماجاء فی ترک القنوت **قولہ** عن ابی مالک الاشجعی فی التقریب والدہ صحابی واسمہ سعد بن طارق بن الاشیم علی وزن الاحمر **قولہ** وابی بکر وعمر وعثمن ای بالمدینۃ کثیرا **قولہ** وعلی بن ابی طالب ہہنا ای صلیت خلف علی ہہنا بالکوفۃ فہما ظرفان متعلقان بصلیت خلف علی المحذوف **قولہ** نحوا من خمس سنین ای مدۃ بمجموع ایام ملازمۃ الجمیع والظاہر واللہ اعلم انہ اراد مدۃ خلافۃ علی کرم اللہ وجہہ **قولہ** ای بنی محدث یعنی لکونہ منسوخا عندہ والا فلا شک انہ قد ثبت عنہ صلی اللہ علیہ وسلم مدۃ ویمکن علی بعد انہ لم یطلع علیہ فحکم بحسب اطلاعہ واللہ اعلم

قوت المغتذی

ابن ایماء بکسر الہمزۃ ومثناۃ من تحت ممدود مصروف وفیہ ایضا فتح الہمزۃ مع القصر ابن رحضۃ بفتح الراء والحاء المہملۃ والضاد المعجمۃ لہ ولابیہ صحبۃ صلیت خلف رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم زاد الطبرانی المغرب

عارضۃ الاحوذی

الحدیث علی اصلہ غریبہ فیہ احدی عشرۃ لفظۃ الاولی حائض ہی فاعل من حاض ای سال یقال حاض السیل اذا فاض وانشد المبرد لعمارۃ ابن عقیل اجالت حصاہن الذواری وحیضت علیہن حیضات السیول الطوائم یقال حاضت المراۃ وتحیضت ودرست وعرکت وطمثت تحیض حیضا ومحاضا ومحیضا اذا سال منہا الدم فی اوقات معلومۃ فاذا سال فی غیر اوقات معلومۃ ومن غیر عرق الحیض قیل استحیضت قلت تحقیقہ انہ فعل بہا الحیض و کلاہما مفعول بہا الحیض والاستحاضۃ الا ان الاول ما کان

شرح سراج احمد

در صبح نمازی ضعیف ست و ہمچنین انچہ روایت کردہ شدہ از ابن عباس کہ گفت بدعت ست و ہمچنین روایت کردہ شدہ از ام سلمہ کہ آنحضرت نہی کرد از قنوت این احادیث ہمہ ضعیف اند و آین کلام خالی از تکلفی نیست حدثنا صالح بن عبد اللہ نا ابو عوانۃ عن ابی مالک الاشجعی بھذا الاسناد نحوہ بمعناہ یعنی حدیث قنوت باین طریق موافق حدیث اول مروی گشتہ است در الفاظ و معنی قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح والعمل علیہ عند اکثر اھل العلم وقال سفین الثوری ان قنت فی الفجر فحسن وگفت سفین ثوری اگر قنوت خواند کسی در نماز فجر پس نیک ست وان لم یقنت فحسن واگر قنوت نخواند در فجر پس آن نیز نیک ست واختار ان لا یقنت واختیار کردہ سفیان اینکہ قنوت نخواند ولم یر ابن المبارک القنوت فی الفجر واعتقاد نکردہ عبد اللہ بن المبارک خواندن قنوت را در نماز فجر قال ابو عیسی وابو مالک الاشجعی اسمہ سعد بن طارق ابن اشیم

باب ماجاء فی الرجل یعطس فی الصلوٰۃ باب ست در بیان انچہ آمدہ است در حق مردی کہ عطسہ کند در نماز حدثنا قتیبۃ نا رفاعۃ بن یحیی بن عبد اللہ بن رفاعۃ بن رافع الزرقی امام مسجد زریق صدوق از ثامنہ بود عن عم ابیہ معاذ بن رفاعۃ رفاعہ روایت میکند از عم پدر خود کہ معاذ بن رفاعہ نام داشت ابو رفاعہ بن رافع الانصاری الزرقی المدنی صدوق از رابعہ بود عن ابیہ رفاعہ بن رافع بن مالک بن العجلان ابو معاذ الانصاری از اہل بدر بود در خلافت معاویہ وفات یافت قال صلیت خلف رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم گفت رفاعہ نماز گذاردم در پس آنحضرت فعطست پس عطسہ کردم فقلت الحمد للہ حمدا کثیرا طیبا مبارکا فیہ مبارکا علیہ پس گفتم ثنا مر خدای را ثنای بسیار پاک برکت کردہ شدہ در ذات آن ثنا برکت کردہ شدہ مر ثنا گوینده را بر ان ثنا در جزای آن کما یحب ربنا ویرضی چنانکہ دوست میدارد پروردگار ما حمد را وخشنود شود از ان حمد واز گویندۂ آن فلما صلی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انصرف پس ہر گاہ نماز گذارد آنحضرت برگشت فقال من المتکلم فی الصلوٰۃ پس گفت وپرسید چہ کس بود سخن کنندہ در نماز فلم یتکلم احد پس سخن نکرد ہیچکس وجواب نداد ہیچ یکی از ترس آنکہ موجب زجر وعتاب نگردد ثم قالھا الثانیۃ من المتکلم فی الصلوٰۃ پستر گفت آنحضرت ہمین کلمہ را در بار دوم چہ کس بود سخن کنندہ در نماز فلم یتکلم احد ثم قالھا الثالثۃ من المتکلم فی الصلوٰۃ فقال رفاعۃ بن رافع بن عفراء انا یا رسول اللہ پس چون ضرورت شد کہ جواب آنحضرت

شرح ابی الطیب

قولہ سفین الثوری لم یذکرہ من حیث انہ عمل بالحدیث بل ذکر مذہبہ لمناسبۃ المقام **باب** ماجاء فی الرجل یعطس فی الصلوٰۃ **قولہ** صلیت خلف رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال السیوطی زاد الطبرانی فی المغرب انتہی فی ھذہ الزیادۃ ان ثبتت ترد علی التاویل الذی نقلہ المصنف من بعض العلماء علی ان المعتاد فی الصلوٰۃ جماعۃ ھو الفرض لا النفل **قولہ** فعطست بفتح الطاء ویکسر **قولہ** طیبا ای خالصا **قولہ** مبارکا فیہ مبارکا علیہ الضمیران للحمد ففی الاول البرکۃ بمعنی الزائد من نفس الحمد ای المستلزم لزیادۃ ثوابہ وفی الثانی من الخارج لتعدیتہ بعلی للدلالۃ علی معنی الافاضۃ ای علی الحمد ثم علی قائلہ من اللہ تعالی والمقصود ان البرکۃ تحیطہ من کل جانب،

قوت المغتذی

قال من المتکلم فی الصلوٰۃ زاد الطبرانی وددت انی عرضت عدۃ من مالی وانی لم اشھد مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حین قال این المتکلم

عارضۃ الاحوذی

معتادا نسب الیھا وھذا الثانی انما کان نادرا وکان منسوبا الی الشیطان حسب ما روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قال انھا رکضۃ من الشیطان قیل منہ استحیضت وقیل مستحاضۃ وھم وتنبیہ قال ابن غرفۃ المحیض والحیض اجتماع الدم الی ذلک المکان وبہ سمی الحوض لاجتماع الماء فیہ ولیس کما زعم انما ھو سیلان الدم وانما سمی الحوض حوضا لسیلان الماء فیہ وقد قلب القوس رکوۃ فافھم الثانی مستحاضۃ وقد بیناہ وللحائض ثمانیۃ اسماء ھو الاول الثانی عارک الثالث فارک الرابع طامس الخامس دارس

بقیہ صفحہ ۳۹۱

[illegible]

عارضة الاحوذی

السادس کاثر السابع ضاحك الثامن طامث وقد بينا ذلك فی كتاب الاحكام الثلث الاقراء قال ابو عبيد الاصل فی التصريح الوقت فقيل للحيض قروء وللطهر قروء لانهما يرجعان الى وقت معلوم وليس كما زعمو بل القرء اجتماع الدم فانه من قرأت ای اجتمعت فالقرء اجتماع الدم والحيض سيلانه بيد انه سمی الحيض قرءً مجازا لانه يظهر فيه القرء الذی هو اجتماع الدم فالقرء فی القرء حقيقة وهو فی الحيض مجاز وقد قال ابوبكر بن الانباری جمع الحقيقة قروء كقوله تعالى و

شرح سراج احمد

باید داد گفت رفاعہ من بودم متکلم یارسول اللہ قال کیف قلت گفت آنحضرت بچہ کیفیت گفتی تو قال قلت الحمد للہ حمدا کثیرا طیبا مبارکا فیہ مبارکا علیہ کما یحب ربنا ویرضی فقال النبی صلی اللہ علیہ وسلم والذی نفسی بیدہ پس فرمود آنحضرت سوگند آن خدائی کہ بقای من در دست قدرت اوست لقد ابتدرھا بضعۃ وثلثون ملکا ہر آئینہ تحقیق شتابی کردند در پیش آمدن باین کلمات وبرداشتن آنہا را بمصعد قبول سی وچند فرشتہ ایھم یصعد بھا کہ کدام یکی از انہا بمی دارد آن کلمات را این حدیث دلالت دارد برآنکہ عاطس در صلوٰۃ اگر حمد گوید اگرچہ بلند گوید نماز فاسد نگردد وشیخ ابن الہمام گفتہ اگر در نفس خود بگوید ولب نجنباند فاسد نمیگردد نماز واگر لب بجنباند نماز فاسد گردد مگر این حدیث وقتی وارد شدہ کہ مباح بود تکلم در صلوٰۃ وفی الباب عن انس بن مالك ووائل ابن حجر وعامر بن ربیعۃ قال ابو عیسی حدیث رفاعۃ حدیث حسن وکان ھذا الحدیث عند بعض اھل العلم انہ فی التطوع وگویا کہ این حدیث نزد بعضی اہل علم ست کہ آن در نماز نفل ست لان غیر واحد من التابعین قالوا زیراکہ بسیار کس از تابعین گفتہ اند اذا عطس الرجل فی الصلوٰۃ المکتوبۃ انما یحمد اللہ فی نفسہ چون عطسہ کند آدمی در نماز جز این نیست کہ حمد گوید خدای را در دل خود ولم یوسعوا باکثر من ذلك وفراخی نکردہ اند زیادہ از حمد **باب** فی نسخ الکلام فی الصلوٰۃ باب ست در بیان منسوخ شدن کلام در حال نماز حدثنا احمد بن منیع نا ھشیم انا اسمعیل بن ابی خالد عن الحارث بن شبیل عن ابی عمرو الشیبانی عن زید بن ارقم خالد بن زید بن قیس بن النعمان ابو عمرو الانصاری الخزرجی صحابی ست حاضر شد ہمراہ آنحضرت در ہفدہ غزوہ واز خواص علی مرتضی بود قال کنا نتکلم خلف رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی الصلوٰۃ گفت زید بن ارقم بودیم ما کہ سخن میکردیم در پس آنحضرت در نماز یکلم الرجل منا صاحبہ الی جنبہ سخن میکرد آدمی از ما بصاحب خود کہ بسوی پہلوی وی می بود حتی نزلت تا آنکہ فرود آمد این آیہ وقوموا للہ قنتین وقائم شوید برای خدا در حالیکہ خاموش باشید وسخن نکنید در نماز قال فامرنا بالسکوت ونھینا عن الکلام گفت زید بن ارقم پس امر کردہ شدیم ما پس از نزول این آیہ بخاموش ماندن در نماز ومنع

شرح ابی الطیب

قولہ لقد ابتدرھا ای تسارع الی ھذہ الکلمات وتسابق الیھا **قولہ** بضعۃ وثلثون بکسر الباء وفتحھا ما بین الواحد والعشرۃ او الثلث الی التسع **قولہ** ایھم یصعد بھا قال الطیبی جملۃ ایھم یصعد بھا سدت مسد مفعولی ینتظرون المحذوف علی التعلیق انتھی یعنی یصعد بھا الی محل العرض فی جناب القدس لما راوا علیھا من اثار القبول والنما **باب** ما جاء فی نسخ الکلام فی الصلوٰۃ **قولہ** عن الحارث بن شبیل بضم الشین المعجمۃ وفتح الموحدۃ اخرہ لام بعد المثناۃ التحتیۃ الساکنۃ **قولہ** فامرنا بالسکوت ونھینا عن الکلام ظاھرہ ان المراد بالقنوت السکوت وبالقیام الصلوٰۃ قال القسطلانی قانتین ای ساکتین لان لفظ الراوی یشعر بہ فحملہ علیہ اولی لانہ الشاھد للوحی والتنزیل وقیل المراد بالقنوت الذکر لکنھم لما امروا بالذکر انقطعوا عن الکلام وقال ابن دقیق العید قولہ نھینا عن الکلام یقتضی ان یکون کل ما یسمی کلاما فھو منھی عنہ حملا للفظ علی عمومہ ویحتمل ان یکون اللام للعھد الراجع الی قولہ یکلم الرجل منا صاحبہ وظاھرہ ان نسخ الکلام فی الصلوٰۃ وقع فی المدینۃ الشریفۃ ثم قولہ نھینا عن الکلام تفسیر للسکوت واللہ اعلم

قوت المغتذی

عطس بفتح الطاء عن الحارث بن شبیل لیس لہ فی الکتب الا ھذا الحدیث

شرح سراج احمد

کردہ شدیم ما از سخن کردن وفی الباب عن ابن مسعود اخرجہ الشیخان وابو داود ومعٰویۃ بن الحکم اخرجہ مسلم قال ابو عیسی
حدیث زید بن ارقم حدیث حسن صحیح والعمل علیہ عند اکثر اھل العلم قالوا اذا تکلم الرجل عامدا فی الصلوٰۃ او
ناسیا اعاد الصلوٰۃ گفتہ اہل علم چون سخن کرد مردی بقصد در نماز یا بفراموشی اعادہ کند نماز را وھو قول سفین الثوری
وابن المبارک وقال بعضھم اذا تکلم عامدا فی الصلوٰۃ اعاد الصلوٰۃ وگفتہ اند بعضی علما چون سخن کرد قصداً در نماز اعادہ
نماز کند وان کان ناسیا او جاھلا اجزأہ واگر باشد کہ سخن کردہ بفراموشی یا بنادانی کافی باشد مر او را وتباہی نماز نمیگردد
وبہ یقول الشافعی وبہ آن قائل ست امام شافعی ودر اختلاف الائمہ نوشتہ است اذا تکلم فی صلاتہ او سلم ناسیا او جاھلا بالتحریم
او سبق لسانہ ولم یطل لم تبطل عند الثلثۃ وقال ابو حنیفۃ تبطل بالکلام ناسیا الا بالسلام وان طال فالاصح عند الشافعی البطلان
وعن مالک ان کلام العامد ان کان لمصلحۃ الصلوٰۃ فلا تبطلھا کاعلام الامام بسھوہ ان لم یتنبہ الا بالکلام وعن الاوزاعی ان کان
کلام العامد مما فیہ مصلحۃ وان لم تکن عائدۃ الی الصلوٰۃ کانشاد ضالۃ وتحذیر ضریر لا تبطل صلاتہ واتفقوا علی بطلان الصلوٰۃ بالاکل
وکذا بالشرب الا عند احمد فی النافلۃ **باب** ماجاء فی الصلوٰۃ عند التوبۃ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق نماز گزاردن
نزدیک توبہ حدثنا قتیبۃ نا ابو عوانۃ عن عثمن بن المغیرۃ عن علی بن ربیعۃ عن اسماء بن الحکم الفزاری قال سمعت
علیا گفت اسماء شنیدم علی مرتضی را یقول کہ میفرمود انی کنت رجلا اذا سمعت من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حدیثا
نفعنی اللہ منہ بما شاء ان ینفعنی بہ بدرستیکہ من بودم مردی کہ چون می شنیدم از آنحضرت حدیثی نفع وفائدہ می رسانید مرا حق تعالی از آن
حدیث آن مقدار کہ میخواست حق تعالی اینکہ نفع دہد مرا بآن واذا حدثنی رجل من اصحابہ استحلفتہ وچون حدیث میکرد مرا مردی از یاران
آنحضرت از آنحضرت سوگند میدادم آن صحابی را کہ تو شنیدی این را از آنحضرت یا از نزد خود نمی گوئی فاذا حلف لی صدقتہ پس وقتیکہ سوگند
میخورد صحابی برای من تصدیق میکردم او را وانہ حدثنی ابوبکر وصدق ابوبکر وبدرستیکہ شان اینست کہ حدیث کرد مرا ابوبکر صدیق و راست
گفت ابوبکر در حدیث کردن از آنحضرت قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول گفت ابوبکر شنیدم آنحضرت را کہ میفرمود ما من رجل یذنب
ذنبا ثم یقوم نیست ہیچ مردی کہ گناہ کند گناہی پس برخاست از آن گناہ وبگذارد او را از جہت خوف حق تعالی وپشیمانی بر فعل خود
چنانچہ ملا علی قاری در شرح حصن حصین ہمین طور تفسیر نمودہ است فیتطھر پس غسل کند وآن اکمل ست یا وضو کند چنانچہ در روایت

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الصلوٰۃ عند التوبۃ **قولہ** نفعنی اللہ منہ بما شاء ای بالمبادرۃ الی العمل بہ حتی اعمل بہ وان
لحقہ نسخ قریبا کما روی فی العمل بالتصدق بین یدی النجوی **قولہ** واذا حدثنی رجل من اصحابہ ظاھرہ انہ لا یصدقہ
بلا حلف وھو مخالف لما علم من قبول خبر الواحد العدل بلا حلف فالظاھر ان مرادہ بذلک زیادۃ التوثیق بالخبر
والاطمینان بہ اذ الحاصل بخبر الواحد الظن وھو مما یقبل الضعف والشدۃ ومعنی صدقتہ ای علی وجہ الکمال
وان کان القبول الموجب للعمل حاصلا بدونہ **قولہ** صدق ابوبکر ای علمت صدقہ فی ذلک علی وجہ الکمال بلا حلف

قوت المغتذی

عن اسماء بن الحکم الفزاری قال العراقی لیس لہ فی الکتب الا ھذا الحدیث ولا اعلم روی
عنہ الا علی بن ربیعۃ قال البخاری لم یرو عنہ الا ھذا الحدیث وحدیث آخر لم یتابع علیہ

عارضۃ الاحوذی

المطلقات یتربصن
بانفسھن ثلثۃ
قروء وکقول الاعشی
لما ضاع فیھن قروء
نسائکا یعنی اطھارھن
وجمع الجبار اقراء
کتقولہ صلی اللہ علیہ
وسلم دع الصلوٰۃ
ایام اقرائک الرابع
الکرسف وھو القطن
ولہ ستۃ اسماء الاول
القطن الثانی الکرسف
الثالث البرس الرابع
العطب الخامس
العلوط السادس
الخرفع وصفاتہ
ایضا کثیرۃ وانما
وصف لھا الکرسف
مع قلتہ عندھن
وترک الصوف مع
کثرتہ لحکمۃ لسنالھا
الخامس قولہ تلجمی
کلمۃ غریبۃ لم یقع
الی تفسیرھا فی
کتاب وانما اخذتھا
استقراء قال الخلیل
اللجام معروف ولجمتہ
من ھذا لکان معناہ

شرح سراج احمد

ابن السنی ست تو یصلی پستر بگذارد دو رکعت راچنانکہ روایت کردہ ابن السنی و مسمی شد دابن نماز بصلوٰة توبہ ثم یستغفر اللہ
پس استغفار کند از حق تعالیٰ برای آن گناہ الا غفر اللہ لہ مگر کہ بیامرزد حق تعالیٰ برای وی ثم قرأ ھذہ الآیة پستر خواند آنحضرت
این آیہ را والذین اذا فعلوا فاحشة و آن کسان کہ چون کردند کار بد را اوظلموا انفسھم یا ظلم کنند نفسہای خود را ذکروا اللہ
یاد کنند خدای را الی آخر الآیة فاستغفروا الذنوبھم و من یغفر الذنوب الا اللہ ولم یصروا علی ما فعلوا وھم یعلمون وفی الباب عن
ابن مسعود اخرجہ الطبرانی و ابی الدرداء اخرجہ الطبرانی و انس بن مالک اخرجہ البیھقی فی شعب الایمان و ابی امامة الباھلی اخرجہ
الطبرانی و معاذ بن جبل و واثلة بن الاسقع و ابی الیسر و اسمہ کعب بن عمرو و نام ابی الیسر کعب بن عمرو بود وقال ابو عیسیٰ حدیث
علی حدیث حسن لا نعرفہ الا من ھذا الوجہ من حدیث عثمٰن بن المغیرة و روی عنہ شعبة و غیر واحد
فرفعوہ و روایت کردہ از عثمان بن مغیرہ شعبہ و دیگر بسیار کس سوای شعبہ پس مرفوع کردہ اند ہمہ ایشان این حدیث را مثل حدیث
ابی عوانة مانند حدیث ابی عوانہ و رواہ سفیٰن الثوری و مسعر فاوقفاہ و روایت کردہ آن حدیث را سفیان و مسعر پس
موقوف روایت کردہ اند ہر دو آن حدیث را ولم یرفعاہ الی النبی صلی اللہ علیہ وسلم و مرفوع نکردہ اند ہر دو آن حدیث را بسوی
آنحضرت وقد روی عن مسعر ھذا الحدیث مرفوعا ایضا و تحقیق روایت کردہ شدہ این حدیث از مسعر بروایت مرفوع نیز

باب ماجاء متی یؤمر الصبی بالصلوة باب ست در بیان آنچہ آمدہ است کہ کدام وقت و زمان امر کردہ شود کودک بگذاردن نماز

حدثنا علی بن حجر انا حرملة بن عبد العزیز بن الربیع بن سبرة الجھنی سبرة بفتح سین مہملہ و سکون موحدہ ابو سعید
در تقریب ست لا باس بہ از ثامنہ بود عن عمہ عبد الملک بن الربیع بن سبرة ثقہ گفتہ او را عجلی از سابعہ بود عن ابیہ
ربیع بن سبرة بن معبد الجھنی المدنی ثقہ از ثالثہ بود عن جدہ سبرة بن معبد او ابن عوسجة او ثریة بفتح مثلثہ و کسر را
و تشدید تحتانیہ جہنی صحابی ست و نخستین مشاہد وی خندق بود و او بود کہ فرود می آمد ذا المروہ را و ہم در انجا وفات یافت
در خلافت معاویہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علموا الصبی بالصلوة فرمود آنحضرت بیاموزید
کودک را نماز ابن سبع سنین کہ عمر ہفت سال باشد واضربوہ علیہا ابن عشرة و بزنید کودک را بر گزاردن نماز
چون عمر دہ سال شود وفی الباب عن عبد اللہ بن عمرو بن العاص قال ابو عیسیٰ حدیث سبرة بن معبد الجھنی حدیث
حسن صحیح و علیہ العمل عند بعض اہل العلم و بہ یقول احمد و اسحٰق وقالا ما ترک الغلام بعد عشر من الصلوة فانہ یعید
و گفتہ اند احمد و اسحق ترک نکند کودک پس از دہ سال نماز را و اگر ترک کند پس از دہ سال پس بر رسنیکہ او اعادہ کند نماز را قال ابو عیسیٰ و سبرة ھو
ابن معبد الجھنی و یقال ھو ابن عوسجة **باب** ماجاء فی الرجل یحدث بعد التشھد باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق مردی کہ

شرح ابی الطیب

باب ماجاء متی یؤمر الصبی بالصلوة **قولہ** ابن سبع حال من الصبی و ھکذا ابن عشر و قولہ علیہا ای لاجل الصلوة ای لاجل
ان یاتی بالصلوة و الجمھور علی انہ ضرب تادیب فی حق الصبی و لا ضرب تکلیف و انما التکلیف بالبلوغ **باب** ماجاء فی الرجل یحدث بعد التشھد

قوت المغتذی

حدثنا حرملة بن عبد العزیز بن الربیع بن سبرة الجھنی عن عمہ عبد الملک بن
الربیع بن سبرة عن ابیہ لیس للاربعة عند المصنف الا ھذا الحدیث

عارضة الاحوذی

افعلی فعلا یمنع
سیلانہ و استرسالہ
کما یمنع اللجام استرسال
الدابة و اعجب من
ھذا ان شیخنا ابابکر
محمد بن طرخان الترکی
اخبرنا قال و اللجمة
کما یقال فوھة النھر
وفیہ نظر فان صح
ھذا فھو ماخوذ منہ
و یکن معناہ شدی
اللجمة و ھی الفوھة
التی ینثعر منھا الدم
و ھو غریب بدیع
السادس قولہ و انما
اثج ثجا و الثج السیلان
و منہ قولہ ماء
ثجاجا ای سیالا
و فی الاثر افضل الحج
العج و الثج فالعج رفع
الصوت بالتلبیة و
الثج اسالة دماء
الھدی و قال الحسن
فی صفة ابن عباس
مثجا یعنی انہ کان
یصب القول صبا
بالعلم فمعنی قولھا
انما اسیل سیلانا

اسماء الرجال

[illegible]

باقی در صفحہ آئندہ

شرح سراج احمد

بلی وضو کند خود را پیش از خواندن تشہد حدثنا احمد بن محمد نا ابن المبارک انا عبد الرحمن بن زیاد بن انعم عن عبد الرحمن بن رافع وبکر بن سوادة بن ثمامة الجذامی ابو ثمامة المصری ثقہ ثبت جلیل از ثالثہ بود در سنہ ست ومائة وفات کرد اخبراہ عن عبد اللہ ابن عمرو قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا احدث یعنی الرجل وقد جلس فی اخر صلاتہ قبل ان یسلم فقد جازت صلاتہ چون بی وضو کند خود را یعنی مرد مصلی وحال آنکہ تحقیق جلسہ کردہ بود در آخر نماز خود یعنی در قعدۂ اخیرہ پیش از انکہ سلام دہد وبیرون شود از نماز بسلام پس تحقیق روا گشت نماز او وظرف متعلق ست با حدث قال ابو عیسی ھذا حدیث لیس اسنادہ بالقوی وقد اضطربوا فی اسنادہ وتحقیق اضطراب کردند اہل علم در اسناد این حدیث وقد ذھب بعض اھل العلم الی ھذا وتحقیق رفتہ اند بعضی اہل علم بسوی این کہ کسیکہ حدث کند پس از تشہد جائز میشود نماز وی چراکہ خروج بصنع مصلی یافتہ شدہ است اگرچہ ترک لفظ سلام شدہ است قالوا اذا جلس مقدار التشہد واحدث قبل ان یسلم فقد تمت صلاتہ گفتہ اند اہل علم چون نشست مصلی مقدار تشہد وبی وضو کرد خود را پیش از انکہ سلام دہد پس تحقیق تمام گشت نماز او وقال بعض اھل العلم اذا احدث قبل ان یتشھد وقبل ان یسلم اعاد الصلوۃ وگفتہ اند بعضی از اہل علم وقتیکہ بی وضو کند خود را پیش از انکہ تشہد خواند یا پیش از انکہ سلام دہد باز اعادہ کند نماز را وھو قول الشافعی وقال احمد اذا لم یتشھد وسلم اجزأہ وگفت امام احمد چون تشہد نخواند وسلام داد کفایت کند وبسندست اورا القول النبی صلی اللہ علیہ وسلم وتحلیلھا التسلیم از جہت قول آنحضرت کہ فرمود کہ تحلیل صلوۃ سلام دادن است چنانکہ تحریم آن تکبیر تحریمہ است والتشھد اھون وتشہد خواندن اہون ست قام النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی اثنتین فمضی فی صلاتہ ولم یتشھد باستاد وبرخاست آنحضرت از دو رکعت پس بگذشت در نماز خود وتشہد نخواند امام احمد ازین حدیث استدلال گرفتہ است کہ اگر ترک تشہد کند نماز روا گردد وقال اسحق بن ابراھیم اذا تشھد ولم یسلم اجزأہ وگفت اسحق بن ابراہیم چون تشہد بخواند وقعدہ نمود وسلام نداد بسندہ است او را ونماز او روا گردد واحتج بحدیث ابن مسعود حین علمہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم التشھد واستدلال گرفتہ است اسحق بن ابراہیم بحدیث عبد اللہ بن مسعود ہنگامیکہ بیاموخت آنحضرت او را تشہد فقال اذا فرغت من ھذا فقد قضیت ما علیک پس فرمود آنحضرت چون فارغ شوی تو ازین تشہد پس تحقیق تمام کردی آنچہ بر تو بود ونماز تو تمام گشت ازین حدیث استنباط نمود اسحق بن ابراہیم کہ سلام دادن ضروری نیست چون خروج بصنعہ یافتہ شود وقال ابو عیسی وعبد الرحمن ابن زیاد ھو الافریقی وقد ضعفہ بعض اھل الحدیث وتحقیق تضعیف عبد الرحمن کردہ اند بعضی اہل حدیث منہم یحیی بن سعید القطان

شرح ابی الطیب

قولہ اذا احدث احد کو یفید تعمد الحدث ولھذا قالوا اذا سبقہ الحدث فی ھذہ الحالة یتوضأ ویبنی **قولہ** وقد اضطربوا فی اسنادہ قال المحدثون المضطرب ضعیف الا ان ھذا الحدیث لہ طرق ذکرھا الطحاوی وتعدد الطرق یبلغ الحدیث الضعیف الی حد الحسن وقال ابن الھمام وقول من یقول فی حدیث انہ لو یصح ان سلم لو یقدح لان الحجیة لا تتوقف علی الصحة بل الحسن کاف فاما مجتھد علم بالاختلاف فی صحة الحدیث وغلب علی رایہ صحتہ فھو صحیح بالنسبة الیہ اذ مجرد الاختلاف فی ذلک لا یمنع من الترجیح وثبوت الصحة انتھی اقول ودل ھذا الحدیث علی ان لفظ السلام لیس بفرض

قوت المغتذی

حدثنا احمد بن محمد ھو ابن موسی ابو العباس السمسار المروزی الملقب مردویہ

عارضة الاحوذی

ووجھہ ان یقول انما یتجہ الان ذلک من صفات الدم فنقلھا الی صاحب الدم کما تقدم فی باب التیمم من نقل الفعل من الشیٔ الی ما یجاورہ من محل اوقرین الشایع الطست قال الاصمعی ھی مؤنثة تصغیرھا طسیسة وجمعھا طساوس وطسوس ومنہ جاء بالاثر املؤا الطسوس وخالفوا المجوس وفیھا ثلث لغات طست وطش وطسة عن الطسة ویقال للاجانة طسة تشبیھا بالطست وفی الاصل فی الطست الطس الا انھم قلبوا احدی السینین تاء لاستثقال الجمع بین السینین وکذلک حین صغروا قالوا طسیسة

من حديث ابن عباس انتهى كلام الحافظ السيوطي ١٢

شرح سراج احمد

یحیی بن سعید القطان واحمد بن حنبل اند وقطان بفتح قاف وشدة طای مهمله بصیغه مبالغه است

باب ما جاء اذا کان المطر فالصلوة فی الرحال باب ست در بیان آنچه آمده است چون باشد باران پس گذاردن نماز در خانه است احتیاج بر فتن مسجد نیست حدثنا ابو حفص عمرو بن علی نا ابو داود الطیالسی نا زهیر ابن معاویة عن ابی الزبیر عن جابر قال کنا مع النبی صلی الله علیه وسلم فی سفر گفت جابر بودیم ما همراه آنحضرت در سفری فاصابنا مطر پس رسید ما را بارانی که آب وگل در هر جا گشت فقال النبی صلی الله علیه وسلم من شاء فلیصل فی رحله پس فرمود آنحضرت هر که بخواهد پس گو که بگذارد نماز در منزل خود تکلیف آمدن در آب و گل بجماعت مانکند وفی الباب عن ابن عمر ابن الخطاب اخرجه عبد الرزاق وسمرة وابی الملیح عن ابیه اسامة بن عمیر وعبد الرحمن ابن سمرة اخرجه احمد وابن حبان بلفظ اذا امطرتم فصلوا فی رحالکم قال ابو عیسی حدیث جابر حدیث حسن صحیح وقد رخص اهل العلم فی القعود عن الجماعة والجمعة فی المطر والطین وتحقیق رخصت داده اند اهل علم در نشستن از نماز جماعت وحضور جمعه وتنها گذاردن از جهت بارش وگل وبه یقول احمد واسحق قال گفت مصنف سمعت ابا زرعة یقول روی عفان بن مسلم عن عمرو بن علی حدیثا وقال ابو زرعة لم ار بالبصرة احفظ من هؤلاء الثلثة وگفت ابو زرعه ندیده ام در بصره حافظ تر ازین سه کس علی بن المدینی وابن الشاذکونی وعمرو بن علی واین بدل ست از ثلثه وابو الملیح بن اسامة اسمه عامر ویقال زید بن اسامة بن عمیر الهذلی

باب ما جاء فی التسبیح فی ادبار الصلوة حدثنا اسحق بن ابراهیم بن حبیب بن الشهید وعلی بن حجر قالا ثنا عتاب بن بشیر بفتح عین مهمله وتشدید شناة فوقیه ودر آخر موحده است وبشیر بفتح موحده وکسر شین منقوطه الجزری ابو الحسن او ابو سهل مولی بنی امیه صدوق بود خطا میکرد از ثامنه است در سنه تسعین وفات کرد عن خصیف عن مجاهد وعکرمة عن ابن عباس قال جاء الفقراء الی رسول الله صلی الله علیه وسلم آمدند فقیران بسوی آنحضرت ودر روایت بخاری ومسلم از ابی هریرة لفظ فقراء المهاجرین آمده فقالوا یا رسول الله صلی الله علیه وسلم ان الاغنیاء یصلون کما نصلی پس گفتند ای پیغمبر خدا بدرستیکه دولتمندان ومالداران نماز میگذارند چنانکه ما گذاریم ویصومون کما نصوم وروزه میدارند چنانکه روزه میداریم ولهم اموال یعتقون ویتصدقون ومر ایشان را مالی ست که آزاد میکنند بندگان را در راه خدا وتصدق میکنند بر فقرا ومر ایشان را فضل وزیادتی ست بر ما وما از آن محروم ایم قال

شرح ابی الطیب

باب ما جاء اذا کان المطر فالصلوة فی الرحال **قوله** فلیصل فی رحله الرحل المنزل سواء کان من حجر او مدر او خشب او شعر او صوف او وبر او غیرها وجمعه الرحال وفی صحیح مسلم عن نافع ان ابن عمر اذن بالصلوة فی لیلة ذات برد وریح قال الا صلوا فی الرحال ثم قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یامر المؤذن اذا کانت لیلة باردة ذات مطر یقول الا صلوا فی الرحال وفی روایة عن ابن عباس انه قال لمؤذنه فی یوم مطیر اذا قلت اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدا رسول الله فلا تقل حی علی الصلوة قل صلوا فی بیوتکم فلما استنکروا علیه قال انه فعل ذا من هو خیر منی **باب** ما جاء فی التسبیح فی ادبار الصلوة **قوله** جاء الفقراء ای المهاجرون کما فی الصحیحین وهم من ارباب الصفة وغیرهم **قوله** ولهم اموال یعتقون ویتصدقون ای بها لیحصل الربط بالموصوف

عارضة الاحوذی

وکذلک قالوا طساسیس وطسوس ولو جمعوا علی الواحد لقالوا طسات الثانی العصفر وهو نبت احمر معروف شبه الدم التاسع قوله مرکن قال الخلیل هو شبه تور من ادم یستعمل للماء العاشر تستثفر قال الهروی هو ان تشد فرجها بخرقة عریضة توثق طرفیها فی حجب تشده فی وسطها بعد ان تحتشی کرسفا فیمنع ذلک الدم قلت ماخوذ من ثفر الدابة تشده کما تشد الثفر تحت الذنب ویحتمل ان یکون ماخوذ من الثفر هو الفرج وان کان اصله للسباع فانه یستعار والله اعلم الحادی عشر الروایة الاخری تستذفر بالذال

شرح سراج احمد

واذا صليتم فقولوا فرمود آنحضرت پس اگر خواهید پس چون نماز را بس بگوئید سبحان الله ثلثا وثلثين مرة والحمد لله ثلثا وثلثين مرة

تسبیح وتحمید را سی وسه بار والله اكبر اربعا وثلثين مرة وتكبير را سی وچهار مرتبه ولا اله الا الله عشر مرات وتهليل را ده بار فانكم تدركون

به من سبقكم پس بدرستیکه شما بیابید بسبب آن عمل فضل کسانیکه پیشی کرده اند شما را از متقدمین این امت یا از امم سابقین ولا

يسبقكم من بعدكم وسبقت نکنند کسانیکه پس از شما باشند یعنی پیشی کنید شما بسبب آن عمل بر کسانیکه پس از شما ایمان بیارند یا بعد از شما

پیدا شوند ودرینجا بیان فضل عظیم ست مر ایشان را ودوای آنچه شکایت کرده بودند از انحطاط درجهٔ ایشان از اغنیا وفي الباب عن كعب بن

عجرة اخرجه مسلم وانس اخرجه ابوداود وعبد الله بن عمرو وزيد ابن ثابت اخرجه احمد والنسائي والدارمي وابي الدرداء اخرجه ابن ابي شيبة

وابن عمر اخرجه البخاري في كتاب الادب واحمد وابن ماجة وابي ذر اخرجه احمد قال ابو عيسى حديث ابن عباس حديث

حسن غريب وقد روى عن النبي صلى الله عليه وسلم انه قال وتحقیق روایت کرده شده است از آنحضرت بدرستیکه

آنحضرت فرمود چنانکه اخراج آن کرده بخاری در کتاب الادب وامام احمد از عبد الله بن عمر بن الخطاب خصلتان لا يحصيهما

رجل مسلم الا دخل الجنة دو خصلت اند که محافظت نکند بران هر دو وعمل بران ننماید مردی مسلمان مگر او درآید

در بهشت یکی از ان دو خصلت آنست که يسبح الله في دبر كل صلوة ثلثا وثلثين ويحمده ثلثا وثلثين

ويكبره اربعا وثلثين تسبیح کند خدای را در پس هر نمازی از پنج گانه سی وسه بار وحمد گوید خدای را سی وسه بار

شرح ابي الطيب

قوله فقولوا سبحان الله اختلفوا في كيفية عدد هذه الكلمات فذهب ابو صالح الراوي عن ابي هريرة كما عند مسلم

الى انه يقول الله اكبر وسبحان الله والحمد لله ثلثا وثلثين مرة ولفظ مسلم عنه تسبحون وتكبرون وتحمدون دبر كل

صلوة ثلثا وثلثين مرة قال قتيبة لما حدثت بهذا الحديث بعض اهلي فقال انه همست فرجعت الى ابي صالح فقلت له

ذلك فاخذ بيدي فقال الله اكبر وسبحان الله والحمد لله الله اكبر وسبحان الله والحمد لله حتى تبلغ من جميعهن

ثلثا وثلثين واما اكثر الاحاديث من غير ابي صالح فظاهرها انه يسبح ثلثا وثلثين مستقلة ويكبر ثلثا وثلثين مستقلة

ويحمد كذلك قال النووي وهذا ظاهر الاحاديث قال القاضي عياض وهو اولى من تاويل ابي صالح **قوله** ولا اله الا

الله عشر مرات وفي مسلم وقال تمام المائة لا اله الا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد وهو على كل شيء

قدير قال النووي زيادات الثقات مقبولة يجب العمل بها انتهى وظاهر هذا الحديث انه يقول لا اله الا الله فقط و

مقتضى كلام النووي انه يزيد عليه جمعا بين الروايات **قوله** فانكم تدركون به من سبقكم ولا

يسبقكم من بعدكم قال ابن دقيق العيد يحتمل ان يكون المراد السبق المعنوي وهو السبق في الفضيلة وقوله من

بعدكم اي في الفضيلة ممن لا يعمل هذا العمل ويحتمل ان يكون المراد القبلية الزمانية والبعدية الزمانية والاول اقرب

الى السياق فان سوالهم كان عن امر الفضيلة وتقدم الاغنياء فيها اقول ومعنى التقدم الزماني اي من متقدمي

الاسلام عليكم من هذه الامة او جميع الامم وكذلك من متاخري الاسلام عنكم او في الوجود وذلك بسبب

اختصاص خصهم الله تعالى به ببركته صلى الله عليه وسلم **قوله** خصلتان لا يحصيهما اي لا يحفظهما ولا يداوم

عليهما ولا ياتي بهما في جميع اوقاتها **قوله** الا دخل الجنة اي استحق دخول الجنة اذا مات على تلك المداومة والمحافظة

عارضة الاحوذي

المعجمة ماخوذ من
الذفر قال ابن فارس
وهو حدة الرائحة
الطيبة والخبيثة
يقال مسك اذفر
وروضة ذفرة
هذا وهم انما صوابه
ماخوذ من الذفر
وهو حدة الرائحة
الطيبة واما الخبيثة
فانها الدفر بالدال
المهملة كذا حكاه
الخليل اهل الصناعة
واللغة وان كان
حكاه غيره كما قال
ابن فارس او هو
حدة الرائحة
الطيبة والخبيثة
وصح نقله فيكون
من الاضداد و
الا فالاصل الفرقان
بينهما كما تقدم
فان صحت هذه
الرواية كان معناه
فلتستعمل طيبا
تزيل به هذا الشئ
عنها او سمي الثوب
طيبا لانه يقوم

شرح سراج احمد

والله اکبر گوید سی وچهار مرتبه دیگر خصلت انست ویسبح الله عند منامه عشرا ویحمده عشرا ویکبره عشرا و تسبیح کند نزد خواب رفتن خود ده بار و حمد کند خدای را ده بار و تکبیر گوید او را ده بار **باب** ما جاء فی الصلوة علی الدابة فی الطین والمطر باب ست در بیان انچه آمده است در گذاردن نماز بر دابه در گل و لای و بارش حدثنا یحیی بن موسی نا شبابة بن سوار نا عمرو بن الرماح بفتح را و تشدید میم در آخر حا ست میمون بن سیاه بکسر مهمله بعد ها تحتانیه البصری ابو بحر صدوق عابد بود خطا میکرد از رابعه بود در تقریب ست عمر بن میمون بن بحر بن سعد الرماح البلخی ابو علی القاضی و رماح لقب جده او عن کثیر بن زیاد عن عمرو بن عثمن بن یعلی بن مرة عن ابیه عثمان بن یعلی بن مرة عن جده یعلی بن مرة بضم میم و تشدید را ابو المرازم الثقفی وگفته میشد او را عامری صحابی ست شمار کرده میشود در اهل کوفه و گویند در اهل بصره حاضر گشت حدیبیه و خیبر و فتح حنین و طائف انهم کانوا مع النبی صلی الله علیه وسلم فی سفر بدرستیکه صحابه بودند همراه آنحضرت در سفری فانتهوا الی مضیق پس رسیدند آنحضرت و صحابه بسوی جای تنگ فحضرت الصلوة پس آمد وقت نماز فمطروا السماء من فوقهم پس باریده شدند از آسمان از بالای ایشان و بارش بارید والبلة من اسفل منهم و نمی و تری از زیر ایشان بود یعنی زمین هم نمناک گشت و جای نماز گذاردن نماند فاذن رسول الله صلی الله علیه وسلم وهو علی راحلته پس اذان گفت آنحضرت در حالیکه او سوار

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الصلوة علی الدابة فی الطین والمطر **قوله** انهم کانوا ای ان الصحابة کانوا مع النبی صلی الله علیه وسلم فی مسیر ای سفر **قوله** مضیق ای موضع ضیق **قوله** فمطروا بصیغة المجهول **قوله** السماء من فوقهم السماء مبتدأ و من فوقهم خبره والجملة حال بلا واو **قوله** والبلة بکسر الموحدة وتشدید اللام ای النداوة **قوله** فاذن رسول الله صلی الله علیه وسلم استدل النووی بهذا وغیره انه صلی الله علیه وسلم باشر الاذان بنفسه وعلی استحباب الجمع بین الاذان والامامة ذکره فی شرح المهذب مبسوطا وفی الروضة مختصرا وورد روایات اخری صریحة بذلک فی سنن سعید بن منصور وممن قال لم یباشر صلی الله علیه وسلم هذه العبادة بنفسه والغز فی ذلک بقوله ما سنة امر بها رسول الله صلی الله علیه وسلم ولم یفعلها فقد غفل قاله فی قوت المغتذی وقال الملا علی القاری فی شرح المشکوة جزم النووی بانه صلی الله علیه وسلم اذن مرة فی السفر واستدل له بخبر الترمذی ورد بان احمد اخرجه فی مسنده من طریق الترمذی فامر بلالا

قوت المغتذی

السماء من فوقهم ای المطر والبلة بکسر الموحدة وتشدید اللام ای النداوة فاذن رسول الله صلی الله علیه وسلم علی راحلته استدل بهذا النووی وغیره علی انه صلی الله علیه وسلم باشر الاذان بنفسه وعلی استحباب الجمع بین الاذان والاقامة ذکره فی شرح المهذب مبسوطا وفی الروضة مختصرا وورد روایة اخری صریحة بذلک فی سنن سعید بن منصور وممن قال انه صلی الله علیه وسلم لم یباشر هذه العبادة بنفسه والغز فی ذلک بقوله ما سنة امر بها النبی صلی الله علیه وسلم ولم یفعلها فقد غفل وقد بسطت المسألة فی شرح الموطا وفی حواشی الروضة

عارضة الاحوذی

مقام الطیب فی ازالة الرائحة وان کان قد روی فلتستذفر بالذال المهملة کان معناه فلتدفع عن نفسها الدفر وهو الرائحة الکریهة واما الاستذفار بالحقیقة فی استعمال نفس دون المجاز فی الثوب الذی قدمناه فانما هو فی حق الحائض علی ما روی فی الصحیح خذی فرصة من مسک فتطهری بها ای تتبعی بها اثر الدم الثانی عشر قوله انما هی رکضة من رکضات الشیطان اصل الرکض الضرب بالرجل واختلف فی تاویله علی وجهین منهم من جعله حقیقة

اسماء الرجال ۱۲ شبابة بن سوار ... ابو عمرو المدائنی اصله من خراسان یقال کان اسمه مروان مولی بنی فزارة ثقة حافظ رمی بالارجاء من التاسعة مات سنة اربع او خمس او ست ومائتین ۱۲

شرح سراج احمد

براحلہ بود واقام واقاست نماز کرد فتقدم علی راحلتہ پس پیش شد آنحضرت سوار بر راحلۂ خویش فصلی بھم پس بگذارد نماز

باصحابہ بر دابہ وامامت ایشان کرد سوارہ یومئ ایماء درحالیکہ اشارت میکرد اشارت کردنی تجعل السجود اخفض من الرکوع

میگردانید سجدہ را پست تر از رکوع از جہت تعذر سجدہ وقیام قال ابوعیسیٰ ھذا حدیث غریب تفرد بہ عمر بن الرماح البلخی

لا یعرف الا من حدیثہ متفرد گشتہ است بروایت این حدیث عمر بن رماح شناختہ نشدہ مگر از روایت وی وقد روی

عنہ غیر واحد من اھل العلم وتحقیق روایت کردہ اند از عمر بن رماح بسیار کسان از اہل علم کہ تابعین اند وکذا روی عن

انس بن مالک انہ صلی فی ماء وطین علی دابتہ وہمچنین روایت کردہ شدہ است از انس بن مالک کہ بدرستیکہ آنحضرت

بگذارد نماز را در آب ولای بر دابہ خود از جہت عذر از این حدیث مفہوم شد کہ آنحضرت نماز فرض را بجماعت بر دابہ ادا فرمود واین

خلاف مذہب ماست کہ گذاردن نماز فرض بر دابہ روا نیست علی الخصوص کہ امامت باشد و در حدیث ابی داود از انس در

حق نوافل آمدہ است کہ آنحضرت بر دابہ نفل را گذاردہ نہ آنکہ نماز فرض بجماعت گذاردہ باشد شاید کہ این مخصوص باشد بآنحضرت یا در آن

وقت جائز بودہ باشد بعد از آن حکم آن منسوخ شدہ باشد والعمل علی ھذا عند اھل العلم وبہ یقول احمد واسحٰق یعنی

در مذہب احمد واسحٰق بن ابراہیم روا است گذاردن فرض بجماعت بر دابہ بجہت عذر مطر وگل وآب **باب** ماجاء فی الاجتہاد

فی الصلوٰۃ باب است در بیان آنچہ آمدہ است در کوشش وسختی نمودن بر خود در گذاردن نماز حدثنا قتیبۃ وبشر بن معاذ قالا

ثنا ابوعوانۃ عن زیاد بن علاقۃ عن المغیرۃ بن شعبۃ قال صلی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حتی انتفخت قدماہ

گفت مغیرہ بن شعبہ گذارد آنحضرت نماز را در شب کہ در اکثر شب نماز میگذارد تا آنکہ آماسیدہ شدند ہر دو پایہای شریف وی فقیل لہ

اتتکلف ھذا پس گفتہ شد مر آنحضرت را آیا این قدر تکلف میکنی بر نفس خود کہ اکثر شب استادہ می باشی بگذاردن نماز وقد غفر لک

ما تقدم من ذنبک وما تأخر وحال آنکہ تحقیق آمرزیدہ شدہ است برای تو آنچہ پیش گذشتہ است از گناہ تو وآنچہ پس کردہ گناہ

وبیان این در مقامی تفصیل مذکور است قال افلا اکون عبدا شکورا فرمود آنحضرت آیا پس نباشم من بندۂ شکر کنندۂ خدای کہ این

نعمت عطا فرمودہ وچنین احسان نمودہ است کہ ہمہ گناہان من آمرزیدہ است وفی الباب عن ابی ھریرۃ وعائشۃ رضی اللہ عنہما

شرح ابی الطیب

فاذن وبہ یعلم اختصار روایۃ الترمذی وان معنی اذن فیہا امر بلالا بالاذان کبنی الامیر المدینۃ ورواہ الدارقطنی ایضا

بلفظ فامر بلالا فاذن قال السہیلی المفصل یقضی علی المجمل انتہی **قولہ** فصلی بھم یعنی امھم فی تلک الصلوٰۃ والظاہر انہ

کان فرضا لان المتبادر من صلوٰۃ الجماعۃ الفرض وکذلک یدل علیہ ھذا الاھتمام والاذان لان النوافل لم یشرع لھا

الاذان فدل الحدیث علی جواز الفرض علی الدابۃ عند العذر وبہ قال علماؤنا واھل العلم کما جزم بہ المصنف

باب ماجاء فی الاجتہاد فی الصلوٰۃ **قولہ** افلا اکون عبدا شکورا مبنی سوالھم علی ان

سبب الاجتہاد وتحمل المشقۃ فی العبادۃ اما خوف الذنب او رجاء المغفرۃ فافادھم صلی اللہ

علیہ وسلم ان لہا اسبابا آخر اتم واکمل وھو الشکر علی التأھل للعبادۃ مع المغفرۃ لو فرض

الذنب واجزال النعمۃ یعنی اذا کان طلب المغفرۃ یستدعی العبادۃ فحصول

المغفرۃ یقتضی شکرا ویستبعد معہ ترک الاجتہاد

عارضۃ الاحوذی

وان الشیطان ضربہا حتی فتق عرقہا وکذلک روی عن عائشۃ انہا سمعت من یقول ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان بہ ذات الجنب فقال انہا نخسۃ من الشیطان وما کان اللہ لیسلط الشیطان علی رسولہ ومنہم من جعلہ مجازا معناہ ان الشیطان لما دخل علیہا ھذہ العلۃ جعلنا الشیطان سببا الی سوستہ وتشکلہ وکلاھما جائز وبالاول اقول فان الحقیقۃ اصل حتی یمنع منہا دلیل العقل وقد بینا احوال الشیاطین واقعالھم فی کتب الاصول وھذا باب اصلی لکن ادخلناہا فی الغریب لاجل تفسیر قولہ

اسماء الرجال

[illegible]

شرح سراج احمد

قال ابو عیسیٰ حدیث المغیرۃ بن شعبۃ حدیث حسن صحیح **باب** ماجاء ان اول ما یحاسب بہ العبد یوم القیٰمۃ الصلوۃ باب ست در بیان انچہ آمدہ است کہ بدرستیکہ نخستین چیزی کہ محاسبہ کردہ شود بآن چیز بندہ در روز قیامت نماز ست

حدثنا علی بن نصر بن علی الجہضمی ثنا سہل بن حماد ابو عتاب الدلال البصری صدوق از تاسعہ بود در سنہ ثمان ومائتین وفات

بمہملۃ وشاۃ ثم موحدۃ ۱۲

کرد ثنا ہمام قال ثنی قتادۃ عن الحسن عن حریث بن قبیصۃ بن حریث تابعی ست قال قدمت المدینۃ فقلت اللھم یسر لی جلیسا صالحا گفت حریث آمدم در مدینہ پس گفتم و دعا کردم بجناب الٰہی کہ ای بارخدا میسر گردان برای من ہمنشین نیک قال فجلست الی ابی ہریرۃ گفت حریث پس نشستم من نزد ابی ہریرہ وصحبت او میسر شد مرا فقلت انی سالت اللہ ان یرزقنی جلیسا صالحا پس گفتم من بابی ہریرہ بدرستیکہ من سوال کردم از حق تعالیٰ اینکہ میسر کند مرا حق تعالیٰ ہمنشینی نیک فحدثنی بحدیث سمعتہ من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پس حدیث کن مرا یا ابا ہریرہ بحدیثی کہ شنیدۂ تو آن را از آنحضرت لعل اللہ ان ینفعنی بہ شاید کہ اللہ تعالیٰ نفع رساند مرا بآن حدیث فقال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول پس گفت ابو ہریرہ شنیدم آنحضرت را کہ میفرمود ان اول ما یحاسب بہ العبد یوم القیٰمۃ من عملہ صلاتہ بدرستیکہ نخستین چیزیکہ حساب کردہ شود بآن چیز بندہ در روز قیامت از عمل بندہ نماز باشد فان صلحت فقد افلح وانجح پس اگر خوب شد نماز وی پس تحقیق فلاح یافت و رستگاری یافت و روان شد حاجت وی وان فسدت فقد خاب وخسر واگر فاسد شد و ادای آن خوب نشدہ بود و بمعرض قبول ایزدی نیفتاد پس تحقیق ناامید گشت و زیان کار شد فان انتقص من فریضتہ شیئا پس اگر نقصان و کمی کرد از فریضۂ چیزی را قال الرب تبارک وتعالیٰ انظروا ہل لعبدی من تطوع فرماید حق تعالیٰ مر فرشتگان را نظر کنید کہ آیا ہست مر بندۂ مرا از نفل کہ نوافل گذاردہ باشد فیکمل بہا ما انتقص من الفرائض پس کامل کردہ شود بآن نوافل انچہ نقصان و کمی باشد از فرائض واز نوافل در فرائض داخل کردہ شود نشو

شرح ابی الطیب

باب ماجاء ان اول ما یحاسب بہ العبد یوم القیٰمۃ الصلوۃ **قولہ** فقد افلح وانجح الفلاح الفوز والظفر والانجاح بتقدیم الجیم علی الحاء یقال انجح فلان اذا اصاب مطلوبہ **قولہ** ما انتقص من الفریضۃ ای ما نقصہ من الفریضۃ فھو متعد قال العراقی یحتمل ان یراد بہ ما انتقصہ من السنن والہیآت المشروعۃ فیہا من الخشوع والاذکار والادعیۃ

قوت المغتذی

انظروا ہل لعبدی من تطوع فیکمل بہا ما انتقص من الفریضۃ قال العراقی یحتمل ان یراد بہ ما انتقصہ من السنن والہیآت المشروعۃ فیہا من الخشوع والاذکار والادعیۃ وانہ یحصل لہ ثواب ذلک فی الفریضۃ وان لم یفعلہ فیہا وانما فعلہ فی التطوع ویحتمل ان یراد بہ ما انتقص ایضا من فروضہا وشروطہا ویحتمل ان یراد ما ترک من الفرائض راسا فلم یصلہ فعوض عنہ من التطوع واللہ سبحانہ وتعالیٰ یقبل من التطوعات الصحیحۃ عوضا عن الصلوات المفروضۃ وقال ابن العربی الاظہر عندی انہ یکمل لہ ما نقص من فرض الصلوۃ واعدادہا لفضل التطوع لقولہ ثم الزکوۃ کذلک وسائر الاعمال ولیس فی الزکوۃ الا فرض او نفل فکما یکمل فرض الزکوۃ بنفلہا کذلک الصلوۃ وفضل اللہ اوسع

عارضۃ الاحوذی

رکضۃ احکامہ النساء علی ضربین طاہر وحائض والحیض شیء کتبہ اللہ سبحانہ علی بنات آدم والتقصیر فی علومہ ومسائلہ امر لم یزل یتقادم وقد کنا جمعنا فیہ نحوا من خمس مائۃ ورقۃ احادیثہ نحو من مائۃ وطرقہا نحو من مائۃ وخمسین ومسائلہ بتفریعہا ودلیلہا مثلہا الا انہ امر یاکل الکبد ویبیض الکبد ولا ینہض بہ منکم احد فنشیر الی الاصح نحو مقصد ابی عیسیٰ اذ لم یذکر منہ الا رموزا فنقول اذا کان الحیض شیئا کتبہ اللہ علی بنات آدم ولزمہن فذلک بقضاء اللہ سبحانہ صار عادۃ مستمرۃ وقضیۃ مستقرۃ

شرح سراج احمد

يكون سائر عمله على ذلك پستر باشد بهٔ علمای ی برین قیاس از صوم و زکوۃ که اگر در فرضی از فرائض نقصان رفته باشد از نوافل برداشته در فرائض داخل سازند و فرائض را تمام و کامل کنند و این از اجل فضل و اعظم نعم باری تعالی ست بر بنده وفی الباب عن تميم الداری اخرجه احمد وابوداود وابن ماجه والحاكم بلفظ اول ما يحاسب به العبد يوم القيمة صلاته فان كان اتمها كتبت له تامة وان لم تكن اتمها قال الله تعالى للملائكة انظروا هل تجدون لعبدی من تطوع فیکمل بها فريضته ثم الزكوة كذلك ثم تؤخذ الاعمال على حسب ذلك قال ابو عيسى حديث ابی هريرة حديث حسن غريب من هذا الوجه این حدیث حسن غریب ست از طریق و اسناد

وقد روی هذا الحديث من غير هذا الوجه عن ابی هريرة وقد روى بعض اصحاب الحسن عن الحسن عن قبيصة بن ذويب غير هذا الحديث و تحقیق روایت کرده اند بعضی اصحاب حسن بصری از حسن بصری از قبیصه بن ذویب سوای این حدیث دیگر حدیث شمار

والمشهور هو قبيصة بن حريث و مشهور او قبیصه بن حریث ست یعنی لفظ حریث ست بجای لفظ ذویب وروی عن انس بن حكيم عن ابی هريرة عن النبی صلی الله عليه وسلم نحو هذا و همچنین از دیگر صحابه مثل این مروی شده است چنانکه حاکم در کُنیٰ از عبد الله ابن عمرو طبرانی در اوسط و ضیای مقدسی از انس بن مالک بعبارات مختلفه اخراج کرده اند **باب** ماجاء فيمن صلی فی يوم وليلة ثنتی عشرة ركعة من السنة ما له من الفضل باب ست در بیان آنچه آمده است هر که بگذارد در روز و شب دوازده رکعت را از سنت و نوافل روایت چیست مراو را از فضل حدثنا محمد بن رافع نا اسحٰق بن سليمٰن الرازی نا المغيرة بن زياد

عن عطاء عن عائشة رضی الله عنها قالت قال رسول الله صلی الله عليه وسلم من ثابر على اثنتی عشرة ركعة من السنة هر که مداومت کند بر دوازده رکعت از سنن بنی الله له بيتا في الجنة بنا کند حق تعالی برای وی خانۂ در بهشت و این بیان میکند محل دوازده رکعت را اربع

شرح ابی الطيب

وانه يحصل له ثواب ذلك فی الفريضة وان لم يفعله فيها وانما فعله فی التطوع ويحتمل ان يراد به ما انتقص ايضا من فروضها وشروطها ويحتمل ان يراد به ما ترك من الفرائض راسا فلم يصله فيعوض عنه من التطوع وان الله سبحانه وتعالى يقبل من التطوعات الصحيحة عوضا عن الصلوات المفروضة قال ابن العربی الاظهر عندی انه يكمل له ما نقص من فرض الصلوة واعدادها بفضل التطوع لقوله ثم الزكوة كذلك وسائر الاعمال وليس فی الزكوة الا فرض ونفل فكما يكمل فرض الزكوة بنفلها كذلك الصلوة وفضل الله اوسع **باب** ماجاء فيمن صلی فی يوم وليلة ثنتی عشرة ركعة من السنة ما له من الفضل **قوله** بنی الله له بيتا فی الجنة مقتضى قوله ثابر انه يبنى له بيت واحد اذا واظب على هذه السنن ومقتضى ما سيأتی من حديث ام حبيبة من صلى فی يوم وليلة انه يبنى له بيت لكل ثنتی عشرة ركعة ويمكن ان يوفق بينهما بان يقال انه من ثابر على ثنتی عشرة ركعة يبنى له بيت فی الجنة لكل ثنتی عشرة فشرطت المواظبة لهذا الثواب الجزيل ويحمل حديث ام حبيبة على حديث عائشة رضی الله عنها فيكون معنى قوله من صلى فی يوم وليلة ای من صلى فی كل يوم وليلة فهو من باب علمت نفس ويجوز ان يقال انه من صلى فی يوم وليلة ثنتی عشرة

قوت المغتذی

من ثابر بمثلثة وبعد الالف موحدة وراء ای واظب ولازم

عارضة الاحوذی

لكن النساء ليس فيه على باب واحد ولا فی صفة مفردة بل تختلف فيه احوالهن باختلاف البلدان والاسنان والاهوية والازمان وتوخی لوم الدم ارخاء مختلفا بحسب ذلك فيكثر تارة ويقل اخرى فلذلك اختلف فيه فتوى العلماء بحسب عادة ما راوا وسمعوا او علموا ان ذلك امر مبناه على العادة فكان مالك يقول اقله دفعة وكان الشافعی يقول اقله يوم وليلة وكان ابو حنيفة يقول اقله ثلثة ايام وكان ابن الماجشون يقول اقله خمسة ايام وكل يحيل على الوجود وربما تعلق بظاهر من الفاظ النبی صلی الله عليه وسلم لا اصل لبعضها ولا حجة

اسماء الرجال

باقی در صفحۂ آئندہ

شرح سراج احمد

رکعات قبل الظهر چہار رکعت اند پیش از فرض ظہر و رکعتین بعدھا دو رکعت اند پس از فرض ظہر و رکعتین بعد المغرب دو رکعت اند پس از فرض مغرب و رکعتین بعد العشاء دو رکعت اند پس از فرض عشاء و رکعتین قبل الفجر دو رکعت اند پیش از گذاردن فرض صبح و تخریج این اخراج کرده است از عائشہ صدیقہ نسائی و ابن ماجہ و ابن النجار و فی الباب عن ام حبیبۃ اخرجہ النسائی و ابن حبان و الحاکم و اخرج مسلم عنہا بہذہ الالفاظ ما من عبد مسلم توضأ فاسبغ الوضوء ثم صلی للہ تعالی فی کل یوم ثنتی عشرۃ رکعۃ تطوعا غیر الفریضۃ الا بنی اللہ لہ بیتا فی الجنۃ و اخرج ابن جریر عنہا و ابی ہریرۃ اخرجہ ابن ابی شیبۃ و ابن ماجۃ و ابی موسی و ابن عمر اخرجہ الشیخان و از انس بن مالک نیز مروی گشتہ است چنانکہ اخراج آن کرد ضیا قال ابو عیسی حدیث عائشۃ حدیث غریب من ہذا الوجہ و مغیرۃ بن زیاد مغیرہ بن زیاد شاگرد عطا کہ در اسناد حدیث مذکور ست قد تکلم فیہ بعض اہل العلم من قبل حفظہ تحقیق سخن کرده اند در حق وی بعضی از اہل علم از جہت حافظہ وی چنانکہ در تقریب ست مغیرۃ بن زیاد البجلی ابو ہشام او ہاشم الموصلی صدوق لہ اوہام من السادسۃ مات سنۃ اثنتین و خمسین و مائۃ حدثنا محمود بن غیلان ثنا مؤمل بود ثقہ نا سفین الثوری عن ابی اسحق عن المسیب بن رافع الاسدی الکاہلی ابو العلاء الکوفی الاعمی ثقہ از رابعہ بود در سنۃ خمس و مائۃ وفات کرد عن عنبسۃ بن ابی سفین بن حرب بن امیۃ القرشی الاموی برادر معاویہ بن ابی سفین ابو الولید گویند کہ او را رویت بود و گفت ابو نعیم اتفاق کرده اند ائمہ کہ او از تابعین بود ذکر کرده او را ابن حبان در ثقات تابعین پیش از برادر وفات کرده عن ام حبیبۃ بنت ابی سفین روایت میکند عنبسہ از خواہر خود ام حبیبہ قالت قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من صلی فی یوم و لیلۃ ثنتی عشرۃ رکعۃ بنی لہ بیت فی الجنۃ اربعا قبل الظہر و رکعتین بعدہا و رکعتین بعد المغرب و رکعتین بعد العشاء و رکعتین قبل الفجر صلوۃ الغداۃ فجر کہ صلوۃ غداۃ ست قال ابو عیسی و حدیث عنبسۃ عن ام حبیبۃ فی ہذا الباب حدیث حسن صحیح وقد روی عن عنبسۃ من غیر وجہ و تحقیق روایت کرده شده است این حدیث از عنبسہ بہ بسیار طرق سوای این طریق ترمذی **باب** ما جاء فی رکعتی الفجر من الفضل باب ست در بیان آنچہ آمده است در حق گذاردن دو رکعت سنت فجر از فضیلت و ثواب حدثنا صالح بن عبد اللہ بن ذکوان الباہلی ابو عبد اللہ الترمذی نزیل بغداد ثقہ از عاشره بود در سنہ احدی و ثلثین و مائتین وفات کرد نا ابو عوانۃ عن قتادۃ عن زرارۃ بن ابی اوفی بضم زاء و فتح راء عامری الجرشی ابو حاجب البصری قاضی بصرہ ثقہ عابد از ثالثہ بود وفات کرد بموت فجاءة در حالت صلوۃ سنہ ثلث و تسعین عن سعد بن ہشام بن عامر الانصاری المدنی ثقہ از ثالثہ بود شہید کرده شد در زمین ہند عن عائشۃ قالت قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم رکعتا الفجر خیر من الدنیا و ما فیہا گذاردن دو رکعت سنت فجر بہتر ست از دنیا

شرح ابی الطیب

ولو بلا مواظبۃ یبنی لہ بیت فی الجنۃ کما ہو ظاہر حدیث ام حبیبۃ و من واظب علیہا یبنی لہ بیت ایضا لکن الاول دون الثانی من حیث الاشتمال علی النعم ما لا عین رأت ولا اذن سمعت و فضل اللہ اوسع و معنی تابر داوم و لازم **باب** ما جاء فی رکعتی الفجر من الفضل **قولہ** رکعتا الفجر المراد بہما سنۃ الفجر لاشتہار ہذا اللفظ فیہما و ان کان اللفظ یحتمل الفرض و السنۃ **قولہ** خیر من الدنیا ان حمل الدنیا علی اعراضہا و زہرتہا فالخیر اما مجری علی زعم من یری فیہا خیرا او یکون من باب ای الفریقین خیر مقاما او ان حمل علی المتصدق و انفاق تلک الاعراض فتکون ہاتان الرکعتان اکثر ثوابا منہا

عارضۃ الاحوذی

فیما صح منہ و کذلک منہم من یقول اکثر الحیض عشرۃ ایام وہو ابو حنیفۃ و منہم من یقول خمسۃ عشر یوما قالہ الشافعی و منہم من یقول سبعۃ عشر یوما قالہ مالک فی کتاب محمد وقد کان نساء ابن الماجشون یحضن سبعۃ عشر یوما و منہم من یقول ثمانیۃ عشر یوما قالہ ابن نافع و کل منہم انما احال علی عادۃ رآہا او سمعہا فاذا ثبت ان ذلک یختلف باختلاف المعانی کما قدمناہ رکبت المسائل علی ذلک و رتبت معانی الآثار المختلفۃ الیہ فنقول الحیض علی ضربین مبتدأۃ و معتادۃ فاما المبتدأۃ فان حاضت

[illegible]

شرح سراج احمد

واٰنچہ در دنیاست از اموال و امتعہ اگرچہ آن را در راہ خدا صرف کنند چنانچہ در فضیلت ذکر آمدہ است کہ ذکر بہتر ست مر شمارا از اتفاق ذہب و فضہ و برین وجہ معنی بہتر راست و درست می آید کہ اتفاق در راہ خدا بہ است و لیکن سنت فجر بہتر از انست واٰما متاع دنیا کہ بدان بخل کنند و در راہ دین صرف نمایند اصلا بہی ندارد تا این را بہتر ازان گویند و توجیہش آن میکنند کہ این برزعم و اعتقاد اہل دنیاست کہ متاع دنیا را بہ می دانند پس فرود بر تقدیری کہ آن بہ باشد چنانکہ شما گمان میکنید این عبادت بہتر از انست ضمنی شارح مختصر آوردہ است کہ اقوی و اوکد از سنن سنت فجر ست پس ازان سنت مغرب و بعد ازوی سنت بعد از ظہر و بعد ازان سنت عشا و بعد از ہمہ سنت پیش از ظہر و بعضی گفتہ اند کہ سنت پیش از ظہر و بعد از ظہر ہر دو برابر اند در مرتبہ

وفی الباب عن علی و ابن عمر و ابن عباس و در باب فضیلت سنت فجر حدیثی مروی گشتہ است از علی مرتضی و عبد اللہ بن عمر و عبد اللہ بن عباس رضی اللہ عنہم چنانکہ طبرانی از ابن عمر و بیہقی از ابی ہریرۃ و بیہقی و ابن عساکر از ابی سعید اخراج کردند قال ابو عیسی

حدیث عائشۃ حدیث حسن صحیح وقد روی احمد بن حنبل عن صالح بن عبد اللہ الترمذی حدیثا صحیحا **باب**

ما جاء فی تخفیف رکعتی الفجر و القراءۃ فیہما بابیست در بیان آنچہ آمدہ است در سبک گذاردن دو رکعت سنت فجر و در بیان قراءۃ درین ہر دو رکعت حدثنا محمود بن غیلان و ابو عمار قالا نا ابو احمد الزبیری ثنا سفین عن ابی اسحق عن مجاھد عن ابن عمر قال رمقت النبی صلی اللہ علیہ وسلم شہرا گفت عبد اللہ بن عمر نیک نگریستم آنحضرت را مدت یکماہ فکان یقرأ فی الرکعتین قبل الفجر پس بود آنحضرت کہ میخواند درین دو رکعت بقل یاایہا الکفرون و قل ھو اللہ احد وفی الباب عن ابن مسعود و انس و ابی ہریرۃ اخرجہ مسلم و ابن حبان و ابن عباس اخرجہ مسلم ایضا و حفصۃ و عائشۃ اخرجہ ابن حبان و البیہقی بدانکہ اختیار کردن آنحضرت قراءت این ہر دو سورہ را در سنت فجر از جہت شمول ہر دو از عبادت حق تعالی و توحید و تنزیہ او را سبحانہ در دبر کفار در آنچہ اعتقاد میکردند آنرا و آنچہ در بعضی روایات آمدہ کہ در رکعت اولی قولوا آمنا باللہ و در رکعت اخیرہ قل یا اہل الکتاب تعالوا الی کلمۃ آمدہ است چنانکہ اخراج آن کردہ مسلم از ابن عباس از جہت شمول این ہر دو آیت بر توحید حق سبحانہ و تعالی قال ابو عیسی

حدیث ابن عمر حدیث حسن لانعرفہ من حدیث الثوری عن ابی اسحق الا من حدیث ابی احمد و نمی شناسم این حدیث را کہ مروی شدہ باشد از حدیث ثوری از ابی اسحق مگر از حدیث ابی احمد و المعروف عند الناس حدیث اسرائیل عن ابی اسحق و مشہور نزد مردم حدیث اسرائیل از ابی اسحق ست وقد روی عن ابی احمد عن اسرائیل ھذا الحدیث ایضا و تحقیق روایت کردہ شدہ است از ابی احمد از اسرائیل این حدیث نیز و ابو احمد الزبیری ثقۃ حافظ و ابو احمد ثقہ حافظ ست قال سمعت بندارا یقول ما رأیت احدا احسن حفظا من ابی احمد الزبیری گفت مصنف شنیدم بندار را کہ میگفت ندیدہ ام ہیچکس را کہ نیک تر باشد از روی یاد داشت از ابی احمد و اسمہ محمد بن عبد اللہ بن الزبیر الاسدی الکوفی

شرح ابی الطیب

ای اعراض الدنیا و ما فیہا و فی القاموس الدنیا نقیض الآخرۃ فیکون معنی الحدیث خیر من ھذا العالم و ما فیہ من اللذائذ واللہ اعلم **باب** ما جاء فی تخفیف رکعتی الفجر و القراءۃ فیہما **قولہ** فکان یقرأ فی الرکعتین قبل الفجر ای قبل فرض الفجر بقل یاایہا الکفرون و قل ھو اللہ احد ای یقرأ بہاتین السورتین بعد الفاتحۃ وانما لم یذکرہا لتعینہا بالاحادیث الصریحۃ فیہا لا صلوۃ الا بقراءۃ و لا صلوۃ الا بام القران

عارضۃ الاحوذی

حیض انما ھی اصل سنہا و قیل اقرانہا حکم لہا بحکم الحیض و ان زادت علیہ فقیل تستظہر بثلث و ھو ضعیف فان الاستظہار فی الحدیث انما جاء فی المعتادۃ و لیست المبتدأۃ فی معناہ و قیل اکثر الحیض و قیل ایام لداتہا خاصۃ و الاوسط من الاقوال اوسط فاما المعتادۃ ففیہا خمسۃ اقوال الاول تقیم خمسۃ عشر یوما ثم ھی مستحاضۃ الثانی عادتہا خاصۃ الثالث تستظہر بثلثۃ ایام و علیہ ظاہر الحدیث ان کان ضعیفا لکنہ حسن و علیہ ثبت مالک الرابع تغتسل عند الزیادۃ علی العادۃ ثم تصوم و تصلی و لا یاتیہا

تسمیۃ الرجال

عارضة الاحوذي

زوجها او تنتظر الى حالها فان كان انتقالا لم يضرها امتناع الوطء وان كانت استحاضة كانت قد احتاطت قاله المغيرة وابو مصعب فان حق الزوج اولى ان يثبت من حق الله سبحانه لحاجة الزوج وافتقاره اغناء الله سبحانه عن ذلك كله الخامس مثله ويصيبها زوجها قاله ابن القسم في كتاب محمد بناء اذا ثبت هذا فاذا تمادى بها الدم وحكمنا انها مستحاضة على اي هذه الاقوال حملت فجرت احكامها قلنا المستحاضة على قسمين مبتدأة ومعتادة وهما على قسمين مميزة وغير مميزة فهي اذا على اربعة اقسام

شرح سراج احمد

باب ما جاء في الكلام بعد ركعتي الفجر باب ست دربيان آنچه آمده است در سخن كردن پس از سنت فجر حدثنا يوسف بن عيسى ثنا عبد الله بن ادريس قال سمعت مالك بن انس عن ابي النضر عن ابي سلمة عن عائشة قالت كان رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا صلى ركعتي الفجر فان كانت له الي حاجة كلمني والا خرج الى الصلوة بود آنحضرت وقتيكه ميگذارد دو ركعت سنت فجر پس اگر مى بود براى آنحضرت بسوى من حاجتى بسخن كردن سخن كردى بمن واگر نبودى بيرون ميگشت بسوى نماز گذاردن بمسجد

قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح وقد كره بعض اهل العلم من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم وغيرهم الكلام بعد طلوع الفجر حتى يصلي صلوة الفجر وتحقيق مكروه داشته اند بعضى از اہل علم از صحابه وغير ايشان سخن كردن را پس از طلوع فجر تا آنكه بگذارد نماز فجر را الا ما كان من ذكر الله او ما لا بد منه مگر آنچه باشد از ذكر حق تعالى يا چيزيكه مخلصى نباشد از وى و بالضرور احتياج باشد بسخن كردن وهو قول احمد واسحق درين حديث اباحت كلام ست پس از سنت فجر نووى گفته است همين ست مذهب ما و مذهب مالك و جمهور و مكروه دارند آن را كوفيان و روايت كرده شده است از ابن مسعود و بعضى سلف كراهت آن از جهت آنكه پس از سنت وقت استغفار ست پس در ان وقت كلام نشايد و صواب اباحت اوست از جهت فعل آنحضرت پس گفتن ايشان كه آن وقت استغفار ست منافات بكلام ندارد و مانع كلام نيست و گفت ابن العربي در سكوت ميان فرض و سنت فضيلتى ماثور نشده است بلكه فضيلت سكوت پس از نماز صبح تا طلوع شمس وارد گشته است و روايت كرده دارقطني در غرائب مالك باسناد خود تا وليد بن مسلم كه بودم من همراه مالك و او حديث ميكرد پس از سنت فجر و فتوى ميداد كه كلام پس از سنت لا بأس به است ابن ابي شيبه از نافع روايت كرده كه گفت بسا اوقات كلام ميكرد ابن عمر پس از سنت فجر و هم ابن ابي شيبه از ابراهيم نخعي اخراج كرده كه گفت ابراهيم لا بأس به است اينكه سلام دهد از سنت فجر و كلام كند بمقدار حاجت خويش و هم روايت ست از حسن بصرى و ابن سيرين كه بودند هر دو كه باك نمى داشتند بكلام پس از سنت و در حديث ابي داود ست كه آنحضرت پس از سنت فجر كلام فرموده و در ديگر احاديث نيز مروى گشته است واما ما ذكر في الفتاوى من منع الكلام بين السنة و الفرض فمما لا يوجد له اصل في الحديث لا مرفوعا ولا موقوفا وممن نبه على ذلك صاحب المرقاة مولانا علي القاري واغرب من ذلك قول من قال ان التكلم بعد السنة يبطلها سبحان الله التكلم خارج الصلوة يبطل الصلوة وقد ورد عند ابي داود ايضا عن معاوية ان النبي صلى الله عليه وسلم ان لا نصل صلوة بصلوة حتى نتكلم او نخرج نعم لو قيل ان الاولى ان يجتنب عن كل ما يلغو من قول او فعل بين الصلاتين احتسابا لما ورد في ابي داود مرفوعا صلوة على اثر صلوة لا لغو بينهما كتاب في عليين

شرح ابي الطيب

باب ما جاء في الكلام بعد ركعتي الفجر **قوله** فان كانت له الي حاجة كلمني اي حاجة محوجة الى الكلام كلمني فيه ان الحديث مع الاهل جائز بعد سنة الفجر فقول من قال ان الكلام بين السنة والفرض يبطل ركعتي الفجر او ثوابهما قول لا اصل له نعم كلامه صلى الله عليه وسلم لا شك انه من كلام الآخرة واما كلام الدنيا فلا شك انه خلاف الاولى وانما فضلا احجاما بين الصلاتين لان الحكمة في وضع السنة طرد الغفلة فاذا اشتغل بكلام الدنيا فات الحصول المطلوب **قوله** الا ما كان من ذكر الله عليه يحمل كلام النبي صلى الله عليه وسلم بل هو المتعين كما ذكرته انفا في المقولة السابقة

شرح سراج احمد

لکان له وجه لکن ذلک لا یختص بالفرض و السنة بل یعم الصلاتین مطلقا وایضا لا یدخل التکلم بالعلم والامر بالمعروف وامثاله و مما لا بد منه ولو من امر الدنیا **باب** ما جاء لا صلوة بعد طلوع الفجر الا رکعتین بابیست در بیان آنچه آمده است که نیست نماز پس از طلوع فجر مگر دو رکعت نماز سنت فجر حدثنا احمد بن عبدة الضبی ثنا عبد العزیز بن محمد عن قدامة بن موسی عن محمد بن الحصین عن ابی علقمة عن یسار مولی ابن عمر مدنی ثقه از رابعه بود عن ابن عمر ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال لا صلوة بعد الفجر الا سجدتین نیست نمازی بعد از طلوع شدن صبح مگر دو رکعت که سنت فجر باشد وفی الباب عن عبد الله بن عمرو وحفصة اعلم حدیث کان النبی صلی الله علیه وسلم لا یتنفل بعد طلوع الفجر باکثر من رکعتی الفجر متفق علیه عن حفصة قالت کان رسول الله صلی الله علیه وسلم لا یصلی اذا طلع الفجر الا رکعتین خفیفتین ولابن حبان الا رکعتی الفجر وعن ابن عمر رفعه لا صلوة بعد الفجر الا سجدتین اخرجه ابو داود والمصنف والدارقطنی واحمد وفی اسناده ایوب بن الحصین وهو مجهول واخرجه الطبرانی فی الاوسط من طریقین عن ابن عمر واخرجه فی الکبیر باسناد قوی لیس فیه الا ابو بکر بن محمد وکان ذا ابن ابی سبرة وهو واه ومما یدل علی ذلک حدیث ابن مسعود رفعه لا یمنعنکم اذان بلال فانه یؤذن بلیل لیرجع قائمکم ویوقظ نائمکم متفق علیه فانه یدل علی منع التنفل بعد الفجر فلو کان مباحا لم یکن لقوله لیرجع معنی قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث غریب لا نعرفه الا من حدیث قدامة بن موسی وروی عنه غیر واحد و روایت کرده اند از قدامه بسیار کسان وهو ما اجمع علیه اهل العلم و آن حدیث چیزی ست که اجماع کرده اند بروی اہل علم کرهوا ان یصلی الرجل بعد طلوع الفجر الا رکعتی الفجر مکروه دارند اینکه بگذارد نماز را آدمی پس از طلوع کردن فجر مگر بگذارد دو رکعت سنت فجر را ومعنی هذا الحدیث انما یقول لا صلوة بعد طلوع الفجر الا رکعتی الفجر و معنی این حدیث این ست که جز این نیست که میگفتی نیست گذاردن نمازی پس از طلوع فجر و صبح مگر گذاردن دو رکعت سنت فجر رواست **باب** ما جاء فی الاضطجاع بعد رکعتی الفجر بابیست در بیان آنچه آمده است بر پهلو در آمدن پس از گذاردن سنت فجر حدثنا بشر بن معاذ العقدی ثنا عبد الواحد بن زیاد ثنا الاعمش عن ابی صالح عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا صلی احدکم رکعتی الفجر فلیضطجع علی یمینه

شرح ابی الطیب

باب ما جاء لا صلوة بعد طلوع الفجر الا رکعتین **قوله** لا صلوة بعد الفجر المراد به طلوع الفجر الصادق و بالصلوة النافلة و بالسجدتین سنة الفجر والی هذا اشار المصنف رح بقوله لا صلوة بعد طلوع الفجر الا رکعتی الفجر **باب** ما جاء فی الاضطجاع بعد رکعتی الفجر **قوله** اذا صلی احدکم رکعتی الفجر لعل المراد بالاحد القائم بالتهجد باللیل والاضطجاع یکون عونا فی حقه علی القیام فی صلوة الفجر لان العادة فی التهجد طول القیام فکان الاضطجاع للاستراحة وتحصیل النشاط لصلوة الفجر لا مطلقا ویؤیده ما فی مسلم عن عائشة رضی الله عنها ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان یصلی اللیل احدی عشرة رکعة یوتر منها بواحدة فاذا فرغ منها اضطجع علی شقه الایمن حتی یاتیه المؤذن فیصلی رکعتین خفیفتین نعم اللفظ عام والاتباع احسن لکن یخص ذلک بمن لا یخاف علیه النوم ونقض الوضوء

قوت المغتذی

عن قدامة بن موسی عن محمد بن الحصین لیس لهما ولیسار مولی ابن عمر لیس له عند المصنف الا هذا الحدیث

عارضة الاحوذی

الاول مبتدأة ممیزة الثانیة مبتدأة غیر ممیزة الثالثة معتادة من غیر تمییز الرابعة معتادة بتمییز فاما الاولی فحیضها مدة تمییزها بشرطان لا یزید علی اکثر الحیض فان زاد علی اکثره لم یکن حیضا والاصل فی اعتبار التمییز حدیث لا باس بروایته العلماء عن فاطمة بنت ابی حبیش ان دم الحیض اسود یعرف وقد خرجناه من طریق حسنة لها مدخل فی الصحة یعضده قوله فی الصحیح حسب ما قدمناه لها اذا اقبلت الحیضة فدعی الصلوة وفی هذا الحدیث عندی نظر عظیم والاول اقرب الی الحجة واسلم واضح المحجة واما الثانیة وهی مبتدأة من غیر

الترجمة

شرح سراج احمد

چون بگذارد یکی از شما دو رکعت سنت فجر را پس گو که بپهلو درآید بر جانب راست خود از جہت رفع تعب قیام تہجد تا او را فرض تہجد کند بنشاط درین حدیث دو فائدہ اند یکی استحباب استراحت بپہلو درآمدن پس از سنت فجر بلی آنکہ بخواب رود و دیگر گذاردن سنت فجر در اول صبح تا متحقق شود پس از وی اضطجاع و گذاردن مکتوبہ صبح بقرات طویلہ کہ قریب صد آیت باشد بترتیل در غلس وفی الباب عن عائشۃ قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن صحیح غریب من ہذا الوجہ وقد روی عن عائشۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان اذا صلی رکعتی الفجر وتحقیق روایت کردہ شدہ است از عائشہ صدیقہ بدرستیکہ آنحضرت بود کہ چون گذاردی دو رکعت سنت فجر را فی بیتہ در خانہ خود اضطجع علی یمینہ اضطجاع میفرمود بر جانب راست خود وقد رای بعض اہل العلم ان یفعل ہذا استحبابا وتحقیق اعتقاد کردہ اند بعضی اہل علم اینکہ اضطجاع کردہ شود از جہت مستحب پنداشتن واستحب البغوی الاضطجاع بخصوصہ وگفت ابن حزم کہ اضطجاع واجب ست وشرط است برای صحت فرض بجہت امری کہ وارد شدہ است بآن در حدیث ابی ہریرۃ ومالکیہ میگویند نبود اضطجاع از آنحضرت مگر بود برای راحت از تعب قیام و دفع ثقل و ملال پس مشروع نباشد مگر باشد برای متہجد برابر ست در وی کہ اضطجاع پیش از سنت باشد یا پس از سنت وباین جزم کردہ است ابن الولی وتائید این قول میکند حدیثی کہ اخراج آن کردہ است عبد الرزاق از عائشہ کہ میگفت ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم لم یضطجع لسنۃ ولکنہ کان یداب لیلۃ فیستریح منہ وفی اسنادہ راو لم یسم وممن کرہ الاضطجاع بعدہا عمر رضی اللہ عنہ فروی ابن ابی شیبۃ عن ابن المسیب انہ رای عمر رجلا اضطجع بعد الرکعتین فقال احصبوہ گفتہ است امام محمد بن الحسن الشیبانی در مؤطای خود انا مالک قال انا نافع عن ابن عمر انہ رای رجلا رکع رکعتی الفجر ثم اضطجع فقال ابن عمر ما شانہ فقال نافع فقلت لیفصل بین صلاتہ قال ابن عمر وای فصل افضل من السلام قال محمد وبہ ناخذ وہو قول ابی حنیفۃ

باب ما جاء اذا اقیمت الصلوۃ فلا صلوۃ الا المکتوبۃ باب ست در بیان آنچہ آمدہ است کہ چون اقامت نماز کردہ شود پس نیست نمازی مگر گذاردن فرض ست و دیگر نماز گذاردن روا نباشد حدثنا احمد بن منیع نا روح بن عبادۃ ثنا زکریا بن اسحق ثنا عمرو بن دینار قال سمعت عطاء بن یسار عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا اقیمت الصلوۃ فلا صلوۃ الا المکتوبۃ چون اقامت نماز کردہ شود پس نیست روا گذاردن نمازی مگر گذاردن فرض

شرح ابی الطیب

باب ما جاء اذا اقیمت الصلوۃ فلا صلوۃ الا المکتوبۃ قولہ اذا اقیمت الصلوۃ فلا صلوۃ الا المکتوبۃ بالرفع وقیل بالنصب قالہ الشیخ ابن حجر ومعناہ انہ لا ینبغی الاشتغال لمن حضر الاقامۃ الا بالمکتوبۃ ای بتلک المکتوبۃ او مطلق المکتوبۃ لتشمل الفائتۃ لصاحب الترتیب وقال ابن ملک سنۃ الفجر مخصوصۃ عن ہذا الحدیث بقولہ صلی اللہ علیہ وسلم صلوہا وان طردتکم الخیل فقلنا یصلی سنۃ الفجر ما لم یخش فوت الرکعۃ الثانیۃ ویترکہا حین خشی عملا بالدلیلین انتہی وحدیثہ رواہ ابو داود بلفظ لا تدعوہما وان طردتکم الخیل وبلفظ لا تترکوا رکعتی الفجر ولو طردتکم الخیل رواہ الطحاوی وقال الطحاوی فی باب الرجل یدخل المسجد والامام فی صلوۃ الفجر حدثنا سلیمن بن شعیب قال ثنا عبد الرحمن بن زیاد قال حدثنی زہیر بن معویۃ عن ابی اسحق قال حدثنی عبد اللہ بن ابی موسی عن ابیہ حین دعاہم سعید بن العاص دعا ابا موسی وحذیفۃ وعبد اللہ بن مسعود قبل ان یصلی الغداۃ ثم خرجوا من عندہ وقد اقیمت الصلوۃ فجلس عبد اللہ الی اسطوانۃ من المسجد فصلی الرکعتین ثم دخل فی الصلوۃ فہذا عبد اللہ بن مسعود قد فعل ومعہ

عارضۃ الاحوذی

تمیز وثم تقدم المذہب فیہ والصحیح جلوسہا خمسۃ عشر یوما ثم یحکم لہا بالاستحاضۃ واما الثالثۃ وہی المعتادۃ من غیر تمییز فانہا علی اربعۃ اقوال احدہا تقعد عادتہا قالہ المغیرۃ وابن مصعب وابن القسم علی تفصیل متقدم وہو الصحیح وعلیہ یدل حدیث ام سلمۃ المتقدم الثانی تبلغ خمسۃ عشر یوما الثالث سبعۃ عشر یوما الرابع ثمانیۃ عشر یوما وہو اصحہا عندی اعتبارا بالوجود الذی علیہ معول القول فی الحیض واما الرابعۃ وہی المعتادۃ بتمییز فالوجہ الی العادۃ یدل لہ علیہ حدیث ام سلمۃ والرد الی

الترجمہ

شرح سراج احمد

وفی الباب عن ابن بحینة وعبداللہ بن عمرو وعبداللہ بن سرجس وابن عباس وانس امام احمد از ابی ہریرہ باین عبارت اخراج کردہ است لاصلوۃ بعد الاقامۃ الا المکتوبۃ وطبرانی از ابن عمر اخراج کردہ قال ابو عیسٰی حدیث ابی ھریرۃ حدیث حسن و هکذا روی ایوب وورقاء بن عمرو وزیاد بن سعد واسمعیل بن مسلم ومحمد بن جحادۃ عن عمرو بن دینار عن عطاء بن یسار عن ابی ھریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم واین دیگر طریق ست کہ این حدیث از ابی ہریرہ باین طریق نیز مروی گشتہ است وروی حماد بن زید وسفین بن عیینة عن عمرو بن دینار ولم یرفعاہ وروایت کردہ این حدیث را حماد و سفیان از عمرو بن دینار ومرفوع نکردہ اند حدیث را حماد وسفیان والحدیث المرفوع اصح عندنا مصنف گوید و حدیث مرفوع صحیح ترست نزد ما از حدیث موقوف وقد روی ھذا الحدیث عن ابی ھریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم من غیر ھذا الوجہ وتحقیق روایت کردہ شدہ است این حدیث از ابی ہریرہ از آنحضرت بہ بسیار طرق واسانید رواہ عیاش بن عباس القتبانی بکسر قاف وسکون مثناۃ فوقیہ وبای موحدہ المصری عن ابی سلمۃ عن ابی ھریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم والعمل علی ھذا عند اھل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وغیرھم اذا اقیمت الصلوۃ ان لایصلی الرجل الا المکتوبۃ وعمل ہمبرین ست نزد اہل علم از صحابہ وغیر ایشان کہ چون اقامت کردہ شود نماز اینکہ نگذارد آدمی نمازی را مگر بگذارد نماز فرض وبہ یقول سفین الثوری وابن المبارک والشافعی واحمد واسحٰق وہمین ست قول امام ما ابی حنیفہ **باب** ماجاء من تفوتہ الرکعتان قبل الفجر یصلیھما بعد صلوۃ الصبح باب ست در بیان انچہ آمدہ است ہر کہ فوت کند او را دو رکعت کہ پیش از نماز فجر اند بگذارند او را پس از نماز مکتوبۂ فجر حدثنا محمد بن عمرو السواق بفتح سین مہملہ وتشدید واو در آخر قاف ست البلخی شیخ ابن ابی الدنیا مستور از ثانیۂ عشرہ بود نا عبدالعزیز بن محمد عن سعد بن سعید عن محمد بن ابراھیم بن الحارث القرشی التیمی تابعی مدنی ست تکلم کردہ شدہ است در وی وگفت امام احمد روایت میکند مناکیر را ثقہ گفتہ او را ابن معین وعقیلی ذکر کردہ او را در ضعفاء در سنہ اثنی عشر ومائۃ وفات کرد عن جدہ قیس محمد بن ابراہیم روایت میکند از جد سعد بن سعید کہ قیس ست واو قیس بن عمرو بن سہل الانصاری البخاری مدنی ست جد یحیی وسعید وعبدربہ از فقہای مدینہ وگویند پدر جد یحیی وسعد ست صحابی ست قال خرج رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فاقیمت الصلوۃ بیرون گشت آنحضرت از خانۂ شریف پس قامت نماز کردہ شد فصلیت معہ الصبح پس گذاردم ہمراہ آنحضرت نماز فجر را ثم انصرف النبی صلی اللہ علیہ وسلم فوجدنی اصلی پس تر برگشت آنحضرت از نماز پس یافت مرا کہ نماز میگزاردم فقال مھلا یا قیس پس فرمود باش ودرنگ کن ای قیس اصلاتان معا آیا دو نماز میگذاری یکجا قلت

شرح ابی الطیب

حذیفۃ وابو موسی لاینکران ذلک علیہ فدل ذلک علی موافقتھما ایاہ وکذلک روی بسندہ عن ابن عباس رضی اللہ عنھما انہ صلی رکعتین ثم دخل مع الامام وکذلک روی عن ابی عثمن قال کنا نجیئ نحن وعمر ابن الخطاب فی صلوۃ الصبح فنرکع الرکعتین ثم ندخل معہ فی الصلوۃ یعنی صلوۃ الفجر انتھی **باب** ماجاء فیمن یفوتہ الرکعتان قبل الفجر یصلیھما بعد صلوۃ الصبح **قولہ** اصلاتان معا الاستفھام للانکار ای افرضان فی وقت واحد اذ لانفل بعد صلوۃ الفجر

عارضۃ الاحوذی

التمییز یدل علیہ حدیث فاطمۃ اذا اقبلت الحیضۃ فدعی الصلوۃ وقد اختلف العلماء فی ذلک علی قولین و مذھب مالک واصحابہ التمییز لانہ جمع بین الحدیثین و لان التمییز اولی لان العادۃ قد تختلف والتمییز لایختلف ولان النظر الی اللون اجتھاد والنظر الی العادۃ تقلید والاجتھاد اولی من التقلید خاتمۃ اذا اثبت ھذا القول فی التاصیل والبناء فان القول فی التفریع علی ھذہ الاصول والفعل لتعارضھا ودخول بعضھا علی بعض مالا یحتملہ ھذہ العارضۃ وفی ھذا القدر الغایۃ لکن لایدر

بقیۃ الصفحۃ [illegible] للامام ابی جعفر الطحاوی الطبع فی المطبع المصطفائی ۱۲

شرح سراج احمد

یا رسول الله انی لم اکن رکعت رکعتی الفجر گفتم ای پیغمبر خدا بدرستیکہ من بودم من کہ نگذاردہ بودم دو رکعت سنت را قال فلا اذن فرمود آنحضرت پس نہ این وقت منع میکنم ترا از گذاردن سنت ابن ابی شیبہ از نافع اخراج کردہ کہ ابن عمر گذارد سنت فجر را قضا در وقت ضحی و ابن ابی شیبہ از طریق عطیہ اخراج کردہ کہ گفت دیدم ابن عمر را کہ قضا کرد سنت فجر را هنگامیکہ سلام داد امام بدانکہ نزد امام مالک قضا کند سنت فجر را در وقت ضحی تا بزوال آفتاب پس از زوال قضا نیست حکایت کردہ آنرا خطابی و گفت محمد بن الحسن کہ قضای آن کردہ شود پس از طلوع تا بزوال آفتاب و نزد شیخین قضای آن کردہ نشود مگر وقتیکہ فوت کردند با فرض پس قضای آن کردہ شود بر روایت صحیح از امام ابی حنیفہ و ابی یوسف اگرچہ پس از زوال باشد قال ابو عیسی حدیث محمد بن ابراهیم لا نعرفہ مثل هذا الا من حدیث سعد بن سعید گفت مصنف حدیث محمد بن ابراهیم حدیثی ست کہ نمی شناسم او را مثل عبارت مذکورہ مگر از روایت سعد بن سعید وقال سفین ابن عیینة سمع عطاء بن ابی رباح وگفت مصنف سفین بن عیینہ سماع دارد از عطاء بن ابی رباح من سعد بن سعید هذا الحدیث از سعد بن سعید این حدیث را وانما یروی هذا الحدیث مرسلا و جز این نیست کہ روایت کردہ شدہ این حدیث مرسل وقد قال قوم من اهل مکة بهذا الحدیث لم یروا باسا ان یصلی الرجل الرکعتین و تحقیق قائل گشتہ اند گروهی از اهل مکہ این حدیث را کہ باک ندارد اینکہ بگذارد مردی دو رکعت را بعد المکتوبة قبل ان تطلع الشمس پس از گذاردن نماز فرض پیش از آنکہ برآید آفتاب قال ابو عیسی و سعد بن سعید هو اخو یحیی بن سعید الانصاری یعنی یحیی و سعید هر دو برادر اند وقیس هو جد یحیی بن سعید ویقال هو قیس بن عمرو وقیس جد یحیی بن سعید ست وگفتہ میشود او را قیس بن عمرو ویقال هو قیس بن قهد وگفتہ میشود او را ابن قهد بفتح قاف و سکون ها واسناد هذا الحدیث لیس بمتصل و اسناد این حدیث مذکور متصل نیست و علت عدم اتصال بیان میکند محمد بن ابراهیم التیمی لم یسمع من قیس چرا کہ محمد بن ابراهیم سماع ندارد از قیس وروی بعضهم هذا الحدیث عن سعد بن سعید عن محمد بن ابراهیم ان النبی صلی الله علیہ وسلم خرج فرای قیسا و روایت کردہ اند بعضی علما این حدیث را از سعد بن سعید از محمد بن ابراهیم باین عبارت مذکورہ ترجمہ اش آنست بدرستیکہ آنحضرت بیرون گشت از خانہ پس دید قیس را کہ نماز میگذارد تا آخر حدیث

باب ما جاء فی اعادتها بعد طلوع الشمس بابیست در بیان آنچہ آمدہ است در ذکر اعادہ سنت فجر را پس از برآمدن آفتاب حدثنا عقبة بن مکرم العمی البصری نا عمرو بن عاصم نا همام عن قتادة عن النضر بن انس عن بشیر بن نهیک هر دو لفظ مکبر اند عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیہ وسلم من لم یصل رکعتی الفجر فلیصلهما بعد ما تطلع الشمس فرمود آنحضرت هر کہ نگذارد دو رکعت نماز فجر را

شرح ابی الطیب

قوله فلا اذن ای فلا باس علیك حینئذ ولا شئ علیك ولا لوم علیك وفی عند ابی داود فسکت رسول الله صلی الله علیہ وسلم ففیہ تقریر بجواز رکعتی الفجر بعد الفرض قضاء اقول لکن لا تقوم بہ الحجة لکونہ مقطوعا کما صرح بہ المصنف وقد روی الشیخان بسندیهما لا صلوة بعد الصبح حتی ترتفع الشمس ولا شك ان ما رواه الشیخان لا یعارضہ ما رواه غیرهما عند صحة الاسناد فکیف عند عدم الصحة **قوله** ویقال ابن قهد فی التهذیب بفتح القاف وفی نسخة بالفاء وفی المغنی قیس بن قهد بفتح قاف وسکون هاء ودال مهملة وقیل قیس بن عمرو بن قهد وقیل بفاء اذ لا یعرف بقاف الا قیس بن قهد **باب ما جاء فی اعادتها بعد طلوع الشمس** **قوله** فلیصلهما بعد ما تطلع الشمس یفید انہ لا یصلیهما قبل طلوع الشمس وهذا الحدیث اقوی من الحدیث المتقدم

عارضة الاحوذی

من التعرض لتراجم قصدها ابو عیسی لئلا یکون ممن تکلم لسبب فیها فضل ذلك السبب وهی اربعة مسائل الاولی حقیقة المستحاضة وقد تقدم بیانها الثانیة هل تتوضأ المستحاضة لکل صلوة وعندنا لا تتوضأ الا استحبابا وقال الشافعی واحمد تتوضأ لان قوله تتوضأ لکل صلوة انما هو من قول عروة لا من قول النبی صلی الله علیہ وسلم ولان حکم حدث الحیض قد سقط فلا یوجب طهارة الثالثة متی تغتسل المستحاضة فعندنا ان کانت ممیزة من طهر الی طهر وان لم تکن ممیزة فغسلها عند الحکم بالاستحاضة یجزیها وقال احمد یستحب لها ان

شرح سراج احمد

پس باید کہ بگذارد آن ہر دو را قضا پس از انکہ برآید آفتاب قال ابو عیسٰی ہذا حدیث لا نعرفہ الا من ہذا الوجہ یعنی ازین طریق
مذکورہ وقد روی عن ابن عمر انہ فعلہ و تحقیق روایت کردہ شدہ است از ابن عمر بدرستیکہ او کردہ است آنرا یعنی سنت فجر را پس از طلوع
آفتاب قضا کردہ چنانکہ اخراج آن کردہ است عبد الرزاق والعمل علی ہذا عند بعض اہل العلم وبہ یقول سفین الثوری والشافعی
واحمد واسحٰق وابن المبارک قال گفت مصنف ولا نعلم احدا روی ہذا الحدیث عن ہمام بہذا الاسناد نحو ہذا الا عمرو بن عاصم
الکلابی ونمیدانیم ہیچکس را کہ روایت کردہ باشد این حدیث را از ہمام باین اسناد مانند این حدیث مگر عمرو بن عاصم کلابی والمعروف
من حدیث قتادۃ عن النضر بن انس عن بشیر بن نہیک عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ومشہور از حدیث
قتادہ باسناد مذکور از انحضرت باین عبارت ست کہ فرمود من ادرک رکعۃ من صلوۃ الصبح کسیکہ دریابد رکعتی را از نماز فجر قبل ان
تطلع الشمس پیش از انکہ برآید آفتاب فقد ادرک الصبح پس تحقیق دریافت صبح را یعنی باطل نمیگردد نمازش پس باید کہ رکعت دیگر
باوی ضم کند وتمام گرداند نماز را واین قول اکثر اہل علم ست امام ما ابو حنیفہ واصحاب وی برانند کہ نماز فجر بطلوع
آفتاب باطل میگردد اما نماز عصر بغروب باطل نمیگردد واین حجت ست بر امام ما ابی حنیفہ واصحاب وی وجواب
ازین حدیث بگوییم واللہ اعلم بالصواب کہ تعارض واقع شد میان این حدیث واحادیث واردہ درباب نہی از صلوٰۃ
خواہ فرض باشد یا نفل در وقت طلوع وغروب واستوا پس عمل کردیم بقیاس چنانکہ در اصول فقہ ہست کہ چون معارض
شوند دو آیت رجوع بحدیث کنند ونزد تعارض دو حدیث رجوع بقیاس نمایند وقیاس ترجیح کرد حکم این
حدیث را در نماز عصر مگر در روایتی از ابی یوسف کہ میگوید نماز فجر نیز باطل نمیگردد بطلوع فجر ولیکن صبر کند
تا برآید آفتاب وتمام کند نماز را زیرا کہ وقت نماز فجر ہمہ کامل ست ونقصان دران نیست واجب میگردد
بصفت کمال وچون بطلوع آفتاب نقصان طاری شد ادا بکمال واجب نباشد وشافعیہ احادیث نہی را
مخصوص بنوافل دارند وفرائض را در اوقات ثلثہ جائز گویند وظاہر احادیث در عموم ست وآخر نماز عصر کہ
آفتاب زردی گیرد ناقص ست پس وجوب آن نیز بصفت نقصان باشد پس بطریان نقصان بسبب
غروب فاسد نگردد وادا بکمال واجب نباشد **باب** ماجاء فی الاربع قبل الظہر بابیست در بیان
انچہ آمدہ است در گذاردن چہار رکعت سنت ظہر پیش از فرض ظہر حدثنا بندار ثنا ابو عامر
ثنا سفین عن ابی اسحٰق عن عاصم بن ضمرۃ عن علی قال کان النبی صلی اللہ
علیہ وسلم یصلی قبل الظہر اربعا وبعدہا رکعتین گفت علی مرتضی بود انحضرت کہ میگذارد پیش از

شرح ابی الطیب

لکونہ موصولا والاول مقطوع والیہ ذہب محمد من علمائنا فقال احب الی ان یقضیہما بعد طلوع الشمس الی وقت الزوال ذکرہ
فی الہدایۃ اقول وہو الاوفق بالعمل بہذا الحدیث وبحدیث الصحیحین **باب** ماجاء فی الاربع قبل الظہر **قولہ** یصلی
قبل الظہر اربعا فیہ ان السنۃ قبل الظہر اربع ولا ینافیہ ما سیاتی من الرکعتین قبلہا لانہ لیس فیہ نفی للاربعۃ فیحتمل
انہ صلی اللہ علیہ وسلم رکعتین ثم اربعا ویحتمل انہ یسلم علی رکعتین ثم صلی رکعتین ویحتمل انہ بعد ما جلس علی راس الرکعتین ذہب
ابن عمر لحاجۃ فلم یر الاخریین وبہ یحصل الجمع بین الاحادیث ویؤیدہ ما رواہ احمد وابو داود والنسائی والترمذی عن ام حبیبۃ قالت

عارضۃ الاحوذی

تغتسل لکل صلوۃ
وقال ابن المسیب
تغتسل المستحاضۃ
من طہر الی طہر وقد
اختلف فی روایتہ
فمنہم من رواہ
بالطاء المہملۃ ومنہم
من رواہ بالظاء
المعجمۃ وکلا الروایتین
عن مالک واستبعد
الخطابی ان یکون
من طہر الی طہر بالطاء
المہملۃ وقال وای
معنی لہ وانما علق
الغسل علی الطہر
بالتمییز او العادۃ
والذی استبعد
صحیح لانہ اذا سقط
لاجل المشقۃ عنہا
الاغتسال لکل صلوۃ
فلا اقل من الاغتسال
مرۃ فی کل یوم عند
الظہر فی فیء النہار
وذلک للتنظیف
والصحیح سقوط
الاغتسال بسقوط
الحکم بانہ حدث
الرابعۃ ہل تجمع

عارضة الاحوذي

المستحاضة بغسل واحد بين صلاتين روي ذلك كما تقدم في حديث عمران حمنة وذلك صحيح كما بيناه فينبغي ان يكون مستحبا و ذلك اولى من قول ابن المسيب من رايه

باب ماجاء في الحائض انها لا تقضي الصلوٰة

معاذة ان امراة سالت عائشة قالت اتقضي احدانا صلاتها ايام الحيض فقالت احرورية انت قد كانت احدانا تحيض فلا تؤمر بقضاء اسناده حديث معاذة صحيح خرجه مسلم قالت عائشة كان يصيبنا ذلك فنؤمر بقضاء الصوم ولا نؤمر بقضاء الصلوٰة غريبة القضاء و الاداء هو فعل المامور به

شرح سراج احمد

فرض ظہر چہار رکعت را و بعد از فرض ظہر دو رکعت را و فی الباب عن عائشة قالت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصلی اربعا قبل الظہر وثنتین بعدہا اخرجہ ابن جریر واخرج ابن النجار عنہا قالت کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذا فاتتہ الاربع قبل الظہر صلاہا بعد الظہر بعد الرکعتین و اخرجہ المصنف ایضا وام حبیبة اخرجہ المصنف والشیخان والحاکم قال ابو عیسی حدیث علی حدیث حسن حدثنا ابو بکر العطار قال قال علی بن عبد اللہ عن یحیی بن سعید عن سفین قال گفت سفیان کنا نعرف فضل حدیث عاصم بن ضمرة علی حدیث الحارث بودیم ما کہ می شناختیم فضیلت حدیث عاصم بن ضمرہ را بر حدیث حارث کہ در روایت وی دو دو رکعت اند یعنی بفاصلہ است میان دو دو رکعت بسلام دادن والعمل علی ھذا عند اکثر اھل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومن بعدھم یختارون ان یصلی الرجل قبل الظہر اربع رکعات اختیار کردہ اند صحابہ وکسیکہ پس از ایشان بودند از ائمہ اینکہ بگذارد آدمی پیش از فرض ظہر چہار رکعت را بیک سلام وھو قول سفین الثوری وابن المبارک واسحق وقال بعض اھل العلم صلوٰة اللیل والنہار مثنی مثنی یرون الفصل بین کل رکعتین وگفتہ اند بعضی از اہل علم نماز شب و روز را دو دو رکعت اعتقاد میکنند فصل و جدائی را میان ہر دو رکعت سلام دادن یعنی ہر شفعہ را علاوہ بگذارد وبہ یقول الشافعی واحمد **باب** ماجاء فی الرکعتین بعد الظہر باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در گذاردن دو رکعت پس از فرض ظہر حدثنا احمد بن منیع نا اسمعیل بن ابراھیم عن ایوب عن نافع عن ابن عمر قال صلیت مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم رکعتین قبل الظہر ورکعتین بعدہا گفت ابن عمر گذاردم با آنحضرت دو رکعت پیش از ظہر و دو رکعت پس از ظہر واین حدیث متمسک شافعی ست کہ سنت نزد ایشان پیش از نماز پیشین دو رکعت ست واین حدیث عبد اللہ ابن عمر در کتب آمدہ است باختلاف الفاظ ونزد امام ما چہار رکعت ست و در وی نیز احادیث آمدہ اند از علی مرتضی وعثمان بن عفان وام حبیبہ ومانا کہ آنحضرت گاہی چہار رکعت میگذاردند وگاہی دو وہر کسی آنچہ دید روایت کرد ونیز شاید کہ در خانہ چہار رکعت میگذارد کہ ازواج مطہرات آنرا روایت کردند وچون در مسجد می آمد دو رکعت تحیة المسجد میگذارد وابن عمر آنرا سنت ظہر گمان می برد یا اعتقاد ابن عمر آن بود کہ سنت ظہر ہمین دو رکعت بود وچہار کہ میگذارد صلوٰة فی الزوال بود وقال وفی الباب عن علی اخرجہ ابن ابی شیبة واحمد والعدنی وابوداود والنسائی وابن خزیمة وعبد الرزاق فی الجامع وابو سعید بن الاعرابی فی معجمہ والطحاوی والبیہقی والضیاء وعائشة اخرجہ ابن جریر وابن

شرح ابی الطیب

سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول من حافظ علی اربع رکعات قبل الظہر واربع بعدھا حرمہ اللہ علی النار وعن ابی ایوب الانصاری قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اربع قبل الظہر لیس فیھن تسلیم تفتح لھن ابواب السماء رواہ ابوداود وابن ماجة وقال النووی حدیث ام حبیبة حدیث حسن صحیح وسیاتی عن عائشة رضی اللہ عنہا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان اذا لم یصل اربعا قبل الظہر صلاھن بعدھا فانہ صریح فی المواظبة وحدیث حسن فلا ینبغی العدول عنہ واللہ اعلم **باب** ماجاء فی الرکعتین بعد الظہر **قولہ** صلیت مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اراد معیة المشارکة لا معیة الجماعة لان الاقتداء فی النوافل واداءھا جماعة ما کان متعارفا ومعھودا فی زمنہ صلی اللہ علیہ وسلم سیما فی الرواتب وان اتفق فی بعض الاوقات فی غایة من الندرة فھو فی غیرھا والظاھر ان المراد صلیت فی صحبتہ وحال حضورہ صلی اللہ علیہ وسلم بحیث لم یخف علی حالہ فتکون تلک صلوٰة مراعیا فیھا حال صلاتہ صلی اللہ علیہ وسلم

شرح سراج احمد

النجار قال ابوعیسیٰ حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح **باب** آخر منه بابی ست دیگر متعلق باب اول حدثنا عبدالوارث بن

عبیدالله العتکی المروزی ثنا عبدالله بن المبارک عن خالد الحذاء عن عبدالله بن شقیق عن عائشة ان النبی صلی الله علیه وسلم

کان اذا لم یصل اربعا قبل الظهر صلاهن بعدها یعنی آنحضرت که چون نمیگذارد چهار رکعت سنت را پیش از ظهر میگذارد آنهارا پس از

فرض ظهر قضا قال ابوعیسیٰ هذا حدیث حسن غریب انما نعرفه من حدیث ابن المبارک من هذا الوجه که روایت از خالد

حذاء از عبدالله بن شقیق از عائشه است و رواه قیس بن الربیع عن شعبة عن خالد الحذاء نحو هذا و این طریق دیگر ذکر کرد سنة

ولا نعلم احدا رواه عن شعبة غیر قیس بن الربیع و نمی دانیم هیچکس را که روایت کرده آنرا از شعبه مگر قیس بن الربیع و قد روی

عن عبدالرحمن بن ابی لیلی عن النبی صلی الله علیه وسلم نحو هذا حدثنا علی بن حجر ثنا یزید بن هارون عن محمد بن عبدالله

الشعیثی در تقریب ست محمد بن عبدالله بن المهاجر الشعیثی بالمعجمة ثم المهملة ثم المثلثة مصغر صدوق از سابعه بود در سنه بضع و

خمسین و مائة وفات کرد عن ابیه عبدالله بن المهاجر الدمشقی مقبول از سادسه بود عن عنبسة بن ابی سفیان عن ام حبیبة

بنت ابی سفیان ام المؤمنین قالت قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من صلی قبل الظهر اربعا و بعدها اربعا حرمه الله

تعالی علی النار هر که بگذارد پیش از ظهر چهار رکعت و پس از ظهر چهار رکعت را حرام گرداند او را الله تعالی بر آتش دوزخ قال ابوعیسیٰ هذا

حدیث حسن غریب قد روی من غیر هذا الوجه یعنی حدیث ام حبیبه را چنانکه اخراج کرده است عبدالرزاق و حاکم و احمد

و ابوداود و النسائی و ابن ماجه باسانید مختلفه و در بعضی روایات آمده که بگذارد آنرا بدو سلام و سخن درین ست که آنها یا رکعتین سنت اند

یا و رای آن و الظاهر الثانی حدثنا ابوبکر محمد بن اسحٰق البغدادی ثنا عبدالله بن یوسف التنیسی الشامی نا الهیثم بن

حمید الغسانی مولاهم ابواحمد او ابوالحارث صدوق رمی بالقدر من السابعة قال انی العلاء بن الحارث عن القسم ابی عبدالرحمن

عن عنبسة بن ابی سفیان قال سمعت اختی ام حبیبة زوج النبی صلی الله علیه وسلم تقول سمعت رسول الله صلی الله

علیه وسلم یقول من حافظ علی اربع رکعات قبل الظهر و اربع بعدها حرمه الله علی النار مصنف این طریق دیگر ذکر کرد که حدیث ام حبیبه

روایت کرده شده است و درین روایت لفظ من حافظ آمده است بجای من صلی قال ابوعیسیٰ هذا حدیث حسن صحیح غریب من

هذا الوجه والقاسم هو ابن عبدالرحمن یکنی ابا عبدالرحمن و هو مولی عبدالرحمن بن خالد بن یزید بن معٰویة و هو ثقة شامی

و هو صاحب ابی امامة و او صاحب ابی امامة الباهلی ست یعنی از تابعین ست که صحبت باصحابی داشته بدانکه احادیث که در فضائل

گذاردن سنت ظهر وارد اند بعضی از انها تحریر می آید اخرج ابوداود و الترمذی فی الشمائل و ابن ماجه و ابن خزیمة عن ابی ایوب اربع قبل الظهر لیس

فیهن تسلیم تفتح لهن ابواب السماء و اخرج الطبرانی فی الاوسط عن انس اربع قبل الظهر کعدلهن بعد العشاء من لیلة القدر و اخرج الخطیب

عن انس من صلی قبل الظهر اربعا غفر له ذنوبه یومه ذلک و اخرج الطبرانی فی الاوسط عن صفوان من صلی اربعا قبل الظهر کان له

اجره کاجر عتق رقبة او قال اربع رقبات من ولد اسمعیل و اخرج الحاکم فی تاریخه عن ابی ایوب لیس شئ یعدل

صلوة اللیل الا اربع رکعات قبل الظهر بدانکه این سنن که پیش از فجر و پیش از ظهر و دو رکعت پس از ظهر و مغرب و عشا

شرح ابی الطیب

باب آخر منه **قوله** حرمه الله علی النار ای حفظه و منعه و بعده منها و لا یقربه النار کما لا یقرب الانسان محرم علیه

والا فلا تکلیف علی النار حتی یکون شئ علیه حراما او حلالا و الله اعلم فهو کنایة عن التبعید لا المراد حقیقة التحریم التکلیفی

عارضة الاحوذی

آجالا ما الحائض
غیر مخاطبة بالصوم
ولا بالصلوة فی حال
حیضها فاذا ارتفع
الحیض خوطبت
بهما فان قیل هی
مخاطبة حال الحیض
بالصوم خاصة
قلنا و ای فائدة
فی مخاطبتها حال
الحیض بفعل الصوم
بعد الحیض حتی
یقال به او ای دلیل
قام علیه من نص
او معنی هذه دعوی
فان قیل فلم یقال
قضاء الصوم و هذا
دلیل علی لزومه
حال الحیض قلنا
القضاء والاداء
واحد و من فرق
بینهما فهو مدعی
علی اللغة و قد
استقصینا ذلک
فی غیر موضع **باب**
فی الحائض والجنب
لا یقرأن القرآن
نافع عن ابن عمر عن

عارضة الاحوذي

النبي صلى الله عليه وسلم لا تقرأ الحائض ولا الجنب شيئا من القرآن ضعيف عبد الله بن سلمة عن علي قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يقرئنا القرآن على كل حال ما لم يكن جنبا صحيح حسن احكامه لا يقرأ الجنب القرآن وقال بعض المبتدعة يقرأ وحديث علي دليل على ما قلناه واما الحائض ففي قراءتها القرآن ومسها المصحف عن مالك روايتان احداهما المنع حملا على الجنب لعلة انه شخص لا يصوم ولا يصلي ولا يقرأ القرآن ولا يمس مصحفا كالجنب والوجه الآخر ان الحيض ضرورة ياتي بغير الاختيار

شرح سراج احمد

وپیش از جمعہ و پس از وی از سنن موکدات ست که روا نیست ترک آنها مگر بعذری و ہر که ترک کند پس اگر اعتقاد کرده که این سنتها حق نیستند پس تحقیق کافر شود و اگر اعتقاد حقیت دارد پس صحیح اینست که بزه کار شود چنانکه در خزانه ذکر کرده است و بعضی علما میگویند که بزه کار نمیشود چنانکه در منصوریه است و در برجندی شرح مختصر نوشته است و قبل الظهر والجمعة وبعدها اربع بتسليمة فلو اداها بتسليمتين لم يجز وفي شرح الطحاوي تطوع بعد الجمعة وقبلها باربع لا يسلم الا في آخرهن وفي ظاهر الرواية ولو صلى يوم الجمعة بعد الزوال اربع ركعات فهي عن سنة الجمعة نوى او لم ينو **باب** ما جاء في الاربع قبل العصر بابیست در بیان آنچه آمده است در گذاردن چهار رکعت پیش از عصر حدثنا بندار محمد بن بشار ثنا ابو عامر ثنا سفين عن ابي اسحق عن عاصم بن ضمرة عن علي قال كان النبي صلى الله عليه وسلم يصلي قبل العصر اربع ركعات بود آنحضرت که میگذارد پیش از نماز عصر چهار رکعت را يفصل بينهن بالتسليم على الملئكة المقربين ومن تبعهم من المسلمين والمؤمنين جدائی میکرد میان این چهار رکعت بسلام دادن بر فرشتگان نزدیکان و آنها که تابع ایشانند در وجود و در ذکر از مسلمانان و مؤمنان یعنی سلام که در نماز میدهند نیت فرشتگان و حاضران جماعت میکنند و از اینجا معلوم میشود که تسلیم در چهار رکعت که پیش از عصر بگذارند مستحب ست و بعضی اربع قبل الظهر را نیز بران قیاس کنند و بغوی گفته که مراد از تسلیم اینجا تشهد ست نام کرد آنرا تسلیم بجهت اشتمال وی بران آبو داود از علی مرتضی اخراج کرده کان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي قبل العصر ركعتين بدانکه در سنت عصر ہر دو روایت آمده است چهار و دو مصلی مخیر ست در ان و چهار افضل ست وفي الباب عن ابن عمر اخرجه المصنف وابو داود واحمد وابن حبان واخرج الطبراني عنه بلفظ من صلى قبل العصر اربعا حرمه الله على النار وعبد الله بن عمرو بن العاص قال ابو عيسى حديث علي حديث حسن واختار اسحق بن ابراهيم ان لا يفصل في الاربع قبل العصر واختیار کرده اسحق بن ابراہیم اینکه فصل نکند بسلام دادن در چهار رکعت که پیش از عصر اند واحتج بهذا الحديث وحجت گرفته است باین حدیث مذکوره و آنچه که درین حدیث يفصل بينهن بالتسليم آمده است جواب آن میدهد و توجیه آن مینماید وقال وگفت اسحق بن ابراہیم معنی قوله ان يفصل بينهن بالتسليم يعني التشهد معنی قول علی مرتضی که يفصل است اینست اینکه جدائی کند میان این چهار رکعت بتسلیم مراد میدارد بسلام تشهد خواندن را نه آنکه سلام معروف که در وقت خروج از نماز میگویند ورأى الشافعي واحمد صلوة الليل والنهار مثنى مثنى يختاران الفصل و اعتقاد میکنند شافعی و احمد که نماز شب و روز دو دو رکعت اند اختیار کرده اند ہر دو فصل را میان چهار رکعت چنانکه در حدیث است که صلوة الليل والنهار مثنى مثنى اخرجه الشيخان واحمد عن ابن عمر حدثنا يحيى بن موسى واحمد بن ابراهيم ومحمود بن غيلان وغير واحد و دیگر بسیار کسان ہم ازو روایت کرده اند ماسوای این مذکوره

شرح ابي الطيب

باب ما جاء في الاربع قبل العصر **قوله** يعني التشهد فان التشهد لاشتماله على قوله وعلى عباد الله الصالحين يشتمل على التسليم على الملئكة وغيرهم كذا قاله بعض الفضلاء وقال الطيبي المراد بالتسليم التشهد ويؤيده حديث عبد الله بن مسعود كنا اذا صلينا قلنا السلام على عباد الله قبل عباده السلام على جبريل وكان ذلك في التشهد انتهى **قوله** يختاران الفصل فيحمل ان الفصل بالتسليم على تسليم الخروج وعلى الملئكة وغيرهم بناء على انه ينوي بالتسليم التسليم عليهم وعلى من تبعهم من المسلمين والمؤمنين

شرح سراج احمد

قالوا ثنا ابوداود الطيالسي ثنا محمد بن مسلم بن مهران سمع جده مثنى عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم قال رحم
الله امرأ صلى قبل العصر اربعا رحمت کند خدای تعالی مردی راکہ بگذارد پیش از نماز دیگر چہار رکعت را و در عبارت رحم اللہ اشارت ست
باستحباب آن قال ابو عيسى هذا حديث حسن غريب اخرجه ابن خزيمة وابن حبان في صحيحهما وصححه ابن حبان **باب** ما جاء في الركعتين
بعد المغرب والقراءة فيهما باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در گذاردن دو رکعت پس از مغرب و بیان قراءت را در ہر دو رکعت
حدثنا محمد بن المثنى ثنا بدل بن المحبّر بفتحتين ابن المحبر بضم میم و فتح حای مہملہ و موحدہ و مشددہ ابو المنير التيمي البصري اصل او
از واسط ست ثقہ ثبت بود مگر در حدیثی کہ از زائدہ روایت میکند از تاسعہ بود در سنہ بضع عشرہ و مائتين وفات کرد ثنا عبد الملك
ابن معدان واو عبد الملک بن الولید بن معدان ست ضبعی البصری بود ضعیف از سابعہ است نسبت وی بجد کردہ میشود عن عاصم
ابن بهدلة و بہدلہ نام مادر او ست واو ابن النجود ست اسدی مولاہم الکوفی ابو بکر المقری صدوق مراو راو ہام اند حجت بود در
قراءت و حدیث او در صحیحین ست مقرون از سادسہ بود در سنہ ثمان و عشرين ومائة وفات کرد عن ابي وائل عن عبد الله بن مسعود
انه قال ما احصي ما سمعت من رسول الله صلى الله عليه وسلم گفت عبد اللہ بن مسعود بشمار نمی خواہم آورد آنچہ شنیدہ ام آنحضرت را
يقرأ في الركعتين بعد المغرب وفي الركعتين قبل صلوة الفجر کہ میخواند در دو رکعت سنت کہ پس از مغرب اند و در دو رکعت سنت
کہ پیش از نماز صبح اند بقل يا ايها الكفرون وقل هو الله احد و آن قراءت این سورہ است یعنی اکثر اوقات آنحضرت در دو سنت
ہمین قراءت فرمود شمار آن نمی توانم کرد وفي الباب عن ابن عمر اخرجه ابن ماجة ورواه ابن ماجة عن ابي هريرة ايضا الا انه لم يذكر
بعد المغرب قال ابو عيسى حديث ابن مسعود حديث غريب من حديث ابن مسعود لا نعرفه الا من حديث عبد الملك

شرح ابي الطيب

قوله حديث غريب حسن قال العراقي جرت عادة المصنف ان يقدم الوصف بالحسن على الغرابة وقدم هنا غريب على حسن فالظاهر انه يقدم الوصف الغالب وهذا الحديث لا يعرف الا من هذا الوجه وانتفت فيه وجوه المتابعات والشواهد فغلب عليه وصف الغرابة فلذا قدمه **باب** ما جاء في الركعتين بعد المغرب والقراءة فيهما **قوله** ما احصي ما سمعت الخ ما الاولى نافية والثانية موصولة وقيل مصدرية اي ما اطيق ان اعد العدد الذي سمعته رسول الله صلى الله عليه وسلم يقرأهما فيهما او مدة سمعت فيها رسول الله يقرأ وهو كناية عن كثرة ما سمعه كانه لكثرته ما يقدر على ضبط عدده وتعداده قال الطيبي يقرأ حال من العائد الى ما وكان الاصل ما سمعت قراءته فازيل المفعول به عن مقره وجعل حالا اقول الظاهر انه حال من رسول الله صلى الله عليه وسلم لا من العائد لعدم انتظام المعنى فليتامل

قوت المغتذي

حدثنا محمد بن مسلم بن مهران سمع جده ليس له عند المصنف الا هذا الحديث رحم الله امرأ صلى قبل العصر اربعا قال العراقي يحتمل ان يكون دعاء وان يكون خبرا هذا حديث حسن غريب قال العراقي جرت عادة المصنف ان يقدم الوصف بالحسن على الغرابة وقدم هنا غريب على حسن والظاهر انه يقدم الوصف الغالب على الحديث فان غلب عليه الحسن قدمه وان غلبت عليه الغرابة قدمها وهذا الحديث بهذا اللفظ لا يعرف الا من هذا الوجه وانتفت فيه وجوه المتابعات والشواهد فغلب عليه وصف الغرابة

عارضة الاحوذي

ويطول امرها فلو منعت
من ذلك لنسيت
ما تعلمت بخلاف
الجنب فانه تاتي
اليه الجنابة باختياره
ويمكن ازالتها في الحال
وهو اصح لان هذين
دليلان تعارضا و
بقينا على اصل جواز
الفعل **باب**
مباشرة الحائض و
مخالطتها الاسود
عن عائشة كان
رسول الله صلى الله
عليه وسلم اذا حضت
يامرني ان اتزر ثم
يباشرني صحيح حسن
حرام بن معوية عن
عبد الله بن سعد
قال سالت رسول الله
صلى الله عليه وسلم
عن مواكلة الحائض
فقال واكلها حسن
غريب اسناده القسم
ابن محمد قال قالت
عائشة قال لي
رسول الله صلى الله
عليه وسلم ناوليني

اسماء الرجال

شرح سراج احمد

ابن معدان عن عاصم مصنف در حدیث عبداللہ بن مسعود گویا نوع جرح کردہ کہ از طرق متعددہ از ابن مسعود مروی نگشتہ است

باب ما جاء انه يصليهما في البيت باب ست در بیان آنچه آمده است که بدرستیکه آدمی بگذارد رکعتین سنت مغرب را در خانه

حدثنا احمد بن منیع نا اسمعیل بن ابراهیم عن ایوب عن نافع عن ابن عمر قال صلیت مع النبی صلی الله علیه وسلم رکعتین بعد المغرب فی بیته گفت عبدالله بن عمر گذاردم همراه آنحضرت دو رکعت سنت مغرب را در خانهٔ وی که خانه حفصه باشد از این حدیث استحباب و سنیت خواندن این دو رکعت سنت مغرب در خانه می برآید و از حدیث دیگر گذاردن مطلق نوافل در خانه است چنانکه بخاری و مسلم از زید بن ثابت اخراج کرده اند که افضل الصلوة صلوة المرء فی بیته الا المکتوبة مولانا علی القاری نوشته است که اظهار فرائض از شعائر دین ملت ست و ملحق کرده شده اند بفرائض سنن روایت را در این زمان برای دفع تهمت که شاید مردم نسبت کنند او را از اهل بدعت و مخالف اهل سنت و جماعت وفی الباب عن رافع بن خدیج اخرجه ابن ماجة بلفظ ارکعوا هاتین الرکعتین فی بیوتکم السبحة بعد المغرب وکعب بن عجرة اخرجه ابو داود بلفظ هذه صلوة البیوت یعنی السبحة بعد المغرب قال ابو عیسی

حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح حدثنا الحسن بن علی الحلوانی نا عبدالرزاق نا معمر عن ایوب عن نافع عن ابن عمر قال حفظت عن رسول الله صلی الله علیه وسلم عشر رکعات کان یصلیها باللیل والنهار گفت عبدالله بن عمر یاد دارم از آنحضرت ده رکعت را که بود آنحضرت که میگذارد آن ده رکعت را میان شب و روز رکعتین قبل الظهر و رکعتین بعدها دو رکعت پیش از ظهر و دو رکعت بعد از ظهر و این حدیث متمسک شافعی ست که سنت نزد ایشان پیش از پیشین دو رکعت ست و رکعتین بعد المغرب و دو رکعت پس از مغرب و در روایت بخاری و مسلم بزیادة فی بیته است و رکعتین بعد العشاء الآخرة و دو رکعت بعد از عشای اخیره در خانهٔ حفصه ام المومنین کما اخرجه الشیخان قال وحدثتنی حفصة انه کان یصلی قبل الفجر رکعتین گفت عبدالله بن عمر و حدیث کرده مرا حفصه خواهر من که بدرستیکه آنحضرت بود که میگذارد پیش از گذاردن نماز فجر دو رکعت سنت را یعنی این وقت ابن عمر همراه آنحضرت نبوده از اخبار حفصه خبر داده و در دیگر اوقات همراه آنحضرت بخانهٔ وی در آمده باشد هذا

حدیث حسن صحیح حدثنا الحسن بن علی نا عبدالرزاق نا معمر عن الزهری عن سالم عن ابن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم مثله قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح یعنی چنانکه ایوب از سالم روایت کرده همچنان زهری نیز از سالم روایت کرده **باب** ما جاء فی فضل التطوع وست رکعات بعد المغرب باب ست در بیان آنچه آمده است در بیان فضیلت گذاردن نفل و فضیلت گذاردن شش رکعت را پس از نماز مغرب که آنرا اوابین خوانند حدثنا ابو کریب یعنی محمد بن العلاء الهمدانی الکوفی نا زید ابن الحباب نا عمر بن ابی خثعم عن یحیی بن ابی کثیر عن ابی سلمة عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من صلی بعد المغرب

شرح ابی الطیب

باب ما جاء انه یصلیهما فی البیت **قوله** صلیت مع النبی صلی الله علیه وسلم رکعتین بعد المغرب فی بیته الظاهر ان المراد بالمعیة هی المعیة المکانیة والزمانیة لا المشارکة من حیث الاقتداء والحاصل ان الصلوة علی هذا الوجه لا بد فیها من مراعاة التابع حال المتبوع وهو المطلوب بالبیان واما حمل المشارکة علی مشارکة الاقتداء فهو بعید واما قضیة ابن عباس رضی الله عنهما فصریحة فی اقتدائه فی صلوة اللیل بالنبی صلی الله علیه وسلم فلا یقاس هذا علی ذلک والله اعلم **باب** ما جاء فی فضل التطوع وست رکعات بعد المغرب **قوله** من صلی بعد المغرب ست رکعات الظاهر ان الرکعتین الراتبتین داخلتان فی الست وکذا

عارضة الاحوذی

الحمرة من المسجد قالت قلت انی حائض قال ان حیضتك لیست فی یدك حسن اسناده حدیث الاسود والقسم عن عائشة صحیح متفق علی صحته واوعب حدیث فی هذا الباب حدیث انس فی الصحیح للقشیری ونصه قال انس ان الیهود کانوا اذا حاضت المرأة فیهم لم یواکلوها ولم یجامعوهن فی البیوت فسأل اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم فانزل الله عز وجل ویسألونك عن المحیض قل هو اذی فاعتزلوا النساء فی المحیض الی آخر الآیة فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم اصنعوا کل شیء الا النکاح فبلغ ذلك الیهود فقالوا ما یرید هذا الرجل ان یدع من

شرح سراج احمد

ست رکعات لم یتکلم فیما بینھن بسوء کسیکہ بگذارد بعد از مغرب شش رکعت کہ سخن نکند در آنہا بدی یعنی سخن بد کہ در آن

اثمی باشد نگوید در انہا و بجز ذکر و تسبیح خدای تعالی بچیزی دیگر مشغول نشود یعدلن بعبادۃ ثنتی عشرۃ سنۃ برابر کردہ میشود آن

شش رکعت برای مصلی بعبادت دوازدہ سال ہر رکعت ثواب دو سال قال ابو عیسی وقد روی عن عائشۃ عن النبی صلی

اللہ علیہ وسلم قال من صلی بعد المغرب عشرین رکعۃ بنی اللہ لہ بیتا فی الجنۃ ہر کہ بگذارد پس از نماز مغرب بیست رکعت بنا کند

حق تعالی برای وی خانہ در بہشت اخرجہ ابن حبان فی مسندہ و محدثان آنرا تضعیف کردہ اند و گفتہ اند کہ در اسناد آن یعقوب بن

الولید است و وی کذاب و وضاع است چنانکہ امام احمد و غیر ایشان گفتہ اند قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرۃ حدیث غریب

لا نعرفہ الا من حدیث زید بن الحباب عن عمر بن ابی خثعم بفتح خای معجمہ و سکون مثلثہ قال و سمعت محمد بن اسمعیل یقول عمر

ابن عبد اللہ بن ابی خثعم منکر الحدیث و گفت ترمذی شنیدم بخاری را کہ میگفت عمر بن ابی خثعم منکر الحدیث است و معنی حدیث

منکر آنست کہ راوی ضعیف مخالف کسی شود کہ ضعف وی کمتر بود و مقابل منکر معروف بود پس در منکر و معروف ہر دو راوی ضعیف اند

یکی ضعیف تر از دیگری و ضعفہ جدا و ضعیف گردانیدہ است بخاری او را البتہ و در میزان الاعتدال گفتہ است کہ عمر بن عبد اللہ بن

ابی خثعم روایت میکند موضوعات را و انیسیت ذکر وی مگر بر سبیل قدح و انکار و در باب صلاۃ او ابین از بسیاری صحابہ مروی

گشتہ است اخراج کردہ ابن نصر از عبد الکریم بن الحارث بطریق ارسال من قرأ عشر رکعات بین المغرب و العشاء بنی لہ قصر فی الجنۃ

واخرج ابن ماجۃ عن ابی ہریرۃ کما اخرجہ الترمذی واخرج ابن ماجۃ عن عائشۃ مثل ما اخرجہ ابن حبان عشرین رکعۃ واخرج ابن نصر عن

ابن عمر من صلی ست رکعات بعد المغرب قبل ان یتکلم غفر لہ بہا ذنوب خمسین سنۃ واخرج ابو محمد السمرقندی فی فضائل قل ہو اللہ احد

عن جریر من صلی بین المغرب و العشاء عشرین رکعۃ یقرأ فی کل الرکعۃ الحمد و قل ہو اللہ احد بنی اللہ لہ فی الجنۃ قصرین وفیہ احمد بن عبید

صدوق لہ مناکیر واخرج السمرقندی عن ابان عن انس من صلی بعد المغرب ثنتی عشرۃ رکعۃ یقرأ فی کل رکعۃ قل ہو اللہ احد اربعین مرۃ

صافحتہ الملائکۃ یوم القیمۃ ومن صافحتہ الملائکۃ یوم القیمۃ امن الصراط و الحساب و المیزان واخرج نظام الملک فی السداسیات عن

ابی ہدبۃ عن انس من صلی عشرین رکعۃ واخرج الطبرانی فی الاوسط و ابن حبان وابن مندۃ عن عمار بن یاسر من صلی

بعد المغرب ست رکعات غفرت لہ ذنوبہ وان کانت مثل زبد البحر واخرج الدیلمی عن ابن عباس من صلی اربع رکعات

بعد المغرب قبل ان یتکلم احد ارفعت لہ فی علیین وکان کمن ادرک لیلۃ القدر فی المسجد الاقصی

وہو خیر من قیام نصف لیلۃ **باب** ما جاء فی الرکعتین بعد العشاء باب است در بیان

شرح ابی الطیب

فی العشرین الآتیۃ فیصلی المؤکدتین بتسلیمۃ و فی الباقی بالخیار **قولہ** عُدِلن لہ بصیغۃ المجہول وقیل بالمعلوم یقال

عدلت فلانا بفلان اذا سوّیت بینہما ای تکون مساویۃ فی حقہ بہذا القدر من العبادۃ **قولہ** ثنتی عشرۃ سنۃ ہذا

من باب الحث و التحریض فیجوز ان یفضل ما لا یعرف علی ما یعرف وان کان افضل حثا و تحریضا قالہ

الطیبی وقیل یحتمل ان یزاد ثواب القلیل مضعّفا علی اکثر من ثواب الکثیر غیر مضعف وقال

القاضی لعل القلیل فی ہذا الوقت یضاعف علی الکثیر فی غیرہ ویدل علیہ ما روی عن ابن عباس

الصلوۃ بین المغرب و العشاء صلوۃ الاوابین **باب** ما جاء فی الرکعتین بعد العشاء

عارضة الاحوذی

امرنا شیئا الا خالفنا فیہ فجاء اسید ابن حضیر وعباد ابن بشر فقالا یا رسول اللہ ان الیہود تقول کذا و کذا افلا نجامعہن فتغیر وجہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حتی ان قد ظننا انہ وجد علیہما فخرجا فاستقبلتہما ہدیۃ من لبن الی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فارسل فی آثارہما فسقاہما فعرفنا انہ لم یجد علیہما و اما حدیث حرام ابن معویۃ عن عبد اللہ بن سعد فقد بغیتہ مفسرا جہدی فلم یتفق وجدانہ والذی یقتضیہ الاشہران عبد اللہ بن سعد ہذا انصاری لا اعلم لہ نسبا غیر ہذا الان ہذہ

الترجمة

شرح سراج احمد

انچه آمده است در گذاردن دو رکعت پس از نماز عشا حدثنا ابو سلمة يحيى بن خلف نا بشر بن المفضل عن خلد الحذاء عن عبد الله
ابن شقيق العقلي بصري ثقه فقيه از ثالثه بود در سنه ثمان ومائة وفات كرد قال سالت عائشة عن صلوة رسول الله صلى الله عليه وسلم
گفت عبد الله سوال كردم عائشه را از گذاردن نماز آنحضرت فقالت كان يصلي قبل الظهر ركعتين وبعدها ركعتين وبعد المغرب
ثنتين وبعد العشاء ركعتين وقبل الفجر ثنتين وفي الباب عن علي بن ابي طالب وابن عمر اخرجه الشيخان قال ابو عيسى حديث
عبد الله بن شقيق عن عائشة حديث حسن صحيح **باب** ما جاء ان صلوة الليل مثنى مثنى باب ست در بيان انچه آمده است
بدرستيكه نماز شب دو دو ركعت ست حدثنا قتيبة نا الليث عن نافع عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم انه قال صلوة
الليل مثنى مثنى نماز شب دوگانه دوگانه است فاذا خفت الصبح پس چون بترسي تو طلوع صبح را فاوتر بواحدة پس وتر گردان آنرا يعني
نماز شب دوگانه را بيك ركعت و وتر بمعني طاق ست بمقابل جفت از عدد وچون دو دو گذارده است همه جفت واقع ميشود يك ركعت كه باوي
ضم كند وتر ميگردد در قول فاذا خفت گويا كه اشارت ست بتطويل نماز شب تا بنزديك وقت صبح والا اداى وتر موقوف بخوف طلوع
صبح نيست واجعل آخر صلوتك وترا وبگردان آخر نماز خود را وتر كه پس از وتر در شب نمازى ديگر نبود يعني نزد طلوع صبح باشد
وفي الباب عن عمرو بن عبسة قال ابو عيسى حديث ابن عمر حديث حسن صحيح والعمل على هذا عند اهل العلم ان
صلوة الليل مثنى مثنى وهو قول سفين الثوري وابن المبارك والشافعي واحمد واسحق بدانكه نزد ابي حنيفه نوافل شب وروز چهار
چهار ركعت مستحب ست ونزد ابو يوسف ومحمد رحمة الله عليه نوافل روز چهار چهار ركعت مستحب ست ونوافل شب دو دو بهتر ست ودو دو ركعت مستحب
باب ما جاء في فضل صلوة الليل باب ست در بيان انچه آمده است در ذكر فضيلت ذكر نماز شب حدثنا قتيبة ثنا
ابو عوانة عن ابي بشر عن حميد بن عبد الرحمن الحميري عن ابي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم افضل الصيام
بعد شهر رمضان شهر الله المحرم بهترين روزه پس از ماه رمضان ماه خداى محرم ست وافضل الصلوة بعد الفريضة صلوة الليل

شرح ابي الطيب

قوله كان يصلي قبل الظهر ركعتين لا ينافي ما تقدم عنها انه كان اذا لم يصل اربعا قبل الظهر صلاهن بعدها لوجوها فيها اولا انه كان يصلي اولا ركعتين ثم زاد لانه صلى الله عليه وسلم كان يزيد في العبادة كما يدل عليه حديث فرضت الصلوة الركعتين الركعتين ثم زيدت في الحضر ويحتمل انه فعل ذلك في بعض الاوقات لبيان الجواز لكنه بعيد لقولها السابق الدال على المواظبة والله اعلم **باب** ما جاء ان صلوة الليل مثنى مثنى **قوله** مثنى مثنى بلا تنوين لعدم انصرافه للعدل والوصف على ما قاله سيبويه اى ثنتين ثنتين ومعنى الحديث اى الاول في صلوة الليل ان يصلي ركعتين ركعتين وهذا معنى مثنى لانه يدل على التكرار ومثنى الثاني تاكيد الاول وورد اربع في الليل ايضا كما سياتي عند المصنف يصلي اربعا فلا تسال عن حسنهن الحديث واخرج ابو داود عن عائشة رضي الله عنها قالت ما صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم العشاء قط فدخل على الا صلى اربع ركعات وهذا ايضا في الليل فدلت الاحاديث على كلا الامرين **باب** ما جاء في فضل صلوة الليل **قوله** شهر الله المحرم اى صومه ليطابق المبتدأ في الحمل **قوله** وافضل الصلوة بعد الفريضة ظاهره ان صلوة الليل افضل من الرواتب واليه ذهب ابو اسحق المروزي من الشافعية بان صلوة الليل افضل من السنن الرواتب وقال اكثر العلماء

عارضة الاحوذي

المسألة مخصوصة
بالانصار فانهم
القوم الذين افاضوا
في شأن الحوائض
وسالوا عنهن وابتلوا
بهن وافتوا فيهن و
ان حرام بن معوية
هذا صاحب مراسيل
ذكره الدارقطني وغيره
والمعروف بالرواية
عن عبد الله بن سعد
هذا رجلان احدهما
خلد بن معدان
والآخر حكيم بن حزام
الدمشقي ابن اخيه
وقد زعم الخطيب
الحافظ البغدادي
ان حرام بن معوية
هو حرام بن حكيم
الدمشقي المذكور
وقد بينا ذلك كله
في كتاب اوهام الصحابة
غريبة قولها يامرني
ان اتزر اى البس الازار
والميزر وهو كل ثوب
كان في الوسط وما
كان على المنكبين فهو
رداء وما كان على الراس

شرح سراج احمد

وبہترین نماز پس از نماز فرض نماز شب ست کہ خالی باشد از ریا و ہمہ مردم خفتہ باشند وفی الباب عن جابر اخرجہ الطبرانی فی الاوسط بلفظ لابد عن صلوۃ اللیل ولو حلب شاۃ واخرج الدیلمی فی الفردوس عنہ بلفظ قیام اللیل فریضۃ علی حامل القرآن ولو رکعتین واخرج ابن ماجۃ عنہ من کثرۃ صلاتہ باللیل حسن وجہہ بالنہار واخرج ابن السنی عنہ ایضا واخرج الحاکم عنہ ایضا بلفظ رکعتان فی جوف اللیل یکفران الخطایا وبلال بن رباح اخرجہ المصنف واحمد والحاکم والبیہقی وابی امامۃ اخرجہ المصنف والحاکم والبیہقی واخرج ابن عساکر عن ابی الدرداء والطبرانی عن سلمان قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن وابو بشر اسمہ جعفر بن ایاس وھو جعفر بن ابی وحشیۃ بفتح واو وسکون حای مہملہ وکسر شین معجمہ وتشدید مثناۃ تحتیہ

باب ماجاء فی وصف صلوۃ النبی صلی اللہ علیہ وسلم باللیل باب ست دربیان آنچہ آمدہ است در وصف نماز آنحضرت در شب حدثنا اسحٰق بن موسی الانصاری نا معن نا مالک عن سعید بن ابی سعید المقبری عن ابی سلمۃ انہ اخبرہ بدرستیکہ ابو سلمہ حدیث کردہ سعید بن ابی سعید را انہ سال عائشۃ رضی اللہ عنہا بدرستیکہ ابو سلمہ پرسید عائشہ صدیقہ را کیف کانت صلوۃ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی رمضان چہ طور بود نماز آنحضرت در شب در ماہ رمضان فقالت ماکان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یزید فی رمضان ولا فی غیرہ علی احدی عشرۃ رکعۃ پس گفت عائشہ صدیقہ نبود آنحضرت کہ زیادہ میکرد نماز را در ماہ رمضان ونہ در غیر ماہ رمضان بر یازدہ رکعت واین عادت شریفہ بود در ہمہ شبہا کہ یازدہ رکعت میگذارد کہ دہ رکعت تہجد می بودند ویک رکعت وتر می بود ودر بعضی روایات سیزدہ رکعت آمدہ است ودر بعضی نہ رکعت آمدہ وتوجیہش آنست کہ دو رکعت فجر گرفتہ اند کہ دو رکعت تحیۃ الوضوء می بود ثم یصلی اربعا میگذارد چہار رکعت بایک سلام فلا تسأل عن حسنہن وطولہن پس مپرس ای ابا سلمہ از خوبی ودرازی آنہا ثم یصلی اربعا فلا تسأل عن حسنہن وطولہن ثم یصلی ثلثا واین نزد بعضی ائمہ دہ رکعت تہجد شد ونزدیک رکعت وتر ونزد

شرح ابی الطیب

ان الرواتب افضل فیمکن ان یقال ان المراد بالفریضۃ الفریضۃ وما یتبعہا من الرواتب لانہا مکملات للفرائض فکانہا منہا وقد یقال التہجد افضل من حیث زیادۃ مشقتہ علی النفس وبعدہ عن الریاء والرواتب افضل من حیث الاکدیۃ فی المتابعۃ والتابعیۃ للفرائض فلا منافاۃ او یقال صلوۃ اللیل افضل لاشتمالہا علی الوتر الذی ہو الواجب فی ہذا الایتہر الا علی مذہبنا **باب** ماجاء فی وصف صلوۃ النبی صلی اللہ علیہ وسلم باللیل **قولہ** ماکان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یزید ای غالبا وعادۃ والا فقد روی عن ابن عباس کما فی البخاری وغیرہ قال کان صلوۃ النبی صلی اللہ علیہ وسلم ثلث عشرۃ رکعۃ فلعلہا ما اطلعت علی ہذہ الزیادۃ فذکرت علی حسب ما علمت ولا کذب فی ذلک لان المطلوب الاخبار بحسب العلم فکانہا قالت ماکان یزید فیما اعلم واللہ اعلم لکن الروایۃ الآتیۃ تقتضی انہا اطلعت علی ذلک فالوجہ ہو الاول **قولہ** ثم یصلی اربعا الظاہر ان المراد بالتراخی التراخی الزمانی کما یدل علیہ قولہا اتنام قبل ان توتر ویمکن ان یکون المراد التراخی فی الرتبۃ والمعنی ان الاربع الثانیۃ انزل واحط بالنسبۃ الی الاولی فی الحسن والطول وکذا الثلثۃ الاخیرۃ وورد عن ابن عباس رضی اللہ عنہ قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصلی فی رمضان عشرین رکعۃ والوتر رواہ ابن ابی شیبۃ واسنادہ ضعیف وقد عارضہ حدیث عائشۃ رضی اللہ عنہا ہذا وہو فی الصحیحین فلا تقوم بہ الحجۃ الا ان نقول العمل بالضعیف فی فضائل الاعمال جائز ولیس فی اثبات القلیل نفی الکثیر کما قلنا فی روایۃ ابن عباس

عارضۃ الاحوذی

فہو حامۃ وخمار و قولہا ناولینی الخمرۃ وھو حصیر منسوج من السعف قال بعضہم علی قدر الواجۃ ولیس یصحیح لامرتبۃ فی مسائل الفقہ وقولہ فی حدیث انس ولم یواکلوہا یعنی الحائض ولم یجامعوہن یعنی الحیض وجاز الانتقال فی الخبر الواحد الی الجمع وعکسہ وعن مخاطبۃ الغائب الی الحاضر وبعکسہ وہذا معروف فی اللغۃ والصناعۃ وقولہ فوجد علیہما یعنی غضب علیہما یقال وجدت علی الرجل اجد موجدۃ احکامہ لاخطابہا فیہ من الاحکام وترتیبہا ودلیلہا وذکر الخلاف والاحادیث فیہا قررناہ فی کتاب احکام القرآن بابہ اتیان الحائض ...

شرح سراج احمد

بعضی تہجد ہشت رکعت شد ندو سہ رکعت وتر فقالت عائشة فقلت یا رسول اللہ اتنام قبل ان توتر پس گفت عائشہ گفتم ای پیغمبر خدا آیا خواب میکنی پیش از وتر فقال یا عائشة ان عینی تنامان ولا ینام قلبی پس فرمود آنحضرت ای عائشہ بدرستیکہ ہر دو چشم من خواب میکنند وخواب نمیکند دل من آنجا خللی لازم می آید کہ عائشہ صدیقہ پرسید از سبب وتر ناکردن پیش از خواب وجواب آنحضرت در عدم غفلت دل آنحضرت ست قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح حدثنا اسحق بن موسی الانصاری ثنا معن بن عیسی ثنا ملك عن ابن شہاب عن عروة عن عائشة ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یصلی من اللیل احدی عشرة رکعة یوتر منہا بواحدة وتر میکرد از ان رکعات بیک رکعت ضم کردن یادہ رکعت فاذا فرغ منہا اضطجع علی شقہ الایمن پس چون فارغ میشد از ان رکعات یانزدہ می خسپید بر جانب راست خود حدثنا قتیبة عن ملك عن ابن شہاب نحوہ قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح **باب منہ** باب ست از باب سابق حدثنا ابو کریب نا وکیع عن شعبة عن ابی جمرة عن ابن عباس قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصلی من اللیل ثلث عشرة رکعة بود آنحضرت کہ میگزارد در شب سیزدہ رکعت را قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح **باب منہ** باب ست از باب سابق متعلق بوی حدثنا ھناد نا ابو الاحوص عن الاعمش عن ابراھیم عن الاسود عن عائشة قالت کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یصلی من اللیل تسع رکعات بود آنحضرت کہ میگزارد در شب نہ رکعت را وفی الباب عن ابی ھریرة ودر باب وصف نماز آنحضرت در شب حدیثی مروی گشتہ است از ابی ہریرہ کہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا قام احدکم من اللیل فلیفتح برکعتین خفیفتین اخرجہ مسلم واخرج ابو داود وابن ماجة عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا ایقظ الرجل اہلہ من اللیل فصلیا او صلی رکعتین جمیعا کتب فی الذاکرین والذاکرات واخرج احمد عنہ قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول افضل الصلوة بعد المفروضة الصلوة فی جوف اللیل وزید بن خالد الجہنی اخرجہ مسلم بطولہ والفضل بن عباس قال ابو عیسی حدیث عائشة حدیث حسن غریب من ھذا الوجہ ورواہ سفیان الثوری عن الاعمش نحو ھذا حدثنا بذلك

شرح ابی الطیب

فلا معارضة واما ما سبق من انہ کان یصلی مثنی مثنی فمحمول علی وقت آخر فالامران جائزان قالہ القسطلانی **قولہ** ولا ینام قلبی لا یعارض بنومہ علیہ السلام لیلة التعریس لان طلوع الفجر متعلق بالعین لا بالقلب **باب منہ** **قولہ** کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصلی من اللیل ثلث عشرة رکعة ای احیانا اذ ھو ما کان دائما مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی اللیل وھو یدل علی ان لفظ کان یصلی لا یقتضی الدوام کما قال الجمہور ان کان یفعل لا یدل علی الدوام **باب منہ آخر** **قولہ** یصلی من اللیل تسع رکعات لا ینافی حدیث ما کان یزید لان ذلك لا یمنع النقصان عن احدی عشرة رکعة وانما یمنع الزیادة لکن تقدم ان ذلك بحسب علمہا وفی البخاری عن مسروق قال سالت عائشة رضی اللہ عنہا عن صلوة رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم باللیل فقالت سبع وتسع واحدی عشرة ای تارة کذا وتارة کذا ووقع ذلك منہ فی اوقات مختلفة بحسب اتساع الوقت وضیقہ او عذر من مرض او غیرہ او کبر سنہ وفی النسائی عنہا کان یصلی من اللیل تسعا فلما اسن صلی سبعا وسیاتی ھہنا ایضا وقیل حکمة احدی عشرة رکعة فی التہجد المناسبة بین وتر النہار ووتر اللیل فوتر النہار الظہر والعصر والمغرب احدی عشرة رکعة فکذلك وتر اللیل واما الفجر فالحق بفرائض اللیل کما ان المغرب الحق بفرائض النہار فلیتامل

عارضة الاحوذی

طریف بن مجالد الہجیمی عن ابی ھریرة عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من اتی حائضا او امرأة فی دبرھا فقد کفر بما انزل علی محمد ضعیف خصیف عن مقسم عن ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی الرجل یقع علی امرأتہ وھی حائض قال یتصدق بنصف دینار عبد الکریم عن مقسم عن ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ان کان دما احمر فدینار وان کان دما اصفر فنصف دینار اسنادہ لا خفاء بضعف ھذا الحدیث لانہ تارة یوقف علی ابن عباس وتارة یسند وتارة یرسل عن مقسم عن النبی

شرح سراج احمد

مصنف گوید حدیث کرد ما را بحدیث گذشته محمود بن غیلان ثنا یحیی بن آدم عن سفین عن الاعمش قال ابو عیسی و
اکثر ما روی عن النبی صلی الله علیه وسلم فی صلوة اللیل ثلث عشرة رکعة مع الوتر گفت مصنف و اکثر آنچه روایت کرده شده است
از آنحضرت در حق نماز شب سیزده رکعت اند همراه وتر واقل ما وصف من صلاته من اللیل تسع رکعات و کمتر آنچه وصف کرده شده است
از نماز آنحضرت از شب نه رکعت اند یعنی در قیام شب آنحضرت زیاده بر سیزده و کمتر از نه رکعت مروی نگشته است حدثنا قتیبة ثنا
ابو عوانة عن قتادة عن زرارة بن ابی اوفی عن سعد بن هشام عن عائشة قالت کان النبی صلی الله علیه وسلم اذا لم یصل
باللیل بود آنحضرت که چون نمی گذارد نماز تهجد را در شب منعه من ذلک النوم منع میکرد آنحضرت را از گذاردن نماز خواب او غلبه
عیناه شک راوی است یا این عبارت گفته عائشہ صدیقه که غلبه میکرد بر آنحضرت بر دو چشم وی بخواب صلی من النهار ثنتی عشرة
رکعة میگذارد از روز دوازده رکعت را قضای آن از ینجا معلوم گردید که نماز تهجد بر آنحضرت فرض بوده است که قضای آن میکرد
قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح حدثنا عباس هو ابن عبد العظیم العنبری ثنا عتاب بن المثنی عن بهز بن حکیم
قال کان زرارة بن اوفی قاضی البصرة گفت بهز بن حکیم بود زرارہ بن اوفی قاضی بصرہ فکان یؤم بنی قشیر پس بود زرارہ که امامت
میکرد و نماز میگذارد با قبیله قشیر فقرأ یوما فی صلوة الصبح پس خواند زراره روزی در نماز فجر این آیت را فاذا نقر فی الناقور فذلک
یومئذ یوم عسیر ترجمه اش اینست پس چون دمیده شود در صور یعنی نفخہ ثانیه پس آن روز دمیدن روز دشوار است خر میتا
بیفتاد مرده وکنت فیمن احتمله الی داره و بودم من در ان کس که برداشتیم او را و بردیم جنازه او را بسوی خانه وی قال ابو عیسی و
سعد بن هشام هو ابن عامر الانصاری وهشام بن عامر هو من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم گفت مصنف و سعد که کنیت او ابن اوفی است
پسر هشام است چنانچه مصنف در اسناد بکنیت ذکر نموده است و هشام پسر عامر انصاریست و هشام بن عامر او از یاران آنحضرت بود **باب** فی
نزول الرب تبارک وتعالی الی السماء الدنیا کل لیلة باب است در بیان فرود آمدن رحمت حق تعالی بسوی آسمان دنیا که نزدیک
زمین است در هر شبی حدثنا قتیبة ثنا یعقوب بن عبد الرحمن الاسکندرانی عن سهیل بن ابی صالح عن ابیه
عن ابی هریرة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال ینزل الله تبارک وتعالی الی السماء الدنیا کل لیلة فرود می آید پروردگار تعالی

شرح ابی الطیب

قوله اقل ما وصف من صلاته کانه بالنظر الی الغالب کما ان احدی عشرة کانت فی الغالب بالنسبة الی ثلثة
عشرة والا فسیجیئ السبع بل دونه **قوله** اذا لم یصل منعه من ذلک النوم جملة منعه بیان لسبب عدم الصلوٰة
قوله او غلبته عیناه عطف علی منعه ای او منعه مقدمة النوم وهو النعاس و منع النوم عبارة عن
منعه عن القیام وهذا عبارة عن المنع بحده والله تعالی اعلم **قوله** کان زرارة بن ابی اوفی قاضی البصرة لعل
الغرض منه بیان حال زرارة بن ابی اوفی بانه کان قاضیا ورجلا صالحا حیث لما قرأ الآیة الشریفة لم یطق القیام
بل خر حتی مات **باب** فی نزول الرب تبارک وتعالی الی السماء الدنیا کل لیلة **قوله** ینزل الله الی السماء نزوله
تعالی من المتشابهات فالتکلم فیه صعب الا ان فیه مذهبین فمذهب جمهور السلف وبعض المتکلمین
الایمان بحقیقتها علی ما یلیق به تعالی وان ظاهرها المتعارف غیر مراد ولا نتکلم فی تاویلها مع اعتقادنا تنزیه
الله سبحانه عن سمات الحدوث والثانی مذهب اکثر المتکلمین وجماعة من السلف انها تاول علی ما یلیق بحسب

عارضة الاحوذی

صلی الله علیه وسلم وتارة عن عبد الحمید ابن عبد الرحمن عن النبی صلی الله علیه وسلم وتارة یروی علی الشک دینار او نصف دینار وتارة یروی علی التفرقة فی ان المنی اول الدم واخره مع رواة مجهولین فی اخر غیر معدلین حسب ما تقرر فی موضعه احکامه من وطئ حائضا فلا شیء علیه قاله مالک وابو حنیفة والثوری والشافعی فی الجدید وقال الشافعی فی القدیم یتصدق فی اول الدم بدینار وفی آخره بنصف دینار وقال احمد بن حنبل هو مخیر بین الدینار ونصف دینار وحکی عن الحسن البصری وعطاء الخراسانی ان فیه کفارة المفطر

شرح سراج احمد

یعنی رحمت خاص و فضل مخصوص او ہر شب بآسمانی کہ فرود تر و پایان ترست از آسمان و نزد محققین نزول صفتی از صفات آلہی مثل ید و استوا و جز آن از متشابہات کہ ایمان بدان باید آورد و از کیفیت آن سکوت باید یعنی تجلی میکند او تعالی باین صفت حین یمضی ثلث اللیل الاول ہنگامیکہ بگذرد سوم حصہ شب از اول و در روایت مسلم عبارت حین یبقی ثلث اللیل الآخر واقع شدہ است فیقول انا الملک پس فرماید حق تعالی منم پادشاہ من ذا الذی یدعونی فاستجیب لہ کیست آنکس کہ دعا کند تا قبول کنم دعاہای او را من ذا الذی یسألنی فاعطیہ کیست آنکس کہ درخواست کند و بطلبد از من تا بدہم آنچہ میخواہد وی بدانکہ دعا خواندن ست چنانکہ بندہ گوید یا رب و در برابر وی اجابت و قبول ست چنانکہ پروردگار تعالی گوید لبیک عبدی سوال طلبیدن ست در برابر اعطای مطلوب چنانکہ در وصف اسم اعظم واقع شدہ است کہ چون دعا کردہ شود بوی اجابت کردہ میشود و چون سوال کردہ شود دادہ میشود و گاہی دعا و سوال بجای یکدیگر نیز واقع میشوند من ذا الذی یستغفرنی فاغفر لہ کیست آنکس کہ آمرزش خواہد از من پس بیامرزم او را فلا یزال کذلک حتی یضیئ الفجر پس ہمیشہ ہمچنان فرماید حق تعالی در تمام شب تا آنکہ روشن گردد صبح وفی الباب عن علی بن ابی طالب اخرجہ الدیلمی عن عیسی بن عبید اللہ عن ابیہ عن جدہ عن علی رضی اللہ عنہ وابی سعید الخدری ورفاعۃ الجہنی وجبیر بن مطعم اخرجہ النسائی واحمد وابن مسعود وابی الدرداء اخرجہ ابن جریر وابن ابی حاتم والطبرانی وابن مردویہ وعثمن بن ابی العاص اخرجہ الطبرانی و اخرجہ البیہقی عن ابن عباس واحمد والنسائی وابو یعلی فی مسندہ وابن حبان والرویانی والضیاء عن ابی ذر قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن صحیح وقد روی ہذا الحدیث من اوجہ کثیرۃ عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قال و تحقیق روایت کردہ شدہ است این حدیث از بسیار طرق از ابی ہریرہ از آنحضرت کہ فرمود چنانکہ مسلم و ترمذی و دیگر ائمہ اہل حدیث اخراج کردہ اند از وی ینزل اللہ تبارک وتعالی حین یبقی ثلث اللیل الآخر ہنگامیکہ باقی ماند یک ثلث آخر شب وہذا اصح الروایات مصنف گوید و این اصح روایات ست از روایت حین یمضی ثلث اللیل **باب** ما جاء فی القراءۃ باللیل باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در خواندن در شب حدثنا محمود بن غیلان ثنا یحیی بن اسحق ثنا حماد بن سلمۃ عن ثابت البنانی عن عبد اللہ ابن رباح الانصاری ابو خالد المدنی ساکن بصرہ ثقہ از ثالثہ بود عن ابی قتادۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال لابی بکر مررت بک وانت تقرأ وانت تخفض من صوتک فرمود آنحضرت مر ابی بکر صدیق را گذشتم بتو در وقت شب در حالیکہ تو می خواندی و تو پست میکردی آواز خود را فقال انی اسمعت من ناجیت پس گفت ابو بکر بدرستیکہ من می شنوانم کسی را کہ مناجات میکردم او را و راز می گفتم با وی قال ارفع قلیلا فرمود آنحضرت

شرح ابی الطیب

مواطنہا فیقال فیما نحن فیہ ینزل امرہ لبعض ملئکتہ او رحمتہ او ملئکتہ والمراد بنزولہ الی السماء الدنیا نور رحمتہ و مزید لطفہ و قربہما من اہل الارض ای یقرب رحمتہ ومغفرتہ وعطایاہ ونعمہ من اہل الارض ویجیب دعوتہم ویقبل معذرتہم کما ہو طریق الملوک الکرماء اذا نزلوا بقرب قوم محتاجین ینعمون علیہم ویزیلون کربہم ویتلطفون بہم ویشفقون علیہم فی امورہم **قولہ** تبارک وتعالی ای کثر خیرہ ورحمتہ وآثار جلالہ وتعالی عن صفات المخلوقین من الطلوع و النزول وارتفع عن سمات الحدوث وہما جملتان معترضتان بین الفعل وظرفہ للتنبیہ علی التنزیہ لئلا یتوہم ان المراد بالاسناد ما ہو حقیقتہ **باب** ما جاء فی القراءۃ باللیل **قولہ** فقال انی اسمعت من ناجیت ای اکتفیت باسماع

عارضۃ الاحوذی

فی رمضان قال لانہ وطئ لا یحل فوجب فیہ کفارۃ العتق اصلہ وطئ رمضان وہذا ینتقض بالوطی فی الحج و بالزنا واما الحدیث الذی تعلق بہ الشافعی فی القدیم واحمد فضعیف کما قدمناہ والصحیح وجوب الاستغفار خاصۃ لانہ مرتکب نہیا ولو تردد فی ذلک کفارۃ ولا ہو فی معنی ما ورد فیہ الکفارۃ **باب** دم الحیض یصیب الثوب فاطمۃ بنت المنذر عن اسماء بنت ابی بکر ان امرأۃ سالت النبی صلی اللہ علیہ وسلم عن الثوب یصیبہ الدم من الحیضۃ فقال حتیہ ثم اقرصیہ بالماء ثم رشیہ وصلی فیہ صحیح حسن اسنادہ

اسماء الرجال ثابت بن اسلم البنانی بضم الموحدۃ و نونین مخففتین ابو محمد البصری ثقۃ عابد من الرابعۃ مات سنۃ بضع وعشرین و [illegible]

شرح سراج احمد

آواز خود را بردار اندک وقال لعمر مررت بك وانت تقرأ وانت ترفع صوتك و فرمود برای عمر بن الخطاب گذشتم بتو در حالیکه تو میخواندی و تو بر می داشتی آواز خود را سبب بر داشتن آواز تو چیست فقال انی اوقظ الوسنان پس گفت عمر یا رسول الله بیدار میکنم من بیدار سیکنم خواب کنندگان را و غافلان را که در وقت عبادت بیدار نمی شوند و میخواهند که بیدار باشند ولیکن گرانی خواب و تلبیس شیطان نمیگذارد که بیدار شوند واطرد الشیطان و میرانم شیطان را تا بشنیدن قرآن بگریزد و گرد دائرۂ وسواس نگردد و خود شیطان از سایۂ عمر میگریخت و چون قرآن بشنود گرد آن مکان نگردد و هر یکی ازین دو بزرگ نیت خود را بیان کرد و هر دو صحیح ست اما آنکه میگویند در جائیکه کسی در خواب باشد ذکر بلند نباید گفت و قرآن بلند نباید خواند پس قول عمر اوقظ الوسنان چه باشد قال اخفض قلیلا فرمود آنحضرت لیست کن آواز خود را اندک و قدری این هدایت ست بطریق وسط و اعتدال و تصرف ست بتعمیر انحاء الشان بران بودند چنانکه عادت مرشد انست و تصرفات الیشان ست و فی الباب عن عائشة اخرجه المصنف وام هانئ وانس بن مالك اخرجه الدیلمی بلفظ اذا قمت من اللیل تصلی فارفع صوتك قلیلا تفزع الشیطان و توقظ الجیران و ترضی الرحمن وام سلمة وابن عباس اخرجه ابو داود بلفظ كانت قراءة النبی صلی الله علیه وسلم علی قدر ما یسمعه من فی الحجرة وهو فی البیت حدثنا قتیبة نا اللیث عن معویة بن صالح عن عبد الله بن ابی قیس قال سألت عائشة كیف كانت قراءة النبی صلی الله علیه وسلم باللیل گفت عبدالله بن ابی قیس پرسیدم عائشۂ صدیقہ را که چه طور بود قراءت آنحضرت در وقت شب فقالت كل ذلك قد كان یفعل پس گفت عائشہ همه را بود آنحضرت که میکرد ربما اسر بالقراءة وربما جهر و گاه پوشیده میکرد قراءت را و گاه بآواز بلند میخواند قراءت را فقلت الحمد لله الذی جعل فی الامر سعة گفت عبدالله پس گفتم من ثنا ست مر خدای را که گردانیده است درامر دین فراخی را و تنگ نگردانیده قال ابو عیسی هذا حدیث صحیح غریب قال ابو عیسی حدیث ابی قتادة حدیث غریب وانما اسنده یحیی بن اسحق عن حماد بن سلمة و جز این نیست که سند گردانیده این حدیث را یحیی بن اسحق از حماد بن سلمه واكثر الناس انما رووا هذا الحدیث عن ثابت عن عبد الله بن رباح مرسلا واکثر مردم روایت کرده اند این حدیث را از ثابت از عبدالله بن رباح بطریق ارسال حدثنا ابو بكر محمد بن نافع البصری نا عبد الصمد بن عبد الوارث عن اسمعیل بن مسلم العبدی عن ابی المتوكل الناجی عن عائشة قالت قام النبی صلی الله علیه وسلم بآية من القرآن لیلة باستاد آنحضرت بخواندن یک آیتی از قرآن

شرح ابی الطیب

من قصدت اسماعه فلا حاجة لی الی مرفع ازید مما یتعلق بمقصودی لانی اناجی ربی وهو سامع لكل ما یناجی به **قوله** انی اوقظ الوسنان ای انبه النائم الذی لیس بمستغرق فی نومه واطرد ای ابعد الشیطان ای وسوسته بالغفلة عن ذكر الله فامرهما صلی الله علیه وسلم بالامر الوسط لینتفع بالرفع القلیل سامع ویتعظ مهتد وبالخفض القلیل ینتفع ولا یتشوش مصل او نائم او معذور وانما اراد به صلی الله علیه وسلم الاعتدال فی امرهما **قوله** كل ذلك قد كان یفعل المشار الیه الكیفیة المفهومة من الاستفهام بكیف ای كل ما یتعلق بالقراءة من كیفیة السر والجهر كان یفعل **قوله** بآية من القرآن وهی ان تعذبهم فانهم عبادك الآیة اخرجه النسائی وابن ماجة عن ابی ذر رضی الله عنه قال قام رسول الله صلی الله علیه وسلم حتی اصبح بآية والآیة

عارضة الاحوذی

الحدیث اشهر واصح من الكلام علیه غریبه تحته تحكه وقد تقدم وتقرصه تفركه وقال ملك التقریص بالابهام مثل القرص فقهه قد تكلمنا فی النجاسة ببعض ما حضر فی باب البول ولما احسسنا الآن بخاتمة القول فیها اردنا ان نعطف علیها عنان البیان فنقول القول فی النجاسة یبنی علی اربعة اصول احدها تعیینها والثانی تحقیقها والثالث حكم ازالتها والرابع كیفیة ازالتها فاما تعیینها فهو نوعان احدهما كل حیوان بعد موته الا الآدمی والاصل فیه قوله حرمت علیكم المیتة وفی استثناء الآدمیین قوله ان المؤمن لا ینجس

الترجمة ... علیه وسلم بقدری که می شنید آن را کسانیکه در حجره بودند در حالیکه حضور بودند در خانه می خواندند

شرح سراج احمد

دریک شبی یعنی تمام شب آنحضرت یک آیت را خواند و تکرار آن میفرمود قال ابو عیسٰی هذا حدیث حسن غریب من هذا الوجه گفت مصنف این حدیث غریب ست باین طریق یعنی راوی وی چون یکی بود آن را غریب گویند **باب ماجاء فی فضل صلوة التطوع فی البیت** باب ست در بیان انچه آمده است در فضیلت نماز نفل گذاردن در خانه حدثنا محمد بن بشار ثنا محمد بن جعفر ثنا عبد الله بن سعید بن ابی هند الفزاری مولاهم ابو بکر المدنی صدوق بود و ربما وهم از سادسه است در سنه بضع واربعین ومائة وفات کرد عن سالم ابی النضر بن ابی امیة مولی عمر بن عبید الله التیمی المدنی ثقة ثبت بود وارسال میکرد از خامسه بود در سنه تسع وعشرین ومائة وفات کرد عن بُسر (بضم الباء ۱۲) بن سعید المدنی العابد مولی ابن الحضرمی ثقة جلیل از ثانیه بود در سنه مائة وفات کرد عن زید بن ثابت عن النبی صلی الله علیه وسلم قال افضل صلوتکم فی بیوتکم الا المکتوبة بهترین نماز شما در خانه شماست مگر نماز فریضه که در مسجد بگذارید و در خانه نگذارید وفی الباب عن عمر بن الخطاب وجابر بن عبد الله وانس ابن مالک اخرجه الدارقطنی فی الافراد بلفظ صلوا ایها الناس فی بیوتکم ولا تترکوا النوافل فیها وابی سعید الخدری وابی هریرة الدوسی وابن عمر اخرجه ابن عساکر وعائشة وعبد الله بن سعد وزید بن خالد الجهنی اخرجه مسلم واخرج البیهقی عن کعب بن عجرة یا ایها الناس انما هی الصلوة فی البیوت واخرج ابن عساکر عن عبد الله بن سعد قال سألت رسول الله صلی الله علیه وسلم عن الصلوة فی بیتی والصلوة فی المسجد فقال تری ما اقرب بیتی من المسجد ولان اصلی فی بیتی احب الی من ان اصلی فی المسجد الا ان تکون صلوة مکتوبة قال ابو عیسٰی حدیث زید بن ثابت حدیث حسن وقد اختلفوا فی روایة هذا الحدیث فرواه موسی بن عقبة وابراهیم بن ابی النضر مرفوعا ورواه بعضهم پس روایت کرده آن حدیث را موسی بن عقبه وابراهیم بن ابی النضر مرفوع وموقوف روایت کرده آن حدیث را بعضی علماء ورواه مالک عن ابی النضر ولم یرفعه وروایت کرده آن حدیث را امام مالک از ابی النضر ومرفوع نکرده آن حدیث را والحدیث المرفوع اصح مصنف گوید وحدیث مرفوع اصح ست از حدیث غیر مرفوع حدثنا اسحٰق بن منصور نا عبد الله بن نمیر عن عبید الله بن عمر عن نافع عن ابن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم قال صلوا فی بیوتکم ولا تتخذوها قبورا بگذارید نماز را در خانهای خویش ونگیرید خانهای خویش را مانند گورها ازین حدیث مستفاد گشت که در خانه نوافل گذاردن افضل ست ومعطل نگذارند از نماز قال ابو عیسٰی هذا حدیث حسن صحیح یعنی احادیث متعلق باب قیام ونوافل لیل ایراد مینماید اخرج ابن عساکر عن جابر من صلی رکعتین فی خلاء لا یراه الا الله تعالی والملائکة کتب له براءة من النار اخرج ابو داود عن زید بن ثابت وابن عساکر عن ابن عمر صلوة احدکم فی بیته افضل من صلاته فی مسجدی هذا الا المکتوبة واخرج ابو الشیخ عن ابن عمر من صلی رکعتین فی السر دفع عنه اسم النفاق واخرج ابو الشیخ عن صهیب صلوة التطوع حیث لا یراه من الناس احد مثل خمسة وعشرین صلوة حیث یراه الناس **ابواب الوتر باب ماجاء فی فضل الوتر** باب ست در بیان انچه آمده است در فضیلت وتر حدثنا قتیبة ثنا اللیث بن سعد عن یزید بن ابی حبیب عن عبد الله

شرح ابی الطیب

ان تعذبهم فانهم عبادك وان تغفر لهم فانك انت العزیز الحکیم انتهی **باب ماجاء فی فضل صلوة التطوع فی البیت** **قوله** ولا تتخذوها قبورا ای لا تجعلوها خالیة عن ذکر الله تعالی کالقبور للاموات او لا تکونوا انتم فیها کالاموات فی القبور من حیث لا تذکرون الله تعالی فتصیر البیوت کالقبور لکم والجامع بینهما عدم الذکر **ابواب الوتر** **باب ماجاء فی فضل الوتر** **قوله** عبد الله بن راشد الزوفی بالزای ثم الواو الساکنة ثم الفاء کذا فی التقریب

عارضة الاحوذی

والثانی اجزاء الحیوان المنفصلة عن حال حیاته وهی علی ثلثة اقسام الاول اجزاء الآدمی وکلها نجسة الا الدمع والعرق والبصاق والمخاط ویروی عن النخعی استثناء الریق وحکم بنجاسته ولا شك فی طهارة ذلك کله فی الشریعة لظهور الاحادیث فیه والآثار علیه واما الثانی فهو اجزاء ما لا یؤکل لحمه وهی کاجزاء الآدمی اذا قلنا به والثالث ما یؤکل لحمه وهی کلها طاهرة الا الاعضاء یعنی اذا قطعت منها وهی حیة واما تحقیقها فلیست بعین مشاهدة وانما هی حکم شرعی یعبر له بامتناع الصلوة بها والتبع لها وغیر ذلك من احکامها

اسماء الرجال

جابر بن عبد الله بن عمرو [illegible]

[illegible]

باقی در صفحۂ آئندہ

شرح سراج احمد

ابن راشد الزوفی بفتح زا وسکون واو وبعد آن فاست ابو الضحاک المصری البصری مستور ز سادسہ بود عن عبد اللہ بن ابی مرۃ
الزوفی بفتح زا وسکون واو وپستر فاست صدوق از ثالثہ بود در تقریب ست عبد اللہ بن جرۃ او ابن مرۃ او ابن ابی مرۃ اشار البخاری الی
ان فی روایۃ انقطاعا عن خارجۃ بن حذافۃ بن غانم القرشی العدوی صحابی یکی از فرسان قریش بود گفتہ میشد او شمار کردہ میشد بمقابل ہزار سوار عمرو
ابن العاص یک بار از امیر المومنین عمر سہ ہزار کمک طلبید پس عمر سہ کس را فرستاد خارجہ بن حذافہ وزبیر بن العوام ومقداد بن اسود را وولی
خارجۃ القضاء لعمرو بن العاص وعداوہ فی اہل مصر وہو الذی قتلہ عمرو بن بکیر الخارجی ظنا انہ عمرو بن العاص لیلۃ مقتل علی رضی اللہ عنہ و
الخارجی ہو احد الثلاثۃ الذین اتفقوا علی قتل علی ومعویۃ وعمرو وتوجہ کل واحد منہم الی واحد من الثلاثۃ فنفذ قضاء اللہ عزوجل فی علی دونہما
انہ قال خرج علینا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بدرستیکہ شان اینست کہ تحقیق بیرون آمد بر ما پیغمبر خدا فقال ان اللہ امدکم
بصلوۃ بدرستیکہ خدا مدد کردہ است شمارا بنمازی یعنی زیادہ کردہ است بر نماز پنجگانہ نمازی دیگر را وامداد بر فرستادن یکی را بر
دیگری برای تقویت وتاکید ودر روایتی زادکم آمدہ است ھی خیر لکم من حمر النعم اینچنین نمازی کہ بہتر ست برای شما از چہار پایہا
سرخ مراد شتران سرخ اند کہ اعز والنفس اموال ست نزد عرب یعنی بہتر ست از متاع دنیا وزینت آن کہ محبوب ست نزد شما وحمر بضم
حا وسکون میم جمع احمر وبضم میم جمع حمار ست الوتر آن نماز کدام ست وتری ست جعلہ اللہ لکم فیما بین صلوۃ العشاء الی ان
یطلع الفجر گردانیدہ ومشروع ساختہ است آنرا خدای تعالی برای شما در وقتیکہ میان نماز عشا ست تا آنکہ طلوع کند فجر استدلال کردہ اند
حنفیہ باین حدیث بر وجوب وتر وفی الباب عن ابی ہریرۃ اخرجہ الطبرانی فی الاوسط بلفظ من لم یوتر فلا صلوۃ لہ وعبد اللہ
ابن عمرو وبریدۃ اخرجہ احمد وابو داود والحاکم بلفظ الوتر حق فمن لم یوتر فلیس منا وابی بصرۃ صاحب النبی صلی اللہ
علیہ وسلم واز ابی بصرہ کہ صحابی بود وقال ابو عیسی حدیث خارجۃ بن حذافۃ حدیث غریب لا نعرفہ الا من حدیث
یزید بن ابی حبیب مصنف گوید حدیث خارجہ را نمی شناسم کہ مروی شدہ باشد مگر از طریق یزید بن ابی حبیب
وقد وہم بعض المحدثین فی ہذا الحدیث وتحقیق وہم کردہ اند بعضی محدثان درین حدیث فقال
عبید اللہ بن راشد الزرقی وہو وہم پس گفت بعضی محدثین عبد اللہ بن راشد الزرقی را بجای عبد اللہ بن

شرح ابی الطیب

قولہ ان اللہ امدکم ای جعلہا زیادۃ لکم فی اعمالکم ہو من مد الجیش وامدہ ای زادہ والامداد ہو اتباع الثانی الاول
تقویۃ لہ وتاکیدا والاصل فی المزید ان یکون من جنس المزید علیہ فمقتضاہ ان یکون الوتر واجبا وقال بعضہم ای فرض علیکم
الفرائض لیوجرکم بہا ولم یکتف بہ فشرع الوتر لیزیدکم احسانا علی احسان فکانہ یقول الجنسیۃ فی الاحسان **قولہ** ہی خیر لکم
من حمر النعم بضم الحاء وسکون المیم جمع الاحمر ای خیر لکم من التصدق بہا او من اقتنائہا والنعم الابل فہو من قبیل اضافۃ الصفۃ
الی الموصوف وانما قال ذلک ترغیبا للعرب فیہا لان حمر النعم اعز الاموال عندہم فکانت کنایۃ عن انہا خیر من الدنیا
کلہا لانہا ذخیرۃ الآخرۃ التی ہی خیر وابقی قیل التشبیہ للتقریب الی الافہام والا فقدر سوط من الآخرۃ خیر
من الدنیا وما فیہا **قولہ** الوتر بالجر بدل من صلوۃ بدل المعرفۃ من النکرۃ وبالرفع خبر محذوف

قوت المغتذی

الزوفی بفتح الزای وسکون الواو وفاء امدکم ای زادکم

عارضۃ الاحوذی

وذلک متفق علیہ بدلیل ان ثوبا لو سقطت علیہ نقطۃ بول ثم جففتہ الریح والشمس الحارۃ لعلمنا زوال العین والحکم بالتنجیس باق یدل علی انہا لیست بعین وانما کیفیۃ ان النجاسۃ فان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا استیقظ احدکم من نومہ فلا یغمس یدہ فی الاناء حتی یغسلہا فان احدکم لا یدری این باتت یدہ وقال صلی اللہ علیہ وسلم فی بول الاعرابی صبوا علیہ ذنوبا من ماء فتبین للعلماء ان الفرق بین ورود الماء علی النجاسۃ وورود النجاسۃ علی الماء ظاہر وذلک الی یراد الماء علی النجاسۃ للتطہیر ووجوب الاحتراز من ورود

شرح سراج احمد

راشد الزوفی وآن وہم ست وتصحیح نمود حدیث خارجہ را حاکم واخراج آن کردہ احمد و دارقطنی وطبرانی وابن عدی در ترجمۂ عبداللہ
ابن مرہ ونقل کردہ شد از بخاری کہ معروف نیست سماع بعضی از بعضی وغلط کردہ ابن جوزی کہ تضعیف این حدیث کردہ بعبداللہ
ابن راشد نقلی از دارقطنی زیراکہ تضعیف کردہ است دارقطنی عبداللہ بن راشد بصری را وامّا این عبداللہ پس مصری زوفی ست
چنانکہ تصریح کردہ است بنسبت وی نسائی درکنی **باب** ما جاء ان الوتر لیس بحتم باب ست در بیان انچہ آمدہ است کہ
بدرستیکہ وتر واجب لازم نیست ہمچو فرض حدثنا ابو کریب ثنا ابو بکر بن عیاش ثنا ابو اسحٰق عن عاصم بن ضمرۃ عن
علی قال الوتر لیس بحتم کصلوتکم المکتوبۃ گفت علی مرتضی وتر لازم نیست ادای آن چنانکہ نماز فرض شما کہ لازم ست برشما
ادای آن ولکن سنّ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ولکن سنت گردانیدہ است آنحضرت برشما قال فرمود آنحضرت ان اللہ
وتر یحب الوتر بدرستیکہ خدا وتر ست دوست میدارد وتر را فاوتروا یا اہل القرآن پس وتر کنید یعنی بگردانید نماز خود را شب

شرح ابی الطیب

باب ما جاء ان الوتر لیس بحتم **قولہ** الوتر لیس بحتم کصلوتکم المکتوبۃ لیس فیہ نفی الحتم المطلق بل نفی الحتم
الخاصّ وھو حتم کحتم المکتوبۃ فیفید انہ واجب لوکان سنۃ لما افاد ھذا التشبیہ علی ھذا الوجہ فائدۃ معتدًا بہ
واللہ اعلم ویؤیدہ ما رواہ ابو داود عن بریدۃ قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول الوتر حق فمن لم یوتر
فلیس منا الوتر حق فمن لم یوتر فلیس منا الوتر حق فمن لم یوتر فلیس منا فھذا تاکید اکید یفید امرًا زائدًا علی الرواتب
قولہ ان اللہ وتر یحب الوتر بکسر الواو ویفتح قال تعالی والوتر قال الطیبی الوتر واحد فی ذاتہ لا یقبل الانقسام وواحد
فی صفاتہ فلا شبہ لہ ولا مثل لہ وواحد فی افعالہ فلا شریک لہ ولا معین وقولہ یحب الوتر ای یثیب علیہ ویقبلہ
من عاملہ قال القاضی کل ما یناسب الشیٔ ادنی مناسبۃ کان احب الیہ مما لم یکن لہ تلک المناسبۃ انتہی ولا شک ان
الطاعۃ العبد لمولاہ یناسب مولاہ فلذلک احبہ واثابہ علیہ **قولہ** فاوتروا ای صلوا الوتر سواء کان ثلث رکعات
او خمسا او سبعا او تسعا او احدی عشرۃ او واحدۃ علی اختلاف فیہ ثم ھو امر ظاھرہ الوجوب قال بعض الفضلاء
فان قلت ھو امر یفید الوجوب فکیف جعلہ بیانا للسنّ المراد بہ الاستنان المقابل للوجوب قلت لان قولہ فاوتروا
مرتب علی قولہ ان اللہ وتر یحب الوتر وھذا لا یقتضی وجوب الوتر بل غایۃ ما یقتضیہ الندب فالامر ینصرف الیہ
بقرینۃ ترتبہ علی ما قبلہ فلذلک جعل ھذا القول دلیلا علی الاستنان بیانا لقولہ سن واللہ تعالی اعلم انتہی قلت
یمکن ان یجاب عنہ بان السؤال من الاصل غیر وارد لان معنی قولہ سن شرع وسیاتی فی کتاب الزکوۃ سنّ فی ما سقت السماء
والعیون او کان عثریا العشر وقد فسر ھذا القائل ھناک بقولہ ای شرع ولا دلیل علی انہ اراد بہ الاستنان المقابل
للوجوب کیف وقد کان فی حقہ صلی اللہ علیہ وسلم واجبا واما المحبۃ فلا یقتضی انہ لا یکون واجبا لان المحبوب ھو المناسب
کما نقلناہ عن القاضی انفا والواجب مناسب ای مناسب فیصح ان یکون الامر للوجوب ویکون بیانا للسن ولا تکون المحبۃ
قرینۃ صارفۃ للامر عن معناہ الاصلی واللہ اعلم **قولہ** یا اھل القرآن المراد بہ المؤمنون لانھم مامورون بتصدیقہ
سواء قرءوا ولم یقرءوا انعم الاکمل من المؤمنین من قرأ وحفظ وعلم وعمل وتولی قیام تلاوتہ ومراعاۃ حدودہ واحکامہ وقال الطیبی لعل تخصیص اھل القرآن
فی مقام الفرھانیۃ لاجل ان القرآن ما انزل الا لتقریر التوحید وقال التوربشتی لان من شانھم ان یکد حوا فی ابتغاء مرضات اللہ تعالی وایثار محابہ

عارضۃ الاحوذی

النجاسۃ علی الماء
فاذا اثبت ھذا
فلا یخلو اما ان تکون
النجاسۃ عینیۃ
او حکمیۃ فان کانت
حکمیۃ کفی ورود
الماء علی المحل و
ان کانت عینیۃ
لم یکن بد من ازالۃ
عینھا واما الذی
تزال بہ فھو کل ما
یتوضأ بہ کذلک
قال جمھور الفقھاء
الا ابو حنیفۃ وابو
یوسف فانھما
قالا یجوز ازالتھا
بکل مائع طاھر منق
وبناء المسألۃ علی
ان النجاسۃ عین
او حکم وقد تقدم
بیانہ فنقول مائع
لا یرفع حکم الحدث
فلا یرفع حکم النجس
کاللبن والماء النجس
وھذا بین والمسألۃ
طویلۃ لھا موضعھا
من مسائل الخلاف
وقد قال قوم لا غیرۃ

شرح سراج احمد

وتر لغتم یک رکعت یاد و تا سہ رکعت بدان شودای اہل قرآن یعنی ای کسانیکہ ایمان آوردہ اید بقرآن وتصدیق کردہ اید بدان ومتولی حفظ وتلاوت او شید تنبیہ ست بر ملازمت قیام لیل و تلاوت قرآن دران چنانچہ امر فرمود حق سبحانہ مرحبیب خود را بقول خود ورتل القرآن ترتیلا بدانکہ وتر بکسر واو و فتح آن عدد فرد را گویند واطلاق کردہ میشود بر حق سبحانہ بمعنی فرد در ذات خود کہ قبول نمی کند انقسام را در صفات بمعنی مثل ومانند و در افعال بمعنی آنکہ شریک و معین ندارد پس در وی سبحانہ بمعنی وتریت ست بمعنی فردانیت وباین مناسبت دوست میدارد وتر را وثواب میدہد بران اگر از قبیل افعال باشد وآنحضرت رعایت میکرد آن را وفی الباب عن ابن عمر اخرجہ احمد بلفظ ان اللہ تبارک و تعالی زادکم صلوۃ فحافظوا علیہا وہی الوتر واخرج الشیخان و ابو داود عنہ بلفظ اجعلوا آخر صلاتکم باللیل وترا وابن مسعود اخرجہ ابو داود بلفظ اوتروا یا اہل القرآن ان اللہ وتر یحب الوتر فقال اعرابی ماتقول یا رسول اللہ قال لیست لک و لا لاصحابک وابن عباس اخرجہ احمد والحاکم بلفظ ثلث ہن علی فریضۃ وہن لکم تطوع الوتر ورکعتا الضحی قال ابو عیسی حدیث علی حدیث حسن وروی سفین الثوری وغیرہ عن ابی اسحق عن عاصم بن ضمرۃ عن علی قال قال گفت علی مرتضی فرمود آنحضرت باین عبارت والفاظ الوتر لیس بحتم کہیأۃ الصلوۃ المکتوبۃ ولکن سنۃ سنہا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ترجمہ اش ظاہرست حدثنا بذلک بندار ثنا عبد الرحمن بن مہدی عن سفین وہذا اصح من حدیث ابی بکر بن عیاش وقد رواہ منصور بن المعتمر عن ابی اسحق نحو روایۃ ابی بکر بن عیاش یعنی این حدیث بسیار طرق از علی مرتضی منقول گشتہ است **باب ماجاء فی کراھۃ النوم قبل الوتر** بابست دربیان انچہ آمدہ است در ذکر کراہت خواب پیش از گذاردن وتر حدثنا ابو کریب نا زکریا بن ابی زائدۃ عن اسرائیل عن عیسی بن ابی عزۃ الکوفی مولی الشعبی صدوق از سادسہ بود عن الشعبی عن ابی ثور الازدی عن ابی ہریرۃ قال امرنی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان اوتر قبل ان انام ودر روایت بخاری ومسلم اوصانی خلیلی بثلث ان اوتر قبل ان انام وارد ست واین امر خاص در حق ابی ہریرہ بود والا ہمہ کس را گذاردن وتر در آخر شب مستحب ست ومطابقت حدیث بترجمۃ الباب کہ کراہت خواب پیش از وتر ست از جہت آنست کہ آنحضرت ابا ہریرہ را امر فرمود تا وتر را پیش از خواب بگذارد واین امر آنحضرت مر ابی ہریرہ را استحبابی بود ومخالفت از استحباب کراہت ست ومصنف لحاظ نکرد کہ این خاص مر ابی ہریرہ را بود نہ دیگران را کراہت ہم در حق ابی ہریرہ بودی اگر وتر را پس از خواب بگذاردی وسبب امر آنحضرت مر ابی ہریرہ را آن بود کہ وی مشغول می بود شب اول بحفظ احادیث رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ودر استحضار محفوظات خود کہ بیشتر از صحابہ دیگر داشت واکثر شب بروی میگذشت کہ بخواب میرفت کہ قیام آخر شب بر آن متعسر بود ازین حدیث مستنبط گردید کہ طالب علم کہ اشتغال بعلم دین دارد واول شب اشتغال بعلوم دینیہ نماید در حق او ہمین اشتغال افضل باشد از قیام آخر شب قال عیسی بن ابی عزۃ گفت عیسی بن ابی عزہ کہ مولی شعبی ست وکان الشعبی یوتر اول اللیل ثم ینام وبود شعبی کہ وتر میگذارد در اول شب پستر خواب میکرد وفی الباب عن ابی ذر قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن غریب من ہذا الوجہ وابو ثور الازدی اسمہ حبیب ابن ابی ملیکۃ وقد اختار قوم من اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومن بعدہم ان لاینام الرجل حتی یوتر وتحقیق اختیار کردہ گروہی از اہل علم از صحابہ وتابعین اینکہ بخواب نرود آدمی تا آنکہ بگذارد وتر را وروی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قال من خشی منکم ان لایستیقظ من آخر اللیل فلیوتر من اولہ وروایت کردہ شدہ است از آنحضرت

عارضۃ الاحوذی

لھو ینتمون الی الظاھر یجوز ازالۃ النجاسۃ بالتراب لحدیث رواہ الاوزاعی عن سعید بن ابی سعید عن ابیہ عن ابی ھریرۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا وطئ احدکم الاذی بنعلیہ فان التراب لھا طھور وقد روی عن عائشۃ مثل ھذا وھذا فی النعل خاصۃ لضرورۃ وعلی صفۃ لایحتج بھا وقد کنا رتب فروع ھذہ الاصول ترتیبا بدیعا الا انا بحکم العارضۃ وقصد الاستعجال ننثر فروعھا نثرا فنقول جملۃ المسائل التی حصرت الان خمسۃ عشر مسألۃ الاولی لااعتبار فی ازالۃ النجاسات بالعدد فی الغسل

الترجمۃ

[illegible]

باقی در صفحہ آیندہ

شرح سراج احمد

کرفرمود ہرکہ بترسد از شما اینکہ بیدار نخواہد گشت از آخر شب پس باید وتر کند از اول شب ومن طمع منکم ان یقوم من آخر اللیل فلیوتر من آخر اللیل وہرکہ امیدوار دیکی از شما اینکہ پاستد وبیدار خواہد گشت از آخر شب پس باید وتر کند از آخر شب فان قراءة القرآن فی آخر اللیل محضورة پس بدرستیکہ خواندن قرآن در آخر شب حاضر کردہ شدہ است یعنی ملائکہ در وی حاضر میشوند برحمت وھی افضل ووتر در آخر شب فاضل ست از وتر در اول شب اخرجہ مسلم عن جابر حدثنا بذلک ہناد قال ثنا ابو معویة عن الاعمش عن ابی سفین عن جابر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم **باب** ماجاء فی الوتر من اول اللیل وآخرہ باب ست در بیان انچہ آمدہ است در گذاردن وتر از اول شب وآخر شب حدثنا احمد بن منیع ثنا ابو بکر بن عیاش ثنا ابو حصین بفتح حای مہملہ وکسر صاد مہملہ عن یحیی بن وثاب بکسر دال مہملہ عن مسروق انہ سأل عائشة عن وتر النبی صلی اللہ علیہ وسلم بدرستیکہ مسروق پرسید عائشہ صدیقہ را از گذاردن وتر آنحضرت فقالت من کل اللیل پس گفت عائشہ از تمام شب گذاردہ قد اوتر اولہ واوسطہ وآخرہ وتحقیق وتر گذاردہ آنحضرت در اول شب ودرمیان شب ودر آخر شب فانتہی وترہ حین مات فی وجہ السحر پس منتہی گشت وثابت ومقرر شد وتر وی در آخر عمر در وقت سحر وآخر شب قال ابو عیسی ابو حصین اسمہ عثمن بن عاصم الاسدی وفی الباب عن علی اخرجہ البیہقی و جابر بن عبد اللہ اخرجہ مسلم والترمذی وابن ماجة وابی مسعود الانصاری وابی قتادة قال ابو عیسی حدیث عائشة حدیث حسن صحیح وھو الذی اختارہ بعض اھل العلم الوتر من آخر اللیل **باب** ماجاء فی الوتر بسبع باب ست در بیان انچہ آمدہ است در گذاردن وتر بہفت رکعت حدثنا ہناد ثنا ابو معویة عن الاعمش عن عمرو بن مرة عن یحیی بن الجزار عن ام سلمة قالت کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یوتر بثلث عشرة بود آنحضرت کہ وتر میکرد بسیزدہ رکعت فلما کبر وضعف اوتر بسبع پس ہرگاہ کہ بکلان سالی رسید وضعف بروی غالب آمد وتر میکرد بہفت رکعت این حدیث صریح ست در آنکہ وتر سہ رکعت بود یعنی چون سیزدہ میگذارد دہ رکعت تہجد می بود وسہ رکعت وتر وپس از کلانی کہ ہفت میگذارد چہار رکعت تہجد بود وسہ رکعت وتر وفی الباب عن عائشة قال ابو عیسی حدیث ام سلمة حدیث حسن وقد روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم الوتر بثلث عشرة واحدی عشرة وتسع وسبع وخمس وثلث وواحدة وتحقیق روایت کردہ شدہ از آنحضرت کہ وتر سیزدہ رکعت

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی کراھیة النوم قبل الوتر **قوله** فان قراءة القرآن فی آخر اللیل محضورة ای تحضرها ملئکة الرحمة او یحضرها القلب ویتدبر فی معانی القرآن ویتفطیہ او یحضرها ملئکة اللیل والنہار ینزل ھؤلاء ویصعد ھؤلاء فھو آخر دیوان اللیل واول دیوان النہار یعنی لصلوة مشتملة علی القراءة وقراءة آخر اللیل محضورة فصلوة آخر اللیل محضورة فلا ینبغی ترکھا وھو المطلوب وفی صحیح مسلم ومن طمع ان یقوم آخرہ فلیوتر آخر اللیل فان صلوة آخر اللیل مشہودة وذلک افضل ای فثوابہ اکمل **باب** ماجاء فی الوتر من اول اللیل وآخرہ **قوله** اولہ واوسطہ وآخرہ یجوز جرھا علی البدلیة من کل والنصب علی الظرفیة **قوله** فانتہی وترہ حین مات المراد من حین مات آخر امرہ والا لا وتر حین الوفاة فھو کنایة عن آخر امرہ ای ثبت وتقرر لہ الوتر وقت السحر فی آخر العمر فھو المرجح والسحر ھو السدس الاخیر من اللیل وھو المراد بالآخر لا الآخر الحقیقی **قوله** الوتر من آخر اللیل جملة مبینة للمرجع ھو الذی اختارہ **باب** ماجاء فی الوتر بسبع **قوله** یوتر بثلث عشرة ای احیانا کما تقدم الکلام فی حدیث ابن عباس فلا ینافی حدیث عائشة انہ ما یزید علی احدی عشرة

عارضة الاحوذی

وانما الاعتبار فی غسلها ازالة العين وفی حكمها اصابة الماء المحل وقال الشافعی يستحب ثلث غسلات لحديث القائم من النوم المتقدم فاذا كان الثلث فی النجاسة يجب الثلث والتحقيق اولى لنا عنه اجوبة منها الان جواب احدها ان هذا غسل نجاسة لا عبادة والثانی ان الثلث لم يذكرها الا انها الناسلة فی العادة لان الاول تطهر النجاسة والثانية تزيلها والثالثة تحقق الازالة و ترفع الشكوك وقد يحصل الغسل باقل منها فاى فائدة فی الزيادة عليه وقد لا يحصل بالثلث فلا بد من يقين الغسل بما كان

بقیہ صفحہ ۴۴۱

[illegible]

باقی در صفحہ آئندہ

شرح سراج احمد

دیازده رکعت و نه رکعت و هفت رکعت و پنج رکعت و سه رکعت و یک رکعت میکرد یعنی هر مقدار نماز تهجد که میگذارد در آن ضم میکرد وتر را قال اسحق بن ابراهیم معنی ما روی ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یوتر بثلث عشرة گفت اسحق معنی آنچه روایت کرده شده است که تحقیق آنحضرت بود که وتر میکرد سیزده رکعت قال انما معناه انه کان یصلی من اللیل ثلث عشرة رکعة مع الوتر گفت اسحق جز این نیست که معنی عبارت آنست که بدرستیکه آنحضرت بود که میگذارد نمازی از شب سیزده رکعت را همراه وتر فنسبت صلوة اللیل الی الوتر پس نسبت کرده شد نماز شب را بسوی وتر وروی فی ذلك حدیثا عن عائشة و روایت کرده شده در حکم حدیثی از عائشہ صدیقہ که آنحضرت سیزده رکعت میگذارد چنانکه اخراج آن کرده اند شیخان واحتج بما روی عن النبی صلی الله علیه وسلم قال اوتروا یا اهل القرآن مصنف گوید حجت گرفته اسحق بچیزیکه روایت کرده شده از آنحضرت که فرمود وتر کنید و بگذارید ای کسان قرآن قال انما عنی به قیام اللیل گفت مصنف جز این نیست که مراد داشته بآن قیام شب را یقول انما قیام اللیل علی اصحاب القرآن میگفت اسحق جز این نیست که قیام شب بر اصحاب حفاظ قرآن ست **باب** ما جاء فی الوتر بخمس باب ست در بیان آنچه آمده در گذاردن وتر به پنج رکعت حدثنا اسحق بن منصور انا عبدالله بن نمیر ثنا هشام بن عروة عن ابیه عن عائشة قالت کانت صلوة رسول الله صلی الله علیه وسلم من اللیل ثلث عشرة رکعة بود نماز آنحضرت از شب سیزده رکعت یوتر من ذلك بخمس وتر میگذارد از سیزده به پنج رکعت لا یجلس فی شیء منهن الا فی آخرهن قعده نمیکرد در چیزی ازین پنج رکعت مگر در آخر پنج رکعت تحقیق معلوم شده است که نماز آنحضرت در شب بر وجوه متعدده بوده است یکی از آن وجوه این ست که هشت رکعت میگذارد دوگان دوگان بچهار سلام و پنج رکعت میگذارد متصل به نیت وتر بیک تشهد و یک سلام و این حدیث صریح ست در وصل پنج رکعت بیک جلوس و این مختلف فیه ست میان فقها و آنها که قائل نیستند بدان تاویل عدم جلوس بقدر سلام می کنند و میگویند مراد بجلوس سلام ست یعنی سلام نمی داد مگر در آخر و در بعضی روایات آمده است که لم یسلم الا فی آخرهن و وصل اکثر از چهار رکعت بیک سلام جائز ست باتفاق و نزد ما جائز ست تا هشت رکعت فاذا اذن المؤذن قام فصلی رکعتین خفیفتین پس چون اذان میداد مؤذن برای نماز صبح بر می خاست پس میگذارد آنحضرت دو رکعت سنت فجر را که سبک بود و سورتهای قصیر در وی میخواند وفی الباب عن ابی ایوب اخرجه ابوداود والنسائی وابن ماجة وابن حبان والحاکم قال ابو عیسی وحدیث عائشة حدیث حسن صحیح وقد رای بعض اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وغیرهم

شرح ابی الطیب

قوله انما معناه انه کان یصلی اراد به دفع ما یتوهم من العبارة ان ثلث عشرة رکعة کلها وتر ولیس کذلك عنده بل عنده الوتر داخل فی ثلث عشرة کما هو عندنا الوتر داخل فی ثلث عشرة وقوله فنسبت صلوة اللیل الی الوتر ای حمل ثلث عشرة رکعة التی هی صلوة اللیل علی الوتر مجازا لان تقدیر قوله کان یوتر ثلث عشرة کان وتره ثلث عشرة رکعة وهو من قبیل المجاز اما مجاز الحذف ای کان یوتر ببعض ثلث عشرة او اطلق ثلث عشرة علی الوتر باعتبار اشتماله علیه من قبیل مجاز المجاورة **باب** ما جاء فی الوتر بخمس **قوله** ثلث عشرة رکعة هذه الروایة موجبة لتاویل روایتها الاولی ما کان یزید علی احدی عشرة یعنی باعتبار الغالب **قوله** لا یجلس فی شیء منهن الا فی آخرهن ای لا یجلس فی شیء منهن للسلام الا فی آخرهن والا فالجلوس علی کل رکعتین مما اجمعوا علیه فلا معنی للاطلاق

عارضة الاحوذی

من الاعداد وقال احمد یجب غسل سائر النجاسات سبعا لحدیث الکلب وانه نجل الارض فیغسل واحد لحدیث النبی صلی الله علیه وسلم فی بول الاعرابی صبوا علیه ذنوبا من ماء فاما حدیث الکلب فقد تقدم الکلام علیه بحول الله الثانیة اذا کانت النجاسة عینیة فلا بد من ازالة عینها بزوال الجرم الثالثة فان زال العین وبقی الطعم فذلك نجس لبقاء العین فان بقاء الطعم دلیل علی بقاء العین الرابعة ان بقی لون النجاسة فلا یخلو اما ان یتیسر قلعه بالماء او یعسر فان تیسر فلعله فبقاؤه دلیل علی بقاء العین والمحل نجس فان تعذر قلعه بالماء

بقیہ صفحہ ۴۴۲

باقی در صفحہ آئندہ

جائزة الاحوذي

عفي عنه وكان المحل طاهرا واستحب تغييره بشيء عن صفرة رؤيته خولة بنت يسار في كتاب ابي داود من قول عائشة بخلاف العفو عن اثر الاستنجاء فان المحل يبقى بعده نجس وحديث خولة بنت يسار حديث مشهور وقال لها النبي صلى الله عليه وسلم في دم الحيض الماء يكفيك ولا يضرك اثره وعلى هذا تركيب هذه الحقائق الخامسة ان بقيت رائحة النجاسة فذلك كاللون ان سهلت ازالتها فالمحل نجس لان ذلك دليل على بقاء العين وان عسرت ازالتها بقوة الرائحة فالمحل طاهر والماء طاهر السادسة

شرح سراج احمد

الوتر بخمس وتحقیق اعتقاد کرده اند بعضی کسان علم از صحابہ وغیره که وتر پنج رکعت اند واین مذہب سفین ثوری وبعضی ائمہ است وقالوا لا یجلس فی شیء منهن الا فی آخرهن وگفته اند که نه نشینند در چیزی ازین پنج رکعت مگر می نشینند در آخرین پنج **باب** ما جاء فی الوتر بثلث باب ست در بیان انچه آمده است در گذاردن وتر سه رکعت را حدثنا هناد نا ابوبکر بن عیاش عن ابی اسحق عن الحارث عن علی قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یوتر بثلث یقرأ فیهن بتسع سور من المفصل بود آنحضرت که وتر میگذارد سه رکعت میخواند دران سه رکعت نه سوره را از مفصل یقرأ فی کل رکعة بثلث سور آخرهن قل هو الله احد میخواند در هر رکعت سه سوره آخر این همه سوره قل هو الله احد می بود ودر بعضی روایات تفسیر این مجمل باین طریق آمده که میخواند در رکعت اولی الهکم والقدر وزلزلت ودر ثانیه والعصر والنصر والکوثر ودر ثالثه الکافرون وتبت واخلاص وفی الباب عن عمران بن حصین اخرجه الطحاوی وعائشة اخرجه الحاکم کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یوتر بثلث لا یسلم الا فی آخرهن واخرجه الاربعة وابن حبان والدارقطنی وابن عباس اخرجه النسائی والترمذی وابن ماجة والطحاوی وابی ایوب اخرجه احمد وابن حبان واصحاب السنن عبد الرحمن ابن ابزی عن ابی بن کعب ویروی ایضا عن عبد الرحمن بن ابزی عن النبی صلی الله علیه وسلم هکذا روی بعضهم اخرجه الطحاوی فلم یذکر فیه عن ابی یعنی ذکر نکرده است درین روایت اخیر عن ابی را بلکه بے واسطه ابی روایت کرده است وذکر بعضهم عن عبد الرحمن بن ابزی عن ابی رضی الله عنه قال ابو عیسی وقد ذهب قوم من اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وغیرهم الی هذا ورأوا ان یوتر الرجل بثلث قال سفین ان شئت اوترت بخمس وان شئت اوترت بثلث وان شئت اوترت برکعة گفت سفین اختیار ست آدمی را اگر خواهد بگذارد وتر کند به پنج رکعت واگر خواهد وتر کند به سه واگر خواهد وتر کند بیک رکعت قال سفین والذی استحب ان یوتر بثلث رکعات گفت سفین ثوری وچیزیکه دوست میدارم اینکه وتر کند بسه رکعت وهو قول ابن المبارک واهل الکوفة وآن قول اہل کوفه امام ابو حنیفه وعبد الله ابن المبارک ست حدثنا سعید بن یعقوب الطالقانی ثنا حماد بن زید عن هشام عن محمد بن

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الوتر بثلث **قوله** یقرأ فی کل رکعة بثلث سور آخرهن قل هو الله احد یحتمل انه کان فی کل من الثلاث یقرأ سورتین من المفصل ویختم بالاخلاص ویحتمل انه لم یفعل ذلك الا فی الاخیرة وعلی الاول یستفاد منه انه لا بأس بتکریر السورة فی الرکعتین قاله الشیخ ابن حجر وقال السیوطی زاد فی مسند احمد قال اسود بن عامر شیخ احمد یقرأ فی الرکعة الاولی الهکم التکاثر وانا انزلناه فی لیلة القدر واذا زلزلت الارض وفی الرکعة الثانیة والعصر واذا جاء نصر الله والفتح وانا اعطیناك الکوثر وفی الرکعة الثالثة قل یا ایها الکفرون وتبت یدا ابی لهب وقل هو الله احد انتهی

قوت المغتذی

یوتر بثلث یقرأ فیهن تسع سور من المفصل یقرأ فی کل رکعة بثلث سور آخرهن قل هو الله احد زاد فی مسند احمد قال اسود بن عامر شیخ احمد یقرأ فی الرکعة الاولی الهکم التکاثر وانا انزلناه فی لیلة القدر واذا زلزلت الارض وفی الرکعة الثانیة والعصر واذا جاء نصر الله والفتح وانا اعطیناك الکوثر وفی الرکعة الثالثة قل یا ایها الکفرون وتبت یدا ابی لهب وقل هو الله احد

شرح سراج احمد

سیرین قال کانوا یوترون بخمس وبثلث وبرکعة بودند صحابه که وتر میگذاردند به پنج رکعت وبسه رکعت وبیک رکعت ویرون کل ذلك حسناً واعتقاد میکردند همه آنرا حسن **باب** ماجاء فی الوتر برکعة باب نسبته دربیان آنچه آمده است در گذاردن وتر بیک رکعت حدثنا قتیبة ثنا حماد بن زید عن انس بن سیرین قال سالت ابن عمر فقلت اطیل فی رکعتی الفجر گفت محمد ابن سیرین سوال کردم عبدالله بن عمر را پس گفتم درازی میکنم بقرارت در هر دو رکعت سنت فجر فقال کان النبی صلی الله علیه وسلم یصلی من اللیل مثنی مثنی ویوتر برکعة پس گفت عبدالله بن عمر بود آنحضرت که میگذارد نمازی از شب دو دو رکعت را ومیگذارد وتر را بیک رکعت وکان یصلی الرکعتین والاذان فی اذنه وبود آنحضرت که میگذارد وشروع میکرد درسرعت می نمود دو رکعت سنت فجر را درحالیکه اذان در گوش آنحضرت می بود وفی الباب عن عائشة وجابر والفضل بن عباس وابی ایوب الانصاری اخرجه ابوداود والنسائی وابن ماجة وابن حبان والحاکم وابن عباس اخرجه احمد والطبرانی بلفظ الوتر رکعة من آخر اللیل قال ابوعیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح والعمل علی هذا عند بعض اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم والتابعین رأوا ان یفصل الرجل بین الرکعتین والثالثة اعتقاد کرده اند بعضی از صحابه وتابعین اینکه فصل وجدائی کند میان دو رکعت وسوم رکعت یعنی سه رکعت را بیک سلام نگذارد ویوتر برکعة وتر کند بیک رکعت وبه یقول مالك والشافعی واحمد واسحٰق که وتر نزد ایشان یک رکعت است **باب** ماجاء مایقرأ فی الوتر باب است دربیان آنچه آمده است که آنچه میخوانند در نماز وتر حدثنا علی بن حجر نا شریك عن ابی اسحٰق عن سعید بن جبیر عن ابن عباس قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یقرأ فی الوتر بود آنحضرت که میخواند در نماز وتر بسبح اسم ربك الاعلی وقل یاایها الکفرون وقل هوالله احد فی رکعة رکعة یعنی این هر سه سوره را در یک یک رکعت میخواندند وفی الباب عن علی اخرجه احمد والترمذی والاربعة ومحمد بن نصر والطحاوی والدورقی والطبرانی بلفظ کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یوتر بتسع سور من المفصل قرأ فی الرکعة الاولی الهکم التکاثر وانا انزلناه فی لیلة القدر واذا زلزلت الارض وفی الرکعة الثانیة والعصر واذا جاء نصر الله والفتح وانا اعطینك الکوثر وفی الرکعة الثالثة قل یاایها الکفرون وتبت یدا ابی لهب وقل هوالله احد واخرج عنه ابونعیم فی الحلیة کان النبی صلی الله علیه وسلم یوتر باذا زلزلت

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الوتر برکعة **قوله** فقلت الفاء للتفسیر والبیان مثلها فی قوله تعالی ونادی نوح ربه فقال رب ان ابنی وقیل بل بتاویل اردت السوال فقلت **قوله** اطیل فی رکعتی الفجر بحذف همزة الاستفهام **قوله** والاذان فی اذنه کنایة عن تخفیف سنة الفجر کما هو الثابت عنه صلی الله علیه وسلم فانه اخرج الستة عن عائشة رضی الله عنها الا الترمذی کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یخففهما حتی اقول هل قرأ فیهما بام القران وفی اخری للنسائی کان اذا سکت المؤذن بالاذان الاول من صلوة الفجر قام فرکع رکعتین خفیفتین قبل صلوة الفجر ومعنی والاذان فی اذنه ای یخفف فی الصلوة بحیث کان فی اذنه الدعوة الی الصلوة والنداء الیها کان احداً ینادیه بالخروج الیها حال اشتغاله بالرکعتین لان العادة ان من اشتغل بشیء وسمع النداء الی غیره یخفف ذلك الشیء عادة

قوت المغتذی

یقرأ فی الوتر بسبح اسم ربك الاعلی وقل یاایها الکفرون وقل هوالله احد فی کل رکعة رکعة قال العراقی انفرد المصنف بهذه الزیادة عن النسائی وابن ماجة ومعناها انه یقرأ بکل سورة من السور الثلث فی رکعة

عارضة الاحوذی

اذا غمس النجاسة فانفصل الماء عن المحل متغیراً فالمحل نجس فان انفصل غیر متغیر فالمحل طاهر والماء طاهر السابعة اذا قلنا ان الماء طاهر فهل تزال به نجاسة اخری او یؤدی به فرض طهارة فان قلنا ان الماء القلیل ینجس بقلیل النجاسة وان لم تغیره فهذا الماء لا تزال به نجاسة ولا یؤدی فرض طهارة وعلی القول الثانی تکرر فی طهارة الحدث والنجس الثانیة اذا ادخل المحل النجس فی اجانة وهی القصعة نغسلها فیها فان تغیر الماء لم یطهر اجماعاً وان لم یتغیر الماء فاختلف العلماء فی طهارته فمنهم من قال لا یطهر

الترجمة

باقی در صفحهٔ آئنده

شرح سراج احمد

والعادیات والهكم وتبت وقل هو الله احد واخرج عنه ابو محمد السمرقندی فی فضائل قل هو الله احد كان رسول الله صلی الله علیه وسلم یوتر بثلث یقرأ فی الاولی بالحمد وقل هو الله احد وفی الثانية بالحمد وقل هو الله احد وفی الثالثة بالحمد لله وقل هو الله احد وقل اعوذ برب الفلق وقل اعوذ برب الناس وعائشة وعبد الرحمن بن ابزى عن ابی بن كعب عن النبی صلی الله علیه وسلم اخرجه ابن حبان والدارقطنی والحاكم وابن الجارود عن ابی كان رسول الله صلی الله علیه وسلم یوتر بسبح اسم ربك الاعلی وقل یا ایها الكافرون وقل هو الله احد فاذا سلم قال سبحان الملك القدوس ثلث مرات یرفع بالثالثة صوته واخرج ابو داود والنسائی وابن ماجة ایضا كان رسول الله صلی الله علیه وسلم یوتر بسبح اسم ربك الاعلی وقل للذین كفروا والله الواحد الصمد واخرج ابن ابی شیبة عن انس بن سیرین عن عمر بن الخطاب انه كان یقرأ بالمعوذتین فی الوتر قال ابو عیسی وقد روی عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قرأ فی الوتر فی الركعة الثالثة بالمعوذتین وقل هو الله احد اخرجه الترمذی وابو داود والنسائی عن عبد الرحمن بن ابزى ورواه احمد عن ابی بن كعب والدارمی عن ابن عباس ولم یذكر المعوذتین والذی اختاره اكثر اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم ومن بعدهم ان یقرأ بسبح اسم ربك الاعلی وقل یا ایها الكفرون وقل هو الله احد یقرأ فی كل ركعة من ذلك بسورة بخواند در هر ركعتی از وتر یک سوره را ازین سه سوره حدثنا اسحق بن ابراهیم بن حبیب بن الشهید البصری ثنا محمد بن سلمة الحرانی عن خصیف بن عبد الرحمن عن عبد العزیز بن جریج المكی مولا قریش لین بود قال العجلی لم یسمع من عائشة واخطأ خصیف فصرح بسماعه من الرابعة كذا فی التقریب قال سالت عائشة بای شیء كان یوتر رسول الله صلی الله علیه وسلم گفت عبد العزیز پرسیدم عائشه صدیقه را كه چه چیز بود آنحضرت كه در وتر قراءت می فرمود قالت كان یقرأ فی الاولی بسبح اسم ربك الاعلی وفی الثانية بقل یا ایها الكفرون وفی الثالثة بقل هو الله احد والمعوذتین بكسر واو ودر بعضی روایات بفتح واو آمده است وعطف والمعوذتین اشعار ست بآنكه ضم كرده باشند هر دو سوره را با سورۂ اخلاص در ركعت سوم وممكن ست كه واو بمعنی او باشد پس معنی آن شود كه میخواند این دو سوره را عوض سورۂ اخلاص قال ابو عیسی وهذا حدیث حسن غریب وعبد العزیز هذا والد ابن جریج و ابن عبد العزیز پدر ابن جریج ست صاحب عطاء بن رباح یار وشاگرد عطا بن رباح وابن جریج اسمه عبد الملك بن عبد العزیز بن جریج ونام ابن جریج عبد الملك ست وقد روی هذا الحدیث یحیی بن سعید الانصاری عن عمرة عن

شرح ابی الطیب

باب ماجاء مایقرأ فی الوتر **قوله** وفی الثالثة بقل هو الله احد والمعوذتین هذه الروایة عن عائشة رضی الله عنها رواها عنها عبد العزیز بن جریج واما روایة ابی رضی الله عنه فلم یخرجها ابو داود والنسائی وابن ماجة ولم یذكر المعوذتین فالاعتماد علیه اولی من الاعتماد علی حدیث عائشة رضی الله عنها لان عبد العزیز بن جریج علی ما ذكره فی التقریب فیه لین قال العجلی لم یسمع عن عائشة واخطأ خصیف فصرح بسماعه من عائشة وقال المحقق بن الهمام روی الامام ابو حنیفة فی مسنده عن حماد عن ابراهیم عن الاسود عن عائشة رضی الله عنها قالت كان رسول الله صلی الله علیه وسلم یوتر بثلث یقرأ فی الاولی بسبح اسم ربك الاعلی وفی الثانية قل یا ایها الكفرون وفی الثالثة قل هو الله احد وایضا اخرجه الترمذی كما فی الباب والنسائی وابن ماجة واحمد من حدیث ابن عباس ولم یذكروا المعوذتین فهذه الاحادیث تؤید روایة عدم قراءة المعوذتین مع الاخلاص وایضا من عادته صلی الله علیه وسلم عدم تطویل الاخیرة علی ما قبلها من الركعة والله تعالی اعلم

عارضة الاحوذی

لان النجاسة وردت علی الماء قال ابو علی الصید لانی من كبار اصحاب الشافعی وقال علماؤنا یطهر وعلیه یدل حدیث الكساء المتقدم لانها نجاسة كوثرت بالماء فازالها عینا وحكما وبه قال ابن شریح منهم هذا ان كان الماء یسیرا فان كان كثیرا طهر المحل اجماعا وسكو الماء فی ازالة النجاسة به والوضوء وقد تقدم التاسعة قال ابو حنیفة وبعض اصحاب الشافعی لا یطهر الثوب حتی یعصر ولا الاناء حتی تستقصی ازالة الرطوبة عنه وقال علماؤنا یطهر وهو الاصح لانه نجاسة كاثرها بالماء فحكم بطهارتها ولان المنفصل من الماء عن المحل جزء من المتصل والمنفصل

بقیہ صفحہ ۴۴۵ وذكر صاحب التمهید یعنی ابن عبد البر عن جماعة من الصحابة روی عنهم الوتر بثلث لا یسلم الا فی آخرهن منهم عمر وعلی وابن مسعود وزید وانس وقال عمر بن عبد العزیز ان الوتر ثلث لا یسلم الا فی آخرهن ... فی ركعات الوتر ابو حنیفة عن عبد الرحمن بن ابزى عن ابن مسعود رضی الله عنه ان النبی صلی الله علیه وسلم كان یقرأ فی الاولی من الوتر بسبح اسم ربك الاعلی وفی الثانية قل یا ایها الكافرون وفی الثالثة قل هو الله احد ... الطحاوی واخرج النسائی واحمد وقال المحقق اصح شیء یروی فی القراءة فی الوتر ابو حنیفة عن حماد عن ابراهیم عن الاسود عن عائشة رضی الله عنها قالت كان رسول الله صلی الله علیه وسلم یوتر بثلث یقرأ ... الاولی بسبح اسم ربك الاعلی ... رواه الفضل بن موسی ... لا یسلم الا فی آخرهن ... علی ... لا یسلم فی الركعتین الاولیین ... ابن حبان والدارقطنی ... الاثنین ... كان لا یسلم فی الركعتین ... النسائی ... باب الوتر ابو حنیفة عن سعید بن جبیر عن ابن عباس ان النبی صلی الله علیه وسلم كان یوتر بثلث ركعات یقرأ فی الاولی بسبح اسم ربك الاعلی ... رواه سلیمان بن عمرو عنه

باقی در صفحۂ آئندہ

شرح سراج احمد

عائشة عن النبي صلى الله عليه وسلم بعضی احادیث در وتر ذکر کرده میشوند اخرج البیهقی فی شعب الایمان عن ابن جریج عن محمد بن یوسف و صالح بن کیسان و اسمعیل بن محمد بن سعد بن ابی وقاص نعتضد الوتر حق ولیس کالمغرب اخرج محمد ابن نصر والحاکم والبیهقی فی السنن لا توتروا بثلث تشبهوا بالمغرب ولکن اوتروا بخمس او بسبع او بتسع او باحدی عشرة او باکثر من ذلک اخرج الدیلمی عن معاذ الوتر یقضی ولو الی سنة اخرج ابن ابی شیبة عن ابی عبیدة مرسلا وعن ابن مسعود وحذیفة موقوفا انما الوتر علی اهل القرآن اخرج ابن ابی شیبة عن ابی عبیدة مرسلا وابو داود عن ابن مسعود اوتروا یا اهل القرآن ان الله وتر یحب الوتر فقال اعرابی ما تقول یا رسول الله قال لیست لک ولا لاصحابک اخرج ابن ابی شیبة عن ابی سعید لا وتر بعد طلوع الفجر اخرج الطبرانی وعبد الرزاق وابن خزیمة وابن حبان والحاکم عن ابی سعید والبزار عن الاعز المزنی من ادرکه الصبح ولم یوتر فلا وتر له واخرج ابن ابی شیبة عن علی انه قیل له الوتر فریضة هی قال قد اوتر النبی صلی الله علیه وسلم وثبت علیه المسلمون واخرج عبد الرزاق عن ابن عمر قال اوتر رسول الله صلی الله علیه وسلم علی بعیره واخرج عبد الرزاق عن عائشة قالت کان النبی صلی الله علیه وسلم یصبح فیوتر واخرج عبد الرزاق عن الشعبی قال الوتر اشرف التطوع

باب ما جاء فی القنوت فی الوتر

باب ست در بیان انچه آمده است در خواندن قنوت در وتر و قنوت بمعنی طاعت وسکوت ودعاء وقیام در صلوة آید ومراد اینجا دعای مخصوص ست واز بعضی مشائخ وامام محمد نیز روایت کرده اند که دعا در قنوت صبح وغیر آن معین نیست وگویند که تعیین دعا مزیل رقت قلب وموجب سامت ست واکثر بر توقیت وتعیین اند مبادا بر زبان چیزی رود که مشابه کلام ناس بود ونماز بدان فاسد گردد واین خلاف در جای معقول ست که تعیین وتوقیت در شرع وارد نشده است نه در جای که وارد شده است خواه بطریق وجوب خواه بطریق استحباب ودر محیط وذخیره از ان اللهم انا نستعینک واللهم اهدنا را استثنا نموده است ودر مذهب حنفیه موقت در قنوت اللهم انا نستعینک ست وگویند صحابه اتفاق دارند بر آن واولی وانسب آنست که اللهم اهدنا را نیز باوی بخواند وشمنی از ابی اللیث اللهم اغفرلی سه بار نیز آورده وبعضی گفته اند ربنا آتنا فی الدنیا حسنة وفی الآخرة حسنة وقنا عذاب النار نیز بخواند وگفته اند که هر که دعای قنوت نداند اللهم اغفرلی وربنا آتنا بخواند کذا فی شرح ابن الهمام حدثنا قتیبة نا ابو الاحوص عن ابی اسحق عن برید بن ابی مریم عن ابی الحوراء السعدی ربیعة بن شیبان بحرا بهملتین بصری ثقه از ثالثه بود قال قال الحسن بن علی رضی الله عنهما علمنی رسول الله صلی الله علیه وسلم

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی القنوت فی الوتر **قوله** عن برید بن ابی مریم بضم الباء الموحدة وفتح الراء واسم ابی مریم مالک بن ابی ربیعة له صحبة **قوله** علمنی رسول الله صلی الله علیه وسلم کلمات اقولهن ظاهره ان المراد علمنی ان اقولهن فی الوتر اما بان القول فی موضع المصدر بتقدیر ان او بان الفعل ارید به معنی المصدر مجازا وهو بدل من کلمات ویمکن ان یقدر هذا فی الکلام ویجعل الفعل المذکور دلیلا علیه والاصل علمنی کلمات ان اقولهن فی الوتر فاقولهن فی الوتر کما فی قوله تعالی قل لعبادی الذین امنوا یقیموا الصلوة ای قل لهم اقیموا الصلوة یقیموا الصلوة ویستبعد ان یکون معناه انه علمه کلمات مطلقا ثم هو من نفسه وضعهن فی الوتر ثم اطلاق الوتر ولم یقیده فشمل وتر السنة کلها ففیه دلیل لمن یقول بالقنوت فی الوتر فی جمیع السنة والمراد من الکلمات الجمل المفیدة

قوت المغتذي

عن برید بن ابی مریم بضم الباء الموحدة وفتح الراء واسم ابی مریم مالک بن ربیعة له صحبة

عارضة الاحوذي

طاهر فالمتصل مثله فای فرق بین ان ینفصل کله او بعضه قال بعض اشیاخی المتاخرین انما تبنی هذه المسألة علی طهارة الغسالة فابو حنیفة یری ان الغسالة نجسة انفصلت متغیرة او غیر متغیرة والمحل طاهر ولا بد عنده من العصر وهذا باطل لما قدمناه من ان المنفصل جزء من المتصل والمسألة کبراء فی الخلاف ولابی حنیفة فیها تناقض عظیم العاشرة اذا ترک الثوب حتی جف او لم یعصر یجب علی القولین المتقدمین للعلماء ان یطهر لان زوال الرطوبة بالجفوف کزوالها بالعصر قال لی بعض الاشیاخ بل لا یطهر علی رای ابی حنیفة لانه ترک

شرح سراج احمد

کلمات اقولهن فی قنوت الوتر تعلیم کرد مرا پیغمبر خدا دعا شتمل بر چند کلمه که میگویم و میخوانم آنرا در قنوت وتر احتمال دارد که تعلیم آنحضرت
آن بود که آنرا در قنوت وتر خوانند و احتمال دارد که آنحضرت این دعا را بوی تعلیم کرد و وی رضی الله عنه خوش داشت که در قنوت
بخواند ظاهر عبارت ناظر در همین معنی ست ولیکن میگویند که در بعضی روایات آمده است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود اجعلهن فی
وترک و این روایت غریب ست و قنوت شافعیه همین ست در وتر و فجر و نزد ما اللهم انا نستعینک ست و گفته اند افضل آنست که هر دو
بخواند اللهم اهدنی فیمن هدیت خداوندا راه راست نما مرا در میان آن کسانیکه راه راست نموده و عافنی فیمن عافیت و عافیت
ده مرا در ضمن آن کسانیکه عافیت داده ایشان را و مراد بعافیت سلامت ست از جمیع آفات دنیا و آخرت و تولنی فیمن تولیت
و دوست دار مرا و متولی امر من باش و بر ذمه لطف و کرم خود گیر همه کارهای مرا و بارک لی فی ما اعطیت و برکت و زیادتی ده مرا
در چیزی که داده از نعمتها و قنی شر ما قضیت و نگاه دار مرا از بدی انچه قضا کرده و تقدیر نموده طلب وقایت ازین باعتبار ظاهر اسباب
و آلات ست که در لا یزال محو و اثبات در ان جاری ست فانک تقضی و لا یقضی علیک پس بدرستیکه تو حکم میکنی بهرچه میخواهی
و حکم کرده نمیشود بر تو وانه لا یذل من والیت و بدرستیکه شان اینست که خوار نمیشود کسیکه دوست میداری تو او را تبارکت
ربنا و تعالیت بزرگی تراای پروردگار ما و بلندی تو و شمنی این کلمات را نیز زیاده کرده فلک الحمد علی ما قضیت
نستغفرک اللهم و نتوب الیک رب اغفر و ارحم وانت خیر الراحمین و در روایات ختم وی
بدرود نیز آمده بصیغه و صلی الله علی محمد النبی و آله وسلم و فی الباب عن علی اخرجه ابن ابی شیبة
والبیهقی عن ابی عبد الرحمن ان علیا کان یقنت فی الوتر بعد الرکوع و اخرجاه عن الحرث ان علیا کان یقنت

شرح ابی الطیب

قوله اللهم اهدنی فیمن هدیت ای ثبتنی علی الهدایة فی جملة من هدیتهم من الانبیاء والاولیاء کما قال سلیمان علیه السلام
وادخلنی برحمتک فی عبادک الصالحین وافاد ابن ملک ان فی بمعنی من ای اجعلنی منهم وقیل بمعنی مع ای اهدنی معهم
قوله وتولنی فیمن تولیت ای تول امری ولا تکلنی الی نفسی فی جملة من تفضلت علیهم بذلک **قوله** وبارک
لی فیما اعطیت ای اکثر الخیر لی فیما اعطیتنی من العمر والمال والعلوم والاعمال **قوله** وقنی شر ما قضیت ای ما
قدرت لی من قضاء وقدر فسلم لی فیه العقل والدین ورضنی به وقال الطیبی هذا من قبیل افر من قضاء الله
بقدره **قوله** فانک تقضی ای تقدر او تحکم بکل ما اردت ولا یقضی علیک فانه لا معقب لحکمک **قوله**
لا یذل من والیت بکسر الذال ای لا یصیر ذلیلا من والیته ای من احببته الموالات ضد المعادات
ای من احببته فهو فی غایة من الرفعة والعزة وان ابتلی بما ابتلی به **قوله** تبارکت ربنا وتعالیت ای
یا ربنا ای ارتفع عظمتک زاد ابو بکر بن ابی عاصم فی کتاب التوبة استغفرک واتوب الیک وزاد
النسائی وصلی الله علی النبی وقال الترمذی والنسائی فانک بالفاء والباقون انک بغیر فاء

قوت المغتذی

وانه لا یذل من والیت زاد البیهقی ولا یعز من عادیت تبارکت ربنا وتعالیت زاد ابو بکر
ابن ابی عاصم فی کتاب التوبة استغفرک واتوب الیک زاد النسائی وصلی الله علی النبی

عارضة الاحوذی

العصر المواجب
الحادیة عشر اذا
زال عین النجاسة
من المحل بغیر الماء
فلا یطهر المحل بغیر
الماء بل یبقی حکمه
بعد ذلک کحکمه
قبله فلو غمسه
فی ماء یسیر او مس
به مؤمنا ندیا
لنجسه لان النجاسة
لیست بعین تشاهد
وانما هی حکم قد منا
والحکم باق فیجب
ان تجری علیه
وجوهه بعد ذلک
کما کانت تجری قبله
هذا وهذا بین
لکل جاهل لا یخفی
الا علی متجاهل
الثانیة عشر وکان
حقها التقدیم لانها
مقصود الباب
ولا نجلها عند
فیه من الاقوال
ما عقد وتاخیرها
وجه وفی کتاب الله
تعالی من ذلک کثیر

شرح سراج احمد

فی النصف الاخیر من رمضان واخرج الطبرانی فی الدعاء عن عبداللہ بن زریر الغافقی قال قال لی عبدالملک بن مروان لقد علمت
ماحملک علی حب ابی تراب الا انک اعرابی جاف فقلت واللہ لقد جمعت القرآن من قبل ان یجتمع ابواک ولقد علمنی منہ علی بن ابی طالب
سورتین علمہما ایاہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ما علمتہما انت ولا ابوک اللہم انا نستعینک الی بالکفار ملحق واخرج ابن ابی شیبۃ عن عبدالرحمٰن
ابن معقل قال صلیت مع علی صلوۃ الغداۃ فقنت فقال فی قنوتہ اللہم علیک بمعاویۃ واشیاعہ وعمرو بن العاص واشیاعہ
واباالاعور السلمی واشیاعہ وعبداللہ بن قیس واشیاعہ قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن لا نعرفہ الا من ھذا الوجہ من
حدیث ابی الحوراء وایں بیان عبارت من ہذا الوجہ ست السعدی واسمہ ربیعۃ بن شیبان ونام ابی الحوراء ربیعۃ بن شیبان
ولا نعرف عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی القنوت شیئا احسن من ھذا ونمی شناسیم از آنحضرت در قنوت چیزی احسن از
اللہم اہدنی الخ واختلف اھل العلم فی القنوت فی الوتر واختلاف دارند علما در خواندن دعای قنوت در نماز وتر فرای عبداللہ
ابن مسعود القنوت فی الوتر فی السنۃ کلہا پس اعتقاد کردہ عبداللہ بن مسعود دعای قنوت خواندن را در نماز وتر در تمام سال واختار
القنوت قبل الرکوع واختیار کردہ عبداللہ بن مسعود خواندن قنوت را پیش از رکوع در وتر اخرج ابن ابی شیبۃ عن الاسود بن یزید ان
عمر قنت فی الوتر قبل الرکوع واخرج ابو داؤد وابن ماجۃ عن ابی کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قنت فی الوتر قبل الرکوع واخرج
الدارقطنی والبیہقی عن ابی عثمن ان ابابکر وعمر قنتا فی الصبح بعد الرکوع وھو قول بعض اھل العلم وبہ یقول سفیان الثوری وابن
المبارک واسحق واھل الکوفۃ وقد روی عن علی بن ابی طالب انہ کان لا یقنت الا فی النصف الاخیر من رمضان
وکان یقنت بعد الرکوع اخرجہ ابن ابی شیبۃ والبیہقی عن ابی عبدالرحمن والحارث واخرج ابن ابی شیبۃ عن الشعبی قال لما
قنت علی فی صلوۃ الصبح انکر الناس ذلک فقال علی انما استنصرنا علی عدونا وقد ذھب بعض اھل العلم الی ھذا وبہ
یقول الشافعی واحمد ومذہب خواندن قنوت در نماز صبح پس از رکوع خلاف احادیث واردہ وافعال آنحضرت ست چراکہ
آنحضرت دعای قنوت در نماز صبح برای عارضہ وواقعہ کردہ است نہ آنکہ عادت شریفہ بود در تمام سال چنانکہ احادیث
مصرح اند بدان واز افعال شیخین نیز ظاہر میشود چنانچہ اخراج کردہ ابن ابی شیبہ از شعبی کہ گفت لم یقنت ابوبکر ولا
عمر فی الفجر وانچہ عمر بن الخطاب در نماز فجر قنوت خواندہ برای استنصار بر عدو بودہ اخرج عبدالرزاق وابن
ابی شیبہ عن ابی عثمان النہدی ان عمر کان یقنت فی الصبح قدر ما یقرأ الرجل مائۃ آیۃ من القرآن اخرج البزار والطبرانی
من حدیث ابن مسعود لم یقنت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی الصبح الا شہرا ثم ترک لم یقنت قبلہ ولا بعدہ واخرجہ الطحاوی بلفظ
قنت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم شہرا یدعو علی عصیۃ وذکوان فلما ظہر علیہم ترک القنوت واخرجہ الطبرانی فی الاوسط من وجہ
آخر عن ابن مسعود قال صلیت خلف رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وابی بکر وعمر فما رایت احدا منہم قانتا فی صلوۃ الا فی الوتر وفی
ہذا الباب عن ابن عمر انہ ذکر القنوت فقال واللہ انہ لبدعۃ ما قنت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم غیر شہر واحد اخرجہ
ابن عدی وحدیث ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال للحسن بن علی حین علمہ دعاء القنوت اجعل ھذا
فی وترک واخرج اصحاب السنن من طریق برید بن ابی مریم عن ابی الحوراء عن الحسن بن علی قال
علمنی جدی کلمات اقولہن فی قنوت الوتر اللہم اہدنی الخ اخرج الحاکم عن عائشۃ عن الحسن بن
علی قال علمنی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی وتری اخرج الدارقطنی من طریق سوید بن غفلۃ سمعت ...

عارضۃ الاحوذی

وھو فصل بدیع من النظم والترتیب وھو ان من قسم خطابہ علی اقسام فمنہا ثلاثۃ او اربعۃ جملۃ ثم احتاج الی تفسیرہا او الزیادۃ فیہا فہل یبدأ فی التفسیر بالمبتدأ بہ فی الجملۃ ام بغیرہ فنحن ناخذ فی اودیۃ القول من ذالک بکل جہۃ وتارۃ نبین من غیر ترتیب بحکم عارضۃ الحال ما یجب ازالتہ من الانجاس اذا نسی ازالتہ فصلی ثم رآہ علیہ فی اثناء الصلوۃ ففیہ اربعۃ اقوال احدہا یقطع قالہ فی الکتاب الثانی یتمادی وینزع ان استطاع فان لم یستطع قطع اذا کانت فی جسدہ فکونہ قالہ فی المبسوط الثالث

الترجمۃ

[illegible]

شرح سراج احمد

ابابکر وعمر وعثمان وعلیا رضی اللہ عنہم یقولون قنت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی آخر الوتر وکانوا یفعلون ذلک **باب**
ماجاء فی الرجل ینام عن الوتر او ینسی باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق مردی کہ بخسپد از ناگذاردن نماز وتر یا فراموش
کردہ وتر را حدثنا محمود بن غیلان نا وکیع ثنا عبد الرحمن بن زید بن اسلم عن ابیہ عن عطاء بن یسار عن ابی سعید
الخدری قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من نام عن الوتر او نسیہ کسیکہ خواب کرد از وتر یا فراموش کرد آنرا فلیصل
اذا ذکر و اذا استیقظ پس باید کہ بگذارد وقضا کند آنرا وقتیکہ یاد کند ویا بیدار گردد واین حدیث را ابوداود وابن ماجہ نیز
ازوی اخراج کردہ اند واین حدیث بحسب ظاہر دلالت بر وجوب دارد اگرچہ احتمال عدم وجوب نیز داشتہ باشد واین قدر کافی
است در ثبوت وجوب بمعنی مقابل فرض حدثنا قتیبۃ ثنا عبد اللہ بن زید بن اسلم عن ابیہ زید بن اسلم از اکابر تابعین ست
مولی عمر بن الخطاب ثقۃ عالم فقیہ عابد می نشستند در مجلس وی زیادہ از چہل فقہا مثل امام مالک وسفیان ثوری وابن عیینۃ وابو
وابنہا ازوی روایت میدارند وامام علی زین العابدین پیش او میرفت وحدیث می شنید گفتند یا ابن رسول اللہ توکہ بہترین مردم
وفاضلترین ایشان ہاشمی نزد زید بن اسلم کہ از موالی ست میروی فرمود علم باید طلبید ہر جا کہ باشد ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم
قال من نام عن وترہ فلیصل اذا اصبح کسیکہ خواب کرد وغافل شد از وتر خود پس باید کہ بگذارد وتر را وقضا کند آن را وقتیکہ صبح
کند واین حدیث مرسل ست زیرا کہ زید بن اسلم آنحضرت را ندیدہ است قال ابو عیسی وھذا اصح من الحدیث الاول مصنف گوید
وحدیث زید بن اسلم اصح ست از حدیث ابی سعید خدری سمعت ابا داود السجزی مصنف گوید شنیدم ابا داود سجزی را کہ
صاحب مسند وسنن ست وکتاب سنن او بسیار کافی ست در صحاح ستہ وسجزی بکسر سین مہملہ وسکون جیم نسبت بسجستان ست
یعنی سلیمن بن الاشعث واین نام ابی داود ست یقول سالت احمد بن حنبل عن عبد الرحمن بن زید بن اسلم
گفت ابوداود پرسیدم امام احمد را از حال عبد الرحمن فقال اخوہ عبد اللہ لا باس بہ پس گفت برادر او برادر عبد اللہ بن
زید بن اسلم لا باس بہ ست وسمعت محمدا یعنی اسمعیل البخاری یذکر عن علی بن عبد اللہ انہ ضعف عبد الرحمن بن زید بن
اسلم یدر ستیکہ عبد اللہ تضعیف میکرد عبد الرحمن بن زید بن اسلم برادر عبد اللہ را وقال وگفت علی بن عبد اللہ عبد اللہ بن زید بن اسلم
ثقۃ قد ذھب بعض اھل الکوفۃ الی ھذا الحدیث وقالوا وگفتہ اند بعضی اہل کوفہ یعنی امام اعظم ابوحنیفہ وسفین وغیرہما یوتر الرجل اذا ذکر وان کان
بعد ما طلعت الشمس وتر کند آدمی وقتیکہ یاد آرد او را اگرچہ باشد پس برآمدن آفتاب وبہ یقول سفین الثوری **باب** ماجاء فی مبادرۃ الصبح
بالوتر بابست در بیان شتابی کردن مرد از صبح بوتر حدثنا احمد بن منیع ثنا یحیی بن زکریا بن ابی زائدۃ ثنا عبید اللہ عن نافع عن ابن عمر ان النبی صلی اللہ
علیہ وسلم قال بادروا الصبح بالوتر شتابی کنید از صبح بوتر یعنی بگذارید وتر را پیش از طلوع صبح قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح حدثنا الحسن بن علی

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الرجل ینام عن الوتر او ینساہ **قولہ** فلیصل اذا ذکرہ ھذا وامثالہ یفید الوجوب **قولہ** یعنی
سلیمن بن الاشعث ای صاحب السنن التی ھی احد الاصول الستۃ **باب** ماجاء فی مبادرۃ الصبح بالوتر **قولہ**
بادروا الصبح بالوتر ای سابقوہ بہ باداۂہ قبل الصبح کان الصبح یرید ان یبادرکم بالطلوع وانتم تریدون ان
تبادروہ بالوتر فانتم تغلبونہ فی المبادرۃ ای السبقۃ والحاصل ای تصلوا الوتر قبیل الصبح
واسرعوا باداۂہ قبلہ ففیہ ان الوتر آخر اللیل وانہ قبیل الصبح لا بعدہ

عارضۃ الاحوذی

قال ابن الماجشون ان استطاع نزعہ نزع والا تمادی واعادہ الرابع یخرج ویغسل ویبنی قالہ اشہب ووجہ الاول ان ما لا یجوز معہ ابتداء الصلوۃ لا یجوز معہ استدامتہا کالحدث ووجہ الثانی ان ھذا الفرض من سنخ الذکر دون النسیان فصار بعض الصلوۃ کجمیعہا ولو اتم جمیعہا ناسیا اجزأتہ کذلک ما قصر منہا ووجہ الثالث ان ھذا الفرض مع القدرۃ دون العجز بدلیل انہ لو لم یکن معہ الا ثوب نجس لم یبدلہ وھو عاجز فی حال الصلوۃ عن ازالتہ وھذا تحقیق بالغ بیناہ فی کتاب الانصاف فی التیمم

بقیہ صفحہ ۴۳۹

[illegible]

باقی در صفحہ آئندہ

شرح سراج احمد

الخلال ثنا عبد الرزاق نا معمر عن یحیی بن کثیر عن ابی نضرة عن ابی سعید الخدری قال قال رسول اللّٰہ صلی اللّٰہ علیہ وسلم
اوتروا قبل ان تصبحوا وتر کنید پیش از آنکہ صبح کنید حدثنا محمود بن غیلان ثنا عبد الرزاق نا ابن جریج عن سلیمن بن موسی
عن نافع عن ابن عمر عن رسول اللّٰہ صلی اللّٰہ علیہ وسلم قال اذا طلع الفجر فقد ذهب كل صلوة الليل والوتر چون برآمد صبح
صادق پس رفت وقت نمازہای شب وقت ترفا وتروا قبل طلوع الفجر پس وتر کنید پیش از طلوع شدن صبح صادق قال ابو عیسی
وسلیمن بن موسی قد تفرد علی هذا اللفظ وسلیمان بن موسی تحقیق متفرد گشتہ است او باین حدیث باین لفظ مذکور از
نافع از ابن عمر وروی عن النبی صلی اللّٰہ علیہ وسلم انه قال لا وتر بعد صلوة الصبح فرمود آنحضرت نیست وقت گذاردن وتر
پس از برآمدن صبح صادق اخرج ابن ابی شیبة عن ابی سعید بلفظ لا وتر بعد طلوع الفجر وهو قول غير واحد من اهل العلم وبه
یقول الشافعی واحمد واسحق لا یرون الوتر بعد صلوة الصبح بدانکہ نزد امام ما ابی حنیفہ وجمہور خارج میشود وقت وتر بہ
برآمدن فجر وہمین ست مشہور از مذہب شافعی وگویند ممتد میشود وقت او پس از فجر تا آنکہ بگذارد نماز فجر را چنانکہ نقل آن
کردہ است نووی ومشہور از مذہب مالک این ست کما فی مختصر ابن الحاجب انما یخرج بالفجر وقته الاختیاری ویبقی الضروری الی صلوة الصبح

باب ما جاء لا وتران فی لیلة باب ست دربیان آنچہ آمدہ است کہ نیستند دو وتر در شب حدثنا هناد ثنا ملازم بن عمرو قال
ثنی عبد اللّٰہ بن بدر عن قیس بن طلق بن علی عن ابیه بدر از قیس بن طلق بن علی قال سمعت رسول اللّٰہ صلی اللّٰہ علیہ وسلم یقول لا
وتران فی لیلة نیست گذاردن وتر دو بار در یک شب قال ابو عیسی هذا حدیث حسن غریب واختلف اهل العلم فی الذی یوتر من اول
اللیل ثم یقوم من آخره واختلاف کردہ اند علما در حق آن کس کہ وتر گذارد در اول شب پیش از خواب کردن پس برخاست از آخر شب فرای بعض
اهل العلم من اصحاب النبی صلی اللّٰہ علیہ وسلم ومن بعدهم نقض الوتر پس اعتقاد کردہ اند بعضی علما از صحابہ وتابعین شکستن وتر را النقض بقاف بمعنی

شرح ابی الطیب

قوله فقد ذهب كل صلوة الليل والوتر المراد واللّٰہ اعلم فقد ذهب وقتها ولا يلزم منه انتفاء القضاء بعد ذلك
ولا بد من هذا التاويل ليطابق ما تقدم من حديث قضاء صلوة الليل وهو المراد بحديث لا وتر بعد صلوة الصبح ای
اداء لما تقدم من حديث من نام عن وتره فليصل اذا اصبح وظاهر صنيع المصنف انه موصول وان قال فی المصابيح
انه مرسل وبه يحصل التوفيق بين هذه الاحاديث والاحاديث المقتضية للقضاء **باب** ما جاء لا وتران فی ليلة
ای لا يجتمع وتران او لا يجوز وتران فی ليلة بمعنى لا ينبغی لكون تصلوه مرتين وعلى هذا لا ليست لنفی الجنس لانها
لو كانت لنفی الجنس لكان لا وترين لان اسم لا بعد لا النافية للجنس مبنی على ما ينصب به لا على ما يرفع به الا ان يكون
الموضع موضع حكاية فيكون الرفع على الحكاية وقال الحافظ السيوطی فی حاشية ابی داود قلت جاء هذا
على لغة من ينصب المثنى بالالف وعليه قراءة ان هذان لساحران ولو ار احدا نبه على ذلك فی هذا الحديث
انتهى قلت يجوز ان تكون لا مشبهة بليس مثل لا رجل افضل منك ومثل قوله من صد عن نيرانها فانا ابن قيس
لا براح ای لا براح لی وكقوله تعز فلا شیء على الارض باقيا ولا وزر مما قضى اللّٰہ واقيا غاية ما فی الباب
ان عمل لا عمل ليس مقتصر على مورد السماع وهذا اما ورد وقال فی المغنی يقال فی لا بمعنى ليس لا رجل
فی الدار بل رجلان او رجال فيقال فی الحديث لا وتران فی ليلة بل وتر فهذا اولى من حمله على لغة واللّٰہ اعلم

عارضة الاحوذی

والوجه الرابع ان
هذا عذر قاطع عن
التمادی فاذا ابتنى
كالرعاف وصحها
ان ينزعه ان
استطاع ويبنى
لما بيناه فيه الثالثة
عشر اذا رآها
فترك ازالتها الى وقت
الصلوة فلما كان
فی وقت الصلوة
نسى ازالتها فصلى
بها قال الشافعی
عليه الاعادة لانه
فرط وهذا ضعيف
فانه انما تجب ازالة
النجاسة وقت
الصلوة فلما لم تحضر
الصلوة لم يفرط وقد
رأيت الامام ابا حامد
يحكی عن الشافعی
ان ازالة النجاسة
واجبة فی الحال
وهذا ضعيف ايضا
عندی الرابعة عشر
اذا لم ير النجاسة
حتى سلم فقد قيل
فتقدم قول علمائنا

بقیہ صفحہ ۴۴۰ ... [illegible]

عارضة الاحوذی

وللشافعی قولان وعن احمد روایتان وقال الاوزاعی لایعید وهو الاصح الخامسة عشر اذا ابصر النجاسة فی ثوبه فی الصلوٰة فلما هم بالانصراف نسی فتمادی اعاد ابدا قاله ابن حبیب ووجهه ان الصلوٰة برویة النجاسة انتقضت وعندی انها لم تنتقض فانها لو انتقضت ما عادت بطرحه وانما وجب علیه ازالتها فنسیانه آخراً کنسیانه اولاً وانما ذلك علی احد القولین فی المدونة فافهمه ومتی بعد قال الشافعی تعیده ابدا وقال مالك یعید فی الوقت ولست اعلم من یقول باعادة الوقت الا منکا وبحثهم طویل بیناه فی کتب المسائل السادسة عشر

شرح سراج احمد

شکستن ست ونقض بفا بمعنی ناتمام ست وقالوا یضیف الیها رکعة وگفته اند علماء مضاف کنند بسوی آن نماز اول شب که گذارده یک رکعت دیگر را تا شفعه گردانند وتر اول را ویصلی ما بدا له ثم یوتر فی آخر صلاته وبگذارد نماز قیام اللیل را آنچه ظاهر شود آنکس را پستر وتر کند در آخر نماز خود چرا که ادای وتر آخر ترین نماز شب گردد لانه لا وتران فی لیلة برای که نباشند دو وتر در یک شب چون وتر اول شب وآخر شب هر دو جائز باشند دو وتر در یک شب خواهند گشت از ینجهت ناتمام هست وتر اول شب گردد وهو الذی ذهب الیه اسحق وآن حکمی ست که رفته است بسوی آن اسحق وقال بعض اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وغیرهم اذا اوتر من اول اللیل ثم نام وگفته اند بعضی اهل علم از صحابه وغیر ایشان که چون وتر گذارد از اول شب بستر بخسپید ثم قام من آخره بستر برخاست از آخر شب خود برای نماز تهجد انه یصلی ما بدا له بدرستیکه او بگذارد نماز را که خوش آید او را آن مقدار تهجد بگذارد ولا ینقض وتره ونمی شکند وناتمام نمیشود وترا و که در اول شب گذارده بود ویدع وتره وبگذارد وتر خود را که در شب اول بود علی ما کان بر چیزی که بود وتر بر آن وهو قول سفین الثوری ومالك بن انس واحمد وابن المبارك وهذا اصح واین قول صحیح ست که عدم اعادهٔ وتر ست از قول عادهٔ وتر ووجه اصحیت آن ذکر میکند لانه قد روی من غیر وجه ان النبی صلی الله علیه وسلم قد صلی بعد الوتر بدرستیکه تحقیق روایت کرده شده است از آنحضرت به بسیار اسنادها که تحقیق آنحضرت گذارده است نوافل را پس از وتر نیز پس محمول بر وجوب نشد نزد ایشان قول آنحضرت که اجعلوا آخر صلوتکم باللیل وترا حدثنا محمد بن بشار ثنا حماد بن مسعدة عن میمون بن موسی المرائی بفتحتین وبهمزه است عن الحسن البصری عن امه خیرة عن ام سلمة ام المؤمنین ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یصلی بعد الوتر رکعتین بدرستیکه آنحضرت بود که میگذارد پس از گذاردن وتر دو رکعت را نشسته بعضی نوشته اند که قرائت درین دو رکعت اذا زلزلت وقل یا ایها الکافرون بود ومصنف باین حدیث تائید مذهب خود کرده که پس از وتر نیز نماز نفل رواست وبگذاردن قیام شب وتر که اول شب ادا نموده بود نقض نمیگردد. وقد روی نحو هذا عن ابی امامة وعائشة وغیر واحد عن النبی صلی الله علیه وسلم وتحقیق روایت کرده شده است مانند حدیث گذشته در حق رکعتین بعد الوتر از ابی امامة الباهلی وعائشه صدیقه از آنحضرت چنانکه اخراج کرده مسلم از طریق ابی سلمه از عائشه که آنحضرت بود که میگذارد دو رکعت پس از وتر نشسته واخرج احمد عن ابی امامة ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یصلیهما بعد الوتر وهو جالس یقرأ فیهما اذا زلزلت الارض وقل یا ایها الکافرون ودر مواهب مینو لیسند وقد ذهب الیه بعض اهل العلم وجعلوا الامر فی قوله اجعلوا آخر صلوتکم باللیل وترا مختص بمن اوتر آخر اللیل واجاب من لم یقل بذلک بان الرکعتین

شرح ابی الطیب

قوله میمون بن موسی المرئی بفتح المیم والراء معا وقبل یاء النسبة همزة منسوب الی امرئ القیس بن تمیم ولیس له عند المصنف وابن ماجه الا هذا الحدیث قوله کان یصلی بعد الوتر رکعتین قال النووی هاتان الرکعتان فعلهما رسول الله صلی الله علیه وسلم مرة او مرتین او مرات قلیلة جالسا لبیان جواز الصلوٰة بعد الوتر ولم یواظب علی ذلك وانکر القاضی عیاض روایة الرکعتین فلیس بصواب لان الاحادیث اذا صحت وامکن الجمع بینهما تعین الجمع وقد جمعنا

قوت المغتذی

عن میمون بن موسی المرئی بفتح المیم والراء معا وقیل یاء النسبة بهمزة منسوب الی امرئ القیس بن تمیم ولیس له عند المصنف وابن ماجة الا هذا الحدیث

شرح سراج احمد

المذکورتین ہمارکعتا الفجر وحملہ النووی علی انہ صلی اللہ علیہ وسلم فعلہ لبیان جواز التنفل بعد الوتر وجواز التنفل جالسا **باب** ماجاء
فی الوتر علی الراحلۃ باب ست دربیان آنچہ آمدہ است درحق گذاردن وتر برمرکب وسواری حدثنا قتیبۃ ثنا مالک بن انس
عن ابی بکر بن عمر بن عبد الرحمن بن عبد اللہ بن عمر القرشی العدوی المدنی ثقہ از کبار سابعہ بود وروایت او از جد پدر خود
منقطع ست عن سعید بن یسار ابو الحباب المدنی در تقریب ست اختلف فی ولائہ لمن ہو وقیل ہو سعید بن مرجانۃ والصحیح ثقۃ
متقن من الثالثۃ مات سنۃ سبع عشرۃ ومائۃ وقیل قبلہا قال کنت مع ابن عمر فی سفر گفت سعید بن یسار بودم من ہمراہ عبد اللہ
ابن عمر در سفری فتخلفت عنہ پس در پس او گشتم زمانہ فقال این کنت چون نزد عبد اللہ بن عمر آمدم پس گفت کجا بودی تو کہ از ہم راہی
من تخلف کردہ بودی فقلت اوترت پس گفتم وتر میگذاردم فقال الیس لک فی رسول اللہ اسوۃ حسنۃ پس گفت عبد اللہ
ابن عمر آیا نیست ترا در سنت آنحضرت اقتداء خوب رایت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یوتر علی راحلتہ دیدم آنحضرت را کہ وتر
گذارد برمرکب خود وعبد الرزاق نیز از ابن عمر اخراج کردہ کہ گفت اوتر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی بعیرہ وفی الباب عن ابن عباس قال
ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح وقد ذہب بعض اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وغیرہم الی ہذا
کہ گذاردن وتر برمرکب رواست ورأوا ان یوتر الرجل علی راحلتہ وبہ یقول الشافعی واحمد واسحق واعتقاد کردہ اند بعضی از اہل
علم کہ بگذارد وتر را برمرکب خود وباین قائل گشتہ اند امام شافعی واحمد واسحق وقال بعض اہل العلم لا یوتر الرجل علی الراحلۃ
وگفتہ اند بعضی از اہل علم کہ وتر نگذارد برمرکب وسواری فاذا اراد ان یوتر نزل فاوتر علی الارض پس چون میخواست کہ وتر
بگذارد نازل شود از مرکب پس وتر بگذارد بر زمین وہو قول بعض اہل الکوفۃ وآن قول امام ابی حنیفہ است کہ وتر نزد
ایشان از جہت عمل حکم فرائض دارد لہذا بعدم جواز آن برسواری قائل ست **باب** ماجاء فی صلوۃ الضحی باب ست
دربیان آنچہ آمدہ است در گذاردن نماز چاشت ضحو وضحوت بلند شدن روز بمعنی چاشت وبمعنی شعاع آفتاب ست
چنانکہ فرمود حق تعالی والشمس وضحٰہا ومتعارف میان مردم در اول روز دو نماز ست یکی پس از برآمدن آفتاب یک دو نیزہ وآنرا
نماز اشراق گویند دوم ہنگام برآمدن آفتاب تا ربع آسمان تا نزدیک نیمروز آن را نماز ضحی گویند ودر بسیاری از احادیث اسم صلوۃ
ضحی شامل نماز ہر دو وقت آمدہ ودر بعضی اطلاق نماز اشراق نیز آمدہ چنانکہ سیوطی از طبرانی آوردہ کہ آنحضرت فرمود یا امہانی ہذہ صلوۃ
الاشراق وحال آنکہ نمازی در بیت امہانی گذاردہ است وقت چاشت بود بالجملہ برہر دو نماز اطلاق ضحی واشراق
آمدہ وبعضی ضحوۂ صغری وضحوۂ کبری نیز گویند حدثنا ابو کریب محمد بن العلاء نا یونس بن بکیر عن محمد
ابن اسحق ثنی موسی بن فلان بن انس ہرچند در اسماء الرجال کتب احادیث دیدہ شد احوال او یافتہ نشدہ

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الوتر علی الراحلۃ قولہ الیس لک فی رسول اللہ اسوۃ بکسر الہمزۃ وضمہا ای اقتداء ای اما
تعتقد ما فعلہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم جائزا فتفعلہ فی وقت الحاجۃ ولم یرد ان فی مجرد النزول ترک الاقتداء
بہ کیف وہو الاولی اذا تیسر فلا ینافی قول من قال انہ لا یجوز الوتر راکبا الا لعذر **باب**
ماجاء فی صلوۃ الضحی المراد وقت الضحی وہو صدر النہار والاضافۃ بمعنی فی کصلوۃ اللیل
وصلوۃ النہار وقیل ہو من قبیل اضافۃ المسبب الی السبب وان ارید بالضحی الصلوۃ فہی اضافۃ بیانیۃ

عارضۃ الاحوذی

ماہو الوقت ففی
الکتاب انہ الوقت
المختار المحدود وقال
فی المبسوط وفی کتاب
ابن حبیب انہ الوقت
الضروری والاصح
الاول لان الاعادۃ
موضوعۃ لاستدراک
الفضل لا لاستدراک
الفرض فاختصت
بوقت الفضیلۃ وہو
الوقت المختار السابعۃ
عشر یسیر الدم
یعفی عنہ اتفاقا
من علمائنا من غیر
تحدید لقولہ تعالی
او دما مسفوحا
وذلک یختص بالکثیر
دون الیسیر الثامنۃ
عشر غیرہ من
النجاسۃ کدم الحیض
الذی عقد لہ الباب
لہ والقیح والصدید
لمالک فیہ ثلثۃ اقوال
احدہا انہ یعفی
عن یسیرہ الثانی
ان ذلک فی الدم
وحدہ الثالث ان

اسماء الرجال
لا
ربیع بن ابی
حمزۃ مجہول
من السادسۃ
تقریب

عارضة الاحوذی

العفو جائز فی کل ذلک الا فی دم الحیض قاله ابن اشرس وابن وهب عنه لقوله فیه قل هو اذی یعم قلیله وکثیره وقد علل ذلک بما لا یساوی سماعه التاسعة عشر ایعفی عنه فی ثوب نفسه هل یعفی عنه فی ثوب غیره قلت نعم اذا احتاج الیه الموفیة عشرین الیسیر لا یتحدد باکثر من الاجتهاد وقال ابو حنیفة یتقدر بالدرهم البغلی یعنی الاکبر قیاسا علی موضع الاستنجاء والقیاس علی الرخص لا یجوز وله فیه تفریع قبیح الحادیة والعشرون دم السمک والذباب والقراد هل هو نجسة ام لا قولان (۲) بالملک وقولان لاصحاب

شرح سراج احمد

عن عمه ثمامة بن انس بن مالک عن انس بن مالک قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من صلی الضحی ثنتی عشرة رکعة بنی الله له قصرا فی الجنة من ذهب کسیکه بگذارد نماز ضحی را دوازده رکعت بنا کند حق تعالی برای وی کوشکی در بهشت از زر سرخ واین اکثر عدد ست که در نماز ضحی آمده وفی الباب عن ام هانی بنت ابی طالب اخرجه الشیخان انها قالت ان النبی صلی الله علیه وسلم دخل بیتها یوم فتح مکة فاغتسل وصلی ثمانی رکعات فلم ار صلوة قط اخف منها غیر انه یتم الرکوع والسجود وابی هریرة اخرجه احمد والترمذی وابن ماجة بلفظ من حافظ علی شفعة الضحی غفرت له ذنوبه وان کانت مثل زبد البحر ونعیم بن همار اخرجه ابو داود والدارمی ونعیم بالضم نون وهمار بفتح ها وتشدید میم وراء وابی ذر اخرجه مسلم وعائشة اخرجه مالک فی الموطا انها کانت تصلی الضحی ثمانی رکعات ثم تقول لو نشر لی ابوای ما ترکتها وابی امامة اخرجه الطبرانی وعتبة بن عبد السلمی وابن ابی اوفی اخرجه عبد ابن حمید وابی سعید اخرجه ابن جریر وزید بن ارقم اخرجه مسلم واحمد وابن عباس اخرجه ابن جریر بلفظ کان ابن عباس یصلی الضحی یوما ویدعها عشرة قال ابو عیسی هذا حدیث غریب لا نعرفه الا من هذا الوجه گفت ترمذی این حدیث غریب است نمی شناسیم ما او را مگر از همین وجه یعنی اسناد که ذکر کرده است آنرا ترمذی حدثنا ابو موسی محمد بن المثنی نا محمد بن جعفر نا شعبة

عن عمرو بن مرة عن عبد الرحمن بن ابی لیلی قال ما اخبرنی احد انه رای رسول الله صلی الله علیه وسلم یصلی الضحی الا ام هانی گفت عبد الرحمن حدیث نکرده است ما را هیچکس که بدرستیکه او دیده باشد آنحضرت را که وی نماز ضحی گذارد مگر حدیث کرده ام هانی فانها حدثت پس بدرستیکه ام هانی خواهر امیر المؤمنین علی و نام او فاخته بود و بعضی گویند که عاتکه بود حدیث کرده که ان رسول الله صلی الله علیه وسلم دخل بیتها یوم فتح مکة بدرستیکه آنحضرت درآمد خانۂ او را در روز فتح مکه فاغتسل فسبح ثمان رکعات پس غسل کرد آنحضرت پس بگذارد هشت رکعت را ما رایته صلی صلوة قط اخف منها غیر انه کان یتم الرکوع والسجود که ندیده ام آنحضرت را که گذارد

شرح ابی الطیب

قوله من صلی الضحی ثنتی عشرة رکعة قال میرک الضحوة بفتح المعجمة وسکون المهملة ارتفاع النهار والضحی بالضم والقصر شروقه وبه سمی صلوة الضحی انتهی فهو اسم للوقت والظاهر انه المراد ههنا فهو مفعول فیه وثنتی عشرة رکعة مفعول به وان ارید به الصلوة یکون مفعولا به ویکون ثنتی عشرة رکعة بدلا عنه وفی حدیث ابی ذر الغفاری مرفوعا ان صلیت الضحی رکعتان لم تکتب من الغافلین وان صلیتها اربعا کتبت من المحسنین وان صلیتها ستا کتبت من القانتین وان صلیتها ثمانیا کتبت من الفائزین وان صلیتها عشرا لم یکتب لک الیوم ذنب وان صلیتها ثنتی عشرة رکعة بنی الله لک بیتا فی الجنة رواه البیهقی وقال فی اسناده نظر **قوله** ما اخبرنی احد الخ فی المجمع اخبار عن عدم وصول الخبر الیه فلا یلزم عدمه وقد روی غیره انه صلی الضحی انتهی فانه روی عن ابی ذر وابی هریرة وابی الدرداء وغیرهم **قوله** فسبح ثمانی رکعات ورواه ابن خزیمة یسلم من کل رکعتین قال القسطلانی واستنبط منه سنیة صلوة الضحی خلافا لمن قال لیس فی حدیث ام هانی دلالة لذلک بل هو اخبار منها بوقت صلاته فقط فیحتمل انها کانت صلوة الفتح او انها کانت قضاء عما اشتغل عنه تلک اللیلة من حزبه فیها واجیب بان الصواب صحة الاستدلال به لقولها فی حدیث ابی داود وغیره صلی سبحة الضحی وفی مسلم فی الطهارة ثم صلی ثمانی رکعات سبحة الضحی وفی التمهید لابن عبد البر قالت قدم علیه السلام مکة فصلی ثمان رکعات فقلت ما هذه الصلوة قال هذه صلوة الضحی

الترجمة
(۱) بدرستیکہ ام ہانی گفت بدرستیکہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم داخل شد در خانۂ او در روز فتح مکہ پس غسل کرد و گذارد ہشت رکعت ...
(۲) ... ہر کہ پیوستہ گذارد شفعۂ ضحی را ...
(۳) ...

شرح سراج احمد

نمازی راہرگز سبکتر ازان بر وفق معہود وی دیدہ جز آنکہ وی تمام میکرد رکوع و سجود را قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح و کان
احمد یرای اصح شیء فی ھذا الباب حدیث ام ھانی و بود امام احمد کہ میدید و اعتقاد میکرد صحیح ترین چیزی درین باب حدیث ام ہانی
و بعضی گفتہ اند کہ این نماز از آنحضرت بانہ وی بجہت شکرانہ فتح بود و امرا بعد از آنحضرت آن را نماز فتح میخواندند و بعد از فتوح
میگذاردند و بعضی گویند کہ آن نماز تمای چیزی بود کہ از آنحضرت دران شب بجہت اہتمام بمہمات فتح فوت شدہ بود و تحقیق آنست
کہ بجہت وقت ضحی بود زیراکہ ابوداود و مسلم آنرا بلفظ سبحۃ الضحی روایت کردہ اند و اضافت بوقت دلالت بر سببیت آن
دارد چنانکہ نماز ظہر و عصر و در مذہب لدنیہ از ابن عبد البر آوردہ کہ ام ہانی گفت پرسیدم من از آنحضرت کہ این چہ نماز بود فرمود
این نماز ضحی بود و اختلفوا فی نعیم اختلاف دارند علما درشان نعیم بن ہمار کہ کدام شخص بود و نام پدر او چہ بود فقال بعضھم
نعیم بن خمار بفتح خای معجمہ و تشدید میم و قال بعضھم ابن ھمار و یقال ابن ھبار بفتح ہا و تشدید موحدہ و یقال ابن ھمام بمیمین
والصحیح ابن ہمار بمیم و رای مہملہ و ابو نعیم وھم فیہ فقال ابن خمار واخطأ فیہ ثم ترک وابو نعیم فضل بن دکین شیخ بخاری و مسلم
وہم کردہ است در نعیم پس گفت ابو نعیم کہ نعیم ابن خمار ست و خطا کردہ دران لفظ پس ترک کرد آن لفظ را و گفت نعیم بن ہمار
فقال نعیم عن النبی صلی اللہ علیہ و سلم پس گفت ابو نعیم فضل بن دکین پس از ظاہر گشتن خطای خود لفظ نعیم عن النبی صلی اللہ علیہ و سلم
و نسبت بہ پدر نمیکرد واخبرنی بذلک عبد بن حمید عن ابی نعیم مصنف گوید حدیث کردہ مرا بخطا و ترک ابی نعیم عبد بن حمید
کہ روایت از ابی نعیم کردہ است حافظ ابن عبد البر در استیعاب نوشتہ است نعیم بن ہمار و یقال ابن خمار و یقال ابن ہبار و یقال ابن ہدار
و ابن حمار و ہمام کل ہذا قد قیل فیہ و ہو غطفانی معدود فی اہل الشام روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم حدیثا واحدا فیما یحکیہ عن ربہ انہ
قال یا ابن آدم صل لی اربع رکعات اول النہار اکفک آخرہ اختلف فی ہذا الحدیث اختلافا کثیرا کاختلافہم فی اسم ابیہ و منہم من یجعلہ عن
نعیم عن عقبۃ بن عامر حدثنا ابو جعفر السمنانی بفتح سین مہملہ و سکون میم و دو نون کہ فیما بین ہر دو الف ست ثنا محمد بن الحسین
ثنا ابو مسہر ثنا اسمعیل بن عیاش عن بحیر بن سعد بفتح موحدہ و کسرہ مہملہ ابن سعد سہولی ابو خالد حمصی ثقہ ثبت از سادسہ بود
عن خالد بن معدان عن جبیر بن نفیر عن ابی الدرداء و ابی ذر عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن اللہ تبارک و تعالی ابو الدرداء
کہ از عظمای صحابہ اند روایت میکنند از آنحضرت کہ او از حق تعالی روایت میکند انہ قال ابن آدم ارکع لی اربع رکعات من اول
النہار اکفک آخرہ ای آدمی بگذار برای من و طلب رضای من با خلاص چہار رکعت در اول روز بسندہ میشوم و کارگذاری میکنم ترا

شرح ابی الطیب

قولہ ابن ہمار بتشدید المیم و بالراء المہملۃ و قیل بالزای قال میرک الاکثر ان اسم ابیہ ہمار و یقال ہبار بالموحدۃ و
ہدار و خمار و حمار بکسر المعجمۃ والمہملۃ و تخفیف المیم **قولہ** ارکع لی اربع رکعات ای صل لی خالصا لوجہی قیل المراد صلوۃ الضحی
و قیل صلوۃ الاشراق و قیل سنۃ الصبح و فرضہ لانہ اول فرض النہار الشرعی **قولہ** اکفک آخرہ ای اکفک مہمات

قوت المغتذی

ابو جعفر السمنانی بکسر السین المہملۃ و سکون المیم و نون مکررۃ عن بحیر بن سعد بفتح
الموحدۃ و کسر الحاء المہملۃ و مثناۃ تحتیۃ و راء اکفک آخرہ
قال العراقی یحتمل کفایتہ من الآفات او من الذنوب

عارضۃ الاحوذی

الشافعی و عند ابی حنیفۃ انہ طاہر وھو الصحیح لانہ لو کان دم السمک نجس لشرعت ذکاتہ
الثانیۃ والعشرون [۲۲]
اذا تحقق النجاسۃ غسلھا فان شک فیھا غسل ما علم و نضح ما لم یعلم و النضح من امر الناس الاول قال مالک وھو طہور ما شک فیہ و نقلہ اھل المدینۃ خلف عن سلف
الثالثۃ والعشرون [۲۳]
اذا ترک النضح فی موضعہ ثم صلی قال ابن القسم و سحنون و عیسی ابن دینار یعید الصلوۃ لانہ تارک فرض طہارۃ فلزم اعادۃ الصلوۃ کالغسل و قال اشہب و ابن نافع و ابن الماجشون

چہار رکعت را در اول روز بسندہ خواہم شد برای مہمات تو در آخر روز خلاف کردہ اند درین حدیث اختلاف بسیار مانند اختلاف ایشان در نام پدر نعیم و بعضی از ایشان کسی است کہ گردانید این حدیث را مروی از نعیم از عقبہ ابن عامر ۱۲

شرح سراج احمد

در آخر روز از قضای حوائج تو و دفع مکروهات از تو یعنی دل خود را بعبادت من فارغ فارغ میدارم من دل ترا از حوائج تو چنانکه وعده کرده است متقیان را و متوکلان را قال ابو عیسی هذا حدیث حسن غریب و روی وکیع والنضر بن شمیل و غیر واحد من الائمة هذا الحدیث عن نهاس بن قهم بفتح نون و تشدید ہا و سین مہملہ و قہم بضم قاف و سکون ہا و لا نعرفه الا من حدیثه مصنف گوید و نمی شناسم این حدیث را که باین مضمون مذکور میشود مگر از حدیث نہاس بن قہم حدثنا محمد بن عبد الاعلی البصری ثنا یزید بن زریع عن نهاس بن قهم در تقریب ست نہاس بتشدید ہا ثم مہملہ ابن قہم بفتح القاف و سکون الہاء القیسی ابو الخطاب البصری ضعیف من السادسة عن شداد ابی عمار ابن عبد الله القرشی الدمشقی ثقة مرسل از رابعہ بود عن ابی هريرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من حافظ علی شفعة الضحی کسیکه محافظت کند بدو رکعت نحی غفر له ذنوبه وان كانت مثل زبد البحر آمرزیده شود مراو را گناہان او اگرچہ باشد مثل کف دریا شفعہ بضم شین و فتح نیز آمده و ہر دو روایت ست در شفع بمعنی زوج مقابل وتر واحمد و ابن ماجہ نیز از ابی ہریرہ اخراج کرده اند حدثنا زیاد بن ایوب البغدادی ثنا محمد بن ربيعة عن فضيل بن مرزوق فضیل بتصغیر فضل ست مرزوق بفتح میم و سکون را و ضم زای و سکون واو در آخر قاف ست عن عطية العوفی عن ابی سعید الخدری قال كان النبی صلی الله علیه وسلم یصلی الضحی بود آنحضرت که میگذارد چندگاه نماز ضحی را حتی نقول لا یدع تا آنکه میگفتیم که ہرگز ترک نخواہد کرد و یدعها حتی نقول لا یصلی و ترک میکرد آنرا گاہی تا آنکه میگفتیم که ہرگز نخواہد گذارد آنرا چنانکه عادت شریفہ در نوافل بود که ہمیشہ نکرد از جہت شفقت بر امت تا بر ایشان لازم نگردد و در مشقت نیفتند و حکم بفرضیت آن نازل نگردد و این حکم فعل آنحضرت ست و اگر کسی الآن التزام نماید مستحب ست و بعضی علما میگویند که سنت در نماز چاشت گاہ گاہ گذاردن است قال ابو عیسی هذا حدیث حسن غریب بدانکه احادیث و آثار در نماز چاشت بسیار آمده اند و اکثر علما

شرح ابی الطیب

تمام النهار قال الطيبی ای اكفك شغلك وحوائجك وادفع عنك ما تكرهه بعد صلاتك الى آخر النهار والمعنى فرغ بالك بعبادتی فی اول النهار افرغ بالك فی آخره بقضاء حوائجك انتهى وهو معنى من كان لله كان الله له وقد ورد من جعل الهموم هما واحدا هم الدين كفاه الله هم الدنيا والآخرة **قوله** نهاس بفتح النون وتشديد الهاء وآخره سين ابن قهم بفتح القاف وسكون الهاء **قوله** حتى نقول لا يدعها الخ ای يصلی اياما حتى نقول لا يتركها ابدا ويتركها احيانا حتى نقول لا يصليها وكان ذلك بحسب مقتضى الاوقات من العمل بالرخصة ونظير ذلك ما ورد عنه صلى الله عليه وسلم فی صلوة التهجد وصوم النفل ويمكن ان يقيد الترك بصفة مخصوصة من العدد والزمان والمكان

قوت المغتذی

عن نهاس بفتح النون وتشديد الهاء وآخره سين مهملة ابن قهم بفتح القاف وسكون الهاء من حافظ على شفعة الضحى قال العراقی المشهور فی الرواية ضم الشين وقال الهروی وابن الاثير انها تروى بالفتح والضم كالغرفة والغرفة وهی ماخوذة من الشفع وهو الزوج والمراد ركعتا الضحى قال ابن قتيبة ولم اسمع به مؤنثا الا هنا قال واحسبه ذهب بتانيثه الى الفعلة الواحدة او الى الصلوة

عارضة الاحوذی

لا اعادة عليه قال عبد الوهاب لان النضح مستحب و هذا سا تطيل التنضيح واجب فی ما فيه نكتة بديعة و ذالك ان الغسل شرع لازالة النجاسة لاجل الصلوة مع ضرب من التعبد والنضح تعبد محض لا ازالة فيه فتركه ترك فرض لا يوثر فی الصلوة الرابية[24] والتنضح ان اذا تدمى النجو ثم يمسحه بريقه حتى ذهب فهل يفتقر الى غسله ام يطهر بريقه فيه قولان لعلمائنا و الصحيح طهارته بالماء ان كان كثيرا وان كان يسيرا عفی عنه ولا يطهر بالريق بحال ان كان قد روی فی الصحيح عن عائشة انها كانت تمصع ای تذكر ۱۲

اسماء الرجال عطية بن سعد بن جنادة بضم الجيم بعدها نون خفيفة العوفی بفتح العين المهملة وسكون الواو وآخره فاء القيسی الجدلی بفتح الجيم والمهملة الكوفی ابو الحسن صدوق يخطى كثيرا كان شيعيا مدلسا من الثالثة مات سنة احدى عشرة ومائة ۱۲ تقريب

شرح سراج احمد

بر استحباب آن اند و محققان این قول ست که در مواهب لدنیه میگویند که شیخ ولی الدین ابن العراقی گفته که احادیث صحیحه مشهوره در باب صلوة ضحی بسیار آمده تا آنکه گفته است محمد بن جریر الطبری که اخبار درین باب باصل بدرجه اتر معنوی ست و رسیده است بحد یقین و قاضی ابو بکر بن العربی مالکی گفته است که این نماز سابقین ست از انبیا و مرسلین و بعضی حدیثی آورده است که صلوة ضحی اکثر صلوة داود علیه السلام ست و از ابن النجار از حدیث ثوبان آورده که ضحی نماز یست که محافظت میکرد بر آن آدم و نوح و ابراهیم و موسی و عیسی علیهم السلام و در بعضی احادیث نفی آن نیز آمده و بعضی صحابه بران اطلاق بدعت کرده اند و بعضی علما بکراهت آن رفته اند و گفته اند که این بدعتی ست که بعد از زمان آنحضرت و زمان خلفای راشدین پیدا شده و صواب آنست که اطلاق بدعت و کراهت بجهت مواظبت بران در مساجد ست و آنحضرت آنرا گاه گاه گذارده اند و سلف را نیز هم برین عمل ست و اختلاف در نماز یست که بعد از ربع روز نماز بگذارند اما آنکه بعد از نماز فجر مستقبل قبله بنشیند و بعد از بلند شدن آفتاب بگذارند آنرا بعضی آن را از موکدات گفته اند و روایات در عدد رکعات نماز ضحی از دو تا دوازده آمده و مختار نزد اکثر علما چهار ست زیرا که آن اصح و اخبار و آثار دران اکثر ست بدانکه بعضی احادیث که در فضائل اشراق و ضحی آمده اند ایراد مینماید اخرج ابو داود عن معاذ بن انس من قعد فی مصلاه حین ینصرف من صلوة الصبح حتی یسبح رکعتی الضحی لا یقول الا خیرا غفر له خطایاه وان کانت اکثر من زبد البحر اخرج الطبرانی فی الاوسط عن ابی هریرة ان فی الجنة بابا یقال له الضحی فاذا کان یوم القیمة نادی مناد این الذین کانوا یدومون علی صلوة الضحی هذا بابکم فادخلوه برحمة الله تعالی و اخرج ابو الشیخ فی الثواب عن انس رکعتان من الضحی تعدلان عند الله بحجة وعمرة متقبلتین و اخرج الدیلمی فی الفردوس عن عبد الله بن زید سالت ربی تبارک و تعالی ان یکتب علی امتی سبحة الضحی فقال تلک صلوة الملئکة من شاء صلاها ومن شاء ترکها ومن صلاها فلا یصلها حتی ترتفع و اخرج الدیلمی فی الفردوس و ابن حبان عن عقبة ابن عامر صلوا رکعتی الضحی بسورتیهما والشمس وضحها والضحی و اخرج الخطیب عن انس علیکم برکعتی الضحی فان فیها الرغائب و اخرج احمد و الطبرانی عن ابن عباس کتب علی الاضحی و لم تکتب علیکم و امرت بصلوة الضحی ولم تومروا بها و اخرج ابو داود و ابن حبان عن بریدة فی الانسان ستون و ثلث مائة مفصل فعلیه ان یتصدق عن کل مفصل منها والنخاعة فی المسجد تدفنها والشیء تنحیه عن الطریق صدقة فان لم تقدر فرکعتا الضحی تجزئ عنک اخرج سمویة عن سعید من سبح سبحة الضحی حولا مجرما کتب له براءة من النار و اخرج الحاکم عن ابی هریرة لا یحافظ علی صلوة الضحی الا اواب وهی صلوة الاوابین و اخرج الحاکم عن ابی هریرة ایضا یکتب للرجل فی صلوة الضحی الف الف حسنة اخرج الدیلمی فی الفردوس عن عبد الله بن جراد المنافق لا یصلی صلوة الضحی ولا یقرأ قل یا ایها الکفرون و اخرج الطبرانی عن ابی الدرداء من صلی الضحی رکعتین لم یکتب من الغافلین ومن صلی اربعا کتب من القانتین ومن صلی ستا کفی ذلک الیوم ومن صلی ثمانیا کتبه الله من العابدین ومن صلی ثنتی عشرة رکعة بنی الله له بیتا فی الجنة وما من یوم ولا لیلة الا الله من یمن به علی عبادة وصدقة وما من الله علی احد من عباده افضل من ان یلهمه ذکره **باب ماجاء فی الصلوة عند الزوال** باب ست در بیان انچه آمده است در ذکر گذاردن نمازی نزد زوال آفتاب حدثنا ابو موسی محمد بن المثنی ثنا ابو داود الطیالسی ثنا محمد بن مسلم بن ابی الوضاح بفتح واو و تشدید ضاد معجمه و حای مهمله و هو ابو سعید

عارضة الاحوذی

دم الحیض من الثوب بن تقرصها ومعناه انه کان یسیرا لو ترکته لم تبال به فاردت هلاک عینه بالریق الخامسة والعشرون اذا مسح الجسم الصقیل من النجاسة کالصارم والمدیة ونحوه ای السکین ۱۲ فان مسحه یجزی عن غسله لان المسح لا یبقی فیه من النجاسة شیئا وایضا فان الغسل یفسده وعلی هذه اللغة هو المغول السادسة والعشرون اذا مسح موضع النجاسة من البدن او الثوب مسحا منها بالغا فلم یبق شیء یعنی فی رای العین فاختلف المتاخرون فیه هل یلزم غسله ام لا والصحیح وجوب الغسل لانه لابد

شرح سراج احمد

المؤدب و محمد بن مسلم را ابو سعید مؤدب میگفتند در تقریب ست محمد بن مسلم بن ابی الوضاح ذی القضاعی الجزری نزیل بغداد ابو سعید المؤدب مشہور بکنیت بود صدوق یہم من الثامنة مات بعد الثمانین و مائة عن عبد الکریم الجزری در تقریب ست عبد الکریم بن مالک الجزری ابو سعید مولی بنی امیة و ہو الحضرمی بالحاء والضاد المعجمتین نسبة الی قریة من الیمامة ثقة متقن من السادسة مات سنة سبع و عشرین و مائة و سیوطی در کتاب اللب نوشته است الخضرمی بکسر خای معجمه و را و سکون ضاد معجمه نسبت ست بسوی خضرمه و آن شہریست در یمامه عن مجاهد

عن عبد اللہ بن السائب ابو عبد الرحمن بن السائب بن ابی السائب صحابی قاری مکه قرأت کرده بر ابی بن کعب ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یصلی اربعا بعد ان تزول الشمس قبل الظہر بدرستیکه آنحضرت بود که میگذارد چہار رکعت را پس از زوال آفتاب پیش از نماز ظہر فقال انہا ساعة تفتح فیہا ابواب السماء پس فرمود آنحضرت بدرستیکه این وقت و آن ساعتی ست که کشاده کرده شوند دران ساعت درہای آسمان واحب ان یصعد لی فیہا عمل صالح و دوست میدارم اینکه بالا رود برای من دریں ساعت عمل نیک وفی الباب عن علی وابی ایوب اخرجه ابن عساکر عن ابی امامة عن ابی ایوب واخرج عبد الرزاق فی الجامع والدارمی واحمد عن عقبة بن عامر بلفظ من قام اذا استقلت الشمس فتوضأ فاحسن وضوءه فصلی رکعتین غفر له خطایاه وقال کان کما ولدته امه واخرج الدارقطنی فی الافراد والدیلمی عن عوف بن مالک ساعة السبحة حین تزول الشمس عن کبد السماء وہی صلوة المخبتین وافضلها فی شدة الحر واخرج ابن النجار عن ثوبان ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یستحب ان یصلی بعد نصف النہار حین ترتفع الشمس اربع رکعات فقالت عائشة یا رسول اللہ اراک تستحب الصلوة فی ہذہ الساعة قال تفتح فیہا ابواب السماء وینظر اللہ الی خلقه وہی صلوة کان یحافظ علیہا آدم ونوح وابراہیم وموسی وعیسی قال ابو عیسی حدیث عبد اللہ بن السائب حدیث حسن غریب وروی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انه کان یصلی اربع رکعات بعد الزوال لا یسلم الا فی آخرہن و روایت کرده شده است از آنحضرت بدرستیکه آنحضرت بود که میگذارد چہار رکعت را پس از زوال آفتاب که سلام نمیداد مگر در آخر آنہا یعنی چہار رکعت را بیک سلام میگذارد **باب** ما جاء فی صلوة الحاجة بابست در بیان آنچه آمده است در گذاردن نمازی برای حاجت حدثنا علی بن عیسی بن یزید البغدادی نا عبد اللہ بن بکر السہمی وثنا و این تحویل اسناد ست که مصنف را چنانکه از علی بن عیسی رسیده از عبد اللہ بن منیر نیز رسیده است عبد اللہ بن منیر عن عبد اللہ بن بکر عن فائد بن عبد الرحمن عن عبد اللہ بن ابی اوفی قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

شرح ابی الطیب

بفائد کوفی متروک ۱۲

باب ما جاء فی الصلوة عند الزوال **قوله** کان یصلی اربعا بعد ان تزول الشمس وہی الاربع التی ہی سنة الظہر قبله کذا قاله بعض الشراح من علمائنا واراد به الرد علی من زعم انہا غیرہا وسماہا سنة الزوال **قوله** ان یصعد لی بفتح الیاء ویضم وفیه تلمیح الی قوله تعالی الیه یصعد الکلم الطیب **باب** ما جاء فی صلوة الحاجة

قوت المغتذی

عن عبد اللہ بن السائب ہو وابوہ صحابی ولیس له عند المصنف الا ہذا الحدیث کان یصلی اربعا بعد ان تزول الشمس قال العراقی ہی غیر الاربع التی ہی سنة الظہر قبلها وتسمی ہذہ سنة الزوال عن فائد ابن عبد الرحمن بالفاء ولیس له عند المصنف الا ہذا الحدیث

عارضة الاحوذی

من بقاء جزء منها یلتصق بالمحل وان خفی لسابعة و العشرین اذا مسح موضع المحاجم ولیغسله یعید ان صلی ما دام فی الوقت وقال ابن حبیب لا اعادة علیه وعلی ہذا بنوا المسألة الاولی و الصحیح لا اعادة علیه لان ما بقی من محل المحجمة دم یسیر فی حد العفو عنه والفرق بینه وبین المسألة الاولی ان ہذا الدم الباقی من نفس المحل دعت الحاجة الیه والاول طرأ علیه من غیر حاجة الیه فتضاد او لا یصح بناؤہ علیه فافهمه وتفطن للثامنة والعشرین اذا سال جرحه فی الصلوة او نکی قرحة فیها

شرح سراج احمد

من كانت له حاجة الى الله ہر کہ باشد برای وی حاجتی بسوی حق تعالی او الی احد من بنی آدم یا بسوی کسی از بنی آدم از حوائج ضروریۂ دنیویہ واخرویہ فليتوضأ وليحسن وضوءه پس باید کہ وضو کند و باید کہ خوب کند وضوی خود را با رعایت سنن وآداب آن ثم ليصل ركعتين پستر باید کہ بگذارد دو رکعت را بہ نیت نماز حاجت ثم ليثن على الله پستر باید کہ ثنا گوید بہ حق تعالی و آن مشتق ست از اثنا از مادۂ ثنا وليصل على النبي صلى الله عليه وسلم و باید کہ درود خواند بر آنحضرت ثم ليقل پستر بخواند این دعا را لا اله الا الله الحليم نیست معبودی سوای خدائی کہ حلیم ست کہ بحلم خود عفو گناہان میکند الكريم کہ بجود و فضل خود میدہد سبحان الله رب العرش العظيم پاکی ست خدائی را کہ رب عرش محیط ست عظمت او بموجودات و عظیم صفت اوست الحمد لله رب العلمين حمد ست مر خدای را کہ رب و پروردگار عالمیان ست أسالك موجبات رحمتك سوال میکنم ترا بخصلتہای حمیدہ کہ موجب رحمت تو باشند و مقتضی بوند عنایت ترا وعزائم مغفرتك وسوال میکنم ترا با موری کہ معزومہ لازم باشند مر حصول غفران ترا و وصول رضوان تو بوند مولانا علی قاری در تفسیر این لفظ نوشتہ ای الامور المعزومة اللازمة لحصول غفرانك و وصول رضوانك واغرب الحنفي حيث قال العزائم جمع عزيمة يعني الرقية اي اسالك الرقى التي تورث المغفرة

قصد کردہ شدہ وبکوشش و دل نہادگی حاصل کردہ شدہ ١٢ — افسون و تعویذ ١٢ — مے آرد و می بخشد ١٢

وقال ذكره الجوهري وغيره قلت ان كان مراده ان العزيمة بمعنى الرقية كما ذكره الجوهري وغيره فمسلم واما ان ادعى ان الجوهري وغيره فسروا الحديث بهذا المعنى فممنوع. والغنيمة وسوال میکنم از تو غنیمت را و آن از اغتنام ست من كل بر از ہر نیکی و طاعتی

شرح ابی الطیب

قوله فليتوضأ ظاهره انه يجدد الوضوء وان كان على وضوء ويحتمل ان المراد ان لم يكن على وضوء **قوله** ثم ليصل بكسر اللام الاولى ويسكن **قوله** ثم ليثن من الاثناء **قوله** الحليم الكريم الحليم الذي لا يعجل بالعقوبة والكريم الذي يعطي بغير استحقاق وبدون المنة **قوله** اسالك موجبات رحمتك بكسر الجيم اي اسبابها قال الطيبي جمع موجبة وهي الكلمة الموجبة لقائلها الجنة وقال ابن ملك يعني الافعال والاقوال والصفات التي تحصل رحمتك بسببها **قوله** وعزائم مغفرتك اي مؤكداتها قال الطيبي اي اعمالا تتعزم وتتاكد بها مغفرتك وقال ابن ملك جمع عزيمتك وهي الخصلة التي يعزمها الرجل يعني الخصال التي تحصل مغفرتك بسببها **قوله** والغنيمة من كل بر اي من كل طاعة وعبادة وانما سماها غنيمة لانها لا تحصل الا بمحاربة مع النفس ولهذا يسمى الجهاد الاكبر

قوت المغتذی

اسألك موجبات رحمتك اي مقتضياتها بوعدك فانه لا يجوز الخلف فيه والا فالحق سبحانه لا يجب عليه شيء وعزائم مغفرتك اي موجباتها جمع عزيمة

عارضة الاحوذی

فسالت فان كان يسيرا غسله ومضى وان كان كثيرا ففيه قولان احدهما يقطع والثاني يغسله ويتمادى والاول اقيس واحرى التاسعة والعشرون تصلي الحائض والجنب في ثوبيهما اذا لم يريا فيه اذى ولا يباليان بعرق ولا شك والاصل فيه فعل الرسول صلى الله عليه وسلم ونسائه الثابت عنهم الموفية ثلثين ما نسجه الكافر تجوز الصلوة فيه اجماعا الحادية والثلثون ما نسجه المجوس اختلف فيه اصحاب الشافعي لاجل ان ذكاتهم غير عاملة والشعر والصوف عندهم ينجس بالموت ونحن لا نراعي ذلك

ابو عمر

له ١١ اسحق بن راهويه يقول النجس الكافر الا بليس حتى يغتسل ١٢

شرح سراج احمد

والسلامة من كل اثم وسوال میکنم ترا از خلاصی از هر گناهی بهروجه که باشد از خطره و وهم وقصد ومباشرت تا اصرار وغیرها لاتدع لی مگذار برای من بسکون عین ست ذنبا گناهی از گناهان در هیچ حالی از حال الا غفرته مگر که بیامرزی تو آن را ومقرون باشد بغفران تو ولا هما الا فرجته ومگذار هیچ غمی را مگر که بکشائی تو آنرا بتشدید راست بمعنی کشفته فی القاموس یقال فرج تفریجا اذا ازال الغم ولا حاجة هی لك رضی ومگذاری هیچ حاجتی را که آن حاجت باشد مر ترا خوشنود یا راضی باشی تو از وی الا قضیتها یا ارحم الراحمین مگر که تمام کنی تو او را ای مهربان ترین مهربانان قال ابو عیسی هذا حدیث غریب وفی اسناده مقال در اسناد این حدیث گفتگو بسیار است وبیان مقال میکند فائد بن عبد الرحمن یضعف فی الحدیث وفائد هو ابو الورقاء وکنیت فائد ابو الورقاء ست در روایت حدیث ضعیف گفته اند او را محدثین

باب ما جاء فی صلوة الاستخارة باب ست در بیان آنچه آمده است در حق گذاردن نماز استخاره حدثنا قتیبة ثنا عبد الرحمن بن ابی الموالی عن محمد بن المنكدر عن جابر بن عبد الله قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يعلمنا الاستخارة فی الامور كما يعلمنا السورة من القرآن بود آنحضرت که می آموخت ما را استخاره را در همه کارها همچنانکه می آموخت ما را سورتی از قرآن غرض جابر تاکید ست در تعلیم استخاره یقول اذا هم احدکم بالامر میفرمود آنحضرت چون قصد کند یکی از شما بکاری یعنی کاری که نادر باشد وجود آن واعتنا باشد بحصول آن مثل سفر وعمارت وتجارت ومانند آن نه مانند اکل وشرب معتاد بعد از انکه از قبیل مباح باشد ومتردد باشد در خیریت آن واگر خیر محض باشد استخاره در وی باعتبار تعیین وقت خاص یا حالتی مخصوص خواهد بود فلیرکع رکعتین من غیر الفریضة پس باید که بگذارد دو رکعت نماز غیر فرض یعنی دو رکعت

شرح ابی الطیب

قوله والسلامة من كل اثم ای الخلاص من كل ما يجرح فی دین السالك **قوله** الا غفرته ای الا موصوفا بوصف الغفران فالاستثناء فیه وفیما یلیه مفرغ من اعم الاحوال **قوله** لك رضی ای مرضیة لك كذا فی المجمع وظاهره ان الجار والمجرور متعلق بالمتاخر **قوله** فائد بن عبد الرحمن بالفاء لیس له عند المصنف الا هذا الحدیث **باب** ما جاء فی صلوة الاستخارة **قوله** يعلمنا الاستخارة فی الامور ای طلب تیسیر الخیر فی الامور من الفعل والترك مباحة كانت او عبادة ففی الامور متعلق بالاستخارة لا بيعلمنا لفساد المعنی وفی البخاری فی رواية الاصيلی زيادة كلها يعنی جليلها وحقيرها كثيرها وقليلها **قوله** كما يعلمنا السورة دال على شدة الاعتناء بهذا الدعاء وقوله يقول بدل او حال من يعلمنا **قوله** فليركع ركعتين احترز به عن الواحدة فانها لا تجزی ههنا وهل اذا صلی اربعا بتسليمتين يجزی نعم يجزی ذلك

قوت المغتذی

والسلامة من كل اثم قال العراقی فيه جواز سوال العصمة من كل الذنوب وقد انكر بعضهم جواز ذلك اذ العصمة انما هی للانبياء والملائكة قال والجواب انها فی حق الانبياء والملائكة واجبة وفی حق غيرهم جائزة وسوال الجائز جائز الا ان الادب سوال الحفظ فی حقنا لا العصمة وقد يكون هذا هو المراد هنا يعلمنا الاستخارة الحديث قال النووی اذا استخار مضی بعد لما شرح له صدره وقال الشيخ عز الدين بن عبد السلام يفعل بعد الاستخارة ما اراد وما وقع بعد الاستخارة فهو الخيرة

عارضة الاحوذی

وقد استقصينا ذلك فی موضعه الثانية والثلثون ثياب شارب الخمر ومن لا يتوقى النجاسة لا يصلى فيه قال بعض المتاخرين وكذلك السراويل من اللباس لقلة التحفظ فی الاستنجاء وكذلك ثياب الصبيان عندهم والصحيح عندی مفارقة ثياب الصبيان لهو فی صغرهم لان حواضنهم يتحفظون فثيابهم محمولة على الطهارة حتى يستقلوا بانفسهم ويقضوا حاجات الانسان مفردين فحينئذ تحمل ثيابهم على النجاسة والدليل على صحة اختياری صلوة النبی صلى الله عليه وسلم وهو حامل امامة بنت

اسماء رجال

شرح سراج احمد

فرض چنانکه نماز بامداد یا جز آن در سفر کفایت نمیکند و اگر سنت راتبه باشد کفایت ست و اگر دو رکعت علحده به نیت استخاره بگذارد بهتر و در حدیث دیگر آمده که بخواند از قرآن انچه میسر شود و در بعضی روایات تخصیص بقل یا ایها الکافرون و قل هو الله احد نیز آمده و ماثور از سلف نیز همین ست و عادت شریفه حضرت محبوب الصمدانی امام ربانی مجدد الف ثانی حضرت شیخ احمد سرهندی قدس الله تعالی سره الاقدس نیز در صلوة استخاره همین قرات بود چنانکه در رسالهٔ یومیه لیلیه مسطور ست تو لیقل پس تر باید که بگوید و بخواند این دعا را اللهم انی استخیرك بعلمك خداوندا من طلب خیر میکنم از تو باستعانت علم تو واستقدرك بقدرتك وطلب قدرت میکنم بر دریافت خیر و تحصیل آن بوسیلهٔ قدرت تو واسالك من فضلك العظیم وسوال میکنم از تو چیزی از فضل تو که بزرگ ست و بحد و نهایت آن نتواند رسید فانك تقدر ولا اقدر پس بدرستیکه تو قادری و من قدرت ندارم وتعلم ولا اعلم و تو میدانی و من نمیدانم وانت علام الغیوب و تو دانندهٔ غیبهائی اللهم ان کنت تعلم ان هذا الامر خداوندا اگر هستی تو که میدانی که این کار که من قصد آن دارم خیر لی فی دینی ومعیشتی وعاقبة امری بهتر است مرا در دین من و در زندگانی و زیست من و پایان کار من او قال شک راوی ست یعنی فرمود آنحضرت بجای تمام این الفاظ یا بجای فی معیشتی وعاقبة امری فی عاجل امری واٰجله درین جهان و دران جهان فیسره لی پس تقدیر کن آنرا برای من و آسان گردان آنرا برای من و توفیق ده مرا بدان کار ثم بارك لی فیه پس تر برکت دِه و افزونی ده مرا دران کار وان کنت تعلم ان هذا الامر شر لی و اگر میدانی تو که این کار بد ست مرا فی دینی ومعیشتی وعاقبة امری او قال فی عاجل امری واٰجله فاصرفه عنی واصرفنی عنه پس بگردان آن را از من و برگردان مرا ازوی واقدر لی الخیر حیث کان تقدیر کن برای من نیکی را هر جا که باشد اقدر بضم دال وکسر آن هر دو روایت ست مشتق از قدر

شرح ابی الطیب

لحدیث ابی ایوب الانصاری المروی فی صحیح ابن حبان ثم صل ما کتب الله لك فهو دال علی ان الزیادة علی الرکعتین لا تضر قاله القسطلانی ویقرأ فی الاولی قل یا ایها الکفرون وفی الثانیة الاخلاص وقیل فی الاولی وربك یخلق ما یشاء ویختار ما کان لهم الخیرة سبحان الله وتعالی عما یشرکون وربك یعلم ما تکن صدورهم وما یعلنون وفی الثانیة ما کان لمؤمن ولا مؤمنة اذا قضی الله ورسوله امرا ان یکون لهم الخیرة الی مبینا **قوله** استخیرك بعلمك ای بسبب علمك والباء فیه وفی بقدرتك اما للتعلیل واما للاستعانة ای اطلب الخیر مستعینا بعلمك واطلب القدرة لی مستعینا بقدرتك واما للاستعطاف ای بحق علمك الشامل وقدرتك الکاملة قاله الطیبی **قوله** اللهم ان کنت تعلم ان هذا الامر خیر لی ای ان کان فی علمك انه خیر لی آه فالشك فی ان علمه تعالی متعلق بالخیر او بالشر لا فی اصل العلم **قوله** واقدر لی الخیر بضم الدال وکسرها ای اجعله مقدورا لی او قدره لی ای یسره فهو مجاز عن التیسیر فلا ینافی کون التقدیر ازلیا قاله فی المجمع وفی روایة البزار عن ابن مسعود فوفقه وسهله فهذا یؤید تاویله بما فی المجمع قال القسطلانی وغیره بعد ذکر سوال طویل یتعین ان یعتقد ان المراد بالتقدیر هنا التیسیر علی سبیل المجاز والداعی انما اراد هذا المجاز وانما یحرم الاطلاق

عارضة الاحوذی

ابی العاصی فان قیل لعل جبریل اعلمه بان الطهارة حاصلة فیها فالجواب ان الاحکام لا تتعلق بالبواطن فان ذلك من اعتراضات الجهال والمبتدعة الذین یریدون ابطال الشریعة وانما تتعلق الاحکام بظواهر الافعال والاحوال لعلم النبی صلی الله علیه وسلم انه یعتدی به ولو کان معلقا بباطن من اعلام ملك وغیره تصرح به علی ما وقع بیانه فی کتب الاصول الثالثة والثلثون اذا کان معه ثوبان نجس وطاهر ولم یعینهما غیری فا غلب علی ظنه انه الطاهر منهما صلی وقیل انه یصلی بکل واحد صلوة

شرح سراج احمد

ثم ارضنی به پستر راضی گردان مرا بهرچه واقع شود وارضنی بهمزه وسکون را از رضاء وفتح را وتشدید ضاد معجمه بی همزه نیز روایت ست قال ویسمی حاجته فرمود آنحضرت بار اوی ونام برد حاجت خود را نزد قول وی ہذا الامر وظاہر آنست ان ہذا الامر که در حدیث واقع شده است عنوان حاجات ست بطریق عموم ودر عبارت مستخیر ہمان امر خاص خواہد بود مثل ہذه السفر وہذه الاقامة ونحو ذلک روا ست که ان ہذا الامر گوید وبیان کند یا ذکر حاجت خود را وفی الباب عن عبد الله ابن مسعود وابی ایوب اخرجه احمد وابن حبان والحاکم والبیهقی واز انس بن مالک نیز بطرق متعدده مروی گشته است چنانکه ابن السنی در عمل الیوم واللیلة ودیلمی در فردوس باین عبارت روایت کرده است اذا ہممت بامر فاستخر ربک فیه سبع مرات ثم انظر الی الذی یسبق الی قلبک فان الخیر فیه وطبرانی در اوسط از انس باین لفظ روایت کرده ما خاب من استخار ولا ندم من استشار ولا عال من اقتصد وحاکم از سعد اخراج کرده که من سعادة ابن آدم استخارته الله تعالی ومن سعادة المرء رضاه بما قضی الله ومن شقاوة ابن آدم ترکه استخارة الله ومن شقاوة ابن آدم سخطه بما قضی الله له قال ابو عیسی حدیث جابر حدیث حسن صحیح غریب لا نعرفه الا من حدیث عبد الرحمن بن ابی الموالی وهو شیخ مدینی ثقة وعبد الرحمن شیخی ست مدنی ثقه روی عنه سفین حدیثا روایت کرده از عبد الرحمن سفین یک حدیث را وقد روی عن عبد الرحمن غیر واحد من الائمة وتحقیق روایت کرده اند از عبد الرحمن بسیار کسان از ائمه اہل حدیث غرض مصنف قوت وصحت حدیث عبد الرحمن ست

باب ماجاء فی صلوة التسبیح بابست دربیان انچه آمده است در ذکر صلوة التسبیح حدثنا ابو کریب محمد بن العلاء ثنا زید بن حباب العکلی بضم حاء مہله وموحدتین درمیان ہردو الف ست عکلی بضم عین وسکون کاف ثنا موسی بن عبیدة بتصغیر ست قال ثنی سعید بن ابی سعید مولی ابی بکر بن محمد بن عمرو بن حزم عن ابی رافع مولی رسول الله صلی الله علیه وسلم وگویند مولی عباس بن عبد المطلب ست ونام او اسلم بود وگویند ابراہیم وگویند ثابت وگویند یزید واول اصح است حاضر شده احد وخندق وما بعد او را واسلام او پیش از

شرح ابی الطیب

عند عدم النیة **قوله** ثم ارضنی به بهمزة قطع ای اجعلنی راضیا به لانه اذا قدر له الخیر ولم یرض به کان منکدر العیش انما بعدم رضاه بما قدره الله له مع کونه خیرا له قال النووی اذا استخار مضی بعدها لما شرح له صدره وقال الشیخ عز الدین بن عبد السلام ما اراد وما وقع بعد الاستخارة فهو الخیرة **باب** ماجاء فی صلوة التسبیح

قوت المغتذی

حدثنا ابو کریب محمد بن العلاء حدثنا زید بن الحباب العکلی ثنا موسی بن عبیدة حدثنی سعید بن ابی سعید مولی ابی بکر بن محمد بن عمرو بن حزم عن ابی رافع قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم للعباس الحدیث بالغ ابن الجوزی فاورد هذا الحدیث فی الموضوعات واعله بموسی بن عبیدة الزبدی ولیس کما قال فان الحدیث وان کان ضعیفا لم ینته الی درجة الوضع وموسی ضعفوه وقال فیه ابن سعد ثقة ولیس بحجة وقال یعقوب ابن شیبة صدوق ضعیف الحدیث جدا وشیخه سعید لیس له عند المصنف الا هذا الحدیث وقد ذکره ابن حبان فی الثقات وقال الذهبی فی المیزان ما روی عنه سوی موسی بن عبیدة

عارضة الاحوذي

والصحيح الاول
الرابعة والثلثون
اذا اغتسل بماء حكم
باجتهاده انه نجس
ثم جمع بينه وبين
ما حكم باجتهاده
فيه انه طاهر ثم
صلى فيهما جازت
لان احد الثوبين
طاهر بيقين والثاني
طاهر بالاجتهاد
وقال بعض اصحاب
الشافعي لا يجوز
وهو ابو اسحق المروزي
لانه بمنزلة ثوب
واحد بعضه
طاهر وبعضه
نجس واشكل
عليه فلا يجوز ان
يتحرى فيه وهذا
قلب الحقيقة
لا يكون الثوبان ثوبا
ولا الثوب ثوبين
لا حقيقة ولا حكما
الخامسة والثلثون ٣٥
اذا اصاب بعض
ثوبه نجاسة ولم يعلم
موضعها لم يجز

شرح سراج احمد

بدر بود و حاضر نشد بدر را و آنحضرت مولات خود را که سلمی نام داشت بتزویج او داد و عبید اللہ از وی متولد شد در خلافت
علی مرتضی وفات کرد قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم للعباس گفت ابو رافع فرمود آنحضرت مرعباس را یا عم
الا اصلك ای عم من آیا صله رحم نکنیم با تو الا احبوك آیا اعطا نکنم ترا الا انفعك آیا نفع نرسانم ترا قال بلی یا رسول الله
گفت عباس آری یا رسول الله قال یا عم صل اربع رکعات فرمود آنحضرت ای عم من بگذار چهار رکعت را تقرأ فی کل
رکعة بفاتحة الکتاب بخوانی در هر رکعت الحمد لله و سورة و دیگر سوره را از قرآن هر سوره که باشد شیخ جلال الدین سیوطی
در عمل الیوم واللیلة گفته که بخوانید در وی تکاثر والعصر والکافرون واخلاص فاذا انقضت القرأة پس چون تمام کنی تو قرأت
را فقل الله اکبر والحمد لله وسبحان الله پس بگو تکبیر و تحمید و تسبیح را خمس عشرة مرة پانزده بار قبل ان ترکع پیش از آنکه
رکوع کنی ثم ارکع فقلها عشرا پستر رکوع کن پس بگوی تو آنرا در رکوع ده بار ثم ارفع راسك فقلها عشرا پس بر دار
سر خود را پس بگو آن کلمات را ده بار در قومه ثم اسجد فقلها عشرا پستر سجده کن پس بگو آنها را ده بار ثم ارفع راسك
فقلها عشرا پستر بر دار سر خود را از سجده پس بگو آنها را ده بار در جلسه ثم اسجد فقلها عشرا پستر سجدۂ دوم کن پس بگو آنها را
ده بار ثم ارفع راسك فقلها عشرا قبل ان تقوم پستر بر دار سر خود را از سجدۂ دوم پس بگو آن کلمات را ده بار پیش از آنکه
برخیزی بسوی گذاردن رکعت دوم در جلسۂ استراحت فذلك خمس وسبعون فی کل رکعة پس گفتن آن کلمات
هفتاد و پنج مرتبه میشوند در هر رکعتی این نیز مقولۂ آنحضرت ست و احتمال دارد که مقولۂ راوی باشد وهی ثلث مائة فی اربع
رکعات و مجموع آنها سه صد بار میشوند در چهار رکعت ولو کانت ذنوبك مثل رمل عالج غفرها الله لك و اگر باشند
گناهان تو مانند ریگ بسیار که مانع باشد از رفتار کرده باشی تو آن را بیامرزد آنها را حق تعالی برای تو و این مبالغه در غفران ست
قال یا رسول الله ومن یستطیع ان یقولها فی یوم گفت عباس بن عبد المطلب ای پیغمبر خدا و کدام کس طاقت دارد
که بگوید و بخواند آن را در روزی قال ان لم تستطع ان تقولها فی یوم فقلها فی جمعة فرمود آنحضرت اگر طاقت نداری
تو اینکه بخوانی آن را در هر روزی پس بخوان آن را در روز جمعه یکبار فان لم تستطع ان تقولها فی جمعة
فقلها فی شهر پس اگر طاقت نداری تو اینکه بخوانی آن را در روز جمعه پس بخوانی آن را در هر ماهی یک بار
فلم یزل یقول له حتی قال فقلها فی سنة ابو رافع گوید پس همیشه بود آنحضرت
که میگفت مرعباس را تا آنکه فرمود پس بخوان آن را در سالی یک بار و این حدیث را ابو داود و ابن ماجه و
بیهقی در دعوات الکبیر نیز روایت کرده و در روایات بعضی بزیادتی لفظ فان لم تفعل ففی عمرك مرة واقع شده است

شرح ابی الطیب

قوله الا اصلك الا احبوك الا انفعك من الصلة واحبوك من حباه کذا وبکذا اذا اعطاه والحباء العطیة
وانفعك من النفع **قوله** فقل الله اکبر والحمد لله وسبحان الله وفی ابی داود بروایة عکرمة عن ابن
عباس قلت سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اکبر خمس عشرة وافادت
هذه الروایة ان الترتیب غیر لازم بل بایهن بدأ یصح **قوله** رمل عالج
ما تراکم من الرمل ودخل بعضه فی بعض وهو ایضا اسم لموضع کثیر الرمال

عارضة الاحوذی

التحری فی غسل جمیعه بخلاف الثوبین لان اصل الثوبین الطهارة فاذا شك فی احدهما استند اجتهاده الی اصل الطهارة والثوب الواحد بطل فیه حکم الاصل وهی الطهارة فلو یکن للاجتهاد مستند وهذا امر دقیق للفقه فتامله السادسة والثلثون اذا شق هذا الثوب الواحد نصفین لو یجز التحری لجواز ان تنقسم النجاسة فیهما السابعة والثلثون اذا تحقق ان النجاسة اصابت احد الکمین کان الاجتهاد کالثوبین باختلاف العلماء فان فصلهما جاز الاجتهاد اجماعا والله اعلم **باب** ما جاء کم تمکث النفساء مسألة

حل اللغة

عارضة الاحوذی

الازدیة عن
ام سلمة قالت
کانت النفساء
علی عهد رسول الله
صلی الله علیه وسلم
تمکث اربعین
یوما فکنا نطلی
وجوهنا بالورس
من الکلف اسناد
هذا الحدیث یرویه
علی بن عبد الاعلی
عن ابی سهل کثیر
ابن زیاد البرسانی
وهما ثبتان عن
ام بُسَّة مُسَّة
الازدیة وهذا
الباب بجملته لا یصح
فیه خبر عن النبی
صلی الله علیه وسلم
بحال و انما المعتبر
فیه الوجود وقد
قال الاوزاعی عندنا
امرأة تنفس ستین
یوما وحکی الطحاوی
عن اللیث عن بعضهم
سبعین یوما غریبه
النفساء اسم الوالدة
و یقال نُفِست

شرح سراج احمد

واین حدیث موافق مذهب ائمه دیگر ست سوای امام ابی حنیفه رضی الله عنه قال ابو عیسی هذا حدیث غریب من حدیث ابی رافع گفت مصنف حدیث فضائل التسبیح حدیثی ست غریب از حدیث ابی رافع که مذکور شده است حدثنا احمد بن محمد بن موسی نا عبد الله بن المبارك نا عکرمة بن عمار قال ثنی اسحق بن عبد الله بن ابی طلحة عن انس ابن مالك ان ام سلیم غدت علی النبی صلی الله علیه وسلم گفت انس بن مالک پدر ستیکه ام سلیم مادر وی در وقت صباح آمد بر آنحضرت فقالت علمنی کلمات اقولهن فی صلاتی پس گفت ام سلیم یا رسول الله بیاموز انی مرا کلماتی که بخوانم آنها در نماز خود قال کبری الله عشرا و سبحی الله عشرا واحمدیه عشرا فرمود آنحضرت تکبیر گو خدای را ده بار و سبحان الله گوی ده بار و حمد گوی خدای را ده بار ثم سلی ماشئت پستر سوال کن از حق تعالی آنچه خواهی یقول الله نعم نعم اجبت فرماید حق تعالی در جواب آری آری قبول فرمودم مسالت ترا وفی الباب عن ابن عباس اخرجه ابو داود وابن ماجة والبیهقی فی الدعوات الکبیر والنسائی وابن خزیمة والحاکم وابو نعیم فی الحلیة وعبد الله بن عمرو بن العاص والفضل بن عباس وابی رافع کما اخرجه الترمذی قال ابو عیسی حدیث انس حدیث حسن غریب وقد روی عن النبی صلی الله علیه وسلم غیر هذا الحدیث فی صلوة التسبیح وتحقیق روایت کرده شده است از آنحضرت سوای این حدیث احادیث دیگر در صلوة التسبیح که معمول حنفیه است ولا یصح منه کبیر شیء مصنف گوید صحیح نگشته است

شرح ابی الطیب

قوله علمنی کلمات اقولهن فی صلاتی قال العراقی ایراده هذا الحدیث فی باب صلوة التسبیح فیه نظر فان المعروف انه ورد فی التسبیح عقب الصلوات لا فی صلوة وذلك مبین فی عدة طرق منها فی مسند ابی یعلی والدعاء للطبرانی فقال یا ام سلیم اذا صلیت المکتوبة تقولین سبحان الله عشرا الخ قاله فی قوت المغتذی واجاب عنه بعض الفضلاء یمکن ان یقال علمها النبی صلی الله علیه وسلم ان تقول فی الصلوة وان تقول بعدها وهو الذی فهمه المصنف فلا اشکال وبه یحصل التوفیق مع بقاء کل روایة علی ظاهرها انتهی اقول یؤید انه علمها صلی الله علیه وسلم ان تقولها فی الصلوات قولها اقولهن فی صلاتی لکن لم یذهب احد من العلماء الی هذه الطریقة فی صلوة التسبیح فالظاهر انه یحذف المضاف ای اقولهن فی دبر صلاتی وایراد المصنف ههنا باعتبار مناسبة ما والله اعلم قوله یقول الله نعم نعم ای یقول الله تعالی فی جواب سوالك نعم نعم وهو کنایة عن الاجابة قوله ولا یصح منه کبیر شیء وقال ابن حجر وممن رواه ایضا الطبرانی فی معجمه والخطیب والآجری وابو سعید السمعانی وابو موسی المدینی

قوت المغتذی

انس بن مالك ان ام سلیم غدت علی النبی صلی الله علیه وسلم فقالت علمنی کلمات اقولهن فی صلاتی فقال کبری الله عشرا وسبحی الله عشرا واحمدیه عشرا ثم سلی ماشئت یقول نعم نعم قال العراقی ایراده هذا الحدیث فی باب صلوة التسبیح فیه نظر فان المعروف انه ورد فی التسبیح عقب الصلوات لا فی صلوة التسبیح وذلك مبین فی عدة طرق منها فی مسند ابی یعلی والذی للطبرانی فقال یا ام سلیم اذا صلیت المکتوبة فقولی سبحان الله عشرا الی آخره

شرح سراج احمد

از آنحضرت بسیار و اکثر آن که چیزی باشد غرض مصنف جرح ست و طعن ست بر دیگر روایات که نزد قائل این روایات آنچه که نزد حنفیه معمول ست در نماز تسبیح ثبوت آن از آنحضرت نگشته است و ازین قول ترمذی نفی و سلب مطلق نمی شود زیرا چه بسیار احادیث اند که نزد یک شخص صحیح نشده باشد و او را باسناد صحیح نرسیده باشد و از دیگر طرق صحیح بود بلکه این نقص عائد بآن شخص باشد نه در نفس حدیث چنانکه مطلق حدیث صلوة التسبیح را ابن الجوزی نسبت بوضع کرده و در موضوعات خود آورده و حال آنکه نزد اهل تحقیق قول ابن جوزی مردود ست و بسیاری از علمای محدثین آن را تصحیح نموده اند و از زمان سلف از تابعین و من بعدهم الی یومنا هذا معمول و مشهور شده است و مشائخ طریقت بدان وصیت کرده اند وقد رأی ابن المبارك وغیر واحد

من اهل العلم صلوة التسبیح وذكروا الفضل فیه وتحقیق روایت کرده است ابن المبارک و بسیار کسان از ائمه که از اهل علم بوده اند گذاردن نماز تسبیح را در سندهای خویش و ذکر کرده اند فضل آنرا چنانکه مصنف را نیز صلوة التسبیح بهیأت دیگر

از عبد الله بن المبارک رسیده است که میگوید حدثنا احمد بن عبدة الضبی نا ابو وهب قال سألت عبد الله بن

المبارك عن الصلوة التی یسبح فیها گفت ابو وهب که شیخ الشیخ مصنف ست سوال کردم عبد الله بن المبارک را از هیأت و کیفیت نماز که تسبیح گفته میشود در وی قال گفت عبد الله بن المبارک یکبر تکبیر تحریم بگوید ثم یقول پستر بخواند ثنا را که این ست

سبحانك اللهم وبحمدك وتبارك اسمك وتعالى جدك ولا اله غيرك ثم يقول خمس عشرة مرة پس از ثنا بگوید پانزده کرت

سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اكبر ثم يتعوذ ويقرأ بسم الله الرحمن الرحيم وفاتحة الكتاب وسورة پس از تعوذ بگوید و بخواند فاتحه را با بسمله و دیگر سوره را از قرآن که یاد او باشد ثم یقول عشر مرات پس از خواندن قراءت بگوید ده بار

سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اكبر را و این بست و پنج بار گشت در قیام ثم یرکع فیقولها عشرا پستر رکوع کند

پس بگوید آنرا در رکوع ده بار ثم یرفع رأسه فیقولها عشرا پستر بردارد سر خود را پس بگوید آنرا ده بار ثم یسجد فیقولها عشرا پستر سجده کند پس بگوید آنرا ده بار ثم یرفع رأسه فیقولها عشرا پستر بردارد سر خود را از سجده پس بگوید آنرا در جلسه ده بار ثم یسجد الثانیة فیقولها عشرا پستر سجده دوم کند پس بگوید آنرا ده بار یصلی اربع رکعات علی هذا بگذارد چهار رکعت بر همین نمط که جلسه استراحت نباشد و در قیام پیش از قراءت پانزده بار و پس از قراءت ده بار باشد فذلك خمس وسبعون تسبیحة فی كل ركعة پس آن خواندن تسبیح و تحمید و تهلیل و تکبیر هفتاد و پنج بار اند در هر رکعتی چنانکه در حدیث اول نیز بود یبدأ فی كل ركعة بخمس عشرة تسبیحة که آغاز نماز کند در هر رکعتی بپانزده

بار گفتن تسبیحات ثم یقرأ ثم یسبح عشرا پستر بخواند قراءت را پستر باز بگوید تسبیحات را ده بار فان صلی لیلا فاحب الی ان یسلم فی كل ركعتین پس اگر کسی میگذارد صلوة التسبیح را در شب پس دوست میدارم بسوی خود اینکه سلام دهد گذارنده در هر دو رکعت یعنی در شب هر شفعه را

شرح ابی الطیب

واختلف المتقدمون والمتاخرون فی تصحیح هذا الحدیث فصححه ابن خزیمة والحاكم وحسنه جماعة انتهی وقال العسقلانی هذا حدیث حسن وقد اساء ابن الجوزی بذكره فی الموضوعات قال فی قوت المغتذی موسی بن عبیدة شیخ سعید لیس له عند المصنف الا هذا الحدیث وقد ذكره ابن حبان فی الثقات وقال الذهبی فی المیزان ما روی عنه سوی موسی بن عبیدة انتهی **قوله**

ثم یقول خمس عشرة مرة سبحان الله الخ ظاهره انه هكذا بلغته الروایة لا انه اختاره من عند نفسه احترازا عن جلسة الاستراحة فان ترك الوارد فی الحدیث لمثل ذلك بعید من مثله بل وجد كذلك فی بعض الروایات وقال السبكی وجلالة ابن المبارك تمنع من مخالفته وانا احب العمل

عارضة الاحوذی

بضم النون وكسر الفاء وبفتح النون وكسر الفاء فاذا احاضت قیل بفتح النون وكسر الفاء لا غیر الورس نبات یزرع بالیمن زرعا ولا یكون بغیر الیمن ولا یكون یوما نباته مثل السمسم فاذا جف تفتقت خرائطه فینتقض منه الورس احمر یزرع سنة فیقیم فی الارض عشر سنین ینبت ویثمر واجوده حدیثه یقال اورس فهو وارس ومورس لغة ضعیفة والكلف لمع سود تكون فی الوجه ومنه كلف المرء احكامه قال ابو حنیفة اكثر النفاس اربعون یوما وقال الحسن البصری اكثره خمسون یوما وقال مالك والشعبی وعطاء

اسماء الرجال

عارضة الاحوذی

والشافعیؒ اکثرہ ستون یوما لما وجد ذالک مطردا فلما سمع مالک بان هنالک من ینفس سبعین یوما رجع فقال یسال النساء عن ذلک فاحال علی عادة البلاد والاشخاص فکل تکلم علی وجد حتی علموا ان الرحم یقبض علی الولد فیحتقن الدم فاذا خرج الولد زال الحقن واسترسل الدم من تجاویف الاعضاء ومخازن البدن فقد تنقص مدته وقد تطول وقد یستحیل فیولد دون دم وقد روی ان امرأة ولدت علی عهد رسول الله صلی الله علیه وسلم دون دم فسمیت ذات الجفوف فلا جرم لاحد لاقله علی هذا وقال المزنی

شرح سراج احمد

علیحدہ علیحدہ بگذارد وان صلی نهارا واگر میگذارد گذارندہ صلوة التسبیح را در روز فان شاء سلم وان شاء لم یسلم پس او مخیرست اگر خواہد سلام دہد در ہر دو رکعت واگر خواہد سلام ندہد وچہار رکعت را بیک سلام گذارد قال ابو وهب واخبرنی عبد العزیز هو ابن ابی رزمة عن عبد الله انه قال گفت ابو وہبؒ حدیث کردہ مرا عبد العزیز کہ او ابن ابی رزمہ است از عبد اللہ بن المبارک کہ او گفت رزمہ بکسر راء وسکون زاء یبدأ فی الرکوع بسبحان ربی العظیم وفی السجود بسبحان ربی الاعلی یعنی در رکوع وسجود اول تسبیحات راتبہ را بگوید ثلثا سہ بار چنانکہ در نماز ہا گفتہ میشود ثم یسبح التسبیحات پستر سبحان اللہ والحمد للہ ولا الہ الا اللہ واللہ اکبر را بگوید قال احمد بن عبدة کہ شیخ مصنف ست ناوهب بن زمعة قال نی عبد العزیز وهو ابن ابی رزمة قال قلت لعبد الله بن المبارک ان سها فیها ایسبح فی سجدتی السهو عشرا عشرا گفت عبد العزیز گفتم عبد اللہ بن مبارک را و پرسیدم ازوی کہ اگر مصلی سہو کرد در صلوة التسبیح آیا سبحان اللہ آخر را بگوید در ہر دو سجدۂ سہو دہ دہ بار چنانکہ در رکوع وسجود صلوة التسبیح کردہ میشود قال لا انما هی ثلث مائة تسبیحة گفت عبد اللہ ابن المبارک نگوید چرا این نیست کہ ہست تمامی تسبیحات صلوة التسبیح سہ صد بار وآن تمام گشتہ اند باز چرا بخواند **باب** ما جاء فی صفة الصلوة علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم بابست در بیان آنچہ آمدہ است در ذکر صفت درود خواندن بر آنحضرت حدثنا محمود بن غیلان قال ثنی ابو اسامة عن مسعر والاجلح بن عبد اللہ بن حجیة بمہملہ وجیم مصغر کنیت او ابو حجیہ کندی بودہ وگویند نام او یحیی بود صدوق شیعہ از سابعہ بود ومالک بن مغول عن الحکم بن عتیبة بمثناة فوقیہ وموحدہ مصغر ابو محمد الکندی کوفی ثقہ ثبت فقیہ بود گاہ تدلیس ہم میکرد از خامسہ است در سنة ثلث عشرة ومائة وفات کرد از عمر شصت وہفت عن عبد الرحمن بن ابی لیلی عن کعب بن عجرة بضم عین وسکون جیم وفتح راء صحابی ست از اصحاب شجرہ قال قلنا یا رسول اللہ هذا السلام علیک قد علمنا گفت کعب گفتیم ما گروہ صحابہ بحضور آنحضرت این ست سلام گفتن بر تو وشناختیم آن را کہ تعلیم نمودی ما را در تشہد قال البیهقی اشارة الی السلام الذی فی التشهد وحکی ابن عبد البر احتمالا آخر وهو ان المراد بالسلام الذی یتحلل من الصلوة وقال الاول اظهر اقول ویحتمل ان یکون المعنی عرفناہ بالسلام المتعارف وهو قوله السلام علیک لانه اقل السلام المعتبر فکیف الصلوة علیک پس چہ طور بگوییم درود را بر تو بر طبق السلام علیک یا صلی اللہ علیک بارادۂ انشاء وقصد دعا یا دیگر طور قال قولوا فرمود آنحضرت برای تعلیم کیفیت صلوة بگوئید اللهم صل علی محمد وعلی آل محمد کما صلیت علی ابراهیم انک حمید مجید خداوندا درود بفرست بر محمد و بر آل محمد چنانکہ درود فرستادۂ بر ابراہیم بدرستیکہ تو ستودہ شدۂ بر صفات کمال بزرگی

شرح ابی الطیب

بما تضمنہ حدیث ابن عباسؓ لا یمتنع من التسبیح بعد السجدتین الفصل بین الرفع والقیام فان جلسة الاستراحة حینئذ مشروعة فی هذا المحل **باب** ما جاء فی صفة الصلوة علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم **قوله** هذا السلام علیک قد علمنا ای فی التحیات بتعلیمک ایانا بان نقول السلام علیک ایها النبی ورحمة اللہ وبرکاته **قوله** کما صلیت علی ابراهیم قد اکثر العلماء فی توجیه هذا التشبیه من الاقوال واحسن ما وجه به هو ان یجعل وجه الشبه کون کل من الصلاتین افضل من الصلوة السابقة فیکون الصلوة علی سید المرسلین صلی اللہ علیہ وسلم افضل من الصلوة علی السابقین علیه ومنهم ابراهیم علیه السلام کما ان الصلوة علی ابراهیم افضل من الصلوة علی جمیع من سبقه من الانبیاء فیلزم من التشبیه المذکور کون الصلوة علی نبینا وسیدنا المصطفی صلی اللہ علیہ وسلم افضل من الصلوة علی ابراهیم علیه السلام لا یقال ان هذا الوجه یقتضی ان تکون الصلوة علی آل محمد افضل من الصلوة علی آل ابراهیم ومعلوم

اسماء الرجال

[illegible]

باقی در صفحۂ آیندہ

شرح سراج احمد

گرامی پس صلوۃ بفرست بر اندازۂ کمال بزرگی خود و بارك علی محمد و علی آل محمد کما بارکت علی ابراهیم و علی آل ابراهیم
خداوندا برکت ده و افزونی گردان خیر و نعمت خود را بر محمد و بر آل محمد چنانکه برکت دادی بر ابراهیم انك حمید مجید بدرستیکہ تو ستودہ
شدہ بر صفات کمال بزرگی و گرامی بدانکہ مراد از آل محمد کسی ست کہ حرام کردہ است بروی گرفتن زکوۃ چنانکہ بنی هاشم و بنی عبد المطلب
وگویند کہ ہر تقی آل محمد ست وگویند تمام امت کہ اجابت کردہ آنحضرت را و باین رفتہ است مالک چنانکہ ذکر کرد آنرا ابن العربی و اختیار
کردہ است آن را زہری و نووی در شرح مسلم گفتہ و آل رجل اہل و عیال او را گویند و بمعنی اتباع نیز آمدہ و باین معنی واقع شدہ آلی کل
مومن و ظاہر آنست کہ مراد در حدیث معنی اتباع باشد و بعضی آل را تفسیر باہل بیت کردہ اند دیگر بدانکہ اینجا تشبیہ نیست از باب
الحاق ناقص باکامل بلکہ از باب بیان حال چیزی ست کہ نشناختہ شدہ است و گویند کہ تشبیہ متعلق بآل محمد ست و گویند کہ شرط نیست
کہ باشد مشبہ بہ اقوی بلکہ مجرد مشارکت کافی ست و مقصود از وی تشبیہ صلوۃ ست بصلوۃ عام ست کہ در کمیت بود یا در کیفیت و
یا غیر اینہا مثل دوام و ثبات پس آن از قبیل تشبیہ است برای بیان حال یا برای بیان امکان فان قیل لا شک ان محمدا صلی اللہ
علیہ وسلم افضل الخلق فکیف طلب لہ من اللہ الصلوۃ کصلوۃ ابراہیم والاصل ان یکون المشبہ بہ فوق المشبہ فہذا سوال مشہور وقد اجیب
عنہ باجوبۃ کثیرۃ ضعیفۃ احسنہا انہ صلی اللہ علیہ وسلم اولی فیکون قولنا کما صلیت علی ابراہیم وعلی آل ابراہیم متناولا للصلوۃ علیہ
وعلی سائر النبیین من ذریۃ ابراہیم ثم قد امرنا اللہ ان نصلی علیہ وعلی آلہ خصوصا بقدر ما صلینا علیہ مع سائر آل ابراہیم عموما وہو فیہم
فیحصل لآلہ من ذلک ما یلیق بہم ویبقی الباقی لہ صلی اللہ علیہ وسلم فیکون قد صلی علیہ خصوصا وطلب لہ من الصلوۃ لآل ابراہیم
عموما وہو داخل معہم ولا شک ان الصلوۃ الحاصلۃ لآل ابراہیم علیہ السلام اکمل من الصلوۃ الحاصلۃ لہ دونہم فیظہر من ہذا
شرفہ وفضلہ علی ابراہیم وعلی آل ابراہیم ولا یخفی انہ مع بعدہ غیر مستقیم بالروایات التی لم یذکر فیہا آل ابراہیم او اقتصر علی آل
ابراہیم واریدبہ ابراہیم الا ان یقال المراد آل ابراہیم معہ کما قیل فی قولہ تعالی واذ نجینا کم من آل فرعون وعندی ان المشبہ ہو
صلوۃ ابراہیم وآل ابراہیم جمیعا وصلوۃ آل ابراہیم من الانبیاء الذین من ذریتہ فانہم لکثرتہم یتقوی جانب المشبہ
فی الجملۃ وان کان ہو افضل من کل واحد منہم علی حدۃ واللہ سبحانہ اعلم ذکرہ مولانا علی القاری فی الشرح
و علماء درین باب رسالہا تحریر نمودہ اند اجوبۂ دیگر برای اختصار ذکر کردہ نشد نہ و بعضی دیگر جوابہا را در ترجمۂ

شرح ابی الطیب

انہم انبیاء فیلزم تفضیل آل محمد صلی اللہ علیہ وسلم علی الانبیاء لانا نقول لا نسلم انہ یلزم من ذلك تفضیل الصلوۃ علی آل
نبینا علی آل ابراہیم لان مدار ہذا الوجہ تفضیل مجموع الصلوۃ علی نبینا صلی اللہ علیہ وسلم وعلی آلہ علی مجموع الصلوۃ علی
ابراہیم وعلی آل ابراہیم ولا یلزم من تفضیل ذلك المجموع علی ہذا المجموع تفضیل الصلوۃ علی آل النبی صلی اللہ علیہ وسلم علی
آل ابراہیم وقال بعض الفضلاء ولعل وجہ الشبہ ہو التعمیم والمعنی صل علیہ صلوۃ تعمہ واہل بیتہ لا صلوۃ قاصرۃ
کما صلیت علی ابراہیم صلوۃ عمتہ واہل بیتہ ولہذا خص ابراہیم لانہ کان معلوما بعموم الصلوۃ لہ ولاہل بیتہ علی
لسان الملائکۃ ولہذا ختم بقولہ انك حمید مجید کما ختم الملائکۃ صلاتہم علی اہل بیت ابراہیم بذلك قول الملائکۃ
رحمۃ اللہ وبرکاتہ علیکم اہل البیت انہ حمید مجید فی سورۃ ہود فوجہ التشبیہ علی ہذا ہو ما یستفاد من عطف اہل البیت علیہ والجمع بینہ
وبینہ حرای اللہم اجمع بینہم فی الصلوۃ وعمہم بہا کما صلیت علی ابراہیم کذلك واللہ تعالی اعلم

عارضۃ الاحوذی

اقلہ اربعۃ ایام
لان اکثرہ اکثر الحیض
اربع مرات فاقلہ
اربع مرات وحکی
عن ابی یوسف
اقلہ احد عشر یوما
لیزید علی اکثر الحیض
عندہ یوما وقال
الثوری اقلہ ثلثۃ
ایام کاقل الحیض
واقل الحیض عندنا
دفعۃ من دم وقد
یتفق کما قلنا ان تخرج
الولد دون دم وخصوا
لان من تفاریق ہذہ
المسائل وما یتعلق
بہا سبع الاولی اذا
لم تر دما اغتسلت
وصلت قال مالك
فی العتبیۃ وقال
لا یاتی الغسل الا
بخیر وقال بعض
اصحاب الشافعی لا
غسل والمعنی فیہ
ان خروج الولد
یوجب الغسل لانہ
لا یخلو عن رطوبۃ
بحال وان خلا عن دم

بقیہ ۴۵۶ صفحہ مع
وان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اخذ بیدہ
وعلمہ التشہد فی الصلوۃ وقال قل
التحیات للہ والصلوات والطیبات
السلام علیك ایہا النبی ورحمۃ اللہ
وبرکاتہ السلام علینا وعلی عباد اللہ
الصالحین اشہد ان لا الہ الا اللہ
واشہد ان محمدا عبدہ ورسولہ فاذا
قلت ہذا او قضیت ہذا فقد
قضیت صلاتك ان شئت ان تقوم
فقم وان شئت ان تقعد فاقعد
کذا رواہ ابو داود والدارمی
وابن حبان واحمد وغیرہم
الاسناد وقال اکثر الحفاظ علی
ان قولہ فاذا قلت الخ مدرج من کلام ابن مسعود
منہم ابن حبان والدارقطنی
والبیہقی والخطیب وادعوا
الجمع فی ذلك وقال الخطابی
ان لم یثبت ادراجہا دلت
علی ان الصلوۃ علی النبی صلی
اللہ علیہ وسلم لیست بواجبۃ وقال
الامام ابن الہمام وغایتہ ان فیہ
الادراج ہذا ان تعیم موقوفہ
والموقوف فی مثلہ لہ حکم الرفع
کذا ذکرہ السیوطی وابو داود

شرح سراج احمد

شرح مسلم نوشتہ ام قال محمود گفت محمود بن غیلان کہ شیخ مصنف ست قال ابواسامة وزادنی زائدة عن الاعمش گفت ابواسامہ و زیادہ روایت کردہ است مرا زائدہ شیخ من از اعمش عن الحکم عن عبدالرحمن بن ابی لیلی قال ونحن نقول وعلینا معھم گفت عبدالرحمن بن ابی لیلی ما یان می گفتیم لفظ وعلینا معھم را نیز وفی الباب عن علی وابی حمید اخرجہ الشیخان واحمد وابوداود والنسائی وابن ماجة وابی مسعود اخرجہ مسلم واحمد وابن حبان والدارقطنی والبیھقی وطلحة وابی سعید الخدری اخرجہ البخاری واحمد والنسائی وابن ماجة وبریدة اخرجہ الدارقطنی وزید بن خارجة ویقال ابن جاریة وگفتہ میشود ابن جاریہ بالجیم والراء بعدہا تحتیہ وابی ھریرة اخرجہ ابوداود قال ابوعیسی حدیث کعب بن عجرة حدیث حسن صحیح وعبدالرحمن بن ابی لیلی کنیتہ ابوعیسی یعنی کنیت عبدالرحمن ابوعیسی ست وابولیلی اسمہ یسار ونام ابی لیلی یسار ست **باب** ماجاء فی فضل الصلوة علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم باب ست در بیان انچہ آمدہ است در ذکر فضیلت درود گفتن بر آنحضرت حدثنا محمد ابن بشار نا محمد بن خالد بن عثمة بفتح عین مہملہ وسکون مثلثہ قال ثنا موسی بن یعقوب الزمعی بفتح زاء و میم و عین مہملہ قال حدثنی عبداللہ بن کیسان بفتح کاف وسکون مثناة تحتیہ ان عبداللہ بن شداد اخبرہ بدرستیکہ عبداللہ بن شداد حدیث کرد عبداللہ ابن کیسان را عن عبداللہ بن مسعود و درین اسناد لطیفہ است کہ سہ عبداللہ جمع گشتند کہ یکی از دیگری روایت نمودن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال اولی الناس بی یوم القیمة اکثرھم علیّ صلوة نزدیک تر و پیوستہ ترین مردم بمن روز قیامت بیشترین ایشان ست در درود گوینده بر من بدانکہ در حدیث دیگر وارد شدہ است کہ کثرت صلوة موجب شفاعت آنحضرت میگردد و سببش ہمین ست کہ بجہت حصول قرب آنحضرت نور رحمت حق کہ فائض میگردد بر جوہر شریف وی بآن کس نیز میرسد کہ حقیقت معنی شفاعت ست قال ابوعیسی ھذا حدیث حسن غریب وروی عن النبی صلی اللہ

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی فضل الصلوة علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم **قولہ** اولی الناس بی ای اقربھم واحقھم بشفاعتی یوم القیمة اکثرھم علیّ صلوة لان کثرة الصلوة منبئة عن التعظیم المقتضی للمتابعة الناشیة عن المحبة الکاملة المرتبة علیھا محبة اللہ تعالی وغفرانہ قال تعالی قل ان کنتم تحبون اللہ فاتبعونی یحببکم اللہ ویغفر لکم ذنوبکم قال ابن حبان فی ھذا الحدیث بیان صحیح ان اولی الناس بہ صلی اللہ علیہ وسلم اصحاب الحدیث اذ لیس فی ھذہ الامة اکثر صلوة منھم وقال الخطیب البغدادی قال لنا ابونعیم ھذہ منقبة شریفة من ھذہ الامة تختص بھا رواة الآثار ونقلتھا لانہ لا یعرف لعصابة من العلماء من الصلوة علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم اکثر مما یعرف لھذہ العصابة نسخا وذکرا

قوت المغتذی

محمد بن خالد بن عثمة بفتح العین المھملة وسکون المثلثة الزمعی بفتح الزای وسکون المیم وعین مھملة نسبة الی جدہ زمعة اولی الناس بی یوم القیمة اکثرھم علیّ صلوة قال ابن حبان فی صحیحہ ای اقربھم منی فی القیمة قال وفیہ بیان ان اولاھم بہ صلی اللہ علیہ وسلم فیھا اصحاب الحدیث اذ لیس من ھذہ الامة قوم اکثر صلوة علیہ منھم وقال الخطیب البغدادی قال لنا ابونعیم ھذہ منقبة شریفة یختص بھا رواة الآثار ونقلتھا لانہ لا یعرف لعصابة من العلماء من الصلوة علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم اکثر مما یعرف لھذہ العصابة نسخا وذکرا

عارضة الاحوذی

وتلک الرطوبة خارج معتاد من مخرج معتاد فینبغی ان یجب الغسل بلا خلاف وھو الاصح عند اصحاب الشافعی الثانیة لو نوت بھذا الغسل خروج الولد اجزاھا ما قلناہ وقال بعض اصحابنا لا یجزیہ فینبغی اذا ان یقول لا یلزم فان کل ما اوّلت من الاحداث تجزی فیھا وھذا دقیق بیّن الثالثة اذا زاد علی ستین یوما او علی عادة سئل النساء عنھا فھی مستحاضة ولاصحاب الشافعی فی ذلک تفصیل بدیع دقیق لا تحتملہ العارضة الرابعة اذا انقطع دم النفاس قبل تمام مدتہ اغتسلت وصلت الخامسة فان عاد

شرح سراج احمد

علیہ وسلم انہ قال من صلی علی صلوۃ صلی اللہ علیہ عشرا ہر کہ درود فرستد بر من یک بار درود فرستد حق تعالی بروی دہ بار وکتب لہ عشر حسنات و بنویسد حق تعالی یا نوشتہ شود برای وی دہ نیکی اخرجہ النسائی عن عمرو بن سعد والطبرانی عن ابی بردۃ و این حدیثی ست کہ بہ بسیار طرق مروی گشتہ است حدثنا علی بن حجر ثنا اسمعیل بن جعفر عن العلاء بن عبد الرحمن عن ابیہ عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من صلی علی صلوۃ صلی اللہ علیہ عشرا ہر کہ درود فرستد بر من یک بار رحمت فرستد حق تعالی بروی دہ بار وفی الباب عن عبد الرحمن بن عوف اخرجہ احمد والحاکم وعامر بن ربیعۃ وعمار بن یاسر وابی طلحۃ الانصاری اخرجہ النسائی وابن حبان والحاکم وابن ابی شیبۃ والدارمی وانس بن مالک اخرجہ النسائی وابن حبان والحاکم والبزار والطبرانی وابی بن کعب اخرجہ الحاکم واحمد والترمذی قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن صحیح وروی عن سفین الثوری وغیر واحد من اہل العلم قالوا روایت کردہ شدہ است از سفیان ثوری و دیگر از بسیار کسان کہ گفتہ اند صلوۃ الرب الرحمۃ یعنی صلوۃ اللہ رحمت خدا است وصلوۃ الملائکۃ الاستغفار ومعنی صلوۃ ملائکہ استغفار ست حدثنا ابو داود سلیمان بن مسلم البلخی المصاحفی ثنا

شرح ابی الطیب

قولہ صلی اللہ علیہ بہا عشرا قال ابن العربی ان قیل قال اللہ تعالی من جاء بالحسنۃ فلہ عشر امثالہا فما فائدۃ ہذا الحدیث قلنا اعظم فائدۃ فان مقتضی القرآن عشر درجات فی الجنۃ ومقتضی الحدیث انہ یصلی علی المصلی عشرا وذکر اللہ للعبد اعظم من الحسنۃ المضاعفۃ وقال العراقی ولم یقتصر علی ذلک حتی زادہ کتابۃ عشر حسنات وحط عشر سیأت ورفع عشر درجات کما ورد فی الاحادیث کذا فی قوت المغتذی وقال بعض الفضلاء معنی الصلوۃ من اللہ تعالی الرحمۃ کما قالوا وہو المشہور وعلی ہذا فصلاتہ عشرا علی المصلی علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم لیس بمعنی الذکر کما فہمہ ابن العربی وانما ہو بمعنی نزال انواع الرحمۃ والالطاف انتہی قلت یؤیدہ کونہا بمعنی الذکر مقابلتہا بکتب عشر حسنات وحط عشر سیأت کما رواہ النسائی لان الرحمۃ بمعنی الاحسان فلو کانت صلاتہ علی المصلی بمعنی الرحمۃ المذکورۃ لزم التکرار وقولہم صلوۃ الرب بمعنی الرحمۃ لاینافی کون صلوۃ اللہ تعالی علیہ ذکرا لانہ من جملۃ رحمتہ علیہ بل ہی لطف واحسان اعظم من ذکرہ عند ملاء عظیم قال النووی قال القاضی صلوۃ اللہ علیہ رحمتہ وتضعیف اجرہ وقد تکون الصلوۃ علی وجہہا وظاہرہا تشریفا لہ بین الملائکۃ کما جاء فی الحدیث وان ذکرنی فی ملاء ذکرتہ فی ملاء خیر منہم

قوت المغتذی

من صلی علی صلوۃ صلی اللہ علیہ عشرا قال ابن العربی ان قیل قد قال اللہ تعالی من جاء بالحسنۃ فلہ عشر امثالہا فما فائدۃ ہذا الحدیث قلنا اعظم فائدۃ وذلک ان القرآن اقتضی ان من جاء بالحسنۃ یضاعف لہ عشرا والصلوۃ علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم حسنۃ فیقتضی القرآن ان یعطی عشر درجات فی الجنۃ فاخبر اللہ تعالی انہ یصلی علی من صلی علی رسولہ عشرا وذکر اللہ للعبد اعظم من الحسنۃ مضاعفۃ قال وتحقیق ذلک ان اللہ تعالی لم یجعل جزاء ذکرہ الا ذکرہ وکذلک جعل جزاء ذکر نبیہ ذکرہ لمن ذکرہ قال العراقی ولم یقتصر علی ذلک بل زادہ کفایۃ عشر حسنات وحط عشر سیأت ورفع عشر درجات کما ورد فی احادیث

عارضۃ الاحوذی

عن قرب ضمنت ذلک الی دم النفاس ثم تنتظر ہل یزید جمیعہ علی العادۃ ام لا فیعتبر الستۃ الساد ان تعد بین الدمین مقدار طہر انقطع حکم النفاس السابعۃ ان ولدت ولدا وبقی فی بطنہا آخر فلم تضعہ الا بعد شہرین والدم متماد فلزوجہا علیہا الرجعۃ قال ابن القسم ینظر اقصی ما یکون النفاس وقیل حالہا حال الحامل والاول اشہر فانہا نفساء وتحقیق ذلک یطول

باب الرجل یطوف علی نسائہ بغسل واحد قتادۃ عن انس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یطوف علی نسائہ بغسل واحد اسنادہ الحدیث صحیح لاغبار علیہ کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم لہ فی

اسماء الرجال

عارضة الاحوذی

الوطی القوة الظاهرة على الخلق كما روى في الصحيح عن انس انه كان يدور على نسائه وهن تسع في الساعة الواحدة ويروى من الليل والنهار قلت لانس او كان يطيقه قال كنا نتحدث انه اعطي في الجماع قوة ثلثين وكان له في الاكل القناعة الشريفة ليجمع الله له الفضيلتين في الامور الاعتبارية كما جمع له الفضيلتين في الامور الشرعية حتى يكون حاله كاملا في الدارين دار التكليف وهي الدنيا ودار الجزاء وهي الآخرة وكان الله سبحانه قد خصه في النكاح باشياء ياتي بيانها ان شاء الله ليعطه لغيره منها تسع زوجات في ملك ثم اعطاه ساعة لا يكون لازواجه

شرح سراج احمد

النضر بن شميل عن ابی قرة الاسدی عن سعيد بن المسيب عن عمر بن الخطاب قال گفت امير المؤمنين عمر ان الدعاء موقوف بين السماء والارض بدرستيكه دعا خواستن بنده از حق تعالى موقوف باشد ميان آسمان و زمين و از زمين بالاى آسمان مى ماند لا يصعد منه شئ بالا نمى رود از دعا چيزى حتى تصلى على نبيك تا آن زمان مى ماند كه درود بفرستى بر پيغمبر خود صلى الله عليه وسلم قال ابوعيسى والعلاء بن عبد الرحمن هو ابن يعقوب هو مولى الحرقة وعلاء مولى حرقه والعلاء هو من التابعين سمع من انس بن مالك وغيره وعلاء از تابعين ست كه شنيده از انس بن مالك وغيره وعبد الرحمن ابن يعقوب والد العلاء هو من التابعين وعبد الرحمن بن يعقوب والد علاء از تابعين ست سمع من ابی هريرة وابی سعيد الخدری ويعقوب هو من كبار التابعين قد ادرك عمر بن الخطاب رضی الله عنه ويعقوب از اكابر تابعين ست تحقيق دريافته امير المؤمنين عمر را و روايت كرده ازوى حدثنا عباس بن عبد العظيم العنبری ثنا عبد الرحمن بن مهدی عن مالك ابن انس عن العلاء بن عبد الرحمن بن يعقوب عن ابيه عبد الرحمن عن جده يعقوب قال قال عمر بن الخطاب گفت يعقوب گفت امير المؤمنين عمر بن الخطاب لا يبع فی سوقنا الا من تفقه فی الدين هذا حديث حسن غريب خريد و فروخت نكند كسى در بازار ما مگر آنكه دانا باشد اگر كسى خريد و فروخت كند كه علم و دانش ندارد در دين بدانكه ايراد مصنف اين حديث را در باب فضائل صلوة ظاهر مفهوم نميشود و هيچ مناسبت بترجمة الباب ندارد مگر آنكه گوئيم كه غرض مصنف از ذكر اين حديث درين باب اثبات روايت يعقوب ست از امير المؤمنين عمر بن الخطاب رضی الله عنه والله اعلم بالصواب۔

ابواب الجمعة

باب في فضل يوم الجمعة

باب در بيان فضيلت روز جمعه حدثنا قتيبة نا المغيرة بن عبد الرحمن عن ابی الزناد عن الاعرج عن ابی هريرة ان النبی صلى الله عليه وسلم

شرح ابی الطيب

قوله عن ابی قرة الاسدی بضم القاف وتشديد الراء ليس له عند المصنف الا هذا الاثر لا يعرف الا بروايته عن سعيد بن المسيب عن عمر و رواية النضر بن شميل عنه قال الشيرازی فی الالقاب ابو قرة هذا من اهل البادية لا يعرف له اسم وقال الذهبی مجهول تفرد عنه النضر بن شميل قوله لا يصعد منه شئ بفتح الياء وقيل بضمها كما فی قوله تعالى اليه يصعد الكلم الطيب فالجمهور على الفتح وفی الشواذ بالضم ای لا يرتفع الى محل الاجابة والقبول قوله حتى تصلی على نبيك قال الطيبی يحتمل ان يكون من كلام عمر فيكون موقوفا وان يكون ناقل كلام رسول الله صلى الله عليه وسلم فحذف فيه تجريد انتهى والصحيح وقفه قال ميرك لكن مثله مرفوع حكما عند المحققين من المحدثين ومثله فی قوت المغتذی قوله لا يبع فی سوقنا بجزم ولا الناهية لعله لم يقصد به قطعهم عن البيع بل قصد به ترغيبهم فی الفقه لان البيع شرع لتحصيل الحلال ولا يفيد ذلك بدون الفقه فمنع من لم يفقه لا يضر اذ بيعه لا يفيد الفائدة المطلوبة من شرعه

قوت المغتذی

عن ابی قرة الاسدی بضم القاف وتشديد الراء ليس له عند المصنف الا هذا الاثر ولا يعرف الا بروايته عن سعيد ابن المسيب عن عمر ورواية النضر بن شميل عنه قال الشيرازی فی الالقاب ابو قرة هذا من اهل البادية لا يعرف له اسم وقال الذهبی فی الميزان مجهول تفرد عنه النضر بن شميل عن عمر بن الخطاب قال ان الدعاء موقوف بين السماء والارض لا يصعد منه حتى يصلی على نبيك قال العراقی وهو وان كان موقوفا فمثله لا يقال من قبل الرای وانما هو امر توقيفی فحكمه حكم المرفوع

شرح سراج احمد

قال خير يوم طلعت فيه الشمس يوم الجمعة بهترين روزی كه برآمده بروی آفتاب يعنی ظاهر شده بظهور آفتاب يا طلوع كرده آفتاب بر اہل آن روز جمعه است ومقصود از ذكر اين صفت تعميم ست چه هيچ روزی نيست كه آفتاب بران نتافته فيه خلق آدم درين روز پيدا كرده شده است آدم يعنی تمام خلقت وی وفيه ادخل الجنة ودر روز جمعه درآورده شد آدم در بهشت وفيه اخرج منها ودر روز جمعه برآورده شد آدم ازان ودر روايات آمده است كه آدم صباح جمعه پيدا شده است ودر وقت پيشين درآورده شد در بهشت ووقت ديگر برآورده شد ازان وآن روز به درازی هزار سال بوده ولا تقوم الساعة الا فی يوم الجمعة وبرپا نشود قيامت مگر در روز جمعه مراد نفخهٔ اولی ست كه برای صعق وہلاكت ست يا نفخهٔ ثانيه كه برای بعث ونشور ست وہر دو در روز جمعه اند بدانكه فضيلت روز جمعه پيدا كردن آدم دروی ودرآوردن وی در بهشت ظاہر ست اما بيرون آوردن وی از بهشت از جهت بودن آن سبب وجود انبيا واوليار است

شرح ابی الطيب

ابواب الجمعة باب فضل يوم الجمعة قوله خير يوم طلعت فيه الشمس يوم الجمعة يعنی بالنسبة الی ايام الاسبوع واما بالنسبة الی ايام السنة فخيرها يوم عرفة ولهذا قال النووی لو قال لزوجته انت طالق فی افضل الايام واراد افضل ايام السنة يتعين يوم عرفة وان اراد افضل ايام الاسبوع تتعين الجمعة قال القاضی عياض هذه القضايا المعدودة ليست لذكر فضيلته لان اخراج ادم عليه السلام وقيام الساعة لا يعد فضيلة وانما هو بيان لما وقع فيه من الامور العظام وما سيقع ليتاهب العبد فيه بالاعمال الصالحة لنيل رحمة الله ودفع نقمة وقال ابوبكر بن العربی الجميع من الفضائل وخروج ادم عليه السلام من الجنة هو سبب وجود الذرية وهذا النسل العظيم من الرسل والانبياء والصالحين والاولياء ولم يخرج منها طردا بل لقضاء اوطار ثم يعود اليها واما قيام الساعة فسبب لتعجيل جزاء الانبياء والصديقين والاولياء واظهار كرامتهم وشرفهم قوله فيه ادخل وفيه اخرج يحتمل ان خلقه وادخاله كانا فی يوم واحد ويحتمل ان خلق يوم الجمعة ثم امهل الی يوم جمعة اخر فادخل فيه الجنة وكذا الاحتمال فی يوم الاخراج ويؤيد الاحتمال الثانی ما ذكره محی الدين النيسابوری فی تفسير قوله تعالى هل اتی علی الانسان حين من الدهر ان المراد من الانسان ادم والمراد من الحين قيل اربعون سنة ولم يكن شيئا مذكورا حين كان ملقی بين مكة والطائف زمانا طويلا انتهى

قوت المغتذی

خير يوم طلعت فيه الشمس يوم الجمعة ذكر الشيخ عز الدين بن عبد السلام ان تفضيل الازمنة والامكنة بعضها علی بعض ليس لذاتها وانما هو بسبب ما يقع فيها من وجوه الخيرات قلت وقد تتبعت خصائص يوم الجمعة فبلغت مائة خصوصية وافردتها بتاليف وفی سنن البيهقی كذا رواه ايضا الليث بن سعد عن يزيد بن محمد عن ابی سلمة ورواه يحيی بن ابی كثير عن ابی سلمة فجعل قوله خير يوم طلعت فيه الشمس يوم الجمعة رواية عن ابی هريرة عن كعب ورواه الاوزاعی عن يحيی زاد قال قلت له شئ سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم قال بل شئ حدثناه كعب قال وذهب ابن خزيمة الی ان هذا الاختلاف فی قوله فيه خلق ادم الخ واما قوله خير يوم طلعت فيه الشمس يوم الجمعة فهو عن ابی هريرة عن النبی صلى الله عليه وسلم لا شك فيه

عارضة الاحوذی

فيها حتی تكون مقتطعة له من زمانه يدخله فيها علی جميع ازواجه فيطأهن او بعضهن ثم يدخل عند التی الدور لها ففی كتاب مسلم عن ابن عباس ان تلك الساعة كانت بعد العصر فلو اشتغل عنها لكانت بعد المغرب او غيره فلذلك قال فی الحديث فی الساعة الواحدة من ليل او نهار وقد روی عن عائشة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يجامع ثم يعود ولا يتوضأ ذكره الطحاوی قال حدثنا ابراهيم بن مرزوق حدثنا معاذ بن فضالة حدثنا يحيی بن ايوب عن ابی حنيفة ويونس بن عقبة عن ابی اسحق الثمالی

عارضة الاحوذی

عن الاسود بن يزيد عن عائشة فذكره وهو المعمول به وان لو تنته طريقة ولا يطأ الرجل زوجته في يوم الاخرى الا لواذنت له فجاز ان تجمع بين ازولجه باذنهن وقد مدحت الامم خصوصا العرب قديما بقلة الاكل قال شاعرهم يكفيه حزة فلذ ان الم بها من الشواء ويروى بشربة الغمر وذلك كثير وذمت الامم خصوصا العرب بالنهامة والاكثار من الاكل وذلك كثير حتى روى ان رجلا سافر عن امرأته ثم جاء فنحر للقدوم وهو طعام النقيعة جزورين وشواهما فاكل هو جزورا واحدة وزوجته الاخرى

شرح سراج احمد

وتضمن وی حکمتها است وبرکتها راکه از شمار بیرون ست وهمچنین ست موت آدم در روز جمعه که سبب وصول بجوار رب العالمین است ولهذا ابراهیم علیه السلام در مقام امتنان از نعم آلهی سبحانه وتعالی فرموده والذی یمیتنی ثم یحیین وهمچنین قیام ساعت سبب دخول جنت وظهور مواعید حق ست مر متقیان را یا آنکه مقصود بیان امور عظام ست که واقع میشوند درین روز ودرین حدیث دلیل ست برافضلیت روز جمعه از روز عرفه وبعضی گویند عرفه افضل ست ودر حدیث اوس بن اوس که اخراج آن کرده ابوداود ونسائی وابن ماجه ودارمی وبیهقی در دعوات کبیر بعبارت ان من افضل ایامکم یوم الجمعة فیه خلق آدم الخ ودرین تقدیر احتمال دارد که عرفه افضل باشد از جمعه یا مساوی یا ادنی والله اعلم وفی الباب عن ابی لبابة اخرجه ابن ماجة بلفظ ان یوم الجمعة سید الایام واعظمها عند الله وهو اعظم عند الله من یوم الاضحی ویوم الفطر وسلمان اخرجه الخطیب بلفظ انما سمیت الجمعة لان آدم جمع فیها خلقه واخرجه النسائی عنه ایضا بلفظ ما من رجل یتطهر یوم الجمعة کما امر ثم یخرج من بیته حتی یاتی الجمعة وینصت حتی تقضی صلاته الا کان کفارة لما قبله من الجمعة وابی ذر الغفاری وسعد بن عبادة اخرجه احمد والبخاری فی التاریخ واوس بن اوس اخرجه احمد وابو نعیم قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة حدیث حسن صحیح **باب** فی الساعة التی ترجی فی یوم الجمعة باب در بیان ساعتی که امید داشته میشود در روز جمعه بقبول شدن دعا وسوال از حق تعالی حدثنا عبد الله بن الصباح الهاشمی البصری ثنا عبد الله بن عبد المجید الحنفی ثنا محمد بن ابی حمید ثنا موسی بن وردان عن انس بن مالک عن النبی صلی الله علیه وسلم قال التمسوا الساعة التی ترجی فی یوم الجمعة طلب کنید ساعتی را که امید داشته میشود اجابت دعا در وی در روز جمعه بعد العصر الی غیبوبة الشمس بعد از نماز دیگر تا غائب شدن آفتاب وغروب وی از ظاهر این حدیث مفهوم میشود که نماز دیگر در آخر روز ست نه چنانکه ایمه دیگر میگویند بعد از بلوغ ظل مثل را که ربع نهار باقی ماند چه در حدیث دیگر واقع شده است که وی آخر ساعتی ست از روز جمعه فافهم کما فی ترجمة المشکوة قال ابو عیسی هذا حدیث غریب من هذا الوجه وقد روی هذا الحدیث عن انس عن النبی صلی الله علیه وسلم من غیر هذا الوجه وتحقیق روایت کرده شده است این حدیث از آنحضرت از سوای این طریق بدیگر طرق مروی گشته است غرض مصنف ازین ذکر آن ست که آنچه مصنف اخراج آن کرده است دران اسناد خلل ست لهذا گفت که این حدیث از دیگر طرق نیز مروی گشته است وسبب ضعف وی ذکر میکند که گفت ومحمد بن ابی حمید یضعف ضعفه بعض اهل العلم من قبل حفظه ومحمد بن ابی حمید که از موسی بن وردان راوی ست نسبت ضعف وی کرده شده است تضعیف کرده آنرا بعضی از اهل علم از جانب حفظ وی

شرح ابی الطیب

باب فی الساعة التی ترجی فی یوم الجمعة **قوله** الساعة التی ترجی بصیغة المجهول وضمیرها للموصول والتقدیر ترجی اجابة الدعاء فیها ففیه اسناد مجازی فی النسبة الی الظرف **قوله** بعد العصر متعلق بالتمسوا ان ارید بالبعدیة البعدیة بالنظر الی دخول وقت العصر فاوقات الاجابة بالنظر الی الجمیع سواء وان ارید بها بعد اداء العصر فاوقاتها مختلفة بالنسبة الی المصلین فمن صلی دخل وقت الاجابة بالنسبة الیه ومن لا فلا لکن الحدیث الاتی صریح فی ان الساعة بعد العصر لمن کان منتظر الصلوة للمغرب فلا تغیب عنها الا لمن ادی العصر وانتظر المغرب فی

شرح سراج احمد

کہ خوب نداشت ویقال له حماد بن ابی حمید وگفته میشد او را حماد بن ابی حمید نیز ویقال هو ابو ابراهیم الانصاری وهو منکر الحدیث وگفته میشد که او ابو ابراهیم انصاری ست و او منکر الحدیث ست وراى بعض اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وغیرهم ان الساعة التی ترجی بعد العصر الی ان تغرب الشمس واعتقاد کرده اند بعضی از اهل علم از صحابه وغیر ایشان از ائمه که بدرستیکه آن ساعتی که امید داشته میشود اجابت دعا را در وی بعد از نماز عصرست تا آنکه غروب کند آفتاب وبه یقول احمد واسحق وقال احمد اکثر الحدیث فی الساعة التی ترجی فیها اجابة الدعوة انها بعد صلوة العصر وترجی بعد زوال الشمس وگفت امام احمد اکثر حدیث در ساعتی ست که امید داشته میشود در وی اجابت دعا را که آن ساعت پس از نماز عصرست وامید داشته شود که آن پس از زوال آفتاب ست حدثنا زیاد بن ایوب البغدادی ثنا ابو عامر العقدی نا کثیر بن عبد الله بن عمرو بن عوف المزنی عن ابیه عبد الله بن عمرو بن عوف عن جده عمرو بن عوف المزنی انصاری حلیف بنی عامر بن لوی حاضر شد در بدر وساکن شد در مدینه عن النبی صلی الله علیه وسلم قال ان فی الجمعة ساعة بدرستیکه در روز جمعه ساعتی ست لا یسأل الله العبد فیها شیئا الا آتاه الله ایاه سوال نکند ونخواهد بنده از حق تعالی چیزی را مگر که بدهد آنرا الله تعالی آن مسأله وی را قالوا یا رسول الله ایة ساعة هی گفتند صحابه ای پیغمبر خدا کدام ساعت ست آن قال حین تقام الصلوة الی الانصراف منها فرمود در هنگامی ست که اقامت نماز جمعه کرده شود تا زمان برگشتن از ان نماز بدانکه اقوال در تعیین این ساعت بسیار اند طیبی شارح مشکوة جلوس بین الخطبتین گفته واقوال قریب چهل میرسند راجح وقوی تر اقوال دو قول ست یکی میان نشستن خطیب نزد تا گذاردن نماز دوم آخر ساعت از روز در فتح الباری شیخ ابن حجر گفته که هر قولی که جز این دو قول است یا راجع بیکی ازین دو است یا ضعیف الاسناد ست یا مستند با جتهاد که قائل ست بی سماع وتوقیف اکثر علما بر ترجیح قول آخر اند امام احمد گفت اکثر احادیث درین جانب اند ابن عبد الله گفت ثابت ترین احادیث درین باب حدیث عبد الله بن سلام ست وترجیح کرده اند آن را اکثر ائمه وحدیث ابی موسی اگرچه در صحیح مسلم مذکورست ولیکن در اسناد وی سخن ست واین از جمله آن ساعت ست که در بعضی احادیث مسلم واقع شده است بصحت نرسیده است از حضرت فاطمه زهرا سلام الله علیها وعلی سائر اهل بیت النبوة که وی میگماشت خادمه جاریه خود را تا انتظار کند ونگاهبانی نماید آخر ساعت را از روز وخبر کند تا ذکر کند ودعا کند در وی والله اعلم وبعضی گفته اند که این ساعت در زمان حضرت بود وپس ازان برداشته شد یعنی برطرف کرده شد خاصیت وی نقل کرده است ابن عبد البر این قول را از قومی وصحیح آنست که باقی ست ولیکن مبهم ست مثل لیلة القدر بدانکه علما را در ساعت اجابت اختلاف بسیارست

شرح ابی الطیب

المسجد او فی مسجد البیت فی حق النساء ولا نصیب منها لغیرهم **قوله** ان الساعة التی ترجی بعد العصر خیران الفارت. **قوله** حین تقام الصلوة الی الانصراف منها ای حین تقام صلوة الجمعة الی الانصراف منها لحدیث مسلم هی ما بین ان یجلس الامام الی ان تقضی الصلوة ای یفرغ منها ولا یخفی ان اقامة الصلوة مختلفة بحسب المساجد فتکون تلك الساعة علی هذا التقدیر مختلفة بالنسبة الی اهل المساجد حسب اختلاف اقامة الصلوة فی مساجدهم

عارضة الاحوذی

فلما جاء لیواقعها لم یستطع لعظم بطنیهما من کثرة الاکل قالت قلت کیف تصل الیّ وبینی وبینك جملان ومدحت قدیما بکثرة الجماع وذممت بقلته فقالت ولکن لا ینبغی للرجل ان یتکلفه حتی یهلکه انما ینبغی له ان یاخذ منه مقدارا کسر الشهوة وحد القوة فاما ان یکون فی ذلك منکسر الشهوة ضعیف القوة ویرید ان یستکثر به فذلك مذموم نفعا ممنوع شرعا وهو بمنزلة النهیم فی الاطعمة الضعیف المعدة عن هضمها تکملة روی حماد بن سلمة عن عبد الرحمن ابن رافع عن عمه سلمی عن ابی رافع

عارضة الاحوذی

ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان طاف على نسائه في يوم فجعل يغتسل عند هذه وعند هذه فقيل يا رسول الله لو جعلته غسلا واحدا فقال هذا ازكى واطيب واطهر ولو اعلم احدا قال به لانه لا يصح والله اعلم باب اذا اراد الرجل ان يعود الى الوطى فليتوضأ ابو المتوكل على بن داود عن ابى سعيد الخدرى وهو سعد بن مالك ابن سنان عن النبى صلى الله عليه وسلم قال اذا اراد احدكم ان يعود فليتوضأ حسن صحيح ولست اعلم احدا قال به الا ان ابا على من اصحاب الشافعى قال فى كتاب الايضاح به وقد الزم بعضهم

شرح سراج احمد

ترمذی و حاکم از ابن عباس از آنحضرت اخراج کرده اند که شب جمعه است و ابوداود و نسائی و ابن ماجه و ابن حبان و حاکم از ابی هریرة اخراج کرده اند که روز جمعه است و طبرانی اخراج کرده که نصف شب ثانی ست و احمد و ابویعلی نیز همانرا اخراج کرده اند و ثلث شب اول نیز گفته و احمد اخراج کرده که ثلث شب آخر ست و ابوداود و ترمذی و نسائی و حاکم و طبرانی و بزار از عمرو بن عبدالله اخراج کرده که نیم شب ست و ابن خزیمه اخراج کرده اند که وقت سحر ست و دیگر اقوال نیز دروی آمده از جهت اختصار ذکر کرده نمی شوند قوله فی الباب عن ابی موسی اخرجه مسلم و ابوداود والنسائی بلفظ ما بين ان يجلس الامام الى ان تقضى الصلوة يعنى ساعة الاجابة وابی ذر و سلمان و عبدالله بن سلام اخرجه مالک و ابوداود والنسائی وابی لبابة اخرجه احمد و سعد بن عبادة اخرجه احمد والبخاری فی تاریخه قال ابو عیسی حدیث عمرو بن عوف حدیث حسن غریب حدثنا اسحق بن موسى الانصارى نا معن نا مالك بن انس عن يزيد بن عبدالله بن الهاد عن محمد بن ابراهيم عن ابى سلمة عن ابى هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم خير يوم طلعت فيه الشمس يوم الجمعة بهترین روزی که طلوع کرده و یافت دروی آفتاب روز جمعه است فيه خلق آدم در روز جمعه پیدا کرده شد آدم وفيه ادخل الجنة و در روز جمعه در آورده شد در بهشت وفيه اهبط منها و درین روز فرود آورده شد آدم از بهشت وفيه ساعة لا يوافقها عبد مسلم يصلى فيسال الله فيها شيئا الا اعطاه اياه و در روز جمعه ساعتی ست که موافق نمیشود او را یعنی در نمی یابد او را بندۂ مسلمان در حالتی که نماز میگزارد و سوال میکند خدا را در آن ساعت نیکی را و چیزی را که حرام و نامرضی نباشد مگر اینکه بدهد خدای تعالی آن بنده را نیکی را یعنی دعا در آن ساعت البته مستجاب ست قال ابوهريرة فلقيت عبدالله بن سلام گفت ابوهریره پس ملاقات کردم عبدالله بن سلام را که از صحابه است و وی از علمای یهود بود فذكرت له هذا الحديث پس ذکر کردم برای عبدالله بن سلام این حدیث را فقال انا اعلم بتلك الساعة پس گفت عبدالله بن سلام من دانا ترم بآن ساعت و می دانم وقت آن را در روز فقلت اخبرنى بها پس گفتم عبدالله را حدیث کن مرا آن ساعت که کدام ست ولا تضنن بها على و بخل مکن بذکر آن ساعت بر من قال هى بعد العصر الى ان تغرب الشمس گفت عبدالله

شرح ابی الطیب

قوله ولا تضنن قال العراقى يجوز فى ضبطه ستة اوجه احدها فتح الضاد وتشديد النونين وفتحهما الثانى كسر الضاد والباقى مثل الاول والثالث فتح الضاد وتشديد النون الاولى وفتحها وتخفيف الثانية والرابع كسر الضاد والباقى مثل الذى قبله والخامس اسكان الضاد وفتح النون الاولى واسكان الثانية والسادس كسر النون الاولى

قوت المغتذی

وفيه ساعة روى احمد عن ابى هريرة قال سالت النبى صلى الله عليه وسلم عن الساعة التى فى الجمعة قال انى كنت اعلمتها ثم انسيتها كما انسيت ليلة القدر فسال الله فيها شيئا الا اعطاه ما لم يسال اثما او قطيعة رحم ولا تضنن بها على احد قال العراقى يجوز فى ضبطه ستة اوجه احدها فتح الضاد وتشديد النونين وفتحهما والثانى كسر الضاد والباقى مثل الاول والثالث فتح الضاد وتشديد النون الاولى وفتحها وتخفيف الثانية والرابع كسر الضاد والباقى مثل الذى قبله والخامس اسكان الضاد وفتح النون الاولى واسكان الثانية والسادس كسر النون الاولى والباقى مثل الذى قبله

اسماء الرجال: ابو لبابة الانصاری المدنی اسمه بشیر وقیل رفاعة بن عبد المنذر صحابی مشهور وکان احد النقباء

شرح سراج احمد

ابن سلام آنساعت پس از نماز عصرست تا آن زمان که غروب کند آفتاب قلت فکیف تکون بعد العصر وقد قال رسول الله صلی الله علیه وسلم گفت ابوہریرہ گفتم مر عبداللہ را پس چگونه باشد آن ساعت پس از نماز عصر و حال آنکه فرمود آنحضرت که لا یوافقها عبد مسلم وهو یصلی وتلك الساعة لا یصلی فیها و آن ساعت که پس از نماز عصرست ساعتی ست که نماز گذارده نشود دروی پس آنچه آنحضرت فرموده است که وهو یصلی چه طور راست آید فقال عبد الله بن سلام الیس قد قال رسول الله صلی الله علیه وسلم آیا نگفته است پیغمبر خدا من جلس مجلسا ینتظر الصلوة فهو فی الصلوة هر که بنشیند نشستنی در نشستگاهی که انتظار می برد نماز را پس آنکس در نماز ست قلت بلی قال فهو ذاك ابوہریرہ گوید پس گفتم آری آنحضرت فرموده است پس گفت عبداللہ آن نشستن و انتظار بردن مردی در جای نماز در حکم نماز گذاردن است وفی الحدیث قصة طویلة و درین حدیث قصه است دراز چنانکه مالک در موطا و ابوداود و نسائی اخراج کرده اند قال ابو عیسی وهذا حدیث صحیح قال ومعنی قوله اخیرنی بها ولا تضنن بها علی لا تبخل بها علی ست والضنین البخیل وضنین بضاد معجمه و نون بمعنی بخیل ست والظنین المتهم وظنین بظای معجمه بمعنی متهم ست اخرج الخطیب عن جابر لو دعی بهذا الدعاء علی شیء بین المشرق والمغرب فی ساعة من یوم الجمعة لاستجیب لصاحبه لا اله الا انت یا حنان یا منان یا بدیع السموات والارض یا ذا الجلال والاکرام اخرج ابن ماجة وابن خزیمة والحاکم والبیهقی عن ابی سعید انی کنت اعلمتها یعنی الساعة التی فی الجمعة ثم انسیتها کما انسیت لیلة القدر واخرج البیهقی فی شعب الایمان عن فاطمة الزهراء سیدة نساء العالمین ان فی الجمعة لساعة لا یوافقها مسلم یسال الله تعالی فیها خیرا الا اعطاه ایاه اذا تدلی نصف الشمس

شرح ابی الطیب

والباقی مثل الذی قبل کذا فی قوت المغتذی وحاصل جمیع الوجوه انه من باب التاکید بالنون الثقیلة او الخفیفة او من باب الفك علی التقدیرین فالباب یحتمل فتح العین فی المضارع وکسرها فتصیر الوجوه ستة قوله قال ابو عیسی وهذا حدیث صحیح قال النووی الصحیح بل الصواب ما رواه مسلم من حدیث ابی موسی عن النبی صلی الله علیه وسلم انها ما بین ان یجلس الامام الی ان تقضی الصلوة واعترض علیه بعض المتاخرین من الشافعیة وقال ما خبر انها من العصر الی الغروب فضعیف وخبر انها من حین تقام الصلوة الی الانصراف ضعیف ایضا وان حسنه الترمذی ورجح المحب الطبری القول بالانتقال ولصحة الخبر بکونها آخر ساعة بعد العصر حکی اجماع الصحابة علیه وذهب الیه جماعة من بعدهم ونقل عن نص الشافعی وفیها اقوال اخر تبلغ الخمسین کما فی لیلة القدر لکن قال العسقلانی ما عدا القول بانها ما بین جلوس الامام وسلامه والقول بانها آخر ساعة من یومها اما ضعیف الاسناد او موقوف استند قائله الی اجتهاد دون توقیف قوله لا تبخل بها علی بیان لمعنی الضنة باعتبار المادة لا اراده بذلك بیان ما دخل علیه من التوکید لانه لا خفاء فیه فلا یرد ما قال بعضهم من ان ظاهر هذا التفسیر ان لا تضنن من باب فك الادغام لا من باب التاکید باحدی النونین من الخفیفة او الثقیلة والموافق بذلك ان یقرأ بسکون الضاد المعجمة وسکون النون الثانیة واما النون الاولی فیمکن کسره وفتحه من غیر تشدید فی شیء من حروفه ویدل علی ما ذهبنا الیه ذکر الظنین المتهم

عارضة الاحوذی

انه منسوخ امر به اذ کان الجنب لا یذکر الله ذهب الیه الطحاوی ولیس بصحیح فان ذلك لم یکن ولا روی وقد روی عن عائشة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان یجامع ثم یعود ولا یتوضأ ذکره الطحاوی قال حدثنا ابراهیم بن مرزوق حدثنا معاذ بن فضالة حدثنا یحیی بن ایوب عن ابی حنیفة وموسی بن عقبة عن ابی اسحق الهمدانی عن الاسود بن یزید فذکره وهو المعمول به ولم یثبت طریقه ذکرناه من طریق الحجة علیه

باب

اذا وجد احدکم الخلاء واقیمت الصلوة فلیبدأ بالخلاء عروة ابن الزبیر عن عبد الله ابن الارقم قال

الترجمة

که آنرا که گرداند شعور باین دعا بر چیزی در میان مشرق و مغرب در ساعتی از روز جمعه اجابت کرده شود برای صاحبش نیست معبودی مگر تو ای حنان ای منان ای بدیع آسمانها و زمین ای صاحب جلال و اکرام اخراج کرده ابن ماجه و ابن خزیمه و حاکم و بیهقی از ابی سعید که گفت بودم من دانا بآن ساعتی که در جمعه است پس فراموش کرده شدم آنرا چنانکه فراموش کرده شدم شب قدر و اخراج کرده بیهقی در شعب الایمان از فاطمه زهرا سردار زنان جهان که گفت بدرستیکه در روز جمعه یک ساعت است که موافق آن نمیشود مرد مسلمان که سوال کند خدا را خیری مگر عطا دهد او را آن چیز را وقتیکه فرود آید از بالا نصف جرم آفتاب ۱۲

شرح سراج احمد

للغروب اخرج الطبرانی عن میمونة بنت سعد فی الجمعة ساعة لا یدعو العبد فیها ربه الا استجاب له ذلک حین تقوم الامام واخرج مالک واحمد ومسلم والنسائی وغیرہم عن ابی ہریرة ان فی الجمعة لساعة لا یوافقها عبد مسلم وهو قائم یصلی یسأل الله فیها خیرا الا اعطاه وهی ساعة خفیفة **باب** ما جاء فی الاغتسال فی یوم الجمعة باب است دربیان انچه آمده است درغسل کردن در روز جمعه حدثنا احمد بن منیع ثنا سفین بن عیینة عن الزهری عن سالم عن ابیه عبد الله بن عمر بن الخطاب انه سمع النبی صلی الله علیه وسلم یقول من اتی الجمعة فلیغتسل هر که باید برای نماز جمعه وقصد نماز دارد پس باید که غسل کند نزد بعضی علما این امر محمول بر اعلای وجوب باشد وفی الباب عن ابی سعید اخرجه ابو داود والشیخان واحمد بلفظ الغسل یوم الجمعة واجب علی کل محتلم وان یستن وان یمس طیبا ان وجد واخرجه النسائی وابن حبان عنه ایضا بلفظ الغسل یوم الجمعة علی کل محتلم وعمر بن الخطاب اخرجه ابن منیع عن ابن عباس عن عمر وسنده حسن بلفظ قال امرنا بالغسل یوم الجمعة قلت انتم ایها المهاجرون الاولون ام الناس عامة قال لا ادری وجابر بن عبد الله اخرجه الطبرانی والبراء بن عازب اخرجه احمد والترمذی وعائشة اخرجه الشیخان وابی الدرداء قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح وروی عن الزهری عن عبد الله بن عبد الله بن عمر عن ابیه عن النبی صلی الله علیه وسلم هذا الحدیث ایضا یعنی این حدیث زهری را چنانکه از سالم رسیده است از عبد الله بن عبد الله بن عمر نیز رسیده است حدثنا بذلک قتیبة نا اللیث بن سعد عن ابن شهاب عن عبد الله بن عبد الله بن عمر عن عبد الله بن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم مثله وقال محمد وگفت امام بخاری وحدیث الزهری عن سالم عن ابیه وحدیث عبد الله بن عبد الله عن ابیه کلا الحدیثین صحیح واین هر دو حدیث صحیح اند وقال بعض اصحاب الزهری عن الزهری قال حدثنی ال عبد الله بن عمر عن ابن عمر یعنی درین طریق سوم لفظ آل نیز آمده است قال ابو عیسی وقد روی عن ابن عمر عن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم فی الغسل یوم الجمعة ایضا وتحقیق روایت کرده شده است از ابن عمر از عمر بن الخطاب از آنحضرت در غسل روز جمعه نیز مروی است وهو حدیث صحیح رواه یونس ومعمر عن الزهری عن سالم عن ابیه وآن حدیثی ست صحیح که روایت کرده آنرا یونس ومعمر از زهری از سالم از ابن عمر قال بینما عمر بن الخطاب یخطب یوم الجمعة گفت ابن عمر در اثنای آنکه امیر المؤمنین عمر خطبه میخواند در روز جمعه و یخطب بکسر طای مهمله است از باب ضرب یضرب اذ دخل رجل من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم فقال ایة ساعة هذه ناگاه درآمد مردی از صحابه پس گفت امیر المؤمنین از روی انکار وتوبیخ کدام ساعت ست اینکه برای نماز آمدے یعنی آمدن برای نماز در اول وقت باید تاخیر نباید کرد واین مرد شاید که عثمان بن عفان ست که در بعضی

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الاغتسال یوم الجمعة **قوله** من اتی الجمعة فلیغتسل ای من اراد ان یاتی الجمعة فلیغتسل رواه مسلم بهذا اللفظ فالاولی محمولة علی الثانیة والجمهور علی ان الامر لیس للوجوب لما سیاتی من توضأ یوم الجمعة فبها ونعمت ومن اغتسل فالغسل احب قال النووی الجمهور من السلف والخلف وفقهاء الامصار انه سنة ولیس بواجب **قوله** اذ دخل رجل هو عثمن بن عفان کما جاء مبینا فی مسلم قال ابو هریرة بینما عمر بن الخطاب یخطب الناس یوم الجمعة اذ دخل عثمن بن عفان فعرض به عمر فقال ما بال رجال یتاخرون بعد النداء الحدیث **قوله** فقال ایة ساعة هذه بالرفع علی انه خبر مقدم علی المبتدأ لاشتماله علی ما له صدر الکلام

عارضة الاحوذی

اقیمت الصلوة فی حجة بید رجل فقدمه وکان امام قومه وقال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول اذا اقیمت الصلوة ووجد احدکم الخلاء فلیبدأ بالخلاء صحیح حسن اسناده الحدیث صحیح قد خرجه القشیری من طریق عائشة ان النبی صلی الله علیه وسلم قال لا صلوة بحضرة الطعام ولا وهو یدافعه الاخبثان هذا هو عبد الله بن الارقم بن عبد یغوث بن وهب ابن عبد مناف ابن زهرة بن کلاب القرشی الزهری اسلم عام الفتح وکتب للنبی صلی الله علیه وسلم ولابی بکر وعمر وشهد لعمر

شرح سراج احمد

روایات تصحیح نام وی ست فقال ماهو الا ان سمعت النداء وما زدت علی ان توضأت پس گفت آن مرد آینده نبود آن
مگر اینکه شنیدم اذان را و زیاده نکرده ام بر آنکه وضو کردم قال والوضوء ایضا گفت عمر بن الخطاب وضو هم خوب نیست و وضو
بنصب ای توضأت الوضوء فقط قاله النووی و جائز داشته است قرطبی رفع را نیز بر آنکه مبتدا است و خبر او محذوف ست ای
والوضوء ایضا تقتصر علیه ثم ان الواو عاطفة وقال القرطبی عوض عن حرف الاستفهام کقراءة ابن کثیر قال فرعون وآمنتم به
قد علمت ان رسول الله صلی الله علیه وسلم امر بالغسل و تحقیق دانستی و میدانی که بدرستیکه آنحضرت امر فرمود بغسل کردن در
روز جمعه یعنی اگر تو غسل کرده می آمدی برای نماز خوب می بود حدثنا بذلک محمد بن ابان نا عبد الرزاق عن معمر عن
الزهری ح وثنا عبد الله بن عبد الرحمن ثنا عبد الله بن صالح عن اللیث عن یونس عن الزهری بهذا الحدیث
وروی مالک هذا الحدیث عن الزهری عن سالم قال بینما عمر یخطب یوم الجمعة فذکر الحدیث چنانکه مذکور شده است
قال ابو عیسی سالت محمدا عن هذا سوال کردم امام بخاری را از حال این حدیث فقال الصحیح حدیث الزهری عن
سالم عن ابیه پس گفت بخاری این حدیث زهری از سالم از ابن عمر صحیح ست قال محمد وقد روی عن مالک ایضا
عن الزهری عن سالم عن ابیه نحو هذا الحدیث یعنی امام مالک در موطا نیز از زهری از سالم از ابن عمر روایت کرده است
باب فی فضل الغسل یوم الجمعة بابیست دربیان فضیلت غسل در روز جمعه حدثنا محمود بن غیلان نا وکیع عن
سفین وابو جناب با جیم و نون مفتوحه مخففه یحیی بن ابی حیة عن عبد الله بن
عیسی عن یحیی بن الحارث عن ابی الاشعث الصنعانی عن اوس بن اوس
صحابی ثقفی ست نزول کرد شام را قال قال لی رسول الله صلی الله علیه وسلم

شرح ابی الطیب

قوله فقال ماهو الا ان الضمیر للشان قوله والوضوء ایضا بالنصب قال الحافظ ابن حجر کذا فی روایتنا وعلیه اقتصر
النووی فی شرح مسلم ای توضأت الوضوء ایضا او خصصت الوضوء دون الغسل وهو معطوف علی الانکار الاول
معنی ای ما اکتفیت بتاخیر الوقت وتفویت الفضیلة حتی ترکت الغسل واقتصرت علی الوضوء او ای جئت هذه
الساعة او اخرت المجیء واقتصرت علی الوضوء ایضا والمقصود تعداد ما حصل منه من التقصیر فی آداب هذا الیوم
وان ذالک لا ینبغی لمثله ولا یلزم منه الوجوب لان مثله یغلظ علیه بترک السنة ویجوز رفع الوضوء وهو الذی فی
الیونینیة علی انه مبتدأ خبره محذوف ای والوضوء تقتصر علیه ایضا وعن ابن السید الصواب ان الوضوء بالمد علی لفظ
الاستفهام کقوله تعالی آلله اذن لکم وتعقبه البدر الدمامینی بان نقل کلام ابن السید بقصد توجیه ما فی البخاری غلط فان کلام ابن السید فی
الموطأ ولیس فیه واو وانما هو فقال له عمر الوضوء ایضا واما فی حدیث البخاری فالواو داخلة علی همزة الوصل فلا یمکن الاتیان
بعدها بهمزة الاستفهام قال القسطلانی اقول فلا یصح المد فی روایة الترمذی ایضا للعلة المذکورة **باب** فی فضل الغسل یوم الجمعة

قوت المغتذی

والوضوء ایضا قال العراقی المشهور فی الروایة النصب باضمار فعل ای توضأت
الوضوء او تسویت الوضوء دون الغسل قاله الازهری وغیره

عارضة الاحوذی

وعثمن علی بیت
المال ثم استعفاه
فی اخریات الامر
فاعفاه وکان عند
رسول الله صلی الله
علیه وسلم امینا یامره
ان یجیب عنه فیکتب
ویطبع ولا یقرأه
علیه قال ابن القسم
عن مالک جاء
رسول الله صلی
الله علیه وسلم یوما
کتاب فقال من یجیب
عنی فاجاب عنه
عبد الله بن الارقم
واعجبه فانفذه
وکان عمر حاضرا
فلم یزل له ذلک
فی نفسه یقول
اصاب ما اراده
رسول الله صلی الله
علیه وسلم فلما تولی
عمر استعمله علی
بیت المال وقال
ابن وهب عن مالک
اجاز عثمن عبد الله
ابن الارقم بثلثین
الف درهم فابی ان

عارضة الاحوذی

يقبلها وقال سفين كانت ثلث مائة درهم فابى ان يقبلها وقال انما عملت لله عز وجل فالعلة التى لاجلها يسقط حديث عبد الله ابن الارقم من الصحيح وثبت فيه حديث عائشة فقال ابو عيسى انه اختلف على عروة فروى عنه عن عبد الله ابن الارقم وروى عنه عن رجل عن عبد الله بن الارقم كما فسره ابو عيسى فصار مقطوعا وخرج على شرط الصحيح فقهه اتفقت الامة على ان المصلى ينبغى ان يدخل فى الصلوة حاضر القلب خاشع الجسد ولا يتوفر له حضور القلب الا بحذف

شرح سراج احمد

من اغتسل يوم الجمعة گفت اوس فرمود آنحضرت مرا هر كه غسل كند در روز جمعه براى نماز دى و غسل كنانيد زن خود را بجماع كردن يعنى باعث بغسل زن گشت و غسل بتشديد سين مهمله است براى مبالغه و بكر و ابتكر و بكر بتشديد و بيايد نماز را در اول وقت و ادراك كند اول خطبه را يا تكرار ست براى تاكيد و بعضى گفته اند بكر يعنى تصدق كند پيش از بر آمدن بچيزى و گفته اند بكر يعنى رفت در ساعت اولى و ابتكر يعنى كرد فعل بتكبير آن را از اشتغال بصلوة و ذكر و بعضى گفته اند بكر يعنى ديگرى را حامل و باعث شد بر بامداد بيرون آمدن و دنا و نزديك شد از امام بى تخطى رقاب و استمع و شنيد خطبه را و انصت و خاموش شد و لغو و بيهوده نگفت كان له بكل خطوة يخطوها اجر سنة باشد او را بهر گامى كه نهاده آن گام را مقابل هر گام باشد مزد عبادت يك سال صيامها و قيامها روزهٔ آن سال و قيام شبهاى آن سال يعنى اينچنين عمل كه صيام دهر و قيام ليل ست و آن خاصيت مخصوص نماز جمعه است باين شرائط كه مذكور شد

شرح ابى الطيب

قوله من اغتسل يوم الجمعة وغسّل قال زين العرب غسّل بالتشديد قال كثير انه المجامعة قبل الخروج الى الصلوة لانه يجمع غضّ الطرف فى الطريق يقال غسل الرجل امرأته بالتشديد و التخفيف اذا جامعها وقيل بالتشديد معناه اغتسل بعد الجماع اى اغتسل للجمعة واغتسل بعد الجماع فكوره لهذا المعنى و قيل غسل اراد غسل غيره و اغتسل هو لانه اذا جامعها احوجها الى الغسل و قيل اراد بغسل غسل اعضائه للوضوء ثم اغتسل للجمعة و قيل هما بمعنى والتكرار للتاكيد و قيل التشديد فيه للمبالغة دون التعدية كما فى قطع وكسّر لان العرب لهم لمم وشعور فى غسلها كلفة فافرد ذكر غسل و اراد به غسل الراس لذلك و اليه ذهب مكحول فمعناه غسل راسه واغتسل اى جميع بدنه **قوله** وبكّر وابتكر اى اتى للصلوة اول وقتها وكل من اسرع فى شئ فقد بكّر اليه وابتكر اى ادرك اول الخطبة واول كل شئ باكورته وابتكر اذا اكل باكورة الفاكهة وقيل هما بمعنى وكرر للتاكيد وقال ابن الانبارى بكر تصدق قبل خروجه يتاول على ما روى فى الحديث باكروا بالصدقة فان البلاء لا يتخطاها وتابعه الخطابى **قوله** دنا اى قرب من الامام كما فى رواية ابى داود **قوله** واستمع اى الخطبة **قوله** وانصت اى سكت ظاهره انه سكت ولو كان بعيدا بحيث لم يسمع لكن جوّز بعض علمائنا انه يقرأ القرآن حينئذ سرا ويؤيد الاول ما رواه الشيخان اذا قلت لصاحبك يوم الجمعة انصت والامام يخطب فقد لغوت اى تكلمت بما لا يعنيك و قيل خبت وخسرت وقيل ملت و عدلت عن الصواب **قوله** بكل خطوة يخطوها اى ذهابا وايابا او ذهابا فقط ويحتمل يخطوها فى ذلك اليوم لكنه بعيد **قوله** صيامها وقيامها بدل من سنة والظاهر ان المراد به انه يحصل للرجل من استوعب السنة بالصيام و القيام لو كان و لا يتوقف ذلك على ان يتحقق الاستيعاب من احد و الظاهر ان المراد فى هذا وامثاله ثبوت اصل اجر الاعمال لا مع المضاعفات المعلومة بالنصوص فانها لمن ياتى بتلك الحسنة قال تعالى من جاء بالحسنة فله عشر امثالها اى الحسنة

قوت المغتذى

من اغتسل يوم الجمعة وغسل روى بالتخفيف و التشديد وبكر بالتشديد على المشهور فى الرواية وابتكر قال العراقى هو تاكيد محض و المعنى اتى الصلوة لاول وقتها ودنا زاد ابو داود وغيره من الامام

شرح سراج احمد

و در آمدن بمسجد برای نماز پنجگانہ نیز دران ہنگام رفع درجت وکتابت حسنہ می باشد اما در جمعہ در ہر گام ثواب یک سال قیام لیالی صیام نہارست، قال محمود فی ہذا الحدیث گفت محمود بن غیلان درین حدیث قال وکیع اغتسل ہو وغسل امرأتہ گفت وکیع اغتسل لازم ست وغسل متعدی ست اغتسل غسل کرد بنفس خود وغسل غسل کنانید زن خود را بجماع کردن باوی و باعث بر غسل زن گشت ویروی عن ابن المبارک انہ قال فی ہذا الحدیث وروایت کردہ شد از ابن المبارک کہ او گفت در تفسیر این حدیث من غسل واغتسل یعنی غسل راسہ واغتسل یعنی مراد بغسل شستن سرست بخطمی وجز آن زیرا کہ عرب را موی سر بسیار باشد کہ در شستن او کلفتی ست و باغتسال شستن تمام بدن مرادست وفی الباب عن ابی بکر وعمران بن حصین وسلمان وابی ذر اخرجہ احمد وابن ماجۃ والحاکم وابی سعید الخدری اخرجہ النسائی وابن حبان وابن عمر اخرجہ البیہقی وابن حبان بلفظ من اتی الجمعۃ من الرجال والنساء فلیغتسل ومن لم یاتہا فلیس علیہ غسل من الرجال والنساء واخرجہ الدیلمی عنہ بلفظ من اغتسل یوم الجمعۃ اخرجہ اللہ من ذنوبہ ثم قیل استانف العمل واخرجہ ابن حبان عنہ ایضا بلفظ الغسل یوم الجمعۃ علی کل حالم من الرجال وعلی کل بالغ من النساء واخرجہ ابن عساکر عنہ ایضا بلفظ اذا جاء احدکم الجمعۃ فلیغتسل ولیستنظف وابی ایوب الانصاری قال ابو عیسی حدیث اوس بن اوس حدیث حسن وابو الاشعث الصنعانی اسمہ شراحیل[1] ابن آدۃ[2] بشین معجمہ وراء والف وحاء مہملہ وسکون تحتیہ ولام وآدۃ بمد وتخفیف دال مہملہ گفت ابن الصلاح بعضی بتشدید دال ہم گفتہ اند در تقریب ست ابن شراحیل بن کلیب ثقہ از ثانیہ بود حاضر شد فتح دمشق را در اسماء الرجال مشکوۃ است شامی تابعی مشہورست روایت دارد از عبادہ بن الصامت وثوبان **باب** فی الوضوء یوم الجمعۃ بابیست در بیان وضو کردن تنہا در روز جمعہ بی غسل حدثنا ابو موسی محمد بن المثنی نا سعید بن سفین الجحدری نا شعبۃ عن قتادۃ عن الحسن عن سمرۃ بن جندب قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من توضأ یوم الجمعۃ فبہا ونعمت ہر کہ وضو کند در روز جمعہ پس خوب ست و بہتر ومن اغتسل فالغسل افضل وہر کہ غسل کرد پس غسل کردن افضل ست وثواب بسیار دارد وفی الباب عن ابی ہریرۃ اخرجہ ابن ابی شیبۃ بلفظ اغتسلوا یوم الجمعۃ ولو کان بدینار واخرجہ ابن عساکر فی تاریخہ عنہ ایضا بلفظ من اغتسل یوم الجمعۃ بنیۃ وحسبۃ

شرح ابی الطیب

قولہ یعنی غسل راسہ فعلی ہذا ذکرہ للتاکید **قولہ** اسمہ شرحبیل بن آدہ بالمد وتخفیف الدال ابو الاشعث الصنعانی ویقال آدہ جد ابیہ ثقۃ من الثانیۃ شہد فتح دمشق قالہ فی التقریب **باب** فی الوضوء یوم الجمعۃ **قولہ** فبہا ونعمت ای فاخذ بالخصلۃ الحسنۃ التی وجبت تلک الخصلۃ ونعمت تلک الخصلۃ ای الطہارۃ للصلوۃ او ای اتی بالخصلۃ ونعمت تلک الخصلۃ لکونہا واجبۃ

قوت المغتذی

عن الحسن عن سمرۃ بن جندب ذکر النسائی ان الحسن لم یسمع من سمرۃ الا حدیث العقیقۃ قال العراقی وقد صح سماعہ منہ لغیر حدیث العقیقۃ ولکن ہذا الحدیث لم یثبت سماعہ منہ لانہ رواہ عنہ بالعنعنۃ فی سائر الطرق ولا یحتج بہ لکونہ یدلس من توضأ یوم الجمعۃ فبہا ونعمت قال العراقی فبطہارۃ الوضوء حصل الواجب فی التطہیر للجمعۃ والتاء فی نعمت للتانیث قال ابو حاتم معناہ ونعمت الخصلۃ ہی ای الطہارۃ للصلوۃ

عارضۃ الاحوذی

السوائق وقطع العلائق وتکلف الفکر والذکر ومع حضور الحدث والجوع لا یتفق لہ ذلک بل یکون فی قلق الا ان یکون یسیرا من شغل الجوع وقلق الحدث فانہ لا یضرہ فان کان کثیرا فصلی بہ اعاد الصلوۃ ابدا واختلف العلماء فی تعلیلہ فمنہم من عللہ بالشغل المؤدی الی شرود القلب واسقاط الخشوع وقال احمد بن حنبل العلۃ فیہ انتقال الحدث وعندہ ان انتقال الحدث یوجب الوضوء وانتقال المنی یوجب الغسل ان لم یظہر وتعلق احمد بان الشہوۃ حصلت بانتقال المنی ان لم یظہر فکان کالتقاء الختانین وبان انتقال الحدث

باقی در صفحہ آئندہ

شرح سراج احمد

تنظیفا للجمعة من غیر جنابة کتب له بکل شعرة یبلها من راسه ولحیته وسائر جسده حسنة وانس بن مالک رواه الضحاک بن حمزة عن حجاج عن ابراہیم بن مہاجر عن الحسن عن انس واخرجه عنه ایضا ابن ماجة والطحاوی باسنادین ضعیفین واخرج الطبرانی فی الاوسط من وجه ثالث عنه ایضا نحوه واسناده ضعیف ایضا واخرجه عنه ایضا ابن عدی من طریق ابان مرفوعا قال من جاء منکم الجمعة فلیغتسل قال فلما جاء الشتاء شکوا البرد فقال من اغتسل فبها ونعمت ومن لم یغتسل فلا حرج وابان واہ وعائشة اخرجه الشیخان کان الناس ینتابون الجمعة من العوالی فیاتون فی الغبار فتخرج منهم الرائحة فقال النبی صلی الله علیه وسلم لو انکم اغتسلتم واستدل علی نسخ الحکم لان العلة زالت فتزول الحکم معها کما فی تخریج الهدایة قال ابو عیسی حدیث سمرة حدیث حسن قد روی بعض اصحاب قتادة هذا الحدیث عن قتادة عن الحسن عن سمرة ورواه بعضهم عن قتادة عن الحسن عن النبی صلی الله علیه وسلم مرسل ای هو مرسل والعمل علی هذا عند اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم ومن بعدهم اختاروا الغسل یوم الجمعة وروا ان یجزئ الوضوء من الغسل یوم الجمعة اختیار کرده اند اہل علم از صحابه وغیر ایشان غسل را در روز جمعه واعتقاد کرده اند که کفایت میکند وضو نیز از غسل کردن در روز جمعه قال الشافعی ومما یدل علی ان امر النبی صلی الله علیه وسلم بالغسل یوم الجمعة انه علی الاختیار لا علی الوجوب گفت امام شافعی و بعضے از چیزی که دلالت میکند بر آنکه بدرستیکه امر کردن آنحضرت بغسل در روز جمعه بر خیار ست نه بر وجوب که وجوب از وی بر نمی آید حدیث عمر حیث قال لعثمن والوضوء ایضا حدیث عمر بن الخطاب ست از حیثیتی که گفت مر عثمن را که الوضوء ایضا وقد علمت ان رسول الله صلی الله علیه وسلم امر بالغسل یوم الجمعة وتحقیق دانستی تو که بدرستیکه آنحضرت امر فرمود بغسل کردن در روز جمعه فلو علما ان امره علی الوجوب لا علی الاختیار لم یترک عمر عثمن اگر میدانستند عمر وعثمان که امر آنحضرت وجوبی ست نه مباح نمیگذاشت عمر ابن الخطاب عثمان را حتی یرده تا آنکه رد میکرد عثمان را واو را باز میفرستاد او را برای غسل ویقول له ارجع واغتسل ومیگفت عمر عثمان را باز رو بخانه وغسل کرده بیا برای نماز ولما خفی علی عثمن ذلک مع علمه وپوشیده نمی شد بر عثمان وجوب غسل جمعه باوجود علم وی ولکن دل فی هذا الحدیث ان غسل یوم الجمعة فیه فضل من غیر وجوب یجب علی المرء کذلک ولیکن دلالت ست درین حدیث که در غسل در روز جمعه فضیلتی ست نه وجوبست که واجب شود غسل بر آدمی بر سبیل اختیار حدثنا هناد نا ابو معویة عن الاعمش عن ابی صالح عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من توضأ فاحسن الوضوء کسیکه وضو کند پس نیک کند وضو را ثم اتی الجمعة فدنا واستمع وانصت پستر بیاید جمعه را پس نزدیک امام شد وشنود وخاموش نشست غفر له ما بینه وبین الجمعة آمرزیده شود برای وی

شرح ابی الطیب

قوله وروا ای یجزی ای یکفی فی حصول اصل الواجب وان کانت السنة لا تحصل بالوضوء **قوله** کذلک خبر مبتدأ محذوف ای الامر کذلک ای لا یجب الغسل یوم الجمعة بل هو افضل ویحتمل ان یکون متعلقا بما بعده ای کذلک حدثنا هناد الی آخر السند **قوله** غفر له ما بینه وبین الجمعة ای ذنوب ما بینه او قدر ذنوب ما بینه وبین الجمعة الاخری کما فی مسلم بزیادة لفظ الاخری ثم یحتمل ان یکون المراد من الجمعة الاخری الماضیة او المستقبلة وقال الکرمانی کلاهما محتمل وقال العسقلانی المراد بالاخری التی مضت کما فی صحیح ابن خزیمة ولفظه غفر له ما بینه وبین الجمعة التی قبلها قال میرک اقول وکما فی

عارضة الاحوذی

سبب لخروجه فلا یکون اقل من مس الذکر وهذا لا یصح فان الاحداث تثبت بالاخبار کما نقلناه وکذلک الغسل یثبت باسبابه المعینة بالاخبار وما ذکره لیس معللا ولا ما رای انه مثله فی معناه تفریع اذا کان صائما فحضرت الصلوة والعشاء فان کان محتاجا بدأ بالعشاء لقول رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا حضر العشاء والصلوة فابدؤا بالعشاء معناه مع الحاجة او الصیام وکذلک رواه الدارقطنی مفسرا واحد کره صائم فان لم یکن محتاجا بدأ بالصلوة تفریع یاتی هذا

بقیہ صفحہ ۴۶۹ قوله وکذلک ... رواه ... عن ابان عن ابی نضرة عن جابر ... رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من اغتسل یوم الجمعة فقد ... الحسن ومن لم یغتسل فبها ونعمت ... رواه محمد بن الحسن فی الآثار ... من اغتسل یوم الجمعة فبها ونعمت ومن لم یغتسل فلا حرج واخرجه اسحق و عبد الرزاق عن الثوری عن رجل عن ابی نضرة عن ابی سعید قال الحافظ ... عند اصحاب السنن الثلثة واحمد وابن ابی شیبة ... قال وقد روی عن الحسن عن سمرة ... ابن حمزة ... اخرجه الطبرانی فی الاوسط وقال ... تفرد به ... عن ابی حمزة ... عن قتادة عن الحسن ... الضحاک بن حمزة عن انس رواه ... ابن ماجه عن ... الحسن عن ... قتادة ...

شرح سراج احمد

انچہ گذشت میان او و میان جمعۂ دیگر و زیادۃ ثلثۃ ایام و زیادہ سہ روز بروی و من مس الحصی فقد لغا و کسیکہ مساس کند و بسا یا سنگریزہ را پس تحقیق لغو کرد و لغو سخن لا یعنی کردن و کلام باطل در وقت خطبہ ممنوع ست و مس حصی را در حکم لغو داشت چنانکہ شاغل شدن آن از استماع خطبہ چنانکہ کلام شاغل ست ازان و مراد بمس حصی بازی کردن ست بدان بعبث و یا برابر و ہموار گردانیدن آنہاست بر زمین بی ضرورت تا سجدہ کند بر آن و بعضی گفتہ اند مراد گردانیدن سنگریزہا و شمار کردن تسبیح ست بدان و این انسب ست بنہی از تکلم نزد خطبہ قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح بدانکہ مذہب امام ما ابی حنیفہ و شافعی و مشہور از مالک و در روایتی از امام احمد و جمہور بندب غسل جمعہ است و استدلال کردہ اند بحدیث ترمذی کہ من توضأ یوم الجمعۃ فبھا و نعمت و من اغتسل فالغسل افضل وحکی ابن المنذر عن اسحق ان قصۃ عثمان یدل علی وجوب الغسل لا علی عدمہ من جھۃ ترک عمر الخطبۃ واشتغالہ بمعاتبۃ عثمان علی رؤس الناس وانما لم یرجع عثمان الی الغسل لضیق الوقت او لکونہ کان قد اغتسل فی اول النھار وانما لم یقصد غسلہ بذھابہ الی الجمعۃ کما ھو الافضل ففی مسلم عن حمران ان عثمان لم یکن یمضی علیہ یوم حتی یفیض علیہ الماء وتعقب علیہ بانہ انکر علیہ ترک التبکیر الذی ھو السنۃ فالغسل مثلہ کذا فی الفتح لابن الھمام واما ما ورد فی الاحادیث الصحاح بلفظ غسل یوم الجمعۃ واجب علی کل محتلم فمعناہ ای متاکد علی کل بالغ تاکد الاستحباب کما یقال اکرامک علی واجب وما فی صحیح ابن حبان عن صفوان بلفظ انہ واجب کغسل الجنابۃ فالمراد بہ التشبیہ فی الکیفیۃ لا الحکم قال ابن عبد البر لیس المراد انہ واجب فرضا بل مؤول ای واجب فی السنۃ او المروۃ او فی الاخلاق الحمیدۃ واستدل العلماء بمفہوم الاحادیث علی ان الغسل لا یشرع لمن لم یحضر الجمعۃ وقد یصرح بہ حدیث عثمان بن واقد بلفظ من اتی الجمعۃ من الرجال والنساء فلیغتسل ومن لم یاتھا فلیس علیہ غسل کما ذکرتہ آنفا بروایۃ فی الباب السابق والبیھقی وابن حبان واخرجہ ابو عوانۃ وابن خزیمۃ عن ابن عمر لکنہ قال البزار اخشی ان یکون

شرح ابی الطیب

سنن ابی داود من حدیث ابی سعید و ابی ھریرۃ ولفظہ کانت کفارۃ لما بینھا وبین الجمعۃ التی قبلھا الکز ما فی حدیث ابن عمر عند ابی داود بلفظ فھی کفارۃ الی الجمعۃ التی تلیھا وزیادۃ ثلثۃ ایام یؤید ما قالہ الکرمانی تامل انتہی و قال القسطلانی المغفرۃ تکون للمستقبل کما للماضی قال اللہ تعالی لیغفر لک اللہ ما تقدم من ذنبک وما تاخر لکن فی روایۃ اللیث عن ابن عجلان عند ابن خزیمۃ ما بینہ وبین الجمعۃ التی قبلھا وزاد فی روایۃ ابی ھریرۃ عند ابن حبان و زیادۃ ثلثۃ ایام من التی بعدھا والمراد غفران الصغائر انتہی قولہ و زیادۃ ثلثۃ ایام مرفوع علی انہ معطوف علی ما فی قولہ ما بینہ عطفا بالواو بمعنی مع کما فی قولھم کل رجل و ضیعتہ و قال النووی ینصب زیادۃ علی الظرف انتہی و اقول الظاھر ان النصب علی انہ مفعول معہ و یجوز الجر علی انہ معطوف علی الجمعۃ قال النووی قال العلماء معنی المغفرۃ لہ ما بین الجمعتین و ثلثۃ ایام ان الحسنۃ بعشر امثالھا فصار یوم الجمعۃ الذی فعل فیہ ھذہ الافعال الجمیلۃ فی معنی الحسنۃ التی تجعل بعشر امثالھا قال بعض اصحابنا والمراد بما بین الجمعتین من صلوۃ الجمعۃ و خطبتھا الی مثل ذلک الوقت من الجمعۃ الثانیۃ حتی تکون سبعۃ ایام بلا زیادۃ ولا نقصان و یضم الیھا ثلثۃ فتصیر عشرۃ قولہ و من مس الحصی فقد لغا اللغو ھنا الباطل المذموم المردود قال النووی و فی النھایۃ لغی یلغی ولغی یلغی و لغا یلغو اذا تکلم بما لا یعنی و ھو اللغو قولہ و لا تحقہ

عارضۃ الاحوذی

فی صلوۃ الجماعۃ فاما ان کان وحدہ بدأ بالاکلہ علی کل حال لاتساع الوقت الا ان یرغب فی الفضل فیبدأ بالصلوۃ الا ان یکون محتاجا ایضا فیبدأ بالاکل

باب ما جاء فی الوضوء من الموطی قالت ام ولد لابراھیم ابن عبد الرحمن ابن عوف لام سلمۃ انی امرأۃ اطیل ذیلی وامشی فی المکان القذر فقالت قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یطھرہ ما بعدہ اسنادہ ھذا الحدیث مما رواہ مالک فقصرہ وان کان غیرہ لم یروہ صحیحا و ذلک مذھب یستقصی فی اصول الفقہ وقد روی ابو داود عن امرأۃ

الترجمہ

[illegible] … روز و جز این برای رفتن بسوی جمعہ قصد کرد غسل … آن بہتر است پس … عثمان … نبودن … کرد حضرت عمر حضرت عثمان … گذاشتن آمدن نماز را اول … وقت کہ آن سنت است … غسل … سنت … چنین … تصنیف امام ابن الہمام ۱۲

عارضة الاحوذي

من بنی عبد الاشهل
قالت قلت یا رسول
الله ان لنا الی المسجد
طریقا منتنة فكيف
نفعل اذا مطرنا
قال الیس بعدها
طریق هی اطیب
منها قالت قلت
بلی قال فهذه بهذه
ومن هذا الباب
الذی ترجم علیه
ابو عیسی ما روی
ابو داود ایضا ان
رسول الله صلی الله
علیه وسلم قال اذا
وطئ احدکم بنعله
الاذی فان التراب
له طهور وهذا
الباب لا یصح منه
بعد حدیث الاصح
ام سلمة المتقدم
غریبة الموطئ مفعل
بکسر العین من وطئ
وهو اسم للموضع
فیکون معناه الوضوء
من الموضع القذر
والتقدیر الوضوء
من وطئ الموضع القذر

شرح سراج احمد

ابن واقد بهم فیه وهو الاصح عند الشافعیة وبه قال الجمهور خلافا لاکثر الحنفیة وفی شرح المنیة للعلامة الحلبی من ائمة الحنفیة ان من لا جمعة علیه یندب له الغسل عند الحسن بن زیاد لا عند ابی یوسف وقال الاثرم سمعت احمد سئل عمن اغتسل ثم احدث هل یکفیه الوضوء قال نعم ولم اسمع فیه اعلی من حدیث ابن ابزی ولا یذهب علیک ان عبارة الامام مالک هذا صریحة فی ان مدار اجزاء الاغتسال وعدمه عنده علی نیة غسل الجمعة لا علی کونه متصلا بالذهاب وعدم اتصاله وظهر منه ان مالکا موافق الجمهور فی ان الغسل یجزئ من بعد الفجر والمشهور عنه کما نقله الحافظ ابن حجر عن الشیخ تقی الدین بن دقیق العید انه یشترط ان یکون الغسل متصلا بالذهاب ووافقه الاوزاعی واللیث وقال الجمهور یجزئ من بعد الفجر واخرج فی موطأه انا الثوری ثنا منصور عن مجاهد انه قال من اغتسل بعد طلوع الفجر اجزاه انتهی ومع ذلک فالغسل عندهم انما هی للصلوة دون الیوم بدلیل تقیید الغسل فی الحدیث بالمجئ فلو اغتسل بعد الصلوة لم یکن للجمعة وحکی ابن عبد البر الاجماع علی ذلک ولا ینافی ظاہر الحدیث یعد الغسل لکون الغسل لاجل الصلوة لحصول زوال الرائحة الکریهة وکون الغسل للصلوة وهو الصحیح من مذهب ائمتنا الحنفیة کما فی شرح الوقایة وهو قول ابی یوسف وقال الحسن بن زیاد انه للیوم وفی جمعة قاضی خان انه لو اغتسل بعد صلوة الجمعة لم یعتبر بالاجماع

باب ما جاء فی التبکیر الی الجمعة باب ست در بیان آنچه آمده است در ذکر اول وقت آمدن وتحسین وقت رفتن بسوی نماز جمعه حدثنا اسحق بن موسی الانصاری نا معن ثنا مالک عن سمی عن ابی صالح عن ابی هریرة ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال من اغتسل یوم الجمعة غسل الجنابة کسیکه غسل کند روز جمعه غسل کامل مستجمع جمیع ارکان وشرائط وسنن وآداب چنانکه برای جنابت غسل میکنند وبعضی گفته اند که این اشارت ست باستحباب جماع درین روز از برای تخلیه باطن وتسکین نفس از خواطر رویه وسد باب نظر حرام ومؤید این قول ست روایت غسل به تشدید که بالا در حدیث مذکور شده است ثم راح فکانما قرب بدنة پستر رفت بسوی نماز پس گویا که او فرستاد برای ذبح کردن شتر را برای قربت حق تعالی وبدنه نزد جماعه از علما نام شتر ست ونزد جمهور اهل لغت وبعضی از فقهای

شرح ابی الطیب

اللغو بالقول بل یعمه والفعل **باب** ما جاء فی التبکیر الی الجمعة **قوله** غسل الجنابة منصوب علی المصدریة ای کغسل الجنابة فی الصفات هو المشهور فی تفسیره خلافا لمن قال یستحب له مواقعة زوجته ویغتسل منها فیکون معنی قوله غسل الجنابة ای یغتسل غسل الجنابة حقیقة وهو باطل قاله النووی **قوله** ثم راح فکانما قرب بدنة ای راح اول النهار والمراد به ای راح فی الساعة الاولی کما فی روایة الموطأ فانه زاد فی الساعة الاولی ویدل علی هذا المعنی قرینة المقابلة وهی تعین المراد وقال القاضی حسین وامام الحرمین الشافعیان ان المراد بالساعات لحظات لطیفة بعد زوال الشمس لانه حقیقة الرواح لان حقیقته من الزوال الی آخر النهار والغدو من اوله الی الزوال قال الله تعالی غدوها شهر ورواحها شهر قال النووی ومذهب الشافعی وابن حبیب المالکی وجماهیر العلماء استحباب التبکیر الیها اول النهار والساعات عندهم من اول

قوت المغتذي

من اغتسل یوم الجمعة غسل الجنابة هو للتشبیه ای غسلا کغسل الجنابة کقوله تعالی وهی تمر مر السحاب هذا هو المشهور فی تاویله ویحتمل ان یکون المراد انه اغتسل من الجنابة ای من اتیان اهله

شرح سراج احمد

حنفیہ شامل ست شتر وگاو را و این قول علمای مخالف ست مر ہمین حدیث را کہ بقرہ مقابل بدنہ ذکر کردہ است جوہری گفتہ کہ بدنہ نام ناقہ یا بقرہ است کہ ذبح کردہ میشود بمکہ و بدنہ بجہت آن میگویند کہ فربہ می سازد و تن دار میشود ومن راح فی الساعة الثانية فكانما قرب بقرة وہر کہ برود بمسجد در ساعت دوم پس گویا کہ او قربانی کرد گاوی را ومن راح فی الساعة الثالثة فكانما قرب كبشا اقرن وکبش در فارسی قجقار خوانند یعنی شاہ را و ذکر کبش بجہت آنست کہ وی افضل ست از اقسام شاة شاخ دار ومن راح فی الساعة الرابعة فكانما قرب دجاجة بفتح دال مہملہ وکسر آن وبعضی بضم آن نیز گفتہ اند وفتح افصح ست ومن راح فی الساعة الخامسة فكانما قرب بيضة یعنی تخم مرغ را کہ قلیل المال ست فاذا خرج الامام پس چون بیرون می آید امام برای خطبہ حضرت الملئكة يستمعون الذكر حاضر می آیند فرشتگان در حالیکہ می شنوند خطبہ را

شرح ابی الطیب

النهار والرواح يكون اول النهار وآخره قال الازهرى لغة العرب ان الرواح الذهاب سواء كان اول النهار او آخره او فى الليل وهذا هو الصواب الذى يقتضيه الحديث والمعنى لان النبى صلى الله عليه وسلم اخبر ان الملائكة تكتب من جاء فى الساعة الاولى وهو كالمهدى بدنة ثم من جاء فى الثانية ثم الثالثة ثم الرابعة ثم الخامسة وفى رواية النسائى السادسة فاذا خرج الامام طووا الصحف فعلم انه اذا جاء بعد الزوال فلا فضيلة فلا يصح حمل الرواح على ما بعد الزوال ولان ذكر الساعات انما كان للحث على التبكير اليها والترغيب فى فضيلة السبق وتحصيل الصف الاول وانتظارها والاشتغال بالتنفل والذكر ولا يحصل هذا بعد الزوال ولا فضيلة لمن اتى بعد الزوال لان النداء يكون حينئذ ويحرم التخلف بعد النداء واختلف العلماء هل تعتبر الساعات من طلوع الفجر ام من طلوع الشمس والاصح عندهم من طلوع الفجر ثم ان من جاء فى اول ساعة من هذه الساعات ومن جاء فى آخرها مشتركان فى تحصيل اصل البدنة او البقرة او الكبش ولكن بدنة الاول اكمل من بدنة من جاء فى آخر الساعة وبدنة المتوسط متوسطة **قوله** فكانما قرب بدنة اى تصدق بها لان معنى قرب بالتشديد تصدق بما يتقرب به الى الله تعالى قال تعالى اذ قربا قربانا اى تصدقا بما يتقرب به الى الله تعالى وقيل الاهداء بها الى الكعبة كما فى رواية البخارى ومثل المهجر كمثل الذى يهدى بدنة من الاهداء ورد بان اهداء الدجاجة والبيضة غير معهود فالوجه حمل رواية البخارى على التصدق ايضا كذا قيل اقول الاوجه للرد لان الكلام وقع على التشبيه يعنى لو كان اهداء الدجاجة والبيضة ثابتا واهدى احد حصل له ثواب ذلك فهذا ايضا يعطى له بمقدار ثواب ذلك والمقصود منه انه يعطى له من حسنات الحرم والغرض الحث لان حسنات الحرم اعظم واجاب القسطلانى انه من باب المشاكلة اى تسمية الشئ باسم قرينه والمراد بالبدنة وغيرها عم من الذكر والانثى والتاء للوحدة لا للتانيث **قوله** كبشا هو الذكر ووصف بالقرن لانه اكمل واحسن صورة ولان قرنه ينتفع به وفى رواية النسائى ثم كالمهدى شاة **قوله** دجاجة بتثليث الدال والفتح هو الفصيح حيوان معروف **قوله** حضرت الملائكة الخ بفتح الضاد وكسرها لغتان مشهورتان والفتح افصح واشهر وبه جاء القرآن قال تعالى واذا حضر القسمة والمراد به انهم يطوون الصحف التى كانوا يكتبون فيها ثواب الحاضرين صلوة الجمعة فلا يكتب بعد ذلك ثواب مخصوص بحضور الجمعة من هذه الانواع والمراد من الملائكة الذين وظيفتهم كتابة حاضرى الجمعة وما يشتمل عليه من ذكر وغيره وهم غير الحفظة

عارضة الاحوذى

ويكون فتحها والمعنى واحد وفيه كلام كثير ويجوز الوضوء من الموطوء بمعنى مفعول فيكون المراد به النجاسة لا الموضع القذر بالتقدير المتقدم ويجوز الوضوء من الموطأ مفعل اى اوطأه قدمه فقهه قوله صلى الله عليه وسلم يطهره ما بعده قال طلك اراه فى القشب اليابس معناه عندى ان تعلق به فى موضع نجس يابس ازاله موضع آخر كعادة ما يتعلق بالاذيال وقيل ان ذلك فى الرطب لان الذيل للمرأة كالخف للرجل وهكذا اطلق علماؤنا القول من غير ان يتفطنوا لنكتته وهى ان قول النبى صلى الله

عارضة الاحوذي

عليه وسلم يطهره ما بعده جعله ثلاث صريحا فان انه لا تكون طهارة الا بازالة ولا يتصور ذلك الا في القشب اليابس وجعل غيره كناية والمراد ان الطرق لابد فيها من الطاهر والقذر فان اصاب طريقا قذرة فسيصيب طاهرة ولابد من هذا وهذا هو المراد من غير شك بدليل حديث الاشهلية هذه بهذه اذا ثبت هذا فحصرنا في ذلك مسائل الاولى اذا وطئ بخفيه على ارواث الدواب فاختلف فيه قول مالك فتارة قال يغسل على اصل النجاسة وتارة قال بذلك

شرح سراج احمد

واز نوشتن بازمی ماندو في الباب عن عبد الله بن عمرو اخرجه البيهقي وسمرة بن جندب اخرجه احمد وابو داود والبيهقي والحاكم

قال ابو عيسى حديث ابي هريرة حديث حسن صحيح **باب ماجاء في ترك الجمعة من غير عذر** بابيست دربيان آنچه واردست درحق ترک کردن نماز جمعه بی عذر شرعی حدثنا علي بن خشرم ثنا عيسى بن يونس عن محمد بن عمرو عن عبيدة ابن سفين عن ابي الجعد يعني الضمري وكانت له صحبة وبود ابي الجعد را صحبتی یعنی صحابی بود نام او عمرو بود وبعضی دیگر نام او گفته اند واز مرویات او یک حدیث ست کشته گشت در روز جمل فیما زعم محمد بن عمرو یعنی او را صحبت است در چیزی که گفته است محمد بن عمرو قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من ترك الجمعة ثلث مرات تهاونا بها هر که ترک کند نماز جمعه را سه بار از جهت سبک پنداشتن او را طبع الله على قلبه مهر کند حق تعالی بر دل وی از قبولیت حق وفي الباب عن ابن عمر اخرجه احمد ومسلم والنسائي وابن ماجة بلفظ لينتهين اقوام عن ودعهم الجمعات او ليختمن الله على قلوبهم ثم ليكونن من الغافلين وابن عباس اخرجه الشافعي والبيهقي بلفظ من ترك جمعة من غير ضرورة كتب منافقا في كتاب لا يمحى ولا يبدل واخرجه الشيرازي في الالقاب عنه بلفظ من ترك اربع جمع من غير عذر فقد نبذ الاسلام وراء ظهره وسمرة اخرجه احمد وابو داود والنسائي وابن ماجة وابن حبان والحاكم بلفظ من ترك الجمعة من غير عذر فليتصدق بدينار فان لم يجد فبنصف دينار بدانکه درحق تارک جمعه وعید بسیار وارد ست در احادیث صحیحه چنانکه بعضی از آنها ایراد مینماید اخرج احمد ومسلم عن ابن مسعود لقد هممت ان آمر رجلا يصلي بالناس ثم احرق على رجال يتخلفون عن الجمعة بيوتهم اخرج الطبراني عن أسامة بن زيد من ترك ثلث جمعات من غير عذر كتب من المنافقين اخرج احمد والحاكم عن ابي قتادة من ترك الجمعة ثلث مرات متواليات من غير ضرورة طبع الله على قلبه واخرجه احمد والنسائي وابن ماجة والحاكم عن جابر واخرج احمد والحاكم عن ابي الجعد من ترك ثلث جمع تهاونا طبع الله على قلبه اخرج الديلمي عن ابي هريرة لا يزال العبد متهاونا بالجمعة حتى يغضب الله عليه قال ابو عيسى حديث ابي الجعد حديث حسن قال وسالت محمدا عن اسم ابي الجعد الضمري

شرح ابي الطيب

باب ماجاء في ترك الجمعة من غير عذر **قوله** يعني الضمري بفتح الضاد المعجمة وسكون الميم منسوب الى ضمرة ابن بكر بن عبد مناف قاله في جامع الاصول وكذا في المغني وفي التقريب قيل اسمه ادرع وقيل عمرو وقيل جنادة صحابي له حديث قتل يوم الجمل قاله في الكنى وقال في الاسماء الادرع ابو الجعد الضمري **قوله** تهاونا اي اهانة قاله الطيبي وقال ابن ملك تساهلا عن التقصير لا عن عذر ورواه ابن خزيمة وابن حبان في صحيحهما ولفظهما من ترك الجمعة ثلاثا من غير عذر فهو منافق وفي بعض الطرق ثلث مرات متواليات قاله السيوطي **قوله** طبع الله على قلبه اي ختم عليه ختما يمنع وصول الخير اليه وقال السيوطي المراد بالطبع انه يصير قلبه قلب منافق

قوت المغتذي

عن عبيدة بن سفين بفتح العين وكسر الموحدة عن ابي الجعد ذكر ابن حبان في الثقات ان اسمه ادرع وقال ابو احمد الحاكم في الكنى وابو عبد الله بن منده ان اسمه عمرو بن بكر وقيل اسمه جنادة ولم يرو عنه الا عبيدة ابن سفين من ترك يوم الجمعة ثلث مرات في بعض الطرق متواليات تهاونا طبع الله على قلبه قال العراقي المراد بالتهاون الترك من غير عذر والمراد بالطبع انه يصير قلبه قلب منافق

باقی در صفحہ آئندہ

شرح سراج احمد

فلم يعرف اسمه گفت مصنف ورپرسیدم امام بخاری را از نام ابی الجعد ضمری که چه نام داشت پس نشناخت امام بخاری نام اورا وقال لا اعرف له عن النبی صلی الله علیه وسلم الا هذا الحديث وگفت امام بخاری نمی شناسم اورا روایتی از آنحضرت مگر همین یک حدیث را قال ابو عیسی ولا نعرف هذا الحديث الا من حديث محمد بن عمرو ونمی شناسم روایت این حدیث را مگر از طریق محمد بن عمرو **باب** ما جاء من کم یؤتی الی الجمعة باب ست در بیان آنچه آمده است در حق بادیه نشین که از چند مقدار مسافت بیاید در شهر برای گذاردن نماز جمعه حدثنا عبد بن حمید ومحمد بن مدّویة بميم مفتوحه ودال مهمله مشدده محمد بن احمد بن الحسین بن مدویة القرشی ابو عبد الرحمن الترمذی صدوق از حادیه عشره است قالا ثنا الفضل بن دُكَين بضم دال مهمله وفتح كاف ثنا اسرائيل عن ثوير بتصغير ثور که بمعنی گاو ست ابن ابی فاخته ابو الجهم ضعیف رمی بالرفض من الرابعة عن رجل من اهل قباء ومعلوم نیست که نام وی چه بود عن ابیه وكان من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم قال امرنا النبی صلی الله علیه وسلم ان نشهد الجمعة من قباء امر فرمود مارا آنحضرت اینکه حاضر آئیم ما نماز جمعه را بمدینه از موضع قبا که قریب سه کروه مسافت دارد از شهر مدینه وآن نیز از عوالی مدینه است قال ابو عیسی هذا حديث لا نعرفه الا من هذا الوجه یعنی این حدیث از طریق دیگر مروی نگشته است ولا یصح عن النبی صلی الله علیه وسلم فی هذا الباب شیء وصحیح نگشته است درین باب چیزی از آنحضرت وقد روی عن ابی هريرة عن النبی صلی الله علیه وسلم قال الجمعة علی من آواه اللیل الی اهله اخرجه الترمذی وتحقیق روایت کرده شده است از آنحضرت که فرمود جمعه فرض ست بر کسی که جای دهد ورا جع گرداند اورا شب بسوی اهل خانه وی

شرح ابي الطيب

قوله وقال لا اعرف له عن النبی صلی الله علیه وسلم الا هذا الحديث قال فی قوت المغتذی بل له حديثان الثانی اخرجه الطبرانی قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا تشد الرحال الا الی المسجد الحرام ومسجدی هذا والمسجد الاقصی **باب** ما جاء من كم تؤتی الجمعة ای من كم مسافة تؤتی الجمعة ای تستحق الجمعة ان یؤتی لاجلها **قوله** محمد بن مدّویة هو محمد بن احمد بن الحسین بن مدویة بميم وتثقيل القرشی صدوق من الحادية عشرة **قوله** ثوير مصغر بن ابی فاختة بمعجمة مكسورة ومثناة سعيد بن علاقة بكسر المهملة الكوفی ابو الجهم ضعيف رمی بالرفض من الرابعة كذا فی التقریب **قوله** علی من آواه اللیل الی اهله اوی بالقصر لازم بمعنی انضم وبالمد متعد بمعنی ضم وقد یعكس والمعنی الجمعة واجبة علی من كان بين مسكنه وبين موضع الصلوة مسافة يمكنه الرجوع الی وطنه قبل اللیل قاله فی المجمع وهو مذهب الامام ابی حنيفة وفی النهاية يقال أويت الی المنزل وأويت غيره وأويته وفی الحديث من المتعدی وقال ابن الهمام ومن كان من توابع المصر فحكمه حكم اهل المصر فی وجوب الجمعة عليه واختلفوا فيه

قوت المغتذي

وقال لا اعرف له عن النبی صلی الله علیه وسلم الا هذا الحديث قلت بل له حديثان احدهما هذا والثانی اخرجه الطبرانی ثنا محمد بن عبد الله الحضرمی وموسی بن هارون قالا ثنا سعيد بن عمرو الاشعثی حدثنا عبثة بن القسم عن محمد بن عمرو عن عبيدة بن سفين عن ابی الجعد الضمری قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا تشد الرحال الا الی المسجد الحرام ومسجدی هذا والمسجد الاقصی

عارضة الاحوذي

علی حديث النعل وحملا علی حديث الذيل ان كان لو يرو حديث النعل الثانية اذا وطئ بنعل قال مالك يدلكهما ويصلی فيه اما انقدم من الوجهين وقال ابن حبيب لا يجزيه ذلك لخفة نوعهما والاول اصح الثالث اذا وطئ نجاسة بخفه رطبا وعذرة لم يكن بد من الغسل لان ذلك فی الطرق نادر فاذا اكثر صار كروث الدواب الرابعة اذا مشی حافيا فوطئ برجله ما وطئ بنعله فان كان عن شيء لم يجزه الا الغسل وان كان عن عدم فهو كالخف الخامسة ما يفعل علی خفه وطئ نجاسة ولا ماء معه قال مالك

شرح سراج احمد

یعنی جمعہ واجبست برکسیکہ باشد میان وطن او و میان جائی کہ گذاردہ میشود جمعہ این قدر مسافت کہ بعد ادائی جمعہ بوطن خود پیش از شب رجوع تواند کرد و می توان بازآمد و شب جمعہ در خانہ گردد و این را مسافت عدوی میگویند بر خلاف مسافت قصری کہ بوی مسافر میگردد و طیبی گفتہ است کہ باین قائل ست امام ابو حنیفہ و اصحاب وی بشرط آنکہ وطن او داخل دیوان مصری بود کہ گذاردہ میشود دروی جمعہ اگر وطن او را دیوان دیگر بود غیر دیوان این مصر تعب نمیگردد بروی آمدن بمصر برای نماز جمعہ وهذا حديث اسناده ضعيف و این حدیثی ست کہ اسناد وی ضعیف ست انما یروی من حدیث معارك بن عباد معارک بضم میم وعین مهملہ و راء و در آخر کاف ست ابن عباد او ابن عبد الله العبدی البصری ضعیف از سابعہ است عن عبد الله بن سعید المقبری وضعف يحيى بن سعيد القطان عبد الله بن سعید المقبری و تضعیف کردہ یحیی عبد اللہ را فی الحدیث در روایت حدیث واختلف اهل العلم على من تجب عليه الجمعة واختلاف دارند اہل علم برکسیکہ واجب میشود بروی گذاردن نماز جمعہ فقال بعضهم تجب الجمعة على من آواه الليل الى منزله وقال بعضهم لا تجب الجمعة الا على من سمع النداء وگفتہ اند بعضی علما واجب نمیشود جمعہ مگر برکسیکہ بشنود او اذان را اخرجہ ابو داود عن ابن عمر وهو قول الشافعی واحمد واسحق سمعت احمد بن الحسن يقول گوید شنیدم احمد بن الحسن را کہ میگفت کنا عند احمد بن حنبل بودیم ما نشستہ نزد امام احمد فذكروا على من تجب الجمعة پس ذکر کردند مردم کہ بر کدام کس واجب میشود جمعہ فلم يذكر احمد فيه عن ابی هريرة عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم شيئا پس ذکر نکرد احمد ابن حنبل در آن از ابی ہریرہ از نبی صلی اللہ علیہ وسلم چیزی را قال احمد بن الحسن فقلت لاحمد بن حنبل فيه عن ابی هريرة عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم گفت احمد بن حسن پس گفتم من برای احمد بن حنبل درین باب ہست از ابی ہریرہ از نبی صلی اللہ علیہ وسلم قال احمد بن حنبل عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم پس گفت امام احمد آیا از پیغمبر خدا مروی ست قلت نعم احمد بن الحسن گوید گفتم من آری از آنحضرت مروی ست و احمد بن حسن باسناد خود حدیث ذکر کرد و گفت حدثنا الحجاج بن نضير بضم نون فساطيطي القيسي ابو محمد البصری ضعیف از تاسعہ بود در سنہ ثلث عشرہ او اربع عشرہ ومائتين وفات کرد ثنا معارك بن عباد عن عبد الله بن سعيد المقبری عن ابيه سعيد المقبری عن ابی هريرة عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال الجمعة على من آواه الليل الى اهله فغضب على احمد پس در خشم شد امام احمد بر من و این مقولہ احمد بن الحسن ست وقال امام احمد استغفر ربك استغفر ربك طلب آمرزش جواز خدای تعالی کہ این حدیث نیست دو بار گفت وانما فعل به احمد بن حنبل هذا وجز این نیست کہ کرد امام احمد غضب را باحمد بن الحسن لانه لم يعد هذا الحديث شيئا از جہت آنکہ امام احمد شمار نکردہ و اعتماد نداشتہ این حدیث را چیزی وضعفه لحال اسناده و تضعیف کرد امام احمد این حدیث را از جہت حال اسناد وی کہ چہار کس در اسناد وی ضعیف اند و یک ضعیف از ضعیف دیگر روایت نمودہ چنانکہ حجاج بن نضیر از معارک و او از عبد اللہ و او از سعید مقبری بعضی احادیث متعلق این باب می نویسد اخرج ابو داود والحاكم عن طارق بن شهاب الجمعة حق واجب على كل مسلم فی جماعة الا اربعة عبد مملوك او امرأة او صبی او مريض اخرج الطبرانی فی الاوسط عن ابی امامة الجمعة على الخمسين رجلا

عارضة الاحوذی

يخلعهما ويتيمم لان النجاسة لا بدل لها والوضوء له بدل التيمم المسئلة قال مالك فی سماع اشهب من توضأ ثم مشى على موضع قذر جاف قد وسع الله على هذه الامة وتلا ربنا ولا تحملنا ما لا طاقة لنا به قلنا وهذا يدل على انه مضطر اليه ولو كان له مندوحة عنه لو يكن بد من غسل رجليه كرجل فی بيته اطفال لا يمكنه الاحتراز عن نجاستهم او له طريق لا يمكنه العدول عنه وما اشبهه فافهم وقال ابو بكر ابن اللباد ذلك اذا مشى بعده على الارض طاهرة لقوله فی الورع يطهره ما بعده وهذا يدل على انه

الترجمة

[illegible]

شرح ابی الطیب

فعن ابی يوسف ان كان الموضع يسمع فيه النداء من المصر فهو من توابع المصر والا فلا وعنه انها تجب فی ثلث فراسخ وقال بعضهم قدر ميل وقيل قدر ميلين وقيل ستة اميال وقيل ان امكنه ان يحضر الجمعة ويبيت باهله من غير تكلف يجب عليه الجمعة والا فلا قال فی البدائع وهذا احسن **قوله** فقال استغفر ربك امر من الاستغفار

شرح سراج احمد

ولیس علی مادون الخمسین جمعة واخرج الدارقطنی والبیهقی عن ام عبد الله الدوسیة الجمعة واجبة علی کل قریة وان لم یکن فیها الا اربعة اخرج الدیلمی فی الفردوس عن انس اذا اذن المؤذن یوم الجمعة حرم العمل اخرج ابو داود عن حفصة علی کل محتلم رواح الجمعة وعلی کل من راح الجمعة الغسل اخرج ابن ابی شیبة عن محمد بن عباد بن جعفر مرسلا عسی احدکم ان یتخذ الصبنة من الغنم علی راس المیلین او الثلثة فتکون الجمعة فلا یشهدها ثم تکون فلا یشهدها فیطبع الله علی قلبه **باب** ماجاء فی وقت الجمعة باب ست دربیان انچه آمده است در ذکر وقت گذاردن نماز جمعه حدثنا احمد بن منیع ثنا سریج بن النعمان ثنا فلیح بن سلیمن عن عثمن بن عبد الرحمن التیمی عن انس بن مالک ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یصلی الجمعة حین تمیل الشمس بدرستیکه آنحضرت بود که میگذارد نماز جمعه را هنگامی که زوال میکرد آفتاب و میل می نمود بجانب مغرب و ازین حدیث برآمد که وقت جمعه همان وقت ظهر است و تمسک ائمه ما همین حدیث است حدثنا یحیی بن موسی ثنا ابو داود الطیالسی ثنا فلیح بن سلیمن عن عثمن بن عبد الرحمن التیمی عن انس نحوه مانند حدیث گذشته که وقت نماز جمعه پس از زوال آفتاب ست وفی الباب عن سلمة بن الاکوع اخرجه ابن ابی شیبة وسلم وجابر والزبیر بن العوام قال ابو عیسی حدیث انس حدیث حسن صحیح وهو الذی اجمع علیه اکثر اهل العلم ان وقت الجمعة اذا زالت الشمس کوقت الظهر یه حدیث انس بن مالک حدیثی ست که اجماع کرده اند بر آن اکثر اهل علم که بدرستیکه وقت جمعه داخل شود وقتیکه زوال کند آفتاب چنانکه وقت ظهر ست وهو قول الشافعی و احمد و اسحق ورای بعضهم ان صلوة الجمعة اذا صلیت قبل الزوال انها تجوز ایضا و اعتقاد کرده اند بعضی از اهل علم بدرستیکه نماز جمعه چون گذارده شود پیش از زوال آفتاب بدرستیکه آن نماز روی نیز روا شود وقال احمد ومن صلاها قبل الزوال فانه لم یر علیه اعادة وگفت امام احمد و هر که بگذارد نماز را پیش از زوال آفتاب پس بدرستیکه احمد اعتقاد نمی کند و نمی بیند برین کس اعادهٔ نماز را و در اختلاف الایمه نوشته است لا یصح الجمعة الا فی وقت الظهر عند الثلثة وقال احمد بالجواز قبل الزوال ولو شرع فی الوقت ومدها حتی خرج الوقت اتمها ظهرا عند الشافعی وقال ابو حنیفة تبطل صلاته بخروج الوقت ویبتدئ الظهر وقال مالک اذا لم یصل الجمعة حتی دخل وقت العصر صلی فیه الجمعة مالم تغب الشمس ان کان لا یفرغ الا بعد غروبها وهو قول احمد **باب** ماجاء فی الخطبة علی المنبر باب ست در بیان انچه آمده است در خواندن خطبه بر منبر حدثنا ابو حفص عمرو بن علی الفلاس ثنا عثمن بن عمر و یحیی بن کثیر

اول فاء کشیده و لام مشدد و بشیر فروش ۱۲

ابو غسان العنبری قال ثنا معاذ بن العلاء عن نافع عن ابن عمر ان النبی صلی الله علیه وسلم

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی وقت الجمعة **قوله** حین تمیل الشمس ای الی الغروب وتزول عن استوائها یعنی کان یصلی بعد تحقق الزوال قال القسطلانی التعبیر بکان یشعر بمواظبته علیه السلام علی صلوة الجمعة بعد الزوال القول فیه اختلاف مشهور والذی علیه الجمهور ان وقتها لا یدخل الا بعد الزوال خلافا لاحمد وقال ابن الهمام واخرج مسلم عن سلمة ابن الاکوع کنا نجمع مع رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا زالت الشمس الحدیث واما ما رواه الدارقطنی وغیره من حدیث عبد الله بن سیدان بکسر السین المهملة قال شهدت الجمعة مع ابی بکر الصدیق رضی الله عنه فکانت خطبته قبل الزوال وذکر عن عمر وعثمن نحوه قال فما رایت احدا عاب ذلک ولا انکره فقد اتفقوا علی ضعف سیدان **باب** ماجاء فی الخطبة علی المنبر

عارضة الاحوذی

لم یفهم معناه وقال الربعی اراد مالک ان الرجل یرتفع بسرعة قبل ان تنحل تلک النجاسة وهذا لا یطابق التعلیل الذی اشار الیه مالک رحمه الله من قوله قد وسع الله علی هذه الامة وتلا الایة وانما العلة فیه ما ذکرناه من بعض رده و الله اعلم **باب** ماجاء فی التیمم عبد الرحمن بن ابزی عن عمار بن یاسر ان النبی صلی الله علیه وسلم امره بالتیمم للوجه و الکفین اسناده من العجب فی العلم والغریب فی الحدیث اتفاق ائمة الصحیح علی حدیث عمار مع ما فیه من الاضطراب والاختلاف والزیادة والنقصان ونص

الترجمة

شرح سراج احمد

کان یخطب الی جذع گفت عبداللہ بن عمر بود آنحضرت پیش از ساختن منبر که خطبه میخواند تکیه کننده بسوی ستون مسجد جذع بکسر جیم و سکون ذال معجمه فلما اتخذ المنبر حن الجذع پس هرگاه ساخت آنحضرت منبر را برای خطبه و بران ایستاده خطبه خواند آواز گریه کرد ستون مسجد بجدا گشتن پشت مبارک از وی حتی اتاه فالتزمه فسکن تا آنکه آمد بطرف او آنحضرت فرود آمد از منبر پس بگرفت ستون را در کنار خود پس خاموش گشت آواز ستون وفی الباب عن انس اخرجه البخاری تعلیقا وجابر اخرجه ابوداود وسهل بن سعد اخرجه البخاری وابی بن کعب وابن عباس وام سلمة قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن غریب صحیح ومعاذ بن العلاء هو بصری وهو اخو ابی عمرو بن العلاء

باب ما جاء فی الجلوس بین الخطبتین باب ست در بیان انچه آمده است در حق نشستن بمیان دو خطبه حدثنا حمید بن مسعدة البصری مسعده بفتح میم وسکون سین مهمله و فتح عین مهمله ثنا خالد بن الحارث ثنا عبیداللہ بن عمر عن نافع عن ابن عمر ان النبی صلی اللہ علیه وسلم کان یخطب یوم الجمعة ثم یجلس بود آنحضرت که خطبه میخواند در روز جمعه پس بعد ازان می نشست ثم یقوم فیخطب پس بر میخاست پس خطبه میخواند دیگر خطبه را قال مثل ما یفعلون الیوم گفت ابن عمر مانند انچه میکنند مردم امروز وفی الباب عن ابن عباس وجابر بن عبداللہ اخرجه البخاری وجابر بن سمرة اخرجه مسلم وابن ابی شیبة قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح وهو الذی رآه اهل العلم ان یفصل بین الخطبتین بجلوس واتفقوا علی ان الخطبتین شرط فی انعقاد الجمعة فلا تصح الجمعة حتی یتقدمها خطبتان وقال الحسن البصری هما سنة ولا بد من الاتیان بما یسمی خطبة فی العادة مشتملة علی خمسة ارکان حمد اللہ عز وجل والصلوة علی رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم والوصیة بالتقوی وقراءة آیة والدعاء للمؤمنین والمؤمنات هذا مذهب الشافعی وقال ابو حنیفة لو اتی او سبح اجزأه ولو قال الحمد للہ ونزل کفاه ذلک ثم لم یحتج الی غیره وخالف صاحباه وقالا لابد من کلام یسمی خطبة فی العادة

باب ما جاء فی قصر الخطبة باب ست در بیان انچه آمده است در کوتاه خواندن خطبه حدثنا قتیبة وهناد قالا ثنا ابو الاحوص عن سماک ابن حرب عن جابر بن سمرة قال کنت اصلی مع النبی صلی اللہ علیه وسلم فکانت صلاته قصدا

شرح ابی الطیب

قوله کان یخطب الی جذع بکسر الجیم وسکون المعجمة واحد جذوع النخلة قوله فلما اتخذ المنبر ای لاجل الخطبة قوله حن الجذع ای اشتاق وظهر منه صوت المشتاق الی شیئ واصله ترجیع الناقة صوتها اثر ولدها قال فی المجمع و فی القسطلانی الحنین صوت المتألم المشتاق عند الفراق انتهی وفی البخاری برواية جابر بن عبد اللہ الانصاری سمعنا منه صوت العشار بکسر عین ثم شین معجمة جمع عشراء بضم العین وفتح الشین الناقة الحامل التی مضت لها عشرة اشهر او التی معها اولادها قوله فالتزمه فسکن وفی البخاری حتی نزل النبی صلی اللہ علیه وسلم ای من المنبر فوضع یده علیه فسکن فیحتمل ان یحمل الالتزام علیه او علی ما یتبادر منه من المعانقة والضم الیه

باب ما جاء فی الجلوس بین الخطبتین قوله ثم یجلس ای جلسة خفیفة باب ما جاء فی قصر الخطبة قوله فکانت صلاته قصدا ای متوسطة بین الافراط والتفریط من التقصیر والتطویل واصل القصد الاستقامة فی الطریق قال اللہ تعالی وعلی اللہ قصد السبیل ثم استعیر

قوت المغتذی

قصد ١١ع مسئلة

عارضة الاحوذی

حدیث بن ابزی فی الصحیحین قال عبد الرحمن بن ابزی ان رجلا اتی عمر بن الخطاب فقال انی اجنبت فلم اجد الماء فقال لا تصل فقال عمار اما تذکر یا امیر المؤمنین اذ انا وانت فی سرية فاجنبنا فلم نجد ماء فاما انت فلم تصل واما انا فتمعکت فی التراب وصلیت فقال النبی صلی اللہ علیه وسلم انما یکفیک ان تضرب بیدیک الارض ثم تنفخ فیها ثم تمسح بهما وجهک وکفیک فقال عمر اتق اللہ یا عمار قال ان شئت لم احدث به فقال عمر نولیک ما تولیت انفرد البخاری بقوله فیهما وقال الوجه والکفین وقال ابو داود الی

شرح سراج احمد

وخطبة قصداً بودم کہ نماز میگذاردم ہمراہ آنحضرت پس بود نماز آنحضرت میانہ وبود خطبۂ او میانہ یعنی نہ بسی دراز ونہ کوتاہ واین
منافات ندارد کوتاہی خطبہ را بنسبت نماز وفی الباب عن عمار بن یاسر اخرجہ مسلم وابن ابی اوفی قال ابو عیسی حدیث
جابر بن سمرة حدیث حسن صحیح **باب** ماجاء فی القراءة علی المنبر بابیست دربیان انچہ آمدہ است درخواندن قرآن
وسورہ را بر منبر درحال خطبہ حدثنا قتیبة ثنا سفین بن عیینة عن عمرو بن دینار عن عطاء عن صفوان بن یعلی بن
امیة عن ابیہ قال سمعت النبی صلی اللہ علیہ وسلم یقرأ علی المنبر گفت یعلی بن امیہ شنیدم آنحضرت را کہ میخواند
بر منبر در خطبہ این آیت را ونادوا یامٰلک وفی الباب عن ابی ہریرة وجابر بن سمرة اخرجہ مسلم قال ابو عیسی حدیث یعلی
ابن امیة حدیث حسن غریب صحیح وھو حدیث ابن عیینة وقد اختار قوم من اہل العلم ان یقرأ الامام فی الخطبة آیا
من القرآن وتحقیق اختیار کردہ اندگروہی از اہل علم اینکہ بخواند امام آیتہا را از قرآن از ہر جا کہ باشد در خطبہ قال الشافعی واذا خطب
الامام فلم یقرأ فی خطبتہ شیئاً من القرآن اعاد الخطبة گفت امام شافعی وچون خطبہ خواند امام پس نخواند در خطبۂ خود چیزی از قرآن
باز اعادۂ خطبہ کند از جہت فوت شدن جزء خطبہ **باب** فی استقبال الامام اذا خطب بابیست دربیان روکردن امام بسوے
مردم چون خطبہ خواند حدثنا عباد بن یعقوب الکوفی نا محمد بن الفضل بن عطیة عن منصور عن ابراہیم عن علقمة
عن عبد اللہ بن مسعود قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا استوی علی المنبر استقبلناہ بوجوھنا بود آنحضرت

شرح ابی الطیب

للتوسط فی الامور والتباعد عن الافراط **قولہ** وخطبتہ قصداً ای متوسطاً وھذا لا یقتضی تساوی الصلوة والخطبة
لیخالف حدیث عمار بن یاسر سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول انّ طول صلوة الرجل وقصر خطبتہ مئنّة من فقہہ
ای علامة تحقق فقہہ رواہ مسلم **باب** ماجاء فی القراءة علی المنبر **قولہ** ونادوا یامٰلک قال القرطبی یحتمل ان
یکون اراد الآیة وحدھا او السورة کلہا قالہ فی قوت المغتذی ضمیر نادوا راجع الی الکفار ای یقول الکفار لمالک خازن
النار یامٰلک لیقض علینا ربک ای بالموت من قضی علیہ ای اماتہ فوکزہ موسی فقضی علیہ ویقولون ھذا لشدة ما بہم
فیجابون انکم ماکثون فیہ القراءة فی الخطبة وھی مشروعة بلا خلاف واختلفوا فی وجوبہا فعندنا مستحبة وعند
الشافعی واجبة واقلہا آیة **قولہ** آیا من القرآن بمد الہمزة جمع آیة **باب** فی استقبال الامام اذا خطب
قولہ استقبلناہ بوجوھنا لا بالتحلق حول المنبر لما سبق من المنع عنہ یوم الجمعة بل بالتوجہ
الیہ فی الصفوف ویؤیدہ ما رواہ البخاری عن ابی سعید الخدری رضی اللہ عنہ فی خطبة العید
ولفظہ فاول شیٔ یبدأ بہ الصلوة ثم ینصرف فیقوم مقابل الناس والناس جلوس علی
صفوفہم وحدیث ابی سعید الخدری ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم جلس یوماً علی المنبر
وجلسنا حولہ رواہ البخاری یمکن حملہ علی غیر الجمعة والعید او مجاز عن التوجہ
قال القسطلانی جلسنا حولہ ای ینظرون الیہ وھو عین الاستقبال

قوت المغتذی

یقرأ علی المنبر ونادوا یامٰلک قال القرطبی یحتمل ان یکون اراد الآیة وحدھا او السورة کلہا

عارضة الاحوذی

نصف الذراع و
قال والذراع الی
نصف الساعد
ولم یبلغ المرفقین
وقد روی ابوداود
ان الغزوة کانت
غزوة فقد عائشة
عقدھا وروی
ایضاً ان ذلک انما
کان اذ عمر وعمار
فی الابل غازیین
وروی ایضاً فمسحنا
وجوھنا وایدینا
الی المناکب والاباط
فقہہ اختصر
ابو عیسی فی باب
الحیض والتیمم و
قصر فیحکم العارضة
ما اقتصرنا نحن ایضاً
ولم یتعرض ابو عیسی
الا لمسألة واحدة
وھی حد التیمم فی
الیدین وعرضت
لنا نحن لما شرنا
الحدیث مسألة
اخریٰ وھی عدد
الضربات فصارت
مسألتین الاولی

شرح سراج احمد

چون می نشسته بود بر منبر می آمدیم ما او را برو بهای خود پس سنت آن ست که مردم متوجه بجانب امام بنشینند و خطبه را استماع نمایند و از ینجا لازم می آید که خطبه پشت بقبله میخواند و اگر مقصود بیان این معنی دارند نیز درست ست و لیکن انچه ذکر کردیم نیز مطلبی صحیح ست

وفی الباب عن ابن عمر اخرجه الطبرانی وابن عدی وهو واه کان رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا دخل المسجد یوم الجمعة سلم علی من عند منبره من الجلوس فاذا صعد توجه الی الناس فسلم علیهم وروی عبد الرزاق عن ابن جریج عن عطاء کان النبی صلی الله علیه وسلم اذا صعد المنبر یوم الجمعة استقبل الناس بوجهه وقال السلام علیکم ولابن ابی شیبة عن الشعبی نحوه وحدیث منصور لا نعرفه

الا من حدیث محمد بن الفضل بن عطیة ومحمد بن الفضل بن عطیة ضعیف ذاهب الحدیث عند اصحابنا گفت مصنف و حدیث منصور که ذکر شده است نمی شناسیم او را مگر از محمد بن فضل و وی ضعیف ست رونده است حدیث وی کنایت از سوء حفظ وی نزد اصحاب ما والعمل علی هذا عند اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وغیرهم یستحبون

استقبال الامام اذا خطب وهو قول سفین الثوری والشافعی واحمد واسحٰق قال ابو عیسیٰ ولا یصح فی هذا الباب عن النبی صلی الله علیه وسلم شیئ گفت ترمذی و صحیح نگشته است از انحضرت در باب استقبال امام بمردم در حالت خطبه چیزی از حدیث زیراکه نزد مصنف حدیثی درین باب از انحضرت بصحت نه پیوسته است اگرچه درکتاب دو حدیث را ذکر کرده است یکی حدیث عبد الله بن مسعود را با الاسناد ذکر کرده و در وی جرح هم کرده است دیگر حدیث عبد الله بن عمر را بطریق تعلیق ذکر کرده و اسناد آن نیز واهی ست و حدیث شعبی و عطاء که ایشان باسنادهای خود روایت کرده اند صحیح اند مصنف را از ایشان همین حدیث نرسیده است و لهذا او گفته است و لا یصح فی هذا الباب عن النبی صلی الله علیه وسلم شیئ **باب** فی الرکعتین

اذا جاء الرجل والامام یخطب باب ست در بیان گذاردن دو رکعت تحیة المسجد چون بیاید مردی در مسجد در حالیکه امام خطبه میخواند حدثنا قتیبة ثنا حماد بن زید عن عمرو بن دینار عن جابر بن عبد الله قال بینا النبی صلی الله علیه وسلم یخطب یوم الجمعة اذ جاء رجل در اثنای آنکه آنحضرت خطبه میخواند در روز جمعه ناگاه آمد مردی فقال النبی صلی الله علیه وسلم اصلیت پس فرمود آنحضرت آیا گذارده نماز تحیة المسجد را قال لا گفت آن مرد نگذارده ام یا رسول الله قال فقم

شرح ابی الطیب

قوله محمد بن الفضل بن عطیة بن عمر العبدی مولاهم الکوفی نزیل بخاری کذبوه من الثامنة مات سنة ثمانین ومائة تقریب **باب** ماجاء فی الرکعتین اذا جاء الرجل والامام یخطب **قوله** اذ جاء رجل قال السیوطی هو بضم السین المهملة وفتح اللام وسکون المثناة التحتیة والغطفانی بالفتحات قسطلانی سلیک فقال له النبی صلی الله علیه وسلم اصلیت قال لا قال قم فارکع وفی روایة لمسلم جاء سلیک الغطفانی یوم الجمعة ورسول الله صلی الله علیه وسلم قاعد علی المنبر فقعد سلیک قبل ان یصلی فقال له النبی صلی الله علیه وسلم ارکعت رکعتین فقال لا فقال قم فارکعهما انتهی ودل هذا الحدیث علی ان الامر بالصلوة لسلیک کان عند جلوسه صلی الله علیه وسلم ولکن مباشرا فی الخطبة فهو لا یدل علی استحباب الرکعتین حین الخطبة قال المحقق ابن الهمام وروی مالک فی الموطأ قال خروجه یقطع الصلوة وکلامه یقطع الکلام واخرج ابن ابی شیبة فی مصنفه عن علی وابن عباس وابن عمر رضی الله عنهم کانوا یکرهون

قوت المغتذی

عن جابر بن عبد الله قال بینا النبی صلی الله علیه وسلم یخطب یوم الجمعة اذ جاء رجل هو سلیک الغطفانی

عارضة الاحوذی

فی حد التیمم وقد اختلف العلماء فیه وروی عن ابن شهاب انه الی الآباط وروی عن ابن عباس الوجه والکفان وبه قال مالک فی الکتاب وقال ابن رافع فرضه الوجه و الیدان الی المرفقین وللشافعی مثله قولان ویقول ابن عباس قال الاوزاعی واحمد بن حنبل والطبری الامام وبعد هذا اقوال لا یلتفت الیها الا مقصر فی العلم وقد توهم بعض الجهلة علی من قال ان فرضه الوجه والکفان بانه حمل ذلک علی القطع فی الوجه وقال کیف نحمل عبادة علی عقوبة فیجهله نظر الظاهر

الترجمة

شرح سراج احمد

فاركع ركعتين فرمود پس برخيز پس بگذار دو ركعت را قال ابو عيسى وهذا حديث حسن صحيح حدثنا محمد بن ابى عمر ثنا سفين بن عيينة عن محمد بن عجلان عن عياض بن عبد الله بن ابى سرح بفتح سين مهمله وسكون راء وحاء مهمله القرشى العامرى المكى ثقة از كبار ثالثه بود مات على راس المائة ان ابا سعيد الخدرى دخل يوم الجمعة ومروان يخطب بدرستيكه ابو سعيد خدرى در آمد در مسجد در روز جمعه در حاليكه مروان بن الحكم خطبه ميخواند فقام يصلى پس باستاد ابو سعيد خدرى كه دو ركعت ميگذارد فجاء الحرس ليجلسوه پس آمدند پاسبانان مروان تا بنشانند او را فابى حتى صلى پس ابا آورد ابو سعيد تا آنكه نماز بگذارد فلما انصرف اتيناه فقلنا رحمك الله ان كادوا ليقعوا بك پس هرگاه برگشت ابو سعيد خدرى وفارغ گشت از نماز جمعه وگرد آمديم ما او را پس گفتيم مارحم كند ترا حق تعالى تحقيق نزديك بودند پاسبانان كه واقع شوند بتو وگرد تو شده بنشانند ترا او مانع تو گردند از گذاردن دو ركعت تحية المسجد فقال ما كنت لاتركهما بعد شئ رأيته من رسول الله صلى الله عليه وسلم پس گفت ابو سعيد نبودم من كه ترك ميكردم آن هر دو ركعت را پس از چيزى كه ديدم آن نماز را از آنحضرت ثم ذكر پس تر ذكر كرد ابو سعيد حديث را ان رجلا جاء يوم الجمعة فى هيأته

شرح ابى الطيب

الصلوة والكلام بعد خروج الامام والحاصل ان قول الصحابى حجة فيجب تقليده عندنا اذا لم ينفه شئ آخر من السنة واخرج السنة عن ابى هريرة رضى الله عنه عنه عليه الصلوة والسلام قال اذا قلت لصاحبك يوم الجمعة انصت والامام يخطب فقد لغوت وهذا يفيد بطريق الدلالة منع الصلوة وتحية المسجد لانه منع من الامر بالمعروف وهو اعلى من السنة وتحية المسجد فمنعه منهما اولى فان قيل العبارة مقدمة على الدلالة عند المعارضة وقد ثبت هو ما روى جاء رجل والنبى صلى الله عليه وسلم يخطب فقال اصليت يا فلان قال لا قال صل ركعتين وتجوز فيهما فالجواب ان المعارضة غير لازمة لجواز كونه قطع الخطبة حتى فرغ وهو كذلك رواه الدارقطنى فى سننه من حديث عبيد بن محمد العبدى ثنا معتمر عن ابيه عن قتادة عن انس قال دخل رجل المسجد ورسول الله صلى الله عليه وسلم يخطب فقال له النبى صلى الله عليه وسلم قم فاركع ركعتين وامسك عن الخطبة حتى فرغ من صلاته ثم اخرج عن احمد بن حنبل ثنا معتمر عن ابيه قال جاء رجل الحديث وفيه ثم انتظر حتى صلى قال وهذا المرسل هو الصواب ونحن نقول المرسل حجة فيجب اعتقاد مقتضاه علينا ولو لم يعارضه غيره فان غيره ساكت عن انه امسك عن الخطبة او لا وزيادة الثقة مقبولة وما زاد مسلم فيه من قوله اذا جاء احدكم الجمعة والامام يخطب فليركع ركعتين وليتجوز فيهما لا ينفى كون المراد ان يركع مع سكوت الخطيب لما ثبت فى السنة من ذلك وكان قبل تحريم الصلوة فى حال الخطبة انتهى وقال النووى وقال مالك والليث وابو حنيفة والثورى وجمهور السلف من الصحابة والتابعين لا يصليهما وهو مروى عن عمر وعثمان وعلى رضى الله عنهم وحجتهم الامر بالانصات **قوله** عياض بن عبد الله بن ابى سرح فى التقريب عياض بن عبد الله بن سعد بن ابى سرح بفتح المهملة وسكون الراء بعدها مهملة القرشى العامرى المكى ثقة من الثالثة مات على راس المائة **قوله** فجاء الحرس بفتح الراء اى الحراس اسم جمع كخدم قاله البيضاوى والمراد به خدم السلطان المرتبون لحفظه القاموس الحرسى واحد حرس السلطان وهم الحراس **قوله** ليجلسوه من الاجلاس **قوله** ان كادوا ليقعوا بك كلمة ان مخففة من الثقيلة اى ان الشأن كادوا ليقعوا بك بالضرب كما هو الظاهر او السب

عارضة الاحوذى

الحال وخفى عليه فى ذلك وجه التبحر فى العلوم الذى قال فى ذلك ابن عباس عند الموقف لكل عالم ومتعلم ذكره ابو عيسى فى هذا الباب فقال سئل ابن عباس عن التيمم فقال ان الله قال فى كتابه حين ذكر الوضوء وايديكم الى المرافق وقال فى التيمم فامسحوا بوجوهكم وايديكم وقال والسارق والسارقة فاقطعوا ايديهما فكان السنة فى القطع فى الكفين فانما هو الوجه والكفان فى التيمم فهذا اشارة خبر الاية وترجمان القران وكان كلام المتقدمين من قبل اشارة وبسطة ان الله حدد الوضوء الى المرفقين

عارضۃ الاحوذی

فوقفنا عند تحدیدہ واطلق القول فی الیدین فحملت علی ظاہر مطلق اسم الید وہو الکفان کما فعلنا فی السرقۃ فہذا اخذ بالظاہر لا قیاس للعبادۃ علی العقوبۃ وہذہ ہی العمدۃ واما مذہب ابن شہاب فساقط لان الصحابۃ کذلک فعلوا حتی تبین لہم حدہ فسقط غیرہ واما من قال الی المرفقین فحملا علی الوضوء وانہ مطلق علی مقید من جنسہ بدل موجب فعلہ فی محل منزلہ و احادیث عمار الصحاح قالوا فیہ الی الوجہ و الکفین تتمیم قال الاوزاعی واسحق واحمد و

اسماء الرجال ۵۰ حافظ در تقریب می گوید صدوق الا انہ اختلطت علیہ احادیث ابی ہریرۃ من الخامسۃ مات سنۃ ثمان واربعین ۱۲

شرح سراج احمد

بذۃ بد رسیکہ مردی آمد نام او سلیک بود در ہیأتے بدونا شایستہ در روز جمعہ والنبی صلی اللہ علیہ وسلم یخطب یوم الجمعۃ درحالیکہ آنحضرت خطبہ میخواند در روز جمعہ فامرہ فصلی رکعتین پس امر فرمود او را آنحضرت پس بگذارد آن مرد دو رکعت را والنبی صلی اللہ علیہ وسلم یخطب درحالیکہ آنحضرت خطبہ میخواند قال ابن ابی عمر گفت ابن ابی عمر کہ شیخ مصنف ست کان ابن عیینۃ یصلی رکعتین اذا جاء والامام یخطب بود سفیان بن عیینہ کہ میگذارد دو رکعت تحیۃ المسجد را چون می آمد مسجد درحالیکہ امام خطبہ میخواند و یامر بہ وامر میکرد مردم را بگذاردن دو رکعت وکان ابو عبد الرحمن المقرئ یراہ و بود عبد الرحمن مقری کہ اعتقاد میکرد گذاردن نماز را قال ابو عیسی و سمعت ابن ابی عمر یقول قال ابن عیینۃ کان محمد بن عجلان ثقۃ مامونا فی الحدیث گفت ابن ابی عمر گفت ابن عیینہ بود محمد بن عجلان کہ استاد ابن عیینہ است ثقہ و مامون بود در روایت حدیث وفی الباب عن جابر اخرجہ مسلم والبخاری و احمد وابوداود والنسائی و ابن ماجۃ وابی ہریرۃ وسہل بن سعد الساعدی قال ابو عیسی حدیث ابی سعید الخدری حدیث حسن صحیح والعمل علی ہذا عند بعض اہل العلم وبہ یقول الشافعی و احمد و اسحق نزد ایشان نماز گذاردن نزد خطبہ رواست وقال بعضہم اذا دخل والامام یخطب فانہ یجلس و لا یصلی و ہو قول سفین الثوری واہل الکوفۃ والقول الاول اصح کہ نماز در حین خطبہ رواست حدثنا قتیبۃ حدثنا العلاء بن خلد القرشی قال رأیت الحسن البصری دخل المسجد یوم الجمعۃ والامام یخطب فصلی رکعتین ثم جلس گفت علاء دیدم حسن بصری را کہ در آمد در مسجد در روز جمعہ درحالیکہ امام خطبہ میخواند پس بگذارد حسن دو رکعت را پس بنشست انما فعل الحسن اتباعا للحدیث جز این نیست کہ کرد حسن بصری این را یعنی گذارد نماز را از جہت اتباع برای حدیث وہو روی عن جابر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم ہذا الحدیث و حسن روایت کردہ از جابر از آنحضرت این حدیث را بدانکہ شافعیہ این را حمل کردہ اند بر تحیۃ المسجد کہ نزد ایشان واجب است اگرچہ نزد خطبہ باشد و ہمچنین نزد احمد و استدلال این حدیث میکنند تاکید

شرح ابی الطیب

قولہ بذۃ بفتح الباء الموحدۃ وتشدید الذال المعجمۃ ای سیئۃ تدل علی الفقر القاموس بذذت کعلمت بذذۃ وبذاذا وبذاذۃ وبذوذۃ ساءت حالک و باذ الہیأۃ وبذ ہا رثہا **قولہ** وفی الباب عن جابر لعلہ اراد حدیثا اخر لجابر غیر الحدیث الذی قدمہ وہو ما رواہ الطبرانی من طریق الاعمش عن ابی سفین عن جابر قال دخل النعمان بن نوفل ورسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی المنبر یخطب یوم الجمعۃ فقال لہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم صل رکعتین تجوز فیہما فاذا جاء احدکم یوم الجمعۃ والامام یخطب فلیصل رکعتین ولیخففہما فلا یرد ان عادتہ انہ لم یعد صحابیا صدر عنہ الحدیث

قوت المغتذی

وفی الباب عن جابر قال العراقی ان قیل قد صدر المصنف بحدیث جابر فما وجہ قولہ وفی الباب عن جابر بعد ان ذکرہ اولا وما عادتہ ان یعید ذکر صحابی فی الحدیث الذی قدمہ علی قولہ وفی الباب فالجواب لعلہ اراد حدیثا اخر لجابر غیر الحدیث الذی قدمہ وہو ما رواہ الطبرانی من طریق الاعمش عن ابی سفین عن جابر قال دخل النعمان بن نوفل ورسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی المنبر یخطب یوم الجمعۃ فقال لہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم صل رکعتین تجوز فیہما فاذا اتی احدکم یوم الجمعۃ والامام یخطب فلیصل رکعتین ولیخففہما

شرح سراج احمد

وجوب آن کہ در وقت خطبہ نیز بآن امر فرمود و نزد حنفیہ ہرگاہ کہ تحیۃ المسجد در غیر وقت خطبہ واجب نیست در وقت خطبہ بطریق اولی
نخواہد بود و ہمین ست مذہب امام مالک و سفیان ثوری و بزرگ ازیں اند جمہور صحابہ و تابعین کذا قال النووی و تاویل این حدیث نزد
ایشان آنست کہ مراد یخطب ارادہ خطبہ است یعنی میخواہد امام کہ خطبہ خواند نہ آنکہ بالفعل میخواند بقرینۂ احادیث صحیحہ کہ دال اند بر حرمت
نماز در وقت خطبہ و در صحیحین از حدیث جابر بطرق متعددہ آمدہ و تاویل کردہ اند این را کہ ورود این واقعہ پیش از منع از نماز در وقت
خطبہ بود یا این مخصوص بآن مرد داخل بود و بعضی گویند کہ این قضیہ پیش ازان بود کہ آنحضرت شروع در خطبہ کنند و گفتہ اند
کہ این نہ در خطبۂ جمعہ بود و شیخ ابن الہمام گفتہ بمعارضۂ این حدیث احادیث دیگر را لازم نمی آید شاید کہ آنحضرت قطع کردہ باشند
خطبہ را تا آنکہ فارغ شدہ آن مرد از نماز و واقع ہمچنین ست چنانچہ دار قطنی در سنن خود روایت کردہ کہ گفت مر او را پیغمبر خدا
صلی اللہ علیہ وسلم بگذار دو رکعت پس آنحضرت امساک کرد از خطبہ تا فارغ گشت آن مرد از نماز **باب** ما جاء فی کراہیۃ
الکلام والامام یخطب باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در بیان کراہت سخن کردن در حالیکہ امام خطبہ خواند حدثنا قتیبۃ
ثنا اللیث بن سعد عن عقیل عن الزہری عن سعید بن المسیب عن ابی ہریرۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال
من قال یوم الجمعۃ والامام یخطب انصت فقد لغا کسیکہ بگوید در روز جمعہ دیگر کس را در حالیکہ خطبہ میخواند امام کہ خاموش شو
پس تحقیق لغو کرد گویندہ نیز زیرا کہ سخن کرد نزد خطبہ و درین شناعت ست کہ داخل ست در قول حق تعالی کہ لم تقولون ما لا تفعلون
ازینجا معلوم میشود کہ تکلم ممنوع ست اگرچہ بطریق امر معروف و نہی منکر باشد زیرا کہ اشارت در مقصود کافی ست و تکلم عبث ست
وفی الباب عن ابن ابی اوفی وجابر بن عبد اللہ اخرجہ الشیخان و ابو داود والنسائی و ابن ماجہ و احمد و ہمچنین از ابن عباس نیز
مروی گشتہ است چنانکہ اخراج آن کردہ احمد مثل الذی یتکلم یوم الجمعۃ والامام یخطب مثل الحمار یحمل اسفارا والذی یقول لہ
انصت لا جمعۃ لہ و طبرانی از ابن عمر اخراج کردہ اذا دخل احدکم المسجد والامام علی المنبر فلا صلوۃ ولا کلام حتی یفرغ الامام
واخرج ابن ابی شیبۃ من طریق علی و ابن عباس و ابن عمر رضی اللہ عنہم انہم کانوا یکرہون الکلام بعد خروج الامام ومن
طریق عروۃ قال اذا قعد الامام علی المنبر فلا صلوۃ قال ابو عیسی حدیث ابی ہریرۃ حدیث حسن صحیح و
العمل علیہ عند اہل العلم کرہوا للرجل ان یتکلم والامام یخطب فقالوا ان تکلم غیرہ فلا ینکر
علیہ الا بالاشارۃ پس گفتہ اند علما اگر سخن کند کسی نزد وی غیر وی پس انکار نکند بروی مگر باشارت و نگوید
او را کہ خاموش شو واختلفوا فی رد السلام وتشمیت العاطس و اختلاف دارند علما در رد کردن جواب سلام و جواب
عاطس ورخص بعض اہل العلم فی رد السلام وتشمیت العاطس و رخصت دادہ اند بعضی اہل علم در رد سلام و جواب عاطس
والامام یخطب و حالیکہ امام خطبہ خواند وہو قول احمد و اسحق وکرہ بعض اہل العلم من التابعین وغیرہم ذلک وہو قول الشافعی وکرہ

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی کراہیۃ الکلام والامام یخطب **قولہ** والامام یخطب جملۃ حالیۃ وہی تدل بالمفہوم عند القائل بہ
علی ان وجوب الانصات من وقت الشروع فی الخطبۃ لا من وقت خروج الامام وقولہ انصت مقول القول وہو امر من الانصات
ومعناہ السکوت للاستماع ای اسکت لتستمع الخطبۃ **قولہ** فقد لغا ای اتی بالکلام الساقط المردود الباطل
وقیل معناہ مال عن الصواب وقیل من لغا حرم فضیلۃ الجمعۃ وان اجزات صلاتہ کما جاء فی بعض الروایات مصرحا

عارضة الاحوذي

الطبری ضربۃ
واحدۃ فی التیمم
للوجہ والکفین
وقال الشافعی ضربۃ
للوجہ واخری للیدین
وفی کتاب ابن المواز
التیمم بضربۃ
واحدۃ اجزاہ و
قال ابن نافع یعید
ابدا وقال ابن حبیب
یعید فی الوقت
واختلفت الروایات
فی حدیث عمار ہل
کانت الضربۃ
واحدۃ للوجہ
والکفین او ضربتان
وہل مسح یدیہ
قبل وجہہ او وجہہ
قبل یدیہ ذکر
ذلک فی الصحیح ابو داود
وجماعۃ والصحیح
فی حدیث عمار
ضربۃ واحدۃ و
الاکثر الابتداء
بالوجہ **باب**
فی البول یصیب
الارض سعید
ابن المسیب

شرح سراج احمد

گفته اند بعضی اہل علم آن را از تابعین وغیر ایشان وآن قول امام شافعی ست و در شرح منیه علامه حلبی نوشته است از روی عن ابی حنیفة اذا عطس یحمد الله فی نفسه ولا یجہر وہو الصحیح وکذا لو شمت او رد السلام فی نفسه جاز وقال ابن الہمام یحرم فی الخطبة الکلام ولو امرا بمعروف او تسبیحا او غیره والاکل والشرب والکتابة ویکره تشمیت العاطس ورد السلام وعن ابی یوسف لا یکره الرد لانه فرض قلنا ذلک اذا کان السلام ماذونا شرعا ولیس کذلک فی حال الخطبة ولان الرد یمکن تحصیله فی کل وقت بخلاف الاستماع انتہی وکذا اختلفوا فی الصلوة علی النبی صلی الله علیه وسلم عند سماع اسمه والصواب انه یصلی فی نفسه کما ہو المروی عن ابی یوسف

باب ما جاء فی کراهة التخطی یوم الجمعة باب ست در بیان آنچه آمده در کراہت پا مال کردن گردنہای مردم در روز جمعه حدثنا ابو کریب نا رشدین بن سعد بکسر را وسکون معجمه بن سعد بن مفلح المہری ابو الحجاج المصری ضعیف بود ترجیح داده بروی ابو حاتم ابن لہیعه وگفت ابن یونس صالح بود در دین خود غلبه کرد بروی غفلت صالحین پس خلط شد بروی حدیث از سابعه بود در سنه ثمان وثمانین ومائة وفات کرد از عمر ہفتاد وہشت عن زبان بن فائد بفتح زای وتشدید موحده فائد بفاء المقری ابو جوین بجیم مصغر الحمراوی ضعیف الحدیث بود باوجود صلاح وعبادت او از سادسه بود در سنه خمس وخمسین ومائة وفات کرد عن سہل ابن معاذ بن انس الجہنی نزیل مصر لا باس به بود مگر در روایات زبان که از وی روایت کرده از رابعه بود عن ابیه معاذ بن انس الجہنی الانصاری صحابی ست نازل بمصر شد وباقی بود تا خلافت عبد الملک بن مروان قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من تخطی رقاب الناس یوم الجمعة ہر که بگذرد وپا مال کند گردنہای مردم را در روز جمعه اتخذ جسرا الی جہنم گردانیده شود پل کس در روز قیامت وپل کرده شود برای رفتن مردم بروی بسوی دوزخ وفی الباب عن جابر اخرجه ابن ماجه واخرج احمد والطبرانی والحاکم عن الارقم بلفظ ان الذی یتخطی رقاب الناس یوم الجمعة ویفرق بین اثنین بعد خروج الامام کالجار قصبه فی النار واخرج احمد وابو داود والنسائی وابن حبان والحاکم والبیہقی عن عبد الله بن بسرة قال ابو عیسی حدیث سہل بن معاذ بن انس الجہنی

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی کراهة التخطی یوم الجمعة **قوله** من تخطی رقاب الناس یوم الجمعة اتخذ جسرا الی جہنم قال العراقی المشہور فی روایة ہذا الحدیث اتخذ علی بنائه للمفعول بضم التاء المشددة وکسر الخاء المعجمة یعنی انه یجعل جسرا علی طریق جہنم لیوطأ ویتخطی کما یتخطی رقاب الناس فان الجزاء من جنس العمل ویجوز ان یکون مبنیا للفاعل ای انه اتخذ لنفسه جسرا یمشی علیه الی جہنم والاول اظہر واوفق للروایة فانه فی مسند الفردوس بلفظ من تخطی رقبة اخیه المسلم جعله الله یوم القیمة جسرا علی باب جہنم للناس کذا قاله السیوطی لکن قال الطیبی والتورپشتی ضعف المبنی للمفعول روایة ودرایة اقول والظاہر ما قاله السیوطی

قوت المغتذی

من تخطی رقاب الناس یوم الجمعة اتخذ جسرا الی جہنم قال العراقی المشہور فی روایة ہذا الحدیث اتخذ علی بنائه للمفعول بضم التاء المشددة وکسر الخاء المعجمة یعنی انه یجعل جسرا علی طریق جہنم لیوطأ ویتخطی کما تخطی رقاب الناس فان الجزاء من جنس العمل ویجوز ان یکون علی البناء للفاعل ای انه اتخذ لنفسه جسرا یمشی علیه الی جہنم بسبب ذلک کقوله علیه السلام من کذب علی متعمدا فلیتبوأ مقعده من النار وفیه بعد والاول اظہر واوفق للروایة وقد ذکره صاحب مسند الفردوس بلفظ من تخطی رقبة اخیه المسلم جعله الله یوم القیمة جسرا علی باب جہنم للناس

عارضة الاحوذی

عن ابی ہریرة قال دخل اعرابی المسجد والنبی صلی الله علیه وسلم جالس یصلی فلما فرغ قال اللہم ارحمنی ومحمدا ولا ترحم معنا احدا فالتفت الیه النبی صلی الله علیه وسلم وقال لقد تحجرت واسعا فلم یلبث ان بال فی المسجد فاسرع الیه الناس فقال النبی صلی الله علیه وسلم اہریقوا علیه سجلا من ماء او ذنوبا من ماء ثم قال انما بعثتم میسرین ولم تبعثوا معسرین اسناده رواه ابو عبید فقال مافیه ان النبی صلی الله علیه وسلم قال لا تزرموه وفی روایة ابی داود مرسلا والدارقطنی ومحمد ابن اسحق یروونه

شرح سراج احمد

حديث غريب لا نعرفه الا من حديث رشدين بن سعد والعمل عليه عند اهل العلم كرهوا ان يتخطى الرجل يوم الجمعة رقاب الناس وشددوا فى ذلك مكروه دارند علما اينكه بگذرد آدمى در روز جمعه بر گردنهاى مردم وتشديد كرده اند علما دروى وقد تكلم بعض اهل العلم فى رشدين بن سعد وضعفه من قبل حفظه وتضعيف وى كرده اند از جهت حفظ وى **باب** ما جاء فى كراهة الاحتباء والامام يخطب باب ست در بيان آنچه آمده است در كراهت احتبا در حاليكه امام خطبه خواند وصورت احتباء اين ست كه بنشيند آدمى بر سرين هاى خود وبردارد هر دو زانو را وگرد آورد دو دست خود را يا جامه را گرد آزد حدثنا محمد بن حميد الرازى والعباس بن محمد الدورى بضم دال مهمله وسكون واو قالا نا ابو عبد الرحمن المقرئ عن سعيد بن ابى ايوب قال ثنى ابو مرحوم عن سهل بن معاذ عن ابيه ان النبى صلى الله عليه وسلم نهى عن الحبوة يوم الجمعة والامام يخطب نهى كرد آنحضرت از احتباء در روز جمعه وحال آنكه امام خطبه ميخواند در ترجمه مشكوة نوشته است احتباء نوعى از جلوس ست وآن جمع كردن پشت وساقهاست بسوى شكم بدو دست يا جامه يعنى تكيه زده نشستن چنانكه عادت عرب ست والآن در اهل حرمين متعارف ست وحبوه بفتح حاء وضمه وكسر نيز آمده اسم ست ازان وآنحضرت نيز باين جلسه در مردم پيش كعبه نشسته است وليكن در وقت خطبه ازان نهى فرموده زيراكه خواب مى آرد واز استماع خطبه باز ميدارد يا نقض وضو ميكند ابو داود نيز ازو اخراج كرده است قال ابو عيسى وهذا حديث حسن وابو مرحوم اسمه عبد الرحيم بن ميمون وقد كره قوم من اهل العلم الحبوة يوم الجمعة والامام يخطب ورخص فى ذلك بعضهم منهم عبد الله بن عمر وغيره وبه يقول احمد واسحق لا يريان بالحبوة والامام يخطب باسا اعتقاد نميكنند هر دو باحتباء باكى را **باب** ما جاء فى كراهة رفع الايدى على المنبر باب ست در بيان آنچه آمده است در كراهت برداشتن دو دست بر منبر حدثنا احمد بن منيع نا هشيم ثنا حصين قال سمعت عمارة بن رويبة بضم راء وفتح واو وسكون مثناة تحتيه وباء موحده وبشر بن مروان يخطب فرفع يديه فى الدعاء گفت حصين شنيدم عماره را در حاليكه بشر خطبه ميخواند پس برداشت بشر هر دو دست خود را در دعا فقال عمارة قبح الله

شرح ابى الطيب

باب ما جاء فى كراهية الاحتباء والامام يخطب **قوله** نهى عن الحبوة بضم الحاء وكسرها اسم من الاحتباء وهو ضم الساقين الى البطن بثوب او باليدين وانما نهى عنه لانه يجلب النوم فلا يسمع الخطبة ويعرض طهارته للانتقاض قاله فى النهاية وقيل انها جلسة المتكبرين **قوله** عبد الرحيم بن ميمون المدنى ابو مرحوم نزيل مصر صدوق زاهد من السادسة تقريب **باب** ما جاء فى كراهية رفع اليدين على المنبر من نبر الشئ رفعه ومنه المنبر بكسر الميم **قوله** فقال عمارة بالضم والتخفيف وبزيادة هاء فى آخره بن رويبة براء وموحدة مصغر الثقفى ابو زهير صحابى نزيل الكوفة وتأخر الى بعد السبعين وليس له عند المصنف الا هذا الحديث **قوله** بشر بن مروان يخطب جملة حالية **قوله** قبح الله

قوت المغتذى

نهى عن الحبوة بضم الحاء وكسرها عمارة بن رويبة بضم الراء وفتح الهمزة تصغير روبة وليس له عند المصنف الا هذا الحديث

عارضة الاحوذى

مسند ان النبى صلى الله عليه وسلم قال خذوا ما بال عليه من التراب فالقوه واهريقوا على مكانه ماء ولا يصح غريبه الرواية فيما رواه الدارقطنى فقال جاء اعرابى الى النبى صلى الله عليه وسلم شيخ كبير فقال يا محمد متى الساعة فقال له ما اعددت لها فقال لا والذى بعثك بالحق ما اعددت لها من كثير صلوة ولا صيام الا انى احب الله ورسوله فقال فانت مع من احببت قال فذهب الشيخ فاخذه بول فى المسجد فمر عليه الناس فاقاموه فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم دعوه عسى ان يكون

شرح سراج احمد

ھاتین الیک یتین القصیرتین پس گفت عمارہ زشت گرداند خدای تعالی این دو دست ترا و این ہر دو لفظ تصغیر اند لقد رایت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وما یزید علی ان یقول ھکذا ہر آئینہ دیدم پیغمبر خدا را در حالیکہ زیادہ نمیکرد آنحضرت برین کہ اشارت میکرد بدست خود ہمچنین واشار ھشیم بالسبابۃ واشارہ کرد ہشیم بانگشت سبابہ کہ مسبحہ است برای نمودن صورت اشارہ کردن آنحضرت قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح **باب** ماجاء فی اذان الجمعۃ باب است در بیان آنچہ آمدہ است در گفتن اذان جمعہ حدثنا احمد بن منیع ثنا حماد بن خالد الخیاط عن ابن ابی ذئب عن الزھری عن السائب ابن یزید صحابی صغیرست حلیف بنی امیہ حاضر شد حجۃ الوداع را در حجۃ الوداع ہمراہ آنحضرت بپدرش و وی ہفت سالہ بود وگردانید او را عمر بن الخطاب عامل بر سوق مدینہ وآخرین صحابہ است از روی موت در مدینہ در سنۃ ثمانین وگویند ست وتسعین قال کان الاذان علی عھد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وابی بکر وعمر اذا خرج الامام اقیمت الصلوۃ گفت سائب بود اذان بر زمان آنحضرت وشیخین وقت بیرون شدن امام بر منبر برای خواندن خطبہ دیگر اذان وقت اقامت صلوۃ فلما کان عثمن زاد النداء الثالث علی الزوراء پس ہرگاہ کہ شد زمانۂ عثمان وخلافت او شد ومردم بسیار گشتند زیادہ کرد اذان سوم را بر زوراء کہ نام جای بلندیست در بازار مدینہ نزدیک مسجد شریف قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح بدانکہ در زمان شریف نبوت سنت آن بود کہ وقتیکہ

شرح ابی الطیب

ھاتین الیدیتین دعاء علیہ واخبار عن قبح صنعہ نحو قولہ تعالی تبت یدا ابی لھب وفی الیدیتین تثنیۃ تصغیر الید وھو الیدیۃ باظہار التاء والقصیرتین بتشدید الیاء تصغیر القصیرۃ کذا قالہ بعض الفضلاء ھھنا لکن روایۃ مسلم بتکبیر الیدین والقصیرتین واشارتہ صلی اللہ علیہ وسلم بالمسبحۃ لعلھا کانت وقت التنبیہ الی التوجہ واللہ تعالی اعلم وقال النووی فیہ ان السنۃ ان لا ترفع الید فی الخطبۃ وھو قول مالک واصحابنا وغیرھم وحکی القاضی عن بعض السلف وبعض المالکیۃ اباحتہ لان النبی صلی اللہ علیہ وسلم رفع یدیہ فی خطبۃ الجمعۃ حین استسقی واجاب الاولون بان ھذا الرفع کان لعارض **باب** ماجاء فی اذان الجمعۃ **قولہ** زاد النداء الثالث اول الوقت عند الزوال فھو ثالث بالنسبۃ الی حدائتہ والا فھو الاول وجودا قالہ القسطلانی وفی البخاری عن السائب بن یزید ان الاذان یوم الجمعۃ کان اولہ حین یجلس الامام یوم الجمعۃ علی المنبر فلما کان فی خلافۃ عثمن رضی اللہ عنہ امر بالاذان الثالث قال الطیبی المراد بالنداء الثالث ھو النداء قبل خروج الامام لیحضر القوم ویسعوا الی ذکر اللہ وسمی ثالثا وان کان باعتبار الوقوع اولا لانہ ثلث الندائین اللذین کانا علی عھد النبی صلی اللہ علیہ وسلم وزمان الشیخین وھما الاذان بعد صعود الخطیب وقبل قراءۃ الخطبۃ وھو المراد بالنداء الاول والاقامۃ بعد فراغہ من الخطبۃ وھو المراد بالنداء الثانی انتہی **قولہ** علی الزوراء بفتح الزای وسکون الواو وراء ومد دار بالسوق قالہ السیوطی وقال غیرہ دار فی سوق المدینۃ یقف المؤذنون علی سطحھا وقیل حجار وقیل حجر کبیر وجزم ابن بطال بالاخیر فقال الزوراء حجر کبیر عند باب المسجد لکن عند ابن ماجۃ بلفظ زاد النداء الثالث علی دار فی السوق یقال لھا الزوراء فاذا خرج اذن واذا نزل اقام

قوت المغتذی

علی الزوراء بفتح الزای وسکون الواو وراء ومد وھی دار بالسوق

عارضۃ الاحوذی

من اھل الجنۃ فصبوا علی بولہ الماء فبین ان البائل فی المسجد ھو السائل عن الساعۃ المشھود لہ بالجنۃ غریبہ فیہ خمسۃ الفاظ الاول قولہ لقد تحجرت واسعا من الحجر وھو المنع معناہ لقد اعتقدت المنع فیما لا منع فیہ من رحمۃ اللہ وانما قلنا اعتقدت لان تفعل لا یتعدی الفاعل فلا ینبغی ان یفسر بقولھم منعت لانہ متعدی وحق المتعدی ان یفسر بالمتعدی واللازم باللازم الثانی والثالث والرابع سجل ذنوب دلو فاما السجل فی اللغۃ فھو الصب یقال سجلت السماء

حل اللغۃ قولہ الزوراء بفتح الزای وسکون الواو وفتح الراء بعدھا ہمزۃ موضع بسوق المدینۃ وقیل انہ مکان مرتفع کالمنارۃ وقیل انہ حجرۃ کبیرۃ عند باب المسجد والنداء الثالث ثالث باعتبار الشرعیۃ لکونہ مزیدا علی الاذان بین یدی الامام وعلی الاقامۃ للصلوۃ ١٢

شرح سراج احمد

آنحضرت می آمد و بر سر منبر می نشست اذان میگفتند و پیش از وی در اوائل درآمدن وقت اذان نبود و همچنین بود در زمان شیخین ابی بکر و عمر و چون امیر المؤمنین عثمان کثرت مردم را مشاهده کرد و تباعد و تفرق و اشتغال ایشان بکارها ملاحظه نمود و در زمان آنحضرت همه در مسجد در ملازمت شریف حاضر می بودند استحسانی نمود که پیش از وقت خطبه نیز اذانی گفته شود تا مردم از دور بشتابند و در وقت خطبه حاضر آیند و اختلاف فقهاء را که معتبر در وجوب سعی و حرمت بیع اذان وقت خطبه است زیرا که اوست اصل در شرع یا این اذان در اول مستحدث اگر در وقتش گفته باشند اصح آنست که همین معتبرست زیرا که مقصود اعلام ست که بوی حاصل شده کذا فی الهدایة بدانکه ندای اول عثمان را بعضی احادیث ثانی گفته اند باعتبار حدوث اگرچه اول ست باعتبار فعل بعضی از فقهاء استغراب در عبارت نموده گفته اند که اول ثانی ست و ثانی اول و در بعضی احادیث ثالث نیز گفته اند چنانکه درین حدیث کتاب و آن باعتبار تسمیه اقامت ست یا اذان باعتبار اعلام که معنی لغوی اذان ست و باین اعتبار واقع شده است که در زمان آنحضرت دو اذان بود و در بعضی روایات آمده است که اذان اول در زمان امیر المؤمنین عمر حادث شده و تا زمان امیر المؤمنین عثمان استمرار یافته ولیکن در زمان عمر مجرد اعلام بود و عثمان امر کرد که بلفظ اذان گویند و بهر تقدیر آنچه خلفای راشدین کرده باشند آن را بدعت نباید گفت و اطلاق سنت بران آمده است چنانکه سنت ابی بکر و عمر و سنة الشیخین واقع شده است و در کلام بعضی اطلاق بدعت واقع شده باعتبار آنکه امری مستحدث ست که در زمان آنحضرت نبود و مقصود تقبیح و تذمیم آن فعل نیست و اگر بدعت گویند بدعت حسنه خواهد بود کذا قالوا بعد از ان بدانکه حادث در زمان عثمان همان اذانی ست که ذکر کرده شد اما اذان دیگر بعد از وی که در وقت سنت میگویند در زمان نبوت نبود و نه در زمان صحابه و نه بعد از ایشان و عمل بران نیست در اکثر دیار اسلام و معلوم نیست که از کجا باز حادث شده کرده پس بهتر آنست که سنت هم باذان اولی ادا کنند و اگر بقصد اعلام الصلوة سنة رسول الله گویند کافی ست چنانکه در ترجمۂ مشکوة است

باب ماجاء فی الکلام بعد نزول الامام من المنبر باب ست در بیان انچه آمده است در کلام کردن پس از فرود آمدن امام از منبر حدثنا

محمد بن بشار ثنا ابوداود الطیالسی ثنا جریر بن حازم عن ثابت عن انس بن ٥

مالک قال کان النبی صلی الله علیه وسلم یکلم بالحاجة اذا نزل عن المنبر

بود آنحضرت که سخن میکرد بکاری ضروری از امر دین و یا از امر دنیا چون فرود می آمد از منبر پس از فراغ خطبه قال ابوعیسی هذا حدیث لا نعرفه الا من حدیث جریر بن حازم گفت مصنف این حدیثی ست که نمی شناسم روایت آنرا مگر از حدیث جریر بن حازم سمعت محمدا یقول وهم جریر بن حازم فی هذا الحدیث شنیدم امام بخاری را که میگفت وهم کرده است جریر در روایت این حدیث والصحیح ماروی عن

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی الکلام بعد نزول الامام **قوله** ابوداود الطیالسی اسمه سلیمن بن داود ثقة حافظ غلط فی احادیث وهو غیر ابی داود صاحب السنن لانه سلیمن بن اشعث **قوله** یکلم بالحاجة بناء المفعول لیکون موافقا لما سیاتی فما زال یکلمه فما زال یکلمه **قوله** وهم جریر بن حازم وهذا الحدیث والصحیح الخ یعنی وهم جریر فی قوله یکلم بالحاجة اذا نزل عن المنبر وانما المشهور عن ثابت عن انس اقیمت الصلوة فاخذ رجل الحدیث ولیس فیه اذا نزل عن المنبر بل ظاهر الحدیث انه فی صلوة العشاء لقوله

عارضة الاحوذی

اذا صبت الماء و سجلت علی فلان ماء صببته واصله من السجل وهو الدلو مؤنثة فاذا سجل مذکر فان لم یکن فیها ماء فلیست بسجل کما ان القدح لا یقال له کاس الا اذا کان فیه ماء یقال له دلو سجیلة او ضخمة وکذلک الذنوب الدلو ملأی ماء مثله ولکنها مؤنثة والغرب الدلو العظیمة باسکان الراء فان فتحتها فهو الماء السائل من البیر والحوض وغیر ذلک ایضا الخامس لا تزرموه فی الحدیث ان الحسن بال علیه فاخذ من حجره فقال لا تزرموا ابنی یقول لا تقطعوا علیه بوله والازرام القطع و زرم البول

عارضة الاحوذی

اذا انقطع راعی فقہہ انما قال لا تزرموہ لانہ قد نجس موضعا واحدا فان اقیم من موضعہ لم یمکنہ امساک البول فینجس سواہ فکان ترکہ اولی فاذا استقرت النجاسة فی الارض صب علیہا من الماء ما یغمرہا و یستہلک البول منہا بذہاب رائحتہ ولونہ وبہ قال الشافعی وسائر فقہاء الامصار و قال ابو حنیفة کذلک ان کانت الارض رخوة فان کانت صلبة لم یجز الا حفر الارض و رمیہا وبناہ علی اصلہ فی ان الماء المزال بہ النجاسة نجس اذا بقی علی وجہہ

شرح سراج احمد

ثابت عن انس و صحیح چیزی ست کہ روایت کردہ شدہ است از ثابت از انس قال اقیمت الصلوة گفت انس بن مالک اقامت نماز کردہ شدہ فاخذ رجل بید النبی صلی اللہ علیہ وسلم پس بگرفت مردی دست آنحضرت را فما زال یکلمہ حتی نعس بعض القوم پس ہمیشہ بود آن مرد با آنحضرت کہ سخن میکرد با آن مرد تا آنکہ غنودند بعضی مردم از قوم قال محمد و الحدیث ہو ہذا گفت امام بخاری وآن حدیث کلام کردن با آنحضرت ہمین ست و جریر بن حازم ربما یہم فی الشیء وہو صدوق و جریر گاہ وہم نیز میکرد در چیزی و حال آنکہ او صدوق بود قال محمد وہم جریر بن حازم فی حدیث ثابت عن انس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم گفت امام بخاری وہم کردہ است جریر در حدیث ثابت از انس از آنحضرت کہ این ست قال اذا اقیمت الصلوة فلا تقوموا حتی ترونی فرمود آنحضرت برنخیزید شما برای گذاردن نماز و استادہ نباشید تا آنکہ ببینید شما مرا کہ برآیم از حجرہ قال محمد و یروی عن حماد بن زید قال کنا عند ثابت البنانی فحدث حجاج الصواف گفت امام بخاری و روایت کردہ شدہ است از حماد کہ گفت بودیم ما نزد ثابت پس حدیث کرد حجاج صواف عن یحیی بن ابی کثیر عن عبد اللہ بن ابی قتادة عن ابیہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا اقیمت الصلوة فلا تقوموا حتی ترونی فوہم جریر فظن ان ثابتا حدثہم عن انس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم پس وہم کرد جریر پس گفت کہ بدرستیکہ ثابت حدیث کرد مردم را از انس از آنحضرت و حال آنکہ این حدیث کنندہ بمردم حجاج بود حدثنا الحسن بن علی الخلال ثنا عبد الرزاق انا معمر عن ثابت عن انس قال لقد رأیت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بعد ما تقام الصلوة یکلمہ الرجل یقوم بینہ وبین القبلة فما زال یکلمہ گفت انس بن مالک ہر آئینہ بتحقیق دیدم آنحضرت را بعد از آنکہ اقامت نماز کردہ شد سخن میکرد با آنحضرت مردی کہ استادہ میشد میان آنحضرت و میان قبلہ یعنی حائل میشد میان وی و میان قبلہ پس ہمیشہ می بود آن مرد کہ سخن باوی کردی ولقد رأیت بعضہم ینعس من طول قیام النبی صلی اللہ علیہ وسلم و ہر آئینہ بتحقیق دیدم بعضی صحابہ را کہ می غنود از جہت درازی قیام آنحضرت برای سخن کردن آن مرد پس معلوم گشت ازین حدیث کہ اقتران میان اقامت و تحریمہ ضروری نیست و از جہت طول قیام اعادۂ تکبیر لازم نیست و دیگران برآنند کہ سخن کردن میان سنت و فرض مضایقہ ندارد و اعادۂ سنت لازم نمیشود قال ابو عیسی و ہذا حدیث حسن صحیح **باب** ما جاء فی القراءة فی صلوة الجمعة باب ست در بیان آنچہ آمدہ است در حق قراءت در نماز جمعہ حدثنا قتیبة نا حاتم بن اسمعیل عن جعفر بن محمد عن ابیہ عن عبید اللہ بن ابی رافع مولی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال استخلف مروان ابا ہریرة علی المدینة وخرج الی مکة گفت عبید اللہ خلیفہ ساخت مروان بن الحکم ابا ہریرہ را بر مدینہ و خود رفت بسوی مکہ فصلی بنا ابو ہریرة الجمعة پس امامت ما کرد ابو ہریرہ در نماز جمعہ

شرح ابی الطیب

حتی نعس بعض القوم کمان جریر اوہم فی تحدیثہ عن ثابت عن انس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا اقیمت الصلوة فلا الحدیث لان ثابتا لم یحدث عن انس و انما کان جالسا عند تحدیث ہذا الحدیث عن ابی قتادة **قولہ** کنا عند ثابت البنانی ہو ثابت بن اسلم البنانی بضم الموحدة و نونین ابو محمد البصری ثقة عابد من الرابعة **باب** ما جاء فی القراءة فی صلوة الجمعة **قولہ** فصلی بنا ابو ہریرة یوم الجمعة ای صلاتہا فقرأ سورة الجمعة فی الاولی و فی الرکعة الثانیة المنافقین قال النووی فیہ استحباب قراءتہما بکمالہما فیہما وہو مذہبنا و مذہب اٰخرین قال العلماء والحکمة

اسماء الرجال
سلم جریر بن حازم بن زید بن عبد اللہ الازدی ابو النضر البصری والد وہب ثقة لکن فی حدیثہ عن قتادة ضعف ولہ اوہام اذا حدث من حفظہ وہو من السادسة مات سنة سبعین بعد ما اختلط لکن لم یحدث فی حال اختلاطہ

شرح سراج احمد

فقرأ سورة الجمعة پس خواند ابوہریرہ سورۂ جمعہ را در نماز رکعت اول وفی السجدة الثانية اذا جاءك المنافقون ودر رکعت دوم سورۂ منافقون خواند قال عبيد الله فادركت اباهريرة فقلت له تقرأ بسورتين كان على يقرأهما بالكوفة گفت عبید الله پس یافتم من ابا ہریرہ را پس از فراغ نماز ونزد او گشتم پس گفتم مراورا می خوانی تو دو سورۂ را کہ بود علی مرتضی کہ میخواند آن ہر دو سورہ را در کوفہ فقال ابوهريرة انى سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقرأ بهما پس گفت ابوہریرہ بدرستیکہ من شنیدم آنحضرتؐ را کہ میخواند این ہر دو سورہ را در نماز جمعہ اخرجه مسلم ايضا وفى الباب عن ابن عباس والنعمان بن بشير اخرجه مسلم وابى عنبة الخولانى بکسر عین مہملہ وفتح نون وموحدہ نام او عبد اللہ بن عتبہ یا عمارہ صحابی ست مرویات وی یک حدیث ست گویند در زمان آنحضرتؐ اسلام آوردہ وآنحضرتؐ را ندیدہ است در خلافت عبد الملک بن مروان وفات یافت قال ابو عيسى حديث ابى هريرة حديث حسن صحيح وروى عن النبى صلى الله عليه وسلم انه كان يقرأ فى صلوة الجمعة بسبح اسم ربك الاعلى وهل اتاك حديث الغاشية كما اخرجه مسلم عن النعمان بن بشير **باب** ماجاء فى مايقرأ فى صلوة الصبح يوم الجمعة بابیست در بیان آنچہ آمدہ است در قرائتی کہ خواندہ شود در نماز فجر در روز جمعہ حدثنا على بن حجر نا شريك عن مخول بروزن محمد ومغول بن راشد عن مسلم البطين بکسر میم وسکون معجمہ عن سعيد بن جبير عن ابن عباس قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يقرأ فى يوم الجمعة فى صلوة الفجر تنزيل السجدة وهل اتى على الانسان وفى الباب عن سعد بن ابى وقاص وابن مسعود وابى هريرة اخرجه الشيخان قال ابو عيسى حديث ابن عباس حديث حسن صحيح وقد روى سفين الثورى وغير واحد عن مخول **باب** ماجاء فى الصلوة قبل الجمعة وبعدها بابیست در بیان آنچہ آمدہ است در گذاردن نمازی پیش از جمعہ وپس از جمعہ حدثنا ابن ابى عمر نا سفين بن عيينة عن عمرو بن دينار عن الزهرى عن سالم عن ابيه عن النبى صلى الله عليه وسلم انه كان يصلى بعد الجمعة ركعتين بدرستیکہ آنحضرت بود کہ میگذارد پس از نماز جمعہ دو رکعت سنت را وفى الباب عن جابر اخرجه احمد والشيخان وابو داود والنسائى وابن ماجه واز دیگر صحابہ نیز مروی گشتہ است چنانکہ مصنف نیز از بعضی صحابہ روایت آوردہ است قال ابو عيسى حديث ابن عمر حديث حسن صحيح وقد روى عن نافع عن ابن عمر ايضا چنانکہ حدیث مذکور شدہ است اکنون والعمل على هذا عند بعض اهل العلم وبه يقول الشافعى واحمد حدثنا قتيبة نا الليث عن نافع عن ابن عمر انه كان اذا صلى الجمعة انصرف فصلى سجدتين

شرح ابی الطیب

فى قراءة الجمعة اشتمالها على وجوب الجمعة وغير ذلك من احكامها مما فيها من القواعد والحث على التوكل والذكر وغير ذلك وقراءة سورة المنافقين لتوبيخ حاضريها منهم وتنبيههم على التوبة وغير ذلك مما فيهما من القواعد **باب** ماجاء مايقرأ فى صلوة الصبح يوم الجمعة **قوله** كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يقرأ قال الطيبى كان فى مثل هذه الاحاديث ليس للاستمرار كما فى قوله تعالى وكان الانسان عجولا بل هو للحالة المتجددة ولذا قال ابن دقيق العيد ليس فى الحديث مايقتضى مداومة وقال المحقق ابن الهمام مقتضى الدليل عدم المداومة لا المداومة على العدم كما يفعله حنفية العصر بل يستحب ان يقرأ بذلك احيانا تبركا بالماثور لانه ثبت قراءتهما فينبغى للائمة قراءتهما ولا يحسن هجرهما مرة **باب** ماجاء فى الصلوة قبل الجمعة وبعدها

عارضة الاحوذی

الارض ولم يزل فيها نجسها وقد بينا فساد هذا القول فيما تقدم بان تعلقوا بان النبى صلى الله عليه وسلم حفر بول الاعرابى قلنا لم يصح قد ذكره ابو داود عن عبد الله ابن معقل بن مقرن عن النبى صلى الله عليه وسلم ثم قال هو مرسل لان عبد الله بن معقل لم يلق النبى صلى الله عليه وسلم ولنا فى المراسيل قول بيناه فى اصول الفقه وتحقيق مذهب مالك انه لا تقبل المراسيل اهل المدينة و يتفرع على ذلك مسائل حضرنا منها الآن ست مسائل الاولى ان تطهير الارض النجسة بالماء جائز

(حاشیہ) قوله عن ابن عباس اخرجه الامام ابو حنيفة عن مخول بن راشد عن مسلم البطين عن سعيد بن جبير عن ابن عباس ان النبى صلى الله عليه وسلم كان يقرأ فى الجمعة سورة الجمعة والمنافقين وبه الى ابن عباس واخرج عن حصين بن مخارق عن ابراهيم بن محمد بن المنتشر عن ابيه عن حبيب بن سالم عن النعمان بن بشير رضى الله عنه ان النبى صلى الله عليه وسلم كان يقرأ يوم الجمعة الم تنزيل ... فى الصحيحين من حديث ابى هريرة بلفظ كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يقرأ فى الجمعة فى صلوة الفجر الم تنزيل السجدة وهل اتى على الانسان وللطبرانى من حديث ابن مسعود يديم على ذلك ويحيى بن المصنف ايضا فى الباب الآتى من حديث ابن عباس بغير اللفظ المذكور كذا فى عقود الجواهر المنيفة ١٢

شرح سراج احمد

بدرستیکہ عبداللہ بن عمر بود کہ چون میگذارد نماز جمعہ را بر می گشت از نماز پس میگذارد دو رکعت را فی بیتہ در خانہ خود ثم قال
کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصنع ذلک پس گفت ابن عمر بود آنحضرت کہ میگذارد دو رکعت را در خانہ خود قال ابو عیسی
ہذا حدیث حسن صحیح حدثنا ابن ابی عمر نا سفیان عن سہیل بن ابی صالح عن ابیہ عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم من کان منکم مصلیا بعد الجمعۃ فلیصل اربعا فرمود آنحضرت ہر کہ باشد از شما نماز گذارندہ پس از جمعہ
باید کہ بگذارد چہار رکعت را ہذا حدیث حسن صحیح حدثنا الحسن بن علی نا علی بن المدینی عن سفیان بن عیینۃ
قال کنا نعد سہیل بن ابی صالح ثبتا فی الحدیث گفت سفیان بودیم ما کہ شمار میکردیم سہیل را ثبت در روایت حدیث و
خللی ندارد در روایت قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن والعمل علی ہذا عند بعض اہل العلم وروی عن عبد اللہ بن
مسعود انہ کان یصلی قبل الجمعۃ اربعا وبعدہا اربعا چنانکہ اخراج آن کردہ طبرانی در اوسط از علی بن سعید رازی بسند خود
و در وی ضعف است واخرج عبد الرزاق عن ابن مسعود انہ کان یامر بذلک ورواتہ ثقات وروی عن علی بن ابی طالب انہ امر
ان یصلی بعد الجمعۃ رکعتین ثم اربعا و روایت کردہ شدہ است از علی مرتضی بدرستیکہ علی مرتضی امر کرد اینکہ گذاردہ شود
پس از نماز جمعہ دو رکعت پستر چہار رکعت اخرجہ احمد بن الحسن البغدادی بسندہ الی علی وزاد یجعل التسلیم فی آخرہن وذہب سفیان
الثوری وابن المبارک الی قول ابن مسعود و رفتہ اند سفیان ثوری و عبد اللہ بن مبارک بقول عبد اللہ بن مسعود کہ چہار رکعت
پس از جمعہ بگذارد وقال اسحق ان صلی فی المسجد یوم الجمعۃ صلی اربعا وان صلی فی بیتہ صلی رکعتین و گفت اسحق اگر
گذارد سنت را در مسجد در روز جمعہ بگذارد چہار رکعت را و اگر بگذارد در خانہ خود بگذارد دو رکعت را واحتج بان النبی صلی اللہ علیہ
وسلم کان یصلی بعد الجمعۃ رکعتین فی بیتہ و حجت گرفتہ است اسحق بآن حدیث کہ بود آنحضرت کہ میگذارد پس از نماز
جمعہ دو رکعت در خانہ خود و بحدیث النبی صلی اللہ علیہ وسلم من کان منکم مصلیا بعد الجمعۃ فلیصل اربعا از جہت حدیث آنحضرت
کہ فرمود ہر کہ باشد از شما نماز گذارندہ پس از نماز جمعہ پس باید کہ بگذارد پس از جمعہ چہار رکعت را قال ابو عیسی وابن عمر ہو
الذی روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ کان یصلی بعد الجمعۃ رکعتین فی بیتہ گفت مصنف ابن عمر

شرح ابی الطیب

قولہ قال ابو عیسی وابن عمر ہو الذی الخ ارادبہ ان ما ذکرہ اسحق فی التوفیق بعید بل الوجہ فی التوفیق بالنظر
الی فعل ابن عمر وامر علی ان یقال ان الرکعتین من الرواتب المؤکدۃ بعد صلوۃ الجمعۃ کالتابعۃ لہا بحیث یعد عدہا
من الجمعۃ تجوزا والاربع من المندوبات بعدہما فالمراد بقولہ من کان منکم مصلیا بعد الجمعۃ ای بعد اداء صلاتہا
مع توابعہا فاعتبر الکل جمعۃ تجوزا والامر بالاربع امر ندب بعد ذلک ویمکن التوفیق ایضا بانہ واظب علی
الرکعتین تخفیفا فہما مؤکدتان وندب الی الاربع فجمع علی وابن عمر بین الاحادیث عملا بالفعل والقول واللہ
تعالی اعلم وقال النووی فی ہذہ الاحادیث استحباب سنۃ الجمعۃ بعدہا والحث علیہا وان اقلہا رکعتان
واکملہا اربع فنبہ صلی اللہ علیہ وسلم بقولہ اذا صلی احدکم الجمعۃ فلیصل بعدہا اربعا علی الحث علیہا فاتی
بصیغۃ الامر ونبہ بقولہ من کان منکم مصلیا علی انہا سنۃ لیست واجبۃ وذکر الاربع لفضیلتہا وفعل الرکعتین فی اوقات
بیانا لان اقلہا رکعتان انتہی قولہ واللہ اعلم ان الاربع مؤکدۃ لا الرکعتان بعدہا ونحو ذلک وکل خبر مما ثبت سندہ فلا منافاۃ

عارضة الاحوذي

حاصل وقال المروزی
لا تطہر الا بان تحفر
او یجعل علی ظاہرہا
تراب طاہر فتصیر
النجاسۃ باطنۃ
وہذا تعویل علی
حدیث الحفر وہو
ضعیف ولو لا طہارتہا
بالماء ما کان لامر
النبی صلی اللہ علیہ
وسلم بصب الذنوب
علیہ فائدۃ الثانیۃ
لیس للذنوب
تقدیر وانما ہو
بحسب غلبۃ الماء
وغمرۃ النجاسۃ
واستہلاکہا فیہ
الثالثۃ اذا بال
رجلان فی موضع
کفی ذنوب من ماء
واحد وقال الانماطی
والاصطخری لکل
رجل ذنوب وہذا
باطل لوجہین احدہما
ان المفہوم من
الحدیث اہلاک
النجاسۃ بغمر الماء
والثانی ان ہذا

باقی در صفحہ آئندہ

شرح سراج احمد

کسی ست کہ روایت کردہ است از آنحضرت بدرستیکہ آنحضرت بود کہ میگذارد پس از نماز جمعہ دو رکعت را در خانہ خود چنانکہ اخراج کردہ
آنرا ابوداود وابن عمر بعد النبی صلی اللہ علیہ وسلم صلی فی المسجد بعد الجمعۃ رکعتین ثم صلی بعد الرکعتین اربعا عبد اللہ
ابن عمر پس از آنحضرت بگذارد در مسجد پس از نماز جمعہ دو رکعت پس تر بگذارد پس از دو رکعت چہار رکعت را حدثنا بذلک مصنف
گوید حدیث کردہ ما را بہمین حدیث وفعل ابن عمر ابن ابی عمر ثنا سفین عن ابن جریج عن عطاء قال رایت ابن عمر صلی بعد
الجمعۃ رکعتین ثم صلی بعد ذلک اربعا گفت عطا دیدم عبد اللہ بن عمر را کہ بگذارد پس از نماز جمعہ دو رکعت پس تر بگذارد چہار
رکعت را حدثنا سعید بن عبد الرحمن المخزومی ثنا سفین بن عیینۃ عن عمرو بن دینار قال ما رایت احدا انص للحدیث
من الزہری گفت عمرو بن دینار ندیدہ ام ہیچکس را کہ نص کنندہ وقطع کنندہ تر باشد مر حدیث را از زہری وما رایت احدا الدراہم اہون
عندہ منہ وندیدم من ہیچکس را کہ درہم سبک تر باشد نزد وی از زہری ان کانت الدراہم عندہ بمنزلۃ البعرۃ بدرستیکہ بودند
دراہم نزد زہری در مرتبۂ پشک اعتبار قال ابو عیسی سمعت ابن ابی عمر یقول سمعت سفین بن عیینۃ یقول کان عمرو
ابن دینار اسن من الزہری گفت مصنف شنیدم ابن ابی عمر را کہ میگفت شنیدم سفیان بن عیینہ را کہ میگفت بود عمرو بن دینار
کلان سال از زہری یعنی با وجود کلان سالی وفضل مر زہری راست باب ما جاء فی من یدرک من الجمعۃ رکعۃ باب ست دربیان
آنچہ آمدہ است در حق کسیکہ یافت از نماز جمعہ ہمراہ امام یک رکعت را حدثنا نصر بن علی وسعید بن عبد الرحمن وغیر واحد
قالوا ثنا سفین بن عیینۃ عن الزہری عن ابی سلمۃ عن ابی ہریرۃ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال من ادرک
من الصلوۃ رکعۃ فقد ادرک الصلوۃ ہر کہ یافت از نماز یک رکعت را و شامل امام شد کہ مسبوق بیک رکعت بود پس
تحقیق یافت او ثواب نماز جماعت را واین حکم در ہمہ نماز ہاست چہ جمعہ وچہ غیر آن قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح

شرح ابی الطیب

بین المرویات واما تقدیم الرکعتین علی الاربع فلیس بلازم الا ان علیا وابن عمر رض یریان تقدیم الرکعتین علی الاربع احسن فاختار
الاحسن وعندہما رکعتان اکد من اربع قال ابن ملک قولہ صلی اللہ علیہ وسلم من کان منکم مصلیا فلیصل اربعا رواہ
مسلم وفی اخری اذا صلی احدکم فلیصل بعدہا اربعا یدل علی کون السنۃ بعدہا اربعا وعلیہ الشافعی فی قول انتہی وہو قول
ابی حنیفۃ ومحمد وعن ابی یوسف انہا ست وہو مختار الطحاوی باب ما جاء فی من یدرک من الجمعۃ رکعۃ قولہ من ادرک
من الصلوۃ رکعۃ باطلاقہ یشمل الجمعۃ فیلزم ان مدرک رکعۃ من الجمعۃ مدرک لہا ومفہومہ یدل علی ان من لم یدرک
رکعۃ بل دونہا فہو غیر مدرک ومن لم یدرک الجمعۃ یصلی اربعا وہذا ما نقلہ المصنف عن العلماء وقال علمائنا ان
الحدیث مطلق فیفید ان حکم جمیع الصلوات واحد وحکم سائر الصلوات انہ اذا ادرک رکعۃ مع الامام یصلی ما سبق
بہ الامام ولو کان ادراکہا اقل جزء ولا یزید علی ذلک فکیف یزید فی الجمعۃ باطلاق الحدیث وقالوا یصلی
رکعتین وان ادرک الامام فی القعدۃ لحدیث ما ادرکتم فصلوا وما فاتکم فاتموا رواہ البخاری والمفہوم
عندہم لا عبرۃ بہ ولو کان معتبرا لا یقدم علی الصریح فی الباب ولا یعارضہ حدیث من ادرک من الجمعۃ رکعۃ
فلیصل الیہا اخری ومن فاتتہ رکعتان فلیصل اربعا رواہ الدارقطنی لانہ ضعفہ النووی ومعنی
فاتتہ رکعتان ای صلاتہا بحیث لم یدرک جزء منہا الحدیث ما ادرکتم واللہ اعلم

عارضۃ الاحوذی

یودی الی ان تکون
النجاسۃ الکثیرۃ
تطہر لمقدار لا تطہر
بہ النجاسۃ القلیلۃ
مثالہ رجل بال بولۃ
کثیرۃ اجزاء دلو
ویبول اثنان بولتین
لا یبلغ نصف تلک
البولۃ فلا تطہر الا
بدلوین وما ادی
الی ہذا کان فاسدا
الرابعۃ لو اہرق
علی الموضع ماء
او جاء علیہ مطر
طہر لان ازالۃ النجاسۃ
لا تفتقر الی القصد
وقد توہم بعضہم
علی ابن شریح انہ
قال ان ازالۃ النجاسۃ
تفتقر الی النیۃ وما
قالہ قط قالہ الامام
ابو المعالی وانما
اخذ واہذا بما قال
من مسألۃ قالہا
وہی اذا رمی الریح
ثوبا نجسا فی قدر
صباغ نجس القدر
ولو یطہر الثوب

بقیہ از صفحہ ۴۹۰ محل سنۃ الجمعۃ القبلیۃ وجعلوا سنتہا العموم کتلک الاحادیث والمراد بالعمل انہما بعد الجمعۃ بابن مسعود وکذلک ابن عباس بعمل ابن مسعود واحمد بن حنبل علی ذلک فلذلک وعن ابن عباس انہ وصفیۃ وغیرہم ابیل علی ذلک واستدلوا علی استحبابہا الاربع بحدیث ابی ہریرۃ فی المعنیۃ قال النووی نسیبا بقدرہا البابۃ وقال احمد یصلیہا اسنۃ کان یصلیہا الامام لیست واجبۃ وقد اخبرنا البخاری وانا ما روی عن ابن عمر ابلیسم صلیت مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم رکعتین بعد الجمعۃ وذکرہ المصنف بلفظ انہ اتی النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یصلی بعد الجمعۃ رکعتین فیحمل علی العذر لروایۃ ابن ماجہ فان عجل بک شیء فصل رکعتین الحدیث والفقہ کان کما فی روایۃ الترمذی لیدل علی الاستمرار صرح الحنفیۃ من الاصولیین وشراح الحدیث ۱۲

شرح سراج احمد

والعمل علی ہذا عند اکثر اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وغیرہم قالوا من ادرک رکعۃ من الجمعۃ
صلی الیہا اخری گفتہ اند علما ہر کہ یافت با امام یک رکعت را ضم کند باوی رکعت دیگر را یعنی انچہ ازوی فوت شدہ باشد باوی
ضم کند تا نماز او تمام و کامل گردد و من ادرکہم جلوسا و ہر کہ یافت در جمعہ امام و متابعان او را در قعدہ صلی اربعا بگذارد
پس از سلام امام چہار رکعت را اگر مقیم باشد و اگر مسافر باشد دو رکعت دیگر بگذارد و بہ یقول سفیان الثوری و ابن المبارک
والشافعی و احمد و اسحق **باب فی القائلۃ یوم الجمعۃ** باب ست در بیان قیلولہ کردن و خواب نیم روز نمودن در روز جمعہ
حدثنا علی بن حجر ثنا عبد العزیز بن ابی حازم و عبد اللہ بن جعفر عن ابی حازم عن سہل بن سعد قال گفت سہل
ما کنا نتغدی فی عہد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ولا نقیل الا بعد الجمعۃ نبودیم ما کہ خوراک روز و طعام چاشت بخوریم
و قیلولہ میکردیم مگر بعد از نماز جمعہ و قائلہ نصف نہار را گویند و قیلولہ خواب نصف نہار را گویند کذا فی القاموس و ازہری گفتہ کہ
قیلولہ و مقیل استراحت در نصف نہار خواب باشد یا نہ و معتبر در اقامت سنت ہمین ست و ظاہر این حدیث فی الجمعۃ تائید مذہب
امام احمد میکند و لیکن مقصود بیان اہتمام شان جمعہ و تبکیر بدان ست تا اول وقت بدان برسند و فی الباب عن انس بن
مالک و اخرج ابن ابی شیبۃ عن عبد اللہ بن عمر قال کنا نجمع ثم نرجع فنقیل قال ابو عیسی حدیث سہل بن سعد حدیث
حسن صحیح **باب فیمن ینعس یوم الجمعۃ انہ یتحول من مجلسہ** باب ست در حق کسیکہ غنودگی کند در روز جمعہ بدستیکہ
او بر گردد از مجلس خود تا دفع گردد نعاس او (غنودگی ۱۲) حدثنا ابو سعید الاشج ثنا عبدۃ بن سلیمن و ابو خالد الاحمر عن محمد
ابن اسحق عن نافع عن ابن عمر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا نعس احدکم یوم الجمعۃ فلیتحول عن مجلسہ ذلک
چون غنودگی کند یکی از شما و خواب بروی غالب آید در روز جمعہ پس باید کہ بر گردد از مجلس خود کہ اینجا بود تا خواب او برود قال
ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح **باب ما جاء فی السفر یوم الجمعۃ** باب ست در بیان انچہ آمدہ است

شرح ابی الطیب

باب فی القائلۃ یوم الجمعۃ القائلۃ وقت الظہیرۃ او النوم فیہا والاستراحۃ بہا و ہو المراد ہہنا و یطلق علی
ذلک المقیل و القیلولۃ قال الازہری القیلولۃ والمقیل عند العرب الاستراحۃ نصف النہار و ان لم یکن مع ذلک
نوم بدلیل قولہ تعالی و احسن مقیلا والجنۃ لا نوم فیہا **قولہ** ما کنا نتغدی بالغین المعجمۃ ثم الدال المہملۃ
من الغداء ہو الطعام الذی یوکل اول النہار و نقیل بفتح النون ای لا نستریح ولا نرقد نصف النہار الا بعد
صلوۃ الجمعۃ و ظاہرہ ان صلوۃ الجمعۃ کانت قبل الزوال و بہ یقول احمد و حملہ الجمہور علی انہ کنایۃ عن التبکیر
یعنی انہم کانوا یبدؤن بالصلوۃ و مقدماتہا من الاشتغال بالغسل والطیب و غیر ذلک و لا یتغدون
ولا یستریحون ولا یشتغلون بہم بامر سواہا و یفعلون ما فاتہم بعد الجمعۃ عوضا عن الفائت
بل ادعی ابن المنذر انہ یوخذ منہ ان الجمعۃ تکون بعد الزوال لان العادۃ فی القائلۃ ان تکون قبل
الزوال فاخبر الصحابی انہم کانوا یشتغلون بالتہیئ للجمعۃ عوض القائلۃ و یؤخرونہا عن وقتہا
حتی تکون بعد الجمعۃ انتہی **باب فیمن ینعس یوم الجمعۃ انہ یتحول من مجلسہ** **قولہ** اذا نعس احدکم
بفتح العین **قولہ** فلیتحول ای ینتقل الی محل آخر لدفع النعاس و رفع الثقل عنہ **باب** ما جاء فی السفر یوم الجمعۃ

عارضۃ الاحوذی

وذلک لیس لانتقار النجاسۃ الی النیۃ و ما ہو لاجل ان الثوب النجس الواقع فی القدر نجاسۃ منجسۃ للقدر و اذا نجس بوقوع الثوب فیہ حکم بنجاستہما جمیعا الخامسۃ لو جففتہ الشمس لم یطہر فی مشہور المذہب و بہ قال جدید الشافعی و احمد و اسحق و قال قدیمہ و ابو حنیفۃ و بعض المذہب یطہر و معتمدہم علی ان الشمس تحیل الارض و ہی دعوی عریضۃ و دلیلنا انہ محل نجس فلا یطہر الا الماء کالثوب والبدن السادسۃ لو کان بدل البول خمر و غمرت بالماء کالبول فان زالت رائحتہا و لونہا

شرح سراج احمد

در سفر کردن در روز جمعہ حدثنا احمد بن منیع نا ابو معاویۃ عن الحجاج عن الحکم عن مقسم عن ابن عباس قال بعث النبی صلی اللہ علیہ وسلم عبد اللہ بن رواحۃ فی سریۃ گفت ابن عباس فرستاد آنحضرت عبد اللہ بن رواحہ در لشکری خرد بسوی اسیر بن رزام الیہودی بخیبر در شوال سنۃ ست و در فتح الباری سریہ بفتح سین مہملہ وکسر راء وتشدید تحتیہ لشکری را گویند کہ در شب بیرون شود وسایہ کسی را گویند کہ در روز بیرون شود و گویند کہ لشکر مسمی کردہ شد بسریہ از جہت پوشیدہ شدن رفتن او وگویا آن را اخذ کردہ اند از سر و این صحیح نیست از جہت اختلاف مادہ وآن لشکر پارہ ایست از صد تا پنج صد کس وانچہ بروی زیادہ شوند آنرا منسر گویند بنون ساکنہ وکسر سین مہملہ تا ہشت صد کس وچون زیادہ بر ہشتصد شوند جیش گویند تا چہار ہزار وچون زیادہ بروی شوند جحفل گویند وخمیس جیش عظیم را گویند وانچہ متفرق شوند مردم از سریہ آن را بعث گویند وکتیبہ آن باشد کہ جمع باشند و پراگندہ نگردند کما فی مواہب اللدنیہ فوافق ذلک یوم الجمعۃ پس موافق گشت فرستادن آن سریہ با روز جمعہ فغدا اصحابہ پس در وقت صباح واول روز فرستاد عبد اللہ بن رواحہ یاران لشکر خود را فقال اتخلف فاصلی مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ثم الحقہم پس گفت عبد اللہ بن رواحہ در پس بمانم از رفتن ہمراہ لشکر پس بگذارم نماز جمعہ را ہمراہ آنحضرت پس تر ملحق خواہم گشت باصحاب خویش فلما صلی مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم راٰہ پس ہرگاہ بگذارد نماز جمعہ را ہمراہ آنحضرت دید او را آنحضرت فقال لہ ما منعک ان تغدو مع اصحابک پس فرمود آنحضرت مر عبد اللہ بن رواحہ را چہ چیز منع کرد ترا از رفتن ہمراہ یاران در اول روز قال اردت ان اصلی معک ثم الحقہم گفت عبد اللہ بن رواحہ خواستم کہ بگذارم نماز جمعہ را ہمراہ تو پس از ان ملحق شوم بایشان فقال لو انفقت ما فی الارض ما ادرکت فضل غدوتہم پس فرمود آنحضرت اگر خرج کنی در راہ خدا ہمہ انچہ در روی زمین ہست نمی یابی فضیلت وقت صباح رفتن ہمراہ لشکر قال ابو عیسی ہذا حدیث لا نعرفہ الا من ہذا الوجہ قال علی بن المدینی قال یحیی بن سعید قال شعبۃ لم یسمع الحکم من مقسم الا خمسۃ احادیث گفت شعبہ سماع نکردہ حکم از مقسم مگر پنج حدیث را وعدہا شعبۃ وشمار کردہ آن پنج حدیث را شعبہ کہ فلان وفلان ہستند ولیس ہذا الحدیث فی ما عدہا شعبۃ ونیست این حدیث در ان حدیثہای پنج کہ شمار کردہ آنہا را شعبہ وکان ہذا الحدیث لم یسمعہ الحکم عن مقسم وگویا کہ این حدیث ست کہ سماع نکردہ آن را حکم از مقسم وقد اختلف اہل العلم فی السفر یوم الجمعۃ فلم یر بعضہم باسا بان یخرج یوم الجمعۃ فی السفر ما لم تحضر الصلوۃ وتحقیق اختلاف کردہ اند اہل علم در سفر کردن در روز جمعہ پس نمی بینند بعضی از ایشان باکی کہ بیرون شود در روز جمعہ برای سفری مادامی کہ حاضر نشدہ باشد

شرح ابی الطیب

قولہ فی سریۃ بفتح السین وکسر الراء المہملۃ وتشدید الیاء المثناۃ طائفۃ من الجیش اقصاہا اربع مائۃ **قولہ** فغدا اصحابہ ای ذہبوا وخرجوا اول النہار **قولہ** فقال اتخلف ای قال فی نفسہ ونوی ان یتخلف لیصلی معہ صلی اللہ علیہ وسلم والغدوۃ بالضم البکرۃ او ما بین طلوع الفجر وطلوع الشمس کالغداۃ وغدی علیہ غدوا وغدوۃ یا لغدو واغتدی بکر وذکر بعض الفضلاء ہو السیر اول النہار ما بین صلوۃ الغداۃ وطلوع الشمس

عارضۃ الاحوذی

طہر المحل وان زالت الرائحۃ وبقی اللون لم یطہر وان بقیت الرائحۃ وزال اللون فاختلف فی ذلک بعض العلماء کما تقدم قیل لا یطہر لان بقاء الرائحۃ کبقاء اللون وقیل یطہر لان الرائحۃ تعلق الا تری الا تغیر الماء بریح المیتۃ المجاورۃ وان تخالط وخالفت بذلک اللون واللہ اعلم ادابہ فیہ الیسر والرفق الذی علیہ مدار السیاسۃ وہو باب الاستصلاح واساس القبول للتوصیۃ تم کتاب الطہارۃ **باب** ما جاء فی مواقیت الصلوۃ نافع بن جبیر بن مطعم قال اخبرنی ابن عباس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم

عارضة الاحوذی

قال امنی جبریل عند البیت مرتین فصلی بی الظهر فی الاولی منهما حین کان الفیئ مثل الشراك ثم صلی العصر حین کان ظل کل شیئ مثله ثم صلی المغرب حین وجبت الشمس وافطر الصائم ثم صلی العشاء حین غاب الشفق ثم صلی الفجر حین برق الفجر وحرم الطعام علی الصائم وصلی المرة الثانية الظهر حین کان ظل کل شیئ مثله لوقت العصر بالامس ثم صلی العصر حین صار ظل کل شیئ مثليه ثم صلی المغرب لوقته الاول ثم صلی العشاء الاخيرة حين ذهب ثلث

شرح سراج احمد

وقت نماز جمعه و چون وقت نماز آید بیرون نشود تا آنکه بگذارد نماز را وقال بعضهم اذا اصبح فلا یخرج حتی یصلی الجمعة وگفته اند علمای چون صباح کرد آدمی پس باید که بیرون نشود از خانه برای سفری تا آنکه بگذارد نماز جمعه را و در اختلاف الائمه نوشته است ومن کان من اهل الجمعة واراد السفر بعد الزوال لم یجز له الا ان یمکنه صلوة الجمعة فی الطریق او یتضرر بتخلفه عن الرفقة ولا یجوز قبل الزوال قال امامنا ابوحنیفة ومالك یجوز وللشافعی قولان اصحهما عدم الجواز وقال احمد لا یجوز قبل الزوال الا ان وقتها عنده من وقت صلوة العید الی آخر وقت الظهر وقال الا ان یکون سفر الجهاد والبیع بعد الزوال مکروه وبعد الاذان الثانی حرام لکنه یصح عند ابی حنیفة والشافعی وقال مالك واحمد لا یصح **باب فی السواك والطیب یوم الجمعة** باب ست در بیان مسواك کردن وخوشبو مالیدن در روز جمعه حدثنا علی بن الحسن الکوفی ثنا ابو یحیی اسمعیل بن ابراهیم التیمی عن یزید بن ابی زیاد عن عبد الرحمن بن ابی لیلی عن البراء بن عازب قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم حقا علی المسلمین ان یغتسلوا یوم الجمعة حق وثابت ست بر مسلمانان که غسل کنند در روز جمعه ولیمس احدهم من طیب اهله باید که مساس کند یکی از ایشان از بوی خوش زوجه خود این را بجهت آن گفت که زنان اکثر طیب نگاه میدارند واشارت ست بآنکه اگر خود ندارد از زنان بطلبد آخر نفع این راجع بوی خواهد شد وتواند که تمام اهل بیت مراد باشند فان لم یجد

شرح ابی الطیب

باب فی السواك والطیب یوم الجمعة **قوله** حقا علی المسلمین مصدر مؤکد ای حق ذلك حقا فحذف الفعل واقیم المصدر مقامه اختصارا وکان من حقه ان یؤخر بعد الکلام توکیدا له فقدمه اهتماما بشانه **قوله** ان یغتسلوا یوم الجمعة ظرف للاغتسال ظاهره ان السنة ان یغتسل بعد الفجر الصادق لکن المقصود منه النظافة للصلوة فلو اغتسل قبل الفجر یحصل المقصود فالتقیید بالیوم باعتبار الغالب والله اعلم وفی الکافی لو اغتسل قبل الصبح وصلی به الجمعة نال فضل الغسل عند ابی یوسف وعند الحسن لا واستشکله شارح الکنز بانه ینبغی ان یکون متطهرا فی الیوم بطهارة الغسل لا انه یجب ان ینشأه فیه ذکره فی فتح القدیر **قوله** فلیمس احدهم من طیب اهله بفتح الیاء والمیم یعنی برضا اهله لقوله صلی الله علیه وسلم لا یحل مال امرئ مسلم الا عن طیب نفس او من طیب له عند اهله او من جنس طیب اهله لا من نوعه فان الرجل

قوت المغتذی

حدثنا علی بن الحسین الکوفی قال العراقی لم یتضح من هو فان فی هذه الطبقة ثلثة الاول علی بن الحسن بن سلیمن الکوفی کنیته ابو الحسن ویعرف بابی الشعثاء روی عنه مسلم والثانی علی بن الحسن الکوفی روی عن عبد الرحیم بن سلیمن المتاف بن عمران روی عنه النسائی والثالث علی بن الحسن الکوفی روی عن اسمعیل بن ابراهیم التیمی روی عنه المصنف حقا علی المسلمین ان یغتسلوا یوم الجمعة قال العراقی حقا بالنصب مصدر لفعل محذوف تقدیره حق حقا لقوله صلی الله علیه وسلم عمدا فعلیه یا حمر فان لم یجد فالماء له طیب قال العراقی المشهور فی الروایة بکسر الطاء وسکون المثناة من تحت ای انه یقوم مقام الطیب

شرح سراج احمد

فالماء له طیب پس اگر نیابد طیب پس آب برای وی طیب ست و نظافت آن ست و می بر دبوی بد را و فی الباب عن ابی سعید الخدری اخرجہ ابوداود و شیخ من الانصار و او غیر معلوم ست اخرجہ ابن ابی شیبۃ بلفظ حق علی کل مسلم الغسل یوم الجمعۃ والسواک والطیب موافقت حدیث براء بترجمۃ الباب ظاہر مفہوم نمیشود شاید کہ در وی ذکر مسواک محذوف باشد قال گفت مصنف ثنا

احمد بن منیع ثنا ہشیم عن یزید بن ابی زیاد نحوہ بمعناہ قال ابو عیسیٰ حدیث البراء حسن و روایۃ ہشیم احسن

من روایۃ اسمعیل بن ابراہیم التیمی و اسمعیل بن ابراہیم التیمی یضعف فی الحدیث حدیث براء بن عازب حسن ست و روایت ہشیم احسن ست از روایت اسمعیل و اسمعیل تضعیف کردہ شدہ است در روایت حدیث غرض مصنف ازین آن ست کہ این حدیث ثانی کہ بروایت ہشیم ست احسن ست از حدیث اول کہ بروایت اسمعیل ست چند احادیث شتی در باب جمعہ ایراد مینماید اخرج ابن عساکر عن ابن عمر من اتی الجمعۃ والامام یخطب کانت لہ ظہرا اخرج الطبرانی عن عصمۃ بن مالک اذا صلی احدکم الجمعۃ فلا یصل بعدہا شیئا حتی یتکلم او یخرج اخرج الطبرانی عن ابی الدرداء ان اللہ تبارک وتعالیٰ وملائکتہ یصلون علی اصحاب العمائم یوم الجمعۃ اخرج احمد وابوداود عن علی رضی اللہ عنہ اذا کان یوم الجمعۃ غدت الشیاطین برایاتہا الی الاسواق فیرمون الناس بالربائث ویثبطونہم عن الجمعۃ اخرج مسلم وابن ماجۃ عن عائشۃ وابوداود عن یوسف بن عبداللہ ما علی احدکم ان وجد سعۃ ان یتخذ ثوبین لیوم الجمعۃ سوی ثوبی مہنتہ اخرج ابن ماجۃ عن جابر واحمد وابوداود والنسائی وابن حبان والحاکم والبیہقی عن عبداللہ ابن بسرۃ اجلس فقد آذیت وآنیت قالہ للذی تخطی یوم الجمعۃ اخرج مسلم عن جابر لا یقیم احدکم اخاہ یوم الجمعۃ ثم یخالف الی مقعدہ فیقعد فیہ ولکن لیقل افسحوا اخرج ابن ماجۃ عن ابی ہریرۃ من مس الحصا فقد لغا اخرج ابوداود عن ابی ہریرۃ اذا اجتمع عیدان فی یوم اجزأہم الاولی اخرج الطبرانی عن ابن عمر یا ایہا الناس انکم قد اصبتم خیرا واجرا فانا مجمعون فمن اراد ان یجمع معنا فلیجمع ومن اراد ان یرجع الی اہلہ فلیرجع اخرج ابوداود وابن ماجۃ والحاکم والبیہقی عن ابی ہریرۃ قد اجتمع فی یومکم ہذا عیدان فمن شاء اجزأہ من الجمعۃ وانا مجمعون ان شاء اللہ تعالیٰ اخرج ابن حبان عن ابی ہریرۃ من فطرۃ الاسلام الغسل یوم الجمعۃ والاستنان واخذ الشارب واعفاء اللحی فان المجوس تعفی شواربہا وتحفی لحاہا فخالفوہم خذوا شواربکم واعفوا لحاکم اخرج احمد وابوداود والبیہقی والحاکم عن سمرۃ احضروا الذکر وادنوا من الامام فان الرجل لا یزال یتباعد حتی یؤخر فی الجنۃ وان دخلہا اخرج ابوالحسن الصیقلی فی امالیہ والخطیب عن ابن عباس مثل المؤمن یوم الجمعۃ کمثل المحرم لا یاخذ من شعرہ ولا من اظفارہ حتی تنقضی الصلوۃ قیل یا رسول اللہ متی نتاہب للجمعۃ قال یوم الخمیس اخرج البیہقی عن عروۃ مرسلا من قام من مجلسہ یوم الجمعۃ وعاد فہو احق بہ اخرج ابن ابی شیبۃ عن عمر قال انما جعلت الخطبۃ موضع الرکعتین من فاتتہ الجمعۃ صلی اربعا اخرج الطبرانی وعبدالرزاق واحمد وابن ابی شیبۃ والبیہقی عن عمر قال اذا لم یستطع الرجل ان یسجد یوم الجمعۃ علی الارض فلیسجد علی ظہر اخیہ اخرج ابن ابی شیبۃ عن عمر قال جمعوا حیثما کنتم اخرج ابو عبید فی الغریب والمروزی فی کتاب الجمعۃ

شرح ابی الطیب

قولہ فالماء طیب لہ بکسر الطاء وسکون المثناۃ ای طیب من لا طیب لہ ورد الماء طیب ممنوع من طیب النساء الفقراء قال الطیبی ای جمع بین الماء والطیب فان تعذر الطیب فالماء کاف وفیہ تطییب لقلوب المساکین

عارضۃ الاحوذی

اللیل ثم صلی الصبح حین اسفرت الارض ثم التفت الی جبریل فقال یا محمد ہذا وقت الانبیاء من قبلک والوقت فیما بین ہذین الوقتین وہب بن کیسان عن جابر بن عبداللہ عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال امنی جبریل فذکر نحو حدیث ابن عباس الاعمش عن ابی صالح عن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان للصلوۃ اولا واخرا وان اول وقت صلوۃ الظہر حین تزول الشمس وآخر وقتہا حین یدخل وقت العصر واول وقت العصر حین یدخل وقتہا وآخر وقتہا حین تصفر الشمس وان اول وقت المغرب حین تغرب الشمس

الترجمۃ

[illegible]

تحفۃ الاحوذی

وآخر وقتها حين يغيب الشفق وان اول وقت العشاء الآخرة حين يغيب الافق وان آخر وقتها حين ينتصف الليل وان اول وقت الفجر حين يطلع الفجر وان آخر وقتها حين تطلع الشمس هذا خطاء وصوابه الاعمش عن مجاهد كان يقال ان للصلوة اولا وآخرا فذكره سليمن بن بريدة عن ابيه قال اتى رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم رجل يساله عن مواقيت الصلوة فقال اقم معنا ان شاء الله فامر بلالا فاقام الصلوة حين طلع الفجر ثم اقام حين زالت الشمس فصلى الظهر ثم امره فاقام فصلى العصر والشمس

شرح سراج احمد

والبیہقی عن علی قال لاجمعۃ ولاتشریق الافی مصر جامع اخرج ابن عساکر عن زیاد بن حارثۃ التمیمی انہ دخل مسجد دمشق وقد اخرت صلاتہم الجمعۃ بالعصر فقال واللہ مابعث اللہ نبیا بعد محمد صلی اللہ علیہ وسلم امرکم بہذہ الصلوۃ اخرج المروزی فی کتاب الجمعۃ عن ابن عمران عمر کان یجمر ثیابہ للمسجد یوم الجمعۃ اخرج ابن ابی شیبۃ عن عبداللہ بن عمرو بن العاص نہی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن التحلق للحدیث یوم الجمعۃ اخرج ابن زنجویۃ فی ترغیبہ والقضاعی عن ابن عباس الجمعۃ حج المساکین اخرج القضاعی وابن عساکر عن ابن عباس الجمعۃ حج الفقراء اخرج ابویعلی فی الجامع عن انس ان اللہ تعالی فی کل یوم جمعۃ ست مائۃ الف عتیق یعتقہم من النار کلہم قد استوجبوا النار اخرج ابوداود عن ابی قتادۃ ان جہنم تسجر الا یوم الجمعۃ اخرج الخطیب عن سلمان انما سمیت الجمعۃ لان آدم جمع فیہا خلقہ اخرج الدیلمی فی الفردوس عن جابر فضل الجمعۃ فی رمضان کفضل رمضان علی الشہور اخرج الحکیم والطبرانی عن ابی عبیدۃ لیس من الصلوۃ صلوۃ افضل من صلوۃ الفجر یوم الجمعۃ فی الجماعۃ وما احسب من شہدہا منکم الا مغفورا لہ اخرج الطبرانی فی الاوسط عن انس اذا راح منا سبعون رجلا الی الجمعۃ کانوا کسبعین الذین وفدوا الی ربہم ذا فضل اخرج الخلیلی عن انس لیلۃ الجمعۃ ویوم الجمعۃ اربع وعشرون ساعۃ للہ تعالی فی کل ساعۃ منہا ست مائۃ الف عتیق من النار کلہم استوجبوا النار اخرج احمد والترمذی عن ابن عمر مامن مسلم یموت یوم الجمعۃ اولیلۃ الجمعۃ الا وقاہ اللہ فتنۃ القبر اخرج الدارقطنی فی الافراد عن عائشۃ اذا سلمت الجمعۃ سلمت الایام واذا سلم رمضان سلمت السنۃ اخرج الحاکم والبیہقی فی شعب الایمان عن ابی موسی ان اللہ تبارک وتعالی یبعث الایام یوم القیمۃ علی ہیأتہا ویبعث الجمعۃ زہراء منیرۃ لاہلہا فیحفون بہا کالعروس تہدی الی کریمہا تضیئ لہم یمشون فی ضوئہا الوانہم کالثلج بیاضا ریحہم کالمسک یخوضون فی جبال الکافور ینظر الیہم الثقلان مایطرفون تعجبا حتی یدخلوا الجنۃ لایخالطہم احد الا المؤذنون المحتسبون اخرج الطبرانی فی الاوسط عن انس عرضت علی الایام فعرض علی فیہا یوم الجمعۃ فاذا ہی کمرأۃ بیضاء فاذا فی وسطہا نکتۃ سوداء فقیل ماہذہ قیل الساعۃ اخرج الدیلمی عن علی اذا کان یوم الجمعۃ باذنت الطیر الطیر والوحوش الوحوش والسباع السباع سلام علیکم ہذا یوم الجمعۃ اخرج الدیلمی عن انس لیس من اعیاد امتی عید افضل من یوم الجمعۃ ورکعتان فی یوم الجمعۃ افضل من الف رکعۃ فی غیر یوم الجمعۃ وتسبیحۃ فی یوم الجمعۃ افضل من الف تسبیحۃ فی غیر یوم الجمعۃ اخرج الشیرازی فی الالقاب عن ابن عمر من مات یوم الجمعۃ اولیلۃ الجمعۃ عوفی من عذاب القبر وجری لہ عملا اخرج الدیلمی عن انس الا اخبرکم باہل الجنۃ من لایشغلہ عن الجمعۃ حر شدید ولابرد شدید ولاریح اخرج الدیلمی عن ابی الدرداء من صلی الجمعۃ کتبت لہ حجۃ متقبلۃ فان صلی العصر کانت لہ عمرۃ فان امسی فی مکانہ لم یسال اللہ شیئا الا اعطاہ

ابواب العیدین

کہ عید اضحی وفطر ست اتفاق ست علماء را بر مشروعیت وی نزد امام ما واجب ست بر اعیان چنانکہ جمعہ ونزد مالک وشافعی سنت ست وآن روایت ست از امام ابی حنیفہ وگفت احمد فرض کفایہ ست وعید او را ازجہت آن گویند کہ عود کند فرح وسرور روی در ہر سالی در عید فطر شکر نعمت تمامی صیام ودر اضحی تمامی نعمت حج ووقوف عرفات کہ عمدہ ارکان حج ست ودیگر اقوال علما نیز بسیار اند در ترجمہ مشکوۃ است کہ نماز عید فرض ست بر قول امام ابی حنیفہ مثل جمعہ ودر روایتی واجب ست وتسمیہ او سنت ازجہت ثبوت او ست

شرح سراج احمد

بسنت نہ کتاب ونزد صاحبیہ سنت ست ونزد شافعی نفل ست وگردانیدہ اند او را از افضل نوافل ودر قولی سنت مؤکدہ است
ومالک گفتہ است کہ سنت واجبست وشاید کہ وجوب بمعنی تاکید ست **باب** فی المشی یوم العید باب ست در بیان رفتن در
روز عید بسوی جبّانہ برای نماز گذاردن حدثنا اسمعیل بن موسی نا شریك عن ابی اسحق عن الحارث عن علی قال من
السنة ان تخرج الی العید ماشیا بعضی از سنت پیغمبرست کہ بیرون شوی بسوی نماز عید بجبانہ پیادہ وان تاکل شیئا قبل
ان تخرج واز جملہ سنت ست کہ بخوری تو چیزیرا در روز عید فطر پیش از ینکہ بروی بسوی نماز قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن
والعمل علی ھذا الحدیث عند اکثر اھل العلم یستحبون ان یخرج الرجل الی العید ماشیا وان لا یرکب الا من عذر و سنت
این ست کہ سوار نشود مگر از جہت عذری کہ عارض شود وھمین ست مذھب امام ما **باب** فی صلوة العیدین قبل الخطبة باب ست
در بیان گذاردن نماز دو عید پیش از خطبہ برخلاف جمعہ حدثنا محمد بن المثنی ثنا ابو اسامة عن عبید الله عن نافع عن ابن عمر قال
کان رسول الله صلی الله علیه وسلم وابو بکر وعمر یصلون فی العیدین قبل الخطبة ثم یخطبون بود آنحضرت وشیخین کہ نماز
میگذاردند در روز دو عید پیش از خطبہ لپس خطبہ میخواندند وفی الباب عن جابر اخرجہ الشیخان وابن عباس اخرجہ البخاری وابن ماجہ قال
ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح والعمل علی ھذا عند اھل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وغیرھم ان صلوة
العیدین قبل الخطبة ویقال ان اول من خطب قبل الصلوة مروان بن الحکم وگفتہ شدہ است کہ بدرستیکہ اول کسیکہ خطبہ خواند در روز
عیدین پیش از نماز مروان بن الحکم بود چنانکہ روایت کردہ است آنرا مسلم پدانکہ سنت در عیدین گذاردن نماز ست پیش از خطبہ خواندن باتفاق

شرح ابی الطیب

ابواب العیدین باب فی المشی یوم العید **قوله** من السنة ان تخرج ھذا له حکم الرفع یعنی فی اصطلاحھم
حدیث مرفوع وقد تقدم غیر مرة **قوله** قبل ان تخرج ھذا مخصوص بعید الفطر لما سیأتی کان صلی الله علیه وسلم لا یخرج
یوم الفطر حتی یطعم ولا یطعم یوم الاضحی حتی یصلی **باب** فی صلوة العیدین قبل الخطبة **قوله** ویقال ان اول من
خطب قبل الصلوة مروان روی مسلم عن طارق بن شھاب ان اول من بدأ بالخطبة یوم العید قبل الصلوة مروان قیل انھم
کانوا یتعمدون ترك سماع خطبة مروان واضرابه لما فیھا من الافراط والتفریط فی مدح بعض الناس والتکلم فی بعض فاراد
مروان بذلك ان یسمعوا خطبته وفی البخاری فی حدیث فیه طول عن ابی سعید الخدری فلم یزل الناس علی ذلك ای علی
ابتداء الصلوة قبل الخطبة حتی خرجت مع مروان فاذا مروان یرید ان یرتقیه قبل ان یصلی فجبذته بثوبه فخطب
قبل الصلوة الحدیث قال الشیخ ابن حجر ھذا من ابی سعید رد لما حکی ان عثمن رضی الله عنه قدم الخطبة شطر خلافته
الاخیر وان عمر ومعاویة قدماھا ایضا ومما یرد ذلك ایضا ما صح عن ابن عباس رضی الله عنھما شھدت صلوة الفطر
مع النبی صلی الله علیه وسلم وابی بکر وعمر وعثمن وعلی وکلھم یصلیھا قبل الخطبة وقال النووی ھذا ھو المتفق علیه من مذاھب
علماء الامصار وائمة الفتوی ولا خلاف بین ائمتھم فیه وھو فعل النبی صلی الله علیه وسلم والخلفاء الراشدین
بعده الا ما روی ان عثمان فی شطر خلافته الاخیر قدم الخطبة لانه رای من الناس من تفوته
الصلوة وروی مثله عن عمر ولیس بصحیح وقیل اول من قدمھا معاویة
وقیل زیاد بالبصرة وقیل فعله ابن الزبیر فی آخر ایامه

عارضة الاحوذی

بیضاء مرتفعة ثم
امره بالمغرب حین
وقع حاجب الشمس
ثم امره بالعشاء
فاقام حین غاب
الشفق ثم امره من
الغد فنوّر بالفجر
ثم امره بالظهر فابرد
وانعم ان یبرد ثم
امره بالعصر فاقام
والشمس آخر وقتھا
فوق ما کانت ثم امره
واخر المغرب الی قبیل
ان یغیب الشفق
ثم امره بالعشاء فاقام
حین ذھب ثلث
اللیل ثم قال این
السائل عن مواقیت
الصلوة فقال الرجل
انا فقال مواقیت
الصلوة فیما بین
ھذین اسناده
جمع ابو عیسی فی
ھذا الباب اربعة
احادیث حدیث
ابن عباس وجابر
وابی ھریرة وبریدة
ابن الخصیب اما

شرح سراج احمد

کردہ اند اصحاب کتب ستہ بروایت آن کہ پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم گذارد نماز پیش از خطبہ و عمل کرد ابوبکر و عمر بعد از وی ہمچنین
و ترمذی گفت کہ برین ست عمل نزد اہل علم از صحابہ و غیرہم و گفتہ اند اول کسیکہ پیش از نماز خطبہ خواند مروان بن الحکم بود در وقتیکہ
امیر مدینہ بود از جانب معاویہ بن ابی سفیان در فتح الباری میگوید بعضی گفتہ اند کہ اول کسیکہ خطبہ پیش از نماز خواندہ عثمان بن عفان
بود بعد از مدتی از خلافت خود و چون دید جماعت از مردم کہ بہ نماز نرسیدند چنانکہ ابن المنذر باسناد صحیح تا حسن بصری روایت
کردہ است و این علت غیر علتی ست کہ مروان قصد کردہ چہ مصلحت عثمان رضی اللہ عنہ برسیدن مردم بود بجماعت و قصد استماع خطبہ
بود و مردم کہ ترک دادہ بودند در زمان مروان استماع خطبہ را بجہت سب و شتم وی کسانیکہ مستحق نبودند آنرا و افراط در مدح بعضی
مردم و احتمال دارد کہ عثمان رضی اللہ عنہ احیانا آنرا بجہت مصلحت صحیح کردہ کردہ باشد کہ مروان بجہت غرض فاسد خود بران
مواظبت نمود و بعضی گفتہ اند کہ اول کسیکہ تغیر داد معاویہ بود و مروان در مدینہ و زیاد بہ بصرہ کہ عمال او بودند بمتابعت او
اوکردند نووی شارح مسلم نیز درین باب اقوال و توجیہات آوردہ است بعضی آنہا را در ترجمہ مسلم ذکر کردہ ام **باب ان**
صلوة العیدین بغیر اذان و لا اقامة بابست در بیان آنکہ بدرستیکہ نماز ہر دو عید بی گفتن اذان و اقامت ست
حدثنا قتیبة نا ابو الاحوص عن سماك بن حرب عن جابر بن سمرة قال صلیت مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم
العیدین غیر مرة و لا مرتین بغیر اذان و لا اقامة گفت جابر گذاردم ہمراہ آنحضرت نماز دو عید را زیادہ از یکبار و دو بار
یعنی چندبار گذاردہ ام کہ بی اذان و اقامت کردہ نہ اذان در وی بود و نہ اقامت و فی الباب عن جابر بن عبد اللہ
اخرجہ مسلم و ابن عباس اخرجہ مسلم ایضا و این باتفاق ائمہ اربعہ است و مستحب ست نزد ائمہ اربعہ کہ ندا کردہ شود برای نماز
عید کہ الصلوة جامعة و روایت ست از عبد اللہ بن الزبیر کہ او اذان گفتہ برای عید و گفت ابن المسیب اول کسیکہ
اذان گفت برای نماز عید معاویہ بود کما فی اختلاف الائمة قال ابو عیسی و حدیث جابر بن سمرة حدیث حسن صحیح و
العمل علیہ عند اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم و غیرہم ان لا یؤذن لصلوة العیدین و لا لشیء من
النوافل بدرستیکہ شان این ست کہ اذان دادہ نشود برای نماز ہر دو عید و نہ برای ہیچ نمازی کہ از نوافل باشند چنانکہ استسقاء و
خسوف و غیرہ **باب القراءة فی العیدین** بابست در بیان خواندن قرأت در نماز ہر دو عید حدثنا قتیبة ثنا ابو عوانة عن ابراہیم
ابن محمد بن المنتشر عن ابیہ عن حبیب بن سالم عن النعمان بن بشیر نعمان بضم نون بشیر بفتح موحدہ و کسر شین معجمہ ابن
سعد بن ثعلبہ بن خلاس انصاری خزرجی کوفی ابن صحابی و صحابیہ بود و او اول کسی بود کہ متولد شد در انصار پس از ہجرت آنحضرت
والی ساخت او را معاویہ بر کوفہ و حمص و ثابت داشت او را یزید قتل کردند او را اہل حمص در ذی الحجہ سنہ اربع و ستین و بود او جواد کریم شاعر
قال کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یقرأ فی العیدین و فی الجمعة بسبح اسم ربك الاعلی و ہل اتاك حدیث الغاشیة بود آنحضرت کہ میخواند
در نماز عید و نماز جمعہ سبح اسم و ہل اتاك و ربما اجتمعا فی یوم واحد فیقرأ بہما و گاہی جمع میگشتند ہر دو در یک روز پس میخواند آن قرأت
در ہر دو نماز و فی الباب عن ابی واقد اخرجہ الترمذی و سمرة بن جندب و ابن عباس قال ابو عیسی حدیث النعمان بن بشیر حدیث
حسن صحیح و ہکذا روی سفین الثوری و مسعر عن ابراہیم بن محمد بن المنتشر مثل حدیث ابی عوانة کہ از ابراہیم بن محمد بن المنتشر روایت کردہ
و اما ابن عیینة فیختلف علیہ فی الروایة و اما سفیان بن عیینہ پس اختلاف کردہ شدہ است بروی در روایت فیروی عنہ پس روایت کردہ شدہ است از
سفین بن طریق عن ابراہیم بن محمد بن المنتشر عن ابیہ عن حبیب بن سالم عن ابیہ عن النعمان بن بشیر و این اسناد ہمان اسناد ست کہ در اول حدیث

عارضة الاحوذی

حدیث ابن عباس
فاجتنبہ قدیما
الناس و ما حقہ
ان یجتنب فان
طریقہ صحیحة و
لیس ترك الجعفی
والقشیری لہ دلیلا
علی عدم صحتہ
لانہما لم یخرجا کل
صحیح و قد ترك البخاری
احادیث ثابتة
من روایة مالك
فی الموطا رواہا
لعلة لا تلزم غیرہ
و انما ہی تختص بہ
کحدیث لا یواحق
بنفسہا من ولیہا
و امثالہا و قد روی
البخاری ہذا الحدیث
کما اخبرنا ابو الحسن
المبارك بن عبد الجبار
بباب المراتب لیلة
الثلاث فی ذی الحجة
سنة تسعین و
اربع مائة بقراءتی
علیہ قال اخبرنا
ابو الطیب طاہر
ابن عبد اللہ الطبری

قولہ کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم ... النعمان بن بشیر ... حدیث الغاشیة ... رواہ ابن خزیمة ... الجماعة الا البخاری ... و عند النسائی من حدیث انس ... مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم ... سبح و ہل اتاك ... حدیث الغاشیة ... سنہ ... المسیب ...

شرح سراج احمد

مذکور ست ولا یعرف لحبیب بن سالم روایة عن ابیه مصنف گوید ونشناخته شده است مر حبیب بن سالم را روایتی از پدرش
وحبیب بن سالم وهو مولی النعمان بن بشیر وحبیب بن سالم معتق نعمان بن بشیر ست وروی عن النعمان بن بشیر احادیث
وروایت کرده حبیب از نعمان بن بشیر بسیار حدیثها را وقد روی عن ابن عیینة عن ابراهیم بن محمد بن المنتشر نحو روایة هؤلاء
وتحقیق روایت کرده شده است از ابن عیینه از ابراهیم مانند روایت ابی عوانه وغیره وروی عن النبی صلی الله علیه وسلم انه کان یقرأ فی
صلوة العیدین بقاف واقتربت الساعة وبه یقول الشافعی اخرجه مسلم وابوداود والترمذی حدثنا اسحق بن موسی الانصاری
ثنا معن بن عیسی نا مالک عن ضمرة عن سعید المازنی عن عبید الله بن عبد الله بن عتبة ان عمر بن الخطاب سأل ابا
واقد اللیثی ما کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یقرأ به فی الفطر والاضحی بدرستیکه عمر بن الخطاب پرسید بطریق امتحان علم ابا واقد را
کدام سوره بود که بود آنحضرت میخواند در نماز عید رمضان وعید قربان قال کنت ابو واقد کان یقرأ بقاف والقرآن المجید واقتربت
الساعة وانشق القمر قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح حدثنا هناد ثنا ابن عیینة عن ضمرة بن سعید بهذا الاسناد
ونحوه مانند حدیث گذشته که قاف واقتربت الساعة میخواند قال ابو عیسی وابو واقد اللیثی اسمه الحارث بن عوف گفت مصنف و
نام ابی واقد حارث بن عوف بود ولیثی نسبتی ست بسوی لیث بن عبد مناة المدنی وگویند نام او حارث بن مالک وگویند عوف بن
الحارث بود وقول مصنف صحیح ست حاضر گشته بدر را همراه آنحضرت وبدرست میبود در بدر لوای بنی لیث وگویند که او از مسلمة
الفتح ست قول اول اصح ست در مکه وفات کرد سنه ثمان وستین از عمر خمس وثمانین بر قول صحیح باب فی التکبیر فی العیدین باب در بیان
تکبیرات در نماز عیدین حدثنا مسلم بن عمرو ابو عمرو الحذاء المدینی ثنا عبد الله بن نافع عن کثیر بن عبد الله عن ابیه عن جده
روایت کرد از کثیر بن عبد الله از پدرش از جدش که عمرو بن عوف مزنی باشد که صحابی ست وکثیر ضعیف الحدیث ست وبعضی گفته اند منکر الحدیث
است واکثر ائمه در وی طعن کرده اند ان النبی صلی الله علیه وسلم کبر فی العیدین فی الاولی سبعا قبل القراءة وفی الآخرة خمسا

شرح ابی الطیب

باب فی القراءة فی العیدین قوله وروی عن النعمن بن بشیر احادیث ای روی حبیب عن النعمن احادیث قوله
نحو روایة هؤلاء ای سفین الثوری ومسعر وابی عوانة قوله وبه یقول الشافعی لیس للاحتراز من الامام الثانی بل الظاهر
فی مسئلة القول بالامرین لثبوتهما وعدم التعارض بینهما قوله عن عبید الله بن عبد الله بن عتبة ان عمر هذه الروایة
مرسلة لان عبید الله لم یدرک عمر لکن الحدیث صحیح بلا شک متصل بالروایة الثانیة فی مسلم عن عبید الله عن ابی واقد قال
سألنی عمر بن الخطاب فانه ادرک ابا واقد بلا شک وسمعه بلا خلاف قوله وابو واقد اللیثی صحابی قال فی تقریب الاستیعاب
اختلف فی اسمه فقیل الحارث بن عوف وقیل الحارث بن مالک قدیم الاسلام شهد بدرا مع النبی صلی الله علیه وسلم وکان معه
لواء بنی لیث یوم الفتح وقیل انه من مسلمة الفتح والاول اصح بعد فی اهل المدینة وجاور بمکة سنة ومات بها انتهی قوله ما کان رسول
الله صلی الله علیه وسلم یقرأ ما استفهامیة قال الباجی یحتمل انه سأله اختبارا او نسی فاراد ان یتذکر وقال النووی قالوا یحتمل ان عمر شک فی
ذلک فاستثبته او اراد اعلام الناس بذلک ونحو هذا من المقاصد قالوا ویبعد ان عمر لم یکن یعلم ذلک مع شهوده صلوة العید مع رسول
الله صلی الله علیه وسلم وقربه منه انتهی قوله بقاف والقرآن المجید آه الحکمة فی قراءتهما لما اشتملتا علیه من الاخبار بالبعث
والاخبار عن القرون الماضیة واهلاک المکذبین وتشبیه بروز الناس ببروزهم للبعث وخروجهم من الاجداث

عارضة الاحوذی

اخبرنا الدارقطنی حدثنا ابو حامد محمد بن هارون الحضرمی والحسین بن اسمعیل المحاملی قالا حدثنا محمد بن اسمعیل البخاری حدثنا ایوب بن سلیمن حدثنا ابو بکر بن ابی اویس عن سلیمن بن بلال عن عبد الرحمن ابن الحارث وعثمان ابن عمر عن حکیم بن حکیم عن نافع بن جبیر عن ابن عباس ان جبریل اتی النبی صلی الله علیه وسلم فصلی به الصلوات وقتین الا المغرب ورواة حدیث ابن عباس هذا کلهم ثقات مشاهیر لا سیما واصل الحدیث صحیح فی صلوة جبریل بالنبی صلی الله علیه وسلم وانما هذه الروایة تفسیر مجمل

عارضة الاحوذی

وایضاح مشکل وقد ذکره ابو داود عن مسدد عن یحیی بن سعید عن سفین عن عبد الرحمن بن ابی ربیعة وخرجه عبد الرزاق عن الثوری عن عبد الرحمن بن الحارث وجماعة من الائمة سواهم کذلک تنبیه علی وهم وقد زعم بعض المغاربة علة منعت البخاری عن اخراج هذا الحدیث لاتساوی سماعها فروی ان الشیخ ابا الحسن یعنی القابسی سئل لم یخرج البخاری فی الصحیح حدیث الوتیرة وقد رواه قتیبة بن سعید عن اللیث فقال وجه ذلک والله اعلم انه لم یروه احد من المصریین

شرح سراج احمد

قبل القراءة بدرستیکه آنحضرت تکبیر گفت در نماز عیدین در رکعت نخستین هفت تکبیر پیش از قراءت ودر رکعت دوم پنج تکبیر پیش از قراءت وفی الباب عن عائشة اخرجه ابو داود وابن عمر وعبد الله بن عمرو بن العاص اخرج الشافعی عن جعفر بن محمد مرسلا ان النبی صلی الله علیه وسلم وابا بکر وعمر کبروا فی العیدین والاستسقاء سبعا وخمسا وصلوا قبل الخطبة وجهروا فی القراءة واخرج ابو داود عن سعید بن العاص قال سألت ابا موسی وحذیفة کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یکبر فی الاضحی والفطر فقال ابو موسی کان یکبر اربعا مثل تکبیره علی الجنازة فقال حذیفة صدق

قال ابو عیسی حدیث جد کثیر حدیث حسن وهو احسن شیء روی فی هذا الباب عن النبی صلی الله علیه وسلم حسن گوید وآن احسن چیزیست که روایت کرده شده است درین باب از آنحضرت، واسمه عمرو بن عوف المزنی ونام جد کثیر عمرو بن عوف مزنی ست والعمل علی هذا عند بعض اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وغیرهم چنانکه ابو بکر صدیق وعمر بن الخطاب وابن عباس وهکذا روی عن ابی هریرة انه صلی بالمدینة نحو هذه الصلوة وهمچنین روایت کرده شده است از ابی هریره که بدرستیکه ابو هریره نماز عیدین گذارد در مدینه شریفه مانند این نماز که هفت تکبیر ست در رکعت اولی ودر رکعت ثانیه پنج تکبیر اند وهو قول اهل المدینة وبه یقول مالک بن انس والشافعی واحمد واسحق ولیکن نزد امام مالک واحمد شمار کرده میشود هفت تکبیر با احرام شمار کرده نمیشود با پنج تکبیر قیام ونزد شافعی شمار کرده نمیشود با هیچ چیزی از آن نه با تکبیر احرام ونه با تکبیر قیام وروی عن ابن مسعود انه قال فی التکبیر فی العیدین تسع تکبیرات فی الرکعة الاولی خمس تکبیرات قبل القراءة وفی الرکعة الثانیة یبدأ بالقراءة ثم یکبر اربعا مع تکبیرة الرکوع وروایت کرده شده است از عبد الله بن مسعود که او گفت در حق تکبیرات عیدین که نه تکبیر اند در رکعت نخستین پنج تکبیر اند پیش از قراءت ودر رکعت دوم ابتدا بقراءت کند پس تکبیر گوید چهار تکبیر با تکبیر رکوع وقد روی عن غیر واحد من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم نحو هذا چنانکه عبد الله بن مسعود ست وهو قول اهل الکوفة وبه یقول سفیان الثوری مصنف ذکر کرده مذهب امام ما ابی حنیفه را که پنج تکبیر اند در رکعت اولی پیش از قراءت وحال آنکه این خلاف مذهب امام ماست چراکه نزد امام اعظم سه در اولی وسه در ثانی ست زائد بر تکبیر افتتاح وقیام ومشائخ ما میگویند که چون احادیث مختلفه آمده اند ما اخذ باقل کردیم زیراکه تکبیر ورفع ایدی خلاف معهود ست پس اخذ باقل اولی باشد چنانکه در هدایه است

باب لا صلوة قبل العیدین ولا بعدها این باب ست در بیان آنچه نیست گذاردن نماز نوافل پیش از نماز هر دو عید ونه پس از عید حدثنا محمود بن غیلان ثنا ابو داود الطیالسی انبانا شعبة عن عدی بن ثابت قال سمعت سعید بن جبیر یحدث عن ابن عباس ان النبی صلی الله علیه وسلم خرج یوم الفطر فصلی رکعتین

شرح ابی الطیب

باب فی التکبیر فی العیدین قوله وروی عن ابن مسعود الخ فان کان المراد بقوله وهو قول اهل الکوفة ابا حنیفة واصحابه فیکون الخمس فی الرکعة الاولی مع تکبیرة التحریمة وتکبیرة الرکوع ففی تعبیره خمسا قبل القراءة نوع مسامحة وذکره ابن الهمام مفصلا فقال اخرج عبد الرزاق انا سفیان الثوری عن ابی اسحق عن علقمة والاسود ان ابن مسعود کان یکبر فی العیدین تسعا اربعا قبل القراءة ثم یکبر فیرکع وفی الثانیة یقرأ فاذا فرغ کبر اربعا ثم رکع ثم ذکر له طرقا اخر وقال وقد روی عن غیر واحد من الصحابة نحو هذا ومثل هذا لا یکون من رأی بل من سماع فحکمه الرفع [illegible] الاخذ [illegible] الامرین

التتمة

اخراج کرده امام شافعی از جعفر بن محمد مرسلا بدرستیکه نبی صلی الله علیه وسلم وابو بکر وعمر تکبیر گفتند در هر دو عید عید رمضان وعید قربان ودر استسقا هفت وپنج ونماز گذاردند پیش از خطبه وجهر کردند در قراءت واخراج کرده ابو داود از سعید بن عاص گفت سوال کردم من ابا موسی وحذیفه بن یمان را آیا بود رسول خدا تکبیر میگفت در عید قربان وعید رمضان پس گفت ابو موسی در جواب تکبیر میگفت چهار تکبیر مثل تکبیر بر نماز جنازه پس گفت حذیفه راست گفت ابو موسی

اخرج الامام ابو حنیفة عن حماد عن ابراهیم عن ابن مسعود رضی الله عنه عن رسول الله صلی الله علیه وسلم قال کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یکبر علی الجنائز ... فی الفطر والاضحی اربعا ... هکذا رواه محمد بن الحسن ... وروی الحارثی من طریق الامام ... عن سعید بن ... مکحول حدثنی ابو عائشة ... ان سعید بن العاص سأل ابا موسی الاشعری وحذیفة بن الیمان کیف کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یکبر فی الاضحی والفطر ... واخرجه ابو داود ... وفی اخری فصدقه حذیفة ... وقال ... کذا فی الآثار ان ابن مسعود ... عن ابن مسعود

باقی در صفحهٔ آینده

شرح سراج احمد

ب. یعنی آنحضرت بیرون گشت بسوی مصلی در روز عید رمضان پس بگذارد در مصلی دو رکعت اثم لم یصل قبلها ولا بعدها یعنی نگذارد آنحضرت پیش از نماز عید و نه پس از وی نمازی را وفی الباب عن عبد اللہ بن عمرو وابی سعید اخرجہ ابن ماجۃ بسند حسن واخرجہ الشیخان عن ابن عباس قال ابو عیسی حدیث ابن عباس حدیث حسن صحیح والعمل علیہ عند بعض اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وغیرہم وبہ یقول الشافعی واحمد واسحق وقد رای طائفۃ من اہل العلم الصلوۃ بعد صلوۃ العیدین وقبلہا من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وغیرہم والقول الاول اصح حدثنا الحسین بن حریث ابو عمار نا وکیع عن ابان بن عبد اللہ البجلی عن ابی بکر بن حفص وہو ابن عمر بن سعد بن ابی وقاص عن ابن عمر انہ خرج یوم عید فلم یصل قبلہا ولا بعدہا یعنی عبد اللہ ابن عمر بیرون شد بسوی مصلی برای نماز عید در حالیکہ نگذارده پیش از نماز عید و نہ پس از نماز عید نماز نفل را و ذکر ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم فعلہ و ذکر کرد ابن عمر کہ بدرستیکہ آنحضرت نیز ہمچنین کرد کہ نماز نفل نہ پیش و نہ پس از عید گذارده قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح زہری گفتہ کہ نشنیدم ہیچ یکی را از علما کہ ذکر کرده باشد از سلف این امت کہ گذارده باشد پیش از نماز عید و نہ بعد از وی در ہدایہ گفتہ است کہ تنفل نکند در مصلی پیش از نماز عید زیرا کہ آنحضرت نگذارده ودر بعضی شروح ہدایہ نوشتہ است کہ اگر بگذارد اشراق وضحی پیش از خروج مصلی مکروه نیست ودر فتح الباری گفتہ کہ کوفیان میگویند نہ پیش و نہ پس باول قائل ست اوزاعی وثوری وایمہ حنفیہ وبثانی قائل است حسن بصری وجماعت وبثالث زہری وابن جریج واحمد وشافعی قائل ست وجماعت از سلف گفتہ اند کہ کراہت نیست در نماز نہ قبل و نہ بعد

باب فی خروج النساء فی العیدین باب ست در بیان بیرون شدن زنان برای نماز در روز دو عید حدثنا احمد بن منیع نا ہشیم نا منصور وہو ابن زاذان عن ابن سیرین عن ام عطیۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یخرج الابکار والعواتق بدرستیکہ آنحضرت بود کہ بیرون میکرد زنان باکره وجوانان را

بزای وذال معجمۃ ۱۲

شرح ابی الطیب

باب لاصلوۃ قبل العیدین ولا بعدہا **قولہ** ثم لم یصل قبلہا ولا بعدہا ثم للتراخی فی الاخبار اذ لا یصح تراخی عدم الصلوۃ قبلہا بالنظر الی خروجہ وصلاتہ رکعتین وافراد ضمیر قبلہا وبعدہا نظرا الی الصلوۃ المفہومۃ من صلی وفی البخاری فی روایۃ الکشمیہنی قبلہا ولا بعدہما نظرا الی الرکعتین ثم عدم الصلوۃ قبلہا عام یشمل المصلی وغیرہ لما فی الکتب الستۃ عن ابن عباس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم خرج فصلی لہم العید لم یصل قبلہا ولا بعدہا واما النفی بعدہا فمحمول علی الصلوۃ فی المصلی لما روی ابن ماجۃ عن ابی سعید الخدری قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا یصلی قبل العید شیئا فاذا رجع الی منزلہ صلی رکعتین وقال النووی لا یلزم من ترک الصلوۃ قبلہا کراہتہا والاصل ان لا منع حتی یثبت قلت حیث لم یثبت عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم فالاتباع بعدم الفعل ہو الاحسن وقال القسطلانی وقال الحنفیۃ تکره قبلہا لقولہ علیہ الصلوۃ والسلام لا صلوۃ فی العید قبل الامام انتہی **باب** فی خروج النساء فی العیدین **قولہ** والعواتق جمع عاتق وہی الجاریۃ البالغۃ وقال ابن درید التی قاربت البلوغ وقال ابن السکیت ہی ما بین ان تبلغ

قوت المغتذی

والعواتق جمع عاتق وہی المرأۃ الشابۃ اول ما تدرک وقیل ہی التی لم تبن من والدیہا ولم تتزوج بعد ادراکہا وقیل ہی التی قاربت البلوغ وقال ابن السکیت ہی ما بین ان تدرک الی ان تعنس ولم تتزوج

عارضۃ الاحوذی

عن اللیث وہو مصری وقتیبۃ رجل رحال فاستراب البخاری فی ذلک لہذا الوجہ واللہ اعلم وہذہ غفلۃ عظیمۃ فان الحدیث ثابت من غیر طریق اللیث وغیر طریق ابن عباس ما حدیث ابن عباس فقد رواہ ابو داود عن مسدد عن یحیی بن سعید عن سفیان عن عبد الرحمن بن فلان بن ابی ربیعۃ وان کنی وقال ابن فلان فہو معلوم وانما نسبہ بن ابیہ فکنی عنہ وردہ الی الجد المعلوم الذی یعرف ویخرج عن حد الجہالۃ المنسیۃ ورواہ ایضا عبد الرزاق عن الثوری کما قلنا وفیہ اسم فلان فقال عن عبد الرحمن بن الحارث فرفع اللبس

بقیہ صفحہ ۵۰۰

[illegible]

باقی در صفحہ آئندہ

شرح سراج احمد

وذوات الخدور و بیرون میکرد زنان پرده نشینان را و خدور جمع خدرست بکسر خای معجمه والحیض وامر میکرد زنان حائضه را به بیرون شدن بضم حای مهمله و فتح یای مشدده جمع حائض فی العیدین در هر دو عید فاما الحیض فیعتزلن المصلی اما زنان حائضه پس کناره گیرند از جای نماز که در روز عید مصلی را حکم مسجد باشد ویشهدن دعوة المسلمین و حاضر آیند زنان حائضه دعوت مسلمانان را قالت احدٰهن یا رسول الله ان لم یکن لها جلباب گفت یک زنی از زنان ای پیغمبر خدا اگر نباشد آن زن را چادری که بپوشد و برآید قال فلتعرها اختها من جلبابها فرمود باید که پس بعاریت دهد او را خواهر مسلمان وی از چادر خود که زائد باشد برای وی یعنی زنیکه قدرت دارد و چادرهای متعدده دارد چادری برای زنی که عاجز ست بعاریت دهد یا مراد آنست که گوشه از چادر خود بپوشاند و دو زن در یک جا بنشینند واگر عاجزه از قادره استعاره نماید و سوال کند نیز جائز ست که وسیلهٔ امر خیر ست مقصود حدیث آنست که امر کرد آنحضرت کہ زنان ہمہ در روز عید برآیند حدثنا احمد بن منیع ثنا هشیم عن هشام بن حسان عن حفصة ابنة سیرین عن ام عطیة بنحوه وفی الباب عن ابن عباس و جابر اخرجه النسائی قال ابو عیسی حدیث ام عطیة حدیث حسن صحیح وقد ذهب بعض اهل العلم الی هذا الحدیث ورخص للنساء فی الخروج الی العیدین و رخصت داده اند برای زنان در بیرون شدن بسوی مصلی وکرهه بعضهم و مکروه داشته اند بیرون شدن زنان را بعضی علما و روی عن ابن المبارک انه قال اکره الیوم الخروج للنساء فی العیدین و روایت کرده شده است از عبد الله

شرح ابی الطیب

الی ان تعنس ما لم تتزوج والتعنیس طول المقام فی بیت ابیها بلا زوج حتی تطعن فی السن وقالوا سمیت عاتقا لانها عتقت من امتهانها فی الخدمة والخروج فی الحوائج وقیل قاربت ان تتزوج فتعتق من قهر ابویها واهلها وتستقل فی بیت زوجها **قوله** وذوات الخدور معطوف علی العواتق منصوب بالکسر لکونه جمع المؤنث السالم والخدور جمع خدر وهو بکسر الخاء الستر وقال السیوطی وهی ناحیة فی البیت یجعل علیها ستر فتکون فیه الجاریة البکر وهی مخدرة وقیل الخدر البیت وفی البخاری لیخرج العواتق ذوات الخدور او قال العواتق وذوات الخدور شک ایوب انتهی فهذا یدل علی ان ذوات الخدور عطف تفسیر لما قبله **قوله** والحیض بضم حاء وتشدید یاء مفتوحة جمع حائض بالنصب معطوف علی الابکار او علی ذوات الخدور لا علی الخدور **قوله** فلتعرها اختها من جلابیبها من الاعارة والجلابیب جمع جلباب بکسر الجیم ای کساء تستتر النساء بها اذا خرجن من بیوتهن والمعنی فلتلبسها من ثیابها ما لا تحتاج الیه وقیل المراد تشرکها معها فی لبس الثوب الذی علیها ویشهد له روایة تلبسها صاحبتها طائفة من ثوبها

قوت المغتذی

وذوات الخدور جمع خدر بکسر الخاء وهی ناحیة فی البیت یجعل علیها ستر فتکون فیها الجاریة البکر وهی مخدرة ای خدرة فی الخدر وقیل الخدر البیت جلباب بکسر الجیم وتکرار الموحدة قیل الازار والرداء وقیل الملحفة وقیل المقنعة تغطی بها المرأة راسها او ظهرها او صدرها او قیل هو الخمار

عارضة الاحوذی

رواه ابو نعیم الفضل ابن دکین عن سفین بمثله واما حدیث جابر فقد رواه ابو عیسی وصححه ورواه غیره من طریق لیس لللیث فیها ذکر واما حدیث ابی هریرة فقد ذکرنا علته ولیس لللیث ایضا فیها ذکر وقد روی عن ابن عمر ولم ذکر اللیث وانما ذکر اللیث فی حدیث ابن شهاب الذی ذکر فیه عمر بن عبد العزیز وفی الموطا بذکر خمس صلوات ورواه جماعة عن ابن شهاب فذکر عشر صلوات قال فیه نزل جبریل فصلیت معه ثم صلیت معه حتی عد عشر صلوات وهذا فیه وقتان غیر متعینین فهذا الحدیث رواه اللیث عن ابن شهاب فی جملة من رواه عنه

باقی در صفحهٔ آینده

شرح سراج احمد

ابن مبارک کہ او گفت مکروہ میدارم امروز بیرون شدن برای زنان در روز عید بسوی مصلّی از جہت فتنہ و فساد مردم وانچہ در
زمان نبوت بود از جہت آن بود کہ قلت اہل اسلام بود ولہذا آنحضرت فرمودہ بود کہ زنان و مردان ہمہ بیرون آیند تا در نظر کفار
زیادتی کسان اسلام آید فان ابت المرأة الا ان تخرج فلیاذن لها زوجها پس اگر منع نشود زن ابا اورد از بیرون نشدن مگر آنکہ
خواہد کہ بیرون آید پس گو کہ اذن دہد او را شوہر وی در بیرون آمدن ان تخرج فی اطمارها اینکہ بیرون آیند زنان در جامہای کہنہ
خویش ولباس نو و فاخر پوشند ولا تتزین وزینت نکند فان ابت ان تخرج کذلک فللزوج ان یمنعها عن الخروج پس اگر
ابا آرد زن از اینکہ بیرون شود بی زینت ولباس فاخرہ پس میرسد شوہر را کہ منع کند او را از بیرون آمدن ویروی عن عائشۃ
قالت لو رای رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ما احدث النساء در روایت کردہ شدہ است از عائشہ صدیقہ کہ گفت اگر
ببیند آنحضرت انچہ احداث کردہ اند زنان از زینت لمنعهن المسجد کما منعت نساء بنی اسرائیل ہر آئینہ منع میفرمود زنان را
از بیرون آمدن بمسجدہا برای نماز چنانکہ منع کردہ شدہ بودند زنان بنی اسرائیل اخرج الطحاوی ایضا قصۃ منع عائشۃ ویروی عن
سفیان الثوری انہ کرہ الیوم الخروج للنساء الی العید در مواہب لدنیہ نوشتہ است کہ دلالت نیست در حدیث بر وجوب نماز عید
در حق زنان از جہت غیر مکلفیۃ الیشان وانچہ کہ امر فرمودہ بود بہ بیرون شدن ابکار و عواتق و ذوات الخدور و حیض از جہت
اظہار شعار اسلام بمبالغہ در اجتماع قال الطحاوی وامرہ علیہ الصلوۃ والسلام بخروج الحیض وذوات الخدور الی العید یحتمل ان یکون
فی اول الاسلام والمسلمون قلیل فارید التکثر بحضورهن ارهابا للعدو واما الیوم فلا یحتاج الی ذلک وتعقب بان النسخ لا یثبت بالاحتمال
وقد صرح فی حدیث ام عطیۃ بعلۃ الحکم وہی شہود الخیر ودعوۃ المسلمین ورجاء برکۃ ذلک الیوم وطہرتہ وقد افتت بہ ام عطیۃ بعد
النبی صلی اللہ علیہ وسلم بمدۃ ولم یثبت عن احد من الصحابۃ مخالفتها فی ذلک واما قول عائشۃ لو رای النبی صلی اللہ علیہ وسلم ما احدث
النساء لمنعهن المساجد فلا یعارض ذلک لندرتہ وان سلمنا ان فیہ دلالۃ علی انها افتت بخلافہ مع ان الدلالۃ منہ بان عائشۃ افتت
بالمنع لیست صریحۃ وفی قول الطحاوی ارهابا للعدو نظر لان الاستنصار بالنساء والتکثر بهن فی الحرب دال علی الضعف والاولی
ان یخص ذلک بمن یؤمن علیها الفتنۃ فلا یترتب علی حضورها محذور ولا تزاحم الرجال فی الطرق ولا فی المجامع قالہ فی فتح الباری

باب ماجاء فی خروج النبی صلی اللہ علیہ وسلم الی العید فی طریق ورجوعہ فی طریق اخر باب ست در بیان
انچہ آمدہ است در بیرون رفتن آنحضرت بسوی عیدگاہ در یک راہی و باز آمدن او بخانہ در راہ دیگر حدثنا عبد الاعلی بن

واصل بن عبد الاعلی الکوفی وابو زرعۃ قالا ثنا محمد بن الصلت عن فلیح بن سلیمان عن سعید بن الحارث عن

ابی ہریرۃ قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا خرج یوم العید فی طریق رجع فی غیرہ
بود آنحضرت کہ چون بیرون می آمد روز عید در یک راہی باز میگشت در راہی دیگر در اسرار و حکمت آن اقوال بسیار اند

شرح ابی الطیب

قولہ فی اطمارها جمع طمر بالکسر وسکون المیم الثوب الخلق او الکساء البالی من غیر الصوف قالہ فی القاموس **باب**
فی خروج النبی صلی اللہ علیہ وسلم الی العید فی طریق ورجوعہ فی طریق اخری **قولہ** اذا خرج یوم العید فی طریق ای ذاهبا
فی طریق رجع ذاهبا فی طریق اخر ذکروا فی حکمتہ اقوالا منها لتشهد لہ طریقان او اهلهما من الجن والانس او لیتبرک بہ اهلهما او
لیستفتی فیهما او لیتصدق علی فقرائهما او لیزور قبور اقاربہ فیهما او لیصل رحمہ او التفاؤل بتغیر الحال الی المغفرۃ والرضی او لاظهار

عارضۃ الاحوذی

بوقت ولیس فیہ
وقتان ولیس فیہ
تفسیر حدود
الوقتین وانما فیہ
تحدید وقت واحد
ورواہ جماعۃ عن
ابن شہاب ذکر فیہ
وقتان فان کان
اراد السائل ہذا
وان قتیبۃ تفرد عن
اللیث بذکر الوقتین
فہذا لم یقع مرویا
فیکون ان کان اراد
ان قتیبۃ انفرد عن
اللیث بروایتہ فقد
وہم ایضا فان ہذا
الحدیث ثابت من
طریق اللیث ومن
طریق محمد بن رمح
وغیرہ لا ذکر لقتیبۃ
فیہ والظن بالشیخ
ابی الحسن انہ صدق
السائل فیما سال عنہ
فطابق لقولہ وجہا
وخفی علیہ ایضا فی
وقت الجواب طریق
الحدیث والا فکان
لا یجہل ولو دون

بقیہ صفحہ ۵۰۲

عارضة الاحوذی

والله اعلم وقد خرج النسائی حديث ابن عباس هذا وقال فی بعضه الصلوة ما بين صلاتك أمس وصلاتك اليوم أستدرك وروى ابن عبد البر حديث ابن عباس هذا من طريق ابی نعيم عن سفين عن الحارث بن عبد الرحمن فذكره بنحو ما ذكرنا ثم قال لا توجد هذه اللفظة ووقت الانبياء قبلك الا فی هذا الاسناد ثم ذكر حديث ابن عباس من غير هذا الطريق فان كان اراد بقوله ان هذه الزيادة لا توجد الا فی هذا الاسناد يعنی طريق ابن عباس فكان حقه ان يذكرها بعد تمام طريق

شرح سراج احمد

علما را بعضی گفته اند که حکمت درین آن بود که تا گواہی دہند مراورا بقاع ومواضع متکثرہ مختلفہ وگواہی ہردو راہ ساکنان آن از جن والنس[جمع بقعۃ قطعۂ زمین ۱۲] وبعضی گفته اند که حکمت اظهار شعار اسلام بود در ہر دو طریق وفی الباب عن عبد الله بن عمرو ابی رافع اخرجه البخاری عن جابر بلفظ كان النبی صلی الله علیه وسلم اذا كان يوم عيد خالف الطريق قال ابو عيسى حديث ابی هريرة حديث حسن غريب وروى ابو تميلة[بمثناۃ فوقیۃ ولہ مصغرا ۱۲] ويونس بن محمد هذا الحديث عن فليح بن سليمن عن سعيد بن الحارث عن جابر بن عبد الله وقد استحب بعض اهل العلم للامام اذا خرج فی طريق ان يرجع فی غيره اتباعا لهذا الحديث وهو قول الشافعی ودر مذہب امام ابی حنیفہ نیز ہمچنین ست چنانکہ در کتب فقہ مسطور ست وحدیث جابر کانہ اصح مصنف گوید وحدیث جابر گویا کہ او از حدیث ابی ہریرہ اصح ست **باب فی الاكل يوم الفطر قبل الخروج** باب سنت در بیان خوردن در روز عید رمضان پیش از بیرون شدن بمصلی حدثنا الحسن بن الصباح البزار نا عبد الصمد بن عبد الوارث عن ثواب بن عتبة بفتح مثلثه وتخفیف واو عن عبد الله بن بريدة عن ابيه بريدة قال كان النبی صلی الله علیه وسلم لا يخرج يوم الفطر حتى يطعم بود آنحضرت کہ بیرون نمی شد در روز عید رمضان تا آنکہ طعام میخورد ولا يطعم يوم الاضحى حتى يصلی وطعام نمیخورد

شرح ابی الطیب

شعائر الاسلام فيهما او ليغيظ المنافقين او اليهود او ليوهمهم بكثرة من معه قال القسطلانی واصح الاقوال انه كان يذهب فی اطولهما تكثيرا للاجر ويرجع فی اقصرهما لان الذهاب افضل من الرجوع **قوله** وروى ابو تميلة بضم المثناة من فوق بعدها ميم مفتوحة ثم مثناة من تحت ثم لام اسمه يحيى بن واضح مشهور بكنيته **قوله** للامام اذا خرج الظاهر انه تشريع عام فيكون مستحبا لكل احد ولا تخصيص بالامام الا اذا ظهر انه لمصلحة مخصوصة بالائمة فقط وهو بعيد لان فعله ما كان لكونه اماما بل لكونه مشرعا والله اعلم **باب فی الاكل يوم الفطر قبل الخروج** **قوله** ثواب بن عتبة بفتح الثاء المثلثة وتخفيف الواو المهری بفتح الميم وسكون الهاء البصری مقبول **قوله** حتى يطعم بفتح العين ای ياكل قال المهلب بن ابی صفرة بضم المهملة وسكون الفاء واسمه ظالم بن سارق العتكی بفتح المهملة والمثناة الازدی ابو سعيد البصری من ثقات الامراء وكان اعداءه يرمونه بالكذب انما كان ياكل يوم الفطر قبل الغدو الى الصلوة لئلا يظن ظان ان الصيام يلزم يوم الفطر الى ان يصلی صلوة العيد وهذا المعنى مفقود فی

قوت المغتذی

وروى ابو تميلة بضم المثناة من فوق بعدها ميم مفتوحة ثم مثناة من تحت ثم لام اسمه يحيى بن واضح عن ثواب ابن عتبة بفتح المثلثة وتخفيف الواو وآخره موحدة ليس له عند المصنف الا هذا الحديث وليس له فی بقية الكتب شیء لا يخرج يوم الفطر حتى يطعم ولا يطعم يوم الاضحى حتى يصلی قال المهلب بن ابی صفرة انما كان ياكل يوم الفطر قبل الغدو الى الصلوة لئلا يظن ظان ان الصيام يلزم يوم الفطر الى ان يصلی صلوة العيد هذا المعنى معدوم فی يوم الاضحى وقال ابن قدامة الحكمة فی ذلك ان يوم الفطر حرم فيه الصيام عقيب وجوبه فاستحب تعجيل الفطر لاظهار المبادرة الى طاعة الله وامتثال امره فی الفطر على خلاف العادة والاضحى بخلافه مع ما فيه من استحباب الفطر على شیء من اضحيته

شرح سراج احمد

در روز عید قربان تا آنکه نماز میگذارد و حکمت در اکل پیش از نماز عید الفطر آنست که چون فطر بعد از وجوب صوم ست دوست داشت آنحضرت تعجیل فطر را بقصد مبادرت بامتثال امر پروردگار حق تعالی در هرچه فرماید و حکم کند واگرنه قصد مجرد امتثال امر بودی سیر بخوردی و حال آنکه اکتفا بچند خرما میکرد و بعضی گفته اند که اکل آنحضرت در هر دو عید بعد از اخراج صدقه بود که مخصوص ست بهر یک و چون اخراج صدقهٔ فطر پیش از برآمدن به نماز بود بخورد و برآمد و اخراج صدقهٔ اضحی بعد از نماز بود که فبح ست نماز گذارد و ذبح کرد و تصدق نمود و بخورد وفي الباب عن علي وانس بن مالك اخرجه الترمذي وابن ماجه و دارمی نیز از بریده اخراج کرده اند قال ابو عیسی حدیث بریدة بن خصیب الاسلمی بضم خای معجمه و فتح صاد مهمله و سکون مثناة تحتیه در آخر موحده است حدیث غریب وقال محمد ابن اسمعیل البخاری لا اعرف لثواب بن عتبة غیر هذا الحدیث نمی شناسم مر ثواب بن عتبه را که روایت کرده باشد سوای این یک حدیث وقد استحب قوم من اهل العلم ان لا یخرج یوم الفطر حتی یطعم شیئا و تحقیق مستحب گفته اند گروهی از اهل علم چنانکه امام ما ابوحنیفه اینکه بیرون نشود در روز عید رمضان تا آنکه بخورد چیزی را اگرچه اندک بود ویستحب له ان یفطر علی تمر و مستحب گفته اند مر این بیرون شونده را برای نماز اینکه افطار کند بر خرما ولا یطعم یوم الاضحی حتی یرجع و مستحب ست که طعام نخورد در روز عید قربان تا آنکه باز گردد از مصلی و بیاید از نماز بخانه حدثنا قتیبة ثنا هشیم عن محمد بن اسحق عن حفص بن عبید الله بن انس عن انس بن ملك ان النبي صلى الله عليه وسلم كان يفطر على تمرات يوم الفطر قبل ان يخرج الى المصلى بود آنحضرت که افطار میکرد بر خرمای چند در روز عید رمضان پیش از آنکه بیرون شود بسوی جبانه قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح غریب بدانکه چون کسی بیاید بمصلی و نماز گذارده شده باشد در مصلی پس وی چه کند در محیط و قاضی خان نوشته است که هر که بیاید بمصلی و نماز با امام در نیابد وی مخیر ست اگر خواهد باز بگردد بخانه بی آنکه بگذارد نماز را و اگر خواهد بگذارد و برگردد و افضل آنست که چهار رکعت بگذارد تا حاصل گردد او را نماز ضحی و همچنین ست مذهب امام احمد **ابواب السفر** بدانکه اختلاف نیست مر هیچکس را از ایمه و علمای امت را در جواز قصر مر مسافر را ولیکن نزد ما قصر واجب ست و فرض وقت بر مسافر دو رکعت ست و قصر عزیمت ست اگرچه اطلاق رخصت بران نیز میکنند مجازا و اگر مسافر چهار رکعت بگذارد درست نیست مگر آنکه در قعدهٔ اولی بنشیند زیرا که آن در حقیقت قعدهٔ اخیره است اگرچه آثم گردد بترک سلام و مذهب مالك موافق مذهب ماست و بعضی گفته اند که مذهب او موافق مذهب شافعی و احمد ست که قصر رخصت ست و مصلی مخیر ست میان قصر و اتمام و اصل فرض اربع ست و هرگز مروی نشده است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم در سفر چهار رکعت

شرح ابي الطيب

الاضحى وقيل ان يوم الفطر حرم فيه الصيام عقب وجوبه فاستحب تعجيل الفطر لاظهار المبادرة الى طاعة الله وامتثال امره في المفطر على خلاف العادة والاضحى بخلافه **قوله** ويستحب له ان يفطر على تمر وفي البخاري تعليقا ويا كلهن وترا اي ثلثا وخمسا وسبعا وتسعا والحكمة في استحباب التمر لما في الحلو من تقوية البصر الذي يضعفه الصوم ولان الحلو مما يوافق الايمان ويعبر به في المنام ويرق القلب وهو ايسر من غيره ومن ثم استحب بعض التابعين ان يفطر على الحلو مطلقا كالعسل وروي انه يحبس البول وهو في حق من يقدر على ذلك والا فينبغي ان يفطر ولو على الماء ليحصل له شيئا مما من الاتباع ذكره في شرح المؤطا

عارضة الاحوذي

ابي نعيم ويصرح بذلك وان كان اراد بذلك انها لا توجد من طريق ابي نعيم فقد وهم لوجودها مروية عن ابن عباس من غير طريق ابي نعيم والله اعلم واما حديث جابر فطريقه بديعة وهو مخرج من طرق مثلها واما حديث ابي هريرة فضعيف كما ذكره ابو عيسى عن البخاري واما حديث بريدة فبديع صحيح ولكنه مضمنه ثابت من رواية عبد الله بن عمرو روى مسلم عن عبد الله بن عمرو قال رسول الله صلى الله عليه وسلم وقت الظهر اذا زالت الشمس وكان ظل الرجل كطوله ما لم يحضر وقت العصر ووقت العصر ما لم تصفر الشمس وفي بعض رواياته ويسقط نور الشمس

عارضة الاحوذی

الاول و وقت صلوة المغرب ما لم يغب الشفق الاحمر و وقت صلوة العشاء الى نصف الليل و وقت صلوة الصبح من طلوع الفجر ما لم تطلع الشمس غربية كان الفئ مثل الشراك يعنى قصر الظل فقه اجمعت الامة على ان للصلوة وقتين وقت سعة و سلامة و وقت ضيق و معذرة فاما وقت المعذرة والضرورة فياتى ان شاء الله واما وقت الرفاهية والسعة فهو المبين فى هذه الاحاديث المذكورة ايضا ونحن نشرحه ثم ندل عليه ان شاء الله واما وقت الظهر فنحن بها نبدأ اقتداء بجبريل صلوات الله عليه فى الابتداء وبيان

شرح سراج احمد

گذارده باشد و نه از خلفای اربعه الا عثمان که از گذشتن چند سال از دور خلافت وی در منا چهار رکعت گذارده و آنرا تاویلات و محامل اند **باب** التقصیر فی السفر باب ست دربیان قصر کردن در سفر نماز چهار گانی را حدثنا عبد الوهاب بن عبد الحکم الوراق البغدادی ثنا یحیی بن سلیم عن عبید الله عن نافع عن ابن عمر قال سافرت مع النبی صلی الله علیه وسلم و ابی بکر و عمر و عثمن فکانوا یصلون الظهر والعصر رکعتین رکعتین گفت عبد الله بن عمر سفر کردم من همراه آنحضرت و شیخین و عثمان در خلافت ایشان پس بودند ایشان که میگذاردند ظهر و عصر را دو دو رکعت لا یصلون قبلها ولا بعدها که نمی گذاردند پیش از فرض و نه پس از فرض سنن و نوافل را و قال عبد الله لو کنت مصلیا قبلها او بعدها لاتممتها و گفت عبد الله بن عمر اگر باشم من گذارنده پیش از فرض یا پس از فرض نوافل را هر آئینه تمام کنم فرض را یعنی اگر گذارنده نوافل باشم چرا مکتوبه را قصر کنم و چهار نگذارم و فی الباب عن عمر اخرجه مسلم والخطیب و علی اخرجه ابن ابی شیبة من طریق ابی حرب بن ابی الاسود و ابن منیع و العدنی و مسدد و البزار وضعف و ابن عباس اخرجه مسلم و ابن عساکر و انس بن مالک الکعبی رفعه اخرجه احمد والاربعة و عبد الرزاق و عبد بن حمید و ابو داود و الترمذی و النسائی و ابن ماجة والبغوی و ابن خزیمة والطحاوی والباوردی و ابن قانع والطبرانی والبیهقی و ضیاء المقدسی و عمران بن حصین اخرجه ابو داود و عائشة اخرج عبد الرزاق و ابن ابی شیبة عنها بلفظ قالت فرض الله الصلوة اول ما فرضها رکعتین ثم اتمها للحاضر واقرت صلوة المسافر علی الفریضة الاولی واخرج ابن جریر فی تهذیبه عنها ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یقصر فی السفر ویتم قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن غریب لا نعرفه الا من حدیث یحیی ابن سلیم مثل هذا گفت مصنف حدیث عبد الله بن عمر حدیثی ست حسن غریب که نمی شناسیم آن را که مروی شده است مگر از اسناد یحیی بن سلیم مانند این را وقال محمد بن اسمعیل البخاری وقد روی هذا الحدیث عن عبید الله بن عمر عن رجل من آل سراقة عن ابن عمر و این طریق دیگر را ذکر کرد که حدیث ابن عمر ازین طریق نیز هست قال ابو عیسی وقد روی عن عطیة العوفی عن ابن عمر ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یتطوع فی السفر قبل الصلوة وبعدها گفت مصنف و تحقیق روایت کرده شده است از عطیه از ابن عمر از آنحضرت که بود که میگذارد نماز نوافل را در سفر پیش از مکتوبه و پس از وی بر خلاف روایت اولی وقد صح عن النبی

شرح ابی الطیب

ابواب السفر **باب** التقصیر فی السفر **قوله** فکانوا یصلون الظهر والعصر رکعتین رکعتین اراد به الصلوة الرباعیة لا الحصر **قوله** لا یصلون قبلها ولا بعدها وسیاتی عن ابن عمر فی هذا الباب و فی باب التطوع فی السفر انه صلی الله علیه وسلم کان یتطوع قبلها او بعدها فیحمل هذا علی بعض الاحیان او علی عدم رؤیة ابن عمر انه صلی الله علیه وسلم کان یصلی النوافل فی رحله **قوله** لو کنت مصلیا قبلها او بعدها لاتممتها معناه لو اخترت التنفل لکان اتمام فریضتی اربعا احب الی ولکنی لا اری واحدا منهما بل السنة القصر و ترک التنفل و مراده النافلة الراتبة کسنة الظهر والعصر وغیرهما واما النوافل المطلقة فقد کان ابن عمر یفعلها فی السفر وروی عن النبی صلی الله علیه وسلم انه کان یفعلها کما ثبت فی مواضع من الصحیحین عنه واجاب القائلون بالنافلة عن قول ابن عمر هذا بان الفریضة متحتمة فلو شرعت تامة لتحتم اتمامها واما النافلة فهی الی خیرة المکلف فالرفق بان تکون مشروعة ویخیر فیها قال النووی

الترجمة

باقی در صفحه آئنده

شرح سراج احمد

صلی اللہ علیہ وسلم انہ کان یقصر فی السفر و ابوبکر و عمر و عثمان صدرا من خلافتہ وتحقیق صحیح گشتہ است از آنحضرت کہ بود آنحضرت کہ قصر میکرد نماز را در سفر و ابوبکر و عمر و عثمان در اوائل از خلافت خود نیز قصر میکرد پس از ان تمام کرد نماز را چہار رکعت چنانکہ اخراج آن کردہ اند شیخان از ابن عمر بلفظ صلی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بمنی رکعتین و ابوبکر و عمر بعدہ و عثمان صدرا من خلافتہ ثم ان عثمان صلی بعد اربعا فکان ابن عمر اذا صلی مع الامام صلی اربعا واذا صلی وحدہ صلی رکعتین و در سبب گذاردن عثمان چہار رکعت وجوہ بسیار اند اقرب وی آنست کہ در موسم حج مردم بسیار از اعراب اہل بدو وغیرہم کہ عالم بتفاصیل احکام نبودند جمع میشدند پس آنہا می نمود کہ فرض نماز رکعت چہار ست و اگر دو میگذارد شاید کہ ہمین دو رکعت شریعت خیال میکردند و نمی دانستند کہ آن بسبب سفر ست و بعضی گفتہ اند کہ شاید مذہب عثمان این بود کہ اگر مسافر در مقام امن باشد قصر نکند و قصر مقید بحال خوف ست چنانکہ ظاہر قرآن ست یا آنکہ عثمان آخر موافق قول عائشہ شد کہ قصر و اتمام ہر دو جائز ست و قصر رخصت ست و آنحضرت کہ اختیار رخصت میکرد برای آسانی امت والعمل علی ہذا عند اکثر اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وغیرہم وقد روی عن عائشۃ انہا کانت تتم الصلوۃ فی السفر و روایت کردہ شدہ است از عائشہ صدیقہ بدرستیکہ او بودہ کہ تمام میکرد نماز را در سفر و چہار گانی میگذارد و اخرج الشیخان عنہا قالت فرضت الصلوۃ رکعتین ثم ہاجر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ففرضت اربعا وترکت صلوۃ السفر علی الفریضۃ الاولی قال الزہری قلت لعروۃ ما بال عائشۃ تتم قال تاولت کما تاول عثمان والعمل علی ما روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم واصحابہ و عمل بر چیزی ست کہ روایت کردہ شدہ است از آنحضرت و از یاران وی کہ قصر ست در سفر وہو قول الشافعی و احمد واسحق الا ان الشافعی یقول التقصیر رخصۃ لہ فی السفر فان اتم الصلوۃ اجزأ عنہ و آن قول امام شافعی و احمد و اسحق ست مگر آنکہ شافعی میگوید کہ قصر رخصت ست مر مسافر را پس اگر تمام کند نماز را کفایت میکند آن از وی حدثنا احمد بن منیع ثنا ہشیم نا علی بن زید بن جدعان عن ابی نضرۃ

شرح ابی الطیب

قولہ انہا کانت تتم فی البخاری قال الزہری قلت لعروۃ ما بال عائشۃ تتم قال تاولت کما تاول عثمان ای من جواز القصر والاتمام فاخذ باحد الجائزین اوانہما کانا یریان القصر مختصا بمن کان سائرا واما من کان فی مکان فی اثناء سفرہ فلہ ان یتم وقال ابن بطال الصحیح انہما کانا یریان ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم انما قصر لانہ اخذ بالایسر علی الامۃ واخذا علی انفسہما بالشدۃ وقال ابن الہمام حدیث لہا تردد او ظن فی جعلہا رکعتین للمسافر مقیدا بالحرج فی الاتمام لما اخرجہ البیہقی والدارقطنی بسند صحیح عن عروۃ عن عائشۃ انہا کانت تصلی فی السفر اربعا فقلت لہا لو صلیت رکعتین فقالت یا ابن اختی انہ لا یشق علی وہذا ہو المراد واللہ اعلم من قول عروۃ انہا تاولت انتہی اقول وہذا تاویل والا فقد قصر النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی مکۃ وفی منی فصلی رکعتین ولا مشقۃ ہناک لما اخرج الشیخان عن انس رضی اللہ عنہ قال خرجنا مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من المدینۃ الی مکۃ فکان یصلی رکعتین رکعتین حتی رجعنا الی المدینۃ قیل اقمتم بمکۃ شیئا قال اقمنا بہا عشرا **قولہ** التقصیر رخصۃ ای لظاہر الکتاب وہو قولہ تعالی فلیس علیکم جناح ان تقصروا لکن روی مسلم عن یعلی بن امیۃ قلت لعمر بن الخطاب انہ قال اللہ تعالی ان تقصروا من الصلوۃ ان خفتم ان یفتنکم الذین کفروا فقد امن الناس قال عمر عجبت مما عجبت منہ فسالت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال صدقۃ تصدق اللہ بہا علیکم فاقبلوا صدقتہ ای سواء حصل الخوف ام لا وہو امر یقتضی وجوب القصر وسیاتی ما یؤیدہ

عارضۃ الاحوذی

وقتہما فیدخل اذا زالت الشمس عن وسط السماء واخذ الظل فی الزیادۃ و ذلک ان الشمس اذا طلعت کان ظل المائل طویلا ثم ینتقص حتی تقف ثم تاخذ فی الزیادۃ فاذا اخذ فی الزیادۃ فذلک الزوال ویحل حینئذ وقت الظہر لاخلاف بین الامۃ فیہ وہو الدلوک المذکور فی القران فی اصح القولین ثم لا یزال وقتہا الواسع ممتدا حتی یصیر ظل کل شئ مثلہ فیخرج وقت الظہر ویدخل وقت العصر علی تفصیل یاتی ان شاء اللہ وبہذا قال جمہور الائمۃ الا انہ روی عن ابی حنیفۃ فی ذلک قولان ضعیفان احدہما ان وقت الظہر

بقیۂ صفحہ ۵۰۶

[illegible]

باقی در صفحۂ آئندہ

شرح سراج احمد

قال سال عمران بن حصين عن صلوة المسافر گفت ابو نضره پرسيده شد عمران بن حصين از نماز مسافر كه چند بگذارد فقال حججت
مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فصلى ركعتين پس گفت عمران حج گذاردم با آنحضرت پس بگذارد آنحضرت دو ركعت را وحججت مع
ابى بكر فصلى ركعتين و حج گذاردم همراه ابى بكر صديق پس بگذارد دو ركعت را ومع عمر فصلى ركعتين و حج كردم همراه عمر بن الخطاب
پس گذارد دو ركعت را ومع عثمان ست سنين من خلافته او ثمان سنين فصلى ركعتين وگذاردم همراه عثمان
شش سال يا هشت سال اختلاف و شك از راوى ست پس گذارد عثمان نيز دو ركعت را قال ابو عيسى هذا حديث حسن
صحيح حدثنا قتيبة نا سفين بن عيينة عن محمد بن المنكدر وابراهيم بن ميسرة انهما سمعا انس بن مالك قال
صلينا مع النبى صلى الله عليه وسلم الظهر بالمدينة اربعا گفت انس بن مالك گذاردم ما همراه آنحضرت نماز ظهر را در مدينه چهار
ركعت كه آن وقت مقيم بود وبذى الحليفة العصر ركعتين وگذاردم همراه آنحضرت در موضع ذى الحليفة نماز عصر را دو ركعت از اين
حديث برآمد كه آنحضرت پس از نماز ظهر از مدينه برآمد و ذى الحليفة نام موضعى ست بر چند كروه از مدينه و آن ميقات اهل مدينه است
هذا حديث صحيح حدثنا قتيبة ثنا هشيم عن منصور بن زاذان عن ابن سيرين عن ابن عباس ان النبى صلى الله
عليه وسلم خرج من المدينة الى مكة لا يخاف الا رب العالمين فصلى ركعتين گفت ابن عباس بدرستيكه آنحضرت بيرون گشت
از مدينه بسوى مكه در حاليكه نمى ترسيد از هيچكس و خوف و ترس نبود مگر از پروردگار عالميان مى ترسيد پس بگذارد دو ركعت را يعنى در حق قصر خوف
ضرورى نيست چون از خانهاى مصر بيرون آيد قصر گذارد اگرچه خوف نبود قال ابو عيسى هذا حديث صحيح **باب** ما جاء فى كم تقصر الصلوة
باب ست در بيان آنچه آمده است كه در چند روزه راه قصر نماز كند حدثنا احمد بن منيع نا هشيم نا يحيى بن ابى اسحق الحضرمى ثنا انس بن مالك قال
خرجنا مع النبى صلى الله عليه وسلم من المدينة الى مكة فصلى ركعتين گفت انس بن مالك بيرون شديم ما همراه آنحضرت از مدينه بسوى مكه زاده ا
الله شرفا وكرامة در قصه فتح پس بگذارد دو ركعت را قال قلت لانس كم اقام رسول الله صلى الله عليه وسلم بمكة قال عشرا گفت يحيى گفتم مر انس را
كه چند مدت اقامت فرمود آنحضرت در مكه گفت انس ده روزه وفى الباب عن ابن عباس اخرجه ابو داود وجابر اخرجه ابو داود ايضا و رواته ثقات الا ان ابا داود قال
وغيره تفرد بوصله معمر قال ابو عيسى حديث انس حديث حسن صحيح وقد روى عن ابن عباس عن النبى صلى الله عليه وسلم انه اقام فى بعض اسفاره تسع
عشرة بدرستيكه آنحضرت اقامت فرمود در بعضى از سفرهاى خود كه مكه بود نوزده روز كما اخرجه البخارى يصلى ركعتين ميگذارد آنحضرت دو ركعت را

شرح ابى الطيب

قوله وبذى الحليفة بضم المهملة و فتح اللام موضع على ستة اميال من المدينة لا يقال انه يدل على استباحة قصر
الصلوة فى السفر القصير لان بين المدينة وذى الحليفة ستة اميال لانه لم يكن غاية سفره صلى الله عليه وسلم وانما
خرج قاصدا لمكة فنزل بها فحضرت العصر وايضا لا يشترط للقصر قطع قدر السفر بل المعتبر الخروج من البلد بقصد
السفر كما يدل عليه فعله صلى الله عليه وسلم **قوله** لا يخاف الا رب العالمين فالتقييد فى النص بقوله تعالى ان
خفتم اتفاقى خرج على وفق حال النزول فحينئذ لا يدل على عدم القصر ان لم يكن خوف
باب ما جاء فى كم تقصر الصلوة **قوله** فصلى ركعتين اى فى تمام السفر حتى ايام مكثه
بمكة كما مر آنفا **قوله** اقام فى بعض اسفاره اى فى فتح مكة صرح به القسطلانى **قوله** تسع
عشرة لمن لا يقول به ان يقول كان ذلك اقامة منه من غير قصد الاقامة لانه كان مترددا

عارضة الاحوذى

يمتد الى ان يصير
ظل كل شئ مثليه
وحينئذ يدخل
وقت صلوة العصر
الثانى انه اذا صار
ظل كل شئ مثله
خرج وقت الظهر
ولم يدخل وقت
العصر حتى يصير
ظل كل شئ مثليه
فاما هذه الرواية
فلا وجه لها واما
القول الاول فحجته
على ذلك حديث
ابن عمر المشهور فى
ضرب المثل للامم
بالآخر قوله فيه
فعملت اليهود الى
الظهر بقيراط وعملت
النصارى الى العصر
بقيراط وعملنا الى
الليل بقيراطين
فقالت اليهود والنصارى
ما لنا اكثر عملا و
اقل اجرا وحجتهم
ان النصارى قالوا
نحن اكثر عملا واقل
اجرا فلا يكونوا اكثر

شرح ابی الطیب

وقصر میفرمود در تخریج ہدایہ نوشتہ است ولابی داود عن ابن عباس ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اقام بمکۃ سبع عشرۃ تقصر الصلوۃ واسناده صحیح وعن عمران بن حصین رضی اللہ عنہ ثمانیۃ عشر یوما وللبخاری عن ابن عباس تسع عشرۃ قال البیہقی یجمع بینہما بان من قال تسع عشرۃ عد یومی الدخول والخروج ومن قال سبع عشرۃ حذفہما ومن قال ثمانیۃ عشرۃ حذف احدہما قال ابن عباس فنحن اذا اقمنا ما بیننا وبین تسع عشرۃ صلینا رکعتین گفت ابن عباس پس ما بودیم کہ چون اقامت میکردیم مدت نوزدہ روز میگذاردیم نماز مکتوبہ را دو رکعت وان زدنا علی ذلک اتممنا الصلوۃ واگر زیادہ میکردیم بر نوزدہ روز تمام میکردیم نماز را وروی عن علی رضی اللہ عنہ انہ قال من اقام عشرۃ ایام اتم الصلوۃ وروایت شدہ است از علی مرتضی کہ او گفت ہر کہ نیت اقامت کند مدت دہ روز تمام کند نماز را اخرجہ عبد الرزاق بلفظ اذا اقمت بارض عشرا فاتمم فان قلت اخرج الیوم او غدا فصل رکعتین وان اقمت شہرا وروی عن ابن عمر انہ قال من اقام خمسۃ عشر یوما اتم الصلوۃ اخرجہ ابن جریر عن سالم ان ابن عمر کان اذا قدم مکۃ فلم یدر ایظعن ام یقیم قصر الصلوۃ خمس عشرۃ لیلۃ فاذا عرف انہ یقیم اتم الصلوۃ وروی عنہ ثنتی عشرۃ وروایت کردہ شدہ است از ابن عمر مدت دوازدہ روز نیز قصد اقامت داشتہ باشد تمام کند نماز را وقصر نکند اخرجہ عبد الرزاق وروی عن سعید بن المسیب انہ قال اذا اقام اربعا صلی اربعا وروایت کردہ شدہ است از سعید بن المسیب بدرستیکہ او گفت چون کسی نیت اقامت کند مدت چہار روز بگذارد نماز چہار رکعت را وقصر نکند وروی ذلک عنہ وروایت کردہ اتمام نماز را در مدت چہار روز از سعید بن المسیب قتادۃ وعطاء الخراسانی وروی عنہ داود بن ابی ہند خلاف ہذا وروایت کردہ از سعید بن المسیب داود بن ابی ہند خلاف این را واختلف اہل العلم بعد فی ذلک واختلاف کردہ اند اہل علم پس از آنحضرت در مدت قصر فاما سفیان الثوری واہل الکوفۃ فذہبوا الی توقیت خمس عشرۃ یعنی معتبر مدت اقامت در قصر نماز مدت نیم ماہ است وقالوا اذا اجمع علی اقامۃ خمس عشرۃ اتم الصلوۃ وگفتہ اند امام ما ابو حنیفہ وسفیان وغیرہ چون نیت کند بر اقامت خود مدت پانزدہ روز تمام کند نماز را وقال الاوزاعی اذا اجمع علی اقامۃ ثنتی عشرۃ اتم الصلوۃ چنانکہ روایت شدہ است از عبد اللہ بن عمر وقال مالک والشافعی واحمد اذا اجمع علی اقامۃ اربع اتم الصلوۃ چنانکہ روایت شدہ است از سعید بن المسیب واما اسحق فرای اقوی المذاہب فیہ حدیث ابن عباس واما اسحق بن راہویہ پس دید قوی ترین مذاہب را در مدت قصر صلوۃ حدیث ابن عباس را قال لانہ روی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم ثم تاولہ بعد النبی صلی اللہ علیہ وسلم گفت اسحق بدرستیکہ شان این ست کہ روایت کردہ از آنحضرت پستر تاویل کرد آن حدیث را ابن عباس پس از آنحضرت اذا اجمع علی اقامۃ تسع عشرۃ اتم الصلوۃ چون نیت کند بر اقامت خود نوزدہ روز اتمام کند و آنحضرت کہ قصر میکرد در مکہ نیت اقامت نکردہ بود ثم اجمع

(حاشیہ: قصر کند ۱۲ — امروز یا فردا ۱۲ — ای اخذ بہ وفی النسخۃ المطبوعۃ تاولہ من المناولۃ بمعنی الاخذ ۱۲ — للتبلیغ دلیل ۱۲)

شرح ابی الطیب

متی یتہیا لہ فراغ حاجتہ وہو انجلاء حرب ہوازن ارتحل وقد اخرج ابو داود الحدیث من ہذا الوجہ بلفظ سبعۃ عشر بتقدیم السین علی الموحدۃ ولہ ایضا من حدیث عمران بن حصین غزوت مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الفتح فاقام ثمانی عشرۃ لیلۃ لا یصلی الا رکعتین ولابی داود ایضا عن ابن عباس اقام بمکۃ عام الفتح خمس عشرۃ یقصر الصلوۃ وضعفہا النووی وقال ابن حجر لیس بجید لان رواتہا ثقات واذا ثبت انہا صحیحۃ فلیحمل علی ان الراوی ظن ان الاصل روایۃ سبع عشرۃ فحذف منہا یومی الدخول والخروج فذکر انہا خمس عشرۃ ذکرہ القسطلانی

عارضۃ الاحوذی

عملا منا الا فی اکثر من زماننا وہذا یقتضی ان یکون من الظہر الی العصر اکثر مما بین العصر الی اللیل ولا یکون ذلک الا علی مذہبنا قالوا وہذا بین قلنا بل ہو باطل لان النصاری لم تقل قط ما قلتم انما قالتہ الیہود والنصاری معا قالوا ہذا لا یصح لانہم قالوا اقل اجرا والطائفتان مساویتان لنا فی القیراطین فاما من کثر عملہ علی عمل صاحبہ وسواء فی اجرہ فہو اقل اجرا وہو بین ثم العجیب منہم ترکوا احادیث الاوقات للنبی صلی اللہ علیہ وسلم والتابعین والصحابۃ وعدلوا لو ضرب الامثال

شرح سراج احمد

عن ابن ابی لیلی عن عطیة ونافع عن ابن عمر قال صلیت مع النبی صلی الله علیه وسلم فی الحضر والسفر گفت عبد الله ابن عمر گذاردم همراه آنحضرت نمازی در حضر وسفر هردو فصلیت معه فی الحضر الظهر اربعا وبعدها رکعتین پس گذاردم همراه آنحضرت در حضر نماز ظهر را چهار رکعت وپس از فرض ظهر دو رکعت را وصلیت معه فی السفر الظهر رکعتین وبعدها رکعتین والعصر رکعتین ولم یصل بعدها شیئا وگذاردم همراه آنحضرت در سفر نماز ظهر را دو رکعت وپس از ظهر دو رکعت سنت را وعصر را دو رکعت درحالیکه نگذارد وپس از عصر چیزی را والمغرب فی الحضر والسفر سواء ثلث رکعات وگذاردم نماز مغرب را در حضر وسفر برابر سه رکعت ولا ینقص فی حضر ولا سفر کم نمیکرد نماز مغرب را نه در حضر و نه در سفر ینقص بفتح تحتانیه وضم قاف تصحیح کرده اند فقدبر پس قصر مخصوص برباعیست وهی وتر النهار ونماز مغرب وتر روزست چنانکه نماز وتر در شب ست وبعدها رکعتین وگذارد بعد از مغرب دو رکعت وذکر نماز عشا نکرد وصبح را نیز ذکر نکرده شاید که از جهت قیاس یکی بر دیگری نکرده باشد یا از جهت معانۂ خویش والله اعلم قال ابو عیسی هذا حدیث حسن سمعت محمدا یقول ما روی ابن ابی لیلی حدیثا اعجب الی من هذا گفت مصنف شنیدم امام بخاری را که میگفت روایت نکرده است ابن ابی لیلی حدیثی عجیب تر بسوی من ازین حدیث **باب ما جاء فی الجمع بین الصلاتین** بابیست دربیان آنچه آمده است در حق جمع کردن در سفر میان دو نماز حدثنا قتیبة ثنا اللیث بن سعد عن یزید بن ابی حبیب عن ابی الطفیل عن معاذ بن جبل بضم میم وذال معجمہ ابن جبل بجیم وموحدة مفتوحتین ابن عمرو بن اوس ابو عبد الرحمن الانصاری الخزرجی السلمی المدنی از اعیان وافراد صحابه است در علم وفتوی وحفظ وقراءت بنهایت رسیده است اسلام آورد در عمر سیزده سال واو یکی از آن هفتاد کس ست که حاضر گشتند عقبۂ ثانیه را از انصار وحاضر گشت بدر وجمیع مشاهد را ومواخات کرد آنحضرت میان او وعبد الله بن مسعود وگرفت آنحضرت دست او را وفرمود ای معاذ انی لاحبک وفرستاد او را بسوی یمن عامل وقاضی واو یکی از آن کسان ست که فتوی میدادند در عهد آنحضرت وایشان سه کس از مهاجرین وسه از انصار بودند از مهاجرین عمر وعثمان وعلی بودند واز انصار ابی بن کعب ومعاذ بن جبل وزید بن ثابت عامل گردانید او را عمر بن الخطاب بر شام پس از ابو عبیده بن الجراح وهم در آن سال در طاعون عمواس وفات کرد سنه ثمان عشر از عمر سی وهشت ان النبی صلی الله علیه وسلم کان فی غزوة تبوک اذا ارتحل قبل زیغ الشمس بدرستیکه آنحضرت بود در غزوۂ تبوک که آخرین غزوات بود چون کوچ میکرد پیش از آنکه میل میکرد آفتاب اخر الظهر الی ان یجمعها الی العصر تاخیر میکرد در گذاردن نماز ظهر بحدی که جمع کردی ومتصل بگذاردی بسوی نماز عصر یعنی ظهر را در آخر وقت وعصر را در اول وقت فیصلیهما جمیعا پس میگذارد هر دو نماز را باهم یکی را در آخر وقت ودیگر را در اول وقت واذا ارتحل بعد زیغ الشمس عجل العصر الی الظهر وچون کوچ میکرد پس از زوال آفتاب تعجیل میکرد در گذاردن نماز عصر ومتصل میکرد گذاردن نماز عصر را بسوی نماز ظهر گویا عصر را پیش از وقت میگذارد ویا در اول وقت میگذارد وظهر را در آخر وقت چنانکه در اول صورت بود وصلی الظهر والعصر جمیعا ثم سار ومیگذارد نماز ظهر وعصر هر دو را پس تر براه میرفت وکان اذا ارتحل

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی الجمع بین الصلاتین **قوله** قبل زیغ الشمس ای قبل زوالها

قوت المغتذی

ان کنیته ابو جعفر هکذا کناه ابن حبان فی الثقات وعبد الغنی فی الکمال والمزی فی التهذیب

عارضة الاحوذی

الا ان قوله صلی الله علیه وسلم وصلی بی الظهر فی الیوم الثانی حین صار ظل کل شیء مثله لوقت ههنا ولم یرد لکان محمولا علی معنی فرغ لا غیر فاما وقد قال لوقت العصر بالامس کما اشرنا الیه فیحتمل وفرغ کما قدمناه ویحتمل بدا کقوله لوقت العصر بالامس کما اشرنا الیه ویکون التقدیر فی صحة الابتداء وبدأ بصلوة الظهر فی الیوم الثانی حین صار ظل کل شیء مثله لوقت ابتداء العصر فی الیوم الاول کما قال صلی بی المغرب حین غربت الشمس لوقتها بالامس معناه بدأ بها فیکون لا ابتداء [illegible] الاخر فیتصل تمام الصلوة

شرح سراج احمد

قبل المغرب اخر المغرب حتى يصليها مع العشاء و بود آنحضرت کہ چون کوچ میکرد پیش از غروب آفتاب تاخیر میکرد در گذاردن
نماز مغرب تا آنکہ میگذارد ہردو را باہم واذا ارتحل بعد المغرب عجل العشاء فصلاها مع المغرب و چون میکرد کوچ پس از دخول
وقت مغرب تعجیل میکرد در گذاردن عشا پس میگذارد آنرا ہمراہ مغرب وفی الباب عن علی بن ابی طالب و ابن عمر بلفظ کان رسول الله
صلی الله علیه وسلم اذا جد به السیر جمع بین المغرب و العشاء اخرجه مالک و عبد الرزاق و ابن ابی شیبة و الشیخان و النسائی و اخرج ابن جریر عنه
بلفظ اذا اراد احدکم الحاجة فشاء ان یوخر المغرب و یعجل العشاء ثم یصلیهما جمیعا فعل و انس بن مالک اخرجه الشیخان و عبد الله بن عمرو
و عائشة و ابن عباس اخرجه مسلم بلفظ ان النبی صلی الله علیه وسلم جمع بین الصلاتین فی سفرة سافرها فی غزوة تبوک و اخرج الترمذی عنه
مرفوعا بلفظ من جمع بین صلاتین من غیر عذر فقد اتی بابا من ابواب الکبائر و فیه حنش بن قیس و هو واه جدا و عقل الحاکم فاستدرکه
ای علی الشیخین
و اسامة بن زید و جابر اخرجه ابن جریر بلفظ خرج رسول الله صلی الله علیه وسلم من مکة عند غروب الشمس حتی اتی سرف و هی بتسعة
امیال من مکة فجمع بینهما یعنی بین المغرب و العشاء باذان و اقامتین قال ابو عیسی و روی علی بن المدینی عن احمد بن حنبل عن
قتیبة هذا الحدیث و حدیث معاذ حدیث حسن غریب تفرد به قتیبة و حدیث معاذ حدیثی ست غریب کہ متفرد گشتہ است
بروایت وی قتیبة لا نعرف احدا رواه عن اللیث غیره نمی شناسیم ہیچکس را از محدثین کہ روایت کردہ باشد آن حدیث را
از لیث بسوای قتیبہ و حدیث اللیث عن یزید بن ابی حبیب عن ابی الطفیل عن معاذ حدیث غریب
و المعروف عند اهل العلم حدیث معاذ من حدیث ابی الزبیر عن ابی الطفیل عن معاذ و مشہور نزدیک اہل علم
حدیث معاذ بن جبل باین طریق مذکورہ است از معاذ کہ ان النبی صلی الله علیه وسلم جمع فی غزوة تبوک
بین الظهر و العصر و بین المغرب و العشاء کہ بدرستیکہ آنحضرت جمع کرد در غزوۂ تبوک میان نماز ظہر و عصر و میان نماز مغرب و عشا

شرح ابی الطیب

قوله حسن غریب تفرد به قتیبة و قال ابو داود لم یرو هذا الحدیث الا قتیبة وحده و حکی عن ابی داود انه قال لیس
فی تقدیم الوقت حدیث قائم نقله میرک و قال فی شرح الموطأ اعل هذا الحدیث جماعة من ائمة الحدیث بتفرد
قتیبة به عن اللیث بل ذکر البخاری ان بعض الضعفاء ادخله علی قتیبة حکاه الحاکم فی علوم الحدیث و له
طریق اخری عند ابی داود من روایة هشام بن سعد عن ابی الزبیر عن ابی الطفیل عن معاذ و هشام مختلف فیه
و قد خالفه الحفاظ من اصحاب ابی الزبیر کمالک و سفیان الثوری و قرة بن خالد و غیرهم فلم یذکروا فی روایتهم جمع
التقدیم و به احتج من ابی جمع التقدیم و جاء فی حدیث آخر عند احمد عن ابن عباس ان النبی صلی الله علیه وسلم
کان اذا زاغت الشمس فی منزله جمع بین الظهر و العصر قبل ان یرکب و اذا لم تزغ فی منزله سار حتی اذا کانت العصر نزل فجمع بین الظهر و العصر و فیه
راو ضعیف لکن له شاهد عن ابن عباس لا اعلمه الا مرفوعا نحوه رواه البیهقی برجال ثقات الا انه مشکوک فی رفعه و المحفوظ وقفه و رواه
البیهقی ایضا من وجه آخر بالجزم بانه موقوف علی ابن عباس و قد قال ابو داود لیس فی تقدیم الوقت حدیث قائم انتهی و قال ابن
الهمام فی الصحیحین عن ابن مسعود ما رایت رسول الله صلی الله علیه وسلم صلی صلوة لغیر وقتها الا بجمع فانه جمع بین المغرب
و العشاء بجمع و صلی صلوة الصبح من الغد قبل وقتها یعنی غلس بها فکان قبل وقتها المعتاد فعلها فیه علیه الصلوة و السلام و کان
ترک جمع عرفة لشهرته و یقدم حدیث ابن مسعود بزیادة فقه الراوی و بانه احوط فیقدم عند التعارض

عارضة الاحوذی

کما یحصل آخر المغرب
بتمام الفعل معناه
و یکون التقدیر فی
صحة الفراغ و فرغ
من صلوة الظهر
فی الیوم الثانی حین
صار ظل کل شیء
مثله لوقت ابتداء
العصر فی الیوم الاول
و کذلک ورد فی حدیث
سلیمان بن بریدة
الذی ذکره ابو عیسی
ذکر ابتداء العصر
فی الیوم الثانی
دون الفراغ منها
و ابتداء العشاء
الاخرة حین ذهب
ثلث اللیل فلما کان
هذا ظاهرا فی
الاشتراک قال
العلماء به و لما کان
محتملا فی وقت
الاشتراک اختلف
العلماء باحتماله
و الظاهر ما قال
مالک لیتم الانتظام
فی قوله فی الیوم
الثانی و صلی معنی

الترجمة

شرح سراج احمد

دونماز را دریک وقت جمع کرده رواه قرة بن خالد و سفین الثوری و مالك و غیر واحد عن ابی الزبیر المکی و بهذا الحدیث
یقول الشافعی و احمد و اسحق یقولان و باین حدیث قائل گشته اند این ایمه که میگویند لاباس ان تجمع بین الصلاتین فی السفر فی وقت
احدیهما باک نیست اینکه جمع کند میان دونمازها در سفر در وقت یکی از دونماز حدثنا هناد ثنا عبدة عن عبید الله بن عمر عن نافع
عن ابن عمر انه استغیث علی بعض اهله بدرستیکه عبدالله بن عمر بفریادرسی درخواسته شد بر بعضی اهل خانه خود از جهت عارضی که
لاحق شده بود مر اهل خانه او را و در راه خبر جاری او رسید فجد به السیر پس ثابت گشت و متحقق شد بوی راه رفتن و اخر المغرب حتی
غاب الشفق و تاخیر کرد در گذاردن نماز مغرب تا آنکه غائب گشت شفق و وقت نماز مغرب خارج شد ثم نزل فجمع بینهما چون رسید بمنزل
پستر فرود آمد از مرکب پس جمع کرد میان هر دو مغرب و عشا ثم اخبرهم ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان یفعل ذلك اذا جد به
السیر پستر خبر کرد عبدالله بن عمر مردم را که بدرستیکه آنحضرت بود که تاخیر میکرد در گذاردن نمازی تا وقت دیگر نماز چون سخت و دشواری گشت
آنحضرت را و تنگ می شد وقت راه رفتن و سند آورد بر فعل خود فعل آنحضرت را قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح و حدیث
اللیث عن یزید بن ابی حبیب حدیث حسن صحیح بدانکه نزد امام ما ابو حنیفه و صاحبیه روا نیست جمع مگر میان ظهر و عصر در عرفات
و میان مغرب و عشا در مزدلفه و آن قول حسن بصری و نخعی ست و تمسک کرده اند بحدیثی که در صحیحین است از عبدالله بن مسعود که میگفت ما رأیته صلی الله علیه وسلم
صلی صلوة لغیر وقتها الا صلاتین صلوة العشاء و المغرب فانه جمعهما مرة بجمع و صلی صلوة الصبح من الغد قبل وقتها یعنی غلس بها قال محمد بلغنا ان
عمر بن الخطاب کتب الی الآفاق ینهاهم ان یجمعوا بین الصلاتین و یخبرهم ان الجمع بین الصلاتین فی وقت واحد کبیرة من الکبائر اخبرنا بذلك
الثقات عن العلاء بن الحارث عن مکحول انتهی و ما ورد فی ذلك عن النبی صلی الله علیه وسلم فالمراد به کما نص علیه محمد بن الحسن فی الموطا تاخیر الاولی
الی آخر وقتها و تقدیم الثانیة الی اول وقتها ثم ان هذا فی جمع التاخیر و اما جمع التقدیم فقد قال ابو داود و لیس فیه حدیث قائم و لکن فی
الصحیحین ما یدل علی جمع التقدیم بعضی احادیث درباب صلوة مسافر ایراد می نماید اخرج احمد عن عثمان من تاهل فی بلدة فلیصل
صلوة مقیم اخرج الدیلمی عن ابن عمر صلوة السفر رکعتان من ترک السنة فقد کفر اخرج الطبرانی عن ابن عباس یا اهل مکة لا تقصروا الصلوة
فی ادنی من اربع برد من مکة الی عسفان اخرج عبد الرزاق عن سالم ان ابن عمر کان یقصر الصلوة فی
مسیرة الیوم التام اخرج ابن جریر عن امیة بن عبدالله بن خالد بن اسید انه قال لعبدالله بن عمر
انا نجد فی کتاب الله عزوجل قصر صلوة الخوف و لا نجد قصر صلوة السفر فقال انا وجدنا
نبینا صلی الله علیه وسلم یعمل عملا عملنا به و اخرج ابن جریر عن سالم ان ابن عمر کان یقصر
الصلوة فی مسیرة لیلتین اخرج عبد الرزاق عن صفوان بن سلیم قال جمع عمر بن الخطاب
بین الظهر و العصر فی یوم مطیر

باب ما جاء فی صلوة الاستسقاء

باب ست دربیان انچه آمده است در گذاردن نماز استسقا و آن در لغت آب خواستن و در شرع
نماز یا دعا و سوال باران نزد قحط سال با کیفیت مخصوصه حدثنا یحیی
بن موسی ثنا عبد الرزاق ثنا معمر عن الزهری عن عباد بن

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی صلوة الاستسقاء هو طلب السقیا بضم السین المطر

عارضة الاحوذی

فرغ کما انتظم قوله فی الیوم الاول ان یکون معنی و صلی بدأ و الله اعلم و صل و آخر وقت العصر عند مالك اذا صار ظل کل شیء مثلیه فی روایة اکثر اصحابه عنه و روی بعضهم والشمس بیضاء نقیة والقولان مرویان عن النبی صلی الله علیه وسلم متساویان فی المعنی لان الشمس لا یزال بیاضها ناصعا حتی ینتهی فی الظل فاذا اخذ فی التثلیث نقص البیاض حتی تاخذ الشمس فی الطفل فیتمکن الصفرة و به قال الشافعی فی التحدید بالمثلین فاذا اخذت الزیادة فی التثلیث فات وقت الاختیار ولا یقال فاتت العصر لان النبی صلی الله علیه وسلم قال من ادرك رکعة من العصر قبل ان

التقسیمة

[illegible]

بقیہ صفحہ ۵۱۳

شرح سراج احمد

تمیم عن عمہ عبداللہ بن زید بن عاصم الانصاری المازنی وتمیم برادر عبداللہ بن زید بود حاضر شد اُحد را و در بدر حاضر نبود و او یکی از آنان کسان ست کہ کشت مسیلمہ کذاب لعین را ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خرج بالناس یستسقی بدرستیکہ آنحضرت بیرون گشت با مردم بسوی مصلی درحالیکہ استسقا میکرد (ای یطلب السقیا وھو المطر من السماء ۱۲) فصلی بھم رکعتین جھر بالقراءۃ فیھما پس بگذارد با ایشان دو رکعت جہر میکرد دران دو رکعت بقراءۃ وحول رداءہ وگردانید ردای خود را کہ پوشیدہ بود تا آنکہ بگردانید طرف راست او بر جانب چپ و طرف چپ بر جانب راست گردانید ظاہرہ باطن و باطن او ظاہر وکیفیت آن اینست کہ بگیر بدست راست خود گوشہ پایان ردا را از جانب چپ و بدست چپ گوشہ پایان ردا را از جانب راست و بگرداند ہر دو دست خود را پس پشت خود تا آنکہ باشد طرفی کہ گرفتہ شدہ ست بدست راست بر کتف اعلی از جانب یمین باشد طرفی کہ گرفتہ شدہ است بدست چپ بر کتف اعلی از جانب یسار و گفتہ اند کہ تحویل و تقلیب از برای تفاول و تبدل حال امساک با مطار و تنگی با فراخی ست و بعضی گفتہ اند کہ این امتثال امر پروردگار ست کہ امر کرد آنحضرت را کہ بکند تا مبدل گردد حال یا آنکہ آنحضرت باجتہاد خود بقصد تبدل حال کرو نہ مجرد تفاول اگرچہ تفاول گرفتہ میشود بدان وظاہر آنست کہ مراد قائل بتفاول اینجا این معنی ست کہ آنحضرت این فعل کرد تا دلالت کند بظاہر تغیر حال و علامت باشد بران یا آنکہ بودن تفاول البتہ بی اختیار غیر مسلم ست و رفع یدیہ و برداشت آنحضرت دو دست خود را برای دعا تا آنکہ دیدہ می شد سفیدی ہای بغل شریف و مبالغہ کرد در رفع واستسقی واستقبل القبلۃ و رو آورد بجانب قبلہ در حال دعا و تحویل وفی الباب عن ابن عباس اخرجہ ابوداود والنسائی وابن ماجۃ وابی ھریرۃ اخرجہ الدارقطنی بلفظ خرج نبی من الانبیاء بالناس یستسقی فاذا بنملۃ (مورچہ ۱۲) رافعۃ بعض قوائمھا (پایہای او ۱۲) الی السماء فقال ارجعوا فقد استجیب لکم من اجل ھذہ النملۃ وایں نبی سلیمان علیہ السلام بود وانس اخرجہ البخاری وآبی اللحم اخرجہ المصنف وابوداود والنسائی قال ابوعیسی حدیث عبداللہ بن زید حدیث حسن صحیح وعلی ھذا العمل عند اھل العلم وبہ یقول الشافعی واحمد واسحٰق واسم عم عباد بن تمیم ھو عبداللہ بن زید بن عاصم المازنی حدثنا قتیبۃ ثنا اللیث عن خلد بن یزید عن سعید بن ابی ھلال عن یزید بن عبداللہ عن عمیر مولی آبی اللحم الغفاری نجاری صحابی ست حاضر گشت فتح خیبر را ہمراہ مولای خود عن آبی اللحم بفتح ہمزہ و مد و کسر موحدہ و سکون یاء

شرح ابی الطیب

قوله عن عمہ ھو عبداللہ بن زید بن عاصم الانصاری لا عبداللہ بن زید ابن عبد ربہ الانصاری الخزرجی رای الاذان فی المنام **قوله** یستسقی حال واستیناف فیہ معنی التعلیل **قوله** وحول رداءہ تفاؤلا بتحویل الحال عما ھی علیہ الی الخصب والسعۃ اخرجہ الدارقطنی بسند رجالہ ثقات مرسلا عن جعفر بن محمد عن ابیہ بلفظ حول رداءہ لیتحول القحط وزاد احمد وحول الناس معہ وقال ابن الھمام واعلم ان کون التحویل کان تفاؤلا مصرح بہ فی المستدرک من حدیث جابر وصححہ قال وحول رداءہ لیتحول القحط وفی الطبرانی من حدیث انس وقلب رداءہ لکی ینقلب القحط الی الخصب انتہی ولابی داود والحاکم انہ صلی اللہ علیہ وسلم استسقی وعلیہ خمیصۃ سوداء فاراد ان یاخذ باسفلھا فیجعلہ اعلاھا فلما ثقلت علیہ قلبھا علی عاتقہ انتہی فھمہ بذلک یدل علی استحبابہ **قوله** واستسقی ای طلب السقیا وھو المطر یعنی دعا بہ

عارضۃ الاحوذی

تغرب الشمس فقد ادرک العصر وقال ابو حنیفۃ اذا صار ظل کل شیء مثلیہ بدأ وقت العصر الاختیاری وھذا مردود بما روی وثبت عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم من فعلہ وقولہ الوقت ما بین ھذین مرتین وروی مسلم وغیرہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ قال وقت العصر ما لم تصفر الشمس وفی اخری ویسقط قرنھا الاول خرجہ مسلم ایضا فان قیل فقد قال من ادرک رکعۃ من العصر الحدیث قلنا سیاتی الکلام علیہ فی بابہ ان شاء اللہ فرع فان کانت السماء مغیمۃ قال بعض اصحاب الشافعی عندنا یتأتی حتی یری انہ قد

باقی در صفحہ آئندہ

عارضۃ الاحوذی

صلاها فی آخر الوقت والذی اراد ان یعتبر الوقت بقراءة او عمل حتی اذا رای انه قد دخل وتمکن صلی لما روی البخاری عن بریدة انه قال لاصحابه فی یوم غیم بکروا بالصلوة فانی سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول من ترك صلوة العصر فقد حبط عمله

تتمیم قوله هذا وقت الانبیاء قبلك یفتقر الی بیان المراد به فان ظاهره یوهم ان هذه الصلوات فی هذه الاوقات کانت مشروعة لمن قبلهم من الانبیاء فهل الامر کذلك ام لا والوجه فیه ان نقول والله الموفق ثابت عن النبی صلی الله علیه وسلم ان جبریل

شرح سراج احمد

از قدمای مشاهیر صحابه بود حاضر گشت بدر را وکشته شد در روز حنین ونام او خلف بن عبد الملك الغفاری وکنیت عبد الله بن مالك بود ابن عبد البر گفته که او حویرث بن عبد الله بن خلف بن مالك بن عبد الله بن حارثة بن غفار بود وآبی اللحم لقب بود از جهت آنکه بود واو که آبا کرد خوردن گوشت را مطلقا پس مشهور بآن گشت انه رای رسول الله صلی الله علیه وسلم عند احجار الزیت پدر سیکه آبی اللحم دید آنحضرت را نزد موضعی که نام او احجار الزیت بود واو را احجار الزیت ازان جهت میگفتند که در انجا سنگها سیاه بودند که روغن زیتون بران طلا کرده اند یستسقی که استسقا میکرد وهو مقنع بکفیه یدعو در حالیکه آنحضرت مقنع بود وبردارنده بود بهر دو دست خود در حالیکه دعا میکرد قال ابو عیسی کذا قال قتیبة فی هذا الحدیث عن آبی اللحم گفت مصنف همچنین گفته است قتیبه بن سعید درین روایت حدیث از آبی اللحم ولا نعرف له عن النبی صلی الله علیه وسلم الا هذا الحدیث الواحد ونمی شناسیم مر آبی اللحم را که روایت کرده باشد حدیثی را از آنحضرت مگر همین یک حدیث را در باب استسقاء وعمیر مولی آبی اللحم قد روی عن النبی صلی الله علیه وسلم احادیث وله صحبة وعمیر که مولای وی بود بتحقیق روایت کرده است از آنحضرت حدیثها را ومر او را صحبتی بحدیث شریف آنحضرت نیز بود حدثنا قتیبة ثنا حاتم بن اسمعیل عن هشام بن اسحق وهو ابن عبد الله بن کنانة عن ابیه در تقریب است هشام بن اسحق بن عبد الله بن الحارث بن کنانة ابو عبد الرحمن المدنی القرشی مقبول از سابعه بود و پدر او اسحق بن عبد الله بن الحارث ابن کنانة العامری وگویند ثقفی صدوق از ثالثه بود قال ارسلنی الولید بن عقبة وهو امیر المدینة الی ابن عباس اسأله عن استسقاء رسول الله صلی الله علیه وسلم گفت عبد الله فرستاد مرا ولید بن عقبه که او امیر وسردار مدینه بود بسوی عبد الله بن عباس که بپرسم او را از حال استسقاء آنحضرت فاتیته پس آمدم من ابن عباس را فقال ان رسول الله صلی الله علیه وسلم خرج متبذلا پس گفت ابن عباس بدرستیکه آنحضرت بیرون گشت وبرآمد ترک کننده زینت را در جامه وثیاب تبذلا را

شرح ابی الطیب

قوله عند احجار الزیت وهو موضع بالمدینة من الحرة سمیت بها لسواد احجارها بها کانها طلیت بالزیت **قوله** وهو مقنع بکفیه بضم المیم وسکون القاف وکسر النون ای رافع یدیه **قوله** عمیر مولی آبی اللحم بالمد بلفظ اسم الفاعل من الاباء صحابی غفاری یقال ان اسمه خلف وقیل غیر ذلك استشهد بحنین واما عمیر فصحابی شهد خیبر وعاش الی نحو السبعین **قوله** خرج متبذلا بضم المیم وفتح التاء المثناة من فوق والموحدة وتشدید الذال المعجمة قال العراقی هکذا هو فی الاصول الصحیحة من سماعنا قال ویجوز ان یقرأ مبتذلا بتقدیم الموحدة ساکنة وتخفیف الذال وهو هکذا فی عبارة الشافعی یقال تبذل وابتذل اذا لبس الثیاب البذلة بالکسر ما یمتهن من الثیاب وفی النهایة التبذل ترك التزین علی جهة التواضع

قوت المغتذی

وهو مقنع بکفیه بضم المیم وسکون القاف وکسر النون ای رافع یدیه خرج متبذلا بضم المیم وفتح التاء المثناة من فوق والموحدة وتشدید الذال المعجمة قال العراقی هکذا هو فی الاصول الصحیحة من سماعنا قال ویجوز ان یقرأ مبتذلا بتقدیم الموحدة ساکنة وتخفیف الذال وهو هکذا فی عبارة الشافعی یقال تبذل وابتذل اذا لبس الثیاب البذلة وهی بالکسر ما یمتهن من الثیاب

بقیہ نسخہ ۵۱۵ …

باقی در صفحہ آئندہ

تشریح سراج احمد

گویند کہ آدمی ہمیشہ در زمانہ برائے کار و باری پوشد و آنرا ثوب مہنہ نیز گویند متواضعا فروتنی و نرمی کنندہ متضرعا از چشم فرو خوانیدہ و تواضع و تخشع قریب اند یعنی اول را بر ظاہر حمل باید کرد و ثانی را بر باطن متضرع زاری کنندہ حتی اتی المصلی فلم یخطب خطبتکم ہذہ آمد آنحضرت جناب را پس خطبہ نکرد خطبہ شما را کہ این ست ولکن لم یزل فی الدعاء والتضرع والتکبیر ولیکن ہمیشہ بود آنحضرت در دعا و تضرع و تکبیر گفتن وصلی رکعتین کما کان یصلی فی العید و بگذارد آنحضرت دو رکعت را چنانکہ بود کہ میگذارد در عید قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح حدثنا محمود بن غیلان ثنا وکیع عن سفین عن ہشام بن اسحق بن عبد اللہ بن کنانۃ عن ابیہ فذکر نحوہ و زاد فیہ متخشعا و این حدیث لفظ متخشعا زیادہ کردہ است قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح وہو قول الشافعی قال یصلی صلوۃ الاستسقاء نحو صلوۃ العیدین یکبر فی الرکعۃ الاولی سبعا وفی الثانیۃ خمسا گفت امام شافعی گذاردہ شود نماز استسقا مانند نماز عید کہ تکبیر کند در رکعت نخستین ہفت تکبیر و در رکعت دوم پنج تکبیر گوید واحتج بحدیث ابن عباس و حجت گرفتہ است شافعی بحدیث عبد اللہ بن عباس قال ابو عیسی وروی عن انس بن مالک انہ قال یکبر فی صلوۃ الاستسقاء کما یکبر فی صلوۃ العیدین و روایت کردہ شدہ است از امام مالک کہ او گفت تکبیر گفتہ شود در نماز استسقا چنانکہ تکبیر گفتہ شود در نماز عیدین بدانکہ ثابت شدہ است استسقا از آنحضرت باستغفار و دعا شش بار چنانکہ در مواہب ست و نماز مروی نشدہ است از آنحضرت دروی مگر یک بار در سال ششم از ہجرت و روایت کردہ است ابن ابی شیبہ از عطا بن ابی مروان السلمی از پدر خود کہ بیرون شدیم ما ہمراہ عمر بن الخطاب برای استسقا پس زیادہ نکرد عمر بن الخطاب بر استغفار امام ما ابو حنیفہ باین تمسک نمودہ بعدم سنیت نماز بخلاف صاحبیہ و ائمہ ثلثہ گفت صاحب ہدایہ در جواب تمسک صاحبیہ بنماز آنحضرت در استسقا ما میگوئیم کہ فعل کرد آنحضرت آنرا یکبار و ترک کردہ دیگر بار پس سنت نباشد و سنت آن بود کہ مواظبت کردہ آنحضرت بروی گفت شیخ الاسلام درین حدیث دلیل ست بر جواز نزد ما پس رواست اگر بگذارند بجماعت لکن سنت نیست گفت ابن الہمام ویخالفہ ما فی الکافی الذی جمع فیہ کلام محمد ویکرہ صلوۃ التطوع بجماعۃ ما خلا قیام رمضان وصلوۃ الکسوف وفی الکافی ایضا لا صلوۃ فی الاستسقاء انما فیہ الدعاء بلغنا عن عمر انہ صعد المنبر فدعا فاستسقی ولم یبلغنا عنہ صلی اللہ علیہ وسلم فی صلاۃ الا حدیث واحد شاذ لا یوخذ بہ بعضی احادیث کہ در باب استسقا آمدہ اند ایراد مینماید اخرج الشافعی عن المطلب من خطب ما من لیل ولا نہار الا السماء تمطر فیہا یصرفہ اللہ تبارک وتعالی حیث یشاء اخرج البیہقی عن ابن مسعود ما عام بامطر من عام ولا ہبت جنوب الا سال واد اخرج ابو الشیخ فی العظمۃ عن ابی امامۃ ما مطر قوم الا برحمۃ ولا قحطوا الا بسخطۃ اخرج الخطیب فی رواۃ مالک عن جابر ما سلط القحط علی قوم الا تمرد ہم علی اللہ اخرج الطبرانی عن عبادۃ بن الصامت اذا رأیتم عمودا احمر من قبل المشرق فی شہر رمضان فادخروا طعام سنتکم فانہ سنۃ جوع اخرج الطبرانی فی الاوسط عن ابی ہریرۃ اذا طلعت الثریا امن الزرع من العاہۃ اخرج احمد عن ابی ہریرۃ ما طلع النجم

شرح ابی الطیب

قولہ متواضعا ای فی الظواہر متضرعا ای باللسان فی انواع الذکر وفی روایۃ متخشعا ای فی الباطن **قولہ** کما کان یصلی یحتمل ان التشبیہ فی مجرد الجہر لکن حملوہ علی التکبیرات ایضا ویحتمل ان التشبیہ فی مجرد الرکعتین یعنی انہ کان یصلی للاستسقاء رکعتین کما کان یصلی للعید رکعتین فالتشبیہ انما ہو للاستسقاء بالعید لا تشبیہ رکعتین فلا یرد ما یظن ورد کہ

عارضۃ الاحوذی

قال لہ ذلک وقال المعنی فیہ ہذا وقتک المشروع لک یعنی الوقت الموسع المحدود بطرفین الاول والاخر وقولہ ووقت الانبیاء قبلک یعنی ومثلہ وقت الانبیاء قبلک ای صلاتہم کانت واسعۃ الوقت وذات طرفین مثل ہذا والا فلم تکن ہذہ الصلوات علی ہذا المیقات الا لہذہ الامۃ خاصۃ وان کان غیرہم قد شارکہم فی بعضہا وقال اللہ تعالی انا سخرنا الجبال معہ یسبحن بالعشی والاشراق قیل انہا صلوۃ الغداۃ وہی الضحی وصلوۃ العصر وقد روی مسلم عن ابی بصرۃ الغفاری قال صلی بنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلوۃ العصر بالمخمص فقال ان ہذہ

شرح سراج احمد

صباحاً قط او یقوم عامۃ الا ورفعت عنهم او خشت اخرج ابن عساکر عن علی رضی اللہ عنہ ان اللہ تعالی اذا غضب علی امۃ لم ینزل بها عذاب خسف ولا مسخ غلت اسعارها ویحبس عنها امطارها ویلی علیها اشرارها اخرج الحاکم عن ابی ہریرۃ ان ربکم تعالی یقول لو ان عبادی اطاعونی لاسقیتهم المطر باللیل واطلعت علیهم الشمس بالنهار ولم اسمعهم صوت الرعد واخرج الدیلمی وابن النجار عن علی رضی اللہ عنہ ان اللہ تعالی اذا غضب علی امۃ ثم لم ینزل بها العذاب غلت اسعارها وقصرت اعمارها ولم تربح تجارتها وحبس عنها امطارها ولم یغزر انهارها وسلط علیها اشرارها اخرج ابن عساکر بسند صحیح عن ربیعۃ بن قسیط انہ کان مع عمرو بن العاص عام المجاعۃ وہم راجعون فمطروا دما عبیطا قال ربیعۃ فلقد رایتنی انصب الاناء فیمتلی دما عبیطا فظن الناس انها ہی وماج الناس بعضهم فی بعض فقام عمرو بن العاص فاثنی علی اللہ بما ہو اہلہ ثم قال یا ایها الناس اصلحوا ما بینکم وبین اللہ ولا یضرکم لو اصطدم ہذان الجبلان اخرج البیہقی عن علی انہ صلی فی زلزلۃ ست رکعات فی اربع سجدات خمس رکعات وسجدتین فی رکعۃ ورکعۃ وسجدتین فی رکعۃ وقال الشافعی لو ثبت ہذا الحدیث عن علی لقلنا بہ وقال البیہقی ہو ثابت عن ابن عباس کما اخرجہ ابن جریر عن عبد اللہ بن الحارث عنہ ان الارض زلزلت بالبصرۃ فقام ابن عباس فصلی بهم فرکع ثلث رکعات ثم سجد سجدتین ثم قام فرکع ثلث رکعات ثم سجد سجدتین

باب فی صلوۃ الکسوف باب ست در بیان نماز کسوف بدانکہ مشہور در لغت استعمال کسوف در شمس ست وخسوف در قمر و اطلاق یکی بر دیگری نیز ہست چنانکہ اطلاق کسوف در قمر ست در احادیث بخاری وغیرہ حدثنا محمد بن بشار ثنا یحیی بن سعید عن سفین عن حبیب بن ابی ثابت عن طاؤس عن ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ صلی فی کسوف بدرستیکہ آنحضرت بگذارد نمازی در کسوف آفتاب و گرفتگی وی در برج فقرأ ثم رکع پس قرات خواند آنحضرت در رکعت اول پس رکوع کرد ثم قرأ ثم رکع ثم قرأ ثم رکع ثم سجد سجدتین پس سجدہ کرد دو سجدہ والاخری مثلها وکرد آنحضرت در رکعت دوم نیز مانند رکعت اول کہ سہ قیام وسہ رکوع ودو سجدہ در یک رکعت کرد

شرح ابی الطیب

باب فی صلوۃ الکسوف یقال کسفت الشمس والقمر بفتح الکاف وضمها مجهولا وانکسفا وخسفا بفتح الخاء وضمها وانخسفا کلها بمعنی واحد قالہ الکرمانی وقیل الکسوف تغییر اللون والخسوف ذهابہ والمشہور فی استعمال الفقهاء ان الکسوف للشمس والخسوف فی القمر واختارہ ثعلب وذکر الجوہری انہ افصح وقیل یتعین ذلک **قولہ** ثم رفع ثم سجد سجدتین وقع فیہ نقص فان مقتضاہ انہ قام فی کل رکعۃ ثلث مرات ولم یصرح بالرکوع

قوت المغتذی

عن ابن عباس عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ صلی فی کسوف فقرأ ثم رکع ثم قرأ ثم رکع ثم قرأ ثم رکع ثم سجد سجدتین قال العراقی وقع فیہ نقص فان مقتضاہ انہ قام فی کل رکعۃ ثلث مرات ولم یصرح بالرکوع فی المرۃ الثالثۃ وانما قال ثم رفع والمعروف من ہذا الطریق ان قیامہ ورکوعہ فی کل رکعۃ اربع مرات هکذا ہو عند مسلم وابی داود والنسائی قالوا فیہ قرأ ثم رکع ثم قرأ ثم رکع ثم قرأ ثم رکع ثم سجد قال فلعلہ سقط من روایۃ المصنف ذکر القیام الرابع والرکوع

عارضۃ الاحوذی

الصلوۃ عرضت علی من کان قبلکم فضیعوہا من حافظ علیها کان لہ اجرہ مرتین ولا صلوۃ بعدها حتی یطلع الشاہد والشاہد النجم ورو ابو داود عن معاذ ابن جبل اتینا النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی صلوۃ العتمۃ رو فیہ اعتموا بهذہ الصلوۃ فانکم قد فضلتم بها علی سائر الامم ولم تصلها امۃ قبلکم تکملۃ قولہ امنی جبریل سمعت من یقول فی المجالس فی اوراہ فی کتاب ان جبریل لم یکن مصلیا وانما کان امہ بقولہ او اتی بصورۃ الصلوۃ علی معنی تعلیم النبی صلی اللہ علیہ وسلم وہذا ضعیف بدد ظاہر قول النبی صلی اللہ

شرح سراج احمد

وفی الباب عن علی اخرجہ البیہقی وعائشۃ اخرجہ ابن جریر واحمد والشیخان وابوداود والنسائی وعبد اللہ بن عمرو اخرجہ مسلم
ونعمان بن بشیر اخرجہ النسائی مرفوعا والمغیرۃ بن شعبۃ اخرجہ البخاری فی تاریخہ وابی مسعود وابی بکرۃ اخرجہ النسائی بلفظ
فصلی بہم رکعتین کما یصلون وسمرۃ اخرجہ احمد والحاکم وابن مسعود واسماء ابنۃ ابی بکر اخرجہ الشیخان وابن عمر اخرجہ ابن
عساکر وابن جریر وقبیصۃ الہلالی وجابر بن عبد اللہ اخرجہ مسلم وابی موسی الاشعری اخرجہ الشیخان وعبد الرحمن بن سمرۃ
اخرجہ مسلم وابی بن کعب اخرجہ ابوداود وقال ابو عیسی حدیث ابن عباس حدیث حسن صحیح وقد روی عن ابن عباس بطریق دیگر
سوای این طریق مذکورہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ صلی فی کسوف اربع رکعات فی اربع سجدات کہ آنحضرت بگزارد
نماز کسوف را چہار رکوع در چہار سجدہ و در روایت اولی سہ رکوع در رکعت بود وبہ یقول الشافعی واحمد واسحق قال واختلف
اہل العلم فی القراءۃ فی صلوۃ الکسوف فرای بعض اہل العلم ان یسر بالقراءۃ فیہا بالنہار پس اعتقاد کردہ اند بعضی اہل علم
اینکہ پوشیدہ خوانند قرات را در کسوف آفتاب در روز ورای بعضہم ان یجہر بالقراءۃ فیہا کنحو صلوۃ العیدین والجمعۃ
واعتقاد کردہ اند بعضی اہل علم اینکہ جہر کنند بقرات در نماز کسوف مانند نماز جمعہ وعید وبہ یقول مالک واحمد واسحق یرون الجہر
فیہا وہمین ست مذہب امام ما ابی حنیفہ قال الشافعی لا یجہر فیہا گفت امام شافعی جہر کردہ نشود در نماز کسوف وقد صح عن النبی
صلی اللہ علیہ وسلم کلتا الروایتین صح عنہ انہ صلی اربع رکعات فی اربع سجدات وتحقیق صحیح گشتہ است از آنحضرت ہر دو
روایت بایں ہر دو میگویند یکی این ست کہ گذارد آنحضرت چہار رکعت را در چہار سجدہ یعنی در دو رکعت و دیگر روایت این ست وصح
انہ صلی ست رکعات فی اربع سجدات وصحیح شدہ است از آنحضرت کہ بگذارد شش رکوع را در چہار سجدہ یعنی در دو رکعت
وہذا عند اہل العلم جائز علی قدر الکسوف ان تطاول الکسوف واین نزد اہل علم جائز ست بر مقدار کسوف اگر دراز گردد کسوف
فصلی ست رکعات فی اربع سجدات فہو جائز وان صلی اربع رکعات فی اربع سجدات واطال القراءۃ فہو جائز
واگر بگذارد چہار رکوع را در چہار سجدہ و دراز کرد قرات را پس آن رواست ویری اصحابنا ان یصلی صلوۃ الکسوف
فی جماعۃ فی کسوف الشمس والقمر واعتقاد کردہ اند اصحاب ما حنابلہ اینکہ گذاردہ شود نماز کسوف در جماعت
در کسوف آفتاب و ماہتاب ہر دو ونزد امام ما ابی حنیفہ در کسوف شمس جماعت ست وقرات در وی بسر ست
ودر خسوف قمر نماز گذاردن فرادی ست حدثنا محمد بن عبد الملک بن ابی الشوارب
ثنا یزید بن زریع ثنا معمر عن الزہری عن عروۃ عن عائشۃ انہا قالت خسفت الشمس علی عہد

شرح ابی الطیب

فی المرۃ الثالثۃ وانما قال ثم رفع والمعروف من ہذا الطریق ان قیامہ ورکوعہ فی کل رکعۃ اربع مرات ہکذا ہو عند مسلم و
ابی داود والنسائی قال وافیہ قرأ ثم رکع ثم قرأ ثم رکع ثم قرأ ثم رکع ثم قرأ ثم رکع ثم سجد فلعلہ سقط من روایۃ المصنف
ذکر القیام الرابع والرکوع الرابع قالہ العراقی **قولہ** اربع رکعات فی اربع سجدات ای اربع رکوعات
فی اربع سجدات ففی کل رکعۃ رکوعان وسجودان وما تقدم دل علی انہ فی کل رکعۃ ثلث رکوعات
فیحمل کل علی وقت بحسب طول الکسوف وقصرہ **قولہ** ست رکعات فی اربع سجدات ای ست رکوعات
فی رکعتین ففی کل رکعۃ ثلث رکوعات وسجدتان **قولہ** محمد بن عبد الملک صدوق من کبار العاشرۃ

عارضۃ الاحوذی

علیہ وسلم فصلی و هذا یقتضی انہ صلی مثلہ والذی عندی ان قول ہذا القائل لہذا القول انما ہو من تعلق اصحاب الشافعی علی علمائنا فی صحۃ امامۃ المتنفل للمفترض بہذا الحدیث قالوا بان جبریل کان متنفلا معلما و النبی علیہ السلام مفترض فحاذ عن ذلک بان جبریل لم یکن مصلیا و اسقط قولہ امنی واذہب بحث التعلیم باکمال المساواۃ فی الفعل والاعتقاد فانہ اکمل فی الابلاغ واجل فی صورۃ التعلیم ان یکون جبریل ناویا للصلوۃ فاعلا لہا وقولہ ان جبریل ان کان مصلیا کان متنفلا وکان النبی صلی اللہ

اسماء الرجال

[illegible] ... عن حماد عن ابراہیم عن علقمۃ عن عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ قال انکسفت الشمس یوم مات ابراہیم بن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقام رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فخطب فقال ان الشمس والقمر آیتان من آیات اللہ لا ینکسفان [illegible]

باقی در صفحۂ آئندہ

عارضة الاحوذی

علیہ وسلم مفترضا خلف متنفل دعوٰی فمن این عند احد ما کان عند جبریل علیہ السلام فی الصلوۃ من تنفل او افتراض فاما کونہ معلما فبین وقد خرجہ النسائی عن ابی ھریرۃ انہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ھذا جبریل جاءکم یعلمکم دینکم فصلی الصبح حین طلع الفجر وساق الحدیث بمعنی حدیث ابن عباس ولا یصح فان قیل لا تکلیف علی ملک فی ھذہ الشریعۃ وانما ھی علی الجن والانس قلنا ذلک لم یعلمو عقلا وانما علمو بالشرع وجبریل مامور بالاقامۃ بالنبی صلی اللہ علیہ وسلم ولم یوم

شرح سراج احمد

رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم گرفت آفتاب در زمان آنحضرت فصلی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بالناس پس بگذارد آنحضرت نماز را با مردم فاطال القراءۃ پس دراز کرد قرارت را در وی ثم رکع فاطال الرکوع پستر رکوع کرد پس دراز کرد رکوع را ثم رفع راسہ پستر برداشت سر خود را از رکوع فاطال القراءۃ وھی دون الاولی پس دراز کرد قرارت را در قیام دوم لٰکن اطالت کم از اطالت اول بود ثم رکع فاطال الرکوع وھو دون الاول ثم رفع راسہ فسجد یعنی در یک رکعت دو رکوع بود و دو سجدہ ثم فعل ذلک فی الرکعۃ الثانیۃ پستر کرد آنرا در رکعت دوم قال ابو عیسٰی ھذا حدیث حسن صحیح وبھذا الحدیث وباین حدیث کہ در یک رکعت دو رکوع بودند و دو سجدہ باشند یقول الشافعی واحمد واسحٰق یرون صلوۃ الکسوف اربع رکعات فی اربع سجدات قال الشافعی یقرأ فی الرکعۃ الاولی بام القران ونحوا من سورۃ البقرۃ گفت امام شافعی بخواند در رکعت نخستین سورۂ فاتحہ و دیگر سورہ را کہ قریب باشد از سورہ بقرہ در درازی سرا ان کان بالنھار پوشیدہ اگر باشد در روز یعنی گرفتگی آفتاب باشد و اگر گرفتگی ماہتاب باشد جہر کند در وی ثم رکع رکوعا طویلا نحوا من قراءتہ پستر رکوع کند رکوعی دراز کہ قریب بود بقرارت وی کہ در قیام بود در درازی ثم رفع راسہ بتکبیر پستر بردارد سر خود را بگفتن تکبیر وثبت قائما کما ھو وثابت ماند استادہ چنانکہ باشد او استادہ یعنی قیام دوم کند وقرأ ایضا بام القران ونحوا من ال عمران وبخواند نیز سورۂ فاتحہ را و دیگر سورہ را کہ نزدیک باشد از سورۂ آل عمران در درازی یعنی درین قیام دوم کم قرارت کند از قیام اول ثم رکع رکوعا طویلا نحوا من قراءتہ

شرح ابی الطیب

قولہ فسجد لم یذکر الاطالۃ فی السجدۃ وفی الصحیحین عن عائشۃ رضی اللہ عنہا قالت ثم سجد فاطال السجود فلا عبرۃ لقول من زعم ان السجود ما کان طویلا قال النووی ھذا مما یحتج بہ من یقول لا یطول السجود وحجۃ الاخرین الاحادیث المصرحۃ بتطویلہ ویحمل ھذا المطلق علیہا **قولہ** ان کان بالنھار ای ان کانت الصلوۃ صلوۃ کسوف الشمس واما ان کانت الصلوۃ صلوۃ خسوف القمر فیجھر بالقراءۃ **تنبیہ** احادیث ھذا الباب دلت علی تکرار الرکوع وفی الباب احادیث تدل علی رکوع واحد اخرج ابو داود والنسائی والترمذی فی الشمائل عن عطاء بن السائب عن ابیہ عن عبد اللہ بن عمرو بن العاص قال انکسفت الشمس علی عھد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقام علیہ السلام فلم یکد یرکع ثم رکع فلم یکد یرفع ثم رفع فلم یکد یسجد ثم سجد فلم یکد یرفع ثم رفع فلم یکد یسجد ثم سجد فلم یکد یرفع ثم رفع وفعل فی الرکعۃ الاخری مثل ذلک واخرجہ الحاکم وقال صحیح واخرج ابو داود والنسائی عن سمرۃ بن جندب قال صلی فقام کاطول ما قام بنا فی صلوۃ قط لا نسمع لہ صوتا ثم فعل فی الرکعۃ الاخری مثل ذلک فوافق تجلی الشمس جلوسہ فی الرکعۃ الثانیۃ ثم سلم وفی ابی داود من حدیث النعمان بن بشیر کسفت الشمس فجعل صلی اللہ علیہ وسلم یصلی رکعتین رکعتین ویسأل عنہا حتی انجلت الشمس وفی ابی داود عن قبیصۃ الھلالی کسفت فیہ فصلی رکعتین فاطال فیہما القیام ثم انصرف ثم قال فاذا رایتموھا ای الآیات فصلوھا کاحدث صلوۃ صلیتموھا من المکتوبۃ فھذہ الاحادیث منہا الصحیح ومنہا الحسن فمنہا ما فیہ انہ صلی رکعتین ومنہا ما فیہ الامر بان یجعلوھا کاحدث صلوۃ من المکتوبۃ وھی الصبح فافادا ان السنۃ رکعتان ومنہا ما افاد انہا برکوع واحد فدل علی وحدۃ الرکوع

بقیہ صفحہ ۵۱۹ [illegible]

باقی در صفحہ آئندہ

شرح سراج احمد

یعنی بقدر آل عمران ثم رفع راسه ثم قال سمع الله لمن حمده پستر بردارد سر خود را پستر بگوید از قیام دوم و رکوع دوم سمع الله لمن حمده را ثم سجد سجدتین پستر سجده کند دو سجده تامتین درحالیکه هر دو سجده تمام و کامل باشند ویقیم فی کل سجدة نحوا مما اقام فی رکوعه وقائم بود در هر سجده مقدار آنچه قائم شده بود در رکوع خود یعنی سجده را موافق کند ثم قام فقرا بام القرآن ونحوا من سورة النساء پستر باستد برای رکعت دوم پس بخواند سورۂ فاتحه و دیگر سوره را که قریب باشد در دراز از سورۂ نسا ثم رکع رکوعا طویلا نحوا من قراءته ثم رفع راسه بتکبیر وثبت قائما ثم قرأ نحوا من سورة المائدة ثم رکع رکوعا طویلا نحوا من قراءته ثم رفع فقال سمع الله لمن حمده ثم سجد سجدتین ثم تشهد وسلم در سجدۂ دوم رکعت ذکر درازی نکرد قیاس بر اول باشد **باب** کیف القراءة فی الکسوف بابیست در بیان آنکه چه کیفیت بود قرات در نماز کسوف شمس حدثنا محمود بن غیلان نا وکیع ثنا سفین عن الاسود بن قیس عن ثعلبة ابن عباد عن سمرة بن جندب قال صلی بنا رسول الله صلی الله علیه وسلم فی کسوف لا نسمع له صوتا گفت سمره بن جندب نماز گذارد با ما آنحضرت در گرفتگی آفتاب و قرات میکرد در وی درحالیکه نمی شنیدیم قرات آنحضرت را یعنی بجهر نمیکرد قرات را وفی الباب عن عائشة اخرجه الشیخان قال ابو عیسی حدیث سمرة بن جندب حدیث حسن صحیح غریب وقد ذهب بعض اهل العلم الی هذا که قرات سر کند در کسوف شمس وهو قول الشافعی وهمین است مذهب امام ابی حنیفه حدثنا ابوبکر محمد بن ابان ثنا ابراهیم بن صدقة عن سفین بن حسین عن الزهری عن عروة عن عائشة ان النبی صلی الله علیه وسلم صلی صلوة الکسوف وجهر بالقراءة فیها یدرستیکه آنحضرت بگذارد نماز کسوف را و جهر کرد در وی بقرات این حدیث معارض حدیث اول است که در وی قرات بسر بود و درین حدیث جهر است شاید که سمره در صف آخر بود و شنیده باشد قرات آنحضرت را وازین لازم نیاید که آنحضرت جهر نکرده بود قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح وروی ابو اسحق الفزاری عن سفین بن حسین نحوه وبهذا الحدیث یقول مالك و باین حدیث قائل گشته است امام مالك که در کسوف نیز جهر کند واحمد واسحق واین هر دو نیز قائل بجهر گشته اند بدانکه گفته است امام ابی حنیفه ومالك و شافعی که در کسوف شمس قرات بسر کنند زیرا که قرات را در کسوف صحابه تقدیر نموده اند واگر قرات بجهر بودی احتیاج باندازه

شرح ابی الطیب

باب کیف القراءة فی الکسوف **قوله** ثعلبة بن عباد بکسر المهملة وتخفیف الموحدة العبدی البصری مقبول **قوله** لا نسمع له صوتا وظاهره یعارض ما عن عائشة رضی الله عنها جهر بالقراءة فالجمع بینهما اما باثبات الامرین او یحمل احدهما علی کسوف الشمس وهو الاسرار والثانی علی کسوف القمر وهو الجهر وقال ابن الهمام یدل علی الاسرار فی کسوف الشمس حدیث ابن عباس روی عنه احمد وابو یعلی فی مسندیهما قال صلیت مع النبی صلی الله علیه وسلم الکسوف فلم اسمع منه حرفا من القراءة وفیه ابن لهیعة ورواه ابو نعیم فی الحلیة عن ابن عباس قال صلیت الی جنب رسول الله صلی الله علیه وسلم یوم کسفت الشمس فلم اسمع له قراءة وفی هذه الروایة وان کان من لا یحتج به لکنها توافق روایة ابن عباس فی الصحیحین انه علیه السلام قرأ نحوا من سورة البقرة اذ لو سمعه لم یقدره بغیره فیعارض ما فی الصحیحین من حدیث اسماء جهر علیه السلام فی صلوة الکسوف وروی ابو داود وحسنه الترمذی وصححه فی لفظه صلی صلوة الکسوف

عارضة الاحوذی

غیره من الملائکة بذلك فکما خص بالامامة جاز ان یختص بالفریضة وقد بینا فی حدیث مالك رضی الله عنه من قول جبریل صلی الله علیه وسلم بهذا امرت برفع التاء ونصبها فاما رفع التاء فثابت صحیح وهو فی امر جبریل صریح ولم یعلم صفة امر الله تعالی له وهل قال له بلغ الی محمد هذه الصلوة قولا او فعلا او قولا وفعلا او کیف شئت ولا یصح ای یقال امر بان یبلغ قولا فیبلغ هو فعلا فیکون مخالفا غیر ممتثل او یقال امر ان یبلغ قولا و فعلا فتکون صلوة

عارضة الاحوذي

النبي صلى الله عليه وسلم معه صلوة مفترض خلف صلوة مفترض او يقال له بلغ قولا او فعلا فاختار جبريل الفعل فصح الايتمام به في احد القولين بناء على صلوة الجمعة خلف المسافر وعلى حال فلا ينجي من هذا الالزام الا ان يقال انه يحتمل ان يكون جبريل الزم الفعل والتعليم والافان قلنا انه الزم التعليم خاصة وكان النبي صلى الله عليه وسلم قد اقتدى به كان صلوة النبي عليه السلام خلف جبريل حينئذ صلوة مفترض خلف مفترض يخالف لمقتدى في العصر بالظهر و ذلك لا يجوز عندنا

شرح سراج احمد

نمی شد گفت ابن الهمام حق آنست که تقدیر و اندازه بمقدار سورهٔ بقر مستلزم نیست عدم سماع او را چرا که انسان گاه فراموش کند مقرو و مسموع را بعینه و مقدار او یاد بود لیکن رد میکند تاویل ابن الهمام را حدیثی که اخراج کرده احمد از ابن عباس که گفت صليت مع النبي صلى الله عليه وسلم فلم اسمع منه حرفا و در اسناد این حدیث ابن لهیعه است و در حلیه ابی نعیم از واقدی از ابن عباس نیز همچنین ست گفت حافظ روایت کرده است امام شافعی تعلیقا از ابن عباس که انه صلى الى جنبه صلى الله عليه وسلم في الكسوف فلم يسمع منه حرفا و وصله البيهقي من ثلثة طرق اسانيدها واهية و امام ابو یوسف و محمد و احمد و اسحق قائل گشته اند بجهر در کسوف چنانکه در عیدین و استسقا و گفته است ابن جریر مخیر ست آدمی در جهر و اسرار و باین قائل گشته است ابن خزیمه و ابن المنذر بجهر و اخراج کرده ابن ابی شیبه که بدرستیکه علی مرتضی جهر کرد بقرارت در کسوف شمس و اخراج کرده ابوداود از سمره که آنحضرت نماز گذارد در کسوف پس قیام نمود که هرگز مقدار آن قیام نمی فرمود و آواز قرأت را نیز نمی شنیدیم قال ابن الهمام واذا تعارض برواية عائشة ترجح بان الاصل في صلوة النهار الاخفاء و اختیار کرده حافظ ابن حجر جهر را و قال لو صح حديث ابن عباس انه لم يسمع منه حرفا فمثبت الجهر معه مثبت قدر زائد فالاخذ به اولى بجواز عدم سماع ابن عباس وهو بجنبه لمانع قام حينئذ وان ثبت فيكون لبيان الجواز و گفت ابن القيم نقل نه گشته است از انحضرت که نماز گذارده در کسوف قمر بجماعت لیکن حکایت کرده است ابن حبان در سیرة که خسوف قمر در سنه پنجم شده بود از هجرت پس نماز گذارد آن حضرت همراه یاران و آن اول نماز بود که نماز گذارد آنحضرت در کسوف بعضی احادیث که درین باب آمده اند ایراد مینماید اخرج ابوداود عن ابن عباس اذا رايتم آية فاسجدوا و اخرج ابن النجار عن انس ان الشمس والقمر اذا راى احدهما من عظمة الله شيئا حاد عن مجراه فانكسف اخرج الشافعي والبيهقي عن الحسن البصري ان عليا صلى في كسوف الشمس خمس ركعات واربع سجدات اخرج ابن جرير عن الحسن القرظي ان حذيفة صلى في الكسوف ست ركعات واربع سجدات اخرج ابن جرير عن ابن عباس انه صلى يوم كسفت الشمس ركعتين في صفة زمزم في كل ركعة اربع ركعات اخرج ابن عساكر عن ابن عمر انه قال والله ان هذا القمر ليبكي من خشية الله تعالى فمن استطاع منكم ان يبكي فليبك ومن لم يستطع فليتباك اخرج ابن جرير وصححه عن عبد الرحمن بن ابي ليلى قال انكسفت الشمس فقام علي فركع خمس ركعات وسجد سجدتين ثم فعل في الركعة الثانية مثل ذلك ثم سلم ثم قال ما صلاها احد بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم غيري اخرج ابن جرير عن عائشة ان النبي صلى الله عليه وسلم صلى في الخسوف ست ركعات واربع سجدات اخرج ابن النجار عن ابن عمر ان رسول الله صلى الله عليه وسلم صلى في كسوف الشمس والقمر في كل ركعة ركعتين در صلوة کسوف و خسوف عدد رکعات مختلف آمده اند از صحابه جزم و قطع بر یکی نیست سنت و وقت استجابت دعاست بدعا و تضرع و نماز هر مقداری که شود

باب ما جاء في صلوة الخوف بابیست در بیان آنچه آمده است در حق گذاردن نمازی در ترس دشمن یعنی گفت که نماز خوف از انحضرت در چهار موضع بوده ذات الرقاع و بطن نخل و عسفان و ذی قرد

حدثنا محمد بن عبد الملك ابن ابي الشوارب ثنا يزيد بن زريع ثنا معمر عن الزهري عن سالم عن ابيه ان النبي صلى الله عليه وسلم صلى صلوة الخوف باحدى الطائفتين بدرستیکه آنحضرت گذارد نماز خوف را بیکی از دو گروه که فوج لشکر را دو گروه ساخته بود یک گروه بجانب دشمن بود و با دیگر گروه نماز میگذارد ركعة یک رکعت را والطائفة الاخرى مواجهة العدو

شرح سراج احمد

دگروه دوم مقابل دشمن بود ثم انصرفوا فقاموا في مقام اولئك پستر برگشتند این گروه که همراه آنحضرت یک رکعت گذارده
بودند پس باستادند در جای آن گروه دیگر که مقابل دشمن بودند وجاء اولئك فصلى بهم ركعة اخرى وآمدن آن دیگر
پس بگذارد آنحضرت با ایشان یک رکعت دیگر را ثم سلم عليهم پستر سلام داد آنحضرت بر ایشان بجهت تمام گشتن نماز
سفر بدو رکعت فقام هؤلاء فقضوا ركعتهم پس باستاد آن گروه پس قضا کردند ایشان رکعت خویش که باقی
مانده بود وقام هؤلاء فقضوا ركعتهم وآن جماعت دیگر استادند وقضا نمودند رکعت خود را وفي الباب عن جابر
اخرجه ابن النجار والشيخان وحذيفة وزيد بن ثابت وابن عباس اخرجه النسائي وابي هريرة وابن مسعود
اخرجه الشيخان وسهل بن ابي حثمة اخرجه الشيخان من طريق صالح بن خوات وابي عياش الزرقي (اسمه زيد بن الصامت ۱۲)
اخرجه عبد الرزاق وابن ابي شيبة وسعيد بن منصور في سننه واحمد وعبد بن حميد وابو داود
والنسائي وابن جرير وابن المنذر وابن ابي حاتم والدارقطني والطبراني والحاكم والبيهقي

شرح ابی الطیب

فجهر فيها بالقراءة فاذا حصل التعارض فيجب الترجيح بان الاصل في صلوة النهار الاخفاء انتهى باب ما جاء في صلوة الخوف
قوله فقام هؤلاء فقضوا ركعتهم وقام هؤلاء فقضوا ركعتهم قال الحافظ ابن حجر لم تختلف الطرق عن ابن عمر في هذا
وظاهره انهم اتموا في حالة واحدة ويحتمل انهم على التعاقب وهو الراجح من حيث المعنى والا لزم ضياع الحراسة
المطلوبة وافراد الامام وحده ويرجحه ما رواه ابو داود عن ابن مسعود ولفظه ثم سلم فقام هؤلاء اي الطائفة
الثانية فقضوا لانفسهم ركعة ثم سلموا ثم ذهبوا ورجع اولئك الى مقامهم فصلوا لانفسهم ركعة ثم سلموا
وظاهره ان الطائفة الثانية والت بين ركعتيها ثم اتمت الطائفة الاولى بعدها واختار هذه الصفة اشهب و
الاوزاعي واخذ بها الحنفية ورجحها ابن عبد البر لقوة اسنادها ولموافقة الاصول في ان المأموم لا يتم صلاته قبل
سلام امامه نقله في شرح الموطأ قوله اخذ الحنفيون ببعض ما في هذه الرواية وهو مشي الطائفة الاولى الى الثانية
واتمام الطائفة الثانية في مكانها من خلف الامام والاخذ بها ان الامام يصلي بالطائفة الاولى ركعة فاذا رفع
رأسه من السجدة الثانية مضت هذه الطائفة الى وجه العدو وجاءت تلك الطائفة فيصلي بهم
الامام ركعة ويسلم ولم يسلموا وذهبوا الى وجه العدو وجاءت الطائفة الاولى وصلوا ركعة وسلموا ومضوا
الى وجه العدو وجاءت الطائفة الاخرى فصلوا ركعة وسلموا وفيه عمل كثير لكن وردت هذه الصورة عن
ابن عباس موقوفا قال محمد في الآثار اخبرنا ابو حنيفة عن حماد عن ابراهيم في صلوة الخوف قال اذا صلى
الامام باصحابه فلتقم طائفة منهم مع الامام وطائفة بازاء العدو فيصلي الامام بالطائفة الذين معه ركعة ثم تنصرف الطائفة
الذين صلوا مع الامام من غير ان يتكلموا حتى يقوموا مقام اصحابهم ثم تاتي الطائفة الاخرى فيصلون مع الامام الركعة الاخرى ثم ينصرفون
من غير ان يتكلموا حتى يقوموا في مقام اصحابهم وتاتي الطائفة الاولى حتى يصلوا ركعة وحدانا ثم ينصرفون فيقومون مقام اصحابهم وتاتي
الطائفة الاخرى حتى يقضوا الركعة التي بقيت عليهم وحدانا قال محمد اخبرنا ابو حنيفة قال حدثنا الحارث بن عبد الرحمن عن عبد الله
ابن عباس مثل ذلك قال محمد وبهذا كله نأخذ انتهى والموقوف في مثله كالمرفوع لانه لا مجال للراي فيه

عارضة الاحوذي

واذ قد انتهى القول الى هذا الحد فتحقيق المسألة في كتاب الانصاف والله اعلم اصل من اصول الفقه قد بينا في اصول الفقه القول على فصل تاخير البيان و اوضحنا ان تاخير البيان الى وقت الحاجة جائز عند اهل السنة ولم يخالف في ذلك من اهل الاصول الا المبتدعة وهذا لان في حديث بريدة ان سائلا سأل رسول الله صلى الله عليه وسلم عن وقت فقال له صل معنا هذين اليومين او صل معنا ان شاء الله فاخر له البيان الى وقت الحاجة الى الفعل وهو عند وجوب الصلوة

شرح سراج احمد

واسید بن زید بن صامت وثا ئم ابی عیاش زید بن صامت ست وابی بکرة اخرجه ابو داود ولفظه صلی النبی صلی الله علیه وسلم فی الخوف الظهر فصف بعضهم خلفه وبعضهم بازاء العدو فصلی رکعتین ثم سلم الحدیث فکانت لرسول الله صلی الله علیه وسلم اربعا ولاصحابه رکعتین

قال ابو عیسی وقد ذهب مالك بن انس فی صلوة الخوف الی حدیث سهل بن ابی حثمة وتحقیق رفته است امام مالک در نماز خوف بسوی حدیث سهل بن ابی حثمه که ان طائفة صفت معه وطائفة وجاه العدو فصلی بالتی معه رکعة ثم ثبت قائما واتموا لانفسهم ثم انصرفوا فصفوا وجاه العدو وجاءت الطائفة الاخری فصلی بهم الرکعة التی بقیت من صلاته ثم ثبت جالسا واتموا لانفسهم ثم سلم

وهو قول الشافعی و آن قول امام شافعی ست وقال احمد قد روی عن النبی صلی الله علیه وسلم صلوة الخوف علی اوجه گفت امام احمد وتحقیق روایت کرده شده است از آنحضرت نماز خوف بر چند کیفیت وما اعلم فی هذا الباب الا حدیثا صحیحا گفت امام احمد نمیدانم در حق نماز خوف که وارد شده مرو مگر صحیح واختار حدیث سهل بن ابی حثمة واختیار کردم حدیث سهل بن ابی حثمه

وهکذا قال اسحق بن ابراهیم وهمچنین گفت اسحق بن ابراهیم قال تثبت الروایات عن النبی صلی الله علیه وسلم فی صلوة الخوف گفت اسحق ثابت میشوند روایات از آنحضرت در حق نماز خوف ورای ان کل ما روی عن النبی صلی الله علیه وسلم فی صلوة الخوف فهو جائز واعتقاد کرده است اسحق که بدرستیکه هر چیزی که روایت کرده شده است از آنحضرت در حق نماز خوف پس آن روا ست وهذا علی قدر الخوف واین گذاردن نماز بر اندازه ترس دشمن ست قال اسحق ولسنا نختار حدیث سهل بن ابی حثمة علی غیره من الروایات گفت اسحق ونیستیم که اختیار کنیم حدیث سهل بن ابی حثمه را بر غیر وی از روایات دیگر وحدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح وقد رواه موسی بن عقبة عن نافع عن ابن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم نحوه واین طریق دیگر را ذکر کرد از

ابن عمر حدثنا محمد بن بشار عن یحیی بن سعید القطان ثنا یحیی بن سعید الانصاری عن القسم بن محمد عن صالح بن خوات بن جبیر عن سهل بن ابی حثمة انه قال فی صلوة الخوف قال بدرستیکه سهل گفت در حق صلوة خوف یقوم الامام مستقبل القبلة بایستد امام رو بقبله کننده وتقوم طائفة منهم معه وبایستد یک گروه از مسلمانان همراه امام وطائفة من قبل العدو وجوههم الی العدو ودیگر گروه مردم باستند از جانب دشمن که روهای ایشان بسوی دشمن بود فیرکع بهم رکعة پس بگذارد با ایشان امام یک رکعت را ویرکعون لانفسهم رکعة ویسجدون لانفسهم سجدتین فی مکانهم وبگذارند همین گروه برای خویش یک رکعت را بی امام در جای خویش که بودند دران ثم یذهبون الی مقام اولئك پستر بروند این گروه بسوی جای آن گروه که مقابل دشمن اند ویجیء اولئك فیرکع بهم رکعة ویسجد بهم سجدتین وبیایند آن گروه که مقابل دشمن اند پس رکوع کند امام با ایشان یک رکوع وسجده کند با ایشان دو سجده یعنی یک رکعت را با ایشان بگذارد معلوم شد که در حال رفتن یک گروه بسوی دشمن و آمدن گروه دیگر از مقابل دشمن برای اقتدا بنماز امام ساکت ایستاده باشد ونماز نگذارد فهی له اثنتان ولهم واحدة پس آن نماز برای امام دو باشند وبرای قوم یک رکعت بود ثم یرکعون رکعة ویسجدون سجدتین پستر بگذارند قوم جدا یک رکوع و دو سجده را قال محمد بن بشار سالت یحیی بن سعید عن هذا الحدیث فحدثنی عن شعبة عن عبد الرحمن بن القسم عن ابیه عن صالح بن خوات عن سهل بن ابی حثمة عن النبی صلی الله علیه وسلم

شرح ابی الطیب

قوله فهی له اثنتان ای بالرکعة الثانیة لهای للامام ثنتان ای یحصل له بها اثنتان ولهم واحدة ای یحصل لهم بها واحدة

عارضة الاحوذی

بدخول الوقت فی ذلك فعلیة احتمالات الاول الناخر بیان الفعل الی وقت الحاجة الی الفعل وهذا اصل فقهی سنی کقوله صلی الله علیه وسلم فی الجمعة عنی مناسککم فاحال علی تعلیم المنسك منه عند حلوله لان المکلف ان اعلم قبل دخول العبادة لو تعلق بذمته وجوب فلا یحتاج الی بیان وان عین الی وقت وجوبها کان البیان مقرونا به الثانی ان اخبر البیان الی الوقت لانه اوحی الیه ان المکلف لا یموت حتی یبین له فاعتمد علیه الثالث انه اوحی الیه انه لا یموت حتی یستوفی التبلیغ الرابع اوحی الیه

شرح سراج احمد

بمثل حدیث یحیی بن سعید الانصاری وقال لی اکتبہ الی جنبہ گفت محمد بن بشار شیخ مصنف سوال کردم یحیی ابن
سعید القطان را از حال این حدیث پس حدیث کرد مرا از شعبہ الی آخر الاسناد بمانند حدیث یحیی بن سعید الانصاری و گفت
یحیی مرا بنویس آن حدیث نزد آن حدیث ولست احفظ الحدیث ولکنہ مثل حدیث یحیی بن سعید الانصاری و گفت
یحیی نیستم من یاد دارندہ حدیث را ولکن آن حدیث مانند حدیث یحیی بن سعید انصاری بود یعنی یحیی بن سعید القطان را این حدیث
بدو طریق رسیدہ بود یکی از راہ شعبہ دیگر از راہ یحیی بن سعید الانصاری قال ابو عیسی وھذا حدیث حسن صحیح گفت مصنف
و این حدیث کہ از راہ شعبہ است حدیثی ست حسن صحیح از حدیث یحیی بن سعید انصاری لم یرفعہ یحیی بن سعید الانصاری
عن القسم بن محمد و این علت عدم صحت حدیث یحیی بن سعید انصاری بیان میکند کہ مرفوع نکردہ است یحیی بن سعید انصاری
از قاسم بن محمد وھکذا رواہ اصحاب یحیی بن سعید الانصاری موقوفا و ہمچنین روایت کردہ است آنرا اصحاب یحیی بن سعید
انصاری موقوف ورفعہ شعبۃ عن عبد الرحمن بن القسم بن محمد و مرفوع کردہ است شعبہ آن حدیث را از عبد الرحمن بن
قاسم بن محمد وروی مالک بن انس عن یزید بن رومان عن صالح بن خوات عمن صلی مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم صلوۃ
الخوف فذکر نحوہ و این دیگر طریق ست کہ ذکر کرد مصنف کہ امام مالک روایت نمودہ است قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن
صحیح کہ کیفیت صلوۃ خوف بطریقۂ دیگر مروی ست و آن طریقہ ثانیہ است کہ بحدیث محمد بن بشار ست وبہ یقول مالک والشافعی
واحمد واسحق وروی عن غیر واحد ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم صلی باحدی الطائفتین رکعۃ رکعۃ فکانت للنبی صلی اللہ
علیہ وسلم رکعتان ولھم رکعۃ رکعۃ بدانکہ صلوۃ خوف ثابت شدہ است از آنحضرت در چہار موضع ذات الرقاع و بطن نخل و عسفان
و ذی قرد چنانکہ ذکر کردہ آنرا شمنی شارح مختصر و حکایت کردہ ابن قصار مالکی کہ آنحضرت گذاردہ دہ بار و ذکر کردہ ابن عربی کہ آنحضرت
گذاردہ بست و چہار بار اخرج عبد الرزاق عن مجاھد قال لم یصل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلوۃ الخوف الا مرتین مرۃ بذی الرقاع من
ارض بنی سلیم ومرۃ بعسفان و مخصوص نبود بزمان نبوۃ نزد جمہور بدلیل اقامۃ صحابہ پس از آنحضرت چنانکہ علی مرتضی در جنگ صفین
و حذیفہ و ابو موسی و خاص گفتہ آنرا امام ابو یوسف و مزنی بزمانۂ آنحضرت از جہت احراز فضیلت نماز در پس آنحضرت چنانچہ ظاہر
قول حق تعالی ست واذا کنت فیھم فاقمت لھم الصلوۃ و جمہور گویند کہ آن اتفاقی ست و مراد آنست کہ کنت انت او من یقوم مقامک
و در ابی داود ست کہ صحابہ غزا کردند ہمراہ عبد الرحمن بن سمرہ کابل را پس گذاردند نماز خوف را و ادعی المزنی نسخہا الترکہ صلی اللہ علیہ وسلم
لھا یوم الخندق واجیب بتاخر نزولھا عنہ لانھا نزلت سنۃ ست او خمس فی ذی القعدۃ بعد الخندق والخندق کان سنۃ اربع
وخمس وبحدیث سھل بن ابی حثمۃ اخذ مالک قال الخطابی والی ھذا ذھب مالک والشافعی اذا کان العدو من ورائھم قال وھو اوفق
لظاھر القرآن لانہ تعالی قال واذا کنت فیھم فاقمت لھم الصلوۃ فلتقم طائفۃ منھم معک فجعل اقامۃ الصلوۃ کلھا لا بعضھا وعلی المذھب
الذی صار الیہ الحنفیۃ انما یقیم لھم الامام بعض الصلوۃ لا کلھا ومعنی قولہ فاذا سجدوا ای اذا صلوا ثم قال ولتات طائفۃ
اخری لم یصلوا فکان دلیل مفھومہ ان ھؤلاء قد صلوا وقولہ فلیصلوا معک مقتضاہ تمام الصلوۃ و
علی قولھم لا یصلون الا بعضھا وقد ذکر الطائفتین ولم یذکر علیھما قضاء فدل ان کل واحدۃ منھما
قد انصرفت عن کمال الصلوۃ وھذا احوط لان الصلوۃ حصل مؤداہ عن سنتھا فی استقبال القبلۃ وعلی مذھبھم
یقع الاستدبار للقبلۃ ویکثر العمل فی الصلوۃ ومن الاحتیاط فی المذھب الاول انھم اذا کانوا خارجین من الصلوۃ

عارضۃ الاحوذی

انہ لا یموت حتی
یکون الفتح ویدخل
الناس افواجا فی
دین اللہ الخامس
انہ قصد الی البیان
بالفعل فانہ ابلغ
من القول السادس
انہ قصد الی البیان
بالفعل فانہ یعجز
السائل وغیرہ ممن
یحضر الصلوۃ ولو
بین بالقول لم یحضرہ
الا السائل وحدہ
او احاد معہ السابع
انہ قد کان بین
اوقات الصلوۃ
فلا یلزمہ تکرار البیان
علی کل سائل ولا یلزم
کل سائل ان یقصد
بل یجوز ان یسأل
من کان عندہ علم
وان تعذر علی النبی
صلی اللہ علیہ وسلم
وھذہ مسألۃ
عظیمۃ تحتاج الی
تحقیق وتامل الثامن
ان السائل کان علم
الوقت ولم یعلم تحدیدہ

اسماء الرجال

عمن صلی ... مع النبی ... یزید بن رومان ... سھل بن ابی حثمۃ ... ابن خوات ...

حل اللغۃ

ذات الرقاع ... غزوہ ... رقاع ... بطن نخل نام موضعی ست ... عسفان ... ذی قرد ...

شرح سراج احمد

تمکنوا من الحرب اذا کانوا فی الصلوة لم یقیدوا علی ذلک انتہی وبمثل ذلک قال البغوی انہ ذہب الشافعی الی حدیث سہل لانہ اشد موافقۃ لظاہر القرآن واحوط للصلوة وابلغ فی حراسۃ العدو **باب** ما جاء فی سجود القرآن باب است در بیان انچہ آمدہ است در ذکر سجدہای قرآنی اختلاف ست علما را در سجدۂ تلاوت ایمہ ما برانند کہ واجب ست وامام مالک وشافعی واحمد برانند کہ سنت ست و فعل آن افضل از ترک ست ، در روایتی از احمد نیز واجب ست اگر در نماز باشد وحجت وجوب آیات واحادیث ست کہ در ذم ترک آن واقع شدہ وتاکید ومبالغہ کہ در ادای آن ورود یافتہ است و گویند کہ سجدہ جزء صلوة است کہ بجہت تخفیف اقتصار بران کردہ شد پس فرض باشد چنانکہ قیام در نماز جنازہ ولیکن چون دلائل آن قطعی نبود بوجوب قائل شدیم نہ بفرضیت و تمسک ایمہ دیگر حدیث زید بن ثابت ست کہ گفت خواندم سورۂ والنجم را در حضرت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وسجدہ نکردم وجوابش آن ست کہ وجوب سجدۂ تلاوت علی الفور نیست شاید کہ در وقت دیگر کردہ باشند ونیز تواند کہ قراءت در وقت مکروہ واقع شدہ باشد یا سجدہ نکردند بجہت بیان جواز تاخیر یا مخصوص بسجدۂ والنجم باشد کہ در وی اختلاف ست واللہ اعلم وطہارت شرط است در سجدۂ تلاوت واز ہیچکس خلاف دران منقول نگشتہ است الا در روایتی از ابن عمر آمدہ کہ وی بی وضو نیز میکرد ہیچ یکی از علما درین حکم براہ موافقت وی نرفتہ الا الشعبی و نیز میگویند کہ گاہی شعبی در راہ میرفت و اشارت بسجدہ کردہ بغیر جہت قبلہ بی وضو ومیرفت کذا قال الشیخ وبعضی از سلف برین ہم رفتہ اند کہ سجدۂ تلاوت بر مستمع ست نہ بر سامع اگر اتفاقا بی قصد آیت سجدہ بگوش رسید واجب نگردد وبعضی گویند اگر قاری سجدہ نکرد بر سامع نیز واجب نمیگردد گویا کہ قاری حکم امام دارد نسبت سامع واین را از امام مالک نیز روایت کردہ اند بعضی گفتہ اند کہ وجوب بر تقدیریست کہ قاری قصد قرات کند نہ بر قصہ وحکایت چنانکہ قصہ خوانان میخوانند وعلمای ما وجمہور ائمہ برانند کہ واجب ست بر قاری وبر سامع مطلقا بشرائط صلوة چنانکہ در ترجمۂ مشکوة است وہو المختار ۱۲ حدثنا سفین بن وکیع نا عبد اللہ بن وہب عن عمرو بن الحارث عن سعید بن ابی ہلال عن عمر الدمشقی عن ام الدرداء عن ابی الدرداء قال سجدت مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم احدی عشرۃ سجدۃ منہا التی فی النجم گفت ابو الدرداء سجدہ کردم ہمراہ آنحضرت یازدہ سجدہ را بعضی ازان یازدہ آن سجدہ است کہ در سورۂ والنجم ست وفی الباب عن علی اخرجہ الطبرانی فی الاوسط وسندہ ضعیف ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم سجد فی صلوة الصبح فی تنزیل السجدۃ واخرج البیہقی عنہ بلفظ قال عزائم السجود اربع الم تنزیل السجدۃ وحم السجدۃ واقرأ باسم ربک والنجم واخرج عنہ ایضا سعید بن منصور فی سننہ وابن ابی شیبۃ والطبرانی فی الاوسط وابن مندۃ فی تاریخ اصبہان وابن عباس اخرجہ ابن ابی شیبۃ وسعید بن منصور بلفظ کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یسجد فی ص وابی ہریرۃ اخرجہ احمد ومسلم وابن ماجۃ بلفظ اذا قرأ ابن آدم السجدۃ فسجد اعتزل الشیطان یبکی یقول یا ویلتی امر ابن آدم بالسجود فسجد فلہ الجنۃ وامرت بالسجود فعصیت فلی النار

شرح ابی الطیب

باب ما جاء فی سجود القرآن **قولہ** احدی عشرۃ سجدۃ قال ابوداود وروی عن ابی الدرداء عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم احدی عشرۃ سجدۃ واسنادہ واہ انتہی وقال المنذری وحدیث ابی الدرداء الذی اشار الیہ ابوداود اخرجہ الترمذی وابن ماجۃ وقال الترمذی غریب انتہی

عارضة الاحوذی

فاکتفی بعلم الوقت لوجوب الفعل واخر بیان التحدید الی الفعل **باب** التغلیس والاسفار بالفجر عمرۃ عن عائشۃ قالت ان کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لیصلی الصبح فینصرف النساء متلفعات بمروطھن ما یعرفن من الغلس محمود بن لبید عن رافع بن خدیج قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول اسفروا بالفجر فانہ اعظم للاجر اسنادہ اما حدیث عمرۃ عن عائشۃ صحیح متفق علیہ واما حدیث محمود عن رافع ففیہ من علوم الحدیث روایۃ صاحب عن صاحب وہو محمود بن لبید عقل عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

الترجمة

شرح سراج احمد

واخرج ابن ابی شیبۃ عنہ ایضا بلفظ سجدنا مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی اذا السماء انشقت واقرأ باسم ربک الذی خلق وابن
مسعود وزید بن ثابت قرأت علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم النجم فلم یسجد اخرجہ ابن ابی شیبۃ وعمرو بن العاص ان النبی صلی اللہ
علیہ وسلم اقرأہ خمس عشرۃ سجدۃ اخرجہ ابوداود وابن ماجۃ وفی اسنادہ مجہول قال ابوعیسی حدیث ابی الدرداء حدیث غریب
لانعرفہ الا من حدیث سعید بن ابی ہلال عن عمر الدمشقی حدثنا عبد اللہ بن عبد الرحمن نا عبد اللہ بن صالح نا
اللیث بن سعد عن خلد بن یزید عن سعید بن ابی ہلال عن عمر وہو ابن حیان الدمشقی قال سمعت مخبرا یخبرنی
عن ام الدرداء گفت عمر کہ او ابن حیان بود شنیدم حدیث کنندہ را کہ حدیث میکرد از ام الدرداء عن ابی الدرداء قال سجدت مع
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم احدی عشرۃ سجدۃ منہا التی فی النجم وہذا اصح من حدیث سفین بن وکیع عن عبد اللہ
ابن وہب از ین حدیث انحصار سجدہای یازدہ در قرآن نیست بلکہ ابوالدرداء حکایت از نفس خود کردہ کہ من ہمراہ آنحضرت یازدہ سجدہ
کردہ ام نہ اینکہ مجموع سجدہا یازدہ اند اخرج ابن ماجۃ عن ابی الدرداء ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم اقرأہ احدی عشرۃ سجدۃ لیس فیہا شیٔ
من المفصل قال ابوداود واسنادہ واہ وعن ابن عباس قال لم یسجد النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی شیٔ من المفصل منذ تحول الی المدینۃ اخرجہ
ابوداود وفی اسنادہ ضعف ولعبد الرزاق باسناد صحیح عنہ قولہ لیس فی المفصل سجدۃ واخرج الشیخان عن ابی ہریرۃ قال سجدنا مع
النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی اذا السماء انشقت واقرأ باسم ربک اخرج الشیخان عن زید بن ثابت قال قرأت علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم
النجم فلم یسجد وعن عمر انہ قرأ سجدۃ وہو علی المنبر فنزل فسجد ثم قرأہا فی الجمعۃ الاخری فتہیأ الناس للسجود فقال ان اللہ تعالی لم یکتبہا
علینا الا ان نشاء اخرجہ مالک وللبخاری نحوہ من وجہ آخر اخرج ابن ابی شیبۃ عن الحسن وعطاء وابراہیم وسعید بن جبیر انہم کانوا لایسلمون
واما التکبیر فاخرجہ ابوداود من حدیث ابن عمر مرفوعا اخرج البیہقی عن ابن عمر ان عمر قال ان اللہ تعالی لم یفرض علینا السجود الا
ان نشاء اخرجہ البخاری ایضا اخرج مسدد عن ابن عمر ان عمر سجد فی ص اخرج ابن مردویہ عن السائب بن یزید قال صلیت
خلف عثمان الفجر فقرأ سورۃ ص فسجد فیہا ثم قام فقرأ ما بقی منہا ثم رکع فقال لہ بعض القوم یا امیر المؤمنین امن عزائم السجود
قال سجدہا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم واخرجہ البیہقی عنہ ایضا وسجدہا در قرآن شریف چہاردہ اند نزد امام ما ابی حنیفہ وشافعی
لیکن نزد شافعی در سورۂ حج دو سجدہ اند و در ص نیست ونزد امام ما ابی حنیفہ در آخر سورۂ حج سجدہ نیست و در ص ہست واز
قول ترمذی مفہوم میشود کہ نزد شافعی در ص نیز ہست پس برین تقدیر پانزدہ سجدہ نزد او باشند چنانکہ مذہب مالک ست

باب فی خروج النساء الی المساجد باب ست در بیان بیرون آمدن زنان بسوی مسجدہا

حدثنا نصر بن علی ثنا عیسی بن یونس عن الاعمش عن مجاہد قال کنا عند ابن عمر
گفت مجاہد بودیم با نزد عبد اللہ بن عمر فقال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ایذنوا للنساء
باللیل الی المساجد پس گفت عبد اللہ بن عمر فرمودہ است آنحضرت کہ دستوری دہید زنان را در شب برآمدن

شرح ابی الطیب

قولہ الا من حدیث سعید بن ابی ہلال المدنی مولاہم ابو العلاء المصری قیل مدنی الاصل وقال ابن یونس نشأ بہا صدوق
لم ار لابن حزم فی تضعیفہ سلفا الا ان الساجی حکی عن احمد انہ اختلط قالہ فی التقریب **باب** فی خروج النساء الی المساجد
قولہ ایذنوا للنساء باللیل عام خصہ العلماء بامور منصوص علیہا ومقیسۃ فمن الاول ما صح انہ علیہ السلام

عارضۃ الاحوذی

مجۃ مجہا فی فیہ
من بئر فی دارہم
ورافع بن خدیج
صاحب رواہ ابوعیسی
عن محمد بن اسحق
عن عاصم بن قتادۃ
وذکوان ابن عجلان
رواہ عنہ وعاصم
فی الروایۃ غیر قوی
ولا قائم بالعلم لذلک
لم یصح ہذا الحدیث
اذ مدارہ علیہ
وہو بہذہ الصفۃ
غریبہ والتلفع ہو
التلفف الا ان فیہ
زیادۃ تغطیۃ
الراس فکل متلفع
متلفف ولیس کل
متلفف متلفعا
والمرط کساء واکثر
ما یستعمل للنساء
وقال ابن فارس
ہی ملحفۃ تو تزر
بہا والاول اشہر و
التغلیس ظلام
آخر اللیل قال الشاعر
کذبتک عینک
ہل رایت بواسط

شرح سراج احمد

بسوی مسجدها فقال ابنه والله لا ناذن لهن يتخذنه دغلا پس گفت پسر او سالم یا دیگر پسری دستوری ندہیم مر زنان را که بگیرند زنان آن اذن را بہانۂ دغل بفتح دال مهمله وغین معجمه ولام فقال فعل الله بك وفعل پس گفت ابن عمر مر پسر خود را بد دعا کرد بکند حق تعالی تو بدی را ذکر نه کرد تقول قال رسول الله صلی الله علیه وسلم وتقول لا ناذن میگویم من که فرمود آنحضرت یعنی من نسبت با آنحضرت میکنم وتو میگوئی مرا که اذن ندہ زنان را به بیرون شدن بمساجد وفی الباب عن ابی هریرة اخرجه احمد وابوداود لا تمنعوا اماء الله مساجد الله ولکن لیخرجن وهن تفلات وزینب امرأة عبدالله بن مسعود قالت قال لنا رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا شهدت احداکن المسجد فلا تمس طیبا اخرجه مسلم وزید بن خالد ودرین باب از دیگر صحابه نیز مروی گشته است چنانکه طبرانی از ام سلمه وبیهقی وطبرانی در اوسط از عائشه صدیقه وبیهقی از ابن مسعود وبیهقی وطبرانی واحمد وابن حبان از ام حمید امرأة ابی حمید الساعدی ومالک از یحیی بن سعید وابن سعد از ام صفیه خوله بنت قیس اخراج کرده اند قال ابو عیسی حدیث ابن عمر حدیث حسن صحیح

(چون حاضر شود یکی از شما مسجد را پس باید که مساس نکند چیزی خوشبو را ۱۲)

باب فی کراهیة البزاق فی المسجد باب است در بیان کراهت آب دهن انداختن در مسجد حدثنا محمد بن بشار نا یحیی بن سعید عن سفیان عن منصور عن ربعی بن حراش عن طارق بن عبدالله المحاربی قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا کنت فی الصلوة فلا تبزق عن یمینك گفت طارق ابن عبدالله که صحابی است ومراو را دو سه احادیث روایت اند فرمود آنحضرت چون هستی تو در نماز پس آب دهن نینداز از جانب راست خود ولکن خلفك او تلقاء شمالك او تحت قدمك الیسری ولیکن بینداز در پس خود یا بجانب چپ خود

شرح ابی الطیب

قال یما امرأة اصابت بخورا فلا تشهد معنا العشاء ومن الثانی حسن الملابس ومزاحمة الرجال لان الطیب محرك الداعیة فلما فقد الان منهن هذا لانهن یتکلفن للخروج ما لم یکن علیه فی المنزل منعن لیلا ونهارا وبعضهم منعوهن عن الخروج مطلقا لتغیر الزمان وغلبة الفساق بل عمم المتاخرون المنع للعجائز والشواب فی الصلوات کلها لغلبة الفساد فی سائر الاوقات قال المحقق ابن الهمام **قوله** یتخذنه دغلا بفتح الدال المهملة والغین المعجمة اصله الشجر الملتف الذی یکمن اهل الفساد فیه وکنی به عن خدیعتهن واضمارهن امرا غیر الصلوة فی المسجد **قوله** فعل الله بك دعاء علیه ای فعل الله بك ما تکره **قوله** وفعل ای وقد فعل بك جملة معترضة ذکرت للتفأل فی الاستجابة **قوله** اقول لك بیان لسبب الدعاء وهو ما صدر منه من معارضة النص بالمعنی فی النصوص لحمل الا للردع بالمعانی والعلل

باب فی کراهیة البزاق فی المسجد **قوله** ربعی بن حراش بکسر المهملة وآخره معجمة ابو مریم العبسی ثقة عابد **قوله** فلا تبزق عن یمینك تشریفا لها او تادبا مع ملك الیمین کما لا تبزق تلقاء وجهك تعظیما للحالة المناجاة مع الرب تعالی بل ترك البزاق تلقاء الوجه اکد فانه یناجی الله تعالی قبل قبلته **قوله** او تحت قدمك الیسری یدل علی ان النهی عن البزاق لیس لتعظیم المسجد والا لم یأمر بالبزاق تحت القدم بل النهی ههنا لتعظیم

قوت المغتذی

یتخذنه دغلا بفتح الدال المهملة والغین المعجمة اصله الشجر الملتف وکنی به عن خدیعتهن واضمارهن امرا غیر الصلوة فی المسجد

عارضة الاحوذی

غلس الظلام من الرباب نغبا لا وهو الغبش بالشین المعجمة وهو الغبس بالسین المهملة ولبس الغبش ممنوع فی اللغة فی اللیل انما الغبس لون کلون الرماد اذ کن فسمی الظلام المختلط بشیء من الصبابة وقد قال بعض المغاربة ان الغبش بالشین المعجمة یکون اول اللیل وآخره والغبس لا یکون الا آخر اللیل فهذا وهم بل قال ابن فارس الغبش بقیة اللیل والاسفار الضوء ماخوذ من اسفر ای تبین فانکشف وهو الصباح ومنه قوله فی ابی داود اصبحوا بالفجر فانه اعظم للاجور کرر به الفجر ماخوذ من تفجر الشیء ای ظهر لان الفجر فجران الاول

البیان المجمل

[illegible]

شرح سراج احمد

یا بینی از زیر پای چپ خود وفی الباب عن ابی سعید اخرجہ ابوداود وابن عمر اخرجہ البزار بلفظ تبعث النخامة فی القبلة یوم القیمة وہی
فی وجہ صاحبہا وانس وابی ہریرة اخرجہ مسلم واحمد وابوداود والبخاری قال ابوعیسی حدیث طارق حدیث حسن صحیح والعمل
علی ہذا عند اہل العلم وسمعت الجارود یقول سمعت وکیعا یقول لم یکذب ربعی بن حراش فی الاسلام کذبة میگفت
بکسر الراء وسکون الموحدة ۱۲
وکیع کہ دروغ نگفتہ است ربعی بن حراش در اسلام دروغ گفتنی قال عبدالرحمن بن مہدی اثبت اہل الکوفة منصور بن
المعتمر وگفت عبدالرحمن بن مہدی منصور کہ شاگرد ربعی ست اثبت اہل کوفہ است غرض مصنف تقویت حدیث ست بقوت
روات ظاہر ایراد این دو باب خروج نساء بسوی مساجد وکراہت بزاق در مسجد در ابواب سجود تلاوت ہیچ مناسبتی مفہوم نمیشود حدثنا
قتیبة ثنا ابوعوانة عن قتادة عن انس بن مالک قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم البزاق فی المسجد خطیئة فرمود
آنحضرت انداختن آب دہن در مسجد گناہ است صغیرہ وکفارتہا دفنہا وکفارت آن گناہ دفن کردن آن بزاق ست بلی لزوم
گور کردن ۱۲ دور کنندہ بردہ آن ۱۲

شرح ابی الطیب

الصلوة لان الامر بالبصاق عن یسارہ وتحت قدمہ فیما اذا کان فی غیر المسجد واما فی المسجد فلا یبصق الا فی ثوبہ لقولہ
صلی اللہ علیہ وسلم البزاق فی المسجد خطیئة فکیف یاذن فیہ صلی اللہ علیہ وسلم **قولہ** وکفارتہا دفنہا یعنی اذا ازال ذلک
البزاق او سترہ بشیء طاہر عقیب الالقاء زال عنہ تلک الخطیئة فیکون الدفن کنایة عن الازالة من قبیل ذکر المقید
وارادة المطلق لان الدفن معناہ الحقیقی الستر عن اعین الناس وفیہ ازالة من وجہ ای من اعین الناس فذکر الازالة
عن اعین الناس وارید مطلق الازالة او یکون المراد بہ معناہ الحقیقی وقال بعض الفضلاء یفید انہ لیس بخطیئة لتعظیم المسجد
والا لما افاد الدفن شیئا بل لتاذی الناس بہ وبالدفن یندفع التاذی وقد وقع التصریح بہ فی حدیث احمد وابو داود باسناد حسن
من تنخم فی المسجد فلیغیب نخامتہ ان یصیب جلد مؤمن وثوبہ فیوذیہ وروی احمد والطبرانی باسناد حسن من تنخع فی
المسجد فلم یدفنہ فسیئة وان دفنہ فحسنة فلم یجعلہ سیئة الا بقید عدم الدفن وفی حدیث مسلم وجدت فی مساوی
اعمال امتی نخاعة تکون فی المسجد لا تدفن فزعم بعض انہ لتعظیم المسجد فقال ان اضطر الی ذلک کان البصاق فوق البوا
ری خیرا من البصاق تحتہا لان البواری لیست من المسجد حقیقة ولہا حکم المسجد بخلاف ما تحتہا وہذا بعید بالنظر
الی الاحادیث والاقرب عکس ذلک لان التاذی فی البواری اکثر من التاذی فیما تحتہا بل ما تحتہا بمنزلة الدفن لہا انتہی اقول
الظاہر من سیاق الاحادیث وہو قولہ صلی اللہ علیہ وسلم البزاق فی المسجد خطیئة وکفارتہا دفنہا وحدیث ان النبی صلی اللہ علیہ
وسلم ابصر نخامة فی قبلة المسجد فحکہا بحصاة ان النہی لتعظیم المسجد واما ایذاء المسلم فمحرم مطلقا سواء کان فی المسجد او لا
قال القسطلانی قولہ فی المسجد ظرف للفعل فلا یشترط کون الفاعل فیہ حتی لو بصق وہو خارج المسجد فیہ تناولہ النہی قال القاضی
عیاض انما یکون خطیئة اذا لم یدفنہ فمن اراد دفنہ فلا ویؤیدہ حدیث ابی امامة عند احمد والطبرانی باسناد حسن مرفوعا
من تنخع فی المسجد فلم یدفنہ فسیئة وان دفنہ فحسنة فلم یجعلہ سیئة الا بقید عدم الدفن ورد النووی فقال ہو
خلاف صریح الحدیث قال وحاصل النزاع ان ہہنا عمومین تعارضا وہما قولہ البزاق فی المسجد خطیئة وقولہ لیبصق عن
یسارہ او تحت قدمہ فالنووی یجعل الاول عاما ویخص الثانی بما اذا لم یکن بالمسجد والقاضی یجعل الثانی عاما ویخص الاول
بمن لم یرد دفنہا وتوسط بعضہم فحمل الجواز علی ما اذا کان لہ عذر کان لم یتمکن من الخروج من المسجد والمنع علی

عارضة الاحوذی

کذنب السرحان وہو
ذنب مستطیل
مستدق صاعد
کاذب کالذئب
یبدو ویخفی بعیدا
لا ثبات لہ وہو
الخیط الاسود الثانی
وہو الاسفار والنور
ومنہ الحدیث نوروا
بالفجر قولہ اسفروا
بالفجر وہو نور یبدو
منتشرا مستطیرا
علی الافق صادق
ثابت مدید کہیأة
الاکلیل وہو الصبح
والصباح وقال بعضہم
الصبح ما جمع بیاضا
وحمرة ولا یصح الا
ما قلناہ وہو الخیط
الابیض وکذلک
قال الشافعی واحمد
لان الاسفار بیاض
الصبح وبیان الفجر
وتوہم ابو حنیفة
انہ النور القوی
التالی بطلوع الشمس
وبنی علیہ مسألة خطاء
فقہہ لا اختلاف

الترجمة

اسماء الرجال

شرح سراج احمد

چیزی مگر قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح **باب** فی السجدة فی اذا السماء انشقت و اقرأ باسم ربک الذی خلق
باب است در بیان ذکر کردن سجده سورهٔ اذا السماء انشقت و سورهٔ اقرأ حدثنا قتیبة بن سعید نا سفین بن عیینة عن ایوب
ابن موسی عن عطاء بن میناء عن ابی هریرة قال سجدنا مع رسول الله صلی الله علیه وسلم فی اقرأ باسم ربک و اذا السماء انشقت
گفت ابو هریره سجده کردیم ما همراه آنحضرت درین هر دو سوره حدثنا قتیبة نا سفین عن یحیی بن سعید عن ابی بکر بن محمد
ابن عمرو بن حزم عن عمر بن عبد العزیز عن ابی بکر بن عبد الرحمن بن الحارث بن هشام عن ابی هریرة عن النبی صلی الله
علیه وسلم مثله مانند حدیث گذشته وفی الحدیث اربعة من التابعین بعضهم عن بعض و در اسناد حدیث چهار تابعین که بعضی
از ایشان روایت دارند از بعضی یحیی بن سعید ابو بکر بن محمد عمر بن عبد العزیز ابو بکر بن عبد الرحمن قال ابو عیسی حدیث ابی هریرة
حدیث حسن صحیح والعمل علی هذا عند اکثر اهل العلم یرون السجود فی اذا السماء انشقت و فی اقرأ باسم ربک **باب** ما جاء
فی السجدة فی النجم باب است در بیان آنچه آمده است در ذکر سجده که در سورهٔ نجم است حدثنا هارون بن عبد الله البزار نا
عبد الصمد بن عبد الوارث نا ابی عن ایوب عن عکرمة عن ابن عباس قال سجد رسول الله صلی الله علیه وسلم فیها یعنی
النجم والمسلمون والمشرکون والجن والانس گفت ابن عباس سجده کرد آنحضرت در سورهٔ والنجم و مسلمانان و کافران و پریان و آدمیان
همراه آنحضرت کردند مراد همین جن و انس که درین مجلس حاضر بوده باشند بطریق تقریر و تاکید یا هر که بر روی زمین از آدمیان و پریان بود و علم آن
از جانب رسول خدا ثابت شده باشد در ترجمهٔ مشکوة نوشته است که سجدهٔ آنحضرت بجهت امتثال امر الهی بود و سجود شکر گذاری نعم عظیمه بنا

شرح ابی الطیب

ما اذا لم یکن له عذر انتهی فعلی هذا قوله صلی الله علیه وسلم ان یصیب بجلد مؤمن الخ بیان لمعنی الدفن و لحده و
حیث امر الشارع یجب امتثاله و یمکن ان یقال ان البزاق فی المسجد خطیئة لترک الامرین تعظیم المسجد و تعظیم المصلی
و بالدفن بمعنی الازالة تزول الخطیئة بلا شبهة و بمعنی الستر تزول ایضا لما امر به الشارع فقی البزاق فی المسجد خطیئة
لترک تعظیم المسجد و تعظیم المصلی و بالدفن تزول الخطیئة لنیل تعظیمهما لارتفاع القذارة و لازالة التاذی **باب فی**
السجدة فی اذا السماء انشقت و اقرأ باسم ربک الذی خلق **قوله** حسن صحیح رواه مسلم و رواه ایضا البخاری
الا انه لم یذکر اقرأ باسم ربک و هو حجة علی من لم یقل بالسجدة فی المفصل **باب** ما جاء فی سجدة والنجم
قوله والمسلمون والمشرکون معطوف علی رسول الله صلی الله علیه وسلم ذکروا فی سبب سجود
الکفار عند سجوده صلی الله علیه وسلم وجوها و احسن ما قیل ما ذکره الطیبی لعله صلی الله علیه وسلم
سجد هذه السجدة لما وصفه الله تعالی فی مفتتح السورة من انه لا ینطق عن الهوی و ذکر شان قربه
من الله تعالی و انه اراه من آیات ربه الکبری و انه ما زاغ البصر و ما طغی شکرا لله تعالی علی تلک
النعمة العظمی والمشرکون لما سمعوا اسماء طواغیتهم اللات والعزی سجدوا معه و اما ما یروی
انهم سجدوا لما مدح النبی صلی الله علیه وسلم اباطیلهم فقول باطل من مخترعات الزنادقة انتهی
اقول احسن منه ان یقال ان الله تعالی اظهر علیهم جلالة النبی صلی الله علیه وسلم فلم یقدروا
ان یخالفوه فی مجلسه صلی الله علیه وسلم و قال ابن مسعود لانها اول سجدة نزلت

عارضة الاحوذی

بین الائمة ان اول
وقت صلوة الصبح
طلوع الفجر الصادق
واختلفوا فی آخر
وقتها الاختیاری
فروی عن مالک و
ابی سعید الاصطخری
انهما قالا اذا اسفر
النور و تبینت الاشیاء
فیها زال وقت الاختیار
وبقی وقت الضرورة
الی ان یبقی للصلوة
الصبح مقدار رکعة
قبل طلوع الشمس
کما قلنا نحن فی وقت
الضرورة ولا یصح
عنه بحال والصحیح
عن مالک ان وقتها
یمتد الی طلوع الشمس
بلا وقت ضرورة
لها وما روی عنه
خلافه لا یصح و
تحقیق ذلک عنهما
جمیعا یطول و تنقطع
الاعمار دون تتبع
هذه الدقائق
لا سیما مع قلة
الهمم فی التوسع

شرح سراج احمد

سجانہ کہ سجدہ کردند در اول سورہ کہ سجدہ مسلمانان بجہت متابعت آنحضرت در امتثال امر و اتیان شکر و سجدہ مشرکان بجہت سماع اسمای آلہہ ایشان بود از لات و عزی و منات یا از جہت ظہور سطوت و سلطان عزت و جبروت و سطوع انوار عظمت و کبریای توحید الہی خود کرد چنانکہ تاب و طاقت و اختیار باطل شد و اثر جحود و انکار و استکبار محو و مضمحل گشت مگر ازان کسیکہ اشقی و اطغی قوم بود کہ کفی از خاک برگرفت و بر جبہہ زشت خود زد و گفت این قدر بس ست وفی الباب عن ابن مسعود اخرجہ الشیخان بلفظ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قرأ والنجم فسجد وسجد من کان معہ غیر ان شیخا من قریش اخذ کفا من حصی او تراب فرفعہ الی جبہتہ وقال یکفینی ہذا قال عبد اللہ فلقد رأیتہ بعد قتل کافرا وزاد البخاری فی روایۃ وہو امیۃ بن خلف وابی ہریرۃ اخرجہ مالک ومسدد والطحاوی والبیہقی بلفظ ان عمر بن الخطاب قرأ والنجم اذا ہوی فسجد فیہا ثم قام فقرأ سورۃ اخری قال ابو عیسی حدیث ابن عباس حدیث حسن صحیح والعمل علی ہذا عند بعض اہل العلم یرون السجود فی سورۃ النجم وقال بعض اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وغیرہم لیس فی المفصل سجدۃ وبعضی از اہل علم از صحابہ وغیر ایشان گفتہ اند کہ نیست در مفصل سجدہ چنانکہ ابن عباس وابی الدرداء وہو قول مالک بن انس والقول الاول اصح مصنف گوید و قول اول صحیح تر ست کہ در سورہ نجم سجدہ است وبہ یقول الثوری وابن المبارک والشافعی واحمد واسحق

باب ما جاء من لم یسجد فیہ

باب ست در بیان انچہ آمدہ است در حق کسیکہ سجدہ نکند در سورۂ والنجم حدثنا یحیی بن موسی نا وکیع عن ابن ابی ذئب عن یزید بن عبد اللہ بن قسیط عن عطاء بن یسار عن زید بن ثابت قال قرأت علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم النجم فلم یسجد فیہا گفت زید بن ثابت خواندم من بر آنحضرت سورۂ والنجم را پس سجدہ نکرد در وے واین بعد از تحویل بمدینہ بود واین ہمان حدیث ست کہ قائلان بعدم وجوب سجدہ تلاوت بدان تمسک کردہ اند قال ابو عیسی حدیث زید بن ثابت حدیث حسن صحیح وتاول بعض اہل العلم ہذا الحدیث فقال انما ترک النبی صلی اللہ علیہ وسلم السجود وتاویل کردہ اند بعضی اہل علم این حدیث را پس گفتہ اند کہ جز این نیست کہ ترک کرد آنحضرت

شرح ابی الطیب

قولہ والقول الاول اصح لانہ اوفق بالنصوص قال شارح الموطا وبہ قال الخلفاء الاربعۃ والائمۃ الثلثۃ وغیرہم واستدل بعض المالکیۃ بان ابا سلمۃ قال لابی ہریرۃ لما سجد لقد سجدت فی سورۃ ما رایت الناس یسجدون فیہا فدل علی ان الناس ترکوہ وجری العمل بترکہ وردہ ابن عمر بما حاصلہ ای عمل یدعی مع مخالفۃ المصطفی والخلفاء الراشدین بعدہ انتہی وقال القسطلانی روی البزار والدارقطنی باسناد رجالہ ثقات عن ابی ہریرۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم سجد فی سورۃ النجم وسجد نا معہ وعند ابن مردویۃ فی التعبیر عن ابی سلمۃ بن عبد الرحمن انہ رای ابا ہریرۃ سجد فی خاتم النجم فسالہ فقال انہ رای النبی صلی اللہ علیہ وسلم یسجد فیہا وابو ہریرۃ انما اسلم بالمدینۃ انتہی

باب ما جاء من لم یسجد فیہ ما مصدریۃ والمضاف محذوف ای باب مجیٔ یعنی ورود حدیث من لم یسجد فی المفصل نضمیر فیہ راجع الی المفصل **قولہ** وتاول بعض اہل العلم ہذا الحدیث الخ اشارۃ الی ثلثۃ اجوبۃ عن الحدیث حاصل الاول ان زیدا ہو القاری والقاری امام للسامع فیجوز لہ ان یترک اتباعا للامام فترک النبی صلی اللہ علیہ وسلم اتباعا للترک زید بن ثابت وترک زید لعلہ لصغرہ حینئذ وحاصل الثانی وہو قولہ وقالوا ای قال بعضہم السجدۃ واجبۃ الخ الا انہ کان علی غیر وضوء فاخرہ حتی

عارضۃ الاحوذی

فی تنبوحۃ العلم والدلیل علی صحۃ ذلک ما روی مسلم وغیرہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال وقت الصبح من طلوع الفجر ما لم تطلع الشمس ووقت العصر ما لم تصفر الشمس ولکن اتفق العلماء علی ان التغلیس بہا افضل لمداومۃ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علیہا ولانہ ما صلاہا قط فی اخر وقتہا الا مرتین حین صلاہا مع جبریل وحین علم السائل ثم کانت صلاتہ التغلیس حتی لحق باللہ کذلک روی عنہ صلی اللہ علیہ وسلم خرج فی الصحیح ولکن انما ہو الغلس المستحب عند اسفار الفجر وبیانہ للابصار ومن صلی بالمنازل قبل تبیینہ فہو مبتدع فان اوقات

شرح سراج احمد

سجدہ را لان زید بن ثابت حین قرأ فلم یسجد لم یسجد النبی صلی اللہ علیہ وسلم از جہت آنکہ بدرستیکہ زید بن ثابت در هنگامیکہ خواند پس سجدہ نکرد سجدہ نکردہ آنحضرت وقالوا السجدۃ واجبۃ علی من سمعها وگفتہ اند اہل علم سجدہا واجب اند برکسیکہ بشنود آیت سجدہا را ولم یرخصوا فی ترکها ورخصت ندادہ اند در ترک کردن سجدہ وقالوا ان سمع الرجل وهو علی غیر وضوء فلا یسجد وگفتہ اند علما اگر بشنید آدمی سجدہ را درحالیکہ او بی وضو باشد پس سجدہ نکند بی وضو فاذا توضأ سجد پس چون وضو کند سجدہ ادا نماید وهو قول سفین واہل الکوفۃ وبہ یقول اسحق وقال بعض اہل العلم انما السجدۃ علی من اراد ان یسجد فیها وگفتہ اند بعضی اہل علم جز این نیست کہ سجدہ برکسی ست کہ ارادہ کند اینکہ سجدہ کند دروی والتمس فضلها والتماس کند وطلب کند فضیلت را ورخصوا فی ترکها ورخصت دادہ اند علما در ترک آن قالوا ان اراد ذلك گفتہ اند اگر ارادہ کند سجدہ نکردن را واحتجوا بالحدیث المرفوع حدیث زید بن ثابت وحجت گرفتہ اند بحدیث مرفوع کہ حدیث زید بن ثابت ست وآن این ست قال قرأت علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم النجم فلم یسجد فیها فقالوا پس گفتہ اند علما لو کانت السجدۃ واجبۃ لم یترك النبی صلی اللہ علیہ وسلم زیدا حتی کان یسجد ویسجد النبی صلی اللہ علیہ وسلم اگر می بود سجدہ دروی واجب نمیگذاشت آنحضرت زید را تا آنکہ سجدہ کردی وسجدہ کردی آنحضرت واحتجوا بحدیث عمر انہ قرأ سجدۃ علی المنبر فنزل فسجد وحجت گرفتہ اند بحدیث عمر بن الخطاب کہ او خواند سجدہ سورۂ نجم را بر منبر استادہ پس فرود آمد از منبر پس سجدہ کرد ثم قرأها فی الجمعۃ الثانیۃ فتهیأ الناس للسجود پستر خواند عمر آن سجدہ را در جمعۂ دیگر پس تیاری کردند مردم برای ادای سجدہ فقال انها لم تکتب علینا الا ان نشاء پس گفت عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ فرض کردہ شدہ است سجدہ بر ما مگر وقتیکہ می خواهیم سجدہ را فلم یسجد ولم یسجدوا پس سجدہ نکرد عمر بن الخطاب وسجدہ نکردند مردم وذهب بعض اہل العلم الی هذا وهو قول الشافعی واحمد

معناہ عندنا لم تکتب علینا فی الفور ۱۲

باب ماجاء فی السجدۃ فی ص بابیست دربیان آنچہ آمدہ است در گذاردن سجدہ در سورہ ص حدثنا ابن ابی عمر نا سفین عن ایوب عن عکرمۃ عن ابن عباس قال رأیت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یسجد فی ص گفت ابن عباس دیدم آنحضرت را کہ سجدہ میکرد در سورۂ ص قال ابن عباس ولیست من عزائم السجود گفت ابن عباس ونیست سجدہ سورۂ ص از واجبات یعنی چنانکہ حکم دیگر سجدہاست حکم این سجدہ برابر آنہا نیست قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح واختلف اہل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وغیرهم

شرح ابی الطیب

یتوضأ فظن زید انہ ترك السجدۃ ویقال معنی کلام زید انہ لم یسجد فی الحال بل باخرہ وحاصل الثالث ان السجدۃ لیست بواجبۃ فترکها احیانا لا یضر ولا یدل علی عدمها اقول واختار ابو داؤد التاویل الاول فقال کان زید الامام فلم یسجد فیہ ای کان زید هو الامام ای القاری ولم یسجد فترکہ تبعا لہ بناء علی توقف سجود السامع علی القاری **باب** ماجاء فی السجدۃ فی ص **قولہ** قال ابن عباس ولیست من عزائم السجود التانیث باعتبار السجدۃ وفی بعض الروایات لیس بالتذکیر باعتبار السجود والعزیمۃ فی اصطلاح الفقهاء الحکم الثابت بالاصالۃ کوجوب الصلوات الخمس واستعمالها فی الفریضۃ اکثر من السنۃ فمعناہ لیست من الفرائض علی مذهب ابی حنیفۃ بل من الواجبات وعند الشافعی سجود التلاوۃ سنۃ فمعناہ علی مذهبہ لیست من سجدات التلاوۃ بل سجدۃ شکر

عارضۃ الاحوذی

الصلوۃ انما علقت بالاوقات المبینۃ للعامۃ والخاصۃ والعلماء والجهال وانما شرعت المنازل لیعلم بها قرب الصباح فکیف الصائم ویتاهب المصلی حتی اذا تبین الفجر صلی فائدۃ تسمی صلوۃ الصبح والفجر بصلوۃ الغداۃ وانما قلنا ذلك لان اللہ سماها صلوۃ الفجر فقال وقرآن الفجر والنبی صلی اللہ علیہ وسلم کذلك سماها فقال اسفروا بالفجر وکذلك سماها رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی احادیث کذلك الصبح **باب** ماجاء فی التعجیل بالظهر والعصر وتاخیرهما الزهری عن انس ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلی الظهر حین زالت

اسماء الرجال

ابن ابی عمر ابو محمد بن یحیی ابن ابی عمر العدنی نسب لجدہ نزیل مکہ ... ابو حاتم کان فیہ غفلۃ من العاشرۃ مات سنۃ ثلث واربعین کذا فی التقریب

باقی در صفحہ آیندہ

شرح سراج احمد

فی هذا اختلاف کرده اند اہل علم از صحابہ وغیر ایشان در حکم سجدہ ص فرأی بعض اهل العلم ان یسجد فیها پس اعتقاد کرده اند بعضی اہل علم اینکہ سجدہ کنند در ص وهو قول سفین وابن المبارك والشافعی واحمد واسحق وقال بعضهم انها توبة نبی وگفته اند بعضی علما که قائل بسجده نیستند که آن سجدہ توبۂ پیغمبری بود که داود است علیه السلام ولم یروا السجود فیها ونمی بینند سجدہ کردن را در ص این قول ترمذی مخالف کتب فقہ نوشتہ است که در کتب فقہ نوشتہ است که در سورۂ ص سجده نیست نزد امام شافعی و اینجا مذہب شافعی را ذکر کرده است والله اعلم **باب** ماجاء فی السجدة فی الحج باب است در بیان آنچہ آمده است در حق سجده در سورۂ حج حدثنا قتیبة ثنا ابن لهیعة عن مشرح بن هاعان در تقریب است مشرح بکسر اوله وسکون ثانیه و فتح ثالثه وآخره مهملة ابن هاعان المعافری و بفتحتین ر فاء المصری ابو مصعب مقبول من الرابعة مات سنة ثمان وعشرین عن عقبة ابن عامر الجهنی صحابی است مشهور در کنیت وی هفت اقوال اند علما را اشهر آن ابو حماد است والی مصر ساخت او را معاویه بن ابی سفیان وسه سال والی بر مصر بود و او فقیه فاضل بود در قرب ستین از وفات نمود قال قلت یا رسول الله فضلت سورة الحج بان فیها سجدتین قال نعم گفت عقبه بن عامر گفتم بطریق استفهام یا رسول الله فضیلت داده شد سوره حج باینکه در وی دو سجده اند فرمود آنحضرت آری ومن لم یسجدهما فلا یقرأهما وهر که نکرد هر دو سجده را پس نخواند هر دو آیت را قال ابو عیسی هذا حدیث اسناده لیس بالقوی گفت ترمذی که اسناد این حدیث نیست قوی زیرا که یکی از راویان ابن لهیعه است و وی ضعیف است اگرچه

شرح ابی الطیب

باب ماجاء فی السجدة فی الحج **قوله** ابن لهیعة هو عبد الله بن لهیعة بفتح اللام وکسر الهاء ابن عطیة الحضرمی صدوق خلط بعد احتراق کتبه وله فی مسلم بعض شیء واما مشرح فبکسر اوله وسکون ثانیه وفتح ثالثه وآخره مهملة ابن هاعان المعافری بفتحتین ابو مصعب مقبول قال المحقق ابن الهمام قال الترمذی اسناده لیس بالقوی کانه لاجل ابن لهیعة وروی ابو داود فی المراسیل عنه علیه السلام فضلت سورة الحج بسجدتین وقد اسند هذا ولا یصح واخرج الحاکم ما اخرجه الترمذی قال عبد الله بن لهیعة احد الائمة وانما نقم اختلاطه فی آخر عمره ولا یخفی ان هذا وجه ضعف الحدیث **قوله** فلا یقرأهما ای من لم یرد ان یسجدهما فلا یقرأهما ای السجدتین لان القراءة تصیر فی حقه سببا لترك الواجب او السنة المؤكدة علی اختلاف فی السجدة فیصیر اثما او متهاونا عند ترکها والغرض منه الحث علی اتیان السجدة لا الغرض ترك القراءة وقال ابن الهمام والسجدة الثانیة فی الحج عندنا للصلوة لانها مقرونة بالامر بالركوع والمعهود فی مثله کونه من ارکان الصلوة نحو اسجدی وارکعی مع الراکعین انتهی اقول وهذا الجواب مبنی علی ضعف الحدیث والا فالقیاس فی مقابلة النص غیر صحیح **قوله** لیس اسناده بالقوی ذکر وجهه آنفا

قوت المغتذی

فضلت سورة الحج بان فیها سجدتین قال العراقی یحتمل ان المراد فضلت علی سائر السور وعلی السور التی فیها سجود التلاوة قال والثانی اولی لثبوت تفضیل سورة الفاتحة

عارضة الاحوذی

الشمس الاسود عن عائشة قالت ما رأیت احدا کان اشد تعجیلا للظهر من رسول الله صلی الله علیه وسلم ولا من ابی بکر ولا من عمر مضطرب قال محمد وقد رواه حکیم بن جبیر کما یاتی ان شاء الله حدیث سعید بن المسیب وابو سلمة عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا اشتد الحر فابردوا عن الصلوة فان شدة الحر من فیح جهنم حدیث زید بن وهب عن ابی ذر ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کان فی سفر ومعه بلال فاراد ان یقیم فقال ابرد ثم اراد ان یقیم فقال ابرد فی الظهر حتی راینا فیء التلول ثم اقام فصلی فقال

بقیہ صفحہ ۵۲۲ [illegible]

قوله عند الشافعی واحمد فی الحج سجدتان وعندنا الثانیة منهما للصلاة وموضع السجدة فی حم السجدة عند قوله ان کنتم ایاه تعبدون وعند الشافعی عند قوله وهم لا یسأمون و کذا فی عقود الجواهر وباقی البحث فی فتح القدیر لابن الهمام فراجعه ۱۲

عارضة الاحوذی

رسول الله صلی الله
علیہ وسلم ان شدة
الحر من فیح جهنم
فابردوا عن الصلوٰة
عروة عن عائشة
قالت صلی رسول الله
صلی الله علیہ وسلم
العصر والشمس فی
حجرتها لم یظهر الفیئ
من حجرتها وثبت
عن العلاء بن
عبد الرحمن انہ
دخل علی انس بن
ملك فی دارة بالبصرة
حین انصرف من
الظهر ودارة بجنب
المسجد قال قوموا
فصلوا العصر فقمنا
فصلینا فلما انصرفنا
قال سمعت رسول
الله صلی الله علیہ
وسلم قال صلوة
المنافق یجلس یرقب
الشمس حتی اذا کانت
بین قرنی الشیطان
قام فنقرا ربعا لا
یذکر الله فیها الا
قلیلا مرتب بن

شرح سراج احمد

از ایمۂ حدیث ست ولیکن در آخر عمر خللی وخلطی بحفظ وی راه یافت کہ موجب عدم اعتماد بر حدیث وی گشت واختلف
اهل العلم فی هذا فروی عن عمر بن الخطاب و ابن عمر انهما قالا واختلاف کرده اند اہل علم درین حدیث پس روایت
کرده شده است از عمر بن الخطاب و عبد اللہ بن عمر کہ ہر دو گفتند فضلت سورة الحج بان فیها سجدتین فضیلت
داده شده است سوره حج کہ بدرستیکہ درین سوره دو آیت سجده اند اخرجه مالک عن عمر موقوفا ولابی داود فی المراسیل عن
خالد بن معدان مرفوعا فضلت سورة الحج علی القرآن بسجدتین (فضیلت داده شد سوره حج بر باقی قرآن بسبب دو سجده کہ در وی اند ۱۲) وبه یقول ابن المبارك والشافعی واحمد واسحق
ورای بعضهم فیها سجدة واعتقاد کرده اند بعضی علما کہ در وی یک سجده است وهو قول سفین الثوری و ملك واهل الکوفة

باب ما جاء ما یقول فی سجود القرآن باب در بیان انچه آمده است در انچه گفته وخوانده میشود در سجدهای قرآن حدثنا قتیبة
ثنا محمد بن یزید بن خنیس بضم خای معجمه وفتح نون وسکون تحتیه مخزومی مولاهم المکی مقبول از عباد تاسعه بود ثنا الحسن بن محمد
ابن عبید اللہ بن ابی یزید قال قال لی ابن جریج یا حسن اخبرنی عبید اللہ بن ابی یزید عن ابن عباس قال جاء
رجل الی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فقال یا رسول اللہ انی رایتنی اللیلة آمد مردی نزد آنحضرت پس گفت ای پیغمبر خدا من در
خواب دیدم وبیان کرد کہ بدرستیکہ من دیدم خود را امشب و انا نائم ومن در خواب بودم کانی اصلی خلف شجرة گویا کہ نماز میکنم در پس درختی
فسجدت پس سجدۂ تلاوت کردم فسجدت الشجرة بسجودی پس سجده کرد آن درخت در وقت سجده کردن من یا بجهت سجده کردن من
فسمعتها وهی تقول پس شنیدم آن درخت کہ میخواند در سجده این دعا را اللهم اکتب لی بها عندك اجرا خداوندا بنویس برای من
باین سجده پاداش را نزد خود وضع عنی بها وزرا وبنه از من بسبب وی گرانی بزه واجعلها لی عندك ذخرا وبگردان آن
سجده را برای من نزد خود ذخیره وتقبلها منی کما تقبلتها من عبدك داود وبپذیر آنرا از من چنانچه پذیرفته سجده را از بنده
خود کہ داود ست علیہ السلام قال الحسن قال لی ابن جریج قال لی جدك گفت حسن گفت مرا ابن جریج گفت مرا جد تو عبید اللہ

شرح ابی الطیب

قوله فضلت سورة الحج ای علی السور التی فیها سجود التلاوة لا علی الکل لثبوت تفضیل سورة الفاتحة
باب ما جاء ما یقول فی سجود القرآن **قوله** فسجدت یحتمل ان تکون السجدة صلاتیة و
الاظهر انها سجدة تلاوة لان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قرأ هذا الدعاء فی سجدة
التلاوة **قوله** اکتب لی بها ای بسبب هذه السجدة او فی مقابلتها فالباء
للظرفیة والمضاف محذوف **قوله** قال لی جدك ای عبید اللہ بن ابی یزید

قوت المغتذی

وتقبلها منی کما تقبلتها من عبدك داود قال القاضی ابوبکر بن العربی عسر علی فی هذا الحدیث ان یقول احد ذلك
فانه فیه طلب قبول مثل ذلك القبول واین ذلك اللسان و این تلك النیة قلت لیس المراد المماثلة من کل وجه بل
فی مطلق القبول وقد ورد فی دعاء الاضحیة وتقبل منی کما تقبلت من ابراهیم خلیلك ومحمد نبیك
واین المقام من المقام ما ارید بهذا الا مطلق القبول وفیه ایماء الی الایمان
بهؤلاء الانبیاء واذا ورد الحدیث بشیء اتبع ولا اشکال

شرح سراج احمد

ابن ابی یزید قال ابن عباس فقرأ النبی صلی اللہ علیہ وسلم سجدۃ گفت ابن عباس پس خواند آنحضرت بعد از شنیدن این خبر خواب آن مرد آیۂ سجدہ را در ہمین مجلس بقصد خواندن این دعا یا وقتی دیگر خواندن آیۂ سجدہ اتفاق افتاد ثم سجد فقال ابن عباس فسمعتہ وھو یقول مثل ما اخبرہ الرجل عن قول الشجرۃ پس سجدہ کرد آنحضرت پس گفت ابن عباس شنیدم آنحضرت را در حالیکہ او میفرمود مانند آنچہ خبر دادہ بود آن مرد از گفتار درخت و دعای وی معلوم نمیشود کہ آن مرد خواند سورۂ ص یا سورۂ دیگر را و ظاہر از روایت ذکر این لفظ چنان در ذہن می افتد کہ سورۂ ص خواندہ باشد و فی الباب عن ابی سعید اخرجہ سعید بن منصور فی سننہ و ابوداود والحاکم بلفظ انما ہی توبۃ نبی یعنی ص قال ابو عیسی ھذا حدیث غریب من حدیث ابن عباس لا نعرفہ الا من ھذا الوجہ

نیست این سجدہ مگر توبۂ نبی مراد مسلار د سورۂ ص را ۱۲

حدثنا محمد بن بشار نا عبد الوہاب الثقفی نا خالد الحذاء عن ابی العالیۃ عن عائشۃ قالت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول فی سجود القرآن باللیل گفت عائشہ بود آنحضرت کہ میگفت و میخواند در سجدۂ تلاوت در شب این دعا را سجد وجہی للذی (بتشدید السجدۃ ۱۲) خلقہ وشق سمعہ وبصرہ سجدہ کرد روی من یا ذات من مرکسی را کہ پیدا کرد او را و شگافت شنوائی او را و بینائی او را یعنی گوش و چشم را کہ شگافہا اند قوت سمع و بصر در انجا نہادہ بحولہ وقوتہ سجدہ کرد بقدرت و توانائی و توفیق او و تقیید بلیل اتفاقی است کہ عائشہ این دعا را از آنحضرت در شب شنیدہ و گفتن این قول از آنحضرت در مطلق سجدۂ تلاوت بلا تقیید شب یا روز نیز آمدہ و خواندن این دعا نیز مروی ست رب انی ظلمت نفسی فاغفرلی و خواندن این تسبیح نیز آمدہ سبحان ربنا ان کان وعد ربنا لمفعولا و ظاہر مذہب حنفیہ آن ست کہ تسبیح مسنون در سجدہ صلاتیہ کفایت میکند در سجدۂ تلاوت چہ سجدۂ صلاتیہ افضل ست و چون در انجا کفایت میکند در ینجا بطریق اولی کند و با وجود آن شک نیست کہ آنچہ صحیح شدہ است روایت آن از ادعیہ خصوص در سجدۂ تلاوت خواندن آن در وی اولی و انسب است قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن صحیح **باب** ما ذکر فی من فاتہ حزبہ من اللیل فقضاہ بالنہار باب است در بیان آنچہ آمدہ است ہر کہ فوت کند او را حزب و ورد او از شب کہ بخواندن آن عادی باشد از قسم نماز یا دعا پس قضا کرد او را در روز حدثنا قتیبۃ نا ابو صفوان عن یونس عن ابن شہاب ان السائب بن یزید و عبید اللہ اخبراہ بدرستیکہ سائب و عبید اللہ ہر دو حدیث کردند ابن شہاب زہری را عن عبد الرحمن بن عبد القاری قال سمعت عمر بن الخطاب یقول قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من نام عن حزبہ او عن شیء منہ فرمود آنحضرت ہر کہ بخواب رفت از ورد خویش یا از چیزی دیگر از خود نماز و غیرہ

ای عن حزبہ کلہ او عن بعضہ ۱۲

شرح ابی الطیب

قولہ غریب من حدیث ابن عباس قال ابن حجر لکنہ صححہ الحاکم وحسنہ غیرہ **باب** ما ذکر فی من فاتہ حزبہ من اللیل فقضاہ بالنہار **قولہ** عن حزبہ بکسر الحاء المہملۃ وزای وباء موحدۃ وفی روایۃ ابن ماجۃ بجیم مضمومۃ

قوت المغتذی

من نام عن حزبہ بکسر الحاء المہملۃ وزای وباء موحدۃ وفی روایۃ ابن ماجۃ بجیم مضمومۃ وبالہمزۃ مکان الباء الموحدۃ وفی روایۃ النسائی من نام عن حزبہ او قال جزئہ وھو شک من بعض رواتہ قال العراقی وھل المراد بہ صلوۃ اللیل او قراءۃ القرآن فی صلوۃ او غیر صلوۃ یحتمل کلا من الامرین

عارضۃ الاحوذی

ابی ملیکۃ عن ام سلمۃ قالت کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اشد تعجیلا للظہر منکم وانتم اشد تعجیلا للعصر منہ الاسناد روی ابو داود عن المسیح بن موسی عن انس کنا اذا کنا مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی السفر فقلنا زالت الشمس او لم تزل صلی الظہر ثم ارتحل واما حدیث عائشۃ فرواہ حکیم بن جبیر وقد تکلم فیہ شعبۃ وقال ابو عیسی فی ھذا الحدیث اضطراب والذی فیہ ان سفین رواہ عنہ ورواہ عن سفین یحیی بن سعید ورواہ احمد بن حنبل عن اسحق ابن یوسف عن سفین لا ذکر

اسماء الرجال مسیح بن موسی ... ابن عبد الرحمن الانصاری ... ثقات ... ذکرہ العجلی فی ثقات التابعین تقریب

شرح سراج احمد

نقرأه ما بین صلوٰة الفجر و صلوٰة الظہر پس خواند آن حزب خود را میان نماز فجر و نماز ظہر کتب له کانما قرأه من اللیل نوشتہ میشود برای وی مزد آنرا کہ گویا کہ خواند آنرا در شب قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح و ابو صفوان اسمه عبد الله بن سعید المکی و روی عنه الحمیدی و کبار الناس و ابو صفوان نام او عبد اللہ است و روایت کردہ است حدیث را از وی حمیدی و کبار مردم

باب ما جاء من التشدید فی الذی یرفع راسه قبل الامام بابیست در بیان آنچه آمدہ است از شدت گناہ در حق کسیکہ بردارد سر خود را پیش از برداشتن امام سر را حدثنا قتیبة ثنا حماد بن زید عن محمد بن زیاد وهو ابو الحارث البصری ثقة و ابو الحارث مردی ثقہ بود عن ابی هریرة قال قال محمد صلی اللہ علیه وسلم اما یخشی الذی یرفع راسه قبل الامام فرمود آنحضرت آیا نمی ترسد کسیکہ بر میدارد سر خود را پیش از برداشتن امام سر را در نماز ان یحول الله راسه راس حمار ازینکہ بگرداند حق تعالی سر او را سر خر یعنی تبدیل کند صورت او را بصورت جانوری بد این وعید است سخت در حق آن کس قال قتیبة قال حماد قال لی محمد بن زیاد انما قال اما یخشی قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح و محمد بن زیاد هو بصری ثقة یکنی ابا الحارث **باب**

ما جاء فی الذی یصلی الفریضة ثم یؤم الناس بعد ذلک بابیست در بیان کسیکہ بگذارد نماز فرض را تنها یا با امام بستر امامت میکند مردم را پس از آن حدثنا قتیبة نا حماد بن زید عن عمرو بن دینار عن جابر بن عبد الله ان معاذ بن جبل کان یصلی مع رسول الله صلی الله علیه وسلم المغرب ثم یرجع

شرح ابی الطیب

و بالهمزة مکان الباء الموحدة و فی روایة النسائی من نام عن حزبه او قال جزئه وهو شک من بعض رواته قال العراقی وهل المراد به صلوٰة اللیل او قراءة القرآن فی صلوٰة او غیر صلوٰة یحتمل کلا من الامرین **باب** ما جاء من التشدید فی الذی رفع راسه قبل الامام **قوله** اما یخشی الهمزة للاستفهام و ما نافیة **قوله** الذی یرفع راسه قبل الامام ای من الرکوع او السجود **قوله** ان یحول الله راسه راس حمار ای یجعله بلیدا والا فالمسخ غیر جائز فی هذه الامة اقول لعل المأموم لما لم یعمل بما امر به من الاقتداء بالامام و لم یفهم معنی المأموم و الامام ما هو شبه بالحمار فی البلادة کقوله مثل الذین حملوا التوراة ثم لم یحملوها کمثل الحمار و یجوز ان یحمل علی الحقیقة لجواز المسخ فی هذه الامة قاله الطیبی و قال القسطلانی هو حقیقة بان یمسخ اذ لا مانع من وقوع المسخ فی هذه الامة کما یشهد له حدیث شعری ملک الا فی الاشربة لانه ذکر فیه و مسخ آخرین قردة و خنازیر الی یوم القیمة و رد توجیه حمله علی البلادة بان الوعید بامر مستقبل و هذه الصفة حاصلة فی الفاعل عند فعله انتهی و یمکن ان یقال المسخ معلق علی عدم الخشیة المقارنة مع المخالفة لا علی مجرد عدم المتابعة فیندفع به قول ابن دقیق العید یرجح المجوز ان التحویل الظاهر لم یقع مع کثرة رفع المأمومین رؤسهم قبل الامام او نقول المراد من التحویل التحویل فی الاخرة لا فی الدنیا فلا یرد ایضا ما قاله لکن الظاهر ان المراد به التحویل الصوری فی الدنیا و یؤیده روایة البخاری او یجعل الله صورته صورة حمار و لابن عساکر ان یحول راسه راس کلب ثم الظاهر من الحدیث تحریم الفعل و به جزم النووی فی المجموع نقله عنه القسطلانی **باب** ما ذکر فی الذی یصلی الفریضة ثم یؤم الناس بعد ذلک **قوله** یصلی مع رسول الله صلی الله علیه وسلم المغرب و فی روایة مسلم صلی مع النبی صلی الله علیه وسلم العشاء و فی البخاری ثم یرجع فیؤم قومه فصلی العشاء قال العینی کذا فی معظم الروایات و وقع فی روایة

عارضة الاحوذی

لابی بکر و عمر فیه و لا اضطراب فیه عندهم والله اعلم و اما حدیث ابی هریرة فصحیح خرجه مسلم و خرج بلفظه حدیث عبد الله بن عمرو الذی خرج ملک و البخاری و اتفق الامامان الجعفی و القشیری علی صحة حدیث ابی ذر و خرج ابو عیسی حدیث عائشة و الشمس فی حجرتها عن اللیث عن ابن شهاب مفرجا و قرنه مالک بحدیث المغیرة ابن شعبة فی مفتتح کتاب الموطا و کذلک خرجه الامامان المذکوران و اما حدیث ابن ابی ملیکة عن ام سلمة فرواه ابن ابی شیبة فقال و انتم اشد تعجیلا للعصر منه و سکت ابو عیسی عنه و

اسماء الرجال

معاذ بن جبل بن عمرو بن اوس الانصاری الخزرجی ابو عبد الرحمن من اعیان الصحابة شهد بدرا و ما بعدها و کان الیه المنتهی فی العلم بالاحکام و القرآن مات بالشام سنة ثمان عشرة مشهور ذکره فی التقریب و فی ...

باقی در صفحہ آئندہ

شرح سراج احمد

الی قومه فیؤمهم بدرستیکہ معاذ بن جبل بود کہ میگذارد ہمراہ آنحضرت نماز مغرب را پسترہ برمیگشت بسوی قوم خود پس امامت میکرد قوم را قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح والعمل علی هذا عند اصحابنا الشافعی واحمد واسحق قالوا اذا ام الرجل القوم فی المکتوبة وقد کان صلاها قبل ذلك گفت شافعی واحمد واسحق چون امامت کرد آدمی قوم را در نماز فرض وتحقیق بود کہ گذاردہ بود آن مکتوبہ را پیش ازین امامت ان صلوة من ائتم به جائزة گفتند بدرستیکہ نماز کسیکہ اقتدا کردہ باشد باین کس رواست یعنی اقتداء مفترض در پس متنفل واحتجوا بحدیث جابر فی قصة معاذ وهو حدیث صحیح وحجت گرفتند بحدیث جابر در قصہ معاذ وآن حدیثی ست صحیح وقد روی من غیر وجه عن جابر وتحقیق روایت کردہ شدہ است از جابر بہ بسیار طرق وروی عن ابی الدرداء انه سئل عن رجل دخل المسجد والقوم فی صلوة العصر وروایت کردہ شدہ است از ابی الدرداء کہ او پرسیدہ شد از حال مردی کہ درآمد در مسجد وحال آنکہ گروہی از مصلیان در گذاردن نماز عصر مشغول بودند وهو یحسب انها صلوة الظهر وحال آنکہ این مرد آیندہ گمان میکرد کہ آن نماز ظہر ست فائتم به پس اقتدا کرد این مرد بآن امام بنیت ظہر قال صلاته جائزة گفت کہ نماز این مرد روا باشد اگرچہ اختلاف نماز ونیت باشد ونزد ایشان اتحاد نیت ضروری نیست وقد قال قوم من اهل الکوفة یعنی امام ما ابی حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ اذا ائتم قوم بامام وهو یصلی العصر چون اقتدا کرد گروہی با امامی درحالیکہ امام میخواند نماز عصر را وهم یحسبون انها الظهر فصلی بهم واقتدوا به فان صلوة المقتدی فاسدة وقوم گمان میکردند کہ آن نماز ظہر ست پس قوم اقتدا بآن امام کرد پس بدرستیکہ نماز مقتدی فاسد باشد اذا اختلفت نیة الامام والماموم چون مختلف گردد نیت امام ونیت ماموم یعنی اتحاد نماز ونیت امام وماموم نزد امام ما شرط است در اقتدا در ہدایہ نوشتہ است لا یجوز اقتداء مفترض بمتنفل ولا بمفترض فرضا آخر کالعصر والظهر وظهر الیوم والامس مختلفان وفی التقیید بالمفترض اشارة الی انه یصح اقتداء المتنفل بمتنفل آخر کما اذا اقتدی مصلی رکعتی الظهر بمن یصلی الاربع قبل الظهر کذا فی الخلاصة وجواب از حدیث معاذ آنست کہ آنحضرت ندانستہ باشند کہ معاذ در پس من نماز فرض خود خواندہ با قوم میگذارد وامامت ایشان میکند چون آنحضرت را علم بران آمدہ باشد منع فرمودہ باشند از وی دلالت میکنند برین معنی حدیثی کہ امام احمد روایت میکند کہ آنحضرت یا معاذ گفت مباش فتان

شرح ابی الطیب

ابو عوانة والطحاوی من طریق محارب صلی باصحابه المغرب وکذا فی روایة عبد الرزاق فاما ان یحمل علی تعدد القضیة او علی ان المغرب ارید بها العشاء مجازا انتهی قلت اما ارادة المغرب بالعشاء فلا یصح لما فی مسلم العشاء الآخرة وظاهره جواز اقتداء المفترض بالمتنفل وقال اصحابنا لا یصلی المفترض بالمتنفل وبه قال مالك فی روایة واحمد فی روایة ابی الحارث عنه وقال ابن قدامة اختار هذه الروایة اکثر اصحابنا وهو قول الزهری والحسن البصری وسعید بن المسیب والنخعی ویحیی بن سعید الانصاری واستدلوا بما فی صحیح ابن حبان الامام ضامن یعنی یضمنها صحة وفسادا والفرض لیس مضمونا فی النفل وقال الطحاوی لا حجة لهم فیما قالوا من الاستدلال بامامة معاذ رضی الله عنه لانها لم تکن بامر النبی صلی الله علیه وسلم ولا بتقریره ثم قال ایضا کان ذلك فی الوقت الذی تصلی فیه الفریضة مرتین فیکون منسوخا

عارضة الاحوذی

عندی انه صحیح غریبة ابرد الرجل ای دخل فی زمن البرد کما یقال اشتا واصاف واربع فی باب الازمنة وانجد وانهم فی الامکنة ومنه ما روی الامام الجعفی والقشیری عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قال من صلی البردین دخل الجنة یعنی الغداة والعشی فقال لهما الابردان کنی بذلك عن الصبح والعصر لانهما فی وقت برد الهواء ومعنی قوله ابردوا اخروا الی زمن البرد ولا ینتظم ذلك مع قوله عن فان صورته اخروا عن الصلوة الا باضمار تقدیره اخروا انفسکم عن الصلوة وقد رواه مسلم فابردوا بالصلوة وهو

بقیہ صفحہ ۵۳۶

شرح سراج احمد

یا بامن بگذار نماز یا تخفیف کن بر قوم پس حضرت تردید کرد در احد الامرین و مشروع گردانید مراد از یکی ازین دو چیز یا نماز گذاردن همراه آنحضرت و نه گذاردن با قوم از جهت لزوم اقتدای مفترض بمتنفل یا گذاردن با قوم با تخفیف و چون همراه آنحضرت نگذارد مفترض شد و اقتدا مفترض بمفترض خواهد بود کذا ذکر الشیخ ابن الهمام و احتمال دارد که معاذ همراه آنحضرت به نیت نفل گذارد و باشد از جهت ادراک فضیلت جماعت با وی و فرض را تاخیر می کرده باشد برای امامت قوم **باب** ما ذکر من الرخصة فی السجود علی الثوب فی الحر والبرد باب ست در بیان آنچه آمده است در ذکر رخصت فرمودن شارع در حق سجده کردن بر جامه در شدت گرمی و سردی جای سجده حدثنا احمد بن محمد نا عبد الله بن المبارك نا خالد بن عبد الرحمن قال ثنی غالب القطان عن بكر بن عبد الله المزنی عن انس بن مالك قال كنا اذا صلينا خلف النبی صلی الله عليه وسلم بالظهائر سجدنا علی ثيابنا اتقاء الحر گفت انس بن مالک بودیم ما که چون نماز میگذاردیم در پس آنحضرت در نیم روز سجده میکردیم بر جامهای خویش از جهت پرهیز کردن از گرمی یعنی سنگریزها گرم میگشتند بجهت شدت گرمی آفتاب که تاب سجده کردن بر آنها نمی توانستیم قال ابو عيسی هذا حديث حسن صحيح وفی الباب عن جابر بن عبد الله وابن عباس وقد روی هذا الحديث وكيع عن خالد ابن عبد الرحمن چنانکه عبد الله بن مبارک از خالد روایت کرده **باب** ما ذكر مما يستحب من الجلوس فی المسجد بعد صلوة الصبح حتی تطلع الشمس باب ست در بیان ذکر آنچه مستحب کرده شده است از نشستن در مسجد پس از نماز فجر تا طلوع کند آفتاب حدثنا قتيبة نا ابو الاحوص عن سماك بن حرب عن جابر بن سمرة قال كان النبی صلی الله عليه وسلم اذا صلی الفجر قعد فی مصلاه حتی تطلع الشمس بود آنحضرت که چون میگذارد نماز فجر را می نشست در جای نماز خود تا آنکه طلوع میکرد آفتاب نزد بعضی علما مراد از مصلا جائیست که در ان نماز گذارده است و نزد بعضی اگر نماز گذارده برخاست و بجای دیگر از مسجد نشست مضائقه ندارد زیرا که مسجد تمام مصلی ست و تحقیق این را مولانا علی القاری در شرح حصن حصین تفصیل کرده است قال ابو عيسی هذا حديث حسن صحيح حدثنا عبد الله بن معوية الجمحی البصری نا عبد العزيز بن مسلم نا ابو ظلال بکسر ظای معجمه و تخفیف لام هلال بن ابی هلال و ابن ابی مالک و هو ابن میمون القسملی بفتح قاف و سکون مهمله بصری ضعیف مشهور بکنیت بود از خامسه است عن انس قال قال رسول الله صلی الله عليه وسلم من صلی الفجر فی جماعة ثم قعد يذكر الله حتی تطلع الشمس آنکه بگذارد نماز ادا کرد در جماعت پس نشست که ذکر

شرح ابی الطیب

باب ما ذكر من الرخصة فی السجود علی الثوب فی الحر والبرد **قوله** بالظهائر جمع ظهيرة كشعائر جمع شعيرة وهی الهاجرة وهی حد انتصاف النهار **قوله** اتقاء الحر ويؤخذ منه حكم البرد بالقياس علی الحر وهو يدل علی ان السجدة علی ثيابه التی هو لابسها جائز **باب** ما ذكر مما يستحب من الجلوس فی المسجد بعد صلوة الصبح حتی تطلع الشمس **قوله** ثم قعد يذكر الله تعالی ای استمر فی مسجده الذی صلی فيه فلا ينافيه القيام لطلب علم او مجلس وعظ

قوت المغتذی

حدثنا احمد بن محمد هو ابن موسی المروزی السمسار يلقب مردويه وترك بيانه لانه مشهور بالرواية عن ابن المبارك بالظهائر جمع ظهيرة كشعائر جمع شعيرة وهی الهاجرة

عارضة الاحوذی

انتظامه فی الظاهر وقد روی مسلم قال رسول الله صلی الله عليه وسلم ابردوا عن الحر فی الصلوة فان شدة الحر من فيح جهنم والفيء ظل النصف النهار الاخير والظل عبارة عن ظل النهار كله والثلاث الوديّ المرتفعة والكدی الثانية فی الارض واحدها تل والجمع تلال وتلول وفيح جهنم انتشار حرها يقال فاح يفيح واصله الواو اذا انتشر واتسع ومنه الی مكان افيح ای واسع الفقه الصلوة تجب فی اول الوقت وجوبا موسعا يمتد آخره ومعنی ذلك ان المكلف اذا اوقع الصلوة فی ای وقت كان منها

شرح سراج احمد

میکرد و خدای را تا آنکہ طلوع کند آفتاب ثم صلی رکعتین کانت لہ کاجر حجۃ وعمرۃ پس بگذارد دو رکعت را باشد مراو را مانند اجر یک حج و یک عمرہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تامۃ تامۃ تامۃ گفت انس فرمود آنحضرت اجر حج وعمرہ کہ کامل باشد ولفظ تامہ را سہ بار فرمود قال ابوعیسی ھذا حدیث حسن غریب وسالت محمد بن اسمعیل عن ابی ظلال گفت مصنف کہ این حدیث حسن غریب است وسوال کردم از شیخ خود کہ امام بخاری بود از حال ابی ظلال فقال ھو مقارب الحدیث پس گفت او مقارب حدیث است قال محمد واسمہ ھلال گفت امام بخاری و نام ابی ظلال ہلال است **باب** ما ذکر فی الالتفات فی الصلوۃ باب است در بیان آنچہ ذکر کردہ شدہ است در التفات کردن در حالت نماز حدثنا محمود بن غیلان وغیر واحد و دیگر بسیار کسان قالوا ثنا الفضل بن موسی عن عبد اللہ بن سعید بن ابی ھند عن ثور بن زید عن عکرمۃ عن ابن عباس ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یلحظ فی الصلوۃ یمینا وشمالا بدرستیکہ آنحضرت بود کہ می نگریست بگوشہ چشم و ملاحظہ میفرمود بگوشہ با احوال مقتدیان راست و چپ ولا یلوی عنقہ خلف ظھرہ ونمی پیچید گردن مبارک خود را در پس پشت خویش و این فعل نزد امام نہ مفسد است و نہ مکروہ اما باید کہ آنرا نیز بسیار نکند و عادت نگرداند اما التفات در نماز بہ پیچیدن گردن تا بیرون آید از مواجہت قبلہ پس آن مکروہ است و اگر سینہ نیز میگرداند تا تمام از جہت قبلہ بر آید ناسد گردد نماز قال ابوعیسی ھذا حدیث غریب وقد خالف وکیع الفضل بن موسی فی روایتہ حدثنا محمود بن غیلان نا وکیع عن عبد اللہ ابن سعید بن ابی ھند عن بعض اصحاب عکرمۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یلحظ فی الصلوۃ فذکر نحوہ مانند حدیث گذشتہ وفی الباب عن انس اخرجہ الترمذی وعائشۃ اخرجہ الترمذی ایضا حدثنا مسلم بن حاتم البصری ابو حاتم نا محمد بن عبد اللہ الانصاری عن ابیہ عن علی بن زید عن سعید بن المسیب عن انس قال قال لی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یا بنی ایاک والالتفات فی الصلوۃ فرمود آنحضرت مر انس را از روی شفقت و مہربانی ای پسرک دور دار خود را از التفات کردن در نماز فان الالتفات فی الصلوۃ ھلکۃ پس بدرستیکہ

شرح ابی الطیب

فی المسجد او طواف **قولہ** تامۃ تامۃ تامۃ صفۃ لحجۃ وعمرۃ کررھا ثلثا للتاکید واعاد القول لئلا یتوھم ان التاکید بالتمام وتکرارہ من قول انس وجعل تامۃ صفۃ للاخیر بحذف صفۃ الاول غیر بعید وجعلہ صفۃ للاجر والتانیث لاکتسابہ عن المضاف الیہ بعید **قولہ** واسمہ ھلال بن ابی ھلال او ابن ابی فلک وھو ابن میمون وقیل غیر ذلک فی اسم ابیہ ابو ظلال بکسر المعجمۃ وتخفیف اللام القسملی بفتح القاف وسکون المھملۃ البصری ضعیف مشھور بکنیتہ کما فی التقریب **باب** ما ذکر فی الالتفات فی الصلوۃ **قولہ** کان یلحظ فی الصلوۃ ای ینظر بمؤخرۃ عینیہ فی التطوع والفرض لبیان الجواز ویثاب علیہ ثواب الواجب فانہ یجب علیہ بیان الجواز قال السیوطی یلحظ بفتح الحاء المھملۃ وبالظاء المعجمۃ النظر بطرف العین الذی یلی الصدغ **قولہ** یمینا وشمالا ای تارۃ وتارۃ **قولہ** ولا یلوی عنقہ ای لا یصرفہ قال الطیبی اللی فتل الحبل یقال لویتہ الویہ لیا ولوی راسہ امالہ **قولہ** ایاک والالتفات فی الصلوۃ محمول علی تحویل الوجہ ویدل علیہ قولہ ھلکۃ واما بمؤخرۃ العین فھو جائز لکنہ ترک الاولی الا فی حقہ صلی اللہ علیہ وسلم فانہ لبیان الجواز وھو واجب علیہ

قوت المغتذی

یلحظ بفتح الحاء المھملۃ وبالظاء المعجمۃ وھو النظر بطرف العین الذی یلی الصدغ

عارضۃ الاحوذی

عد ممتثلا لکن المبادرۃ بھا افضل علی ما یاتی بیانہ ان شاء اللہ الا لعذر وذلک قسمان انتظار جماعۃ وشدۃ حر فاما الاول وھو انتظار الجماعۃ قسما قال بہ مالک وخالفہ الی ربع القامۃ وخالفہ الشافعی وغیرہ فقالوا ان الصلوۃ فی اول الوقت فرادی افضل من الصلوۃ فی آخرہ جماعۃ ودلیلنا کتاب عمر الی عمالہ بمحضر جمیع الصحابۃ ان صلوا الظھر اذا کان الفیء ذراعا الی ان یصیر ظل احدکم مثلہ یؤکدہ ان فضیلۃ اول الوقت غیر مقدرۃ وفضیلۃ الجماعۃ مقدرۃ بخمس وعشرین درجۃ والفضل المقدر اولی

اسماء الرجال

شرح سراج احمد

التفات کردن در نماز ہلاکت ست فان کان لابد ففی التطوع لا فی الفریضۃ پس اگر باشد مصلی را لابد و مخلصی نبود از التفات کردن پس در نفل کنند نہ در فرائض یعنی اگر در نوافل کند مضائقہ ندارد و در فرائض نکند قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن حدثنا صالح بن عبد اللہ نا ابو الاحوص عن اشعث بن ابی الشعثاء عن ابیہ عن مسروق عن عائشۃ قالت سالت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عن الالتفات فی الصلوۃ قال ہو اختلاس پس گفت عائشہ پرسیدم پیغمبر خدا از نگریستن چپ و راست در نماز فرمود آنحضرت التفات بودنی ست کہ میکند آنرا شیطان یختلسہ الشیطان من صلوۃ الرجل کہ میگیرد و می رباید شیطان از نماز بندہ کمال آنرا قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن غریب **باب** ما ذکر فی الرجل یدرک الامام ساجدا کیف یصنع بابست در بیان آنچہ ذکر کردہ شدہ است در حق مردی کہ یافت امام را در حالت سجدہ چہ طور کند شامل گردد در سجدہ یا استادہ باشد حدثنا ہشام بن یونس الکوفی نا المحاربی عن الحجاج بن ارطاۃ عن ابی اسحق عن ہبیرۃ بن یریم تحتانیہ در اول و ثانی عظیم الشان بعجمہ پس تر موحدہ خفیفہ ابو الحارث الکوفی لا باس بہ ست و او را نسبت بہ تشیع کردہ میشد از ثانیہ بود عن علی رضی اللہ عنہ و تحویل اسناد میکند و عن عمرو بن مرۃ عن ابن ابی لیلی عن معاذ بن جبل قالا قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا اتی احدکم الصلوۃ والامام علی حال فلیصنع کما یصنع الامام چون بیاید یکی از شما برای نمازی و در یابد امام را بر حالتی مشغول سجدہ پس باید کہ بکند او چنانکہ میکند امام یعنی بر ہمان حال شامل گردد با امام ہمین ست مذہب امام ما ابی حنیفہ قال ابو عیسی ہذا حدیث غریب لا نعلم احدا اسندہ الا ما روی من ہذا الوجہ گفت ترمذی این حدیثی ست غریب نمی شناسیم کسی را کہ سند کردہ باشد آن حدیث را مگر آنچہ روایت کردہ شدہ است ازین طریق کہ ترمذی ذکر کردہ است والعمل علی ہذا عند اہل العلم و عمل برین از اہل علم ست قالوا اذا جاء الرجل و الامام ساجد فلیسجد و لا تجزئہ تلک الرکعۃ گفتہ اند علما چون آمد مردی در حالیکہ امام در سجدہ بود پس باید کہ سجدہ کند آیندہ و شامل گردد با امام و شریک می شود در سجدہ و کفایت نمیگردد او را آن رکعت اذا فاتہ الرکوع مع الامام چون فوت شود او را رکوع ہمراہ امام یعنی مادامیکہ رکوع را با امام نیافتہ باشد مدرک آن رکعت نباشد و اختار عبد اللہ بن المبارک ان یسجد مع الامام و اختیار کردہ است عبد اللہ بن المبارک اینکہ سجدہ کند ہمراہ امام و شریک او گردد اگرچہ مدرک رکعت نشود و ذکر عن بعضہم فقال و ذکر کردہ است از بعضی علما پس گفتہ اند بعضی لعلہ لا یرفع راسہ من تلک السجدۃ حتی یغفر لہ شاید کہ این شخص سر برندارد از آن سجدہ تا آنکہ بیامرزد حق تعالی او را یعنی مدرک ثواب سجدہ باشد

شرح ابی الطیب

قولہ ہلکۃ بفتحتین ای ہلاک لانہ طاعۃ الشیطان و ہو سبب الہلاک قال الطیبی الہلکۃ الہلاک وہو استحالۃ الشیء و فسادہ لقولہ تعالی و یہلک الحرث و النسل و الصلوۃ بالالتفات یستحیل عن الکمال الی الاختلاس المذکور فی الحدیث وہو نقصان **باب** ما ذکر فی الرجل یدرک الامام وہو ساجد کیف یصنع **قولہ** والامام علی حال ای من قیام او رکوع او سجود او قعود **قولہ** فلیصنع کما یصنع الامام ای فلیقتد بہ فی فعالہ بان یشارکہ فی الصلوۃ وہو فی تلک الحالۃ فلا ینتظر رجوعہ الی القیام اذا لم یکن فیہ کما یفعلہ العوام و لیس المراد انہ یقرأ کما یقرأ الامام فانہ لم یقل بہ احد لان قراءۃ السورۃ عند جہر الامام بالم یقل بہ احد کذا القراءۃ جہرا واللہ تعالی اعلم **قولہ** ہذا حدیث غریب الخ قال النووی اسنادہ ضعیف فکان الترمذی یرید تقویۃ الحدیث بعمل اہل العلم واللہ عند اللہ تعالی

عارضۃ الاحوذی

من الفضل المہمل یزیدہ ایضا ان الجماعۃ متفق علی وجوبہا و الصلوۃ فی اول الوقت مختلف فی وجوبہا و الفضیلۃ المتفق علیہا اولی من الفضیلۃ المختلف فیہا یحققہ ان اہل لو اتفقوا علی صلوۃ فی آخر الوقت لم یقاتلوا و لو اتفقوا علی ترک الجماعۃ قوتلوا فسنۃ تباح الدعاء فی ترکہا اولی بالتقدیم من اخری لا یباح بترکہا دم و لیس بعد ہذا بیان واللہ اعلم و اما القسم الثانی وہو شدۃ الحر فالسنۃ فیہا الابراد بصلوۃ الظہر الی نصف القامۃ بثلث شرائط الاولی ان صلی فی مسجد جماعۃ کما قدمناہ الثانیۃ ان یکون المسجد یاتی من موضع

اسماء الرجال: حجاج بن ارطاۃ نوع الہمزۃ ابن ثور بن ہبیرۃ النخعی ابو ارطاۃ الکوفی القاضی احد الفقہاء صدوق کثیر الخطاء والتدلیس من السابعۃ مات سنۃ خمس و اربعین کذا فی التقریب اقول روی الترمذی فی جامعہ ہذا فی موضع آخر و فی باب ... حسن ۱۲

شرح سراج احمد

باب كراهة ان ينتظر الناس الامام وهم قيام عند افتتاح الصلوة باب ست در بيان كراهت انتظار بردن مردم امام را
درحاليكه قوم استاده باشند نزديك شروع كردن در نماز حدثنا احمد بن محمد نا عبد الله بن المبارك نا معمر عن يحيى بن ابي كثير
عن عبد الله بن ابي قتادة عن ابيه ابي قتادة الانصاري قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا اقيمت الصلوة فلا تقوموا
حتى تروني خرجت چون اقامت گفته شود براى نماز پس برنخيزيد تا آنكه ببينيد مرا كه بتحقيق بيرون آمدم از درون خانه فقها گفته اند
كه مذهب آنست كه نزد حي على الصلوة بايد برخاست وشايد كه بيرون آمدن آنحضرت درين وقت مى بود وفي الباب عن انس
وحديث انس غير محفوظ مصنف گويد وحديث انس بن مالك محفوظ نيست قال ابو عيسى حديث ابي قتادة حديث
حسن صحيح وقد كره قوم من اهل العلم من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم وغيرهم ان ينتظر الناس الامام وهم قيام وتحقيق
مكروه گفته اند گروهى از اهل علم از صحابه وغير ايشان اينكه انتظار باشند مردم براى امام درحاليكه استاده باشند وقال بعضهم اذا كان
الامام في المسجد واقيمت الصلوة فانما يقومون اذا قال المؤذن قد قامت الصلوة قد قامت الصلوة وگفته اند بعضى علما
چون باشد امام در مسجد واقامت كرده شود براى نماز پس بدرستيكه مردم باستند چون بگويد مؤذن لفظ قد قامت الصلوة را وهو
قول ابن المبارك وآن قول عبد الله بن مبارك ست باب ما ذكر في الثناء على الله والصلوة على النبي صلى الله عليه وسلم قبل
الدعاء باب ست در بيان آنچه ذكر كرده شده است در حق ثنا گفتن بر حق تعالى ودر ذكر درود گفتن بر آنحضرت پيش از خواندن دعا
حدثنا محمود بن غيلان نا يحيى بن آدم نا ابو بكر بن عياش عن عاصم عن زر عن عبد الله قال كنت اصلي والنبي صلى الله
عليه وسلم وابو بكر وعمر معه گفت عبد الله بن مسعود بودم من كه نماز ميگذاردم وحال آنكه آنحضرت وابو بكر صديق وعمر فاروق
همراه آنحضرت مى بودند نشسته فلما جلست بدأت بالثناء على الله ثم الصلوة على النبي صلى الله عليه وسلم پس هرگاه نشستم
من در تشهد آغاز مى كردم بگفتن ثنا بر حق تعالى پيشتر بدرود گفتن بر آنحضرت ثم دعوت لنفسي پيستر دعا كردم براى
نفس خود فقال النبي صلى الله عليه وسلم سل تعطه پس فرمود آنحضرت از حق تعالى سوال كن داده شوى تو آنرا
وفي الباب عن فضالة بن عبيد قال ابو عيسى حديث عبد الله حديث حسن صحيح وروى احمد بن حنبل عن يحيى بن آدم
هذا الحديث مختصرا وروايت كرده اين حديث را امام احمد از يحيى بن آدم مختصر محذوف الطوالة باب ما ذكر في
تطييب المساجد باب ست در بيان آنچه ذكر كرده شده است در خوشبو كردن مسجدها حدثنا محمد بن
حاتم البغدادي نا عامر بن صالح الزبيري نا هشام بن عروة
عن ابيه عن عائشة قالت امر النبي صلى الله عليه وسلم

شرح ابي الطيب

باب كراهة ان ينتظر الناس الامام وهم قيام عند افتتاح الصلوة قوله فلا تقوموا حتى تروني قد خرجت اى
من الحجرة الشريفة وهذا يدل على جواز تقديم الاقامة على خروج الامام نقله الطيبي باب ما ذكر في الثناء على
الله تعالى قوله والنبي صلى الله عليه وسلم مبتدأ خبره محذوف اى جالس او حاضر قاله الطيبي وقال ابن
حجر اى حاضر كما في نسخة صحيحة قوله سل تعطه بضم التاء المثناة من فوق على بناء المجهول و
الهاء اما للسكت كقوله حسابيه واما ضمير للمسئول عنه لدلالة سل عليه باب ما ذكر في تطييب المساجد

عارضة الاحوذي

بعيد وقال بعض اصحابنا
الشافعي ليس سنة بل هو
رخصة لاجل ذهاب
الخشوع كما في الصلوة
عند حضور الطعام فانه
اشتغال البال به والذي
قلناه اولى للاحاديث التي
تقدمت وثبت من امر
رسول الله صلى الله عليه وسلم
بالابراد ومواظبته عليه
هذا يدل على انه سنة منه
فان قال قائل فقد روي
مسلم عن ابي اسحق عن
خباب اتينا رسول الله صلى
الله عليه وسلم فشكونا اليه
حر الرمضاء فلم يشكنا
قلت لابي اسحق في الظهر
قال نعم قلت في تعجيلها
قال نعم قيل معناه انه ابرد
حتى صار للتلول فيء
يستظل به المسافر لكن
الرمضاء التي يستحر عليها
لم تبرد فشكونا ذلك اليه
فلم يشكهم اذ لا يزول
ذلك الا بعد اصفرار الشمس
فلذلك لم يسمع عذرهم
فيه كان صلى الله عليه وسلم
رفيق من جبه وابقى وجها

اسماء الرجال

شرح سراج احمد

ببناء المساجد فی الدور امر فرمود آنحضرت به بنا نمودن مسجد در سرائها و محلها و قبیلها اگر بقصد ضرار نباشد تا هر قومی در محله خود جماعت میکرده باشند وان تنظف وتطیب امر کرد که پاکیزه داشته شوند مسجدها و خوشبو گردانیده شوند بقصد تعظیم این بقعه و حضور ملائکه و نشاط مومنان و تنظف و تطیب بیاد تا منتا ضبط کرده شده اند حدثنا هناد نا عبدة و وکیع عن هشام بن عروة عن ابیه ان النبی صلی الله علیه وسلم امر فذکر نحوه پس ذکر کرده عروه مانند حدیث گذشته وهذا اصح من الحدیث الاول مصنف گوید و این حدیث که مرسل ست اصح ست از حدیث اول حدثنا ابن ابی عمر نا سفیان بن عیینة عن هشام بن عروة عن ابیه ان النبی صلی الله علیه وسلم امر فذکر نحوه وقال سفیان وگفت سفیان باین عبارت ببناء المساجد فی الدور یعنی القبائل مراد میداشت از دور قبائل را **باب** ما جاء ان صلوة اللیل والنهار مثنی مثنی باب ست در بیان آنچه آمده است که بدرستیکه نماز شب و روز گذاردن دو دو رکعت ست حدثنا محمد بن بشار نا عبد الرحمن بن مهدی نا شعبة عن یعلی بن عطاء عن علی الازدی عن ابن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم قال صلوة اللیل والنهار مثنی مثنی نماز شب و روز از نوافل گذاردن دو دو رکعت ست و این فضیلت ست قال ابو عیسی اختلف اصحاب شعبة فی حدیث ابن عمر فرفعه بعضهم و وقفه بعضهم گفت مصنف اختلاف کرده اند اصحاب شعبه در حدیث عبد الله بن عمر پس مرفوع کرده اند او را بعضی و موقوف کرده اند آن حدیث را بعضی وروی عن عبد الله العمری عن نافع عن ابن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم نحو هذا یعنی این حدیث از طریق عبد الله العمری مرفوع ست والصحیح ما روی عن ابن عمر عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قال صلوة اللیل مثنی مثنی اخرجه ابن جریر وزاد لفظ بتسلیم فی رکعتین واخرج ابن ابی شیبة عنه بلفظ صلوة اللیل والنهار رکعتین رکعتین وروی الثقات عن عبد الله بن عمر عن

شرح ابی الطیب

قوله ببناء المساجد فی الدور ای القبائل کما فسره سفیان بن عیینة ومنه قوله صلی الله علیه وسلم خیر دور الانصار الحدیث نسر قبائل الانصار بالدور قاله السیوطی وقال ابن ملک المراد بالدور المحلات فانهم کانوا یسمون المحلة التی اجتمعت فیها قبیلة دارا او محمول علی اتخاذ بیت فی الدار للصلوة کالمسجد یصلی فیه اهل البیت والحکمة فی امره لاهل کل محلة ببناء مسجد فیها انه قد یتعذر او یشق علی اهل محلة الذهاب الی الاخری فیحرمون اجر المسجد و فضل اقامة الجماعة فیه فامر بذلک لیتیسر لاهل کل محلة العبادة فی مسجدهم **قوله** وان تنظف وتطیب بصیغة المجهول والضمیر للمساجد والتنظیف بازالة النتن والعذرات والتراب والتطییب برش ماء الورد والتعطیر وبه یعلم انه یستحب تجمیر المسجد بالبخور خلافا لمن کرهه **باب** ما جاء ان صلوة اللیل والنهار مثنی مثنی **قوله** صلوة اللیل مثنی مثنی ای رکعتین رکعتین وسنذ معنی مثنی لما فیه من التکریر ومثنی الثانی تاکید له والمعنی ینبغی له ان یصلیها رکعتین رکعتین

قوت المغتذی

فی الدور یعنی القبائل قال العراقی فسر ابن عیینة الدور فی الحدیث بالقبائل ومنه قوله صلی الله علیه وسلم خیر دور الانصار الحدیث ففسر قبائل الانصار بالدور

عارضة الاحوذی

فرع قال اشهب لا یتبع بالابراد الی آخر الوقت قال محمد ابن عبد الحکم ینتهی بالابراد الیه والاول اولی لان النبی صلی الله علیه وسلم انما اخر الی ان کان للتلول ظل وللجدرات فیء یستظل به وذلک فی وسط الوقت وصل اذا ثبت هذا فاما العصر فاختلف علماؤنا فی الابراد بها والصحیح ان صلاتها فی اول الوقت افضل للجماعة والفذ وبه قال الشافعی والاوزاعی واحمد وقال ابو حنیفة والثوری تاخیرها افضل وبه قال ابو قلابة و احتج بانها سمیت العصر لانها تعصر یعنی تؤخر وحکی عن ابراهیم انه کان یؤخرها واحتج بما روی عن رافع بن خدیج ان النبی صلی الله علیه وسلم کان یامر بتاخیر هذه الصلوٰة یعنی صلوة العصر وقال

شرح سراج احمد

النبی صلی اللہ علیہ وسلم ولم یذکروا فیہ صلوۃ النہار و روایت کردہ اند مردم ثقہ از عبد اللہ بن عمر از آنحضرت ہمین را و ذکر نکردہ اند
در حدیث لفظ صلوۃ النہار را وقد روی عن عبید اللہ عن نافع عن ابن عمر انہ کان یصلی باللیل مثنی مثنی وبالنہار اربعا
وتحقیق روایت کردہ شدہ است از عبد اللہ از نافع از ابن عمر کہ بدرستیکہ او بود کہ میگذارد در شب دو دو رکعت و در روز چہار رکعت
میگذارد وقد اختلف اهل العلم فی ذلک فرای بعضهم ان صلوۃ اللیل والنہار مثنی مثنی ای اثنین اثنین و آن غیر منصرف ست
از جہت تکرار عدل در وی چنانکہ مذہب زمخشری ست یا عدل و وصف چنانکہ قول سیبویہ ست وتعقبہ فی الکشاف بان الوصفیۃ
العارضیۃ لا تؤثر لانہا لو کانت مؤثرۃ فی المنع عن الصرف لقلت مررت بنسوۃ اربع منصوبا فلما صرفہ علم انہا لیست باصل الا ان
الواضع لم یضعہا للتقع وصفا بل عرض لہا ذلک نحو مررت بحیۃ ذراع ورجل اسد فالذراع والاسد لیسا بصفتین للحیۃ والرجل حقیقۃ
وقال البیضاوی انہا بنیت صفات وان کانت اصولہا لم تبن لہا وهو قول الشافعی واحمد قال یحیی وقال مالک وهو الامر
عندنا من اهل المدینۃ گفت امام بخاری و ذکر کردہ شدہ است آن از عمار وابی ذر وانس وجابر و عکرمہ و زہری و آن قول
حسن و حماد و سعید بن جبیر ست وقال بعضهم صلوۃ اللیل مثنی مثنی ورأوا صلوۃ التطوع بالنہار اربعا وگفتہ اند بعضی علما
کہ نماز شب دو دو رکعت ست افضل و اعتقاد کردہ اند گذاردن نماز نفل را در روز چہار رکعت مثل الاربع قبل الظہر
وغیرہا من صلوۃ التطوع مثل سنت ظہر را کہ پیش از فرض اند و دیگر نوافل را وهو قول سفیان الثوری وابن المبارک
واسحق گفت امام ابو حنیفہ الاربع افضل فی الملوین وقال صاحباہ الاربع فی النہار ومثنی فی اللیل ویوافقہ ما رواہ
ابن ابی شیبۃ عن نافع ان ابن عمر کان یصلی بالنہار اربعا وذلک یدل علی ضعف ما روی عنہ مرفوعا صلوۃ اللیل و
النہار مثنی مثنی او علی نسخۃ **باب** کیف کان یتطوع النبی صلی اللہ علیہ وسلم بالنہار این باب ست در بیان آنچہ چہ طور بود کہ
نوافل میگذارد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در روز حدثنا محمود بن غیلان نا وهب بن جریر نا شعبۃ عن ابی اسحق
عن عاصم بن ضمرۃ قال سالنا علیا عن صلوۃ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من النہار گفت عاصم بن ضمرہ سوال کردیم ما علی مرتضی را
از کیفیت گذاردن نماز نفل آنحضرت در روز فقال انکم لا تطیقون ذلک پس گفت علی مرتضی بدرستیکہ شما نتوانید کرد
آنرا فقلنا من اطاق ذلک منا پس گفتیم ما ہمہ کس تواند کرد آن را از ما فقال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم اذا کانت الشمس من ههنا کهیئتہا من ههنا پس گفت علی مرتضی بود آنحضرت کہ چون می شد آفتاب

شرح ابی الطیب

قولہ ولم یذکروا فیہ صلوۃ النہار قال المحقق ابن الہمام وکذا هو فی الصحیحین یعنی بدون ذکر صلوۃ النہار
وقال النسائی هذا الحدیث عندی خطأ وقولہ فی سننہ الکبری اسنادہ جید لا یعارض کلامہ هذا لان
جودۃ السند لا یمنع من الخطاء من جہۃ اخری تخفی علی الثقات لہذا رواہ الحاکم فی کتابہ فی علوم الحدیث بسندہ ثم قال
رجالہ ثقات الا ان فیہ علۃ یطول بذکرہا الکلام انتہی ولو سلم فسنذکر الجواب انتہی **باب** کیف کان یتطوع النبی
صلی اللہ علیہ وسلم بالنہار **قولہ** من اطاق ذلک منا ای یفعل فمن مبتدأ وخبرہ محذوف **قولہ** اذا کانت الشمس من
ههنا ای من جہۃ الشرق کهیئتہا من ههنا ای من جہۃ المغرب عند العصر **قولہ** من ههنا ای من جہۃ المشرق یعنی قبیل الزوال وفی لفظ النسائی اخبرنا
محمد بن بشار قال ثنا محمد بن عبد الرحمن قال ثنا شعبۃ عن یعلی بن عطاء انہ سمع علیا الازدی انہ سمع ابن عمر یحدث عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم

عارضۃ الاحوذی

القسم ما ادرکت الناس
الا وهم یصلون الظہر
بمثنی ودلیلنا ما روی
مالک وغیرہ تلک صلوۃ
المنافقین ثلثا یجلس
احدهم حتی اذا اصفرت
الشمس وکانت بین قرنی
الشیطان فنقرها اربعا
لا یذکر اللہ فیہا الا قلیلا
وقد کان رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم یقدمہا و
یعجلہا حتی حدثت
الفتنۃ وفسد الخلافۃ
وضیعت الصلوۃ وغیرت
السنۃ فقالت عائشۃ
وام سلمۃ ما قلنا حینئذ
مما حکاہ الشافعی عنہما
وروی مسلم عن رافع بن خدیج
قال کنا نصلی العصر مع
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
ثم ننحر الجزور فیقسم عشر
قسم ثم نطبخ فناکل لحما
نضیجا قبل مغیب الشمس
وحدیث عائشۃ کان
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
یصلی العصر والشمس
فی حجرتہا قبل ان تظہر
ترید قبل ان تخرج منہا

شرح سراج احمد

ازین طرف کہ جانب مشرق باشد بہیئت آفتاب کہ ازین طرف بود یعنی از جانب مغرب عند العصر صلی رکعتین نزدیک وقت عصر
یعنی نزدیک وقت العصر بعد المغرب قبل العصر
میگذارد دو رکعت را یعنی چون آفتاب بمقدار دو سہ نیزہ بالا میگشت در وقت اشراق دو رکعت نماز میگذارد و اذا کانت الشمس من
ھھنا یعنی از جانب مشرق نزدیک باقی ماندن یک ثلث از استوا کہیأتہا من ھھنا عند الظہر بہیئت آفتاب کہ از جانب
مغرب باشد نزدیک ظہر صلی اربعا میگذارد آن وقت چہار رکعت را و آن وقت ضحی باشد ویصلی قبل الظہر اربعا و میگذارد پیش
از نماز ظہر چہار رکعت سنت را بیک سلام و بعدھا رکعتین و پس از ظہر دو رکعت را و قبل العصر اربعا یفصل بین کل رکعتین
بالتسلیم علی الملئکۃ المقربین والنبیین والمرسلین و من تبعہم من المؤمنین والمسلمین و میگذارد پیش از نماز عصر چہار رکعت را
فصل میکرد میان ہر دو رکعت بسلام دادن بر فرشتگان و بر پیغمبران و رسولان و آنہا کہ تابع ایشان اند در وجود و در ذکر از مسلمانان
و مؤمنان یعنی سلام کہ در نماز میدہند نیت فرشتگان و حاضران جماعت میکنند ازینجا معلوم میشود کہ تسلیم در چہار رکعت اول پیش از
عصر بگذارند مستحب ست و بعضی اربع قبل الظہر را نیز بر آن قیاس کنند و بغوی گفتہ کہ مراد بتسلیم درینجا تشہد ست نام کرد آنرا تسلیم
بجہت اشتمال وی بر آن حدثنا محمد بن المثنی نا محمد بن جعفر نا شعبۃ عن ابی اسحق عن عاصم بن ضمرۃ عن علی عن النبی
صلی اللہ علیہ وسلم نحوہ و این اسناد را برای تقویت حدیث گذشتہ آوردہ قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن و قال اسحق بن
ابراھیم احسن شیٔ روی فی تطوع النبی صلی اللہ علیہ وسلم بالنہار ھذا گفت اسحق احسن شیٔ کہ روایت کردہ شدہ است
در نفل گذاردن آنحضرت در روز این حدیث ست و روی عن ابن المبارک انہ کان یضعف ھذا الحدیث و روایت کردہ
شدہ است از عبد اللہ بن مبارک کہ بدرستیکہ او بود کہ تضعیف میکرد این حدیث را و انما ضعفہ عندنا واللہ اعلم مصنف گوید
و جز این نیست کہ ضعف این حدیث نزد ما و اللہ تعالی داناست ازین جہت ست لانہ لا یروی مثل ھذا عن النبی صلی اللہ
علیہ وسلم الا من ھذا الوجہ عن عاصم بن ضمرۃ عن علی بدرستیکہ شان این ست کہ روایت کردہ نمیشود مانند این
حدیث از آنحضرت مگر از ہمین راہ کہ از عاصم بن ضمرہ از علی مرتضی ست و بطریق دیگر ثابت نشدہ است و عاصم
ابن ضمرۃ ھو ثقۃ عند بعض اھل الحدیث و عاصم بن ضمرہ ثقہ بود نزد بعضی محدثین قال
علی بن المدینی قال یحیی بن سعید القطان قال سفیان کنا نعرف فضل حدیث
عاصم بن ضمرۃ علی حدیث الحارث گفت علی بن مدینی گفت یحیی بن سعید قطان گفت سفیان بودیم

شرح ابی الطیب

قال صلوۃ اللیل والنہار مثنی مثنی قال ابو عبد الرحمن الحدیث عندی خطأ واللہ اعلم انتہی **قولہ** یفصل بین کل رکعتین بالتسلیم المراد بالفصل بالتسلیم التشہد لان فیہ السلام علی النبی و علی عباد اللہ الصالحین قالہ اسحق بن راھویہ فانہ کان یری صلوۃ النہار اربعا **قولہ** عاصم بن ضمرۃ السلولی الکوفی صدوق من الثالثۃ مات سنۃ اربع وتسعین

[illegible]

یفصل بین کل رکعتین بالتسلیم علی الملائکۃ المقربین والنبیین والمرسلین و من تبعہم من المؤمنین والمسلمین قال العراقی حمل بعضہم ھذا علی ان المراد بالفصل بالتسلیم التشہد لان فیہ السلام علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم و علی عبادہ الصالحین قالہ اسحق بن راھویہ فانہ کان یری صلوۃ النہار اربعا قال و فیما اولہ علیہ بعد

عارضۃ الاحوذی

و حدیث انس فی الموطا کنا نصلی العصر ثم یذھب الذاھب الی العوالی فیجدھم یصلون العصر و حدیث رافع بن خدیج فی الصحیح ما رویناہ و ما ذکرہ عنہ و عبد الرحمن ابن رافع عن عبد الرحمن بن رافع بن خدیج عن ابیہ و عبد الواحد بن رافع مسلم علیہ و قول بریدۃ الاسلمی فی یوم غیم بکروا بصلوۃ العصر فان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال من ترک صلوۃ العصر حبط عملہ و اما قول القسم ادرکت الناس یصلون الظہر بعشی فمعناہ الابراد بہا الی نصف القامۃ و ذلک من جملۃ العشی فان العشی من زوال الشمس الی الغروب کما ان الغداۃ من صلوۃ الضحی الی الزوال و اما قول ابی قلابۃ انما سمیت العصر لانہا تعصر متعلق بالاشتقاق و ھو

ابو اسحق السبیعی ... التقریب عاصم بن ضمرۃ السلولی الکوفی صدوق من الثالثۃ مات سنۃ اربع و سبعین

شرح سراج احمد

که می شناختیم فضیلت حدیث عاصم بن ضمره را بر حدیث حارث که خلاف آن در روی وارد شده باشد و حدیث عاصم بن ضمره بسیار محدثین روایت کرده اند چنانکه ابن ابی شیبه و احمد و ابن منیع و ترمذی و نسائی و ابن ماجه و عبد الرزاق در جامع خود و ابن جریر و تصحیح آن کرده و ابن خزیمه و بیهقی و ضیای مقدسی **باب** فی کراهیة الصلوٰة فی لحف النساء بابیست در بیان کراهیت گذاردن نماز در لحاف زنان حدثنا محمد بن عبد الاعلی نا خالد بن الحارث عن اشعث و هو ابن عبد الملک عن محمد بن سیرین عن عبد الله بن شقیق عن عائشة قالت کان رسول الله صلی الله علیه وسلم لا یصلی فی لحف نسائه گفت عائشه صدیقه بود آنحضرت که نمیگذارد نماز در لحاف زنان خویش لحف جمع لحاف بکسر لام قرار کند یعنی جامه که از پنبه و قز آگنده باشد قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح و قد روی فی ذلک رخصة عن النبی صلی الله علیه وسلم و تحقیق روایت کرده شده است در باب گذاردن نماز در لحاف زنان رخصتی از آنحضرت کما اخرجه البخاری و این قوی ست زیرا که در احادیث وارد ست که آنحضرت می فرمود که وحی آمد بر من در لحاف عائشه و عدم گذاردن نماز در لحف زنان بجهت احتیاط باشد والله اعلم بالصواب **باب** ما یجوز من المشی و العمل فی صلوٰة التطوع بابیست در بیان آنچه آمده است که روا ست در نماز از رفتن و عمل کردن در نماز نفل حدثنا ابو سلمة یحیی بن خلف نا بشر بن المفضل عن برد بن سنان عن الزهری عن عروة عن عائشة قالت جئت و رسول الله صلی الله علیه وسلم یصلی فی البیت گفت عائشه صدیقه آمدم من در حالیکه آنحضرت نماز میگذارد در خانه شاید که عائشه صدیقه بجای دیگر رفته باشد یا آنحضرت بخانهٔ دیگر از ازواج باشد والباب علیه مغلق و حال آنکه در بر آنحضرت بسته بود فمشی حتی فتح لی پس رفت آنحضرت پس بکشاد در برای من یعنی از جای نماز قدمی چند زد و بکشاد در را ثم رجع الی مکانه پستر بازگشت بجای که نماز میگذارد و وصفت الباب فی القبلة و بیان کرد حضرت عائشه که در خانه در جانب قبله نهاده بود و در روایت ابی داود و نسائی و احمد ست و ذکرت ان الباب فی القبلة یعنی نزدیک

شرح ابی الطیب

باب فی کراهة الصلوٰة فی لحف النساء **قوله** لا یصلی فی لحف نسائه بضم اللام و الحاء جمع لحاف بکسر اللام و هو و الملحفة اللباس الذی فوق سائر اللباس من دثار البرد و نحوه قاله فی المحکم کما فی قوت المغتذی **باب** ما یجوز من المشی و العمل فی صلوٰة التطوع **قوله** یصلی فی البیت فی روایة اخری عنها یصلی تطوعا و فیه اشارة الی ان امر التطوع اسهل **قوله** فمشی ای فاستفتحت فمشی حتی آه قال بعض الشراح ان هذا یدل علی ان الافعال الکثیرة اذا تتوالی لا تبطل الصلوٰة قال الشیخ ابن حجر فیه ان المقرر فی الاصول ان وقائع الاحوال الفعلیة اذا تطرق الیها الاحتمال سقط بها الاستدلال و هنا تطرق الیها احتمال انه مشی غیر متوال علی ان فی سنداه مختلفا فیه **قوله** و وصفت الباب فی القبلة ای ذکرت عائشة رضی الله عنها ان الباب کان فی القبلة فلم یتحول صلی الله علیه وسلم عنها عند مجیئه الیه و یکون رجوعه الی مصلاه

قوت المغتذی

فی لحف نسائه بضم اللام و الحاء جمع لحاف بکسر اللام و هی الملحفة اللباس الذی فوق سائر اللباس من دثار البرد و نحوه قاله فی المحکم

عارضة الاحوذی

غیر مسلم فان العصر فی اللغة الدهر و العصر وقت من الیوم و هو الغداة و العشی و العصر اللیل و العصر النهار و یقال لهما ایضا العصران و فی حدیث فضالة قال لی النبی صلی الله علیه وسلم حافظ علی العصرین و ما کانت من لغتنا قلت و ما العصران قال صلوٰة قبل طلوع الشمس و صلوٰة قبل غروبها خرجه ابو داود و یعنی صلوٰة العصر و صلوٰة العشی و یقال لهما العصران و صل عجب لابی حنیفة قال تعجیل الظهر فی الشتاء افضل و تاخیرها فی الصیف افضل مع انه یقول الوجوب لا یکون الا آخر الوقت و متعلقه فی ذلک قول النبی صلی الله علیه وسلم اشتکت النار الی ربها الحدیث الی ان قال فاذن لها بنفسین نفس فی الشتاء و نفس فی

شرح سراج احمد

آمدن با تشریف بنشاندن در تحول از قبلہ لازم نیاید و برگشتن بمصلی بطریق پس رفتن بود و پس در در آمدن و باز رفتن استقبال قبلہ بحال خود بود و نیز گفتہ اند خانہ تنگ بود و گنجایش زیادہ بر دو خطوہ نداشت قال ابو عیسی ھذا حدیث حسن غریب **باب ما ذکر** فی قراءۃ سورتین فی رکعۃ باب ست در بیان آنچہ ذکر کردہ شدہ است در حق خواندن دو سورہ از قرآن در یک رکعت حدثنا محمود بن غیلان نا ابوداود قال انبانا شعبۃ عن الاعمش قال سمعت ابا وائل قال سال رجل عبد اللہ عن ھذا الحرف غیر آسن او یاسن گفت ابو وائل پرسید مردی نہیک بن سنان عبد اللہ بن مسعود را از خواندن این کلمہ کہ در سورۂ محمد ست غیر آسن ست یا غیر یاسن یعنی بہمزہ صحیح ست یا بیا ہست قال کل القران قرأت غیر ھذا گفت عبد اللہ بن مسعود آیا تمام قرآن را خواندی و احاطہ نمودی مگر این قرارت را کہ آسن و یاسن ست گویا این را نمی دانی و از من سوال میکنی و جواب نداد او را ابن مسعود و دانست کہ این در سوال خود مسترشد نیست و غرض او تعلم نیست بلکہ مجادل ہست برای ہمین جواب نداد او را قال نعم گفت آن مرد آری خواندم و احاطہ نمودہ ام قال ان قوما یقرؤنہ گفت عبد اللہ بن مسعود بدرستیکہ گروہی میخوانند قرآن را ینثرونہ نثر الدقل پراگندہ کنند قرآن را مانند پراگندہ کردن خرمای بد و زبون لا یجاوز تراقیھم نرود آن قرآن از تراقی

شرح ابی الطیب

علی عقبیہ الی خلفہ وقال المظہر ویشبہ ان تکون تلک المشیۃ لم تزد علی خطوتین انتہی وقلت ویحمل علی ان الافعال لم تکن متوالیۃ فلا یرد علی ان مجموع الخطوۃ والفتح والرجوع فعل کثیر **باب** ما ذکر فی قراءۃ سورتین فی رکعۃ **قولہ** سال رجل عبد اللہ ھو نہیک بفتح النون وکسر الہاء ابن سنان بکسر السین المہملۃ البجلی **قولہ** قال کل القرآن قرأت غیر ھذا قال نعم ای قال عبد اللہ لنہیک کل القرآن بتقدیر الاستفہام مع نصب کل علی انہ مفعول وقرأت بفتح التاء علی الخطاب قال ای السائل نعم قال عبد اللہ ان قوما الخ تحریضا السائل علی مراعات الآداب فی القراءۃ وحفظ الحقوق وفی الصحیحین جاء رجل الی ابن مسعود فقال لہ قرأت المفصل اللیلۃ فی رکعۃ فقال لہ ھذا کھذ الشعر ھذا لفظ البخاری ولفظ مسلم رجل من بنی بجیلۃ یقال لہ نہیک بن سنان فقال انی اقرأ المفصل فی کل رکعۃ الحدیث وفی روایۃ لمسلم کیف تقرأ ھذا الحرف ألفا تجدہ او یاء من ماء غیر آسن او من ماء غیر یاسن قال فقال عبد اللہ وکل القرآن قد احصیت غیر ھذا قال انی لاقرأ المفصل فی رکعۃ فقال عبد اللہ ھذا کھذ الشعر ان اقواما یقرؤن القرآن لا یجاوز تراقیھم ولکن اذا وقع فی القلب فرسخ فیہ نفع الحدیث ومعناہ ان الرجل اخبر بکثرۃ حفظہ واتقانہ فقال عبد اللہ بن مسعود تھذہ ھذا او ھو بتشدید الذال وھو شدۃ الاسراع والافراط فی العجلۃ **قولہ** ینثرون نثر الدقل ای یرمون بکلماتہ من غیر رویۃ وتأمل او یقطعون بین کلماتہ الواجب فیہا الوصل کما یرمی الدقل بفتحتین ردیٔ التمر ویابسہ فانہ لردائتہ لا یحفظ ویلقی منثورا **قولہ** لا یجاوز تراقیھم جمع ترقوۃ بالفتح وھی العظم بین النحر والعاتق وھو کنایۃ عن عدم القبول والصعود فی موضع العرض وقال النووی معناہ ان قوما

قوت المغتذی

الدقل بفتح الدال المہملۃ والقاف ردائۃ التمر

حاشیۃ الاحوذی

الضعیف فی الاعتبار اذا لم یتبین بالخبر بان التاخیر وجب ان یتبادر بفعل التاخیر بالبرد باستعمالہ قیل الذی اختیرن التفسیر اعتبار احدھما والبقیۃ را الاخر لانہ ذکر القشیری قال فاذا اشتد الحر فابردوا بالصلوۃ فرع اذا اشتد الحر والا یبرد بالجمعۃ قال بعض اختلف فی ذلک اصحاب الشافعی الصحیح عندہ عدم جنبا لان الناس یبکرون الی الجمعۃ ویتنا بونھا عن بعد فیخفف عنھم بالاسراع بھا **باب** ما جاء فی وقت المغرب یزید بن ابی عبید عن سلمۃ بن الاکوع قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصلی المغرب اذا غربت الشمس وتوارت بالحجاب الاسناد ھذا حدیث صحیح اتفق علیہ الائمۃ ابو عبد اللہ وابو الحسن

شرح سراج احمد

ایشان وآن جمع ترقوه ست استخوان میان گردن ودوش وبعضی گفته اند چنبر گردن یعنی در سینه ایشان ومدل ایشان نرود وقرار نیابد انی لاعرف السور النظائر التی کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقرن بینهن گفت عبداللہ بن مسعود بدرستیکه من می شناسم سور را که مانند ومماثل ست بعض آنها بعض آخر را در درازی وکوتاهی آن سور که بود آنحضرت که جمع میکرد میان آنها قال فامرنا علقمة فسأله گفت ابو وائل پس امر کردیم ما علقمه بن قیس بن مالک نخعی را تا سؤال کند از عبداللہ ابن مسعود از سور نظائر وعلقمه وابو وائل هر دو از اصحاب عبداللہ بن مسعود بودند چنانکه در اسماء الرجال بخاری ومشکوة است فقال عشرون سورة من المفصل کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یقرن بین کل سورتین فی کل رکعة پس گفت عبداللہ ابن مسعود بست سوره اند که بود آنحضرت که وصل میکرد میان دو سوره در هر رکعتی اخرج ابن ابی شیبة عن عبداللہ بن شقیق العقیلی قال قلت لعائشة کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یجمع بین السور فی رکعة قالت نعم المفصل واخرج ابن ابی شیبة عن سعید بن خالد قال صلی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بالسبع الطوال فی رکعة وتفصیل سور نظائر در ابوداود وغیره نوشته است رحمن ونجم در رکعت واقتربت والحاقه در رکعت وطور وذاریات در رکعت وواقعه ونون در رکعت وسأل سائل والنازعات در رکعت وویل للمطففین وعبس در رکعت والمدثر والمزمل در رکعت وهل اتی ولا اقسم در رکعت وعم والمرسلات در رکعت والدخان واذا الشمس کورت در رکعت قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح اخرج مالک عن نافع ان ابن عمر کان احیانا یقرأ بالسورتین والثلث فی الرکعة الواحدة من صلوة الفریضة وهمین ست مذهب جمهور که رواست جمع کردن سور در یک رکعت لیکن امام مالک بکراهت آن قائل گشته است وگفته که مصلی در هر رکعت یک سوره بخواند واولی نزد ائمه حنفیه آن ست که جمع نکند میان سور در یک رکعت از فرائض واگر جمع کند مکروه نباشد چنانکه ذکر کرده است علامه چلپی **باب** ما ذکر فی فضل المشی الی المسجد وما یکتب له من الاجر فی خطاه باب ست در بیان انچه ذکر کرده شده است در فضل رفتار بسوی مسجد ودر ذکر انچه نوشته شود برای او از ثواب ومزد در زدن گامها

تحفة الاحوذی

فاذا ابو عبداللہ بن زبیر عن المکی بن ابراهیم عن یزید بن ابی عبید عن سلمة مثلثا ناقصا قال کنا مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نصلی المغرب اذا توارت بالحجاب واما ابو الحسن فرواه عن قتیبة عن حاتم بن اسمعیل عن یزید کما ذکره ابو عیسی عن یزید قال کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یصلی المغرب ساعة تغرب الشمس اذا غاب حاجبها وقد روی ابوداود عن انس ومسلم عن رافع بن خدیج کنا نصلی المغرب مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم ثم نرمی فیری احدنا مواقع نبله وروی ابوداود عن عقبة قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لا تزال امتی بخیر او قال علی الفطرة ما لم یؤخروا المغرب الی ان تشتبك النجوم غریبه قوله المغرب هو الفعل من غرب وهو عبارة عن ذهاب وقوله المغرب صلوة المغرب هو اضافة لها

شرح ابی الطیب

یقرؤن ولیس حظهم من القرآن الا مروره علی اللسان فلا یجاوز تراقیهم لیصل قلوبهم ولیس ذلك هو المطلوب بل المطلوب تعقله وتدبره بوقوعه فی القلب **قوله** السور النظائر جمع النظیر وهو المثل والشبه ای السور المماثل بعضها ببعض فی الطول والقصر وقال القسطلانی المماثلة فی المعانی کالمواعظ والحکم والقصص لا المماثلة فی عدد الای او هی المراد لما سیأتی من ذکرهن المقتضی اعتبارهن بارادة التقارب فی المقدار **قوله** یقرن بینهن بضم الراء وکسرها ای یجمع بینهن فی القراءة **قوله** عشرون سورة من المفصل الرحمن والنجم فی رکعة واقتربت والحاقة فی رکعة والطور والذاریات فی رکعة واذا وقعت والنون فی رکعة وسأل سائل والنازعات فی رکعة وویل للمطففین وعبس فی رکعة والمدثر والمزمل فی رکعة وهل اتی ولا اقسم بیوم القیمة فی رکعة وعم یتساءلون والمرسلات فی رکعة والدخان واذا الشمس کورت فی رکعة رواه ابوداود وقال هذا تالیف ابن مسعود رضی اللہ تعالی عنه

باب فی فضل المشی الی المسجد وما یکتب له من الاجر فی خطاه بضم الخاء جمع خطوة

عارضة الاحوذی

الى الزمان ثم تحذف
فيقال المغرب في
صحيح البخاري لا تغلبنكم
الاعراب على اسم صلاتكم
المغرب وهم يسمونها
العشاء وقوله توارت
يعني استترت وهو
تفاعلت من الوراء
وفي رواية البخاري
توارت بالحجاب
ولم يجر للشمس ذكر
بما جاء في القرآن و
الوجه فيه انه اكتفى
بفهم السائل كما قال الله
تعالى ولو يؤاخذ الله
الناس بظلمهم ما ترك
عليها من دابة ولم يجر
للارض ذكر وكقوله
انا انزلناه في ليلة
القدر ولم يجر للقرآن
ذكر قال الخطابي وقد
قيل ان الصحابة لما
جمعوا القرآن وضعوا
سورة القدر عقيب
العلق ليدلوا بذلك
على ان المراد به الكتاب
في قوله انا انزلناه
في ليلة القدر اشارة

شرح سراج احمد

حدثنا محمود بن غيلان نا ابو داود قال انبانا شعبة عن الاعمش سمع ذكوان عن ابي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال اذا توضأ الرجل فاحسن الوضوء چون وضو کرد آدمی پس نیک کرد وضو را ثم خرج الى الصلوة لا يخرجه او قال لا ينهزه الا اياها پس بیرون گشت و برآمد از خانه بسوی نماز گذاردن بیرون نکرده او را مگر آن نماز یعنی دیگر کار نداشت شک راوی ست که لفظ لا یخرجه گفته یا لفظ لا ینهزه گفته و آن بمعنی لا یحرکه است لم یخط خطوة الا رفعه الله بها درجة گام نزند هیچ گام زدن مگر که بلند گرداند او را الله تعالی بآن گام یک درجه را وحط بها عنه خطيئة يا کم و دور کند حق تعالی بآن هر گام یک گناه را قال ابو عيسى هذا حديث حسن صحيح باب ما ذكر في الصلوة بعد المغرب انه في البيت افضل باب ست در بیان انچه ذکر کرده شده است در نمازی که پس از مغرب ست یعنی صلوة اوابین که بدرستیکه شان این ست گذاردن آن در خانه بهتر ست حدثنا محمد بن بشار نا ابراهيم ابن ابي الوزير نا محمد بن موسى عن سعد بن اسحق بن كعب بن عجرة البلوي المدني حليف الانصار ثقة از خامسه بود پس از اربعين ومائة وفات کرد عن ابيه اسحق بن كعب بن عجرة البلوي حليف الانصار مجهول الحال کشته گشت در روز حره از ثالثه بود عن جده كعب بن عجرة الانصاري ابو محمد صحابی مشهور بلوی منسوب بسوی بلی بن عمر ست و بود وی از اصحاب شجره و تاخر اسلامه لانه كان له صنم في بيته یکرمه نازل کوفه شد و در مدینه سنه احدی و خمسین وفات یافت قال صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم في مسجد بني عبد الاشهل المغرب گفت کعب بن عجره نماز گذارد آنحضرت در مسجد قبیله عبد الاشهل مغرب را و آن مسجدی ست در مدینه مطهره و عبد الاشهل قبیله ایست از انصار فقام ناس يتنفلون پس استادند مردم که نوافل میگذاردند پس از مغرب در مسجد فقال النبي صلى الله عليه وسلم عليكم بهذه الصلوة في البيوت پس فرمود آنحضرت لازم ست بر شما گذاردن نوافل در خانها ظاهر آنست که اشارت بهذه مخصوص بسنت مغرب باشد که حاضر ست و احتمال دارد که بمطلق نماز نفل باشد که درضمن این قید مفهوم و مستحضر ست و در حدیث دیگر واقع شده انست که اركعوا هاتين في بيوتكم و این صریح ست که مراد بر کعتین رکعتین مغرب ست نه مطلق نفل و در روایت نسائی بلفظ امر

شرح ابی الطیب

قوله لا ينهزه بفتح ياء المضارعة وسكون النون وفتح الهاء وآخره زاي اي لا يحركه **قوله** لم يخط خطوة بضم اوله ويجوز الفتح قال الجوهري هي بالضم ما بين القدمين وبالفتح المرة الواحدة وجزم اليعمري انها هنا بالفتح قال القرطبي انها في روايات مسلم بالضم **قوله** الا رفعه الله بها درجة او حط عنه بها خطيئة يعني رفعه الله بها درجة ان لم يكن عليه خطيئة او حط عنه ان كانت عليه هذا مفهوم ما عند المصنف من الرواية الا ان في الصحيحين الا رفعت له بها درجة وحط عنه بها خطيئة بالواو وظاهره انه يجمع له بين الرفع والحط والفضل اوسع **باب** ما ذكر في صلوة بعد المغرب انه في البيت افضل **قوله** عن جده وهو كعب بن عجرة **قوله** بني عبد الاشهل قبيلة من الانصار

قوت المغتذی

حدثنا محمود بن غيلان قال العراقي كذا في اصل سماعنا ووقع في رواية المبارك عن عبد الجبار الواقعة بدلا المغرب حدثنا محمد بن بشار فاحسن الوضوء قال ابن دقيق العيد في شرح الالمام الاحسان في الوضوء هو الاتيان به على الوجه المطلوب شرعا من غير غلو ولا تقصير لا ينهزه بفتح ياء المضارعة وسكون النون وفتح الهاء وآخره زاي اي لا يحركه

شرح سراج احمد

واقع شدہ است قال ابو عیسی هذا حدیث غریب لا نعرفه الا من هذا الوجه والصحیح ما روی عن ابن عمر قال کان النبی
صلی الله علیه وسلم یصلی الرکعتین بعد المغرب فی بیته اخرجه مالک فی الموطا وگفت ترمذی وصحیح آنست که روایت کردہ شدہ است
از ابن عمر که پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم میگذارد دو رکعتین بعد از مغرب را در خانۂ خود وقد روی عن حذیفة ان النبی صلی الله علیه
وسلم صلی المغرب فما زال یصلی فی المسجد حتی صلی العشاء الآخرة وتحقیق روایت کردہ شدہ است از حذیفه بن الیمان که
بدرستیکه آنحضرت بود که بگذارد نماز مغرب را پس همیشه بود که میگذارد نوافل را در مسجد تا آنکه بگذارد نماز عشای آخرہ را ففی هذا
الحدیث دلالة علی ان النبی صلی الله علیه وسلم صلی الرکعتین بعد المغرب فی المسجد پس درین حدیث دلالت
است بر آنکه بدرستیکه آنحضرت گذاردہ دو رکعت را پس از مغرب در مسجد حاصل آنکه عادت شریفه آن بود که مجموع سنن و
نوافل والخصوص سنت مغرب را در خانه گذاردی مگر برای سببی و عذری که موجب وقوف در مسجد و مانع در آمدن در خانه بود
وچنانکه خود در خانه میگذارد صحابه را نیز بدان امر فرمودی میگفت ایها الناس صلوا فی بیوتکم فان افضل صلوة المرء فی بیته
الا المکتوبة و در صحیح بخاری آمدہ است که صلوا فی بیوتکم ولا تتخذوها قبورا و شک نیست که امر در عموم نوافل برای استحباب ست
باتفاق بدلالت سیاق حدیث وامر در خصوص سنت مغرب نیز همچنین ست نزد اکثر و نزد بعضی برای وجوب از جهت
عدم قرینهٔ خلاف آن ولیکن اطلاق این حدیث در قرینه بودن کافی ست وبظاهر لفظ حدیث ترمذی که علیکم ست قائل گشته ابو ثور
ومروزی که هر که بگذارد آن دو رکعت را در مسجد عاصی شود و سبب عصیان گذارندہ این دو رکعت در مسجد آن ست که پیغمبر خدا
صلی الله علیه وسلم امر کرده بگذاردن آن در بیوت وفرمود اجعلوها فی بیوتکم واصل در امر وجوب ست و تارک واجب عاصی **باب**
فی الاغتسال عند ما یسلم الرجل باب ست در بیان حکم غسل کردن نزد آنچه اسلام آرد آدمی حدثنا بندار نا عبد الرحمن
ابن مهدی نا سفین عن الاغر بن الصباح عن خلیفة بن حصین عن قیس بن عاصم انه اسلم بدرستیکه قیس
ابن عاصم اسلام آوردہ فامره النبی صلی الله علیه وسلم ان یغتسل بماء وسدر پس امر کرد او را آنحضرت اینکه غسل کند
بآبی که در وی برگ کنار باشد از جهت کثرت نظافت باب دی وفی الباب عن ابی هریرة ان ثمامة بن
اثال اسلم وامره النبی صلی الله علیه وسلم ان یغتسل ثم امره ان یصلی اخرجه ابو نعیم قال ابو عیسی

شرح ابی الطیب

قوله والصحیح ما روی عن ابن عمر الحدیث رواه الشیخان ولفظه ما ویصلی رکعتین بعد المغرب فی بیته **قوله**
صلی الرکعتین بعد المغرب فی المسجد ثبت الامران بحمد الله وروی ابو داود عن ابن عباس قال کان رسول الله صلی
الله علیه وسلم یطیل القراءة فی الرکعتین بعد المغرب حتی یتفرق اهل المسجد فهذا ایضا ظاهره انه کان یصلیهما فی
المسجد والافضل البیت کما ثبت ذلك فی عموم النوافل مع ان حدیث ابن عمر یشعر بان العادة کانت هی الصلوة
فی البیت وحدیث حذیفة لا یدل علی خلافه بل یدل علی وقوع هذا الصلوة فی المسجد فصارت فی البیت
افضل لکونها العادة لان حدیث ابن عباس رضی الله عنهما ایضا لا یدل علی الدوام **باب فی الاغتسال**
عند ما یسلم الرجل **قوله** ان یغتسل بماء وسدر ای تنظیفا للظاهر لیناسب طهارة
الباطن ولانه یشتغل بالصلوة ولا یؤمن علیه النجاسة قبل ذلك

عارضة الاحوذی

الی قول القراءة الفقه لا
خلاف بین الامة ان
وقت المغرب یدخل بسقوط
القرص واختلف العلماء
فی آخر وقتها علی اربعة
اقوال الاول آخر وقتها
مقدار فعل الطهارة
ولبس الثیاب والاذان و
الاقامة وفعل ثلث
رکعات قاله مالك والشافعی
فی احد قولیها الثانی
ان آخر وقتها مقدار ما
الاول من سائر الصلوات
قاله بعض اصحاب
الشافعی استنادا الیه
فی المدونة تتحین قال
لا باس للمسافر ان یمد
المیل ونحوه الثالث آخر
وقتها اذا غاب الشفق
قال مالك فی الموطا
الرابع آخر وقتها مقدار
ثلث رکعات بعد غروب
الشمس قاله اشهب و
الصحیح قول من یقول
ان آخر وقتها غروب
الشفق بدلیل حدیث
عبد الله بن عمرو فی صحیح
مسلم و وقت المغرب

الترجمة

[illegible]

شرح سراج احمد

هذا حديث حسن لا نعرفه الا من هذا الوجه والعمل عليه عند اهل العلم يستحبون للرجل اذا اسلم ان يغتسل مستحب دارند برای مردی چون اسلام آورد اینکه غسل کند ويغسل ثيابه وبشوید جامهای خود را بدانکه این امر که در حدیث واقع شده که فامره النبی صلی الله علیه وسلم ان یغتسل بماء وسدر برای وجوب ست اگر جنب باشد والا استحب باشد ومراد باسلام ارادۂ اسلام ست چنانکه در لفظ ابی داود ست وگفته اند که اصح آن ست که امر کرده شود اول بشهادتین بعد ازان غسل داده شود واختلاف کرده اند که آن واجب ست یا مستحب وثانی اصح ست وهمچنین مستحب ست که مشبه شود جامهای او وحلق کرده شود واختتان نموده شود **باب** ما ذكر من التسمية في دخول الخلاء باب ست در بیان آنچه ذکر کرده شده است از گفتن بسم الله در وقت آمدن در خلا حدثنا محمد بن حميد الرازي نا الحكم ابن بشير بن سلمان نا خلاد الصفار عن الحكم بن عبد الله النصري عن ابي اسحق عن ابي جحيفة عن علي بن ابي طالب ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ستر ما بين اعين الجن وعورات بني آدم پرده میان چشمهای جن واندام شرم آدمیان اذا دخل احدهم الخلاء ان يقول بسم الله چون در آید یکی از ایشان محل قضای حاجت را اینکه بگوید بسم الله را قال ابو عيسى هذا حديث غريب لا نعرفه الا من هذا الوجه واسناده ليس بذاك ونیست اسناد این حدیث قوی زیرا که یکی از راویان وی محمد بن حمید راوی ست که شیخ مصنف ست ومردم را اختلاف ست که ثقه است یا نه وقد روي عن انس عن النبي صلى الله عليه وسلم شيئا في هذا وروایت کرده شده ست از انس از آنحضرت چیزی درین باب اخرج احمد وابو داود والنسائي وابن ماجه وابن حبان والحاكم عن زيد بن ارقم ان هذه الحشوش محتضرة فاذا اتى احدكم الخلوة فليقل اعوذ بالله من الخبث والخبائث **باب** ما ذكر من سيما هذه الامة من آثار السجود والطهور يوم القيمة باب ست در بیان آنچه ذکر کرده شده است از علامت ونشانۂ این امت در روز قیامت از آثار سجدها وطهارت حدثنا ابو الوليد الدمشقي نا الوليد بن مسلم قال صفوان بن عمرو واخبرني يزيد بن خمير بضم معجمة وميم مصغر رحبي ابو عمر الحمصي صدوق از خامسه بود عن عبد الله بن بسر بضم موحده وسكون مهمله مازنی صحابی صغیر وپدر وی نیز صحابی بود در سنه ثمان وثمانين وفات یافت واو از آخرین صحابه بود که از روی وفات در شام عن النبي صلى الله عليه وسلم قال امتي يوم القيمة غر من السجود محجلون من الوضوء امت من در روز قیامت سفید پیشانی باشند از جهت سجده ودست وپا سفید باشند از جهت وضو

شرح ابی الطیب

باب ما ذكر من التسمية عند دخول الخلاء **قوله** ستر ما بين اعين الجن الخ مبتدأ خبره قوله ان يقول بسم الله وما موصولة والظرف صلتها والتقدير ستر المسافة التي بين اعين الجن وبين عورات بني آدم هذا القول كانه لكمال مبالغته في افادته الحفظ عن الجن صار سترا وحاجبا حصينا لما بين الاعين والعورات ويحتمل ان الله تعالى يعميهم عن العورات ببركة التسمية فلا يرون العورات ولا ما بينها وبين الاعين من المسافة كحال الاعمى والمراد بالجن الشياطين الحاضرون في محل النجاسات **باب** ما ذكر من سيماء هذه الامة من آثار السجود والطهور يوم القيمة **قوله** غر من السجود محجلون من الوضوء بضم الغين المعجمة وتشديد المهملة جمع اغر اي بيض الوجوه ومحجلون من التحجيل بتقديم الحاء المهملة على الجيم اي بيض الايدي والارجل وكان نور وجوههم اقوى واكثر فنسب الى السجود بخلاف نور الاطراف والا فالوضوء يشمل الوجه ايضا القاموس

عارضة الاحوذی

مالم يغب الشفق وان قيل فقد صلاها جبريل في وقت احد في اليومين قلنا عنه جوابان احدهما ان ذلك معلوم بالفعل وهذا معلوم بالقول ففي زيادة فائدة جواب ثان ان معناه صلى المغرب في اليوم الثاني حين غربت الشمس اي بدأها عند غروب الشمس ولم يذكر وقت الفراغ فيحتمل ان يكون الفراغ في اليوم الثاني عند مغيب الشفق ويكون قوله الوقت ما بين هذين الوقتين اشارة الى ابتداء الفعل في اليومين والى آخر الفعل في اليوم الثاني وبين هذا الاحتمال كله و قطع النزاع حديث عبد الله بن عمرو المتقدم فانه قال الشعبي اني ما سميت الاعراب صلوة الشاهد لانها لا تقصر في السفر يعني انها تصلى في

باقی در صفحه آینده

بقیہ صفحہ ۵۵۰

[illegible]

باقی در صفحہ آیندہ

شرح سراج احمد

غرر بضم غین معجمہ وتشدید را جمع اغر سفید روشن از ہر چیز وغرہ سفیدی را گویند کہ در پیشانی اسپ باشد ومحجل بضم میم وتشدید جیم اسپ کہ ہر چہار دست وپای او سفید باشد یعنی این امت را در روز قیامت روی ودست وپای ہمہ سفید وروشن وتابان باشند قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح غریب من ہذا الوجہ من حدیث عبد اللہ بن بسر **باب** ما یستحب من التیمن فی الطہور باب ست در بیان آنچہ مستحب است شروع کردن از جانب راست در وضو حدثنا ہناد نا ابو الاحوص عن اشعث بن ابی الشعثاء عن ابیہ عن مسروق عن عائشۃ قالت ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان یحب التیمن فی طہورہ اذا تطہر بود آنحضرت کہ دوست میداشت آغاز کردن را از جانب راست در طہارت کردن خویش چون وضو میکرد یعنی از عضو راست شروع کردی اما غسل را وگوشہا معا شستہ میشوند وفی ترجلہ اذا ترجل ودر شانہ کردن موی خویش لبسر وریش ابتدا از جانب راست کردی وفی انتعالہ اذا انتعل ودر نعل پوشیدن چون نعل می پوشید اول پای راست در آوردی وابو الشعثاء اسمہ سلیم بن اسود المحاربی قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح **باب** ذکر قدر ما یجزئ من الماء فی الوضوء باب ست در بیان ذکر مقدار آنچہ روا شود از آب در وضو حدثنا ہناد نا وکیع عن شریک عن عبد اللہ بن عیسی عن ابن جبر بفتح جیم وسکون موحدہ عن انس بن مالک ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال یجزئ فی الوضوء رطلان من ماء بدرستیکہ آنحضرت فرمود کفایت میکند در وضو مقدار دو رطل از آب ورطل نیم سیر است مقصود ازین تعیین وتحدید نیست کہ بزیادت ہم آن درست نباشد بلکہ تمام شستن اعضا است بی اسراف بہر قدر کہ باشد ومقدار کفایت روان گردانیدن آب ست بر عضوہای قال ابو عیسی ہذا حدیث غریب لا نعرفہ الا من حدیث شریک علی ہذا اللفظ برین الفاظ کہ مذکور گشتند وروی شعبۃ عن عبد اللہ بن عبد اللہ بن جبر عن انس بن مالک ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یتوضأ بالمکوک وروایت کردہ است شعبہ این حدیث را باین عبارت یعنی بود آنحضرت کہ وضو میکرد بمقدار آبی کہ یک مدی بود مکوک بفتح میم وتشدید کاف پیمانہ است وآن سہ کیلجہ است وکیلجہ یک من وہفت ثمن من ست ومن دو رطل ست ورطل دوازدہ اوقیہ واوقیہ یک استار ودو ثلث استار

شرح ابی الطیب

التحجیل بیاض فی قوائم الفرس کلہا ویکون فی رجلین فقط ولا یکون فی الیدین خاصۃ الا مع الرجلین انتہی **باب** ما یستحب من التیمن فی الطہور **قولہ** فی طہورہ بضم الطاء ای الفعل وقد تقدم فی کتاب الطہارۃ تحقیقہ **قولہ** وفی ترجلہ ای تسریح الشعر وتنظیفہ **قولہ** وفی انتعالہ اذا انتعل ای لبس نعلہ اذا لبس **باب** ما ذکر قدر ما یجزئ من الماء فی الوضوء **قولہ** کان یتوضأ بالمکوک وہو کتنور قال فی تیسیر الوصول المکوک المد انتہی ویؤیدہ ما اخرج ابو داود بسندہ عن عائشۃ رضی اللہ عنہا ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یغتسل بالصاع ویتوضأ بالمد والمکاکی جمع مکوک علی ابدال الیاء من الکاف الاخیرۃ ویختلف مقدارہ باختلاف اصطلاح الناس علیہ فی البلاد کذا فی النہایۃ

قوت المغتذی

یحب التیمن فی طہورہ بضم الطاء ای الفعل وفی ترجلہ ہو تسریح الشعر وتنظیفہ

عارضۃ الاحوذی

السفر صلوۃ الشاہد فی اہلہ وقد رسنا حدیث ابی بصرۃ الغفاری لا صلوۃ بعد العصر حتی یطلع الشاہد والشاہد النجم فیحتمل ان تسمیتہ لانہا یطلع بعدہا عقبہا وفی الحدیث بادروا بالاعمال بصلوۃ المغرب طلوع النجم عارضۃ فان قیل یتم آخر وقت المغرب علی غروب الشفق فاحفظ اقوالکم وکذلک ورد فی الخبر فما الشفق قیل لہ اختلف العلماء فی الشفق علی قولین منہم من قال انہ الحمرۃ قالہ عمر وعلی ومعاذ وابن عمر وابن عباس وعبادۃ بن الصامت ومجاہد وعطاء وسعید بن جبیر والزہری وابن ابی لیلی والثوری واسحق واحمد ومحمد بن الحسن وابو یوسف ومالک فی اظہر جوابیہ وقد صرح بہ فی

عارضة الاحوذی

موطاه وقال ابو هريرة والاوزاعي وابو حنيفة والمزني وروي انه البياض قال الليث في الشعباني اذا ذهبت الحمرة وبقي البياض فارجوان تجزي المسافر صلاته وذلك عندي بالبين هذا البياض هو الذي لا ينكر منه وليس للمخالف دليل يعول عليه الا انه قال ان الشفق ينبغي ان يكون البياض لانه ماخوذ من الرقة يقال فلان شفيق القلب اذا كان رقيقه و الشفق ايضا البقية ولذلك يقال فلان في شفق من حمرة اي في بقية من عمره وانما تتحقق البقية في البياض لانه بقية الضوء قلنا ما ذكرتم كله غير صحيح ولا مسلم ولا منقول وانما الصحيح ما ذكرناه لغة ونقلا عن الصحابة واستدلالا من حديث النبي صلى الله عليه وسلم اما اللغة

شرح سراج احمد

واستار چہار مثقال ونیم ومثقال درہم وسبع درہم ودرہم شش دانق ودانق دو قیراط وقیراط دو طسوج وطسوج دو حبہ است وحبہ سدس ثمن درہم کہ جزوی ست از چہل وہشت جزو درہم ویغتسل بخمسۃ مکاکی وغسل میفرمود آنحضرت بمقدار آب پنج مد وآن جمع مکوک ست **باب** ما ذکر فی نضح بول الغلام الرضیع بابیست دربیان انچہ ذکر کردہ شدہ است در حق پاشیدن آب بجہت بول کردن کودک شیرخوار حدثنا بندار نا معاذ بن ہشام قال ثنی ابی عن قتادۃ عن ابی حرب بن ابی الاسود عن ابیہ عن علی بن ابی طالب عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال فی بول الغلام الرضیع فرمود آنحضرت در حق طہارت بول کودک شیرخوار ینضح بول الغلام ویغسل بول الجاریۃ پاشیدہ شود آب بر بول کودک شیرخوار وشستہ شود بول کنیزک قال قتادۃ وہذا ما لم یطعما واین حکم مادامیست کہ طعام نخوردہ باشند ہردو فاذا طعما غسلا جمیعا پس چون خوردند کودک وکنیزک شستہ شوند بول ہردو زایا تفاق ایمہ در اختلاف الایمہ نوشتہ است ویکتفی الرش علی بول صبی لم یطعم غیر اللبن ویغسل من بول الصبیۃ عند الشافعی وابی حنیفۃ وقال مالک یغسل من بولہما وہما فی الحکم سواء وقال احمد بول الصبی ما لم یاکل الطعام طاہر والاصح من مذہب ابی حنیفۃ ان بول الصبی نجس وہما فی الحکم سواء قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن رفع ہشام الدستوائی ہذا الحدیث

+ این ست کہ بول صبی نجس ست وہر دو در حکم نجاست بول ایشان برابر اند ۱۲

عن قتادۃ گفت مصنف مرفوع کردہ است این حدیث را ہشام از قتادہ ووقفہ سعید بن ابی عروبۃ عن قتادۃ ولم یرفعہ وموقوف کردہ است سعید بن ابی عروبہ از قتادہ ومرفوع نکردہ است یعنی این حدیث از قتادہ بدو وجہ منقول گشتہ است بیک طریق مرفوع وبطریق دیگر موقوف **باب** ما ذکر فی الرخصۃ للجنب فی الاکل والنوم اذا توضأ بابیست دربیان انچہ ذکر کردہ شدہ است در رخصت مرجنب را وخوردن وخواب کردن وقتیکہ وضو کند حدثنا ہناد نا قبیصۃ عن حماد بن سلمۃ عن عطاء الخراسانی عن یحیی بن یعمر عن عمار بن یاسر ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم رخص للجنب اذا اراد ان یأکل او یشرب او ینام ان یتوضأ وضوءہ للصلوۃ بدرستیکہ آنحضرت رخصت دادہ برای جنب چون خواہد

شرح ابی الطیب

باب ما ذکر فی نضح بول الغلام الرضیع **قولہ** قال فی بول الغلام ای فی اصابۃ بول الغلام او فی صورۃ تحققہ او فی بیان حکمہ وبول الجاریۃ الا انہ حذف الراوی الثانی بقرینۃ المقام وہذا الحدیث بظاہرہ یفید انہ لا حاجۃ فی بول الغلام الی الغسل ومن لم یقل بظاہرہ یحملہ علی الغسل الخفیف ویؤیدہ ما فی صحیح مسلم عن عائشۃ رضی اللہ تعالی عنہا قالت اتی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بصبی یرضع فبال فی حجرہ فدعا بماء فصبہ علیہ والصب غالبا یستعمل فی الغسل وقد تقدم تحقیقہ فی کتاب الطہارۃ **باب** ما ذکر فی الرخصۃ للجنب فی الاکل والنوم اذا توضأ **قولہ** رخص للجنب اذا اراد الخ ظاہرہ انہ لا رخصۃ فی ہذہ الاشیاء بلا وضوء وقد تقدم فی کتاب الطہارۃ انہ صلی اللہ علیہ وسلم کان ینام وہو جنب ولا یمس ماء وقال النووی کما ذکرناہ سابقا ان المراد بہ انہ کان فی بعض الاوقات لا یمس ماء اصلا لبیان الجواز اذ لو واظب علیہ لتوہم وجوبہ انتہی یعنی ان الوضوء لیس بواجب قبل النوم وہذا الحدیث یفید عدم الرخصۃ فیکون النوم قبل الوضوء مکروہا وکذا الاکل والشرب قبلہ واللہ اعلم

شرح سراج احمد

کہ بجور دیا بنوشد آب وغیرہ یا خواب کند اینکہ وضو کند وضوی خود را کہ برای نماز میکنند درین لفظ رد ست بر کسیکہ گفتہ کہ مراد از وضو غسل ذکر ست بلکہ مراد وضو شرعی ست قال ابو عیسی هذا حدیث حسن صحیح **باب** ما ذکر فی فضل الصلوٰة باب ست در بیان انچہ ذکر کردہ شدہ است در فضیلت نماز گذاردن حدثنا عبد اللہ بن ابی زیاد نا عبید اللہ بن موسی نا غالب ابو بشر عن ایوب بن عائذ الطائی عن قیس بن مسلم عن طارق بن شہاب عن کعب بن عجرة قال قال لی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عجرہ بضم عین مہملہ وسکون جیم وزائی ابو محمد وگویند ابو عبد اللہ البلوی از اصحاب شجرہ نازل کوفہ شد در مدینہ سنہ احدی وخمسین وفات یافت از عمر ہفتاد وپنج اعیذک باللہ یا کعب بن عجرة من امراء یکونون من بعدی پناہ میخواہم برای تو بخدا ای کعب بن عجرہ از امیران کہ باشند از پس من فمن غشی ابوابہم فصدقہم فی کذبہم واعانہم علی ظلمہم پس ہر کس کہ دربانی ایشان ومصاحبت با ایشان کند پس تصدیق ایشان کند در اقوال دروغ ایشان ومدد ایشان کند بر ستم ایشان فلیس منی ولست منہ پس نیست آنکس از زمرہ یا اتباع سنت من ونیستم من از متبوعان وی ولا یرد علی الحوض ووارد نشود آنکس بر من حوض مراد بہ روز قیامت این وعید در حق کسی ست کہ جمع کند میان دربانی ایشان وتصدیق ایشان در کذب ایشان واعانت بر ظلم ایشان ومن غشی ابوابہم او لم یغشہم ولم یصدقہم فی کذبہم ولم یعنہم علی ظلمہم فہو منی وانا منہ وہر کہ دربانی ایشان کند یا نکند دربانی ایشان وتصدیق ایشان نکند در دروغ ایشان ومدد نکند ایشان را بر ستم ایشان پس آنکس از زمرہ من ست ومنسوبم من بازوی وسیرد علی الحوض وزود ست کہ وارد شود بر من حوض را یا کعب بن عجرة الصلوٰة برہان ای کعب بن عجرہ نماز بندہ برہان وحجتی باشد در روز قیامت والصوم جنة حصینة وروزہ داشتن بندہ سپری محکم باشد والصدقة تطفیٔ الخطیئة کما یطفیٔ الماء النار وصدقہ دادن بندہ بمیراند گناہ را چنانکہ می میراند آب آتش را یا کعب بن عجرة انہ لا یربو لحم نبت من سحت الا کانت النار اولی بہ ای کعب بن عجرہ

شرح ابی الطیب

باب ما ذکر فی فضل الصلوٰة **قولہ** فمن غشی من غشی فلانا اذا اتاہ یعنی من دخل ابوابہم **قولہ** فلیس منی ای لیس من اتباعی وہو کنایة عن قطع الوصلة بین ذلک الرجل وبینہ صلی اللہ علیہ وسلم یعنی لیس بتابع لی وبعید عنی **قولہ** ولا یرد علی من ورود الماء فالحوض مفعولہ وعلی بتشدید الیاء **قولہ** فہو منی کنایة عن بقاء الوصلة بینہ وبینہ صلی اللہ علیہ وسلم بشرط ان لا یکون قاطع اخر **قولہ** برہان ای حجة ودلیل علی ایمان صاحبہ **قولہ** والصوم جنة بضم الجیم وتشدید النون الترس ای مانع من النار بکسر الشہوة وضعف القوة **قولہ** تطفی الخطیئة الخطیئة لکونہا تودی الی النار نزلت منزلة النار فعبر عن قلعہا وازالتہا وفتحہا بالاطفاء المناسب بالنار

عارضة الاحوذی

قال ابن الاعرابی کنا ... ان العرب تسمی لثوب الاحمر شفقا وحکی ... الفراء ان اعرابیا ... ثوبا احمر فقال کانہ شفق فاما النعمان الصحابة فقد نسبوا ... ورینا فی مسند البیہقی الحمد للہ واما الاستدلال من الحدیث فروی ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم صلی العشاء فی الیوم الاول حین غاب الشفق وصلاہ فی الیوم الثانی حین ذہب ثلث اللیل فلو کان الشفق البیاض لصح ہذا الحدیث لان البیاض یبقی الی ثلث اللیل وقد حکی عن الخلیل انہ قال راعیتہ فوجدتہ فی لیالی الصیف الی نصف اللیل وفی شرح الرسالة ان ابن ابی اویس والخلیل رقبا الشفق فلم یغب الا بعد طلوع الفجر وفی الحدیث دلالة علی امامة جبریل بالنبی صلی اللہ علیہ وسلم کانت فی الصیف

شرح سراج احمد

بدرستیکہ شان این ست کہ زیادہ نشوؤ و نمو نیابد گوشتی کہ پیدا گشتہ است از خوردن چیزہای حرام مگر کہ باشد آتش بسوزانیدن وی باحق ولائق تر قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن غریب لا نعرفہ الا من ہذا الوجہ یعنی از طریق دیگر ثابت نگشتہ است وسالت محمدا عن ہذا الحدیث فلم یعرفہ الا من حدیث عبید اللہ بن موسی واستغربہ جدا مصنف گوید وسوال کردم امام بخاری را از حال این حدیث پس نشناخت بخاری آنرا مگر از طریق و اسناد عبید اللہ بن موسی ونسبت غربت کرد آن را البتہ وقال محمد ثنا ابن نمیر عن عبید اللہ بن موسی عن غالب بہذا وگفت امام بخاری کہ حدیث کرد مرا ابن نمیر از عبید اللہ بن موسی از غالب ابی بشر باین حدیث یعنی امام بخاری گفت این حدیث غریب ست وبطرق متعددہ مروی نگشتہ است مرا نیز از عبید اللہ رسیدہ است واز دیگر کس نرسیدہ است

باب منہ

بابیست از جملہ باب سابق در ذکر فضائل صلوۃ حدثنا موسی بن عبد الرحمن الکوفی نا زید بن الحباب نا معٰویۃ بن صالح قال ثنی سلیم بن عامر قال سمعت ابا امامۃ یقول سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یخطب فی حجۃ الوداع گفت ابو امامۃ الباہلی شنیدم آنحضرت را کہ خطبہ میخواند در حجۃ الوداع فقال پس فرمود در خطبہ و وعظ فرمود بمردم اتقوا اللہ ربکم بترسید ای مردم از خدای تعالی کہ پروردگار شماست وصلوا خمسکم وبگذارید نمازہای پنجگانہ خویش را وصوموا شہرکم وروزہ دارید ماہ خویش را کہ رمضان ست وادوا زکوۃ اموالکم وادا کنید زکوۃ مالہای خویش را کہ مقرر گشتہ است واطیعوا ذا امرکم وفرمان برداری کنید خداوند امر خود را کہ خلیفہ ونائب خداست اگر برخلاف فرمودہ خدا ورسول خدا امر نکند تدخلوا جنۃ ربکم در آئید شما در بہشت پروردگار خویش بکردن این امور مذکورہ قال قلت لابی امامۃ منذ کم سمعت ہذا الحدیث گفت سلیم بن عامر گفتم مر ابی امامۃ باہلی را از چند مدت شنیدی تو این حدیث را قال سمعت وانا ابن ثلثین سنۃ گفت ابو امامہ شنیدم در حالیکہ من در عمر سی سالہ بودم قال ابو عیسی ہذا حدیث حسن صحیح ظاہرا مناسبت این چند ابواب کہ مصنف در آخر صلوۃ ایراد نمودہ است نمی نماید مناسبت آن سیداشت کہ ابواب وضوء را در ابواب طہارت وفضل صلوۃ را در فضائل صلوۃ ذکر می نمودی واللہ اعلم بالصواب اخر ابواب الصلوۃ آخر و تمام گشتند ابوابی کہ در حکم نماز بودند

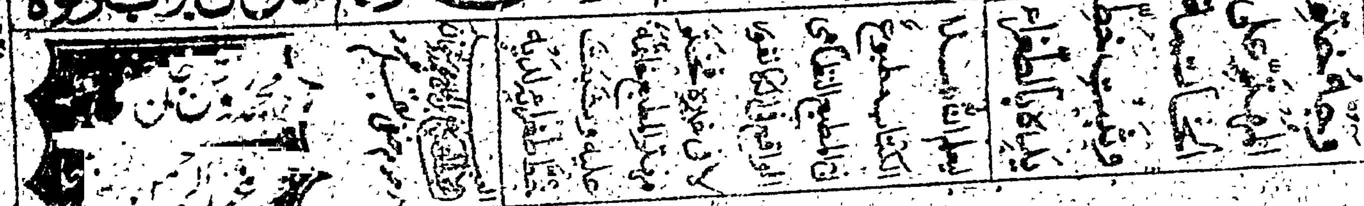
قوت المغتذی

وادوا زکوۃ اموالکم فی الخلعیات وادوا زکاتکم طیبۃ بہا انفسکم وبجوابیت ربکم تدخلوا جنۃ ربکم مجزوم علی جواب الامر

عارضۃ الاحوذی

قالہ الشعبانی وقال بعض اہل العلم الشفق شفقان کما ان الفجر فجران فاول الشفق الحمرۃ فاذا ذہبت الحمرۃ حلت صلوۃ العشاء والثانی البیاض الصلوۃ عندہ جائزۃ غروبہ وہو یغرب نصف اللیل اخر الصلوۃ والذی عندی ان الحمرۃ اذا ذہبت بقی بیاض ساطع بعدہا قلیلا یبقی الی نحو خمس اللیل او سدسہ وذلک بمقدار مغیب القمر فی اللیلۃ الثالثۃ من الشہر وذلک البیاض یذہب حینئذ ولا یبقی لہ اثر وقد اختبرت ذلک فی ظعنی و اقامتی فی شرقی وغربی واللہ اعلم

تم الربع الاول من الشروح الاربعۃ لجامع الترمذی ویتلوہ الربع الثانی من ابواب الزکوۃ

اعلان

واضح ہو کہ اس مبارک مجموعۂ شروح اربعہ
ترمذی شریف کے چھپنے مین جسقدر صرف زر ہوا ہی اور محنت
مشقت پڑی وہ ماہر پر بخوبی ظاہر ہی کہ سوائے شرح حاشیہ کے اندر کی
تینون شرحون مین ایسا عمدہ التزام کر کے حسن ترتیب کے ساتھ لکھوایا کہ لکھنے والونکا
دانتون پسینا آیا اور پھر ہر شرح کی تقسیم عبارت کا ایسا انتظام جدید کیا کہ ہر حدیث
کی شرح کو اوسکی تحت مین لکھا اور دوسرے صفحے مین جانے نہ دیا کہ آجتک کسی نے مجموع
شروح کی مطابقت مین ایسا حسن التزام نہین کیا و معہذا لمزید بران ضروری حواشی
بھی لکھوا دیے گئے کہ طلبہ کو پورا پورا فائدہ پونہچے اور صاحب فرمایش کا یہ چشمۂ فیض تا قیامت
جاری رہے اور حق محنت اس ہیأت مجموعی جدید و حسن ترتیب مفید کا مطبع ہذا
مین محفوظ ہی جو صاحب چاہین راقم سے اجازت لیکر چھاپین فقط

الراقم
عاجز محمد عبد الرحمن
مہتمم
مطبع نظامی واقع
کانپور